
This is a reproduction of a library book that was digitized by Google as part of an ongoing effort to preserve the information in books and make it universally accessible.

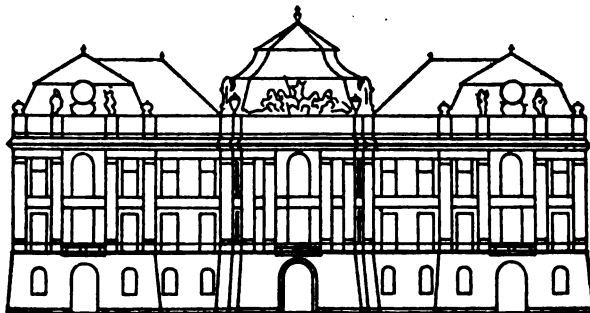
GoogleTM books

<http://books.google.com>

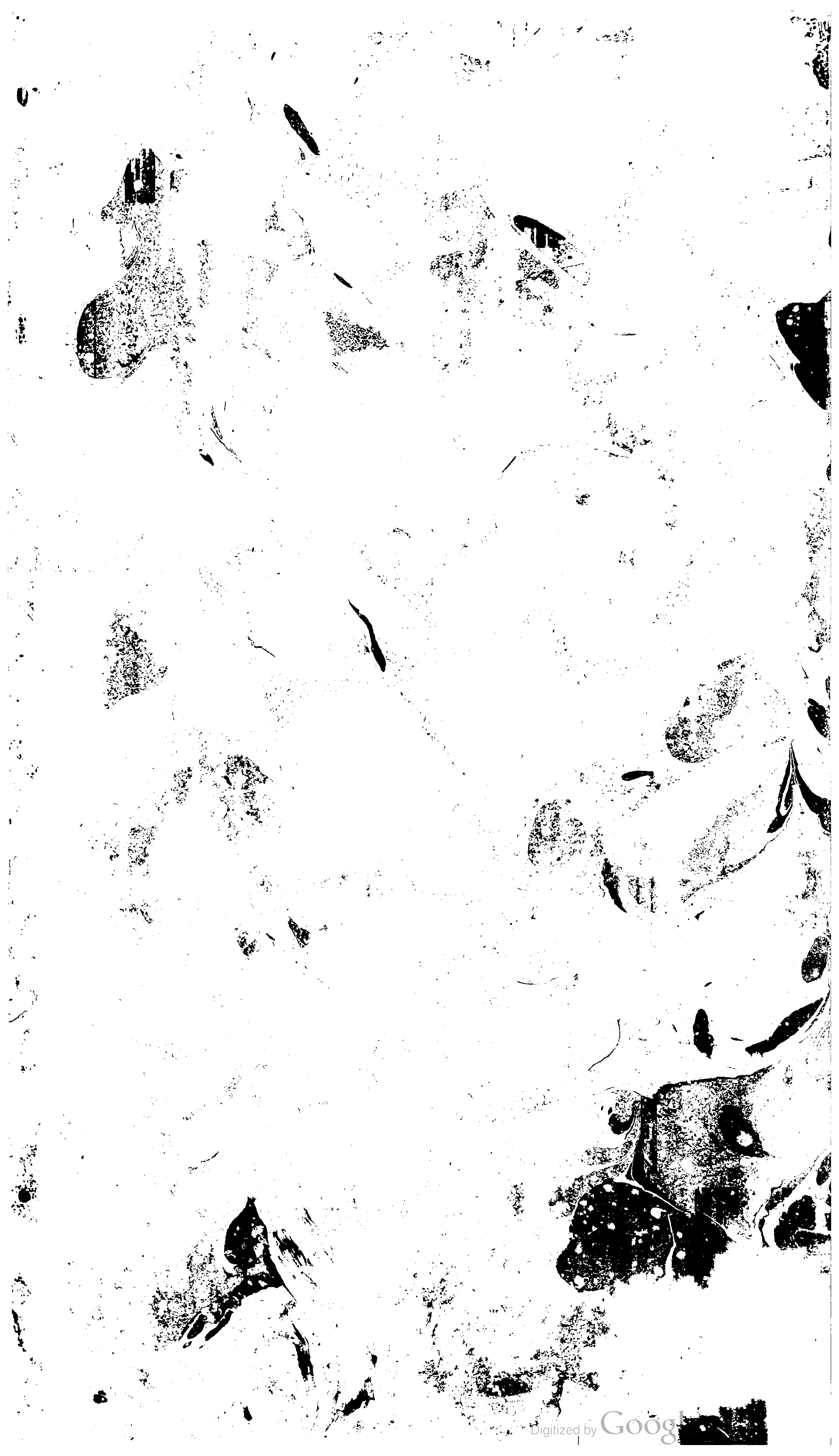

MENTEM ALIT ET EXCOLIT

K.K. HOFBIBLIOTHEK
ÖSTERR. NATIONALBIBLIOTHEK

BE. 7. F. 9

1911

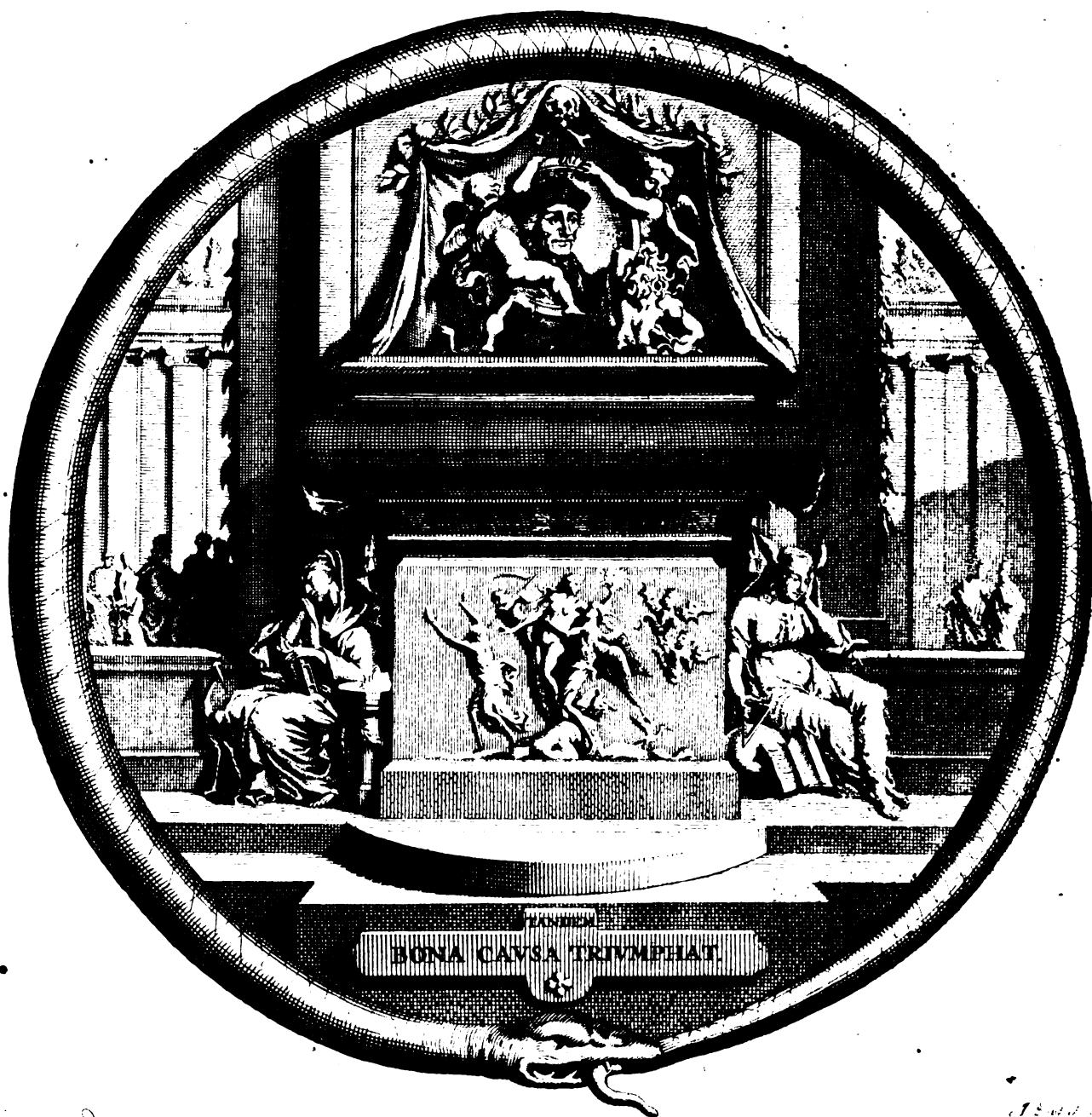
DESIDERII
ERASMI
OPERVUM
OMNIVUM
TOMVS QVARTVS.

DEPARTMENT
OF
MARINE
AND
NAVY
OFFICE
OF THE
NAVY
OFFICE

DESIDERII ERASMI
ROTERODAMI
OPERA OMNIA

EMENDATIORA ET AVCTIORA,
AD OPTIMAS EDITIONES PRAECIPVE QVAS IPSE ERASMVS
POSTREMO CVRAVIT SVMMA FIDE EXACTA,
DOCTORVMQVE VIRORVM NOTIS ILLVSTRATA.
TOMVS QVARTVS,
COMPLECTENS
QVAE AD MORVM INSTITVTIONEM PERTINENT,
QVORVM CATALOGVM·VERSA PAGINA DOCET.

LVGDVNI BATAVORVM,
Curâ & impensis PETRI VANDER AA, M DCC III.

Cum speciali Privilegio Illustr. ac Præpotent. Ordd. Holl. & West-Frisiæ.

Q V A R T V S T O M V S
O P E R V M
DES. ERASMI ROTERODAMI
CONTINET SEQVENTES LIBROS.

EX PLVTARCHO VERSA.

D e discrimine adulatoris & amici.	Pag. 1
Quomodo utilitas capiatur ex inimicis.	23
De tuenda bona valetudine.	29
In Principe requiri doctrinam.	43
Cum principibus philosopho maxime disputandum.	45
Animi an corporis morbi graviores.	49
Num recte dictum sit, <i>κατὰ βίωσιν</i> .	51
De cupiditate divitiarum.	53
De cohibenda iracundia.	59
De curiositate.	69
De vitiosa verecundia.	77

<i>Apophthegmatum libri octo.</i>	93
<i>Μακρίας ἡλικίαν. Stultitiae laus.</i>	405
<i>Ad Philippum Burgundionum principem panegyri-</i>	
<i>cus.</i>	507
<i>Ad Philippum eundem carmen gratulatorium.</i>	553
<i>Institutio Principis Christiani.</i>	561
<i>Isocratis de regno administrando, versum.</i>	611
<i>Declamatio de morte.</i>	617
<i>Declamatiuncula gratulatoria.</i>	623
<i>Querela Pacis.</i>	625
<i>Xenophontis Hieron.</i>	643
<i>Precatio pro pace Ecclesiae.</i>	653
<i>Lingua.</i>	657
<i>Carmen de Senectute ad G. Copum Basiliensem.</i>	

LECTORI S.

NON opus est à nobis te moneri , quinam libri *Erasmi* hoc IV. Operum ejus Tomo contineantur , cùm eundem ac ipse ordinem , in hac Editione , servaverimus. Hoc tantùm dicemus , Apophthegmatibus pauculas hîc illic notas subjectas , ex *Pauli Leopardi* , viri doctissimi , Emendationum libris depromtas , ex quibus liquebit virum magnum , vitiosis codicibus deceptum , interdum argutias dictorum non cepisse. Sequitur deinde *Stultitiæ Laus* , in qua edenda sequuti sumus exemplar Basileense anni cdo Idc LXXV. cui additæ erant notæ *Gerardi Listerii* & figuræ *Joannis Holbenii* , præstantissimi pictoris & *Erasmi* amici , qui oculis objicere voluit , quæ *Erasmus* animo descripserat , ut cum eo veluti penicillo suo certaret. Eas igitur omnes figuras æri eleganter incisas hîc habes. His frui & conatibus nostris fave , ac Vale.

INVICTISSIMO ANGLORVM REGI
HENRICO OCTAVO
DES. ERASMVS ROTERODAMVS

S. D.

ICVTI non alia res, vel ad vitæ consuetudinem iucundior, vel ad obeunda negocia magis necessaria, quàm sincerus ac vere liber amicus: ita nihil omnium solet homini rarius contingere: quemadmodum & alias præstantissimarum rerum summa raritas esse consuevit. Verum ut scite differit Hieron ille Xenophonticus, hanc tantam felicitatis partem nulli magis desiderant, quàm principes alioquin felicissimi, quàm nulli magis habeant opus amicis vel pluribus, vel sincerioribus. Etenim plurimum perspiciat oportet is, qui unus tot hominum millibus prospicit. Proinde multis oculis, hoc est multis prudentibus ac fidis amicis præditum esse principem decet. Quod quidem prudenter intelligens Darius Persarum rex, oblato malo punico quopiam, insigni magnitudine, tantum optavit Zopyrorum, quantum inesset in eo granorum. Erat is Zopyrus vir egregie probus, regique amicus, unde illum rex non injuria tanti fecit, ut diceret se malle Zopyrum unum integrum, quam centum capere Babylonas, palam testificans, nullum esse thesaurum, quo non sit amicus preciosior. At hujus filius Xerxes, Græciam invasurus in tot hominum millibus, quot nullus adhuc hominum ausus est credere, unum reperit Demaratum, à quo libere & amice moneretur: sed cujus fidem non prius intellexerit, quam eventu compertam. Quod ipsum usu venit & Cræso Lydorum regi in Solone. Alexander item Magnus in tam numerosa convictorum turba, unum habuisse Calisthenem legitur, Aristotelis discipulum, & hunc tamen liberum magis quam amicum. Dionysio Syracusano solus aderat Dion & Plato, Neroni Seneca, cujus consiliis si paruisset, & imperium habuisset diuturnius, & inter bonos principes numerari potuisset. Sed horum fortasse mores & ingenium ingenuos amicos non recipiebant. Quanquam etiam si facillima sit natura principis, planeque tua, qua nihil cogitari potest facilius, tamen fortunæ splendor, qui turbam amicorum allestat, idem obstat quo minus queat verus amicus à fucato dignosci. Neque enim temere dictum est illud, Amicos secundæ res parant, adversæ probant. Atqui quo melior est possessio sincerus amicus, hoc nimirum est pestilentior qui hoc titulo personatus obrepit. Itaque cum coticulis diligenter exploremus aurum, purum sit an secus, neque desint notæ, quibus nativam gemmam à factitia secernamus, nonne vehementer absurdum sit, in re tanto majoris momenti parem diligentiam non adhibere, videlicet ut assentatorem ab amico, hoc est, rem omnium longe pestilentissimam ab omnium saluberrima dignoscamus? Verum ne cui ceu venenum gustu, sic amicum experimento, magno suo malo deprehendere sit necesse. Plutarchus auctor, inter Græcos sine controversia doctissimus, miram quandam rationem prodidit, qua facile possit ingenuus ac sincerus amicus à personato fucatoque distingui. Jam vero quoniam in admonendis amicis, velut in medicando non sat est adesse fidem, verum & prudentiam adhibere convenit, ne dum parum apte mederi studemus erratis amici, subvertamus amicitiam, & hanc adjecit coronidem, docens qua moderatione sit admonendus amicus, siquid extiterit admonitione dignum. Tam frugiferum igitur opus in majestatis tuæ gratiam latinitate donavimus, quo idem studium eundem animum, quem tibi olim amplissimæ spei puero testati sumus, nunc regi regum omnium florentissimo testaremur. Bene vale.

EX

E X P L U T A R C H O V E R S A

P E R
D E S I D E R I U M E R A S M U M R O T E R O D A M U M ,
A C

Postremum recognita per eundem, ex Græcorum voluminum collatione.

QVO PACTO POSSIS ADULATOREM AB
AMICO DIGNOSCERE.

UI FATEATUR sese plurimum amare seipsum, Antioche Philopappe, huic omnes veniam dare solent, quemadmodum inquit Plato. Quum tamen ea res, præter alia multa vitia, illud quoque gravissimum gignat in homine malum, quod non potest esse sui iudex, æquus & incorruptus. Quisquis enim amat, hallucinatur ac cæcutit in eo quod amat, nisi quis doctrina consuescat, ea magis habere in pretio, sectarique quæ sint honesta, quam quæ cognata, domesticaque. Atque id quidem amplum locum ac spatium inter amicos præbet assentatori, quippe cui facilem & commodum in nos aditum aperit, amor nostri, per quem, quando sibi quisque adulator est, primus ac maximus, haud gravatim admittit & alium, si eorum quæ appetit ac vult, sibi testis simul & adstipulator accedat. Siquidem qui contumeliæ causa dicitur philocolax, hoc est, gaudens assentatoribus, is vehementer est amans sui, ac propter benevolentiam, qua seipsum prosequitur, nihil non adesse sibi, non solum cupit, sed etiam arbitrat. Quamquam hominum huiusmodi, cupiditas quidem haud quamquam absurda, cæterum opinio periculosa est, quæ multam desideret cautionem. Quod si divina quædam res est veritas, ex qua ceu fonte, Diis pariter atque hominibus omnia bona proficiantur auctore Platone, consequens est, ut adulator cum Diis omnibus sit hostis, tum vero maxime Apollini Pythio. Semper enim illi repugnat oraculo, *nosce teipsum*; id inferens in animos mortalium, ut unusquisque fallat seipsum, ignoretque sua ipsius bona, ac mala. Bona quidem mutila reddens, & imperfecta, mala vero prorsus inemendabilia. Ergo si, quemadmodum cætera fere faciunt mala, sordidos & humiles dumtaxat impeteret adulator, haud esset, res perinde pestilens, nec æque vitatu difficilis. At posteaquam uti teredines lignis teneris ac dulcibus potissimum innascuntur: sic ingenia generosa, gloriæque cupida, proba & humana, recipiunt adulatorem, & adnascentem alunt. Ad hæc quoniam (ut inquit Simonides) quemadmodum morbus alendi equos, non Lecythum comitari solet, sed arva frumentifera, sic videmus adulationem non esse comitem pauperum, aut ignobilium, aut parum potentium, sed ingentium familiarum ac negotiorum ruinam ac morbum existere, adeo ut sæpenumero regna quoque subvertat & imperia, non mediocris est negotii, neque vulgarem postulat curam & providentiam, si quis de ea velit expendere, quibus rationibus fieri possit, ut quum maxime se circumagat, ac penetret in omnia, tamen amicitiam non lædat, neque traducat. Nam pediculi discedunt a morientibus, & corpora relinquunt, simul atque sanguis extinctus fuerit, quo nutrir solent: assentatores autem videas, nec attingere prorsus res aridas ac frigidas, nobilibus ac potentibus imminet, hisque aluntur. Sed iidem rebus commutatis statim avolant. Verum haud oportebit illius temporis experimentum expectare, tum quidem inutile, vel potius noxium, neque periculo vacans. Grave siquidem est, in eo demum articulo sentire, qui non sint amici, quo amicis est opus, quum non liceat jam, incertum & infincerum amicum, cum certo sinceroque permutare. Quin magis ut nummum ita amicum habere convenit, nempe probatum antequam eo sit opus, non usu ipso deprehensum. Neque enim oportet intelligere postea quam malum acceptum est, sed ne quid accipiamus mali, experimentum adulatoris est capiendum, & animadversio. Alioqui idem nobis accidet, quod solet his, qui letale venenum non aliter sentiunt, nisi quum prægustarint, suo exitio iudicantes. Neque hos sane proba-

mus, neque rursus illos, qui amicos honesto metientes & utilitate, protinus ipsa re deprehendisse se putant assentatores esse, quorum consuetudo jucundior est, & blandior. Nec enim insuavis res est amicus, nec incondita, neque quisquis asper est & agrestis hoc ipso amicus est, quod severus & austerus, verum ipsum amicitiae decus, & gravitas, suavis est & amabilis,

Hanc juxta Charitesque & amor sedem posuere.

Neque enim afflicto solum dulce est, vultum intueri viri benevolentis, quemadmodum inquit Euripides, verum in utraque fortuna præsto est amicitia, non minus voluptatem & gratiam addens bonis, quam malis molestiam adimens, ac desperationem. Et quemadmodum Eueni sententia, condimentum potissimum est ignis ipse: sic Deus qui vitæ mortalium amicitiam admiscuit, omnia laeta, dulcia, grataque reddidit, hac præsentem, simulque res condiente. Alioqui quomodo per delectationem insinaret se adulator, si conspiceret amicitiam nequaquam admittere voluptatem? certe nullo pacto. Sed uti quæ non aurea sunt, sed aurum arte mentientia, factitiaque, solum splendorem ac nitorem imitantur auri: sic adulator amici jucunditatem ac festivitatem effingens, omni tempore sese hilarem ac blandum exhibere videtur, nusquam repugnans, nusquam obfistens. Unde qui nos laudant, non eos protinus suspectos adulationis habere convenit. Siquidem non minus est amici, laudare in loco amicum, quam reprehendere. Quin potius prorsus esse morosum ac querulum, alienum est ab amicitia, mutuaque vitæ consuetudine. Verum candide libenterque recte factis suam laudem tribuentem benevolentiam, facile citraque molestiam ferunt, rursus & admonentem, & libere loquentem, dum & in bonam accipiunt partem, & credunt, qui libenter laudat, eundem non nisi necessario reprehendere. Ergo difficile est, dixerit aliquis, assentatorem ab amico discernere, siquidem neque delectando differunt, neque laudando. Nam in officiis & obsequiis sæpenumero videre licet, amicitiam ab adulatione superari. Cur vero non magis, dixerimus utique, verum adulatorem & cum calliditate & arte rem tractantem persequimur? ac non quemadmodum vulgus hominum facit, adultores existimamus, istos quos autolecythos ac mensarios vocant, quique tum audiuntur, postquam manibus infusa est aqua, veluti dixit quidam. Siquidem horum sordidum ac servilem animum, in unico calice, ac patina, scurrilitas & nugacitas prodit & arguit. Neque enim opus fuit Melanthium, Alexandri Pheræi parasitum deprehendere, qui interrogantibus quomodo fuisset interfectus Alexander, *per costam*, inquit, *in meum ventrem*. Neque hos qui mensas opulentas cingunt, quos nec ignis, nec ferrum, nec æs prohibet, quo minus ad coenam ventitent. Neque rursus Cyprias illas assentatriciulas, quas, quum in Syriam transissent, gradulos appellabant, quod Regum uxoribus in currum adscensuris, inclinatae ceu gradus præberent. A quonam igitur cavendum est? Nimirum hoc qui non videtur adulari, neque præ se fert adulatorem, quem non reperias circa culinam, neque deprehenditur umbram dime-tiens, uti coenæ tempus cognoscat, neque temere cadit vino temulentus, sed plerumque sobrius est, curiosus est, ad rem pertinere putat, ut negotiorum tuorum sit particeps, vult arcanorum fieri conscius: in summa tragicus est amicitiae histrio, non satyricus, aut comicus. Nam, uti Plato dicit, extremum iniustitiæ genus esse, justum haberi qui iustus non sit: ita sentiendum est, & adulationem esse periculosam, quæ lateat, non eam quam aliquis præ se ferat. Neque eam quæ ludicra sit, sed quæ seria, propterea quod hæc facit, ut veræ quoque diffidatur amicitiae, cui multa sæpe cum illa conveniunt, si quis animadverterit. Gobryas igitur, quum forte in idem incidisset domicilium obscu-

Tom. IV.

A

rum,

rum, in quod fugerat Magus, jamque cum eo colluctati coepisset, Darium imminens & ambigentem, jussit utrumque transfodere. Nos vero quandoquidem minime probamus dictum illud, valeat amicus cum inimico, & adulatorem cum amico multarum rerum similitudine conexum, distrahere conamur, diligenter cavere debemus, ne quando vel una cum malo ejiciamus id quod est utile, vel parcentes ei quod ad rem pertinet, incidamus in id quod noxium est. Nimirum ut inter agrestia semina, quæ forma ac magnitudine similia sunt, frumentis admixta, difficile repurgantur, aut enim non excidunt per angustiora foramina, aut simul excidunt per ampliora. Sic adulatio difficile separatur ab amicitia, quippe quæ sese in omnem affectum, in omnem animi motum, utilitatem, & consuetudinem cum illa commiscet. Jam quoniam omnium rerum jucundissima res est amicitia, nec est aliud quicquam quod æque delectet, ob hoc & adulator voluptatibus irripit, & voluptati esse studet. Rursum quoniam gratia & utilitas consequitur amicitiam, unde dictum est etiam illud, amicum magis esse necessarium, quam aquam, aut ignem: ob id adulator ingerens sese ministeriis, & obsequiis, vehementer dat operam, ut diligens, impiger, ac promptus esse videatur. Porro quoniam morum ac studiorum similitudo præcipua res est, quæ conciliet & contineat amicitias, & in summa, iisdem gaudere, eadem fugere, primum in unum committit & copulat per affectuum concordiam: id perspiciebat adulator, sese ceu materiam quamdam componit ac format, accommodare sese studens, & adaptare, quoscumque fuerit aggressus, effingens & imitans illos, quum sit udus ac mollis, idoneusque qui quidvis probabiliter exprimat & imitetur, ut illud possis dicere:

Es ipse Achilles, non Achilles filius.

Ad hæc autem quod est omnium in adulatore astutissimum, quoniam intelligit loquendi libertatem tum dici, tum videri propriam amicitiae vocem, velut animantis cuspis, contra non libere loqui, & ab amicitia, & ab ingenuis moribus alienum, ne hanc quidem inimitatam relinquit. Verum non aliter atque callidi obsoniorum artifices amaris succis, & austeris utuntur condimentis, quo dulcium satietatem adimant: sic assentatores haud veram illam nec utilem, sed velut e supercilio promicantem, palamque titillantem adhibent libertatem. His itaque de causis difficillimum est hominem deprehendere, quod quidem accidit & in animantibus, quæ colorem mutare solent, & rebus ac locis subjectis, similia redduntur. At quoniam ille fallit & obtegatur similitudine, nostræ partes sunt ostensis discriminum notis, eundem retere ac renudare, alienis coloribus ac formis, quemadmodum inquit Plato, propterea quod propriis careat, ornatum. Protinus igitur a principio rem consideremus. Principium autem amicitiae plerisque mortalibus esse dictum est, affectuum ingenique similitudinem, mores eosdem, eandemque vitæ rationem libenter amplectentem, iisdem gaudentem studiis, negotiis, exercitamentis, quibus de rebus dicta sunt & illa:

Seni senilis lingua jucundissima est.

Puero puellus, mulier apta est mulieri.

Agrotus agro, quem tenet fors aspera

Multis malis exercito est accommodus.

Ergo perspiciebat adulator, insitum esse nobis consimilibus gaudere & uti, eaque libenter amplecti: hac via primum nititur unicuique semet adjungere, & in familiaritatem insinuare, non secus atque hi faciunt, qui belluam aliquam immanem alunt, iisdem studiis & exercitamentis, earumdem rerum cura, tractatione, paulatim accommodans sese, & in eundem transformans vitæ colorem, donec ille ansam aliquam præbuerit, ac mansuetus jam palpani, familiarisque reddatur: interea vituperat ac damnat, & res, & instituta vitæ, & homines, quibuscumque senserit illum offendi. Rursum quæ placent, ea laudat haud moderate, sed ita, ut cum stupore & admiratione, supra modum efferre videatur. Porro quod amat & odit, id confirmat a judicio proficisci potius quam affectu. Quanam igitur ratione deprehenditur, aut quibus discriminum notis capitur ille qui nec est, nec fit similis, verum se similem mentitur. Primum illud animadvertendum erit, num simile sit vitæ institutum, & num similitudo perpetua sit & continens, num semper eisdem gaudeat, eadem laudet, num ad idem ex-

emplar vitam suam dirigat, componatque, sicuti dignum est ingenuo, cui vera cordi est amicitia, vitæque consuetudo, morum similitudine cohærens. Nam hujusmodi est amicus. Ast adulator qui nullam morum stabilem habeat sedem, nec ullum vitæ genus sibi præscripserit, sed nunc his, nunc illis accommodet sese, & affingat, haud quaquam simplex est, nec unus, sed in quamvis mutabilis speciem, ac varius, alioatque alio subinde habitu, aquarum in morem semper transeuntium, ac præterfluentium, quæ ad subiecti soli speciem transmutantur. Nam simius quidem ut videtur, hominem imitari studens capi solet, dum una cum illis movetur ac saltat. Contra assentator, ultro alios illicet ac fallit imitando, non quidem eodem modo omnes, sed cum hoc quidem una saltans ac cantans, cum illo colluctans & consiliatans: Porro nactus hominem venandi studiosum, sequitur, tantum non exclamans ea quæ Phædra dicit in Tragediis. Per Deos gestio canibus dilacerare, cervos maculosos, cassibus implicans. Atqui nihil ille molitur in feram, sed ipsum irretit ac circumvallat venatorem. Quod si juvenem venetur, & capet, literarum ac discendi cupidum, rursum in libris est totus, barbam ad talos usque demittit, amicitur pallio, in victu nullus delectus, tum in ore habet numeros, rectangulos, & triangulos Platonicos. Rursum si quis solutior in eum inciderit, & computationibus gaudens, ac dives,

Deinde quidem pannis vaser est exutus Ulysses.

Abjicitur pallium, detondetur barba ceu messis infrugifera, poscuntur delicata vascula, refrigerando vino, & phialæ, proferuntur risus ac joci in deambulationibus, jaciuntur dicteria in Philosophos, id quod accidisse narrant Syracusis, quum illuc advenisset Plato, ac Dionysius miro quodam ardore Philosophiæ teneretur, nempe Regiam pulvere fuisse refertam, præ turba Geometricas pingentium figuras. At simul atque jam offendisset Plato ac Dionysius relicta Philosophia, rursus ad computationes, ad mulierculas, ad nugas, ad lasciviam præceps raperetur, statim universos, perinde quasi Circes poculis transformatos literarum odium, oblivio, vitæque molities occupavit. Testantur autem & magnorum adulatorum facta, & eorum qui rem publicam administrant, quorum summus Alcibiades, is Athenis dicteriis ludebat, alebat equos, comemque quamdam & festivam agebat vitam. Idem apud Lacedæmonios ad cutem usque radebatur, gestabat pallium, frigida lavabat. Rursum in Thracia belligerabatur ac potabat. Porro quum pervenisset ad Tisaphernem, delitiis, molliciei, fastuique se dedit. Atque ad hunc modum effingens sese, & ad omnium mores accommodans plebem sibi conciliabat, & in consuetudinem ac familiaritatem sese insinuat. At non talis fuit Epaminondas, nec Agesilaus, qui tamen cum pluribus hominibus, ac diversorum institutorum civitatibus haberent consuetudinem, tamen ubique mores se dignos, & amictu & victu, & oratione, & vita tuebantur. Sic & Plato non alius fuit Syracusis, quam in Academia, nec alius apud Dionysium, quam apud Dionem. Cæterum adulatoris veluti polypi piscis mutationes facillime deprehendere licebit, dum idem in diversa verti videtur, vituperans quam prius laudaverat vitam, rursum approbans facta, vitæ rationem, dicta, perinde quasi placeant quibus antea offendebar. Videbis enim illum haud quaquam stabilem, ac suum, neque proprio affectu diligentem, aut odio habentem, gaudentem, aut dolentem, sed speculi ritu, externorum affectuum, vitarum ac motuum imagines in se recipientem. Talis enim est, ut si verbotenus amicum aliquem apud illum vituperes, dicat, sero tu quidem hominem pernocti. Nam mihi nec initio placebat. Rursum si mutata sententia laudes, per Jovem gratulor, inquiet, & illius nomine gratiam habeo, planeque vera credo quæ dicis. Quod si dixeris diversum vitæ genus esse suscipiendum, tanquam a Reipublicæ negotiis digressus, ad tranquillam, & a negotiis alienam vitam te velis conferre. Jam olim, inquit, nos ab his tumultibus, & invidentiis liberari conveniebat. Quod si rursum ad negotia, & agendas causas propensius videaris, statim acclamat, digna te cogitas: nam a negotiis abesse, jucunda quidem res est, sed humilis & ingloria. In hunc igitur protinus illud dicere conveniet:

Hospes nunc alius mihi quam prius esse videris.

Ni.

Nihil opus est amico, qui mecum mutet locum, qui mecum annuat, quandoquidem ista multo magis facit umbra, sed eo qui mecum vera loquatur, qui mecum dijudicet. Atque una quidem adulatorem deprehendendi ratio hæc est. Alterum autem discrimen quod observandum inter similitudines, hoc est: Qui verus est amicus, is nec imitatur omnia, nec facile laudat omnia, sed optima tantum.

Nam socius esse amoris haud cursus solet;

quemadmodum inquit Sophocles: imo per Jovem, in recte factis, in honestarum rerum studio socius est amicus non in peccando, nec in facinoribus, nisi si quis insciens vitium & improbitatem ex convictu & familiaritate sibi contraxerit, quemadmodum oculorum morbus contagio serpit & inficit vicinum. Sic enim ferunt Platonis familiares contractos humeros expressisse, item Aristotelis amicos, balbutiem illius imitari solitos. Rursus Alexandri Regis familiares cervicem inflexam, & in dicendo vocis asperitatem reddidisse: sunt enim nonnulli, qui non sentientes ex alienis moribus & ingeniis multa in se recipiunt. Verum adulatori prorsus id accidit, quod solet chamæleonti. Siquidem & ille colorum omnium exprimit similitudinem, præterquam albi. Itidem adulator quum sese similem præstare nequeat in his, quæ digna sunt studio, nihil in turpibus imitatum relinquit. Sed quemadmodum imperiti pictores, quum, quæ pulcra sunt, assequi nequeant, in rugis, ac lentiginibus, & cicatricibus similitudinem repræsentant: sic assentator, imitatur intemperantiam, superstitionem, iracundiam, acerbiter in famulos, diffidentiam erga domesticos & cognatos. Nam præterquam quod est suapte quoque natura proclivis ad deteriora, videtur sibi ita longissime abesse a vitio reprehensionis, si turpia imitetur. Suspecti sunt enim, qui quærunt meliora, quique amicorum erratis offendi, eaque moleste ferre videntur. Quæ quidem res, & Dionysio Dionem, & Samium Philippo, & Cleomenem Ptolemæo suspectos & invisos reddidit. Adulator autem, simul & jucundus videri studet & fidus, quasi præ magnitudine amoris, ne malis quidem offendatur, sed in omnibus iisdem ducatur affectibus, & ingenio consentiat. Unde tales nec fortuitarum rerum, quæque citra nostrum accidunt consilium expertes esse volunt, quin & simili morbo teneri se fingunt, assentantes ægrotantibus, & nec acute cernere, nec audire, si cum lusciosis ac surdastris agant. Quemadmodum Dionysio cæcutiente adulatorem illius, alius in alium impingentes, & patinas inter coenandum dejicientes, simulabant & ipsi cæcutientiam. Nonnulli vero magis etiam penetrantes in affectus, interius & altius insinuant sese, & usque ad arcana, similitudinem affectuum commiscunt. Etenim quum senserint aliquos infelicitate duxisse uxorem, vel de filiis aut domesticis male suspicari, ipsi suis non parcant, sed queruntur de liberis propriis, aut uxore, aut cognatis, aut familiaribus, arcana quædam crimina proferentes. Siquidem similitudo facit, ut magis affici tanque videantur amici malis, jamque illi ceu datis obsidibus, effutiant vicissim arcanarum rerum quippiam. Ast ubi effutierint, utuntur illis, metuuntque fidei desertores videri. Ego vero novi quemdam, qui uxorem suam ejecerit, ut amicus item suam repudiaverat: deprehensus est autem clanculum ad illam commeare, vel ad sese accersere, id quod etiam ab amici uxore animadversum est. Usque adeo non noverat adulatoris ingenium, qui credidit hos versus Jambicos magis convenire cancro quam assentatori:

Est venter omne corpus, undique obtuens

Oculus, suisque bestia reptat dentibus.

Nam hujusmodi quidem est imago parasiti, & amicorum qui patellam sequuntur, & ad prandia præsto sunt, quemadmodum inquit Eupolis. Verum hæc quidem omittamus in præsentia, suo dicenda loco. At aliud adulatoris artificium haud est prætermittendum, quod si quid etiam imitatur honestum, in eo quem assentando captat, tamen illi cedit victoriam. Inter hos enim qui veri sunt amici, nec ulla intercedit æmulatio, nec invidia, sed si pares fuerint in recte factis, siue impares, æquo animo ferunt. At assentator, cui semper curæ est secundas agere partes, sic imitatur æqualitatem, ut superetur, sitque inferior omnibus in rebus vinci sese dicens, præterquam in malis. Porro in malis haud concedit illi primas, verum si fuerit ille morosus, sese prædicat atræ bili obnoxium esse: si ille fuerit

A superstitiosus, se dicit Numine quopiam afflari rapique: si amarit ille, se dicit insanire. Immodice inquit risi, at ego inquit præ risu emoriebar. In bonis autem rebus contra facit. Nam se quidem ait currere velociter, sed illum volare, se quidem equitare mediocriter, sed quid inquit ad hunc Hippocentaurum? Poeta sum non infelicis ingenii, nec pessimos omnino facio versus, tonare vero non meum est, sed Jovis. Et sic adulatur, ut ostendat sibi conatum honesti non defuisse, quum imitetur, sed dum non assequitur, viribus destitui. Quantum igitur ad similitudinem attinet, hujusmodi notis dignoscere possis adulatorem & amicum. Cæterum quoniam, uti jam dictum est, delectatio quoque communis est ambobus. Neque enim minus vir bonus delectatur amicis, quam malus assentatoribus: age distinguamus & hanc partem. Est autem distinguendi ratio, ut ad suum finem delectatio referatur, id quod hunc ad modum consideres licebit. Habet unguentum fragrantiam, habet & pharmacum, sed hoc interest, quod illud ad nihil aliud quam ad delectandum paratum est, in hoc vero quod purgat, quod calefacit, quod carne vulnus obducit, præter hanc vim, obiter etiam bene olet. Rursum Pictores floridos colores ac tincturas miscunt. Sunt autem & Medicorum nonnulla pharmaca, ad spectu florida, coloribusque non inamœnis. Qui differunt igitur? Nimirum hoc, quod usus fini discernuntur. Ad contumilem ergo modum, amicorum mutua benevolentia in re quapiam honesta frugiferaque habet quiddam quod oblectet, velut florulentum. Aliquoties autem lusibus, conviviiis, vino sese oblectant, nonnumquam joci ac facetiis, inter se veluti condimentis honestarum ac seriarum rerum utuntur. Unde & illud dictum est:

Oblectant animum vario sermone vicissim.

Et illud:

Indiscretus amor fuit, indiscreta voluptas.

Verum unum hoc agit adulator, unum hoc spectat, ut semper vel lusum aliquem, vel rem vel orationem ad voluptatem comminiscatur, & arte condiat. Sed ut rem in pauca conferam, adulator quo delectet, nihil non faciendum sibi putat. At amicus semper faciens quod oportet sæpe jucundus est, sæpe molestus, non hoc volens, nec vero fugiens, siquidem esset utilius. Sicut enim Medicus quum expedit crocum & nardum immiscet pharmacis, atque adeo sæpenumero & lavat placide, & alit benigne, nonnumquam his prætermittit, castorium immittit,

Aut grave olens polium, virus inamabile cujus,

aut tritum elleborum cogit ebibere, nec hic molestiam nec illic jucunditatem ceu finem spectans, sed utrisque modis ad idem tendens, nempe ut eum quem curat, ad meliorem adducat valetudinem. Itidem amicus, nonnumquam effrens ac delectans amicum, laude & benevolentia, ad honestum adducit, velut ille apud Homerum:

Tecur amice mihi Telamonie, ductor Achivum

Fac isto jaculare modo.

E Et illud:

Post equidem quinam divi obliviscar Ulyssis?

Rursum quum coertione est opus, tum sermone mordaci, castigatorioque libertate tangens, ait:

Insanis Menelae, nec hac dementia quicquam,

Profuerit tibi.

Nonnumquam facto simul & dictis corripit. Quemadmodum Menedemus Asclepiadis amici filium luxuriosum & incompositæ vitæ, excludens, nec alloquens, sobrium reddidit. Et Batto scholam interdixit Arcefilaus, quum versum in Cleanthem fecisset in Comœdia. Cæterum postquam Cleanthi satisfecisset, factique pœniteret, recepit hominem in gratiam. Oportet enim sic amicum contristare ut prodis, non oportet autem contristando tollere necessitudinem, sed dolore ceu mordaci pharmaco conveniet uti, quod fervet & incolumem reddat eum qui curatur. Unde sicut Musicus, itidem & amicus, ad honestatem & utilitatem utens mutatione, dum quædam concedit ac remittit, quædam intendit, sæpe quidem jucundus est, semper autem utilis. Contra assentator, semper eadem formula, eodemque tenore, quod delectat, & ad gratiam facit assonare solitus, neque facto novit repugnare, neque dicto molestus esse, tantum quod illum velle viderit, id sequitur. Semper ad illius vocem concinens & concordans. Quem-

Tom. IV,

A 2

admon.

admodum igitur Xenophon narrat, Agesilaum libenter ab his laudari solitum, qui non dubitarent & vituperare: ita putandus est amice jucundus & blandus esse, qui quandoque possit contristare amicum, ac resistere. Consuetudinem autem perpetuo jucundam, & ad immodicam gratiam observantem, omnique carentem morfu, suspectam habere convenit. Atque adeo Laconis illud, in promptu habere, qui, Charillum Regem laudante quopiam, quonam, inquit, pacto, hic bonus esse possit, qui ne malis quidem acerbus est? Ajunt itaque tauris cestrum in aurem ingredi, & canibus item vermiculum quem crotonem vocant. Adulator autem ambitioforum aures laudibus occupans, & affixus, haud facile excutitur. Unde jam maxime vigilantibus iudicio fuerit utendum & observandum, utrum ea laus rei tribuatur, an homini. Rei tribuitur, si magis laudent absentes quam praesentes, si iidem velint eadem, suspicientes non nos solum, sed quoscumque consimiles, ac non modo hæc, modo diversa tum dicant, tum faciant. Ad hæc, quod est omnium maximum, considerandum est, si non senserimus ipsi nosmetipsos vel poenitere, vel pudere eorum, de quibus laudamur, ac non optare potius diversa a nobis facta dictaque fuisse. Siquidem domesticum animi iudicium reclamans, nec agnoscens ejusmodi laudes, haud corrumpitur, aut tangitur affectibus, nec assentatoribus capi potest. Verum haud scio quo pacto complures in rebus quidem adversis consolationem non ferunt, sed magis hos admittunt, qui una secum lamentantur ac deflent. Porro cum erraverint ac deliquerint, si quis eos coarguerit, mordacique reprehensione poenitudinem inducere conentur, hunc hostem & criminatorem esse ducunt. Qui vero collaudet ac prædicet quæ fecerint, cum amplectuntur, hunc benevolum & amicum esse putant. Jam vero qui factum aut dictum quicquid illud fuerit, quod vel serio dixerit, vel false in quempiam luserit, laudant & applaudunt, ii solum ad praesens, ac statim noxii deprehenduntur. Ast qui laudando penetrant ad ipsos mores, & per ipsos adulantur, perinde faciunt ac famuli solent, qui non de acervo, sed de semine furantur. Nam dum virtutis vocabula, vitiis tribuunt, nimirum inficiunt affectum actionum seminarium, & habitum animi, unde ceu fonte omnia vitae officia proficiuntur. Scribit enim Thucydides in seditionibus ac bellis, solitam vocabulorum dignitatem, non his tribui factis quibus oportebat, sed accommodari his quæ fiebant. Siquidem audacia temeraria, fortitudo contentiosa judicabatur, contatio provida, timiditas decora. Contra modestiæ nomine prætexebatur ignavia, & diligens in omni re prudentia, segnitie habebatur. Cæterum in adulationibus perspicere & cavere convenit luxum liberalitatis nomine fucatum, timiditatem cautelæ, temeritatem celeritatis. Rursum sordes frugalitatis palliatas vocabulo, tum eum qui foedis amoribus est deditus, appellatum comem & amantem, iracundum autem ac præferocem, dictum magnanimum. Porro vilis abjectique animi hominem, vocatum humanum. Quemadmodum alicubi scribit & Plato, amantem, quoniam adulator est iis quos amat, eum qui finis est naribus, Amabilem appellare: qui naso sit adunco, Regalem: qui nigri sint, Viriles: qui candidi, Deorum filios. Porro mellei cognomen, prorsus amantis esse fucum, diminuentis, facileque ferentis amati pallorem. Quamquam cui persuasum est, ipsum esse formosum, quum sit deformis, aut procerum esse, quum sit pusillus, is nec diu tenetur hoc errore, & levi afficitur incommodo, nec eo quidem immedicabili: verum quum vitia virtutum nominibus laudantur, ut jam pecces, non modo, non dolens, sed gaudens etiam, detrahiturque peccatis pudor, ea nimirum res, Siculos subvertit, quod Dionysii Phalaridisque crudelitatem, justitiam, & sceleratorum odium vocarent adulatores. Eadem Ægyptum perdidit, quod Ptolemæi muliebritatem, afflatus, ejulatus, liliorum ac tympanorum insculpturas, religionem Deorumque cultum appellarent. Eadem Romanorum mores tam integros, ad nihilum redegit, ac sustulit, quod Antonii delirias, libidines, ac viscerações, ita blandientes extenuarent, ut humanitatem & hilaritatem vocarent, indulgente illi potentia fortunaque. Porro quænam alia res Ptolemæo capistrum ac tibus addidit? Quid aliud Neroni tragicum addidit ornatum? quid personam & cothurnos induit? Annon assentatorum lauda-

tio? Jam Reges plerique, nonne si quum musicantur, vocantur Apollines, quum inebriantur, Bacchi: quum luctantur, Hercules, in omne dedecus gaudentes adulatione abducuntur? Quapropter potissimum in laudibus cavendus erit assentator, id quod nec illum ipsum fugit, sed miro artificio cavens, ne suspectus sit, si quem nactus fuerit splendide cultum gloriosum, aut agrestem, crassa vestitum tunica, tum toto utitur naso. Quemadmodum Struthias insultans Bianti, ac laudibus in stuporem illius debacchans: Plus, inquit, bibisti, quam Rex Alexander. Item quum risu Cyprium incesset. Quod si viderit eos nasutiores, maxime si conspexerit animadvertentes, ac regionem hanc, ac locum, ne possit adulator occupare, custodientes, tum non e directo laudem inducit, sed procul discedens, longisque circumactus ambagibus, tandem accedit, nullo strepitu ceu belluam manu contrectans ac palps, tentansque. Interdum enim aliorum de illo laudes renunciat, Rhetorum exemplo, alienam inducens personam, dicens in foro se hospitibus quibusdam, aut senibus admodum libenter adstitisse, multa, & ea quidem bona de illo referentibus, & illius virtutes admirantibus. Rursum aliquoties levibus quibusdam & falsis criminibus confectis, & in illum compositis, perinde quasi ea ab aliis audierit, accedit festinabundus, ac serius rogans, ubinam hoc aut illud dixerit feceritque: tum ubi negarit ille, sicuti consentaneum est, hac ipsa occasione tenens hominem, in laudes conjicit. At ego mirabar, inquit, si tu cuiquam amicorum maledixisses, qui ne inimicis quidem soleas. Mirabar si tu occupasses aliena, qui tam multa largiare de propriis. Rursum alii Pictorum in morem, qui quo quædam illustriora reddant, ac splendidiora, addunt in propinquo umbrata quædam & obscura, ita clam laudant & alunt eorum vitia quibus adulantur, dum his contraria vituperant, insectantur, carpunt ac derident. Siquidem apud luxuriosos, avaros, ac sceleratos, improbos, quique sibi divitias foedis modis pepere-runt, frugalitatem rusticitatis nomine vituperant, sua contentum esse sorte, justitiamque, hominis nihil audentis esse dicunt, quique sit imbecillis ad capeffenda negotia. Cæterum ubi versantur cum inertibus & otio deditis, ac mediam civitatis lucem fugientibus, non pudet illos Reipublicæ administrationem, alienorum negotiorum laboriosam gestionem appellare, & magistratus honorem, inanem vocare gloriam ad nihil utilem. Jam vero nonnumquam & Rhetorica adulatione traducunt Philosophum, & infamant, & apud lascivas mulierculas magni fiunt, dum matronas uno contentas, & virorum amantes, rusticas & alienas a Venere vocant. Est autem illud omnium sceleratissimum, quod nec a seipsis temperant adulatores. Nam quemadmodum luctatores suum corpus humiliant, ut depreciant alios, sic illi vituperando seipsos, clanculum huc irrepunt, ut alios laudent. Timidum, inquiunt, sum mancipium in mari, a laboribus abhorreo, insanio iracundia, si quis mihi maledixerit. Verum in hoc quidem, nihil est mirum, neque vitio tribuendum. Quamquam is qui vere sit homo, cuncta placide, citraque molestiam tolerat. Quod si quis fuerit, qui sibi plurimum sapere videatur, & cupiat severus ac rigidus videri, semper Homericum illud veluti præ rectitudine quadam animi in medium adferens:

Tyde, neque valde probes, neque vituperes me.

Hunc non hac artifex assentator aggreditur via, sed est alia quædam ars qua capet hominem. Accedit enim de suis ipsius negotiis, ut videlicet prudentia præstantiorem, consulturus: & se quidem alios familiariores habere dicit, cogi tamen, ut illi negotium exhibeat. Nam quo confugiamus, inquit, quum opus est consilio, aut cui fidem habeamus? Deinde posteaquam audierit, quicquid illud sit quod ille dixerit, ita discedit, ut confirmet se oraculum accepisse, non consilium. Quod si quem viderit, qui facundus & eruditus haberi studeat, huic aliquid suorum scriptorum exhibet, orat uti legat & emendet. Porro Mithridati Regi rei Medicæ studioso, quidam amici & secandos & urendos sese præbuerunt, factis non verbis adulantes. Siquidem testimonium esse videbatur artis quod illi crederent.

Sane varia est forma Deorum.

Cæterum illud dissimulatum laudationis genus, diligentior rem requirens cautionem, arguendum & aperiendum est, quod data opera, absurda quædam profert consilia monita-

que,

que, & correctiones nihil ad rem pertinentes. Etenim dum nihil refellit, omnibus annuit, approbat omnia, & ad singula succlamat, bene dictum, satis factum, nimirum palam intelligitur, rogare studio, cæterum aliquid persequens hoc agere, ut laudet, ac laudatum ut inflatum reddat magis. Ad hæc, sicuti quidam picturam definierunt, tacentem esse Poeticam: sic & adulatio nonnumquam tacendo laudat. Ut enim qui venantur ita magis fallere solent quæ captant, si non hoc agere, sed vel iter facere, vel pascere greges, vel agricolare videantur: sic adulatores tum maxime movent laudando, quum videntur non laudare, sed aliud quiddam agere. Nam qui locum cedit ad confessum venienti, & qui loquens apud populum aut in curia, si senserit divitem aliquem velle loqui, obticescit interim, locum simul & orationem illi cedens, silendo magis declarat, quam alius clamore, quod illum superiorem & sapientia præstantiorem existimat. Unde cernere licet istos prima sedilia in recitationibus & spectaculis occupantes, non quod ipsi se dignos his arbitrentur, sed quo cedentes divitibus, eis adulentur. Item videre est illos in comitiis & conciliis primas dicendi partes occupare, mox eas concedere potentioribus, ac facillime in diversam ire sententiam, si potens, aut dives, aut nobilis fuerit qui contradicit. Atque hac nota potissimum istiusmodi concessionem illorum & delationes oportebit deprehendere, quod haud concedant usui rerum, neque virtuti, neque ætati, sed opibus, & nobilitati. Nam Apelles pictor assidenti sibi Megabyzo, & nescio quid de lineis & umbris loqui conanti, vides, inquit, hos pueros Melidem colorem terentes? hi tacentem te suspiciebant, purpuram & aurum admirabantur, at iidem nunc derident, posteaquam de his loqui cœperis, quæ non didicisti. Et Solon Cræso de felicitate percontanti, Tellum quempiam Atheniensem obscurum hominem, ad hoc Bitonem & Cleobim, pronuntiavit esse feliciores. At assentatores, Reges, divites, ac primates, non felices tantum ac beatos prædicant, sed iisdem & in prudentia, in artificio, in virtute primas tribuunt. Hæc quum ita habeant, sunt qui Stoicos nec audire sustineant, quum sapientem simul & divitem & formosum, & clarum, & Regem appellant. Adulatores autem qui dives sit, eum simul & Rhetorem & Poetam, quod si visum sit, etiam Pictorem ac Tibicinem faciunt. Insuper & pedibus celerem, & robustum, dum illi succumbunt inter luctandum, & in cursu superantur. Sic enim Crisſon Himeræus cursu contendens cum Alexandro, data opera vincebatur, quod quidem sentiens Rex, indigne tulit. At Carneades dicere solitus est, divitum & Regum filios, nihil recte neque bene discere, præterquam equitare, propterea quod his assentetur præceptor in exercitatione literarum, usque laudans quicquid dixerint, aduletur & is qui colluctatur, cedens ac submittens sese. Porro equus haud intelligens neque cogitans, privatus quis sit an magistratus, dives an pauper, præcipitat quicquid ignarus sit equitandi. Stulta igitur & aspernanda, quæ dixit Bion: Si quis agrum laudando feracem & frugiferum reddere queat, non videri errare, qui id facere malit, quam fodere & fatigari. Ad eundem modum haud absurde facere videatur, qui laudet aliquem, si ei quem laudat utilitatem ac frugem adferat laudando. Nam ager quidem nihilo deterior redditur quum laudatur. At qui hominem falso præterque meritum laudant, timidum illum reddunt, ac perdunt. Ac de his quidem hæcenus satis dictum est, superest ut de loquendi libertate videamus. Itaque quemadmodum Patroclus, Achillis induens arma & equos in pugnam educens, solam hastam Pelicam non ausus est attingere, sed hanc omisit: sic conveniebat ut adulator, quum amici cultum & supellectilem adumbrat, hucusque notas & insignia imitatus, solam loquendi libertatem, tamquam eximium amicitiae gestamen, grave videlicet, ingens & validum, intactam & inimitatam relinqueret. Verum quoniam, caventes ne in jocos, aut vino, dictis & lusibus deprehendantur, jam ad supercilium & severitatem rem transferunt, & adulantur austeritatis prætextu, reprehensionem quamdam & admonitionem admiscentes, age ne id quidem inexploratum relinquamus. Quemadmodum igitur in Menandri comoedia falsus Hercules inducitur clavam gestans, non gravem neque robustam, neque rigidam, sed molle quoddam & inane figmentum: sic arbitror

A assentatoris libertatem iis, qui capiunt experimentum, mollem videri, minimeque gravem neque rigorem habentem, sed idem facientem quod solent muliercularum capitibus impositæ struices, quæ quum videantur earum capitibus reniti & resistere, cedunt magis & obsecundant: itidem & ista fucata dicendi libertas, quum inanem & falsam ac sanie plenam habeat molem, attollitur quidem ac tumet, ut subsidens & contrahens sese, capiat & pariter abripiat, in ipsam sese conjicientem. Nam vera & amica libertas, peccatis imminet, salutarem ac medicam adferens molestiam, non secus atque mel, quod ulcerosa mordet, ac repurgat, alioqui jucundum & utile. Sed huic rei suus dabitur sermo. Adulator autem in cæteros quidem, acerbus & vehementer asper & inexorabilis videtur. Nam suis famulis gravis est, cognatorum ac familiarium errata, graviter incescit, nec externorum quemquam aut miratur, aut reveretur, sed fastidit ac despicit ignoscens nemini, sed deferens ac calumnians, ut alios ad iram instiget, hoc modo captans famam & opinionem hominis vitis infesti, ut nec in hos videatur studio temperare a libera objurgatione, neque quidquam ad gratiam vel facere, vel dicere. Deinde idem in veris ac magnis eorum quibus adulatur peccatis, nihil se scire nec intelligere simulans, ad errata levissima, nihil ad hoc pertinentia, mire concitatur: magnoque clamore & acrimonia jurgatur, si quod vas neglectum jacere conspexerit, si parum splendide habitantem, si parum diligenter a tonsore curatum, si togam, canem aut equum parum, ut oportet, curatum viderit. Cæterum parentum contemptus, liberorum neglectus, uxoris contumelia, fastus in familiares, pecuniarum absumptio, nihil hunc movent, in his elinguis est, in his timidus: perinde quasi Aliptes, Athletam inebriari scortarique sinens, circa Lecythum & strigilem morosus sit: aut si Grammaticus puerum de tabula, deque stilo castiget, porro Solœcismum aut Barbarismum committentem audire se dissimulet. Talis enim est adulator, qualis sit is qui in imperito ridiculoque Oratore, nihilque dicente quod ad causam pertineat, de voce cavilletur, & graviter accuset, quod frigidam potans, corrumpat arteriam: aut si iussus scripturam malam & imperitam, emendandi causa percurrere, causetur, quod crassior sit charta, ac non magis scriptorem ipsum malum ac negligentem appellet. Ad hunc modum adulatores, & Ptolemæo, quum discendi cupidus videretur, de lingua, de versiculo, de historiola digladiantes, ad mediam usque noctem reluctabantur. At vero sævienti, ferocienti, tympanis utenti, vectigalibus oneranti populum, nullus e tam multis obsistebat. Non aliter ergo, ac si quis hominis tubera fistulasque habentis, medico ferro, pilos incidat & ungues: sic assentatores, objurgandi libertatem his admovent partibus, quæ non dolent neque molestiam adferunt. Quin etiam sunt & his astutiores nonnulli, qui ipsa reprehendendi libertate, ad gratiam & voluptatem utuntur. Quemadmodum Agis Argivus, quum Alexander ridiculo cuidam ingentia daret munera, præ invidia ac dolore exclamavit: O rem vehementer absurdam! At postquam Alexander ira percitus conversus ad illum dixisset, & quid tu tandem ais? Fateor, inquit, me moleste ferre & indignari quum videam omnes e Jove prognatos, æque adulatoribus & ridiculis hominibus delectari. Siquidem & Hercules Cercopibus quibusdam, & Bacchus Silenis delectabatur, & apud te videre licet, huiusmodi magni fieri. Porro quum aliquando Tiberius Cæsar in Senatum venisset, surgens adulator quidam, ait, hominibus liberis libere loquendum esse, nihilque metu dissimulandum, neque quicquam reticendum eorum quæ ad publicam utilitatem pertinerent. His verbis quum omnes excitasset, factoque silentio, & ipso etiam auscultante Tiberio: Audi Cæsar, inquit, in quo te quidem culpamus omnes, etiam si nemo palam audent dicere. Negligis te ipsum, corpusque tuum exponis pro nobis, sollicitudinibus & laboribus illud conficiens, nec interdiu nec noctu quiescens. Huiusmodi multa quum ille dixisset, ajunt Oratorem Cassium Severum subjecisse, ista libertas hunc hominem exitio dabit. Atque hæc quidem leviora sunt, sed illa sane periculosa, & stultorum animos inficientia, quoties diversos morbos ac vitia criminantur his, quibus laborat is, cui palpanitur. Quemadmodum assentator Himerius Athenis divitem querentem dauid fordidissimum, & avarissimum, veluti

per contumeliam luxuriosum, reique familiaris indiligentem appellavit, addens futurum, ut una cum liberis aliquando misere egeret. Aut rursus cum luxuriosis & profusis parsimoniam ac sorditiem exprobrant, veluti Neroni Titus Petronius: aut quum Principes crudeliter & acerbe subjectis imminentes admonent, ut abjiciant immodicam humanitatem, intempestivamque & inutilem misericordiam. His affinis est & ille, qui stupidum ac bardum hominem, perinde cavere sese ac metuere simulat, quasi callidum quempiam ac versutum. Item qui invidum ac semper maledicere carpereque gaudentem, si quando compulsus fuerit celebrem aliquem virum laudare, reprehendit, eique contradicens, tamquam hoc vitio morboque laboret, laudas inquit homines nihili? Quis enim est iste, aut quid umquam magnificum vel fecit, vel dixit? Porro in amoribus potissimum insidiantur his quos captant, quo magis accendant. Etenim quum germanos inter se dissidentes viderint, aut a liberis parentes haberi despectui, aut maritos male de uxoribus suspicari, tum nec admonent, nec accusant, sed magis ac magis instigant. Non sentis, inquit, te ipsum harum rerum esse causam, qui nimium obsequentem ac modestum te illi praebeas. Quod si quis iracundiae pruritus ex ira & zelotypia subortus fuerit in amicam, aut adulteram quam amat, ibi praesto est adulatio, splendidam imitans libertatem, ignem igni, quod ajunt, adjiciens. Accusat & in jus vocat amantem, quod multa parum amatorie, multa dura & reprehendenda fecerit. O ingratus, inquit, & immemor crebrorum suaviorum. Sic Antonio quum Aegyptiam amaret, & incensus esset, amici persuadebant, ipsum ab illa adamari, & conviciantes rigidum ac superbum vocabant. Mulier, inqueiebant, relicto regno tam opulento, tamque felicibus familiaritatibus, amore deperit, tecum militans, concubinæ cultu specieque:

Ast immota tibi duro sub pectore mens est,
qui illam negligas afflictam. Ille vero non illibenter admittens reprehensionem velut illi faceret injuriam, & sic hujusmodi gaudens accusatoribus, ut non æque laudatoribus, haud sensit sese simulata reprehensione, magis etiam depravari. Talis objurgandi libertas similis est lascivientium muliercularum moribus. Excitat enim tantum ac titillat, & hoc ipso quod dolorem facere videtur, delectat. Non aliter ac vinum alioqui remedium efficax adversus cicutam, si pariter utrumque commiscuerint, plane vim veneni reddunt immedicabilem, quod vini calore, celerius ad cor penetret. Ita callidi quidam intelligentes liberam admonitionem efficax esse remedium adversus adulationem, ipsi libertati monendi adulationem admiscunt. Proinde nec Bias recte dixisse videtur, quum interroganti, quod esset animal omnium maxime noxium responderet, inter immitia tyrannus, inter mitia adulator. Verius enim dixisset, quod inter adultores mansueti sunt hi, qui in balneis & circa mensas versantur. At vero qui in penetralia, & gynæcea, curiositatem, calumniam, malitiam, perinde quasi retia quædam intendit, hic immitis, ac ferus, & intractabilis. Cæterum una cavendi ratio videtur esse, si cognoverimus semperque meminerimus, quod quum animus noster duas habeat partes, alteram veram, honestis gaudentem, rationi obtemperantem, alteram rationis expertem, mendaciis gaudentem, affectibus observientem, amicus quidem semper in potiore partem consulit, & huic patrocinatur, medicorum exemplo, quod sanum est id augens ac tuens. Adulator autem brutæ, & affectibus obnoxiae parti assidet, hanc scabit ac titillat, huic persuadet & abducit a ratione, perniciosam quamdam mollitiem illi moliens inducere. Ergo quemadmodum cibi nonnulli sunt, qui neque sanguini sunt adjumento, neque spiritibus, neque nervis, aut medullis vigoris aliquid addunt, sed pudenda modo permovent, alvum tumefaciunt, & carnem gignunt supputrem & flaccidam: sic assentatoris orationi nihil addit sobrietati, nihil prudentiæ, sed eum aut amoris delectatione quadam delinire, aut stultam incitare iracundiam, aut invidiam irritare, aut animi fastum inducere, molestum & inanem, aut in dolore collacrymari, aut difficultatem morum, & illiberalitatem ac pertinaciam, semper delationibus quibusdam, & præsensionibus turbulentam ac suspicacem reddere, non ignorabit quisquis animadverterit. Semper enim alicui imminet animi morbo, hunc

A premit & urget Bubonis in morem, undique putribus & inflammatis animi partibus incumbens. Si irasceris, ulciscere inquit, si concupiscis, fruire, si times, fugiamus, inquit, si suspicaris, crede inquit. Quod si in hujusmodi perturbationibus animi non queat facile deprehendi, propterea quod ratio vehementia magnitudineque cupiditatum excutiat, in aliis ansam magis præbebit, & in illis sui similis. Siquidem ubi contigerit amicum suspicari, ne quid peccarit crapula, aut si quid de balneo, deque cibo dubitet, ibi amicus coarcebit hominem, admonebitque ut sibi caveat ac vitet periculum. Contra adulator in balneum pertrahit, jubens ut superiori peccato novum aliud addat, neque sinat corpus cohibitum segnescere. Quod si viderit illum ad iter seu navigationem, aut aliud quippiam agendum ob mollitiem parum animatum esse, non dicit urgere tempus, sed nihilominus effecturum, si vel differat, vel alium miserit. Porro si pollicitus sit familiari cuiquam se mutuo daturum aut largiturum pecuniam, & poenitet quidem promissi, cæterum pudet negare: ibi adulator ad peiorem additus lancem, sententiam pro crumena confirmat, & suo consilio bilancem impellens, verecundiam illam excutit, jubens eum rebus suis parcere, quippe qui multa insumat, quique multis suppeditare cupiat. Unde nisi ipsi non sentiamus nos ipsos cupidos esse, impudenter facere, ignavos esse, nihil nos fallat adulator. His enim affectibus ille semper patrocinator, libere reprehendens, ubi velis ab his discedere. Atque hisce quidem de rebus hucusque satis dictum est, deinceps ad utilitatem & obsequia, nostra se conferat oratio, quandoquidem in his quoque sic confunduntur omnia, ut difficillimum sit adulatorem ab amico distinguere, dum & ille videtur impiger, & ad omnia promptus, nihilque recusans. Nam ut veritatis, juxta Euripidem, simplex est oratio, sic & amici mores simplices sunt, sinceri, fucosque carentes: verum adulatoris mores, quum revera morbidi sint in ipso, multis ac doctis opus habent pharmacis, atque adeo novis & exquisitis. Ut igitur in congressibus, sic se habet amicus, ut cum neque dicat quippiam, neque audiat, tamen ad spectu risuque benevolentiam, verumque pectoris affectum tacite dans ac vicissim accipiens prætereat. Ast assentator, currit, affectatur, salutat eminus, si prior visus, appellatus fuerit, excusat sese testibus adhibitis, sæpius & cum jurejurando. Sic & in negotiis, permulta prætermittunt amici minuta, non ex arte exquirentes, neque curiosi, neque semetipsos in quodvis obsequium ingerentes. At hic in hujusmodi rebus, assiduus ac perpetuus, & infatigabilis, alii nemini locum dans, neque spatium inserviendi, sed exigens uti sibi mandet, & si mandatum non fuerit, moleste fert, vel potius prorsus exanimatur, & obtestatur Deos. Ergo & ista quoque significant his qui sapiunt non veram, neque sinceram amicitiam, sed meretriciam quamdam, citius complectentem his, quos id facere convenit. Quamquam primum in pollicitationibus animadvertendum est adulatoris & amici discrimen. Siquidem recte dictum est illud a nostris majoribus, hanc amici pollicitationem esse:

Si prestare queam, & fuerit prestabile nobis.

Rursus adulatoris hanc:

Dic quicquid versas animo.

Tales enim inducunt Comici:

*Nicomache me fac militi isti opponite,
Flagris nisi illum, peponem totum fecero,
Reddideroque illi os mollius vel spongia.*

Adde his quod amicis nemo commodat operam in negotio peragendo, nisi prius suscipienti negotii consilium approbarit, sed ita demum postquam probarit, statueritque rem vel ad honestatem, vel ad utilitatem pertinere. Contra adulator, etiam si quis eum de suscipiendo negotio consulat, suamque velit aperire sententiam, is tamen quoniam non solum concedere amico & gratificari studet, verum etiam metuit, ne veniat in suspicionem quod detrectet, fugiatque laborem, accommodat sese ad illius cupiditatem, eamque magis instigat. Siquidem nulli divitum neque Regum facile est dicere illud:

*Mendicus utinam sit mihi, vel si libet,
Mendicum & infra, qui mihi volens bene
Timore posito, possit ex animo loqui.*

Sed

Sed quemadmodum Tragediarum histriones egent amicorum choro concinentium, aut spectatoribus applaudentibus, itidem & illi. Unde Merope in Tragedia monet ad hunc modum:

*Hos fac amicos, qui tibi concedere
Nolint, at istos improbos, ad gratiam
Inservientes, ac voluptatem, tua
Excludat & procul arceat claustrum domus.*

At isti præpostere faciunt, dum eos qui non concedant in disceptationibus, sed resistunt suadentes quod conducibilis est, abominantur & averfantur. Cæterum qui callide ad gratiam obsecundant abjectos & impostores, non solum intra domus septa, verum etiam in affectus & arcana recipiunt negotia. Quorum qui simplicior est, censet haud convenire, neque dignum se judicat, qui in tantarum rerum consilium adhibeatur, sed ministrum & adiutorem se præbet. Porro qui versutior est, adest quidem in deliberando, simul adducit supercilia, simul annuit vultu, loquitur autem nihil. Quod si ille dixerit quid sibi videatur: Papæ, inquit, paululo me antevertisti loquendo. Nam istuc ipsum ego dicturus eram. Sicut enim Mathematici dicunt superficies & lineas, per se nec inflecti, nec extendi, nec moveri quum res sint intellectus, non corporeæ, cum corporibus autem una flecti, & extendi, & loco moveri, quorum sunt extremitates: sic adulatorem comperies semper cum aliis confitentem, sententiam dicentem, intelligentem, irascentem, ut in his sane facillimum sit discrimen animadvertere. Sed multo adhuc facilius, in serviendi modo. Siquidem officium quod ab amico proficiscitur, ceu vivum quoddam animal, vires maxime proprias in intimis habet, nihil autem accedit ostentationis aut plausibilitatis, quin sæpenumero fit, ut quemadmodum fidus Medicus, ægroto nesciente sanat, sic amicus profit, vel congregiens, vel discedens, ignorante amico negotium illius curans. Huiusmodi fuit Arcefilaus, tum in aliis, tum erga Apellem Chium, quem ægrotantem quum egere quoque cognovisset, denuo revisit hominem, & viginti drachmas adferens & affidens proximo: Hic, inquit, nihil est præter Empedoclis elementa videlicet hæc,

Ignem & aquam, terramque & sphaeras ætheris alii.

Ac ne cubas quidem satis commode: simulque movens illius cervical, clanculum pecuniam subjecit. Quam simul atque reperisset anicula quæ inserviebat ægrotanti, & admirans quid esset, Apelli retulisset, ridens ille, Arcefilai, inquit, hoc furtum est. Et in Philosophia sane filii nascuntur similes parentibus. Lacydes enim Arcefilai familiaris, Cephisocrati, læsæ majestatis crimen deprecanti una cum reliquis amicis aderat. At quum accusator anulum postulasset, isque tacite demississet, Lacydes sentiens, imposito pede contextit. Erat autem in eo anulo, quo coargui poterat. Post latam vero sententiam, quum Cephisocrates iudicibus gratias ageret, unus quispiam illorum, qui, sicuti videtur, rem conspexerat, iussit uti gratias ageret Lacydi; & rem ipsam narravit, quum Lacydes ipse nemini retulisset. Hoc pacto Deos etiam, arbitror, plerumque bene mereri de mortalibus, ut non sentiantur bene mereri; & ob id ipsum benefacere, quod suapte natura gaudeant benefacere. Rursum adulatoris officium, nihil habet justum, nihil verum, nihil simplex, neque liberale, sed sudorem, discursationem, clamorem, & vultus contractionem, quæ speciem & opinionem præbeat, rei laboriosæ, magnoque studio curatæ, non aliter quam operosa quædam pictura, coloribus impudentibus, vestibus inflexis, ac fractis, rugis & angulis id affectans, ut rem evidenter repræsentare videatur. Quin gravis etiam & molestus est, quoties errores quosdam & curas pro illo susceptas commemorat, deinde similitudines cum aliis susceptas, deinde molestias innumerabiles, & ingentia mala recenset, ut dicere possis, non tanti sunt illa, ut hæc feram. Nam omne beneficium si exprobetur, molestum est, & gratiam perdit, nec ferri potest. At adulator non tum exprobrat beneficium postquam præstiterit, sed jam quum præstat protinus exprobrationem & pudorem admiscet. Amicus autem si necesse fuerit dicere, rem quidem ipsam modeste narrat, de se vero nihil loquitur. Sic & Lacedæmonii cum Smyr-næis egentibus com meatum misissent, atque illi beneficium coepissent extollere, occupantes, nihil magni est, in-

A quiunt, hæc enim collegimus, unius diei prandio nobis & jumentis detracto. Siquidem huiusmodi beneficentia, non solum liberalis est, verum etiam accipientibus jucundior, propterea quod citra magnum bene merentium incommodum conferri videatur. Ergo non in hoc potissimum possis hominis naturam cognoscere, quod adulator inservit moleste, & pollicetur facile: sed longe magis hoc quod amicus inservit in rebus honestis, adulator turpibus, hic ad gratiam, ille ad utilitatem. Siquidem amicus non quemadmodum censuit Gorgias, sibi quidem in rebus iustis amicum obsequi volet, inserviturus tamen illi sæpenumero in rebus etiam non iustis.

Nam sano adesse haud desipienti solet.

B Itaque potius illum dehortabitur ab his, quæ non decent. Quod si non patietur ille, tum bellum erit uti eo, quod Antipatro dixit Phocion: Non potes me simul & amico uti, & adulatorem, hoc est, amico, & non amico. In factis enim adjutandus est amicus, non in malefactis, & in consiliis, non in insidiis, & in testimoniis, non in fraudibus, atque adeo infortunii participem esse convenit amico, sed non iniustitiæ. Nam si nec conscius esse turpitudinis amico convenit, quanto minus decet illi turpiter agenti, & indecore se gerenti, commodare operam? Quemadmodum igitur Lacedæmonii prælio superati ab Antipatro, ita cum eo rem componebant, ut imperaret, quantumvis damnosa graviaque modo ne quid turpe: sic amicus, si qua inciderit necessitas, quæ sumptum aut periculum, aut laborem postulet, cupit vocari primus, citraque tergiversationem & prompte negotium in se suscipit, tantum ubi res cum dedecore conjuncta est, detrectat obsequium, sibi que parci postulat. Adulator vero contra facit. In laboriosis quidem ac periculosis officiis excusat. Quod si ceu vasa solemus, ita pulsu tentes hominem, causans aliquid insincerum quemdam & minime generosum tinnitum reddit. Cæterum in dedecorosis, fordidis & infamibus obsequiis, abutere, calca, nihil illic grave, nihil contumeliosum existimat. Videsne simiam? non potest custodire domum, ut canis, non gestare sarcinas, ut equus, non arare terram, ut boves, & ideo tolerat injurias, scurratur, lusus ac risus se præbet instrumentum. Sic & adulator, quoniam nec in dicendo, nec in consulendo, nec in certaminibus ac periculis adesse potest amico, quippe ab omnibus laboribus, omnique studio abhorrens, in negotiis subalaribus, id est quæ ad voluptatem pertinent, nihil recusat, fidus amoris minister, & in adducendo scorto diligentissimus, nec indiligens ad ejiciendam ex animo sumptuum convivii curam, neque segnis in coenis apparandis, obsequiosus in concubinas, in affines autem rigidus & impudens, si jubeatur in illos audere, aut uxorem domo ejicere. Unde fit, ut nec in his difficile sit hominem deprehendere. Siquidem, si mandes quicquid libitum fuerit, rerum infamium & minus honestarum, paratus est, nihil sibi parcens, modo gratum faciat mandanti. Quamquam non minus & hinc agnosci possit plurimum a vero amico discrepare, quod longe secus erga reliquos amicos affectus est. Verus enim amicus quoniam nihil ducit jucundius, quam cum multis amare simul & amari, id agens perpetuo cum amico versatur, ut quamplurimis amicus sit & carus. Etenim quum existimet res amicorum esse communes, nihil judicat tam commune esse debere, quam ipsos amicos. At vero falsus amicus & adulterinus, ac factitius, qui maxime jam intelligat sese injuriam facere amicitiae, quippe cujus ceu falsæ monetæ nomisma finxerit, natura quidem invidus est, verum hunc morbum exercet in sui similes, hos superare contendens scurrilitate, loquacitateque: præstantiorem autem veretur & timet, haud sane pedestri cursu properans ad Lydium currum, sed ad aurum purum, ut inquit Simonides, ac putum, nihil in se plumbi habens. Ergo quum ipse sit levis & inanis, factitiusque & fucatus, si cominus expendatur ad veram, gravem ac solidam amicitiam, haud sustinet, sed quum proditur idem facit, quod is qui gallos infeliciter pinxerat, puero mandans ut veros gallos procul abigret a tabula. Sic & adulator veros abigit amicos, neque sinit accedere propius. Quod si non possit, blanditur quidem palam, & affectatur, ac miratur, ceu præstantiores, clanculum autem subdit, ac subserit calumnias quasdam. Cæterum ubi clandestinus sermo, vellicavit ulcus, nec tamen omnino statim efficere po-

potuit, tum memor observat quod Medius solet. Erat hic Medius inter adulatorum greges, qui cum Alexandro vivebant veluti dux, ac magister antesignanus adversus optimates oppositus. Jubebat igitur uti audacter calumniis morderent & incesserent, docens, etiam si qui morsus sit, vulnere medeatur, cicatricem tamen calumniae relinqui. His sane cicatricibus, vel ut verius dicam, gangraenis & carcinomatis corrosus Alexander, sustulit Callisthenem, Parmenionem & Philotam. Cæterum Agnonibus, & Bagois, Agefiis, ac Demetriis impune præbuit sese subvertendum, dum adoratur, ac stolis amicitur, & ab illis ceu barbarica quæpiam statua refingitur. Adeo magnam vim habet ad gratiam obsequi, & maximam, ut videtur, in his qui maximi videntur. Etenim quod sibi videntur optimi, talesque velint videri cæteris, ea res & fidem conciliat adulatori, & addit fiduciam. Nam loca quidem editiora & excelsa, inaccesia, difficiliaque aditu redduntur insidiantibus. At animus parum sapiens ob fortunæ successus, aut formam sublimis & elatus, pusillis & humilibus, maxime pervius est & expositus. Unde quod initio sermonis admonebamus, idem & nunc jubemus, uti nostri amorem, & arrogantem de nobis ipsi opinionem abscindamus, quæ nobis præblandiens, molliores nos reddit externis adulatoribus, utpote jam paratos ac promptos. Quod si parentes Deo, & oraculum, nosce te ipsum, velut cuique utilissimum edocti, simul & naturam, & educationem & institutionem nostram reputemus, & contemlemur, quam innumera habeat admixta, ab honesto degenerantia, quamque multa, & vitiosa & temeraria, idque tum in factis, tum in dictis, tum in affectibus, haud facile nosmetipsos præbebimus assentatoribus, ut suo arbitratu nobis insultent. Nam Alexander quidem duabus rebus commoneri sese dicebat, quo minus fidem haberet his, qui sese Deum esse prædicarent, nempe somno & Veneris usu: quod in his degeneraret, plusque solito afficeretur. Nos vero undique in rebus nostris foeda, multa molesta, multa imperfecta, multa perperam facta, semper conspicientes deprehendimus nosmetipsos, domi non belle habere: idque amico quopiam, haud laudante, & extollente, sed arguente, libereque reprehendente. Primum enim inter multos perpauci sunt, qui velint & ausint amicum libere reprehendere, magis quam ad gratiam loqui. Rursum inter hos paucos haud facile reperias, qui id facere norint, sed ita se libere loqui putant, si convitientur ac vituperent. Atqui habet hoc ceu pharmacum non in tempore datum, intempestiva libertas, ut perturbet, ac molestiam adferat nulla utilitate, & idem quodammodo efficiat cum dolore, quod cum voluptate facit adulatio. Læduntur enim non hi modo, qui laudantur quum non oportet, verum etiam qui vituperantur non in loco, atque hæc res facit, ut facilius ab assentatoribus capiantur, dum ab immodice resistentibus & adversantibus, aquæ ritu, ad cava molliaque delabuntur. Quapropter libertas jucunditate morum erit condienda, eaque ratione temperanda, ut veluti lucis, sic immodicam ipsius vim auferamus, ne dum conturbantur molestiaque afficiuntur, a quibusvis reprehendentibus, & quibuslibet de causis incusantibus, ad assentatoris umbram confugiant, & ad id quod molestia vacat, sese convertant. Siquidem omne vitium, Philopappe, virtute vitandum est, non diverso vitio quemadmodum nonnulli sentiunt, pudorem impudentia vitare oportere, rusticitatem scurrilitate. Cæterum ab ignavia, mollitieque mores ita maxime sejungi, si ad temeritatem & confidentiam quam proxime videantur accedere. Sunt qui superstitionem ita fugiunt, ac deprecantur, ut nullos credant esse Deos, & ita desinunt esse abjecti, ut incipiant esse facinorosi, vitam non aliter ac lignum incurvum in diversum torquentes, quod ignorent artem corrigendi. Porro turpissimum est, hoc modo adulationis opinionem effugere, ut citra utilitatem molestus sis, atque ita vitare ne in amicitia videaris servilis & abjectus, ut inurbana, & ad consuetudinem prorsus inepta familiaritate, gravis sis & injucundus: cujusmodi libertinus inducitur in comœdiis, qui dum criminatur, ex æquo & blande se loqui credit. Quoniam igitur foedum est, dum placere studeas in adulationem incidere: rursus foedum, dum adulationem vitas, immodica reprehendendi libertate, gratiam amicitiae simulque medendi perdere utilitatem: sed neu-

trum est committendum, verum ut bona sit libertas, id ex moderatione sumendum, quemadmodum & aliis in rebus facere oportet: videtur ipse sermo succedens poscere, ut hanc Coronidem addamus libello. Ergo quum videamus reprehendendi libertati multas pestes adesse, primum illi detrahamus amorem sui, diligenter observantes, ne nostrapte causa videamur objurgare, vel quod offensi simus, vel quod doleat aliquid. Etenim si de teipso loquaris, videris non ob benevolentiam, sed iracundiam dicere quæ dicis, nec admonere, sed accusare querique. Nam admonitio libera, amicum quiddam habet, & grave. Contra querimonia, sui amorem, ac sordidum animum sapit. Unde fit, ut libere increpantes revercantur ac suspiciant, querulos autem & incusantes vicissim accusent contemnantesque. Quemadmodum Agamemnon Achillem mediocri in dicendo utentem libertate non tulit. Rursus quum Ulysses increpat acriter ac dicit:

Perdite, dissimiles utinam moderere phalangas,

Non has egregias,

cedit, animoque temperat, emendatorio, cordatoque sermone correptus. Nam hic quidem, quum nullam haberet privatim irascendi causam, Græciæ nomine hac in illum utebatur libertate, ille vero sua ipsius causa potissimum indignari videbatur. Quamquam Achilles ipse, etiam si animo parum leni placidoque præditus, sed

Difficilis vir, qui haud dubitet culpæ vacantem

Culpæ,

Patroclum tacitus ferebat, multa id genus in sese dicentem,

Non tibi eques genitor fuit, immisitissime, Peleus

Nec Thetis est genitrix, glaucum te protulit æquor

Aeriaque rupes, tibi nam durissima mens est.

Quemadmodum enim Hyperides jubebat Athenienses considerare non solum an esset acerbus, sed an gratis acerbus: sic amici admonitio, vacans omni perturbatione propria, reverentiam habet & severitatem, ut non ausis contra tollere oculos. Quod si quis in objurgando præ se ferat, amici in se delicta se plane prætermittere negligereque, sed alia quædam commissa reprehendere, ob alia quædam objurgare, nec amico parcere, inexpugnabilis est hujusmodi reprehensionis vehementia, quippe quæ suavitate monentis intendat & acuat acerbiter & austeritatem admonitionis. Unde dictum recte est illud: Quum irascimur aut diffidemus cum amicis, semper aliquid agendum ac spectandum esse, quod ad illorum pertineat utilitatem, aut honestatem. Cæterum non minus amicum est & illud, quum ipsi despici negligique videbimur, super aliis neglectui habitis, amicum admonere, taciteque commonefacere.

Quemadmodum Plato quum a Dionysio fastidiretur, parumque cum illo conveniret, poposcit congregiendi copiam, ille putans Platonem aliquid de se questurum, dedit. Plato vero in hunc modum cum eo differuit: Si quem senseris inimicum in Siciliam appulisse Dionysi, qui mali quippiam tibi facere voluerit, cæterum non data opportunitate, nihil mali fecerit, num hunc sineres abire, citraque noxam dimitteres. Multum abest, inquit, Dionysius, ut id faciam, ô Plato. Oportet enim hostium non facta solum, sed animi quoque propositum odisse, & ulcisci. Ergo si quis, inquit Plato, tui amore, benevolentiaque huc profectus, boni quippiam tibi cupiat adferre, non faciat autem, te non præbente illi opportunitatem, num par est hunc nulla cum gratia contemptum abjicere? Hic quum Dionysius interrogasset, quisnam is esset: Æschines, inquit, vir & moribus cum quovis Socratis amicorum conferendus, & qui possit dicendo meliores reddere, cum quibus habeat consuetudinem: is quum huc, multum emensus maris adnavigarit, ut per Philosophiam tecum haberet consuetudinem, neglectus est. Hæc Platonis oratio, in tantum commovit Dionysium, ut protinus ipsum amplecteretur, benevolentia hominis animique magnitudine delectatus, Æschinem vero honorifice splendideque tractaret. Jam igitur secundo loco velut expurgantes omnem contumeliam ac risum, dicacitatem & scurrilitatem ut mala condimenta, ab admonitione tollamus. Quemadmodum enim Medico secante carnem, concinnitatem quamdam & elegantiam ad id faciendum convenit accedere, cæterum saltatoria gesticulatione, supervacuaque & curiosa mobilitate, carere debet manus secantis. Sic admonitio libera, dexteritatem admit-

tit

tit & urbanitatem, si sic temperes jucunditatem, ut non percat gravitas ac severitas. Quod si accesserit impudens audacia, inamoenitas, & contumelia, hæc prorsus vitiant ac perdunt admonendi libertatem. Unde cantor ille, non in-scite nec ineleganter silentium imposuit Philippo, de pul-sandis fidibus sibi contradicenti, quum diceret: Absit a te tantum mali, ô Rex, ut hæc melius me scias. At non recte Epicharmus, qui cum Hieron quosdam e familiaribus suis e medio sustulisset, paucisque post diebus eum vocasset ad coenam, at nuper, inquit, quum immolares amicos, non vocabas. Perperam & Antiphon, qui quum apud Diony-sium quæreretur, ac disputaretur, quod æris genus esset optimum, illud inquit, ex quo statuas Harmodii & Aristo-gitonis fecerunt Athenienses. Nec enim prodest in hujus-modi dictis acerbitas ac mordacitas, nec delectat scurrilitas ac jocus, sed est ejusmodi intemperantiæ petulantiaque genus, simul ex malitia contumeliaque & inimicitia com-mixtum, quo qui utuntur, in exitium conjiciunt seipfos, plane saltationem illam saltantes, quam circa puteum pro-verbio vocant. Nam & Antiphon interfectus est a Diony-sio, & Timagenes a Cæsaris excidit amicitia, quum nullam umquam vocem liberam emisisset, sed passim in convivii & inambulationibus ad nullam rem seriam,

Sed fore ridiculum quodcumque putasset Achivis

ad criminandum illius amicitiam, ceu convitium arte ex-cogitatum, objiciebat. Quandoquidem & Comici per-multa solent in spectatores severe civiliterque dicta finge-re, verum quoniam illis ludicrum & jocus admixtus est, non aliter quam cibus malum quiddam & inspidum intritum, elutam reddit & inutilem admonitionem. Itaque & qui di-cunt mordacitatis & scurrilitatis auferunt opinionem, & qui audiunt ex iis quæ dicuntur, nihil capiunt utilitatis. A-lia igitur amicis risus ac jocus erat adhibendus. Cæterum admonitio seria sit & benemorata. Quæ quidem si fiat de rebus gravioribus, talis sit oratio, ut affectu habitu, vehe-mentiaque vocis, & fidem mereatur, & audientem permo-veat. Porro opportunitas non observata, quum omnibus quidem in rebus ingens adfert malum, tum vero maxime in admonendo detrahit utilitatem. Satis igitur liquet ab ad-monitionibus hujusmodi temperandum inter pocula, & in ebrietate. Primum quod serenitati nubilum inducat, qui in-ter jocos & hilaritatem amicorum, sermonem movet, quo contrahatur supercilium, & frons obducatur. Repugnat enim is Lydio Deo, molestiarum ac sollicitudinum funicu-lum solventi, velut inquit Pindarus. Deinde periculum in-gens habet hujusmodi linguæ petulantia, propterea quod animi vino calefcentes, proclives sunt ad iracundiam, ac sæpenumero fit, ut ebrietas occupans admonendi liberta-tem, simulatatem gignat. Denique prorsus ignavum est, ac minime generosum & audax, eum, qui sobrius libere loqui non audeat, id in mensa facere, quemadmodum canes fa-ciunt ignavi. Nihil igitur opus est de his sermonem in lon-gum producere. Cæterum quoniam plerique amicos do-nec prosperæ res sunt, nec volunt, nec audent corrigere, sed omnino felicitatem rem esse putant, ad quam admoni-tio non possit adire, nec pertingere, eosdem lapsos, ad de-jectos invadunt & calcant, humiles jam & abjectos reddi-tos, totam simul objurgandi libertatem effundentes in il-los, non aliter quam flumen, quod præter naturam vicit, occasione mutata fortunæ libenter utentes, ob pristinam illorum superbiam ac fastum, suamque imbecillitatem, non inutile fuerit de his jam differere, & Euripidi respon-dere, qui dixit:

Quid opus amicis, quando res sunt prospera?

Quoniam quibus res secundæ sunt, iis maxime amicis opus est, qui libere admoneant, & immodicum animi fastum subducant. Perpauci sunt enim, quibus contigit simul & felices esse, & sapere. At plerique mortales opus habent aliena prudentia, consilioque aliunde accedente, quod il-los a fortuna inflatos jactatosque premat. Nam ubi fortu-na fastum ac tumorem dejecerit ac sustulerit, tum rebus ipsis inest quod admoneat, ac poenitudinem inducat. Un-de nullum tum usus amici libere monentis, nec opus est ver-bis gravibus ac mordacibus, sed revera in hujusmodi for-tunæ commutationibus,

Vultum intueri benevoli viri juvat,

qui consoletur & addat animum: quemadmodum Clearchi

A vultus, quum in præliis ac rebus afflictis, benevolus & hu-manus conspiceretur, fiduciam addebat periclitantibus, ut inquit Xenophon. At qui liberam & mordacem objur-gationem admovet homini, rebus adversis afflictis, ceu pharmacum, quo solet acui visus, oculo perturbato inflam-matoque, nihil quidem confert ad sanitatem, nec ullam do-loris partem, quin magis iram addit dolori, & afflictum exacerbat. Proinde mox ubi reddita est sanitas, nullus ad-modum indigne fert, aut asperere, virum amicum, repre-hendentem Veneris usum, & compotationes, reprehen-dentem inertiam, aut assidua balnea, & intempestivas in-gurgitationes. Ægrotanti vero intolerabile est, sed gravius est ipso morbo, audire, hæc tibi ex intemperantia venerunt, ex mollitie, ex obsoniis, ex mulieribus. O hominem intem-pestivum, scribo testamentum, & paratur mihi castorium aut scammonium a Medicis, & tu me objurgas ac philoso-pharis. Sic igitur etiam res afflictorum, haud recipiunt ob-jurgandi libertatem, aut sententiarum recitationem, sed humanitatem & subsidium desiderant. Siquidem & nutrices ad pueros lapsos haud accurrunt cum convitiis, sed eri-gunt, abluunt & componunt, deinde objurgant ac puni-unt. Narratur & Demetrius Phalereus, quum exfularet, & Thebis inglorius & humilis viveret, Cratetem adeun-tem, haud libenter vidisse, quod Cynicam libertatem, & sermonem asperum expectaret ab illo. Verum ubi Crates illum placide convenisset, deque exilio disseruisset, quod nihil haberet miserum, neque graviter ferendum, quum esset a periculosis negotiis & incertis liberatus, simulque adhortaretur, ut in seipso, suoque animo fiduciam colloca-ret, exhilaratus ille, receptoque animo, ad amicos inquit: Male sit negotiis & occupationibus, per quas hujusmodi virum non licuit cognoscere;

Etenim dolenti grata amici oratio est,

At monita sane desipiscendi nimis.

Atque hic mos est ingenuorum amicorum. Contra viles & humiles, felicibus adulantes, quemadmodum Demosthe-nes dixit rupturas & vulsuras, quoties corpori mali quip-piam inciderit, tum moveri, sic hi rebus in diversum com-mutatis imminet, veluti gaudentes ac fruantes. Nam si qua submonitiuncula sit opus in his, in quibus per se lapsus sit, re male perpen-sa, satis fuerit illud,

Haud ex mente mea, nam sapius ista monebam.

Quibus igitur in rebus oportet amicum acrem esse, & quan-do conveniet acerba uti reprehensione? Quoties tempus hortatur, ut voluptate, aut ira, aut ferocitate præcipitem coerceas, aut ut avaritiam cohibeas, aut ut adversus stultum aliquem animi motum relucteris. Sic libere locutus est So-lon apud Cræsum, instabili felicitate corruptum ac tumi-dum, jubens spectare finem. Sic Socrates compescuit Al-cibiadem, ac veras expressit lacrymas, quum illum coargue-ret, & cor illi funditus moveret. Hujusmodi Cyri dicta ad Cyaxarem, & ad Dionem Platonis, quem hic quum esset florentissimus, & ob pulcritudinem rerum gestarum atque magnitudinem, omnium in se vertisset animos, admonuit caveret ac metueret contumaciam, ut cujus comes esset so-litudo. Scripsit eidem Speusippus, ne superbiret, quod magnifieret inter pueros & mulierculas, sed videret ut Sici-liam æquitare, justitia, optimisque legibus sic ornaret, ut celebrem redderet Academiam. Rursum Euctus & Eu-læus amici Persei, donec secundæ res fuerunt semper illi quemadmodum & cæteri blandiebantur, assentabantur, & obsecundabant. Cæterum ubi cum Romanis congressus apud Pydnam, concidit ac fugit, tum acriter insectantes illum objurgabant acerbe, & commemorabant quæ pec-casset, & ut quemque fastidisset, exprobrantes, donec ho-mo dolore pariter & ira victus, ambos gladio peremit. At communis quidem admonendi opportunitas, ad hunc mo-dum perpendi potest. Jam vero quas ipsi sæpenumero mi-nistrant amici, eas non oportet rejicere, cui curæ sit ami-cus, sed arripere atque uti. Nonnullis enim percontatio vel narratio quæpiam, vel similitum rerum in aliis reprehensio seu laus, velut anam præbuit libere monendi. Quomodo narrant Demaratum Corintho venisse in Macedoniam id temporis, quo cum uxore filioque dissidium Philippus ha-bebat: hunc igitur quum Rex esset complexus, rogassetque quomodo inter sese concordarent Græci, respondisse fe-runt Demaratum, ut benevolam ac familiarem Philippo:

Tom. IV.

B

plane

plane Philippe, pulcre decet te de Atheniensium Peloponnesiorumque concordia percontari, quum tuam ipsius domum negligas, tanta seditione, tantoque diffidio refertam. Scite & Diogenes, qui quum in Philippi castra venisset eo tempore, quo parabat cum Græcis configere, adductus est ad Regem. Is quum eum non nosset, rogabat num explorator esset. Prorsus, inquit, Philippe, explorator temeritatis & amentiae tuæ, per quam nulla adductus necessitate huc veneris, una hora de regno simul & de vita periculum subiturus, aleamque jactus. Quamquam id quidem acrius videri potest. Sed est & altera admonendi occasio, quoties fit ut ab aliis affecti probis, sua vitia exprobrantibus, submissi redditi fuerint & humiles. Hac scite uti poterit homo comis & urbanus, maledicos quidem refellens ac submovens, cæterum seorsum amicum taxans & commonefaciens, etiam si nihil esset aliud, tamen vel ob id ipsum cavendum esse sibi, ne tantum audeant inimici. Quid enim est in quo possint os aperire, aut quid habeant quod in te dicant, si ista quæ tibi obijciunt, mutaris & abjeceris. Fit enim ad eum modum, ut molestia imputetur convitanti, utilitas admonenti. Nonnulli vero venutius etiam de aliis verba faciendo corripunt amicum, dum inculcant alios, quæ sciunt ab illo committi. Notter autem magister & institutor Ammonius, quum in pomeridiana confabulatione familiarium sensisset quosdam pransos esse prandium haud simplex, sed opiparum & varium, liberto mandavit ut suo filio plagas impingeret, addens elogium: Non potest, inquit, prandere absque aceto: simulque in nos flexit oculos, ut increpatio tangeret obnoxios. Insuper cavendum erit & illud, ne coram pluribus objurgemus amicum, ac Platonis illud habere conveniet in animo. Nam quum Socrates acrius objurgaret familiarem quempiam, in convivio cum eo disceptans, nonne satius fuerat inquit Plato, hæc illi seorsim dixisse? Et Socrates. At tu sane nonne satius fecisses, si seorsim ista mihi dixisses? Porro quum Pythagoras in familiarem quempiam alperius coram pluribus fuisset invecus, adolescentem laqueo præfocasse guttur ajunt, ex eo tempore numquam Pythagoram quemquam alio præsentem reprehendisse. Siquidem ut morbi parum honesti, sic & peccati reprehensionem ac refectionem, secretam esse convenit, non ut ceuludi solennes universo populo exhibeatur, nec ut ostentetur, & spectatores ac testes accersat. Neque enim amicum est, sed sophisticum, ex alienis erratis sibi parare gloriam, & apud eos qui adsunt sese jactare, quemadmodum solent Medici, quos Chirurghi vocant, in theatri artem ostentantes, quo ipsorum opera a pluribus conducatur. Jam vero præter contumeliam, quam ab omni prorsus curatione convenit abesse, cavendum erit & illud, ne quod est vitiosum, in admonendo contentiosi simus, & contumaces. Nec enim simpliciter amor objurgatus magis premit, juxta sententiam Euripidis, verum ita, si quis objurget coram multis, nihil parcens amico, is omne malum, & omnem morbum vertit ad impudentiam. Sicut igitur Plato censet, ut senes qui studeant verecundiam inferere adolescentibus, ipsi primum revereantur adolescentes: ita cum verecunde reprehendit amicus, id potissimum gignit in eo verecundiam. Cumque pudenter ac paulatim aggreditur & castigat peccantem, superat ac conficit amici vitium, quem totum occupavit pudor pudefcentis, & reverentia reverentis. Unde rectissimum fuerit illud Homericum:

Admoto capite, ne quisquam exaudiat alter.

Minimeque decet, ut aperias delicta vel mariti, audiente uxore, vel patris sub oculis liberorum, vel amantis præsentis amasio, vel præceptorum coram discipulis. Exagitantur enim dolore & iracundia, quum arguuntur apud eos, quibus probari cupiunt. Arbitror autem nec in Cletum perinde concitatum Alexandrum fuisse vino, ut quod illum multis præsentibus coerceret. Et Aristomenes institutor Ptolemæi, quod dormitanti præsentibus legatis insisteret & expergefecerit, ansam quamdam præbuit adulatoribus, Regis vicem indignari sese simulantibus, si tantis laboribus ac vigiliis fessum, somnus occupavit, seorsim inquirunt, admonere te debemus, non coram tam multis viris marum injicere. At ille veneni missio poculo, jussit hominem ebibere. Aristophanes autem ait in hoc se criminari Cleonem, quod

De civitate apud hospites dicat male,

Atque hac re irriset Atheniensium animos.

Quapropter inter alia cavendum & illud in primis, ne libertatem admonendi jactemus, ac vulgo circumferamus, sed ad juvandum ac sanandum amicum ea dumtaxat utamur. Quamquam quod Thucydides Corinthios de seipsis loquentes fecit, idoneos esse se qui reprehendant alios, haud male dictum est, & id habere convenit eos, qui libere velint objurgare amicum. Lysander autem in Megarenses quemdam inter belli socios libere loquentem pro Græcia, ait, illius dictis opus esse civitate. Sed ad hoc ut quisquam omnino libere loquatur, moribus fortassis opus est integris, atque id verissime dicitur de iis, qui alios admonent & castigant. Itaque Plato dicere solebat, per vitam ipsam admonere Speusippum. Quemadmodum videlicet & Polemonem, Xenocrates conspectus tantum in disputatione, & intuitus, vertit, & in alium mutavit hominem. Cæterum ubi levis quispiam, & improbis moribus homo dictis objurgat & castigat, prius illud audire debet:

Mederis aliis, ipse ulceribus scatens.

Sed tamen quoniam sæpenumero res ipsæ nos invitant, ut licet ipsi parum boni, cum aliis similibus habentes consuetudinem, eos increpemus, dexterrimus objurgandi modus fuerit, si qui objurgat, se modis omnibus admisceat culpæ. Quo modo dictum est illud apud Homerum:

Tyde, quidnam accidit, ut nos Martia virtus

Fugerit oblitus?

Item illud:

At nunc nihili sumus Hector.

Ad eundem modum Socrates tacite redarguebat adolescentes, perinde quasi & ipse teneretur ignorantia, & opus haberet una cum illis virtutem amplecti, verumque disquirere. Siquidem & benevolentes videntur, & fides habetur iis, qui videntur iisdem quidem obnoxii vitiis, amicos autem non aliter quam seipsos corrigere. Cæterum qui corripit alterum, seipsum jactat, perinde quasi liber & immunis a vitiis omnibus, nisi sit ætate multo provectior, aut nisi sit ejusmodi, ut omnes illi virtutis dignitatem ac laudem tribuant, gravis ac molestus videbitur, neque quicquam proderit amico. Unde non simpliciter Phoenix, de suis infortunis mentionem iniecit, quod quum per iracundiam patrem interficere statuisset, mox poenituerit:

Occisor patris ne diceret inter Achivos.

Ne sic videretur illum admonere, quasi ipse nihil ira commoveretur, aut peccaret. Talia siquidem magis penetrant in affectus, magisque cedunt homines iis, qui communibus tanguntur affectibus, quam qui despiciere videntur. Quoniam vero neque lumen admovendum est oculo inflato, nec animus ægrotus admittit libertatem, & admonitionem indilutam, utilissimum remedium fuerit, laus leniter admixta objurgationi, velut in his:

Vobis haud adeo cura est jam bellica virtus

Quamvis in castris non sit præstantior ullus,

Sane ego nec pugnem cum illo, qui prælia tentet

Quum sit iners, verum vobis succenseo corde.

Item in hoc:

Pandare ubi arcus, ubi illa volucris tela, decusque

Quo tecum haud alius castris contenderit hisce.

Quin & hujusmodi tacita quadam significatione vehementer revocant aberrantes.

Oedipus ubi ille, ubi clara sunt enigmata?

Item:

Tam multa passus ista dicit Hercules.

Non enim solum lenit ac remittit reprehensionis asperitatem, & adhortationis, verumetiam gignit in homine æmulationem quamdam erga seipsum, ut secum ipse certet, dum honeste factorum commemoratione, turpius pudefcit, & ob id se meliorum exemplum præstare studet. Nam quum alios, puta vel æquales, vel cives, vel cognatos cum eo conferimus, moleste fert & irritatur improba ambitio, neque raro solet illud cum ira submurmurare: Quin tu igitur abis hinc ad me meliores, & mihi negotium faceffere desinis? Proinde cavendum erit, ne apud eos quos libere corripimus, laudemus alios, nisi sane fuerint parentes, quemadmodum apud Homerum facit Agamemnon:

Natum haud valde patri similem genuit sibi Tydeus.

Et Ulysses in tragœdia, cui titulus Domini:

Tu

*Tu splendidum natalium obscurans decus,
Laniam trahis, patre natus Argivum optimo?*

Cæterum illud haudquaquam fieri convenit, ut qui admonetur, vicissim admoneat, & libertatem opponat libertati. Siquidem ea res protinus incendit animos, ac diffidium parit. Et omnino videbitur ita commoveri, non quod libertatem libertate pensare studeat, sed quod liberam admonitionem non ferat. Satius est igitur amicum admonere, volentem ferre. Etenim si eveniat, ut ipse postea peccet, & correptione sit opus, tum hæc ipsa res libertati quodammodo tribuit libertatem: submonitus enim citra refractionem injuriam, ne ipsum quidem amicos delinquentes solere negligere, sed arguere & castigare, nimirum magis admittet, accipietque correptionem, ut qua benevolentia referatur & officium, non accusatio aut ira. Ad hæc, hunc quidem admodum scripsit Thucydides: quisquis adversus summates viros invidiam suscipit, is recte consulit. Cæterum amici munus est, amicorum offensam quæ ex admonitione nascatur in magnis, plurimumque momenti habentibus rebus, in se recipere. Nam si quibuslibet, & ad quælibet molestus sit, & offendat, nec amice, sed imperiose more pædagogorum familiares incesat, hic cum in maximis negotiis admonebit, hebes erit & inefficax: haud secus atque Medicus, acri quidem & amaro pharmaco, necessario tamen & sumptuoso, in vulgaria levique, minusque necessaria, admonendi libertate abusus. Igitur ipse quidem cavebit ne assidue reprehendat, & objurgandi cupidus esse videatur. Porro quoties amicus quibuslibet in rebus erit morosior, & quidvis calumniabitur, tum alter velut anam habebit, eum in majoribus erratis admonendi. Nam Medicus Philotimus, quum quidam hepar habens suppuratum, digitum ostendisset exulceratum: Non est, inquit, o bone tibi negotium de redivia. Itidem occasione data licebit & amico dicere, leviculis de rebus, & nullius momenti incusanti. De lusibus, computationibus, ac nugis loquimur. Sed heus tu iste potius ableget amicam, aut desinat aleam ludere. Ac cæteris quidem in rebus vir nobis est admirandus. Etenim cui levibus in rebus conceditur venia, is in majoribus haud gravatim permittit amico libere loqui. Rursum qui semper instat, in quovis negotio acerbus & insuavis, omnia cognoscens, omnium curiosus: is adeo nec liberis est tolerandus, nec fratribus, ut ne a servis quidem ferri possit. Jam vero quoniam ut senectæ non omnia adsunt mala, veluti dixit Euripides, ita nec amicorum pravitati, oportet amicos observare, non solum quum delinquant, verum etiam quum recte faciunt. At primum quidem candide conveniet illos laudare: deinde veluti ferrum solidatur refrigeratione, ac duritiem accipit, prius calore solutum, ac molle redditum: sic amicis solutis & calefactis collaudatione, libertatem admonendi ceu tincturam paulatim addere. Dabitur enim occasio, ut dicere possis: Num illa cum his conferenda sunt? Videsne cujusmodi fructus reddit honestas? Hæc abs te requirimus amici. Hæc tua sunt, teque digna. Ad hæc natus es, illa vero rejicienda sunt,

Vel maris undosi in fluctus, vel in avia montis.

Nam sicuti bonus Medicus magis cupiet somno, seu cibo, morbum ægroti depellere, quam Castorio, aut Scammonio. Sic & æquus amicus, & bonus pater, ac præceptor, laude potius quam reprehensione gaudet uti, ad emendandos suorum mores. Quandoquidem non alia res præstat, ut libere admonens & offendas minime, & sanes maxime, quam si temperans ab iracundia, modeste & cum benevolentia delinquentem aggrediaris. Unde nec inficientes oportet acerbius coarguere, nec obfistere purgantibus sese.

A Quin magis honestas occasiones undecumque subministrare, & a peioribus abstinere causis, atque ad hunc modum amico concedere, ut levius peccasse videatur. Quemadmodum Hector in fratrem Paridem:

Non ira istatibi in pectus descendit honeste.

Ceu quod in congressu adversus Menelaum cesserat, non fuga fuerit, aut timiditas, sed iracundia. Item Nestor ad Agamemnonem:

Tu porro tuo jam pectore celfo

Cessisti.

B Civilius enim arbitror, si quis dicat, ignorasti, quam si dicat, injuriam fecisti & non attendisti, dictu mollius est, quam turpiter egisti. Rursum ne contendas cum fratre, moderatius sit, quam si dicas, ne invidias fratri. Item fuge mulierem te corrumpentem, urbanus, quam si dicas, Desine mulierem corrumpere. Nam hunc desiderat modum admonitio, qua mederi velis amico. Cæterum in actione negotiorum diversa ratione utendum est. Quoties enim inciderit, ut amicus alioqui peccaturus, sit coercendus, aut in impetum quempiam animo propensus, qui transversum rapiat, aut quoties ad res honestas mollem & segnem incitare & inflammare conabimur: ibi conveniet rem ad causas foedas & indecoras referre. Sicut Ulysses apud Sophoclem Achillem exstimulans, non ait illum cœnæ gratia succensere; Sed jam, inquit, Trojæ simulacra adspiciens metuis: Ad hæc quum rursus indignaretur Achilles, seque abnavigaturum diceret:

Scio quid fugis, non ne quid audias male,

Sed instat Hector, hinc manere haud expedit.

C Ad hunc igitur modum eum qui sit animosus, ac fortis, timiditatis opinione territantes, incitant ad honesta, & abducunt a turpibus, sobrium & temperantem, opinione intemperantiæ, liberalem & magnificum, opinione sordium & avaritiæ, moderatiores ac leniores in his, quibus mederi non possunt, molestiæ modum expedientes, ut in admonendo magis amici vicem dolere, quam reprehendere videantur. Contra in cohibendis peccatis, acriter adversus amici cupiditates repugnantes, hic implacabiles & assidui. Nam id tempus pertinacem benevolentiam, & animum vere liberum requirit. At reprehensione factorum videmus & inimicos inter sese uti. Quemadmodum dixit Diogenes, ad salutem opus esse, vel bonis amicis, vel acerbis inimicis, propterea quod illi docent, hi redarguunt. Verum præstat, ut amicorum consiliis parens, caveas ne pecces, quam si ob inimicorum convitia poeniteat admissi. Quapropter etiam utendum erit arte in amicis corripiendis, quandoquidem hæc res maximum & efficacissimum est remedium, maximeque desiderans & opportunitatem & modum. At quoniam sicuti dictum est sæpenumero, curanti molesta est hujusmodi libertas, Medicos imitari conveniet. Neque enim hi quum secant, partem afflictam, in cruciatu molestiæque destituunt, sed placide rigant ac foveant: neque qui admonent civiliter amicum, aufugiunt, posteaquam amara mordaciaque admoverint, sed aliis colloquiis & comitate verborum deliniunt ac exhilarant. Quemadmodum & fabri lapidarii, vulnus ac cicatricem, quam ictu celtis inflixerunt in statuis, rursus poliendo levigant, ac nitidum reddunt. Cæterum qui reprehensione vulneratus ac perfossus, deinde ira perturbatus ac tumens, turbatusque dimittitur, hunc postea difficile revoces, aut consoleris. Hoc igitur in primis cavendum est his, qui amicum objurgant, ne post objurgationem eum destituant, neve committant, ut ita contristent, & irritent familiares, ut ea res finiat consuetudinem, ac familiaritatem.

REVERENDISSIMO IN CHRISTO PATRI
D. D. T H O M Æ,
ARCHIEPISCOPO ET CARDINALI EBORACENSI,
DESIDERIUS ERASMUS ROTERODAMUS
S. D.

U M hoc literario xenolo, Præsul ornatissime, cuperem & meum in te animum testificari, & tuum vicissim ambire favorem, cuius tanta est apud Regiam Majestatem, tum auctoritas tum gratia, ut nullus in universa Britannia, non idem & optet, & agat: aliquamdiu me deterruit magnitudinis tuæ splendor, dum vehementer improbum existimarem, tantulo munusculo, Heroa tam incomparabilem sollicitare. At e diverso multo magis tua invitavit facilitas bonitasque, cogitantem quam non sapiant mores tui fortunam tuam, quamque sis omnibus juvandis expositus: haud ignorans Divino consilio tibi contigisse, ut unus omnium plurimum posses, quo unus omnibus quam plurimum prodesse. Est libellus perquam exiguus, sed memineris minutissimis nonnumquam gemmis, maximum esse pretium. Quin magis ut eum tibi compendio commendem, Plutarchi est, quem ita demum intelligam amplitudini tuæ placuisse, si libellum eum, quem Regio nomini nuncupavi, te commendante sensero non displicuisse. Atque id quoque ita liquebit, si negotii quod agimus eventus, & meis votis, & vestris pollicitis respondebit. Nullus est, cui plus debere possim, quam Regi Regum omnium florentissimo, nullus cui magis debere velim, quam Principi Principum omnium optimo, præsertim de nostro ingeniolo tam candide sentienti, tam honorifice loquenti. Equidem plurimum illi jam debeo, quod me toties ornat testimonio vocis suæ. Quis enim non gaudeat tali ore laudari? Plus tamen debiturus sim, si auctis fortunulis nostris, fidem quoque laudibus, quas mihi tribuit, adstruat. Nam nunc quidem multi non credunt me talem esse, qualem ille prædicat, quod conspiciant hanc fortunam tam magnificis illius præconiis parum respondere. Bene vale, eximium & Regiæ, & totius Regni decus.

QUO PACTO QUIS EFFICIAT
UT
EX INIMICIS CAPIAT UTILITATEM.
PLUTARCHI CHÆRONENSIS
DESIDERIO ERASMO ROTERODAMO
INTERPRETE.

I D E O quidem te, Corneli Pulcher, placidissimum vitæ genus, & a Reipublicæ negotiis semotum tibi delegisse, in quo tamen ita maximam adfers utilitatem Reipublicæ, dum omnibus qui te adeunt, quique tecum agunt consuetudinem, te ipsum & comem & jucundum præbes. Verum quandoquidem ita res habet, ut regionem quidem liceat invenire, quæ feris ac noxiis careat belluis, quemadmodum ferunt de Creta, nulla sit autem adhuc reperta Reipublica quæ non aluerit intra se invidiam, æmulationem, contentionem, quibus ex affectibus inimicitia potissimum nasci consuevit, imo ut nihil aliud sit, ipsæ nos amicitia inimicitias involvunt. Quod quidem quum intelligeret Chilon ille sapiens, quemdam dicentem sibi nullum esse inimicum, interrogavit, an nullum etiam haberet amicum: videntur mihi partes viri civilis, & in administranda Republica versantis, ut inter alias curas inimicorum etiam habeat rationem, atque illud animadvertat, haud frustra dictum a Xenophonte, cordati prudentisque viri esse, etiam ex inimicis utilitatem capere. Proinde quæ nuper hisce de rebus differenti, mihi veniebant in mentem, ea collegi, totidemque verbis ad te scripta misi, cavens quam potui maxime, ne quid eorum attingerem, quæ prius in civilibus præceptis a me conscripta fuerant, quandoquidem & eum libellum video tibi frequenter in manibus esse.

Priscis illis mortalibus satis erat, si non læderentur a diversi generis animantibus, & hac modo fini cum noxiis bestiis depugnabant. At posteriores ratione deprehensa, quæ feris uterentur, non solum ab illis non offenduntur, verum etiam utilitatem capiunt, dum carnibus illarum aluntur, pilis vestiuntur, fel & coagulum ad morborum adhibent remedia, denique dum se pellibus armant & muniunt, ut periculum jam sit, ne si feræ deficiant homini, ferina jam, sylvestris & inops ejus vita futura sit. Itaque quoniam cæteri quidem satis est, si nihil accipiant ab inimicis mali, hos vero qui sapiunt Xenophon ait, etiam utilitatem ex adversariis capere, non est abroganda fides tanto auctori, quin potius viam, ac rationem oportet inquirere, qua commo-

ditatem hanc consequi possint, quibus absque simultatibus vivere non licet. Non potest agricola efficere, ut omnis arbor exuat sylvestrem naturam, neque venator omnem feram potest cicurem reddere, ac mansuetam. Itaque ratio quæ sita est, ut ad alios nihilominus usus, illi quidem arbores infrugiferae, huc autem immites bestiae commoditatem adferrent. Aqua marina potui quidem inutilis est, & insuavis, verum alit pisces, commode transmittit, quocumque velis proficisci, importandis exportandisque rebus servit. At vero Satyrus, quum primum ignem vidisset, eumque complecti veller & osculari, Prometheus, heus, inquit, nisi caves Hirce, profecto dolebit tibi mentum. Urit enim, si quis attingat, non valet in istum usum, sed lucem & calorem ministrat, tum artium omnium instrumentum est, si quis uti noverit. Videndum est igitur, num & hostis aliqui noxius & inaccessus, alia quacumque via contingi possit, ac peculiarem aliquem usum sui præbeat, & commoditatis nonnihil adferre valeat. Nam complures res sunt invisæ, gravesque quibus incidunt, ex quibus tamen usus aliquis excerpitur. Vides enim nonnullos morbo corporis, ad occasionem otii, fuisse usos, item labores casu objectos multorum valetudinem exercitatione reddidisse firmiorem. Ad hæc fuerenonnulli, quibus exsilium & pecuniarum jactura viaticum exstiterit ad studium ac Philosophiam, veluti Diogeni & Crateti. Nam Zenon ubi navigium suum fractum audisset: Bene facis, inquit, Fortuna, quum ad pallium nos compellis. Quemadmodum enim animantia quæ plurimum stomacho valent, quæque corporibus sunt saluberrimis, etiam si serpentes ac scorpiones edant, concoquunt. Sunt autem, quæ saxi etiam ac testis alantur, & has propter spirituum vehementiam, caloremque in alimentum vertentia, quum interim graciles isti ac valetudinarii, panem etiam ac vinum appositum fastidiant: Ita stulti corrumpunt ac perdunt etiam amicitias. Contra qui sapiunt, etiam simultatibus commode norunt uti. Primum igitur quod est in similitudine maxime noxium, id mihi videtur summam utilitatem allaturum, si quis animum adverterit. Quidnam

nam istud est, inquis? Nempe inimicus semper advigilans observat, quid agas, & an famam captans calumniae, lustrat ac circumspicit undique vitam tuam, non tantum quercus, testas ac saxa oculorum acie, penetrans, sicuti narrant de Lynceo, verum etiam amicum, famulum, & quisquis tecum habet consuetudinem, ut quoad potest deprehendat quid agas, perfodiens ac scrutans tua consilia. Quum interim amici, contatione negligentiaque nostra, saepenumero nobis inficiis & ægrotent, & moriantur. Inimicorum vero propemodum & somnia curiose observamus, jam vero morbi, æs alienum, dissidia cum uxoribus, citius eos ipsos quorum sunt fugerint, quam inimicum. Quamquam ante omnia peccatis imminet, hæc in primis veltigat. Nec secus ac vultures ad putrium corporum odorem rapiuntur, sincera sanaque non sentiunt: ita si quid morbidum est in vita, si quid vitiosum, si quid affectum, id demum excitat ac movet inimicum, ad hæc affilit, quisquis odit, hæc contrectat vellicatque. An non est igitur conducibile, ad hoc cogi te, ut per omnia cautim & attente vivas, & neque facias quicquam, neque dicas oscitanter & incircumspecte, sed semper eorum more, qui suspitione morbi diligenti, exactaque vitæ moderatione cavent, ne quid offendant velleitudinem, inculpatos usque mores & irreprehensos conserves. Siquidem ejusmodi cautio, dum & animi cohibet cupiditates, & cogitationem cogit advocatque, gignit in nobis studium ac propositum, integre & inculcate vivendi. Etenim quemadmodum hæc civitates, quas finitimus hostis & continens bellum, sobrietatem vigilantiamque docuit, & leges observant diligentius, & rectius administrant Rempublicam: Ita quos huc inimicitia compellit, ut in vita sobrii sint ac vigilantes, ut vitent socordiam, ut omnia citra neglectum illius & comiter agant, paulatim nec sentientes ducuntur in consuetudinem non peccandi moresque componendi, si modo vel paulum adjuverit ratio. Nam quibus illud quod est apud Homerum:

Gaudeat hinc Priamus, simul & Priameia proles,
semper in promptu est, eos nimirum avocat, arcet, & abducit ab his, quæ sunt inimicis voluptatem ac risum allatura. Quin etiam Dionysiacos, quos vocant artifices, hoc est, cantores, videmus saepenumero remissos, supinos, minimeque accurate certantes in theatro, quoties soli canunt. Quod si contentio inciderit, ac certamen cum aliis, tum vero non solum ipsi magis intendunt animum, verum etiam organa sua diligentius apparant, fides deligunt, easque concinnant accuratius, explorato saepius concentu: Ita quisquis intelligit habere se vitæ famæque æmulum, attentius sibi cavet, facta sua circumspicit, vitam omnem componit. Quandoquidem & hoc habet peculiare malitia, ut in peccando magis reveretur inimicos quam amicos. Proinde Nasica, quum quidam existimarent res Romanas jam in tuto esse, nimirum Carthaginensibus extinctis, Græcis in servitutem subactis, immo nunc, inquit, summo in periculo sumus, posteaquam nulli supersunt, quos vel timeamus, vel revereamur. Accipe nunc & Diogenis responsum, urbanum in primis ac Philosopho dignum. Cuidam interroganti, quo pacto posset inimicum ulcisci, si te ipsum, inquit, honestum ac bonum virum præstiteris.

Quum bellos equos, ac laudatos inimicorum canes conspexerint, moleste ferunt. Rursus si fundum viderint excultum, si hortum amœnum ac floridum, ingemiscunt. Quid igitur futurum putas, si te ipsum ostenderis virum justum, cordatum, probum ac frugi, admirandum in dicendo, in rebus gerendis sincerum & incorruptum, intemperantia victus sobrium ac moderatum.

Alto fruentem pectoris sulco probi

Consilia de quo germinant pulcherrima.

Qui vincuntur, ut inquit Pindarus, vinetam habent linguam, ut non audeant hircere. Verum id non competit simpliciter in quemvis, qui quacumque ratione vincitur, sed in eos dumtaxat, qui se superari conspiciunt ab inimicis, diligentia, probitate, animi magnitudine, humanitate, beneficentia. Hæc linguam detorquent, ut inquit Demosthenes, hæc os obturant & obsepunt, hæc præfocant guttur, hæc silentium inducant, hæc faciunt, ut quod ait Pindarus, non audeas hircere.

Proinde tu conare, quandoquidem potes

Ubi malis appareas præstantior.

A Itaque si discruciare cupis inimicum, ne id hac via facere velis, ut eum per contumeliam appelles cinædum, aut intemperantem, aut scurram, aut parcum, aut sordidum & impurum, sed ipse magis da operam ut vir sis, da operam ut sis temperatus & continens, ut verax, ut humaniter & æque tractes eos, qui tecum habent consuetudinem atque commercium. Quod si contigerit, ut ad convitia quoque processeris, videto ut quam longissime absis ab his probis, quæ jaciunt in alterum. Fac descendas in tuum ipsius pectus, lustra tuum ipsius sinum, ac diligenter circumspice, num qua sint illic cariosa, vitioque obnoxia, ne forte sit unde tibi maledicus aliquis tacite secum convitium illud sumptum e tragœdia possit objicere:

Medetur aliis ipse ulceribus scatenis.

B Verum si te dixerit ineruditum, tu fac in teipso studium intendas, & acuas industriam, si ignavum, fortitudinem, animique præsentiam excites, si incontinentem ac libidinosum, voluptatis studium ex animo profliga, si quod hujusmodi inscio te, veltigium inhæret. Nihil enim turpius convitio, quod in auctorem recidit. Ac ne gravius quidem aut acerbius quicquam. Etenim quemadmodum luminis reperiçus vehementius offendit infirmos oculos, ita magis dolent maledicta, quæ veritas in ipsos unde profecta sunt retorserit. Siquidem ut Cæcias ad se nubes vocat, teste proverbio, sic mala vita ad sese attrahit convitia. Proinde Plato quoties incidisset in eos, qui facerent indecori quippiam, digressus consuevit apud se dicere: Nuncubi ego talis?

C Cæterum qui in alium maledicta congeffit, si continuo suam ipsius vitam contempletur, & componat, mutans eam in diversum, & corrigens, is videlicet nonnullam ex maledicendo capiet utilitatem, quum alioqui res inanis & habeatur, & sit. Itaque vulgus ridere solet, si quis ipse calvus aut gibbo deformatus, aliis hæc opprobret vitia. Quin magis in totum ridiculum est, in alterum jacere convitium, in quem convitium aliquod vicissim torqueri possit. Sicuti Leo Byzantinus, quum oculorum infirmitatem objecisset sibi quidam gibbo deformis, humanum, inquit, opprobrii vitium, quum ipse nemescit, hoc est, reprehensionem in tergo portes. Quapropter cave cuiquam exprobes adulterium, ipse foediori libidinis generi obnoxius, neque luxum, ipse sordidus.

Cognatus es mariticide femina.

D Ita maledicit Alcæon Adrasto. Quid is igitur? Nempe proprium ei non alienum impingens probrum responderet: Matrem ipse manibus interemisti tuis. Domitius in Crassum ad hunc jocus est modus: Non flevisti, murenâ quam in vivario alueras mortua? At Crassus ita retorfit convitium: Num tu lacrymabas, cum treis extuleris uxores? Qui sit in alium dicturus, non hunc oportet facetum, aut clamosum, aut improbum esse, verum eum esse convenit, in quem nullum convitium aut crimen hæreat. Deus enim nulli magis præcepisse videtur illud, *Nosce teipsum*, quam ei, qui sit alium vituperaturus, ne si dixerint quæ volunt, audiant quæ non volunt. Nam fieri solet, ut juxta Sophoclis dictum,

Ubi verba temere fuderis, tum qua volens

Dixi, vicissim eadem illa nolens audias.

E Atque hoc quidem utilitatis & commodi excerpere potest ex maledicendo inimicis. At non minus utilitatis ex altero proficiscitur, nempe si quis male audiat, & convitiis afficiatur ab inimicis. Unde recte dictum est ab Antisthene, ad salutem & incolumitatem tuendam opus esse, aut amicis ingenuis, aut acerbis inimicis, propterea quod illi dum admonent peccantes, hi dum maledicunt, revocant a vitiis. Sed quoniam his sane temporibus, ad libere loquendum pene vocem amisit amicitia: loquax est autem assentatio, admonitio muta, superest ut ab inimicis verum audiamus. Nam uti Telephus, quum medicum amicum nancisci non posset, vulnus hostili lanceæ submisit: sic ii quibus non adest benevolus admonitor, malevolentis inimici verba ferant oportet, qua mala ipsorum redarguant castigantque. Quo quidem in tempore rem ipsam spectare conveniet, non animum maledicentis. Sicut enim is qui Prometheus Thesfalum cogitabat occidere, casu tuber ita percussit ac disseccuit, ut servaret hominem, ruptoque tubere periculo liberaret: ita non raro fit, ut convitium per similitudinem & odium impactum, medeatur animi morbo vel ignorato, vel

Tom. IV.

B 3

ac-

neglecto. At vero plerique convitio tacti, non illud considerant, num ipsi obnoxii sint ei probro quod obicitur, sed perpendunt potius, an qui maledixit, aliud quippiam habeat quod in illum dici possit. Dumque more colluctantium in palæstra probra ceu pulverem non abstergunt a sese, sed se ipsos conspergunt & obliniunt, postea congressu facto, uterque ab altero contaminatur ac denigratur. Quin magis conveniebat, ut cui convitium dixit inimicus, id a se tollat, quod obiectum est, quod faceret, si quis maculam vesti inhaerentem ostenderet. Jam etiam si quis objecerit probum, a quo sis alienus, tamen inquirendum erit, quibus ex causis maledictum hoc natum sit, deinde cavendum ac metuendum, ne quid imprudentes deliquerimus, vel affine, vel simile ei, quod nobis obiectum est. Quemadmodum Lacydes Argivorum Rex, ob comam compositionem, & incessum delicatorem vulgo male audivit, veluti mollis & effoeminatus. Idem accidit Pompejo, propterea quod uno digito scalperet caput, quum a mollitie & lascivia longissime abesset. Accidit & Crasso, cui sæpius adeundi virginem quamdam Vestalem, causa hæc fuit, quod prædiolum quoddam elegans ab illa mercari cuperet, atque hac gratia frequenter cum ea congregiebatur, captans mulierem. Posthumæ vero risus solutior ac liberior cum viris confabulatio peperit infamiam, ita ut incestus accusaretur. Quamquam igitur compertum esset illam a crimine abfuisse, tamen summus Pontifex Spurius Minutius dimissam admonuit, ne inverecundius loqueretur, quam viveret. Themistocles autem quum nihil peccasset, ex Pausania tamen prodicionis suspicionem contraxit, quod eo familiariter uteretur, quotidieque literas ac nuncios ad illum missitaret. Proinde quum dictum fuerit aliquid in te quod verum non sit, non oportebit ob id, quia falsum est, contemnere, ac negligere, sed expendere tecum, num quid dixeris aut feceris, aut conatus fueris, aut numquid fuerit in tuis familiaribus, quod illi calumniæ probabilem ministraverit occasionem, idque simul atque deprehenderis, cavendum erit, atque vitandum. Etenim si difficultates ac molestiæ temere fortuitoque incidentes, alios docent, quid expediat, velut in fabulis Meropa, inquit, fortuna sublatis his quæ mihi erant carissima, mercede me sapientem reddidit: quid vetat, quo minus gratuito præceptore utamur inimico, qui nobis profit, aliquidque doceat, quod antea fugiebat, quandoquidem pleraque magis intelligit inimicus, quam amicus, propterea quod amor cæcutiat in re amata, velut inquit Plato. Porro odio conjuncta est, tum curiositas, tum garrulitas. Cum Hieroni fœtor oris ab inimico quodam opprobriatus esset, domum reversus, objurgavit uxorem. Quid ais, inquit, hoc vitium ne tu quidem mihi indicasti? At illa quum esset pudica & simplex, putabam, inquit, omnes viros ad eundem modum olere. Adeo & quæ sensibus percipiuntur, & quæ corpori insunt, & quæ conspicua sunt omnibus, citius ex inimicis cognoscas, quam ex amicis, aut familiaribus. Adde his, quod quum non exigua virtutis pars sit, linguam habere moderatam, semperque rationi morigeram & obedientem, id non contingit nisi multa exercitatione, cura studioque pessimos animi motus edomueris, quod genus est ira. Siquidem ut imprudentibus vox excidat, & Homericum illud:

Fugiens vox oris claustra reliquit.

Item illud ab alio quodam dictum, verba nonnulla ultro evolare, id solet usu venire potissimum animis inexercitatis, ceu labentibus ac perfluentibus, ob impotentiam iracundiæ, ob mentis intemperantiam, ob temerariam vitæ rationem. Cæterum loquacitatem rem omnium levissimam, uti divinus inquit Plato, gravissima poena vindicant, tum Dii, tum homines. Contra silentium quum ubique innoxium est, nedum adipson, velut ait Hippocrates: tum vero in convitiis constans quiddam, ac Socraticum habere videtur, vel Herculeum magis. Siquidem ille quoque

Vel minus ac muscas curabat verba molesta.

Sane quum non alia res neque gravior, neque pulchrior, quam si convitiante inimico quietem agas, veluti mordacem Lissi scopulum præternavigans, tum latius ea patet exercitatio. Nam si consuecas inimicum convitiantem ferre tacitus, facillime nimirum feres, & uxoris rixantis iracundiam, & amici clamorem, & fratris amarulentiam

A citra perturbationem sustinebis. Nam patri matrique etiam pulsandum te feriendumque præbebis, nihil ira commotus. At Socrates quidem Xanthippam uxorem, iracundam ac molestam domi ferebat, ceu facilius cum aliis consuetudinem acturus, si illam perpeti consuevisset. Verum longe præstat, ut inimicorum dictis, convitiis & odiis exercitatus, consuecas iracundiam premere, nec cum maledictis incesseris excandescere. Ad hunc igitur modum mansuetudinem ac tolerantiam in simultatibus præstare convenit. Cæterum simplicitas ac magnanimitas benignitasque magis in amicitias locum habet. Neque enim perinde pulcrum est de amico bene mereri, quam fœdum id non facere, quoties opus est. At humanum habetur, ultionem inimici, si quando per occasionem in te inciderit, negligere. Ejus vero, cui lapsus inimici dolet, etiam qui roganti opitulatur, liberis ac domesticis rebus periclitantibus, studium aliquod, animique propensionem exhibet, quisquis non amplectitur benevolentiam, quisquis non laudat benignitatem, is nimirum cor habet adamantinum, aut ferro excusum. Quum Cæsar Pompeji statuas dejectas reponi jussisset, tum M. Tullius, statuas, inquit, Pompeji collocasti, tuas constabilisti. Unde nec maligne laudandus est, nec honore fraudandus inimicus, merito laudandus, ac celebris, propterea quod major laus hinc redit ad ipsos qui laudant. Ad hæc qui promerentem laudat, ei rursus fides habetur vituperanti, veluti qui non hominem ipsum oderit, sed qui factum illius non probet. Jam vero quod est omnium & pulcerrimum, & utilissimum, nequaquam invidebit, vel amicis felicibus, vel familiaribus cum laude quippiam agentibus, quisquis assueverit & inimicos laudare, & neque ringi, neque morderi successibus illorum. Estne aliud ullum studium, quod parem utilitatem pariat, aut habitum potiorum gignat in animis nostris, quam id quod æmulationem & invidentiam nobis adimit? Nam quemadmodum in Republica, permulta sunt, necessaria quidem illa, sed tamen mala, quæ posteaquam in consuetudinem abierunt, jamque legis vim nata sunt, tamen haud facile depellant, quibus ea molesta noxiaque sunt: sic similtas multa secum inducit vitia, nempe livorem, suspicionem, gaudium ex alienis malis, tenacem injuriarum memoriam, & horum vestigia relinquit in animo. Præter ea quædam, quæ si facias in inimicum, nec mala videantur nec iniqua, ita remanent in nobis, ut abjici difficile possint, quod genus sunt, versutia, fraus, insidiæ. Deinde fit ut propter assuetudinem iisdem utamur in amicos, nisi caverimus in inimicos uti. Proinde recte præcepit Pythagoras, quum ab aucupio dehortaretur, & empto retium jactu, pisces captos juberet amitti. Cumque omnium mitium animantium eadem interdiceret, videlicet ut in brutis animalibus nos consuefaceret, a crudelitate & rapacitate temperare. Atqui multo pulchrius est, ut dum in simultatibus, ac diffidiis adversus homines & contentionibus, generosum, æquum, ac simplicem inimicum agis, improbos, sordidos, ac fraudulentos affectus castiges, premasque, quo nimirum in commerciis amicorum prorsus conquiescant, & a fallendo temperent. Scaurus cum Domitio similtatem habebat, eumque fecerat reum. Itaque Domitii servus quidam, priusquam ageretur causa, Scaurum adiit, significans habere se quippiam arcanum, quod illi vellet indicare. At ille non passus est hominem loqui, sed comprehensum ad herum remisit. Catonem quum Murenæ ambitus reum ageret, & accusationis argumenta colligeret, affectabantur ex more, qui quid fieret observabant. Hi frequenter eum interrogabant, numquid eo die collecturus esset, aut acturus aliquid quod ad accusationem pertineret. Quod si negasset, credebant ac discedebant. Atque id quidem maximum erat argumentum, quam bene sentirent de Catone. Verum illud & majus est, & longe pulcherrimum, quod assuefacti juste recteque agere cum inimicis, haud umquam injuste dolove cum amicis & familiaribus agemus. At quoniam necessum est galeritis omnibus inesse cristam juxta Simonidem, & omne mortalium ingenium, contentionem, suspicionem, & invidentiam ex se gignit, inter mente vacuos amicos, ut inquit Pindarus, haud mediocriter profuerit, si quis horum affectuum repurgationem in inimicos effuderit, eamque veluti cloacam, quam longissime a domesticis ac familiaribus averterit. Id quod intellexisse videtur Onomademus, vir urba-

urbanus: qui quum orta in Chio seditione, in his esset partibus, quæ vicerant, admonebat suos, ne cunctos expellerent, qui diversarum fuissent partium, verum sinerent superesse nonnullos: ne cum amicis, inquit, incipiamus diffidere, si prorsus desint inimici. Ad eundem modum si nobis hæc animi vitia consumantur in inimicos, minus erunt molesta amicis. Neque enim oportet figulum invidere figulo, neque cantorem cantori, quemadmodum inquit Hesiodus, neque convenit vicinum æmulari vicino, neque consobrinum, neque fratri ad divitias properanti, & felicibus rerum utenti successibus, sed si non est alia via, qua te ipsum a contentione, invidentia & æmulatione liberum reddas, consuesce secundis inimicorum rebus morderi, in hos iracundiæ mucronem exacue. Nam sicut elegantes agricolæ rosas ac violas ita meliores futuras putant, si cæpas & allia serant in proximo, quod quicquid in illis acris ac gravis odoris inest, in hæc repurgetur: sic inimicus in se recipiens, ac derivans invidiam, ac morositatem, candidiores nos minusque graves reddit amicis, prospera fortuna utentibus. Quapropter cum illis sunt exercenda certamina, de gloria, de imperio, de iustis lucris, non hæcenus tantum, ut discruciemur, si quid illi plus habeant nobis, sed ut observemus singula, quibus rationibus nos superent, eosque diligentia, industria, sobrietate, & cautione præire conemur. Quemadmodum dicere solitus est Themistocles, sibi non licere somnum capere per Miltiadis in Marathone victoriam. Etenim qui dejicitur animo, penitusque livore contabescit, propterea quod se credat ab inimico vinci, vel in gerendis magistratibus, vel in

agendis causis, vel gratia & auctoritate apud amicos, aut optimates, ac non potius conatur aliquid & æmulatur, hunc otiosa quædam & iners habet invidia. At quem non excæcat odium, quo minus iudicet de eo quem odit, sed æquis oculis spectat illius & vitam & mores, dicta simul & facta, is nimirum perspiciet ea, quibus invidet, pleraque diligentia, providentia, recteque factis, illi contigisse. Et ad hæc animum intendens, studium ac sedulitatem ipsius circa res honestas imitabitur: oscitantiam vero ac socordiam excutiet. Quod si videbuntur in aula Principis, aut in Republica, potentiam indignam & inhonestam assecuti, vel assentatione, vel fraudulentia, vel corruptis judiciis, vel largitionibus: id nobis haudquaquam molestum erit, quin potius voluptatem adferet, integritatem vitæ nostræ, æquitatemque cum illorum illiberalitate conferentibus. Siquidem universon aurum, quod vel super terram est, vel sub terra, non est æquiparabile virtuti, velut inquit Plato. Illud etiam Solonis dictum, semper conveniet in promptu habere: At nos virtutem non ita divitiis permutabimus, nec acclamationibus epulo conductæ multitudinis, nec honoribus, summoque accubitu apud eunuchos & concubinas, nec Regum præfecturis. Nihil enim suspiciendum, neque præclarum, quod ex turpitudine nascitur. Sed amans cæcutit in eo quod amat, auctore Platone: magisque sentimus si quid præter decorum faciant inimici. Non oportet autem, si quid peccant inutili affici gaudio: si quid recte faciunt, otioso dolore tangi. Verum illud in utroque cogitandum est, ut & illa caventes meliores illis simus, & hæc imitantes non simus deteriores.

P L U T A R C H I
D E
TUENDA BONA VALETUDINE
PRÆCEPTA,
DESIDERIO ERASMO ROTERODAMO
INTERPRETE.

τὰ πρόσωπα

MOSCHION ET ZEUXIPPUS.

TU SANE Glaucum Medicum heri deterrebas, Zeuxippe, una nobiscum philosophari cupientem. ZEUXIPPUS. Neque deterrebam, amice Moschion, neque ille nobiscum philosophari cupiebat. Quin magis fugiebam, metuens, ne quam præberem animum homini pugnae avido. Nam in re quidem Medica vir ille, quemadmodum inquit Homerus:

Aliis aquandus pluribus unus.

Cæterum erga Philosophiam parum amico est animo, sed cum in disputando semper acerbum quiddam habet, ac morosum: tum vero id quidem temporis infestus in nos tendebat, acrius etiam illud vociferans: haud mediocriter iniquum facinus ausos esse nos, qui disciplinarum terminos confudissemus, de ratione victus ad tuendam bonam valetudinem conducibili differentes. Separatam enim agebat esse Philosophorum ac Medicorum professionem, non aliter atque Myforum ac Phrygum fines, ut habet proverbium. Ac nonnulla a nobis dicta, non illa quidem accurate, neque serio, at rursus non inutiliter, repetens carpebat ac dilacerabat. MOSCHION. At ego, Zeuxippe, tum ista, tum reliqua illa cupide lubensque audierim. ZEUXIPPUS. Nimirum cum Philosophus sis natura Moschion, Philosopho succenses, parum studioso Medicinæ, & indignum existimas, si magis officii sui putat esse, ut in Geometriæ, Dialecticæ, Musicæ studio versari videatur, quam ut inquirat cupiatque cognoscere

Adibus in propriis, quæ prava aut recta gerantur, ipso videlicet corpore. Quamquam illic frequentiores videas spectatores, ubi non nihil sacre pecuniæ, quæ ad spectaculum invitentur, distribuitur affluentibus multitudini, ita ut fieri solet Athenis. At Medicina sic est de numero disci-

plinarum liberalium, ut politicæ, splendore, jucunditate, nulla sit inferior: porro mercedem abunde magnam addit sui studiosis, nempe corporis salubritatem, ac prosperam valetudinem. Proinde non oportet in jus vocare Philosophos, quasi terminos præterierint, si de his quæ ad bonam valetudinem conducunt, disputent: verum ita magis accusandos ducere, si prorsus sublati finibus, existimarint communiter velut in eadem regione rerum quæcumque sint honestæ, studiosos versari oportere, sectantes pariter & quod in disputando delectet, & quod ad usum vitæ sit necessarium. MOSCHION. Quin Glaucum missum faciamus Zeuxippe, qui ob fastum absolutus videri studet, nec egens auxiliis Philosophiæ. Tu vero disputationem omnem nobis recense, primoque loco, si videtur, ea quæ dicebas non admodum serio abs te dicta, carpisse Glaucum. ZEUXIPPUS. Agebat igitur amicus ille noster sese audivisse quemdam qui diceret, non mediocre fore momentum ad bonam valetudinem, si quis manus semper calidas haberet, neque patetur eas frigere. Rursus extremarum corporis partium frigiditatem, dum calorem ad interiora cogit, ceu familiaritatem quamdam & assuetudinem febris inducere. Rursus si ea quæ foras vergunt, & ad summas partes tendunt, una cum calore per omne corpus deducant, ac dispenfent materiam, id salubre est. Itaque si quod operis faciamus, in quo manibus sit utendum, tum calorem ultro ab ipsa corporis agitatione induci membris, ac contineri: ubi vero nihil agas operis istiusmodi, tum summis a membris frigus arcendum esse. Hoc igitur erat unum eorum quæ ab illo ridebantur. Alterum autem, ni fallor, erat de cibis, quos ægrotantibus exhibetis. Præcipiebat enim hos multo ante tempore sumendos, atque degustandos esse, quo sani videlicet illis assuesceremus, ne post veluti pueri victum eum horreamus, & aversemur, sed paulatim familiaris ac domesticus stomacho reddatur, ne in morbo cibis perinde ut pharmacis offendamur, neve moleste feramus, si quando simplicem aliquem cibum, sine obsonio & sine nidore, sumere

mere necessum erit. Unde illud quidem aliquando fugiendum, ut illoti ad cibum capiendum accedamus, nec uti potemus aquam cum adsit vinum, nec ut calidum bibas ætate, licet apposita nive: neglectis interim his, qui ad ostentationem, moreque Sophistarum ab istiusmodi rebus abstinere, ac temperantiæ nomine semet efferunt. Quin & ipsi magis nostrapte sponte paulatim & stomachum ita consuefaciamus, ut citra molestiam pareat utilitati, tum procul ab animo tollamus nimis anxiam & supersticiosam huiusmodi rerum curam in morbis, neve collamentemur deplorantibus, quod e magnis ac jucundis voluptatibus, in sordidam illam atque humilem vitæ rationem sint redacti. Nam recte dictum illud: Optimam vitæ rationem delige, eam tibi jucundam reddet consuetudo, cum singulis quicquid aggrediare conducibile fuerit, tum vero maxime, si in iis quæ ad corporis victum vitæque rationem attinent, iis assuescens quæ sunt saluberrima, eadem amica cognataque, ac domestica naturæ reddas: memor eorum quæ nonnulli tum patiuntur, tum faciunt in morbis, quam moleste ferant, quamque vix tolerant, quoties aqua calida apponitur, aut sorbitio seu panis, non solum ista detestabilia & insuavia, verum etiam ipsos qui sumere compellunt detestabiles ac molestos appellantes. Porro non paucos etiam balneum exstinxit, cum initio nullo gravi morbo tenerentur, nisi quod non possent, neque ferrent cibum capere, nisi loti; quorum de numero Titus erat Imperator, quem admodum referunt ii, qui ægrotanti ministrarunt. Ad hæc relatum est hoc quoque, corpora gracilia, minimeque obesa semper esse salubriora, maximeque cavendam ingurgitationem, ebrietatem, & immodicum delictiarum usum his qui solenne epulum sint celebraturi, aut qui amicos apparant convivio accipere, aut futurum est ut a divite quopiam, aut Principe, convivio splendido adhibeantur, expectentque commune bibendi certamen, quod recusare non liceat. Quo nimirum jam tum in tranquillitate corpus expeditum ac leve reddant, velut adversus imminentem ventorum ac undarum tempestatem. Siquidem perdifficile fuerit, in coetu hominum, & inter invitatiunculas illorum, te ipsum intra mediocritatem, solitamque temperantiam continere, ut non omnibus vehementer gravis ac molestus & onerosus esse videaris. Itaque ne ignis addatur igni (quemadmodum proverbio dicitur) hoc est, ne ingurgitatio ingurgitationi, intemperantia intemperantiæ, diligenter oportebit meminisse, quod per jocum festiviter fecit Philippus. Id erat huiusmodi: Cum paucis inambulantiem quidam vocaret ad cœnam, deinde cum videret illum complures secum adducentem, cum non admodum multum epularum apparasset, sane conturbatus est. Id sentiens Philippus, submisit qui singulos amicos admoneret, ut placentiæ locum relinquerent: at hi dum vere credunt placentiæ apponendam, atque expectant, abstinere ab his quæ fuerant apposita, atque eum ad modum factum est, ut convivium omnibus sufficeret. Hoc igitur pacto conveniet & nosmetipsos ad inevitabiles compotationes præparare, ut obsoniis, bellariis, atque adeo ebrietati quoque locum in corpore reservemus, atque integram ad ejusmodi convivia stomachi appetentiam adferamus. Quod si nos jam expletos, graviterque affectos, talis quæpiam necessitas occuparit, optimatibus præsentibus, aut hospitibus de repente oblatis, ut pudore compellamur ad eadem venire, & compotare cum his qui satis id ferre queant, ibi vero maxime nos arment oportet atque instruant, adversus pudorem rem magnopere noxiam mortalibus, contraque vitiosam erubescerentiam, ea quæ Creon loquitur in Tragœdia:

*Mihi amice longe satius esse dixerim,
Tibi nunc ut hostis reddar ac gratus parum,
Quam ut levis in te, postea graviter gemam.*

Etenim ob metum, ne rusticior videaris, in laterum aut renum dolorem te ipsum dare præcipitem, id vere rusticum est hominis, menteque ac ratione carentis, qua qui præditi sunt, norunt & absque poculis ac nidore cum hominibus convivere. Quandoque si dextre urbaniterque recuses, non minus grata fuerit recusatio quam compotatio. Tum si quis epulum exhibeat veluti sacrificium, unde nihil degustet ipse, sed abstineat, atque interim inter pocula, superque mensam hilariter atque festiviter simul & jocetur,

A & dicat aliquid in seipsum, is jucundior videbitur, quam si pariter inebrietur, simulque voret obsonia. Adduxit autem ex antiquis quidem Alexandrum, qui post multam potationem, cum Medio rursus ad bibendi certamen provocanti, & rursus ad meri potationem pertrahenti recusare vereretur eam ob causam perisset. Porro ex nostri temporis hominibus Rhiglum Pancratiaften commemoravit, qui quidem a Tito Cæsare ad balneum mane invitatus, abiit, simulque lavit: cumque semel dumtaxat bibisset, quemadmodum ajunt, correptus apoplexia, subito mortuus est. Hæc nobis Glaucus quasi ridens objiciebat, veluti pædagogica. De reliquis autem, neque illi libebat audire, neque nobis illi narrare, neque perpendebat unumquodque eorum quæ dicta fuerant. Primus itaque Socrates admonens cavendos esse cibos, qui non esurientes denuo ad edendum invitent, cavendos esse potus, qui non sitientes ad bibendum illectent, non simpliciter interdixit, ne his uteremur, sed quatenus opus sit, uti docuit, ut harum rerum delectationem ad usum ac necessitatem accomodemus. Non aliter quam faciunt hi, qui in Republica pecuniam in edendis in theatro ludis destinatam, vertunt in usus belli. Nam quod natura delectet, donec pars fuerit, ejus quod alit proprium est. Atque oportet eos etiam qui esuriunt, necessariis frui potius, quam suavis. Seorsum autem haudquaquam irritare novas appetentias, posteaquam a communibus epulis discesserimus. Nam quemadmodum Socrati saltatio, exercitatio erat nequaquam injucunda, sic is cui bellaria & secundæ mensæ, lautitiæque sunt cœnæ ac cibi loco, minus ab his offenditur. Cæterum qui jam acceperit quod naturæ satis est, seseque expleverit, ne is avide talia sumat, id vero cum primis cavendum est. Atque in his non minus fugienda est imperitia & ambitio, quam voluptas & ingluvies. Propterea quod hæc quoque sæpius invitant ad edendum cum non esurias, ad bibendum cum non sitias, dum illiberales admodum & molestas suggerunt imaginationes, quasi sit absurdum claris sumptuosisque rebus non frui cum adsint, velut sumine, aut fungis Italicis, aut Samia placenta, aut nive in Ægypto. Siquidem ista sæpenumero illectant, ut celebratis ac raris utare cibis, velut ab inanis gloriæ nidore adductus, uti corpus adigas cum cibis habere commercium, cum nihil sit opus: quo possis apud alios prædicare, admiraturos ac felicem judicatos, cui rebus tam non obviis, tamque exquisitis frui contigerit. Consimilem autem ad modum afficiuntur erga mulieres nobiles: sit enim aliquoties, ut cum propriis dormientes, tum formosis, tum etiam amantibus, nihil tamen commoveantur. Cæterum Phrynæ, Laidive persoluto argento, cum corpore sint ægro, & ad coitum ignavo, excitant tamen & irritant lasciviam ad voluptatem, idque inanis gloriæ causa. Quo factum est, ut ipsa Phryne jam anus facta, dixerit, a multis fecem emi propter gloriam. Porro magnum est ac mirum, si quascumque natura postulat ac recipit voluptates, eas adhibentes corpori, imo si plerumque propter occupationes, reluctantes illi flagitanti, differentesque quod postulat, ac vix voluptates magnopere necessarias suppeditantes, aut quemadmodum inquit Plato, titillanti etiam & vehementer instanti morigerantes, citra noxam discesserimus. Jam vero illius cupiditates quæ præpostere ab animo scatent in corpus, coguntque affectibus obsequi & inservire, nulla ratione fieri potest, quin gravissima maximeque incommoda, ex invalidis inanibusque voluptatibus, in eo relinquunt. Nequaquam autem competit animi cupiditate corpus ad voluptatem concitare. Nam ut hinc voluptas oriatur, id præter naturam est. Quemadmodum enim axillarum titillationes haud proprium, neque amabilem risum, præbent animo, sed molestum spasmodicum similem, ita quascumque voluptates corpus exstimulatum ab animo, turbatumque capit, hæc nimirum & stupidæ sunt & turbulentæ, & a natura alienæ. Quoties igitur rarum aliquod, aut nobile cibi genus fruendum appositum fuit, magis ita quærenda gloria aut abstineamus, quam ut fruamur, memores quemadmodum dixit Simonides numquam sese poenituisse, quod tacuisset, quod locutus esset sæpe, ita nos quoque numquam poenituisse, quod obsonium recusaverimus, aut quod aquam phaleri locobiberimus. Quin e diverso magis non solum non est ad ista cogenda natura, verum etiam si quid istiusmodi proponatur desideranti, conveniet ob

ob consuetudinem & exercitationem sæpius ad levia consue-
taque revocare appetentiam. Nam si ius violandum, quem-
admodum dixit Thebanus ille, etiam si non recte, optimum
est imperii causa violare. Nos vero melius, si gloria affe-
ctanda est, optimum est eam sanitatis causa in huiusmodi
rerum abstinentia affectare. Quamquam sunt nonnulli,
quos parsimonia conjuncta cum gulæ vitio, adducit, ut cum
domi coerceant cupiditatem, apud alios lautitiis fruuntur,
expleantque sese, ampliter ingurgitantes, perinde quasi re-
bus bello partis, deinde graviter affecto corpore discedunt,
postero die præmium ingurgitationis auferentes, nempe
stomachi cruditatem. Crates igitur cum existimaret in civi-
tatibus seditiones ac tyrannides potissimum e delitiis & luxu
nasci, per jocos admonuit, ne præ lenticula semper augens
patinam, in seditionem nos conjicias. Sed seipsum adhortetur
quisque, ne semper præ lente augens patinam, neve modis
omnibus præterito naturæ & olea ad farcimen & piscem
desciscens, ex repletionem corpori seditionem concitet & tu-
multum, ac alvi profluvium. Nam cibi viliores appeten-
tiam intra naturæ modum cohibent. Cæterum artes isto-
rum, qui obsoniorum sunt opifices atque architecti, & ope-
rosæ istæ cupediæ, neque non ingeniosa condimenta sem-
per, ut inquit Comicus, voluptatis fines longius promo-
vent, ac vitiant utilitatem. Atqui haud scio quo pacto fiat,
ut cum uxores, quæ philtris ac veneficiis in viros utuntur,
abominemur fastidiumque, conductitiis ac servis cibos,
& obsonia nostra projiciamus, ut ea pene dixerim veneficiis
ac præstigiis vitent. Proinde quamquam amarius illud ab
Arcefilao dictum videtur in adulteros ac libidinosos, nihil
referre adversus, an adversus cinædus sit aliquis, tamen haud
male quadrat & in hanc rem de qua agimus. Quid enim (ut
verum loquar) interest, utrum exhibitis Satyriis intem-
perantiam ad voluptatem excites atque irrites, an gustum o-
doribus & lautitiis provoces, ut ceu membra scabiosa, scal-
ptu, frictuque semper opus habeamus. Sed alias fortassis
adversus voluptates dicemus, quamque per se honesta res
& egregia sit temperantia demonstrabimus. Nunc nobis
de multitudine, ac magnitudine voluptatum est institutus
sermo. Morbi igitur, non tam multa negotia, neque tot
spes, neque tot peregrinationes, neque tam multa exerci-
tia nobis eripiunt ac perdunt, quam multas adimunt volu-
ptates, unde fit, ut qui maxime sectantur voluptatem, his
minime expediat corporis sanitatem negligere. Siquidem
permulti sunt, quibus adversa valetudo nequaquam est im-
pedimento, quo minus Philosophiæ dent operam aut rem
etiam exerceant militarem, aut imperium administrant. At
corporis voluptates aut huiusmodi sunt, ut his in morbo frui
nullo modo possis. Quod si quibus in morbo quoque locus
est, hæ nec illam ipsam delectationem suapte natura
brevem, puram exhibent. Sed magna ex parte malis alienis
fermentatam ac cicatricosam, velut eprocella ac tem-
pestate quapiam reddunt. Neque enim Veneri locus in in-
gurgitatione, quin magis in corporis serenitate tranquillita-
teque. Nam Veneris finis voluptas est, quemadmodum &
efus ac potus. At bona valetudo, voluptatibus haud aliter
atque cœli tranquillitas Alcyonibus præbet, ut tuto com-
modeque generent incubentque. Eleganter enim Prodicus
visus est dixisse, optimum condimentum esse ignem ipsum.
Nam verissime quis dixerit, bonam valetudinem maxime
divinum longeque blandissimum esse condimentum. Siqui-
dem cibi elixi, assi coctique, his qui morbo laborant, aut
crapula gravantur, quive stomacho nauseant, nullam ad-
ferunt, neque voluptatem, neque jucunditatem. At pura,
sinceraque stomachi appetentia, corpori sano quidlibet
etiam reddet suave, & accommodum, atque harpaleon,
quemadmodum inquit Homerus, id est, quod rapere libeat.
Sed sicuti Demades Athenienses, qui non in tempore bel-
lum capefferent, aiebat numquam nisi pullatos pacem de-
cernere: ita nobis haud umquam tenuis ac moderata victus
ratio venit in mentem, nisi jam febri æstuantibus, & admo-
tis pharmacis, atque adeo cum in hæc inciderimus, mirum
tamen, quam peccatum nostrum celamus, nimirum inni-
tentes famæ & opinioni. Quemadmodum mortalium vul-
gus assolet, qui nunc cœlum, nunc regionis insalubritatem
criminales, aut pestilentes aliquos morbos loqui solent,
ne morbi causa videatur luxus, & voluptatum immodera-
rior usus. Sed quemadmodum cum Lyfimachus inter Ge-

tas, siti constrictus sese pariter atque exercitum hostibus de-
didisset, ac deinde frigidam bibisset aquam, Dii boni, in-
quit, quam brevis voluptatis gratia, magnam deposui feli-
citatem. Idem & nobis ipsis in morbo debemus in animum
revocare, quod ob frigidam potionem, non in tempore
sumptam, aut balneum intempestivum, aut compotatio-
nem, complures earum rerum delectationes amiserimus,
deinde præclara negotia permulta, postremo non paucas
exercitationes jucundas perdiderimus. Facit enim huius-
modi reputatio, ut dolor quidem animum mordeat, vulne-
ransque memoriam veluti cicatrix quæpiam remanens in
bona valetudine, cautiore ac circumspectiores nos reddat
in observanda vitæ ratione. Neque enim tum corpus sani-
tati redditum, admodum magnas pariet cupiditates, nec
intractabiles, aut inusitatas, & invincibiles. Quin magis
forti & intrepido animo esse oportet, adversus appetentiam
erumpentem, & ad fruendum his quæ cupit, exsiliemem,
ut quæ nihil habeat præter leves, ac pueriles querimonias,
ac ploratus, deinde mox conquiescat sublata mensa, neque
quicquam incuset, aut lædat, sed contra potius pura atque
hilaris, minimeque gravis, minimeque fastidiosa, duret in
posterum diem. Quemadmodum videlicet Timotheus,
qui superiore die in Academia apud Platonem cœnaverat
musicam tenuemque cœnulam, dixit, qui cœnassent apud
Platonem, eos postero quoque die suaviter agere. Fertur
autem & Alexander dixisse, postea quam solitos obsonio-
rum artifices abjecisset, se longe commodiores secum posse
ducere, nempe nocturnam profectionem ad condiendum
prandium, ad cœnam vero prandii tenuitatem. Quamquam
equidem non sum nescius fieri, ut lassitudo, aut æstus, aut
frigus febrem conciliet hominibus: verum quemadmodum
flosculorum ornamenta per se parum efficacia, si oleo ad-
miscantur, vehementiorem vim habent: itidem istiusmo-
di morborum causis & iniitiis quæ foris accidunt, humorum
abundantia jam ante collecta, corpus exhibet ac tradit. Ea
si non adsint, nihil ab illis fuerit periculi, verum fac le evane-
scunt illa, ac dissipantur, si sanguine subtili, si puris spiri-
tibus inciderit istiusmodi quæpiam affectio. Rursum disten-
to corpore, & humoribus redundante, veluti cœnum com-
motum, noxia, difficilia, quæque non facile profliges, red-
dit omnia. Proinde cavendum est, ne sicuti mali naucle-
ri, posteaquam ob aviditatem multum oneris in navim con-
jecerint, deinde perpetuo labore sentinam exhauriunt, a-
quamque marinam ejiciunt: ita nos quoque simulatque cor-
pus expleverimus, oneraverimusque tum rursus repurge-
mus & clysteribus exoneremus. Sed leve & expeditum ser-
vare conveniet, quo si quando etiam continget premi, sube-
ris in morem ob levitatem sursum emicet. Sed maxime
præcavendum, cum morbus adventat ac præsentitur. Ne-
que enim morbi omnes adveniunt taciti, velut inquit He-
liodorus,

Vocem ubi præripuit consultor Juppiter omnem.

Imo plerique viatores habent, qui prænuncient, præcur-
rantque, nempe stomachi cruditatem & corporis segnicie-
m ac torporem. Gravitates, inquit Hipocrates, ac lassitudi-
nes per se obortæ, morbum denunciant: idque videtur acci-
dere, quod corpus intus repletum sit neque non propter di-
stentos ac impactos spiritus circa nervos. Atqui cum inte-
rim corpus ipsum, quodammodo reluctetur, & ad lectulum
quietemque pertrahat, tamen alii gulæ deliciarumque in-
temperantia in balnea se conjiciunt, ad propinationes festi-
nant, cibis onerantes sese velut in futuram obsidionem,
quasi vero metuant, ne sese febris impransos occupet, Alii
rursum magnificentiores, ista quidem ratione non capiunt,
sed dum longe abjectius pudet ingurgitationem, aut
cruditatem fateri, totumque diem in vestimentis suis agere,
cæteris in certamen cunctibus, ac eodem provocantibus,
surgunt & ipsi, simulque cum aliis vestes exuunt, eademque
faciunt quæ sani. Sunt complures quos intemperantiæ,
mollicieque suæ proverbio patrocinales, spes impellit, ac
persuadet, ut relictis stratis audacter ad consuetam vitæ ra-
tionem accedant, perinde quasi jam vinum vino, crapulam
crapula profligarint ac discusserint. Adversus hanc igitur
spem cautio Catonis est adhibenda, quæ quidem, ut inquit
vir ille, quæ magna sunt, ea pusilla facit, quæ pusilla pro-
fus tollit: ac meminisse oportebit satius esse, ut præter ne-
cessitatem abstineas a cibo, & quietem agas, quam tractus

ad balneum atque convivium ibi provolaris atque concidas. Nam si quid est periculi, nocebit non cavisse, nec abstinuisse. Si nihil est, haud nocebit corripuisse corpus, ac purgatus reddidisse. At puerilis ille, qui veretur ne amicis ac famulis fiat palam, ex ingurgitatione luxuque collectum esse morbum, dum præ pudore gravatur hodie fateri crudelitatem, postridie fatebitur alvi profluvium, aut febrim, aut ventris tormina, vel cum pudore. Summum probum ducis esuritionem, at longe turpius existima, si corpus crudum cibis onustum ac distentum ad balneum pertrahas, non aliter quam si in mare deducas navem putrem ac rimosam. Nec aliter profecto, quam navigantes nonnullos pudet, sæviente tempestate in littore tempus terere: at iidem paulo post in altum perducti, turpissime sese gerunt, vociferantes ac naufragantes: Sic hi qui corpus ad morbum jam esse propensum sentiunt, dum ignavum arbitrantur, unum diem lecto decumbere, nec apponi mensam, postea turpissime decumbunt complures dies, dum purgantur, inunguntur, dum Medicis observiunt atque obsecundant, dum vinum aut frigidam aquam postulant, coacti interea, partim ob cruciatum, partim ob metum absurda, & indecora permulta, quum facere tum dicere. Atqui istos, qui victi voluptatibus sibi non temperant, sed in affectus proclives ab his præcipientes rapiuntur, docere ac commonefacere oportebit, voluptatibus maximam delectationis partem ab ipso corpore proficisci. Et quemadmodum Lacones cum acetum ac salem coquo dederint, reliquum in ipsa victima jubent quærere: ita condimentum esse optimum apppositi cibi, si sano puroque corpori apponatur. Nam dulce quidem ac opiparum, aliquid per se & absque his dici potest. Consuevit autem ita demum jucundum fieri, si inciderit in ejus corpus qui gaudet ac delectatur, quique juxta naturam vitam agit. Rursum in morosis, crudis, ac male affectis, hæc omnia gratiam sui perdunt & usum. Proinde non illud oportebit expendere, num recens sit piscis, num sincerus panis, num caleat balneum, num formosum scortum: sed seipsum consideret, fastidiosusne sit, aut parum tranquillius, aut marcidus, aut perturbatus. Quod ni factum erit, haud secus, ac si comestatores ebrii in ædes irrumpant luctu funestas, nihil hilaritatis, neque voluptatis sint allaturi, quin ejulatum potius excitaturi: Sic etiam Venus, obsonia, balnea, vinum, siquidem in corpore male, præterque naturam affecto miscantur, his etiam humoribus, qui nondum certum vitium, aut corruptionem acceperunt, phlegma bilemque movent, exagitant, magis ac magis excitant. Porro delectationem nullam adferunt, quam magnificias, neque fruendi voluptatem, qualis fuerat expectata, reddunt. Igitur exacta quidem illa, & vehementer ad unguem, ut dici solet, observata vitæ ratio, simul & corpus formidolosum reddit, ac periculis obnoxium, & animi frangit vigorem & alacritatem, dum omnia negotia refugit, dumque non audet, nec in voluptatibus, nec in laboribus versari, dum omnem rerum administrationem suspectam habet, neque quicquam confidit & intrepide aggreditur. Verum oportebit corpus non aliter quam nautæ velum, neque contrahere sereno cælo, neque vehementer premere, neque rursus laxatis uti linteis, & negligenter ac supine agere, cum suspicio sit tempestatum. Sed obsequi conveniet, ac leve corpus reddere, quemadmodum est dictum, non expectata cruditate aut perfluvio neque fervore, aut torpedine. Quibus rebus perinde ceu nuncii quidam, ac viatores, febrim in foribus adesse renunciarint, vix tandem perturbati nonnulli tum contrahunt sese. Quin magis procul multo ante præcavendum erit, quam tempestas inciderit, quasi summum maris æquor crispante Borea. Siquidem absurdum fuerit, eorvos crocitanes, gallinas glocientes, & sues jactatis manipulis insanientes, vel, ut inquit Democritus, diligenter observare, his rebus ventum aut imbrem imminere significantes: in corpore vero motus & exundationes, & morbi præludia, non animo præcipere aut præcavere, nec ulla tenere signa, quibus tempestatem in teipso coorituram, præsentias. Unde non in cibis solum & exercitationibus conveniet observare corpus, num præter solum illis gravatim & illibenter utatur, aut contra, num siticulosius, magisve famelicum sit quam consueverit. Sed etiam illud observandum erit, si quando somnus nec perpetuus fuerit, nec placidus, sed inæqualis & interruptus. Quin insuper infomniorum

etiam absurditatem conveniet annotare. Nam si nefaria, minimeque consueta visa occurrerint, aut crassis humoribus abundare corpus, aut spiritus intus turbatos esse declarant. Jam vero & animi affectiones indicant, corpus ad morbum esse propensum. Nam sæpenumero fit, ut occupet quosdam tristitia, nullam ob causam idoneam oborta, aut metus, repente spes exstinguens, idque cum nihil appareat cur sit metuendum. Redduntur autem & iracundi sic, ut facile commoveantur, & ob rem quantumlibet levem indoleant, lacrymanturque ac moerent, quoties mali vapores & exhalationes amaræ, condensatæ, animi circuitus, ut inquit Plato, præpediunt occupantque. Quamobrem quibus acciderint ista, considerent ac meminerint oportet, si nulla res animi sit in causa, tum corporale quippiam esse, quod subductionem aliquam ac temperantiam requirat. Rursum profuerit & illud, si quis amicos laborantes observans, sciscitetur morbi causam, non ita sane, ut sophistice, præterquam rem de corporeæ molis intensiionibus, & sanguinis in arterias dilapsu, ac communitatibus garriat, frustra que quam calleat Medicorum vocabula, quamque sit eruditus, ostendet. Verum ubi levia ista, vulgarique non oscitanter audierit, puta de repletionem, inanitionem, lassitudine & vigiliis, præcipue vero quo victu tum uteretur cum in febrim inciderit: deinde sicut in alienis erratis Plato solitus est, discedens secum dicere: Num & ego sum istiusmodi? ita ex amicorum malis sibi quemque consulere & cavere conveniet, ac meminisse, ne in eadem incidat, neve similiter ipse lecto affixus, laudet ac desideret pretiosissimam illam sanitatem. Sed alio laborante secum annotabit, quam pretiosa res sit bene valere, dandaque erit opera, ut eum thesaurum sibi conservet, curæ habeat, ac parcat. Nec inutile fuerit, ut nostram ipsorum vitæ rationem seorsum pensitemus. Nam si fors acciderit, ut computationi, seu invitatiunculis, aut laboribus aliquibus, aut alioqui parum moderatis rebus interfuerimus, neque corpus interim ullam morbi suspicionem, aut præensionem præbeat, nihilo secius tamen ultro nos cavere & occupare conveniet, ut post Venerem ac fatigationem, otium ac requiem adhibeamus, post temulentiam & computationem, aquam potemus. Maxime vero si cibis usi sumus onerosis, puta carniū, aut variis, tum oportebit exiguo pastu contentos esse, neque superfluum quicquam in corpore reliquum facere. Siquidem ut hæc ipsa per se multarum ægritudinum sunt causæ, ita aliis causis materiam ac vim adiungunt. Proinde præclare dictum est illud: Vesci citra saturitatem, impigrum esse ad laborem, vitale semen conservare, res esse longe saluberrimas. Etenim coitus immodicus, propterea quod maxime vim eam extrahit, qua cibus concoquitur, plurimum superfluitatis & redundantia gignit. Itaque rursus ab initio repetito sermone, de singulis ordine differamus, ac primo loco de exercitationibus, quæ literarum studiosis congruant. Sed quemadmodum is qui dixit maritimis non esse scribendum de cura dentium, usum aquæ marinæ docuit, ita dixerit aliquis, literarum studiosis non oportere præcepta tradi de corporis exercitationibus, quod ipse quotidianus disputationis usus, qui voce peragitur, mira quædam est exercitatio, conducent non solum ad bonam valetudinem, verum etiam ad corporis robur, non illud quidem palæstricum, neque quod carne cutem distendat, incrustet, infarctatque foris, velut in ædificio, sed quod partibus maxime vitalibus, principalissimisque, vim internam, vigoremque verum ac genuinum inferat. Porro spiritum ad vires facere, ipsi declarant aliptæ, jubentes athletis ut obnitantur frictionibus, ac semper se opponant, moveantque corporis partes inunctas & contrectatas. At cum vox sit agitatio spiritus, non leviter, nec in superficie, sed velut in ipso fonte in ipsis visceribus valens, & calorem auget, & sanguinem subtilem reddit, & omnes purgat venas, & omnes aperit arterias. Humorem vero superfluum non sinit crassescere, neque concreescere, neque fecis in morem subsidere in his conceptaculis quibus accipitur & conficitur cibus. Itaque cum primis danda est opera, ut sese huic exercitationi familiares & assuetos reddant, assidue disserendo, aut legendo, sive recitando, si quid suspicabuntur corpus esse lassum, aut imbecillius. Nam quod ad certaminum laborem est gestatio, id est ad disputationem lectio, quæ velut alieni sermonis vehiculo mollius

lius nos agitat; & placide vocem perfert. At disputatio, contentionem, ac certamen adjungit, cum animi labor, una cum corporis labore copulatur. Quamquam a nimis commotis vociferationibus & jurgiosis clamoribus est temperandum. Siquidem inæquales illæ spiritus intensiones & impetus, rupturas & spasmos solent inducere. Cæterum a recitatione, seu disputatione priusquam inambules, pingui calidoque frictu conveniet uti, ac mollire carnem, quantum fieri potest visceribus contactis, & spiritu leniter adæquato, & ad summas corporis partes diffuso. Sit autem hic frictus modus, ut eousque utaris, donec gratum minimeque molestum senseris. Quisquis ad hunc modum composuerit in intimis ortam turbationem, ac spiritus intentionem, is nec e superfluitate quicquam molestiæ sentiet, & si temporis incommoditas, aut negotium aliquod obstabat, quo minus inambulatione liceat uti, nihil fuerit periculi. Nam quod erat suum, id ipsa natura adeptæ est. Neque causari oportebit in navigatione, aut in diversorio publico deesse silentium, ne si derideant quidem omnes. Etenim ubi turpe non est cibum capere, ibi nimirum nec exerceri turpe est: imo turpius est metuere ac vereri nautas, muliones ac stabularios irridentes, non quod sphaera ludas, aut umbraticam pugnam exerceas, sed quod te exercitando simul & disputes, doceas, quæras aliquid, aut discas, & in memoriam revoces. Quare Socrates solitus est dicere, saltatione moventi sese, spatiosa domo opus esse, in qua exerceretur. Ac si cantu, dictioneve exercitaretur, vel stanti, vel accumbenti quemvis locum sufficere. Unum illud erit in his cavendum, ne conscii nobis, vel repletionis, vel immoderatæ libidinis, vel defatigationis acrius intendamus, & exasperemus vocem, id quod Oratoribus ac Sophistis non paucis usu venire consuevit, aliis quidem ob gloriam & ambitionem, aliis rursus, dum præmiis ad publica certamina provocati, vehementius contendunt, quam expediat. Niger autem familiaris noster dum in Galatia Sophisticen profiteretur, forte fortuna piscis spinam deglutiverat: interea dum alius quispiam Sophista peregrinus esset exortus, & artem suam exercere cœpisset, metuens hic, ne is sibi gloriam præriperet, si concessisset, spina etiamnum gutturi infixæ cœpit exercere: verum exorto tumore duro asperoque, doloris impatiens, coactus est foris sectionem adhibere, ferro alte adactæ. At spina quidem per vulnus educta est, cæterum cum vulnus factum esset periculosum, ac profluens sustulit hominem. Sed hæc aliquis postea suo loco meminerit. Cæterum ab exercitamentis, frigidis uti balneis, ambitiosum magis est ac juvenile, quam salubre. Nam dispositio quæ ægre externorum hæsiōni obnoxia est, & durities corporis, quam inducere videtur, ea plus mali gignit in intimis, cum meatus occupat, & humores condensat, cum exhalationes sistit, quæ semper laxari cupiunt ac resolvi. Ad hæc necessum est, ut qui frigidis utuntur balneis, in eandem rursus incidant, quam vitamus, exactam illam, & anxie præscriptam vitæ rationem, semper solliciti, ne si quid præteritum fuerit, protinus quidvis peccati possit acriter imputari. Verum in calidis balneis multum est veniæ. Neque enim ea res tantumdem adimit vigoris, ac roboris, quantum adjumenti confert ad sanitatem, dum ea subministrat quæ commoda sunt & amica concoctioni. Ea vero quæ concoqui non possunt, nisi plane cruda fuerint, & in summo hæreant stomacho, citra molestiam diffundit ac dissipat, & occultas lassitudines refocillat, ac mitigat tepore. Quamquam ubi natura significante senseris corpus temperate, satisque recte affectum esse, satius erit omisiss balneis ungi ad ignem, si corpori tepore fuerit opus. Nam calor ipsius prout libet distribuitur. Verum sol neque magis neque minus, sed prout ad aerem temperatus est, usum sui præbet. Hactenus igitur de exercitationibus satis dictum est. Jam vero ut ad cibirationem veniamus, si quid profuerunt ea quæ superius dicta sunt, quibus appetentiam coercemus ac mansuefacimus, quid attinet de reliquis præcipere? Quod si sit molestum, veluti solum vinculis tractare ventrem, & contendere cum alvo, auribus carente, quemadmodum dixit Cato, tum conandum est, ut ciborum qualitate leviorē reddamus expletionem. Id ita fiet, si solidiores multique nutrimenti cibos, quod genus sunt, carnes, caseus, fici sicci, ova assa, cum apponuntur, cautim attingamus. Nam sem-

A per recusare difficile sit. Subtilibus autem ac levius immoremur, cujusmodi sunt olera pleraque, volatilia, & si qui pisces sunt, non pingues. Siquidem fieri potest, ut his exhibitis, ita palato gratificeris, ut corpus tamen non graves. In primis autem cavenda cruditas, quæ ex esu carniū nascitur, propterea quod non solum protinus gravant vehementer, verum etiam in posterum noxiæ harum reliquæ remanent. At optimum quidem fuerit ita consuefacere corpus, ut nullum carniū esum desideret. Nam terra plurima suppeditat, quæ abunde satis sint, non ad alimoniam modo, verum etiam ad delicias ac voluptatem. Quorum alia sic exhibet, ut citra negotium protinus eis uti liceat. B Alia rursus, ut cæteris admixta omnijugis rationibus, ea condulcent, condiantque. Jam vero quoniam consuetudo tantum abest ut præter naturam sit, ut ipsa velut in naturam quodammodo transeat, non decet luporum ac leonum ritu, ad explendam appetentiam carniū esu uti, sed jacto ceu fundamento ac munimento pastus, tum reliquis cibariis uti conveniet, aliisque obsoniis, his videlicet quæ cum magis congruunt cum natura corporis, tum minus hebetant rationalem animi partem, ut quæ e tenui levique materia excitari solet. Ex liquidis autem non oportebit lacte vice potus uti, sed cibi loco, ut quod fortiter & copiose nutriet. Porro vino eadem a nobis dicenda sunt, quæ Veneri dixit Euripides. Contingat mihi tui copia, sed contingat moderata, ne umquam mihi desis. C Siquidem vinum & potus est utilissimus, & pharmacum suavissimum & obsonium quam minime noxium, si quidem temperatum esse contigerit, idque magis ut in tempore modice sumas, quam ut aqua diluas. Aqua vero non solum si vino admisceatur, verum si perinde inter vina diluta per se sola bibatur magis innoxium reddit id quod dilutum est. Proinde consuefacere nosmetipsos oportebit, ut extra quotidianam victus rationem, duos tresve aquæ cyathos addamus: quibus & vini vis, vigorque lenior redditur, & corpus assuecit aquæ potandæ, quo si quando necessitas inciderit non offendatur insolentia novitateque, neque renuat ac recuset. Fit enim ut nonnulli tum maxime vinum appetant, cum maxime opus est aquæ potu: siquidem quoties sole æstuant, aut contra frigore rigent, aut ubi vehementius dicendo laborant, aut acius cogitationem intenderunt, in summa post labores ac delassationes, existimant bibendum esse vinum. Perinde quasi natura solatium aliquod corpori postulet adhiberi, quo a laboribus refocilletur. At natura solatium quidem haud postulat, si delicias solatium appelles, refocillationem autem postulat quæ media sit inter voluptatem & laborem. Quapropter in istiusmodi, minuendus est etiam cibus, vinum aut omnino subtrahendum, aut adhibendum est multa subinde aquæ potatione temperatum ac dilutum. Etenim cum vehemens & velocis efficaciam sit vinum, corpus jam turbatum magis exagitat, quæque commota sunt, magis exasperat atque exacerbat, cum mitigatione potius egeant, ac lenimine, ad quæ maxime conducit aqua. Nam si quando non cum sitimus, sed alioqui post fatigationem, calidam biberimus aquam, aut post vehementem commotionem, æstumve, protinus in intimis laxamentum ac lenimentum sentire solemus. Propterea quod lenis est humor aquæ, minimeque motorius. Contra vini potus multum habet impetum, vimque nequaquam amicam ac placidam morbis nascentibus. At quoniam sunt qui dicunt in ediam corpori siccitatem & amaritudinem adferre, si quis id metuat, aut si quis puerorum more durum existimet, non apponi mensam, priusquam febris accesserit, quam accessuram suspicatur, huic aptissimum fuerit confinium aquæ potus. Nam ipsi quoque Baccho Nephelia sacra frequenter exhibemus, a sobrietate sic appellata, quod in his vinum bibere nefas esset, recte nosmetipsos assuefacientes, ne semper merum requiramus. At Minos & tibiā submovit a sacris, & coronam a luctu. Atqui scimus animum dolentem, nihil vel a tibiis, vel a coronis offendi aut affici posse. Sed nullum corpus adeo validum est, quod non lædatur, si commoto & inflammato vinum accesserit. Feruntur autem Lydi, si quando fames & annonæ penuria inciderit, ita transigere tempus, ut alternis diebus pascantur, deinde ludant ac tesseris certent. Porro studiosus ac literarum amans si quando pro tempore serius fuerit cenandum, picturam Geographicam, aut librum, aut lyram

haudquaquam abjiciet, cum ventre bellum gerens, sed assidue cogitationem avocans a mensa, & ad illa traducens, cibi cupiditatem, velut harpyias, literis discutiet. Nam si non veretur Scythia, quum inter potandum subinde contrectat arcum, nervoque soluto cantat, videlicet ab ebrietate revocans animum, vir Græcus num metuet ne rideatur quum literis ac libris improbam ac impotentem cupiditatem sensim remittit ac relaxat? Nam & adolescentes illi apud Menandrum, quibus inter pocula leno tendit insidias, formosis aliquot ac magnificis inductis meretricibus, in sese quisque dimissis, ut inquit, oculis ardebant bellaria, non ausi in eos oculos deflectere. Verum eruditionis studiosi, & honestas, & permultas jucundas habent rationes, quibus avocent atque avertant animum, si nequeant alia via cibis apposis caninam ac ferinam stomachi appetentiam cohibere. Cæterum quum undique vociferentur aliptæ, undique dictitent pædotribæ, quod inter cœnam disputare de literis, & alimenta corrumpit, & capitis gravedinem inducit: id tum denique metuendum erit, quoties aut Indum resoluturi, aut de dominante disputaturi sumus in convivio. Nam palmæ cerebrum quum sit admodum dulce, tamen ajunt capitis dolorem parere. Dialectica vero edulium est in cœna, ut minime suave, ita vehementer & capitis dolorem, & gravedinem gignens. Quod si non sinent nos aliud quippiam super cœnam vel inquirere, vel disputare, vel legere ex his quæ in honestate & utilitate, voluptatem ac jucunditatem afferunt, admonebimus eos, ne quid obturbent, neve molesti sint, verum abeant ipsi potius eademque ista narrent Athletis in Xysto, sive in palæstra versantibus. Quos dum a libris arcent, omnemque vitam in cavillis, ac scurrilibus jocis peragere consuefaciunt, gymnasiolorum columnis similes reddunt, nempe pingues & saxeos, quemadmodum venuste dictum est ab Aristote. Nos ipsi vero medicis credentes qui admonent, ut inter cœnam & somnum intervallum aliquod sinamus intercedere, neque cibos in corpus congeramus, ac spiritus offendamus, nec protinus crudis & ferventibus etiamdum escis concoctionem oneremus, verum inspirationem & laxamentum indulgeamus: quemadmodum facere solent hi, qui quum a cœna statuerunt agitare corpus, haudquaquam id faciunt cursibus, aut pancratiis, sed mollioribus exercitiis, puta inambulationibus, modulatisque saltationibus ac choreis: Itidem & nos existimare debemus, animum a cœna non esse vexandum, neque negotiis, neque curis, neque Sophisticis contentionibus, quæ se in ambitiosum certamen ac tumultum exeunt. Sed sunt complures de rerum naturis quæstiones, ut minime graves ita probabiles. Complures item narrationes quæ ad mores pertinent, & in quibus inest aliquid considerandum atque expendendum, conjunctæ tamen cum eo, quod Homerus vocat menoices, id est animum deliniens, alienæ ab omni contentione pugnaque. Porro istiusmodi Historicarum & Poeticarum quæstionum exercitatiunculas, sunt quinon injucunde, studiosorum & eruditorum hominum secundas mensas cognominarunt. Sunt item narrationes, in quibus nihil est molestiæ. Sunt fabulæ. Tum de lyra tibiaque aliquid vel audire, vel dicere levius est, quam ipsam lyram tibiamque sonantem auscultare. Porro modus temporis in eo est, si paulatim subfidente cibo, & conspirante, temperata fuerit concoctio commodaque. At quoniam Aristoteles in hac est sententia, ut putet ambulationem a cœna calorem excitare: Somnum autem, si quis illico dormiat, eundem calorem suffocare: rursum aliis placet, quiete concoctionem magis adjuvari, agitatione contra turbare digestionem: factum est ut alii rationem Aristotelis secuti, protinus a cœna inambulent, alii diversa permoti sententia conquiescant: peculiarem & utrimque mixtam rationem sequi videbitur, qui corpus post cœnam foveat, contineatque, neque vexans cogitationem, neque rursum otio statim languens, sed (uti dictum est) leniter digerens spiritus, & subtiliores reddens, vel fabulando, vel audiendo aliquid placidum ac lepidum, quod neque mordeat animum, neque gravet. Porro vomitus & alvi subductiones, quæ pharmacis sunt, ut mala solatia repletionis, nisi gravis exigit necessitas, non oportebit experiri. Quod autem vulgus hominum facit, qui in hoc ipsum corpus explent, ut possint evacuare, rursum evacuant, ut possint explorare, utrumque contra natu-

ram, non minus interim cruciati distensione, quam inanitate: imo potius expletionem modis omnibus gravantur, tamquam quæ delitiis sit impedimento, inanitatem vero veluti locum ac spatium voluptatibus semper præparant. Non enim obscurum est ista noxiam adducere, quum utraque corpus perturbent, atque convellant. Habet autem vomitus & peculiare malum, quod insatiabilitatem auget alitque: Nascuntur enim velut intercisi fluctus, esuritiones acres ac turbulentæ, & per vim ad cibum pertrahunt, semper relinquentes, non appetentiam similem his qui cibis opus habent, sed inflammationibus pharmacorum ac cataplasmatum. Unde quum voluptates illis contingunt repentinæ & imperfectæ, multumque torminibus habentes in fruendo: tum vero distensiones, ac plagæ meatuum, spirituumque conclusiones succedunt, quæ naturales educationes non exspectent: sed ita redundant in corporibus, tamquam in navigiis sentinæ plenis: quibus onerum ejectione opus est, non accessione. Jam commotiones per pharmaca in alvo inferiore, corrumpunt, ac liquefaciunt partes subjectas, & plus addunt superfluitatis, quam educunt. Itaque non aliter, quam si quis graviter ferens Græcorum multitudinem, ac turbam eadem in civitate commorantem, Arabis ac Scythiis peregrinis expleat civitatem: sic nonnulli tota errant via, dum ejiciendis consuetis ac domesticis superfluitatibus, aliunde grana quædam Cnidia, & Scamoniæ in corpus ingerunt, itemque alias compositiones intemperatas atque agrestes, quæ tantum absumunt ut naturam expurgare queant, ut ipsa magis indigeant purgatione. Proinde optimum fuerit moderato frugalique victu tale corpus efficere, quantum ad inanitiones & repletiones attinet, ut ipsum sibi sufficiat constetque. Quod si quando necessum erit novare corporis statum, tum citra pharmaca, citraque curiositatem vomitus faciendus est, ita ut nihil conturbemus, sed ad evitandam cruditatem, redundanti evacuationem per se, citra alienam curam permittamus. Nam quemadmodum linthea si cinere nitroque laventur, magis atteruntur lotionem, quam si proluantur undis: Itidem vomitus pharmacis extorti magis offendunt, vitiantque corpus. Porro quum dura sumus alvo, non aliud remedium melius quam ut his utamur cibis, qui leniter cient alvum, ac placide solvunt. Quorum quum familiaris est experientia, tum usus molestia vacat. Quod si minus his rebus commoveatur tum oportebit complures dies aquam potare, aut abstinere cibis, denique clyster sumendus potius quam pharmaca ista, corpus perturbantia simul & vitiantia, quæ vulgus cupide, facileque solet appetere, non aliter quam mulieres veneficiis utentes, quibus abortum faciant, foetumque perdant, ut rursum impleantur ac voluptentur. Sed hos quidem dimittamus. Porro qui nimium sunt diligentes, ac statas quasdam, certoque dierum recursum decretas inedias sibi imponunt, haud recte faciunt, quippe qui naturam, quum nihil sit opus, docent indigere abstinentia, & facere necessariam quæ necessaria non est, cibi subtractionem in tempore statum morem expetente. Præstabilis enim est, non ex præscripto, sed libere castigationes istiusmodi corpori adhibere: verum quum nulla morbi præsentio est, neque suspicio, tum oportebit reliquam omnem vitæ rationem ita præparatam habere, ut pro re nata, facile commodeque ferat novitatem, & obsequatur, non ut serviat, eidemque vitæ tenori sit alligata, sic instituta & assuefacta, ut ad certa tempora, numeros, circuitus redigatur. Nam id neque tutum est, neque facile, neque civile, neque hominis omnino, sed ostrei magis, aut stipitis vita videtur. Nam qui sic ad eundem perpetuo tenorem adstringunt sese, in cibis, in abstinentiis, in exercitiis, in quiete, in umbraticam quamdam & ignavam vitam singularem, ab amicitia, a gloria, a civilitate maxime alienam conjiciunt, contrahuntque seipsos, me quidem, inquit, haudquaquam approbante, neque enim inertia & otio comparatur bona valetudo, quum hæc præcipua duo mala putentur, quæ morbis adjuncta sint. Neque quicquam interest inter eum qui oculorum sanitatem hac via tuetur, ut nihil adspiciat, & vocem hac ratione servat, ut nihil loquatur, & hunc qui credit bonam valetudinem non aliter servari posse, quam si ea non utatur, nec exerceat. Etenim quum recte valet is, nihilo tamen ipse sibi fuerit utilior, ad multa humanitatis officia præstanda. Proinde nequaquam ex-

stimantur.

stimandum est salubrem esse inertiam, siquidem id perdit, cuius gratia salubritas expetitur. Ac ne illud quidem verum est, valere rectius eos qui degant in otio. Siquidem neque Xenocrates rectius valuit quam Phocion, neque Theophrastus, quam Demetrius, neque quicquam profuit Epicuro, nec Epicureis, ad eam quam tantopere laudant, bonam corporis institutionem, quod omnem rerum administrationem & ambitionem effugerint. Sed aliis rationibus naturalem illum corporis habitum oportebit tueri, sic ut meminerimus in quovis vitæ genere, & morbo, & bonæ valetudini locum esse. At sane qui in Reipublicæ negotiis versantur, inquit, diversa ratione sunt admonendi, quam ea qua Plato consuevit adolescentibus præcipere. Siquidem e disputatione discedens, dicere solitus est ad hunc modum: Videte pueri, ut otium in re quapiam honesta collocetis. At nos hortabimur eos qui Rempublicam administrant, ut in rebus honestis ac necessariis laboribus exerceantur, neque vilium, aut mediocrium gratia corpus exagitent. Sic enim complures in morbum incidunt, dum se quibilibet de causis discruciant vigilando, peregrinando, sursum ac deorsum cursitando: quum interim nihil utile aut bonum agant, sed aliis vel detrahant, vel invideant, vel contendant, aut gloriolas inanes & infrugiferas aucupentur. In hos (ni fallor) maxime quadrat illud, quod dixit Democritus: Si corpus animum in jus vocaret, non futurum ut ille malæ tractationis crimen effugeret. Atque haud scio, an verum dixerit Theophrastus, quum per translationem ait, animum ingentem pro locata domo mercedem corpori persolvere. Quamquam plus malorum accipit corpus ab animo, quum is eo non utitur ut par est, neque curat, uti debet. Nam quoties affectibus suis, contentionibus & curis occupatus est animus, tum non parcat corpori. Miror itaque quid Jasoni venerit in mentem, quum diceret, in parvis negotiis ius esse violandum, ut in magnis servari possit. Nos vero jure optimo monebimus virum in Reipublicæ negotiis versantem, ut in rebus minutis remissus sit & otiosus, & in his sese refocillet, si velit ad præclara & ardua negotia corpus habere laboris patiens, non languidum, neque detrectans, sed velut statione navali curatum ac redintegratum otio, quo quum animus rursus ad necessarios usus vocarit, *Cursu sequatur, pullus ut laetens equum.* Quapropter quoties per negotia licebit, reficiant sese, neque somnum interim corpori, neque prandium invidentes, neque relaxationem, quæ quidem media est inter voluptatem & afflictionem, nec terminos observat, cuiusmodi plerique mortales observantes, corpus perinde ac ferrum immergendo crebris permutationibus, consumunt, quum aliquando laboribus supra modum urgetur, atque intenditur, rursus voluptatibus liquefit præter modum, ac mollescit: post hæc iterum Venere vinoque dissolutum, ac flaccidum, in forum, aut curiam, aut aliam consimilem functionem trahitur, quæ vividum & acre desideret studium. Heraclitus quidem quum aqua intercute laboraret, Medico præcepit, ut ex imbre faceret siccitatem. At multi tota errant via, qui quoties in laboribus, fatigationibus, cibi somnique inopia fuerint versari, tum maxime dant operam, ut corpus voluptatibus solvant, atque remolliant, rursus autem post voluptates denuo distringant atque intendant. Nec enim natura pensiones ac farturas corporis requirit, sed animus magis intemperans atque illiberalis, qui dum nautarum exemplo a laboribus digressus, ad voluptates ac delicias rapitur, rursus post voluptates ad quæstus ac labores incitatur, non finit naturam id consequi, quo potissimum opus habet, nempe constantiam ac tranquillitatem, verum inæqualitatem vitæ perturbat, atque a statu suo dimovet. At hi qui sapiunt, nequaquam fatigato corpori voluptates admovent. Neque enim omnino desiderant, immo ne meminerint quidem istiusmodi, ut quibus mens sit honestis intenta negotiis, eaque pars animi quæ voluptatem affectatura fuerat, aliis cupiditatibus obruatur. Etenim quod ajunt per jocum dixisse Epaminondam, quum vir quispiam probus, tempore Leuctrici belli, morbo perisset, papæ, quo pacto fuit otium moriendi homini in tam multis negotiis? hoc verè licebit dicere de viro,

vel publicis negotiis, vel Philosophiæ studiis occupato: quod autem otium nunc est isti viro, ut crudus sit, aut ut temulentus, aut uti lasciviat? Verum ubi rursus a negotiis in otium sese receperint, relaxant ac refocillant corpus, caventes ac vitantes, cum labores inutiles, tum vero præcipue voluptates non necessarias, velut hostes naturæ. Equidem Tiberium Cæsarem aliquando dicentem audiui: Ridiculum hominem esse, qui sexagesimum prætergressus annum, manum porrigeret Medico. Sed hoc ille mihi dixisse videtur arrogantius. Quamquam illud esse verum arbitror, convenire ne sui quisque pulsus peculiare rationes ignoret: singulis enim diversæ sunt: neque suæ temperaturæ sit imperitus quam calidum, quam siccum habeat corpus, neque quarum rerum usu vel juvari soleat, vel offendi. Siquidem ipse sui sensu caret, cæcusque ac surdus corpus inhabitat, quisquis ista discat ab alio, Medicum percontans, utrum rectius æstate valeat, an hieme. Et utrum humida facilius accipiat, quam sicca, & utrum pulsum natura densum habeat, an rarum. Nam ista scire non solum utile est, verum etiam perfacile, quippe qui assidue experiamur, & adsumus. Cæterum inter ciborum ac potus genera magis oportet cognoscere quæ juvant, quam quæ delectant, ac magis peritum esse eorum, quæ stomacho sunt amica, quam quæ inimica, & eorum quæ non perturbant concoctionem, quam quæ palatum magnopere titillant. Etenim a Medico sciscitari, quid sibi sit concoctu facile, aut difficile, quid alvo conducatur, aut noceat, id non minus sit turpe, quam interrogare, quid dulce, quid amarum, quid austerum. Nunc vero ipsos quidem obsoniorum artifices reprehendunt, castigantque experimento dijudicantes, ubi plus dulcedinis, aut salis, aut austeritatis insit, quam oportet. At iidem ignorant quæ res si corpori admisceatur, levis, aut innoxia, aut utilis sit futura: unde fit, ut in condiendo jure raro peccetur apud istos: at dum seipsos perperam ac male condiunt, plurimum negotii quotidie Medicis exhibent. Ac jus quidem non ita ducunt optimum esse, si sit dulcissimum, quin acris quoque permula commiscent; verum in ipsum corpus multas & satietatem & nauseam gignentes, voluptates invergunt, partim quod ignorent, partim quod non meminerint his quæ salubria sunt, & utilia, voluptatem innoxiam ac perpetuam a natura adjungi. Quin & illud ad rem pertinet, ut meminerimus quæ cognata sint, & accommoda corpori, & quæ secus, in temporariis affectionibus, ac reliquis casibus, uti noverimus propriam ac peculiarem cuique victus rationem accommodare. Nam quæ plerique vulgo incurrunt anxietatis ac illiberalitatis offendicula, circa colligendos ac laboriose adservandos fructus, vigiliis ac concursationibus corporis debilitatem ac marcorem contrahentes, non est verendum, ne studiosis aut Rempublicam administrantibus viris accidant, ad quos nobis est institutus sermo. Sed his in literis ac disciplinis alia quædam acrior anxietas est vitanda, qua fit, ut neque parcere corpori, neque curam illius habere compellantur sæpenumero jam deficienti non indulgentes, verum adigentes ut mortale cum immortali, terrigenum cum Olympio certamen suscipiat ac perficiat. Deinde bos camelo confervo recusanti sese oneris parte sublevare, imo, inquit paulo post, & me ipsum, & hæc omnia portabis. Id quod etiam evenit bove mortuo. Idem usu venit animo, qui dum pusillum relaxare & concedere renuit fatigato corpori, & postulanti, paulo post febri quapiam incedente, seu capitis vertigine, libris, disputationibus, & exercitiis literariis omissis, cogitur una cum illo ægrotare simulque laborare. Proinde recte monebat Plato, ut neque corpus exerceremus sine animo, neque animum sine corpore, sed veluti jugalium quorundam æquilibrium servaremus. Quum corpus maxime animo navat operam, seque laborum socium præbet, tum plurimam illi curam ac sollicitudinem vicissim impendamus, præclaram illam & optabilem incolumitatem præmii vice rependentes, existimantes omnium bonorum, quæ præstat animus, nihil excellentius dari posse corpori, quam ut omni careat impedimento, vel ad virtutis cognitionem, vel ad usum, tum dicendi, tum agendi.

IN PRINCIPE REQUIRI DOCTRINAM PLUTARCHI COMMENTARIUM,

DESIDERIO ERASMO ROTERODAMO

I N T E R P R E T E.

PLA TO rogatus a Cyrenensibus, ut sibi leges scriberet scriptasque relinqueret, ac Reipublicæ statum componeret, recusavit, dicens, esse perdifficile leges condere Cyrenensibus, qui tam essent felices. Nihil enim tam superbum, nihil tam intractabile ac morosum esse, quam hominem quem felicitatis opinio corripuerit. Quapropter difficile est his qui gerunt imperium, de imperio consulere. Reformidant enim rationem, ceu Principem admittere, ne potentia bonum, quod habere videntur, impediatur, si id adstringat, & servire cogat honesto. Idque faciunt, quod ignorent sententiam Theopompi Spartanorum Ducis, qui quum primus in Sparta Regiæ potestati adjunxisset magistratus Ephoros, deinde uxor dixisset, probro illi futurum, si filiis traderet minus imperium, quam accepisset ipse; imo majus, inquit, relinquo, nimirum hoc majus quo firmitus. Nam quum acerbiter ac sævitiam imperii remisisset, una cum invidia vitavit & periculum. Quamquam Theopompus ex imperio velut magnæ mine deductis rivis, quantum aliis dedit, tantum sibi præstitit. At ratio quam adfert sapientiæ studium, si Principi assideat, ei ceu domesticus custos adjuncta bonæ valetudinis, sublato eo quod est periculo obnoxium, quod sanum est relinquit. Sed plerique Reges ac Principes parum cordati, statuarios imperitos imitantur, qui credunt colossos magnos & amplos videri, si tibiis vehementer diductis, si late distentos, & hiantes finxerint. Nam hi quoque gravitate vocis, torvitate vultus, ac morum truculentia, fugaque consuetudinis humanæ, majestatem & auctoritatem imperii sibi videntur imitari, nihil prorsum a colossorum signis discrepantes, qui quum foris heroicam, ac divinam quamdam speciem præ se ferant, intus pleni sunt terra, lapide, plumbo, nisi quod istud colossorum pondus rectitudinem illorum stabilem & immotam servat. At ineruditi Duces ac Principes, propterea quod intus male librati sint, sæpenumero vacillant, ac subvertuntur: etenim quum basi non recte positæ sublimem superstruunt potestatem, simul cum ipso pondere nutant, & ad ruinam inclinantur. Verum quemadmodum oportet, ut ipsa regula primum recta sit, nihil habens obliquum, deinde cætera sibi admota, quatenus sibi congruunt, exæquet: consimili modo Princeps posteaquam imperium in seipso paraverit, ac direxerit, vitamque suam composuerit, tum debet sibi coaptare eos, quibus imperat. Nec enim cadentis est alium erigere, nec ignorantis docere, nec incompositi componere, nec ordinare inordinati, nec imperare ejus qui non pareat imperio. At qui parum sapiunt, illud præcipuum imperii bonum esse ducunt, quod nullius imperio subiaceant. At Persarum quidem Rex omnes pro servis habebat, præter uxorem suam, cujus maxime conveniebat esse dominum. Quis igitur imperabit Principi? Nempe lex omnium regina & mortalium, & immortalium, ut ait Pindarus, non ista quidem lex foris in libris, aut ligneis scripta tabulis, sed animata ipsi insita ratio, semper convivens, ac familiaris Principi, nec umquam animum suo ductu, sua moderatione destituens. Nam Persarum Rex unum habebat cubiculum, cui hoc negotii mandatum erat, ut diluculo ingressus illi diceret: Surge Rex, atque ea cura negotia, quæ te curare voluit Mesoromafdes. At erudito prudentique Principi intus in animo adest, qui semper idem dicit ac jubeat. Polemon dicebat amorem esse Deorum obsequium ad prospiciendum adolescentulis. Sed verius quis dixerit, Principes ministros esse Dei, ad curam ac salutem hominum, uti bona quæ Deus illis largitur, partim distribuunt, partim servant. Vides in sublimi cælum hoc immensum, quod terram undique liquidis ulnis amplectitur. Illud quidem demittit seminum, quibus opus est, principia, terra vero producit. Crescunt autem partim imbribus, partim ventis, partim stellis, ac luna confoventibus. Por-

Aro sol ornat omnia, omnibus vim amoris ex sese admiscens. Sed tot tantisque muneribus ac bonis quæ Dii largiuntur, non licet, nec frui, nec uti recte si desit lex, justitia, & Princeps. Itaque justitia quidem legis est finis, lex autem Principis opus. Princeps vero Dei simulacrum administrantis universa, nihil egens Phidia statuaria, neque Polycleto, neque Myrone. Sed ipse seipsum per virtutem Deo similem reddit, ac fabricatur statuam omnium visu jucundissimam, ac magnificentissimam. Quemadmodum enim Deus in cælo pulcherrimum sui ipsius simulacrum constituit, solem ac lunam, talis est in Republica imago, ac lumen Princeps, qui Dei reverens, justitiam tuetur, hoc est Dei rationem gestat, nempe intellectum, non sceptrum, aut fulmen, aut tridentem, qua specie seipsum nonnulli fingunt ac pingunt, stultitiam suam, quod videantur inaccessi, reddentes invidiosam. Offenditur enim Deus his, qui tonitrua, fulmina, radiorum jaculationes imitantur. Delectatur autem his, qui suam æmulantes virtutem, semet in honestate & humanitate reddunt adsimiles, atque hos in majus provehit, impertiens suam æquitatem, justitiam, veritatem ac mansuetudinem. Quibus rebus nihil est divinius, neque ignis, neque lux, neque solis cursus, nec exortus & occasus astrorum, nec ipsa æternitas, aut immortalitas. Non enim felix est Deus vitæ spatio, sed principatu virtutis. Hic enim divinus est. Honestum autem est etiam quicquid imperio ipsius subiacet. Anaxarchus igitur, cum Alexandrum de Cliti cæde discruciantem sese consolaretur, dixit ad hunc modum: Clito justitiam contigisse, quæ Diis assideat, ut quicquid a Rege fieret, fas jusque videretur: idque nec recte, nec utiliter, quum Regem errati poenitentem animare ad similia patranda existimaretur. Quod si hisce de rebus similitudines sunt conferendæ, non assidet Jovi justitia, sed ipse justitia, fasque est, lexque tum antiquissima, tum exactissima. Veteres ita & loquuntur, & scribunt, & docent, absque justitia principatum recte gerere, ne Jovem quidem ipsum posse. Atque eadem, virgo est juxta Hesiodum, nimirum incorrupta, pudoris, modestiæ, & utilitatis amica, unde & reverendos cognominant Reges. Convenit enim, ut hi maxime revereantur, qui minime timent. Cæterum Principem magis oportet timere, ne quid mali faciat, quam ne quid patiat. Nam hoc ex illo nascitur. Atque hic est Principis metus, & humanus, nec ingenerosus, ut his quibus imperat, metuat, ne quid se infcio lædantur. Non aliter atque canes nocturnam ac laboriosam agentes ovium in septis custodiam, simulatque truncem audierint feram, timent non sibi, sed his quæ custodiunt. Epaminondas autem Thebanis in ludos quosdam festos & compotationes solutis, solus adibat arma, moeniaque, dicens se sobrium esse, ac vigilare, quo liceret aliis ebrios esse, ac dormire. Præterea Cato in Utica, victore Cæsare, reliquos omnes jussit ad mare vocari: eos simulatque imposuisset, ac prosperam esset navigationem precatus, ipse reversus domum, sibi necem sua manu conscivit, docens videlicet, quibus debeat timere Princeps, & quæ debeat contemnere. Contra Clearchus Ponti Tyrannus arculæ inclusus, serpentis in morem dormire solitus est. Et Aristodemus Argivus in coenaculo domicilium habebat, ostio pensili, cui imposita lectica, dormire consuevit una cum amica, puellæ mater scalas detrahebat, easque rursus apponebat orta luce. Quantopere creditis hunc horruisse theatrum, palatium, curiam, convivium, qui e cubiculo sibi ipsi carcerem fecerit? Itaque qui vere sunt Reges, timent his, in quos habent imperium. Contra Tyranni eos ipsos timent, proinde metum augment, aucta potentia, propterea quod quo pluribus imperant, hoc plures metuunt. Nec enim consentaneum est, neque decens, id quod a nonnullis Philosophis dictum est, in hyle, id est, materia quæ cuncta patitur, quæque in rebus innumeras recipiat necessitates, casus, commutationes, latere Deum admixtum: sed supra nos in sublimi, juxta naturam quæ semper eodem modo

modo se habet, in sanctis (ut inquit Plato) fundamentis fixus sedens, recta perficit juxta naturam obambulans. Quemadmodum autem in coelo solem pulcherrimum sui simulacrum quod se ceu speculo repræsentet, ostendit his, qui illum per se possunt intueri: ita in civitatibus justitiæ lucem, hujusque rationem velut imaginem constituit, quam felices ac prudentes effingunt e Philosophia, ad summam rerum pulcritudinem accommodantes sese. Hunc autem animi habitum nihil est quod gignat in nobis, nisi ratio e Philosophia proficiscens: ut ne idem accidat quod Alexander, qui quum Corinthi vidisset Diogenem, ejusque probasset ingenium, ac viri prudentiam ac magnitudinem esset admiratus: *Ni Alexander essem, inquit, Diogenes essem*: aliquantulum, ut ita dicam, onustus sua felicitate, ac splendore, potentiaque, velut impedimentis, & otium negantibus ad capeffendam virtutem, invidens tamen interim Diogeni pallium ac peram, quibus ille invictus erat, & insuperabilis, non quemadmodum ipse armis equis & sarissis. Licebat igitur Philosophantem simul & affectu fieri Diogenem, & fortuna manere Alexandrum. Et ob hoc magis etiam Diogenem fieri conveniebat, quod Alexander esset, ut qui adversus magnam fortunam, turbulentam ac procellosam, multis opus haberet fulturis, magnoque gubernatore. Nam in imbecilibus, humilibus, ac privatis, eo quod ut sunt stulti, ita parum possunt offendere, molestia quædam veluti malis somniis perturbat animum, qui nequeat cupiditates explere. At potestas conjuncta cum malitia anxietatem molestiamque adjungit cupiditatibus. Verumque est illud Dionysii, qui dicebat se tum maxime capere fructum ex imperio, quum quæ vellet celeriter efficeret. Itaque vehementer est periculosum, velle quæ non decet, cum qui quæ velit, facere possit.

At simul ac dictum est verbum res ipsa peracta est, Malitia celerem nacta cursum ex potestate, quemvis affectum aggravat ac auget, iram efficiens eadem, amorem, adulterium, avaritiam, proscriptionem. Ac simul ut verbum dictum est, actum est de eo qui suspitione offendit, peritque delatus. Et quemadmodum docent Physici, fulgur posterius erumpere, quam tonitru, prius tamen apparere: sicuti sanguis prius apparet quam vulnus, propterea quod sonitum quidem excipiant aures, lumini vero visus occurrat: Sic in imperiis supplicia prævertunt accusationes, & prius emicant condemnationes, quam probationes.

Illic enim ira jam nequit resistere,

Hamata sicut ancora aquori fero:

Nisi rationis pondus frangat ac premat potentiam, uti Princeps solem imitetur, qui quum altissimus est, ad polum septentrionalem evectus, tum minimum movetur, cursum tutum reddens tarditate. Neque enim fieri potest ut malitia lateat in potestate. Verum eos quidem qui morbo comitiali sint obnoxii, si in frigus aliquod incidant, eoque corripiantur, continuo capitis occupat vertigo, ac vacillatio morbum arguens. At indoctos & ineruditos simulatque fortuna paulum extulerit, opibus ac gloria, aut potentia, subvectos in altum, protinus ostendit caducos. Immo potius quemadmodum in vasis inanibus non queas dignoscere, integra sint, an vitiosa, verum ubi infuderis aliquid, tum apparet qua perstillent: Sic animi putres non ferentes potentiam, effluunt cupiditatibus, nempe iracundia, fastu, insolentia. Sed quid attinet de his dicere, quum minima etiam nobilium & illustrium virorum delicta calumniuntur homines. Catoni vinum objiciebatur, Scipioni somnus: Lucullus ob coenas sumptuosiores male audit.

CUM PRINCIPIBUS
MAXIME PHILOSOPHUM DEBERE DISPUTARE,
PLUTARCHI
DESIDERIO ERASMO ROTERODAMO
INTERPRETE.

LAMOREM insinuare sese, & aliorum amicitiam ambire, & alios in amicitiam recipere, eamque colere, quæ multis sit tum publice, tum privatim utilitatem ac fructum allatura, id hominum est civilium honestate & humanitate prædiorum, non gloriæ cupidorum, quemadmodum nonnulli distant. Quin contra potius is & gloriæ sitiens, & probri metuens videtur, qui reformidat ac veretur, ne dicatur studiosus & observans eorum, qui potestate præcellunt. Alioqui quid dicit amicitiae cultor, qui sanabilis est & Philosophum desiderat? Utinam sim Simon ille Coriarius, aut Grammatista Dionysius, e Periclis aut Cimonis familia, uti mecum confabuletur, mihi que assideat Socrates, quemadmodum illis. Et Ariston Chius, quum male audiret a Sophistis, quod cum omnibus quicumque vellent, disputaret, utinam, inquit, etiam feræ intelligerent sermones qui provocent ad virtutem. Et nos refugiemus habere consuetudinem cum viris potentibus, & optimatibus, perinde quasi immites sint ac feri? Philosophiæ doctrina non est hujusmodi statuarum artifex, ut signa fingat, quæ in basi muta stent & sensus expertia, quemadmodum dixit Pindarus: Sed agilia studet facere quæcumque aggreditur, actiosaque ac animata. Addit impetus, quibus excitentur, addit judicium quod invitet ad utilia, addit delectum, quo sequamur potiora, addit prudentiam, animique magnitudinem, cum mansuetudine cautelaque conjunctam. Per quas res viri civiles libentius habent familiaritatem & consuetudinem cum præcellentibus dignitate viris ac præpotentibus. Etenim si quis Medicus sit egregius, libentius illi medebitur oculo, qui pro multis circumspiciat, multosque custodiat. Ita Philosophus ejus animi curam libentius ager, quem videt pro multis sollicitum, quemque oporteat multis sapere, multis esse Philosophum, multis exhibere justitiam. Etenim si pe-

ritus artifex fuisset in exquirendis & contrahendis aquis ejusmodi narrant Herculem ac veterum complures, non gavisus esset fodere in extremis oris, juxta Corvi rupem, subulicam illam Arethusam: sed amnis alicujus perennis fontes aperuisset civitati & exercitui, Regum arbutis ac saltibus. Audivimus sane Homerum, Minoa Dei oaristen appellentem, hoc est, interprete Platone, familiarem ac discipulum. Neque enim censebat privatos homines, aut ædium custodes, aut otiosos esse Deorum discipulos, sed Reges; quibus si contigerit rectum consilium, justitia, probitas, fortitudo, continuo futurum est, ut omnes adjuventur, fructumque capiant, qui cum eis habent commercium. Ferunt si erungium herbam una aliqua capra sumpserit in os, primum ipsam sibi, deinde reliquum omnem gregem cum illa consistere, donec accedens caprarius, herbam eximat. Ejusmodi quædam vis & acrimonia fluit a potestate, quæ ignis in morem depascatur, ac dissipet quæcumque propius admota fuerint. Atqui Philosophiæ ratio, si in hominem privatum inciderit, gaudentem otio, seseque veluti centro, ac spatio Geometrico, corporis necessitatibus circumscribentem, nihil transfundit in alios, sed facta in uno illo tranquillitate & quiete marcescit, simulque cum eo deficit. Verum si Principem, aut magistratum, & in negotiis versantem attigerit, atque hunc expleverit honestate, per unum prodest compluribus, quemadmodum fecit Anaxagoras Pericli familiaris, Dionis Plato, Pythagoras Italiæ primatibus. Ac Cato ipse relicto exercitu, navigavit ad Athenodorum. Scipio Panætium accersivit, quum a Senatu legatus esset ad res sociorum inspiciendas, ut narrat Posidonius. Quid igitur oportuit dicere Panætium? Si quidem esses Castor, aut Pollux, aut alius quispiam privatus, cupiens mediam urbis lucem effugere, per otium in angulo quopiam Philosophorum syllogismos resolvens ac nectens, lubens te docendum suscepissem, tuaque uterer consuetudine. Sed posteaquam es Æmilii Pauli bis Consulis filius, nepos

nepos autem Scipionis Africani, ejus qui Hannibalem Carthaginensem devicit, haud differam tecum. Ceterum quod dicunt nonnulli duplicem esse Philosophiae rationem, alteram ipso in animo sitam, Hegemonis, id est ducis Mercurii munus, alteram in efferendo & enunciando positam, atque organicam, id frivolum est, conjungendumque cum illo, quod dici solet: Hoc noveram antequam Theognis natus est. Quamquam ea distinctio nihil obstiterit, propterea quod tum ejus rationis quæ sita est in animo, tum ejus quæ posita est in enunciando, finis est amicitia. Hujus quidem erga alterum, illius vero erga seipsum. Ergo quæ per Philosophiam omnia refert ad virtutem, ipsum secum concordem, sibi que consentientem, ac talem, ut ipse de se nihil queratur, pacis & gaudii plenum, semper sibi ipsi amicum ac benevolentem reddit hominem. Non hic seditio, non impium bellum in membris, non affectus parum dicto audiens rationi, non cupiditas cum cupiditate pugnans, non concursus cogitationis cum cogitatione, non velut in confinio cupientis ac poenitentis asperitas, ac turbulentia cum delectatione conjuncta. Sed amica pacataque omnia, per quæ fit, ut unusquisque pluribus fruatur bonis, ac seipso gaudeat. At enunciativa rationis Musam, Pindarus negat olim quæstus avidam & operariam fuisse. Ego ne nunc quidem esse puto, sed inficitia & honesti neglectu, communem illum Mercurium, negotiatorem ac mercenarium esse redditum, neque enim consentaneum est, Venerem sacrifici sui filiabus indignatam fuisse, quod primæ tentarint meretriciis artibus illectare adulescentulos: Calliopen autem & Uraniam & Clio gaudere his, qui sermonem ac doctrinam pecuniæ gratia tradant. At mihi sane sic videtur, Musarum opera muneraque magis quam Veneris esse cum amicitia benevolentiaque conjuncta, magisque ad hæc paranda conducere. Nam gloria fama que, quam nonnulli doctrinæ finem faciunt, velut initium ac seminarium amicitiae diligitur. Quin potius hominum vulgus in totum gloriam benevolentia metiuntur, arbitantes nos eos dumtaxat laudare quos amamus. Verum sicut Ixion Junonem insequens, in nubem incidit, sic isti pro amicitia, falsum amicitiae simulacrum, populare, vagumque amplectuntur. At is qui sapit, si in administranda Republica versetur ac negotiis, is tantum gloriæ desiderabit, quantum satis est ad conciliandum illi in rebus gerendis auctoritatem, quæ nascitur inde, quod vir optimus creditur. Neque enim jucundum est, neque facile prodesse, si quis nolit prodesse. Ut autem velis, facit opinio, fidesque tibi habita. Sicuti lumen bonum est, non tam his qui videntur, quam his qui vident: itidem fama, his qui sentiunt potius, quam his qui non negliguntur. At his qui semotus a publicis negotiis secum ipse vivit, quique finem boni collocat in otio & quiete, ut gloriam in turbis hominum, in theatris per omnem populum circumvolantem, non aliter quam Venerem Hippolytus, quod castus esset, procul salutatur, ita eam quæ a probis cordatisque viris proficitur, idem haud aspernatur. Opes porro & majestatem Regiam, ac potentiam, nec oportet persequi in amicitia, neque fugere, tamen si cum modestis moribus hæc fuerint conjuncta. Neque enim Philosophus adolescentes requirit formosos, & venustos, sed tractabiles, compositos, & discendi cupidos. Neque rursus, si quibus adest decor & forma, flosque ævi, id deterret Philosophum, neque pulcritudo alienat, aut abigit a curandis his, qui digni sunt. Itaque si Principis dignitas ac potentia simul contigerit homini modesto & humano, non abstinebit ab hujus amore, benevolentiaque Philosophus, neque metuet hominum rumores, ne dicatur Aulicus, & Principum cultor.

Quicumque Venerem fugit, insanit nimis:

Non aliter atque hi, qui student bona tollere.

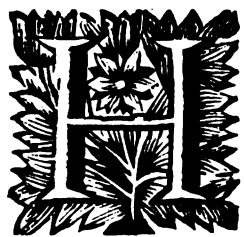
Similiter & isti, qui erga tam splendidam amicitiam optimatum eodem modo sunt affecti. Ergo Philosophus a negotiis alienus, non refugiet, nec abhorrebit ab hujusmodi. At civilis eos etiam audire cupiet, non obstrepens ac molestus, nec aures infarciens importunis ac Sophisticis disputationibus. Verum cum his qui cupiunt, gaudebit & disputare, & otari, & libenter habere familiaritatem.

*Bis: fœdicerunt iter, sero arva fertilem
Berecynthium agrum.*

Hic non solum agricolationis studiosus, verum etiam hominum, libentius utique consuevit agrum, qui tantam hominum multitudinem alere posset, quam illum Antisthenis agellum, qui vix ipsi sufficebat. Ego vero si te an idem facere velis interrogem, universum terrarum orbem invertere recuso dixeris. Atqui Epicurus summum bonum in otio altissimo constituens, velut in portu tranquillo, qui nullis agiteretur undis, nullo strepat fragore, dicit non modo pulcrius esse beneficio afficere, quam affici, verum etiam jucundius. Nam nulla res perinde parit gaudium, ut beneficentia. Sapiebat autem qui Gratiis indidit nomina, Aglaia, Euphrosynæ, ac Thaliæ. Lætitia enim & hilaritas amplior & purior est in eo qui beneficium confert. Quapropter multi sæpe pudore suffunduntur, quum beneficium accipiunt, semper autem gaudent, quum beneficium præstant. Porro de multis bene merentur, qui eos reddunt bonos, quorum opera plures indigent. Ac rursus qui semper corrumpunt Principes, Reges ac Tyrannos, nempe delatores, calumniatores ac adulatores ab omnibus exiguntur puniunturque, ut qui non in unum calicem letale venenum mittant, sed in fontem publicitus scatentem, & quo vident omnes uti. Quemadmodum igitur Calliæ adulatores in comœdiis taxati sunt, quod eos nec ignis, nec ferrum, nec æs arcere potuerit, quo minus ad cœnam ventitarent, teste Eupolide: Apollodori autem Tyranni & Phalaridis ac Dionysii familiares & amicos plebeji mactarunt, torserunt, exusserunt, & execrabiles ac devotos reddiderunt, quod illi unum modo læderent, hi multos per unum imperium gerentem: Sic hi qui cum privatis hominibus habent consuetudinem, efficiunt, ut ipsi sibi molesti non sint, sintque innocui & placidi: sed qui Principis malos mores, aut sententiam mutat, prout res postulat eum emendans, is quodammodo publicitus philosophatur, ac Rempublicam corrigit, qua universi gubernantur. Sacerdotibus reverentiam & honorem impendunt civitates, quod a Diis postulent bona, non solum sibi ipsis, amicis ac familiaribus, verum etiam in commune omnibus civibus, quum tamen Sacerdotes non id efficiant, ut Dii sint bonorum datores, sed tales quum sint, invocant. At Philosophi qui cum Principibus vivunt, eos reddunt meliores ac moderatores, & ad benefaciendum propensiores. Unde par est eos etiam magis honorari. At ego quidem sic existimo eum qui lyra fabricandæ sit artifex, libentius facturum lyram, ac promptius, simul atque cognoverit futurum, ut ejus lyra possessor Thebanorum urbem mœnibus cingat, (quemadmodum fecit Amphion) quam cujus possessor sit Lacedæmoniorum seditionem compositurus, incinens ac delinens eos, ita ut fecit Thales. Itidem faber libentius faciet clavum, si percontatus intellexerit futurum, ut is Themistoclis imperatoriam navem gubernet pro Græcia propugnantem, quam si Pompeji navem esset gubernaturus cum piratis navali bello pugnantis. Quid igitur sentis de Philosopho doctrina & eruditione prædito? Nimirum quod quicumque in Republica constitutus ac Principatus gerens vir hunc ipsum assumpserit, is toti Reipublicæ profuerit, exhibens justitiam, condens leges, puniens nocentes, evehens moderatos ac bonos. Mihi vero videtur & navium opifex elegans libentius clavum fabricaturus fuisse, qui audisset futurum, ut is Argo gubernaret, pro qua omnes essent solliciti, & faber lignarius non tam libenter compositurus aratrum, aut plaustrum, quam tabulas illas, in quibus Solon leges scripturus esset. Et sane Philosophorum rationem si Principum & Rempublicam administrantium animis inscribantur, insiganturque sic, uti inhærescant, legum vim nanciscuntur. Siquidem & Plato navigavit in Siciliam, futurum sperans ut Philosophiæ decreta, & leges & facta gignerent in Dionysii negotiis. Verum reperit Dionysium ceu librum prioribus literis derasis denuo scriptum, ac maculis mendisque plenum, nec remittentem Tyrannidis tincturam, qua longo jam tempore fuerat imbutus, ut non facile posset elui. Faciles autem adhuc & mutabiles sint, oportet, qui honestas accipiunt rationes.

UTRUM

U T R U M G R A V I O R E S
S I N T A N I M I M O R B I , Q U A M C O R P O R I S ,
P L U T A R C H U S
D E S I D E R I O E R A S M O R O T E R O D A M O
I N T E R P R E T E .

POMERUS quidem, ubi mortalium animantium genera contemplatus esset, horumque vitæ rationem & statum inter se contulisset, in hanc vocem erupit: Omnium quæ in terris & spirarent, & serperent, nihil esse calamitosius homine; Principatum haud sane felicem homini tribuens, ut in malorum præminetia primas teneat, atque excellat. At nos hominem tamquam jam vincentem calamitate, jamque animantium omnium pronunciatum miserrimum, ipsum cum seipso conferimus, ut propriis malis secum ipse certet, eum in corpus atque animum partientes: quod quidem negotii nequaquam fuerit inutile, sed vehementer ad rem pertinens, nimirum ut intelligamus, utrum per animum, an per nos ipsos miserius vivamus. Nam morbus quidem natura corpori innascitur, vitium verò & malitia primum actus est ab animo proficiscens, deinde morbus ejusdem. Quamquam non paulo æquiore animo ferendum erat, si vel id quod pejus est, esset medicabile, vel levius esset quod est immedicabile. Proinde quum vulpes Æsopica de variegata maculis pelle cum pardali certaret, nam hæc corpus summa cute florulentum, variisque picturatum notis ostentabat, illi contra, flavor quidam erat squalidus, minimeque jucundus ad spectu. Atqui, inquit, si me introspexeris iudex, videbis me pardali magis versicolorem, significans morum dexteritatem ad complures usus respondere. Dicamus igitur ipsi nobis, complures quidem o homo morbos, ac mala corpus tuum, & gignit, ac prodit ex sese, & foris incidentes accipit: verum si te ipsum intus aperueris, varium quoddam, ac multis refertum malis penitus reperiens, ac mundum quemdam miseriarum reconditum, quemadmodum inquit Democritus, non quidem foris incidentium, sed ipso in solo, ipsaque in terra suos habentium fontes, unde scaturiant: quos remittit malitia, copiosum ac largum fluxum præbens affectibus. Quod si corporis morbi pulsibus arteriarum, aut coloris rubore deprehenduntur, hosque fervor aut facilis lassitudo solet arguere, contra animi mala plerisque ita fallunt, ut non habeantur pro malis, nimirum ob id ipsum periculosiora sunt, quod sui sensum adimunt ægrotanti: siquidem corporis morbos ratio sana percipit, at animi morbos ipsa simul ægrotans non potest judicare, in quibus patitur, propterea quod ægrotet ea pars, cujus erat judicare. Proinde inter primos ac maximos animi morbos ponenda est dementia, per quam fit, ut plerisque immedicabilis ac domestica sit, & convivat, & commoriatur malitia. Etenim sanitatis initium est, si qui laborat, sentiat sibi opus esse remedio. Rursum qui non videt quibus eget, propterea quod non credat sese ægrotum, etiam si præsto sit qui medeatur, tamen recusat, nec admittit curationem. Nam inter corporum morbos, perniciosiores sunt hi, qui sui sensu vacant, quod genus sunt, Lethargus, capitis dolor, morbus comitialis, febres, atque hæc potissimum febres, quæ inflammationem ad delirium exacerbant, ac sensum velut in organo perturbant moventque chordas non movendas mentium. Quapropter Medici volunt quidem, ut ne ægrotet homo, si vero ægrotet, ut ne ignoret quod ægrotat, id quod in omnibus animi morbis solet usu venire. Neque enim qui desipiunt, neque qui sunt petulantes, neque qui faciunt injuriam sibi videntur peccare: verum etiam sunt, qui tum officiose se facere putant.

A Febrim enim nemo vocat sanitatem, neque tabem quisquam appellat bonam habitudinem, neque podagram pedum velocitatem, neque pallorem nominat ruborem. At iracundiæ multi fortitudinis nomen imponunt, amorem amicitiae nomine palliant, invidiam æmulationis, timiditatem diligentiae, qua res in tuto collocentur. Hinc fit, ut illi quidem Medicos accersant, quippe qui intelligant quid morbus postulet. E diverso hi fugitent Philosophos, veriti ne non assequantur eas res, in quibus delinquant. Atque his quidem rationibus adducti, dicimus ophthalmiam, id est oculorum morbum esse leviorē insania, podagram phrenesi: propterea quod ille morbum intelligens vociferans accersit Medicum, cui cum adest, oculos inungendos, capitique venam secandam præbet, porro Agaven insanientem audis ob morbum etiam sibi carissima non agnovisse. Adducimus domum e monte pampinum recens decifam, felicem prædam. Nam qui corporis morbo tenetur, is protinus in lectulum sese conjicit, atque interim dum curatur quietem agit. Quod si paululum exerat sese, commoveatque corpus illapsa inflammatione, assidentium aliquis blandicens, mane miser quietus in stratis tuis, cohibet hominem atque compescit. Contra qui animi morbis laborant, tum maxime sunt in negotio, minimeque quiescunt. Nam ut agas aliquid ab animi impetu proficiscitur, at impetus vehementia a morbo nascitur. Itaque non finit animum esse quietum adeo, ut quum maxime opus est homini tolerantia, silentio atque secessu, tum maxime pertrahant illum sub dium, aperiantque iræ, contentiones, amores, dolores, cogantque multa, tum facere nefaria, tum loqui nequaquam accommoda tempori. Itaque quemadmodum periculosior est tempestas, quæ vetat in portum appellere, quam ea quæ cohibet a navigando: itidem quæ in animo accidunt tempestates, graviores erunt, quæ non sinunt hominem contrahi, neque rationem perturbatam consistere, sed nullo gubernatore, nullis fulturis in perturbatione atque errore, pernicioso cursu procul avectus, præceps in metuendum aliquod incidit naufragium, suamque ipsius vitam illis comminuit. Proinde his quoque de causis, gravius est animo, quam corpore ægrotare, propterea quod hi tantum patiantur, illi non solum patiantur, verum etiam faciant male. Denique quorum attinet de morbis multa verba facere? ipsum tempus nos admonet. Videtis ingentem hanc multitudinem, & confusaneam, omnique ex hominum genere permixtam turbam hic circum tribunal ac forum congregatam. Non in hoc convenerunt isti uti Diis patriis rem divinam faciant, non ut communia inter se sacra peragant, non uti Afræo Jovi Lydorum fructuum primitias ferant, non Baccho furiosum thyrsus, sacris noctibus, & communibus epulis Orgia celebrantes, quin magis ceu morborum vi vicibus annuis recrudescente, huc ad lites & conducta certamina veniunt, suas facultates collaturi. Porro causarum multitudo, negotiorumque, veluti collectarum fluxionum, in unum incidit forum, inflammatque & erumpit, perdentibus quibusdam, ac pereuntibus. Quæ febres ista faciunt, qui epiali, quæ corporeæ molis intentiones, aut sanguinis in arteriam dilapsiones: aut quæ caloris intemperantia, quæ humoris exundantia? Si litem unamquamque, velut hominem, perconteris unde nata sit, unde venerit, hanc ira præfracta peperit, illam insana contentio, aliam iniqua cupiditas.

NUM RECTE DICTUM SIT
 Λ Α Θ Ε Β Ι Ω Σ Α Σ,
 ID EST,
 SIC VIVE, UT NEMO TE SENTIAT VIXISSE.

A T N E ille quidem ipse, qui hoc dixit, latere voluit, quandoquidem hoc ipsum ideo dixit, ne esset ignotus, sed videretur aliquid supra vulgus sapere, adhortando ad gloriæ contemptum immeritam sibi parans gloriam. Sapientem ego odi, qui sibi ipsi non sapit. Narrant enim Philoxenum Eryxidis filium & Gnathonem Siculum, obsoniorum avidissimos, nasi muccum emungere solitos in catinum, quo reliquis convivis deterritis, ipsi soli cibis appositis explerentur. Sed qui immodice sunt avidi gloriæ, aliis ad satietatem usque damnant gloriam, veluti rivalibus, ut ea citra æmulum potiantur, idemque faciunt quod remiges solent. Etenim quemadmodum illi ad puppim spectantes, proræ tamen impetum adjuvant, ut undæ quoque percussus cymbam arreptam impellat: ita qui præcepta huiusmodi prodiderunt, gloriam velut averſi ſectantur, alioqui quorum attinebat hoc dicere, quorsum autem scribere, scriptum edere, ac posteris tradere? An suæ ætatis homines latere voluit, qui ne posteris quidem voluit ignotus esse? Quin illud ipsum nonne malum est, sic vive, ut nemo sentiat te vixisse, perinde quasi suffosso monumento. An hoc ipsum vivere turpe est, ut omnibus conveniat esse ignotum? Ego vero dixerim, ne male quidem vivens latere velis. Sed esto notus, respice, poeniteat, si ve virtute præditus es, ne fias inutilis, si ve malus es, ne maneat incuratus. Immo distingue ac discerne, cuinam istud præcipias: si indocto, malo, ac stulto, perinde est ac si dicas, nemo te sciat febricitari, nemo te sciat teneri phrenesi, ne te noverit medicus, abi, conjice te aliquo in tenebras ignotus una cum tuis malis. Et tu abi cum tuo vitio, morbo laborans immedicabili ac pernicioso, occultans invidiam, ac superstitionem, veritus ceu pulsum quemdam exhibere, his qui monere possunt, ac mederi. At prisci illi mortales, ægrotos palam exponebant, eorum unusquisque si quid habuisset conducibile, quod vel ipse ægrotans, vel alterum curans comperisset, consulebat ei cui opus erat. Atque ita ferunt artem experimentis singulatim collectam, in majus auctam esse: verum illud etiam oportebat, morbidam vitam, animique morbos omnibus retegere, ut qui tetigisset & affectus perspexisset, posset dicere, irasceris, hoc caveto. Zelotypus es, hoc facito. Amas, & ego quondam amavi, verum poenituit. Nunc contra negant, occultant, contrahunt, atque in semetipsis animi pestem recondunt. Jam si bonis præcipis ut lateant, & ignorentur, dicis igitur Epaminonda, ne fueris dux exercitus. Lycurgo, ne leges condideris. Thrasybulo, ne peremeris tyrannos. Pythagoræ, ne doceto. Socrati, ne disputato, ac tibi ipsi in primis Epicure, ne quid scribas amicis quos habes in Asia, neve communices cum his, qui ab Ægypto profecti te visunt, ne Lampſacenis ephebis stipatus incedas, ne passim emittas libros omnibus viris, ac mulieribus sapientiam tuam ostentans, ne quid ordines de sepultura. Quorsum enim pertinent mensæ communes? Quorsum studioforum & bonorum conventus? Quorsum tot versuum millia, ad Metrodorum, ad Aristobolum, ad Chæredemum scripta, accurateque composita, ut ne defuncti quidem ignoti sint, an ut virtuti præscribas obliterationem, otium arti, silentium Philosophiæ, oblivionem beneficentiæ? Quod si velut e convivio lumen, sic e vita tollis cognitionem, quoniam nesciantur omnia ex voluptate, & ad voluptatem facere, nemo sciat te vixisse. Prorsum igitur si quis cum jucundo scorto sit vitam acturus, si cum Leontio consuetudinem habiturus, si formosam amplexurus, si summum bonum in carnis titillatione positurus, hæc extremas desiderant tenebras, hæc noctem, ad hæc oblivionem & ignorationem præcipit. Sed si quis in naturalibus Deum laudet, ejusque justitiam, ac providentiam, in mortalibus autem legem, benignitatem, & rerum administrationem, in administratione vero, honestum, non utilitatem, cur debeat hujus latere

A vita? An ne quem erudiat, ne quem ad virtutis imitationem excitet, ne cui sit exemplo ad honestatem? Si Themistocles ignotus fuisset Atheniensibus, Græcia non expulisset Xerxen: si Romanis Camillus, non esset civitas Romana, si Dioni Plato, non fuisset liberata Sicilia. Verum quemadmodum lumen in causa est, ut non solum aliis aliis conspicui simus, verum etiam utiles: ita notitia, non gloriam modo, verum exercitationem parit virtutis. Epaminondas igitur ad quadagesimum usque annum ignotus, nihil profuit Thebanis, deinde præfectus rebus gerendis, & imperium nactus, rempublicam pereuntem servavit, Græciam servitute liberavit, virtutem in gloria velut in luce, suo tempore non otiosam præstans. Refulgebat enim quum res & usus postularit, velut generosum æs, quod per tempus otiosum jacuit, impetum suum per domum declarat, velut inquit Sophocles. Quin etiam hominis ingenium, ceu cariem & senium in otio contrahit, propter obscuritatem. At mutua quies, vitæque sedentaria in otio semota, non corporibus modo, verum etiam animis marcorem conciliat. Non secus atque aquæ latentes, propterea quod umbra sint opacæ, torpeantque, neque profluant, putrescunt. Itidem eorum qui in otio degunt, vita, si quid habeat usui futurum, tamen quia non promanat ad alios, nullo inde bibente, corrumpitur & consenescit vis illa nativa. An non vides instante nocte, tum corpora inerti torpore occupari, tum animos pigra quadam inertia segnescere, contractamque & coarctatam in sese rationem, velut ignem, pene extinctum ob inertiam ac mororem, paululum distractis imaginationibus moveri, ut hominem vivere tantum indicet? At simul atque sol emergens, fulgurantia submovit somnia, ac velut in unum commiscens, revexit atque excitavit sua luce actus & cogitationes omnium, quemadmodum inquit Democritus, novo in die versantes homines, mutua inter ipsos alacritate, veluti subita renovatione denuo creati, alius aliunde surgunt ad opera. Ego sane sic existimo, hoc ipsum quod vivimus, quod omnino nascimur, quod in hominum genus adsciti sumus, in hoc a Deo donatum esse ut innotescat. Latet autem & incognitus est, in turba universi, dumque per minuta sparsim movetur. Verum ubi natus fuerit, & se ipse collegerit sumpseritque magnitudinem, tum elucescit, fitque ex ignoto manifestus, ex obscuro conspicuus. Neque enim cognitio via est ad essentiam, quemadmodum dicunt nonnulli, sed essentia potius ad cognitionem. Neque enim ille producit aut gignit omnia quæ nascuntur, sed ostendit. Quemadmodum nec corruptio est sublatio existentis ad non esse, sed magis abductio rei dissolutæ ad obscuritatem. Unde qui solem Apollinem esse credunt ex majorum ac priscorum mysteriis Delium ac Pythium eundem cognominant. Cæterum eum qui diversæ partis est dominus, si ve Deus is est, si ve Dæmon, *aden*, id est, orcum appellant, quod mortui in locum tenebrosum & obscurum demigremus, ad densæ noctis, somnique inertis Regem. Opinor autem a veteribus hominem quoque simili de causa dictum esse phota, nimirum a luce, propterea quod omnibus vehemens quædam insita sit cupiditas & cognoscendi, & innotescendi. Sunt autem & Philosophi nonnulli, qui ipsam animi substantiam lumen esse putent, quum aliis adducti conjecturis, tum hac potissimum, quod nihil omnium æque refugit & odit, atque ignorantiam & quicquid luce vacat, id refugit, eoque perturbatur, quod tenebræ illi suspectæ terrorem incutiant. Contra lux usque adeo est jucunda & amabilis, ut nihil eorum quæ natura voluptatem adferunt, absque luce cupiat in tenebris, verum ea voluptatem omnem, omne studium quacumque re frui velis, ceu novum condimentum admixtum, exhilarat, & jucundum facit. At qui hominem conjicit in ignorationem, & obscuritatem, ac tenebris obteggit, vitamque quasi sepelit, is videtur hoc ipsum graviter ferre, quod nascimur, & eo revocare nos, ut non simus. Et tamen ajunt gloriæ essentiaque locum sedem esse piorum, quibus splendet

det solis vigor, deinde noctem inferne in pratis roseo colore purpurantibus, quibus intonsa vernant omnia, & procerarum arborum floribus amœnus convestitur campus, tum amnes quidam fletus ignari ac lenes eum perfluunt, ipsi transigunt jucunde tempus colloquiis & commemoratione rerum præteritarum ac præsentium, deducetes sese mutuo, & inter se consuetudinem vitæ agitantes. Porro tertia via eorum est, qui impie vixerunt & injuste, animas in obscurum locum & barathrum quoddam præcipitans, unde immensas ructant tenebras, languida noctis obscuræ flumina, quæ recipiunt, & ignoratione atque oblivione tegunt eos qui puniuntur. Neque enim vultures semper ar-

rodunt hepar fontium in terra jacentium. Nam aut exustum est, aut computruit. Neque gravium quorundam onerum gestatio affligit, conficitque corpus eorum qui puniuntur. Neque enim jam carnes aut ossa cohærent nervis. Nullæ sunt corporis reliquæ vita defunctis, cruciatuum eorum capaces, qui speciem sibi respondentem requirunt. Sed una profecto ratio puniendi eos, qui male vixerunt, nempe obscuritas & ignoratio, & modis omnibus abolitio, tollens in tristem amnem, eque lethe, id est, oblivione præcipitans in abyssum, ac vastum pelagus, videlicet ignaviam & otium, quod suo fluctu ignorationem & obscuritatem secum trahit.

P L U T A R C H U S

D E

C U P I D I T A T E D I V I T I A R U M ;

D E S I D E R I O E R A S M O R O T E R O D A M O

I N T E R P R E T E .

IPPOMACHUS Aliptes, quibusdam laude efferentibus, prælongum quempiam, ac prælongis manibus hominem, tamquam ad pugilum certamen idoneum, sane, inquit, si suspensa in alto corona foret detrahenda. Idem licebit dicere in hos qui pulcra prædia, qui amplas ædes, qui pecuniæ vim stu-

pent, atque his in rebus felicitatem sitam esse ducunt, sane siquidem venalis esset emenda felicitas. Quamquam permultos videas, qui malint esse divites, simulque miseri, quam dato argento parare felicitatem. At non emitur nummis, animus liber omni molestia, suæque contentus sorte, nec magnanimitas, neque tranquillitas, neque libertas. Divitem esse, non est divitias contemnere, nec immodicas opes possidere, sed non egere supervacaneis. A quibus igitur malis liberant divitiæ, si ne hoc ipsum quidem adimunt malum, sui cupiditatem? Quin potius sedat sitim, cibus famem sanat. Et ille qui dicit, da pallium Hipponacti, vehementer enim algeo, pluribus impositis palliis offenditur, ac disjicit. Cæterum argenti cupidinem non exstinguit argentum, nec aurum auri, neque si plura possideas, coercetur plura possidendi cupiditas. Quin idem dicas licebit divitiis, quod in medicum competit impostorem, pharmacum tuum morbum auget. Nam illæ quum susceperint homines egentes pane, tecto, mediocribus indumentis, & obsonio quolibet, implent cupiditate auri, argenti, eboris, smaragdorum, canum, equorum videlicet a necessariis ad periculosa, rara, paratu difficilia & inusitata, traducto appetitu. Quandoquidem nemo pauper est earum rerum, quæ naturæ sufficiunt, neque quisquam umquam fœnore mutuum accepit, ut farinam, caseum, panem, aut oleæ baccas emeret. Sed hunc sumptuosa domus æri alieno reddidit obnoxium, illum contiguum suis agris olivetum, alios arva frumentaria seu vineta, nonnullos, mulæ Galaticæ, alios equi jugiferi, vehicula magnifica cum plausu ducentes præcipitarunt in barathrum pactorum, usurarum, pignorum. Deinde fit, ut quemadmodum hi qui non sitientes bibunt, neque esurientes edunt, etiam ea quæ sitientes atque esurientes sumperant, revomunt: sic hi dum supervacanea & inusitata appetunt, ne necessariis quidem potiantur. Atque isti quidem sunt hujusmodi. Cæterum eos qui nihil infumunt, possident autem permulta, semperque plura desiderant, magis etiam admirabitur qui meminere Aristippi. Nam is solitus est dicere, si quis multum ederit, multumque biberit, nec umquam expleatur, adit Medicos, percontatur quid sit morbi, quæ sit affectio, qua ratione queat levare. At si quis habens quinque lectos, requirat decem, ac decem possidens mensas, alteras totidem coemat, quumque multum adsit agrorum, multum pecuniæ, non tamen expletur, verum in alia inhians vigilat, nullisque omnino rebus satiari potest: hic non existimat sibi opus esse a quo curetur, quique ostendat, quibus ex causis morbus is sit ortus. Ac sane qui quum nondum biberit, sitiatur, futurum exspectes, ut is simul atque biberit, siti liberetur. Eum

C vero qui continenter bibat, nec ullum faciat finem, huius non expletionem, sed purgationem judicamus opus esse, jubemusque vomere, quippe qui non perturbetur inopia, sed acrimonia caloreque quopiam, qui præter naturam inest. Ergo etiam qui eget atque inopia laborat, ex eorum numero, qui parant facultates, fortasse quiescet, parata domo, aut invento thesauro, aut amici cujuspian opem perfoluto, liberatus ære alieno a fœneratore. At qui plura quam satis est possidet, plura nihilominus concupiscens, hunc nec aurum, nec argentum sanare potest, nec equi, nec oves, nec boves, sed ejectionem aut purgationem opus habet. Neque enim huius morbus est penuria, sed insatiabilitas, amorque divitiarum a pravo, & a ratione alieno iudicio proficiscens: quem nisi quis revellat ab animo ceu malum transversim inhærens, non desinet superfluis egere, hoc est, desiderare ea quibus non est opus. Medicus ad hominem ingressus, lecto affixum, suspirantem, ac cibum capere recusantem, simul atque tetigerit eum, ac percontatus fuerit, deprehenderitque non teneri febri, animi morbus est, inquit, ac discedit. Nos igitur quum viderimus hominem lucris addictum & intabescantem, sumptibus ingementem, a nulla turpitudine molestiaque temperantem, quæ modo conducatur ad rem faciendam, quum domos habeat, agros, armenta, mancipia, vestes, quo tandem morbo dicemus hunc hominem teneri, nisi animi paupertate? Quandoquidem pecuniarum inopiam, quemadmodum ait Menander, vel unus amicus benemerens sustulerit. At illam animi penuriam, ne universi quidem expleant, neque viventes, neque vita defuncti. Quare illud eleganter in hos dictum est a Solone:

Haud est finis opum fixus mortalibus ullus.

Alioqui hi qui sapiunt, hi naturæ modum habent præscriptum, adestque finis aliquis necessitatis veluti centro & interstitio circumscriptus. Jam vero est & illud avaritiæ proprium, quod hæc cupiditas ipsa sibi repugnat ne satietur, quum reliquæ magis ad id adjuvent. Itaque nemo sanus ab obsoniis abstinet, ob id ipsum quod sit avidus obsoniorum, nec a vino quod vini sit appetens, quemadmodum isti a pecuniis abstinent, ob pecuniæ cupiditatem. Et sane nonne morbus insanix similis ac miserandus videatur, si quis ob id non utatur veste quod algeat, neque pane quod esuriat, neque divitiis quod divitiarum sit avidus? Sed isdem in malis est, in quibus Thrafonides ille, nam intra me est, licet hoc mihi, & volo sed non facio, quemadmodum solent hi, qui insanissime amant. Sed posteaquam omnia concluderem, obsignaveroque, aut usurariis ac negotiatoribus denumeraro, tum alia coacervo venorque, urgeo famulos, agricolas, debitores. Deum immortalem num quem hominem miseriorem vidisti aut amantem infelicius? Sophocles interrogatus, possetne congredi cum muliere? bona verba, inquit, ô homo. Nam liber jam sum factus, & ab inclementibus istis ac furiosis dominis aufugi, senectutis beneficio. Elegans enim est, ut cum voluptatibus, simul desinant & cupiditates, quas neque vir potest effugere, quemadmodum dixit Alcæus, neque mulier. Atqui id non accidit in cupiditate divitiarum, sed magis tamquam acerba

Tom. IV. D 2 gra-

gravisque domina, cogit quidem ut pares, cæterum vetat ne fruaris. Et cupiditatem quidem acuit, voluptatem autem subducit. Stratonicus igitur Rhodiensium luxuriam taxavit, quum diceret eos ædificare, tamquam immortales, obsonare tamquam brevi tempore victuros. At avari parant quidem opus tamquam splendidi, utuntur autem velut sordidi, & labores tolerant, quum careant voluptatibus. Itaque quum Demades adesset aliquando Phocioni prandenti, videretque mensam illi parcam ac frugalem esse, demiror te Phocion, inquit, qui Rempubicam administres, quum possis ad istum prandere modum. Nam ipse ventum gerebat magistratus, adeo, ut quum existimaret Athenas minus esse, quam ut suo luxui suppeditare possent, e Macedonia quoque commeatum pararet: unde & Antipater hunc jam senem conspicatus, dicebat velut e victima oblata, nihil esse reliquum, præter linguam & ventrem. Te vero quis non admiretur infelicissime, si quum possis istum ad modum vivere vitam adeo sordidam, adeo ab homine alienam, nemini quicquam impertiens, tam incomis in amicos, tam non munificus erga Rempubicam, tamen affligeris, vigilas, operas conducis, captas hæreditates, submitte te, quum tantum habeas otii viaticum, nempe sordidam parsimoniam? Narrant, Byzantium quemdam, quum mœchum in deformi uxore deprehendisset, dixisse: O miser quid opus est sapragoræ dote? Age tu quidem scelereste misces ac subtaxas Reges, quod opes sibi comparent, Regumque præfectos, tum hos qui dominari in Republica primasque tenere volunt: at his quidem necessitas est, dum ob ambitionem, fastum, & inanem gloriam exhibent convivium, largiuntur, satellitum alunt, munera mittunt, alunt exercitus, gladiatores emunt: tu vero tantum negotii sustines, perturbans ac distorquens teipsum, quum cochleæ vitam vivas, ob animi sordes ac parsimoniam, & omnia molesta perfers, nullum inde fructum capiens, haud secus atque balneatoris asinus, qui quum ligna sarmentaque deportet, semper tamen fumo ac favillis est oppletus, nec umquam particeps fit, neque balnei, neque teporis, neque munditiei. Atque hæc dixerim adversus asinam istam, ac fornicarum vitæ simillimam divitiarum cupiditatem. Est autem & aliud avaritiæ genus ferinum, nempe ejus quæ calumniatur, quæ captat hæreditates, quæ circumvenit, quæ pluribus negotiis involvit sese, quæ curis discrutiat, numeratque quot adhuc ex amicis sint superstites. Atque hæc omnia quum faciat, nulla tamen ex parte fruitur quæsitis; itaque quemadmodum viperas, cantharides, ac phalangia magis detestamur, atque odimus, quam ipsos urlos ac leones, propterea quod interficiant ac perimant homines, nullum usum capientes ex his quos occiderint: ita magis convenit infensos esse his qui per sordes ac parsimoniam mali sunt, quam his qui per luxum. Nam aliis eripiunt, quibus ipsi uti, neque possunt, neque solent: unde fit, ut illi quidem quum abundant, & quod satis sit habent, inducias agant, quemadmodum respondit Demosthenes his, qui credebant Demadem desuisse malum esse: Jam enim, inquit, saturum videtis, veluti leones. At his versantibus in publicis officiis, idque ad nullam rem nec jucundam nec utilem, nullæ prorsus induciæ, neque feriæ sunt cumulandi divitias, propterea quod semper inanes sint, semperque egeant omnibus. At isti sane, dixerit quispiam, liberis & hæredibus servant ac recondunt opes, quibus dum vivunt, nihil impertunt. Verum perinde accidit ut in muribus qui in metallis aureis vescuntur arenulis, nec licet per eos auro potiri, nisi mortui sectione aperiantur. Porro filiis atque hæredibus, qua de causa cupiunt multam pecuniam, & amplas relinquere facultates? nimirum ut hi quoque servant aliis filiis, non aliter quam faciunt canales fictiles, quæ nihil ipsæ in se recipiunt humoris, sed omnes alia in alia transfundunt aquam: donec aliunde quispiam, vel calumniator, vel tyrannus exstiterit, qui custodem illum intercidat, eoque comminuto alio divitias avertat ac derivet: aut donec, quemadmodum dicunt, aliquis qui sit totius generis sceleratissimus, omnia bona solus devoret. Non enim servorum tantum liberi nascuntur prodigi, juxta Euripidis sententiam, verum etiam sordidorum: quemadmodum Diogenes facete taxavit hoc hominum genus, quum diceret præstare arietem esse viri Megarensis, quam filium: siquidem quum erudire videntur & institue-

re, perdunt ac depravant, inferentes in animos eorum pecuniæ studium, ac parsimoniam, veluti munitum quempiam locum in hæredibus ædificantes, in quo tuto servetur hæreditas. Nam hæc sunt quæ monent ac docent, Lucrator, ac parito, tantique teipsum esse putato, quantum habueris. Atqui istud non est instituere, sed contrahere sarcinæque velut marsupium, quo capere servareque possit quod fuerit immissum. Quamquam marsupium tum denique redditur sordidum ac male olens, posteaquam immissum fuerit argentum. At avarorum liberi priusquam accipiant divitias, implentur amore divitiarum, ab ipsis parentibus: quibus illi sane dignam pro institutione mercedem rependunt, dum eos non ob id amant, quod multum ab illis sint accepturi, sed oderunt quod nondum accipiant. Etenim quum ab illis didicerint nihil admirari præter divitias, nec alio vitæ rationes referre, nisi ut quamplurima possideant, non sinunt illos vivere, putantque tantum sibi adimere tempus quantum illis adjecerit. Quas ob res vivis adhuc parentibus clanculum utcumque surripiunt, ac suffurantur voluptatem, fruunturque, & tamquam de alieno impertiunt amicis, insumentes in cupiditates ubi quid audito perceperint: verum ubi defunctis parentibus claves acceperint, ac sigilla, tum protinus alia vitæ species, vultus gravis & austerus atque inaffabilis, non venit in mentem follis, non pila, non lucta, non academia, non lyceum, sed servorum examinatio, syngropharum inspectio, cum dispensatoribus, ac debitoribus disceptatio, tum occupatio ac sollicitudo, quæ prandio privet, quæque noctu ipsum in balneum comitatur. Cæterum exercitamenta in quibus fuerat institutus, & aqua Dirces negliguntur: quod si quis illi dixerit, non audis Philosophum? qui possum, inquit? non est mihi otium patre mortuo. O te miserum, quid tibi reliquit pater, conferendum cum eo quod abstulit? nempe libertatem & otium: quamquam non tam ille abstulit, quam ipsa rerum opulentia, quæ tibi circumfusa tuique victrix inflammat te, ut apud Hesiodum uxor absque torre, crudelique tradit senectuti, tamquam præproperas rugas, & canos inducens animo, videlicet curas e studio ditescendi eque negotiis nascentes, per quæ marcescit alacritas, splendor, & humanitas. Sed dicet aliquis, at non vides quosdam, splendide pecuniis utentes? Sed tu, sic enim respondebimus, non audis Aristotelem dicentem, alios quidem uti, alios vero abuti, perinde quasi neutrum ad rem pertineat? Verum illos sua opulentia, nec ornat, nec juvat, hos vero lædit etiam ac dehonestat. Age sane, consideremus in primis quisnam sit usus iste, cujus gratia magnificamus divitias, num est earum rerum, quas requirit natura? At in his nihilo plus habent locupletes, quam hi qui fortuna sunt mediocri. Verum opulentia res est profecto levis nec admodum suspicienda, quemadmodum dictum est a Theophrasto, si Callias Atheniensium opulentissimus & Ismenias Thebanorum locupletissimus, iisdem usi sunt, quibus Socrates & Epaminondas. Nam sicut Agathon tibias e convivio relegavit ad mulieres, satis esse judicans confabulationem eorum qui adessent, ita stragulas purpureas, mensas pretiosas, cunctaque supervacanea submoverit, qui videat divites iisdem rebus viventes, quibus & pauperes, non

Protinus arenti temonem imponito fumo

Intereatque labor mulumque boumque valentum;

sed aurificum, tornatorum, unguentariorum, coquorum, si rerum inutilium luxus per temperantiam probe ejiciatur. Quod si ea quæ natura requirit, etiam divitum sunt communia, divitiæ vero sese jactant de superfluis: Scopamque Thessalum laudandum duxeris, a quo quum peteretur aliquid ex rebus domesticis, velut superfluum, ita etiam inutile: Atqui, inquit, his supervacaneis felices sumus ac beati, non illis necessariis: vide ne pompam magis ac solennes ludos laudare videaris, quam vitam. Patrium Bacchanalium festum olim populariter atque hilariter agebatur, pompa erat, amphora vini & pampinus, deinde hircum trahebat quispiam, hunc alius sequebatur caricarum cophinum gestans, postremo loco phallus erat. At ista nunc despiciuntur & obscurata sunt, nimirum dum circumferuntur aurea vasa, magnificæ vestes, dum aguntur currus ac personæ: ita quæ erant necessaria atque utilia in divitiis, ea sunt obruta superfluis & inutilibus. Verum plerisque nostrum

nostrum accidit illud Telemachi. Nam ille per imperitiam, vel potius obrusticitatem, quum Nestoris domum videret instructam mensis, vestibis, stragulis, vino suavi, non admiratus est cum rebus necessariis & utilibus abundantem. Cæterum apud Menelaum conspicatus ebur, aurum & electrum, obstupuit dixitque:

Talis adest aula hac, qualis Jovis altitonantis

Plurima dictumira, stupor me habet adspicientem.

Porro Socrates aut Diogenes dixisset, quam multa hic misera, inutilia, stulta, risus me capit adspicientem. Quid ais stolide? quum debueris detrahere purpuram & ornatum a muliere, ut defineret deliciarum rerumque peregrinarum amore insanire, tu contra exornas ædes, perinde quasi theatrum, aut scænam ingredientibus? Hujusmodi felicitatem adferunt divitiæ quæ sit spectatorum ac testium, aut certe nulla. At temperatum esse, Philosophum esse, de Diis scire, quæ scitu sunt necessaria, id semper idem est, etiam si universi nesciant mortales, sed proprium jubar

A magnamque lucem habet in animo, & gaudium domesticum parit, ipso suo ipsius fruente bono, sive videat aliquis, sive lateat omnes, & Deos & homines. Hujusmodi quidem res est, virtus, veritas, disciplinarum Geometriæ & Astrologiæ pulcritudo, an convenit huic phaleras istas divitiarum, monilia, puellariaque conferre ostentacula? Si nemo videat, nec adspiciat, veræ cæcæ sunt, & orbæ luce sunt divitiæ. Siquidem dives quum solus cœnat cum uxore seu familiaribus, non facessit negotium mensis convivalibus, neque poculis aureis, sed utitur quibuslibet, ac plebejis: adest uxor, nullo auro, nulla purpura insignis, sed simplici cultu. Verum ubi jam concœnatio, hoc est, pompa & spectaculum adornatur, fabulaque divitiarum inducitur, B tum e navibus effert lebetesque tripodesque, ordine disponuntur lucernæ, contrahuntur calices, mutant pocillatores, revestiunt omnia, omnia movent, aurum, argentum gemmis additum, palam se divites esse confitentes, cæterum abest alacritas, abest temperantia, etiam si solus cœnet.

CLARISSIMO VIRO
ALEXIO TURZONI
SERENISS. HUNGARIÆ REGIS A THESAURIS,
DESIDERIUS ERASMUS ROTERODAMUS
S. D.

NE solis lamiis existimes oculos esse emissitios, Vir ornatissime, aut soli Midæ prælongas aures: en nos tanto locorum intervallo dirempti, etiam isthuc usque porrectis auribus atque oculis audimus quid optimus quisque de te prædicet. Spectamus ac suspicimus raras animi tui dotes, quibus longe ditiores, quam thesauris Regiis etiam si tuum esset, quidquid dispensandum accepisti. Quin potius quod te non visum novimus, haudquaquam aurium aut oculorum nostrorum curiositati tribuendum est, sed quemadmodum tonitruum strepitum procul auditur etiam surdastris, ac fulguris emicantis jubar procul etiam cæcutientium præstringit oculos, ita virtutum tuarum splendor famaue nusquam gentium non penetrat. Nos vero natura pene dormitabundos hisce temporibus expergefacerit necessitas, ut homines virtute præstantes, & cognoscere studeamus, & cognitos demereri: non aliter quam qui viribus hostium pressi metuunt extrema, e regionibus quamlibet longinquis adsciscunt auxilia, & nusquam non habent aures atque oculos, videlicet captantes si quid alicunde præsidii rebus laborantibus affulgeat. Itaque quum perspiciamus homines quosdam, si tamen qui tales sunt, homines dici merentur, devotis animis & conjuratis copiis imminere bonarum literarum exatio, quibus ut ingenue fateor me debere plurimum, ita fatentur & illæ, se nonnihil vicissim & mihi debere, non pudet undique præstantium Heroum emendicare præsidia, adversus Gothorum ac Vandalorum istorum insanas incursiones: ut prorsus videatur ætatum, non modo de linguis ac politioribus literis, verum etiam de disciplinis omnibus homine libero dignis, ni contingat non unus aliquis Camillus, sed multi propugnatores, qui tantum valeant, ingenio, virtute, & auctoritate, quantum adversarii valent insania, malitia, & impudentia, quibus rebus sine controversia valent plurimum. Exstinctis autem hujusmodi studiis, quæso, quantum aberit vita nostra a vita pecudum, ferarum ac piscium? Atque ut hanc legationem publico studiorum nomine non detrectarem ad te suscipere Vir clarissime, ceu calcar addidit Joannes Antonius Cassoviensis, Vir moribus non minus integris quam candidis. Apud me certe fidei spectatissimæ sit oportet, cui corpusculum hoc, vitro fragilius, ausim credere, quod tamen nulli seni Medico vel fidentius vel felicius umquam credidi, quam illi juveni. Is mihi quum hic esset, numquam destitit prædicare, quam propensus esset animi tui favor, erga rectorum studiorum cultores, tum autem quantum apud inclytum Hungariæ Regem polleres gratia, quantum apud Hungaros omnes auctoritate. Quid multis? persuasit hanc legationem, nec mihi nec studiis infelicitur cessuram. Orator itaque pro literis veniens ab ipsis literis munusculum adfero, duos Plutarchi libellos, qui, utinam! per me tam diserte loquantur Latinis auribus, quam hætenus Græce peritis loquebantur. Mihi certe non mediocre negotium exhibuit, ipsa Plutarchicæ phraseos subtilitas, sensusque reconditi ex reclusis omnium auctorum ac disciplinarum apothecis sic deprompti connexique, ut non orationem sed Centonem, aut ut melius dicam, musaicum opus existimes, ex emblematicis exquisitissimis concinnatum: quod ut illi fuit facillimum, qui pectus habebat instructissimum omni genere literariæ suppellectilis, ita difficillimum est interpreti, quid unde decerpserit observare, præsertim quum plerique Scriptores non exstent e quorum pratis decerpserit suos flosculos, unde corollas hæc contexuit. Præter hanc difficultatem habet concisum quiddam & abruptum, subito lectoris animum transmovens in diversam regionem: ut jam non solum requirat undique doctum, verum etiam attentum ac vigilantem. Denique Boeotus quidem est Plutarchus, sed aurem animumque Boeotum longe submovet a lætione. De mendis interim librariorum nihil dicam, quæ tamen veluti salebræ non raro cursum nostrum remoratae sunt. Vicinus quidem permultas, nonnullas sed admodum paucas transiliimus verius quam submovimus. Verum omnem difficultatem abunde pensat utilitas argumenti. Socrates Philosophiam e cælis deduxit in terras, Plutarchus introduxit in cubiculum, in conclave, in thalamos singulorum. In hujusmodi campis nunc ideo versor libentius, quod eo tumultus videam devenissem Christianam, ut de Christo loqui parum sit tutum, sive bene loquaris sive male, adeo sub omni lapide scorpius dormit. Plutarchus autem in his libellis ea tractat, quæ quivis quovis tempore mox in usum vitæ depromere possit. Quo magis admiror, quicquid hic auctor prodidit de moribus, non teri manibus omnium, non a pueris edisci. His certe libellis quamquam & olim non indiligenter lætis, sentio me nonnihil profecisse, dum attentius

Tom. IV.

D 3

verso,

verso, dumque penitus introspicio. Sunt vitia, quæ senectus vel tollit, vel saltem mitigat. Ceterum ira, quam in juvenibus acuit sanguinis fervor, ac rerum inscitia, in senibus repubescit, nimirum ob ætatis imbecillitatem; nisi verum usus ac Philosophiæ ratio pharmacum præsentaneum admoveat. Quin & curiositatis vitium utrique ætati pubescenti videlicet ac repuerascenti familiare videtur, nisi quod in pueris nomen habet levitatis, in senibus suspicionis. Et si Peripateticis credimus, pueris hic veluti stimulus additus est ad rerum cognitionem, senibus ceu remedium adversus lethargum ac veterum, aut submonitor potius adversus captionem. Rerum alienarum curiositas adeo me numquam tenuit, ut propriarum etiam securior sim quam expediat. Ceterum irasci celer, at sic ut placibilis essem. Numquam antevertit hic affectus ac fallit animi propositum, præsertim ubi quod peccatur cum impudentia malitiæque conjunctum est. Et tamen unum e paucis esse me puto qui gravatim ac serio discedunt ab amicitia, quique capitaliter læsi, idque non semel, possunt non *μνησικαχεῖσθαι*. Fortassis tuæ prudentiæ, ingenique lenitati, non est opus talibus remediis, nisi quod tantum negotiorum sustinenti perdifficile est non alibi commoveri. Certe nullus est mortalium tam absolutus, ut non habeat quo proficiat, etiam si desit quod corrigat. Bene vale Vir clarissime. Basileæ pridie Calendas Majas. Anno 1525.

D E

COHIBENDA IRACUNDIA

DIALOGUS SYLLÆ ET FUNDANI,

AUCTORE

PLUTARCHO CHÆRONEO,

DESIDERIO ERASMO ROTERODAMO

INTERPRETE.

RECTE mihi facere videntur, Fundane, pictores, qui priusquam absolvant opera sua, ex intervallo temporis solent ea contemplari, propterea quod dum ea seponunt, nec in oculis habent, frequenter judicando, faciunt ut novum sit judicium, quo tenue discrimen magis attingitur, id quod celat assiduitas & assuetudo. Quoniam autem fieri non potest, ut homo a seipso sejunctus, ac interrupto sensu assiduitatis rursus ex intervallo semet adeat, imo ea res vel maxime facit unumquemque deteriore sui ipsius iudicem quam aliorum: proximum fuerit, ut amicos quisque suos ex intervallo contempletur, pariterque seipsum illis contemplandum exhibeat, non an brevi consenuerit, & utrum corpus melius an deterius habeat: sed mores potius ac vitam oportet inspicere, an his aliquid boni tempus addiderit, aut aliquid mali detraxerit. Ego igitur cum hic alter sit annus quod Romam adveni, deinde hic mensis quintus, quod tecum ago consuetudinem, non arbitror admodum esse mirandum, quod ob ingenii tui dexteritatem ad ea bona, quæ prius aderant, tantum incrementum, tantaque facta est accessio. Ceterum ubi video tantam illam ingenii vehementiam, & igneam, ut ita dixerim, ad iram impetum, rationis magisterio versum in tantam morum placabilitatem ac mansuetudinem, subit ad illum irati animi impetum hoc dicere: O Divi quanto est jam mollior. Ita Græci quidem de Hectore jam exanimi. Ceterum hæc mollitudo non segnitiam aut dissolutionem, sed non aliter quam terra cultu subacta, lenitatem ac profunditatem ad res agendas efficacem, pro impetu illo ac vehementia accepit. Unde liquet & illud, iracundiam ac ferociam, non per ætatem simul cum deficiente corporis vigore, neque suapte sponte velut emarcescere, sed honestis quibusdam ac placidis rationibus sanari. Quamquam sane, nam verum apud te non tacebitur, Eros amicus, qui hæc nobis renunciabat, suspectus erat, quasi ob benevolentiam ea testificaretur, non quæ adessent, sed quæ deceret adesse honestis ac bonis amicis: etiam si, quod tu nosti, non solet facile huc adduci, ut in cujusquam gratiam concedat de sententia. Verum & ille nunc a falsi testimonii crimine liberatur, & tu, quando præbet otium ipsa profectio, enarra nobis, veluti curationem tui ipsius, ac Medicinam quampiam, qua usus, animum iracundum reddideris adeo tractabilem, simplicem, ac rationi audientem, obtemperantemque. Itane non consideras amicissime Sylla, ne & ipse ob amicitiam ac benevolentiam qua nos prosequeris, hallucineris alicubi in iudicandis nostris. Siquidem Eroti, cum frequenter ne ipse quidem stabilem habeat animum, & in Homericæ persuas-

A fione permanentem, sed exacerbationem odio vitiorum, verisimile est nos videri mansuetiores, quemadmodum in picturis figurarum musicarum transmutandis, netæ quædam, quæ sonum reddunt acutissimum collatæ ad alias netas, ordinem accipiunt hypatarum, quæ sonant gravissime. Neutrum horum accidit, ô Fundane, sed age fac quod dico, nobisque gratificare. Atqui in his quæ multa pulcre dicta a Musonio meminimus, est & illud ô Sylla, his qui velint esse salvi, semper curandam esse vitam. Nec enim opinor convenire, ut quemadmodum elleborus in curationem adhibitus, simul cum morbo ejicitur, itidem ejiciatur & ratio, quam oportet in animo manentem, continere servareque judicium. Neque enim pharmacis assimilis est rationis vis, sed cibis salubribus, placide habitum bonum gignens, in his quibus facta fuerit familiaris. Ceterum admonitiones & oburgationes adhibitæ malo vigenti tumen-
B tique ægre quidem ac vix perficiunt quod agunt, nihil autem differunt a pastillis odoriferis, qui morbo comitiali obnoxios erigunt quidem collapsos, non liberant tamen a morbo. Ac cætera quidem mala, etiam tum cum viget morbi vis, utcumque cedunt & admittunt orationem opiferam, aliunde venientem in animum: verum ira non quemadmodum ait Melanthios:

Acerba patrat, mentem ab adibus suis,

Alias in ades transferens;

sed expellens ex ædibus, denique & excludens, non aliter quam isti qui sese una cum ipsis ædibus incendunt, ita tumultu, fumo, caligine cuncta intus replet ira, ut nec videre possis, nec audire eos qui cupiunt subvenire. Quapropter navis in mari tempestate periclitans sine nauclero, citius aliunde recipiat gubernatorem, quam orationem alienam admissurus sit homo, quem impetu & ira ceu fluctibus jactatur, nisi paratam habeat domi rationem. Sed quemadmodum qui expectant obsidionem contrahunt & in promptu collocant quibus est opus, nihil spei collocantes in his quæ sunt extra civitatem: ita maxime nos oportet, adversus iracundiam auxilia, e longinquo petita, nimirum e Philosophia comportare in animum, ne cum tempus advenit eorum usum postulans, non facile possint aliunde invehi. Neque enim tum audit animus eos qui foris sunt ob tumultum, nisi intus habeat velut monitorem rationem
C suam celeriter accipientem & intelligentem, quid in quaque re præcipitur. Ceterum ira ubi audierit, ea quidem quæ sensim ac placide dicuntur, negligit, rursus adversus eos qui acerbius instant, irritatur. Etenim cum ira superba sit ac præfracta, quæque omnino difficile moveri patitur ab alio, non aliter quam undique satellitio communita
D ty-

nauticus, quo navis alligata quiescit; unde qui in proposito manent, dicantur *ἰν πείρῃ μένειν*. Quod recte observavit Paul. Leopardus Emend. lib. 1. c. 19. Igitur erravit Erasmus deceptus depravatis Codicibus, qui *πείρῃ* habent pro *πείρῃ*.

¹ Respicit Plutarchus ad Odyss. Y. vers. 23. τῷ δὲ μὲν ἰν πείρῃ κραδίη μένει τεταμένη, illi in proposito manebat animus tolerans. πείρῃ est funis

tyrannis, ex sese habeat oportet domesticum aliquid ac familiare, quod ipsam dissolvat. Itaque irascendi assiduitas, ac frequenter in iram impingere, habitum perversum gignit in animo, quem appellant iracundiam, huc tandem deducens hominem, ut facile commoveatur, utque sit amarulentus ac morosus. Postquam animus redditus est ulcerosus, ac levis ob causas ægrefcens ac de quibilibet movens querimonias, non aliter quam ferrum tenue & invalidum, non fert denuo sculpentis manum. Cæterum ratio iudex, quæ protinus instat ac premit iracundiam, non solum præsentis medetur malo, verum etiam in reliquum tempus firmum reddit animum, ut non facile morbo tentetur. Mihi quidem igitur posteaquam semel atque iterum iræ restitissim, accidit id quod Thebanis, qui cum primum repulissent Lacedæmonios, tum ut videbantur invincibiles, postea nullo in prælio ab iisdem superati sunt. Jam enim intelligebant, ratione prudentiaque victoriam esse parandam. Videbam autem, non solum frigore obfuso desinere iram, quemadmodum dixit Aristoteles, verum etiam metu admoto exstingui. Quin etiam per Jovem subito oborto gaudio multis, juxta Homerum, effloruit, atque exporrectus est animus ira turbatus. Itaque mihi persuasum est, non omnino malum esse immedicabile, si qui modo velint. Neque enim ira semper ex magnis ac validis iniitiis oritur, sed vel dicterium, vel jocus, vel ridere quempiam vel innuere, aliaque hujus generis multa, complures ad iram concitant. Velut Helena fratris filiam alloquens:

Electra virgo longa temporis mora

Me fari adegit.

Et cætera quæ inibi sequuntur, vicissim audit a virgine:

Nunc quidem sero sapias,

Qua tum penates turpiter reliqueris.

Itidem Alexandrum offendit Clisthenes, qui cum in convivio circumferretur ingens patera: nolo, inquit, Alexander bibendo committere, ut mihi Æsculapio sit opus. Quemadmodum igitur flammam pilis leporum aut stuppis paleisque succensam, facile est cohibere, quod si corripuerit solida, ac spissitudinem habentia, mox corrumpit ac simul perdit, Sursum invalescens, opera fabrorum ardua, ut dixit Æschilus: Ita qui statim initio in iram animadvertit, dum videt paulatim ex levibus dictis, ac stuppea scurrilitate fumare & incendium colligere, non opus habet magno negotio, sed frequenter ipso silentio ac negligendo restinguit. Nam ut incendium, qui non addit materiam exstinguit, sic & iram quisquis non aluit nascentem, nec eam flatu concitavit, seipsum servat ac subtrahit incendio. Proinde, quamquam alioqui multa dicens & præcipiens utilia Hieronymus mihi tamen non satisfecit in hoc quod dicit, ob celeritatem in nobis non esse sensum iræ nascentis, sed natæ dumtaxat, ac præsentis. Neque enim ullum est vitium, quod dum colligitur ac concitatur, habeat æque manifestam originem & incrementum, quemadmodum erudite nos docet Homerus, dum Achillem quidem mox e vestigio facit animo diffuciari, dicto provocatum. Sic enim ait:

Sic ille, hunc nubes contextit nigra doloris.

Agamemnonem vero quamquam multis verbis provocetur, tamen inducit lentum ad irascendum. Ea si quis statim initio subtraxisset illis, ac progredi vetuisset, non eoufque increvisset discordia. Proinde Socrates, quoties sensit sese acerbius commoveri, adversus amicorum quempiam, velut ante tempestatem ad quemdam marinum scopulum perveniens, remittebat vocem, ac vultu arridebat, faciemque placidiorem ostendebat. Itaque alteram in partem deflectendo atque in diversum nitendo quam quo vocabat affectus animi, servabat seipsum inconcussam & invictam. Est enim quoddam, ô amice, iræ, ceu tyranni, dissolvendi initium, si non obtemperes, nec auscultes illi imperanti, ut acriter vocifereris, ut truci sis adspectu, ut cædas teipsum, sed si quiescas, nec iram ceu morbum jactatione corporis & clamore reddas vehementiorem. Nam ea quæ facere solent amantes, dum adlasciunt, dum occinunt, dum coronant fores amicæ, habent utcumque alleviationem, non ingratam, nec inelegantem:

Adveniens autem non clamore effero, cujus,

Aut quis, sed fixi dilecta basia amica,

Hac injuria si est, fateor, sum injurius.

Præterea quæ permittuntur lugentibus, complorare ac la-

mentari, bonam doloris partem una cum lacrymis educunt. Contra, ira vehementius incitatur his quæ faciunt ac dicunt qui ea sunt occupati. Proinde quiescere optimum est, aut effugere aut occultari, seseque ad silentium velut in portum recipere, quemadmodum solent qui sentiunt morbum comitalem oborientem, ne concidamus, aut potius ne in quemquam irruamus. Nam in amicos & potissimum & frequentissime irruimus. Nec enim amamus omnes, nec omnibus invidemus, nec omnes metuimus. Cæterum nihil est quod non invadat & in quod non faciat impetum ira, sed irascimur tum inimicis & amicis, tum liberis ac parentibus, ac per Jovem etiam Diis, denique bestiis ac vasis anima carentibus, quemadmodum fecit Thamyris:

Cornuque rumpens auro id obvinctum liceo

Modulosque rumpens fidibus intensa lyra.

Ad Pandarus, seipsum devovens, nisi arcus manibus confRACTOS in ignem conjiceret. Xerxes vero etiam ipsi mari notas ac plagas incussit, ac monti misit epistolas: Atho infelix, ad coelum usque porrecte, ne meis operibus facias lapides magnos & ad eruendum difficiles, Alioqui excisum te projiciam in mare. Multa enim sunt horrenda, quæ designat ira, multa rursus ridicula. Quapropter nullus est animi morbus, qui magis vel habeatur odio, vel contemnatur magis. Profuerit autem utraque considerasse. Ego igitur, nescio quidem an recte fecerim, attamen cum hinc medendi fecissem initium, quemadmodum Lacones solent in Helotibus (sic enim illi vocant homines mediæ conditionis, inter servos & ingenuos) ostendere, quam foeda res esset ebrietas, ita ego in aliis didici qualis esset ira. Ac primum quidem, sicut Hippocrates ait, eum morbum esse gravissimum, qui faciem ægrotantis quam maxime mutet in diversum: ita conspiciens alios ob iram maxime mente moveri, ac vultum immutantes, colorem, incessum, vocem, in diversum vertere, hinc velut imaginem ejus mali mihi fingebam admodum dolens, si quando tam formidabilis & commotus viderer amicis, uxori, ac liberis, non tantum adpectu truci, & ad consuetudinem inamceno, verum etiam vocem emittens immitem & asperam, quemadmodum in alios familiares incideram, qui neque mores, neque formam, neque sermonis gratiam, nec affabilitatem & comitatem in colloquio, præ ira servare possent. Itaque Cajo Graccho, qui fuit Orator, & moribus acerbis, & in dicendo vehementior, fistula erat modulata, qua cantores vocem paulatim vel intendunt, vel remittunt, tonos ad id aptos occinentes. Hanc servus tenens dicenti adstabat a tergo, tonumque accommodabat placidum ac mansuetum, quo clamorem illius revocabat, vocisque contentionem & asperitatem adimebat. Quemadmodum arguta pastorum cera compacta perstrept fistula, modulos somnum conciliantes blande occinens, ita Oratoris iracundiam sedabat. Quod si mihi famulus esset diligens & elegans, haud moleste tulerim, si in ira speculum adferret, quemadmodum nonnullis offerunt, ubi laverint nulli usui futurum. Cæterum si quis seipsum contempletur, præter naturam affectum conturbatumque, non parum habeat momenti ad infamandum iræ morbum. Nam & Minervam ajunt qui jocos fabulis delectantur, cum tibia caneret, a Satyro admonitam non advertisse quidem tum animum:

Non te decet forma ista, mitte tibias,

Sume arma, buccas, ut decet, componito.

Cæterum ubi figuram oris vidisset in anne quodam, offensam tibias abjecisse, quamvis ars deformitatis solatium, habet aptam modulationem. Ac Marfyas, ut videtur, capistro quodam ac folliculis ori circumpositis per vim flatus stridorem cohibebat & vultus deformitatem corrigebat, atque inæqualitatem celabat:

Auro fulgenti hirsutum caput undique cinxit,

Ac severum loris os a cervice revinctis.

E diverso, ira inflans ac distendens indecore vultum, foediorum etiam vocem emittit & insuaviorem:

Fides movendo non movendas mentium.

Mare quidem cum ventis turbatum, algam & fucum rejicit, ajunt purgari. Verum ira, animo exæstuate & inverso, sermones rejicit impudicos, amarulentos ac scurriles, quibus primum ipsos loquentes conspurcat, oppletque infamia, quippe qui talia semper quidem in sese cotineant, iisque

que fordibus abundant, cæterum per iram quod latebat aperiant. Unde fit ut pro levissima re, videlicet Oratione, gravissimas (ut ait Plato) dent poenas, dum pro hostibus ac maledicis, & improbis habentur. Hæc itaque dum considero & observo, fit ut placide reponam apud me, semperque habeam in memoria, quod in febris quidem bonum est, sed melius in ira, linguam teneram ac levem habere. Nam lingua febricitantium, si minus affecta sit secundum naturam, malæ quidem rei signum est, causa nequaquam. At irascentium lingua posteaquam facta est aspera sordidaque, ac diffuens in sermones absurdos, emittit ferocem, & contumeliosum sermonem immedicabilis inimicitiae parentem, ac latentis malevolentiae proditorem. Neque enim indiluta vini potatio refundit quicquam tam petulans ac molestum, quam ira. Atque illa quidem risui & lusu curæ sunt, hæc vero bili sunt temperata. Ac in compotationibus quidem qui filet, molestus gravisque est familiaribus, cæterum in ira nihil decentius est quiete, quæ si non repente adesse possit, in pectore custodire linguam frustra latrantem. Jam non hæc tantum reputare licet ei qui attenderit quomodo sint affecti, quos ira corripuit, verum aliam etiam iræ perspicere naturam. Videlicet quam non generosa res sit, neque virilis, nec prudentiam obtinens, nec animi celsitudinem. Tametsi vulgus hominum, quoniam ira turbas ciet, putat esse agilitatem, & quod minax est, credit esse fiduciam, & quod intractabilis est, opinatur esse fortitudinem. Nonnulli etiam crudelitatem interpretantur esse dexteritatem ad res grandes gerendas, & implacabilitatem, putant esse constantiam, denique morositatem, difficultatemque faciunt odium vitiorum, idque non recte. Nam ipsa facta, ipsæ commotiones, ipsi habitus multam arguunt humilitatem atque imbecillitatem, non solum ob id, quod pueros divexant, quod in mulierculas exacerbantur, quod canes, equos, & mulos putant esse poenis afficiendos, quemadmodum Ctesiphon pancratiastes mulæ recalcitrans: verum etiam in cædibus tyrannicis dum in amarulentia conspicitur illorum pusillanimitas, dumque in eo quod agunt, perspicitur quid patiantur, res similis videtur serpentum morsibus, qui postquam exarserint, & circum circa dolorem excitarint, tum demum Medici his quæ læserunt adhibitis, exhausti inflammationem. Quemadmodum enim tumor accidit ex magna in carne plaga, ita in mollissimis animis, si quis se præbeat dolori, hoc ipso quo major est imbecillitas, hoc majorem elicit iracundiam. Atque hac de causa, mulieres iracundiores sunt viris, ægroti sanis, senes ætate vigentibus, & infelices felicibus. Iracundissimus enim est avarus adversus dispensatorem, lurco adversus popinatorem, zelotypus adversus uxorem, gloriosus in maledicis. At longe sævissimi sunt viri, qui honores ambiunt in civitatibus, aut seditionem splendidam, ut ait Pindarus, molestiam. Sic ex eo quod maxime dolet, & ægrotat in animo, maxime ob imbecillitatem nascitur ira, nequaquam nervis ad similes animi, sicut dixit quidam, sed intentionibus & convulsionibus in vindicandi impetu vehementius insurgentis. Itaque malarum rerum exempla, spectaculum præbent, non jucundum, sed utile dumtaxat ac necessarium. Cæterum cum eos qui placide leniterque sese gerunt in ira, vel spectare vel audire existimem esse pulcherrimum, incipio contemnere istos qui dicunt:

Laeso viro, vir sustinendus est tibi.

Item illud:

Impinge cervici calcem, impinge & usque ad solum.

Aliaque dicta ad ultionem irritantia, per quæ nonnulli iram ex conclavi mulierum, in conclave virorum transferunt, haud recte. Nam fortitudo in cæteris consentiens sociæque justitiæ, mihi videtur de sola mansuetudine digladiari, ut quæ ipsam magis deceat. Siquidem non raro contingit, ut homines deteriores superent meliores. Cæterum erigere trophæa in animo adversus iracundiam, qui cum difficile est configere, ut inquit Heracletus, quicquid enim velis vita emitur, magnæ cujusdam est ac palmarie virtutis, quippe quæ vere ceu nervos ac tendones habeat rationis judicium adversus animi cupiditates. Quas ob res semper studeo colligere, ac legere, non solum ista, quorumdam Philosophorum, quos qui sapiunt, affirmant carere bili, sed Regum potius ac Tyrannorum dicta facta-

A que, velut illud Antigoni, cui cum milites juxta tentorium clam maledicerent, existimantes eum non audire, baculo foras prolato: Papæ, inquit, non vos aliquo longius hinc digressi, male loquimini de nobis? Præter ea cum Arcadion quidam Achivus non desineret maledicere Philippo, monitusque ut fugeret ubicumque locorum essent, qui non nossent Philippum, ubi post aliquo casu rursus esset visus in Macedonia, amici erant auctores ut puniretur, nec enim oportere negligi tantam petulantiam. Philippus autem cum occurrisset homini humaniter cum eo colloquutus, mox etiam xenii ac donis ad eum missis, postea iussit eos percontari, quomodo jam de se loqueretur apud Græcos. Cunctis autem testificantibus, eum hominem jam mirum Philippi laudatorem esse factum, ego igitur, inquit, melior Medicus quam vos. In Olympis autem cum convivia jacerentur in ipsum, ac nonnulli dicerent, Græcos dignos esse supplicio, qui beneficiis affecti a Philippo, male de ipso loquerentur, quid igitur, inquit, facerent, si illos læderem? Egregia vero sunt, quæ Pisistratus fecit erga Thrasylbulum, quæque Porfena erga Mutium, quæque Magas erga Philemonem: qui cum a Poeta publice taxatus esset in theatro hisce versibus:

En Rege ab ipso litera adsunt tibi Maga,

Sed tu miselle literarum ignarus es:

& præ tempestate in Parætonium portum delatum cepisset, satelliti mandavit, ut nudo ense cervicem dumtaxat attingeret, moxque comiter abiret. Deinde missis talis ac pila, tamquam puerulo, qui non saperet, dimisit. Ptolemæus vero Grammatici irridens ignorantiam, rogabat quis fuisset pater Pelei. At ille: Dicam, inquit, si tu prius dixeris quis fuerit Lagi pater. Hoc dicto, tetigit Regis ignobilitatem, cunctique indigne ferebant, velut intolerabile convitium. Hic Ptolemæus, si Regium, inquit, non est ferre diæteria, nec illud Regium est, diæteris quemquam laceßere. Alexander vero amarulentior solito fuit, in his quæ gessit adversus Callisthenem & Clitum. Quare etiam Porus captus cum hortaretur eum, ut se Regaliter tractaret, ac Rege percontante, numquid præterea? In hac voce, inquit, Regaliter insunt omnia. Quapropter Deorum Regem, Milichion, hoc est, placidum, Athenienses vero, ni fallor, Mæmaeten appellant, a benefaciendi promptitudine. Cæterum punire ad Furias & Dæmonia pertinet, minime vero Divinum est aut Olympium. Itaque sicut de Philippo qui Olynthum subverberat, dixit quidam: At talem civitatem non posset condere, ita dicendum est de ira: Subvertere quidem perdere ac diruere potes, erigere vero ac servare, parcere & tolerare, mansuetudinis est & clementiæ, & moderationis, hoc est, Camilli est, Metelli est, & Aristidis ac Socratis. Cæterum infingere dentem ac mordere, formicarum est & murium. Quin insuper cum simul & ad vindictam respicio, ulciscendi rationem quæ per iram geritur, comperio plerumque irritam, ut quæ morsu labiorum, stridoribus dentium, inanibus incursionibus, convitiis præter dementes minas nihil habentibus, consumitur. Deinde fit, quod in cursu pueri solent facere, qui quoniam sibi temperare non valent, ridicule cadunt priusquam perveniant ad metam ad quam festinabant. Unde non male Rhodius ille, adversus ministrum Imperatoris Romani, vociferantem ac ferocientem: Non curo, inquit, quid tu dicas, sed quid ille taceat. Itidem & Sophocles, cum Neoptolemum & Eurypylum armasset:

Torsere, inquit, tela sine convitiis

Armorum in orbem æreorum.

Nam nonnulli quidem Barbari ferrum veneno tingunt. Cæterum fortitudo non eget ira, siquidem a ratione tincta est. Porro quod furore & ira corruptum est, facile frangitur, estque putre. Proinde Lacedæmonii, pugnaturis iram adimunt concentu tibiarum, ac Musis rem divinam faciunt antequam ineant prælium, quo videlicet ratio permaneat in illis. Et cum hostem verterint in fugam, non eum persequuntur, sed reprimunt iram, quippe quæ facile revocari possit, non aliter quam moderatæ mensuræ gladioli. Contra, ira innumeros sustulit ante vindictam, veluti Cyrum ac Pelopidem Thebanum. Agathocles vero cum convitiis incesceretur ab his quorum civitatem obsidebat, placide ferebat, cumque dixisset quidam: Figule, unde persolves hospitibus mercedem? Ille aridens, si istam, inquit, exci-

excidero. In Antigonum autem quidam e muro dictoria jaciebant, quod esset deformis: Attamen, inquit, videbar mihi formosus esse. Verum ubi cepisset civitatem, vendidit irrisores, testatus sese cum dominis illorum loquuturum, si rursus in ipsum jacerent convitia. Quin & venatores & Oratores video vehementer labi præ ira. Aristoteles refert Satyriamicos cum litem haberent, aures illius obturasse cera, ne cum ab adversariis convitiis afficeretur, propter iram causæ cognitio turbaretur. Quin nobis ipsis quoque frequenter accidit, ut ulcisci non queamus servum qui deliquit. Aufugiunt enim, minis ac dictis territi. Itaque quod nutrices dicere solent pueris, ne plora, & accipies, hoc non inutiliter dicitur iræ: Ne festina, ne clama, ne urge, atque ita citius quæ vis fient, ac melius. Etenim pater ubi videt filium tentantem ferro secare quippiam, aut findere, ipse arrepto ferro facit. Itaque qui iræ intercepti e manibus ultionem, ipse tuto nulloque detrimento, atque etiam cum utilitate, punit commeritum, non seipsum vice illius, quem ulcisci volebat, id quod non raro facit ira. Cæterum cum omnes animi cupiditates egeant assuetudine, veluti domitricæ, quæ exercitatione superet impetum rationi rebellem & intractabilem, non alibi majus est certamen heris inter famulos, quam adversus iram. Neque enim adversus hos oboritur, neque invidia, neque metus ullus, neque ambitio. Sed iræ etiam assiduæ, quæ multas pariunt offensas & errores, ob faciendi quod velis licentiam, velut in lubrico loco subvertentes animum, nemine obsistente aut prohibente. Nec enim fieri potest, ut in eo affectu nihil peccans, cohibeat rebelles animi motus, nisi quis multam illam quod velit faciendi licentiam, multa lenitate circumseperit, ac nisi multas voces toleraverit uxoris & amicorum incusantium lenitatem & socordiam, quibus potissimum exacerbabar & ipse adversus famulos, veluti quos corrumpere non castigando. Tandem vero cognovi quod primum quidem præstaret illos reddere deteriores tolerantia, quam si quis amarulentia & ira depravet seipsum, dum corrigere vult alios. Deinde cum viderem multos, hoc ipso quod non punirentur, sæpenumero vereri malos esse, quodque his mutandorum morum initium, magis esset ignorantia quam ultio: atque adeo per Jovem, conspicerem eos ad nutum, sine responstatione promptiusque servire quibusdam, quam aliis cum plagis ac flagellis, persuasus sum, rationem magis herilem esse & Principatui gerendo accommodam, quam iram. Non enim sicut Poeta dixit:

Ubi enim est timor, & pudor hic est,

sed contra, pudefcentibus innascitur timor, modestum reddens. Cæterum assidua verberatio, non admissis precibus aut excusatione, nequaquam hoc efficit in servis ut poeniteat peccasse, sed ut prospiciant, ne sentiantur peccare. Tertio, semper memor, ac mecum reputans & illud quod nec is qui nos docuit jaculari, prohibuit ne mitteremus sagittam, sed ne aberremus a scopo: ita nec obstat quo minus sumas poenas, si quis doceat id facere tempestiviter, moderate, utiliter, & quemadmodum decet: conor iram subducere maxime, non denegans iis qui puniuntur pro se respondendi facultatem, sed audiendo quid adferant. Nam cum ipsum tempus gignat in perturbatione, quo sese occupet, & inducit cunctationem remittentem impetum iræ, tum judicium invenit modum aptum ac decentem poenæ magnitudinem. Adhæc non relinquitur ei de quo poena sumitur occasio reluctandi adversus correctionem, si non per iracundiam, sed revictus puniatur, nec jam est id quod est turpissimum, ut famulus videatur justiora loqui, quam Dominus. Proinde quemadmodum Phocion post Alexandri mortem, non sinens Athenienses ante tempus commoveri, nec facile credere rumori: Si hodie, inquit, viri Athenienses Alexander mortuus est, & cras & perendie erit mortuus: Sic nimirum oportet hominem per iram ad vindictam properantem sibi ipsi suggere, si hic hodie peccavit, & cras & perendie verum fuerit eum peccasse, neque quicquam erit periculi, si paulo serius det poenas, sed si præpropere punitus, semper videbitur non peccasse, quod jam frequenter accidit. Quis enim nostrum usque adeo morosus ac sævus est, ut puniat ac flagris cædat servum, quod ante quinque aut decem dies adusserit obsonium, aut mensam subverterit, aut tardius auscultaverit. Atqui hæc sunt, ob quæ protinus ut acciderunt ac

A recens admissa sunt, turbamur, exacerbamur, & implacabiles sumus, quemadmodum enim per nebulam corpora, ita per iram majora videntur commissaque sunt. Quapropter oportet illico horum hisque similium præceptorum reminisci, deinde cum liberi ab affectu suspecti esse desierimus, si puræ rationi sibi que constanti videbitur admissum scelus, animadvertere, nec tum dissimulare nec ultionem omitttere eorum, velut cibum dimittunt hi, quos edendi destituit appetentia. Neque enim perinde culpandum est præsentem iram punire, quam ubi se remiserit non punire, sed remissum ac dissolutum fieri, ut idem accadat nobis quod solet pigris nautis, qui dum est tranquillitas commorantur in portu, deinde periclitantur vento velificantes. Nam nos quoque neglecta rationis mansuetudine ac mollitudine in puniendo, properamus id facere adveniente ira, ceu flatu periculoso. Ac cibo quidem secundum naturam utitur qui esurit, ultione vero tum recte quis utitur, cum eam nec sitit, nec esurit, nec jam opus habet ira ad puniendum velut obsonio ad edendum: quin potius cum longissime coeperit abesse ab appetitu vindictæ, necessario rationem ac prudentiam admovens. Neque enim quemadmodum refert Aristoteles, suo tempore apud Tyrrenos ad tibiam servos cædi solitos, sic oportet ad voluptatem, poenæ ceu rei jucundæ appetitu satari gaudereque, rursus ubi punieris, poenitentia cruciari. Quorum illud ferinum est, hoc muliebri, sed absque dolore simul & volupate, eo tempore quo viget ratio poenas sumere, nulla iræ relicta occasione. Hæc itaque fortasse non videtur iræ medicina, sed depulsio potius & cautio, ne quid peccetur eorum quæ solent per iram committi. Quamquam & splenis tumor solet simul accidere cum febre. Cæterum is ubi resederit, febrim adleviat sicut inquit Hieronymus. Porro ubi mecum recolo quibus modis nascatur ira, video alios aliis de causis in eam incidere, quibus omnibus probabiliter hæc accidit opinio, ut se contemni negligique credant. Quapropter his qui se defendunt, quasi jure irascantur, sic oportet succurrere, ut quod admissum est, quam longissime removeamus a suspitione contemptus & contumaciæ, transferentes ad opinionem dementiæ, necessitatis, morbi, aut infelicitatis, quemadmodum fecit Sophocles:

*Neque mens enim, ô Rex, quamlibet urgens, manet
Fortuna quibus est tristis, imo his excidit.*

Ita fecit & Agamemnon, qui Briseidis ablationem in Aten rejicit. Nihilominus mox cupit satisfacere, ac

Donare ingentia dona.

Nam rogare, non est contemnenti. Et qui læsit, dum se præbet humilem, amovit contemptus suspitionem. Verum hæc non oportet expectare eum qui ira correptus est, sed illud potius Diogenis: Hi te derident, ô Diogenes: Ego vero, inquit, non derideor, sibi ipsi assumere, nec existimare se contemni, sed illum magis contemnere, ut qui per imbecillitatem, aut errorem, aut præcipitantiam, aut incogitantiam, aut ob servile ingenium, aut ob senium aut juventutem delinquit. Famulis autem & amicis modis omnibus talia sunt remittenda, non enim quasi non possimus ulcisci, aut quasi frustra simus molituri vindictam, negligimur in his: verum ob humanitatem aut benevolentiam, illi negligunt nos ut placabiles, hi ut amantes. Nunc vero non tantum adversus uxorem, servos & amicos quasi contemnamur ab illis, exasperamur, sed & in caupones, in nautas, in muliones, in ebrios frequenter ob iracundiam irruimus, dum nos putamus ab his contemni. Quin etiam & canibus latrantibus, & asinis in nos impingentibus indignamur. Quemadmodum fecit ille, qui cum verberare vellet agasonem, atque ille clamaret: Atheniensis sum. Atqui tu, inquit, asino loquens, Atheniensis non es, cumque verberavit, multasque plagas inflixit. Attamen hujusmodi perpetuas ac frequentes iras, quæ paulatim in animis colliguntur, potissimum gignunt in nobis, amor nostri, morositas, cum deliciis ac mollicie conjuncta, non aliter quam examen apum aut vesparum. Proinde ad mansuetudinem nullum majus viaticum, quam facilitas ac simplicitas morum, erga famulos, uxorem & amicos, videlicet si possimus rebus præsentibus esse contenti, nec egere multis ac superfluis.

*At qui nec assis, qui nec elixis nimis,
Nec plus minusve, nec cibis gaudet modo*

Tom. IV.

E

Medio

*Medio apparatis, sic ut apposita approbet,
Sed nix nisi adsit, non bibit, nec e foro
Panem edit, eque vasculis frugalibus.
Testaceisve, haud attigit piscem, neque
Lecto incumbat stratisve nisi tumentibus*

Non aliter ac mare, fundo ab imo concitum:

Sed virgis ac verberibus mensæ ministros cogit accelerare, non sine cursu, clamore ac sudore, perinde quasi non cibum adferant, sed ulcerum cataplasmata: is debili jurgio-
sæque ac querulæ dietæ inserviens non sentit se ex multis
offensis, velut a perpetua tussi, ulcerosam ad distillatoriam
affectionem circa iræ sedem effecisse. Itaque consuefacien-
dum est corpus, ut per frugalitatem facilitatemque discat
sibi sufficere (etenim qui pauca requirit, non frustratur
multis) utque nihil tumultus movens cibi gratia, silentio
utatur his quæ forte contigerunt, ut ne multis de causis ira-
scentes & indignantes, ingurgitemus nos obsonio insuavis-
simo, tum nobis, tum amicis, videlicet ira.

Hac cæna haud possit contingere tristior ulla;

Dum famuli verberantur, uxor conviciis afficitur, propter
cibum adustum, aut fumum, aut salis defectum, aut panem
ficciolem. Arcefilaus vero, cum hospites quosdam una
cum amicis acciperet convivio, apposita est cæna, sed de-
erat panis, nimirum famulis oblitis emere, quo quidem in
casu, quis nostrum non rupisset parietes clamore? At ille ri-
dens: Quam, inquit, res est apta convivii apparandis esse
sapientem. Socrates vero, cum e palæstra redeuntem Eu-
thydemum casu duxisset ad convivium, Xanthippe cum
irata surrexisset dixissetque convicia, tandem etiam men-
sam subvertit. Euthydemus autem surgens abire coepit,
dolore affectus. Tum Socrates: At domi tuæ nuper, in-
quit, nonne accidit, ut gallina quædam subvolans idem
hoc efficeret? Nos tamen non indignabamur. Oportet
enim cum comitate, risu, ac benevolentia amicos accipere,
non adducentes supercilium, nec horrorem ac tremorem
incutientes ministris. Consuecendum est autem, ut facili-
ter assuescamus & vasculis quibuslibet, nec hoc magis uta-
mur quam illo. Quemadmodum nonnulli poculo quopiam
e multis sibi delecto, sicuti narrant Marium adamasse po-
culi genus, quod cantharum vocant, nequaquam biberent
ex alio. Similiter affecti sunt erga lecythos ac strigiles, ex
omnibus unum adamantes. Deinde si quod istorum com-
minutum fuerit, aut perierit, graviter ferunt, ac poenas su-
munt. Proinde qui ad iram propensus est, huic abstinend-
um est a raris ac insignibus, velut a poculis, sigillis, ac la-
pidibus pretiosis: propterea quod si pereant, magis turbantur,
quam, ob ea quæ paratu facilia sunt & vulgaria. Ita-
que cum Nero aulæum quoddam apparasset, magnificum
spectaculum, tum pulcritudine, tum pretio: Decla-
rasti, inquit Seneca, te esse pauperem. Nam si hoc amiseris,
non possis alterum parare simile. Et sane evenit ut nave di-
mersa, periret aulæum. At Nero reminiscens Senecæ,
moderatus tulit. Cæterum facilitas in rebus utendis, etiam
erga famulos reddit hominem facilem ac mansuetum.
Quod si tales reddit erga famulos, haud dubium est, quin
multo magis erga amicos, & erga illos, in quos gerimus
imperium. Videmus autem & servos nuper emptos de eo a
quo empti sunt percontantes, non an sit superstitiosus, non
an invidus, verum an iracundus. Atque in universum si adsit
iracundia, videmus, neque viros posse ferre uxorum pudici-
tiam, nec uxores virorum amorem, nec amicos mutuam in-
ter se consuetudinem, adeo ut neque conjugium, neque
amicitia tolerari possit si adsit iracundia. Contra, si non
adsit, etiam ebrietas res est toleratu facilis. Nam ipsa Bac-
chi ferula satis est ad castigandum ebrium, nisi addita ira-
cundia vinum indilutum, pro Lyæo & Chorio, quæ ejus Dei
cognomina sunt a solvendis curis, choreisque ducendis im-
posita, reddat, Omeften ac Mænolen, quæ crudelitatis &
insaniæ sunt cognomina. Atque insaniæ quidem si sola sit,
medetur Anticyra, quod si mixta fuerit iræ, tragoedias ac
fabulas excitat. Cæterum nec inter ludendum ac jocoso
oportet iræ dare locum, propterea quod inimicitiam adsci-
scat benevolentia: nec in colloquiis ac disputationibus, eo
quod ex cognoscendi studio gignit contentionem, nec in
judicando, nam violentiam addit auctoritati: nec in do-
cendo, desperationem enim adfert, ac studiorum odium:
nec in rebus prosperis, eo quod auget invidiam: nec in ad-

A versis, aufert enim misericordiam, quoties se præbent dif-
ficiles ac præfractos his qui simul dolent. Sic Priamus:

*Objurgatores procul hinc, procul ite molesti.
Num vobis deest luctus, ut huc me curaturi
Veneritis?*

Contra, morum facilitas, aliis opitulatur, alia vero compo-
nit alia condulcat. Vincit autem mansuetudine & iram &
omnem morum difficultatem, quemadmodum de Euclide
narrant, cui cum frater ob diffidium dixisset, peream
ni te fuero ultus. At ego, inquit, peream ni tibi per-
suasero. Hoc dicto, mox vertit in diversum fratris ani-
mum. Polemon item, cum in hunc quidam diceret convi-
cia, homo qui gemmis delectabatur, & in sigilla pretiosa
insaniebat, nihil quidem respondit, verum in unum quod-
dam sigillum erat intentus, ejusque naturam explorabat.
Id ubi sensit homo, Non sic, inquit, Polemon, sed ad lu-
cem contemplare, & videbitur multo melius. Aristippo
posteaquam ipsi cum Æschine nescio quid iræ incidisset,
& quidam illi diceret: O Aristippe, ubi nunc amicitia ve-
stra? Dormit, inquit, sed eam ego excitabo. Adiitque
Æschinem: Adeone, inquit, tibi videor modis omnibus
infelix & insanabilis, ut ne moneri quidem merear ab te?
At Æschines: Non mirum, inquit, si cum in omnibus me
præcellas natura, hic quoque prior videris, quid esset facto
opus.

*Etenim ferocem non modo mulier caprum
Verum & puerulus scalpians tenera manu
Flectit facilius quam palestes quilibet.*

Nos vero bestias feras cicuramus, ac luporum catulos man-
suefacimus, etiam leonum catulos in ulnis circumferentes,
ac post hæc & filios & amicos & familiares per iracundiam
ejicimus, in servos autem ac cives, iram velut feram immit-
timus, morbum nostrum hoc prætextu extenuantes, quasi
vitiorum odio commoveamur, non recte, sed ita nimirum,
quemadmodum & in cæteris animi morbis, dum alium ap-
pellamus providentiam, alium ingenuitatem, alium piete-
tem, a nullo liberari possumus. Et sane quemadmodum
dixit Zenon, sperma mixturam ac temperaturam esse, ex
omnibus animæ viribus revulsam, ita videtur & ira semen
quoddam esse, ex omnibus animi perturbationibus com-
mixtum, siquidem & a dolore, & a voluptate & a ferocia
decerpta est. Tum ab invidia quidem hoc habet, quod
malis gaudet alienis. Cæterum homicidio deterior est. Nam
illud conatur ira, non ne quid ipsa patiaturs mali, sed ut ma-
le habeat, modo funditus perdat alium. Habet autem &
ex concupiscentia sibi quod est insuavissimum, innatum.
Siquidem libido adest alterum afficiendi molestia. Itaque
cum luxuriosorum ædes adimus, tibicinam audimus mane-
cantem, ac lutum, ut quidam dixit, vini fragmentaque
coronarum, ac famulos videmus in foribus crapula grava-
tos. At iracundorum ac difficilium hominum indicia, vide-
bis in vultibus famulorum, & in cicatricibus, & in compe-
dibus:

*At cantor unus in adibus asperi viri
Numquam deest ploratus,*

dum flagris cæduntur œconomi, dum torquentur ancillæ,
ut qui vident has iræ molestias in ipsis concupiscentiis ac vo-
luptatibus, commiscereantur. Verum enim vero quibus ac-
cidit, ut vere ob vitiorum odium frequenter ira corripian-
tur, hos oportet iræ nimietatem & intemperantiam detra-
here, simulque credendi facilitatem, si quid defertur de his
quibuscumque habent consuetudinem. Siquidem hæc causa
potissimum exaggerat iram, cum is qui pro bono habitus
est, apparet improbus, & qui visus est amare, incidit in dif-
fidium ac reprehensionem. Porro mores meos profecto
nosti, quanto impetu rapiantur ad benevolendum ac fiden-
dum hominibus. Itaque quod usu venit his, qui per vacuum
eunt, ubi magis innitor amori, ibi pecco magis, lapsusque
molestie fero. Atque hanc quidem ad amandum immodi-
cam propensionem mihi penitus insitam, nondum sane pos-
sim eximere. Cæterum adversus credendi facilitatem for-
tassis utar freno, videlicet Platonis cautione. Ait enim He-
liconem Mathematicum sic se laudare tamquam hominem
animal natura mutabile. Et, metuere se, ne qui in civitate
recte fuerint educati, cum sint homines & ab hominibus
prognati, declarent alicubi naturæ imbecillitatem. At
quomodo ait Sophocles:

Plerumque

Pleraque furum turpitudine, nil quidem

Est aliud, ac mortalium deprehensio,

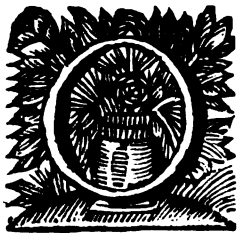
videtur nos supra modum incessere ac deicere. Attamen hæc judicandi de nobis morositas, & ad accusandum immodica propensio, nos reddit modestiores in ira. Etenim quod subito ac præter expectationem accidit, reddit attonitos. Cæterum oportet, ut alicubi dixit etiam Panætius, uti Anaxagoræ exemplo, & quemadmodum ille in filii morte dixit: Sciebam me genuisse mortalem, hoc unum quemque nostrum subicere his qui nos peccatis ad iram provocant: sciebam me non emisse servum sapientem: sciebam me non parasse amicum affectibus vacuum: sciebam, quod uxorem duxisse mulierem. Quod si quis illud Platonis semper assonans alienis peccatis, nuncubi & ego talis? rationem ab externis referat intro, & alienorum errorum incusationi interferat cautionem, non admodum execrabitur aliena peccata, considerans sibi ipsi multa opus esse venia. Nunc unusquisque nostrum dum irascitur ac punit, Aristidis Catonisque voces infert: ne furator, ne mentitor. Quare cessator es? Denique quod est omnium turpissimum, irascentes increpamus iracunde, quæque per iram commissa sunt, per iram castigamus, non quidem ut Medici solent qui amaram amaro pharmaco bilem eluunt: sed exacerbantes potius & exasperantes. Itaque cum hæc mecum reputo, simul conor etiam aliquid detrahare curiositati. Nam omnia exacte observare ac deprehendere, & quicquid gerit famulus in medium adducere, quicquid agit amicus, quicquid exercet filius, quicquid clanculum garrit uxor, multum adfert irarum & frequentium & quotidianarum, quarum caput est, morum difficultas ac morositas. Deus igitur, quemadmodum dixit Euripides, quæ sunt immodica attingit,

Curanda vero parva fortuna finit.

Ego vero non arbitror quicquam esse committendum fortunæ, neque negligendam tamen ei qui sapit, sed concre-

anda, alia quidem uxori, alia vero famulis, alia amicis veluti Principibus, Principum Præfectis quibusdam, Rationalibus & Gubernatoribus, sic ut ipse per rationem tractet ea, quæ potissimum ad rem pertinent, quæque sunt momenti maximi. Etenim quemadmodum minutæ literæ visum, ita pusilla negotia, quoniam magis reddunt intentos, pungunt & commovent iram, malam hinc consuetudinem sibi contrahentem ad majora. Super omnia vero illud Empedoclis magnum quiddam & divinum existimabam, jejunum esse a malitia. Laudabam interim & illas non invenustas, nec abhorrentes a studio sapientiæ actas in precibus consuetudines, annum a re Venerea vinoque puros vivere, colentes interim Deum temperantia, aut rursus a mentiendo certum tempus abstinere, nos ipsos interim observantes, ut vera loquamur, tum in ludicris, tum in seriis rebus omnibus. Deinde hisce rebus instruebam animum meum, ut qui non minus amet pietatem, quam Philosophiam, ut primum paucos dies sacros sine irascendo transigerem, velut absque temulentia vinoque, non aliter quam si celebrassem Nephelia aut Melisponda, in quibus vinum attingere aut luxui indulgere fas non est, deinde idem faciebam mensem unum aut duos, paulatim mei ipsius periculum faciens. Sic tempore proficiebam ad ulteriorem malorum tolerantiam diligenter attendens & conservans meipsum, cum verbis bene ominantibus, placidum iræque vacuum, purum & a dictis improbis & a factis absurdis, & a cupiditate, quæ ob voluptatem exiguum, & invenustam, tum turbas ingentes, tum poenitentiam turpissimam adduceret. Unde, ut opinor, etiam Deo aliqua ex parte adjuvante, ipsa experientia declaravit illud esse vere judicatum, quod placabilitas hæc & mansuetudo & humanitas nulli familiarium perinde grata est, nulli tam amica, nec tam molestia carens, quam ipsis quibus hæc adsunt.

E J U S D E M D E C U R I O S I T A T E, E O D E M I N T E R P R E T E.

PRIMUM fortasse fuerat prorsus fugere domum haud quaquam perflabilem, aut tenebrosam, aut frigori ventisque obnoxiam, aut alioqui morbidam. Cæterum si quis ob assuetudinem loco delectetur, licet vel translato lumine, vel alio transpositis sealis, vel ostiis alibi apertis, alibi rursus occlusis, illustriorem, magisque perflabilem, ac salubriorem reddere. Ac nonnulli civitatibus huiusmodi rerum transmutatione profuerunt. Quemadmodum & meam patriam spectantem ad zephyrum ventum, ac solem tendentem ad occasum a Parnasio accipientem, ferunt ad exortum fuisse versam a Chærone. Empedocles autem Physicus montis cuiusdam profundum inter rupes hiatus, gravem, ac morbiferum, eo quod notum ventum efflaret in vicinos campos, obstruxit, atque ita visus est pestilentiam e regione depulisse. Itaque si quæ sunt cupiditates pestiferæ, noxiæque, tempestatem ac tenebras invehentes animo, optimum quidem fuerit eas expellere, atque ad solum usque demoliri, quo nobis ipsis paremus aerem apertum, lucem ac spiritum purum. Quod si minus poterimus, certe illud adnitendum erit, ut quibuscumque modis licebit, translatis & inversis quæ nos offendunt, reddamus ea nobis aptiora commodioraque. Velut ecce protinus curiositas: Studium est quoddam cognoscendi mala aliena, morbus qui neque ab invidentia purus esse videtur, nec ab improbitate. Cur ô homo invidentissime, in alienis malis perspicaces habes oculos, in tuis cæcutis? Inverte cognoscendi studium, & istam curiositatem, ab externis transfer ad ea quæ sunt intra te. Si cordi est aggredi malorum historiam, habes affatim domi quod agas.

Quanta Isthmum circum defertur copia aquarum.

Aut quercum circum quantum stratum est foliorum:

tantam reperies multitudinem errorum in vita tua, ma-

larumque cupiditatum in animo, nec minus negligentia in his quæ fuerat officii præstare. Etenim quemadmodum scribit Xenophon, dispensatoribus rerum domesticarum seorsum esse repositam suppellectilem quæ pertinet ad sacra, seorsum quæ ad convivia, rursus alibi reposita, quæ pertinent ad agriculturam, alibi quæ ad bellum: itidem tibi digesta sunt mala, partim quæ proficiuntur ab invidia, partim quæ a zelotypia, partim ab ignavia, partim a parsimonia. Hæc recenseto, hæc recognoscito, fenestras unde prospectus in vicinos aditusque curiositatis obturato. Cæterum alias aperito vias, quæ ducunt in virorum conclave quod tibi domi est, in conclave muliebri, in loca in quibus versantur famuli. Illic habet istud percontandi studium, & curiositas, negotium nec inutile, nec improbum, verum utile ac salutiferum: cum sibi quisque sic loquitur:

Quo lapsus, quid feci? quod mihi munus omissem est?

Nunc vero, sicut fabulæ narrant, Lamiam domi quidem degere cæcam, oculos habentem in vasculo quodam repositos, verum ubi prodit foras reponere, ac tum oculatam esse: ita quisque nostrum foris & in rebus aliorum ob malevolentiam, sibi curiositatem velut oculum imponit. In nostris autem ipsorum erratis ac malis frequenter labimur præ ignorantia, ad hæc nec oculos habentes, nec lucem. Quapropter homo curiosus, hostibus utilior est quam sibi. Si quidem illorum mala coarguit, profertque, commonstrans illis quid sit cavendum, quidve corrigendum. Porro pleræque quæ domi geruntur, non animadvertit, videlicet attonitus studio negotiorum alienorum. Proinde Ulysses ne cum matre quidem prius colloqui voluit, quam ex vate percontatus esset ea, quorum gratia descenderat ad inferos. Ea cum audisset, tum demum & ad matrem sese vertit, & alias mulieres percontatus est, quænam esset Tyro, & quæ formosa Chloris, & quam ob rem mortua sit Epicasta,

Dum tristem laquei nodum trabe nectit ab alta.

Nos vero mire securi ignarique eorum quæ ad nos ipsos

Tom. IV.

E 2

per-

pertinent, aliorum genus inquirimus, videlicet quod avus vicini fuerit Syrus, avia vero Thræssa. Ille vero debet talenta tria, nec usuram persolvit. Quin & huiusmodi disquirimus, unde illius uxor rediit domum, quid hic & ille soli in angulo collocuti sunt. At Socrates obambulabat ambigens, quid Pythagoras dictis suis persuadere voluerit. Et Aristippus in Olympiis cum Ischomacho congressus interrogabat, cur Socrates disputans sic afficiat adolescentes, quumque pusilla quædam dictorum illius semina & exempla cepisset, sic fuit commotus, ut corpore concideret, fieretque modis omnibus pallidus & macilentus, donec navigasset Athenas sitibundus & incensus, hausissetque de fonte, simulque & virum & huius sermones ac Philosophiam didicisset, ejus hæc erat summa: Ut quisque norit sua ipsius mala, quo videlicet ab his liberetur. Atqui nonnulli propriam vitam velut inamœnissimum spectaculum non sustinent intueri, neque rationem veluti lucem, ad sese reflectere, ac circumducere. Verum animus omni genere malorum scatens, horrens ac metuens quæ sunt intus, exsilit foras, vagaturque circa aliena, nutriens ac saginans animi vitium. Etenim quemadmodum gallina in ædibus frequenter, cum cibus sit appositus, subit angulum, ibique scalpens terram,

Sicubi, ut in fimo, vel granum appareat unum.

Itidem qui curiositatis vitio laborant, prætermisissis interim sermonibus institutis, ac narrationibus, aliisque quæ nullus vetat percontari, nec quicquam moleste fert, si quis interroget, occulta secretaque mala totius domus efferunt. Atqui scitum est illud, quod Ægyptius respondit interroganti, quid ferret obvelatum: Ideo, inquit, obvelatum est. Tu vero cur curiose vestigas quod occultum est? Si nihil esset mali, non fuisset occultatum. Et sane in alienas aedes, non est mos ingredi quemquam, nisi prius pulsarit fores, quamquam nunc adhibentur janitores, olim mallei circuli ve pensiles, illi foribus, efficiebant ut sentiretur ingredi volens, ne matrem familias alienus in opere deprehenderet, aut virginem, aut vapulantem famulum, aut clamantes ancillas. Curiosus autem ad hæc ipsa clam subit, pudicæ domus, recteque constitutæ, nequaquam libenter spectator futurus, etiam si quis vocet. Ea vero quorum causa, clavis, repagulum, ac vestibulum adhibentur, retegunt & effert in vulgus. Atqui ventorum hi nobis sunt molestissimi, sicut ait Ariston, qui nobis revellunt pallia. Curiosus autem non pallia vicinorum, neque tunicas, sed parietes detegit, fores reserat, & ad teneram usque virginem, non aliter quam ventus penetrat irrepitque per omnia, Bacchanalia, Choreas, ac Pannychidas, quæ noctu celebrantur Dianæ, perscrutans & exquirens quod calumniatur. Ad hæc quemadmodum Cleonis, quem taxat vetus comœdia,

In Clodidis mens erat, in Ætolis manus:

sic hominis curiosi mens simul est in ædibus divitum, in casis pauperum, in aulis Regum, in thalamis nuper nuptarum, scrutans omnia omnium negotia, tum hospitum, tum præsidum, atque id quidem haud citra periculum: sed perinde ac si quis gustet aconitum curiositatis vitio scire cupiens quale sit, prius quam sentiat tollitur e medio: sic qui potentiorum inquirunt mala, prius absument se ipsos quam intelligant. Etenim qui solis radios, largos sane atque omnibus diffusos intueri nolunt, sed ipsum solis orbem impudenter obtinent, ac lucem in semet averti cogunt audaces, excæcantur. Itaque scite Philippides comœdiarum scriptor, cum Rex Lysimachus ipsi dixisset: Quid e meis rebus tibi impartiam? Quidvis, inquit, ô Rex, modo ne quid arcanorum. Etenim quæ Regum sunt, jucundissima pulcherrimaque foris posita sunt, convivia, divitiæ, solennes conventus, munificentia. Verum si quid arcanum est, ne adeas neve moveas. Non celatur Regis gaudium, cum res sunt prosperæ, neque risus ludentis, neque cum apparat aliquem humanitate seu beneficio prosequi. Quod occultatur formidabile est, triste, inamœnum, inaccessum, suppuratæ cujusdam iracundiæ thesaurus, aut ultionis profunda in animo versatio, aut zelotypia in uxorem, aut suspicio quæpiam in filium, aut diffidentia erga amicum. Fugeniagram istam & condensantem nubem. Senties tonare ac fulgurare simulatque eruperit, quod nunc latet. Quænam igitur fugiendi ratio? Si contrahas & adstringas, ut dixi, curiositatem, potissimum autem si mentem verteris ad ea

quæ magis profunt juvantque. Curiose perquire quæ sunt in cœlo, quæ in terra, quæ in aere, quæ in mari. Utrum parvarum rerum contemplatione delectaris, an magnarum? Si magnarum, circa solem curiosus esto, ubi occidat, & unde exoriatur. Quære cur luna velut homo subinde mutetur, ubi tantum luminis absumpserit, unde rursus quodgemit reparaverit.

*Ubi jam videri desit, qui fiat, ut
Primum nova ac vultu decora prodeat,
Sensim usque ad orbis aucta plenitudinem.
Rursum ubi decorem enituit ad summum, statim
Senescat imminuta, donec nulla sit.*

Atque hæc quidem sunt arcana naturæ, nec indignatur ea deprehendentibus. At magna contemnis. Curiosus igitur esto circa minora, qui fiat ut in his quæ terra producit, alia perpetuo floreat & vireant, omni tempore videntur, opes suas ostendant, alia rursus nunc quidem sint illis similia, nunc rursus velut homo negligens rei familiaris, qui semel omnes facultates profudit, nuda mendicæque relinquuntur. Deinde, quamobrem alia quidem fructus edant proceros, alia angulosos, alia circulares aut rotundos. Fortassis eam ob causam non es harum rerum curiosus, quod in his nihil insit mali. Quod si omnino necesse est curiositatem in malis, quemadmodum serpentem in letiferis sylvis semper ali versarique, ducamus illam ad Historias, atque illinc nobis congeramus copiam minime malignam, abundantiamque malorum. Hic enim insunt ruinæ virorum, profusiones facultatum, corruptiones uxorum, insidiæ famulorum, calumniæ amicorum, apparatus veneficiorum, invidiæ, zelotypiæ, naufragia familiarum, ejectiones Principum. Hisce temet expleto, his te oblectato, nemini molestiam aut dolorem allaturus eorum, quibuscum vivis. Verum ut videtur, curiositas non gaudet per antiquis & obsoletis malis, sed calidis ac recentibus, novæque Tragicæ libenter spectat. Cum Comicis autem & argumentis hilarioribus non admodum gaudet habere commercium. Proinde si quis de conjugio quopiam loquatur, aut de sacrificio, aut de deductione, indiligenter & oscitanter audit curiosus, aitque sibi pleraque jam ante audita esse, jubetque narrantem conferre sermonem in pauca, aut prætercurrere. Quod si quis assidens referre coeperit vitiatam virginem, aut adulteratam uxorem, aut institutam litem, aut dissidium fratrum, hic neque dormitat, neque causatur deesse otium:

Quin alias quatit voces, atque admoveat aures.

Atque illud, heu ut magis in aures fertur mortalium malum, quam felicitas, vere dictum est de curiosis. Quemadmodum enim cucurbitulæ, quod in carne deterrimentum est ad se trahunt, sic curiosorum aures deterrimos quoque sermones attrahunt: & ut melius dicam, sicuti civitates habent portas quasdam nefastas sinistrique ominis, per quas educunt supplicio capitis destinatos, sordesque ac purgamenta ejiciunt, nihil autem purum aut sacrum per eas vel ingreditur, vel egreditur: ita per curiosorum aures, nihil probum aut venustum transit, sed sermones de cædibus aditum inveniunt, atque ibi versantur, impuras & inopias fabulas secum deferentes:

*Semper canens in adibus manet meis
Ploratus.*

Hæc est curiosi Musa ac Siren unica, neque quicquam est istis audire jucundius. Siquidem curiositas est libido audiendi secreta retrusaque. Nullus autem occulit, si quid habet boni. Quandoquidem hic simulantur adesse bona etiam quæ non ad sunt. Proinde curiosus, qui appetit cognoscere mala, obnoxius est morbo, gaudendi de malis aliorum, livoris & invidiæ fratri. Nam invidia dolor est de bonis alienis. Cæterum Epichærecacia, voluptas est ex alienis malis concepta. Cæterum utrumque nascitur ex affectu immani ferinoque malitiæ. Adeo vero molestum est unicuique, si quis ipsius mala retegat, ut multi moriantur citius, quam ut Medicis aliquid secretorum morborum velint ostendere. Age si Herophilus aut Erasistratus, aut Æsculapius ipse quum inter homines esset, tenens remedia & instrumenta juxta domum adstans, percontatus fuisset, num quis haberet fistulam juxta posticum, aut num uxor cancerum in membro pudendo (quamquam huius artis curiositas salutifera est) attamen nemo, ni fallor, non abegisset percontatorem, qui non expectata necessitate invocatus

catus venisset ad aliena mala cognoscenda. Atqui curiosi hæc eadem atque his etiam pejora disquirunt, idque non ut sanent, sed tantum ut retegant, unde non injuria habentur invisi. Nam & telonis indignamur graviterque ferimus, non cum decerpunt aliquid ex his quæ palam importantur, sed quoties inquirentes quæ sunt occulta, in alienis vasis ac sarcinis versantur. Et tamen illis hoc permittit lex, & damno afficiuntur, ni fecerint. Contra, curiosi perdunt ac projiciunt sua ipsorum negotia, dum intenti sunt alienis. Neque frequenter eunt rus, eo quod non ferant quietem ac silentium agrorum. Quod si quando sese post longum tempus eo contulerint, vicinorum vineas intuentur potius quam suas, percontanturque quot boves vicino perierint, aut quantum vini illi acuerit, citoque recurrunt in urbem his expleti. Itaque qui verus est agricola, nec eum sermonem libenter recipit, qui sua sponte venit ex urbe. Dicit enim: Itane mihi fodiens dicet, quibus conditionibus compositæ lites sint? Nam nunc harum rerum curiosus obambulat scelerosus iste. Cæterum curiosi fugiunt rusticationem, uti rem quampiam inanem, frigidam, neque quicquam habentem Tragœdiæ, ad tribunalia, fora & portus se recipiunt. Nihilne novi? Nam mane non eras in foro. Quid igitur, num tribus horis existimas immutatam esse civitatem? Et tamen si quis habeat tale quippiam quod narret, descendit ex equo, dataque dextra, & exosculatus hominem, consistit auscultans. Quod si quis forte obvius dicat, nihil esse novi, tamquam offensus, quid ais, inquit? Non fuisti in foro? Non præteristi prætorium, nec incidisti in eos qui venerunt ex Italia? Itaque laudanda Locrensis lex, quæ si quis peregre reversus rogasset, numquid novi, eum multa afficiebat. Quemadmodum enim coqui optant uberem pecudum proventum, piscatores piscium: sic curiosi optant annonam malorum, ac negotiorum multitudinem, novitatesque, & rerum mutationes, quo semper habeant quod venentur mastentque. Quin & Thuriensium legibus recte cautum est, quæ vetant in comœdiis taxari cives, præterquam adulteros & curiosos. Siquidem videtur & adulterium esse curiositas alienæ voluptatis, inquisitioque ac persectatio rerum, quæ sic asservantur, ut plerisque lateant. Ipsa vero curiositas, paralytis est ac tabes, renudatioque rerum non efferendarum. Itaque sere fit, ut multa cognoscendi studium, comitetur garrulitatis vitium. Quapropter & Pythagoras solitus est juvenibus indicere silentium quinquenne, quod ille vocabat echomythiam, a continendo sermone. Cæterum fieri non potest, ut curiositatem non comitetur maledicentia. Etenim quæ libenter audiunt, ea libenter effutunt, & quæ ab aliis studiose colligunt, apud alios cum voluptate efferunt. Itaque morbus hic præter alia mala adfert & illud, quod impedimento est, quo minus assequantur quod concupiscunt. Etenim omnes illos observant celantque, neque libenter aut faciunt quicquam vidente curioso, neque dicunt audiente. Verum & consilium differunt, & negotiorum considerationes in aliud rejiciunt tempus, donec e medio se tollat homo talis. Quod si forte subito supervenerit curiosus, dum quippiam arcani sermonis habetur, aut rei seriæ geritur, non aliter quam felle prætercurrente solent piscem, ita tollunt e medio quod erat præ manibus, & abscondunt, adeo ut plerumque quæ cæteris audire spectareque licet, his solis nec audire nec spectare detur. Quamobrem prorsus omni fide caret homo curiosus, famulis enim & peregrinis citius credimus epistolas, aut literas, aut sigilla, quam amicis aut familiaribus curiosis. At Bellerophontes ille ne adversus seipsum quidem scriptas literas cum portaret, resignavit, sed abstinuit manum ab epistola Regis, quemadmodum abstinebat ab ejusdem uxore, nimirum eadem animi temperantia. Siquidem intemperantiæ est curiosum esse, non aliter quam adulterium esse: adjuncta est autem intemperantiæ, gravis stultitia ac dementia. Nam præteritis quæ plurimæ sunt, communibus ac publicis mulieribus, ad conclusam ac sumptuosam ferri, frequenter ut accidit, deformem, insignis cujusdam insanitiæ dementiæque est. Atqui idem faciunt curiosi, præteritis multis ac pulcris spectaculis, prælectionibus, studiis ac disputationibus, alienas perfodiunt epistolas, aures admovent vicinorum parietibus, ac susurros miscunt cum famulis & uxorcibus, nec id fere citra periculum, certe semper cum infamia. Proinde conducibile

A fuerit curiosis ad morbi depulsionem, si quam maxime fieri potest, recordentur, quæ ante compererunt. Etenim si quemadmodum Simonides dixit, se cum ex intervallo temporis aperiret scrinia, alterum quidem quod mercedibus erat dicatum, invenire plenum, alterum quod Gratiis erat sacrum, vacuum: ita si quis ex intervallo, curiositatis penum aperiat inspiciatque multis inutilibus, supervacaneis, & inamœnis rebus plenum, fortassis ipsum rei facies offendet, cum apparuerit modis omnibus inamabilis ac nugatoria. Nunc age, si quis aggressus veterum libros, ex his pessima quæque decerpit, ac librum habeat hinc compositum, velut ex Homericis versibus, qui acephali dicuntur, aut ex tragicis solœcismis, aut ex his quæ Archilochus adversus mulieres indecenter & intemperanter dixit, se ipsum interim traducens, an non is videatur tragicis dignus imprecationibus,

Male pereas, mortalium excerpens mala.

B Quin & absque tragicis imprecationibus, indecora est & inutilis collectio, repositioque peccatorum alienorum. Qualis erat illa civitas, quam Philippus ex pessimis quibusque ac deploratissimis conditam ex re vocavit *πονηρόπολιν*. Itaque curiosi dum undique colligunt congeruntque, non verum ac poematum, sed alienæ vitæ lapsus, errata, ac solœcismos, inveniuntissimum & injucundissimum malorum grammatophylacion circumferunt, suam ipsorum memoriam. Quemadmodum igitur Romæ quidam picturas ac statuas, ac per Jovem etiam puerorum venalium ac mulierum formas, pro nihilo ducentes, obversantur circa forum in quo venundantur portenta, insipientes perquirentesque mutilos tibiis, felium instar habentes cubitos, aut quibus sunt tres oculi, aut qui capitis forma passerem representant, aut si qua alia species commixta, aut si quod portentum abortivum. Cæterum, si quis assidue perducit illos ad hujusmodi spectacula, cito res ipsa fatietatem ac nauseam pariet. Ita qui curiosi sunt circa lapsus alienæ vitæ, circa probra generis, circa turbas ac peccata, quæ inciderunt in ædibus alienis, ea quæ prius compererunt in memoriam revocent, meminerintque quod ex alienorum malorum observatione nullam neque gratiam, neque utilitatem retulerint. Igitur ad hujusmodi morbi depulsionem plurimum profuerit, si consuecamus exercere nosmetipsos initio e longinquo facto, atque hoc pacto discamus in hoc affectu temperare nobis. Quoniam enim ex assuetudine natum est incrementum morbi, paulatim in pejus proficientis, eodem modo sumus pariter & de exercitatione temperantiæ disputaturi. Proinde sumamus initium ab his quæ & celerime fieri possunt, & maxime vulgaria sunt. Quantum enim negotii est per vias, sepulcrorum inscriptiones non legere: aut quid habet difficultatis, inter deambulandum literas parietibus inscriptas, oculis præterire, tacite nos ipsos commonentes, in illis nihil esse scriptum, quod utilitatem aut oblectationem adferat, sed Meminit ille illius in bonum, & Amicorum optimus hic est quispiam: multa que his similia illic visuntur, plena nugamentorum. Quæ videntur quidem nihil officere, cum leguntur, lædunt tamen clanculum, eo quod gignunt in nobis studium disquirendi quæ nihil attinent. Et quemadmodum venatores non sinunt canes aberrare, & quemlibet odorem persequi, sed loris retrahunt revocantque olfactum illorum servantes purum & integrum officio peculiari, ut acius inhæreant vestigiis,

Naribus inquirens vestigia summa ferarum.

D Sic oportet & curiositatem ad quidvis spectandum audiendumve excurrentem, atque oberrantem cohibere ac retrahere, quo servetur ad utilia. Etenim sicuti leones & aquilæ dum ambulant, ungues vertunt introrsum, ne aciem illorum & cuspidem deterant: sic existimantes curiositatem ad multarum cognitionum aciem quamdam & acumen habere, ne consumamus illud, neque hebetemus in rebus deterrimis. Secundo vero loco consuecamus, si quando præterimus fores alienas, non introspicere, neque in ea quæ sunt intus oculis irrumpamus, curiositate manus utentes vice: sed illud Xenocratis in promptu sit, qui negavit quicquam referre, utrum pedes an oculos inferas in ædes alienas. Neque enim justum, neque honestum, ac ne jucundum quidem spectaculum est,

Hospes videre, turpe si quid intus est.

Tom. IV.

E 3

Nam

Nam ea quæ videntur in ædibus ferme sunt huiusmodi, va-
fcula humi jacentia, aut ancillæ sedentes, nihil vero serium,
nihil jucundum. Cæterum, turpe est ad hæc obiter diver-
tere mentis oculos, huc intendere aciem ingenii, hisque
assuescere malum est. Diogenes quidem cum spectaret
Dioxippum Olympionicen curru invehiri, nec valentem in-
terim oculos avertere a formosa muliercula, quæ spectabat
pompa, sed respectantem, ac circumtorquentem ad il-
lam oculos, videte, inquit, athletam a puellula collo ob-
torto vinci. Curiosos autem videas pariter ad quodvis spe-
ctaculum flectere cervicem ac circumagi, posteaquam eos
ceperit assuetudo curaque oculos per omnia circumducen-
di. Oportet autem, ut arbitror, sensum nequaquam foris
devagari, veluti famulam non probe institutam, verum
cum ab animo dimittitur ad negotia, in illis versari, celeriterque
renunciare quod mandatum est. Deinde rursus de-
center intus apud rationem versari, illique attendere. Nunc
autem accidit illud quod ait Sophocles:

Deinde vero viri non tenentis habenas

Liberi equi vi rapiunt:

ita sensus destituti recto, quemadmodum diximus, ductu
atque exercitatione, ultro excurrunt, ac plerumque secum
una trahunt animum ad quæ non oportuit, tandem dant il-
lum præcipitem. Unde illud quidem falso jactatum est de
Democrito, quod sponte sibi ademerit oculos, admovent
eos speculis ignicandentibus, & ab his percussu accepto,
ne quid obturbarent menti, subinde vocantes ad res exter-
nas, sed finerent illam intus fervare domum, versarique in
rebus intelligibilibus, velut obturatis quæ in viam spectant
fenestris. Illud tamen verissimum est, quod raro movent
sensem, qui plerumque mentis agitatione utuntur. Siqui-
dem & musca quammaxime procul ab urbibus colloca-
bant, & noctem velut amicam intelligentiæ, vocabant eu-
phronem, videlicet arbitantes quietem & assiduitatem il-
lam, nullis interpellantibus aliarum rerum curis, multum
habere momenti ad inventionem eorum quæ inquirentur.
Ac ne illud quidem arduum est ac difficile, quoties homi-
nes in foro sese vicissim conviciis ac maledictis impetunt,
non adire: aut si quando multorum concursus fuerit, ma-
nere sedentem: quod si tibi non temperas, surgere atque
abire. Nam si te ipsum curiosus admiscueris, nullius bonæ
rei fructum inde capies. Plurimam vero capies utilitatem,
si curiositatem avertas, ubique coerceas, ut consuescat ob-
temperare rationi. Ab hoc initio proficiens ad acriorem
exercitationem, recte feceris, si theatrum in quo quid ju-
cundi recitatur prætereas, sique amicos ad saltationis aut
comœdiæ spectaculum secum abducere conantes repellas,
aut si clamore in stadio circove exorto non advertas oculos.
Quemadmodum enim Socrates monebat cavendos esse ci-
bos, qui non esurientes invitarent ad edendum, similiter
& potum, qui non sitientes ad bibendum: itidem oportet
& nos, omnia spectacula omnesque recitationes cavere fu-
gereque, quæ nos ad se cogunt allecantque, cum illis ni-
hil sit opus. At Cyrus nolebat adspicere Pantheam, verum
cum Araspus diceret, mulieris formam dignam esse quam
contempleretur: Ob hoc ipsum igitur, inquit, magis ab-
stinendum est ab ea. Etenim si tuum secutus consilium illam
adiero, fortassis ipsa rursus mihi persuaserit, ut ad ipsam
commeem, etiam cum non vacabit, spectemque & assi-
deam, neglectis interim multis seriis negotiis. Eundem ad-
modum nec Alexander venit in conspectum uxoris Darii,
cum prædicaretur esse decentissima specie, sed huius ma-
trem conveniens animum, puellam ac formosam videre non
sustinuit. Nos dum in uxorum cubicula clam immittimus
oculos etiam a fenestris penfiles, nihil flagitii nobis vide-
mur admittere, qui curiositatem nostram patiamur illabi,
influereque per omnia. Est igitur & ad iustitiam exercen-
dam utile, nonnumquam & quod iustum est prætermittere,

*ἢ ἐπειτα δ' Ἀπώνος ἀνδρὸς ἄγομαι πάλαι βίᾳ φερόμεν: hoc est, Dein-
de viri Ænienſis indomiti equi vi feruntur. Est ὕ. 725. Electræ. Errorem
hunc Erasmi animadvertit P. Leopardus Emend. lib. 1. c. 19.*

A quo consueſcas procul abesse a factis iniustis. Similiter &
ad pudicitiam conducit nonnumquam a propriis uxoris
abstinere, ne quando commovearis in alienas. Hanc de-
nique consuetudinem adducens curiositati, tenta nonnum-
quam & eorum quæ ad te pertinent, nonnulla dissimulare,
nec in aures admittere, & si quis voluerit aliquid earum re-
rum quæ domi tuæ gestæ sunt renunciare, differas, ver-
baque quæ de te dicta videntur, repellas ab auribus. Siqui-
dem Oedipodem curiositas maximis involvit malis. Etenim
cum de seipso perquireret, quasi non esset Corinthius sed
hospes, obvium habuit Lajum, quo perempto, propriaque
matre in matrimonium ducta, dotisque nomine regnum
adeptus, cum jam videretur beatus, rursus inquisivit de
seipso, idque cum non permetteret uxor, vehementius
etiam redarguebat senem conscium, nihil non admovent,
quo cogi posset ad prodendum arcanum. Tandem cum rei
suspicio jam illum torqueret, & senex exclamasset:

Hec me eloquendi jam premit necessitas,

nihil secius tamen curiositatis vitio devinctus & discrucia-
tus, respondit:

Ac me audiendi, audire oportet attamen.

Usque adeo dulcis quædam est amaritudo, nec cohiberi po-
test curiositatis titillatio, velut ulcus semetipsum cruentans
dum lancinatur. Cæterum qui sit hoc morbo liberatus, na-
turaque placidus, neque gnarus ullius mali, dicturus est,
O diva quam sapiſ malorum oblivio.

C Quapropter & adversus hæc est consuetudo ducenda, ne
redditam epistolam mox ac protinus solvamus, quemad-
modum faciunt plerique, qui si manus sint tardiores, den-
tibus epistolæ vincula dilacerant. Tum sicunde veniat nun-
cius, ne accurramus, neque surgamus loco, si quis ami-
cus dixerit, habeo nonnihil novæ rei quod tibi dicam. Imo
potius si quid habes quod utilitatem ac fructum adferat.
Cum ego quondam Romæ differerem, Rusticus ille quem
post occidit Domitianus, gloriæ illius invidens, me lo-
quentem audiebat, atque interim satelles accedens, Cæ-
saris epistolam illi reddidit. Atque orto silentio, meque ser-
monem interrumpente, quo posset epistolam legere, no-
luit, nec prius resignavit, quam ego finissem orationem,
ac dimissem auditorium. Qua quidem in re omnes viri
gravitatem admirati sunt. Verum ubi jam quis quibuscum-
que potest modis alens curiositatis morbum validum ac vio-
lentum reddiderit, non jam facile est eam cohibere, pro-
pterea quod ob assuetudinem fertur rapturque ad ea quæ
vetita sunt. Verum hi resignant epistolas, secretis amico-
rum conciliis semet ingerunt, sacrorum inspectatores fiunt,
quæ videre fas non est, loca inaccessa calcant, facta dicta-
que Regum scrutantur. Et tamen Tyrannos quos necesse
est omnia cognoscere, invisissimos reddit hominum genus,
quos aures ad delatores appellant. Primus itaque Darius
minor, quosdam habebat auscultatores, quos *ὠτακτοὺς* vo-
cant, sibi ipsi diffidens, nullosque non suspectos habens ac
metuens. Dionysii vero, delatores huiusmodi Syracusanis
admiscuerunt. Unde novatis rebus hos primum apprehen-
sos Syracusani occiderunt. Etenim delatorum genus ex cu-
rioforum gente familiaque est. Ac Sycophantæ quidem in-
quirunt, si quid quis mali vel decrevit vel fecit. Curiosi ve-
ro etiam calamitates vicinorum, quæ præter animi decre-
tum accidunt, exquirunt atque in vulgus efferunt. Dici-
tur autem & Aliterii cognomen ex curiositatis vitio pri-
mum esse natum. Cum enim, ut est verisimile, valida fa-
mes esset apud Athenienses, nec hi quibus erat frumentum
proferrent in medium, sed clam noctuque domi molerent,
isti obambulantes observabant molarum strepitum, unde
cognomen inditum Aliteriis. Simili de causa narrant Sycophan-
tarum cognomen ortum. Cum enim lege vetitum es-
set, ne quis exportaret ficos, qui prodebant ac deferebant
exportantes, Sycophantæ dicti sunt. Proinde nec illud fue-
rit inutile curiosis, quo pudeat ipsos sui, si cogitent sese si-
mili cognatoque studio teneri, quo tenentur hi, qui maxi-
me sunt invisi molestique cunctis.

DESIDERIUS ERASMUS ROTERODAMUS
ORNATISSIMO JUVENI
FRANCISCO DILFO

Salutem dicit.

ULLA vitia graviolem afferunt perniciem, Franciscæ carissime, quam quæ virtutis specie fucantur. Quorum de genere est immodica verecundia, quam Græci vocant *δυσωπία*. Atque hoc noxium germen optimis quibusque ac generosissimis ingeniis potissimum inascitur, quod si vi tentes evellere, succedit aliud nocentius. Si relinquo, multam malorum vim secum invehit. Cæterum si cauta moderatione corrigas, optimus est innocentie custos, ac virtutum omnium velut ornamentum. Et recte quidem Aristoteles negat pudorem esse virtutem, sed in adolescentibus affectionem probam bonæque spei indolem arguentem. Ita Comicus ille senex: Erubuit, salva res est. Verum is si immodicus sit, celat vitia, ne possint sanari, quemadmodum scripsit Flaccus: Incurata malus pudor ulcera celat. Et Plato censet hunc affectum largioribus iruitatiunculis excutiendum. Obstupescit ingenii vigorem. Unde prisca primam insanie gradum, quem gignere dicitur strychnum drachmæ pondere potum, lusum pudoris vocaverunt. Nec rarum est cernere quosdam huiusmodi pudore sic delirantes, ut mens abesse videatur. Breviter non solum ad discendum ac iudicandum, verum etiam ad dicendum & ad omnem honestam vitæ functionem reddit inutiles. Itaque hunc Plutarchi libellum, quem linguæ nostræ appendicem esse volui, eo libentius verti, quod ipse repetens animo vitæ peractæ seriem, comperio me non alia re magis peccasse quam *δυσωπία*, neque quicquam infelicius mihi cecisse quam ea quæ contra animi mei sententiam, amicorum improbis flagitationibus tribui. Quomiam autem animam verti cum eximiiis naturæ tuæ dotibus, multum verecundiæ, multumque facilitatis esse conjunctum, hoc libello te velut antidoto muniendum putavi, ne quando pudor exeat in *δυσωπία*, quæ antibi hætenus damno fuerit nescio, certe illi acceptum fero, quod sero cognovi tam felix & amicis ingenium. Quod si maturius contigisset, tuo quoque, ni fallor, bono contigisset. Sed non te remorabor diutius a Plutarcho, ex quo melius audies hæc omnia. Bene vale. Basileæ postrid. Purificationis. Anno a Christo nato M D XXVI.

PLUTARCHUS CHÆRONEUS

D E

VITIOSA VERECUNDIA,

DESIDERIO ERASMO ROTERODAMO

INTERPRETE.

HIS quæ terra producit, quædam sunt non modo suapte natura sylvestria infrugiferaque, verum etiam mitibus frugiferisque seminibus ac plantis suo incremento officientia: attamen hæc agricolæ iudicant argumenta soli nequaquam mali, sed pinguis ac feracis. Itidem sunt & affectiones animi, per se quidem non bonæ, sed tamen ceu germina quædam ac flores bonæ indolis, quæque semetipsam rationi colendam commode possit exhibere. In his numero & eam quam Græci vocant *Dysopiam*, hanc dicere possis vitiosum pudorem, aut stupidam verecundiam, quæ signum quidem est haudquaquam malum, quum sit causa mali. Et enim qui pudefcunt frequenter eadem peccant, quæ solent impudentes, nisi quod illi quum peccant, dolore molestiaque afficiuntur, non autem delectantur, quemadmodum isti. Quisquis enim pudore vacat, non sentit dolorem ex turpiter factis. Contra qui facile pudefcit, cito commoveatur, non solum objectis his quæ vere turpia sunt, verum etiam quæ speciem habent turpitudinis. Siquidem immodicus pudor *δυσωπία* dicitur, hinc imposito nomine, quod vultus quodammodo simul cum animo vertatur, locoque dimoveatur. Quemadmodum enim *κατήφεια*, quam pronitatem aut putiditatem Latine possis dicere, definiunt dolorem in nobis efficientem, ut vultum demittamus: sic pudorem adeo nos afficientem ut non audeamus obtueri quos oportebat, *δυσωπία* appellant voce composita ex *ὠπὴ* adspicere, & *δύς*, particula quæ difficultatis habet significationem. Unde Orator quidem ille de impudente dixit, quod in oculis haberet non *κόρυς* sed *πέγυς*, id est, non pupillas sed *scorta*, videlicet ludens ex ambiguo vocis *κόρυς*, quæ & *virginem* sonat, & oculi *pupillam*. At e diverso qui facile pudefcit, animum plus satis muliebre ac mollem in vultu præ se fert, extenuans interim vitium suum, & id quo vincitur ab impudente pudorem appellans. Itaque Cato dicebat sibi magis placere adolescentes qui rubescerent, quam qui pallefcerent: recte consuefaciens illos docensque, probum esse metuendum magis quam reprehensionem, &

A suspicionem potius quam periculum. Attamen immodicus ille metus suspicioque probri eximenda est animo, eo quod sæpenumero fit in nonnullis, ut dum non minus metuunt audire male, quam affici malis, deterreantur ac resiliant ab honesto, quod non queant perpeti infamiam. Nec horum sane fovendus est affectus, qui tam molles sunt & imbecilles, neque rursus laudandus est ille animi rigor & immobilitas. Cæterum in hoc quod quis

*Intrepide fixisque oculis contra adspicit omnes,
Lucet Anaxarchi vis improbitasque canina.*

Quin magis arte conandum est, ut ex utroque modulata quædam fiat temperatura, quæ simul & a perpetuo fixoque obtutu, tollat impudentiam, & a nimia modestia tollat imbecillitatem. Est profecto & difficilis horum curatio, nec absque periculo fit ab excessibus huiusmodi revocatio. Sicut enim agricola quum evellit sylvestre germen & infrugiferum, ibi valide impacto ligone, subvertit radicem, aut admoto igni incendit. Cæterum quum vitem aggreditur putandam, aut mali arborem aut oleastrum tractat, circumspice manum admovet, metuens ne quid ex his quæ sana sunt rescet: Itidem Philosophus, quum ex adolescentis animo eximit invidiæ infrugiferum germen, quodque non facile mansuescit, aut intempestivum pecuniæ studium, aut quum libidinis intemperantiam exsecat, cruentat premitque, ac sectionem & cicatricem profundam facit. Cæterum quoties ad delicatam teneramque animi partem sermonem adhibet avocantem a vitio, qualis est ea, quæ immodico pudore commovetur ac turbatur, cavet ne imprudens simul rescet ingenuum pudorem. Nutrices enim dum frequenter pressius extergunt fordes ab infantibus, nonnumquam & carnem una cum fordibus abstrahunt læduntque. Proinde non est committendum, ut dum modis omnibus ab adolescentibus ad vivum usque pudorem immodicum extundimus, incogitantes eos reddamus ac præter modum improbos. Quin potius quemadmodum ii qui demoliuntur ædes sacris ædificiis contiguas, quæ proxima sunt & continentia manere sinunt ac fulciunt: Ita dum im-

modici pudoris vitium attingimus, cavendum est ne simul & illa detrahamus, quæ contigua sunt pudori, modestiæ ac mansuetudini. Nam sub his latitat, his adhæret vitiosus pudor, palpsans & assentans immodice verecundo, velut humano civilique, ac sensum habenti communem, minimeque rigido ac prætracto. Hanc ob causam Stoici his de rebus disserturi, protinus ipso etiam nomine distinxerunt erubescantiam ac vitiosum pudorem a verecundia, ne si commune vocabulum reliquissent, vitio darent occasionem lædendi: verum nobis concedant nominibus citra calumniam uti, vel potius largiantur nobis Homericò more loqui. Si quidem ille dixit:

Valde pudor mortale genus ladirve juvarve.

Et haud male quidem lædendi verbum priore loco posuit. Fit enim pudor utilis ratione, quæ & detrahit quod redundabat, & quod erat moderatum relinquit. Illud igitur in primis persuadendum est ei, qui immodico pudori obnoxius est, quod affectu noxio teneatur. Nihil autem est noxium quod idem sit honestum: quodque non oporteat voluptatem capere, quoties laudibus demulcetur, dum pro gravi, excelso ac justo prædicatur elegans & hilaris, neque quemadmodum Euripidis Pegasus: Pavitando cessit insidenti plus satis Bellerophontæ, ita sese præbeat quibuslibet rogantibus, atque ad illorum humilitatem simul & semetipsum dejiciat, metuens ne audiat durus & inexorabilis. Etenim Bocchoridi Ægyptio, quum esset natura sævus, Isis ut ferunt, immisit aspidem, quæ circumvoluta capiti, superne obumbraret, videlicet quo iuste judicaret. At pudor immodicus mollibus & effœminatis imminens, nec valens ad ullam petitionem renuere aut contradicere, & iudices avertit a iustitia, & in consultatione sedentibus obturat os, multaque cogit tum dicere tum facere inconsultè. Cæterum qui improbissimus est, semper huius affectus dominus ac superior est, sic excutiens pudoris affectum ut numquam pudeat. Itaque pudor immodicus dum nullam interpellationem potest repellere nec submovere: perinde ut ager supinus ac mollis, turpissimis tum factis tum cupiditatibus pervius est. Nam huiusmodi pudor malus custos est teneræ ætatis, quemadmodum dixit Brutus, sibi non videri eum ætatis florem recte collocasse, qui nihil negaret. Rursus malus est thalami & fœminei conclavis curator. Sicut apud Sophoclem loquitur illa adultero jam facti pœnitens: Suasum impulisti, blandiendo illecta sum. Itaque pudor immodicus, posteaquam intemperantiam ad turpia proclivem magis etiam non obstitendo corrumpit, omnia præbet invadentibus immunita, patentia, proclivia. Et in dando quidem perdunt ingenia sceleratissima. Obsequendi vero facilitate, & immodico pudore, corrumpunt etiam verecunda. Non interim commemoro detrimenta rerum utilium, quæ parit immodicus pudor dum mutuum dant, quibus diffidunt: dum sponsores fiunt, pro quibus nolunt, dum laudant quidem illud, sponde, sed præsto est noxa, cæterum eo in rebus gerendis uti non possunt. Quam multos autem hic morbus sustulerit, nemo facile recensuerit. Si quidem Creon dum sic Medeam alloquitur:

Mulier satius est hostis ut fiam tibi:

Quam si obsequar nunc, gemere dira in posterum, aliis quid esset agendum præscripsit: At ipse stulto pudore victus dum unum diem poscenti dat, subvertit domum. Nonnulli vero etiam quum cædes & venena suspicarentur parari, tamen ob pudorem vitiosum subversi sunt. Hunc in modum periit Dion, non quod ignoraret sibi a Callippo strui insidias, sed quia puduit observare amicum & hospitem. Sic Antipater Casandri filius, vocato ad cœnam Demetrio. Deinde postero die quum vicissim esset vocatus ab ipso, puduit recusare, ne videretur ei diffidere qui ipsi filius fuisset. Quum isset igitur, super cœnam interfectus est. Cæterum Polyperchon pactus talenta centum, receperat Casandro sese perempturum Herculem Alexandri ex Barsine nothum, deinde ad cœnam vocabat. Porro quum adolescens suspectam quidem haberet eam vocationem, metueretque sibi, cæterum excusaret incommodam valetudinem, Polyperchon veniens ad illum prior ita loquutus est: O puer imitare morum paternorum facilitatem humanitatemque, nisi profecto metuis nos, quasi tibi struamus insidias. Adolescentulus autem pudefactus, sequutus est, illi vero peracta cœna eum jugularunt. Non est igitur ridicu-

la, quod ajunt quidam, nec illiberalis, sed prudens illa Hesiodi sententia:

Ad cœnam voca amicum, ne accersiveris hostem.

Ne sis immodice pudens erga osorem, neque submoveris eum, qui videtur fidere. Etenim si vocaris vicissim vocaberis, & cœna accipies, si fueris acceptus, tinctura, ut ita loquar, custode diffidentiae, pudore mollita abjecta. Conandum est igitur, ut hic morbus multorum causa malorum propellatur primum per exercitationem facto initio, more eorum qui aliis in rebus quippiam meditantur, a pusillis, & ubi non difficile sit contra oculos tollere: veluti si quis tibi propinet in cœna, quum satis biberis, ne te moveat pudor inutilis, neque tibi ipsi vim facias, sed deponito poculum. Rursus aliquis provocat ad talos inter pocula, ne pudeas neque metuas si petaris dictorio, sed imitare Xenophontem Lagi, quem quum Hermoneus meticulosum vocaret, quod nollet cum ipso talis ludere, confessus est se non modo timidum, sed vehementer etiam timidum & meticulosum esse adversus inhonestas. Rursus incidisti in hominem inepte loquacem, qui te apprehendit, & inhærens complexu retinet, ne sis hic immodice pudens, sed interruptum sermonem urge & absolve. Nam huiusmodi recusationes ac discussiones quoniam in minoribus malis præparant exercentque ad excutiendum inutilem pudorem, consuefaciunt nos ad majora. At hoc sane loco non alienum fuerit commemorare quod dixit Demosthenes. Etenim quum Athenienses gestirent Harpalo ferre auxilia, jamque adversus Alexandrum armarentur, de repente apparuit Philoxenus, quem Alexander maritimis negotiis ducem præfecerat. Quum vero populus attonitus metu, consulesceret, quid faciant, inquit Demosthenes, si solem videant qui non possint obtueri lucernam? Quid enim facturus es in arduis negotiis, si Rex interveniat aut populus pudore obticescat, quum familiari propinanti poculumque porrigenti, non possis recusare, neque garrulum apprehendentem effugere, sed homini nugaci præbeas teipsum quoad illi lubet immorari, non habens tantum roboris ut dicas: videbo te posthac, nunc non est otium. Jam vero adversus laudes adulantium, non inutilis fuerit in rebus levioribus meditatio exercitatioque ad expellendum vitiosum pudorem. Quod genus sit, in amici convivio citharædus inscite canit, aut comædus magno emptus inscita actione perdit Menandrum, plerisque plaudentibus & admirantibus. Non fuerit opinor molestum aut difficile cum silentio audire, nec illiberaliter laudare, supra quam tibi videatur. Quod si in his tibi non temperas, quid facies amico recitante malum carmen, aut scriptam orationem ostendente? Nimirum illiberaliter ridiculeque laudabis, simulque cum cæteris adulantibus applaudens augebis tumultum. Quomodo igitur reprehendes in negotio serio delinquentem? Quomodo in gerendo Principatu, aut in nuptiis, aut in administranda Republica non recte se gerentem admonebis? Nam ego quidem nec Periclis illud probarim, quod respondit cuidam amico postulanti, ut pro se ferret falsum testimonium cui conjunctum erat iurandum, usque ad aram inquiens amicus sum. Nimis enim prope jam accessit. Cæterum qui e longinquo sese consuefecerit, ut neque dicentem laudet præter animi sententiam, neque canenti applaudat, neque scommatis parum dextre ludenti arrideat, non committet ut eoque progrediatur aliquis, ut vel dicere audeat homini in huiusmodi negotiis non plus satis verecundo: Jura pro me, dic falsum testimonium, aut pronuncia præter justum. Itidem oportet & pecuniam mutuam flagitantibus obistere, consuetudine multo ante parata in rebus neque magni momenti, neque recusatu difficilibus. Archelaus Macedonum Rex, quum ab ipso poculum aureum postularet quidam, qui nihil ducebat honestum præterquam accipere, iussit ministro ut id Euripidi daret. Et hominem illum intuitus: Tu quidem, inquit, dignus es qui poscas nec accipias: hic vero dignus est qui etiam non postulans accipiat: pulcre declarans non ex pudoris arbitrio, sed ex iudicii delectu donationem ac largitionem esse faciendam. Nos vero sæpenumero modestis hominibus ac familiaribus quum egent contemptis, aliis instanter improbeque flagitantibus damus, non quod dare velimus, sed quod negare non valeamus. Quemadmodum Antigonus senior, quum frequenter Biantem moleste flagitantem tulisset: Date, inquit, Bianti talentum vel vi.

Tamet si

Tametsi is Regum omnium maxime erat exercitatus & instructus dictis ad huiusmodi postulationes excutiendas. Etenim quum aliquando Cynicus quidam petisset ab ipso drachmam, non est, inquit, Regum dare drachmam, & quum ille subiecisset, ergo da mihi talentum, respondit, atqui non est Cynici accipere. Diogenes quidem obambulans in Ceramico, petebat a statuis. Id factum admirantibus respondit, se in hoc exerceri ut assuesceret frustrari postulatis. Nobis autem primum exercitatio sumenda est in rebus vulgaribus, ac meditandum in parvis negare iis qui flagitant, præter meritum accepturi, ne desit quod respondeamus majora recusaturi. Siquidem nullus, ut inquit Demosthenes, qui quod habebat insumpsit in quæ non oportebat, quæ non possidet si contingant, utetur in quæ oportet. Quoties autem deficimus circa honesta, redundantes in supervacaneis, oritur multiplex turpitudine. Ad hæc vitiosus pudor, non modo malus & imprudens dispensator est pecuniarum, verum etiam maioribus in rebus non admittit utiliter consulentem rationem. Etenim ægotantes non accersimus Medicum peritum veriti familiarem offendere, ac liberis præceptores eligimus eos potius qui nos huc ambitu suo provocant, quam idoneos. Quin & in litibus frequenter non patimur eum patronum dicere, qui causæ utilis est & rei forensis peritus, sed amici cuiuspiam aut cognati filio gratificantes, tradimus apud populum agendam causam. Postremo permultos cernere est ex eorum numero qui Philosophiæ vacare dicuntur, quum sint Epicurei ac Stoici, non delectu neque judicio versantes cum amicis ac familiaribus, verum ultro se præbentes illis impudenter aliquid postulantis. Age igitur ut ad hæc multo ante in rebus vulgaribus ac pusillis nosmetipsos exerceamus, assuescentes, neque tonsore neque pictore per immodicum pudorem uti, neque in sordido diversorio manere, si copia sit melioris, eo quod caupo frequenter salutarit nos, sed in consuetudinem ducamus, etiam in minimis eligere quod melius est. Sicut Pythagorici semper cavebant, ne quando dextro femori lævum imponent, neque parem numerum pro impari sumerent, quoties in cæteris esset æqualitas. Quin & illud ducendum in consuetudinem, ne quum rem divinam facimus, aut nuptias celebramus, aut aliud huiusmodi convivium apparamus, vocemus salutantem aut ultro accurrentem potius quam benevolum & humanum. Etenim qui ad hunc modum sese consuefecerit exercueritque, haud facile capietur, quin potius tutus erit in negotiis gravioribus. Ac de exercitatione quidem hæc sufficiunt. Cæterum rationum ad hæc conducibilium illa prima est, quæ nos docet & commonefacit quod omnes affectus ac morbos ea sequuntur, quæ per illos videmur nobis effugere: velut ignominia, gloriæ studium: dolores, voluptatum amorem: labores, mollitiem: & ambitionem vincendi, sequitur vinci & condemnari. Cæterum illud palam accidit immodico pudori, ut dum fumum vitat ignominia, in ignem sese conjiciat. Etenim quos pudet eis contradicere qui improbe molesti sunt, petendo quod æquum non est, postea pudefunt ab illis qui merito vocant in jus: dumque metuunt levem reprehensionem, frequenter confidentem pudorem sustinent. Nam amico petenti pecuniam, dum præ pudore non audent contradicere, paulo post indecore pudefunt redarguti, & aliquibus auxilium polliciti, litigare coguntur. Deinde subversis amicis latitant ac fugitant. Quin permultos vitiosus pudor posteaquam eos inutili promisso de nuptiis, aut de filia sororeve constrinxit, rursus in diversum mutata sententia mentiri cogit. Etenim qui dixit omnes Asianos uni servire homini, eo quod non possent unam sonare syllabam, non, haud serio dixit, sed facelia lusit. Cæterum qui pudore tenentur vitioso, etiam si nihil omnino dixerint, tantum adductis superciliis, aut in terram demisso vultu, licet multa inconsulta & absurda obsequia effugere. Nam silentium, Euripides ait, sapientibus responsi loco esse. Et fortassis adversus improbos magis opus erit silentio, quandoquidem humanioribus licet nos excusare. Quin & multa crebraque virorum illustrium ac bonorum responsa conveniet in promptu habere, ac meminisse adversus eos qui nostro pudori vim faciunt, quod genus est illud Phocionis ad Antipatrum. Non potes me simul & amico uti & adulatore. Rursus quod respondit Atheniensibus flagitantibus ab eo ut aliquid adderet in festum, simulque applaudentibus: Pudet, inquit, vobis addere, & huic non reddere, Cal-

liclem ostendens ipsius foeneratorem. Non enim turpe est fateri paupertatem, ut ait Thucydides, sed re ipsa non effugere turpius est. Atqui ob imbecillitatem mollitiemque animi, non audet ob pudorem ineptum respondere petenti,

Non est in antro argentum amice candidum,

mox veluti projecto arrhabone:

Compeditibus obstrictus tenetur, non fiber

Quas cudit ære, sed pudor quas addidit.

Perseus autem quum noto cuidam mutuum daret pecuniam, apud forum ac mensam fecit cautionem, memor videlicet illius Hesiodi dicti:

Et fratri testem videns adhibere memento:

Verum quum ille admirans dixisset: Adeone Persæe legaliter, scilicet, inquit, ut amanter recipiam, nec legaliter reposcam. Multi siquidem ob immodicum pudorem initio non caventes ne fallantur, post cum amicitia detrimentum coguntur legibus experiri. Contra Plato quum Heliconi Cyziceno daret ad Dionysium literas, commendavit illum & humanum ac modestum. Deinde in calce literarum adscripsit. Hæc autem tibi scribo de homine, animante natura mutabili. Xenocrates tametsi moribus alioqui esset austeris, tamen pudore victus, literis commendavit Polyperchontem, hominem minime probum, ut res indicavit. Hunc ubi complexus esset Macedo, rogaretque num qua re opus haberet, poposcit talentum. Atque ille quidem dedit, cæterum Xenocratem per literas admonuit, ut posthac diligentius circumspiceret, quos commendaret. At Xenocrates ignorabat, quem commendabat. Nos vero quos comperimus, idque frequenter improbos, in hos non modo literas commendatitias profundimus, verum etiam pecunias, ipsi nobis noxam accerfentes, haud quaquam cum voluptate, quemadmodum ii qui meretricibus & assentatoribus sua largiuntur, sed moleste graviterque ferentes postulantium impudentiam, quæ nobis iudicium subvertit opprimitque. Porro si ubi alias, certe adversus eos qui nos pudore gravant dicere licet illud:

Intelligo quæ sim patraturus mala,

si falsum præbuero testimonium, aut si præter æquum judicavero, aut si suffragium tulero negotio inutili, aut si mutuum dederò, non reddituro. Quapropter habet hoc peculiare pudor vitiosus, quod quum cæteras cupiditates sequatur pœnitentia, hic non sequitur, sed protinus in ipsis factis adest. Nam & quum damus, discruciamur, & testimonium ferentes, pudefimus: & auxiliantes, infamiam contrahimus: & non obsequentes redarguimur. Quoniam enim imbecilliores sumus, quam ut possimus postulantibus recusare, etiam illa pollicemur iis qui nos urgent, quæ præstare nequaquam possumus, veluti commendationes in Principum aulas, & intercessionem apud Præsides, dum nec volumus nec audent dicere: Non novit nos Rex, sed alios potius respicit. Hoc pacto Lysander, quum offendisset Agésilæum, gloriæ tamen causa cupiens videri plurimum apud illum posse, non erubuit excusare adeuntibus jubens illos ad alios ire, & illos tentare, qui plus ipso valerent apud Regem. Nec enim turpe est non omnia posse: cæterum quum non possis aut idoneus sis ad talia negotia suscipienda, ad hæc recipienda pudore protrudi, præterquam quod turpe est summam etiam adfert molestiam. Cæterum aliunde proficisci debet, ut in his quæ virium nostrarum sunt & honesta, libenter obsequamur iis qui nostrum requirunt officium, non coacti pudore, sed volentes. In noxiis vero & inhonestis, convenit illud Zenonis semper habere in promptu: qui cum incidisset in adolescentem quemdam ipsi familiarem juxta moenia furtim ambulante, audissetque quod fugeret amicum a quo postulabatur ad ferendum falsum testimonium: Quid ais, inquit, ignave? Ille ausus est te malo injuriaque afficere, nec erubescit, & tu illi pro justitia non audes obsistere? Proinde qui dixit:

Improbos adversus homines armat improbitas probe:

male docet sic ulcisci malitiam, ut illam imitemur. Cæterum quisquis improbitatem illorum, qui impudenter ac fronte perfrecta obstrepunt, pari impudentia retundit, nec turpia concedit, verens facere inverecunda, recte jureque facit, id quod faciunt quicumque sapiunt. Jam vero, obscuris & humilibus nulliusque pretii hominibus quum obturbant, non magni negotii fuerit obsistere, verum tales cum risu quoque & salibus nonnulli submovent. Quemad-

Tom. IV.

F mo-

modum Theocritus, quum in balneo duo strigilem com-
modato peterent, quorum alter erat peregrinus, alter notus
fur: Te, inquit, non novi, te novi: itaque joco repulit ambos.
Lysimachus vero apud Athenienses Minervæ quæ Polias
dicitur Sacerdos, mulionibus sacra adducens jubenti-
busque ut infunderet: Non faciam, inquit, ne hoc quoque
fiat patrium & in consuetudinem veniat. Item Antigonus
ad adolescentem quempiam, qui prognatus quidem ex ele-
gante viro belli duce, sed ipse ignavus ac mollis postulabat
tamen ob id cæteris anteferri: Apud me, inquit, ô adole-
scens, virorum non parentum virtutibus præmia sunt. At-
tamen si qui nos gravat pudore, nobilis sit ac potens, quod
hominum genus difficillime recipit excusationem, nec pa-
tiens est repulsæ, præsertim quoties in judiciis ac suffragiis
interpellant, quod Cato juvenis etiamnum fecit erga Catu-
lum, fortassis alicui nec facile videbitur nec necessarium. Si-
quidem Catulo summa erat apud Romanos auctoritas, ac
tum censuram gerebat. Adiit autem Catonem tum ærarii
Quæstorem, deprecaturus pro quodam, cui Cato multam
dixerat: eoque supplicem se præbuit, quo precibus eum
vinceret cogeretque, nec finem fecit donec Cato non ferens
deprecatoris improbitatem: Turpe fuerit, inquit, Catule,
te Censorem, quum hinc nolis discedere, a ministris meis
abstrahi. Moxque Catulus erubescens simul & iratus disces-
sit. Quin illud potius considera, quid fecit Agesilaus, quod-
que Themistocles humanius simul ac modestius. Nam A-
gesilaus patri jubenti, ut in causa quadam præter leges pro-
nunciaret, imo, inquit, abs te pater a puero didici parere le-
gibus. Quamobrem nunc quoque tibi obtempero, cavens ne
quid faciam præter legem. Themistocles autem Simonidi
petenti quiddam injustum, nec tu, inquit, bonus Poeta fueris
si præter numerum canas, nec ego bonus Princeps si præter
leges judicem. Quamquam autem non ob pedem lyræ mo-
dulis parum respondentem quemadmodum dixit Plato, &
civitates cum civitatibus & amici cum amicis dissidentes,
levissima tum faciunt, tum patiuntur, sed ob id potius quod
in his quæ sunt legum ac justitiæ peccent: attamen sunt qui
quum in modulis ac literis metrisque ad unguem observent
quod artis est, ab aliis tamen postulant ut in obeundo magi-
stratu, ut in judiciis ac negotiis negligant honestum. Proinde
quod dicam maxime servandum erga tales. Interpellat te
Rhetor in judicio sedentem, aut Concionator in consilio ver-
santem, promittito, si ille Solæcismum committat in dicen-
do procemio, aut Barbarismum faciat in narratione. Non
enim id volet, propterea quod turpe non tam sit quam videat-
ur: adeo ut nonnullos videamus in dicendo ne vocalis qui-
dem cum vocali concursum ferre. Rursus ubi molestus est
nobilis quispiam & in pretio habitus, jubeto ut saltans forum,
aut distorto vultu transeat. Quod si recuset, tum tibi loqui
tempestivum erit ac percontari, utrum sit turpius, Solæ-
cismum admittere, aut distorquere vultum, an violare le-
gem, transgredi iurjurandum, ac præter jus & æquum ma-
lo bonum posthabere. Ad hæc quemadmodum Nicostratus
Argivus, quum ab Archidamo sollicitaretur ingenti pro-
missa pecunia, tum conjugio cujuscumque vellet Lacænae,
ut Cronnum traderet, respondit, Archidamum non ducere
genus ab Hercule, quod ille obambulans solitus esset impro-
bos afficere supplicio, ipse autem ex bonis faceret impro-
bos: Itidem & nobis ad hominem qui postulet honestus ac
probus haberi, dicendum est, si molestus sit, & pudorem
nostrum urgeat, quod nec ipsi decora faciat, nec ipsius vel
claritate vel virtute digna. Cæterum in vulgaribus illud vi-
dendum ac dispiciendum, an avarum huc pudore possis adi-
gere, ut absque cautione credat talentum, an honoris avido
persuadere valeas, ut locum honoratorem alteri cedat, an
ei qui gaudet gerere magistratum quum jam imminet glo-
riæ, ut temperet ab imperando. Profecto merito videatur
absurdum, si quum illi in cupiditatibus suis ac vitiosis affe-
ctibus inflexibiles, rigideque & immobiles perseverent, nos
qui non solum esse volumus, verum etiam esse nos profite-
mur, studiosos honesti, & amantes æqui, non temperemus
nobis, sed subvertamus abjiciamusque virtutem. Etenim
si qui nobis molesti sunt, gloriæ potentiæve causa id faciunt,

A absurdum est eos qui aliorum mores componunt & educant,
seipsum dehonestare, ac sibi sinistram conflare rumorem:
quemadmodum male audiunt qui in certaminibus perpe-
ram addicunt præmia, quive in comitiis suffragia ferunt ad
gratiam, officio parum honesto aliis parantes palatia, coro-
nas & gloriam, sibi ipsis bonam opinionem & honestum de-
trahunt. Quod si qui nostrum pudorem urget, pecuniæ cau-
sa molestus est, qui sit ut non protinus succurrat, absurdum
esse, propriæ opinionis ac virtutis jacturam facere, ut hujus
aut illius crumena reddatur onustior. Verum ista quidem
succurrunt permultis, nec ignorant sese a recto deflectere,
non aliter quam solent ii, qui cum coguntur ingentes epo-
tare calices, ægre ac suspirantes, vultumque distortentes
B perficiunt quod imperatum est. Sed videtur animi imbecilli-
tas ob corporis temperaturam, & adversus calorem male
composita, & adversus frigoris rigorem. Nam & quum lau-
dantur ab improbis, gestiunt, ac dilatant, & erga querimo-
nias ac suspiciones eorum quibus negarunt obsequium, me-
C tulosi sunt ac probri plus satis metuentes. Sed oportet ad-
versus utrumque muniri, ut nec territantibus nec assentanti-
bus cedamus. Thucydides igitur existimans invidiam neces-
sario comitem esse potentiæ, dicit illum recto consilio duci,
qui in maximis rebus eligit quod invidiæ est obnoxium. Nos
vero existimantes perdifficile esse invidiam effugere, in que-
rimonias autem non incurrere, aut efficere ne quid accedat
molestiæ ab iis, quibuscum habemus consuetudinem, vi-
dentes prorsus impossibile, recte nobis consuluerimus, si si-
multates improborum suscipere malimus quam jure meri-
toque criminantium, illis præter bonum & æquum obse-
quentes. Ac laudes quidem ab improbis proficiscentes,
quum sint fucatæ & insinceræ, modis omnibus cavendæ
sunt, nec oportet ab his sic affici, quemadmodum afficiun-
tur sues, dum fricantur ac titillantur, ut nos ipsos facillime
præbeamus utendos cuivis volenti, dejicientes nos & ad
scalpturam accommodantes. Etenim qui præbent aures
palponibus, nihil differunt ab his, qui cirura præbent sup-
plantantibus, nisi quod turpius subvertuntur caduntque,
tum ii qui poenas remittunt hominibus improbis, quo vide-
D licet misericordes, humani, facilesque vocentur, tum isti
qui contra, simultates & accusationes haud quaquam neces-
sarias, nec periculo vacantes suscipiunt, persuasi ab his qui
ipsos laudant, tamquam soli sint viri, soli adversus adulationem
invisi, denique ora & voces eos appellant. Itaque
Bion tales similes esse dicebat amphoris, quod auribus facili-
le circumferrentur. Quemadmodum narrant Alexinum
Sophistam inter ambulandum multa mala dixisse in Stilpo-
nem Megarensi; quum autem quispiam ex iis qui aderant
dixisset: Atqui ille te nuper laudavit, Per Jovem, inquit,
vir enim optimus est, ac præstantissimus. Contra Mene-
demus quum audisset, quod frequenter ab Alexino laudaretur:
E At ego, inquit, semper vitupero Alexinum. Itaque vir
malus est, & is qui malum laudat, & is qui a bono vitupera-
tur. Usque adeo a talibus nec flecti poterat nec capi, ser-
vans præceptum illud, quod Antisthenius Hercules præ-
cepit filiis, ne quam haberent gratiam iis a quibus laudaren-
tur. Hoc autem nihil aliud erat, quam non vinci stulto pu-
dore, nec mutuo adulari laudantibus. Sufficit autem opi-
nor illud Pindari, cui cum quidam dixisset, quod ipsum ubi-
que & apud omnes prædicaret, Et ego, inquit, refero tibi
gratiam, efficiens ut vera prædices. Igitur quod adversus
omnes affectus conducit, hujus oportet eos qui facile vin-
cuntur inutili pudore, quoties morbo superati præter animi
sententiam peccant ac subvertuntur, firmiter meminisse,
notasque morsus ac poenitentiae, defixas in animo, revoca-
re servareque in longissimum tempus. Sicut enim viatores
posteaquam semel in lapidem impeerunt, aut nautæ, post-
eaquam ad scopulum fregerunt navem, si meminerint, per-
petuo metuunt caventque non illa tantum, verum etiam
alia illis similia: Ita qui turpitudinem damnaque ex vitioso
pudore accepta, assidue ingerunt animo poenitentia morfu-
que vulnerato, in similibus postea revocabunt seipsum, nec
facile patientur se a recto cursu deduci.

APOPHTHEGMATA

LEPIDEQUE DICTA,
PRINCIPUM, PHILOSOPHORUM,

A C

DIVERSI GENERIS HOMINUM,

E X

Græcis pariter ac Latinis Auctioribus selecta, cum interpretatione commoda, dicti argutiam aperiente;

P E R

DESIDERIUM ERASMUM

R O T E R O D A M U M.

ILLUSTRISSIMO PRINCIPI JUNIORI
G U I L H E L M O,
 DUCI CLIVENSI, JULIACENSI, MONTENSI,
 COMITI MARCHIÆ ET IN RAVENSPURGO, &c.
 DESIDERIUS ERASMUS ROTERODAMUS
 S. D.

QUONIAM priores libellos quos mei erga te animi velut arrhabonem qualemcumque miseram, tam comiter accepisti, Guilhelme, Princeps junior illustrissime: nec tu modo, sed & ambo clarissimi Parentes tui, visum est aliquid & tua nobilitate dignius, & tuis studiis, ni fallor, utilius adjungere. Proin ex optimis quibusque auctoribus collegi, quæ Græci vocant Apophthegmata, hoc est, egregie dicta, quod viderem non aliud argumenti genus Principi, præsertim juveni, magis accommodum. Sunt illa quidem scitu dignissima, quæ Philosophi de moribus, de Republica administranda, deque bello gerendo literis prodiderunt. Sed quoto cuique vel privato tantum est otii, ut apud Platonem Socraticarum argutationum, ironiarum & Isagogarum ambages ac labyrinthos evolvere vacet? Aristoteles autem copiose quidem scripsit de moribus, sed Philosophis scripsisse videtur, non Principi. Dilucidiora sunt quæ tradidit de re Oeconomica & Politica, sed is vir nusquam non requirit lectorem & attentum, & otiosum: ad hæc, quoniam affectibus caret, non perinde retinet animum principalibus curis intentum. Jam in Philosophicis & Marci Tullii de Philosophia libris pleraque sunt ejus generis, ut non admodum referat Principem ea scire: quod genus sunt quæ disputantur ab illis de finibus bonorum ac malorum, majore subtilitate quam fructu. Conveniunt hæc illorum instituto, qui de honesto per omnem vitam nihil aliud quam disputant. At ei qui ditioni nascitur, statim expedienda virtus est, non per otium disputanda. Restat Historia, quæ quoniam res præclare secusve gestas velut in tabula spectandas repræsentat, nec id absque voluptate, magnatibus viris aptior esse videtur: sed hic ut infinitam voluminum vim Principi vacet evolvere, quis possit meminisse? Atqui quemadmodum ii qui certant in palæstra, certos quosdam prehendendi elabendique modos ad manum habent: ita qui in pacis bellique negotiis versantur certas rationes in promptu habere convenit, quibus admoneantur, quid pro re nata sit factu opus, quid non. Hæc in parte videmus eruditissimos viros Principum curas sua diligentia sublevare conatos, quorum alii scripsere sententias, veluti Theognis & Isocrates, alii celebrium virorum Stratagemata & Apophthegmata, veluti Valerius Maximus, & Sextus Julius Frontinus, qui indicat idem ab aliis nonnullis factitatum. Non mediocris otii res est aurum scrutari in venis, aut gemmas in arenis marivæ quærere. Is demum occupatissimo Principi gratum præstat officium, qui aurum purum factumque exhibet, qui selectas ac repurgatas gemmas, auro inclusas, aut poculis additas offert. Id officium quum a multis tentatum sit, mea tamen sententia, nemo felicius præstitit quam Plutarchus, qui post editum egregie frugiferam opus De vitis Virorum Illustrium, in quo permixtim facta simul ac dicta illorum referuntur, Trajano Cæsarem laudatissimo collegit insignia diversorum Apophthegmata, quod in his velut in certissimo speculo repræsentatur animus singulorum. Nam in factis bonam laudis partem sibi vindicat consiliarius, dux ac miles, maximam fortuna, per quam videmus interdum optime consulta pessimum habere exitum: rursus quorundam inconsultam temeritatem felicissime cedere. Nam quemadmodum dixisse fertur Siramnes Persa, Dux, ut opinor, interrogatus cur facta præclaris ejus dictis non responderent: quid loquar mihi in manu est, quid eveniat in arbitrio Fortune & Regis. Nec tamen ideo sua laude frustrantur honesta consilia. Plutarchus autem non tantum in delectu cæteris præstat, verum etiam in explicando. Habent enim Apophthegmata peculiarem quamdam rationem & indolem suam, ut breviter, argute, false, & urbane cujusque ingenium exprimant. Siquidem ut singulis hominibus, ita singulis etiam nationibus suos quidam genius est: unde fit ut alia conveniant Alexandro, alia Philippo aut Antigono, alia Phocioni, alia Alcibiadi: rursus alia quadrent in Laconem, alia in Scytham aut Thracem, alia in Atheniensem, aut in Romanum. In his igitur exprimendis mihi dilutior videtur Xenophon, suffrigidus Herodotus, loquacior Diodorus & Quintus Curtius, ne pergam de cæteris dicere. Plutarchus omnes implevit numeros. Eoque visum est hunc ex omnibus potissimum sequi. Quicquid igitur erat in hujus opere quod inscripsit, de Apophthegmatibus, hic in solidum reperies. Comperimus hoc opus bis Latine versum, primum a Francisco Philelpho, deinde a Raphaele Regio, quem Patavii novimus. Philelphus in nonnullis locis fuerat lapsus quæ restituit Raphael, sed ipse rursus impingens alicubi: nimirum homines erant ambo. Sed uterque nihil aliud esse voluit quam Interpres, nos Plutarchum multis de causis sequi maluimus quam interpretari, explanare quam vertere. Primum ut dilucidior esset oratio, quippe minus adstricta Græcis vocibus. Non enim hæc Trajano scribuntur, viro tum utraque literatura, tum longo rerum usu exercitatissimo, sed adolescenti Principi, imo pueris & adolescentulis omnibus liberalium studiorum candidatis: nec illo seculo, quo dicta gesta ejusmodi vulgi fabulis celebrabantur, in balneis, in conviviiis ac circulis forensibus: dein ut mihi liceret indicare dicti argutiam, si quod occurreret obscurius, qualia nunc sunt permulta, non solum rudibus, verum etiam ultra mediocritatem eruditis. Me certe in multis torset divinatio, & haud scio an alicubi fefellerit etiam. Nec paucis in locis lucta fuit cum mendis codicum, in quas necessario impegerunt etiam interpretes. Vix enim credibile est quantum sibi permiserint vel librarii, vel scioles quidam in hunc auctorem, cui summa debebatur religio. Nullus enim exstitit inter Græcos scriptores, Plutarcho præsertim quod ad mores attinet, sanctior aut lectu dignior. Atqui hoc ipsum quod absterre debuerat, invitavit gloriæ quæstusque sitientes ad depravandum, addendum, detrahendum. Etenim quo quisque Scriptor est plausibilior ac celebrior, hoc magis ad quæstum corrumpitur. Arguit hoc ipsa Græcorum codicum varietas. Nam ut aliis omissis, de hoc opere quod est in manibus loquar, quædam habet Philelphus quæ Raphael non attigit, & contra. Deinde quum Plutarchus in præfatione, profiteatur sese in vitis, dicta factaque virorum illustrium promiscue retulisse, sed in hoc opere compendii gratia tantum Apophthegmata contexuisse, permulta tamen admixta videmus quæ nihil aliud sunt quam Stratagemata. Jam eodem in opere toties eadem repetita, nonne palam clamitant, argumentum hoc ab alio contaminatum? Ut jam ignoscamus, Apophthegma referri

referri sub ejus nomine cui dictum est, non a quo dictum est, ut de Lysimacho & Philippo. Nam in Plutarchi collectaneis quod a Philippo responsum est Lysimacho, sub titulo Lysimachi refertur. Majoris erat audacia, quod ex uno opere fecerunt duo. Quoniam enim Plutarchus e Laconicis quæ plurima feruntur, ea dumtaxat attigisset quæ videbantur occupatissimo Cæsari futura satis, ille quisquis fuit, si modo fuit unus aliquis, Lacedæmoniorum dictis proprium volumen dedit, idque secundum ordinem literarum Græcarum, quem Raphael vertit in ordinem Latinarum. At hic erat e tribus omnium deterrimus. Nam ordinem sententiarum sequuntur Valerius & Frontinus, quæ ad religionem, pietatem in patriam, ad fidem, ad fortitudinem ac justitiam pertinent, & item de cæteris, in suam quæque classem digerentes. Eruditissimus est quem sequutus erat Plutarchus seriem regionum ac regnorum observans, & in singulis ætatem, ordinem, unicuique Regum suos adjungens Duces, & cuique Ducum suos collegas. A Persis venit ad Ægyptios, ab Ægyptiis ad Thracas, a Thracibus ad Scythas, a Scythis ad Siculos, a Siculis ad Macedones, hinc ad Athenienses, ab his ad Lacedæmonios, in horum singulis temporum non literarum ordinem sequens: a Lacedæmoniis ad Thebanos, a Thebanis ad Romanos, ut lector e paucorum dictis Historiæ totius agnoscat seriem quam misere confudit is qui Laconica separavit, repetens interim eadem quæ ad Trajanum collegerat Plutarchus: quamquam id frequentius in altero deprehenditur opere, sed in utroque toties, ut ea dormitatio non cadat in Plutarchum, Scriptorem exactæ diligentie. Adde quod hæc pars nullam habet præfationem, nec illa prior ad Trajanum quadrat ad utrumque opus. Jam quid gratiæ debeatur his, qui celebrium auctorum libros ad hunc contaminant modum, in præsentia non disputo, mihi sacrilegii genus esse videtur. A me tamen, exceptis aliquot Laconicis, quod eadem in altero catalogo repetuntur omnia, nihil eorum prætermisum est, quæ Plutarchi titulo feruntur: partim ne quid hic desideraret lector avidus magis quam elegans, partim quod nihil illic viderem non dignum cognitu, licet non suo dictum loco. Sed totum opus quodammodo meum feci, dum & explanatius effero quæ Græce referuntur, interjectis interdum quæ apud alios auctores addita comperissem, additis item permultis quæ in hoc opere non habebantur, ubique veluti scholiis indicans vel sensum vel usum Apophthegmatis, in his dumtaxat quæ lucis aliquid desiderabant, sed hoc ipsum breviter, ne ab Apophthegmatum natura degenerarem. Ordo vero nobis etiam confusior est quam illic inveni, quod quum initio statuissemus paucos dumtaxat eximios recensere, calor operis incitavit, ut mutata sententia longius proveheremur: nec erat futurus finis, nisi rerum sese offerentium velut immensum pelagus, receptui canere compulisset. Nam ut Quintilianus inter Grammatici virtutes collocat, quædam nescire: ita in hoc argumenti genere, diligentie pars esse videtur quædam præterire. Itaque lautus convivator esse malui quam molestus, præsertim quod si quid in hac cæna prætermisum est, poterit in alia proponi, posteaquam hæc erunt concocta. Porro ordinis neglecti incommodum indice pensavimus. De titulo nihil refert anxium esse, quum in his quæ collegit Plutarchus sub Apophthegmatum nomine, multa sint quæ alius mallet σκώμματα, λοιδορία, ἀσεΐα, ἐντραπέλα sive γελοία dicere. Cæterum posteaquam in his distinguendis frustra sudavit M. Tullius, nec Quintiliano satisfecit Marfus homo doctissimus, atque adeo nec ipse Quintilianus Marso doctior sibi, non arbitratus sum operæ pretium in hoc anxiam operam sumere, sat habens alicubi dicti, jocive speciem obiter indicasse. In his certe quæ nos adjecimus, sedulo cavimus, ne Stratagemata cum Apophthegmatis confunderemus, tum ne quid omnino poneremus, nisi ex probatissimis utriusque linguæ Scriptoribus, iisque vetustis decerptum: non quod nesciam a recentioribus permulta referri sæpe lepidè quæ dicta, sed plus habent auctoritatis quæ consecravit antiquitas, & adhibendus erat operi modus. Ne illud quidem quemquam movere debet, quod nonnumquam idem dictum, ab hoc ascribitur huic, & ab illo tribuitur alteri. Nec enim tam refert a quo quid dictum sit, quam quid dicatur, etiam si celebris & graciosus auctor nonnihil ponderis & gratiæ dictis adjungit. Id frequentius occurrit, quam ut exemplis sit probandum. Fit autem hoc interdum humanæ memoriæ lapsu, quamquam nihil vetat eandem sententiam a diversis auctoribus proficisci, sive id faciat imitatio, sive casus: quemadmodum hunc senarium; σοφοὶ τύραννοι τῶν σοφῶν συνείκη, constat esse Sophoclis, & tamen citatur a Platone ex Euripide. Rursus hic versus, γέρον γέροντα παιδαγωγῆσαι σ' ἔγω, quum sit in Philoctete Sophoclis, tamen idem reperitur in Bacchis Euripidis. Similiter hic versus, σιγῶν δ' ὅπως δὲ καὶ λέγων τὰ καίρια, quum sit in Æschyli Prometheus, deprehenditur apud Euripidem, duabus literulis immutatis σιγῶν λέγειν. Nonnumquam nec de re nec de nomine convenit inter auctores. Velut qui Fabio Maximo exprobravit, quod ipsius opera recepisset Tarentum M. Tullio est Livius Salinator, T. Livio M. Livius, Plutarcho M. Lucius, sive ut Græci codices habent, Μάρκιος & Λεύκιος. Item Fabius & Philostratus narrant Leonem Sophistam corpore insigniter obeso movisse risum populo Atheniensi, Plutarchus pusillo. Val. Maximus & Plinius de altercatione Cn. Domitii & Lucii Crassi quam dissonant in narrando? Illa frigidissima sunt quæ personis fabulosis affinguntur, quod genus sunt Philostrati Sophistæ, quum Palamedi, Ulyssi ac similibus affingit quod libet: eaque fiunt bis frigida tractando, quorum omnino nihil attigimus. Proxima sunt, quæ variis personis attribuuntur in Dialogis, non ad veri fidem, sed ad delectandum confectis. Minus illa frigent quæ dicuntur in Comædiis aut Tragædiis, habentque magnam gratiam in loco adhibita, tametsi sub Apophthegmatis appellationem non cadunt, nisi quum ab auctore nobili ad rem præsentem accommodantur, gratiora si nonnihil etiam ad alienum sensum detorqueantur. Veluti quum Aristoteles Callisthenem liberius cum Alexandro quam expediret agentem, Homericò versu admonuit:

Ἰσχυρότερος δὲ μοι τέκε' ἔσσειαι δὲ ἀγορεύεις:

Nec ex Herodoto libuit multa colligere, quod pleraque videantur a Scriptoris ingenio reperta. Ejusdem farinae sunt quæ incidunt in orationibus quas Historiographi pro suo quisque ingenio solent attexere personis, licet & illa plurimum conducant & ad iudicium, & ad dicendi facultatem. Optimum Apophthegmatis genus est, quod paucis verbis sensum non vulgarem significat potius quam exprimit, quale nemo facile possit studio fingere, quodque quo propius ac diutius contemplare, hoc magis ac magis delectat. Universum autem hoc genus quod proverbia, sententias, insigniter dicta factaque complectitur, accommodatissimum est principibus viris, quibus ob Reipublicæ negotia non vacat magnam vitæ partem libris impendere. Hæc autem ut cum volu-

ptate discuntur, facileque insidunt animo, ita longe plus habent Philosophiæ in recessu quam prima fronte præ se ferunt. Legimus Cæsarem Augustum, quicquid usquam talium præceptorum nactus esset, describendum curare solitum, & ad varia loca mittere. Videmus autem priscis illis sapientibus hoc præcipuo fuisse studio, ut res dignas cognitu, voluptatis illecebra teneris ingenis insererent, quo rudis ætas nondum matura seriis Philosophiæ præceptis per lulum disceret, quæ per omnem vitam magno forent usui. Hoc consilio Cosmographiam, Astrologiam, & Musicam, Naturalem ac Moralem Philosophiam, scite confectis Tabulis & Apologis adperserunt. In his vero nostris videbuntur esse quædam, quæ nihil faciant ad bonos mores, sed risum modo commoveant. Ne id quidem vitio dandum existimo, risu nonnumquam relaxare animum curis fatigatum, modo risus sit argutus ac liberalis. Hæc enim exhilarant ac vegetant juvenum ingenia, nec mediocriter faciunt & ad vitæ comitatem & ad orationis jucunditatem. Quid enim magis edulcat M. Tullii dictionem, quam quod eam huiusmodi dictis subinde condit? Quid porro sunt Plutarchi moralia, nisi aulae huiusmodi coloribus picturata? Jam illa quæ maxime videntur ridicula, tractando fiunt seria. Quid enim magis ridiculum quam Diogenes in meridie cum lucerna obambulans, & hominem se in frequenti foro quærere dictitans? At interim ridendo discimus, non esse statim homines qui speciem habent hominis, quam habent & statua, sed ut invenias hominem irvestigandus est animus. Is si recta ratione ducitur potius quam affectu, tum demum reperisti hominem. Item quid æque ridiculum, atque quod Phryne stipulata ut quod ipsa prior faceret, idem cæteræ mulieres in convivio facerent omnes: manum bis aquæ immersam admovit fronti, hoc commento magno omnium risu prodens cæterarum fucos, quum ipsa videretur etiam formosior? Sed hic risus nos docet idem quod serio dixit Socrates, ut tales esse studeamus quales haberi velimus, ne detractō fuco pro gloria male affectata reportemus ignominiam. Docet & illud, ne nitamur bonis externis fluxisque, quæ variis casibus facile eripiuntur homini, sed paremus veras opes animi, in quas nullum jus habet fortuna. Tantum seriæ Philosophiæ docet nos illud ridiculum meretriculæ factum. Proinde quamquam alioqui severis rationibus institueret cives suos Lycurgus, tamen liberales jocos illis non solum permisit, sed etiam præcepit. Instituit enim exercitamenti genus quod *λεσχας* appellabat, ad quod conveniebant seniores jam a publicis functionibus emeriti, lepidis dictis liberalibusque jocis tempus cum voluptate transmittentes, sed quæ vel ad honesti laudem, vel ad vitiorum vituperationem conducere. Quin & signum collocavit *γέλῳ* Deo, id est, Risui, quod utilissimum judicaret modestis facetiis animorum vigorem recreare, & ad honestos labores alacres reddere, quando in rebus humanis, quod caret alterna requie durabile non est. Quin & Cleomenes adeo severus, ut nec mimos, nec psaltrias, nec tibicines umquam admisit in Rempublicam, probavit tamen ut cives jocos liberalibus falsisque dictis inter se decertarent. Denique quoties datur a negotiis vacuum tempus, aut ipsa res postulat hilaritatem, quanto decentius est huiusmodi dictis ludere, quam illiberalibus, indoctis & obscænis fabulis oblectari. Mihi videtur aliquanto consultius pueros in ludis literariis huiusmodi thematis exerceri, quam vulgaribus istis, quæ ut sensiculos habent frigidus, ita non indicant linguæ Latinæ mysteria: modo præceptor indicet rationes quibus quod breviter dictum est queat dilatarī, & quod ridicule dictum est, possit ad usum serium accommodari. His addamus & illud: in sacris concionibus fortasse non convenit scripturis Divinis admiscere jocos humanos, sed tamen excusatius hæc adhiberentur ad excitandos dormitantes, quam aniles fabulæ, quas nonnulli solent ex abrupto interponere, prorsus e media vulgi fece hausas. Julius Cæsar tot civilia bellicaque negotia sustinens, argutis dictis, quibus adeo delectabatur, ut etiam in ipsum torta probaret, modo scita, solet curarum lassitudinem discutere. Vix alius Imperatorum fuit Augusto Cæsare vel sanctior vel occupatior. At rursus quis in hoc genere urbanior? De M. Tullio nihil dicam, qui nonnullis videtur in jocando nec modi nec decori satis meminisse. Xenocrates Philosophus ingenii fuit tristioris, vir alioqui magnus, sed hunc Plato subinde jubebat litare Gratiis. Zenon totus Stoicus, Socratem ob perpetuam sermonum urbanitatem, scurram Atticum solet appellare: nullus tamen est quin fateatur Socratem utroque sanctiorem. Ne commemorem quod nullorum dicta magis celebrantur quam quæ leporibus condita sunt, certe pueris instituendis utilior esset Socrates, Diogenes aut Aristippus, quam Xenocrates aut Zeno. Quod si recte visum est sapientissimis viris primam ætatem oblectamentis quibusdam ad amorem sapientiæ severioris allicere, multo magis id convenit tum juveni tum Principi, quem ut vigilantem esse decet, ita non oportet nec ipsum umquam esse tristem, nec quemquam a se tristem dimittere. Animus autem amœnioribus studiis educatus, fit ad omnes curas ferendas vegetior, & ad omnem hominum consuetudinem festivior. His rationibus me tueri poteram, si nihil collegissem nisi facetias: nunc seriis hæc dumtaxat admixta sunt, veluti convivii condimenta. Quo genere si te sensero delectatum, haud me pœnitebit huius operæ licet humilioris, ut aliqui fortasse judicabunt. Scribunt aliqui provectioribus, nos Principis ætatem teneram lactamus. Quod si hæc infra tuos profectus fuerint, certe optatim esse, tamen scio tibi non ingratum fore, per te communibus adolescentulorum studiis hoc utilitatis accessisse. Et nos fortasse dabimus aliquando severiora, postquam hæc edidiceris. Nam ediscenda sunt omnino, quo semper ad manum præsto sint. Quamquam quid meis opus, quum domi habeas Conradum Heresbachium, Virum omni genere literarum absolutum, quem sic in te video affectum, ut quod optimo præceptore dignum est, alumni sui commodis & ornamentis impensius gaudeat quam suis. Is ut tuam pueritiam formavit literis, ita grandiore ætate poterit fidelibus prudentibusque consiliis adjuvare. Mihi quoque non minus jucundum quam honorificum fuerit, quantulumcumque ex parte felicissimam indolem tuam, nostra promovisse industria. Quod superest, Deum Optimum Maximum precamur, ut sua dona quæ largissime in te contulit, servare, tueri, & augere dignetur, quo simul & laudatissimorum Parentum votis respondeas, & clarissimis Majorum tuorum imaginibus dignus evadas, & luculentæ Ditioni, cui natus ac destinatus es, par esse queas. Desinam si verbum addidero: dum in his versaris, memento te non Christianorum, sed Ethnicorum Apophthegmata legere, videlicet ut legas cum iudicio. Apud Friburgum Brisgojæ quarto Kalend. Martias, Anno M D XXXI.

A P O P H T H E G M A T A

LEPIDEQUE DICTA,
PRINCIPUM, PHILOSOPHORUM

A C

DIVERSI GENERIS HOMINUM,
ex Græcis pariter ac Latinis auctoribus selecta, cum interpretatione commoda, dicti argutiam aperiente,

P E R

DESIDERIUM ERASMUM ROTERODAMUM.

APOPTHHEGMATA LACONICA
SECUNDUM ORDINEM LITERARUM GRÆ-
CARUM.

LIBER PRIMUS.

AGASICLES.

LACEDÆMONII, quoniam severiores erant, ac moribus incorruptioribus, bellicę glorię potissimum spectabant, contemnebant omnes artes quę civium animos videbantur emasculare, & a vera virtute ad otiosam ostentationem traducere. Nam & Roma cum adhuc spiraret germanam illam austeritatem, Græculos professores urbe exegit. Hoc genus studiis nulla Græcię pars corruptior erat quam Attica, ubi Gorgias, Lysias, Isocrates, Prodicus, alique innumeri Sophistę magno cum applausu populi, nec mediocri mercede garriebant.

I. Cum igitur Agasicles Lacedæmoniorum Regi diceret quidam, admirari sese quod cum esset avidus discendi, non adjungeret sibi Philophanem Sophistam, regali prorsus indole respondit, *Eorum*, inquit, *volo esse discipulus, quorum sum & filius*: significans non minus interesse quos natus sis parentes, quam quos adsciscas præceptores. Etenim ut liberi ferre referunt majorum, unde prognati sunt, ingenium, ita præceptorum vitia demigrant in eos, qui instituunt. Et honestę vitę institutio potissimum ab illis petenda est, qui virtutem ipsis factis præstiterunt, non ab iis qui compositis arte verbis de virtute nugantur. At nunc summi orbis Monarchę futuri, Deum immortalem, quibus interdum viris a teneris annis formandi instituendique creduntur? quum Principi non minus tum perniciosum sit tum indecorum, ab inhonestis institui, quam nasci. Nec quęlibet artes discendę sunt Principi, sed hæc dumtaxat, quę tradunt rationem recte administrandi regnum.

II. Rursus quum alius quispiam ab eo sciscitaretur, quo pacto posset aliquis tuto imperare, nullo stipatus satellitio, respondit, *si sic imperes suis, quemadmodum pater imperat liberis*. Nemo plura dixit umquam majore compendio. Domini tantum timentur a servis, quo mali metu coerceantur, quos non corrigit pudor. Pater quoniam liberis consultit potius quam sibi, diligitur ab illis, sic ut auctoritatem comitetur reverentia. Adversus hos adeo non est opus satellitio, ut non aliud sit satellitium fidelius illorum stipatu. Quod si Rex benevolentia ac benefactis adjungeret sibi civium animos, non esset opus Barbarico conductitioque satellitio, sed nullos haberet corporis sui custodes tutiores quam cives, erga quos patris gereret affectum. Porro quibus placet hoc dictum, *oderint dum metuant*, nullos magis habent suspectos, quam quibus oportebat maxime confidere: ac multos metuat oportet, quem metuunt multi.

AGESILAUS.

III. Agesilaus ille magnus Lacedæmoniorum Rex, quum in computatione quadam fortibus ex more ductis factus esset Princeps convivii, (hujus autem partes erant præscribere quantum quisque biberet) rogatus a pincerna, quantum cuique vini debet apponere. *Si multum*, inquit, *vini paratum est, dato cuique quantum poscit: sin parum, cunctis ex aquo dividito*. Hac dexteritate mire prospexit, ne vel parata vini copia deesset, quibus placeret largior potatio: vel ad bibendum cogerentur quibus placeret sobrietas. Rursus in maligniore vini copia, per æqualitatem exclusit occasionem murmuris. Etenim cum singulis æqua vini portio distribueretur, nihil deerat his qui bibebant mode-

A rati: & qui largius fuerant bibituri, quum haberent quod naturę satis esset, queri non poterant si deerat libidini, eo quod nemo omnium plus aut minus haberet cæteris. Itaque æquis animis se illi quoque ad moderationem componebant, quibus alioqui placebat luxus. Porro Lacedæmonii præter cæteros Græcos victus frugalitatem probabant.

IV. Quum vero narraretur apud eum, maleficum quempiam ac scelerosum hominem constanter pertulisse tormenta; *Ut insigniter*, inquit, *miser est homo, qui tolerantiam ac patientiam in res flagitiosas ac turpes collocet*. Apud Lacedæmonios admirabilis erat malorum tolerantia, quę si suscipiatur ob res honestas, magnam promeretur laudem: sin ob turpes, non solum non meretur fortitudinis laudem qui tolerat, sed hoc miserior est ac vir pejor, quo constantius se gesserit, *πονηρός* enim Græce & malum sonat, & translatō tono, laboriosum sive calamitosum. Dolebat egregio duci, tantum animi robur ac naturę vim in re turpi consumptam, quam si attulisset ad res honestas, magno usui poterat esse Reipublicę.

V. Alio quodam laudante Rhetorem hoc nomine, quod mirifice res exiguas verbis amplificaret. *Ego*, inquit, *ne sumtorem quidem arbitrer bonum, qui parvo pedi magnos inducat calceos*. Veritas in dicendo maxime probanda est: & is optime dicit, cujus oratio congruit rebus, ex quibus petenda est orationis qualitas potius quam ex artificio.

VI. Quum quidam urgeret illum improbe postulando, diceretque ei, promissisti, atque idem crebro repeteret, quasi jam fas non esset negare quod petebatur, *Recte sane*, inquit, *si quidem justum est quod petis, promissi: sin minus, dixi, non promissi*. Hoc dicto elusit flagitatoris improbitatem. Ille vero quum nondum faceret flagitandi finem, sed subiceret; *Atqui decet Reges præstare quicquid vel capite annuerint: Nihil magis*, inquit, *quam eos qui Reges addeunt, decet ea petere loquique quę justa sunt, spectantes simul & opportunitatem, & quid Regibus conveniat decorumque sit*. Sunt qui Principes velut ex insidiis adoriuntur, & a bene potis, aut alioqui aliud agentibus, ut non vacet quale sit quod petitur considerare, postulant quod iniquum est: his merito negatur quod promissum est, & repulsi immerito requirunt fidem a promissore, qui sui officii non meminerint in postulando.

VII. Quoties audiebat aliquos ab aliis laudari aut vituperari, existimabat, *non minus esse discendos eorum mores qui loquebantur, quam eorum de quibus loquebantur*. Sensit vir prudentissimus, qui avide obtreçant alienę laudi, magis prodere morbum suum quam detegere mores alienos: & qui ob res parum honestas laudant quempiam, aut ob laudabiles vituperant, indicare stultitiam suam perversumque iudicium.

VIII. Quum adhuc puer esset, & ageretur ludus solennis, quo pueritia tum exercebatur, atque is qui negotio præfectus erat, statuisset illum in loco parum honorifico, paruit quidem tamen si jam Rex designatus, ac dixit; *Bene sane habet, ostendam enim, non locum viris, sed viros loco conciliare dignitatem*. Nimirum, vox eā declarat in puero, miram animi celsitudinem cum pari moderatione conjunctam. Nec alii magis sunt administrando regno idonei. Simile quiddam tribuunt Aristippo.

IX. Quum Medicus quispiam illi præscriberet curationem nimis exactam, minimeque simplicem, qualis esse solet apud Lacedæmonios; *Per geminos*, inquit, *sumam quę præscribis, si mihi prorsus est in fati ut non vivam, etiamsi non omnia sumpsero*. Significabat, ejusmodi curationes citius acceleraturas mortem, quam depulsuras morbum. Nec tam operosa pharmaca sumenda, nisi qui destinavit mori.

ri. Omnibus in rebus ei genti placuit frugalitas ac simplicitas.

X. Quum adstantem aræ Palladis, cui apud Spartanos ab æreo delubro χαλκεοίκω cognomen est, ut bovem immolaret, momordisset pediculus, non averfus est, sed arreptum palam omnibus occidit; *Per Deos*, inquit, *equidem insidiatorem lubens vel in ipsa ara*: videlicet declaravit animum nec inepto pudori, nec superstitioni obnoxium: tequeque significavit, insidias molientibus nullam aram aut asylum oportere tutum esse.

XI. Quum puer quidam eo vidente murem captum e cavo protraheret, musque conversus momordisset tenentis manum atque effugisset, Agesilaus indicavit his qui aderant, dixitque; *Posteaquam minimum animalculum sic ulciscitur eos a quibus leditur, quid viros oporteat facere cogitare*. Ita dux fortissimus undecumque captata occasione animum addere studebat suis, ut audentiores fierent adversus hostem. Sed idem exemplum magis eo valet, ne quis quamlibet potens injuria provocet infirmiore. Fit enim sapienter numero, ut qui, sicut ait Flaccus, *fragili querit illidere dentem, Infringat solido*.

XII. Quum in animo haberet movere bellum adversus Regem Persarum, quo Græcos Asiam incolentes libertati restitueret, consuluit oraculum Jovis Dodonæi. Nam ea gens ex oraculis Deorum pleraque gerebat. Is quum jussisset, ut pro suo arbitratu bellum institueret, Agesilaus Dei responsum renunciavit Ephoris, (Hierant quinque iudices, quorum auctoritati Reges quoque parere cogeantur.) Illi vero suaferunt ut adiret & Delphicum oraculum, iisdem de rebus sciscitaturus. Eo profectus, hoc pacto proposuit consultationem; *Apollo, num idem tibi videtur quod patri?* Quum Apollo comprobasset Jovis oraculum, ita demum delectus Imperator bellum apparat: unico facto non unam rem nos docens, primum moderationem animi, qui quum Rex esset, non gravatus sit Ephoris obtemperare rem supervacaneam imperantibus: deinde declaravit, quam non temere sit bellum capeendum. Illis non sat erat Jovis oraculum, quum hodie Principes frequenter inconsultis vel potius invitis proceribus ac civitatibus ad arma profiliant. Postremo demonstravit, quam religiosam haberet de Diis opinionem, qui si inter se dissentiant, non sint Dii: obiter notans Homeri fabulas, qui fingit Deorum ac Deorum atrociam diffidia, & quod in Principibus ac magistratibus turpe sit, adscribit suis numinibus.

XIII. Tissaphernes Persarum Dux cum Agesilao foedus non ex animo, sed metu percusserat, hac lege, ut Græcas civitates fineret libere suisque vivere legibus: mox ingentibus copiis a Rege suo accersitis bellum illi denunciavit, ni Asia decederet. Hoc foedus violatum libenter arripuit Agesilaus, legatis hilari vultu respondens, *Se magnam habere gratiam Tissapherni, quod perjurio suo & Deos & homines sibi insensos reddidisset, adversa vero parti propitios*. Recte sensit, absque providentia Dei nihil geri in rebus mortalium, magisque fidendum divino favori quam humanis consiliis aut viribus. Cæterum exercitum movit velut in Cariam impressionem facturus: quo quum Tissaphernes ignarus doli, cogeret militem, Agesilaus repente copias movit in Phrygiam: ubi cum multas cepisset urbes, magnamque pecuniarum vim abstulisset, dixit amicis: *Fœdera quidem violare præter causam impium est, cæterum hostibus imponere, non modo justum est ac laude dignum, verum etiam & jucundum & lucrosus*. Vir bellandi avidus, tamen ab injusto bello abhorrebat, nec ejus suscipiendi ansam dare voluit, datam feliciter arripuit: nec turpe putavit doli in illum uti, qui violato foedere perjurio fefellisset & Deos & homines.

XIV. Idem quum parum esset instructus equitatu, Ephesum sese recepit: ibi opulentis denunciavit, ut quisquis pro se virum & equum præberet, a militia esset immunis. Hac arte factum est, ut pro ignavis ac timidis divitibus brevi colligeret & equos & viros strenuos ac bello idoneos. Qua quidem in re dicebat sese Agamemnonis exemplum retulisse, quod is accepta equa generosa virum divitem, sed ignavum, militia liberasset. Locus autem est apud Homerum Iliados ψ.

Τὴν ἀγαμέμνονι δὴν ἀρχιστάδης ἐχέτωλος
Δῶρ', ἵνα μὴ οἱ ἐπαυὶ ὑπὸ ἱλίου ἠνεμόεσσιν

Ἄλλ' αὐτὸ τέρας οἱ μένων, μέγα γὰρ οἱ ἔδωκε
Ζεὺς ἄφρονος, ναῖεν γ' ὅγ' ἐν εὐρυχόρῳ σικυῶνι.

De equa loquitur:

*Quam dederat Anchisiades Echepolus Atreide
Dono, ne huic comes iret ad alta mœnia Troja,
Sed remanere domi, ac sese oblectare liceret.
Nam viro opes pater altitonans donarat opimas.
Incoluit vero prædivitem agris Sicyonem.*

Hæ sunt artes excellenti Principe dignæ, quibus efficitur, ut quod ad Reipublicæ dignitatem incolumitatemve necessarium est, non per violentiam invidiosam extorqueat, sed ea dexteritate impetret, ut nec tenues gravet, & a ditioribus etiam gratiam ineat.

XV. Cæterum quum edixisset ut captivi nudi venderentur, Laphyropolæ, quorum munus erat res prædatitias divendere, quod erant jussi faciebant: ac vestium quidem (quoniam juxta Barbaricum morem erant splendidæ, multique pretii) complures exstiterunt emptores, cæterum ipsa corpora candida, prorsusque tenera ac delicata, nec quicquam virile præ se ferentia, quippe in umbra, otio ac voluptatibus educata, adeo nemo concupivit emere, ut deriderent etiam hoc mercium genus, velut inutilium, nec ullius omnino pretii. Id animadvertens Agesilaus, si auctiori præsidebat, & hunc casum torfit ad animandos ad fortitudinem milites. *Hæc*, inquit, *sunt pro quibus pugnatis, ornamenta captivorum ostendens*: hi quibuscum pugnatis, nuda captivorum corpora demonstrans. Duplici nimirum argumento addidit suis animos, amplissima spe præmiorum, & hostium imbellium extremo contemptu.

XVI. Idem quum in Lydia Tissaphernem vertisset in fugam, ac quam plurimis interemptis jam in agros regiones fecisset incursionem, Rex Persarum per legatos, quorum præcipuus Titraustes ingentem pecuniarum vim ultro ad illum misit, petens ut a bello desisteret: Agesilaus sprete pecunia respondit: *Pacis quidem tempore Reipublica vigere auctoritatem, ut jus habeat decernendi quod ad tuendam civitatis tranquillitatem censueris conducere: belli vero tempore non item. Sibi vero jucundius esse, si milites suos ditet, quam si detestetur ipse: præterea se pulcherrimum ducere, si Græci non munera caperent ab hostibus, sed armis pararent spolia*. Vox excellentis animi, qui non aliud virtutis præmium ambiret quam gloriam, nec pacem hosti venderet fraudato milite.

XVII. Quum Megabates Spithridatis filius eximia forma adolescens, Agesilaum adisset aliquando salutandi gratia, ac juxta Persarum morem osculum offerret, quod ab eo videretur admodum amari: Agesilaus avertit vultum refugiens osculum. Cæterum quum erubisset ille, ratus se contemptui fuisse, ac deinceps saluaret eum eminus: Rex poenitens vitati osculi, finxit se mirari quid accidisset Megabatæ, quod ipsum non saluaret osculo: familiares responderunt, *ipse fuisti in causa, o Rex, qui venientem non exceperis, sed formosi basium exhorrueris: alioqui nunc quoque persuaderi poterit, ut tibi veniat ad osculum, tantum ne rursus refugias*. Hic posteaquam Agesilaus aliquamdiu tacitus suo cum animo cogitasset; *Non est*, inquit, *opus ut illi reditum persuadeatis. Nam ego mihi sic videor affectus, ut malim hujusmodi rebus superior esse, quam adversariorum urbem fortibus viris instructissimam per vim capere. Præstantius enim duco, ut quis sibi ipsi servet suam libertatem, quam ut aliis libertatem adimat*. O virum gerendo in alios imperio idoneum, qui suis cupiditatibus imperare posset. Quis non miretur, tam Philosophicum in homine militari judicium? Intellexit, neminem esse liberum qui serviret cupiditatibus: intellexit, nullum esse imperium speciosius, quam si quis animo suo posset imperare. Hoc exemplum temperantiæ multo pulcrius videbitur reputanti, quod Græcorum leges formosorum adolescentium amorem concedant, citra turpitudinem tamen aut vim. Quamquam hoc apophthegma Plutarchus in Vitis paulo secus refert, *Ego*, inquit, *denuo malim illam de osculo pugnare pugnam, quam omnia quæ viderim mihi fieri aurea*. Quo vir ille sensit amoris flammam acriorem, hoc pulcrius ducebat, non obsequi animo.

XVIII. Cum cæteris in rebus esset rigidior, & exacte justis legumque tenax, tamen in amicorum negotiis existimabat, inhumanitatis ac sævitiae prætextum esse, nimium adversus illos esse justum. Hujus rei testis est epistola quædam perbrevis, quæ fertur ad Hidriæum Carem scripta, qua cui-

cuidam amico veniam deprecatur in hunc modum: *Nicias si nihil peccat, dimitte hominem: si peccat, mihi dimitte, sed omnino dimitte.* Innocentem punire, scelus est: culpam interdum condonare in gratiam honesti deprecatoris, humanitas est. Quum enim iustitiam semper oporteat esse clementia temperatam, quoties nata est gravem interpellatorem, & minus habet invidiæ, & plus impetrat gratiæ. In plerisque igitur amicorum negotiis ad eum modum se gerebat Agesilaus: interdum tamen magis sequebatur Reipublicæ utilitatem per occasionem oblatam, quam indulgebat amicitia.

XIX. Quodam ergo die quum castra tumultuosius essent movenda, adolescentem cuius amore tenebatur relinquebat ægrotum, quumque is & blandis precibus & lacrymis illum remorari conaretur, versus ad suos; *Quam difficile est,* inquit, *simul & misereri & sapere:* malens sequi quod id temporis expediebat, quam quod dictabat in amicum affectus. His animi dotibus cæteris præcellebat Agesilaus.

XX. Cæterum quod ad corporis curam attinebat, nulla in re melius habebat quam hi quibuscum vivebat: a saturitate quidem & crapula in totum abstinens: somno vero sic utebatur, non ut ille dominaretur, sed ut serviret negotiis: adversus æstum autem & frigus sic erat instructus, ut quatuor anni temporibus unicis tantum vestibus uteretur. Cæterum quum in tentoriis inter milites ageret, velut unus quilibet e numero, nihilo meliorem culcitram habebat quam cæteri: illud assidue habens in ore, *Principis esse, non mollitie delitiosæ, sed temperantia ac fortitudine privatis hominibus antecellere.* Overe Regiam vocem, si addidisset, sapientia. Nam ea vox omnes Principis virtutes complectitur.

XXI. Sciscitante quodam quid Spartæ fructus attulissent Lycurgi leges; *Voluptatum,* inquit, *contemptum:* videlicet, indicans, non alia magis ex re nasci Reipublicæ corruptelam, quam ex delitiis.

XXII. Alii cuidam qui se dicebat admirari, quod Agesilaus cum cæteris Lacedæmoniis tam frugali cibo vestituque uteretur, *Atqui,* inquit, *ô hospes, pro hac frugalitate optimam messem metimus, libertatem:* sapienter admonens nullam esse voluptatem viris ingenuis libertate suaviorem: nec ibi diu libertatem esse posse, ubi regnat luxur.

XXIII. Rursus quum alius quidam eum admoneret, ut aliquid de vitæ rigore remitteret, causam addens, quod, quæ est vitæ volubilitas, evenire posset, ut tempus ipsum exigeret aliam vivendi rationem, *At ego,* inquit, *me consuefacio, ut quacumque inciderit fortuna mutatio, ne quæram ipse mutationem.* Mira animi continentia, qui nec in austriore vita delicias requireret, nec inter delicias agens ab illis corrumpi posset.

XXIV. Quin ne senex quidem factus quicquam de vitæ ratione, & corporis exercitiis remisit. Itaque percontanti cur per acrem hiemem solo pallio tectus obambulare absque tunica homo tam provectæ ætatis; *Ut,* inquit, *juvenes hanc vitæ rationem imitentur, quum exemplum habeant & extrema senectutis hominem, & Principem:* sapienter admonens, senibus ita vivendum esse, ut adolescentibus exhibeant recte vivendi formam: & vulgus nihil imitari libentius, quam quod a viris Principibus conspexerint factitari.

XXV. Thasiorum gens, ut copia rerum abundabat, præcipue vini præstantia nobilis, ita deliciis erat addictior: per horum agros cum exercitu proficiscenti Agesilao Thasii honoris gratia miserunt farinas, anseres, bellaria, liba ex melle condita, & item omnis generis alia maximi pretii tum esculenta, tum poculenta: at ille præter farinas nihil accepit, reliqua domum referri iussit ab his qui attulerant, tamquam sibi suisque prorsus inutilia. Cæterum quum illi precibus & obtestationibus urgerent omnino ut acciperet xenia, iussit ea inter Helotes distribui: id erat apud Lacedæmonios mancipiorum genus. Ejus facti causam sciscitantibus respondit; *Non decere qui virtutis ac fortitudinis studio tenerentur, id genus delicias cupediasque recipere: propterea quod istiusmodi res quibus inescarentur ingenio servili nati, oporteret a liberis procul abesse:* graviter taxans Thasiorum mores, quidum voluptatibus servirent, nec ingenuos se præstarent nec liberos: & sapienter ostendens, nihil esse servilius ab-

jectiusque, quam gulæ ventrisque voluptatibus obnoxium vivere.

XXVI. Adversus voluptates quidem invicti pectoris hoc specimen dedit: adversus inanem gloriam non minus insuperabilem fuisse declarat, quod dicturus sum. Thasii quoniam intelligebant Agesilaum de ipsis optime meritum, templis ac divinis honoribus illum dignati sunt: atque hac de re legationem ad illum miserunt. Is ubi legisset honores quos legati ad illum detulerant, percontatus est, *num illorum patria potestatem haberet ex hominibus faciendi Deos?* quum illi respondissent, *habere;* *Agedum,* inquit, *primum vos ipsos Deos facite: id si præstiteritis, tum vobis credam quod me quoque Deum facere poteritis.* Utrum hic prius admirari convenit, animi celsitudinem adeo contemnenti oblatum, ob quod Empedocles Philosophus semet in Ætnam conjecit, quodque tot eruditi Principes tot artibus & impendiis ambierunt: an ingenii solertiam, qua Thasii vel summam stultitiam, vel abjectam adulationem suam in oculos ingessit.

XXVII. Nec minus excelsi animi fuit, quod quum nationes quæ id temporis Græciam incolebant, decrevisset illi in clarissimis quibusque civitatibus honoris causa statuas erigi, rescriptis illis hunc in modum, *Mei nulla sit imago neque picta, neque ficta, neque ullo alio artificio parata.* At Principum vulgus hoc honoris genere se Diis æquiparari credebatur, summumque rerum bene gestarum præmium arbitrabatur. Agesilaus ipso honesto contentus, negligebat ejusmodi adulationes verius quam glorias, malens insculpi prudentum ac bonorum hominum pectoribus, quam in foro æreus aureusve stare. Eximiam virtutem sponte suum consequitur decus. Nec ulla speciosior statua, quam honorifica bene actæ vitæ memoria.

XXVIII. In Asia quum ædes quasdam conspexisset, quarum tectum quadratis trabibus contextum esset, rogavit ædium dominum, num apud illos ligna quadra nascerentur: qui quum negasset talia nasci, sed ex rotundis arte quadrari; *Quid,* inquit, *ergone si quadrata nascerentur, faceretis rotunda?* Immane quantum abfuit illius Regis animus a nostrorum ædificiorum deliciis, in quibus nihil placet, nisi ex alieno devectum orbe, aut multo artificio adulteratum.

XXIX. Quum aliquando quidam percontatus esset, quinam essent fines Laconicæ ditionis, vibrata lancea, *Quousque,* inquit, *hæc valeat pertingere.* Vox egregia Duce digna, qui bellum non nisi iustum susciperet, imperiumque virtute partum virtute tueretur.

XXX. Rursus alii cuidam percontanti, quam ob causam Sparta non cingeretur moenibus? ostendit cives armatos, *Hi,* inquit, *sunt Spartana civitatis mœnia:* significans Respublicas nullo munimento tutiores esse, quam virtute civium.

XXXI. Similiter quum alius quidam hoc idem percontatus esset, respondit, *Civitatem non saxi lignisve, sed pro vallibus ac mœnibus, incolentium virtute muniri oportere:* quos si jungat concordia, nullus potest esse murus inexpugnabilior.

XXXII. Adversus pecuniarum studium, quo vitio plerique laborant, amicos admonere consuevit, *ne tam pecuniis quam fortitudine ac virtute studerent discescere:* quod frustra parat opes, qui veris animi bonis vacat.

XXXIII. Si quid autem esset quod per milites celeriter confici vellet, primum ipse sub oculis omnium operas aggrediebatur, quo vel pudore ad industriam exstimularentur. Efficacissimum exhortationis genus, Principem hoc facere, quod ab aliis fieri velit.

XXXIV. Illud sibi cum primis ducere solebat gloriæ, quod cum Rex esset, cæterisque consilio prospiceret, nihilo secius in laboribus obeundis nemini cederet: quodque sibi ipsi imperaret, sui que, ut ita loquar, Rex esset, id pulchrius esse judicabat, quam quod regnum obtineret in alios.

XXXV. Quidam conspiciens Lacedæmonium quemdam claudum ad bellum exeuntem, quum ei equum veluti debili necessarium quæreret, *Non intelligis,* inquit *Agesilaus, in bello opus esse, non qui fugiant, sed qui loco maneant?* Significans eos demum esse bello utiles milites, quibus decretum est in prælio aut vincere, aut mortem oppetere.

XXXVI. Percontanti cuidam qua ratione sibi pararet eximiam gloriam, *Si mortem,* inquit, *contempseris.* Nihil

Tom. IV. G enim

enim in bello præclaræ rei geret, cuius animum mortis metus occupavit. Idem affectus in omni vita mortalium a pulcherrimis facinoribus revocare solet.

XXXVII. Roganti quam ob causam Spartiatæ ad tibiæ cantum inituri prælium exercerentur, *U. quum ad numerum*, inquit, *incedunt, appareat qui formidolosi sint, qui fortes*. Nam anapæstorum ictus strenuis addebant animum, vehementer metieulosos pallorem ac tremorem incutiebant. Itaque quum pes non responderet ad modulos tibiæ, prodebatur ignavorum imbecillitas. Magni siquidem refert, ut Dux perspectos habeat militum suorum animos, quo norit qui sint a prælio submovendi, aut qui qua parte exercitus collocandi. Valerius Maximus libro secundo putat tibiæ adhiberi solitas ad incitandos militum animos: contra Thucydides apud A. Gellium tradit, protubis & cornibus Lacedæmonios ad prælium tibiis uti solitos, ad moderandam vim & impetum militum, ne sparsi dispalatique proruere in hostem, sed compositè incederent suo quisque ordine. Proditum est literis, Cretenses cithara præcinente prælium inire solitos.

XXXVIII. Quum quidam apud Agefilaum admiraretur Regis Persarum felicitatem, quod admodum juvenis esset; *Ne Priamus quidem*, inquit, *quum hoc esset ætatis, erat infelix*: indicans neminem appellandum beatum nisi ad supremum vitæ diem pervenisset, quod nec Priamo, nec Croeso contigit.

XXXIX. Quum maximam Asiæ partem armis sibi subegisset, constituerat ad ipsum Regem Persarum proficisci, ut eum compesceret: qui sic erat quietus a bello, ut interim Græcorum duces pecunia corrumpere: cæterum revocatus domum ab Ephoris ob Spartam Græcorum obsidione cinctam! (Nam id Rex Persarum pecuniis missis effecerat) paruit dicens, *Bonum Imperatorem legum imperatis parere oportere*: citraque cunctationem solvit ex Asia, magno sui desiderio relicto Græcis Asiaticis. Offerebatur rei bene gerendæ occasio, invitabat illum Græcorum affectus ut instituta perageret, sed Rex a tyrannide alienissimus legum auctoritatem existimabat omnibus anteponendam.

XL. Quoniam vero Persarum numisma sagittarium habebat insculptum, ex Asia discedens agebat, se triginta sagittariorum millibus a Rege Asia depelli. Tot enim Daricorum aureorum millibus Athenas ac Thebas deportatis, & in plebis moderatores distributis, Timocrates effecerat ut populus hostilem animum adversus milites susci-peret. Ephoris autem rescriptit in hunc modum; *Agefilaus Ephoris salutem. Asiam magna ex parte subegimus, Barbaros expulimus, frequenter in Jonia confliximus: attamen quoniam pro magistratus auctoritate jubetis ut istuc ad diem præscriptum adsim, consequor hanc meam epistolam, ac fortassis anteveriam etiam. Nec enim mihi Principatum gero, sed tum Reipublicæ tum sociis & amicis Reipublicæ*. Atque ita demum qui potitur imperio, vere legitimeque imperat, quum & ipse paret imperio legum & Ephorum, aut quicumque sint illi, qui in Republica magistratu funguntur. Quid hujus ducis animo moderatius? at quid eodem excelsius?

XLI. Dein quum transmissio Hellesponto iter faceret per Thraciam, nulli quidem Barbarorum supplex fuit ut daretur transitus, sed missis ad singulos nuntiis, rogabat utrum per hostium an amicorum regionem iret: ac cæteri quidem illum amice recipiebant venientem, ac discedentem deducebant. Cæterum qui Troadenses appellantur, a quibus, ut fertur, Xerxes datis muneribus transeundi copiam emerat, transitus mercedem postulabant ab Agefilao, centum argenti talenta, totidemque scæminas. At is irridens eos, rogavit, *cur non protinus venissent accepturi quod postulabant*. Admovit exercitum, & congressus cum his qui se obiter collocarant in acie, omnes vertit in fugam, compluribus trucidatis: itaque sibi ferro viam aperuit.

XLII. Itidem & ad Macedonum Regem nuntios misit, rogans utrum per hostium solum irent, an amicorum. Quum ille respondisset, se consultaturum, *Fiat*, inquit, *igitur consultatio, nos tamen interim iter faciemus*. Rex admiratus hominis audaciam, sibi que metuens, satius esse censuit illum ut amicum suscipere.

XLIII. Thessalorum, qui hostibus tulerant suppetias, agros depopulatus est. Virtus sic erat æquitate temperata, ut nec amicos læderet, nec inimicis parceret, ubi

A fortuna dedisset ulciscendi occasionem. Hoc apophthegma non est, & ab indocto quodam truncatim adjectum est.

XLIV. Ad Larissæos autem qui non juverant res hostium, Xenoclem ac Scythen legatos misit amicitiae conciliandæ gratia. Hos quum Larissæi comprehensos asservarent in custodia, cæteri quidem id factum graviter ferentes censuerunt, ut Agefilaus admoto exercitu Larissam urbem obsidione vallaret. At ille negabat, *se vel universam Thessaliam hac conditione velle capere, ut ex his quos miserat alterius faceret jacturam, amissurus utrumque si illos bello laceffisset*: itaque captos acceptis conditionibus liberavit ac recepit. Tam atrocem injuriam duorum amicorum incolumitati condonavit, alioqui contumeliarum impatiens: dicas illum suos affectus in sua habuisse potestate.

B XLV. Feliciter pugnatum erat apud Corinthum: in eo prælio quamquam accepisset Spartanorum admodum paucos desideratos: cæterum e Corinthiis & Atheniensibus aliisque sociis ingentem numerum interfuisse, adeo non gavisus est, nec elatus ea victoria, ut graviter ingemiscens deploraret Græciæ vicem, *Hæu*, inquit, *Græciam, quæ tot viros intestino bello perdidit, quæ universis Barbaris debellandis satis esse poterant*. Viro magnanimo victoria erat optabilis, sed carior erat sociorum incolumitas. Quo animo talisset ille si plurimorum civium interitu fuisset empta victoria? Non parum laudis promeretur hic affectus in Duce Lacedæmonio, tum natura bellaci, tum Ethnico: at Christiano Principi nulla non debet esse lugubris victoria, quæ plurimorum etiam hostium exitio contigit.

C XLVI. Cæterum quum Pharsali urgerent, latrociniiisque vexarent ipsius exercitum, sexcentis equitibus vertit illos in fugam, moxque trophæum statuit sub Narthacis. Nec alia victoria magis lætatus est, quod ipse per se constituto equitatu paucorum, nec aliis adhibitis copiis, eos superasset, qui de re equestri præcipue gloriabantur. Pulcrum est vincere laceffentes, præsertim his præfidiis, quibus hostes potissimum sese jactant.

D XLVII. Nunc accipe geminum in gloriæ cupidissimo Duce, temperantiæ exemplum. Quum Diphridas illi e patria nuncium attulisset, ut omisissæ quæ tum agebat protinus in Bœotiam irrumperet, quamquam destinarat hoc ipsum postea majore aggredi apparatu, tamen magistratibus obtemperans, accersitis ad se viginti millibus eorum qui apud Corinthum militabant, invasit Bœotiam, ac juxta Coroneam congressus cum Thebanis, Atheniensibus, Argivis & Corinthiis, ambas acies superavit, licet ipse multis acceptis vulneribus corpore esset graviter affectus. Quæ pugna cum esset inter res ab illo gestas omnium maxima, quemadmodum scripsit Xenophon, tamen domum reversus, nihil de pristino victu vitæque modestia mutavit ob tantos rerum successus, totque victorias. Multo dignior erat triumpho victoria, qua vir ille primum suis consiliis anteposuit legum auctoritatem, deinde tot egregiis facinoribus nihilo factus est insolentior.

E XLVIII. Animadvertens civium nonnullos qui in pretio habebantur, ac sibi placebant quod equis alendis intenderent animum, sorori Cyniscæ persuasit, ut consensu curru certaret in Olympiis: hoc pacto Græcis ostendere cupiens, id genus exercitamenta nullius esse veræ virtutis, sed nihil aliud habere quam opum & impendiorum ostentationem, eoque scæminis esse digniorem quam viris.

F XLIX. Quum haberet apud se Xenophontem illum sapientem, eumque plurimi faceret, jussit *ut filios suos accerferet Lacedæmonem, docendos artem omnium pulcherrimam, videlicet, imperare, & parere imperio*. Athenis florebat omnium liberalium disciplinarum genus, sed hanc cæteris omnibus præstantiorem existimabat nusquam melius disci quam apud Lacedæmonios, ubi non verbis disputabatur de bene administranda Republica, sed civium moribus honestissimæ rei exemplum exprimebatur. Simul indicans, eos non esse gerendo magistratui idoneos, qui legibus ac magistratui nescirent obsequi.

L. Proinde rogatus abs quoque, quam ob rem Spartanorum Respublica præ cæteris, secundis rebus floureret, *Quoniam*, inquit, *plus cæteris in hoc sese exercent, ut pariter & imperare & parere sciant*. Quæ duæ res a civitatibus excludunt seditiones, & tuentur concordiam.

L I. Cum vita defunctus esset Lylander, Agefilaus num-

me-

merosam sodalitatem aggregatam comperit, quam ille ex Asia domum reversus statim adversus Agefilaum instituerat: id indigne ferens Agefilaus, destinabat omnibus palam facere, cujusmodi civis fuisset Lysander dum viveret, ac perfecta quadam oratione, quam Lysander in libro descriptam reliquerat, compositam quidem a Creonte Halicarnasseo, sed in hoc ut hanc Lysander edisceret, atque apud popularem multitudinem recitaret, (Tractabat autem oratio de novandis rebus, deque mutando Reipublicæ statu) hanc, quoniam arguebat Lysandrum fuisse civem perniciosum ac seditionis avidum, Agefilaus voluit evulgare. Cæterum ubi senex quidam Ephorus orationem perlegisset, metuens dictionis gravitatem ac vehementiam, ne lecta quoque multos ad rerum novarum studium excitaret, consuluit Agefilao ne *Dysandrum sepultum refoderet, sed orationem premeret*. Senis consilio paruit, & a cœptis conquievit Agefilaus doctus non solum obtemperare publicis legibus ac magistratui, verum etiam privato senioris consilio. Vir excelsi animi plus apud se valere voluit publicam utilitatem, quam privatum odium: simulque perspexit, indecorum esse, simultatem exercere cum sepulto. Hac moderatione usus est adversus manifestum inimicum.

LII. Porro qui clanculum ipsi adversarentur, eis palam quidem non exhibebat negotium, sed efficiebat ut ipsum in militiam sequerentur, atque ex his nonnullos Duces exercitus ac magistratus factos evehebat: qui cum se in magistratu improbe & avarè gessissent, eoque in jus vocati periclitarentur, rursus Agefilaus illis patrocinebatur, & ab ipsis stabat, atque hac arte reddebat eos ex clanculariis hostibus amicos, & ad se revocabat: quibus rebus factum est, ut jam neminem haberet adversarium. Quid hac prudentia civilis, qua mederi malevolis maluit quam ulcisci?

LIII. Quidam petiit ab Agefilao, ut se scriptis ad hospites & amicos suos Asiaticos literis commendaret, quo apud illos jus suum consequeretur: respondit, *Nihil esse opus literis commendatricibus. Nam mei, inquit, hospites sua sponte quæ justa sunt faciunt, etiam si illis non scripsero*. Apud bonos in bona causa supervacua est commendatio, quum ipsa res impetret quod precibus exoraretur. Dux egregius non nisi cum sui similibus hospitium conjunxerat.

LIV. Ostendebat illi quidam civitatis cujusdam muros bene tutos valideque exstructos: quumque rogasset viderentur pulcri, *Pulcri, inquit, per Jovem: verum apparet in hoc paratos, ut mulieres inhabitent, non viri*: sentiens, non aliis mœnibus rectius communiri civitatem quam strenuis civibus.

LV. Megarensi cuidam multa juveniliter de sua civitate adversus Agefilaum jactanti, *Adolescens, inquit, tui sermones opus habent magnis viribus*. Significans indecenter eum magnifice loqui, cui vires non suppetunt orationi pares.

LVI. Tantum & cæteris in rebus aberat a vulgi judicio vir prudentissimus, ut quæ cernebat alios admirari, ipse in tantum contemneret ut ne nosset quidem. Quod evenit in Callipide. Is erat Tragoediarum actor, multi nominis, famæque celebris apud Græcos, & a cunctis in pretio habitus, Primum quidem occurrit Agefilao, eumque est allocutus: post improbe semet admiscuit his qui simul cum Rege ambulabant, seseque ostentabat, ratus futurum ut Rex prior ipsum comiter & cum benevolentia quadam amplecteretur. Id quum non fieret, tandem, *Non, inquit, agnoscis me, o Rex, nec audisti qui sim?* Agefilaus autem intuitus illum, *An non tu es, inquit, ille Dicelicta?* Nam hac voce peculiaris Lacedæmoniorum lingua signat mimam, hoc est, imitatore; δεικνεν enim illis simulacrum sonat aut effectam imaginem. Adeo vir prudens, & omnia Reipublicæ commodis metiens, nullo honore dignatus est, histrionem quamvis insignem, cujus ars ad solam parata voluptatem corrumpendis civium moribus esset accommodatior quam erudiendis.

LVII. Huic simile est, quod rogatus ut vellet audire quemdam, qui mira similitudine lusciniæ vocem imitabatur, recusavit; *Frequenter, inquit, ipsam audivi lusciniam*: significans ineptam esse voluptatem, magis delectari ipsa simulatione quam natura.

LVIII. Quemadmodum autem ipse singulari modestia præditus erat, ita non tulit in aliis arrogantiam. Menecrates quidam Medicus, quum desperatæ quædam cura-

ationes ipsi feliciter cessissent, populari adulatione dictus est Jupiter. Hoc cognomento vir arrogantis ingenii delectatus, insolentius usus est eo titulo. Tandem quum & Agefilao scriberet, nec veritus esset hac uti salutatione, *Menecrates Jupiter Agefilao Regi salutem*, Rex eo offensus proœmio, præterea nihil dignatus est legere, sed rescripsit in hunc modum, *Rex Agefilaus Menecrati sanitatem*; χαίρειν Græci dicunt quibus bene precantur, υγιαίνειν ambiguum verbum fere in malum sonat, quum significamus abesse sanitatem mentis. Eo verbo quidam Cæsari exprobravit insaniam.

LIX. Fortitudinis etiam in rebus adversis insigne dedit specimen. Conon & Pharnabazus per classem Regiam mari potiti obsidebant maritimas Lacedæmoniorum regiones, quum interim Atheniensium civitas mœnibus esset cincta. Itaque Lacedæmonii Pharnabazo donante pecuniam pacem ineunt cum Rege, mittuntque civem Antalcidam ad Teribazum, Græcos Asiaticos, pro quibus bellum gesserat Agefilaus, tradentes Regi: unde pessime evenit, ut hujus ignominie portio recideret in Agefilaum. Antalcidas enim inimicus erat Agefilao, eo pacem quacumque occasione confecit, invidens illius gloriæ, quem videbat bello crescere, reddique maximum ac maxime celebrem. Nec tamen hæc infelicitas dejecit illius animum, quin etiam cuidam dicenti quod Lacedæmonii Medisarent, ita respondit; *Imo Medi potius Laconissant*: significans indolem suæ gentis corrumpi fortuna non posse.

LX. Quodam tempore rogatus, utra virtus esset præstantior, fortitudo an justitia, graviter respondit, *Fortitudinis nullum esse usum nisi adsit justitia. Quod si omnes essent justii, nihil opus fore fortitudine*. En animum summo dignum duce, qui nihil vi præter æquum judicavit faciendum: recteque perpexerit, plurimum interesse inter audaciam & fortitudinem.

LXI. Quum Græci qui Asiam incolebant, Persarum Regem ex more magnum appellarent, *Quæ, inquit, re ille me major est, nisi sit justior ac temperantior?* Contempsit vir egregius externa bona, quæ vulgus præcipue suspicit: totamque hominis felicitatem animi bonis metiebatur. Ea sententia Philosophis esse consuevit in ore, sed hanc bellator expressit affectu.

LXII. Notans præposteram licentiam eorum qui Asiam incolebant ejus gentis corrupti moribus, dicere solet: *Inter illos qui improbi essent, eos esse liberos: contra qui probi, eos esse servos*: quod ibi vitius licerent omnia, virtus haberetur odio.

LXIII. Interrogatus qua ratione potissimum quis assequi posset, ut apud homines honestam haberet famam, *Si loquatur, inquit, quæ sunt optima, & faciat quæ sunt honestissima*. Quid dici poterat brevius, at rursus quid absolutius? Idem Socrates idem percontanti, *Si talis, inquit, esse studeas, qualis haberi vis*. Siquidem fucis parta gloria ut non est vera gloria, ita nec diuturna est.

LXIV. Celebratur & hoc illius dictum Principibus ediscendum; *Imperatoris officium esse, erga rebellantes audacia, erga subjectos benevolentia uti*: quod idem Maro nobili carmine docuit,

Parcere subjectis & debellare superbos.

Neque enim vere victor est, qui iracundiæ vindictam flagitanti frenum nescit imponere.

LXV. Cuidam sciscitanti, quæ potissimum pueris essent discenda; *Ea, inquit, quibus usuri sint & quum ad virilem pervenerint ætatem*. Recte censuit vir prudens, solam virtutem primum ac statim a teneris unguiculis disci oportere: nec ullam ævi portionem artibus frivolis dandam: quæ ut in pueris habent ostentationem plausibilem, ita nec grandibus decoræ futuræ sint, nec ad seria vocatis utiles.

LXVI. Idem quum in causa quadam federet iudex, & is quidem qui accusabat recte dixisset, patronus contra male, subinde tamen repeteret inter dicendum, *Agefilae, decet Regem opitulari legibus*: perinde quasi bonam haberet causam, & ab ipso starent leges: hominis improbitatem interpellans Agefilaus, *Si quis, inquit, tibi domum perfoderit, aut vestem abstulerit, num expectaturus esses, ut architectus, aut qui vestem contexuit, tibi sit auxilio futurus?* Subindicabat, Regem esse veluti legum architectum, nec convenire, ut is opituletur ei, qui contra leges aliquid admiserit.

Tom. IV.

G 2

LXVII.

LXVII. Cum pax coisset, eique a Rege Persarum essent allatae literae, quas Perses una cum Callia Lacedaemonem perferebat, de hospitio deque amicitia tractantes, non recepit: sed iussit illos Regi renunciare, *Nihil esse necesse privatim ad ipsum literas mittere: ceterum si perspicuum foret, illum bene velle Lacedaemoniis & Gracis, ipsum quoque illi pro viribus futurum amicum. Quod si deprehenderetur insidias tendere, ne putet, inquit, quod me sit habiturus amicum, etiamsi vehementer multas ab eo recepero epistolas.* Quid hoc animo sublimius, cui in omnibus rebus gerendis hic unicus erat scopus, consulere Reipublicae commodis?

LXVIII. Quum miro esset affectu erga liberos suos, dicitur aliquando arundine pro equo conscensa, una cum pueris lulisse domi. Id quum forte vidisset ex amicis illius quidam, rogabat ne cui diceret quod viderat, priusquam ipse quoque liberorum parens esset factus: festive subindicans, cum lulum non esse levitatis, sed pietatis: nec hoc agebat videri posse ineptum ei, qui modo expertus esset, quam ingens sit affectus caritatis parentum erga filios.

LXIX. Quum assidue belligeraretur adversus Thebanos, ac in praelio quodam vulnus accepisset, Antalcidas, ut fertur, ait, *Praeclara doctrina tua premia recipis a Thebanis, Agesilae, quos quum nec vellem bellare nec scirent, bellare docueris.* Nam ajunt re vera, Thebanos crebris Lacedaemoniorum adversus ipsos expeditionibus multo bellicosiores esse factos, quam antea fuerant. Eoque Lyncurgus ille priscus legum conditor, in legibus quae vocantur Rhetrae, veluti dicas oracula a Diis profecta, vetuit saepius eosdem bello laceffi, ne hostes usu bellare discerent. Quamquam hoc Apophthegma non est Agesilai.

LXX. Audierat socios moleste ferre tam crebras expeditiones, praesertim quum ipsi permulti Lacedaemonios numero paucos sequerentur. Agesilaus itaque volens ostendere quanta esset Lacedaemoniorum multitudo, iussit universos socios simul confidere permixtos invicem, Lacedaemonios item separatim solos. Mox per praekonem edixit, ut primi omnium surgerent figuli: hi quum surrexissent, secundo loco per praekonem iussit surgere fabros aetarios: deinceps architectos, ac domorum opifices, similiter & aliarum artium singulos. Ita factum est, ut propemodum socii surgerent omnes, Lacedaemoniorum vero nullus, eo quod Lacedaemoniis, qui militiae parantur, interdictum sit, opificum aut artem sedentariam vel exercere vel discere. Hoc factorisit Agesilaus, *Videtur, inquit, o viri, quanto plures nos educimus quam vos?* Hoc stratagemate dux inclutus demonstravit, non perinde referre quam numerosum militem educas in praedium, ut quam fortem & exercitatum.

LXXI. In pugna Leuctrica, quum Lacedaemoniorum muki fugissent, iique legibus poenas dare deberent, Ephori reputantes, civitatem viris desertam egere militibus, cupiebant eam ignominiam militibus remittere, simulque servare leges. Deligunt igitur Agesilaum novarum legum conditorem. Is prodiens in suggestum, *Ego, inquit, alias leges haudquaquam laturus sum. Neque enim his quas habetis aut additurus sum aliquid, aut detractus, neque quicquam omnino mutaturus.* Sed mihi rectum videtur, ut leges quas habetis, a die crastino robur habeant & auctoritatem. Eo commento vir solers simul & praesenti civitatis necessitati consuluit, & periculosum mutandarum legum exemplum exclusit a Republica, uno tantum die legibus abrogatis.

LXXII. Exemplum erat praesentis & imperterriti animi, quod quum Epaminondas cum admirabili impetu ac procella irrueret, adeo ut Thebani sociique jam de victoria gloriarentur, nihilominus Agesilaus tutatus est Spartam civitatem: in qua tametsi perpauci erant, tamen hostes coegit domum reverti. Hoc quocumque nomine voces licebit, certe Apophthegma dici non potest.

LXXIII. Ut hoc erat fortitudinis, ita quod dicturus sum consilii prudentiaeque laudem habet. Quum pugnaretur apud Mantineam, admonuit Lacedaemonios, ut ceteris omisiss omnibus, in unum Epaminondam intenderent vim praellii, dicens, *Solos cordatos esse viros fortes, hosque solos esse auctores victoriae. Itaque si hunc, inquit, ceperimus facillime ceteros in potestatem nostram redigemus, usque vecordes nulliusque pretii;* quod & evenit. Nam inclinante ad Epaminondam victoria, quum nonnullorum fuga fieret, adhortanti illi suos, & a fuga revocanti, Lacedaemonius quis-

A piam lethale vulnus inflixit. Eo prostrato, qui erant cum Agesilao a fuga reversi, jam ancipiti Marte cum hoste depugnarunt, sic tamen ut multo inferiores Thebani, multo praestantiores Lacedaemonii viderentur. Hac arte prudentia ducis consuluit incolumitati suorum, qui fuerant haud dubie perituri: simul illud docuit, in bello plus habere momenti unum vere prudentem & cordatum, quam turbam imprudentium.

B LXXIV. Quum Spartanos pecuniae deficerent ad bellum, eo quod alerent externum militem, Agesilaus in Aegyptum profectus est, ab Thaco Aegypti Rege accitus stipendio. Ceterum Agesilaus ob corpus incultum ac vestis vilitatem venit in contemptum ejus gentis hominibus, qui sperant se visuros Spartanum Regem talem, qualis esset Rex Persarum, corpore decentissime ornatum: perperam sane de Regibus sentientes, quos externo cultu putarint aestimandos potius quam animi virtutibus. Nihil ille quidem de cultus ac victus simplicitate mutavit, sed interim ostendit, majestatem, dignitatemque Regiam non vestium splendore, sed prudentia ac fortitudine parari oportere: graviterque taxavit vulgares Monarchas quibus si diadema, purpuram, aurum & gemmas detrahas, nihil videas praeterea Regium. Quin eodem facto declaravit insignem erga patriam pietatem, qui ob publicam utilitatem non gravatus sit in Aegyptum proficisci: nec aetatis jam senae ac vergentis ad annum octogesimum excusatione uti voluit, quo minus apud Barbaros stipendium faceret, modo Reipublicae subveniret. Athenæus hoc modo rem narrat. Agesilaus in Aegyptum profectus Tacho Regi laturus suppetias, quoniam corpore erat pusillo, his verbis a Rege contemptus est, *Parturit mons, Jupiter metuit, at ille peperit murem.* Id ut audivit Agesilaus, *At ego, inquit, aliquando tibi videbor leo.* Nam post, quum illi non adesset Agesilaus, regno pulsus confugit ad Persas.

C LXXV. Ceterum ubi quos educturus erat in aciem, conspiceret ob imminens periculum formidolosos, partim propter hostium multitudinem (erant enim numero ducenta millia) partim ob ipsorum paucitatem, decrevit ante conflictum rem divinam facere, veluti captaturus auspiciam ab extis: itaque non consensit ceteris, laeva manus volae literis inversis victoriam inscripsit, deinde jecur ab aruspice acceptum supposuit manui quae clam scripturam habebat, diuque tenuit, fingens interim se deliberandum, ac dubitantis speciem praese ferens, donec literarum figurae jecinori imprimerentur: moxque militibus quos in aciem educturus erat ostendit, dicens, Deos his literis certo portendere victoriam. Illi vero existimantes sese certum habere signum futurae victoriae, vehementer animati sunt ad pugnam. Hic dolus multo plus valuit quam oratio quamvis proluxa ac meditata. Et hoc Stratagma est, non Apophthegma.

D LXXVI. Cum hostes Agesilai exercitum fossa cingerent, id quod facile poterant ob multitudinem, ac Nectabius, cui suppetias ferebat, censeret erumpendum, & cum hoste conferendas manus, ne quod instituerant perficerent, ille negabat impediendos hostes, qui pares hostibus esse studerent, non superiores. Siquidem fossa utrisque adimebat confligendi copiam. Porro quum parum abesset quin fossa coiret, per hoc angustum intervallum instruxit quod erat reliquum militum: ac inter partes commissa pugna vertit illos in fugam, hostiumque ingentem stragem edidit paucis militibus quos secum habebat, atque ex praeda magnam pecuniarum vim misit Spartam.

E LXXVII. Decessit ab Aegypto patriam repetens, morbo implicitus in portu qui Menelai dicitur. Moriens autem mandavit iis qui aderant, ne quam fictilem aut alias imitatum corporis sui imaginem facerent, *Si quod, inquit, praclarum facinus gessi, hoc erit monumentum meum: sin minus, ne omnes quidem statua, quum sint vilium ac nullius rei opificum opera, illustrabunt meam memoriam.* Quis non miretur in bellatore pectus tam Philosophicum?

F LXXVIII. Crebro solet in concione admonere milites suos, ne captivos ut facinorosos cruciarent, sed ut homines fervarent. Infantibus etiam in bello captis providit ut in unum locum comportarentur, ne mutatis castris relictis perirent. Eandem curam impendit senibus captivis, ne quoniam sequi non possent, a canibus lupisve discerperentur.

tur. Hæc autem humanitas illi non solum aliorum, verum etiam captivorum miram benevolentiam conciliavit. Et nunc homines sibi videntur, qui trucidatis infantibus ac senibus, eam ætatem abducunt, quæ vel libidini apta est, vel labori, vel utrique. Quo progressa est immanis illa feritas!

EX PROBO ÆMILIO.

LXXIX. Apud Coroneam, Athenienses ac Bœotios cum suis sociis, Agésilai iter impedire conatos gravi prælio vicit: ei victoriæ per se magnificæ multum laudis apposuit religionis exemplo. Multi e prælio confugerant ad templum Minervæ, de his rogatus quid vellet fieri Agésilai, vetuit illos violari, quum in eo prælio vulnera aliquot accepisset: videreturque vehementer iratus omnibus qui tum arma adversus ipsum tulerant, tamen plus apud illum valuit religio quam ira. Neque hoc solum in Græcia fecit, ut templa Deorum haberet sancta, verum etiam apud Barbaros summa religione simulacra arasque consecravit, quasi in hæc nullum esset jus belli. Itaque præclare solitus est dicere, *se vehementer admirari, eos non haberi sacrilegorum numero, qui laderent ipsos supplices, ac per Deos obtestantes: nec graviores summi penas de his, qui religionem minuerent, quam qui templa spoliarent*: recte judicans, Diis esse cariorem hominum salutem, quam muta templorum ornamenta.

LXXX. Accipe nunc exemplum fortitudinis clementia temperatæ. Posteaquam ingenti strage fregisset Corinthiorum vires, eosque intra mœnia compulisset, multis hortantibus ut urbem oppugnaret, negavit id sua virtuti convenire, qui peccantes ad officium cogeret, non qui nobilissimas urbes subverteret. Ut hoc est eximie cujusdam moderationis, ita quod adjecit, admirabilem viri prudentiam arguebat, Si, inquit, eos exstinguere voluerimus qui nobiscum adversus Barbaros steterunt, ipsi nos expugnaverimus, vel quiescentibus hostibus, qui subversis sociis nullo negotio, quando volent, nos opprimunt.

LXXXI. Divinitatis cujusdam esse videtur quod adjiciam. Quum adornaretur expeditio apud Leuctra, quæ Lacedæmonius fuit luctuosissima, Agésilai quum a plerisque urgeretur ut exiret, proficisci noluit, perinde quasi calamitatem irrecuperabilem animo præsentiret.

LXXXII. Rursus accipe solertiæ Reipublicæ salutaris argumentum. Quum Epaminondas incredibili impetu Spartam urbem invaderet, ac civitas careret mœnibus, aliquot adolescentes hostium adventu terrii statuerant ad Thebanos transfugere, jamque locum extra urbem editum occupant. Agésilai perpendens, actum fore de civitatis incolumitate, si sensisset populus aliquos ad Thebanos transfugere conari: dissimulans cum suis ad adolescentum turmam pervenit, ac perinde quasi id bono animo fecissent collaudavit consilium, quod eum locum occupassent: sibi in animo fuisse dixit idem facere. Sic adolescentulos ficta laudatione temperavit, & adjunctis suis comitibus locum tutum reddidit. Etenim qui transfugiendi consilium clam ceperant, videntes majorem adjunctum numerum eorum, qui ejus consilii fuerant expertes, non ausi sunt sese commovere: eoque libentius convenerunt, quod latere arbitrabantur quæ cogitarant. Absque dubio Sparta non erat futura Sparta, nisi tum Agésilai celeritate consilii salutem attulisset. Eadem arte & juvenili temeritati remedium adhibuit pro supplicio.

AGESIPOLIS CLEOMBROTI.

LXXXIII. Agesipolis Cleombroti filius, quum quispiam apud ipsum ceu rem magnificam prædicaret, quod Philippus Macedonum Rex intra pauculos dies subvertisset Olynthum, Atqui per Deos, inquit, talem civitatem longe majore temporis spatio non exstructurus est: significans multo regalius esse, condere urbes, quam conditas demoliri.

LXXXIV. Cum alius quidam dixisset, ipsum cum Rex esset cum æqualibus suis fuisse obsidem, non liberos aut uxores eorum, velut hoc esset Regi dedecorosum, dari in manus ac jus aliorum, quum alii Reges soleant uxorem ac liberos pro se dare obsides; Et quidem jure, inquit, optimo: par est enim ut nos nostra ipsorum foramus errata: subindicans si quid calamitatis accidit in bello aut in Republica Regum vitio accidere, eoque justum esse, ut hi potissimum puniantur, per quos venit calamitas. Ceterum morem

iniquum esse quo receptum est, ut conjuges ac liberi, qui nihil commeruerint, dedantur obsides.

LXXXV. Idem quum e Sparta jussisset mitti catulos, ac respondisset aliquis, non exportari apud Lacedæmonios catulos, Ne viros quidem, inquit, antea, atqui nunc fieri capis. Festiviter indicabat, in Republica bene instituta omnia proficere in melius. Olim Lacedæmonii ægre sua tuebantur, post ausi sunt Reges ac gentes procul semotas bello lacerare. Quemadmodum autem recta institutio viros reddit bello Reipublicæ utiles, ita canes ad venatum habiles reddit educatio.

AGESIPOLIS PAUSANIAE.

LXXXVI. Agesipolis Pausaniæ filius, quum Athenienses querimoniarum, quas cum ipso mutuas habebant, arbitram delegissent Megarensium civitatem, quæ controversiam inter eos componeret; Turpe, inquit, si Megareses melius norunt quid justum sit, quam hi qui se Græcorum Duces ac rectores præstiterunt. Megareses apud Græcos male audiebant, de quibus jactatum est, quod neque primi essent neque secundi, neque tertii, neque quarti neque ullo in numero: quum Athenienses pleræque Græciæ imperarint. Ab ipsis igitur quibuscum litem habebat Rex volebat finire diffidium: simul declarans, & quam suæ fideret causæ, & quam adversariis non diffideret: malens clarissimæ civitatis judicio vinci, quam Megarensium arbitrio vincere.

AGIS PRIMUS.

LXXXVII. Agis Archidami filius, quum Ephori quodam tempore dicerent, Proficiscere juventutem tecum ducens ad hujus patriam: nam is ipse te perducet in arcem; Eo qui convenit, inquit, o Ephori, tot juvenes ei credere, qui suam ipsius patriam prodidit? graviter admonens, nihil illis tuto credi qui in patriam perfidi fuerint.

LXXXVIII. Interrogatus a quodam quod disciplinæ genus potissimum exerceretur apud Spartanos, Scire, inquit, & imperare & ferre imperium. Athenis enim complures disciplinæ colebantur, curiosæ magis quam ad recte gubernandam Rempublicam necessariæ.

LXXXIX. Fortiter & illud dixisse fertur, Lacedæmonios non oportere percontari quot sint hostes, sed ubi sint: significans non a militum numero pendere victoriam, sed a fortitudine, rei que gerendæ celeritate. Statim enim congredi vult qui quærit ubi sint hostes.

XC. Apud Mantinæam quibusdam dissuadentibus necum adversariis quod numero plures essent configeret, Cum multis, inquit, pugnet, oportet, qui multis velis imperare.

XCI. Cuidam sciscitanti quot essent Lacedæmonii, Quot satis sunt, inquit, ad propulsandos malos: ostendens magis referre quam fortes viros habeat civitas, quam quam multos.

XCII. Idem quum præteriret Corinthiorum mœnia, conspiceretque vehementer excelsa munitaque, & in longum porrecta spatium, Quæ sunt, inquit, mulieres hunc locum incolentes? innuens, fortibus viris non esse opus mœnibus.

XCIII. Cum Sophista quispiam apud eum dixisset, orationem esse rerum omnium præstantissimam, videlicet prædicans artem quam profitebatur; Ergo, inquit Agis, tu quum taces, nullius es pretii: significans, multo præclarior esse res magnificas gerere, quam habere linguam ad magnifice loquendum expeditam.

XCIV. Vicerat Argivos prælio, qui post redintegratis viribus rursus ferociores illi occurrebant. Agis itaque conspiciatus multos e sociis turbati; Sitis, inquit, bono animo viri: quum enim nos qui vicimus trepidamus, quid facere censetis eos, qui a nobis vincti sunt? Eo dicto Ducis solertia protinus reddidit animum suis.

XCV. Peculiaris erat Lacedæmonius verborum paucitas, unde & ab ea regione breviloquentia Laconismus dicitur. Quum igitur Abderitarum legatus apud Agidem multa locutus, vix tandem dicendi finem fecisset, rogaretque quid civibus suis esset renuntiaturus: Agis, illud, inquit, renuncia, quantum temporis tibi fuit opus ad dicendum, tantum me silentem audisse. Hoc dicto exprobravit stolido Oratori inanem loquacitatem responso indignam.

XCVI. Quibusdam Eleos hoc nomine prædicantibus, quod in certaminibus Olympiis essent iustissimi; Quid,

Tom. IV. G 3 in

inquit, *magni mirive faciunt, si intra quinque annos a notantum die se iustos praeſtant?* Non putabat vir ſapientiſſimus in eum competere juſtitiae laudem, niſi qui per omnem vitam in omnibuſque actionibuſ juſtitiam coleret. Nam ludi Olympiaci ſemel tantum intra quinquennium celebrabantur.

XCVII. Quum quidam apud illum dicerent, eſſe nonnullos alienae familiae qui ipſi inviderent, *Geminam igitur, inquit, habebunt moleſtiam, quos & ſua ipſorum mala diſcruciabunt, atque inſuper tum meis, tum amicorum meorum boniſ torquebuntur.* Magnifica vox declaranſ eos, quos habet invidia, magis eſſe miſericordia dignos quam ira: propterea quod invidus abunde dat poenarum etiamſi nemo ulciſcatur.

XCVIII. Cuidam conſulenti ut hoſtibus fugientibus daret tranſitum; *Et quomodo, inquit, pugnabimus cum hiſ qui ob fortitudinem manent, ſi non pugnamus cum fugientibus?* Exiſtimabat vir animoſus, adverſus hoſtes nullam praeter eundam occaſionem.

XCIX. Cum de Graecorum libertate quidam in medium adduxiſſet, magnifica quidem, ſed factu perquam difficilia; *Tua, inquit, verba hoſpes opus habent viribus & pecunia: perquam ſcite declarans, fruſtra de hiſ verba fieri, ad quae perficienda non ſuppetit facultas.* In conſultationibuſ enim non ſolum ſpectandum eſt: quid ſit factu pulcerimum, ſed quid fieri poſſit.

C. Quodam dicente, Philippum effecturum ne Lacedaemoniis pateat iter in Graeciam; *Nobis, inquit, o hoſpes, noſtra patria ſufficit ad illic vivendum.* Peccatus ad utrumque paratum, & ad proferendum imperium ſi contingat, & ad boni conſulendum fortunam licet mediocrem: quum Principum vulgus nec quod obſtigit ſapienter adminiſtrent, nec ullis ſatiantur ditionis acceſſionibuſ.

I. Perinthiorum Orator in Lacedaemoniam miſſus, quum apud Agidem dixiſſet admodum prolixè, ubi peroraſſet rogavit eum, quid Perinthiis renunciandum, *Quid aliud, inquit, niſi quod tu vix dicendi finem feceris, ego vero tacuerim.* Hoc Apophthegma ſimillimum eſt illi, quo ſuperius Abderitae legati multiloquium taxarat.

II. Cum legationem ſuſcepiſſet, ſolus ad Philippum proſectus eſt. Is ubi admirans dixiſſet, quid hoc rei eſt? unus veniſti? Agis, *quid ni, inquit, ad unum?* Graviter taxavit aliorum Principum ambitionem, qui ſumptuoſis ac ſplendidis legationibuſ exhauriunt aërium, quum unus vir cordatus poſſit totum hoc praestare quod Reipublicae intereſt.

III. Quum e ſenioribuſ quidam videns priſcas leges & inſtituta vetera aboleri, & alia prava ſuccedere, atque ob id res Spartanorum inverti, quae ſumma fuerant in imum deſectis, & conteri: hæc quum apud Agidem jam ſenem deploraret, joco reſpondit; *Si fit, inquit, quod narras, recto ordine res procedunt. Siquidem ego puer a patre audivi, quod jam tum illis temporibuſ res inverterentur. Itaque ſi ruſus invertebantur, redierunt in locum priſtinum.* Hoc quidem ille ludens. Cæterum ſerio dicebat, ſe puerum hoc quoque accepiſſe a patre, nihil eſſe mirum ſi præſentibuſ ſuccedant deteriora, ſed mirandum ſi ſuccedant meliora, aut ſimilia. Notavit peculiarem ſenibuſ querelam de rebus in deterius prolapiſis, ſimulque rerum humanarum hanc eſſe naturam, ut uſque in pejus degenerent.

IV. Rogatus a quodam, quo pacto quis libertatem ſuam tueri poſſit. *Si mortem, inquit, contempſeris.* Hic metus qui cadere dicitur in conſtantem virum, multos deterret a pulcerrimis facinoribuſ, hoc qui caret, poteſt ubique quod rectum eſt ſequi, nec eſt quod timeat improbos, qui ut extrema moliantur nihil aliud poſſunt quam occidere.

A G I S S E C U N D U S.

V. Agis junior, Demad dicenti quod enſes Laconici ob brevitatem a circulatoribuſ ac præſtigias imitantibuſ devorarentur, *Atqui hiſ, inquit, enſibuſ Lacedaemonii aſſequuntur hoſtes longioribuſ armatoſ gladiis:* declarans non referre quo quid apparatu fiat, ſed quantum efficiatur. Siquidem hoc ſpecioſior victoriſ gloria, quo minus habet præſidii præter virtutem.

VI. Quemadmodum ad improbum ſubinde percontantem quis eſſet inter Spartiatas vir optimus; *Qui tui, inquit, eſt diſſimiliſimus.* Indigne tulit vir generoſus, eum de virtutiſ præſtantia loqui, qui ipſe eſſet vitiis obſituſ.

A G I S U L T I M U S.

VII. Agis Laconicorum Regum ultimus, per inſidias captuſ, ac præter meritum ab Ephoriſ condemnatuſ, quum ad laqueum duceretur, conſpiceretque quemdam e liſtoriſ ſilentem ob indignitatem rei, cujuſ cogebatur eſſe miniſter, *Deſine, inquit, o homo vicem meam flere. Nam ſic moriens præter juſ & æquum, melior feliciorque ſum hiſ qui me occidunt.* Hæc loquutuſ ultro collum laqueo induit. Quo nemo Stoicorum docuit quicquam fortius, hoc ille juveniſ non verbis, ſed re præſtitit, felicitatem omnem ſolo honeſto metiens, eoſque judicanſ infelicioſeſ, qui faciunt injuriam quam qui patiuntur.

VIII. Parentibuſ rogantibuſ, ut ſibi in re quapiam inſta adefſet, reſuſcitavit illiſ aliquamdiu: cæterum quum inſtarent, huſce in modum reſpondit, *Donc eſſem apud voſ, nullam omnino tenebam juſtitia ſcientiam, verum ubi me patria tradidiſtiſ, patriæque legibuſ, inſuper & juſtitiam & honeſtatem pro viribuſ docuiſtiſ, conabor huic magiſ obtemperare quam voſiſ. Et quandoquidem hæc eſt veſtra voluntas, ut quæ ſunt optima faciam: optima vero ſunt quæ juſta ſunt, quum homini privato, tum præcipue principatum gerenti: quæ vultis faciam, quæ dicitis negabo.* Narrant Agidem puerum in ſummis delitiis fuiſſe educatuſ, ſed ſimulatque adoleſcens etiamnum ad Reipublicæ gubernacula admotuſ eſt, incredibili mutatione reſectiſ priſtinæ vitæ voluptatibuſ huc totum animum adjecit, ut Spartam Barbarorum ac Graecorum moribuſ corruptiſſimam ad priſtinam frugalitatem revocaret, quæ reſilli fuit exitii cauſa. Utinam autem cæteri Principes, quorum prima ætas fere luxu delitiſque corrumpitur, ſaltem cum Agide tum animum vertant ad bonam frugem, quum Regni habenas accipiunt: atque hanc formam ſequantur, quam præſcripſit Agiſ, ſiquiſ quid petat ab ipſiſ quod legibuſ & honeſto adverſatur. Nec tamen egregiuſ juveniſ moroſa atque aſpera reſuſcitatione contriſtavit parentum animoſ, ſed mira civilitate reſpondit, ſe magiſ hoc pacto obtemperare parentibuſ, ſi faceret quod illorum perpetua voluntas optabat, quodque ſemper eſſent probaturi, quam ſi præſenti affectui indulgiſſet.

IX. Idem cum in carcere rogaretur ab Ephoro, num poſſideret eorum quæ geſſiſſet, impavide reſpondit, *ſe nulla tangi poenitentia conſilii cum prudentia honeſtoque conjuncti, tamenſi non ignoraret, ſe mortem præmiſ loco relaturum:* ſciens ipſam virtutem abunde magnum eſſe ſui præmiuſ, quicumque ſequatur eventuſ.

X. Ageſilauſ Ephoruſ, quum ipſiuſ ſuaſu factuſ eſſet, ut fieret omnium debitorum ſolutio, jamque tabuliſ in forum Clariuſ comportatiſ igniſ eſſet injectuſ, ac flamma exſurgeret, cæteriſ creditoribuſ mœſtiſ inſultabat dicenſ, *Se numquam clariuſ lumen, aut ignem viſiſſe puriorum.* Debebat enim ipſe plurimuſ, & erat agrorum prædiveſ, nihil tamen cuiquam ſolvere habebat in animo. Extrema improbitatiſ eſt linea, etiam illudere quos afflixeris.

A L C A M E N E S.

XI. Alcamenes Telecri filiuſ cuidam percontanti, quo pacto quiſ optime Regnuſ ſervare poſſet; *Si lucrum, inquit, non magiſ fecerit:* longe lateque diſſentienſ a vulgo Principuſ, qui non alia magiſ ratione principatuſ conſtabiliſ re ſtudent, quam attenuandiſ civiuſ, ſuiſ augendiſ opibuſ: cum juſtitia & æquitas maxime reddant diuturnuſ imperiuſ.

XII. Alio quodam rogante cur a Meſſeniſ oblata munera reſuſciſſet; *Quoniam ſi recepiſſem, inquit, cum legibuſ pacem habere non poteram:* o mentem regno dignam, quæ magno obvioque lucro legum auctoritatem antepoſuit. Et ubi ſunt interim qui clamant, quod Principi placuit, legiſ vigorem habet: & Principem dare quidem leges, at non teneri legibuſ?

XIII. Cum quidam illi obſiceret quod parce frugaliſ terque viveret, quum facultateſ amplas poſſideret; *Decet enim, inquit, eum qui multa poſſidet, pro ratione non pro libidine vivere:* ſignificanſ pernicioſaſ eſſe divitiuſ ni adſit animuſ divitiſ ſuperior, qui poſſit earum uſum non ex copia ſed ex neceſſitate moderari.

A N A X A N D R I D A S.

XIV. Anaxandridaſ Leontiſ filiuſ cuidam acerbè ferenti, quod cogeretur urbe exſulare, *Ne, inquit, vir optime, exhorreſcas exſulare civitate, ſed a juſtitia exſulare horrenduſ eſt.*

est. Sensit, non esse miseros quibus præter meritum incolumique innocentia accidit aliqua calamitas, sed eos vere deplorandos, qui sua sponte discesserunt ab honesto, etiam si nulla sequatur calamitas.

XV. Cum quidam Ephoris opportuna quidem loqueretur, sed pluribus quam sat erat, Anaxandridas, *hospes*, inquit, *re necessaria in non necessario uteris*: significans quod per se rectum est & utile, non egere proluxa oratione: quod ipsa causæ bonitas facile seipsam commendat. Quod si usquam locus est loquacitati, eam oportet ad inhonestas causas adhibere.

XVI. Percontanti cuidam cur Lacedæmonii Helotibus (sic apud illos dicebantur, quorum conditio media erat inter servos & ingenuos) committerent colendos agros, ac non ipsi potius eos colerent: *Quoniam*, inquit, *non ipsorum causa, sed nostra Helotas nobis comparavimus*: videlicet, stultitiam eorum taxans, qui mancipia ad ostentationem alunt otiosa, & servos socios ac ministros voluptatum habere malunt, quam frugiferis operibus occupatos.

XVII. Alius quidam cum dixisset, gloriam ac celebre nomen nocere, eoque felicem esse qui illud effugerit; *Ergo*, inquit Anaxandridas, *si vera loqueris, qui nefaria perpetranti felices erunt. Nam qui fieri potest, ut qui sacrilegium committit, aut aliud injustum facinus perpetrat, gloria curam habeat?* Notavit eos, qui sic contemnunt laudem, ut interim per ignaviam nihil gerant laudabile: quum eximiam virtutem honesta fama comitetur ultro, ac generosis animis amor laudum veluti stimulus ad præclara facinora sit innatus.

XVIII. Alii cuiquam percontanti, quam ob causam Spartani impavide semet exponerent periculis, *Quoniam*, inquit, *pro vita timere consuescimus, non aliorum more expavescere*: significans, moderatam vitæ curam addere calcem ad fortiter agendum, immodicum mortis pavorem ab egregiis factis detertere.

XIX. Cuidam ab ipso sciscitanti, quam ob rem seniores apud Lacedæmonios plures dies fumerent ad cognoscendum in causis capitalibus, & si quis fuerit absolutus, nihilo minus obnoxius sit legi; *Ideo*, inquit, *pluribus diebus cognoscunt, quoniam si in capitis discrimine erraverint, non est corrigendi consilii potestas*. Oportet autem a causa liberatum obnoxium manere legibus, quod fieri potest, ut secundum eandem legem liceat aliquid rectius de reo statuere. Hoc temperamento provisum est, ne vel occidatur innocens, vel effugiat nocens: qui quamvis errore iudicium sit absolutus, potest eadem lege denuo conveniri, poenasque dare legibus.

ANAXANDER.

XX. Anaxander Eurycratis filius, roganti cuidam, cur Spartani non colligerent pecunias in ærarium publicum; *Ne*, inquit, *corrumperentur qui facti fuerint illarum custodes*. Quam male consulunt integritati suæ, qui privatim pecuniarum vim in arcam recondunt, si vir prudens civium suorum moribus timuit a pecunia publica, cujus tantum erant custodes futuri, non domini.

ANAXILAS.

XXI. Cuidam admiranti quod Ephori Regibus non assurgerent, præsertim a Regibus constituti; *Ob hoc ipsum*, inquit Anaxilas, *quod Ephori sunt*. Magistratus est apud Lacedæmonios, quo qui funguntur Ephori dicuntur: eos prius Reges in hoc instituerant, ut essent Regum ministri: quorum potentia postea eo crevit, ut ipsi etiam Regibus imperarent, demum & occiderent. Vox animi moderatissimi testis, quod percontator ille contumeliosum ac superbum iudicabat, ille interpretatus est, esse jus legitimum.

ANDROCLIDAS.

XXII. Androclidas quidam Lacon crure claudicans, conjecit sese in ordinem bellatorum: id prohibitori cum insurrexissent quidam ob cruris vitium, ille; *Imo*, inquit, *non fugientem sed manentem oportet bellare cum hostibus*: perquam lepide hoc ipso vitio ob quod rejiciebatur se colligens utilionem prælio, quam essent cæteri pedibus integris.

ANTALCIDAS.

XXIII. Antalcidas quum in Samothracia initiaretur, rogatus a Sacerdote quid egregium patrasset in vita. *Si quid*, inquit, *mihi tale peractum est, sciunt ipsi Diis*: existimans inceptum commemoratione suorum gestorum se Diis com-

¹ Legendum non *dicunt*, ut legit Erasmus, sed *vident*, *vereri*, ut ex Codice Regio emendavit P. Leopardus Emend. l. ix. c. 7.

mendare, qui sive prædicaret sive sileret nihilominus noverrant. Nam apud Sacerdotem poterat etiam falsa narrare. Sit hoc modestiæ exemplum, ac de Deo præclare sentientis:

XXIV. Quum Atheniensis quidam Lacedæmonios appellaret indoctos, *Soli igitur nos*, inquit, *nihil mali a vobis didicimus*. Sensit artes quibus se jactabant Athenienses, magis ad ostentationem, otium ac voluptatem accommodas, quam ad Rempublicam gubernandam, ad quod nulla disciplina deerat Lacedæmonii.

XXV. Alteri cuidam Atheniensi sic apud ipsum gloriant; *verum tamen nos sapen numero vos a Cephiso propulimus*; *Sed nos*, inquit, *vos numquam ab Eurota summovimus*: significans hoc ipsum esse fortitudinis argumentum, quod Lacedæmonii frequenter ausi fuissent usque ad Cephisum flumen Atticæ progredi, quum Athenienses numquam sustinissent accedere ad Eurotam Spartæ fluvium.

XXVI. Rogatus a quodam, quo pacto quis maxime placere possit hominibus; *Si*, inquit, *loquatur illis jucundissime, præstet autem utilissima*. Admonuit in colloquiis adhibendam sermonis comitatem, in officiis præstandis spectandam utilitatem. Reprehendendi sunt qui quum re sint fideles, tamen officium orationis asperitate corrumpunt: his peiores sunt qui sermone benigni, re lædunt: pessimi vero qui quum verbis molesti sunt, tum factis noxii.

XXVII. Cum Sophista quispiam appareret recitare librum, & Antalcidæ percontanti quod esset argumentum, respondisset, Herculis encomium; *Quis*, inquit, *illum vituperat?* supervacaneum existimans in eo laudando fumero operam, quem uno ore prædicarent omnes. Hercules autem apud Spartanos religiosissime colebatur.

XXVIII. Ad Agelilaum in pugna cum Thebanis vulneratum, *Habes*, inquit, *doctrina tua mercedem, qui eos pugnare docueris, quum ante pugnare nec scirent nec vellent*. Videbantur enim Thebani crebris Agelilai adversus ipsos expeditionibus evasisse bellaces. Significabat inutile semper cum iisdem bello configere, ne usu colligant bellandi peritiam.

XXIX. Idem muros Spartæ dicebat, *juvenes esse Spartanos*: fines autem Spartæ ditionis, esse *lancearum cuspides*: sentiens, civitatem non egere moenibus, quæ juventutem alat bellis idoneam, & eoque porrigi ditionem Lacedæmoniorum, quousque pertingerent armis: significans virtute non dolis aut pecunia propagandum imperium.

XXX. Cuidam roganti, quamobrem Lacones in bello brevibus pugionibus uterentur; *Quoniam*, inquit, *cominus cum hoste pugnamus*. Lepide torfit in argumentum fortitudinis, quo ille volebat eos videri minus utiles bello.

ANTIOCHUS.

XXXI. Antiochus Ephorus quum audisset, quod Philippus Messeniis dedisset agros, percontabatur, *num vires quoque dedisset, per quas adversus pugnantem pro agris tui possent quod erat datum*.

ARGEUS.

XXXII. Argeus, quibusdam non suas sed aliorum quorundam uxores prædicantibus; *Per Deos*, inquit, *de bonis & honestis mulieribus nihil temere loquendum est, sed in totam quales sint oportet ignorari, præterquam solis maritis quibuscum vivunt*. Tam insignis erat apud priuscos virginum & uxorum pudicitia, ut eas ab aliis quam a parentibus aut suis maritis conspici, gradus aliquis ad impudicitiam haberetur: tantaque cautione consulebatur illarum famæ, ut parum pudica videretur, de qua rumor, quamvis vanus, oriri potuit: sed ea demum summa matronalis pudicitie laus haberetur, si mulier adeo domi conclusa viveret, ut nullus esset, qui de ea vel bene vel male loqui posset: propterea quod hoc ipsum matronam versari in fabulis, trahique per ora hominum, prostitutionis genus putaretur. Etenim qui laudat alienam uxorem, videtur habere cognitam cujus laudes prædicat, quod ipsum aliquid detrahit pudori foemineo. Quid igitur vir ille præclarus sentiret de matronis, quæ sine maritis interesse gaudent juvenum conviviis, quæ cursitant ad alienarum civitatum dies festos & emporia, quæ ducunt choreas ex viris ac foeminis alterne mixtas, quæ in balneis corpus nudum ostendunt quorumlibet virorum oculis?

XXXIII. Quodam tempore faciens iter per Selinuntem, quum in monumento quodam hoc Elegiacum carmen vidisset inscriptum,

Hofee

*Hosce tyrannida dum extinguunt Mars sustulit atrox,
Pone Selinuntis mania conciderant.*

Fure peristis, inquit, qui tyrannidem ardentem conati sitis extinguere: contra magis oportuit illam sinere, donec tota deflagraret. Arripuit jocum ex occasione verbi extinguere: Exstinguitur enim quod opprimitur, & exstinguitur incendium.

A R I S T O.

XXXIV. Aristo cuidam laudibus vehenti dictum Cleomenis, qui rogatus, quid oporteret bonum Regem facere, respondit; *Amicis benefacere, inimicis male; At quanto praestantius est, inquit, vir optime, amicis benefacere & ex inimicis reddere amicos?* Hanc sententiam citra controversiam primus omnium Socrates prodidit, & ad illum auctorem refertur.

XXXV. Alii cuiquam roganti, quot essent numero Spartiatæ, *Quot, inquit, ad arcendos multos sufficiunt.*

XXXVI. Cum Atheniensis quidam apud illum recitaret funebrem orationem conscriptam in laudem eorum qui fuerant a Lacedæmoniis in bello cæsi; *Quales igitur, inquit, nostros esse putas qui istos vicerunt?* Mos erat apud Athenienses, ut qui in prælio cecidissent, publicitus oratione laudarentur, quam illi vocant Epitaphium: in hac magno artificio amplificabantur & civitas Atheniensis & populus: postremo peculiariter hi, qui fortiter in bello mortem oppetissent. At vir generosi animi non invidit arte exaggeratis Atheniensium laudibus, sed eas in suæ gentis gloriam rectorfit. Itaque recitator ille magis illustrabat virtutem Lacedæmoniorum quam Atheniensium: quandoquidem hoc consilio Homerus multis modis attollit virtutem Hectoris, ut Achillis victoriam reddat illustriorem.

XXXVII. Archelaus regni socius Charilao solitus est de illo dicere, *Quo pacto non sit vir bonus Charilaus, qui ne sceleratis quidem molestus est?* Fertur enim Charilaus mansuetissimi fuisse ingenii. Hoc mox in catalogo commemoratur in diversam sententiam, ac meo judicio argutiorem? Et haud scio an in vita Lycurgi supersit syllaba &c. Ad hæc nescio an Charilaus & Charillus idem sint.

A R C H I D A M I D A S.

XXXVIII. Archidamidas cuidam in laudem Charilli prædicanti quod pariter erga cunctos fuisset mitis & mansuetus; *Et qua fronte laudetur aliquis, inquit, qui erga sceleratos se mitem præbeat?* Perspexit vir egregius, mansuetudinem cum iustitia conjunctam esse oportere. Alioqui Principis in facinorosos lenitas quid aliud est quam in bonos crudelitas?

XXXIX. Idem cuidam qui vitio vertebat Hecataeo Rhetori, quod adhibitus ad ipsorum convivium nihil dixisset; *Videris, inquit, mihi nescire, quod is qui dicendi novit artem, etiam dicendi novit opportunitatem.* In Senatu, in foro, in concionibus, in legationibus, aliisque Reipublicæ negotiis locus est Oratori: in conviviis temulentis majore cum laude filet eruditus quam loquitur. Sic periti bellatoris est, non minus scire fugiendi artem, quam pugnandi.

A R C H I D A M U S.

XL. Archidamus Zeuxidami filius, roganti quinam essent Spartanæ civitatis præfecti, *Leges, inquit, ac legiti- mi magistratus.* Graviter censuit, in Republica bene instituta supremam auctoritatem esse legibus deferendam, nec ulli magistratui fas esse quicquam contra leges publicas tentare.

XLI. Apud hunc quum quidam prædicaret citharædum, ejusque in canendo facultatem admiraretur, *Heus, inquit, vir optime, quid honoris ac præmii abste ferent boni viri, quum tantopere prædices citharædum?* Recte taxavit non vulgi modo, verum & Principum præpostera judicia, qui plerumque pluris faciunt Mimum aut Morionem, quam sapientem fideque consilii virum. Citharædum vero, cujus ars non Reipublicæ sed voluptati servit, adeo non judicavit prædicandum, ut nec inter bonos viros habendum duceret.

XLII. Adeum qui ipsi cantorem commendare volens dixit, *hic est bonus cantor; At apud nos, inquit, hic est bonus condimentorum artifex:* perinde quasi nihil referret, utrum quis musicorum instrumentorum sono, an obsoniis & condimentis voluptatem adferret. Apud Athenienses, cantores erant in summo pretio, cum coquis non haberetur idem

A honos: Lacedæmoniis vero nihil placebat artium, quod civium animos effecminaret magis, quam ad virtutem accenderet.

XLIII. Quodam illi pollicente vinum suave, *Quorsum, inquit, opus?* quandoquidem & plus absumetur, & quæ fortes decet ea reddent inutiliora. O vere masculinum animum, & omnium deliciarum contemptorem.

XLIV. Cum Corinthiorum urbem obsideret, vidit e solo mœnibus proximo exsilire lepores, moxque versus ad commilitones; *Habemus, inquit, hostes expugnati faciles:* quod fortuito acciderat, velut in omen rapiens. Molles enim ac parum viros Græci leporis vocabulo notare solent; argumento est illud e Comœdia, *Tute lepus es, & pulpamentum queris.*

XLV. A duobus inter se diffidentibus delectus arbiter, ambos duxit in lucum Minervæ cognomento Chalcioecæ sacrum, ibi exegit ab illis jusjurandum, ut starent arbitri judicio: id ubi jurassent; *Pronuncio, inquit, ne prius hunc locum exeatis, quam quod estis inter vos dissidii deponatur, & invicem reconciliemini.* Reperit vir ingeniosus quo pacto fieret, ut nec ambos offenderet recusato arbitrio, nec alterum e duobus alienaret, si pro altero contra alterum tulisset sententiam. Apud Lacedæmonios autem nefas erat fallere quicquid in Minervæ templo promissum esset.

XLVI. Cum Dionysius Siciliae Tyrannus filiabus Archidami vestes splendidas multique pretii dono misisset, recusavit accipere, dicens: *Vereor ne hoc amictu puella mihi turpes videantur.* Intellexit vir prudens, virgines nullo cultu melius ornari quam simplici: porro sericis, gemmis & auro dehonestari magis quam ornari: propterea quod vestium luxus arguit animum parum sobrium, & intuentium animos ad libidinem sollicitat citius, quam ad honestam opinionem. Decet autem ut virgo tota & undique virgo sit, nec ulla ex parte det corruptæ mentis significationem.

XLVII. Conspectus filium suum cum Atheniensibus juveniliter ac temere congregientem, *Aut viribus, inquit, adde, aut animis adime:* docens, periculosam esse audaciam si vires non suppetant spiritibus.

A R C H I D A M U S A L T E R.

XLVIII. Archidamus Agesilai filius post conflictum apud Chæroneam habitum, quum a Philippo Rege Macedonum literas accepisset acerbius scriptas, hunc in modum rescripsit; *Si metieris umbram tuam, haud quamquam reperies illam factam majorem quam erat ante victoriam.* Graviter admonens, non esse prudentis ob fortunæ successum intumescere, quum ipse sit nihilo major. Æquum autem est, ut homo se suis ac propriis bonis metiatur potius quam externis, quæ fortuna cum libet dat, quum visum est eripit.

XLIX. Percontanti quam spatiosam regionem obtinerent Spartiatæ? *Quantam, inquit, hasta possunt assequi.* Allusum est autem ad mensores agrorum, qui decempedis arborum spatia metiuntur.

L. Periandro qui quum esset arte medendi celebris, & in primis laudatus, carmina scriberet infelicia; *Quid, inquit, tibi accidit Periander, ut pro eleganti Medico malus Poeta vocari concupiscas?* Notavit hominum mores, qui res honestas aggressi degenerant ad sordidiora, quum consultum sit, unumquemque in ea se arte exercere, in qua valet plurimum.

LI. In bello quod gerebatur cum Philippo, quibusdam suadentibus ut procul a patria pugnaretur; *Haud istud spectandum est, inquit, sed bene pugnantes hostibus erimus superiores:* significans non perinde referre ubi configas cum hoste, ut quam strenue se gerat dux aut miles in bello.

LII. Cum Arcadas bello superasset, ob id laudatus a quodam, *Praestantius erat, inquit, si illos prudentia quam viribus superasset.* Intellexit Dux egregius, nullam esse speciosiores victoriam, quam virtute vincere, quum viribus superemur & a brutis animantibus.

LIII. Cum irrupisset in Arcadium, audito quod hostibus Elei ferrent auxilium, scripsit illis in hunc modum; *Archidamus Eleis, Quies bona.* Non potuit brevius & suadere quod erat illis commodum, & minari malum si quid perperam aggredierentur. Decet hæc brevilisquentia & Ducem & Laconem.

LIV.

1 Legendum non *ἐμπαχύνει*, sed *ἐμπαχύνει*, cum Raphaële Regio, & vertendum: *At non hoc, inquit, videndum, sed an pugnantes hostibus superiores futuri simus.* P. Leopardus Emend. lib. IX. c. 7.

LIV. In bello Peloponnesiaco sociis rogantibus, quanta pecunia futura esset satis, ac postulantibus ut tributum certum modum præscriberet; *Bellum*, inquit, *non querit definita*: significans eos qui bellum susceperunt, oportere per omnia servire belli necessitatibus quarum nullus est certus modus, quod variae sint bellorum præter expectationem occasiones.

LV. Ubi vidisset jaculum catapultæ mittendum, id temporis primum ex Sicilia advectum, exclamans inquit, *Hercules, peristi viri virtus*. Quoties enim instrumentis bellum geritur quæ missio telo saxove procul feriunt, minimum interest inter fortem virum & ignavum: verum ubi cominus res geritur, tum apparet qui viri sint, qui non.

LVI. Quum Græci nollent rescindere pacta, quæ cum Antigono & Cratæro pepigerant, & amplecti libertatem, quam offerebat Archidamus, veriti ne graviores essent habituri Lacedæmonios quam Macedones; *Ovis*, inquit, *semper eandem edit vocem*. Caterum homo multas ac varias emittit voces, donec quod decrevit confecerit: hoc dicto significans fallendam esse fidem, si qua magna invitet utilitas. Nullum autem est animal cui tam varia vox sit quam homo. Hoc Apophthegma videri possit indignum Lacone, nisi post integritas ejus gentis, Barbarorum commercio degenerasset. Dicti potest honestus aliquis usus esse, veluti si quis admoneat, pro tempore proque re nata variandum esse sermonis habitum. Est ubi loquendum sit severius, est ubi blandius, est ubi magnificentius, est ubi submissius: est ubi jucundius, est ubi durius: id si fiat citra perfidiam, prudentia est. Porro ovilli mores dicuntur hominum stupidorum, qui sese nesciunt rebus ac personis accommodare. Græcorum igitur constantiam Archidamus stultitiæ tribuit, qui proposita libertate nollent mutare vocem.

A S T Y C R A T I D A S.

LVII. Astycratidas posteaquam Agis superatus est apud Megalopolin in prælio adversus Antigonom, cuidam dicenti, *Quid nunc facturi estis Lacedæmonii, an Macedonibus servituri?* *Quid tandem*, inquit? *num Antigonus vetare potest quo minus in pugna pro patria mortem oppetamus?* Generosa vox, sentiens libertatem urbis esse vita cariorem, nec turpiter occumbere qui pro patria pugnans moritur. Quoniam moriendi potestatem nullis hostis potest eripere, quis mortem contemnit habet quo quum vult semet in libertatem asserat. Ea vox arguit egregie fortem animum, sed cujus exemplum nulli bono sit imitandum. Fortius est diutinam servitutem quamvis duram perferre, quam morte finire dolores: multoque sanctius est, quod docet Socrates, non esse fas animam de corporis præsidio decedere injussu Imperatoris.

B I A S L A C E D A M O N I U S.

LVIII. Bias Lacon insidiis circumseptus ab Iphicrate Atheniensium Duce, quum illius milites rogarent quid in eo rerum statu esset faciendum? *Quid aliud*, inquit, *nisi ut vos servemini, ego pugnando moriar*. Talis erat animus Catonis Uticensis, qui cæteris suasit, ut suæ salutis consulerent, ipse spontanea morte turpem effugit servitutem.

B R A S I D A S.

LIX. Brasidas quum murem in caricis comprehendisset, morsus ab eo dimisit captum, moxque ad eos qui aderant; *Ut nullum*, inquit, *est animal tam minutum, quin servari possit, modo ausit ulcisci invadentes*. Hoc dicto fortis & animosus Dux suis animum adversus hostes addidit.

LX. In prælio quodam per clypeum vulneratus, eduxit hastam e vulnere, & eadem hostem interemit qui vulneraverat. Pulcherrimum est, inimicum suis ipsius armis opprimere. Hoc Apophthegma non est.

LXI. Cuidam percontanti quomodo vulnus accepisset, perquam festiviter respondit, *Prodente me scuto*. Ita crebro malum per illos venit, quorum præsidio credimus nos esse tutos.

LXII. Egressus ad bellum in hunc modum scripsit Ephoris, *Quicquid erit malorum in bello, aut profligabo aut moriar*: testatus animum fortissimo duce dignum. Nam eventus homini non est in manu. Cæterum ubi cecidisset in prælio, dum Græcos Thraciam incolentes liberat, & id nunciaturi Oratores Lacedæmonem missi matrem ejus Archileonidem adissent, illa nihil prius rogavit, quam *an Brasidas honeste occubisset?* Thracibus illius virtutem collaudan-

1 De hoc apophthegmate vide P. Leopardum lib. ix. c. 8.

tibus dicentibusque, non esse apud Lacedæmonios alium illi parem; *Ignoratis*, inquit, *hospites, quales sint Lacedæmonii*. *Erat quidem vir bonus Brasidas, cæterum Sparta multas habet illo præstantiores*. Utrum in hac scemina magis admirari convenit? anime generositatem, quæ de filii morte quod obtigisset honesta, gloriandum etiam putaret, tantum abest ut muliebriter deslevert: an modestiam & in patriam affectum; quæ non passa sit ita filium prædicari, ut reliquorum Spartanorum gloriæ decederet aliquid.

D A M O N I D A S.

LXIII. Damonidas quum a chori magistro postremum in choro locum accepisset; *Euge*, inquit, *chorage, reperisti quo pacto & hic locus quum per se sit inhonoratus, fiat honorificus*. Generosus adolescentis animus, qui fiducia sui non metuit ne locus abjectior esset dedecori, sed citius futurum arbitrabatur, ut per ipsum locus fieret honoratior. Id enim sæpenumero factum legimus, ut hominis virtus magistratui per se contempto & humili dignitatem conciliavit.

D A M I S.

LXIV. Damis quum Alexander Magnus per literas petisset, ut Lacedæmoniorum decreto decernerentur ipsi divini honores, & in Deorum numerum referretur; *Age*, inquit, *concedamus Alexandro, si velit, appellari Deum*. Ut despectim risit stultam Principis ambitionem, qui putarit ab iis posse creari Deos, qui ipsi nihil essent quam homines: aut si hoc non putavit, insigni stultitia falsi nominis umbra gloriaretur.

D A M I N D A S.

LXV. Damindas quum Philippus irrupisset in Peloponnesum, & quidam ita loqueretur, *periculum est ne acerba patiantur Lacedæmonii, nisi Philippo reconciliantur*; *O semiviri*, inquit, *quid nobis poterit acerbè accidere, qui mortem contemnimus?*

D E R C I L L I D A S.

LXVI. Dercillidas Orator missus ad Pyrrhum, qui jam exercitum induxerat in terram Spartanorum, ut cognosceret quid sibi vellet: quum Pyrrhus præscriberet, ut Regem suum Cleonymum reciperent, alioquin futurum ut intelligerent se nihilo cæteris esse fortiores, hunc in modum respondit; *Si Deus est Cleonymus, non metuimus eum, quippe qui nihil sceleris commisit: si homo est, nihilo est nobis præstantior*. Hoc dilemmate taxavit superbas Regum minas. Dii, qui quos velint possunt lædere, nec a quoquam lædi vicissim, non nocent nisi improbis: homines hominibus ex æquo metuendi sunt, proinde qui superbe minantur aliis, aut Dii sibi videntur, aut non cogitant, id quod minantur aliis, in ipsos posse recidere.

D E M A R A T U S.

LXVII. Demaratus postquam cum ipso colloquium Orontes habuisset asperius, cuidam dicenti, *asperius tecum egit Orontes, o Demarate*; *Nihil*, inquit, *in me peccavi*. *Siquidem qui ad gratiam colloquantur, hi lædunt, non qui durius cumque malevolentia verba faciunt*. Intellexit vir prudens, nihil esse nocentius blandiloquio, quod ut non fallat, reddit hominem insolentior: at qui non ex odio durius loquitur, adeo non lædit, ut interdum proferat etiam ei, præsertim qui novit ex inimico decerpere fructum aliquem.

LXVIII. Cuidam percontanti, quam ob causam apud Spartanos qui scutum abjecissent notarentur ignominia, & infami vocabulo *Rhipaspidæ* appellarentur: qui galeas aut thoraces, non item; *Quoniam*, inquit, *hæc sua ipsorum causa gerunt, scutum vero communis exercitus gratia*: significans unicuique plurius esse faciendam communem utilitatem, quam propriam. Qui galeam aut thoracem abjecit, seipsum prodit tantum & exarmat: qui scutum abjecit, prodit universam phalangem. Nam obtentu clypeorum tota acies tuta est adversus hostium jacula.

LXIX. Cum audiret cantorem quemdam ostentantem artem suam, nihil aliud laudis illi tribuit, tantum ait, *Mihi videtur non male nugari*. Tantus erat contemptus artium, quæ licet essent operosæ, tamen solummodo delinirent aures, nullam seriam utilitatem adferrent Reipublicæ.

LXX. In confessu quodam rogatus, utrum ob stulti-

Tom. IV. H tiam

2 Elegantius multo effertur decretum Lacedæmonum ab Eliano Var. Histor. Lib. II. c. 19. *Ἐπειδὴ Ἀλέξανδρος βούλεται θεὸς εἶναι, θεὸς ἔστω. Cum Alexander Deus esse velit, esto Deus.*

tiam an ob sermonis inopiam sileret; *Atqui stultus*, inquit, *ne possit quidem silere*. Quidam hoc præclarum existimant, si numquam sileant, quum id sit certissimum fatuitatis argumentum: ut contra silentium, ubi loquendi tempus non est, prudentiæ signum est.

LXXI. Cuidam percontanti, cur exsularet Sparta, quum esset Rex; *Quoniam*, inquit, *leges sunt in ea potentiores*: significans, Regem apud Lacedæmonios esse Principem civitatis, at non legum dominum, sed his non minus obnoxium Regem quam cives: hoc ipsum laudabat in suæ gentis institutis, per quod cogebatur exsulare. Dedit interim insigne moderationis specimen, æquo animo ferens exsilium auctoritate legum indictum, nec de patria male loquens, nec de legum iniquitate querens.

LXXII. Cum Persa quidam crebris muneribus puerum quem amabat Demaratus, tandem abduxisset, atque id jactans apud illum dixisset; *O Lacon, venatus sum amasum tuum*; *Per Deos*, inquit, *non tu sane venatus es, sed mercatus*: in jocum vertens contumeliam, ob quam alii solent coelum miscere terræ: simulque significans, non esse speciosum pecunia vincere.

LXXIII. Persa quidam a Rege defecerat. Is suasu Demarati mutatus, quum revertisset ad suos, tentaretque eum Rex interficere; *Turpe*, inquit, *fuertis, o Rex, si cum hostis fuerit non valens ab eo defectionis pœnas sumere, nunc amicum factum velis occidere*. Hoc prudentissimo dicto, & Regis indignationem temperavit, & ejus cui reditum persuaserat incolumitati consuluit. Utrique consultor utilis, alteri ne quid indignum Regia mansuetudine committeret, alteri ne poeniteret ab errore revocanti paruisse.

LXXIV. Ad eum vero qui apud Regem Persarum parasitum agebat, ac subinde in Demarati exsilium dictæriis ludebat; *Non*, inquit, *amice tecum pugnaturus sum, nam vitæ aciem absumpsi*. Ludens ex ambiguitate vocis. *τῶς* enim Græce, tum ordinem sonat, tum aciem. Nullus autem ad pugnam instructus est, cui nulla superest acies: & ordinem vitæ absumpsit, qui ex Rege factus est exsul.

E M E R E P E S.

LXXV. Emeropes Ephorus, ex Phrynidis musici cithara novem habente chordas, duas incidit, *Noli*, inquit, *depravare musicam*. Prisci cantores non noverant nisi septem chordas, quibus aliquid addere, ac musicam pro simplici reddere operosiores, judicabat artis esse corruptelam. Adeo Lacedæmonius nulla non in re placebat simplicitas ac frugalitas.

E P A N E T U S.

LXXVI. Epænetus dicere solitus est, mendaces omnium scelerum & injuriarum auctores esse. Ea sententia non dissonat a literis Hebræorum, quæ narrant, serpentis mendacio primum fores apertas omni vitiorum generi. Mendacium autem nomine continentur assentatores, calumniatores, infidi consiliarii, perversi educatores, qui fontes sunt fere malorum omnium, quibus sursum deorsum turbatur vita mortalium.

E U B O I D A S.

LXXVII. Euboidas audiens a quibusdam prædicari uxores alienas, non approbavit id factum, dicens: *De moribus ingenioque uxorum apud externos nullam omnino faciendam esse mentionem*. Qui non tulit laudari conjuges aliorum, quid faceret vituperantibus? Prima laus pudicitæ matronalis est, nulli notam esse præterquam suo viro quicum cubat.

E U D A M I D A S.

LXXVIII. Eudamidas Archidami filius, Agidis frater, quum audisset Xenocratem jam senem in Academia cum amicis disputantem, percontatus est, quis esset ille senex? ubi responderat aliquis, illum esse virum sapientem, & ex eorum numero, qui virtutem quærerent; *Et quando*, inquit, *causurus est, si adhuc quaris?* Visum est Laconi ineptum, per omnem vitam de virtute disputare, veluti de re controversa, quum oporteat a prima statim adolescentia habere certissima decreta de honesto impressa animo, & secundum virtutem exerceri, non quærere, quemadmodum faciunt Philosophi, qui magna contentione inter ipsos de summo bono ac malo digladiantur, ne in hoc quidem satis consentientes, quid sit virtus aut beatitudo.

LXXIX. Idem audito Philosopho, qui disseruerat, solum sapientem esse bonum belli Ducem; *Sermo quidem*,

inquit, *mirificus est, at qui eum dicit, fide caret, eo quod illum numquam circumsonuit tuba*. Probavit sententiam, sed indicavit, neminem cum fide loqui de re quam nullo modo sit expertus.

LXXX. Die quodam quum Xenocrates argumentum quod tractabat differendo absolvisset, jamque finem dicendi fecisset, supervenit Eudamidas: cui cum comitum quispian dixisset, posteaquam nos adsumus tum ille desit dicere; *Recte*, inquit, *si quidem ea dixit qua voluit*. Rursus cum alter diceret, bonum erat audire, putans fore ut sua causa juberet Xenocratem eadem de integro differere. *Quid*, inquit Eudamidas, *si venissemus jam cenatum, num posularemus ut cenaret iterum?* Civitas erat quod Philosophum ad iterandam disputationem percellere noluit, quod ea res non caruisset tædio dicentis: Laconicæ virtutis erat, quod magis admirabatur præclara facinora designantes quam de virtute differentes.

LXXXI. Cuidam percontanti, cur civibus bellum adversus Macedones suscipere volentibus ipse auctor esset quiescendi; *Quoniam*, inquit, *nolo illos mendacii arguere*: recte significans, Spartanos gloriose magis quam serio bellum pascere: eos prodidisset Eudamidas, si ipse quoque bellum approbasset. Tum enim fore putabat, ut cives bellum detrectarent. Nunc effecit, ut per ipsum stetisse videretur, quo minus bellum susceptum esset, ac civibus fortitudinis gloriam reliquit integram, quasi promptos haberent ad bellandum animos.

LXXXII. Cum quidam commemorando laudem ac trophæa quæ Lacedæmonii ex rebus cum Persis præclare gestis retulissent, hortaretur ad bellum cum Macedonibus suscipiendum; *Ignorare mihi videris*, inquit, *istuc idem esse, ac si quis devictis mille ovibus pugnaret cum quinquaginta lupis*: significans, Persas ut delitiis effœminatos, & ob id imbelles non fuisse difficile vincere: sed aliud esse cum Macedonibus bellacissima gente rem habere. Proinde qui ob victorias a Persis reportatas censeret cum Macedonibus bellum item suscipiendum, nihilo probabilius diceret, quam si quis ei qui vicisset mille oves, diceret, aude cum quinquaginta lupis congredi, qui tot oves deviceris.

LXXXIII. Rogatus de cantore quodam, qui feliciter cecinerat, qualis ipsi videretur, *Magnus*, inquit, *in re parva delinitor*. Contempsit operosam artem, cujus nullus erat fructus præter inanem ac temporariam delectationem aurium.

LXXXIV. Cum quispiam prædicaret laudes urbis Athenarum; *Quis*, inquit, *eam civitatem merito laudet, quam nemo dilexit factus seipso melior?* Non judicavit eam urbem esse dignam ulla laude, quæ sic esset corrupta delitiis ac vitiis, ut nullus in ea libenter vivens evaderet melior, sed deteriores omnes: tacite præferens Spartam Athenis, in qua qui vixisset efficeretur melior.

LXXXV. Argivo cuidam dicenti, Lacedæmonios peregrinationibus reddi deteriores, quod interim degenerent a majorum legibus & institutis; *At vos*, inquit, *quum Spartam venitis non deteriores, sed meliores evaditis*. Dictum retorfit in Argivum. Nam hoc dicens magis suam gentem vituperavit quam Lacedæmoniorum: simul indicavit, quantopere referat inter quos vivas.

LXXXVI. Cum Alexander in Olympiis præconio jus fecisset, omnibus exsulibus in suam cuique patriam redeundi, præterquam Thebanis; *Infortunatum quidem*, inquit, *præconium, sed vobis, o Thebani, gloriosum*. Solos enim vos metuit Alexander. Ad consolandos Thebanos sic interpretatus est vir animi solertis. Etenim qui permittit exsulibus reditum in suam patriam, non metuit ne moliantur vindictam. A Thebanis igitur solis metuebat.

LXXXVII. Rogatus a quodam, quam ob causam Lacedæmonii priusquam irent in prælium, Musis immolarent, cum Musis nihil videretur cum Marte esse commercii; *Ut rebus*, inquit, *fortiter gestis contingat honesta commemoratio*. Bene gerendæ rei laudem sibi tribuebant: ut autem egregia gesta splendidis verbis celebrarentur, hoc a Musis eloquentiæ præsidibus petendum judicant, eo quod ipsi negligerent eloquentiæ studium: simul admonebat, non expetendam honorificam memoriam nisi recte factis promeritam.

E U R Y C R A T I D A S.

LXXXVIII. Eurycratidas Anaxandridæ filius, per-

percontanti cur Ephori per singulos dies de conventis & contractibus jus dicerent; *Ut inter hostes etiam*, inquit, *mutuam fidem inveniamus*. Majore Reipublicæ discrimine pacta violantur in bellis, sed illic quoque violantur ab his, qui domi consueverint fallere.

H E R O N D A S.

LXXXIX. Herondas cum esset Athenis, audissetque quemdam judicem sententia damnatum de crimine otii, qui mœstus incederet, & ab amicis mœstis deducere-
tur, iussit *sibi commonstrari eum, qui in causa liberali reus perageretur*. Lacedæmonii quicquid erat sordidarum artium, non per cives, sed per Helotas mancipia exerceri volebant: eoque mirabatur Herondas, ob id quemquam vocari in jus quod servilia non exerceret, ibique pro crimine haberi, quod Lacedæmone judicaretur honestum ac liberale.

T H E A R I D A S.

XC. Thearidas quum gladium cote acueret, rogatus a quopiam num esset acutus; *Acutior*, inquit, *calumniæ*: graviter innuens, rem omnium rerum nocentissimam esse calumniam.

T H E M I S T E A S.

XCI. Themisteas quum esset vates, prædixit Leonidæ Regi, futuram apud Thermopylas internecionem tum ipsius, tum commilitonum ejus. Itaque quum a Leonida Lacedæmonem mitteretur, hoc quidem titulo ut renunciaret eventura, sed re vera ne simul cum aliis periret, non sustinuit ire, dicens; *Ut pugnarem huc missus sum, non ut ferrem nuncia*. Quis non admiretur in vate tam præsentem animum? Prævidit exitium, nec evitare voluit, quum idliceret honesto titulo. Admirabilis etiam fuit Leonidæ moderatio, qui vati tristitia nuntiandi non tantum non succensuit, ut Principum vulgus solet, sed & vitæ & famæ illius consultum voluit.

T H E O P O M P U S.

XCII. Theopompus interroganti quo pacto quis regnum tuto possit tueri; *Si*, inquit, *amicis concedat justam libertatem, pro viribus interim advigilans ne subditi afficiantur injuria*. Multis Principibus exitio fuit, quod amicis nihil non permitterent, cives injuria affectos negligerent. Hic temperantia adhibenda est, ut Princeps nec amicos alienet tyrannica sævitia, nec patiatur illos Regia familiaritate abuti ad quidvis audendum præter jus adversus plebejos, qui nimium irritati sæpe Reges suos excusserunt.

XCIII. Hospiti cuidam jactanti quod apud Theopompi cives philolacon, hoc est, Laconum amans diceretur; *Præstaret*, inquit, *si φιλολακῆς*, id est, civium amans diceretur, *potius quam Laconum*. Alter exspectabat ut sibi pro studio erga Lacones agerentur gratiæ, at ille notavit hospitem, qui alienæ civitatis studiosus haberi mallet quam suæ, quum prima caritas debeatur patriæ. Porro quisquis alienam Rempublicam vehementer adamat, suam quodammodo vituperat.

XCIV. Huic simile est illud, Quum legatus ab Helide missus diceret, sibi ob id a civibus legationem commissam, quod unus Laconicam vitam admiraretur: rogavit hominem *utrum meliorem duceret vitam aliorum civium, an suam ipsius*: cum is respondisset, suam ipsius; *Qui potest*, inquit, *igitur ista civitas servari, in qua quum multi sint, unus tantum bonus est*? Salse taxavit Oratoris imprudentiam, qui Lacedæmonios ac sese laudavit cum suorum civium vituperatione. Probabat Lacedæmoniorum mores, sed solus Heliden-
sum: restabat igitur ut apud Helidenfes non esset nisi unus vir bonus, cui placerent honesta.

XC V. Dicente quodam, ideo servari Rempublicam Spartanam, quod Reges scirent imperare; *Imo potius*, inquit, *quod cives sciant parere*: insigni modestia Regum laudem in cives transferens. Multum habet momenti Principis integritas, sed multo plus civium recta institutio.

XC VI. Cum Pylî decretum edidissent, quo Theopompo tribuebantur summi honores, rescripsit, *Mediocris honores ipsum tempus auget, immodicos abolet*. Hoc animo quid excellentius? quod alii sibi aut vindicant arroganter, aut ambiunt inepte, hoc ultro delatum rejecit: simul & suam declarans modestiam, & amicos admonens, in omni re modum esse optimum. Quin & illud acute perspexit, quæ subito crescunt in altum, non esse diuturna quod ge-

nus sunt betæ & cucurbitæ: cæterum quæ paulatim augescunt, ea ferre ætatem, veluti quercum & buxum.

XC VII. Cuidam ostendenti civitatis suæ mœnia, ac percontanti, num valida & alta viderentur, *Minime*, inquit, *si quidem sunt mulierum*: sentiens civitatem satis munitam esse si viros habeat: sin minus, nihil prodesse quamlibet operosi munimenta.

XC VIII. Uxori objurganti, quod regnum humilior ac minus esset filiis traditurus quam accepisset, *Haftenus igitur*, inquit, *maius, quod diuturnius*. Ita Plutarchus in Vita Lycurgi. Quæ moderata sunt, in longum tempus durant, & hoc ipso meliora sunt.

T E C T A M E N E S.

XCIX. Tectamenes posteaquam Ephori capitis sententiam in ipsum pronuntiasset, abiit ridens: rogantibus qui aderant, an etiam contemneret Spartanorum leges? *Nequaquam*, inquit, *quin gaudeo potius, quod hac mihi multa solvenda est, quum eam nec indixim cuspiam, nec a quopiam mutuo acceperim*. Vir innocens non accusavit patriæ suæ leges, sed hoc felicitatis esse judicabat, quod mori juberetur, qui neminem ad mortem adegisset, nec cuiquam deberet vitam nisi sibi. Facete mortis pœnam vocavit multam, rem atrocem molliori vocabulo signans. Jure autem cogitur solvere pecuniam, qui eam vel extorsit ab alio, vel mutuo sumpsit. M. Tullius hoc Apophthegma sic vertit Tusc. quæst. lib. 1. *Cum Lacedæmonius quidam, cujus ne nomen quidem proditum est, mortem tantopere contempserit, ut quum ad eam duceretur damnatus ab Ephoris & esset vultu hilari atque lato, dixissetque ei quidam inimicus, Contemnisti ne leges Lycurgi? responderit, Ego vero illi maximam habeo gratiam, qui me ea pœna multaverit, quam sine mutatione & sine versura possem dissolvere. O virum Sparta dignum, ut mihi quidem qui tam magno animo fuerit, innocens damnatus esse videatur*. Pro διαρχήσας Cicero vertisse videtur, *versuram*. Lufit autem contemptu mortis Tectamenes, quasi mors levior esset multa, quam pecuniaria, quod illam quisque de suo posset solvere, ob hanc multi cogantur usuram aut versuram facere.

T H E R Y C I O N.

C. Therycion e Delphis rediens, quum videret in Isthmo angustias a Philippi copiis occupatas; *Malos*, inquit, *Corinthii portarum custodes vos habet Peloponnesus*. Alludit eo, quod graviter animadverti solet in cives, quibus urbis portæ commissæ sunt, si eas indiligenter custodierint. Multo magis accusari merebantur Corinthii, qui totius Peloponnesi portas Philippo prodidissent.

H I P P O D A M U S.

I. Hippodamus quo tempore Agis adversus Archidamum aciem instructam habebat, simul cum Agide iussus est ire Spartam, curaturus illic ea quibus erat opus; *An non*, inquit, *honestius est, ut pro Sparta fortem bonumque virum præstans mortem oppetam*? Ac post sumptis armis, stansque Regi ad dexteram pugnando interiit. Consultum volebant illius senectuti, quæ viribus defecta in bello non ita multum esset habitura momenti, in patria futura nonnulli usui (excesserat enim annum octogesimum) at ipse sibi non indulsit.

H I P P O C R A T I D A S.

II. Hippocratidas acceptis literis a Cariæ satrapa, in quibus continebatur, Lacedæmonium quemdam quum fuisset conscius insidiarum, quas quidam ipsi struxerant, non indicasse rem, sed silentio texisse, simulque rogabat satrapa quid de illo facturus esset, respondit hunc in modum; *Si quo magno beneficio illum affecisti, interfice: sin minus, ejice e regione, ut ad virtutem formidolosum*. Ingratitudinem erga bene meritum censuit morte plectendam. Cæterum quod esset non per malitiam, sed per formidolositatem commissum, ei satis supplicii judicabat exilium. Non enim ipse struxerat insidias, sed sibi metuens non prodidit.

III. Huic quum aliquando fuisset obviu adolescentens, quem amator sequebatur, erubescenti adulescentulo, *Cum his*, inquit, *oportet ambulare, cum quibus conspectus, non mutet colorem*. Docuit, ex improbis convictoribus nihil capi fructus, nisi probum & ignominiam.

C A L L I C R A T I D A S.

IV. Callicratidas classis præfectus, a Lyfandri amicis sollicitatus, ut unum quemdam ex inimicorum numero permitteret ipsis interimere, & acciperet talenta quinquagin-

ta: tamen si vehementer opus haberet pecuniis ad solvendum nautis stipendium, haud tamen concessit. At quum Cleander, qui erat illi a consiliis, dixisset, *accepissem si fuisset Callicratidas; Et ego, inquit, si fuisset Cleander.* Mira ducis integritas, qui nulla pecunia licet necessaria, vel ad hoc corrumpi quiverit, ut in unum hominem pateretur aliquid iniquum fieri: simulque monuit, in omni actione spectandum esse decorum personæ. Quod forte decuisset Cleandrum, non decuisset Callicratidem. Quod deceret plebeum, non semper decet Principem.

V. Idem profectus Sardeis ad Cyrum juniorem, quum Lacedæmonii in bellicis socio utebantur, petiturus pecunias rei navali necessarias, primo statim die iussit renunciari, se cum Cyro velle colloqui; Quem ut audiit bibere, *expectabo, inquit, donec biberit.* Ac tum quidem abiit, quoniam intellexit, eo die non posse dari conveniendi Regis copiam, ne parum civilis haberetur. Postero vero quum iterum audisset illum bibere, nec se admitti ad colloquium, dixit, *Ita curam habendam pecuniarum, ut ne quid tamen committeretur Sparta indignum:* moxque inde recessit Ephesum, multa imprecatus malis, qui primi a Barbaris fuissent ludibrio habiti, eosque sua patientia docuissent illos fiducia divitiarum aliis illudere. Juravitque apud comites, sese ut primum Spartam redisset, nihil non facturum, ut Græcos inter se conciliaret, quo Barbaris fierent magis formidabiles, desinerentque illius Regis viribus inter sese pugnantegere. Quid non & faciunt & patiuntur homines, ubi pecuniarum urget inopia? At generosa Spartani mens maluit pecuniam negligere, quam effœminati Regis tertio pati fastidium, quum alii levioribus de causis æquo animo ferant, si vel post totos sex menses admittantur ad Regis colloquium. Deinde nihil imprecatus est ipsis Barbaris aut Regi, sed iis indignabatur, qui primi sua tolerantia docuissent eos ob opulentiam tantas cristas sumere. Nam si fuissent omnes, quales erant Spartani, opum ac voluptatum contemptores, numquam ad tantam insolentiam venissent Barbari. Postremo singularis erat prudentiæ, quod perspexit, Græcos non alia magis ratione posse Barbaris reddi formidabiles, quam si positis intestinis similitudinibus mutuam inter se concordiam sancirent.

VI. Interrogatus quod genus homines essent Jones, *Liberi, inquit, mali, sed servi boni:* significans illos nescire imperare, ac libertate uti, sed servitutem æquo animo ferre: videlicet referendos ad secundum hominum genus juxta distinctionem Hesiodi, qui per se quidem non sapiunt, sed parent recte sapienti.

VII. Quum Cyrus stipendium misisset militibus, Callicratidi seorsum xenia, amicitiae monumenta: *Stipendium quidem accepit, xenia vero remisit, negans sibi cum ipso privatam habendam amicitiam, sed quam haberet publicam cum Lacedæmonis omnibus, eandem illi secum quoque intercedere.* Quid hoc animo incorruptius, qui totus ad Reipublicæ commoda spectabat?

VIII. Apud Arginusas quum esset navali pugna conficturus, atque Hermon nauclerus diceret, bonum esse ab eo loco solvere, quod Atheniensium triremes numero longe plures essent, *Quid, inquit, tum postea? Atqui fugere ignominiosum est Sparta ac damnosum: contra, manentem aut mori, aut vincere, honestissimum.* Gloriam vitæ anteposuit, sed publicam gentis, non privatam suam.

IX. Ante conflictum peracto sacrificio, quum aruspex nunciaret ex incensis, exercitui quidem portendi victoriam, sed Imperatori mortem: nihil expavescit; *Haud penes unum, inquit, sunt res Sparta: me si quidem mortuo nihilo deterius habitura est patria: sed si cessero hostibus, aliquid decedet patriæ.* Itaque quum Cleandrum pro se Ducem designasset, navalem pugnam aggressus est, ac pugnando interit.

C L E A R C H U S.

X. Clearchus militum auribus subinde solet inculcare, *Militi magis esse metuendum Imperatorem quam hostem:* quæ vox mortem minabatur militi, qui parum gnaviter se gessisset in prælio. Honestius autem est cum laude vitam impendere patriæ, quam cum dedecore pœnæ. Hoc dictum non quivis milites laturos sint, sed hi facile ferebant, quibus matres domi solent edicere, ut aut victores cum armis redirent, aut mortui in armis referrentur.

C L E O M B R O T U S.

XI. Cleombrotus Pausaniæ filius, cum hospes quidam controversiam haberet cum patre de virtute; *Tantisper, inquit, pater est te prestantior, quoad tu quoque genueris.* Civiliter deterruit hominem a contentione, quod pater vel hoc nomine superior esset, quod filium dedisset patriæ; quum ille nondum pater esset.

C L E O M E N E S.

XII. Cleomenes Anaxandridæ filius dicere solet, *Hommerum esse Poetam civium Lacedæmoniorum, Hesiodum vero Helotum,* hoc est, servorum, quod ille docuisset quomodo gerendum sit bellum, hic quomodo colendi agri. Nam, ut antedictum est, Lacedæmonii tantum ad bellicas res instituebantur, eoque humiliores operas & artes manuales servis committebant, quos illi vocant Helotes.

XIII. Idem cum Argivis septem dierum pactus inducias, quum observans deprehendisset illos tertia nocte indulgere somno, fiducia videlicet induciarum, adortus est eos, & alios interfecit, alios abduxit captivos. Cæterum quum illi probro daretur violata jurisjurandi fides, *De diebus, inquit, pactus sum, noctes non addite sunt in iurejurando. Quumquam & alioqui quicquid malis quis fecerit hostibus, id & apud Deos & apud homines habetur justitia prestantius:* verum huic magnificæ voci non respondit eventus. Nam & urbe, cujus gratia violatæ conventa, frustratus est, eo quod mulieres detractis e templis Deorum armis illum ultæ sunt: perinde quasi Diis ipsis, quos contempserat, pœnas de ipso summentibus. Postremo versus in dementia, ipse sibi gladiolo quodam fodit & incidit corpus a talis usque ad loca vitalia, itaque vitam finiit ridens, & ore diducto. In hoc apophthegmate nihil habes imitatu dignum, utile tamen exemplum ad vitandam jurisjurandi violationem.

XIV. Cum augur illum dehortaretur ne exercitum educeret ad urbem Argivorum, alioqui reditum illinc fore turpem: posteaquam admovisset civitati copias, ac portas videret clausas, & mulieres in moenibus. *Hic, inquit, reditus tibi turpis videtur, in quo viris mortuis uxores occidere portas?* Fortis animus, si cum æquo bonoque fuisset conjunctus.

XV. Argivis nonnullis illum convicio laceffentibus, ut perjurum & impium; *Vobis, inquit, potestas est mihi maledicendi, at mihi potestas est vobis faciendi male.* Admonet, non esse tutum eos maledictis irritare, quibus in manu est, quum velint, re ipsa lædere: ad hæc non oportere potentes humiliorum dictis admodum commoveri. Satis enim vindictæ est, quod licet quum libet ulcisci, quum illis nihil aliud reliquum sit quam male loqui.

XVI. Venerunt ad Cleomenem Samiorum Oratores, hortaturi ut cum Polycrate Tyranno bellum susciperet: id quum fecissent oratione plus æquo proluxa, respondit in hunc modum, *Quæ primo loco dixistis non meminisse, & ob id ne media quidem intelligo, quæ vero dixistis omnium postrema, non probo.* Admonet, multiloquium non solum molestum esse auditori, verumetiam ad persuadendum inutile, præsertim apud Principes, tum variis curis occupatos, tum auribus fastidiosos.

XVII. Pirata quidam populabundus discurrebat per agros Lacedæmoniorum. Is ut captus est, rogatus cur id ausus esset; *Quoniam, inquit, deerat mihi commentus, quem militibus præberem, ad eos veni qui & habebant, nec sponte dabant, vi erepturus.* Ad id Cleomenes, *Compendiosa, inquit, malitia:* detestatus prædonis nefarium scelus, probavit tamen orationis expeditam breviter.

XVIII. Cum improbus quidam ipsum convitiis incesferet; *Num ideo, inquit, tu maledicis omnibus, ne si velimus respondere, otium habeamus vicissim de tua dicendi malitia?* Ut e sublimi contempsit maledicum, nec ullo responso, nec alia pœna dignum judicavit hominem nullius rei, cui nihil esset præsidii præter maledicam linguam.

XIX. Cum e civibus quispiam apud eum diceret, bonum Regem omnino erga omnes mitem & placidum esse oportere; *Sed hætenus, inquit, ne sit contemptus:* significans, erga improbos mansuetudinem nimiam esse inutilem civitati: notansque quorundam mores, qui Principes vehementer bonos & clementes, quum impensius amare debuerint, discunt habere contemptui. Est quidem præcipua virtus in Principe comitas ac mansuetudo, verum ob maiorum

lorum ingenium hæc ita temperanda est, ut Principi constet auctoritas.

XX. Cum diutino morbo vexatus, expiatoribus ac divinis auscultaret, ante non solitus idem facere, quodam id admirante, *Quid miraris*, inquit, *Non enim idem sum nunc, qui tunc eram*. Cum autem non sim idem, nec probo eadem. Elusit quidem ille inconstantiae reprehensionem, verum tamen est, non eadem placere seni, quæ juveni placuerant.

XXI. Sophista quodam de fortitudine multa differente, risit Cleomenes. At Sophistæ dicenti, *quid rides Cleomenes, audiens de fortitudine differentem, præsertim quum sis Rex?* *Quoniam*, inquit, *o amice, si hirundo de fortitudine loqueretur, idem facerem quod nunc facio: si aquila, magno silentio auscultarem*. Visum est ineptum, quemquam de fortitudine magnificis uti verbis, qui ipse nihil fortiter gessisset umquam, nec aliud posset quam in hirundinis morem garrire.

XXII. Argivis profitentibus se prioris conflictus fortunam, in qua victi fuerant, iterato prælio sarcire velle; *Demirur*, inquit, *si duarum syllabarum accessione facti estis meliores quam eratis prius*. Hujus Apophthegmatis argutia Latine reddi non potest. Nam Græcis *μαχῶσαι* pugnare est, *ἀναμαχῶσαι* redintegrare pugnam. Inter hæc duo verba nihil interest, nisi quod posterius superat prius duabus syllabis, *ἀνά*.

XXIII. Quidam per convitium illum dixerat delicias deditum; *At hoc*, inquit, *satius est quam injustum esse*. *At tu pecuniarum amore teneris, quum quod satis est possideas*. Argute significavit, neminem esse posse iustitiæ tenacem, qui supra quam satis est congerendi studio tenetur, ad hæc, stultum esse, qui alteri levius exprobrat vitium, quum in ipsum illico gravius crimen possit retorqueri.

XXIV. Quidam ut Cleomeni cantorem quemdam commendaret, quum aliis multis nominibus prædicabat hominem, tum illud in primis affirmabat, eum esse cantorem inter Græcos præstantissimum. At Cleomenes ostenso quodam ex his qui aderant; *At per Deos hic*, inquit, *apud me juris condiendi artifex*. Contempsit artem ad solam delectationem utilem.

XXV. Mæander Samiorum Tyrannus ob incurSIONem Persarum profugerat Spartam, ostenditque quantum pecuniarum vim secum apportasset, & quantum Cleomenes vellet largiri. At Cleomenes ipse quidem nihil accepit, sed veritus ne quid aliis civibus donaret, adiit Ephoros, dixitque, *satiusest si hospitem suum Samium e Peloponneso submoverent, ne cui Spartano persuadeat ut fiat malus*. Ephori vero Cleomenis consilio parentis, eodem statim die promulgarunt edictum, ut Mæander Peloponneso decederet. Quantum in hoc homine divitiarum contemptus, a quibus non secus atque a præsentissimo veneno timuit civibus suis? quum plerique non aliter existiment beatas civitates, quam si quammaxime abundant opibus. Nunc Mæandrum Herodotus lib. 3. Mæandrium appellat.

XXVI. Quodam interrogante, cur Argivos cum Lacedæmoniis bellum gerentes, quum sæpenumero vicissent, non deleverint; *Ne optaverimus quidem*, inquit, *illos deletos, ut habeamus qui juvenes nostros exerceant*. Perspexerat egregius Dux, corrumpi juventutem, si permittatur otio, luxus ac malorum omnium magistro.

XXVII. Percontanti cuidam, quam ob causam Spartiatæ non dicarent Diis spolia ab hostibus detracta; *Quoniam*, inquit, *a timidis venerunt*. Porro quæ parta sunt ab his qui ob timiditatem capti sunt, nec decet intueri juvenes, nec Diis consecrata reponi. Sensit, in bello aut vincendum, aut fortiter occumbendum: adeoque rem ignominiosam judicabat metum mortis, ut alienæ quoque timiditatis monumenta putaret ab juvenum oculis submovenda.

XXVIII. Cleomenes quum amicus quidam hospiti in Phiditiis nihil apposuisset, nisi vinum nigrum, & panem igni duratum, succensuit homini dicens; *Erga peregrinos non oportere nimium laxari*. Severitas est si quis a seipso exigat victum durior: at inhumanitas est, hospitem eodem compellere.

CLEOMENES ALTER.

XXIX. Cleomenes Cleombroti filius, quum quif-

piam illi donaret gallos gallinaceos pugnaces, ac munus suum ornans verbis diceret, illos ob victoriam pugnando interire; *Da igitur*, inquit, *mibi aliquot ex his qui hos occidunt*. Nam illi his sunt præstantiores. Vir militaris ad bellum torfit omnia. Quisquis laudat victum, illustrat victoris gloriam.

LABOTUS.

XXX. Labotus cuidam apud ipsum prolixiore utenti sermone, *Quid mihi*, inquit, *de re pusilla longa tæxis præmia?* *Quanta res est, tantam oportet orationem esse qua uteris*. Est hoc omnibus Spartanis peculiare, offendi sermone quam causa postulat longiore, adeo nusquam non placebat frugalitas. Nam ad causam non magnam adhibere supervacuum verborum copiam, luxuriæ genus est. Hunc Labotum Herodotus Leobotan appellat, quod nobis sonat populi pastorem.

LEONTYCHIDAS PRIMUS.

XXXI. Leontychidas hujus nominis primus, cuidam objicienti quod facile mutaretur; *Mutor*, inquit, *sed præ temporum ratione, non, ut vos, proprio morbo*. Prudentis est, pro re nata novare consilia: at sine causa subinde alium fieri, inconstantiae vitium est.

XXXII. Idem rogatus a quodam, quo pacto quis bona quæ adsunt tueri valeret; *Si non omnia*, inquit, *fortuna crediderit*. In animi bona nullum jushabet fortuna. Tum externa bona reddemus nobis stabiliora, si quædam seposuerimus, nec fortunæ volubili commiserimus. At sunt Principes, qui proferendæ ditionis studio semet in periculum conjiciunt, ne hoc ipsum quod habent imperium amittant: multi item divites augendæ rei studio quicquid habent totum committunt navibus.

XXXIII. Interrogatus quid potissimum oporteret pueros ingenuos discere; *Quæ illis*, inquit, *ubi ad virilem ætatem pervenerint, usui sint futura*.

XXXIV. Percontanti cuidam, quamobrem Spartiatæ parcissime biberent; *Ne*, inquit, *pro nobis alii, sed nos potius pro aliis consultemus*: falsissime notans, vinosos non esse ad consultandum idoneos, sed salubrium consiliorum parens est sobrietas.

XXXV. Leontychidas unus e seniorum numero, quos ferunt Lacedæmoniis fuisse viginti octo, quum Corinthi cœnaret apud hospitem, rogavit num illic ligna quadrata nascerentur: illo negante; *Quid igitur*, inquit, *si quadrata nascerentur, faceretis rotunda?* Ita Plutarchus in vita Lycurgi. Quamquam hoc alibi refertur alterius nomine, videlicet Agesilai.

LEONTYCHIDAS ALTER.

XXXVI. Leontychidas Aristone natus, cuidam ipsi dicenti, quod Demarati amici male de eo loquerentur, *Per Deos*, inquit, *nihil miror, quandoquidem nullus illorum de quoquam bene loqui posset*. Docuit contemnendam esse maledicentiam, quæ non a judicio, sed ab animi morbo proficiscitur. Qui vero passim maledicunt omnibus, eos palam est id naturæ vitio facere, non ex eorum merito quibus obtrebant.

XXXVII. Quum portæ illi proximæ clavem draco circumvolutus esset complexus, idque augures affirmarent esse portentum; *Mihi*, inquit, *nequaquam videtur, sed si clavis fuisset circumplexa draconem, portentum erat*. Lepide irrisit hominum superstitionem, qui terrentur his quæ casu, nec præter naturam accidunt. Hunc mortalis ingenii morbum alunt Augures, Arioli, Aruspices ac Divini. Verum ubi quis præter rectum & honestum instituit nefaria consilia, tum oportebat horrere portentum, & aliquid magni mali secuturum expectare.

XXXVIII. Philippus quidam erat profitens Orphei mysteria, & his alios initiare solitus: is quum esset extremæ paupertatis, tamen apud Leontychidam diceret, eos qui apud ipsum Orphei sacris initiati essent, post obitum fore beatos: *Quin igitur*, inquit, *o demens quam ocissime vitam abruptis, ut desinas infelicitatem tuam ac inopiam deplorare?* Oanimum ab omni superstitione liberum. Post hanc vitam felices erunt qui hic pie justeque vixerint, non qui fictis cærimoniis fuerit initiatus. Hoc persuasum erat Lacedæmoniis, qui hic pie vixissent, eos ab obitu fieri divos.

LEON.

XXXIX. Leon Eurycratidis filius interrogatus in
Tom. IV. H 3 qua

qua tandem urbe aliquis possit tuto vitam agere; *In ea*, inquit, *quam qui incolunt, neque plus possident, neque minus: & ubi iustitia viget, iniustitia imbecillitas est.* Graviter admonuit, æqualitatem esse pacis & tranquillitatis altricem: inæqualitatem seditionis esse seminarium: nec ibi locum esse iustitiæ, ubi ut quisque potentior est, ita licentius opprimit imbecilliores.

XL. Idem quum videret in Olympiis cursores sollicitos de emissionem, ut aliquid lucri haberent ad occupandam victoriam; *Quanto major est*, inquit, *cura cursoribus de celebritate quam de iustitia.* Vir integræ mentis etiam in ludis volebat haberi rationem iustitiæ, nec tantum agendum ut prior quis ad metam pertingeret, sed ut iuste vinceret.

XLI. Cuidam de rebus haudquaquam inutilibus intempestive loquenti; *O hospes*, inquit, *re opportuna non opportune uteris.* Nihil oratione melius si parce promas linguæ thesaurum.

LEONIDAS.

XLII. Leonidas Anaxandridæ filius, frater Cleomenis, cuidam ad ipsum ita loquenti, *excepto regno nullare nobis prestatas*; *At*, inquit, *ni vobis fuisset melior, non essem Rex.* Moderatissimo dicto & refellit convicium, & suam dignitatem sibi defendit. Etenim ubi Reges non nascuntur, sed civium suffragiis eliguntur, hoc ipso publicis calculis Princeps judicatus est cæteris melior, quod ad regnum adscitus est.

XLIII. Cum ad Thermopylas proficisceretur cum Persis conflictaturus, uxori Gorgoni roganti si quid ipsi mandaret; *Ut bonis*, inquit, *nubas, bonosque liberos parias.* Hæc vox testabatur illum animo præfagisse interitum: nec hac præfensione deterritus est ab expeditione, pulcherrimum esse ducens, pro patria pugnare occumbere.

XLIV. Ephoris dicentibus, quod ad Thermopylas proficiscens paucos secum educeret; *Nimirum ad hoc*, inquit, *negotium ad quod proficiscimur.* Indicans satis multos educi ad moriendum in bello: satius enim perire paucos quam multos.

XLV. Rursus quum Ephori percontarentur, si quid præterea rei facere itauisset; *Nihil aliud*, inquit, *quam verbotenus impediturus Barbarorum transitum, sed re vera pro Græcis moriturus.* Egregium impetriti pectoris documentum, in causâ honesta, piaque nec certam mortem horrescere.

XLVI. Ubi pervenerat Thermopylas, sic commilitones affatus est; *Ajunt Barbarum in propinquo esse, nos autem tempus terimus. Nunc enim pervenimus ad Barbaros, quos aut vincamus oportet, aut victi moriamur.*

XLVII. Quodam ita dicente, præ jaculis Barbarorum nec solem videre licebit; *An non*, inquit, *lepidum fuerit, si cum illis sub umbra pugnaturi sumus?* Quid hoc animo fortius? Ad mortem eunti etiam joculari libuit: sed ludens interim metum exemit suorum animis. Hoc Apophthegma refert M. Tullius Tusc. Quæst. Lib. I. velut de ignotò; *Equibus*, inquit, *unus quum Perses hostis in colloquio dixisset glorians, solem præ jaculorum multitudine & sagittarum umbra non videbitis; In umbra igitur*, inquit, *pugnabimus.*

XLVIII. Quum alius quidam militum de hostibus dixisset; *Sunt prope nos*, *Et nos*, inquit, *prope illos:* significans ob id non minus imminere discriminis hosti quam ipsis.

XLIX. Cuidam dicenti; *Siccine cum paucis adversus multos belli fortunam experturus huc venisti?* Leonidas, *Si putatis*, inquit, *me multitudine fretum huc venisse, ne Græcia quidem omnis satis sit, Si quidem ea ad Barbarorum multitudinem collata exigua portio est: fin virtute, & hic numerus suffecerit.* In bello judicavit plus habere momenti quales ducas milites, quam quam multos.

L. Alteri cuidam dicenti, quod cum paucis adversus multos conflicturus iret; *Imo multos*, inquit, *duco ut morituros.* Hoc convenit cum eo quod ante respondit Ephoris.

LI. Xerxes Leonidæ scripserat, *Si desinas θεομαχεῖν*, id est, cum Diis bellare, *sed meis te copiis adjunxeris, potes Græcia fieri Monarcha.* Huic ita respondit; *Si novisses quæ sint in vita honesta, abstinuisses a concupiscendis alienis. Mihi vero potius est pro Græcia mori, quam in populares meos gerere Monarchiam.* Quid tam impium est, quod mortalium vul-

gus non admittat ampli principatus gratia? At hic prius duxit honestam mortem pro amicis liberandis oppetere, quam Monarcha factus, eos servitute premere, a quibus venerat depulsurus servitutem Barbarorum.

LII. Rursus quum Xerxes scripisset, *mitte arma: rescriptit, Veni & cape.* Maluit armis mori, quam traditis armis turpiter de vita cum hoste pacisci.

LIII. Caterum ubi jam adornaret cum hoste confingere, belli duces admonuerunt, exspectaret reliquos socios; *Non adsum*, inquit, *qui pugnaturi sunt? An nescitis eos solos cum hostibus pugnare, qui Reges verentur ac metuntur?* Non putavit eos exspectandos, qui ad præscriptum ab Imperatore tempus non adessent: reliquos etiam si adsum non pugnare.

LIV. Milites sic adhortatus est; *Ita prandete commilitones mei, tamquam apud inferos cœnaturi.* Hæc vox ignavis ademisset animum, at viris fortibus addidit: admonens ne cibo vinoque graves venirent ad prælium, aut certe pro patria fortiter occumberent.

LV. Idem percontanti, quam ob causam fortes viri gloriosam mortem ingloriæ vitæ anteponant; *Quoniam*, inquit, *alterum natura proprium, alterum peculiariter suum esse ducunt.* Nam naturæ beneficio vivunt & ignavissimi, at honeste mori non contingit, nisi virtute præditis.

LVI. Quum cuperet juvenes coelibes quo forent incolumes, abesse a belli periculo, sciretque illos id minime laturos, singulis illorum tradidit scytalas, id est Epistolarum Laconicarum genus, cumque his misit illos ad Ephoros. Cum vero treis etiam ex his qui grandiores jam duxerant uxores, optaret salvos, ac simili prætextu ablegare conaretur in patriam, intellecto dolo, non sustinuerunt accipere scytalas. Quorum unus se ita excusavit, *non praco, sed pugnator te secutus sum.* Alter vero, *hic*, inquit, *manens ero melior.* Tertius porro, *non postremus*, inquit, *horum, sed primus inibo pugnam.* Utrum hic potius admirari convenit, Ducisne animum qui de se nihil sollicitus, eorum incolumitati prospexit, quos adhuc vivere referebat patriæ: an in ætate florenti tantum vitæ contemptum?

LOCHADUS.

LVII. Lochadus Polyænidæ filius, Sironis pater, nuntianti quod e filiis ipsius alter interisset, *Olim sciebam*, inquit, *illi moriendum esse.* Nihil illi visum est novæ rei, si mortalis natus moreretur: nec magni referre, paulo serius an citius vita decederet, cui omnino brevi foret decedendum.

LYCURGUS.

LVIII. Lycurgus is qui Lacedæmoniis leges condidit, quum conaretur cives suos a moribus præsentibus ad temperantioris vivendi rationem traducere, eosque virtutis & honesti studiosos reddere: nam erant corrupti deliciis: duos educavit catulos eodem patre eademque matre progenitos, quorum alterum passus est domi lautioribus vesci cibis, alterum educatum venatibus exercuit. Dein quum ambos produxisset in forum apud multitudinem, posuit illic spinas, simul & escas aliquas delicatiores, mox emisit leporem: quumque uterque raperetur ad assueta, alter ad escas, alter leporem invaderet; *An non videtis*, inquit, *cives, duos catulos, quum ejusdem sint generis, tamen ob diversam educationem admodum dissimiles inter sese evasisse, plusque ad honestatem momenti habere exercitationem quam naturam?* Sunt qui dicant ab illo productos catulos, non quidem ex iisdem parentibus natos, sed quorum alter esset ex ignobili canum genere, qui aluntur ad ædium custodiam, alter ex his qui aluntur ad venandum. Deinde qui erat ex ignobiliore genere, exercuit ad venatum: alterum qui erat ex præstantiore genere, tantum delitiis exercuit. Deinde quum uterque ferretur ad ea quibus assueverat, atque hoc pacto palam omnibus fecisset Lycurgus, quantum institutio valeret, tum ad meliora, tum ad deteriora, dixit. Proinde ne nobis quidem, ô cives, nobilitas quam miratur hominum vulgus, ductumque ab Hercule genus profuerit, nisi ea gesserimus, per quæ ille mortalium omnium clarissimus ac generosissimus exstitit, ac per omnem vitam quæ honesta sunt & discamus & exerceamus. Reperit vir ingeniosus viam, qua multitudini Philosophicis rationibus non satis idoneæ, virtutis imaginem ob oculos poneret: magis enim movent ac penetrant animos quæ cernuntur, quam quæ audiuntur. Quod autem ille fecit in civitate, hoc cuique patrifamilias in sua domo, cuique moderatori in suo grege

grege faciendum est. Res quidem efficax est natura, sed potentior est institutio quæ malam naturam corrigit & vertit in bonam. Quales nascantur liberi nulli in manu est, at ut recta institutione evadant boni, nostræ potestatis est.

LIX. Quoniam intelligebat æqualitatem ad frugalitatem & ad concordiam in primis conducere, fecerat novam agrorum partitionem, & in singulos cives æquam portionem distribuerat. Fertur itaque quum dein ex peregrinatione rediens, iter faceret per agrum recens demessum, conspiceretque manipulorum acervos ordine positos æquales, delectatus eo spectaculo cum risu dixisse comitibus; *Ut tota Lacedæmonia videtur multorum esse fratrum, qui nuper inter se dividerint hereditatem.* Bono Principi nihil jucundius est civium concordia, rursus Tyranno nihil formidabilius.

LX. Idem quum inductis novis tabulis debitores æris alieni liberasset, jam & ea quæ quisque privatim in ædibus habebat, ex æquo partiri tentavit, quo funditus e civitate tolleretur discrimin opum & inæqualitatem: sed quum cerneret eos ægre laturos manifestam rerum ablationem, idem occultiore via facere aggressus est, monetam auream simul & argenteam abrogavit, instituitque ut cives ferreo dumtaxat nummo uterentur, & quatenus postulabat usus ad huius permutationem, totius substantiæ modum præscripsit. Hoc facto omnis injustitia exsulabat ab Lacedæmone. Neque enim jam furari, neque largitionibus corrumpere corrumpere, neque fraudare dolo, neque rapere per vim quisquam poterat, quod nec celari valeret, nec parare magnificum esset, nec uti periculo vacaret, nec importare aut exportare tutum foret. Hac arte vir solertis ingenii, quibus divitiarum contemptum persuadere non potuit, divitiarum usum subtraxit, ac reponendi studium negociandi-que materiam ademit.

LXI. Ad hæc, quicquid erat rerum supervacanearum e civitate ejiciendum curavit, adeo ut nec Negotiator, nec Sophista, nec Vates, nec Circulator, nec lautitiarum Artifex Spartam ingrederetur. Neque enim passus est illic esse pecuniam talibus utilem: tantum ferream monetam cudit, quæ pondere Ægineico æquabat minam, valore æreos quatuor. His remediis expugnavit avaritiam.

LXII. Cæterum quum statuisset invadere delicias luxumque, & in his quoque tollere divitiarum admirationem, instituit syssitia, hoc est, convivia publica. Percontanti vero cur ea constituisset, sic ut in singulis conviviis pauci cum armis discumberent; *Ut, inquit, expediti sint ad parendum imperatis, & si quid tumultus inciderit, penes paucos sit delictum, sitque inter omnes potus ac cibi aqua portio: denique non solum inesculentis ac poculentis, verum ne in stratu quidem, aut vasis, aut alia re quacumque plus haberet dives quam pauper.* His rationibus quum divitiis detraxisset admirationem, posteaquam nemo erat qui vel uti posset illis, vel ostentare, dicebat amicis: quam præclarum est, o amici, ipsa re declarasse cujusmodi sint divitiæ, si quando cæcæ sunt, carentque spectatoribus & admiratoribus. Interim observabat, ne quis prius domi sumpta coena veniret ad publica convivia, & expletus aliis cibis aliove potu. Quod si quis cum cæteris non biberet ederetve, eum vituperabant, ut qui aliis edulibus delinitus abhorreret a victu communi. Porro qui palam convictus esset id fecisse, ei multa dicebatur. Unde Agis qui multo post Lycurgum tempore Rex fuit, de bellatis Atheniensibus domum reversus, quum vellet unum diem coenam capere cum uxore, missus a syssitiis poscenti præfecti militiæ non miserunt. Ea res quum postero die innotuisset Ephoris, multam illi dixerunt. In eodem facto geminum exemplum nobis est proditum, primum frugalitatis, deinde severitatis, quum in causa non gravi leges nec Regi pepercerint.

LXIII. Sed Lycurgo evenit, quod fere solet his qui cum corruptis populi moribus bellum suscipiunt. Divites hoc genus institutionis indigne ferebant, coortique sunt in illum, & non solum conviciis insectabantur, verum etiam saxa in illum jaculabantur, conantes eum lapidare. At quum urgerent persequentes, dilapsus est per forum, ac reliquos quidem fugiens antevertit. Alcander autem pertinacius insequens fuisse respicienti in tergum extudit oculum. Hunc Alcandrum quum noxæ deditum publico decreto accepisset puniendum, nec ullo affecit incommodo, nec

incusavit, sed quum illum sui instituti socium haberet, effecit ut & ipsum Lycurgum & vitæ rationem quam cum eo egerat, prædicaret: nec victum modo, sed universam civium educationem amaret, quam Lycurgus induxerat. Porro mali quod acciderat monumentum locavit dicatum in templo Minervæ, cui ab æreo delubro nomen Chalciceo, Deæque cognomentum addidit, ut *Optileis* diceretur: nam *Dores* Lacedæmonem incolentes, oculos *optilos* vocant, ab *opto*, quod Græcis sonat video. Et hic habemus geminum exemplum: alterum admonens, non absque discrimine mores civitatis corruptæ vitiis ad meliorem frugem revocari: alterum insignis tolerantia, quæ ex hoste capitali reddidit amicum ac propugnatorem: quem etiam si necasset, ut ipsi licuit, nihilo tamen minus ipse fuisset luscus, & uno legum suarum defensore minus habuisset.

LXIV. Percontanti quam ob causam non uteretur legibus scriptis; *Quoniam, inquit, eruditi qui sunt, recteque educati, probant quid pro ratione temporis expediat: significans scripturam non mutari, quum pro varietate occasionum vir probus & sapiens sæpenumero cogatur mutare consilium.* Ea res nominatim præscribi non potest. Satis est, cives honeste fuisse institutos, hi sua sponte videbunt quid pro tempore facto sit opus.

LXV. Rursus aliis percontantibus quam ob rem statuisset, ut ad ædium culmen imponendum fabri securi uterentur, ad fores vero addendas sola ferra, nec ullo alio instrumento; *Ut, inquit, cives mediocritatem servant in omnibus quæ in ades inferunt, neque quicquam habeant earum rerum quæ apud alios sunt admirationi.* Videbatur enim indecorum, si per ostium rude ac vile supellex inferretur exotica, pretio cara, arte operosa. Id ne fieret ipsæ quodammodo fores admonebant. Hinc ajunt accidisse, quod *Leontychidas* primus apud *Lacones* Rex, quum coenaret apud quemdam, cerneretque tectum domus sumptuoso apparatu factum, ac lacunaribus ornatum, rogabat hospitem, num ligna apud eos quadrata nascerentur? adeo luxum esse putabat, naturam artificio corrumpere.

LXVI. Rogatus aliquando Lycurgus, quam ob rem vetuisset frequenter adversus eosdem expeditiones agere; *Ne, inquit, dum crebro sese defendunt, bellandi peritiam usu colligant.* Unde & *Agefilaus* graviter accusatus est, quod crebris in *Boeotiam* expeditionibus ac bellis *Thebanos* *Lacedæmoniorum* hostes ad repugnandum induxisset. Nam cum *Antalcidas* vidisset illum faucium, exprobravit quod *Thebanos* præliandi artem docuisset, quum ante nec scirent bellare, nec vellent; *Præclaram, inquit, doctrinam tuam mercedem habes, qui Thebanos nec animatos ad bellandum, nec exercitatos, vel invitos consuefeceris, docuerisque bellum gerere.* Hoc Stratagema latius etiam patet, videlicet ne sæpius cum iisdem litigemus aut cotendamus, ne tandem assueti vel contemnunt nos vel superent.

LXVII. Alio quopiam percontante, quam ob rem virginum corpora cursibus, luctis, discorum ac telorum jactibus fatigaret; *Ut, inquit, fatuum profeminatio ab ipsa statim radice validum in validis corporibus initium sumens, recte germinet: simul ut ipsæ in perferendis partibus facile simul & genere certent adversus pariendi nixus doloresque: postremo si qua incidat necessitas, possint & pro se & pro liberis & pro patria pugnare.* Intellexit vir prudens quanta rerum publicarum pestis sit otium atque ignavia: contra moderatos labores etiam corpora reddere tum firmiora, tum salubriora: unde nec virginibus permisit in sotio vivere, sed has quoque masculinis exercitiis quodammodo vertit in masculos, quum in plerisque civitatibus per delicias ac luxum masculi transformarentur in foeminas.

LXVIII. Cæterum quum essent qui vitio darent, quod virgines in pompis ac ludis solennibus nudas exhiberet oculis omnium, causamque cur id instituisset requirerent; *Ut iisdem, inquit, cum masculis rationibus instituta, nihil sint illis inferiores, vel robore, vel salubritate corporum, vel animorum virtute, ac generositate, studioque vera laudis, vulgarem autem gloriam contemnunt.* Unde tale quiddam fertur de *Gorgone Leonidæ* uxore, Quum quædam, ut probabile est, extera mulier illi dixisset, *Sola Lacena viris imperatis*, respondit, *Nimirum sola viros parimus.* Hoc exemplum nec in masculis, nec in puellis imitandum censuerim: hætenus tamen conducit, ut stupidum pudorem qui

frequenter obstat honestis actionibus ab ætate tenera excutiamus, statimque discant, nihil esse vere pudendum, præter turpitudinem. Innumeras vero reperias quæ nudatæ vehementer erubescant: si quid præter honestum dixerint fecerintve, non mutant colorein. Sunt item innumera quibus amictus vilior cultusque simplicior genas rubore tingat, contra gloriosum esse ducant, si splendido vestitu prodeant in publicum, negligentes earum rerum quæ verum probum, veramque laudem adferunt.

LXIX. Cives qui a nuptiis abhorrent, cœlibesque vivere mallent, a spectaculis quibus nudi pueri incedebant, arcebat Lycurgus, aliasque addebat ignominias, hac arte providens diligenter, ut cives creandis liberis operam darent. Quum enim mos esset apud Lacedæmonios, ut junioros senioribus multum honorem cultumque præstarent, hoc honoris ademit iis qui conjugibus ductis nollent augere civium numerum. Unde nec illud in Dercyllidam dictum reprehendit quisquam, quum tamen belli Dux esset probatissimus. Quum enim advenienti juvenis quidam non assurgeret, atque ille diceret, *num mihi assurgens cessisti? Nec tu, inquit, mihi cessurum genuisti.* Tam procax juvenis dictum in seniore, eumque bellica laude celebrem, numquam tulisset populus Spartanus, nisi pro pessimis civibus habuisset eos, qui sponte steriles esse statuissent, nec agnoscerent quid patriæ deberent. Nam rem propius intuentibus non ita magnum discrimen est inter eum qui civem occidit, & qui civem Reipublicæ dare quum possit, recusat.

LXX. Cuidam percontanti, quam ob causam lege cavisset, ut sine dote virgines elocarentur; *Ut, inquit, neque propter inopiam ulla relinquerentur innuptæ, neque ob divitias expeterentur, sed ut juvenum quisque ad puella mores respiciens, ex virtute faceret electionem.* Eadem de causa fucos & ornamenta quibus aliæ formam vel fingere vel commendare solent, ex urbe submovit. Ut ubique vir egregius studuit æqualitati.

LXXI. Idem quum certum tempus præscripisset quo puellæ nubere, juvenes ducere deberent, interrogatus cur id statuendum putarit; *Ut, inquit, soboles ex adultis perfectæque ætatis parentibus nata, valida sit & vegeta.* Ex coitu præpropere non solum læduntur corpora gignentium, verum etiam proles nascitur imbecilla. Tum qui ante tempus dant operam liberis, carent apud illos auctoritate, quam ætas conciliat: rursus qui vergente jam ætate, nec fruuntur liberis suis, nec eos possunt ad perfectam institutionem perducere, morte senioque præventi.

LXXII. Altero quodam admirante, quam ob rem vetuisset sponsum cum sponsa simul dormire, sed statuisset ut uterque cum suis æqualibus maximam diei partem versaretur, cumque his totas noctes quiesceret, cum sponsa vero furtim ac verecunde congredere; *Primum, inquit, ut corporibus essent validi, si non uterentur congressu ad satietatem, dein ut illis amor mutuus semper maneret recens ac vigens, denique ut factus ederent robustiores.* Hoc hoc demum est patriæ patrem agere, nusquam non advigilare ad Reipublicæ utilitatem, civiumque tum animis tum corporibus undiquaque consulere. At multi sunt qui sibi legitimi magistratus videntur, si quamplurimum tributorum ac vectigalium e civibus extorqueant, & interdum puniant immania scelera, quum alioqui scelerum irritamenta præbeant suis.

LXXIII. Quin & unguenta ejecit e Republica tamquam olei corruptelam ac perniciem. Nam oleum odoribus vitiatum nullum habet usum, nec ad esum, nec ad membrorum unctionem: atque dum rem necessariam ad delicias corrumpunt, fit ut minor sit copia.

LXXIV. Submovit & tingendi artificium, veluti sensus adulationem. Etenim dum color blanditur oculis, natura rei corrumpitur. In summa, cunctis ornandorum lenocinio corporum artificibus Spartana urbe interdixit, ut qui malis artibus bonas artes corrumpere: propterea quod hujusmodi deliciis cives a salubribus ac feriis exercitiis avocarentur.

LXXV. Tanta porro erat illis temporibus uxorum pudicitia, tantumque aberant ab ea facilitate quæ post invasit, ut prius esset incredibile, adulterii crimen apud Spartanæ inveniri: ferturque dictum cujusdam vetustissimi Spartani Geradæ, qui rogatus ab hospite quodam, quid poenarum darent apud Spartanos adulteri, neque enim videre se

A quicquam super hac refancitum a Lycurgo? Nullus, inquit, o amice, apud nos adulter est. Quum ille subjecisset, *Quid igitur si existat? Dabit, inquit, bovem tantum, ut porrecto ultra Taygetum montem collo bibat ex Eurota.* Cumque ille ridens dixisset, *fieri non potest ut tantus bos inveniatur; Et quo pacto, inquit Geradas, Sparta existat adulter, in qua divitiæ, delicia, & corporis adscitis cultus probro habentur: contra verecundia, modestia, ac obedientia magistratibus debita observatio, decori laudique dantur?* Prudenter intellexit Geradas, ibi non posse nasci vitia, ubi non admittuntur vitiorum seminaria, eaque ubique jacere, quibus pro honore tribuitur ignominia. Atque hæc est clementissima ratio medendi pravis moribus, excitandique virtutis studium.

B LXXVI. Cuidam postulanti ut in civitate pro Aristocratiâ, id est, optimatum gubernatione, constitueret Democratiam, hoc est, popularem gubernationem; *Tu fac, inquit, prius domi tuæ Democratiam instituas.* Compendio docuit, eam Reipublicæ speciem non esse utilem civitati, quam nemo vellet esse in sua familia. Civitas autem nihil aliud quam magna domus.

C LXXVII. Percontanti cur instituisset ut minutis ac vilibus rebus sacrificaretur; *Ne unquam, inquit Lycurgus, deficiat nos quo numen honoremus.* Quis non diceret in solenni Deorum cultu magnificentiam ac splendorem adhibendum? At vir prudens intellexit, numen magis delectari frugalitate quam opimis victimis, ne sub religionis obtentu luxur irreperet, aut certe rerum penuria. Deus enim non eget nostris impendiis, amat autem homines, quorum necessitati poterat illis impendiis succurri.

LXXVIII. E certaminibus ea sola concesserat exercere, in quibus manus non extenderetur in altum. Ejus constitutionis causam percontanti; *Ne quis, inquit, illorum laborando consuecat defatigari.* Siquidem exercitia ad confirmandum corporis robur adhibentur, non ad exhaustiōdas vires. Qui vero subinde delassantur in exercitamentis, quoniam imbecilliores veniunt ad labores necessarios, facilius deficiunt.

D LXXIX. Cuidam percontanti quam ob rem crebro mutari castra juberet; *Ut magis, inquit, lædamus hostem.* Lacedæmonii quoniam erant expediti, non magno negotio transferebant exercitum: verum idem facere non perinde commodum erat hostibus, magnam sarcinarum & impedimentorum vim secum trahentibus, præsertim qui castra fere fossis, aggeribus ac vallis solent communire.

E LXXX. Roganti qua de causa vetuisset oppugnari turres; *Ne, inquit, a femina puerove, aut ab alio quopiam homine puero ac femina non dissimili, viri præstantiores occidantur.* Non probavit prælii genus, in quo virtuti locus non esset. E turribus vero puer aut mulier dejectu saxorum potest virum quantumvis fortem interimere. Quis igitur locus virtuti in bellis nostris, in quibus præcipuas partes agunt bombardæ.

F LXXXI. Quum Thebani consulere Lycurgum de sacrificio luctuque quem illi Leucotheæ solent facere; *Si, inquit, Deam esse creditis, ne lugeatis: sin hominem, ne ut Deam divinam faciatis.* Mire taxavit Thebanorum ritus secum pugnantes. Non enim convenit simul lugere & sacrificare, hoc est, ab ea petere opem, quæ ipsa sit in calamitate, ac lugenda.

LXXXII. Civibus quibusdam interrogantibus, quomodo liceret hostium insultum effugere? *Si, inquit, pauperes fueritis, nec alius alio plus requirat.* Ad opulentos & onustos prædæ spes invitat hostem, nec facile potest elabi, qui sarcinis & impedimentis retardatur: ad hæc tutiores sunt ab hostium incurfu, inter quos est æqualitas, & ex æqualitate concordia.

LXXXIII. Iisdem percontantibus cur prohibuisset urbem cingi muris; *Quoniam, inquit, non caret manibus civitas, quæ non lateribus sed viris cincta est.* Indicavit id genus munimenta magis arguere civium ignaviam, quam fortitudinem.

LXXXIV. Spartanis studio est alere comam, & super ea quoque re narrant Lycurgum reddidisse rationem; *Quoniam, inquit, coma formosis addit decorem, deformes vero reddit hostibus terribiliores.* Ut enim decet coma speciosos, ita minus felici specie præditis horrorem ac ferinum quiddam conciliat. Capillitium naturalis est ornatus, mi-

nimoque constans: hoc genus non damnavit Lycurgus, ut quod nec operosis artibus constaret nec pro frugalitate luxum induceret. Adscititium cultum magnoque paranda lenocinia non probavit. Quo magis detestanda est quorundam præpostera cura, qui corporis eas partes vellunt raduntque, quibus natura pilos dedit, non tantum ad decorem aut verecundiam, verum etiam ad tuendam valetudinem: contra illic eliciunt sylvam artificio, ubi natura voluit esse glabriciem.

LXXXV. Præcipere solebat, ut posteaquam in bello hostem vertissent in fugam, ac superassent, tam diu fugientes insequerentur, donec certa esset victoria, moxque retrocederent. Neque enim Græcorum convenire moribus, eos trucidare qui cessissent: idque non solum honestius, verumetiam utilius esse dicebat. Siquidem hostes, quibuscum res est, ubi cognorint Lacedæmonios parcere cedentibus, occidere vero qui loco non cedunt, sibi conducibilis existimabunt fugere quam persistere. Frequenter enim desperatio magnum robur addit animo, non minus quam spes victoriæ. Decet autem Græcos legibus ac disciplinis imbutos etiam in bellis meminisse clementiæ: Barbaricæ feritatis est sævire in prostratos. Sed rursus ita temperanda est clementia, ne nobis sit exitio. Fit enim non raro, ut hostis fugam simulet, ut redintegratis viribus acrior insurgat in victorem.

LXXXVI. Percontanti quam ob rem hostium cæcorum cadavera spoliare vetuisset, Ne, inquit, dum spoliis incumbunt, pugnam negligant, sed paupertatem una cum ordine servent. Ut vir ille sapiens ubique civibus suis metuit a divitiis, tamquam a fonte plurimorum malorum, quum apud hominum vulgus nihil expetatur avidius, quasi in his sint præcipua felicitatis humanæ præsidia.

LXXXVII. Dicere solebat, Rempublicam duabus rebus contineri, premio & pena. Refert Marcus Tullius libro Epistolarum ad Brutum.

L Y S A N D E R.

LXXXVIII. Lyfander pretiosas vestes, quas Dionysius ad filias ipsius miserat, non accepit, dicens, Vereor ne his amictæ turpes videantur.

LXXXIX. Idem, quum aliquanto post idem Dionysius ipsi misisset stolas duas, jubens ut utram elegisset eam mitteret filiæ; Ipsa, inquit, rectius eligit: itaque accepit ambas & abiit. In hoc exemplo nihil est imitandum, nec viro Lacedæmonio dignum: nec aliud ab hoc Duce expectandum fere præter malitiosam ingenii vafriiciem.

XC. Is quum egregius simulandi artifex evasisset, ac pleraque quæ crudeliter & avare gerebat, callidis fucis ornaret, justum non alia re quam utilitate, & honestum commodum metiens, fatebatur quidem veritatem mendacio præstantiorem esse, sed utriusque dignitatem ac pretium utilitate æstimandam. Invertit vir improbus Philosophorum dogma, qui quod honestum est, idem volunt utile esse: hic quicquid esset utile, idem ducebat honestum.

XCI. Ad eos vero qui ipsi probro dabant, quod pleraque dolo ac fraude gereret, non palam virtute conficeret, hac parte Hercule generis auctore indignus, ridens dixit; Ubi quod vellet non assequeretur leonis exuvium, ibi vulpinum applicandum esse: sentiens quod honestis rationibus non posset effici, id fraude dolisque perficiendum.

XCII. Rursus aliis illi vitio vertentibus, quod foedera quæ cum jurejurando fecisset in Mileto violasset, ait, Pueros talis esse fallendos, viros jurejurando: quasi hoc ipsum esset viro dignum, perjurio fallere.

XCIII. Quum Athenienses non virtute, sed insidiis vicisset juxta flumen, cui nomen Ægis, eisque fame pressis, urbem in fidem suam accepisset, scripsit Ephoris, capta sunt Athenæ: perinde quasi vi rem gessisset, gloriam aucupans mendacio.

XCIV. Quum Argivi de ditionis finibus ambigerent cum Lacedæmoniis, asseverarentque se justiores habere causam, Lyfander stricto ense, Qui hoc, inquit, superior est, is optime de finibus disputat. Ab æquo & bono vir insolens ad vim provocavit.

XCV. Ad Bœotos ancipites, nec huic nec illi parti ad dictos, quum per illorum confinia faceret iter, Legatos misit, qui percontarentur, utrum rectis an inflexis hastis per illorum agros proficisci deberet: significans sive amici essent Bœotii, sive inimici, nihilo minus se cœpto itinere perre-

aturum, nisi quod per hostium agros iturus esset erectis hastis ad propulsandum si quis obsisteret: per amicorum inversis, veluti nemini nociturus. Hoc dictum nonnihil respicit indolis Laconicæ, qui nec inimicis supplex esse vellet, nec amicis gravis.

XCVI. Megarensi cuidam in publico conventu liberius adversus ipsum loquenti; Tua verba, inquit, amice, opus habent civitate: significans in civili consessu cuique liberum esse quæ videntur dicere, in bello non esse eandem libertatem.

XCVII. Cum ad Corinthiorum qui defecerant muros pervenissent, videns Lacedæmonios conantes aggredi, ac forte accidisset, ut lepus conspiceretur excitatus transilire fossam; Non pudet, inquit, o Spartani, hujusmodi formidare hostes, quorum manibus ob ipsorum ignaviam lepores indormiunt? Casum fortuitum solertia Ducis torfit ad animum addendum militibus.

XCVIII. Eidem in Samothrace oraculum consulenti sacerdos jussit, ut quod in vita maxime sceleratum commisisset, diceret, Ille sacerdotem rogavit; Utrum hoc tuo an Deorum jussu facere oportet? quum sacerdos respondisset, Deorum jussu; Tu igitur hinc discede, ac Diis dicam si percontentur. Hic cuique liberum est, utrum malit laudare animum ab omni superstitione liberum, an prudentiam qui senserit sacrifici fucum hoc agentis, ut ex conscientia criminis haberet illum obnoxium. Mos erat Lacedæmoniis, nihil aggredi novæ rei, nisi consultis oraculis: at Lyfander, quum nulla religione teneretur, nihilo secius hinc quoque solutus est suis vitis honesti speciem petere, tametsi parum successit.

XCIX. Interroganti Persæ, quam Rempublicam maxime probaret; Eam, inquit, in qua fortibus viris ac metricis congrua utrisque redduntur. Sensit virtutem invitari præmiis, ignavos excitari ignominia. Nimirum, hoc est, quod apud Homerum stomachatur Achilles, idem honoris haberi ignavis ac fortibus. Ea sententia non solum habet locum in Republica, verum etiam in privatis familiis. Sunt enim hæc duo præcipua ad conservandam cujuslibet gregis disciplinam. Honos enim non solum alit artes, ut habet proverbium, verum etiam virtutem. Nec tam refert Monarchia sit, an Aristocratia, an Democratia, an aliqua Reipublicæ forma ex his temperata, quam ut in quacunque gubernatione discrimen habeatur publicum inter viros utiles Reipublicæ & suo viventes abdomini.

C. Cuidam apud Lyfandrum jactanti, quod ipsum & laudibus veheret, & adversus obtreptantes tueretur; Duo, inquit, mihi sunt boves ruri, tacentibus ambobus, tamen certo novi uter sit ignavus, uter ad laborem strenuus. Sensit, veram virtutem non egere laudibus humanis, quum ipsa secum ducat suam laudem ac decus. Cæterum qui nihil gerunt præclari, his opus est præconibus.

I. Ad quemdam a quo conviciis impetebatur; Dic, inquit, assidue, o amicle, dic, dic, nihil omittas, si qua tuum animum malis, quibus videris plenus, valeas exonerare. Ingenitis animi argumentum, ne ira quidem dignum arbitrari maledicum, quum in promptu esset ultio.

II. Aliquanto post defuncto jam Lyfandro, quum de societate belli nata esset controversia, Agefilaus adiit Lyfandri domum, inquisiturus super hac re literas, quas Lyfander apud se detinuerat. Reperit autem præterea librum Lyfandro conscriptum de novando Reipublicæ statu, quod oportet regnum ab Eurytionidis & Agide ablatum (Nam ex his tantum familiis fas erat creare Reges) in commune ponere, ac Regem eligi ex optimis: quo videlicet hoc honoris decerneretur, non his qui genus duxissent ab Hercule, sed iis qui tales essent virtute, qualis fuisset Hercules: quandoquidem virtute, non generis commendatione, & ille ad divinos honores subvectus est. Hanc orationem Agefilaus nitebatur apud cives evulgare, cupiens per eam ostendere, qualis civis clanculum fuisset Lyfander, non sine calumnia eorum, qui Lyfandro faverant. Sed ferunt Cratidem, qui tum inter Ephoros primas tenebat, veritatem ne lecta oratio persuaderet, revocasse ab eo consilio Agefilaum, ac dixisse, non solum non esse refodiendum Lyfandrum, sed ipsam potius orationem cum illo defodiendam, quod callide & ad persuadendum accommodata composita videretur. Hoc factum declarat Lyfandri perversam ambitionem.

nem, qui nihil intentatum reliquerit ad regnum adipiscendum: sed idem arguit Agefilai moderationem, qui privatam similitudinem posthabuit utilitati Reipublicæ.

III. Cæterum qui filiarum illius nuptias prius ambierant, mox post obitum ejus, quod repertus esset pauper, eas recusabant, iis Ephori dixere mulctam, eo quod quem divitem esse credentes coluerant, eundem justum ac probum ex paupertate agniti contemnerent. Hoc ut Apophthegma non est, ita salubre est exemplum severitatis, quod admoneat, in conciliandis matrimoniis magis spectandam virtutem quam censum: eosque perfidos & inconstantes esse amicos, qui amicitiam commodo metiuntur, cujus spe adempta protinus recedunt ab amicitia. Quin & illud nos admonet, honestius esse fama quam pecunia ditescere.

N A M E R T E S.

IV. Namertes quum legatione fungens, a quodam ejus gentis ad quam erat missus, beatus prædicaretur, eo quod multos haberet amicos, interrogavit quomodo qui multos haberet amicos, periculum faceret an amicum haberet sincerum ac probum? Id quum alter falsus se nescire, cuperet discere; *Per adversam*, inquit, *fortunam*.

N I C A N D E R.

V. Nicander cuidam dicenti, quod Argivi male de ipso loquerentur; *Num igitur*, inquit, *dant penas qui de bonis loquuntur male*: significans Reipublicam male moratam, ubi liceret impune maledicere nihil mali commertis.

VI. Idem percontanti, quare Lacedæmonii comam ac barbam alerent; *Quoniam*, inquit, *hic ornatus quum sit homini omnium pulcherrimus ac proprius, nullo constat impendio*.

VII. Cum Atheniensis quidam dixisset, *nimum, ô Nicander, amplectimini otium*; *Verum*, inquit, *prædicas, sed non quemadmodum vos, quocumque modo nobis parare studemus*. Sensit, otium honestis rationibus partum non esse reprehendendum: sed eos vituperio dignos, qui per fas nefasque sectarentur otium. Otium autem Atheniensis dixit, non exercere sordidas artes.

Z E U X I D A M U S.

VIII. Zeuxidamus cuidam percontanti, quam ob causam Lacedæmonii leges de fortitudine citra scriptum servarent, ac non potius descriptas traderent juvenibus legendas; *Quoniam*, inquit, *assuefaciendi sunt, ut præclaris gestis potius quam scriptis intendant*. Inertia genus est, de fortitudine Philosophorum more disputare, sed protinus factis exercenda virtus, quæ paucis dogmatibus tradi potest.

IX. Ætolo quodam dicente, quod qui studerent probitatem cum fortitudine conjungere, iis bellum esset potius pax; *Non per Deos*, inquit, *sed his mors vita potior esse debet*. Correxerat Lacon dictum Ætoli. Non enim optandum bellum, sed nec in bello, nec in pace libertatem tueri licet, nisi mortis terrorem abjeceris.

P A N T H O I D A S.

X. Panthoidas Legatus missus in Asiam, ostendentibus ipsi murum probe munitum, *Per Deos*, inquit, *ô hospes, bellum conclave mulierum*.

XI. Idem quum in Academia Philosophos audisset multa de virtute differentes, interrogatus, cujusmodi viderentur ejusmodi sermones; *Quid aliud*, inquit, *quam probi, sed prorsus inutiles vobis, qui illis non utimini*. Salse tetigit mores Atheniensium, qui virtutem haberent in labris, non in factis.

P A U S A N I A S.

XII. Pausanias Cleombroti filius, quum Delii de insula cum Atheniensibus haberent controversiam, atque inter cætera dicerent, quod ex more regionis, neque mulieres in insula parerent, neque mortui sepelirentur, *Quomodo igitur*, inquit, *hac insula erit vobis patria, in qua neque fuit quisquam vestrum, nec futurus est*? Argute notavit ineptam Deliorum consuetudinem, qui suos in patria, neque nasci sinerent vivos, nec humari mortuos: quum ut mulier, ita nec Regio mater sit, nisi gignat. Alienum autem sit a materna pietate, nolle sepeliri quos genuit.

XIII. Quum Atheniensium exsules hortarentur illum, ut adversus Athenienses moveret exercitum, dicerentque, quod quum in Olympiis præconis voce pronunciaretur victor, soli Athenienses ipsum exhibilassent, *Quum hoc*, inquit, *fecerint in bene meritis, quid facturos creditis, si illis*

malefecero? Insigne moderationis exemplum, nihil tam atroci commoveri contumelia, at idem ingenii mire solertis argumentum, quod adferebatur velut instigaturum Pausaniæ animum ad suscipiendum bellum, id in partem diversam retorquere.

XIV. Percontanti, cur Tyrtæum Poetam Spartæ civem fecissent; *Ne quis*, inquit, *externus nobis Dux fuisse videatur*. Poëtæ apud Lacedæmonios non erant in pretio, nec hoc nomine Tyrtæus meruit apud illos honorem, sed quoniam strenuum Ducem in bello præstiterat, putarunt eam laudem patriæ vindicandam.

XV. Ad quemdam imbecilli corpore, tamen hortantem ut cum hostibus terra marique experiretur; *Vis*, inquit, *igitur positis vestibus te ipsum ostendere, qualis sis, qui nobis bellandis auctor*? Salse risit ad id hortantem alios in quo ipse nihil opis adferre posset.

XVI. Quibusdam in spoliis Barbarorum demirantibus pretiosas vestes; *Præstiterat*, inquit, *ipso esse multi pretii, quam possidere pretiosa*. Correxerat suorum admirationem, eosque ad verorum bonorum admirationem revocavit.

XVII. Post victoriam a Medis apud Plateas reportatam, præcepit suis ut apponerent cœnam Perficam, quam sibi Barbari prius apparaverant. Ea quum esset opipara ac sumptuosa; *Lurco*, inquit, *eras, ô Perfa, qui quum tantas haberes delicias, ad nostram veneris mazam*: id erat panis genus contemptum ac vulgare. Admonuit, stultissimum esse, locupletes pugnare cum his quibus non multum est quod eripiat. Etenim si feliciter cadit Martis alea, exile lucrum est: sin secus, ingens est damnum. Dicti vero argutia in hoc est, quod fastidiose delicatus videtur, qui inter varias delicias appetit cibum vilem ac plebejum. Nam id solent interdum divites, quibus assidua copia lautitiarum parit nauseam.

P A U S A N I A S A L T E R.

XVIII. Pausanias Plistonactis filius cuidam roganti, quam ob rem apud Spartanos nefas esset ullam pricarum novare legum; *Quoniam*, inquit, *legibus convenit auctoritas in homines, non hominibus in leges*.

XIX. Epatria profugus quum Tegeæ laudaret Lacedæmonios, cuidam dicenti, quin igitur mansisti Spartæ, sed fugere maluisti? *Quoniam*, inquit, *nec medici apud sanos, sed apud agrotos versari solent*. Salfissime convicium ex filii retorfit in Tegeaten, quod ejus gentis corrupti mores egerent Spartana disciplina.

XX. Alteri percontanti, quo pacto possent debellari Thraces; *Si*, inquit, *qui vir optimus est, eum belli Ducem delegerimus*. Admonens, plurimum ad victoriam momenti esse in Imperatore. Quemadmodum in omni negotio magni refert, quales sint, quibus gerendæ rei creditur auctoritas.

XXI. Medicus qui invisebat Pausaniam dicebat, nihil habes mali; *Non enim*, inquit, *te Medico utor*. Hoc ipsum quod nihil habebat mali, adeo non acceptum ferebat Medicis, ut eos solos judicaret prospera esse valetudine, qui Medicis non uterentur. Id ut perpetuo verum non sit, tamen extra controversiam est, maximam malorum partem a Medicis proficisci, vel quia sint imperiti, vel quia negligentes, vel quia ambitione quæstuve corrupti.

XXII. Quum ab amico argueretur, quod de Medico quodam male loqueretur, a quo nec ulla re læsus esset, nec cujus fecisset periculum; *Si fecissem*, inquit, *periculum, nequaquam viverem*.

XXIII. Medico cuidam dicenti Pausaniæ, ad senectutem pervenisti; *Ob id*, inquit, *quod te Medico non sum usus*. Medicus existimabat arti suæ deberi, si cui contigisset senectæ: at ille credebatur vix unquam ad senectutem pertingere, qui Medicis utuntur.

XXIV. Eum vero Medicum censebat optimum, qui non sineret ægrotos extabescere, sed quam primum sepeliret. Inhumanior quidem videtur hæc sententia, sed tamen a Socratis opinione non multum abhorrens, qui vult admodum valetudinarios nec ulla jam ex parte utiles Reipublicæ æquo animo debere e vita decedere, sic tamen, ut nemo sibi vim adferat, sed honestis actionibus immoriatur. Certe non apparet quid magni faciant, quum quatuordecim Medici multo tempore immodicis impendiis adnituntur, ut anui jam præmortuæ vitam in unum alterumve mensem pro-

proferant. Quid enim aliud agunt, nisi quod arte sua mortem reddunt longiorem, quasi hoc cuiquam sano sit optabile, diu mori? At viri sapientes mortem inopinatam ac brevem judicant optimam.

P Æ D A R E T U S.

XXV. Pædaretus cuidam dicenti, magnum esse numerum hostium; *Tanto*, inquit, *plus gloriareferemus, quoniam plures interficiemus.* Quod alter adferebat ad persuadendam ignaviam, ille vertit in calcar fortius agendi. Eodem telo repellere possunt, quicumque difficultatis causatione dehortantur ab honesto.

XXVI. Idem conspecto quodam, qui natura mollis, tamen ob humanitatem laudabatur a civibus, dixit; *Nec viros qui mulierum similes sint, oportere laudare: nec mulieres, quæ virorum sunt similes, nisi si qua mulierem urgeat necessitas.* Sensit, aliud decere bonum virum, aliud bonam mulierem: ac pro muliere in virum transfigurata accipit necessitatis excusationem: in viro degenerante in mulierem, nullam recipit excusationem. Ita non eadem laus decora Principi est, quæ plebeo, non eadem Magistratui quæ privato.

XXVII. Quum in trecentorum virorum ordinem non esset adscriptus, qui honos apud Spartanos primam dignitatem obtinebat, repulsus discessit hilaris ac ridens: revocantibus autem Ephoris, quidque rideret percontantibus; *Gratulor*, inquit, *huic Reipublicæ, quæ trecentos habeat cives multo me meliores.* Quid hoc pectore magis Philosophicum? Nec moleste tulit repulsam, nec questus est de Ephorum judicio, sed plus voluptatis capiebat ex publico Reipublicæ bono, quam sensurus erat ex honore impetrato.

P L I S T A R C H U S.

XXVIII. Plistarchus Leonidæ filius cuidam interroganti, quam ob causam Reges Lacedæmoniorum non a prisca Regibus cognomen fortirentur; *Quoniam*, inquit, *illi ducere quam regnare maluerunt, posteriores illis nequaquam.* Primus omnium Regum Lacedæmoniorum Agis dictus est, & hoc nomen in aliquot posteriores demanavit. Agis autem dictum est a ducendo, quoniam clementer imperabant: & Regum est imperare potius quam persuadere. Plistarchus autem sonat, plurimis imperantem.

XXIX. Quum patronus quidam ridicula loqueretur in causa, Plistarchus interpellans illum dixit; *Non tu cavebis amice perpetuo risu digna dicere, ne quemadmodum qui assiduo palastricam exercent palastrita fiunt, ita tu fias ridiculus?* Sensit vir egregius, raris lapsibus dandam esse veniam: cæterum quum error transit in habitum & consuetudinem, fit immedicabilis. Expedit autem hac Plistarchi interpellatione amicos crebrius peccantes revocare, ne peccandi colligant usum, & vitium transeat in naturam.

XXX. Cuidam referenti ipsum a maledico quodam laudari; *Demiror*, inquit, *si quis illi dixit me mortuum esse.* Nam ille de vivo bene loqui possit nemine. Non delectatus est vir generosus laude, quæ a viro illaudato proficiscebatur.

P L I S T O N A X.

XXXI. Plistonax Pausaniæ filius, quum Rhetor quidam Atticus Lacedæmonios dixisset indoctos; *Nos enim*, inquit, *Græcorum soli nihil a vobis didicimus mali.* Lacedæmonii malum existimabant, quicquid non faceret ad efficiendam civitatem meliorem.

P O L Y D O R U S.

XXXII. Polydorus Alcamenis filius, in eum qui non cessabat minitare hostibus; *Non intelligis*, inquit, *te maximam vindictæ partem frustra consumere?* Qui statuit inimicum ulcisci, minis nihil aliud efficit, nisi ut præmonito inimico sibi minuatur lædendi facultatem. Fortium autem virorum est, male facere iis qui malo digni sunt, non maledicere.

XXXIII. Quum in Messeniensium regionem eduxisset copias, roganti cuiusnam, num adversus fratres essent pugnaturi; *Non*, inquit, *sed in eam agrorum partem proficiscimur, quæ nondum sortito divisa est.* Elusit percontatorem dissimulans consilium suum. Sit hoc quoque exemplum celandi propositum, si quem cupias lædere.

XXXIV. Quum Argivi post illam trecentorum pugnam rursus essent prælio superati, socii Polydorum adhortabantur, ne eam opportunitatem præteriret, sed aggressus hostium muros, civitatem illorum caperet. Id enim factum fore facillimum, quum interfectis viris solæ mulieres essent reliquæ. His in hunc respondit modum; *Mihi pari Martis*

A alea rebellantes devincere honestum est. Cæterum quum pro agris pugnam, urbem velle capere non arbitror esse justum. Siquidem huc veni agros recepturus, non urbem occupaturus. Vir excellentis animi ne cum hostibus quidem putavit agendum secus quam postulabat æquitas, quum hominum vulgus sibi in hostem putet licere omnia, in tantum ut si de frigido oppidulo fuerit concertatio, victor existimet sibi jus esse, regnum universum victi occupare. Ille etiam turpe sibi judicabat bellare cum his quibus deerant paria ad bellum præsidia. Talis enim victoria nullam habet virtutis laudem, sed crudelitatis crimen.

XXXV. Percontanti quid esset in causa, quod Spartani in bello fortiter sese periculis objicerent; *Quoniam*, inquit, *Duces revereri didicerunt potius quam timere.* Reverentia cum amore conjuncta est, metuimus autem illos maxime, quos odimus. Rectius autem suo fungitur officio, qui ex animo facit, quam qui metu mali.

P O L Y C R A T I D A S.

XXXVI. Polycratidas unus cum cæteris missus Orator ad Duces Regios, quum ab his interrogaretur, utrum privatim venissent, an publice missi; *Si impetramus*, inquit, *publico: sin minus, privatim.* Vox pii candoris in patriam index. Si cessisset ex sententia legatio, gloriam volebat Reipublicæ cedere: sin minus, ignominiam repulsæ ad patriam non pertinere.

S O E B I D A S.

XXXVII. Soebidas cum essent Lacedæmonii in pugna Leuctrica Martis aleam experturi, cuidam dicenti, hic dies declarabit virum bonum; *Præclarus*, inquit, *dies, qui possit declarare virum bonum incolumem:* præfagiens in eo prælio plurimos egregios viros fortiter occubituros, quos ipse patriæ maluisset incolumes.

XXXVIII. Idem quum esset loco iniquo, præterea nullam habente aquam, obsessus ab hostibus, dicitur ita pactus cum hostibus, ut eis terram bello partam cederet, si milites una cum ipso e vicino fonte bibissent. Nam eum fontem hostes obsederant. Icto fœdere congregatis ad se suis, omnibus pollicitus est se daturum ejus regionis imperium ei qui non bibisset. Porro quum nemo sibi temperaret, sed bibissent omnes, ipse post omnes descendit in fontem: & aqua conspersus, hostibus etiamnum præsentibus abiit, ac regionem occupavit, ut qui solus non bibisset. Eodem stratagemate & exercitum a sitis periculo liberavit, & hostem elusit, & regnum sibi vindicavit tolerantia. Non erat obstrictus inimicis ex fœdere, quia non omnes cum ipso biberant: nec milites fefellit, quia nemo præter ipsum a potu abstinuit. Quod si hostes voluissent ad arma currere, jam nactus locum pugnae commodiorem, ac fonte potitus, facile poterat illis esse par.

T E L E C R U S.

XXXIX. Telecrus ipsi nuncianti patrem de co male loqui; *Nisi*, inquit, *illi dicendum esset, haudquaquam diceret.* Maluit in se transferre culpam, quam committere, ut pater quicquam temere loqui videretur. Habes & pietatis simul & modestiæ exemplum.

XL. Jam patri suo querenti, quod cives erga se non perinde afficerentur, atque erga illum, sed inhumanius tractarent, quod nondum ab illis esset creatus Ephorus; *Tu*, inquit, *injuriæ ferre nescis, ego scio:* significans ei qui velit uti faventibus civibus, ad multas injurias esse connivendum.

XLI. Percontanti, quare mos esset apud Spartanos ut juvenes assurgant senioribus; *Ut*, inquit, *assueti honorem habere nulla propinquitate junctis, magis honorent parentes.* Optima ratio consuefaciendi ad debitum officium, si ultra quam debetur doceamus præstandum. Veluti si quis assuecat cum uxore verecunde casteque convivere, multo minus improbus erit apud alienas.

XLII. Percontanti quantum possideret facultatum; *Non plus*, inquit, *quam sat est.* Divitias non cupiditate, sed usu metiebatur.

C H A R I L L U S S I V E C H A R I L A U S.

XLIII. Charillus interroganti, quam ob causam Lycurgus tam paucas leges tulisset Lacedæmoniis; *Quoniam*, inquit, *pauca loquentibus, paucis etiam legibus est opus.* Sensit nimirum pleraque mala ex multiloquio nasci. Laconibus autem peculiaris erat breviloquentia.

XLIV. Alteri percontanti, quam ob rem Lacedæmonii

monii virgines nudas producerent in publicum, uxores vero tectas; *Quoniam*, inquit, *virginibus mariti sunt inveniendi, uxores vero seruanda iis qui eas nati sunt*. Huc spectabat ea consuetudo, ut nec puellis deessent mariti, nec contaminarentur matrimonia præter aliarum gentium consuetudinem, ubi virgines videri nefas est, uxores oculis hominum exponuntur.

XLV. Servo cuidam audacius agenti cum ipso; *Ni iratus essem*, inquit, *occiderem te*. Adeo putabat nihil recte dici fieri ab irato, ut ne in servum quidem animadvertere voluerit commotior.

XLVI. Interroganti quam arbitraretur optimam Rempublicam? *In qua*, inquit, *plurimi cives de virtute inter se decertant citra seditionem*. In plerisque civitatibus certamen est de opibus & honoribus, de virtute qui certent pene nulli. Quamquam hoc quoque certamen de honesto debet

haftenus fervere, ne prorumpat in seditionem. Jam enim non est concertatio virtutis sed ambitionis. Qui vera virtute præditus est, nihil spectat, nisi ut proficiat Reipublicæ. At seditio, præsens venenum est civitatis.

XLVII. Percontanti cuidam, quam ob rem omnium Deorum statuæ apud Lacedæmonios ponerentur armatæ? *Ne*, inquit, *probra, quæ ob ignaviam jaciuntur in homines, ad Deos referamus, neve juvenes, nisi armati, Deos comprecenur*. Eo commento civium animis hanc opinionem infingere studebant, Diis gratam esse fortitudinem, invisam ignaviam: simulque juventutem armis ferendis debere assuefcere, quo simul & minus indulgerent deliciis, & utiliores bello evaderent, si ne religionis quidem causa fas esset arma ponere, cujus obtentu fere solet otium & luxus in civitates irrepere.

LIBER SE CUNDUS.

LACONUM ALIQUOT ANONTMON
A P O P H T H E G M A T A.

I. AMIORUM Legatis prolixiore utentibus oratione dixerunt Spartani, *Prima sumus obliti, postrema non intelleximus, quia prima non meminimus*.

II. Ad Thebanos item, qui de quibusdam pertinacius contradicebant: *Oportet*, inquit, *aut minus habere spiritum, aut plus virium*.

III. Lacon quidam senex interrogatus, cur barbam gestaret sylvosam ac promissam? *Ut*, inquit, *intuens canos pilos, nihil committam illis indignum*. Vir bonus undecumque venatur stimulos ad virtutem.

IV. Alius cuidam laudibus immodicis efferenti bellatores optimos: *Apud Trojam*, inquit. Significans, tales olim fuisse, sed hoc genus hominum jam olim defuisse inveniri.

V. Alius quidam Lacon, quum audisset quosdam a cœna cogi ad bibendum; *Num*, inquit, *coguntur etiam ad edendum*? Notavit Græcorum morem in conviviis compellentium ad certum cyathorum modum, quum id revera nihilo absurdius sit quam hominem, qui non esuriat ad certum escarum modum compellere, nisi quod alterius absurditatem elevat consuetudo.

VI. Recitato quod scripsit Pindarus, Græciæ fulcimentum esse Athenas, Lacon dixit, *ruituram Græciam, si tali futura niteretur*. Taxavit Atheniensium molliem, quæ Poëtæ elogio non responderet: aut certe Poëtæ vanitatem, qui tali præconio celebrasset indignos.

VII. Quidam conspecta tabula quæ picturam habebat, quomodo Lacedæmonii trucidarentur ab Atheniensibus, dixit: *fortes Athenienses*. Id Lacon audiens, subjecit, *In tabula*: significans, ridiculum esse de pictura gloriari, quod ea non minus mentiri soleat quam Poëtæ.

VIII. Ad eum qui maledicta in alios per calumniam jactata solet facile admittere, Lacon; *Desine*, inquit, *adversum me præbere aures*. Sensit non solum eos vituperio dignos qui calumniarentur alios, verumetiam qui calumniantibus accommodarent aures. Et injuriæ genus est, adversus nihil male meritum audire maledicam linguam. Non enim essent maledici, si nullum invenirent auscultatorem. Proinde Lacon exposculavit etiam cum illo qui præbuerat aures de ipso male loquenti.

IX. Quidam servo qui dum puniretur dicebat, non volens erravi; *Non volens igitur*, inquit, *pœnas dato*. Vulgaris quidem, sed frigida excusatio est, insciens feci: vigilandum erat, ne quid committeret imprudens.

X. Alius quum in peregrinatione vidisset homines in sellis curulibus sedentes; *Abstine*, inquit, *ut in talibus sedeam sellis, unde non liceat assurgere seniori*. In his enim sedebant delicati porrectis eruribus, ac coelum imminens capiti prohibebat exsurgere. Apud Lacedæmonios vero scelus erat, juvenem non assurrexisse seni.

XI. Chii quondam Spartæ peregrinantes a cœna, vo-

muerant in Ephorum curia: dein etiam in sedes, in quibus sedere solent Ephori, ventris onus deiecerant. Ac primum quidem acris inquisitio facta est, quoniam hoc designassent, ne forte cives essent. Ut vero compertum est, fuisse Chios, edixerunt, *se Chios permittere, ut agant intemperantius*. Excellentium virorum est negligere contumeliam, quæ a palam improbis proficiscitur, a quibus etiam laudari turpe est.

XII. Alius quidam Lacon, quum duas amygdalas duras duplo vendi conspiceret, *Sunt ne hic*, inquit, *rari lapides*? Quasi nihil interesset inter silicem & duram amygdalam. Adeo Lacon deliciarum erat rudis, ut nesciret sub gemino cortice latere nucleum. Et apparet, hoc genus arboris non quibuslibet regionibus fuisse notum, quando Plinius dubitat an ætate Catonis fuerit in Italia.

XIII. Alius quum in lusciniæ plumis revulsis minimum reperisset carniem; *Vox*, inquit, *tues, præterea nihil*. In eos dici potest, qui præter garrulam linguam ac magnifica verba nihil habent.

XIV. Alius quidam quum videret Diogenem cognomento canem, in vehementi frigore statuam æream amplectentem, rogavit num algeret: illo negante; *Quid igitur*, inquit Lacon, *magni facis*? Philosophus gloriæ mancipium, hoc ipsum existimabat magnificum, quod sic haberet corpus ad omnes injurias duratum ut in rigore frigida statuæ complexum ferre posset absque dolore. Id Laconi nihilo pulcrius videbatur, quam si quis in ætate simile quippiam amplecteretur nullo suo incommodo.

XV. Quidam Metapontinus Laconi objicienti ignaviam; *Atqui*, inquit, *non parum alienæ regionis possidemus*. Ergo, inquit Lacon, *non solum ignavi es, verumetiam injusti*. Significans, non posse fieri, ut quis meticulosus & imbellis multum teneat alienæ ditionis, nisi fraude partum.

XVI. Hospes quidam apud Lacedæmonios, quum ipsi stanti interim altero pede, crepida in alterum indueretur, dixit cuidam; *Non arbitror te Lacon tantum temporis uni pedi posse insistere, quantum ego possum*. Lacedæmonius excipiens, *Fateor*, inquit, *atamen nullus est asserum, qui istuc non possit*. Jure derisit hominem, qui longo usu didicisset artem, quæ nihil utilitatis adferret Reipublicæ. Hujusmodi sunt artes præstigiatorum, funambulorum & similium.

XVII. Cuidam jactanti de arte Rhetorica; *At per geminos*, inquit Lacon, *ars nisi verum attigerit, nec est, nec unquam erit*. Notavit Rhetores qui se profitentur verisimilia dicere, licet vera non sint.

XVIII. Argivo quodam dicente, multa Spartanorum sepulcra apud nos sunt, Lacon excipiens: *Atqui Argivorum apud nos nullum est sepulcrum*: innuens quod Spartani semper invassent Argos, Argi vero Spartanos numquam. Solerter Lacon quod ille dixerat in gentis suæ laudem, retorfit in ignominiam.

XIX. Lacon in bello captus cum sub hasta veniret, ac præco diceret, Laconem vendo, obturavit illos; *Captivum*, inquit, *pradica te vendere*. Suam conditionem æquo animo tulit, patriæ ignominiam ferre non potuit in auctione traducendæ.

XX. Ex his militibus qui sub Lyfimacho stipendium faciebant, quidam quum ab eo rogaretur, num esset quispiam

piam ex Helotum, id est, servorum Laconicorum numero; Tu ne, inquit, existimas Laconem ad te venturum, ut abs te ferat quatuor obolos? Maluit se fateri servum, quam hoc probri admittere in nomen Lacedæmonicum.

XXI. Quum Thebani devictis apud Leuctra Lacedæmoniis ad ipsum venissent Eurotam, & quidam gloriabundus dixisset, ubi nunc Lacones? Spartanus quidam ab illis captus, *Non adsunt*, inquit, *alioqui vos huc non venissetis*. Ne victus quidem & captivus potuit oblivisci indolis Laconicæ, nectulit victoris jactantiam.

XXII. Atheniensibus quum tradita civitate postularent, ut Samum tantum ipsis relinquerent, ita responderunt Lacones; *Hoc tempore quo vestri non estis, alios habere postulatis*: unde natum est proverbium:

Qui semetipsum non habet, Samum petit.

XXIII. Quum Lacones civitatem quamdam armis cepissent, Ephori dixerunt, *Periit juventutis luctamen: Non enim posthac habebunt adversarios*. Gaudebant quidem de victoria, sed juvenibus exercendæ virtutis materiam ereptam dolebant.

XXIV. Quum Lacedæmoniorum Rex polliceretur se funditus everfurum alteram quamdam civitatem, quæ sæpenumero Lacedæmoniis exhibuerat negotium, non permiserunt Ephori dicentes; *Nequaquam abolebis, neque subvertes juvenum coem*. Urbem infestam appellabant coem juvenutis, quod per eam juvenus acueretur ad bellandi peritiam.

XXV. Lacedæmonii non præficiēbant pædotribas, qui pueros ad luctam exercebant, ut virtutis esset certamen non artis. Unde & Lyfander interrogatus, quo pacto a Charonte victus esset, respondit, *vario artificio*. Non existimabat ea gens, in quavis re speciosam esse victoriam, quæ callidis consiliis contigisset, potius quam animi corporisque robore. Ars autem omnis ut a naturali simplicitate recedit, ita dolo affinis est.

XXVI. Philippo quum pervenisset in agros Lacedæmoniorum, scripsissetque, utrum vellent ipsum venire hostem, an amicum, responderunt, *Neutrum*. Unico verbo abolverunt sententiam, quod erat Laconum: ac simpliciter negantes Regi transitum, quod erat virorum fortium.

XXVII. Lacones Legatum quem ad Antigonom Demetrii filium miserant, quoniam acceperant quod Antigonom appellasset Regem, mulctarunt, quamvis in annonæ penuria medimnum frumenti in singulos ab ipso reportaret. Tantus erat apud illos legum rigor, ut nec tanto beneficio sublevata inopia ab illis veniam impetraret, ut unius voculæ gratiam facerent prospere legatione perfundo.

XXVIII. Quum improbus quidam sententiam dixisset optimam, ipsam quidem sententiam approbarunt, sed eo qui dixerat amoto, alteri cuidam inculpatis moribus eandem sententiam tribuerunt. Adeo in Republica nihil honoris habendum putarunt his qui flagitiose viverent: auctorem mutarunt, ne esset dedecori Reipublicæ, consilium non rejecerunt, ne ob privatam ignominiam publicam utilitatem neglexisse viderentur. Meminit hujus & A. Gellius.

XXIX. Quum duo fratres inter se diffidium haberent, Lacedæmonii mulctam dixere patri, quod filiorum discordiam dissimulasset. Juvenibus ignoscendum putarunt, sed quicquid illi per calorem ætatis peccassent, parenti imputabant, cujus auctoritas providere debuerat, ne quid inter filios oriretur simultatis.

XXX. Cantori apud Spartanos peregrinanti dixere mulctam, quod citharam digitis pulsaret, non ebore. Adeo non patiebantur innovari publico usu recepta. Hoc studio cuidam alteri ex novem chordis duas incidit Lacedæmonius ille.

XXXI. Duo pueri inter se pugnabant, quorum unus alteri letale vulnus infixit. Puerorum autem sodales quum faucibus ille moriturus esset, polliciti sunt illi vindictam, seque vulneris auctorem interfectorum. At ille, *Nequaquam*, inquit, *per Deos: Non enim aquum est, quandoquidem & ipse hoc facturus eram, si antevertissem, sique strenuus fuisset*. Indolem vere Laconicam, qui victus ac moriens iusto tamen victori favebat, quod virtute non dolo superasset adversarium. Quid talibus ingeniis felicius, si a teneris ad veram

A virtutem fuissent instituta, potius quam ad militarem duriciem?

XXXII. Alter quidam puer eo tempore quo mos erat apud Spartanos, ut pueris ingenuis fas esset, quod quisque possit suffurari, sed hætenus ut deprehendi turpe esset: quum vivam vulpeculam quam sodales erant furati, sibi ab eis traditam servaret, venissentque qui eam perdiderant, inquirendi gratia, vulpeculam sub veste abditam tenebat. Cæterum quum efferata bestia latus pueri usque ad intestina eroderet, dissimulavit tacitus, ne proderet furtum. Mox vero quum digressis illis pueri vidissent quod acciderat, objurgabant illum dicentes, præstiterat aperire vulpeculam, quam ad mortem ulque celare. *Nequaquam*, inquit, *imo præstat doloribus immori, quam hac nota traduci, ut ob mollitiem dicar lucrifecisse vitam ignominiosam*. Quid absolutius, si tam feliciter natis ingeniis accessisset Philosophia?

XXXIII. Quum quidam forte obvii Laconibus dixissent, fortunati estis, ô Lacones: nam modo hinc abivere latrones; *Non nos*, inquit, *per Enyalium* (sic enim illi Martem vocant) *sed illi potius fortunati sunt, qui in nos non inciderint*. Adeo gens ea gerebat animos ad omnia impavidos, quæ vulgus hominum formidat.

XXXIV. Lacon quidam interrogatus, quid artis sciret, *Liber*, inquit, *esse*. Ea gens nec disciplinis Philosophorum, nec opificiis exercebatur, tantum invictis animis libertatem tuebatur, nec hominibus nec vitis servire docilis.

XXXV. Puer Spartanus captus ab Antigono Rege, ac sub hasta venditus, in cæteris omnibus, quæcumque putabat ab ingenuo decenter fieri posse, obsequens erat ei, qui ipsum fuerat mercatus, cæterum jussus adferre matulam, haud sustinuit dicens, *non serviam*. At quum instaret herus, puer consensu tecto dixit; *Senties cujusmodi mercatum feceris*: moxque se e sublimi præcipitem dedit ac periit. Captivus esse poterat, servilia facere non poterat, ac semet in libertatem morte asseruit.

XXXVI. Alter quum venderetur, rogatus a licitatores, eris ne frugi si fuero mercatus; *Etiā si non fueris mercatus*. Ne fortuna quidem servilis docere potuit illum servilia loqui. Qui enim natura probus est, ubique & apud omnes probus est.

XXXVII. Alter quidam captivus, quum venderetur, ac præco diceret, se mancipium vendere, *Scelēste*, inquit, *non tu dices captivum?* Non puduit duræ conditionis, sed puduit tituli servilis. Tantus erat libertatis amor.

XXXVIII. Lacon quidam in clypeo pro insigni gerebat muscam, eamque non majorem vera: quibusdam irridentibus dicentibusque, quod id studio fecisset quo lateret, *Imo*, inquit, *ut sim conspicuus*. *Tamen enim prope accedo ad hostes, ut ab ipsis insigne cujusmodi sit videri possit*. Salsissime convicium ignaviæ vertit in argumentum fortitudinis.

XXXIX. Lacedæmonius alter quum super convivium esset illata lyra; *Non est*, inquit, *Laconicum nugari*, longe dissentiens a cæteris Græcis, quibus nullum convivium suave videbatur absque musica. Id Laconi nugale videbatur, qui lautius existimabat honestis ac festivis fabulis condire computationem, quam inani lyrae strepitu.

XL. Spartanus interrogatus, num tutum esset ad Spartam iter; *Refert*, inquit, *qualis eo descendas*. *Nam leones illuc euntes plorant, lepores autem in umbraculis venantur*: significavit nec ferocibus ac violentis esse tutum proficisci Spartam, nec mollibus & effœminatis: quod hostili animo illuc proficiscentes male acciperentur a fortioribus, delicatos homines illic non sinerent lascivire in tenebris.

XLI. In luctandi genere, quod illi chirapsiam appellant, quum is qui collum alterius urgebat frustra, præterque legem palæstræ pulsaret undique, & in terram detraheret, posteaquam corporis viribus destitueretur, qui inhærenti cedere cogebatur, brachium urgentis momordit: cumque alter diceret, *mordes, ô Lacon, faminarum more*; *Non*, inquit, *sed more leonum*. Ut solerter objectam ignaviam detorsit in laudem fortitudinis. Nullum enim probrum apud illos detestabilius, quam muliebris imbecillitatis. Jure autem se morfu liberavit, qui præter jus certaminis urgebatur a victo.

XLII. Claudus ad bellum proficiscens, quum ab aliis

Tom. IV.

I 3

ride-

videretur; *Non opus est fugientibus, inquit, sed qui subsistant, A locumque in acie tueantur.*

XLIII. Alius sagitta percussus, quum animam ageret, dicebat; *Non me movet quod morior, sed partim quod ab imbelli sagittario ac muliercula simili, partim quod nullo facinore edito morior.* Victis solet esse solatio, virtute præstantis viri dextra cadere. Lacedæmonii vero, quoniam ensibus pugnare solent cominus, non putabant esse virtutis procul missa sagitta quempiam interficere, quod idem possunt & foeminae. Tum æquiore animo decedunt e vita, qui recte factorum post se relinquunt memoriam.

XLIV. Quidam ingressus diversorium cauponi dedit obsonium ut appararet: quum ille posceret caseum & oleum; *Quid, inquit Lacon, si caseum haberem, jam non egerem obsonio.* Caupo caseum & oleum petebat ad condiendum piscem, at Lacon id videns, cui sufficiebat victus simplicitas, supervacuum existimabat, cibum cibo miscere, quum alter per se satis esse posset. Quantum absunt ab hujus Laconis animo, qui centum rerum species in unum miscent discum?

XLV. Cuidam Lampen Æginetam efferenti, ac felicem prædicanti, quod prædives videbatur, multorum navigiorum dominus; Lacon, *nihil, inquit, moror felicitatem de funibus pendentem.* Quum omnes divitiæ sunt in manu fortunæ, tum eæ præcipue quas negotiatores commiserent navibus: ruptis funibus sequitur naufragium, & hinc mercium omnium interitus. Unde Philolophus quidam interrogatus, utrum putaret majorem esse numerum vivorum an mortuorum, vicissim rogavit, utro loco haberet navigantes, quod hi versantes in summo vitæ discrimine, vix essent habendi pro vivis.

XLVI. Quidam Laconi dixit, *Mentiris: ille contra, Nimirum, inquit, liberi sumus, alii vero nisi vera dixerint vapulant.* Nihil commotus est Lacedæmonius, sed atrox convicium elusit joco, obiter taxans maledicum quod ipse non esset Lacedæmonius, atque ob id nec liber. Porro servi si quid fallant mendacio, loris emendantur.

XLVII. Alius quum vellet cadaver statuere rectum, nec id posset efficere, quum nihil non fecisset; *Per Jovem, inquit, aliquid intus sit oportet.* Suspensus est Lacon animam aut genium malum latere in cadavere. Solent enim cadavera in rogo erecta poni.

XLVIII. Tynnichus Thrasybuli filii mortem perquam forti animo tulit, in hunc hoc factum est epigramma:

*Exanimis Pitanen clypeo Thrasybule redisti
Septem ex Argivis vulnera seva gerens,
Adversa ostendis tamen omnia, sanguinolenta
Membra rogo imponens Tynnichus hac senior,
Plorentur timidi, mi infletus humabere fili,
Qui & patre hoc vere dignus es & patria.*

XLIX. Quum Alcibiadi Atheniensi balneator plurimum administraret aquæ, Lacon id videns; *Quid hoc rei est, inquit? plus aqua infundit, quasi non puro, sed vehementer sordido.* Hoc scommate notavit Alcibiadis vitam multa infamia contaminatam.

L. Philippo Regi Macedonum quædam per literas imperanti rescripserunt Lacedæmonii, *De quibus nobis scripsisti, non.* Ad prolixam Regis epistolam unica syllaba responderunt, *oix,* quam grandibus literis pinxerant, ut expleret justum epistolæ spatium, simul & gentilis brevitatis memores, & solitæ fortitudinis.

LI. Rursus quum Philippus in agro Lacedæmoniorum duxisset exercitum, resque in eo esset statu, ut probabile esset, eos ad unum omnes interituros, Rex dixit cuidam Spartiatæ; *Quid nunc facietis Lacedæmonii?* At ille, *Quid, inquit, aliud, nisi quod fortiter moriemur, quando nos soli Græcorum liberi esse, non aliis parere didicimus.* Nemo servire cogitur, qui mori paratus est. Quam dulce bonum est libertas quæ morte emitur, quam misera res servitus cui mors antepositur? Quid igitur mentis dicemus his esse, qui se sponte dedunt in eam servitutem, unde nec dato peculio possunt redimi, nec gratuita manumissione liberari?

LII. Post Agin bello superatum Antipatro postulanti obsides pueros quinquaginta, Eteocles qui tum Ephorum agebat respondit; *Se pueros non daturum, ne si licenter vixissent, fierent indociles patriæ disciplina, itaque ne civis qui-*

dem essent: ceterum senes ac mulieres se duplo numero daturum.

Verum Antipatro dira minitanti ni acciperet postulata, populus una voce respondit; *Si imperas acerbiora morte, facilius moriemur.* Hunc animum in uno alterove civium reperire, fortasse non ita magni miraculi esse videatur, in universo populo tantum esse consensum, prodigiosum est. Hoc exemplo simul admonemur, quanta sollicitudo debeatur ætati teneræ ad probitatem educandæ, quando licenter educatos juvenes illi non putarunt habendos pro civibus, perinde quasi mater abdicet filium ex se natum, nisi probitate morum majoribus suis respondeat.

LIII. Senex in Olympiis cupidus erat spectandi certaminis quod agebatur, sed quum nulla vacaret sedes, ad varia loca sese conferens ludibrio erat, ac scommatis petebatur, quod nullus eum exciperet: ut vero pervenit ad Lacedæmonios, non solum pueri omnes assurrexerunt, verumetiam viri multi cesserunt illi locum. Id factum quum cæteri Græci quotquot aderant plausu comprobassent, patriumque morem supra modum collaudassent, Senex

*Concutiens canasque genas & tempora cana,
Ac fufis lacrymis, Heu miseriam, inquit, ut omnes Græci norunt quid sit honestum, sed eo soli utuntur Lacedæmonii.*

LIV. Sunt qui narrant hoc idem accidisse Athenis. Quum enim agerentur Panathenæa, Attici senem ludibrio habuerunt, invitantes tamquam admissuri, cæterum ubi venisset non admittentes. Verum jam perambulatis fere omnibus, tandem ad Lacedæmonios spectatores quum venisset, omnes e sedibus assurgentes, locum illi cesserunt. Eo facto delectatus populus, plausu multaque gestuum significatione comprobavit. Inter hæc e Spartanis quidam dixit; *Per geminos norunt Athenienses quæ sint honesta, at non ea faciunt.* Apud Athenienses maxime florebat Philosophia, quæ docet quid turpe, quid honestum: Spartani non recipiebant ejusmodi disciplinas, sed ex institutione majorum virtutem factis ac moribus præstabant. Ita factum est, ut apud Athenienses essent verba Philosophiæ, apud Lacones ipsa res. Admonet Apophthegma turpissimum esse scire quid deceat, & tamen diversa sequi.

LV. Mendicus quidam petiit aliquid a Lacone: at ille, *Si quid, inquit, dederò, magis es futurus mendicus.* Verum istius probrosæ vitæ tuæ fuit auctor qui tibi primus dedit, teque fecit inertem. Apud Lacedæmonios probro dabatur mendicitas, quod & otium odissent, & minimo essent contenti. Benignitas autem in mendicos speciem habet magnæ virtutis, sed ea piorum hominum bonitas alit plurimorum malorum luxuriosam ignaviam.

LVI. Lacedæmonius videns quemdam Diis corrogantem; *Nihil, inquit, moror Deos qui me sint pauperiores.* Hinc liquet vetus esse sub obtentu religionis exercere mendicitatem, quum plerumque tali collecta titulo non impendantur divitiis, qui nullius rei sunt egeni, sed improborum luxui ac libidini.

LVII. Alius quidam quum adulterum apud deformem uxorem deprehendisset; *Miser, inquit, quæ tibi fuit necessitas?* Primum hic editum est nobis moderationis exemplum. Quis sibi temperet in adulterum deprehensum? Hic potius videtur misertus hominis, qui gravi quapiam necessitate videretur huc compulsus, ut cum deformi rem haberet. Neque enim verisimile erat adulterum voluptatis gratia sese in hoc discrimen coniecisse.

LVIII. Alius quum audiret Rhetorem magnos sermonis circuitus connectentem; *Per geminos, inquit, fortis sane homo, qui quum nullum habeat argumentum, tamen egregie voluit linguam.* Lacedæmonii nulla placebat oratio, nisi brevis & vera, & ad rem seriam pertinens. Proinde ridiculum existimabat, quod Orator in ficto themate tantam verborum copiam profunderet.

LIX. Quidam profectus in Lacedæmonem, quum vidisset honorem quem juniores præstant senioribus; *In sola, inquit, Sparta expedit senescere.* Paupertas onus est & miserum & grave, ut ait Comicus: sed in hac molestiarum maxima pars est, quod homines facit etiam ridiculos, ut ait Satyricus. Sic inter incommoda quæ fert ætas ingravescens, non minima pars est, quod senes fere contemptui sunt ac ludibrio. Proinde Sparta visa est multis honestissimum virtutis domicilium.

LX. Lacedæmonius percontanti quid ipsi videretur Tyr-

Tyrtæus Poeta; *Bonus*, inquit, *ad depravandos juvenum animos*. Quemadmodum Plato indicabat Homeri poesim inutilem esse Reipublicæ qualem institui volebat, ita Lacedæmonii non recipiebant Poetas, qui blanda scriberent potius quam salubria.

LXI. Cuidam qui laborans ab oculis exierat in bellum, quum nonnulli dicerent, quo vadis ad istum affectus modum, aut quid facturus? *Ut nihil*, inquit, *aliud, certe hostis gladium hebetaro*. Hoc dictum falsius ne sit an fortius, nondum statui.

LXII. Buris & Spartis Lacedæmonii sponte profecti sunt ad Xerxem Regem Persarum, daturi poenas quas Lacedæmonii juxta oraculum pendere debebant, eo quod Oratores a Persa missos occidissent. Hi quum venissent ad Xerxem, jusserunt ut ipsos quocumque modo videretur interficeret pro Lacedæmoniis. Quumque Rex admiratus, & pietatem in patriam, & animorum fortitudinem, liberaisset illos a poena, peteretque ut apud se manerent; *Qui possumus*, inquit, *hic vivere relicta patria, patriisque legibus ac viris, quorum gratia tantum iter susceperimus morisuri*? Cæterum quum Hydarnes exercitus Regii Dux, rogans instaret, diceretque fore, ut in pari honore haberentur, cum his qui inter Regis amicos primas tenebant, hunc in modum responderunt; *Videre nobis ignorare quam ingens bonum sit libertas, quam nemo sanus vel cum Persarum regno commutaret*. In eodem facto nobis propositum est exemplum pietatis erga patriam, & constanter adamatæ libertatis, & animi mortis terrore vacui. Cæterum Herodotus libro VII. hos duos appellat Σπερθίην καὶ Βούλιν, id est, *Sperthien & Bulin*.

LXIII. Laconem hospes quem pridie declinaverat, postridie stragulis commodato sumptis splendide excepit: at ille stragulis conculcatis dixit, *Propter has heri ne storiis quidem indormire licuit*. Lepiderisit illorum morem, qui quum sint tenues, tamen affectant videri divites corrogata, aut conductæ suppellectile, quod maxime solent in excipendis hospitibus, in nuptiis, aut alioqui solennibus epulis. Porro quum ineptum sit ostentare tuas divitias, quanto magis ridiculum est ostentare suppellectilem alienam, interdum ab usurariis sumptam? At Lacedæmonii non solum Oratores Regum, verum ipsos etiam Reges ad sua phiditia invitabant, eam frugalitatem sibi magno etiam honori futuram existimantes.

LXIV. Alius quidam quum venisset Athenas, vidissetque illic præcones, qui muriam promitterent, qui obsonium, qui publicanos & lenones, aliasque parum honestas functiones profiterentur, neque quicquam sibi turpe ducerent: ubi reversus est in patriam, civibus percontantibus quomodo se res haberent Athenis, *Omnia*, inquit, *honestæ*: per ironiam innuens, Athenis omnia haberi honesta, turpe nihil. Argutia dicti est in ambiguo sermonis.

LXV. Alter interrogatus de re quapiam, respondit, *Non*. Verum ubi percontator dixisset illum mentiri, *Non vides igitur*, inquit Lacon, *te stultum esse, qui scisciteris de his qua noveris*? Salse taxavit in illo vitium garrulitatis, qui de nihilo quæsierit fabulandi materiam.

LXVI. Venerunt aliquando Lacedæmonii ad Lygdamin Tyrannum legatione fungentes: sed quum ille variis causationibus frequenter distulisset colloquendi copiam, tandem post omnes excusationes dictum est, illum parum firma esse valetudine, sed languere nonnihil. Legati responderunt; *Per Jovem non venimus huc cum illo luctaturi, sed colloquuturi*. Belle taxarunt Barbari Regis fastum ac delicias, qui quamvis frivola de causa res serias omitteret.

LXVII. Quidam sacris initiaturus, Laconem rogavit, quid sibi consciret maxime impie factum per omnem vitam. *At ille hoc*, inquit, *Dii sciunt*. Quum initiator magis urgeret diceretque, omnino proferas necesse est. Lacon vicissim rogavit; *Utrum*, inquiens, *oportet me tibi dicere an Deo*? quum ille respondisset, Deo; *Tu ergo*, inquit, *hinc secede, ut illi dicam*.

LXVIII. Alius Lacon quidam noctu præteriens monumentum, quum sibi visus esset videre spectrum, accurrit lancea trajecturus, & in hoc nitens; *Quo me fugis*, inquit, *anima bis morisura*? O mentem vere liberam omni formidine, quæ nec larvarum nec lemurum occursum terri potuerit.

LXIX. Lacon alius quum voto se obstrinxisset, quod se de Leucate præcipitem daret, conscendit montem, & conspecta altitudine sese avertit. Id quum illi probri gratia objiceretur; *Non putaram*, inquit, *illi voto majore voto opus esse*. Joco elusit incontinentiæ formidinisque crimen. Et enim qui facinus arduum concipit animo, prius a Diis optare debet animum facinori parem.

LXX. Quidam in acie quum strictum jam ensen in hostem esset infixurus, quoniam interim signum datum est receptui canens, non infixit. Roganti vero cuidam, cur hostem quem in potestate habebat non occidisset; *Quoniam*, inquit, *melius est parere Imperatori, quam hostem occidere*. Exemplum disciplinæ militaris, a qua immane quantum recesserunt, qui sub belli titulo mera exercent latrocinia. Olim non licebat ferire hostem, nisi tuba dedisset signum: eadem simulatque cecinerat receptui, homicidii crimen erat hostem interemisse.

LXXI. Quidam Laconi in Olympico certamine superato dixit: *Adversarius tuus, ô Lacon, te fait potentior*; *Imo*, inquit, *ad dejiciendum accommodatior*. Quoniam certamen artis erat magis quam virtutis, Lacedæmonius non putabat se ob id deteriore quod victus esset. Dicti argutia sita est in ancipiti voce: nam κρείσσων & meliorem significat & potentior, sive superiorem aut præstantiorem. Is vere inferior est, qui honesto vincitur.

LXXII. Ætoli quondam ingressi regionem Laconicam, abduxerunt quinquaginta servorum millia: unde Lacon quispian senior festiviter dixisse fertur; *Magno bono fuerunt hostes Laconica, quam tanta turba levarunt*.

LXXIII. Mos erat apud Lacedæmonios, ut Rex hostes aggrederetur, præcedente quopiam gestante coronam, qui in certamine victor aliquando tulisset coronam. Quum igitur Lacon quidam in Olympiis magnam pecuniæ vim respuisset, sed multo cum sudore dejecto adversario coronam tulisset cuidam dicenti; *Quid emolumenti tibi adfert victoria*, ô Lacon? Ille ridens & alacer respondit, *Ante Regem*, inquit, *coronatus incedens pugnabo cum hostibus*. Generosæ mentis est, laudis honore teneri potius quam pecuniæ.

LXXIV. Miles quidam Lacedæmonius quum prostrato hostis insideret tergo occisurus, rogavit ut se verteret, & in pectus potius stringeret ensen: rogatus quid ita; *Ne amarus*, inquit, *meus erubescat, si viderit aversis confossum vulneribus*.

LXXV. Lacon quidam ad Rhodium Diagoram, qui in Olympiis & filios, & ex filio filiaque nepotes vidisset coronari; *Morere*, inquit, *Diagora, non in Olympum adscendes*: sentiens tum optimum exire de vita, quum res sunt prosperæ. Ita Plutarchus in Vitis. Meminit & Cicero in Tusculanis Quæstionibus, libro primo. Lepos est in ambiguo: nam Olympus mons est, in quo singulis lustris peragebantur Olympica certamina, & pro cælo accipitur.

LXXVI. Lacon quidam pædagogus pueri cura suscepta, quum interrogaretur, quid esset illum docturus; *Efficiam*, inquit, *ut honestis delectetur, turpibus offendatur*. Nihil efficacius ad veram felicitatem, quam amare virtutem propter se, odisse vitium propter se.

LXXVII. Spartanus quidam interrogatus, quid conferrent utilitatis pueris adhibiti pædagogi; *Efficiunt*, inquit, *ut qua sunt honesta, eadem pueris fiant etiam jucunda*.

LXXVIII. Agefilaus dicebat, *sibi jucundum esse laudari ab his qui non vererentur vituperari, si quid displicuisset*. Tales enim si quid laudant, iudicio laudant, non metu aut adulatione.

LXXIX. Demonides amissis furto crepidis, precatus est, ut ejus qui sustulerat, pedibus convenirent. Visus est bene precari, quum illi magnum precaretur malum, videlicet pedes distortos, quales habebat Demonides.

LXXX. Lacedæmonii cum Smyrnæis egentibus comitum mississent, atque illi beneficium verbis attollerent, Lacedæmonii sermonem interrumpentes; *Nil magni est*, inquit, *Hæc enim collegimus unius diei prandio nobis & jumentis detracto*. Gratius est beneficium quod extenuatur ab eo qui confert. Nam qui quod largiuntur exaggerant (qui plerisque mos est) bonam gratiæ partem amittunt.

LXXXI. Lacydes Arcefilai familiaris, Cephificrati crimen læsæ majestatis deprecanti, una cum reliquis amicis

cis aderat. At quum accusator annulum exhiberi flagigaret, per quem coargui poterat: isque clam in terram demisisset, Lacydes sentiens pede imposito textit. Inficiatus est igitur Cephisocrates & absolutus. Mox reo iudicibus, ut mos est, agenti gratias, quidam e iudicum numero qui viderat, iussit ut Lacydi quoque gratias ageret.

LXXXII. Arcesilaus quum arderet podagræ doloribus, cumque Carneades invisisset, atque exiret tristis; *Mane*, inquit, *Carneade*, *nihil enim illinc huc pervenit*, ostensis pedibus & pectore: Sentiens pedes quidem dolere, sed animum dolore vacuum esse.

PRISCA LACEDÆMONIORUM INSTITUTA.

I. Ad publica convivia ingredientibus, qui natu erat maximus singulis ostendebat fores, dicens, per has nullus egreditur fermo, admonens nihil effutendum, si quid liberius dictum esset in convivio. Hunc morem instituit Lycurgus.

II. Quoniam apud Lacedæmonios in summo pretio erat jus, quod illi nigrum appellant, adeo ut seniores hoc contenti non desiderarent carnes, sed eas juvenibus cederent, Dionysius Siciliae Tyrannus dicitur hujus gratia coquum emisit Laconicum, eique mandasse ut sibi hoc jus apparet, nullis parcens impendiis. Quod ubi Rex gustasset, ac displicuisset, exspuit. Tum coquus; *hoc*, inquit, *jus, o Rex, sumendum est posteaquam te Laconum more exercueris, & in Eurota laveris*. Festivius hoc narratur a M. Tullio Tusc. Quæst. lib. v. in hoc varians a Plutarcho, quod scribit illum Spartæ in phiditiis cœnavisse, & a cœna negasse sibi nigrum illud jus quod cœnæ caput erat placuisse: tum qui illud coxerat respondisse, minime mirum si displicuisset, condimenta enim deesse: ac Dionysio rogante quæ tandem illa? *Labor*, inquit, *in venatu, sudor, cursus ab Eurota, fames, sitis: his enim rebus Lacedæmoniorum epulas condiri*.

III. Lacedæmonii posteaquam moderate biberunt in conviviis publicis, discedunt absque tæda: non enim fas est illis ad lumen incedere, nec hac via, nec illa, quo consuefcant in tenebris noctuque confidenter & intrepide ire. Id interdum in bellis usu venit ut necesse sit.

IV. Idem literas quidem discebant ad usum, cæteras vero disciplinas exoticas ejiciebant, nec minus homines harum professores quam ipsos libros. Hæc autem erat illorum eruditio, bene parere magistratibus, patientem esse laborum, & in prælio aut vincere aut mori. Hoc animo fuerunt olim & Romanorum quidam, qui Philosophos Græcos urbe pepulere, quod curiosi disciplinis averterent juventutem ad otium & ignaviam, redderentque ad differendum quidem instructos, ad gerenda vero Reipublicæ munia inutiles. Quid illi dixissent, si Sophistarum gryphos, si nominalium & realium frigidissimas argutias audissent?

V. Perseverabant absque tunicis vestem unicam accipientes, corporibus squalidi, quippe a balneis & unguentis fere in totum abstinentes. Nemo tales facile invadit tum inopes, tum duros: nec malis artibus cogebantur rem quærere, qui tam parvo contenti sunt. Hæc Lacedæmonii, qui nec Philosophorum dogmata, nec Christum noverant: & non pudet nos deliciarum nostrarum? Anachoritas vocamus, qui quatuor vestibus contenti sunt.

VI. Juvenes vero gregatim ac turmatim dormiebant supra stibadas, herbæ genus quas ipsi sibi congerebant ex arundine apud Eurotam nascente, cujus summa non ferro, sed manibus defringeabant. Per hiemem vero substernebant sibi, quos vocant lycophanes, ac stibadiis commiscebant, quod ea materia caloris quiddam habere videretur. Ubi sunt nunc qui toto corpore plumis anserinis indormientes queruntur ob duritiem sibi dolere latera?

VII. Amare puerorum indolem, qui probo ingenio videbantur, permissum illis erat, cæterum abuti illis turpissimum habebatur, quasi corpus adamaretur potius quam animus. Quod si quis accusatus esset, quod parum honestam cum illis habuisset consuetudinem, is per omnem vitam infamis erat, & a publicis honoribus submovebatur. Hoc non solum in pueris, quorum ætati consulens lex permisit grandioribus amare, sed citra turpitudinem locum habet, verum etiam in conjugibus: non enim recte amat uxorem, qui corpus amat potius quam animam.

VIII. Mos erat ut adolescentes quopiam abituri a se-

nioribus interrogarentur quo irent, & ad quid: objurgabatur autem, qui vel non responderet percontanti, aut frivolas causas recitaret. Senior qui non objurgarat adolescentem ipso præsentem delinquentem, eidem poenæ erat obnoxius, quam daturus erat si peccasset ipse. Cæterum qui objurgationem moleste ferebat, in magno erat probro. Merito puerorum errata imputantur iis, quorum partes erant ea vel arcere vel corrigere. Simul autem magna necessitas habebat, seniores ne quid testibus adolescentibus præter decorum committerent. Nam qua fronte objurgarent juniores, si ipsi senes essent objurgandi?

IX. Si quis in peccato deprehensus fuisset, is cogebatur aram quamdam, quæ erat in urbe, circumire, ac vituperationem interim in ipsum compositam canere, quod nihil aliud erat quam seipsum sua voce objurgare. Ingenui pudore & laudis amore melius ducuntur ad honesta: virgis ac flagris cædi servile est.

X. Quin & ille mos erat, ut juvenes non solum suos quisque parentes revererentur, hisque dicto audientes essent, verum etiam ut omnes seniores vererentur, tum de via cedentes, tum e sedibus assurgentes, ac prætereuntibus illis taciti quietique. Qua re factum est, ut quisque non quemadmodum fit in aliis civitatibus, in proprios modo liberos, servos ac possessiones auctoritatem haberet, verum etiam in amicorum ac vicinorum liberos ac possessiones perinde jus haberet, atque in sua propria: ut omnia quam maxime inter se communiter haberent, ac aliena quisque non aliter quam sua curaret. Intellexerunt illi quantam utilitatem haberet communitas, non adaucta, sed ex mutua benevolentia proficiscens. Quod enim a Pythagora proditum est, amicorum communia esse omnia, id illi volebant in Republica sua quam latissime patere. Omnes enim cives inter se amici sunt, multo magis omnes eandem professi religionem. Postremo inter omnes homines ob hoc ipsum quod homines sunt, intercedere deberet mutua benevolentia.

XI. Cæterum puer abs quoque castigatus, si querelam ad patrem detulisset, turpe erat patri, si hoc audito non iterum filium emendasset. Siquidem ex institutione majorum habebant hanc de se mutuo fiduciam, ut crederent neminem esse, qui cujusquam liberis, quos quisque pro suis habebat, quicquam imperaret inhonestum. Prima ætas quoniam nondum sentit quid turpe, quid honestum, verberibus eget. Solent autem pueri a præceptoribus cæsi apud parentes queri de crudelitate eorum a quibus castigati sunt. Ea res quoniam minuebat aliorum seniorum auctoritatem, hanc fenestram occluserunt liberis suis, ut omnium seniorum eadem esset in pueros auctoritas.

XII. Furantur illi pueri etiam ex esculentis quicquid possunt, discentes dextre imponere vel dormientibus vel indiligentius sua servantibus. Deprehensio poena erat vapulare & esurire. Datur enim illis cœna perquam tenuis, quo suo opte ingenio depellentes inopiam, cogantur audaces esse & callidi. Hoc erat cur cibi inopia premerentur: quin ob id etiam dabatur illis victus exiguus, uti consuefcerent nunquam expleri ad satietatem usque, sed famem tolerare possent. Siquidem hac ratione existimabant illos & ad bellum utiliores evasuros, si valerent & post toleratam inedia perdurare in laboribus: quin & temperantiores vilibusque contentos fore, si longo tempore minimis impendiis degerent: insuper si citra obsonium assuefcerent vivere, & quemvis cibum appositum boni consulere, existimabant corpora fore tum salubriora, tum majora: quod subtracta cibi copia conferret ad proceritatem, dum non depressa corpora tolluntur in altum potius quam in latum, reddunturque etiam pulciora. Tenuis enim & gracilis corporum habitudo obsequitur artuum momento: obesitas vero ex cibi copia collecta, propter gravitatem obstitit. Ut ea gens nihil dabat voluptati deliciisve, sed in omnibus spectabat Reipublicæ commoda, longe lateque dissentiens a plurimorum sententia, qui sibi persuadent, nihil esse utilius, quam pueros immodico cibo potuque faginare: quum ea res non modo pigros reddat, & laboribus inutiles, verum etiam tum corpora reddat deformiora, tum ingenia crafiora.

XIII. Nec minor illis cura fuit de genere musices, modulorum & cantionum, quam de victu, cultu & cæteris quæ commemoravimus. Hæc autem talis erat, ut animi

vim

vim ac spiritus excitaret, & impetum divino afflatui similem, adque res gerendas accommodum induceret, quum reliquis Græciæ civitatibus magis placeret musica demulcens, & ad voluptatem molliemque effœminans animos. Nam Plato magni referre putat, quo genere musices utatur civitas.

XIV. Quin & orationis genus simplex & inaffectatum, nihil habens molle ac delicatum, nec in aliis versabatur argumentis, quam vel in laudibus eorum qui fortiter ac generose vitam exegissent, quique pro Sparta occubissent, & ob id ab omnibus ut beati celebrabantur: vel in vituperandis his qui metu periculorum nihil egregii gessissent, & qui ob ignaviam a morte cruciabilem infelicemque vitam viverent: vel in pollicitatione per gloriæ studium accendentes animos ad virtutem, ad cuiusque ætatem accommodate. Itaque tres erant apud illos chori juxta triplex ætatum discrimen, quibus in festis simul constitutis senum chorus incipiens canebat:

Nos fuimus olim strenui juvenculi.

Secundus in quo erant viri robustæ ætatis, ita respondebat:

At nos sumus, si vis facito periculum.

Porro tertius qui erat puerorum, ita canebat:

Præstantiores nos futuri olim sumus.

XV. Quin insuper apud illos erant numeri, ad quos temperarent incessum concitandis animis ad fortitudinem, audaciam, mortisque contemptum accommodi, quibus utebantur tum in choris, tum ad tibiam tendentes in hostem: Siquidem Lycurgus rei bellicæ studium cum musices studio copulavit, quo nimirum nimius bellandi ardor modulatione temperatus consonantiam aptumque concentum haberet. Unde mos erat, ut in bellis Rex priusquam iniret prælium, Musis sacrificaret, quo pugnares facinora edere digna, quæ scriptis honestaque memoria celebrarentur. Nec permittebant ut quisquam aliquid de veteri musica mutaret, adeo ut Terpandrum quum esset antiquissimus, & omnium ejus ævi citharcedorum præstantissimus, egregiusque gestorum Heroicorum celebrator, tamen Ephori multaverint, ejusque citharam arreptam paxillo affixerint, quod unam tantum chordam in ea præter necessitatem intendisset, ob vocis varietatem. Non enim probant modos nisi simplicissimos. Ac Timotheum certantem in Carneis (id festum erat in honorem Carni cuiusdam Vatis institutum: Pausanias autem indicat apud illos Apollinem dici Carnion) ex Ephoris quidam arrepto ense interrogaret, ex utra citharæ parte incidi vellet chordas quæ accesserant ultra septem. Ut ubique gens illa frugalitatem colebat, luxum horrebat, metuens a majorum institutis recedere, quod ex his fontibus nasci soleat omnis rerum publicarum perniciēs.

XVI. Quin & sepulcrorum universam superstitionem sustulit Lycurgus, permittens ut non solum intra civitatem humarentur cadavera, verum etiam ut monumenta templis vicina haberentur. Submovit & funebres expiationes: nec concessit, ut quicquam una cum cadavere sepeliretur. Nam aliæ nationes si quid fuisset vivo carissimum, id mortuo addebant in sepulcro, damnosa simul ac ridicula superstitione, quasi mortui sentiant aliquid: sed in puniceo amictu, & oleæ foliis ex æquo positis omnes sepeliri jussit. Vetuit etiam titulos, & inscriptiones addi monumentis, præterquam eorum, qui in bello cecidissent. Sustulit autem & luctus & funebres nœnias, quas reliquorum hominum vulgus incredibili sumptu & apparatu, etiam per conductos ploratores celebrare consuevit, magna specie dementiæ, quasi manium sit ullus sensus: aut si quid sentiunt, iisdem rebus delectentur, quas in vita non iudicio, sed animi vitio dilexerunt.

XVII. Peregrinari illis concessum non erat, ne morum peregrinorum, vitæque incompositæ contagium attraherent. Quin & peregrinos urbe exiebant, ne paulatim inundantes mali cuiuspiam civibus existerent magistri. Quisquis autem civium non tulisset liberorum suorum juxta patrios ritus institutionem, jure civium privabatur. Rursus narrant quidam, quicumque peregrinus Spartani civitatis institutis sustineret exerceri, eum ex Lycurgi sententia admitti in eam civilitatis portionem quæ fuerat a priscis ordinata. Cæterum vendere jus civitatis nulli fas erat.

A Perspexerat vir ille prudentissimus, commerciis exterorum ac negotiatorum, civitates quamvis bene institutas corrumpi, quod ad nequitiam omnes sunt magis dociles quam ad virtutem. Sed nulla mixtura perniciosior, quam quæ per imperii translationem prolationemve invehitur. Sic influxu Græcarum nationum effœminata est Roma: sic Barbarorum commercio tandem & Sparta ex sanctissima facta est corruptissima: sic aliarum nationum admixtu effœminata est Gallia, non nihil etiam Germania.

B XVIII. Vicinorum famulis perinde ut suis uti mos erat, si quando quis opus habeat. Et. Itidem & canibus & equis, nisi forsitan his tum opus esset hero. Quin & ruri si qua requis egeret, apertis foribus, & ablatis ab eo qui habebat ad usum præsentem accommodis, obsignabat locum unde abstulerat atque abibat. Inter hujusmodi mores ubi locum inveniret insatiabilis avaritia? ubi rapacitas aliena pro suis vindicantium? ubi supercilium e divitiis sumptum? ubi latronum immanitas ob aliquantulum nummorum viatorem ignotum & innocuum jugulantium? Diceret hos germane Christianos, si pro Lycurgo Christum nacti fuissent legum latorem.

XIX. In bellis utebantur puniceis tunicis, siue quod hic color videbatur illis aliquid habere virile: siue quod sanguineus coloris rubor plus terroris incuteret bellorum imperitis: siue ne protinus conspicuum esset hostibus, si quis vulnus accepisset, sed utiliter lateret, ob vestem sanguini concolorem.

C XX. Si quando stratagemate, hoc est, callido consilio superassent hostem, Marti bovem immolabant: sin aperto prælio, gallum: hoc pacto consuefacientes belli Duces, ut non solum fortes essent ad prælium, verum etiam callidis consiliis adversus hostem instructi. Præclarius enim existimabant hostem ingenio citra sanguinem dejicere, quam pugna plerumque utrimque cruenta.

XXI. Quum Deos comprecantur hoc votis addunt, ut possint injuriam pati, quod neminem judicarent ad gerendum imperium, aut alioqui magnas res obeundas idoneum, qui quavis injuria commoveretur.

D XXII. Summa comprecationis hæc erat, ut Dii bonis adderent honesta, præterea nihil. Non aliud petebant virtutis præmium quam honestam famam, quum multo alia sint aliarum gentium vota, non solum multiloqua, verum etiam inutilia, nonnumquam & turpia a Diis postulantur.

E XXIII. Venerem quam illi vocant *μορφή*, armatam colunt, quin omnes etiam Deos Deasque hac figura fingunt ut lanceam teneant, hac imagine significantes omnes esse bellica virtute præditos. Quoniam nihil ducebant turpius ignavia, nihil bellica virtute pulcrius: tali specie proponebant Deos suos, quales cupiebant esse cives. At cæterorum Græcorum Theologia faciebat Deos otiosos & quietos, eoque fingeant illos gestu recumbentium. Porro quum archetypum omnis honesti petendum sit a Numine, periculosum est Reipublicæ tales facere Deos, quales si quis imitetur, inutilis aut perniciosus sit Reipublicæ futurus.

F XXIV. Jam & proverbio celebratum est apud illos, admota manu fortunam esse invocandam: quo significabant, sic esse invocandos Deos, ut simul & manum apponamus, & nostram addamus operam, alioqui frustra invocari. Verum est, Numini acceptum ferri oportere, si quid in actionibus hominum prospere cedit, sed non favet Numen otiosis, ac pigris: vult sua munera ad nos, per nostram venire industriam, ne stultum videatur, si faveat ipsius dona contemnentibus.

XXV. Pueris ostendebant servos, qui vino essent temulentum, quo magis abominarentur ebrietatem, videntes quam deforme spectaculum sit, homo immodico madens vino, quamque dementi similis. Immo cogeant Helotes quamplurimum bibere, deinde saltationes ineptas saltare, & carmina quædam ridicula canere. Ita quod alii prolixo sermone vix persuadent, sobrietatem esse rem honestissimam, ebrietate nihil esse homine indignius, illi compendio ponebant ob oculos, sed in mancipiis, ad quorum mores degenerare ingenuis turpissimum est.

XXVI. Mos erat apud illos, non pulsare fores atriorum, sed voce foras evocare si quid vellent. Adeo nihil clam geri volebant, sed propalam omnia.

Tom. IV.

K

XXVII.

XXVII. Strigilibus quibus sudor abstergetur, non ferreis sed arundineis utebantur in balneis, ut minus operosis, parvoque parabilibus: nusquam non memores frugalitatis ac parsimoniae.

XXVIII. Comœdias & Tragœdias non audiebant, ut nec serio nec joco quicquam audirent repugnans legibus. Leges enim prohibent stupra, incestum & adulteria, prohibent dolos, injurias, furta, cæteraque flagitia: at in fabulis talia Poetæ Diis affingunt. Nec placuit illis quorundam excusatio, fabulas ad voluptatem fingi, non ad fidem veri. Voluptas ea corrumpit imbecillium animos. Hanc ob causam Archilochum Poetam quum venisset in Lacedæmonem, eadem hora expulerunt, quod intellexerant ab illo scriptum, satius esse abjicere arma quam mori. Carmen sic habet:

Scuto aliquis gaudet Sajorum, quod bene pulcrum

Deferui nolens inter opaca rubi.

Ille quidem clypeus valeat, quoniam mihi posthac

Illo haud deterior forsitan obveniet.

XXIX. Virginibus ac pueris sacra erant communia, quo vel sic puellæ ad masculinum robur proficerent.

XXX. Sciraphidam mulctarunt Ephori, quod a multis erat injuria affectus. Interpretabantur enim illius ignaviam esse in causa, quod complures auderent eundem lædere. Nam qui veterem impune fert injuriam, invitat novam. Si qui primus læserat delatus dedisset poenas legibus, cæteri temperassent ab injuria.

XXXI. Scutiferum militem interemere, quod scuto non nihil purpurei panni intertexuisset. In tantum horrebant exemplum peregrinæ luxuriæ, non ignari, ex minimis initis immedicabilem vitiorum colluviem inundare, eoque tutissimum esse judicantes principiis ob stare. Ob id in primos auctores severissime animadvertebant. Plurimum nocuit Reipublicæ quisquis fenestram vitii aperuit.

XXXII. Adolescentulum ex eorum numero qui exercebantur, increpuerunt, quod viam nosset quæ ducit in Pyleam: adeo studebant suos a peregrinationibus ac rerum exoticarum cognitione servare alienos, ne per occasionem a patriis institutis degenerarent: præsertim cum Arcadia, cujus est Pylea, luxu delitiisque Barbaricis esset corrupta.

XXXIII. Ctesiphontem ejecerunt, qui se profitebantur de re quavis totum diem posse dicere, dicentes, Boni oratoris esse, sermonem habere rebus parem. Nulla in re justius putarunt adhibendam frugalitatem quam in oratione, quam Hesiodus non aliter quam pretiosum thesaurum parcissime censet esse depromendam ad usum, non ad ostentationem.

XXXIV. Pueri apud illos in ara Dianæ, cui ab indejicibili virtute cognomen Orthia, flagellis ex more totum diem cæduntur: itaque frequenter durant ad mortem usque hilares ac læti, concertantes inter sese de victoria, quis ipsorum diutissime fortissimeque toleret verbera, victor cum primis celebris habetur. Hoc certaminis genus appellant *διαπαιγνῶν*. Renovatur autem quotannis. Hujus consuetudinis originem indicat Plutarchus in vita Aristidis. Quum Pausanias paulisper semotus a statione militum rem divinam faceret, Lydi aliquot incurfione facta, sacrificiorum apparatus diripuerunt: quos ipse cum comitibus suis comprehensos, quoniam inermes erant, loris cæcidit. In hujus facti memoriam fieri coeptum est Spartæ quod retulimus. Pausanias in Laconicis diversam adfert hujus consuetudinis causam. Quum Limnates, Cynosurenses, Mesoani, & Pitaneenses Dianæ sacrificarent, in dissidium venerunt, ex dissidio ad pugnam, adeo ut multis cadaveribus ara compleretur, reliquos pestilentia consumpsit. Hinc proditum est oraculum, aram Dianæ humano sanguine expiandam esse. Quum igitur immolarent cuicumque fors obvenisset, Lycurgus eam mactationem vertit in flagellationem adolescentulorum. Ita factum est, ut citra necem hominum ara sanguine humano expiaretur. Hoc exemplum ut imitari sit ineptum, ita nobis exprobrat immodicam indulgentiam erga pueros, qui sic in delitiis eos educamus, ut ad studiorum quoque laborem sint inutiles, & omnis increpationis quamvis blandæ impatientes.

XXXV. Hæc utcumque æstimentur, unum tamen quiddam ad honestatem, ac beatitudinem conducens civibus suis præstitisse videtur Lycurgus. Quid hoc? Affa-

tim otii, propterea quod sedentarias artes in totum attingere fas non erat. Neque prorsus opus erat ullo opificio negotioque operoso ad quæstum, posteaquam divitiis in totum tum admirationem, tum honorem ademerat. Sed Helotes, hoc est, mancipia colebant illis agros, fructumque reddebant a majoribus præfinitum. Sunt & hodie qui hoc exemplum imitentur, per servos, aut conductitias operas, aut per eos quos ex liberis servos faciunt pleraque facientes, non ut ipsis interim vacet meditari meliora, sed ut otium habeant bibendi, aut ludendi aleam.

XXXVI. Erat autem detestabile, si quis alicui pluri locasset agrum, quam erat præscriptum: quo simul & mancipia lucris gratia libentius infervirent, nec cives plus solito quærerent. Quanto consilio ea gens omnium vitiorum materiam in mancipia rejiciebat, ab ingenuis arcebat, contra quam reliquæ faciebant nationes, quæ liberis luxus, libidinis, avaritiæ, temulentiaque seminaria vindicant, servos ad paupertatem & frugalitatem adigunt.

XXXVII. Interdictum erat illis nauticam exercere, ac navalibus uti pugnæ, tametsi post navalibus præliis mare potiti rursus abstinerunt, quum perspicerent civium mores corrumpi. Sed denuo ab hac sententia mutati sunt, quemadmodum in cæteris omnibus. Ubi pecuniæ sunt in Lacedæmoniorum regionem convectæ, qui eas importarant morte damnati sunt. Siquidem Alcameni ac Theopompo Regibus hoc oraculum erat redditum, Pecuniarum amor Spartam perdet. Nihil secius tamen Lyfander devictis Atheniensibus, magnam auri argentique vim invexit, nec solum pecunias receperunt, verum etiam ipsi viro honos est habitus. Proinde Sparta donec Lycurgi legibus uteretur, nec a jurejurando recederet, sexcentis annis in Græcia primas tenuit & legum æquitate & gloria. Cæterum quum ab his paulatim defluerent, inundaretque obiter divitiarum amor, & avaritiæ malum: non solum ob hæc decrevit illorum potentia, verum etiam quibus antea socii & amici in bello fuerant usi, eos inimicos habere coeperunt. Porro quum ita se gererent, tamen post Philippi Macedonis in Chæronea victoriam, quamquam Græci cæteri omnes illum Imperatorem terra pariter ac mari declarassent, ac post hunc Alexandrum filium, everfis Thebanis, soli Lacedæmonii tametsi civitatem haberent nullis cinctam muris, essentque non modo perpauci propter assidua bella, sed multo quam antea imbecilliores capti faciles essent facti, quoniam adhuc servabant admodum exiguas quasdam Lycurgicarum legum scintillas, non se præbuerunt belli socios, neque cæteris Græcis, neque post Macedonicis Regibus, neque in commune cum illis concilium venerunt, neque tributum pendere coacti sunt: donec per omnia contemptis Lycurgi legibus, a propriis civibus tyrannide oppressi sunt, ita ut nihil jam reliquum esset patriæ institutionis, sed reliquorum similes effecti, & gloria, & libertate quam prius obtinuerant exuti sunt, & in servitutem traducti: ac nunc quemadmodum cæteri sub Romanorum vivunt imperio. Grave documentum universis, imperia virtute parari: avaritia, luxu, delitiisque vel perire, vel verti in tyrannidem.

ΑΠΟΡΤΗΓΜΑΤΑ ΛΑΚΕΝΑΡΩΝ.

I. Archileonis Brasidæ mater, post obitum filii quum Amphipolitæ quidam venissent Spartam, eamque inviserent, percontata est num honeste, & ut Spartano dignum erat, occubuisset: illis juvenis virtutem amplificantibus ac dicentibus, eum in bellicis negotiis Lacedæmoniorum omnium esse præstantissimum, respondit; *O hospes, honestus quidem ac strenuus erat filius meus, sed multos illo præstantiores habet Lacedæmon.*

II. Gorgo Cleomenis Regis filia, quum Aristagoras Milesius Cleomenem ad bellum pro Jonibus adversus Regem Persarum suscipiendum hortaretur, magnam pecuniarum vim pollicens, quantoque magis ille recusabat, tanto plus adderet promissæ summæ; *Pater, inquit, corrumpe te hic peregrinulus, ni ocyus eum adibus extruaseris.* Ubi nunc sunt qui dicunt, avarum mulierum genus, quum Gorgo pro hortatrice patri fuerit dehortatrix?

III. Eidem quum pater aliquando mandasset, ut cuiusdam mercedis nomine daret frumentum, & elogium addidisset, docuit enim me vinum reddere suavius; *Ergo, inquit, o pater, & vini plus bibetur, & qui bibent delicatio-*

res deterioresque reddentur. Quis satis prædicet hanc puellam, & senem & viro severiorem? Atqui solet hic sexus maxime capi rebus suavis.

IV. Eadem quum videret Aristagoram a quopiam e famulis calceari; *Quid*, inquit, *pater? Hospes iste manus non habet?* Existimabat non ferendas viri delitias qui in eo abutebatur famuli opera, quod ipse suis manibus facere sibi poterat. Et non pudet quosdam quibus vestiendis comendisque vix decem famuli sufficiunt? Opus est famulo qui ventrem exoneraturo solvat ligulas, qui foenum aut lanam porrigat extersuro, ac minimominus qui abstergat.

V. Quum hospes quispiam molliter & ægre vestem prælongam attraheret, protrusit hominem, dicens; *Non tu hinc abis, qui nec ea possis quæ sunt feminarum?* Mulierum est laciniosis & in humum defluentibus uti vestibus, quin & caudas admodum longas interdum trahunt, nec tamen gravantur onere, aut succingunt.

VI. Gyrtias, quum Acrotatus qui illi erat ex filia nepos, e quadam puerorum pugna multis acceptis plagis domum pro exanimi relatus esset, plorantibus cæteris familiaribus ac notis; *Nontacebitis*, inquit, *Declaravit cujus esset sanguinis.* Addidit fortes non esse complorandos sed sanandos.

VII. Quum illi e Creta nuncius esset allatus de morte Acrotati; *Quum ad hostes*, inquit, *proficisceretur, nonne futurum erat, ut aut ipse moreretur, aut illos occideret?* Jucundius autem est audire quod mortuus est, ut & ipso & civitate & progenitoribus dignum erat, quam si iners & imbellis per omne ævum viveret. Solent aviæ tenerius & impotentius amare nepotes suos quam ipsæ matres. Et ubi nunc sunt quæ in morte liberorum confugiunt ad laqueum, quum Gyrtias nepotem & seminecem lugeri vetuerit, nec eundem flendum putarit, quod fortiter pugnans interfisset?

VIII. Damatria quum accepisset filium ita se gerere in bello, ut tali matre videretur indignus, domum redeuntem interemit. Quæ de re hoc fertur epigramma:

*Transgressum leges mater Damatria natum,
Ipsa Lacæna necat non Lacedæmonium.*

Hoc facinus propius accedit ad Barbaricam immanitatem, quam ad fortitudinem, utile tamen exemplum est ad exprobrandam vulgo matrum nimiam in liberos indulgentiam, quæ ob hoc ipsum sæpe impotentius amant eos, quod sint nequitia corruptissimi.

IX. Altera quædam Lacæna filium, qui deserto in acie loco fugerat, ut patria indignum interemit, dicens: *Haud meum est hoc germen*, in quam hoc exstat epigramma:

*Germen iners abeas ad tartara, teque perosus
Eurotas cervis nec det aquam timidus.
Ignavus catulus, mala sors, hinc vade sub orcum,
I, Sparta indignus, quem nec ego peperit.*

Alia quædam quum filium audisset fortiter in acie cecidisse, ait:

*Plorentur timidi, mi infletus humabere nate,
Et matre hac vera dignus es & patria.*

Hoc ante tributum est Tynmicho, quod tamen Philelphus separatim commemorat.

X. Alia quædam ut audierat filium incolumem, sed fugisse ab hostibus, scripsit illi: *Malus rumor de te sparsus est, aut hunc dilue, aut ne sis.* Præstabilius judicavit mori, quam cum ignominia vivere.

XI. Alia rursus quum filii qui e prælio fugerant, ad ipsam venirent; *Quo*, inquit, *itis ignava & fugitiva mancipia?* & ostenso ventre; *Num huc*, inquit, *denuo subituri unde emeristis?* Hoc apophthegma Cynica dignum est.

XII. Quædam filium ad se venientem conspicata, percontata est quid ageret patria: is quum respondisset; *periere omnes*, laterem coniecit in illum occiditque, dicens: *Te igitur nobis misere mali nuncium?* Vita putavit indignum, qui cum suis perire non sustinuisset.

XIII. Cuidam qui matri narrasset quam generose frater occubisset; *Proinde an non turpe est*, inquit, *tibi non contigisse illi esse comitem?*

XIV. Quædam filios quos habebat quinque posteaquam in bellum emiserat, ante suburbium stabat expectans quis esset belli exitus. Ut accessit quispiam nuncians filios illius omnes occubuisse; *Non istuc percontabar*, inquit, *ignavum mancipium, sed quid ageret patria.* Is quum

respondisset, a patria stetit victoriam; *Libenter igitur*, inquit, *accipio filiorum interitum.* Egregia mulier privatum in liberos affectum publicæ in patriam pietati posthabuit.

XV. Quædam sepeliebat filium, ad eam quum vilis anicula quædam accessisset, dicens, *Heu fortunam ô mulier! illa subjecit;* *Per geminos*, inquit, *bonam equidem arbitror.* Siquidem cujus gratia filium peperit, videlicet ut pro Sparta moreretur, id mihi contigit. Fortissima mulier aniculæ deplorationem vertit in gratulationem. Hujus meminit M. Tullius Tusc. Quæst. libro primo.

XVI. Quum mulier quædam Jonica de texto quodam suo ut pretioso gloriaretur, Lacæna, ostensis quatuor filiis quos habebat moribus compositissimis; *Hujusmodi*, inquit, *deceat esse honesta proæque mulieris opera, deque his tollere animos & gloriari:* Jones operosis texturis vacant, quæ varia picturarum habent argumenta. At Spartana docuit, nullum opus esse præclarius, quam si filios honestis moribus instituat. His enim melius ornari patriam, quam aulæ aut vestibulis Jonicis.

XVII. Alia quum accepisset quod filius peregre agens, inhoneste se gereret, scripsit illi; *Malus rumor de te sparsus est, hunc tollito, aut ne esto.*

XVIII. Similiter quum Chii exsules venissent Spartam, multis nominibus incusabant Pædaretum. Eos mater Teleutia ad se accersit: ex his ubi cognovisset quæ filio objicerent, videreturque filius in culpa esse, scripsit illi in hunc modum; *Mater Pædareto, ut aut melius viveret, aut illic maneret*, desperans se Spartæ esse incolam. Virago mortem minata est filio, ni mores corrigeret suos.

XIX. Altera filio injuriarum postulato; *Aut crimine*, inquit, *fili, aut vita te ipsum libera.* Mater in filium severior quam judex, quæ extinctum malebat, quam cum ignominia vivum.

XX. Alia filium claudum in aciem proficiscentem deducens; *Fili*, inquit, *singulo quoque gradu fac virtutis memineris.* Aliis claudicationis vitium solet formidinem incutere: at hæc monuit ut ex ipso vitio sumeret animos ad rem fortiter gerendam ita cogitans, nihil est in fuga præsidii claudum, aut vincendum est, aut moriendum.

XXI. Alia quum illi filius redisset ex acie, atque ex vulnere pedibus vehementer doleret; *Si virtutis*, inquit, *memineris, ô fili, non solum non dolebis, verum etiam bono futurus es animo.* At vulgus matrum solet filiorum dolorem suis querimoniis & lacrymis exasperare, hæc animavit ad doloris tolerantiam.

XXII. Lacedæmonius quidam sic in bello vulneratus, ut ingredi non posset, sed quadrupedum more ambulare, quum ob id derisus erubesceret, a matre reprehensus est his verbis: *Quanto præstabas fili, de fortitudine gaudere, quam de stulto risu pudefcere?* Simile narrat Cicero de matre Sp. Claudii, verba mulieris sumens ex apophthegmate, quod paulo ante præcessit.

XXIII. Alia clypeum imponens filio sic illum adhortata est; *Fili, aut hunc, aut super hunc:* Laconica brevitate sentiens sic rem gerendam in bello, ut aut victor clypeum referret, aut mortuus in eo domum reportaretur.

XXIV. Alia rursus filio ad bellum proficiscenti clypeum imponens; *Hunc*, inquit, *tibi pater semper servavit, proinde tu fac serves eundem, aut ne sis.*

XXV. Alia filio dicenti quod brevem haberet gladium; *Tu*, inquit, *adde gradum:* significans nihil obfuturam gladii brevitem, si propius ad hostem accederet.

XXVI. Alia quum audisset, quod filius fortiter in prælio se gerens occubisset; *Nimirum*, inquit, *meus erat.* Non deploravit mortem filii, sed de virtute sibi gratulata est. Contra quum de altero audisset, quod ob timiditatem prælium detrectans salvus esset; *Nimirum*, inquit, *non erat meus*, sentiens non esse habendos pro liberis qui a parentum institutione degenerassent.

XXVII. Alia quum audisset filium in prælio cæsum; *Deponite illum*, inquit, *ut erat in ordine locatus, ejusque locum expleat frater.* Tale robur animi quam in paucis reperias viris. Non metuit orbitatem, modo vita patriæ impenderetur.

XXVIII. Alia quum in publica solennique pompa audisset filium in prælio quidem tulisse victoriam, sed ex

vulnerum multitudine mori, coronam non deposuit, sed glorians comitibus dixit, *Quanto pulcrius est amica, in acie victorem occumbere, quam in Olympiis parva victoria vivere.* Quantum hæc virago dissensit a cæteris mortalibus, quibus persuasum erat, Diis proximum esse in Olympiis ferre palmam, quum ibi non ageretur certamen virtutis, sed artis & impendiorum: tum nihil esse terribilius morte, neque quicquam esse tanti, quod vitæ jactura sit emendum? Hæc nullam existimavit victoriam speciosiore, quam quæ patriæ quæreretur, nec ullam mortem optabiliorem, quam quæ cum hac laude contigisset.

XXIX. Quum quidam forori suæ narraret, quam fortiter ipsius filius in prælio occubuisse; *Quantum*, inquit illa, *de filio capere voluptatis, tantum tuam doleo vicem, qui a tam honesta societate defeceris.*

XXX. Quidam Lacænam misso nuncio sollicitavit, num assentiretur ut ipsi sui faceret copiam. Cui illa respondit; *Quum essem puella, parenti obedire didici, idque feci, mulier autem facta, viro.* Itaque si me invitat ad honesta, viro meo primum rem aperiat.

XXXI. Virgo quædam paupercula roganti quam sponso dotem esset allatura; *Pudicitiam*, inquit, *a majoribus traditam.* Generose professæ est, eam esse pulcre dotatam, quæ mores incorruptos adferret ad nuptias.

XXXII. Lacæna rogata num ad virum accessisset; *Non*, inquit, *sed ille ad me:* significans sese non libidinis causa commercium habere cum viro, sed parentibus ac legibus obtemperantem. Turpissimum enim esse foemina, si virum ad coitum sollicitet.

XXXIII. Virgo quædam clanculum corrupta foetum exstinxit, tam interim patiens dolorum, ut nullam ederet vocem, adeo ut parturiens & patrem & alios qui aderant falleret. Nam magnitudinem cruciatus turpitudine cum honestate conjuncta superavit. Generosi animi erat quod ignominiam pati non posset: factum ipsum habebat turpitudinem, quam ut effugeret, nixus, in quibus aliæ mulieres solent miseras voces edere, silentio perpessa est.

XXXIV. Alia quum venderetur, interrogata quid sciret; *Fidelis*, inquit, *esse.* Existimabat fidem in famula quovis opificio esse melius.

XXXV. Alia similiter captiva, quum interrogaretur, quid sciret; *Probe*, inquit, *regere domum.* Et hæc non vulgaris ars est in muliere.

XXXVI. Quædam a licitatore interrogata, num esset futura proba si ipsam emeret; *Etiā*, inquit, *si me non emeris.*

XXXVII. Alia quum in auctione præco rogaret illam quid sciret; *Libera*, inquit, *esse:* significans sese captivam quidem esse, cæterum ad illiberalia jussa non parituram. Itaque quum emptor imperasset quædam non convenientia liberæ, *Plorabis*, inquit, *qui tibi ipsi talem invideris possessionem,* moxque sibi necem conscivit.

XXXVIII. Agefistrata quum Agidem filium exanimem jacentem videret, exosculata faciem dixit; *Nimiam tua, o fili, bonitas, nimia mansuetudo & humanitas te simul & nos perdidit.* Moliebatur enim Agis facinus sane præclarum, sed invidiosum, nimirum ut degenerantes Lacædæmoniorum mores ad priscam illam severitatem revocaret. Interim dum studet offendere neminem, & gratificari omnibus, semetipsum in exitium conjecit.

XXXIX. Eadem laqueo guttur inferens, *In hoc tantum*, inquit, *Sparta utilis fui.* Doluit generosæ foemina, quod filio non licuit de patria quemadmodum voluit bene mereri.

XL. Quum Thebani irrupissent in Laconicam, & inter captivos captivasque multos etiam abduxissent Helotas, jusserunt illos Terpandri, Alcmanis ac Spendonis Laconica cammina canere: illi recusarunt dicentes, *id nolle filias heriles.* Adeo plus apud illos valuit concaptivarum puellarum auctoritas, quam jussa victoris. Hinc probarunt quidam esse verum quod vulgo diceretur: liberum Spartæ maxime liberum esse, contra servum maxime servum. Ita Plutarchus in vita Lycurgi.

XLI. Theano vestem induens casu brachium nudavit: cuidam autem dicenti, o pulcrum brachium; *At non publicum*, inquit. Admonens uni pulcrum esse, non cuivis,

& laudatoris illius intemperantiam notans, qui alieni corporis nimium curiosus spectator esset.

CHILONIS LACONIS APOPHTH.

I. Non dubium est quin Chilo Lacædæmonius, qui fertur unus de numero septem Græciæ Sapientum, in apophthegmatis Laconicam indolem retulerit, quamquam Scriptorum ut opinor, vitio, non habent eandem gratiam quæ illi tribuuntur. Diogenes Laertius hæc illi adscribit. Fratri querenti quod Ephorus ipse non crearetur, quum ille esset: *Ego*, inquit, *injuriā ferre novi, tu non:* significans neminem esse idoneum magistratui, qui non possit dissimulare multa præter æquum & bonum facta, juxta illud, ἀρχὸν ἀνδρῶν καὶ δίκαιος καὶ δίκαιος, id est, *Princeps æqua & iniqua pariter audias.*

II. Ab Æsopo interrogatus, quid ageret Jupiter, respondit; *Excelsa deprimat, depressa extollit:* indicans arbitrio Numinis res hominum sursum deorsum volvi revolvique.

III. Interrogatus, quare docti præcellerent indoctos; *Bona*, inquit, *spe.* Doctos autem appellabat, honestis legibus ac moribus institutos, & juxta rectam institutionem vitam agentes. Hi cæteris rebus pares hoc uno superant improbos, quod post hanc vitam sperant recte factorum præmia. Nam Lacones existimabant egregios viros post obitum in vitam beatam translatos fieri divos.

IV. Dicere solebat, quod Lydius lapis est auro, id aurum esse homini. Lapis enim index affricu prodit quale sit aurum, ipsum autem aurum arguit quale hominis ingenium, juxta illud, *Magistratus virum arguit.*

V. Jam grandævus dicebat, se sibi nullius facti conscium esse, cujus poeniteret, uno excepto, quod quum esset adscitus arbiter, ut inter duos amicos finiret controversiam, nec quicquam vellet adversus leges facere, persuasit alteri amico, ut ad alios deferret arbitrium. Hoc pacto & legem servavit & amicum. Hic scrupulus nonnihil movebat senis animum, quod perfectæ virtutis fuisset, nullo metu a regula legum deflectere, nec illius amicitiam magnificare, qui ob sententiam secundum leges non secundum ipsum datam desineret amicus esse. Quid illa sanctius anima, qui per omnem vitam, quæ illi longa contigit, hoc tantum criminis admisit?

VI. Quidam, quorum est A. Gellius, huic tribuunt & illud; *Sic ama tamquam osurus, sic oderis tamquam amaturus.* Hoc dicto admonuit, nec similitates tam acriter exercendas, ut præcludatur omnis in gratiam reditus: nec amicis adeo fidendum, ut illis committas, quo si fiant inimici possint te perdere.

VII. Docebat, *neminem conviciis laceffendum, ne si dixerimus quæ lubet, audiamus vicissim quæ dolent.* Habet enim & maledicendi morbus suam voluptatem, sed quæ plerumque male audiendi summo dolore pensatur. Huc aliusit M. Tullius, Sallustio comminans fore, ut si quam voluptatem male dicendo cepisset, eam male audiendo perderet.

VIII. Dicebat, *non committendum ut lingua præcurreret animum:* admonens prius cogitandum quid loquaris, quam lingua prorumpat in verba. Nescit enim vox missa reverti. Cogitatio prior potest corrigi posteriorem meliorem, ut habet proverbium, vox non item.

IX. *Damnum ajebat turpi lucro præferendum.* Nam illud semel dolere, hoc semper. Jactura rei facile farciri potest, fama contaminata vix umquam diluitur. Res amissa exiguo tempore dolet, sceleris conscientia semper cruciat animum. Itaque lucrum scelere partum, damnum est non lucrum.

X. *Non esse tentanda quæ fieri non possunt.* Quædam honesta sunt ac magnifica, sed magno Reipublicæ malo tentantur, si nequeas perficere. Atque hæc est præcipua pars boni consultoris, dispicere non solum quid per se optimum sit, sed quid pro temporum ratione possit obtineri.

XI. Rogatus quid esset difficile; *Arcanum*, inquit, *reticere.* Tanta est linguæ omnium maxime volubilis incontinentia, quum alioqui nihil videatur facilius quam filere.

XII. Idem præcipiebat, *linguam quum alias semper, tum præcipue in convivio continendam,* quod illic cibus & potus invitent ad intemperantiam. Porro ubi plus est periculi, ibi major est adhibenda cautio.

XIII.

XIII. Nulli minandum esse, non solum quod id mulierum videatur esse potius quam virorum, verum etiam quod minitari ei cui velis nocere, est inimicum admonere ut sibi caveat, tibi que ipsi lædendi facultatem adimere. Amicis autem minari, parum est humanum. Recte tamen minamur, quoties aliquem hoc remedio correctum esse cupimus, & hac poena decrevimus esse contenti.

XIV. Promptius ad amicorum adversam fortunam, quam ad res secundas accurrendum. Rebus prosperis advolant quilibet, etiam minus amici: qui adsunt reflante fortuna, hi vere sunt amici.

XV. Uxorem humilem modico apparatu ducendam, ne pro conjuge dominam accersas domum. Sat enim dotata venit puella, quæ pudicitiam & honestos mores secum adfert. Proinde hoc erat unum ex Laconicis institutis, ut virgines sine dote nuptum irent.

XVI. Vetabat de mortuis male loqui, quod ignavum videretur, eos incessere lingua, qui respondere non possunt, ac turpe esset cum umbris ac larvis luctari. Nam id est quodammodo sepultum refodere.

XVII. Docebat honorem a junioribus habendum senectuti, ut ipsi facti senes ab aliis habeantur in pretio. Ea res geminam habebat utilitatem. Siquidem ut senum auctoritas ac reverentia temperabat ætatem lascivam a peccando, ita senes cavebant, ne quid committerent, quo juvenibus vel ob ineptiam ludibrio possent esse, vel ob turpitudinem perniciosi: sed inter omnes juvenes omnesque senes ea esset reverentia, quæ inter parentes ac liberos.

XVIII. Admonebat secundis rebus elato non applaudendum nec arridendum. Infelix felicitas est, quæ hominem reddit insolentior, eoque non plausum meretur, sed lacrymas. Graviusque peccant, qui docent insolentiam, quam qui utuntur. Sæpe populus clamat in avaritiam ac tyrannidem Principum, quum ipse doceat illos hæc vitia. Quidam codex Græcus habebat, ἀτυχῆναι μὴ ἐπιγελαῖν, id est, infelicem non esse irridendum, sive infelici non insultandum: id enim extremæ est inhumanitatis.

XIX. Docuit potentia adjungendam mansuetudinem, ut a suis non tam metum extorqueat, quam impetret reverentiam. Reverentia comes est amor, metus odium. Amari autem non solum honestius est, verum etiam tutius.

XX. Admonebat, ut suæ quisque domui bene præesset. Primam enim curam debemus familiaribus: nec idoneus videtur administrandæ Reipublicæ qui privatam recte gubernare nescit. Domus enim nihil aliud est quam parva civitas.

XXI. Vincendam iram, quod is affectus sit cæteris potentior, quam superare fortius est, quam hostem armatum dejicere, nec minus exitii mortalibus sit ab ira, quam ab hoste.

XXII. Divinationem non esse detestandam, quod hanc Deorum munus esse crederet, quæ ratione percipi posset ab homine insigni virtute prædito. Nam ipse prædixisse fertur, futurum ut ex insula Cythera summum malum oriretur Lacedæmoniis; cujus situm naturamque cum didicisset; *Usinam*, inquit, *hæc aut numquam fuisset, aut simul ut nata fuisset, subversa fuisset*. Nam Demaratus Lacedæmone profugus Xerxi suavit, ut in ea insula classem haberet: ac plane Græciam subegisset Xerxes, si Demarati consilium fuisset sequutus. Post Nicias ea potitus statuit illic præsidium Atheniensium & Lacedæmonios multis cladibus afflixit.

XXIII. Fertur & hoc illius nomine, in via properandum. Ex incessu colligitur animus, præceps arguit præcipitem, nimium lentus ignavum. Decet autem in publico compositis esse moribus. Fortasse deterruit a præcipiti consilio.

XXIV. Huic simillimum est, inter loquendum non esse movendam manum. Id enim esse vecordium. Unde & in Hebræorum proverbii est, *Stultum digito loqui*.

XXV. Monuit obtemperandum legibus. Hoc ad Principes præcipue pertinet, qui se credunt non teneri legibus. Nec aliunde magis florent Respublicæ, quam si legum vi-geat auctoritas. Nec ibi tyrannis oriri potest, ubi ex arbitrio priscarum legum geruntur omnia.

XXVI. Dicebat, adamandam esse quietem, quoties datur honestum otium, juxta illud, ἡσυχία καλὴν. Nihil

enim vel tutius, vel jucundius. Nullum autem negotium periculosius quam bellum.

XXVII. Quin & illud huic adscribitur, *Cave tibi ipsi*. Fortasse legendum, *cave te ipsum*, sive a te ipso, sive observa te ipsum. Nam Græce est, φυλάττειν ἑαυτόν, ut admoneat sibi quemque debere suspectum esse. Omnes sibi cavent ab aliis, at frequenter nemo magis hostis est homini, quam homo sibi, dum libidinem, dum iram, dum ambitionem aliasque cupiditates adhibet in consilium. Demiror autem quem auctorem sequutus Aufonius hæc illi adscribat.

XXVIII. Ita moderandam vitam, ut nec inferioribus sis terrori, nec superioribus despectui. Metui a subditis, tyrannicum est: negligentia vero est, sic agere, ut a majoribus contemnaris. Hoc & ad ætatem referri potest. Sic temperandi mores, ut a junioribus ameris potius quam timearis, a majoribus non contemnaris. Immodica severitas parit terrorem: somnolentia, vinolentia, incogitantia similiaque vitia gignunt contemptum. Potest & ad fortunam accommodari, quæ si sit vehementer ampla, parat qui metuant citius, quam qui ament aut revereantur: sin humilior, patet contemptui. Mediocritas igitur hic quoque est optima. Aufonii carmen sic habet:

Nolo minor me timeat, despiciatque major.

XXIX. Præterea sic esse contemnendam mortem, ut nihilo secius curam habeas incolumitatis. Non enim est fortitudinis, sed amentia, semet temere in vitæ discrimen conjicere: sed quoties aut inevitabilis necessitas urget, aut gravis honestaque causa suadet, mortem contemnere fortis animi est. In morbo, non est metuenda mors, sed interim adhibenda curatio mediocris. In bello sumendus est animus ad mortem paratus, sed interim fortiter pugnandum pro victoria. Aufonii carmen sic legendum arbitror:

Vive memor mortis, uti sis memor & salutis.

Potest autem & hic accipi sensus; Hactenus memineris te morituum, ut abstineas a vitiis curisque supervacaneis: sed interim perinde quasi diu victurus sis, ea cures quæ ad honestam beatamque vitam pertinent. Multos mortis consideratio deterret ab honestis actionibus, contra mortis oblivio multos invitat ad licentius peccandum. Potest & sic intelligi, *Ne sic metuas mortem, ut vivas anxius ac tristis, sed vita spes mortis horrorem temperet*. Hunc sensum indicat carmen quod sequitur:

Tristitia cuncta exsuperans aut animo, aut amico.

Hæc vita præterquam quod multis miseriis exposita est, nihil habet tristius, quam quod mortem habet certissimam, diem mortis incertissimum. Sed omnia superanda sunt, aut animi fortitudine, aut amicorum alloquiis. Nullum enim in dolore remedium præsentius quam curas æstusque animi in amicorum sinum effundere, quorum & consolatio, & communis dolor maximam mali partem tollit.

XXX. Beneficii dati oblivisci decet, accepti meminisse. Vulgus hominum contra facit. Si quid cui benefecerunt, & sine fine prædicant, & sine modo exaggerant: si quid in ipsos collocatum fuerit officii, mox aut obliviscuntur, aut dissimulant, aut elevant. Carmen Aufonii sic habet:

Tu bene si quid facias, non meminisse fas est.

XXXI. Eidem hanc tribuit sententiam, optabilem esse senectutem juvenilem, molestam esse juventutem senilem. Maxima malorum pars ob quæ male audit senectus, a vitiis hominum proficiscitur: habet autem ex sese nonnulla commoda, plurimarum rerum usum ac memoriam, consulendi facultatem, reverentiam & auctoritatem: hæc si adsint commoda, absintque incommoda, ea senectus optabilior est multorum juventute, vitiis & inertia marcente. Videas autem in nonnullis juvenibus senilem imbecillitatem, senilem somnolentiam, senilem ignaviam, senilem morositatem: horum juvenus pejor est senectute. Nam quum senecta careant, senio tamen abundant, Aufoniani versus sic habent:

Grata senectus homini, quæ parilis juvenia.

Ille juvenus gravior, quæ similis senectæ.

XXXII. Plinius & illud oraculi vice celebratum adscribit Chiloni, ἐγὼ, παρὰ δ' ἄτην, sponde, sed noxa præsto est.

XXXIII. A. Gellius Noct. Atticarum lib. 1. cap. 3. adscribit illi quod dicam, idque auctore Plutarcho in lib. de Anima, quemdam prædicantem, sibi nullum esse inimicum,

Tom. IV.

K 3

micum,

micum, rogavit, an ullum etiam haberet amicum: sentiens amicitias & inimicitias invicem sese consequi: nec fieri posse, quin qui multos habet amicos, complures habeat & inimicos. Sit hic hujus convivii secundus missus, si videretur, cui subijciemus Philosophos, non omnes, ne nullus

A fit finis, sed aliquot eximios, ut varietas excludat lectio- nis tedium. Quod si quem hujus patinæ major aviditas tenet, huic Diogenes Laertius facile stomachum explebit, si modo non habeat nimis fastidiosum.

LIBER TERTIUS.

S O C R A T I C A.

AD LACONICAM indolem mihi proxime videtur accedere Socrates, non tantum integritate morum, decretis ac dictorum sale, verum etiam tolerantia, ut dicas patria quidem Atheniensem, ingenio vero Spartanum, nisi quod Laconicam breviloquentiam non affectavit, magis studens virtutem persuadere quam præcipere. Ad id potissimum utebatur similibus & inductionibus, quas Græci vocant εἰσαγωγὰς, cui generi non convenit illa Laconica brevitatis. Ut autem hac parte vincitur a Lacedæmoniis, ita sanctitate dictorum superat illos, quorum aliquot recensere non ab re fuerit.

I. Dicebat, Deos omnium optimos ac felicissimos, ad horum similitudinem quo quisque propius accederet, hoc & meliorem esse & beatorem. Si corrigas unius vocis numerum, nihil dici potest Christianius.

II. A Diis nihil petendum, nisi bona simpliciter, quum vulgus petat bene dotatam uxorem, opes, honores, regnum, longam vitam, quasi præscribentes Numini, quid oporteat facere. At Deus optime novit, quid nobis bonum sit, quid non.

III. Sacrificia volebat quam minimis impendiis constare, quod Dii ut non egent rebus hominum, ita magis spectant affectus immolantium, quam divitias. Alioqui quum improbissimi quique maxime abundant divitiis, actum esset de rebus humanis, si malorum potius quam bonorum victimis delectarentur. Eoque verum hunc magnopere probare consuevit,

Καὶ δὲ νῦν μὲν δὲ ἐρδαιν ἱερὰ ἀθανάτοις θεοῖσι.

Hoc dictum & ad nos Christianos pertinet, qui immodicis impendiis ornamus templa, peragimus sacra & parentalia, gratius facturi Deo, si quod ultra frugalem mundiciem superest, fratribus egenis erogaremus. Eandem frugalitatem adhibendam docuit in excipiendis hospitibus, eodem utens versiculo,

Καὶ δὲ νῦν μὲν δὲ ἐρδαιν.

IV. Quum admoneretur ab amico, quod excepturus hospites admodum tenuem fecisset apparatus, Si boni sunt, inquit, satis erit: sin minus, plus satis.

V. Docuit abstinendum a cibis, qui non esurientem incitarent ad edendum: & a potu, qui non sitientem invitaret ad bibendum. His enim rebus non est utendum, nisi quatenus corporis necessitas exigit.

VI. Dicebat optimum condimentum esse famem, quod & optime edulcaret omnia, & nullius esset impendii. Unde ipse semper jucunde edebat ac bibebat, quia neutrum faciebat nisi esuriens ac sitiens.

VII. Quin & ad famem ac sitim tolerandam exercuerat sese: post sudorem enim e palæstra collectum, quum alii potum vehementer appetebant, numquam bibebat de primo cratere: rogatus quamobrem id faceret, ne consuescam, inquit, obsequi affectibus. Interdum enim licet sitias, noxi- um est bibere: hic quum ratio suadet abstinentiam, affectus hortatur ut bibas, magis obtemperandum est rationi.

VIII. Dicebat eos qui se ad continentiam ac frugalitatem exercuissent, & longe plus habere voluptatis, ac minus dolorum, quam qui summa cura undique pararent oblectamenta, quod voluptates intemperantium præter animi sibi male conscii cruciatum, præter infamiam ac paupertatem, frequenter ipsi etiam corpori plus adferant molestiæ quam delectationis. Contra quæ sunt optima, eadem fiunt jucundissima si quis assuerit.

IX. Aiebat esse turpe, si quis sua sponte serviens voluptatibus, talem se faceret, quales nemo domi suæ veller habere servos. Talibus autem nullam salutis spem reliquam

esse, nisi pro eis Deos comprecarentur alii, ut bonos dominos nancisci possent, quando prorsus decretum erat servare. Existimabat autem nullos foediorum miseriorumque servire servitutem, quam qui & animo & corpore servirent voluptatibus.

X. Interrogatus quam ob rem ipse non administraret Rempublicam quum administrandi rationem optime sciret, respondit, Eum utiliore esse civitati, qui multos efficeret idoneos gubernandæ Reipublicæ, quam qui ipse recte gubernaret. Idem mihi respondit Nicolaus Leonicensis Ferrariæ, demiranti cur artem medicandi, quam profitebatur, ipse non exerceret, Plus, inquit, ago, docens omnes Medicos. Nec dissimile mihi respondit unicus studiorum meorum Mæcenæ Guilhelmus Archiepiscopus Cantuariensis Sacerdotium improbe recusanti, dicentique, Qua fronte fruar illorum pecuniis, quibus ut lingua ignarus nec concionari possum, nec monendo, nec consolando adesse, nec ullum boni pastorem officium præstare? Quasi, inquit, non plus efficias, qui libris doces pastores omnes, quam si uni rusticana plebecula inservias. Fastus sum, amice dictum, mihi tamen non persuasit.

XI. Rogatus quo pacto quis posset honestam assequi famam; Si talis, inquit, esse studeas, qualis haberi velis. Veluti si quis bonustibicen haberi cupiat, ea præstet oportet, quæ a probatis tibicinibus fieri viderit. Quemadmodum qui medendi est imperitus, non ideo Medicus est, quod pro Medico adscitus est, & vulgo Medicus appellatur: ita non statim Princeps est aut magistratus, qui populi suffragiis declaratus sit, nisi sciat artem gubernandæ civitatis.

XII. Dicebat, vehementer absurdum esse, quum artes sedentarias nemo profiteatur absque dedecore, qui eas non didicerat, neque quisquam scrinium faciendum locet ei, qui rudis sit ejus opificii: ad publicos magistratus admitti, qui numquam dederunt operam disciplinis, sine quibus nemo potest recte magistratum gerere: quumque nemo non detestatur sit eum qui clavo assideret ignarus artis nauticæ, multo magis detestandos, qui Rempublicam capefferent ignari Politicæ Philosophiæ. Neque eum putabat appellandum impostorem, qui a persuaso quopiam pecuniam aut vasculum acciperet, quod non posset reddere: sed illos magis impostores habendos dicebat, qui dolo persuaderent se idoneos gubernandæ rei publicæ quum sint homines nihili. Hoc dictum multo magis ad Principes, magistratus & Episcopos Christianos pertinet, quam ad Ethnicos.

XIII. Dicere solitus est, nullam esse possessionem pretiosorem vero bonoque amico, nec aliunde plus fructus aut voluptatis capi. Itaque præpostere facere multos, qui pecuniæ dispendium gravius ferunt, quam amici jacturam: quique se beneficium perdidisse clamant gratis collocatum, quum eo sibi conciliarint amicum quovis lucro potiorum.

XIV. Ut illis committimus statuas faciendas, a quibus videmus aliquot statuas eleganter factas: ita non sunt admittendi in amicitiam, nisi quos cognoverimus erga alios præstitisse fidos & utiles amicos.

XV. Quemdam acrius castigantem servum percontabatur, quamobrem ita sæviret: quoniam, inquit, quum sit obsoniorum voracissimus, tamen ignavissimus est: quumque sit avidissimus, tamen desidiosissimus est. Tum Socrates, Numquam ne, inquit, considerasti, uter vestrum pluribus egetat verberibus, tunc an famulus? Utinam sibi quisque dicat, quod illi Socrates, quoties hoc in aliis reprehendit, punitque idem quod sibi ignoscit, aut si non idem, crebro deterius.

XVI. Cuidam cupienti quidem ire ad Olympia, sed itineris labore deterrito; Quum, inquit, domi sæpenumero totum prope diem ambules, ante prandium, rursus ante cenam: si domesticas ambulationes proferas ad quinque sexve dies, faci-

le pervenies Olympiam. Docuit vir ingeniosus, id quod terret in adeundis laboribus, imaginationem esse potius quam ipsum laborem. Si quid honestæ rei gratia periculi, dispendii, aut laboris suscipiendum est, excusamus, detrectamus, horremus, quum frequenter ultro in rebus nihili, non enim dicam turpibus, plus impendamus. Ita quidam invitati ad studia literarum, excusant valetudinem, insomniam, impendia librorum, quum interim totam noctem ludant aleam, potatione contrahant febrim, podagram, hydropem, & lippitudinem, scortatione paralyfim, aut scabiem novam, quam Gallicam appellant.

XVII. Quemdam conquerentem se defatigatum longo itinere, rogavit, num puer ipsum potuerit consequi. Ait. Rogavit, vacuus ne aliquid ferens oneris. Portavit, inquit, nonnihil sarcinarum. Quid, inquit, queritur ne ille se defessum? Quum negaret; Annon pudet, inquit, te molliciei, qui vacuus ambulans defessus fueris, quum ille gestans sarcinam non queratur se fatigatum? Ostendebat Socrates, servum in hoc felicior domino, quod ad labores exercitior minus sentiret molestiæ.

XVIII. Admonere solet, quod apud alios diceretur edere aut convivari, apud Athenienses dici ἐὺωχεῖσθαι, qua voce dicebat nos admoneri, eo temperamento sumendum cibum, ut nec corpus, nec animus oneretur: huc opinor alludens, quod ὀχεῖσθαι sonet vehi, unde ὀχεῖον vehiculum, quamquam ὀχὴ dicatur & cibus, eoque additum εἶ, ne sarcina iusto gravior imponeretur corpori.

XIX. Dicebat, optime natis ingenuisque potissimum adhibendam rectam institutionem. Idem enim in his usu venire quod in equis, in quibus qui feroces sunt ac generosæ indolis, si statim a primis annis recte instituuntur, egregii & ad omnem usum accommodi evadunt: sin minus, effrati, intractabiles, & ad nihil utiles. Eoque fit, ut felicissima quæque ingenia corrumpantur inscitia instituentium, qui mox equos vertunt in asinos, quod erectis ac liberis animis imperare nesciant.

XX. Dictitabat, illum impudenter facere, qui quum boves efficeret pauciores, postularet tamen haberi bonus bubulcus: sed multo absurdius esse, si quis haberi velit bonus Reipublicæ gubernator, quum civium numerum imminuat. Hoc dictum torfit in Critiam & Chariclem, qui multos civium trucidarant. Nec illos id latuit: Critias enim illi minatus est, ni fileret, fore ut ipse quoque faceret boves pauciores: & quod minatus est verbo, re præstitit. Nam hujus opera Socrates periiit.

XXI. E priscis auctoribus selegerat versiculos aliquot, quos proverbiorum vice frequenter usurpabat, quorum est ille Hesiodius:

Ἐργον ἔδεν ὄνειδος, ἀεργεὶν δὲ τ' ὄνειδος.

Id est:

Non probrum est operari, aut est cessatio probrum.

Quo dehortabatur juvenes non solum ab otio, verum etiam ab actionibus infrugiferis. Siquidem eos appellabat otiosos, qui alea, computationibus & scortis ætatem absumerent.

XXII. Item illud Homeri, ut indicat Gellius ac Lærtius:

Ὅστις ἐν μεγάροις κακῶν τ' ἀγαθῶν τε τέτυκται.

Id est:

Edibus in nostris qua prava aut recta gerantur.

Eo non solum revocavit auditorem a curiositate rerum alienarum, verum etiam a disciplinis non necessariis: velut ab exacta cognitione Astrologiæ, aut Geometriæ, aut causarum naturalium, aut rerum ultramundandarum, ad cognitionem Ethices, cujus scientia præstat, ut nobis ipsi noti simus, utque rem domesticam aut publicam utiliter administremus.

XXIII. Eodem spectat & illud, quod illi adscribitur, & in primis celebratur; Qua supra nos, nihil ad nos. Sic enim respondere solebat admirantibus, quod de moribus semper, de astris, deque meteorologis numquam disputaret.

XXIV. Quum in via quidam illi per lasciviam calcem impigisset, admirantibus quod id pateretur; Quid facerem, inquit? Illis hortantibus ut vocaret hominem in jus; Ridiculum, inquit, si quis asinus me calce percussisset, dicere-
tis mihi, voca illum in jus? Nihil putabat interesse inter

A asinum, & hominem brutum, nullaque virtute præditum: ac vehementer absurdum videri, non pati ab homine, quod ab animante bruto passurus sis.

XXV. Quidam ab eo salutatus non refutavit, nec id moleste tulit Socrates: amicis autem admirantibus, & ob hominis incivilitatem indignantibus dixit; Si quis nos præteriret, pejor affectus corpore quam nos sumus, nequaquam illi succenseremus: cur igitur illi succenseam, qui pejor affectus est animo, quam nos sumus?

XXVI. Euripides obtulit Socrati librum ab Heraclito conscriptum, eo lecto rogavit quid illi videretur; Per Jovem, inquit, qua intellexi mihi præclara videntur, qualia puto & ea qua non intellexi, sed opus est Delio quopiam natatore. Notavit perquam falsè affectatam ejus Scriptoris obscuritatem, unde & σκωτεινὸν cognomen inditum est. De Delio natatore diximus in Chiliadibus.

XXVII. Quum Alcibiades illi spatiosam aream offerret dono, in qua sibi domum ædificaret; Quid, inquit, si mihi calceis opus esset; num corium dares unde mihi calceos conficerem? Et si dares, an non ipse ridiculus essem si acciperem? Hac similitudine munus inutile recusavit.

XXVIII. Per forum obambulans, quum adspiceret mercium copiam, quæ illic vendebantur, ita secum loqui consuevit; Quam multis rebus ego non egeo, aut alii cruciantur animo ita cogitantes, quam multa mihi desunt? Socrates sibi gratulabatur, quod juxta naturam vivens, ac paucis asuetus, aurum, purpuram, gemmas, ebur, aulea, reliquasque divitum delitias, nec cuperet, nec egeret, quas dicere solebat magis necessarias agendis tragœdiis quam ad usum vitæ. In hanc sententiam usurpabat versus Jambicos Poetæ, nescio cujus:

Τὰδ' ἀργυρίων' εἰν, ἥτε πορφύρα

Εἰς τὰς τραγῶδας χρήσιμ', ἐν εἰς τὸν βίον.

Id est:

Argentea isthac vasa simul ac purpura

Tragœdiarum accommoda histrionibus

Sunt, ad beatam conferunt vitam nihil.

XXIX. Dicere solitus est, eum esse Diis simillimum, qui quam paucissimis egeret, quum Dii omnino nullius egeant rei. At vulgus divites Diis proximos existimat, quorum delitiis nihil satis est. De his enim dictum est in comœdia Terentiana, Quam vos facillime agitis. Hoc autem Homerus Diis tribuit, quos appellat ἰσὸν ἀγортas, id est, facillime viventes. Facillime autem vivit, qui paucissimis contentus est.

XXX. Dicebat, qui suaviter ederet panem, huic non esse opus obsonio: & qui suaviter biberet quemlibet potum, hunc non desiderare poculum præter id quod adest. Fames enim & sitis optime condit omnia.

XXXI. Dicebat, cuius esse promptum, si quid rerum insignium haberet proloqui, quum difficillimum esset nominare quos possideret amicos, quum hac possessione nulla sit carior. Hoc dicto taxabat præposterum vulgi de rebus judicium, qui hoc negligentissime haberet, quod omnium plurimi faciendum erat. Ditior sibi videtur cui pecuniæ nonnihil obtigit, & damnum deplorat cui periiit: at qui sibi paravit bonum amicum, non videtur sibi factus beator, nec jacturam deflet qui perdidit.

XXXII. Euclidi contentiosarum argutationum admodum studioso; Sophistis, inquit, ὁ Euclides, uti poteris, hominibus non poteris. Indicans, Sophisticen inutilem ad publicas functiones, quas qui affectat, eum non oportet gryphis & inanibus argutiis ludere, sed hominum moribus semet accommodare.

XXXIII. Scientiam dicebat unicum esse bonum: contra, unicum malum ignorantiam, quod quicumque committunt rem injustam, hoc peccant, quod ignorant quid cuique sit tribuendum: & qui fortes sunt, non alia re fortes sunt, nisi quod sciunt ea expetenda, quæ vulgus existimat horrenda: & qui intemperantes sunt, hoc errant, quod ea putant suavia aut decora, quæ minime sunt. Summum igitur bonum esse dicebat, scientiam rerum expetendarum ac refugendarum.

XXXIV. Cuidam dicenti, Antisthenem Philosophum matre Threicia prognatum esse, velut hoc probrum impingenti viro quod ibrida esset, patre quidem Atheniensi, sed matre Barbara; Quid, inquit, an tu putas virum
adeo

adeo praeclarum ex utroque parente Atheniensi nasci potuisse? Notans corruptissimos Atheniensium mores, ut citius e Thrace Scythave nasci posset vir probus, quam ex Atheniensi: & hoc quod habebat probitatis Antisthenes, matri tribuendum putavit.

XXXV. Dicebat, otium possessionum omnium optimam. Otium autem sensit non ignaviam, sed a tumultuosis negotiis, & a cupiditatibus animi tranquillitatem vitantibus esse quietum.

XXXVI. Illud omnium maxime celebratur quod dicebat, *se nihil scire, nisi hoc unum, quod nihil sciret*; inquirebat enim de singulis, tamquam ambigens, non quod re vera nihil haberet certo cognitum: sed hac ironia & suam declarabat modestiam, & aliorum redarguebat arrogantiam, qui se profitebantur nihil nescire, quum re vera nihil scirent. Sophistae quidam publice profitebantur, sese ex tempore responsuros ad omnem propositam materiam, horum arrogantem inscitiam saepenumero confutabat Socrates. Atque ob hoc ipsum, ut ipse quidem interpretatur, ab Apolline iudicatus est sapiens, quod quamvis omnium rerum ignorantiam cum caeteris haberet communem, eo nomine tamen illos superaret, quod suam inscitiam agnosceret, quum illi hoc quoque nescirent, se nihil scire.

XXXVII. Laertius & hoc illi tribuit, *Cepisse, dimidium facti*. Dicebat enim dimidium operis peractum ei, qui jam esset aggressus. Sunt enim qui contando ac deliberando vitam omnem absumant. Est autem hemistichium Hesiodium:

Ἀρχὴ ἡμῖν πάντος.

XXXVIII. Qui res praecoces magno emerent, eos aiebat desperare, quod ad tempus maturitatis essent perventuri. Alioqui stultum est, & pluris & deterius emere, quum paulo post liceat & minoris & meliores. Ita nusquam non revocabat hominum cupiditates rationis expertes ad sobrium iudicium.

XXXIX. Quodam tempore quum Euripides ita de virtute differeret, ut diceret:

Κάρτισον εἰκὴ ταῦτα ἐπὶ ἀφειμένα.

Id est:

Hac missa temere est optimum relinquere.

Quasi virtus inveniri vix posset: surrexit Socrates dicens, Ridiculum esse, quum mancipium si non protinus inveniat, operae pretium existimemus investigare: virtutem nulla investigatione dignam iudicare, si non protinus contingat homini.

XL. Rogatus ab adolescente quodam, utrum melius censeret, uxorem ducere, an non ducere. *Utrumcumque*, inquit, *feceris, paenitebit*: iudicans & caelibatum & conjugium habere suas molestias, ad quas perferendas esset praeparandus animus. Caelibatum comitatur solitudo, orbitas, generis interitus, haeres alienus: matrimonium perpetua sollicitudo, iuges querelae, dotis improbratio, affinium grave supercilium, garrula focus lingua, subessor alieni matrimonii, incertus liberorum eventus, aliaque innumera incommoda. Proinde non hic est electio, qualis est inter bonum & malum, sed qualis inter leviora & graviora incommoda.

XLI. Quemdam ex amicis conquerentem, quod Athenis omnia magno varent, vinum enim Chium mina, purpuram tribus minis constare, mellis heminam quinque drachmis: manu illius prehensa duxit in penum farinariam, *obolo*, inquit, *semisextarius vanis*, vilis igitur annona est. Hinc ad oleariam deducens, *duobus*, inquit, *areis sextarius*. Non magno igitur in urbe varent omnia: Qui paucis ac necessariis contentus est, sibi facit vilem annonam.

XLII. Archelaus Rex Socratem ad se vocarat, multa pollicens, Socrates respondit, se nolle ad eum venire a quo acciperet beneficia, quum illi reddere paria non posset. Hoc dictum improbat Seneca, quod Philosophus persuadens auri argentique contemptum, plus dat quam si det aurum & argentum.

XLIII. Quodam tempore reversus e foro, inter amicos dixit: *Emissem pallium, si nummos habuissem*. Nihil postulavit, tantum verecunde admonuit egestatis. Mox inter amicos ambitus erat, a quo Socrates acciperet. *Et tamen post eam vocem quisquis properavit*, ut ait Seneca, *sero dedit*.

XLIV. Cuidam querenti, quod peregrinationes sibi nihil profuissent; *Non immerito*, inquit, *tibi istud evenit. Tecum enim peregrinaberis*. Multi putant, longinquis peregrinationibus colligi prudentiam, quum Horatius clamet:

Caelum non animum mutat, qui trans mare currit.

Congressus sapientium confert prudentiam, non montes aut maria.

XLV. Colapho percussus a quodam in via, nihil aliud respondit, quam quod homines nescirent, quando prodire deberent cum galea. Simile quiddam Laertius adscribit Diogeni.

XLVI. Aiebat se mirari, quod quum statuarum artifices id summo studio conniterentur, ut lapis quam simillimus homini redderetur, non pariter hoc curarent, ne ipsi lapidibus similes & viderentur & essent. Sunt autem qui putent Socratem priusquam, ad otium Philosophiae sese conferret, statuarum opificem fuisse.

XLVII. Adhortabatur juvenes, ut se subinde ad speculum contuerentur, quo si essent egregia corporis forma, caverent ne quid ea indignum committerent: sin minus, quod corpori deesset, id ingenii cultu morumque honestate pensarent. Adeo vir ille undecumque rapiebat occasionem ad virtutis studium adhortandi.

XLVIII. Advocarat divites aliquot ad coenam: ob id sollicita Xanthippe, quod apparatus esset perquam exiguus; *Bono animo es*, inquit: *Nam si frugi temperantesque sunt, boni consulunt: sin minus, nulla nobis horum cura debet esse*. Hoc dilemma nobis merito excuteret operosam & sumptuosam ambitionem in excipiendis convivis.

XLIX. Dicebat, multos in hoc vivere ut ederent biberentque, se contra ob id edere ac bibere ut viveret, quod his rebus non ad voluptatem, sed ad naturae necessitatem uteretur. Hanc sententiam retulit Satyricus:

Non vivas ut edas, sed edas ut vivere possis.

L. Eos qui multitudini imperitae fidem habebant, aiebat perinde facere, ac si quis tetradrachmum unum contemnens rejiceret, & acervum e similibus congestum probaret reciperetque. Cui non fideres soli, ei nihilo magis fidendum est in turba similium. Nec enim refert quam multi sint, sed quam graves. Nummus adulterinus etiam in quamvis magno acervo adulterinus est. Hoc adversus turbam testium, & indocti vulgi iudicia.

LI. Quum Aeschines ambiret esse de numero discipulorum Socratis, excusaretque verecunde paupertatem suam, ac moleste ferret, quod quum caeteri Socratis amici divites multa largirentur, sibi nihil esset quod daret praeter seipsum, *An non intelligis*, inquit, *quam magnum munus mihi dederis, nisi forte te ipsum parvo aestimas? Itaque mihi cura erit, ut te tibi reddam meliorem quam accepi*. Alii Sophistae quum meras nugae docerent, nullum admittebant discipulum nisi magna mercede, Socrates nihilominus libenter recepit inopem quam opulentos.

LII. Quum quidam illi diceret, *Athenienses te morti adiudicaverunt*; *Et illos*, inquit, *natura*. Sentiens, non esse magnum malum, si quis adigatur ad mortem, paulo post moriturus, etiam si nemo interficiat. Quamquam hoc dictum quidam ad Anaxagoram referunt.

LIII. Uxori muliebriter comploranti dicentique; *Mi vir, innocens morieris*; *Quid*, inquit, *uxor, num me nocentem mori mallets?* Mors bonorum ob hoc ipsum minus deplenda est, quod praeter meritum occiduntur: bis vero deplorandi sunt, qui ob malefacta dant poenas: sed longe miserius est, meruisse poenas quam dedisse.

LIV. Eo die quo Socrates bibiturus erat venenum, Apollodorus ei pallium multi pretii ad solatium obtulit, ut eo indutus moreretur. At ille recusans donum; *Quid*, inquit, *hoc meum pallium quod viventi convenit, mortuo non conveniet?* Damnans quorundam ambitionem, hoc miro studio providentium, ut quam honorificentissime efferantur ac sepeliantur.

LV. Nuntianti quod quidam de ipso male loqueretur; *Nimirum*, inquit, *non didicit bene loqui*: linguae morbum non malitiae tribuens, sed inscitiae: nec ad se iudicavit pertinere, quid de se dicerent, qui morbo animi, non iudicio loquuntur.

LVI. Quum Antisthenes Cynicus pallium haberet per-

pertusum, idque obvertens fissuram omnibus daret inspicendam; *Per fissuram*, inquit Socrates, *pallii tui video tuam inanitatem*: eleganter notans, turpiorem esse ambitionem e vilitate cultus, quam ex amictu splendido. Atque utinam inter Christianos non sint multi Antisthenes, qui sub veste fusca, vili, fordidaque, plus celent gloriæ, quam alii divites habeant in holocericis ac byssinis.

L VII. Cuidam admiranti, quod nihil in eum commoveretur, a quo convitiis incessebatur; *Mihi*, inquit, *non maledicis, quandoquidem ea quæ dicit, mihi non adsunt, nec in me hærent*. Atqui ob hanc causam hominum vulgus magis commovetur, si quid dicitur in immerentem. Boni quum male audiunt, sibi gratulantur quod puri sint ab his malis quæ ipsis impinguntur, nec in se dici interpretantur: nihilo magis quam si quis oculorum errore Platonem appellet Socratem, & in Socratem congerat maledicta, is non maledicit Platoni, sed ei quem existimat esse Platonem.

L VIII. Vetus comœdia solet nominatim in cives dicitæ jacere. Horum libertatem quum plerique metuerent, Socrates dicebat expedire, ut quis semet illic sciens ac volens objiceret. *Nam si quid*, inquit, *dixerint in nos merito reprehendendum, admoniti corrigemus, & profuerint: sin falsum convitium in nos jaculabuntur, nihil ad nos*.

L IX. Socrates quum Xanthippen diu rixantem tulisset in ædibus, ac tandem fessus confedisset ante fores, illa magis irritata quiete viri, de fenestra perfudit eum lotio. Ridentibus qui præteribant, & ipse Socrates arridebat, dicens: Facile divinabam; post tantum tonitru secuturam pluviam.

L X. Alcibiadi demiranti, quod Xanthippen supra modum rixosam domi perpetere; *Ego*, inquit, *jam pridem his sic assuevi, ut non magis offender, quam si rota quæ aquam educit e puteo stridorem audiam*. Nam is stridor molestissimus est infuetis, eundem qui quotidie audit, adeo molestus non fert, ut se audire nesciat.

L XI. Eidem simile quiddam dicenti; *At tu*, inquit Socrates, *nonne domi tuæ toleras gallinarum glocientium strepitum? Tolero*, inquit Alcibiades, *sed gallina mihi parit ova pullosque. Et mihi*, ait Socrates, *mea Xanthippe parit liberos*.

L XII. Sunt qui putent Socratem simul aluisse domi duas uxores, Myrtho & Xanthippen. Proinde demiranti cuidam, in quem tandem usum aleret duas mulieres, præfertim rixosas, nec eas domo exigeret? *Hæ*, inquit, *me domi docent tolerantiam, qua mihi in publico utendum est: harum moribus exercitatus, commodior ero ad aliorum consuetudinem*. Hunc percontatorem A. Gellius facit Alcibiadem.

L XIII. Quum Xanthippe in publico pallium marito detraxisset, ac familiares admonerent, ut tantam injuriam manu ulcisceretur; *Pulcre*, inquit, *nimirum ut nobis colluctantibus acclametis, alius, Eja Socrates, alius, Eja Xanthippe*. Nam hujusmodi vocibus spectatores animant duos inter se commissos. Maluit autem vir sapiens, tolerantia exemplum de se præbere, quam ridiculum exhibere spectaculum viri cum uxore concertantis.

L XIV. Percontanti, cur Xanthippen moribus incommodissimis foeminam haberet domi, dicebat; Sic habendam consuetudinem cum morosis uxoribus, quemadmodum qui se ad studium equestre exercent, parant equos ingenii ferocioris, quos si subegerint, ac perpeti possint, cæteris utuntur commodius: ita qui morosæ conjugis mores ferre didicerit, multo facilius cum quibuscumque habeat consuetudinem.

L XV. Quum Socrati Lyfias orationem, quam in ejus defensionem composuerat, recitasset; *Præclara*, inquit, *& elegans oratio est, sed non convenit Socrati*. Erat enim forensi instituto aptior, quam Philosopho, ac tali Philosopho. Rursus Lyfias percontanti, cur si bonam judicaret orationem, putaret sibi non convenire: *Nonne*, inquit, *fieri potest, ut amictus aut calceus elegans sit ac pulcher, qui tamen alicui non conveniat? Hoc ipsum Valerius Maximus narrat odiosius, minusque Socrate*. Sic enim Lyfias respondisse memorat. Aufer, quæso, istam. Nam ego si adduci possem, ut eam in ultima Scythiæ solitudine perorarem, tum me ipsum morte mulctandum concederem.

L XVI. Quum iudices inter se disceptarent, qua poe-

na dignus esset Socrates; *Ego*, inquit, *ob ea quæ feci dignum me censeo, qui publicitus alar in Prytæneo*. Nam hoc honoris haberi solebat, qui præclare de Republica fuissent meriti. M. Tullius hoc refert lib. de Oratore primo; *Erat*, inquit, *Athenis reo damnato, si fraus capitalis non esset, quasi pæna æstimationis ex sententia quum iudicibus daretur, interrogabatur reus, quam quasi æstimationem commeruisse se maxime confiteretur: quod quum interrogatus Socrates esset, respondit, se meruisse, ut amplissimis honoribus & præmiis decoraretur, & ut ei victus quotidianus publice in Prytæneo præberetur: qui honos apud Græcos maximus habebatur. Cujus responso iudices sic exarserunt, ut capitis hominem innocentissimum condemnarent*.

L XVII. Xenophontem in angiportu quodam Socrates habuit obvium, quumque videret adolescentem rara indole, porrecto baculo vetuit ne præteriret: ubi constiterat rogavit, ubi fierent venderenturque variæ merces, quibus vulgo utuntur homines: ad id quum prompte respondisset Xenophon, percontatus est; *ubi homines fierent boni: cum adolescens respondisset, se id nescire; Me igitur sequere*, inquit, *ut hoc discas*. Ex eo Xenophon cœpit esse Socratis auditor. Absurdum est scire ubi parare queas honestam vestem, aut poculum, & ignorare unde tibi comparare possis animi cultum.

L XVIII. Quondam pro foribus deambulanti contentius usque ad vesperam: quum prætereuntium quispiam dixisset; *Quid agis Socrates? Obsonium*, inquit, *mihi comparo in cenam*: de fame sentiens, quam agitatione corporis excitabat. M. Tullius sic explicat; *Quo melius cenem, obsone ambulando famem*.

L XIX. Ajebat unguenta relinquenda foeminis, in juvenibus nullum unguentum melius olere quam oleum, quo inter exercendum utebantur. Nam amaracino, aut foliato, protinus idem olent servus & ingenuus. Rogatus, quid senes olere deceat, *probitatem*, inquit. Rogatus ubi hoc unguentum venderetur, recitavit Theognidis carmen:

Ἐσθλὸν μὲν γὰρ αἰὶ ἐσθλὰ διδάσκει.

Id est:

Qui bonus est, ab eo bona discit.

Hujus generis quædam congerit Xenophon in convivio.

L XX. Quum dives quidam filium adolescentulum ad Socratem misisset, ut indolem illius inspiceret, ac pædagogus diceret; *Pater ad te, ô Socrates, misit filium, ut eum videres*: tum Socrates ad puerum; *Loquere igitur*, inquit, *adolescens, ut te videam*: significans, ingenium hominis non tam in vultu relucere, quam in oratione, quod hoc sit certissimum minimeque mendax animi speculum.

L XXI. Dicebat, muliebrem sexum non minus esse docilem & ad disciplinas, & ad omnem virtutem, etiam fortitudinem, quæ tamquam viris propria, Græcis a viro dicitur ἀνδρία, si diligenter instituatur. Id collegit ex puella saltatrix, quæ inducta in convivium, mira arte trochos duodecim in altum projectos excipiebat, ita temperato altitudinis spatio, numerisque pedum, ut numquam falleret: eadem inter acutissimos gladios, non sine horrore spectantium, impavida saltaret.

L XXII. Quum iret ab Agathone vocatus ad convivium solcatus & unctus, idque præter morem, & ab amico quodam obvio rogaretur, cur esset solito nitidior, ludens dixit; *Ut pulcer eam ad pulcrum*, quum nullus esset ab hujusmodi affectibus alienior.

L XXIII. Eo die quo bibiturus esset venenum, quum detractis compedibus ex frictu sensisset voluptatem, dicebat amicis; *Quam mire hoc natura comparatum, ut hæc duæ res sese invicem comitentur, voluptas ac dolor: nisi enim præcessisset molestia, non sentirem hanc voluptatem*.

L XXIV. Carceris ministrum porrigentem in poculo cicutam interrogavit, quomodo sumendum esset hoc pharmacum, quod ejus artis esset peritus: alludens ad ægrotos, quia Medicis discunt, quando & quomodo oporteat sumere, quod ab illis temperatum est: quumque puer respondisset, semel totum hauriendum si posset, deinde tantisper inambulandum, donec sentiret gravedinem in cruribus, post in lecto decumbendum supino corpore, ibi pharmacum effecturum quod solet. Socrates rogavit, liceretne inde aliquid libare, quod in conviviis mos sit, effusa vini portiuncula, nominatim alicui Deo libare: minister respondit, se tantum miscuisse, quantum opus esset: hoc

Tom. IV.

L ser-

sermone innuens, nihil esse quod effunderetur. Tum Socrates, sed & fas est, & oportet orare Deos, ut felix faustaque sit hæc mea migratio.

LXXV. Quum puer illum detexisset, quod illi jam frigerent præcordia, *Debemus*, inquit, *ô Criso, gallum Esculapio, quem persolvere ne neglexeris*: perinde quasi sumpta potione medica convaluisset. Nam Criso hoc summis viribus egerat, ut Socrates vitæ suæ consulere. Adeo inerat illi viro nativa quædam vis urbanitatis, ut moriens etiam jocaretur. Nam hanc ferunt illi fuisse supremam vocem.

LXXVI. Docuit, animorum formam magis amandam quam corporum, eamque voluptatem, quam in nobis gignit conspecta formosa facies, ad longe pulcriorem, sed latentem animi speciem esse transferendam. Verum ut hanc videamus, Philosophicis oculis opus esse. Notabat φιλοσώβας Græcam vocem ancipitem esse ad osculandum & amandum, quorum prius est corpus amantium, alterum mentem.

LXXVII. Critoni vehementi studio suadenti, ut si vitam ipse suam negligeret, certe liberis etiamnum parvulis, & amicis ab ipso pendentibus se servaret incolumem; *Liberi*, inquit, *Deo qui mihi eos dedit cura erunt: amicos hinc discedens inveniam vobis aut similes, aut etiam meliores, ne vestra quidem consuetudine diu cariturus, quandoquidem vos brevi eodem estis commigraturi.*

LXXVIII. Eos qui corpus tantum amarent, similes esse ajebat Medicis, qui semper egerent, semper instarent aliquid flagitantes: rursus qui amici essent potius quam amatores, similes esse his qui proprium fundum possiderent, quem semper student reddere meliorem. Amator suam quærit explere voluptatem, amicus haud quaquam ad se spectans, hoc se putat ditiozem, quo meliorem reddiderit amicum.

LXXIX. In convivio apud Xenophontem singulis dicere jussis, quo artificio quove bono sibi præcipue placerent: quum ordo venisset ad Socratem, joco dixit, *se maxime gloriari de lenocinio*: sentiens se tradere veram virtutem, quæ potissimum commendat habentem, quæque tum privatim, tum publice conciliat homini benevolentiam & amorem.

LXXX. Phyllognomon, qui se profitebatur ex habitu corporis, & oris lineamenti posse hominis ingenium certo deprehendere, inspecto Socrate pronunciavit, illum esse hominem bardum ac stupidum, tum mulierosum, ac puerorum amoribus impurum, vinolentum & intemperantem. Quum amici vehementer indignati minarentur homini, Socrates illos cohibuit dicens; *Nihil*, inquit, *mentis est, omnino talis eram futurus, nisi me Philosophia gubernandum tradidisset.*

LXXXI. Quum Aristippus Socratis discipulus ex quæstu, quem Socraticorum primus facere instituit, præceptoris misisset viginti minas, remisit illico Socrates ad illum pecuniam, dicens, ipsius genium hoc nequaquam permittere. Dicebat enim Socrates, sibi peculiarem esse dæmonem, a quo prohiberetur arcano signo, si quid tentaret parum honestum. Genium autem illum, opinor, fuisse rationem. Atque interim civiliter indicavit Aristippo, sibi non probari, quod Philosophiam doceret mercede, eoque donum ceu sacrilegio partum rejecit.

LXXXII. Socrates e palæstra redeuntem Euthydemum casu factus obvius, duxit ad cœnam. Illis autem inter se multa commentantibus, Xanthippe irata surrexit, multaque in maritum dixit convitia, quibus quum ille nihil commoveretur, tandem & mensam subvertit. Quum autem Euthydemus valde perturbatus surgens abire cœpisset; *Quid habes*, inquit Socrates, *Nonne nuper hoc idem accidit domi tua, ut gallina subvolans everterit qua erant in mensa? Nos tamen ob id non indignabamur.*

LXXXIII. Quum in Aristophanis comœdia, cui titulus *Nebulæ*, multis & acerbis convitiis proscinderetur, & adstantium quidam diceret; *Non hac iniquo fers animo Socrates? Non per Jovem*, inquit, *agre fero, si in theatro, perinde ut in magno convivio, salibus mordeor.* Mos hic etiamnum durat apud quosdam Germanos, ut in celebribus conviviis adhibeatur dicax aliquis, qui in convivas jaciât scommata, quibus commoveri vehementer incivile habetur.

LXXXIV. Dicere solitus est, saltatione moventi cor-

pus spatiosa domo opus esse ad exercendum sese: at qui cantu aut oratione sese exerceat, huic vel stanti, vel accumbenti quemvis locum sufficere. Hoc dicto probabat moderatas exercitationes, præsertim a cibo sumpto, turbulentiores improbat.

LXXXV. Socrati acius objurganti familiarem quæpiam in convivio, Plato dixit; *Nonne satius erat hac illi dixisse seorsum?* Cui Socrates; *Et an non tu quoque rectius fecisses, si hac mihi seorsum dixisses?* Salustissime taxavit hoc ipsum reprehendendo committentem, quod reprehendebat.

LXXXVI. Socrates in convivio videns adolescentem avidius vescentem obsonio, ac subinde panem in jus immergentem; *ô conviva*, inquit, *quis vestrum pane utitur pro obsonio, obsonio pro pane?* Hinc orta inter convivas disputatione, sensit juvenis & erubuit, cœpitque moderatius obsonio vesci.

LXXXVII. Rogatus quæ esset præcipua juvenum virtus; *Ut*, inquit, *ne quid nimium tentent.* Nam calor ætatis vix finit illos servare modum. Huc Terentius spectavit in juvene Pamphilo.

LXXXVIII. Litteras quas vulgus putat repertas juvandæ memoriæ, dixit vehementer officere memoriæ. Olim enim homines si quid audissent dignum cognitu, non libris sed animo inscribebant: hac exercitatione confirmata memoria facile tenebant quicquid volebant: & quod quisque sciebat, habebat in promptu. Post reperto litterarum usu, dum libris fidunt, non perinde studuerunt animo insigere quod didicerant. Ita factum est, ut neglecto memoriæ cultu, minus vivida esset rerum cognitio, & pauciora quisque sciret: quandoquidem tantum scimus, quantum memoria tenemus.

LXXXIX. Quum jam tempus urgeret moriendi, rogatus a Critone, quomodo sepeliri vellet; *Multam*, inquit, *ô amici, operam frustra consumpsi, Critoni enim nostro nondum persuasi, me hinc avolaturum, neque quicquam mei relicturum. Verumtamen, ô Criso, si me assequi poteris, aut sicubi natus eris, utcumque tibi videatur sepelito. Sed mihi crede, nemo me vestrum quum hinc excessero consequetur.* Sensit Socrates, animum esse hominem, corpus nihil aliud esse quam animi vel organum vel domicilium. Eoque stulte facere illos, qui solliciti sunt quomodo sepeliantur.

XC. Idem dicere solebat, mortem esse similem profundo somno, aut diutinæ peregrinationi. Somnus profundior adimit omnem sensum, & animus a corpore digressus, aliquando in suum domicilium rediturus est.

XCI. Idem dicere solebat, ut omnes omnium hominum calamitates in unum conferrentur, moxque singulis ex eo acervo portiones æquæ distribuerentur, ita fore, ut suas quisque calamitates recipere malit, quam æquam e communi portionem. Hoc adversus vulgares hominum mores, qui alienæ invident, suam deplorant fortem.

XCII. Didicit fidibus canere jam natu grandior inter pueros, id admirantibus velut absurdum, negavit absurdum esse, quæ quis nesciret ea discere. Nulli enim vitio vertitur, ea sibi parare, quibus opus est, si desint: nec hic spectanda est ætas, sed egestas.

XCIII. Dicebat bene incipere, non esse pusillum, sed juxta pusillum. Græca sic habent, εὖ ἀρχεσθαι, μικρὸν μὲν μὴ εἶναι, παραμικρὸν δὲ, quod Laertii interpres ita reddidit, *Bene incipere parvum non esse, sed maximum.* Quamquam aliud exprimunt verba Socratis, sed sentit, ni fallor, *bene incipere non esse quidem parvum, sed parvi fieri*; Aut, *recte incipere non esse pusillum, sed juxta pusillum.* Paulatim enim incipiendum, eo quod qui in initio præproperi sunt, serius perveniant ad finem, ut alludat ad Hesiodum jubentem, ut pusillum pusillo addamus. Dicti argutia est in Græcis vocibus, eaque Latine reddi non potest.

XCIV. Admonebat esse dandam operam Geometriæ, donec quis possit mensura terram & accipere & tradere. Græca sic habent, ἐφασκε δὲ γεωμετρεῖν, μέχρι δὲ τις μέτρον δύνηται γῆν παραλαβεῖν τε καὶ παραδῶναι. Opinor eum sensit, moderatos agros esse parandos, quos & tibi commodum sit a majoribus accipere, & hæredibus tuis tradere. Nam immodicæ possessiones ut non sine negotio parantur, ita non absque lite perveniunt ad hæredes. Dicti argutia est in verbo γεωμετρεῖν, quod anceps est, ad artem Geometricam, & ad agrorum mensores.

XCV.

XCV. Cuidam moleste ferenti, quod negligeretur, quo tempore triginta Tyranni Rempublicam occupant; *Numquid est*, inquit, *cujus te pœnitet?* Sentiens non esse moleste ferendum, si quis contemnatur ab improbis, nec hoc nomine sibi quemquam oportere displicere, sed si quid commisit, ob quod merito & sibi & aliis bonis displiceat. Malis enim displicere, laudis est.

XCVI. Quum in somnis quidam ipsi visus esset dicere:

Ἡμεῖς μὲν τριτάτῳ Φθίην ἐπιστολὴν ἴκοιο.

Ad Phthiam venias simul ac lux tertia surget:

Æschini dixit, tertio die moriar: versum Homericum pro oraculo interpretans: idque evenit. Phthia erat patria Achillis, & amici conati sunt persuadere Socrati, ut in Thesaliam fugeret, quod illic haberet bonos amicos.

XCVII. Dicebat, viros oportere civitatis parere legibus, uxores autem maritorum quibuscum vivunt moribus: Norma conjugis vir est, quæ recte vivit, si ille publicis legibus obtemperet.

XCVIII. Admonebat, voluptates non aliter quam Sirenas esse prætereundas ei, qui properat ut virtutem veluti patriam conspiciat. Allusit ad Ulyssem, qui cera obturatis auribus præternavigavit Sirenas, ut Ithacæ fumum subsilientem cerneret.

XCIX. Quum audiret recitare Lyfidem Platonis; *Deum*, inquit, *immortalem, quam multa de me mentitur adolescens*: si quod ob modestiam non agnosceret laudes quas ipsi tribuebat Plato, si quod in dialogo multa de Socrate fingeret.

C. Æschinem, qui premebatur inopia, solebat admonere, ut a se ipso fumeret mutuum siue usuram, *παρ' ἑαυτῆ δ' αὐτὴν ζῶδας*, & addidit modum, sibi ipsi subtrahendo cibaria, juxta illud, magnum vectigal parsimonia. Expeditissima ratio est augendi census, detrudere sumptibus.

CI. Interrogatus de Archelao Perdicæ filio, qui tum fortissimus habebatur, num eum beatum judicaret; *Nescio*, inquit, *numquam cum eo colloquutus sum*. Subjicienti, eadem opera de Rege Persarum dubitare potes an sit beatus; *Quid mi*, inquit, *quum nesciam quam sis doctus, aut quam vir bonus*. Socrates hominis beatitudinem veris animi bonis metiebatur. Refertur a Cicerone lib. Tusculanarum quæst. 5. ex Gorgia Platonis.

A R I S T I P P U S.

Arbitror convenire, ut discipulum & ætate & auctoritate primum, præceptori jungamus, quo nemo fuit inter Philosophos vel ingenii dexterioris, & ad omnem vitæ habitum accommodatoris, vel in dictis urbanior aut festivior, tametsi non præstitisse videtur eam morum sanctimoniam, quam in Socrate mirantur omnes.

I. Inter hunc & Diogenem Cynicum nonnulla fuit æmulatio ob diversum vitæ institutum. Diogenes Aristippum appellabat *canem Regium*, quod Dionysium Siciliæ Tyrannum coleret. In quem vicissim Aristippus, *Si Diogenes sciret uti Regibus, non vesceretur crudis oleribus*. Contra Diogenes, *Si Aristippus didicisset esse contentus crudis oleribus, non esset canis Regius*.

II. Quum aliquando perdicem quinquaginta drachmis jussisset emi, cuidam detestanti luxum in Philosopho, *Et tu*, inquit Aristippus, *si obolo venalis esset, non emeres?* Quum is respondisset, se empturum, *Et mihi*, inquit, *tanti sunt quinquaginta drachma*. Quod ille luxus nomine damnabat, hic detorsit ad laudem contemptæ pecuniæ. Siquidem qui pretii magnitudine deterretur ab emendo, is non contemnit cibum, sed pluri facit pecuniam. At Philosopho nihilo pluri æstimabantur quinquaginta drachmæ, quam illi obolus. Aristippus itaque obsonii cupiditate par, superior erat despectu numorum.

III. Quum Dionysius illi tres venustas meretrices obtulisset admonens, ut ex his quam vellet eligeret, omnes apprehendit dicens, Ne Paridi quidem fuisse tutum, unam cæteris prætulisse: ac puellas deduxit ad aulæ vestibulum, dimisitque, non minus in contemnendo facilis, quam in amplectendo.

IV. Strato, siue, ut alii tradunt, Plato, dixit Aristippo, *Tibi uni & chlamydem & pannum ferre datum est*. Chlamys vestis est Satraparum, pannus mendicorum. Id notavit Horatius quum ait:

Omnis Aristippum decuit color.

A Apud Dionysium saltavit in purpura, interdum vili pallio utebatur, semper tamen decori memor.

V. Consputus a Dionysio, æquo animo tulit: ob eam contumeliam indignantibus, *Piscatores*, inquit, *ut gobionem capiant, aqua marina se patiuntur adspergi, ego ut balenam capiam, non patiar me adspergi saliva?* Balænæ vocabulo Regem signans, quem sua patientia conabatur ad Philosophiæ studium allicere. Plurimum autem utilitatis ex Principum sapientia nascitur.

VI. Rogatus quid fructus cepisset ex Philosophiæ studio? *Quod cum quibuscumque libet*, inquit, *libere loqui possim*. Nec enim metuebat potentes, nec fastidiebat humiles. Quoniam animum habebat spe pariter ac metu liberum, nemini serviebat, neque cuiquam assentiebatur præter animi sententiam.

VII. Quum quidam illi probro darent, quod splendide exquisiteque viveret Philosophus; *Id*, inquit, *si vitium esset, in celebritatibus Deorum nequaquam fieret*. In his enim & magnifice vestiri, & lautissimo ciborum apparatu solent uti. Porro quum Dii sint infensi vitiis, non placarentur, sed irritarentur ejusmodi magnificentia, si ea cum vitio esset conjuncta. Sic ille quidem elusit convitium, non ostendit quid esset optimum.

VIII. Percontanti Dionysio, quid eximium haberent Philosophi præ cæteris hominibus; *Ut*, inquit, *etiam si omnes leges aboleantur, tamen aquabiliter victuri simus*. Vulgus legum præscriptis arcetur a peccando, Philosophus rationem habet pro legibus, non ideo quod rectum est faciens quia lex jussit, nec a scelere temperans, quia lex vetuit: sed quia novit illud per se rectum esse, hoc per se turpe.

IX. Uterque Dionysium coluit Aristippus & Plato, sed Aristippus a delitiis aulicis quum adesset non abstinebat, Plato etiam inter regalem luxum frugalitatem servare nitebatur. Itaque quum Plato reprehenderet Aristippum, quod adeo lautitiis indulgeret: rogavit quid sentiret de Dionysio, num vir bonus videretur: quum respondisset, *videri bonum*; *Atqui ille*, inquit, *me multo vivit lautius*. Proinde nihil vetat, eundem & laute vivere, & bene vivere.

X. Percontanti Dionysio, qui fieret, ut Philosophi divitum limina tererent, non contra; *Quoniam*, inquit, *Philosophi norunt quibus egeant, illi nesciunt*. Philosophi sciunt, absque pecunia vivi non posse, itaque petunt eos qui quod opus est dare possunt. Quod si divites æque intelligerent se egere sapientia, multo magis tererent Philosophorum limina. Miserior enim est egestas animi quam corporis: atque hoc miserius egeni sunt divites, quod non intelligant, quam preciosa quamque necessaria re careant.

XI. Rogatus quo differrent docti ab indoctis; *Quo*, inquit, *equi domiti ab indomitis*. Quemadmodum equus indomitus ad omnem usum incommodus est ob inscitiam ac ferociam: ita qui rapitur affectibus, quos sola domat Philosophia, ad omnem vitæ consuetudinem inutilis est.

XII. Quum aliquando adiret scortum, sensit quemdam ex adolescentulis, qui aderant, erubescere, quasi turpe esset Philosophum ingredi fornicem: ad hunc versus; *Huc*, inquit, *ingredi turpe non est adolescens, sed egredi non posse turpe*. Sensit, ignoscendum si quis moderate utatur licita Venere: non ignoscendum si quis addictus voluptati serviat. Hoc dictum illo seculo probari poterat, quo nulla lex vetabat cum scorto congregari, nunc præter argutiam nihil habet laudabile.

XIII. Cuidam qui proposuerat ænigma, vehementer instanti ut solveret; *Quid, ô stolide*, inquit, *vis solvam, quod nobis etiam ligatum exhibet negotium?* Lufit ex ambiguo. Solvitur enim quæstio, & solvitur homo aut bellua vincita. Stultum autem sit, furiosum hominem aut noxiam bestiam solvere, magis nocituram.

XIV. Dicebat, satius esse fieri mendicum quam indoctum, quod ille tantum pecuniis egeat, hic humanitate. Nihilominus homo est, cui deest pecunia: at homo non est, cui deest eruditio. Et tamen cui deest pecunia, petit ab obviis: cui deest sapientia, nullum sollicitat ut accipiat.

XV. Quum a quodam convitiis incessetur, tacitus abiit: at quum maledicus insequeretur abeuntem dicens, cur fugis? *Quoniam*, inquit, *tibi quidem potestas est male lo-*

Tom. IV.

L 2

quendi,

1 Est in Græcis βάλων, Diogen. Laërtii Lib. 11. c. 67.

quendi, mihi vero non audiendi. Salsissime notavit hominis impudentiam, qui quum sibi jus fumeret male loquendi, non saltem hoc juris concederet alteri, ut subduceret sese, desineretque male audire. Nam vox hæc, cur fugis? erat velut expostulantis de injuria.

XVI. Quidam multa destomachans in Philosophos, etiam hoc adjecit, quod conspiceret illos semper obsidere fores divitum: cui Aristippus; *Et Medici*, inquit, *agrotantium domos frequentant, nemo tamen agrotus esse mallet quam Medicius*. Scite retorfit in diversum convitium. Philosophi prædicant felicitatem, quam uni sapienti vindicant, & tamen assidue versantur apud divites aliquid venantes ab illis, unde colligebat, divites esse beatiores quam Philosophos. Sed ille interpretatus est, Philosophos ideo potissimum colere divites, quod ob luxum ac delicias cæteris mortalibus & stultiores & corruptiores, magis egerent præceptis sapientiæ: Philosophus autem animorum male habentium Medicus est. Porro beatus est esse Medicum, quam ægrotum.

XVII. Quum aliquando Corinthum navigasset, & orta tempestas naufragium minaretur, expalluit Aristippus: id animadvertens e vectoribus crassus quispiam militaris ac Philosophorum osor, sedata tempestate cœpit insultare: *Cur*, inquit, *vos Philosophi, qui prædicatis, mortem non esse formidandam, expallescitis in discrimine, nos indocti non timemus? Quoniam*, inquit Aristippus, *non de pari anima tibi mihiq; cura ac metus est*. A. Gellius hoc addit; *Ego timeo anima Aristippi, tu non times anima nebulonis*: quod tamen amarulentius dictum est, quam ut Aristippo conveniat, cujus urbanitas non tantum habet nigri salis. Rebus vilissimis minime timemus, unde proverbium, *Hydria in foribus*. Hinc lusit Aristippus, illum non expalluisse, non quod esset fortior, sed quod quum esset homo nihili, haberetque animum omni virtute vacuum, minimum erat detrimenti si perisset. Vir eruditus ac sapientia præditus, non perit, nisi gravi Reipublicæ dispendio.

XVIII. Cuidam jactanti se, quod esset πολυμαθής, hoc est, multiplicis eruditionis, quasi nihil non didicisset; *Quemadmodum*, inquit, *non hi qui plurimum edunt excernuntque, melius valent his qui sumunt quantum opus est: ita non qui plurima, sed qui utilia legerunt studiosi & eruditi sunt habendi*. Graviter taxavit eos, qui tumultuaria, immodicaque lectione semet ingurgitant, nec ea quæ legunt trajiciunt in animum, sed tantum reponunt in memoria, quare nec doctiores evadunt nec meliores.

XIX. Orator quidam Aristippum reum defendit in judicio, vicitque litem. Is quum velut artem suam præferens Philosophiæ, diceret, *quid tibi profuit Socrates, Aristippe?* Hæc, inquit, *quod oratio quam pro me dixisti, vera fuit*: defenderat ut virum bonum & innocentem. Ut autem talis esset, qualis ab Oratore prædicabatur, Socrates præstiterat, a quo Philosophiam didicit. Orator non hoc efficit, ut quis sit vir bonus, sed ut talis videatur iudicibus, etiam si non sit. Præstantius igitur est, quod præstat Philosophus quam quod Orator.

XX. Aretam filiam salubribus præceptis instituebat, consuefaciens, ut ubique quod immodicum esset, contemneret, quod mediocritas in omni re sit optima, & in scemina maximæ virtutis sit temperare cupiditatibus.

XXI. Cuidam percontanti, quare esset melior evasurus filius, si cum curaret literis erudiendum? *Ut nihil aliud*, inquit, *certe in theatro non sedebis lapis super lapidem*. Amphitheatra gradus habebant marmoreos, in quibus sedens populus spectabat. Lapidem autem vulgo dicebant hominem indoctum & elinguem.

XXII. Quidam cum Aristippo agebat, ut filium suum fusciperet erudiendum: sed quum Philosophus pro mercede peteret quingentas drachmas, alter deterritus magnitudine pretii, *minoris*, inquit, *emcrem mancipium*. *Athic*, inquit, *habebis duo*. Sensit eadem pecunia illum sibi paraturum, & Philosophum utilem, & filium obsequentem. Lepide taxavit vulgi iudicium, qui nusquam paucior est, quam in recte instituendis liberis, plusque sumptus impendit curandis equis quam filiis.

XXIII. Reprehensus quod pecunias acciperet ab amicis, ait, se non ideo accipere ut uteretur ipse, sed ut illi discerent, ad quas res utendum sit pecuniis. Vulgus enim

A divitum, aut in equos, aut in operosas structuras, aut in luxum perdit pecuniam, quum ea bonis viris si egeant sit eroganda. Quin & aliter intelligas licebit. Aristippus non nisi ad vitæ necessaria pecuniis utebatur, ideoque a divitibus accipiebat, ut eis demonstraret bene utendi rationem: id non poterat, nisi illi materiam subministrassent. Veluti qui cupit artem scribendi discere, chartam & calamum porrigit docturo.

XXIV. Cuidam exprobranti quod in propria causa Oratore conductio fuisset usus; *Nihil mirum*, inquit, *& cænam apparatus coquum conduco*. Alter videri volebat ob hoc Oratorem præstantiorem Philosopho, quod ejus operam conduceret: ille retorfit in diversum, innuens inferiorem esse qui conducitur. Oratoris enim munus inferius est quam ut Philosopho conveniat.

XXV. Jussus est aliquando e sua Philosophia nonnihil dicere, quumque detrectantem urgeret Dionysius; *Ridiculum*, inquit, *si quidem me ut de Philosophia loquar rogas, & quando oporteat loqui ipse me doces*. Sensit hoc ipsum esse Philosophi, scire quando loquendum sit, quando tacendum: at qui petit ut audiat aliquid ex Philosophia, declarat se Philosophiam a Philosopho velle discere: rursus qui cogit ad loquendum, is videtur ipso Philosopho doctior, ut qui melius norit loquendi tempus quam Philosophus ipse. Ob hoc Aristippi responsum indignatus Rex, iussit illum in convivio infimum omnium accumbere: hic Aristippus nihil offensus; *Hunc*, inquit, *locum*, & Rex, *illustrare vis ac honorificum reddere*: significans non locum reddere hominem viliozem, sed ex dignitate hominis honorem addi loco.

XXVI. Quemdam sibi vehementer placentem de nandandi peritia, non tulit Aristippus; *Es non te pudet*, inquit, *tam insolenter his de rebus jactare te, qua Delphinum sunt propria?* Lepidius erat si dixisset, *vanarum*. Decet hominem gloriari super his quæ sunt hominis propria. Nihil autem magis convenit homini, quam ratione pollere. Nullus tam peritus natator est, quin hic a Delphinis superetur.

XXVII. Percontanti, quare differret sapiens ab indocto; *Mitte*, inquit, *ambos nudos ad homines ignotos, & videbis*. Significavit, sapientem secum in pectore circumferre, quo se commendet quibuslibet. Proinde si doctum & indoctum pariter nudos mittas in regionem peregrinam, ubi ambo sint æque ignoti, sapiens proferens opes suas protinus & rem & amicos inveniet, nudus alter pro infano ridebitur, & fame periclitabitur.

XXVIII. Jactanti cuidam, quod multum biberet, nec inebriaretur; *Quid*, inquit, *magni narras, quum idem facias mulus?*

XXIX. Quidam Aristippo vitio dabat, quod cum meretrice haberet consuetudinem. Hunc Socratica ifago sic confutavit; *Age dic mihi, num referre putas, utrum quis accipiat domum quam multi inhabitant, an quam nemo?* Quum negasset referre; *Quid*, inquit, *refert ne utrum veharris navi qua multos vexerit, an qua nullos?* Quum negasset & hoc; *Quid igitur interest*, inquit, *utrum consuetudinem habeas cum muliere, qua multis sui feceris copiam, an qua nulli?* Et hoc dictum ut festivum probari potest apud illos, apud quos simplex stuprum non habetur pro crimine.

XXX. Reprehensus a quodam, quod Socratis discipulus contra Socratis morem pecuniam acciperet; *Merito*, inquit, *hoc facio, nam Socrati plurimi divites amici mittebant triticum & vinum, e quibus pauca in usus necessarios reservans remittebat reliquum*. Nimirum habebat ille dispensatores Atheniensium primores, ego vero Eutychidem servum meum emptitium. Significabat, se nihilominus contemnere pecuniam quam Socratem, sed illi fuisse largiores amicos. Hoc colore se possent & hodie quidam exculare profitentes summum pecuniæ contemptum, quum apud amicos habeant depositam pecuniam: quod olim habebant benignos peni curatores, nunc esurituos satis, si nihil sit alicubi repositum nummorum.

XXXI. Habuisse dicitur consuetudinem cum Laide nobili scorto. Quo nomine quum vulgo male audiret, cuidam objicienti, quod Philosophus haberetur a Laide; *Imo Laïs*, inquit, *habetur a me, non ego a Laide*: significans non esse turpe uti concessa voluptate, sed ei servire deditumque esse, in turpibus habendum.

XXXII.

XXXII. Rursum objicienti, quod cibus lautioribus uteretur, hac ratione occlusit os; *Tu*, inquit, *hos cibos triobolo non emeris?* quumque is qui volebat lautitiarum videri contemptor annuisset; *Ergo*, inquit, *non tam ego voluptati studeo, quam tu avaritia.* Siquidem usurus erat & ille lautitiis, si gratis aut minimo contigissent. Sic nationes quædam Germanis objiciunt bibacitatem, Anglis edacitatem, quum ipsis nihil sit voracius, si quando gratis datur indulgere gulæ. Avariores igitur illæ sunt, non temperantiores. Huic simillimum quod ante retuli de perdice.

XXXIII. Dionysii Quæstor, nomine Simus, natione Phryx, ostendit Aristippo suas ædes undiquaque splendoras, etiam pavimento pretiosissime tellis contrito: omnibus circumspectis Aristippus sputum oris rejecit in barbam Simi: & ob id indignanti hoc colore se excusavit, quod in tota domo nihil videret ad excipiendum oris recrementum opportunius: innuens, in tota domo nihil esse foedius aut immundius Barbari facie, quum eam hominis partem oportuerit esse mundissimam. Quamquam hoc dictum magis quadrat in Cynicum aliquem, quam in Aristippum, utcumque illi adscribitur.

XXXIV. Delectatus aliquando insigni unguento; *Male sit*, inquit, *malis cinadis, qui rem tam bellam infamarunt*: sentiens multa per se bona rejici culpa utentium male.

XXXV. Interrogatus, quomodo Socrates obisset diem; *Ut ego*, inquit, *optarim*: significans talem mortem quavis vita optabiliorem, nec potuit brevius felicem obitum describere. Dicti tamen argutia in hoc est, quod Philosophus aliud responderit, quam exspectabat percontator. Ille quærebat de genere mortis, morbo perisset, gladio, veneno, an præcipitio: ille putans id nihil referre, respondit, illum feliciter esse mortuum.

XXXVI. Sophista Polyænus ingressus ædes Aristippi, quum videret illic mulieres pulcre ornatas, ac magnifice instructum convivium, coepit reprehendere tantum in Philosopho luxum. Aristippus dissimulata objurgatione, aliquanto post; *Potes ne*, inquit, *hodie nobiscum esse?* Cum ille non recusasset; *Quid igitur*, inquit, *immusas?* *Videris enim non lautiorum mensam reprehendere, sed impendium.* Nam si convivium ob hoc ipsum displicuisset quod esset lautius, recusasset esse conviva. Porro probare quidem apparatus, sed offendi sumptu, non frugalit sed avari hominis esse videtur.

XXXVII. Vix credibile est quod de illo refert Bion, quum famulus in itinere gestans pecuniam onere premere-tur; *abjice*, inquit, *quod nimium est, & fer quod potes.*

XXXVIII. Quodam tempore navigans, ut intellexit navim esse piraticam, deprompsit aurum ac numerare coepit, moxque abiecit in mare, & graviter ingemuit, fingens sibi imprudenti & invito excidisse. Hoc ingenio vitæ suæ consuluit, adempta piratis occidendi vinciendive materia. Sunt qui narrent illum & hæc dixisse; *Satius est ut hac per Aristippum, quam propter hac pereat Aristippus.*

XXXIX. Percontanti Dionysio, cur Aristippus venisset in Siciliam relicto Socrate; *Ut*, inquit, *qua habeo impartiam, qua non habeo accipiam.* Sunt qui narrent illum sic respondisse, Quum egerem sapientia, adii Socratem: nunc quoniam egeo pecunia, ad te veni.

XL. Aristippus Platoni objurganti, quod multos pisces emisset, respondit, *se illos emisse obolo.* Quumque Plato dixisset, *tanti & ipse empturus eram*; *Vides*, inquit, *igitur, o Plato, me non esse obsoniorum avidum, sed te pecunia amantem.* Similia quædam ante commemorata sunt.

XLI. Idem Æginæ in Neptunalibus consuetudinem habuit cum Phryne: quumque illi quispiam objecisset, quod tantum pecuniæ impenderet mulieri, quæ Diogenem Cynicum gratis admitteret; *Ego*, inquit, *illi multa suppedito, ut ipse ea fruatur, non ne quis alius.* Traditum est hoc de Phryne, quod quum esset formosissima, quibullibet tamen sui copiam facere soleat, nullo delectu personarum, seu divites essent, seu pauperes, in neminem fastidiosa. Itaque turbam amatorum habuit. Huc respexit Horatius:

Me libertina, nec uno

Contenta Phryne macerat.

XLII. Aristippum cum Phryne consuetudinem ha-

¹ Lege, *Diogenes*, nimirum, *Laërtilus*, qui hoc habet apophthegma lib. II, §. 77.

Abentem sic objurgavit Diogenes; *Cum publica*, inquit, *muliere tibi res est, Aristippe: aut igitur canem agas quemadmodum ego, aut definas.* Hunc inductione sic repulit Aristippus; *Num absurdum tibi videtur, Diogenes, inhabitare domum, in qua prius habitaverunt alii?* Quum negasset ille. *Quid*, inquit, *num vehinavi, quam multos antea vexeris?* Quum hoc quoque negasset absurdum esse; *Cur igitur*, inquit, *absurdum putas congregari cum muliere, qua plures sunt usi?* Hoc commemoratum est, nisi quod Athenæus hunc in modum retulit.

XLIII. Quum prædium amoenissimum perdidisset, cuidam deploranti tam miserabilem illius casum; *Quid*, inquit, *an nescis tibi unicum esse prædium, mihi vero tres agros superesse?* Quum annuisset alter; *Quin igitur tuam potius vicem deploramus?* sentiens, insipientis esse, dolere amissis potius, quam gaudere relictis.

XLIV. Cuidam interroganti, *num tu es ubique?* ridens; *Naulum*, inquit, *non perdo, si sum ubique.* Elusit Aristippus sophisticam quæstionem, an idem corpus possit esse diversis locis, dum respondit non esse periculum, ne perdat naulum. Perdit enim naulum, qui dato pretio non pervehitur eo quo vult. Potest & sic accipi, *Ergo naulum perdidisti.*

XLV. Confutatus in disputatione a quodam homine audaci, sed eodem furioso ac stolido, quum illum videret gestientem inflatumque victoria; *Ego quidem*, inquit, *redargutus ab eo, sed suavius dormiturus te qui redarguisti.*

XLVI. Helicon Cyzicenus unus ex Platonis æqualibus, solis defectum prædixerat: qui posteaquam accidit, quemadmodum ille prædixerat, a Dionysio argenti talento donatus est. Tum Aristippus ad reliquos Philosophos; *Et ego rem miram habeo quam possim predicere*: orantibus ut proferret; *Prædico*, inquit, *brevi inter Platonem ac Dionysium futuram similitudinem.* Senserat enim Regem animum suum jamdudum dissimulare.

XLVII. Illud cum primis damnabat in hominum moribus, quod in auctionibus vasa diligenter inspicerent priusquam emerent, vitam eorum non inspicerent, quos sibi in amicitiam adjungerent. At major utilitas est a fidis amicis quam a vasis, & plus damni est nisi deligas.

XLVIII. Quum Dionysius in convivio jussisset, ut singuli in veste purpurea saltarent: purpura vero tum Regum erat gestamen, nunc sutoribus etiam communis: id Plato facere recusavit his trimetris e fabula quapiam:

Οὐκ ἂν δυνάμην θῆλον ἐνδύσαι σολῆν,

Ἀρῆν πεφυκὸς, καὶ γένος ἐξ ἄρρενος.

Id est:

Muliebri ego haudquaquam indui queam stola;

Vir natus ipse, & ex virili germine.

Aristippus vero non recusavit, sed indutus purpura saltaturus, hos versus recitavit ex tempore:

Καὶ γὰρ ἐν βακχεύμασιν

Ὁ νῆς ὁ σωφρων ἔ διαφθερίσεται.

Id est:

Nam in Liberi Patris sacris

Mens qua pudica est, nesciet corrumpier.

XLIX. Dum aliquando Dionysium interpellaret pro amico, nec ille preces admitteret, prostratus coepit amplecti pedes Regis, & impetravit. Id factum quum quidam velut abjectus quam ut Philosophum deceret reprehenderet; *Non ego*, inquit, *sum in culpa, sed Dionysius, qui aures habet in pedibus.* Ingenium juxta promptum & ad faciendum & ad excusandum quidlibet.

L. In Asia comprehensus est ab Artapherne Satrapa. Id temporis quum quidam eum interrogaret, num & illic haberet solitam animi fiduciam; *Inepite*, inquit, *quasi utquam fuerim fidentiori animo quam nunc, alloquuntur Artaphernem.* Nimirum hoc illi præstabat Philosophia, ne quem hominem metueret, sed cum omnibus libere ageret.

LI. Eos qui liberalibus imbuti disciplinis, Philosophiam negligerent, dicebat esse similes procis Penelopes, quod hi cum Melanthe & Polydora ancillis rem habuerint, & omnia potius se habituros speraverint quam domine nuptias. Sensit liberales disciplinas esse velut pedisse-quas Philosophiæ Moralis, quæ cum primis sit adhibenda, & cujus gratia reliqua discuntur omnia. Simile quiddam dixisse fertur & Aristo de Ulysse, qui quum descendisset ad inferos, ait illum cum omnibus fere manibus fuisse

Tom. IV.

L 3

col-

colloquutum, quum ipsam Reginam ne videre quidem potuerit.

LII. Percontanti quæ potissimum adolescentibus essent discenda; *Quæ viris*, inquit, *usui futura sunt*. Hoc dictum & aliis adscribitur. Optima statim discenda sunt, nec rudis ætas, quæ maxime docilis est, supervacaneis est occupanda.

LIII. Posteaquam Aristippus magnam pecuniarum vim sibi comparasset, & admiratus Socrates diceret; *Unde tibi tam multa?* Unde, inquit, *tibi tam pauca?* Non enim minus admirandum arbitrabatur, quod Socrates tantus Philosophus, & qui tantos haberet amicos, pauper esset, quam quod ipse dives.

LIV. Scorto cuidam dicenti, sum ex te gravis Aristippe; *Istuc*, inquit, *nihil magis scire possis, quam per densissimas spinas ambulans dicere, hæc me spina pupugit.*

LV. Incusante quodam, quod filium sic abiceret negligenterque, quasi ex ipso natus non esset; *An non*, inquit, *& pituitam & pediculos enobis natos velut inutiles procul a nobis abjicimus?* Sensit, eos non habendos pro filiis, qui nihil haberent alioqui quo se parentum affectui commendent, nisi quod ab ipsis progeniti sint. Ita senex in comœdia, *Tantisper te volomeum, dum id quod te dignum est, facis.*

LVI. Quum Aristippus a Dionysio pecunia donatus esset, Plato libris: atque ob id a quodam carperetur, quasi ad rem attentior esset quam Plato; *Quid refert*, inquit, *mihi pecuniis erat opus, Platoni libris*: sentiens neutrum accusandum.

LVII. Interrogatus, quam ob causam sic ipsum argueret Dionysius; *Ob eandem*, inquit, *ob quam ceteri*: significans, Philosophi libertatem omnibus esse molestam, non igitur mirandum si Regi: simul illud innuens, Regis iudicium nihil a vulgari differre, quod fortuna non addat sapientiam.

LVIII. Quondam petiit talentum a Dionysio, quumque Rex redarguendi nactus occasionem, diceret; *Nonne tu predicabas, Philosophum non egere?* Da, inquit, *& postea de hoc disputabimus*. Quum accepisset pecuniam; *An non*, inquit, *recte dixi, Philosophum non egere?* Non eget qui quum opus est, habet unde accipiat.

LIX. Dionysio recitanti versiculum ex Sophoclis tragœdia:

Πρὸς τὸν τύραννον ὃς τις ἐμπορεύεται,
Κεῖν' εἰ δῶλος, καὶ ἐλεύθερος μὲν.

Id est:

Quisquis tyranni ad tecta se contulit,
Fit servus illi, liber estsi venerit.

Aristippus correcto posteriore versiculo respondit:

Οὐκ εἰς δῶλος, ἀν' ἐλεύθερος μὲν.

Id est:

Haud servus est si liber illuc venerit.

Significans non esse vere liberum, nisi cuius animum spe metuque liberavit Philosophia. Neque enim vere liber est quisquis ingenuus natus est. Quidam hoc dictum adscribit Platoni.

LX. Quum inter Aristippum & Æschinem incidisset simulas, quidam autem diceret, ubi nunc illa vestra amicitia? *Dormit*, inquit, *sed eam excitabo*. Itaque similitatem Aristippus commoda liberaque appellatione facile sustulit. Ne silentio malum, ut solet, incrucesceret, ultro adiit Æschinem; *Non*, inquit, *quamprius redibimus in gratiam, ac nugari desinemus? an potius expectabimus, ut scurris inter pocula de nobis loquendi materiam præbeamus?* Cui quum Æschines respondisset, se lubenti animo rediturum in gratiam; *Memento igitur*, inquit Aristippus, *quod cum essem natum major, prior ad te venerim*. Tum Æschines, *Natu profecto vir me longe melior es. Siquidem a me similitatis, abs te sarcientiæ gratia fuit initium*. Hoc pacto redintegrata est inter illos amicitia.

LXI. Quodam tempore cum civibus aliquot suis navigans naufragio eiectionus est. Quum in littore vidisset figuras Mathematicas in arena depictas: *Salva*, inquit, *res est, amici: hominum vestigia conspicio*: & ingressus civitatem proximam investigavit, quinam essent illic disciplinarum studiosi: cum his ubi congressus est, summa cum humanitate tractarunt non ipsum modo, verum & comites illius,

atque etiam viaticum ad reditum subministrarunt. Tandem quum hi qui cum Aristippo venerant, pararent reditum in patriam, rogarentque illum, ecquid vellet suis civibus renunciari; *Ur*, inquit, *studeant sibi huiusmodi parare opes, quæ naufragio non pereunt, sed simul cum possidente enatant*. Refert idem Vitruvius de Architectura Lib. 6. addens Aristippum tunc venisse Rhodum.

LXII. Quum Socrates taxaret unguentis delibutos & Charondas, sive, ut aliis placet, Phædon percontaretur, quis esset ille unguentis delibutus; *Ego*, inquit, *infelix, & me infelicior Persarum Rex*. At vide, inquit, *ut quemadmodum hac parte nullo ceterorum animalium est superior, ita nec hominum ullo præstantior*. Sensit externis bonis hominem nihilo fieri meliorem: & equus sanfucino oblitus idem olet quod Rex, & mendicus unguento simili delibutus, non minus bene olet quam summus Pontifex.

DIOGENES CYNICUS.

Non inconcinuus, ut arbitror, ordo videbitur, si post faciem Socratis sanctimoniam, post hilarem Aristippi libertatem, Diogenem Sinopensem commemoremus, qui dictorum omnijugi gratia longe superavit ceteros: quamquam omnes hos tres diversis quidem virtutibus, ex æquo tamen suspiciendos iudico, ut licet dissimillimi fuerint, æquales tamen fuisse dicas.

I. Primum Athenas profectus ad Antisthenem se contulit, a quo sæpe repulsus (nullum enim discipulum recipiebat Antisthenes) non destitit tamen hære: adeo ut quum aliquando baculum intentaret Antisthenes, ultro baculo caput subjecerit, dicens; *Cade si vis, at nullum invenies baculum tam durum, quo me abs te abigas, dum aliquid dixeris*. Insigne exemplum adamatæ sapientię.

II. Quum murem forte conspiceret in Megarico discurrantem, qui neque cavum quæreret, neque turbis terreretur, neque cibum appeteret; *Bellum*, inquit, *libertatis exemplum*: moxque contemptis omnibus cœpit in dolio habitare.

III. Demirantibus quod nullas haberet ædiculas ubi cibum capere posset, ostendit Jovis porticum, aitque, *Atheniensis semper magnificam exstruxisse aulam ubi vesceretur*. Quod publicum erat, sibi quoque paratum interpretabatur. Neque potuit optare conationem splendidiorem.

IV. Euclidis scholam, quod arguta quidem, sed ad recte vivendum inutilia docere videretur, *χολήν*, id est, *bilem* ac molestiam appellabat, quum schola Græcis sonet *otium*; & Platonis *διατριβήν*, id est, *exercitationem*, *κατατριβήν*, id est, *contritionem* voce depravata vocabat, quod a communi vita semotus disputationibus infenesceret, quum Diogenes in publico vivens mallet Philosophice vivere quam disputare.

V. Dionysia certamina quæ Athenis in honorem Bacchi magnis impendiis pompaque celebrabantur, appellabat *magna stultorum miracula*, quod in his nihil non ridiculum ageretur.

VI. Oratores qui summo in pretio habebantur Athenis, dicebat *turba ministros*, quod ad gratiam loqui cogerentur, ac serviliter adulari stolidæ multitudini. Coronas autem dicebat esse *gloria pustulas*, *ἐξανθήματα*, qualia nonnullis progerminant in naso vultuque ex bile.

VII. Quoties considerabat in hominum vita civitatum Gubernatores, Medicos ac Philosophos, dicebat *nullum animal homine sapientius*. Idem contemplans somniorum interpretes, conjectores, divinos, & hujus generis ceteros, aut qui gloriæ divitiisque fervirent, ajebat sibi *nihil homine videri stultius*: indicans hominis ingenium ad res optimas accommodum si exerceatur: sin ad vitia degeneret, longe esse infra mutas pecudes.

VIII. Dicere solitus est, sæpius in vita parandum *λόγον ἢ βρόχον*, id est, *sermonem quam laqueum*. Qui desponderunt animum, ad laqueum confugiunt, quum ad consolatorium sermonem potius sit confugiendum. Nam animo ægrotanti medicus est oratio. Nec absurdus fuerit sensus, si *λόγον* accipias pro ratione.

IX. Quum in opiparo convivio videret Platonem nihil attingentem lautitiarum, sed oleis dumtaxat vescentem; *Quid accidit*, inquit, *vir sapientissime, ut quum ob huiusmodi mensas in Siciliam profectus sis, hic a paratis abstineas?* Ad hæc Plato; *At Hercule, Diogenes, & in Sicilia huiusmodi*

di fere cibo contentus eram. Quid igitur, inquit Diogenes, necesse erat Syracusas navigare? An tum Attica non ferebat oleas? Hoc dictum quidam adscribunt Aristippo.

X. Diogenes aliquando Platoni occurrit caricas edens, eique offerens dixit; *Licet participem esse*: quum acceptas edisset; *Participem esse dixi*, inquit, *non devorare*, μετασχεῖν εἶπον, ἡ καταφάγεῖν. Hic jocus ad rem seriam potest accommodari, videlicet in eos qui Principis, præceptoris, aut parentum permisso abutuntur ad inconcessa. Veluti si quis admonitus, non esse inutile degustare Dialecticam, totam vitam ei impendat studio. Dictum ita refertur a Laertio, ut dubites uter alteri obtulerit caricas.

XI. Plato frugalis quidem erat, sed tamen amans munditiei, contra Diogenes sordidus. Itaque calcans Platonis culcitram præsentibus aliquot Dionysii amicis, quos Plato invitarat ad convivium, dixit; *Calco Platonis ambitionem*. Mox Plato; *At quanta superbia tumes ipse Diogenes, dum alienam superbiam te calcare putas*. Hoc ipsum ab aliis narratur lepidius. Diogeni dicenti, *Calco fastum Platonis*; *Calcas*, inquit Plato, *sed alio fastu*. Nam hoc ipsum fastus erat, quod jactabat munditiei contemptum, & qui sordibus gloriarentur, non minus ambitiosi sunt quam qui splendide vestiuntur, sed aliter. Turpior est autem ambitio ex furo virtutis laudem captans. Sotion tamen hoc non adscribit Diogeni, sed Platoni Cynico.

XII. Diogenes a Platone petierat vini paululum, tunc & caricas. Plato misit lagenam: cui Cynicus hunc in modum gratias egit; *Quum interrogaris quot sint duo & duo, respondes, viginti: ita nec secundum ea qua rogaris das, nec ad ea qua interrogaris respondes*. Notavit Platonem ut immodice loquacem, quod idem in illius scriptis notavit Aristoteles.

XIII. Percontanti in qua parte Græciæ vidisset bonos viros; *Viros*, ait, *nusquam, sed Lacedæmonie vidi pueros*. Notans totius Græciæ corruptissimos mores, adeo ut apud Lacedæmonios gentem incorruptissimam, tantum in pueris resideret prisca integritas. Simul illud innuit, in reliqua Græcia ne pueros quidem esse bonos: tum & illud, viros esse pueris deteriores, quum ab his oporteat pueros ad probitatem institui.

XIV. Quum aliquando de re seria differens: nullum haberet auscultatorem attendentem, coepit ineptam cationem canere veluti saltaturis. Ubi jam plurimi concurrissent, objurgavit illos, *quod ad stulta & inepta frequentes & alacres accurrerent, ad seria vero & ad bene vivendum utilia, nec alacriter convenirent, nec diligenter auscultarent*. Huic simillimum est quod Demostheni quidam adscribunt de umbra asini.

XV. Reprehendebat homines quod lucta calcitrando aliisque his similibus semet exercerent, ut periti evadant: nullos autem in hoc incumbere, ut probi & honesti evaderent.

XVI. A nullo denique hominum genere linguæ dicitatem temperabat. *Grammaticos* ajebat *se demirari, qui tanto studio mala Ulyssis perquirerent, sua ipsorum mala ignorarent*. Olim Grammatici potissimum versabantur in Homeri Rhapsodiis, at is in Odyssea commemorat varios Ulyssis errores. Musicos item accusabat, *quod in cithara diligenter aptarent chordas ad concentus, mores haberent inconcinnos*. Reprehendebat & Mathematicos, *quod solem, lunam ac stellas intuerentur, non videntes ea quæ essent ante pedes*. Oratores carpebat, *quod studerent justa dicere, sed eadem facere negligerent*. Avaros objurgabat, *quod pecuniam verbis vituperarent, quum eam animo plurimi facerent*. Est enim avaris hoc peculiare, quod nulli magis detestantur avaritiam quam ipsi.

XVII. Taxabat hominum vulgus, quod bonos viros hoc nomine laudarent, quia pecunias contemnerent, nec interim imitarentur quos laudibus extollerent vehementer, sed pecuniosos magis sequerentur, quos vituperabant. Destomachabatur in eos qui pro bona valetudine sacrificarent, & in ipso sacro epulis immodicis semet ingurgitantes, facerent bonæ valetudini contraria. Dicebat *se mirari servos, qui quum viderent dominos plus aquo voraces, non illis eriperent cibos*. Nam hoc esse dominorum valetudini consilere, & servis magis convenit edacitas.

XVIII. Hactenus dictum est, quos quibus nominibus reprehenderit, nunc audi quos laudavit. Probabat eos qui

uxores ducturi non ducerent, qui navigaturi non navigarent, qui pueros alturi non alerent, qui ad Rempublicam accessuri non accederent, qui se ad convivendum præpotentibus componerent, nec tamen accederent: significans ab his omnibus abstinendum, eoque prudentes videri, qui ad ea sollicitati, tempestive vertissent sententiam, quod semel aggressis non sit integrum mutare consilium, etiam si poeniteat instituti. Qui duxit uxorem, jam sui juris non est: qui se mari commisit, ventorum arbitrio feratur oportet: qui semel accessit ad Rempublicam, serviat oportet, & ut cupiat, tutum non est ad privatam redire vitam.

XIX. Illi tribuitur & hoc ænigma, *manus non esse porrigendas amicis complicatis digitis*: innuens non satis esse, si comes nos præbeamus amicis, sed comitati comitem adjungendam benignitatem. Qui comiter tractant amicos, dicuntur δεξιόχους, quasi dicas *dextrare*.

XX. Quum captus venderetur in Creta, præconi roganti quid sciret, & quo titulo eum commendaret emptori; *Dic*, inquit, *te vendere hominem, qui sciat imperare liberis*. Quidam Xeniares Corinthius admiratus præconi novitatem, adiit Diogenem, percontans num sciret quod profiteretur: ubi ex sermone hominis comperit esse sapientem ac doctum, mercatus duxit domum, eique suos liberos erudiendos tradidit: quos ille susceptos liberaliter instituit, primumque tradidit artes liberales, mox docuit equitare, arcum tendere, fundam rotare, jaculari telum. In palæstra vero non mittebat, ut pædotriba illos gravioribus laboribus in morem athletarum exerceret, sed hactenus quantum ad ruborem bonamque corporis valetudinem conduceret. Curavit ut ex Poëtis aliisque Scriptoribus optima quæque ediscerent, quod ea modo vere scimus quæ memoria tenemus: breviter totius doctrinæ summam illis redegit in compendium, quo & citius perciperent, & fidelius memoria complecterentur. Eosdem instituit domi ministrare parentibus, cibo levi vilique, & aquæ potu contentos esse: quumque cæteri cæsariem alant ad formæ commendationem, ille iussit illos radere comam: & si quando prodeundum esset in publicum, incompertos producebat absque tunicis, incalceatos ac tacitos. Quin & ad venatum illos instituebat, Lacedæmonios imitatus. His rebus factum est ut a pueris observaretur, perque illos parenti commendaretur. Alii narrant præconem Diogenis iussu ita prædicasse: Est ne quispiam qui velit emere dominum?

XXI. Quum federet in auctione, vetitus est federe, ac iussu est stare, ob id opinor, ut facilius inspiceret emptor quid emeret. At Diogenes, *Quid*, inquit, *refert quando pisces quocumque modo jaceant emuntur*: notans vulgi stultitiam, qui empturi servum cavent, ne quod corporis vitium fallat, nec simili cautione explorant mentis habitum. Is autem deprehenditur ex oratione.

XXII. Ajebat sibi videri mirum, quod quum ollam aut operculum non emerent homines, nisi pulsu ac tinnitu exploratum, in emendo homine solo ad spectu essent contenti: significans hominem nulla ex re melius cognosci quam ex oratione. Ut igitur qui vas fictile teruncio parant emere, digito pulsan, atque ex tinnitu reddito dignoscunt, sit ne integrum, probe argillæ, ac bene coctum: ita priusquam minis aliquot emant hominem, oportebat ad dicendum provocare, atque ex oratione deprehendere qualis sit. Eodem pertinet dictum superius: *pisces mutui est, nec refert quomodo jaceat, quum nihil aliud sit quam piscis*: ita non refert quo corporis habitu emas hominem, si silentem emas.

XXIII. Xeniadæ a quo fuerat emptus dicebat; *Mihi licet servo obtemperes necesse est, propterea quod qui nauclerum aut medicum habet servum, ei tamen parere cogitur, si velis ex eo capere utilitatem*.

XXIV. Apud hunc Xeniadem fertur consenuisse, & a suis discipulis sepultus esse. Rogatus a Xeniares quomodo sepeliri vellet. *In faciem*, inquit. Percontanti causam; *Quoniam*, inquit, *paulo post futurum est, ut inferiora fiant superiora*: huc alludens quod id temporis Macedones rerum potirentur, atque ex humilibus fierent excelsi: quod si inverterentur omnia, fore ut cadaver etiam ex prono fieret supinum. Fortassis illud sentiens, nihil referre quo statu corpus exanime sepeliatur, qua in re magna erat vulgi superstitio, porre-

ctis

Etis in portam pedibus efferebantur, stantes cremabantur: & hodie stantes ut audio sepeliuntur Judæi, certe supini sepeliuntur omnes Christiani.

XXV. In foro quondam stans clamabat, *Adeste homines*, veluti concionaturus apud populum: quumque jam frequentes convenissent, nec ille desineret clamare, *Adeste homines*: quidam indignati, *En adsumus, dic aliquid*. Tum Diogenes baculo illos abigens, *homines*, inquit, *adesse jussi, non sterquilinia*. Non putavit hominis cognomen competere in eos, qui non viverent juxta rationem, sed brutorum in morem agerentur affectibus.

XXVI. Alexander Magnus quum esset Corinthi, adiit Diogenem pro dolio sedentem, cumque eo multa colloctus est: a quo digressus indignantibus amicis quod Rex illi cani tantum habuisset honoris, qui tanto Principi nec assurgere dignaretur; *Imo*, inquit, *ni Alexander essem, Diogenes esse vellem*. Adeo demiratus est animum illum liberum, ac rebus humanis omnibus superiorem, ut nihil regno similis esse judicaret. Præcipua Regum felicitas est, quod nulli serviunt, sed quicquid volunt facile efficiunt, tum quod nullius egeant: atqui hoc ipsum homini præstat Philosophia multo verius quam regnum Monarchis. Quamquam Alexandrum esse, Alexander majus quiddam existimabat, quam Regem esse.

XXVII. Negabat illos debiles ac mancos appellandos, qui surdi essent aut cæci, *sed qui peram non habent*. Lufit autem affinitate vocum, Nam *ἀνάνηπος* Græcis dicitur *manus* aut *mutilus*, *ἀνάνηπος*, qui *pera* caret: innuens opinor, hominem ad omnem vitæ functionem inutilem esse, qui expertus sit Philosophiæ. Pera enim Cynicorum penus erat.

XXVIII. Ingressus aliquando juvenum convivium capite semitonso, non solum non comiter exceptus est, sed multis plagis onustus dimissus est. Quos ille hac ratione est ultus: *Nomina juvenum a quibus fuerat casus, albo inscripsit, itaque obambulabat soluto pallio, plagarum nota loquebantur quid esset passus, & album prodebat auctores*. Hoc pacto juvenes inhumanos omnibus objurgandos ac reprehendendos exposuit.

XXIX. Quoniam Cynicus erat, canis dictus est, & hoc vitæ genus a multis laudabatur, nemo tamen imitabatur. Itaque dicere solitus est, *se canem esse laudantium, sed laudatorum neminem cum laudato cane audere venatum ire*.

XXX. Jactante se quopiam ac dicente, Viros supero in Pythiis; *Equidem*, inquit, *viros, tu vero mancipia*. Lufit rursus affinitate vocum, quæ est inter *ἀνδρας* & *ἀνδραποδα*. Mancipia autem appellabat quicumque servirent cupiditatibus: has Philosophia vincere pulchrius est, quam in Pythiis ludis vincere viros.

XXXI. Cuidam admonenti ut jam senex quiesceret a laboribus, *Quid*, inquit, *si in stadio currerem, utrum oporteret jam meta vicinum cursum remittere, an magis intendere?* Recte sensit, virtutis studium hoc magis intendendum quo minus superest vitæ, quod turpe sit tum ab honesto instituto refrigescere.

XXXII. Aliquando vocatus ad coenam, negavit se venturum. Roganti causam, *Quoniam*, inquit, *heri mihi non sunt acta gratia*. Vulgus hominum postulat sibi veluti pro magno beneficio gratias agi, si quem admiserint ad convivium: at Diogenes, licet pauper, existimabat sibi debere gratiam, quod non gravaretur interesse convivio, quia nusquam iret a symbolo, sed lautius Philosophiæ sermonibus pasceret convivoris & convivarum animos, quam ille corpus epulis.

XXXIII. Demosthenem adolescentem aliquando in publico diversorio prandentem deprehendit, quumque ille conspecto Diogene sese subduceret introrsum, *Tanto magis*, inquit, *in diversorio futurus es*: significans hoc illum magis fore convivarum fabulam, quod non solum ibi versaretur, sed etiam tamquam in re nefaria deprehensus sese subduxisset. Hoc enim memorabilius quam quod illic potaret. Alii narrant hoc cuidam adolescenti dictum, *Is potuit & Demosthenes esse*: simplicior autem sensus est, ut accipiamus adolescentulum admonitum, ne intro fugeret, sed foras. Nam quo interius sese abdebat in popinam, hoc magis erat in popina.

XXXIV. Hospitibus quibusdam celebrem illum Demosthenem videre cupientibus, porrecto medio digito, *Hic est*, inquit, *ille Demosthenes Atheniensium Orator*. Digitus pollicis proximus index dicitur, quod hunc intendentes solemus aliquid commonstrare. Digitus autem medius apud præcos infamis habebatur ob causam hic non referendam. Porro Demosthenes vulgo male audiebat, quasi parum vir esset. Id significans Diogenes, maluit illum medio quam indice demonstrare.

XXXV. Cuidam exciderat panis, cumque reliquit, quod puderet recipere. Hunc castigare volens Diogenes, injecto fune collo traxit urceum per ceramicum, hoc faciens in poculo quod ille in pane facere erubescerat.

XXXVI. Quum multis videretur immodice Philosophus, respondit, *sese imitari chori magistros, qui tonum legitimum excedere solent, ut alii congruum arriperent*. Quod enim excedit modum, tametsi vitiosum est, tamen ad excitandam aliorum socordiam conducibile est. Ita pallium ac dolum Diogenis, divitibus suas delicias exprobrabant.

XXXVII. Dicebat, *plurimos insanire præter digitum*. Nam si quis assidue medium digitum intendat vice indicis, vulgo habetur insanus: si quis indicem, sanus videtur. At plurimi sunt homines qui gravius insaniunt in rebus seriis, quam si digitum pro digito porrigant, & tamen hi vulgo non habentur insani. Quemadmodum & hodie, parentes in liberis pro gravi peccato castigant, si læva pro sinistra utantur: atqui non itidem castigant eos, quum turpia pro honestis eligunt.

XXXVIII. Taxabat & in hoc hominum insaniam, quod *res pretiosas minimo emerent venderentque, vilissimas plurimo*. Statuam enim tribus nummum millibus emi, quum farinæ chœnix duobus æreis væniret. At statua nihil opus ad vitam, sine farina vivere non licet. Conveniebat igitur farinam multo statuis esse cariorem. Philosophus pretia rerum æstimabat usu naturali, vulgus æstimat stulta persuasionem.

XXXIX. Quod supra retulimus de Xeniae, quidam ita narrant: Quum esset emptus Diogenes, perinde quasi ipse Xeniadem emisset, dixit illi; *Vide ut jussis meis pareas*.

Quumque ille diceret, *ἀνὰ ποταμὸν*, significans rem præpostere agi, si servus imperet hero. *Si Medicum*, inquit Diogenes, *emisses ager, num illi præscribenti obtemperares, an disceres, ἀνὰ ποταμὸν?* Si herus corpore male affectus auscultat servo rei Medica perito, multo magis decet animo agrum auscultare servo Philosophia perito: quod enim ars Medica præstat corpori, hoc Philosophia præstat animo: illa medetur febri, hæc pravis cupiditatibus. Quanto autem animus præstat corpori, hoc illius morbi sunt quam hujus graviores. Laertius addit, quum a præcone rogaretur, quo titulo vellet prædicari, isque respondisset, se scire imperare liberis: ubi vidisset prætereuntem quemdam bene cultum, *Huic*, inquit, *me vende, nam is eget domino*.

XL. Cuidam ambienti a Diogene in Philosophiæ disciplinam recipi, admissio explorandi gratia: *pernam* in via ferendam dedit, seque jussit sequi. Ille præ pudore abjecto quod gestabat, furtim se subduxit. Aliquanto post forte fortuna illi factus obvius, ridens; *Tuam*, inquit, *ac meam amicitiam perna diremit*: indicans illum non esse idoneum Philosophiæ discipulum, qui stultum pudorem non posset contemnere. Neque enim turpe est gestare pernam, sed ab honesto recedere turpe est. Diocles hoc ipsum paulo secus narrat. Quum quidam ambiens esse Diogenis discipulus dixisset illi, *Impera mihi Diogenes*, admissio in famulitium casei frustum portandum dedit. Id quum ille ob pudorem recusaret; *Nostram*, inquit Diogenes, *amicitiam paululum casei diremit*.

XLI. Quum aliquando vidisset puerum cava manu bibentem; *Hic puer*, inquit, *me frugalitate superat, qui suppellectilem superfluum mecum circumferam*: & eductum e pera poculum ligneum abiecit; *Nesciebam*, inquit, *& in hoc nobis providisse naturam*. Quum alterum puerum vidisset vasculo fracto, cavo panis excipere lenticulam, abiecit & catinum ligneum, ut supervacaneum. Hæc patiar videri ridicula, modo fateamur, immodicum simplicitatis exemplum in hoc utile, ut nos nostri luxus pudeat.

XLII.

1 Imo *saperdam*, ut habet Diogenes Laërtius Lib. vi. segm. 36. Vide P. Leopardum Emend. L. xiii. c. 16.

XLII. Sapienti nihil deesse colligebat hoc syllogismo: Deorum omnia sunt, Deorum autem amici sunt sapientes, & amicorum communia sunt omnia, sapientum igitur sunt omnia. Sed eodem syllogismo rejici poterat petens aliquid, *Cur petis habens omnia?*

XLIII. Quum vidisset foeminam Diis procumbentem ita curvato corpore, ut a tergo quædam apparent quæ nudari non decet oculis hominum, adiit illam dicens, *Non vereris mulier ne stante post tergum tuum Deo* (nam illius plena sunt omnia) *parum decenter te geras?* Æsculapio percussorem consecrassè dicitur, qui accurrens procidentes in faciem contereret, hoc figmento deterrens homines a superstitioe, qui credunt Deos non audituros, nisi ipsi indecoro corporis gestu supplicent.

XLIV. Solitus est joco dicere, sibi Tragicas exsecrationes occurrisse quod esset ἀνέσιος, ἀπολις, ἀπατρις, πτωχός, ἀλήτης, καὶ ἡμερόβιος, id est, domo, civitate patriaque carens, pauper & erro. Alludens ad locum aliquem e Tragoediis. De Oedipi exsecrationibus nobis dictum in Chiliadibus.

XLV. Quin & illud dixisse fertur, quod fortunæ opponeret animi fiduciam, legi naturam, affectibus rationem; eo quod his tribus paratur ac servatur hominum tranquillitas. Adversus fortunæ procillas tuetur sapientem animus impavidus: naturam pro lege sequitur, cui si repugnet lex, contemnit eam: porro cupiditatum tumultus ratione compescit.

XLVI. Quum Alexander Magnus inviseret Diogenem, reperit eum in cranio sedentem pro dolio, ac laceras schedas glutino committentem. Posteaquam Rex multa cum illo collocutus pararet abire, diceretque; *Cogita Diogenes quid a me velis petere, nam quicquid optaris ferēs;* Mox, inquit, *de aliis, interim secede paulisper.* Quum Rex secessisset, putans illum velle deliberare, diutius silenti repetiit; *Pete quod vis Diogenes;* Hoc, inquit, volebam, nam prius arcebas mihi solem ad id quod ago necessarium. Alii narrant illum dixisse, Ne mihi feceris umbram, quod vellet apricari.

XLVII. Memoratur & illud: Alexandrum ita fuisse locutum; *Adsum, o Diogenes, tibi subventurus, quandoquidem video te multis egentem:* cui Diogenes, *Uter nostrum pluribus eget: ego qui ultra peram & pallium nihil desidero: an tu qui non contentus patrio regno, tot periculis temet objicis ut latius imperes:* adeo ut vix totus orbis tuæ cupiditati videatur satis futurus?

XLVIII. Quodam tempore cum diutissime legens, tandem eo venisset, ut videret chartam vacuum, *Bono,* inquit, *animo es iste, viri, terram video.* Alludens ad longa navigatione fessos, qui recreantur animo quum ipsis procul apparet portus.

XLIX. Cuidam Sophisticis argutationibus colligenti, quod Diogenes haberet cornua: frontem ac tempora manu contrectans; *Atqui,* inquit, *ego non video:* irridere maluit frivolum enthymema quam solvere.

L. Quum Zenon in scholis differens, acutissimis rationibus probaret, nullum esse motum, nec esse posse, Diogenes surgens cœpit inambulare. Id admiratus Zenon, *Quid,* inquit, *agis Diogenes?* *Confuto,* inquit, *tuas rationes.* Taxans interim inanem ingenii ostentationem.

LI. Sophista quidam volens apud Diogenem ostentare acumen ingenii, hunc in modum ratiocinatus est: *Quod ego sum, tu non es.* Quum annuisset Diogenes; *Ego,* inquit, *sum homo, igitur tu non es homo.* Tum Diogenes; *A me,* inquit, *incipere recte collegeris.* Non dignatus est aperire, quid haberet vitii ratiocinatio, sed maluit irridere de tam frivolis nugis sibi placentem. Si sic sumpsisset, tu es homo, sequebatur, Sophistam non esse hominem.

LII. Cuidam ad ostentationem ingenii multa de rebus coelestibus differenti; *Quam nuper,* inquit, *de caelo venisti?* Socratem in hoc retulit, cujus est illud; *Qua supra nos, nihil ad nos.*

LIII. Eunuchus quispiam contaminatæ famæ, inscripserat ædibus suis, μηδὲν εἰσέρτω κακόν, ne quid ingrediatur mali. Id videns Diogenes, *Ædium,* inquit, *dominus qua ingreditur?* Eunuchus boni ominis gratia proposuerat titulum, ne quid infelicitatis attingeret domum, id Diogenes detorsit ad mala animi, quæ sola vere mala sunt.

LIV. Nactus unguentum, eo pedes inunxit præter morem publicum. Id demirantibus dixit, *Quoniam unguen-*

tum capiti infusum exhalatur in aerem, a pedibus autem adscendit ad nares. Similiter alius reprehendit publicam consuetudinem, qua coronas capiti imponunt, quum magis conveniat infra nares ponere, quod fragrantiae vapor non tam descendat, quam adscendat.

LV. Athenienses hortabantur Diogenem ut mysteriis initiaretur, addentes quod initiati apud inferos principatum tenerent. Ad quæ Diogenes, *Perquam ridiculum est,* inquit, *si Agesilaus & Epaminondas in cano degunt, & Paretion fur ac vilissimi quique homines, quod initiati sint, in beatorum insulis erunt.* Graviter taxavit sacerdotum mores, qui quæstus gratia blandiebantur hominum imperitorum superstitioe, persuadentes initiationem conferre felicitatem post hanc vitam, quum ea parata sit his qui piis & egregiis factis eam promeruerint, sive sint initiati, sive non sint.

LVI. Quum primum cœpisset philosophari, quum in dolio, sicco mucidoque pane vescens solus, audiret totam urbem lætitia perstreptentem (erat enim dies festus) sensit animo nonnihil tædii, diuque secum de relinquendo vitæ instituto cogitavit. Sed quum tandem mures videret adrepentes, panisque micas edere; *Quid tibi displices,* inquit, *o Diogenes, sat magnificuses, ecce etiam parasitos alis.*

LVII. Platoni ipsum ob vitæ sordes canem appellanti; *Sane,* inquit, *nam ad eos qui me vendiderant recurrere.* Solent enim canes si vendantur, ad veteres dominos recurrere. Non offensus est convitio, sed commode interpretatus est. Quum Æginam navigaret, interceptus est a piratis, atque in Cretam perductus, ibique venditus. Eos piratas puto fuisse Corinthios, aut Athenienses, aut certe Æginetas.

LVIII. Quum e balneis redeuntem quidam rogasset, num illic esset multum hominum, negavit esse: Rursus percontatus, an illic esset multa turba, annuit: significans hominis vocabulum in paucos competere.

LIX. Narratur & illud vix credibile: Plato sic definierat hominem: Homo est animal bipes absque pennis. Ei definitioni quum discipuli Platonis applauderent, Diogenes gallum gallinaceum pennis ac plumis nudatum produxit in scholam; *En,* inquiens, *hic est homo Platonis.* Itaque definitioni adjectum est, *latis unguibus,* quod aves ejusmodi non habent.

LX. Percontanti, qua quis hora prandere debeat, *Si dives es,* inquit, *quum vult: si pauper, quum potest.*

LXI. Apud Megarense quum videret arietes pellibus tectos adversus frigoris injuriam, ipsorum autem filios nudos; *Satiusest,* inquit, *Megarensis esse arietem quam filium.* Traditum est de Megarense, quod indiligenter habent filios suos.

LXII. Quidam in publico gestans longam trabem, per imprudentiam percusserat Diogenem, moxque ex more dixit, *Cave.* At Diogenes, *Num,* inquit, *me vis iterum percutere?* Alii sic narrant: dicenti *cave,* baculum impexit in caput, & post idem adjecit, *cave:* par pari referens. Nam ante læsionem dicendum erat *cave.*

LXIII. Quodam tempore lucernam accensam gestans obambulabat in foro clarissima luce, quærenti similis. Rogantibus quid ageret, *Hominem,* inquit, *quæro:* notans publicos civitatis mores vix homine dignos.

LXIV. Quum aliquando perfusus esset aqua, staretque toto destillans corpore, circumstantes aliquot, ut fit, commiserabantur hominem indigna passum. Quibus Plato, nam & is forte tum aderat; *Si vultis,* inquit, *commiserari Diogenem, ubi:* notans in Philosopho gloriæ cupiditatem. Hoc igitur spectaculo quoniam delectabatur, felix erat potius quam miserandus: at si nullo teste perfusus fuisset, tum vere fuisset miserabilis.

LXV. Colaphum impingenti; *Profecto,* inquit, *nesciebam me capite galeato ambulare.* Ludens manum pronam galeam dixit. Nec aliter ultus est percussorem. Nisi forte legendum est, *nesciebam capite galea tecto incedendum esse.*

LXVI. At non eadem patientia tulit Midiam, qui impacto illi colapho dixerat; *Tria millia tibi in mensa sunt posita:* per ludibrium illi gratulans, quod pro colapho tantum nummorum ex multa ad ipsum esset reditum si lege ageret. At Diogenes postridie sumpto pugilum loro, eoque impacto Midiam totidem verbis dixit, *Tria millia tibi in mensa sunt posita.* Aul. Gellius narrat de quodam, qui pro delectamento habebat manu depalmare homines, moxque e

crumena quam in hoc circumferebat, iussit numerari multam. At Diogenes declaravit, non omnes esse ea patientia, ut multa contenti sint.

LXVII. Philosophi vulgo hoc nomine male audiebant, quod Deos aut non crederent esse, aut contemnerent. Hoc innuens Lyfias interrogabat Diogenem, *crederetne esse Deos?* Cui Diogenes: *Qui convenit, inquit, ut non credam, cum persuasum habeam te Diis invisum esse?* Hoc dictum quidam attribuunt Theodoro. Non respondit ad quaestionem, sed in contumeliose interrogantem retorfit sermonem.

LXVIII. Conspicatus quemdam se religionis causa adspargentem aquis fluvialibus: nam hoc ritu prisci solebant purificari, si quid piaculi commissum crederent. *Infelix*, inquit, *quum erras in Grammatica, non absolveris adpersus: multo minus adpersio te liberabit a vitis criminibus.* Recte notabat hominum superstitionem, qui crederent, sensibili elemento purgari maculas animi, nisi pravas cupiditates amputassent.

LXIX. Eos summo opere reprehendebat, qui si quid secus evenisset, fortunam incularent, id quod vulgus hominum solet: dicens, *ipsum homines potius inculandos, qui postularent a fortuna, non quae vere bona essent, sed quae ipsis bona viderentur.* Nam si permitterent Diis, quae ipsi iudicant optima, dare, darent: nunc acceptis his quae flagitarunt, impudenter inculant Deos.

LXX. Superstitionem hominum qui insomniis terreantur, hoc pacto deridebat: *Quae vigilantes, inquit, agitis, ea non curatis: quae vero dormientes somniatis, sollicite perquiritis.* Ad felicitatem enim aut infelicitatem hominis non tam refert quid patiat in somnis, quam quid agat vigilans. Ibi quoties aliquid turpe committit, oportebat metuere Deorum iram ac tristem eventum, non si quid dormientibus sit visum.

LXXI. In Olympiis praconem ita pronunciantem, *Doxippus viros vicit*, correxit Diogenes, *Hic*, inquit, *mancipia*, sed ego viros: significans eos quod certarent Olympia, non esse viros, sed gloriae mancipia. Solus Philosophus vincit viros. Simile huic est quod supra retulimus.

LXXII. Quum Philippus exercitum haberet apud Cheroneam, venit eo Diogenes, & comprehensus a militibus deductus est ad Regem: qui conspecto Diogene ignoto iratus exclamavit, *Explorator.* Cui Diogenes; *Prorsus*, inquit, *explorator, nam huc veni inspecturus insaniam tuam, qui non contentus regno Macedonum, aliena captans temet in discrimen conjicis, ne & regno & vita priveris.* Rex admiratus hominis libertatem, iussit illum abire liberum.

LXXIII. Alexander Macedonum Rex miserat epistolam ad Antipatrum, per quemdam, nomine Athliam: quum id temporis forte adesset Diogenes, qui Cynico more dixit; *Athlius ab Athlio, per Athliam, ad Athlium.* Porro Athlius Graece *miserum* sonat, multisque laboribus afflitum, unde & athletis nomen. Sensit Philosophus, Principes ob ambitionem assiduis bellis tumultuantes vere miseros esse: aequae miseros qui illorum cupiditatibus inservirent.

LXXIV. Invitatus ut ad Alexandrum veniret, recusavit: ac Perdiccae praefecto minitanti necem ni veniret; *Nil*, inquit, *magnificeris, siquidem & cantharis & phalangium idem possunt.* Cantharis pusillum est insectum non dissimile scarabæo, sed praesentaneum habens venenum: phalangium aranei genus est nocentissimum. Nec dubitavit vicissim minitari Perdiccae, se feliciter victurum, si sine illo viveret: indicans infelices esse qui cum Perdicca viverent.

LXXV. Aiebat faciles esse Deos ad donandam hominibus vitam, cæterum hanc ignorari ab his qui quaerunt dulciaria, unguenta, aliasque hoc genus delicias. His enim qui fruuntur, credunt se vivere, quum veram vitam, tranquillam ac suavem sola praestet sapientia. Non igitur Dii sunt inculandi, sed homines, qui per stultitiam non postulant ab illis vitam, sed voluptates.

LXXVI. Conspiciens delicatum quemdam a servo calceari; *Nondum*, inquit, *sat beatus es, nisi etiam abstergeat*: id erit, si mancus fueris. Visum est Diogeni, non multo minus absurdum in calceatu abuti opera famuli, si quis ipse sibi hoc praestare valeat, quam si post exoneratam alvum adhibeat famulum abstergendo podici. Quamquam intelligi potest & de abstergendo naso. Philosopho Ethnicum prodigiosae deliciae videbantur, Ethnicum calceari a fa-

¹ Lege quae hoc de Apophthegmate habet contra Robertellum vir doctissimus P. Leopardus Emend. Lib. xviii. c. 19.

mullo: at ego novi Christianum, Sacerdotem ac Theologum, cui quum nullum esset membrum mancum, tamen aditurus latrinam, famulos accersibat, qui solverent ligulas, item reversus qui alligarent. Id ego videns, sic mecum cogitabam, Utinam hic adesset spectator Diogenes.

LXXVII. Conspicatus duci quemdam, qui phialam ex aerario furatus sustulerat. Ducebatur autem a magistratibus, quos illi *ἱερομνήμονας* appellant: *Magni*, inquit Diogenes, *fures parvum ducunt.* Utinam hoc non possit vere dici in magistratus aliquot Christianos, a quibus ad laqueum adigitur interdum, qui X. drachmas sustulit, ipsi impune magnis furtis, vel peculatu potius ditescunt.

LXXVIII. Videns adolescentem lapides jacentem in crucem; *Euge*, inquit, *scopum attinges.* Innuens fore, ut aliquando in crucem ageretur.

LXXIX. Quum adolescentuli circumstantes Diogenem acclamassent; *Canis, canis*: ac mox territi fugere coepissent, rogatique cur fugerent dixissent, *ne mordeas nos canis*; *Bono*, inquit, *animo sis filioli, canis non edit bestulam*: recte illis exprobrans mollietiam.

LXXX. Cuidam sibi placenti, quod leonis exuvio tectus incederet; *Non tu desines*, inquit, *virtutis stragulas pudescere?* Indecorum esse censuit, quod homo mollis Herculis amictum sibi vindicaret. Idem dici potest iis qui prodigioso amictu profitentur sanctimoniam, vita non respondente.

LXXXI. Praedicantibus beatum Callisthenem Philosophum, quod apud Alexandrum apparatu splendido exciperetur; *Imo*, inquit, *infelix est, quod illi prandendum cœnandumque sit, quum Alexandro visum fuerit*: sentiens nihil esse beatum, si absit libertas. Hic est Callisthenes Aristotelis discipulus, quem Alexander tandem conjecit in carcerem, ubi & periit. Quidam pro Callisthene supponunt ipsum Aristotelem, cujus felicitatem praedicantibus quod cum Regis filio viveret: *Aristoteles*, inquit, *prandet quum vult Alexander, Diogenes quum vult Diogenes.*

LXXXII. Si quando egebat pecuniis, eas ab amicis accipiebat: at suggillantibus eum, quod praeter Philosophi dignitatem peteret, quod esset mendicorum; *Imo*, inquit, *non peto, sed repeto*, *ἐκ αὐτῶ, ἀλλ' ἀπ' αὐτῶ.* Repetimus enim mutuum aut depositum. Amicus autem egenti amico dans non donat, sed reddit quod debebat. Quisquis enim in talicasu pecuniam servat, rem alienam detinet.

LXXXIII. Quum adolescens quidam comptior Diogeni proposuisset quaestiunculam; *Non tibi prius*, inquit, *responsurus sum, quam sublati vestibus ostenderis utrum masculus sis an femina.* Ex cultu parum virili notavit illius mollietiam.

LXXXIV. Alteri cuidam adolescenti, lusum quemdam amatorium eleganter in balneis exhibenti, quod Graeci vocant *κοτλαβίζειν*, Diogenes; *Quo melius*, inquit, *hoc deterius*: damnans improbatam artem, qualis est & alea, cujus quo quisque est artifex melior, hoc vir est deterior.

LXXXV. Quum Diogenes adesset convivio, qui accumbebant appellantes illum *canem*, ossa illi projiciebant, quod id canibus fieri consuevit: at ille discedens a tergo commingebat accumbentes: significans & hoc esse canum.

LXXXVI. Oratores ac cæteros omnia ad gloriam facientes, appellabat *τρίανθρωπος*, id est, *ter homines*, anticipi dicto. Nam ut vulgus hominem esse negat, qui nec doctus est, nec humanus: ita Philosophus hominem vocabat miserum, qui nihil haberet supra hominem. Siquidem juxta Homerum, nullum animal homine miserius. Proinde *ter homines* dixit, *ter miseros*, qui sua studia omnia conferrent ad rem inanissimam, ac populari multitudini, multorum capitum bellum, servirent servitutum.

LXXXVII. Divitem quemdam indoctum, sed splendide vestitum, *χρυσόμηνλον* appellabat, hoc est, *ovem aureo vellere.* Nam tales fuisse proditum est a Poetis, qui minimum valerent ingenio, ovillis moribus etiam proverbio dicebantur.

LXXXVIII. Praeteriens prodigi cujusdam aedes inscriptionem habentes, venales, ² *Facile*, inquit, *divinabam fore*,

² Melius expressit dictum hoc P. Leopardus Emend. L. xiii. c. 14. his verbis: *Cum prodigi domui videret inscriptum venalis, facile, inquit, divinabam fore, ut praeter inmodica crapula, o domus, herum tuum evomeres.*

re, ut praemodica crapula domum evomeres. Jam enim domum absumpserat, antequam venalem prosciberet. Vomitus igitur ille erat verius quam venditio.

LXXXIX. Adolescenti conquerenti quod a multis perturbaretur; Desine, inquit, & tu perturbationis indicia praete ferre: significans nulla re melius improbitatem lædenti finiri, quam si qui læditur, dolorem dissimulet. Et enim qui ob id incessunt hominem, ut illum discrucient, desinent si viderint illum nihil commoveri; & Græcis suspicor alium esse sensum: Quum enim adolescens quæretur sibi turbam esse molestam, παῦσαι γὰρ, inquit, καὶ ἐν τὰ δειγµατὰ τῷ πασχόντι περιφέρειν, id est, At desine tu quoque signa mollis & effeminati circumferre.

XC. Citharœdum imperitum vastoque corpore & ab omnibus vituperatum, solus Diogenes laudabat. Demirantibus quam ob rem id faceret; Laudo, inquit, quod quum talis sit, maluit se cithara quam latrocinii exercere: significans illum corpore validum, ingenio rudem, latrocinii aptiorem esse quam musicæ. Locus est ab inexpectato.

XC I. Alterum citharœdum, qui quoties caneret ab auditoribus deferebatur, obvium ita salutabat, Salve galle. Quum ille offensus salutationis novitate diceret, Quid ita? Quoniam, inquit, cantu tuo excitas omnes. Jocum captavit ex ambiguitate verbi Græci, ἀνεγείρειν enim dicitur, & qui excitat dormientem, quod solent galli gallinacei mane canentes: & qui sedentem excitat ut surgat, quod ille solet.

XC II. Quum adolescentem quemdam insigni forma plurimi intuerentur, Diogenes incurvato corpore sinum lupinis implebat. Ad hoc spectaculum conversis omnium oculis, aiebat, mirari se, cur adolescentulo dimisso sese intuerentur: obiter notans illorum intemperantiam.

XC III. Cuidam vehementer superstitioso, ac lemurum larvarumque terroribus obnoxio, necem ipsi minanti, dicentique, unico ictu tibi perfringam caput; Atego, inquit, si id feceris, tibi sinister adsans, ut contremiscas efficiam. Significans se mortuum etiam illum terrere posse, a quo vivus contemnebatur. Hic tamen affectus & hodie plurimos habet, qui quum sint adversus viros feroces, adversus umbras sunt formidolosissimi.

XC IV. Ab Hegesia rogatus ut ipsi libros commodato daret; Non sapis, inquit, Hegesia, qui quum caricas non pictas sed veras eligas, vera exercitatione neglecta ad scriptam te conferas. Hoc dicto notavit eos qui per omnem vitam nihil aliud quam legunt Philosophorum libros, recte vivendi præcepta continentes, quum virtus magis usu discatur quam lectione; γράφειν Græcis anceps vox est ad scribere & ad pingere. Itaque virtus libris expressa, quodammodo picta virtus est. Absurdum autem videtur, in caricis habere delectum, in virtute non item.

XC V. Cuidam illi probro objicienti quod exsularet a patria: Miser, inquit, istius rei causa philosophatus sum: si ve quod exilium compulisset Diogenem ad philosophandum, si ve quod ideo didicisset Philosophiam, ut exilium similesque casus æquo animo perpeti posset.

XC VI. Alteri cuipiam per convivium dicenti, Sinopenseste exilio damnant; Atego, inquit, illos mansione: significans, se quod solum vertere juberetur, nihilo infeliciorem esse his qui in patria manerent, nec exilium æquo animo pati possent. Tanta enim miserum est manere coactum, quam exulare coactum. Philosophus cui quævis terra patria est, si jubeatur ire exsulatum, unius tantum civitatis exsul est. At qui nusquam potest vivere nisi in patria, plurimarum regionum exsul est. Diogenes autem ob adulteratam, ut putant, monetam, solum vertere jussus est. Erat autem Sinopenfis. Hoc ita refert Plutarchus in libello de Exilio, Te Sinopenfes Ponto exsulem esse jusserunt. Atego, inquit, illos hac damno pœna, ut in Ponto extremisque Euxini litibus inclusi perpetuo maneant. Diogenes mutarat patriam, sed in melius: exsulabant potius qui infelici regioni erant adscripti.

XC VII. Quum Olympionicen, hoc est, in Olympiis certare solitum, offendisset pascentem oves; Quam celebrer, inquit, o præclare, ab Olympiis ad Nemeate contulisti: ludens affinitate vocum. Nam Νέμεια certamina dicuntur a loco, quemadmodum Olympia. Νέμω vero pasco sonat, & νέμος pasqua.

A XC VIII. Interrogatus quamobrem athletæ nihil sentirent; Quoniam, inquit, suillis ac bubulis carnibus educati sunt. Nam athletæ crassioribus cibis enutrientur, qui corpori quidem robur conferunt, sed mentis acumen hebeant. Vocis autem ambiguitas dedit joco locum. Nam ut Græcis αἰσθάνεσθαι, ita Latinis sentire, tam ad animum quam ad corpus pertinet. At percontator ille quærebat quid esset causæ, cur athletæ veluti sensu carentes non offenderentur plagis, Diogenes animorum stuporem notare maluit.

XC IX. Solitus est interdum adire statuas, & aliquid ab illis petere. Demirantibus cur id faceret; Ut consueeam, inquit, non commoveri, si quando ab hominibus non impetro quod peto.

B C. Posteaquam inopia compulsus cœpisset mendicare, his verbis solebat aggredi; Si cui alteri dedisti, da & mihi: sin nemini, a me incipe. Significabat se non inferiorem ceteris mendicis: itaque par esse ut qui daret quibuslibet, daret & Diogeni: qui vero tam parcus esset ut nemini quicquam daret, huic tempus esse ut aliquando dare incipiat.

I. Interrogatus aliquando a Tyranno, e cujusmodi ære potissimum oporteret fieri statuas, Ex eo, inquit, ex quo fusi sunt Harmodius & Aristogiton: innuens illum esse tollendum, quod illi tyrannicidæ fuerint.

II. Percontanti quo pacto Dionysius uteretur amicis; Ut utribus, inquit, plenos suspendit, inanes abiecit: significans a Tyranno divites occidi, pauperes negligi.

III. Quidam gloriolum titulum inscripserat ædibus suis; Jovis filius Callinicus Hercules hic habitat, ne quid introeat mali. Diogenes ex inscriptione stultitiam hominis deprehendens, adjecit, μετὰ πολέμον ἢ συμμαχίαν, id est, Post bellum auxilium: indicans feram esse malorum omnium deprecationem, posteaquam talis immigrasset. Colebatur enim Hercules ἀλεξίκακος, malorum depulsor. Eum oportuit in ædes immigrare priusquam immigrasset dominus ædium, qui ipse erat magnum malum.

IV. Luxuriosum quempiam in diversorio conspiciens vescentem oleis; Si sic prandisses, inquit, non ita cœnares: sentiens non esse frugalitatis quod cœnaret oleas, sed quod stomachus nimis lauto prandio gravatus, nihil appeteret in cœna. Nam tenue prandium optime condit cœnam.

V. Dicere solebat, cupiditatem esse malorum omnium arcem μητρόπολιν, non procul abludens a sententia Solomonis, qui dixit, cupiditatem radicem malorum omnium.

D VI. Bonos viros dicebat esse Deorum simulacra. Deorum quum sint optimi natura, proprium est benefacere omnibus, nocere nemini. Hæc imago melius relucet in sapientibus ac bonis viris, quam in statuis, quum Dii sint incorporei.

VII. Amorem dixit otiosorum negotium, quod hic affectus potissimum occupet otio deditos. Ita fit, ut dum otio vacant, in rem negotiosissimam incidant, nec interim tamen quicquam bonæ rei agunt.

VIII. Procontanti quid esset in vita miserrimum; Senex, inquit, egenus. Siquidem ubi naturæ præsidia destituunt hominem, extrariis rebus fulcienda est ætatis imbecillitas. Verum inter egenos habendus non est, qui bonas artes ac probos amicos sibi paravit certissimum senectutis viaticum: ille infelicissime egenus est, qui nulla virtute præditus est.

E IX. Interrogatus quæ bestia morsum haberet nocentissimum; Si de feris, inquit, interrogas, obtrectator: si de cicuribus, adulator. Nam obtrectator præ se fert odium, adulator sub amici persona multo etiam lædit gravius.

X. Conspiciens duos centauros pugnantes in tabula pessime pictos, Uter, inquit, horum deterior est? Notans pictoris imperitiam, quasi dubitaret, uter esset deterius pictus. Usus est autem voce ambigua, nam χείρων & pejor dicitur, & in pugna inferior.

XI. Orationem blandam non ex animo proficiscentem, sed ad gratiam compositam dicere solebat, melleum laqueum, quod blande amplectens hominem jugulet.

XII. Luxuriosorum ventrem vitæ Charybdin appellabat, quod omnia devoraret, nec satiaretur umquam. Charybdis tantum ea sorbet quæ mari vehuntur, & revomit tandem quod absorbit: at lurconum ventribus, nec aer, nec terra, nec flumina, nec maria sufficiunt, quin & domos & agros totos absorbent, nec revomunt.

XIII. Quum quidam Diogeni referrent, Didymonem

Tom. IV.

M 2

nem

nem moechum comprehensum, *Dignus est*, inquit, *ex ipso nomine suspendi*. Porro Didymi Græcis testiculi dicuntur: ab his igitur unde nomen habebat, & quibus peccaverat, vult eum suspendi.

XIV. Phisicus quidam interrogavit Diogenem *quam ob causam aurum palleret*; *Quoniam*, inquit, *plurimos habet sibi insidiantes*. Pallent autem qui metuunt.

XV. Quum videret mulierem in lectica, dixit: *Caveam non convenire fera*: notans tam efferum ac noxium animal ferrea cavea coercendum. Lectica vero fellæ genus est cancellatæ, ut aliquam cavæ speciem præbeat: in hac divites ac delicatæ sedere, atque etiam gestari solent.

XVI. Servum fugitivum videns ad puteum sedentem, *Vide*, inquit, *adolescens, ne excidas*: ambiguo verbo ludens. Nam excidit qui in puteum decedit, & *ἐκπίπτει*, id est, excidit, qui de loco pellitur. Arbitror autem puteos olim fuisse sacros, & ab his non fuisse fas quemquam vi detrahere, quemadmodum e templis aut a statua Principis.

XVII. Quum in balneis vidisset *λωποδύτην*, id est, *fu-rem vestium*, dixit illi; *Num ad unctiunculam, an ad aliud vestimentum?* Rursum lusit affinitate vocum, quæ Latine reddi non potest, Græce est, *ἰσ' ἀλειμματίον*, ἢ *ἰσ' ἀλλ' ἰμάτιον*; dictiones minimo discrimine soni inter se differunt: *ἀλειμμα* ab *ἀλείφω*, *unguentum* est, unde & *αλίστα* dicti, inde *ἀλειμματίον* diminutivum: *ἀλλ' ἰμάτιον* duæ dictiones, sed ob *συναλοιφὴν* propemodum una videtur, quam si removereas, est *ἄλλο ἰμάτιον*, id est, *aliam vesticulam*. In balneis enim olim unguebantur, & ibidem fures suum agebant negotium, quod positis vestibus lavare mos est. Notabat itaque furem, quod alibi furatus vestem, eo venisset alteram furaturus.

XVIII. Ingressus aliquando sordidum balneum, dicebat; *Qui hic lavant, ubi lavantur?* significabat ibi homines puros fordidari, & ibi lotis opus esse alio balneo quomundentur.

XIX. Quum aliquando vidisset mulieres ex oliva pendere laqueo præfocatas; *Utinam*, inquit, *& cætera arbores similem ferrent fructum*. Erat enim Diogenes *μισογονής*, id est, *mulierum osor*, coque cupiebat omnes videre pensiles.

XX. Cernens quemdam male audientem, quasi monumenta spoliaret, Homeri carmine compellavit:

Τίπτε σὺ ὧδε φέρισε.

* Ἡ τινὰ σὺ λήσων νεκρῶν καταβιβασίῳ;

Id est:

*Quid tu huc venisti vir præstantissime, num fors
Ut spoliis aliquem horum quos mors occupat atra?*

XXI. Interrogatus num servum ancillamve haberet, negavit. Quumque percontator adjecisset, *Quis igitur te efferet si moriaris? Cui domo*, inquit, *erit opus*. Multisuperstitiose solliciti sunt, quomodo, & per quos efferantur. Hac cura prorsus vacabat Diogenes, non dubitans quin futurus esset aliquis qui cadaver ejiceret, vel ob id quod domum faceret vacuum. Quamquam illi contigit honorifica sepultura.

XXII. Conspiciens adolescentem quemdam neglectius dormientem, baculo pungens illum, dixit carmen Homeri:

Ἐγείρεο,

Μή τις σοι εὐδοντι μεταφρένω ἐν δόρῳ πηξῇ.

Id est:

Surge:

Ne quis dum dormis, a tergo infixit hastam.

XXIII. Ad eum qui obsoniis ac luxui plus æquo indulgebatur, illud Homericum accommodabat:

Ὁκύμορος δὲ μοι τέκος ἔσσεαι.

Id est:

Nate mihi fueris brevis ævi:

Significans illum sibi luxu mortem acceleraturum.

XXIV. Platonis Ideas, id est, formas risit & Aristoteles. Quodam igitur tempore quum Plato multa de Ideis differeret, & rem confictam confictis vocabulis explicare conaretur, subinde in ore habens mensēitates & cyathitates, per quas voces intelligebat species mensæ & cyathi: Diogenes irridens subtiles nugas; *Mensam*, inquit, *ac cyathum video, mensēitatem & cyathitatem non video*. Tametsi sunt & hodie qui Sorteitatibus & Ecceitatibus sivi videntur acuti. At Plato regeffit dictum; *Nec mirum*, inquit, *nam*

oculos habes quibus cernuntur cyathi ac mensa, at mentem non habes qua cernuntur mensēitates ac cyathitates.

XXV. Interroganti quando ducenda esset uxor, *Juvoni*, inquit, *nondum*, *seni numquam*: Græce jucundius *μυδιπότε*, & *μηδεπώποτε*: subindicans prorsus abstinentum a matrimonio. At percontator ille discere cupiebat, quo ætatis anno, aut qua anni parte expediret adsciscere conjugem: quemadmodum Aristoteles præscripsit puellæ decimum octavum, viro trigésimum quintum: & Romani Aprilis & Junii existimabant auspiciatum nuptiis, Majum inauspicatum.

XXVI. Percontanti quidnam vellet ut colaphum acciperet; *Galeam*, inquit. Et hic locus est ab inexpectato. Nam ille expectabat quid mercedis peteret pro colapho.

XXVII. Quum videret adolescentem quempiam sese ornantem; *Si ad viros*, inquit, *frustra: si ad feminas, injuste*. Hoc dictum festivius est Græcis ob vocum affinitatem, *ἀτυχής* & *ἀδίκης*. Nam frustra se mas parat masculo, inter quos non potest esse conjugium: & inique facit adolescens, si cultura formæ insidiatur infirmo sexui, quum uxor non lenocinio, sed honestis moribus concilianda sit.

XXVIII. Adolescenti cuidam erubescenti, atque ob id perturbato; *Bono animo es*, inquit, *filii, istiusmodi est virtutis tinctura*.

XXIX. Quum audisset duos legum peritos inter se contententes, damnavit ambos, quod alter furtum commississet, alter non perdidisset: significans utrumque dignum exitio. Argutia dicti in hoc est: qui furatur lucrificat aliquid: is vero cui res furto tollitur, damno afficitur. At hic absurdum quiddam acciderat, alter alterius rem furatus erat, nec tamen is cui furtum est factum perdidit, quod hoc ipse furatus esset, quod alter sustulit.

XXX. Percontanti quod vinum libentius biberet; *Alienum*, inquit: & hic τὸ ἀπροσδόκητον, addit gratiam dicto. Aliud enim expectabat percontator, videlicet de genere vini sentiens.

XXXI. Cuidam ipsi dicenti, *plurimum te derident*; *At ego*, inquit, *non derideo*. Id autem videtur *ἀδύνατον*, ut aliquis te percutiat, tu tamen non percutiaris: sed Diogenes negavit se derideri, siue quod non esset deridiculus, siue quod existimaret hominum irrisiōnem nihil ad se pertinere.

XXXII. Dicenti miserum esse vivere; *Non*, inquit, *vivere miserum est, sed male vivere miserum est*. Vulgus miseram appellat vitam, laboribus, doloribus, morbis, damnis, exiliis, multisque hoc genus incommodis obnoxiam. At Philosophus nihil malum aut miserum esse ducebat, nisi quod cum turpitudine conjunctum esset.

XXXIII. Erat Diogeni servus nomine *Manes*: is quum profugisset a domino, admonuerunt amici ut fugitivum investigaret; *At ridiculum*, inquit Diogenes, *si Manes absque Diogene vivat, Diogenes absque Mane vivere non possit*. At multi servos insequuntur ut ulciscantur, Diogenes spectabat usum. Melior autem Philosophus est qui paucioribus eget. Nolebat itaque hic servo videri deterior.

XXXIV. Quodam tempore prandeat oleas, mox inductam placentam abiecit accinens illud e tragœdia:

* Ὁ ξένης τυράννοισ ἐκποδῶν κωδίσσας.

Id est:

Procul a tyrannis temet hospes aufiras.

Item illud Homericum:

* Ἀλλοτε μάστιξεν δ' ἐλάαν.

Id est:

Interdum scuticis agitabat.

Se tyrannum appellans, delictiarum contemptorem, quas procul abigi volebat.

XXXV. Diogenes vulgo canis dicebatur. Sunt autem canum multa genera, sunt enim venatorii, sunt aucupatorii, sunt custodes ovium & ædium, sunt qui habentur in delitiis. Ergo percontanti qualis ipse canis esset, lepide respondit; *Esurians*, inquit, *Melitæus, satur Molossæus*: quod cibi appetens blandi etur, saturatus morderet.

XXXVI. Interrogatus an Philosophi placentis vescerentur; *Omnibus*, inquit, *ut ceteri homines*. Rursum hic aliud respondit quam interrogabatur. Quærebat percontator, an conveniret Philosophis frugalitatem profitentibus vesci placentis cibis delicatiorum, Diogenes *ἐλεγεῖν* ita respondit, quasi Philosophi non essent homines, & tamen

vesce-

vescerentur cibis humanis. Siquidem animalia bruta non vescuntur quibuslibet, bos comedit fœnum, leo nequam: oves amant frondes fœlicum, equi avenam. Quædam aves pascuntur granis juniperi, quædam carnivoræ sunt, quædam vescuntur piscibus. Huc allusit Diogenes.

XXXVII. Quum aliquando Diogenes in convivio placentam ederet, diceretque convivarum quispiam, *quid comedis Diogenes?* suspicans Cynicum Philosophum nescire quid sit placentia, *Panem*, inquit, *bene piscum*: dissimulans se scire quid esset: aliis erat placentia, Diogeni panis erat qui non edebat voluptatis gratia.

XXXVIII. Percontanti cur cæteris mendicis benigne largirentur homines, Philosophis non item, *Quoniam*, inquit, *sperant citius futurum ut claudis cæcie fiant quam Philosophi*. Qui misererentur afflictorum, quales fere sunt mendici, faciunt hoc contemplatione communis hominum sortis: ita cæco opitulantur cogitantes, hoc ipsum mihi poterit accidere, de Philosopho non item cogitant. Dictum festivius est, ob abusum verbi sperant: ut Philosophus fias sperari potest, cæcitatem aut claudicationem nemo sperat.

XXXIX. Diogenes poscebat aliquid ab homine avaro: quem ubi videret contantem ac negaturo similem, *ô homo*, inquit, *ad cibum te postulo, non ad cypsum*, ut qua licet Græcarum vocum affinitatem reddam. Græcis enim & τροφή cibum est, & ταφή sepultura.

XL. Cuidam objicienti quod aliquando falso signasset monetam. Nam hanc ob rem, ut dictum est, iustus est exsulare; *Fæcor*, inquit, *fuisse tempus quo talis eram qualis tu nunc es: qualis autem ego nunc sum, tu numquam futurus es*. Notabat eos qui juventutis errores in aliis reprehendunt, quum ipsi ne in senectute quidem corrigant suos.

XL I. Alteri cuidam hoc ipsum opprobianti, crimen juventutis obtentu defendit, dicens: *Tum celerius reddebam lotium, nunc non item*. Cynica circuitione notavit juvenilem ætatem, quæ facilius reddit humorem vesicæ, quum senibus molesta sit dysuria.

XL II. Myndum aliquando profectus, quum videret portas amplas ac magnifice exstructas, quum oppidum esset exiguum; *Viri*, inquit, *Myndii, claudite portas, ne civitas vestra egrediatur*: notans, oppidum tam esse pusillum, ut per portas egredi possit.

XL III. Conspiciens furem purpuræ comprehensum, Homericum carmen in eum detorsit, *ἔλαβε*, inquit, *te, Πορφύρεος θάνατος καὶ μοῖρα κραταῖη*.

Id est:

Te mors purpurea apprehendit, violentaque Parca.

XL IV. Craterus Alexandri Magni præfectus, homo prædives, invitarat Diogenem ut ad se commigraret: cui respondit; *Malo Athenis sale m lingere, quam apud Craterum opipara frui mensa*: sentiens libertatem quamvis inopem omnibus divitum delitiis præferendam, ubi minuitur libertas.

XL V. Anaximenes Rhetor obeso aqualiculo erat onustus: hunc adiens Diogenes ita locutus est: *Impartire nobis tenuibus & ventrem. Nam & ipse levaberis onere, & nobis commodabis*.

XL VI. Quum oraret aliquando Anaximenes, Diogenes præterdicens pernam, auditores in se convertit: ob id indignatus Anaximenes obtulit, ab auditorio destitutus. Tum Diogenes, *Anaximenis*, inquit, *disputationem oboli pretium dissolvit*: significans illum de rebus trivialis differuisse, quæ non admodum attentos haberent auditores.

XL VII. Quibusdam objicientibus, quod in foro cibum caperet; *Quid mirum*, inquit? *in foro esurio*: ratiocinatus a relative oppositis. Si fames non urgeret hominem in foro, fortassis absurdum esset in foro velci. Sed eodem colore se tueri potuerat in foro deiciens alvum aut urinam reddens.

XL VIII. Sunt qui & illud adscribant Diogeni. Plato offendens illum lavantem olera, dixit illi ad aurem; *Si Dionysio morem gessisses, profecto non lavares olera*. Diogenes vicissim Platoni in aurem dixit; *Situ lavares olera, Dionysio non inservisses*. Verum hoc videtur effectum ad similitudinem illius quod ante retulimus de Aristippo, quemadmodum & hoc quod subjiciam.

XL IX. Cuidam dicenti; *Multi te derident, ô Diogenes*; *Et illos*, inquit, *fortassis asini*. Altero subjiciente, sed

A illi non curant asinos, *Nihilo magis*, inquit, *ego ipsos*. Asinis irrisorem tribuit quod subinde nudatis dentibus irrisoris speciem præbeant. Quin & deridentes quempiam, mota ab aure manu imitantur asininas auriculas. Videtur igitur & asinus motis auriculis ridere homines, nemo tamen offenditur.

L. Conspicatus adolescentulum Philosophiæ dantem operam; *Ege*, inquit, *corporeæ formæ auditores ad animi pulcritudinem avocas*. Sentiens illum hoc agentem, ut animum virtutibus & honestis disciplinis exornaret, hoc consecuturum, ut longe meliores amicos sit habiturus. Nihil enim sapientia pulcrius, nihil virtute amabilius.

LI. Solebant olim a periculis servati, in templis suspendere donaria, velut incolumitatem suam Diis acceptam ferentes. Proinde quum Samothracen profecto ostenderentur illi donaria, quæ e bello, morbo, navigatione, aliove discrimine servati dicarant, *Atqui*, inquit Diogenes, *multo plura essent, si qui servati non sunt, ista dedicassent*. Sensit, opinor, eos qui servarentur, casu servari, non Deorum beneficio. Quod si Diis imputandum est si quis servatur, iisdem imputandum est quod plures pereunt quam servantur. Sunt qui hoc tribuant Diagoræ Melio, impio. Samothracæ autem magna in hisce rebus superstitione laborabant.

LII. Adolescenti formoso ad convivium eunti; *Deterior*, inquit, *redibis*. Reversus a convivio adolescens quum Diogeni dixisset; *Ivi, nec redii deterior*: inquit, *χέλων περὶν*, id est, *deterior igitur*: indicans fieri non posse, quin adolescens e luxurioso temulentoque convivio redeat deterior.

LIII. Diogenes ab Eurytio petiit quiddam magni: qui quum ex more his verbis negaret; *faciam si mihi persuadere possis*; *Si possim*, inquit Diogenes, *jama pridem tibi suavissem, ut te suspenderes*. Hic præter Cynicam libertatem nihil est quod mireris.

LIV. Inviserat Lacedæmonem: inde Athenas reversum percontabatur, ut sit, quo iret, & unde veniret: *A viris*, inquit, *ad feminas*: notans Atheniensium delitiis effœminatos mores, quum Lacedæmonii dure instituerentur.

D LV. Redeuntem ex Olympiis quidam interrogabant, vidisset ne illic multam turbam, *Turbam*, inquit, *plurimam, sed homines per paucos*. Et hoc imitatum apparet ex eo quod supra dictum de balneo.

LVI. Eos qui per luxum in coquos, nepotes, scorta, & adulatores facultates suas profunderent, *similes* dicebat arboribus per præcipitia nascentibus, quarum fructus homo non gustaret, sed a corvis & vulturibus ederentur: sentiens, eos qui gulæ ventrique serviunt non esse homines.

LVII. Græci si cui precantur exitium, jubent abire ad corvos, *ἐς κόραν*. At Diogenes dicere solebat, *multo periculosius esse incidere in assentatores quam in corvos*. Dicti jucunditas perit nobis, quæ est in Græcarum vocum affinitate. Nam illi *κόραν* appellant corvos, & unica literula mutata *κόραν* dicunt adulatores. Hoc dictum tribuitur & Antistheni.

LVIII. Phryne meretrix Delphis Venerem auream dicavit; eam videns Diogenes, adscripsit elogium, *Ex Græcorum intemperantia*. Arguebat enim Græcos supra modum libidini deditos esse, quod scortum e turpi quæstu tantum auri collegisset.

LIX. Sunt qui & illud illi attribuant. Quum Alexander Magnus ad Diogenem venisset, eumque salutasset, percontatus est Diogenes *quis esset*: quumque ille respondisset, *Ego sum Alexander ille Rex*; *At ego*, inquit, *sum Diogenes ille canis*: non minus superbiens sua libertate quam Alexander suo regno. Interrogatus ob quæ facta canis nomen vulgo sortitus esset; *Quoniam dantibus blandior*, inquit, *non dantibus oblatro, malos etiam mordeo*.

LX. E ficu quadam fructus decerpenti Diogeni, quum horti custos dixisset, ex ista arbore ante paucos dies homo quidam se suspendit; *At ego*, inquit, *illam purgabo*. Arbitratur ille fore, ut Diogenes admonitus abstinere a funesta arbore quæ gestasset cadaver. At ille liber ab omni superstitione, nihilo impuriore fructus arbitrabatur.

LXI. Animadvertens Olympionicem quemdam oculos defigere in scortum, adeo ut præteritum capite reflexo intueretur; *Ecce*, inquit, *ut aries Martius a puella publica*,
Tom. IV. M 3 ab-

oborto collo vincitus abducitur. Ridiculum existimabat, certare cum electis viris, & a vili puella veluti captivum trahi sine funibus.

LXII. Formosa scorta *similia* dicebat *mulso letalibus venenis temperato*, quod adferrent quidem initio voluptatem, sed quam perpetuus dolor consequeretur.

LXIII. Quum in publica via pranderet, multique cingerent illum ob spectaculi novitatem, ac subinde acclamerent, *Canis, canis*; Imo, inquit, *vos potius estis canes, qui prandentem circumstatis*. Nam id canibus cum primis familiare.

LXIV. Quum mentio fieret de puero stuprato, Diogenes interrogatus cujas esset, lusit ex ambiguo dicens, *Tegeates*. Nam Tegea civitas est Arcadiæ. Tegos autem interdum idem quod lupanar, unde Tegeatem dixit Philosophus scortum publicum.

LXV. Videns quemdam jam artem medendi profitemem, qui prius fuerat palæstrites, sed ignavus dixit illi, *Ancos qui te hactenus dejecerunt, nunc vicissim dejicies?* Dejecit luctator quem superat, & dejecit Medicus, quos in lectum conjicit, aut etiam in sepulcrum. Sensit autem Diogenes illum tam malum esse Medicum, quam fuerat ignavus palæstrites. Similis jocus est apud Martialem, de eo qui ex Medico factus hoplomachus, non aliud faceret hoplomachus, quam quod fecerat Medicus.

LXVI. Ad puerum spurium ex meretrice natum, lapillos jacentem in populum; *Cave*, inquit, *ne patrem ferias*. Erat enim e scorto natus, atque ob id incerto patre.

LXVII. Quibusdam prædicantibus ejus benignitatem, qui Diogeni quiddam donarat; *Quin & me*, inquit, *laudatis, qui accipere mœui?* Plus enim est meruisse beneficium quam dedisse, juxta illud Publii Mimi:

Beneficium dando accepit, qui digno dedit.

LXVIII. Ei qui pallium a Diogene repetebat, lepidissime respondit; *Si donasti, habeo: si commodasti, utor*: significans sibi non in animo reddere, sive dono, sive commodato accepisset. Turpe est reposcere quod dono dederis, & inhumanum est eripere quo utenti est opus.

LXIX. Quum supposititius quidam de Diogene dixisset, *Aurum habet in pallio*: recte regessit in illum convitium; *Ideo*, inquit, *supposito indormio*. Supposititii partus dicuntur, qui simulantur esse nati ex utero unde non prodierunt. Indormimus thesauro servandi gratia, & indormimus ei quod negligimus. Diogenes autem pallium habebat noctu pro culcitra.

LXX. Percontanti quid lucri caperet ex Philosophia; *Ut nihil*, inquit, *aliud, certe hoc quod ad omnem fortunam paratus sum*. Hoc dictum vix sapit Diogenem, quamquam illi adscribitur.

LXXI. Interrogatus a quopiam, cujas esset, respondit, *κοσμοπολίτης*, id est, *civis mundi*: significans Philosophum ubicumque locorum agat, in sua patria vivere.

LXXII. Quum aliquando stipem posceret, ita *ἐπ' ἀρχὴν*, id est, *qui stipibus erogandis erat præfectus*, Homericò carmine compellavit:

Τὸς ἄλλους ἐν ἀρίῳ, ἀπὸ δ' Ἑκτορος ἰσχυρὸ χεῖρας.

Id est:

Despolia reliquos, teneas sed ab Hectore dextram.

Dicti festivitas in hoc est, quod pro *ἐπ' ἀρίῳ* dixit *ἐν ἀρίῳ*, quorum prius est, *da stipem*, alterum, *armis spolia*: se Hectoris nomine signans. Spoliatur autem, qui negat egenti. Et solet hoc hominum genus esse furax.

LXXIII. Scorta dicebat esse *Regum Reginas*, quod ab his quicquid collibuisse peterent & impetrarent. Nam ideo Regum Reginas appellabat, non quod essent pares uxoribus, sed quod in ipsos Reges regnum exercerent. Reges a populo non semper obtinent quod exigunt, at scorto nihil negatur. Tales opinor olim fuisse Reges Barbaros.

LXXIV. Athenienses per adulationem decreverunt, ut Alexander pro Libero Patre haberetur & coleretur. Hunc honorem irridens Diogenes; *Et me*, inquit, *Serapim facite*. Ut enim Bacchus inter Satyros est, ita Serapis ab Ægyptiis specie bovis colitur.

LXXV. Objurgatus quod intraret loca spurca ac parum honesta; *Et sol*, inquit, *subit latrinas, nec tamen inquinatur*. Sensit probum virum non fieri deteriore ob loci infamiam.

LXXVI. Quum in fano cœnaret, eique panes sordidi essent apposti, abjecit illos e fano, dicens, in templum nihil oportere ingredi sordidum.

LXXVII. Cuidam procaciter interroganti, cur, quum nihil sciret, se Philosophum profiteretur, *Si Philosophum*, inquit, *simulo, hoc ipsum est philosophari*. Subnotans Philosophiam rem esse usque adeo difficilem, ut eam vel simulare magna sit Philosophiæ pars. Quemadmodum multum Regis habet, qui scite Regis personam possit gerere. Et qui simulat imitatur, aut imitari Philosophos, est philosophari, hoc est, Philosophiæ studiosum esse.

LXXVIII. Cuidam adduxit puerum ad Diogenem, ut illius doctrinæ fieret particeps: ut autem illum Philosopho commendaret, dixit, illum excellenti ingenio optimisque moribus præditum esse. Hic Diogenes, *Quid igitur eget mei?* Notavit immodicum laudatorem, qui hoc tribueret adolescenti, cujus adipiscendi gratia solent pueri tradi Philosophis. Satis erat probam indolem bonamque spem in puero prædicare.

LXXIX. Qui de virtute loquerentur, nec recte viverent, eos dicebat citharæ similes, quæ sono prodesset aliis, ipsa nec sentiret, nec audiret quicquam. Hoc dictum non multum abludit a dicto beati Pauli de cymbalo tinniente.

LXXX. Quodam die quum populus theatrum egredieretur, ipse adversus populum nitens ingrediebatur: interrogatus cur id faceret; *Hoc*, inquit, *in omni vita facere studeo*: sentiens hoc esse philosophari, in omnibus actionibus quam maxime a multitudine dissidere, propterea quod vulgus hominum cupiditatibus agitur, non ratione.

LXXXI. Conspecto adolescentulo, cultu gestuque parum virili; *Non te pudet*, inquit, *qui pejus tibi velis quam ipsa natura voluit*. Siquidem illa te virum fecit, tu teipsum refingis in foeminam. Id in plerosque dici potest, quos quum natura creavit homines, ipsi sua sponte degenerant in pecudes.

LXXXII. Quum videret cantorem quemdam vecordem, ac moribus incompotis aptare psalterium; *Non te tui pudet*, inquit, *qui sonos ligno aptare noris, vitam ad rectam rationem componere nescias?* Et hoc Apophthegma ex superioribus videtur effectum.

LXXXIII. Dicenti cuidam, quem ad sapientiæ studium hortabatur, *non sum idoneus Philosophia*; *Quid igitur vivis*, inquit, *si tibi nulla recte vivendi cura est?* Non enim in hoc vivit homo, ut vivat tantum, sed ut discat recte vivere. Natura dat vivere, Philosophia dat recte vivere. Natura gignit ad virtutem dociles, doctos non gignit.

LXXXIV. Ad eum qui patrem despiciebat; *Non te pudet*, inquit, *eum contemnere, cui debes hoc ipsum quod tibi places?* Dicti gratia sita est in allusione contrariorum. Pugnans inter sese, despectui esse, & sibi placere.

LXXXV. Audiens adolescentem honesta specie, verbis parum honestis utentem; *Non te pudet*, inquit, *qui ex eburnea vagina plumbeum educas gladium?* Ebur olim in summo erat pretio. Animus corpore tegitur, is in oratione relucet.

LXXXVI. Quum illi quispiam probri vice objecisset, quod in caupona biberet; *Et in tonsina*, inquit, *tondeor*: significans nihilominus honestum bibere quam tonderi aut radi. Quemadmodum nemo reprehendit in tonsina radi, quod is locus ei rei paratus sit, ita turpe videri non debet, si quis bibat in caupona, modo bibat modice. Nam immodice bibere, quovis loco turpe est.

LXXXVII. Opprobranti quod a Philippo Rege pallium accepisset, Homericò versiculo respondit:

Οὗτοι ἀποβλήτ' ἐστὶ θεῶν ἐρικυδέα δῶρα.

Id est:

Non sunt rejicienda insignia munera divinum.

Quod Homerus de forma corporis, quæ Deorum munus est, scripsit, hoc Diogenes detorsit ad pallium a Rege datum. Idem carmen & ipse possem occinere calumniantibus, quod interdum a Principibus, aut Episcopis accipio, quæ dantur honoris gratia. Nullus est horum a quo quicquam umquam petii, nec aperte, nec oblique: quæ vero volentes deferunt, libenter accipio, non tam ut munera, quam ut testimonia; præsertim quum illorum facultates abundantiores sint, quam ut hoc damni sentiant.

LXXXVIII.

LXXXVIII. Diogeni de non irascendo accurate dis-
ferenti, adolescens quidam protervus, veluti periculum
faciens, an re præstaret ea quæ docebat, inspuit illi in fa-
ciem. Tulit hoc leniter ac sapienter; *Non quidem*, inquit,
irascor, sed dubito tamen an irasci oporteat.

LXXXIX. Conspiciens quemdam meretrici suppli-
cem ut impetraret quod petebat; *Quid*, inquit, *tibi vis mi-*
ser? præstat non impetrare quod rogas. A scorto rejici felicius
est quam admitti. Et tamen plerique malum suum & am-
biant instanter, & magno emunt.

XC. Cuidam habenti capillos unguento delibutos; *Ca-*
ve, inquit, *ne capitis suaveolentia, vita maleolentiam addu-*
cat: nam Græcarum vovum jucundam affinitatem utcum-
que reddere studuimus, *ευωδία* & *δυσωδία*. Unguentum
enim in viro arguit vitæ molliem. Fama porro velut odor
est hominis. Simile quiddam dixit Martialis:

Nevole non bene olet, qui bene semper olet.

XC I. Dicebat inter servos ac dominos malos præter
vocabula nihil aliud interesse, nisi quod mancipia servi-
rent dominis, domini cupiditatibus: significans utroque
esse servos, miseriorem tamen servire servitutem dominos
quam mancipia, si sint improbi. Nam qui ducitur affectu-
um arbitrio, & multos habet dominos & turpes & incle-
mentes.

XC II. Græci mancipia, præcipue fugitiva, vocant
ἀνδράποδα, quæ dictio videtur composita ex viro & pede,
quum Grammatici variam reddant etymologiam. Quum
igitur quidam improbus Diogenem interrogasset, quare
mancipia fugitiva dicerentur *ἀνδράποδα*, *Quoniam*, inquit,
pedes habent virorum, animum autem qualem tu nunc habes,
qui hoc percontaris: sentiens illi esse mentem non hominis,
sed pecudis.

XC III. A prodigo petebat minam. Ille miratus im-
probam postulationem rogabat, cur quum ab aliis obolum
petere soleas, a me minam petis? *Quoniam*, inquit, *ab aliis*
sterum me accepturum spero, a te vero an umquam posthac ac-
cepturus sim, *Θεὸν ἐν γένεσι κείται*, id est, *in Deorum geni-*
bis situm est. Attexuit enim hoc Homeri hemistichium.
Significavit autem homini profuso periculum imminere,
ne brevi redigeretur ad extremam inopiam, ut ne obolum
quidem haberet reliquum.

XC IV. Quibusdam Diogeni probro vertentibus quod
peteret, quum id Plato non faceret, *Imo*, inquit, *petit &*
ille, sed

Ἀγχιχὼν κεφαλὴν ἵνα μὴ πυνθοίαι' οἱ ἄλλοι.

Id est:

Admoto capite, ut ne quisquam exaudiat alter.

Abusus est Homero carmine, quod est Odysseæ α. quo
significavit, Platonem non minus esse petacem, nisi quod
ille clam peteret, ipse palam.

XC V. Animadvertens quemdam imperite jaculan-
tem, proxime scopum confedit: cur id faceret interro-
gantibus; *Ne forte*, inquit, *me feriat*: significans illum quid-
vis percussurum citius quam scopum. At alii spectatores
quam possunt longissime sese a scopo semovent ne fe-
riantur.

XC VI. Qui scopum non attingunt, hi vulgo *ἀτυχεῖν*,
id est, *frustrari* dicuntur. At Diogenes negavit illos frustra-
ri qui aberrant a scopo, sed eos qui curas suas ad voluptates ve-
lut ad scopum dirigerent. Nam ab his petunt beatitudinem,
quum per eas deveniant in summam miseriam.

XC VII. Interrogatus num quid mali esset mors; *Quo*
inquit, *pacto malum, quum presentem non sentiamus? Quod*
autem abest, nulli malum est. Dum sentit homo, vivit: non-
dum igitur adest mors: quæ si adsit, abest sensus. Malum
autem non est, quod non sentitur. Hanc ratiocinationem
quidam tribuunt Epicuro. Mors quidem mala non est, sed
iter ad mortem miserum est. Id si metuimus, tota hominis
vita quid aliud est quam iter ad mortem?

XC VIII. Narrant Alexandrum Magnum adstantem
Diogeni, quæsisse ab eo, num ipsum metueret. At ille,
Quid es? bonum an malum? Alexander respondit, *bonum*.
Quis, inquit, *timet bonum?* Convicit Regem non esse me-
tuendum, nisi se malum esse profiteretur. Sed eodem en-
thymemate colligeret, Deum non esse timendum.

XC IX. Eruditionem omnibus hoc sermone commen-
dabat, quod diceret eam juvenibus adferre sobrietatem,

senibus solatium, pauperibus divitias, divitibus ornamen-
tum: propterea quod ætatem suapte sponte lubricam co-
erceat ab intemperantia, senectutis incommoda honesto
solatio mitiget, pauperibus sit pro viatico, non enim egent
eruditi. Divitum fortunas ornet.

C. Didymon, qui vulgo audiebat adulter, curabat o-
culum virginis. Ei Diogenes dixit; *Vide ne corrumpas pu-*
pillam. Hoc dictum apud nos perdidit suam gratiam. Apud
Græcos autem *κόρη* & virginem sonat & oculi pupillam. Lu-
sit igitur ex ambiguo Diogenes.

I. Admonitus a quodam, ab amicis illi tendi insidias,
ut caveret, *Quid facias*, inquit, *si similiter & cum amicis*
& cum inimicis habebimus consuetudinem? Ab inimicis no-
bis cavemus, amicis fidimus. Quod si pariter ab utrisque
nobis cavebimus, non est suave vivere.

II. Interrogatus quid esset in vita optimum, *Libertas*,
inquit. At vere liber non est, qui servit vitiis: nec liber
esse potest, qui multis eget: plurimis autem eget avarus,
ambitiosus ac delitiis deditus.

III. Olim in scholis pingi solebant Musæ ceu studiorum
præsides. Ingressus igitur scholam, quum videret multas
Musas, discipulos admodum paucos, dixit præceptorī,
Cum Diis multos habes discipulos. Ludens ex ambiguo ser-
monis. Nam Græci cum Diis dicunt, pro eo quod nos di-
cimus, faventibus Diis. Interdum *σὺν*, id est, *cum*, signifi-
cat *comitem*: cum multis te defendi, id est, multi mecum
te defenderunt.

IV. Quicquid per se turpe non esset, id ne in publico
quidem dicebat esse turpe. Hunc igitur in morem ratioci-
nabatur; *Si prandere malum non est, nec in foro prandere ma-*
lum est: sed prandere nihil mali est, ergo nec in foro prandere
malum est. Hactenus tolerari poterat Cynicus syllogismus,
verum quis ferat similiter colligentem, exonerare ventrem,
aut reddere lotium, aut habere rem cum uxore, aut exue-
re vestes, malum non est: ergo nec in publico malum est.
Probis viris ubique placet verecundia.

V. Dicebat usum atque exercitationem quemadmo-
dum in actionibus extrariis, ita & in actionibus virtutis &
animi tum celeritatem quamdam tum facilitatem pa-
rere.

VI. Dicebat, nec legem esse sine civitate, nec civita-
tem sine lege.

VII. Nobilitatem atque hoc genus alia fortunæ deco-
ra, dicebat nihil aliud esse quam velamenta malitiæ. Di-
vites enim quum aliis nihilo sint meliores, tamen peccant
licentius, juxta illud Flacci de Divite; *Et quisquid volet,*
hoc veluti virtute peractum, Speravit magna laudi fore. No-
biles autem plerique & hodie sibi nihil non permittunt.

VIII. Quum Xeniadæ serviret, amici agebant de illo
redimendo. At ille, *Nequaquam*, inquit, *an nescitis leones*
non iis servire a quibus aluntur, sed altores potius servire leoni-
bis. Nam leo ubicumque est, semper leo est.

IX. Quum a letali somno esset experrectus, Medicus-
que rogaret quid ageretur; *Recte*, inquit, *nam frater fratrem*
amplectitur. Alludens ad Homerum, qui *δάνατον* & *ἑμῶν*
germanos finxit, quod somnus mortis sit imago.

X. Rogatus quomodo se vellet sepeliri, iussit cadaver
abjici inhumatum. Tum amici, volucris ne & feris? *Mi-*
nime vero, inquit, *sed bacillum prope me quo illos abigam po-*
nite. Rursum illi, *Qui poteris, non enim senties*. *Quid igitur*,
inquit, *mibi ferarum laniatus oberit nihil sentienti?*

XI. Quum Plato laudaret quemdam hoc nomine, quod
erga omnes esset humanissimus; *Quid*, inquit Diogenes,
illi tribuendum est, qui tot annos in Philosophia versatus, nullum
hactenus affectit dolore? Sentiens proprium Philosophi mu-
nus esse mederi vitiis hominum: id autem fieri non pos-
se, nisi metu ac dolore: metu probri, dolore præsentis
ignominiae.

XII. Idem in Lacedæmone peregrinum quemdam
conspiciens sese studiose ad festum diem componentem,
Quid facis, inquit? *An non quilibet dies viro bono festus est?*
Sensit hunc mundum esse fanum Deo dignum, in quo con-
stitutus homo semper honeste velut in conspectu Numinis
omnia cernentis versari deberet. Detorsit huc proverbium
quo dicitur, *pigris semper esse festum*.

XIII. Dicere solebat adolescentibus meretricum do-
mos ingredi, ut perspicias quam viles res, quanto emantur
pretio

pretio. Huc alludit Terentius; *Hæc omnia nosse salus est adolescentulis.*

XIV. Ad salutem opus esse dicebat, aut fidis amicis, aut acribus inimicis, eo quod illi monent, hi redarguunt, utrique diversis quidem modis, sed pariter prosunt, dum per eos vitia nostra discimus. Hoc Laërtius tribuit Antistheni, Plutarchus Diogeni.

XV. Interrogatus a quodam, quo pacto maxime posset ulcisci inimicum; *Si te ipsum*, inquit, *probum & honestum virum prastiteris.* Hoc qui facit, & sibi prodest maxime, & inimicum maxime discruciat. Nam si fundum conspiciens bene cultum discruciat inimicus, quid fiet si te ipsum viderit veris ornatum bonis?

XVI. Quum Antisthenem morbo decumbentem inviseret, dixit: *Numquid amico est opus?* Significans in rebus afflictis potissimum fidis amicis utendum, qui vel re opitulentur, vel consolando molestiam mitigent.

XVII. Ad eundem alias, quoniam acceperat, illum amore vitæ morbum ferre molestius, cum sica ingressus est: ad quem quum Antisthenes dixisset; *Quis hisce doloribus liberabit?* Diogenes prolata sica, *Hæc*, inquit. Contra Antisthenes, *doloribus*, inquit, *dixi, non vita.*

XVIII. Corinthum profectus ludum ingressus est, quem ibi Dionysius regno pulsus aperuerat, auditque pueros male canentes. Interim ingressus Dionysius, quoniam putabat Diogenem consolandi gratia venisse; *Humiliter*, inquit, *facis, Diogenes*, hæc est rerum humanarum volubilitas. *Imo*, inquit Diogenes, *miror te etiamnum vivere, qui tantum malorum in regno patris: & video nihilo meliorem esse ludimagistrum, quam fuisti Rex.*

XIX. Idem dicebat *ceteris mortalibus*, quibus res sunt prospera, *vita jucunda est, mors odiosior: rursus infelicibus vita gravis est, mors optabilis.* At horum utrumque Tyrannis est molestius. Siquidem ut vivunt insuavius iis qui mortem vehementer optant, ita mortem perinde metuunt quasi vitam suavissime degant.

XX. Cuidam ostendenti horoscopon; *Bellum*, inquit, *hercle instrumentum, ne frustremur cæna:* sentiens inutiles esse artes Geometricas cum cæteris.

XXI. Alteri cuidam jactanti Musices peritiam, respondit:

*Γνώμῃς γὰρ ἀνδρῶν εὖ μὲν οἰκῶνται πόλεις,
εὖ δ' οἶκος ἢ ψαλμοῖσι καὶ τερετισμοσιν.*

Id est:

*Prudentia urbes bene gubernat, at domus
Nec cantilenis, nec modis regitur probe.*

XXII. Quum Speusippus paralyti resolutus vehiculo deportaretur in Academiam, ac Diogeni forte obvio dixisset, *χαῖρε*: respondit, *At non tu sane, qui quum ad istum sis affectus modum, sustineas vivere:* sentiens esse veri Philosophi, sponte mortem adsciscere, posteaquam desit esse usui ad vitam humanam. Idque fecit postea Speusippus.

XXIII. Quum puerum conspiceret indecore se gerentem, pædagogum illius baculo percussit, dicens; *Cur sic instituis?* Indicans primæ ætatis formatoribus potissimum imputandum esse, si adolescentes evadant male morati, aut secus. Refert Aphthonius ac Priscianus.

XXIV. Cuidam probri gratia objicienti paupertatem, quum ipse esset scelerosus. *Ob paupertatem*, inquit, *neminem vidi torqueri, ob malitiam multos.*

XXV. Paupertatem appellabat virtutem *ἀντοδιδάκτορ*, id est, *quæ per se discitur.* Divitibus opus est multis præceptis, ut frugaliter vivant, ut corpus exerceant laboribus, ne corporis ambizioso cultu delectentur, aliaque innumera quæ omnia se ipsam docet paupertas.

Lacedæmonis, quibus merito prima laus debetur in Apophthegmatibus, subjecimus tres Philosophos, sed in hoc genere præcipuos, quibus addemus totidem Reges, qui civilium dictorum gratia præ cæteris celebrantur, ne Lectorem turba rerum obruamus.

LIBER QUARTUS.

PHILIPPUS MACEDO.

X Græcorum Regibus, mea sententia, nullus fuit, quem cum Philippo Rege Macedonum, Alexandri Magni patre, conferamus, vel ingenii dexterritate, vel dictorum urbanitate.

I. Is dicere solebat, *Athenienses sibi magnopere beatos videri, qui quotannis invenirent decem, quos belli duces crearent, quum ipse multis annis unum dumtaxat belli ducem reperisset, Parmenionem.* Significans, inutile Reipublicæ subinde mutare duces, sed satius esse, quem idoneum ac fidum nactus sis, eum non mutare. Tum in bello non referre quam multi sint duces, sed quam bello gerendo accommodi.

II. Quum illi nuncium esset allatum, uno die multas res feliciter ac prospere gestas esse: nam eodem tempore, quadrigis vicerat in Olympiis, & Parmenio Dardanos prælio fuderat, & Olympias ipsi masculinum foetum erat enixa: porrectis in cælum manibus exclamavit: *Et, ô fortuna*, inquit, *pro tot tantisque bonis levi quopiam malo me affice.* Vir cordatissimus non insolenter gestit ob rerum successum, sed fortunæ indulgentiam suspectam habuit, cujus ingenium esse novit, ut quibus exitium molitur, his prius nova rerum prosperitate blandiatur. Huc pertinet quod de Polycrate Samiorum Tyranno refert Plinius.

III. Quum subactis Græcis quidam ipsi auctores essent, ut civitates præfidiis contineret ne deficerent; *Malo*, inquit, *diu bonus & commodus, quam brevi tempore dominus appellari:* sentiens, regnum quod beneficiis ac benevolentia teneretur esse perpetuum, quod vi metuque non esse diuturnum.

IV. Quidam petulantioris linguæ maledicta conjicere solebat in Philippum: hunc amici hortabantur ut ejiceret in exilium. At ille negavit se hoc facturum; demirantibus quid ita; *Ne*, inquit, *oberrans inter plures male de me loquatur.* Quod maledicum non egit in crucem, vel clementiæ erat quod ignovit, vel magnanimitatis quod contempsit:

quod noluit expellere, prudentiæ. Plus enim nocuisset.

V. Smicythus Nicanorem deferebat apud Regem, quod sine fine de ipso male loqueretur: quumque suaderent amici ut hominem accersi juberet, deque eo supplicium sumeret, Philippus ita respondit; *Nicanor non est Macedonum pessimus, videndum est igitur, ne ubi nos cesserimus in officio.* Ut igitur cognovit vehementer afflictum inopia, & tamen a Rege neglectum fuisse, jussit donum aliquod ad illum deferri. Hoc facto quum rursus Smicythus diceret Regi, *Nicanorem apud omnes sine fine prædicare laudes ipsius; Videtis igitur*, inquit, *in nobis esse situm, ut bene aut male audiamus.* Immane quantum absunt ab hujus Principis ingenio, qui numquam sibi videntur satis laudari, quum nihil faciant laudandum: nec student beneficiis sibi conciliare benevolentiam hominum, sed metui malunt quam amari: quumque sæpenumero faciant detestanda, idque palam, tamen perit quisquis ausus est hiscere.

VI. Ajebat se his qui in Republica Atheniensium administranda primores essent, plurimam habere gratiam, quod suis convitiis efficerent, ut ipse tum oratione, tum moribus evaderet melior; *Dum conor*, inquit, *illos dictis pariter ac factis mendacii convincere.* O vere Philosophicum Principis animum, qui novit etiam ex inimicis capere utilitatem, nec quod vulgus solet, hoc tantum spectare, ut maledicos afficeret malo, sed ut ipse minus malus redderetur, illorum maledictis admonitus.

VII. Quum Athenienses, quotquot apud Cheronæam capti fuerant, gratis dimisisset, illi vero etiam vestes stragulasque repescerent, atque hac de causa Macedones in jus vocarent, risit Philippus, dicens; *Quid? Nonne videntur Athenienses arbitrari, se a nobis in talorum ludo victos esse?* Tam civiliter tulit victor victorum ingratitudinem, qui non solum gratias non agerent, quod ipsi & incolumes & gratis fuissent dimissi, verum etiam criminarentur, quod non simul & amictus & stragulas redderent, quasi nescirent quale esset jus belli, quasque nihil aliud esset certare armis, quam certare talis, qui ludus est puerorum.

VIII.

VIII. Quum esset illi clavicula in bello fracta, ac Medicus a quo curabatur, in singulos omnino dies aliquid posceret; *Sume*, inquit, *quantum voles, nam clavem habes*: ludens ancipiti voce; *κλεις* enim Græce & *clavem* sonat, qua aperitur scrinium aut ostium, & *commisuram humeri cum pectore*. Quid hoc animo civilius, cui & in dolore, & erga avarum Medicumolari libuit, nec ob cruciatum morosior, nec improbitate postulantis offensior.

IX. Duo erant fratres, quorum alteri nomen *Amphoterus*, quod Græcis sonat *ambo*, alteri *Hecaterus*, quod illis sonat *uterque*. Philippus itaque animadvertens *Hecateron* esse cordatum ac gerendis rebus accommodum, contra *Amphoteron* ineptum ac degenerem, invertit illis nomina, dicens, *Hecateron esse Amphoteron, Amphoteron autem esse Udeteron*, id est, *neutrum*. Significans, alterum fratrum, videlicet *Hecateron*, duorum in se virtutes complecti, alteri nihil relictum. Itaque ei qui *Amphoterus* dicebatur, mutavit nomen in contrarium, ut *ὑδέρως* diceretur, quasi nullius pretii.

X. Quibusdam ipsi consulentibus ut cum Atheniensibus asperius ageret, respondit, *Illos absurde facere, qui homini sumpta ad gloriam tum agentis, tum patienti suaderent, ut gloria sua theatrum abjiceret*: significans, se hoc agere, non ut Athenas everteret, sed ut civitati celeberrimæ doctissimorum virorum copia florenti suas virtutes probaret.

XI. Duo pariter scelerosi sese invicem accusabant, cognoscente Philippo: audita causa pronunciavit, ut alter exsularet *Macedonia*, alter illum insequeretur. Hoc Græce sonat jucundius, quod *φύγειν* & ad fugientem pertineat, & ad exsulantem: fugientem autem insequimur. Neutrum igitur absolvit Philippus, sed utrumque damnavit exilio.

XII. Quum appararet in loco pulcro castra metari, & moneretur illic non esse pabulum pro jumentis; *Qualis*, inquit, *est nostra vita, si etiam ad asinorum commoditatem vivere cogimur?*

XIII. Quum arcem quamdam ac præsidium capere destinasset, valde munitam, atque exploratores retulissent, prorsus esse difficile, atque adeo etiam impossibile: percontatus est, num usque adeo arduum esset, ut nec asinus auro onustus posset accedere: significans, nihil esse tam munitum, quod auro non expugnetur. Quod ipsum Poetæ significarunt fabula Danaes a Jove stuprata, sed Deo in aurum verso. Unde Flaccus, *Aurum per medios ire satellites, Et percurrere amat castra potentius Ferro*.

XIV. Quum hi qui apud *Lasthenem* erant quererentur, indigneque ferrent quod quidam ex Philippi comitatu dicerent ipsos proditores, Philippus respondit, *Macedones esse ingenio parum dextro, sed plane rusticanos, qui lignem nihil aliud nosse vocare quam lignem*. Alludens ad illud proverbium celebre, *τὰ σῦκα σῦκα, τὴν σκάφην σκάφην λέγων*. Innuit autem, illos re vera esse proditores. Rusticana veritas quamque rem suis nominibus appellat.

XV. Filium Alexandrum admonere solebat, ut cum Macedonibus comiter haberet consuetudinem, vulgo interim conciliata benevolentia vires ac robur sibi parans, dum liceret alio regnante esse humanum: prudenter intelligens, ut nulla re melius constabili imperium, quam civium benevolentia: ita difficillimum esse jam regnum administranti erga quoslibet esse humanum, non solum quod Regia potestas opposita sit invidiæ, verum etiam quod Respublica non possit esse incolumis, nisi scelera suppliciis coerceantur. Regibus enim hæcenus temperanda est humanitas erga cives, ut interim Regiam tueantur auctoritatem. Nam immodica bonitas sæpe contemptum parit.

XVI. Eidem suadebat, ut eos qui in Republica polleant auctoritate tum bonos, tum malos sibi conciliaret amicos, ac bonis quidem uteretur, malis vero abuteretur. Præcipua Regum ars est, nullum rejicere, sed ad publicam utilitatem omnium operam accommodare. Quemadmodum Deus unicus totius mundi Monarcha, malis geniis ac impiis hominibus abutitur ad utilitatem Ecclesiæ: ita Principes cordati norunt & probis & improbis uti: non quod ipsi per malos mali quippiam faciunt, sed quod per malos puniunt malos. At multi sunt Principes qui præpostere bonis abutuntur, malis utuntur. Ad tyrannica negotia viros ad-

hibent sanctitatis opinione celebres, quo vulgus, esse rectum ac pium quod agunt, existimet.

XVII. Idem Philippus quum Thebis obses esset, Philonis Thebani hospitio usus est, multisque insuper ab eo beneficiis affectus. Is quum vicissim a Philippo nihil muneris vellet accipere; *Neme*, inquit Philippus, *beneficentia superatum hac laude spoliis, quod hæcenus a nemine beneficiis victus fuerim*. O animum imperio dignum. Pulcrius existimavit benefaciendo quam potentia vincere.

XVIII. Quum multi bello capti venderentur, Philippus in auctione sedebat sublata veste parum decore. Quidam igitur eorum qui vendebantur exclamavit; *Parce mihi, Philippe, paternus enim tibi sum amicus*. Philippo vero interrogante, quo pacto, & unde, o homo, conflata est hac amicitia? Tum ille, *Volo*, inquit, *propius accedens dicere*: quum admissus esset, quasi arcani quippiam dicturus; *Demitte*, inquit, *chlamydem aliquantulum, nam ad istum modum indecenter sedes*. Mox Philippus, *Hunc*, inquit, *sinite abire liberum*. Nesciebam enim illum mihi vere benevolum & amicum esse. Non offensus est Rex tantus, nec simulatione, nec admonitione ignoti hominis, sed simul & simulatione mutua simulationem texit, & tantillum officium magno libertatis præmio pensavit.

XIX. Quodam tempore ab hospite quodam invitatus ad cenam, inter eundem plures forte obvios secum adduxit umbras. Ubi sensit hospitem turbari, quod tam multis non sufficeret apparatus, præmissis ad singulos amicos puero, jussit ut placentæ servarent locum: illi persuasum dum placentas expectant, paululum edebant, ita factum est ut coena sufficeret omnibus. Faceto joco simul & elusit amicos, & hospitis pudori subvenit.

XX. Hippareho Euboico vita defuncto, Philippus præ se ferebat quam illius mortem acerbe ferret. Itaque cuidam volenti dolorem ipsius mitigare dicentique; *Attamen ille tempestive decessit, jam natus grandis*: *Sibi quidem ipsi*, inquit Philippus, *tempestive decessit, sed mihi præpropere*: *Mors enim illum anticipavit, priusquam a me beneficium acceperit nostra dignum amicitia*. Perquam rarum est, Principem sentire gratiarum affectus, sed amicis plerique non aliter quam equis utuntur, dum usui sunt, curant, inutiles factos abjiciunt, eosque spoliant citius quam beneficio juvant.

XXI. Ubi rescivit Alexandrum filium queri, quod pater ex pluribus foeminis gigneret liberos, sic illum hortatus est; *Ergo quum plures habeas regni competitores, da operam ut honestus ac probus evadas, ut non per me, sed per te ipsum regnum obtinuisse videaris*. Vir prudentia vere Regia præditus, non consolatus est filium, sed metum illius auxit, quo magis exstimularet ad virtutem: indicans illi non aliter sperandum paternum regnum, nisi se successionem dignum præberet, nec tam magnum esse regnum adipisci, quam regnum promeruisse.

XXII. Eundem hortabatur ut auscultaret Aristoteli, cui traditus erat instituendus, daretque operam Philosophiæ; *Ne*, inquit, *multa committas, qua me fecisse nunc poenitet*. Perspexit egregius Princeps, neminem Philosophiæ expertem regno idoneum esse, nec puduit fateri, se multa per errorem fecisse perperam, quod a teneris unguiculis Philosophiæ præceptis non fuisset imbutus. Nam qui experimentis discunt administrare regnum, licet ingenio felicissimo nati sint, tamen & sero & magno Reipublicæ malo tandem evadunt boni Reges. At qui Philosophiæ præceptis præmonitus accedit, si adsit mens integra, vix poterit ab honesto deflectere. Ubi sunt interim qui literas ac Philosophiæ studium clamant ad Rempublicam administrandam prorsus inutile?

XXIII. Ex Antipatri amicis quemdam in judicium numerum adscriperat. Verum post ubi cognovit illum tingere barbam & capillos, submovit eum dicens; *Qui in capillis fidus non esset, eum in rebus gerendis non videri dignum cui fideretur*. Fuco utebatur in tingendis capillis, ubi non multum erat lucri, multo magis usurus erat fuco in publicis negotiis, ubi dolus interdum ingens adfert emolumentum. Et hanc oportet Regum præcipuam esse curam, ut cognoscendis causis viros præficient incorruptos. Id qui fieri potest, ubi venduntur judicandi munia, & is designatur judex, non qui vir melior est, sed qui ad dandum prior,

aut largior. At apud Philippum nec Antipatri tantum valebat auctoritas, quin suspectum e iudicum ordine moveret.

XXIV. Machetæ cuiusdam pro tribunali sedens causam cognovit, sed dormitabundus, nec satis attentus ad juris æquitatem, itaque sententiam tulit adversus Machetam. Verum quum is exclamasset, se ab ea sententia appellare, Rex iratus, *ad quem*, inquit? Nam appellandi verbum Monarchis est invisum. Hic Machetes, *Ad te ipsum, o Rex, si expergiscaris, & attentus audias causam*. At tum quidem surrexit Rex. Cæterum posteaquam causam apud se melius perpendisset, intelligeretque Machetæ factam injuriam, iudicata quidem non rescidit, sed pecuniam qua damnatus fuerat Machetes, ipse persolvit. In uno facto quot Regiæ virtutis argumenta? Non perseveravit irasci & provocanti, & somnolentiam publice obijcienti, sed per otium rem suo cum animo accuratius consideravit, jam ab ira liber. Sit hoc civilitatis Regiæque moderationis: illud vero prudentiæ, quod ingenioso commento sic damnatum exemit damno, ut Regiam tamen in iudicando auctoritatem non proderet, multam privatim perinde quasi ipse damnatus esset dissolvit.

XXV. Indignantibus Philippi amicis, quod Peloponnesii in Olympiacis ipsum sibilis deriderent, præsertim beneficiis a Rege affecti, hoc sermone Philippum exstimulantibus ad vindictam: *Quid igitur*, inquit, *futurum est, si quid illis faciamus mali?* Urbanissime amicorum argumentum vertit in diversum. Si tam pravo ingenio sunt, ut eos irrideant qui de ipsis bene meriti sunt, gravius nocebunt, si quis illos malefactis provocet. Hoc non solum moderationis & clementiæ, verum etiam eximæ cuiusdam magnanimitatis documentum fuit, ingratorum sibilos Regem negligere.

XXVI. Harpalus pro Cratete propinquo ac familiari suo, qui injuriarum postulabatur, petiit a Philippo ut reus multam quidem solveret, sed a causâ liberaretur, ne damnatus hominum maledictis exponeretur. Hic vero Philippus, *Præstat*, inquit, *ut ipse male audiat, quam ut nos propter illum*. Indulgebat amicis, sed quatenus licebat integra iudicis opinione.

XXVII. In exercitu quum multo tempore dormisset, experrectus: *Tuo*, inquit, *dormivi, vigilavit enim Antipater*. Subindicans, non esse Regium indulgere somno, præsertim in bello: sed tamen hoc interdum absque periculo fieri, si Rex habeat fidem ac vigilantem Præfectum. Ita cum laude amici suam excusavit somnolentiam.

XXVIII. Rursus evenit, ut interdiu dormiente Philippo, Græci qui multi simul ad ostium convenerant, indigne ferrent, Regemque incusarent, quod ob illius somnolentiam non statim admitterentur ad colloquium: hic Parmenio sic Regi patrociniatus est; *Nemiremini*, inquit, *si nunc dormit Philippus, nam quum vos dormiretis, hic vigilabat*. Significans, Græcis negligenter rem gerentibus, Philippum illis fuisse præsidio.

XXIX. Quemadmodum ipse fuit urbanus, ita aliorum false dictis delectabatur. Itaque quum cantorem inter coenandum vellet reprehendere, deque pulsu chordarum loqueretur; *Dii*, inquit cantor, *prohibeant, o Rex, ne tu me melius hac noris*. Civiliter & sibi vindicavit de arte iudicium, & Regem non offendit, meliorem illum iudicans, quam ut cum musico de fidibus contenderet.

XXX. Quin & asperius dicta, modo tempestive, æquo ferebat animo. Nam quum dissidium haberet cum Olympiade uxore, cumque Alexandro filio, Demaratum Corinthium ad se venientem percontatus est, quomodo inter Græcos invicem conveniret. Hic Demaratus, *scilicet*, inquit, *magnopere tibi cura est Græcorum concordia, quum qui tibi sunt conjunctissimi, huiusmodi in te sint animo*. Quid hic expectas, nisi ut Rex offensus Demarati libertate, jubeat illum ab oculis suis abduci? Immo quoniam Demarati sermo ab ira ad saniora consilia vocabat, Rex sese ad ejus objurgationem composuit, positaque ira rediit cum suis in gratiam.

XXXI. Anui cuidam pauperculæ Philippum appellanti, ut causam ipsius cognosceret, quum hac flagitatione frequenter obstreperet illi, respondit, *sibi non esse otium*: quumque anus inclamasset, *proinde ne Rex quidem esse velis*:

A Philippus admiratus aniculæ liberam vocem, non illi solum præbuit aures, verum etiam alios audivit. Hoc idem Latini tribuunt Adriano Imperatori.

XXXII. Philippus quum audisset, filium suum quodam in loco scite cecinisse, civiliter objurgavit, dicens; *Non te tui pudet, qui noris tam belle canere?* significans, alias artes esse Regi digniores.

XXXIII. Idem in palæstra prolapsus, quum surgens in pulvere vidisset corporis vestigium; *Papa*, inquit, *ut minimam terra partem natura sortiti, orbem appetimus universum?* Utinam hoc dictum inhæsisset animo filii, cujus ambitioni orbis fuit angustus.

XXXIV. Philippus Alexandrum filium objurgans, quod largitionibus Macedonum benevolentiam consecraretur; *Quate, malum*, inquit, *ratio in istam spem induxit, ut eos tibi putes fore fideles, quos pecunia corruperis?* An tu id agis, ut Macedones te non Regem suum, sed præbitorem putent?

XXXV. Athenienses legationem ad Philippum miserant. Ea benigne audita, ut humaniter dimitteret, jussit illos dicere, qua in re gratum facere posset Atheniensibus; hic Demochares excipiens; *si te ipsum*, inquit, *suspendas*. Is Demochares unus fuit e legatorum numero, ob linguæ procaciam dictus parrhesiastes. Ob tam inhumanum responsum indignantibus Regiis amicis, Philippus compefcuit eos, jussitque ut Therfiten illum incolumem dimitterent. Tum ad cæteros legatos conversus; *Renunciate*, inquit, *Atheniensibus, multo superbiores esse, qui ista dicunt, quam qui impune dicta audiunt*. Tales demum animi regno digni sunt.

A L E X A N D E R M A G N U S.

I. In Philippi dictis nihil erat, quod præter urbanitatem non etiam ad bonos mores conducirer: nec video quem Philippo jungamus congruentius, quam filium Alexandrum. Is puer etiamnum, quum Philippus pater multa præclare feliciterque gereret, nequaquam eo gaudebat, sed ad pueros æquales ac collataneos dicebat; *Pater mihi nihil relicturus est*. Illis contra dicentibus; *Immo hac omnia tibi parat*. *Quid profuerit*, inquit Alexander, *si multa possidens agam nihil?* Jam tum cognoscas scintillam indolis ambitiosæ & irrequietæ.

II. Idem quum levitate corporis, ac pedum celeritate polleteret, patri hortanti ut in Olympiis stadium decurreret; *Facerem*, inquit, *si Reges habiturus essem concertatores*. Et hic agnoscas excelsum, nec cuiquam facile cessurum in certamine laudis & imperii. Nondum erat Rex, & tamen non dignabatur nisi cum Regibus committi.

III. Quum puella multa nocte ad Alexandrum esset deducta, cum eo dormitura, rogavit Rex ubi fuisset tam diu: illa respondente, se expectasse donec maritus isset cubitum: ministros accitos acriter objurgavit; *Reducite*, inquit, *hanc, parum enim absuit quin vestra culpa fuerim factus adulter*. Egregium castitatis exemplum, tum in juvene, tum in Rege. Nam apud illos simplex stuprum pro nullo crimine habebatur. Apparet autem tum fuisse morem qui adhuc durat in Italia, ut uxores secubarent a viris, nisi si quando vocarentur.

IV. Alexandro puero Diis largius facienti suffitum, ac subinde ad thus accurrenti, Leonides illius pædagogus qui tum aderat; *Hæus puer*, inquit, *tum large facies suffitum, quum regionem deviceris qua thus gignit*. Post quum eam regionem obtinuisset, memor ejus dicti, hac sententia scripsit illi literas; *Misto tibi thuris & casia talenta aliquot, ne posthac parcus sis erga Deos, quum non ignores nos positos regione odores gignente*.

V. Apud Granicum Martem experturus, hortabatur Macedones ut affatim pranderent, veluti postridie ex hostium comœatu coenaturi. Præsens animus, ac de belli eventu fidens ac securus.

VI. Perillus unus ex amicorum Alexandri numero, filiabus suis ab Alexandro dotem petiit. Jussit Rex illum capere talenta quinquaginta, quumque is respondisset, decem satis esse; *Tibi quidem*, inquit, *satis est tantum accipere, mihi vero non satis est tantum dare*. Præclare dictum, nisi virtutis indolem ambitio vitiafferet.

VII. Anaxarcho Philosopho jusserat Quæstorem dare quantumcumque ille postulare, quumque Quæstor audita

dita postulatione turbatus Alexandro indicasset, Philosophum petere centum talenta; *Recte*, inquit, *facit, sciens se amicum habere, qui tantum dare & possit & velit*. Hic dubites utrum potius admirari oporteat, Regiam ne liberalitatem in donando, an Philosophi improbitatem in postulando, nisi malumus hanc vocare fiduciam.

VIII. Mileti quum vidisset multas statuas eorum qui in Olympiis ac Pythiis vicerant, easque prægrandes; *Et ubi*, inquit, *erant tam magna corpora, quum Barbari vestram urbem obsiderent?* Salse taxavit illorum stultam ambitionem, qui gloriarentur his qui corporum magnitudine viribusque præstantes in ludicris certaminibus victoriam reportassent, quum in tantis periculis nulli fuissent qui adversus Barbaros se tales præberent.

IX. Quum Regina Carum Adas illud haberet studio, ut assiduo mitteret Alexandro obsonia bellariaque, per tallium rerum architectos coquosque magna arte parata, Alexander ait, *se ipsum habere meliores obsoniorum artifices, ad prandium quidem nocturnum iter: ad cœnam vero tenue prandium*.

X. Quodam tempore, quum omnibus ad prælium apparatus interrogaretur, numquid aliud præter hæc fieri vellet; *Nihil*, inquit, *nisi ut Macedonum barba radantur*. Hoc dictum quid sibi vellet admirante Parmenione; *An nescis*, inquit, *in prælio nullam ansam meliorem esse quam barbæ*. Significabat cominus esse pugnandum, in quo genere certaminis barbæ officiant, quod his milites facillime possunt apprehendi.

XI. Darius obtulit has condiciones Alexandro, ut ab ipso acciperet talentorum decem millia, & insuper Asiam secum ex æquo partiretur. Id quum recusaret Alexander; *Ego*, inquit Parmenio, *accepissem, si Alexander essem. Et ego*, inquit Alexander, *si Parmenio essem*. Dario vero hunc in modum respondit, *Neque terram duos soles, neque Asiam duos Reges ferre posse*. Et hic animi celsitudinem probare possis, nisi dictum impotentiam quamdam dominandi saperet.

XII. Quum in Arbelis de rerum summa periclitaturus esset, conficturus cum mille hominum millibus ad pugnandum instructis, adierunt illum milites aliquot ipsi bene volentes, deferebantque cæteros, quod in castris inter se miscerent sermones, conspirarentque ne quid prædæ in Regium tentorium deportarent, sed ipsi totum in suum verterent lucrum. His auditis subrisit Alexander, *Fausa*, inquit, *nunciatis. Siquidem audio sermones virorum, ad vincendum non ad fugiendum animatorum*. Nec illum sefellit divinationo, plurimi namque milites Regem adire dicentes, Bono animo esto Rex, neque metuas hostium multitudinem, ne pedorem quidem nostrum ferre poterunt.

XIII. Idem instructa jam ad prælium acie, quum cerneret militem quemdam id temporis amentum telo adaptantem, ut inutilem submovit ab exercitu, qui tum demum appararet arma, quum his utendi tempus adesset. Hoc inter stratagemata magis commemorandum erat, quam inter apophthegmata, quemadmodum & hoc quod subjiciam.

XIV. Legebat Alexander epistolam a matre missam, quæ arcana quædam & calumnias adversus Antipatrum continebat, simulque, ut solet, cum Rege legebat Hephæstion, nec enim Rex vetuit legere, sed perlecta epistola anulum signatorium e digito detractum ori illius appressit: hoc gestu admonens, ut arcana contineret. Exemplum insignis de amico fiduciæ, tum etiam humanitatis egregiæ, qui calumnias latius spargi noluerit, licet invisum haberet Antipatrum.

XV. In Ammonis templo quum a vate dictus esset Jovis filius; *Nihil*, inquit, *mirum, nam Jupiter omnium quidem natura pater est, sed ex his optimos quosque peculiariter suos facit*. Modestissime interpretatus est oraculum: nam vates per adulationem dixit illum filium Jovis, quasi sic e Jove prognatus esset, quemadmodum Hercules creditus est esse Jovis filius. Alexander falsus est, Jovem natura auctorem ac parentem esse omnium, sed eos demum peculiariter pro filiis agnoscere, qui virtute ac præclare gestis proxime ad divinam naturam accederent. Ea est omnibus benefacere.

XVI. Quum in bello crus esset illi sagitta vulneratum,

A multique accurrerent, qui ipsum frequenter Deum appellare consueverant, exporrecta hilarique fronte ad Homeri carmen alludens, dixit: *Hic sanguis est quem videtis, liquorque qualis divi solet emanare beatis?* Nimirum irridens adulatorum vanitatem, quum ipsa res declararet, ipsum nihil aliud esse quam hominem. Alludit autem ad locum Homeri Iliad. e. ubi narratur Venus a Diomede vulnerata.

XVII. Nonnullis Antipatri frugalitatem laudantibus, quod alienam ab omnibus delitiis austeramque vitam ageret; *Foris*, inquit, *Antipater alboutitur pallio, intus vero totus est purpureus*. Notans fictam illius parsimoniam, quum esset alioqui ambitiosissimus.

B XVIII. Quum hieme frigidoque cœlo apud amicum quemdam convivio acciperetur, videretque foculum exiguum & ignis pusillum: *aut ligna*, inquit, *infer, aut thus*. Subnotans, convivatorem lignis suis parcere, perinde quasi thus essent, quum in rigore tanto nec thuri parcendum esset: simul satis esse ignis ad faciendum suffitum Diis, at parum ad depellendum frigus.

XIX. Quum apud Antipatridem cœnaret, isque ad cœnam formosam psalteriam induxisset, Alexander ad spectu motus in illam exarsit: mox rogavit Antipatridem, numquid ipse mulieris amore teneretur: illo confitente; *O scelestè*, inquit, *non tu protinus abduces e convivio mulierem?* Quantum ille animus aberat a constupranda aliena uxore, qui tantopere sibi metuit ab amica hospitis?

C XX. Rursum quum Cassander Pythonem Evii tibicinis amasium per vim osculari vellet, idque Evium ægre ferentem sensisset Alexander, iratus exiliit in Cassandrum clamans; *Ita ne per nos, ne amare quidem quicquam licebit?* Non satis erat Regi, si se ipsum præstaret continentem, nisi & Præfectos haberet sui similes. Quando autem passus fuisset a suis per vim constuprari filiam aut uxorem honesti civis, qui tibicini suos amores etiam ab osculo voluit esse inviolatos? Denique quod duces peccarent, arbitratus est ad se pertinere.

D XXI. Quum e Macedonum numero ad mare remitteret valetudinarios ac mutilos debilesque, proditus est quidam, qui se inter ægrotos adscripserat, quum non ægrotaret. Is quum ad Alexandri conspectum adductus esset, & examinatus fateretur se morbum prætexuisse ob amorem Telestippæ, quæ ad mare fuerat profecta: percontatus est Alexander, cui negotium retrahendæ ad exercitum Telestippæ delegaretur. Cæterum ut cognovit eam esse liberam; *Persuadeamus igitur*, inquit, *ô Antigènes, Telestippæ, ut nobiscum maneat*. Nam vim admovere liberæ, non est nostrum. Sic indulgit amori strenui militis, quem in exercitu retinere cupiebat, ut ingenuam mulierem redire nollet nisi persuasam.

E XXII. Quum Græci qui apud hostes stipendium faciebant, venissent in potestatem Alexandri, Athenienses quidem jussit in compedibus servari, quod quum ex publico stipendium haberent, tamen apud hostes meruissent: similiter & Thessalos, quod regionem optimam nacti, non eam colerent: Thebanos vero dimisit, dicens: *His per nos nihil est reliquum, neque civitas, neque agri*. Ita moderatus est poenam, ut mortem commertis non indiceret nisi vincula, & culpam eorum qui necessitatem excusare poterant, in se transtulit.

F XXIII. Ex Indis quemdam sagittandi arte cum primis celebrem, adeo ut etiam per anulum sagittam mittere diceretur, quum in bello cepisset, jussit artis suæ specimen edere: recusantem iratus Rex necari jussit. Quum duce-retur homo, dixit his a quibus ducebatur, se multis diebus non exercuisse artem, eoque timuisse ne aberraret. Id ubi renunciatum est Alexandro, quod non contumacia, sed ignominia metu recusasset, admiratus ingenium gloriæ studiosum, dimisit illum donatum, eo quod mortem optere maluisset, quam fama sua videri indignus. Hic apparet, non omnino vanum esse, quod proverbio jactatum est, *Simile simili esse amicum*. Alexander gloriæ supra modum appetens similem affectum in aliis amabat.

XXIV. Taxiles unus e numero Regum Indiæ, occurrens Alexandro, sic illum affatus est; *Provoco te*, inquit, *non ad pugnam, neque ad bellum, sed ad aliud certaminis genus; Si inferior es, a nobis accipe beneficium: sin superior,*
Tom. IV. N 2 no-

nobis benefacito. Cui Alexander, *Atqui*, inquit, *ob hoc ipsum inter nos cersandum est, uter benefaciendo superet alterum.* Et humanissime complexus illum, non solum non spoliavit ditione, sed auxit etiam.

XXV. Quum audisset de rupe quadam apud Indos, quæ ob sublimitatem velut avibus inaccessa *ἄσπρος* dicitur, quod ipse quidem locus expugnatu difficilis esset, sed qui cum teneret formidolosus; *Nunc*, inquit, *locus captu facilis est*, significans, nihil prodesse munimenta, nisi vir fortis ea tueatur. Arx enim non tam follis ac muris tuta est quam viris.

XXVI. Quum alius quidam rupem teneret inexpugnabilem, ut putabatur, semet Alexandro dedit: at Alexander non solum ejus ditionis Principem esse iussit, verum etiam addidit, dicens; *Hic homo mihi videtur sapere, qui se maluit bono viro, quam loco munito concredere.*

XXVII. Rupe capta quum amici dicerent, illum egregiis gestis Herculem superasse. *At ego*, inquit, *meas res gestas in imperio, ne verbo quidem cum his qua gessit Hercules arbitror conferendas.* Adulabantur illi, sed hujus animo nulla satisfaciebat adulatio.

XXVIII. Quosdam ex amicis multavit, quod in ludo alexæ sensisset eos non ludere. Siquidem multi sunt qui in hoc ludo velut in re maxime seria versantur. Non enim ludunt, qui fortunas suas omnes, interdum & liberos, alexæ permittunt arbitrio.

XXIX. Inter amicos quos habebat præcipuos ac potentissimos, omnium maxime videbatur honorare Craterum, sed omnium maxime diligere Hephæstionem. *Craterus enim*, inquit, *amat Regem, Hephæstion amat Alexandrum.* Id Græcè jucundius dicitur, *φιλοβασιλεύς, φιλαλέξανδρος*. Sentiens, Craterum in his quæ ad Regiam dignitatem attingebant præstare fidum amicum, Hephæstionem privato quodam affectu diligere Alexandrum. Pariter itaque, licet dissimiliter, amantibus, diversa ratione persolvit præmium: Craterum ornavit dignitate, Hephæstionem ad intimam admisit familiaritatem.

XXX. Xenocrati Philosopho quinquaginta talenta dono misit: ea quum ille recusasset accipere, dicens sibi non esse opus, interrogavit an ne amicum quidem ullum haberet cui esset opus. *Nam mihi*, inquit, *vix Darii opus in amicos suffecerunt.* Hic utrius animum magis admirari conveniat nondum statui, Regis ne tam ad liberalitatem propensum, an Philosophi, qui tantum munus a tanto Rege ultro delatum remiserit.

XXXI. Porus Rex ab Alexandro devictus, quum ab eo post pugnam rogaretur dicente; *Quo modo te tractabo?* *Regaliter*, ait. Rursus subjicienti Alexandro; *Num quid etiam aliud?* *Omnia*, inquit Porus, *complectitur hoc verbum, Regaliter.* Alexander & prudentiam & fortitudinem viri admiratus, latiore ditionem illi addidit ea, quam prius obtinuerat. Supplici & ad pedes abjecto minus concessisset. Adeo diligebat animosus juvenis impavidos animos. Q. Curtius aliquanto secus narrat. Interrogatus Porus quid ipse victorem statuere debere censeret; *Quod hic*, inquit, *dies tibi suadet, quo expertus es quam esset caduca felicitas.* Submonuit Regem, ut modeste sua fortuna uteretur, memor ipsi posse accidere, quod acciderat Poro.

XXXII. Quum accepisset esse quemdam qui convitiis ipsum impeteret; *Regium est*, inquit, *quum facias bene, audire male.* Nihil hoc dicto generosius, quamquam idem & aliis adscribitur.

XXXIII. Morti proximus ad amicos respiciens dixit, *Magnum epitaphium video futurum*: præsentiens, res ab ipso gestas multorum eloquentia celebrandas. Nec eum sua sefellit divinatio.

XXXIV. Quum Darii filias haberet captivas, demissis oculis eas salutabat, idque raro, sibi metuens ab illarum insigni forma. Apud familiares autem dicere solebat, *Dolores oculorum sunt Persica puella.*

XXXV. Edicto vetuit, ne a quoquam pingeretur præterquam ab Apelle, aut a quoquam ære sculperetur præterquam a Lyſippo, artificibus illius ætatis præstantissimis. Nam hoc quoque judicabat ad Principis dignitatem pertinere. Cum Choerylo Poëta pactus erat, ut pro uno-

¹ Cum Plutarchus habeat *ἰστορίαν ἀγῶνα*, dubium non est quin dicendum sit, *videt funebres*, & quin Alexander intellexerit bella exortum iri. Vide P. Leopardum Emend. Lib. XVI. c. 13.

A quoque bono versu Philippicum acciperet aureum, pro malo colaphum.

XXXVI. Idem interrogatus, ubi suos reconderet thesauros; *Apud amicos*, inquit: significans, facultates nusquam reponi tutius. Quum enim res postulat, redeunt ad te cum fœnore.

XXXVII. Quum nuncius quidam gaudio gestiens, porrectaque manu accurreret, rem prospere gestam narraturus; *Quid mihi bone vir magni nunciabis, nisi nuncies Homerum revixisse?* significans, omnium præclare gestorum gloriam abolendam, nisi contingeret talis præco qualis fuit Homerus.

XXXVIII. Civitas quædam ut ab armis Alexandri quietem haberet, obtulit illi partem agrorum, & præterea rerum omnium dimidium. Cui sic respondit; *Hoc animo veni in Asiam, non ut acciperem quod dedissetis, sed ut vos haberetis quod reliquisset.*

XXXIX. Alexander habebat Eudæmonicum Philosophum, sed quovis parasito adulantiorum. Hic quum aliquando tonaret vehementer, adeo ut omnes expavescerent, dixit Alexandro; *Quin tu tale quippiam facis Alexander fili Jovis?* At ille non ferens tam abjecti Philosophi vocem, ridens ait, *Nolo enim formidabilis esse, quemadmodum tu me doces, qui Satraparum ac Regum capita me jubes super canam apponere.* Sic Athenæus. Plutarchus in vita secus aliquanto; *Quid mihi succenses, quod pisces apponam in convivio, ac non potius Satraparum capita?*

XL. Alexander quum hieme duceret exercitum adfiscens igni, recognoscere prætereunteis copias coepit: quumque videret senem quemdam horrentem frigore, & adignem stantem, confidere loco suo iussit, dicens; *Si in Perside natus esses, in Regia sella sedere tibi capitale foret: in Macedonia nato conceditur.*

XLI. Alexander etiamnum adolescens videns patrem Philippum equum præferocem, nec ullum sessorem tergo patientem, velut inutilem abjectum ire; *Qualem*, inquit, *equum isti perdunt, dum illo per imperitiam ac molitiem uti nesciunt?* Quumque mira arte sine verberibus tractasset equum, tandem consensum ad cursum admisisset, tum calcibus usus est: ac molliter flexis habenis quum equum reduxisset, descendens caput exosculatus pater; *Aliud*, inquit, *ô fili, tibi par regnum quære, quando jam te non capit Macedonia.* Præfagiit vir prudens, tam excelsæ indoli non suffecturam paternam ditionem. Sed equus ille nos admonet, multa bene nata ingenia perire vitio instituentium, qui fere nesciunt imperare, nisi ex equis generosis reddiderint asinos.

XLII. Idem Aristotelem, cui puer formandus fuerat traditus, summa veneratione prosequabatur, dicens, *se illi non minus quam patri debere, quod a patre vivendi, a præceptore bene vivendi initium accepisset.*

XLIII. Quum pirata captus ad ipsum deductus esset, rogatus, *qua re fretus auderet infestare maria:* compendio respondit; *Ego*, inquit, *quoniam id unico navigiolo facio, pirata nominor: tu quum idem facias magna classe, Rex appellaris.* Alexander admiratus intrepidum animum, donavit illi vitam.

XLIV. Idem Delphos profectus, quum sacerdos negaret se consulturam Deum, quod dies essent nefasti, quibus ne oraculis quidem loqui fas esset: vi pertracta secum sacerdote templum adscendit: quumque illa importunitate victa diceret: *Invictus es, ô fili; Satis*, inquit Alexander, *oraculi est:* mulieris vocem responsi loco ducens.

XLV. Posteaquam in expeditionem profectus Regias opes pene omnes in milites ac duces distribuisset, roganti Perdiccæ, *Quid tibi nunc Rex superest?* *Spes*, inquit. Hic Perdiccæ, *Hæc*, inquit, *nobis commilitonibus tuis futura communis est:* & prædium quod ipsi designarat Alexander, recusavit. Tanta erat fiducia bene successuram expeditionem.

XLVI. Idem initio quum in causis capitalibus federet iudex, accusatori alteram aurem occludebat: rogatus cur id faceret; *Alteram*, inquit, *integram servo reo.*

XLVII. Quum Philoxenus classis præfectus Alexandro scripisset, Tarentinum quemdam Theodorum esse apud se, pueros habentem insigni forma venales, si vellet emere: indigne tulit, apud æquales subinde clamitans; *Quid*

Quid in me Philoxenus tam obscenum animadvertis, ut mihi tantum probri conciliaret?

XLVIII. In Callisthenem nequaquam sese accom-
modantem aulae Regiae moribus, sed & dictis & gestu prae
se ferentem nihil ibi placere, dixit hunc versiculum:

Μισῶ σοφιστὴν, ὅστις ἐχ' αὐτῷ σοφός.

Sapientem ego odi, qui sibi sapit nihil.

XLIX. Nilam expugnaturus, quum videret mili-
tes deterreri fluminis quod civitatem praeterlabitur pro-
funditate, exsiliit, *o me omnium deterrimum* exclamans,
qui natum non didicerim: moxque clypeo pro subere innixus
primus tranavit.

L. Ilium profectus Achillis statuam coronans, *O te feli-
cem*, inquit, *Achilles, cui vivo talis amicus, mortuo talis con-
tigerit praeco*. De Patroclo loquens & Homero, quorum
ille fidissimus Achilli fuit amicus, hic defunctum Iliade to-
ta celebravit.

LI. Duabus potissimum rebus, quum Deus a multis
praedicaretur, se quod mortalis esset deprehendere dice-
bat, *somno & coitu*, quod haec praecipue proderent huma-
ni corporis imbecillitatem, ad caetera invictus erat. Som-
nus enim mortis imago est, & coitus species est morbi co-
mitialis.

LII. Darii Regiam ingressus, quum vidisset sublime
cubiculum, & in eo stratum, mensas, caeteraque omnia
mirifico ornatu instructa; *Hocine*, inquit, *erat imperare?*
Sentiens, non esse Regium huiusmodi delitiis indul-
gere.

LIII. Idem lectum ingressus excussis accurate palliis
dicere solebat, *Numquid hic delicatum aut superfluum mater
abdidi?* Adeo abhorrebat a muliebribus delitiis.

LIV. Quum delato ad ipsum scriniolo, quo nihil inter
opes Darii pretiosius pulcriusve repertum est, quaereretur
in quem usum destinandum esset: aliis aliud suadentibus,
dixit; *Huic optime servandus dabitur Homerus*: sentiens,
nullum esse thesaurum illo pretiosiore. Ita visum est ju-
veni, qui se totum ad exemplar Achillis componebat.

LV. Idem hortante Parmenione, ut noctu hostem ad-
oriretur, alioqui summum fore discrimen, si palam cum
tanta multitudine Martem experiretur. Siquidem ex fra-
gore procul velut e pelago resonante conjectabant, im-
mensum esse numerum; *Non furor*, inquit, *victoriam*: re-
cusans tenebrarum praesidio vincere.

LVI. Quum legisset prolixam epistolam ab Antipa-
tro scriptam, in qua multae inerant adversus Olympiadem
calumniae; *Ignorare videtur*, inquit, *Antipater, quod una
matris lacryma multas delebit epistolas*.

LVII. Quum sensisset sororem suam cum juvene quo-
dam eleganti forma consuetudinem agere, nihil offensum
est, sed dixit, *Concedendum esse, ut illa quoque aliqua ex par-
te regno frueretur*: Multum dissentiens ab animo Caesaris
Augusti, qui nihil acerbius tulit, quam filiae neptumque
lasciviam.

LVIII. Quum audisset Anaxagoram differentem, in-
numerabiles esse mundos, illacrymasse dicitur. Roganti-
bus numquid accidisset lacrymis dignum; *An non videor*,
inquit, *merito flere, qui quum mundi sint innumerabiles, nos
nondum unius domini facti sumus*.

LIX. Philippus a Triballis in praelio vulneratus est fe-
more lancea trajecto: opera chirurgi liberatus periculo
mortis, dolebat claudicationis deformitatem contractam
manere. Cui Alexander; *Ne verearis*, inquit, *in publicum
prodire, sed gradum movens virtutis tuae potius memineris*. Hoc
& aliis adscribitur.

LX. Si quando in colloquiis aut conviviis incidisset
contentio de carminibus Homeri, aliis alia praeferebantibus,
hoc unice probavit Alexander:

Ἀμφότερον βασιλεὺς τ' αἰγὰς, κρατερὸς τ' αἰχμητής.

Id est:

Dux bonus atque idem validus pugnator in armis.

Addebat, Homerum hoc versu virtutem Agamemnonis
praedicasse, Alexandri vaticinatum esse.

LXI. Quum transmissio Helleponto Trojam inviseret,
veterum Heroum res gestas animo revolvens, quidam si
vellet, pollicitus est se Paridi lyram daturum. Hic Ale-
xander; *Minime*, inquit, *illa mihi est opus, quum Achilles*

Non nihil mutatum hoc Apophthegma est ab Erasmo, qua de re vide
P. Leopardum Emend. Lib. XI I. c. 13.

lyram habeam. Hac vir strenuus fortium virorum laudes
canere consuevit, quum Paris sua lyra molles ac lascivos
modulos incineret.

LXII. Quodam tempore Darii mulieres invisit una
cum Hephæstione. Hunc quum esset eodem ornatu quo
Rex, corpore etiam major, Syfigambis Darii mater pro
Rege adoravit. Eadem quum ex nutibus adstantium in-
tellexisset errorem suum, perturbata donuo salutavit Ale-
xandrum. Tum Alexander; *Nihil est, o mater, quod turbe-
ris. Nam & hic Alexander est*. Sentiens, amicum esse alte-
rum Alexandrum.

LXIII. Quum in Hammonis templum venisset, Sa-
cerdos grandævus illum salutavit, *Salve fili, & hanc appel-
lationem a Deo habeas*. Tum Alexander; *Accipio eam, o pa-
ter, & posthac patiar tuus dici, si mihi totius orbis dominium
concesseris*. Sacerdos recepit se intro, & quasi consulto Deo
respondit, *Jovem certo promittere quod peteret*. Hic Alexan-
der, *Scire cupio num quis supersit inultus eorum qui patrem
meum interfecerunt*. Ad haec Sacerdos, *Philippi*, inquit, *in-
terfectores omnes dedere penas, sed patri tuo nemo mortalium
potest tendere insidias*: significans illum esse Jovis, non Phi-
lippi filium.

LXIV. Quum Darius numerosissimum exercitum in-
struxisset, Alexander profundissimo somno correptus est,
adeo ut nec interdiu potuerit expergisci: tandem immi-
nente periculo amici ingressi Regem excitarunt, qui quum
dicerent, se mirari in eo rerum statu tantam Regis securi-
tatem; *Magna*, inquit Alexander, *animi molestia me Darius
liberavit, qui vires suas omnes in unum contraxit, ut liceat uno
die de summa rerum decernere*.

LXV. Alexandro Magno Corinthii per legatos jus suae
civitatis detulerunt. Hoc officii genus quum risisset Ale-
xander, quidam e legatis; *Nulli*, inquit, *civitatem umquam
donavimus praeterquam tibi & Herculi*. Hoc audito, lubens
accepit oblatum honorem, quem illi commendabat par-
tim raritas, partim cum Hercule laudatissimo viro so-
cietas.

LXVI. Dum in obsidione cuiusdam urbis infirmissi-
ma morbum quaerit, sagitta ictus est, nec tamen ab insti-
tuto destitit: mox quum represso sanguine sicci vulneris
dolor cresceret, & crus equo suspensum paulatim obtor-
puisset, coactus quod coeperat omittere, ac chirurgum
accersere; *Omnes*, inquit, *me praedicant Jovis esse filium, sed
vulnus hoc hominem esse me clamat*.

LXVII. Zenophantus certis modis Alexandrum ad ar-
ma solebat concitare. Eam musices vim admirantibus cun-
ctis, quidam ait; *Sit tantus artifex est, incinat modulos quibus
illum a bellis revocet*: Sentiens, non esse magnae artis ho-
minem eo percellere, quo suapte natura pronus est.

ANTIGONUS REX MACEDONUM.

I. Antigonus in extorquendis pecuniis acer erat ac rigi-
dus. Cuidam itaque dicenti; *At non talis fuit Alexander, Me-
rito*, inquit, *nam ille metebat Asiam, ego culmos lego*. Sen-
tiens, opulentissimam Asiam prius ab illo spoliata, sibi
a spoliatis corradendum quod posset.

II. Milites quosdam videns thoracibus & galeis indutos
sphaera ludere, delectatus est hoc spectaculo, ac duces
illos accersi jubet, ut eos coram illis laudaret: verum ubi
nunciatum esset, duces bibere, praefecturas illorum mili-
tibus dedit, qui sphaera luderant armati: simul & ducum
ignaviam puniens, & militum strenuitatem honorans.

III. Quum omnes admirarentur quod quum initio re-
gni durior fuisset, senex factus clementer ac placide re-
gnum gubernaret; *Prins*, inquit, *opus erat regno, nunc gloria
& benevolentia*: Sentiens, regnum armis & austeritate fre-
quenter parari, sed non nisi honesta opinione, civiumque
benevolentia retineri.

IV. Idem filio Philippo multis praesentibus percontan-
ti ac dicenti, quando castra movebimus? *Quid*, inquit, *num
metuis ne solus tubam non audias?* Notans adolescentis im-
peritiam, qui hoc patrem multis audientibus percontaretur,
quum in bello celanda sint consilia Principum: sed
quoties castra movenda sunt, tum omnibus tuba dat si-
gnum.

V. Quum adolescens institisset, ut hospitium nancisce-
retur apud viduam treis habentem forma decente filias,
accito hospitii designandis praefecto; *Non expelles*, inquit,

Tom. IV.

N 3

filium

filium meum ex loci angustia? Non prodidit adolescentis affectum, qui sciebat illum captare quod amaret, sed excusavit ædium angustiam, in quibus vidua cum tribus filiabus ageret.

VI. A gravi morbo posteaquam convaluerat; *Nihilopejus est*, inquit, *siquidem hic morbus submonuit nos ne animo effe-ramur, quum simus mortales.* Quis docuerat Ethnicum Regem Philosophiam Christiano dignam animo? Deplorabant amici ceu magnum malum, quod tam graviter ægrotasset, ille interpretatus est, ex morbo plus accessisse boni quam mali. Corpus extenuarat, sed animum reddidit modestiorem: corporis robori nonnihil detraxerat, sed animo detraxit insolentiam, morbum longe periculosissimum. Proinde non pessime res habet, quum lenior morbus arcet pellitve majorem.

VII. Hermodorus Antigonum in carmine scripserat *Jovis filium*. Is hoc legens, *Istius*, inquit, *rei nequaquam mihi conscius fuit Lalanophorus ille*: perquam facete ridens Poeticam adulationem, parique modestia sui generis humilitatem agnoscens. Lalanum autem matula fictilis est. Quod si Jovis erat filius, ea res hactenus fefellerat & servum matulam in cubiculo ferre solitum, & Antigonum filium.

VIII. Quodam dicente, omnia Regibus honesta justaque esse. *Sunt per Jovem*, inquit, *Barbarorum dumtaxat Regibus: at nobis ea dumtaxat honesta sunt, qua honesta sunt, & ea tantum justa, qua justa sunt.* Graviter retudit adulatoricem vocem, volentis omnia licere Regibus. Non enim Rex est honesti justique regula, sed honesti justique minister est. Atque utinam similes voces non audiant Christianorum aures, aut si audiant, simili feveritate rejiciant. Quid enim aliud dicunt, qui occinunt, *Quod Principi placuit, legis vigorem habet*: qui negant Principem teneri legibus, qui tribuunt illi geminam potestatem, ordinatam & absolutam, quarum altera possit quod leges, pacta, & fœdera postulant, altera quodcumque libuit.

IX. Frater Antigoni Marfyas litem habebat, sed a Rege postulabat, ut causa domi cognosceretur. Cui Antigonus; *Si nihil*, inquit, *præter jus agimus, melius fiet in foro, cunctisque audientibus.* Non impetravit hoc a Rege frateris affectus, ut vel tantillum de jure concederet. Ipsum autem hoc dilemmate constrinxit: si injustam causam habere te scis, cur litigas? Sin justam, cur fugis hominum conscientiam, & ad domesticas latebras rem fori pertrahis, non cariturus sinistra civium suspicione, etiam si bonam causam viceris?

X. Quum aliquando tempore hiberno compulisset castra transferri in locum, ubi non erat rerum necessarium copia, atque hac de causa milites quidam in Regem maledicta congererent, ignari ipsum esse in proximo, virga tentorii vela diduxit: *Flebitis*, inquit, *ni longius semoti de me male loquamini.* Quid hac facetia clementius, aut quid hac clementia facetius? Simulabat se non indignari quod male de ipso loquerentur, sed quod tam vicini, ut exaudiri possent ab eo cui maledicebant.

XI. Aristodemo, qui unus ex amicorum regionum numero fuit, e coquo ut putabatur prognatus, suadenti ut impendiis ac legationibus aliquid detraheret; *Verba tua*, inquit, *Aristodeme 2 jus olent.* Subindicans, coquorum esse parsimoniam, non Regum: proinde illum tali consilio non meminisse cujus esset amicus, sed quo esset patre natus.

XII. Quum Athenienses servum Antigoni honoris gratia perinde ut ingenuum in civium numerum adscripsissent; *Nequaquam*, inquit, *velim unum Atheniensem a me loris cadi*: significans per illos factum, ut unum civem Atheniensem posset loris cadere, quippe servum: sed Athenis esse plures uno commeritos, ut a Rege loris caderentur; qui servum alienum, quod in ipsis fuit, manumitterent.

XIII. Adolescens quidam Anaximenis Rhetoris discipulus, orationem a præceptore meditatam, & ad eam recitandam subornatus, coram Antigono habebat: quumque is inter audiendum quiddam scire cupiens sciscitaretur, moxque adolescens reticuisse; *Quid ais*, inquit Antigonus,

num istatibi sunt in tabulis descripta? Quod ille in adolescentem judicavit absurdum, hoc hodie magnificum habetur, ut senes etiam apud Principes orationem a Rhetore quopiam conducto sex mensibus elaboratam ediscant, eamque psittacorum more reddant. Nec raro fit, ut nemine etiam interpellante, sibi excidant, cunctisque ridiculi sint.

XIV. Alterum quemdam Rhetorem audiens ita loquentem, *Hora nivium jaculatrix adveniens, regionem herbis defectam reddidit; Non desines*, inquit, *mecum ut cum turba agere?* Offensus est Rex oratione nimis elaborata, cujusmodi verborum apparatu solent se venditare Rhetores apud imperitam multitudinem. At idem apud Regem facere, erat illius abuti patientia. Quoniam autem affectata sermonis structura, Latine non perinde potest exprimi, Græca ponam, *χιονοβόλος ἡ ὥρα γενομένη, λειποβοτανεῖν ἐποίησε τὴν χώραν.* Pro *χιονοβόλος ἡ ὥρα* dicere poterat hiems, & *λειποβοτανεῖν* verbum est affectatum, vixque Poetæ concedendum.

XV. Thrasillo Cynico petenti drachmam; *Non est*, inquit, *munus Regium.* Cynico subjiciente, Talentum igitur da; *At non est*, inquit, *Cynicum, tale munus accipere.* Utroque cornu repulit postulatoris improbitatem, quem existimabat nullo dignum beneficio.

XVI. Quum mitteret filium suum Demetrium cum numerosa classe, magnaue militum vi ad Græcos liberandos, dicebat, Gloriam a Græcia velut a specula in orbem terrarum accendi: juvenum gloriæ studio exstimulans, uti strenue rem gereret, quod ejus laudis rumor non intra Græciæ fines esset continendus, sed ob Græci nominis celebritatem, per omnes mundi plagas dimanaturus.

XVII. Antagoram Poetam in tentorio congrum coquentem, atque ipsum patellam versantem deprehendit Antigonus a tergo stans, eique dixit; *Putas ne, o Antagora, Homerum quum Agamemnonis res gestas scriberet, coxisse congrum?* Contra hæc Antagoras; *Et tu, Rex, putas ne Agamemnonem quum illas res gereret, fuisse curiosum, si quis in exercitu congrum coqueret?* æquo animo Rex tulit joci talionem, quasi inter pares res ageretur.

XVIII. In somnis Antigonus aliquando viderat Mithridatem auream metentem messem, eoque struebat illi insidias, ut tolleret e medio. Idque quum indicasset Demetrio filio, jurejurando adegit ut sileret. Is vero juncto sibi Mithridate deambulabat in littore maris, & infima hastæ parte inscripsit arenæ, Fuge Mithridates. Is intellecta re profugit in Pontum, atque illic perpetuo regnavit. Hoc quum non sit apophthegma, videtur ab aliquo adjectum.

XIX. Antigonus amicis suadentibus, ut si Athenas caperet, validis illam præsidiis communiret, ne quando deficeret, summaque cura ut totius Græciæ, basin custodiret, respondit, *se semper in hac fuisse sententia, ut crederet, nullum esse regni præsidium firmitus, quam civium benevolentiam.*

XX. Idem ubi audivit Reges in ipsius exitium conspirasse, insolentissime respondit, *se illos omnes velut aves semina legentes uno lapide unoque clamore disturbaturum.*

XXI. Quum Antigonus in arduis ac præruptis locis planiciei imminentibus exercitum haberet, Pyrrhus positus circa Napliam castris, postdie per caduceatorem, ut in campum descendens Martem experiretur provocavit. Antigonus vero respondit, *suam militiam non magis armorum quam temporum esse; Pyrrho, si illum sua vita tadium cepisset, satis multas ad interitum vias patere.*

XXII. Antigonus interrogatus, quem e suæ ætatis ducibus præstantissimum judicaret, respondit; *Pyrrhum, si senesceret.* Non pronunciavit optimum, sed optimum fore si rerum experientiam ætas adjungeret.

XXIII. Idem videns militem quemdam alioqui strenuum, & ad pericula promptum, parum bene affecto corpore, rogavit quid palleret: illo confesso morbum occultum, jussit Medicis ut si qua fieri posset, adhiberent remedia. At miles jam morbo liber coepit detrectare pugnam, minusque prompte semet obicere periculis. Rex admiratus interrogavit illum quænam esset mutati animi cau-

1 Est apud Plutarchum ἡλίας παῖδα, filium solis. Vide P. Leopardum Emend. L. xi. c. 10.

2 Græca verba περιζώματος ὄζοντι, vertenda olens subligaculum. Is ut bantur cojui. P. Leopardus Emend. L. xi. c. 12.

3 Plutarchus, in vita Demetrii, habet ἐπὶ γάβρον, id est, scalam nauticam. Vide P. Leopardum Lib. xiv. c. 5.

causa? Tum miles; Tu ipse, inquit, in causa fuisti: quum afflicte viverem, non magnopere metuebam tali vita: nunc quum tua opera mihi vita facta est carior, magis caveo ne pereat.

XXIV. Antigonus senior Sophistæ cuidam librum de justitia conscriptum porrigenti; Despis, inquit, qui quum me videas alienas urbes armis vexantem, tamen apud me de justitia differis. Sensit eos qui ditionis ampliandæ, gloriæve causa bellum inferunt alienis civitatibus, non posse tueri justitiæ leges.

XXV. Antigonus senior quum frequenter Biantem moleste flagitantem tulisset, tandem victus tædio; Date, inquit, Bianti talentum, vel vi. Sentiens, beneficium non impetratum, sed improbitate extortum.

XXVI. Antigonus quum nocte quadam quosdam e militibus suis exaudisset omnia mala imprecantes Regi, qui ipsos in illud iter & inextricabile lutum induxisset, accessit ad eos qui maxime laborabant: eos quum ignorantes a quo adjuvarentur explicuisset; Nunc, inquit, maledicite Antigono, cujus vitio in has miseras incidistis: sed ei bene optate, qui vos ex hac voragine eduxit. Hac vindicta contentus erat Regis vere excelsus animus.

XXVII. Idem quum in parvulo quodam castello Græci obsiderentur, ac fiducia loci contemnentes hostem, multa in deformitatem Antigoni jocarentur, & nunc staturam humilem, nunc collisum nasum deriderent; Gaudio, inquit, & aliquid boni spero, quando in castris meis Silentium habeo. Quum hos dicaces fame domuisset, quod captis facere mos est, videlicet, ut qui bello sunt utiles, in cohortes describantur, cæteri præconio subijciantur, negavit se vel id facturum fuisse, nisi expediret his dominum habere, qui tam malam haberent linguam. Hoc idem arbitror esse cum eo quod refert Plutarchus, nisi quod aliter commemoratur a Seneca.

XXVIII. Idem quum accepisset instrumentum prægrandibus literis descriptum; Ha, inquit, vel caco perspicua sunt: jocans in vitium oculorum. Erat enim luscus. Idem alius magno capitis sui periculo dixisset, quod usu venit Theocrito Chio, de quo postea dicitur.

XXIX. Antigonus Rex quum renuntiatum esset, filium Alcyoneum in acie cecidisse, demisso vultu paulisper apud se cogitavit, mox erupit in hanc vocem; O Alcyonee, serius quam oportuit vitam morte commutasti, qui tam audacter in hostes insilieris, neque tua salutis, neque meorum monitorum ullam habens rationem. Putavit, non esse deffendum qui sua culpa perisset, sibi que calamitatem accersisset. Refertur ex Plutarcho.

XXX. Idem conspiciens filium suum eos, in quos habebat imperium, ferocius tractantem atque insolentius; An ignoras, inquit, fili, regnum nostrum esse splendidam servitutem? Nihil dici potuit cordatius. Nam Princeps non minus observare cogitur populo, quam populus Principi, nisi quod Princeps id facit cum dignitate, alioqui revera mutua servitus est.

Jam ut cum Græcis utrumque paria faciamus, Alexandro Julium Cæsarem, Philippo Augustum, Antigono M. Tullium objiciemus.

OCTAVIUS CÆSAR AUGUSTUS.

I. Quum in convivio Rhymitalces Thracum Rex, qui ab Antonio ad Augustum desciverat, insolentius jactaret sua erga Cæsarem merita, ac sine fine exprobrans belli societatem molestus esset, Cæsar dissimulata illius petulantia, alteri cuidam Regum propinans dixit, Proditionem amo, proditores non laudo; Significans, his qui proditione profuerunt, nihil deberi gratiæ: licet enim officium quod præstant pro tempore gratum est, ipsi tamen habentur pro malis ac foedifragis.

II. Quum Alexandrini post urbem vi captam extrema se passuros existimarent, Augustus suggestum conscendit, adjuncto sibi Ario Alexandrino, dixit, se civitati parcere, primum propter ipsius magnitudinem ac pulcritudinem, dein propter Alexandrum Magnum ejus urbis conditorem, postremo in gratiam Arianæ amici. Raræ cujusdam clementiæ fuit, non diripere civitatem quæ pertinacissime rebellarat: sed non minus laudis merebatur illa civitas, quod hujus beneficii gratiam non sibi vindicavit, sed unam præcipuamque partem ipsi concessit urbi, alteram tribuit Alexandro, cujus memoriam sciebat apud Alexandrinos esse gratiosissimam;

tertiam transtulit in Arium, ejus civitatis civem, amicum tanto titulo suis commendans.

III. Quum ad Augustum delatum esset, Erotem Ægypti Procuratorem emisse coturnicem, in pugna superantem omnes, ac prorsus invictam, eamque assam devorasse: jussit acciri hominem, & discussa causa confessum malo navis affigi jussit: vita judicans indignum, qui ob tantillam gulæ voluptatem non pepercisset avi, quæ pugnando diu multisque potuisset esse voluptati: præterea quæ læto quodam omine Cæsari perpetuam in bellis prosperitatem portenderet.

IV. In Cilicia pro Theodoro Arium Præfectum instituit, sed quum Cæsari quidam libellum porrexisset, in quo scriptum erat; Calvus Theodorus Tarsensis fur erat, quid tibi videtur? lecto eo nihil aliud subscripsit, quam, Videtur.

V. Athenodoro Philosopho causatione senectutis flagitanti ut sibi liceret redire domum, Augustus concessit. At quum ille Cæsari dixisset vale, volens aliquod Philosopho dignum monumentum apud illum deponere, adjecit; Cæsar quum fueris iratus, ne quid dixeris fecerisve, priusquam Græcorum literarum XXIV. nomina apud te recensueris. Cæsar autem Philosophi dexteram amplexus; Adhuc, inquit, te præsentem mihi opus est, totumque etiam annum apud se detinuit, dicens illud Græcorum proverbium; Silentii sunt tuta fidi præmia: sive approbans Philosophi dictum, quod tutum esset iram premere ne prorumpat in verba: sive sentiens, Philosopho profuturum fuisse, si hoc dictum non addidisset jam abiturus. Quamquam tam salubris admonitio magnificum aliquod præmium merebatur.

VI. Quum audisset, quod Alexander natus annos triginta duos, posteaquam plerasque mundi regiones peragrarat, dubitasset quid in reliquum vitæ tempus esset factururus, demirabatur, si Alexander non judicasset majus opus, bene gubernare partem imperium, quam amplam ditionem comparasse. Recte notavit inexplabilem Alexandri ambitionem, qui nullam aliam functionem Rege dignam existimasset, quam proferre ditionis terminos: quum multo tum pulcrius tum difficilius sit, regnum quod contigit, rectis legibus, sanctisque moribus exornare, quam armis regno regnum addere.

VII. Augustus legem tulerat de adulteris, quomodo judicandi essent de hoc crimine delati, & quo modo puniendi convicti: post iræ impotentia irruit in adolescentem delatum, quod cum Julia Augusti filia commercium habuisset, eumque manibus verberavit. At quum adolescens exclamasset; Legem tulisti, ô Cæsar: adeo facti poenituit Cæsarem, ut eo die recusaret coenam capere. Crimen per se grave erat, tum admissum in Cæsaris filiam. Quis Princeps ibi dolori suo temperaret? Aut quis ibi legum judiciorumque moras exspectaret? At tantus Princeps sibi adeo displicuit, ut a se ipso poenas sumeret, quod legi quam aliis prodiderat, non per omnia paruisset.

VIII. Quum Cajum ex filia nepotem, in Armeniam mitteret, optabat a Diis, ut illum Pompeji benevolentia, audacia Alexandri, ipsius autem fortuna comitaretur. Quod in singulis erat præcipuum, id optabat uni contingere. Illud autem singularis cujusdam erat modestiæ, quod vir ingenio, doctrina, consilioque præstans, sua præclare gesta fortunæ adscribebat.

IX. Dicebat, se Romanis eum imperii successorem relicturum, qui numquam eadem de re bis consulta esset: de Tiberio sentiens.

X. Quum juvenes nobiles ac dignitate claros inter se tumultuantes vellet compescere, nec auscultarent illi, sed tumultuari pergerent; Audite, inquit, juvenes senem, quem juvenem senes audierunt. Augustus enim adolescens ad Rempublicam admotus est, summaque fuit auctoritate: hac sola voce illos coercuit, nec aliud supplicium ob concitatum tumultum exegit.

XI. Quum populus Atheniensium videretur deliquisse quiddam, scripsit ex urbe Ægina; Non arbitror vos latere quod vobis irascor. Neque enim Ægina sum hibernaturus. Nec aliud illis neque dixit, neque fecit, satis habens illis comminatum esse, ni desisterent.

XII. Quum quispiam ex Euclidis accusatoribus, affatim & ad satietatem usque dicendi libertate utens, eo tandem

dem provectus esset, ut tale quiddam diceret; *Hac si tibi non videntur magna, jube ut mihi reddat septimum Thucydidis librum.* His offensus Cæsar jussit illum duci: cæterum ut audivit illum ex Brasidæ posteris reliquum esse, ad se venire jussit, ac moderate correptum dimisit.

XIII. Pisoni domum a fundamentis usque ad extremam conditionem accurate ædificanti; *Ut bono, inquit, sim animo, facis, o Piso, qui sic ædificas, quasi Roma futura sit perennis.* Non offensus est immodico structuræ apparatu, sed quod alius fuisset suspicatus ad tyrannidem spectare, ille vertit in lætum Romani Imperii auspiciū.

Hactenus Plutarchus.

XIV. Scripserat Augustus tragoediam, cui titulus erat *Ajax*, eam post, quoniam displicebat, spongia delevit. Itaque quum Lucius tragoediarum scriptor interrogaret, *quid ageret ipsius Ajax*, Cæsar admodum festiviter; *In spongiā, inquit, incubuit:* alludens ad argumentum fabulæ, in quo Ajax quum rescivisset quæ dixisset fecissetque per infamiam, gladio incumbens sibi necem conscivit.

XV. Cuidam ipsi libellum trepide porrigenti, qui manum nunc proferret, nunc retraheret, *Quid, inquit? An putas te assem dare elephanto?* Solent enim pueri minimos nummos elephanto porrigere, quos ille non sine spectatorum admiratione proboscide sic corripit, ut pueri manum non lædat. Sic videmus pueros & in urforum rictum manum inferere, non sine metu. Molestum erat optimo Principi quod timeretur.

XVI. Quum ab eo Pacinnius Taurus munus peteret, diceretque, populari rumore sparsum, pecuniam haud parvam ipsi a Cæsare datam, *Sed tu, inquit, noli credere.* Lepido joco significans se non daturum. Alter expectabat futurum ut Cæsar ipsius pudori succurreret, ne si comperitum esset rumorem esse vanum, ipse ludibrio haberetur: Cæsar aliud indicavit remedium, sineret homines loqui quæ vellent, modo ne ipsi quod erat falsum persuaderent.

XVII. Alter præfectura equitum submotus, insuper & salarium ab Augusto postulare est ausus, hoc colore, ut diceret se non lucri causa salarium petere, sed ut tuo, inquit, iudicio videar impetrasse munus, & ita credar, non ab officio submotus, sed officium deposuisse, *Tu, inquit Augustus; apud omnes prædica te accepisse, ego non negabo.* Si nihil movebat petitorum, nisi metus ignominiae, via commonstrata est, qua nihilominus honori suo consulere posset, quam si pecuniam accepisset.

XVIII. Herennium adolescentem vitiis corruptum Cæsar castris excedere jusserat: quumque ille dimissus supplex ac plorabundus apud Augustum hac deprecatione uteretur, *quo ore redibo in patriam, quid dicam patri meo?* *Dic, inquit, me tibi displicuisse.* Quoniam pudebat adolescentem fateri, quod ipse Cæsari displicuisset: Cæsar permisit ut sermonem inverteret, & culpam in ipsum conferret.

XIX. Miles quidam in expeditione saxo percussus, notabilique in fronte cicatrice deformatus, quoniam honesto vulnere erat insignis, immodice sua facta jactabat: ejus insolentiam Augustus leniter castigavit; *At tu, inquit, cave ne quando fugiens post te respexeris.* Subindicans, fieri posse, ut vulnus de quo nimium se venditabat, non prælio, sed in fuga accepisset.

XX. Galba corpus habens gibbo deforme, de quo vulgo jactatum est, Ingenium Galbæ male habitare, quum apud Cæsarem causam agens subinde diceret, *Corrige me, Cæsar, si quid in me reprehendendum videris.* *Ego, inquit, Galba, monere te possum, corrigere non possum.* Corrigitur quod reprehenditur, corrigitur quod ex distorto fit rectum.

XXI. Quum plerique rei quos Severus Cassius accusabat absolverentur, & is cui Cæsar forum exstruendum locarat, diu traheret illum operis expectatione; *Vellem, inquit, Cassius & forum meum accusasset.* Jocatus est ambiguo verbo. Nam *absolvitur* quod perficitur, & *absolvitur* qui a causa liberatur: absolvit opus architectus, & reum judex absolvit.

XXII. Olim erat magna sepulcrorum religio, eaque pars agri quæ sepulcro erat dicata non proscindebatur aratro. Vectius itaque quum nihil hac religione deteritus, patris monumentum exarasset, Augustus facete jocatus

est; *Hoc, inquit, est vere patris monumentum colere.* Rursus lusit ancipiti verbo, *Colimus* ea quæ veneramur, & *colitur* ager aut aliud simile. Gemina fuisset amphibologia, si pro monumento dixisset memoriam, quod ab illo dictum arbitror. Siquidem eorum memoria nobis sacrosancta dicitur, quos vita defunctos veneramur, & memorias ad Græcorum imitationem vocamus defunctorum monumenta.

XXIII. Quum Herodianæ crudelitatis rumor ad Augustum pervenisset, quod in Syria pueros omnes qui bimatum non excessissent jussisset interfici, & in his etiam ipsius perisse filium; *Præstat, inquit, Herodis esse porcum quam filium.* Herodes Judæus erat, & Judæi mira religione abstinere ab esu suillæ.

XXIV. Mecænas vir alias laudatus, in stilo lasciviebat, verbis affectatis & compositioni insolenti frequenter indulgens: Augustus contra verbum insolens quasi scopulum fugiendum esse dicebat. Ad alios itaque scribens stilo simplici consuevit uti, Mecænati vero, quem familiariter amabat scribens, Mecænatem imitari solebat, adeo ut in quadam epistola, multa liberius ac dissolutius jocatus, hanc adjecerit clausulam; *Vale mel gentium, metuelle, eburex Estruria, laser Aretinum, adamas Supernas, Tyberinum margaritum, Cilneorum smaragde, jaspis figulorum, berille Porfena, carbunculum habeas, ἵνα συντέμνω πάντα, μάλα γὰρ μάχα- rum.* Sic irrisit parum viriles amici in scribendo delitias.

Ejusdem *μυροβέχης* cincinnos jocis exagitare consuevit, voces ac sententias ineptas foetores appellare consuevit. Sermone amabat purum & elegantem, qui sententiam quam apertissime declararet. Nec Tiberio pepercit, interdum reconditas & exoletas voces aucupanti. M. Antonium increpabat velut ea scribentem quæ homines mirentur potius quam intelligant. Quin & Agrippinæ neptis ingenium collaudans, hoc adjicit; *Sed opus est dare te operam, nemo- leste loquaris.*

XXV. Potitus Alexandria multis vitam donarat in gratiam Arii Philosophi, Sostratum tamen promptissimæ quidem linguæ virum, sed qui Cæsari displiceret, quod temere Academicus haberi vellet, rejecit. At is squalidus promissaque cana barba coepit Arium quocumque iret insequi, versiculum illum in ore habens:

Σοφοὶ σοφὸς σὺ ζῆσιν, ἀν' αὖτις σοφολ.

Id est:

Sapientes sapientes servant, si fuerint sapientes.

Hac arte coegit Cæsarem ignoscere.

XXVI. Quum jam quadragesimum excessisset annum, ageretque in Gallia, delatum est ad illum, L. Cinna adolescentem nobilem ac Pompeji nepotem, insidias illi struere: dictum est ubi, quando, & quomodo aggredi vellent. Decreverant enim sacrificantem interficere. Dictabatur proscriptionis sententia, sed Augusto interim varias edente voces, ingressa Livia uxor; *Fac, inquit, quod medici solent, qui ubi usitata remedia non procedunt, tentant contraria: severitate nihil adhuc profecisti, ignosce. Cinna deprehensus vita tua nocere non potest, fama tua prodesse potest.* Protinus jussit accersi Cinna solum ad colloquium, venienti alteram cathedram poni jussit. *Hoc, inquit, Cinna, primum abs te peto, ne me loquentem interpelles: dabitur tibi loquendi tempus.* Hic commemoratis pluribus in Cinna beneficiis, quod servasset repertum in castris hostium, quod patrimonium omne concessisset, quod insuper ornasset Sacerdotio, rogavit quare putarit ipsum occidendum: perturbato Cinna sic finiit objurgationem; *Vitam tibi, Cinna, iterum do, prius hosti, nunc insidiatori ac parricida. Ex hodierno die inter nos incipiat amicitia, contendamus utrum ego meliore fide vitam tibi dederim, an tu mihi debeas.* Et Consulatum obtulit. Vis exitum? Cinna habuit perpetuo amicissimum, solus illi fuit hæres, nullis amplius insidiis ab illo petitus est.

XXVII. Augustus nulli fere ad convivium vocanti negare solitus est. Exceptus igitur a quodam cœna perparca, ac pene quotidiana, quum a convivatore dimitteretur, hoc illi tantum infusurravit, *Non putabam me tibi tam familiarem.* Alius tam jejunum apparatus contumeliam fuisset interpretatus, ille etiam pudori consuluit invitato-

¹ Lege ex Plutarcho, Philostratum. Vide P. Leopardum Emend. L. XIV. c. 17.

ris, familiaritati tribuens, idque in aurem, ne cæteri putarent exprobratam parsimoniam. Quid hac comitate amabilius in tanto Monarcha, qualem nunc vix triginta Reges æquent?

XXVIII. Purpuram Tyriam empturus, de obscuritate querebatur: quumque venditor diceret, *Erige altius & suspice; Ergo ne, inquit, ut me populus Romanus dicat bene cultum, in solaris ambulaturus sum?*

XXIX. Habebat Augustus nomenclatorem obliviosum, quum hoc genus hominum oporteat in primis valere memoria. Is ad forum iturus rogat Cæsarem, numquid eò mandaret; *Accipe, inquit, commendatitias, nam illic nemi-nem nosti.* Atqui hoc est proprium nomenclatorum munus, omnium nomina, cognomina, titulosque dignitatum tenere, quo heris quum opus est suggerant. Unde illis etiam nomen est inditum, e Græco Latinoque conflatum.

XXX. Augustus etiamnum adolescens lepide tetigit Vatinius: siquidem is podagræ obnoxius, videri studebat discussisse vitium, ac jam mille passus ambulare se gloriabatur: *Non miror, inquit Cæsar, dies aliquanto sunt longiores: significans, illum nihilo magis liberum esse a podagra, sed dies esse longiores factos.*

XXXI. Equite Romano quodam defuncto comper-tum est, illum tantum habuisse æris alieni ut summa du-centies nummum excederet, idque dum viveret celave-rat. Quum igitur res illius auctioni subjicerentur, ut ex pecunia creditoribus satisfaceret, Augustus iussit sibi emi culcitram illius cubicularem: ac mirantibus hoc præcep-tum; *Habenda est, inquit, ad somnum mihi conciliandum illa culcitra, in qua ille tanto ære alieno obstrictus somnum ca-pere potuit.* Nam Augustus ob ingentes curas sæpe maxi-mam noctis partem ducebat infomnem.

XXXII. Quodam die forte venit in ædes, in quibus habitabat Cato Uticensis: hic quum Strabo quo Cæsari adlaretur, Catonis pervicaciam accusaret, quod sibi ma-nus adferre quam Julium victorem agnoscere maluisset: *Quisquis, inquit Augustus, præsentem Reipublica statum mu-tari non vult, is & civis & vir bonus est.* Unico dicto & Ca-tonis memoriam tutatus est, & sibi consuluit, deterrens ne quis in posterum affectaret res novas. Nam præsens sta-tus non is tantum dicitur, qui tum erat quum hæc loqueretur Augustus, sed is quoque qui fuerat tempore conspira-tionis in Julium. Siquidem hæc dictio, *præsens*, apud Latine loquentes ad tria tempora pertinet, præteritum, præ-sens & futurum, ut *præsentibus non erat contentus: & præ-sens vita* quæ nunc agitur: & *præsens in tempus omittat*, id est, in futuram opportunitatem.

XXXIII. Quemadmodum Augustus gaudebat jocos liberalibus in alios ludere, ita in se jactos aut retortos inter-dum liberius, patientissime tulit. Adolescens quidam provincialis Romam venerat, oris similitudine tam mirifice referens Augustum, ut in se populi totius oculos converteret. Cæsar hoc audito iussit ad se perducì, eumque contemplatus, hunc in modum percontatus est; *Dic mihi, adolescens, fuit ne aliquando mater tua Roma?* Negavit ille, ac sentiens jocos retorsit, adjiciens; *sed pater meus sa-pe.* Augustus ludens suspicionem intendebat in matrem a-dolescentis, velut ab ipso stupratam: at adolescens protinus eam suspicionem retorfit in matrem Cæsaris, aut in fo-rorem. Nam oris similitudo non magis arguebat, illum esse Cæsaris filium quam fratrem aut nepotem.

XXXIV. Temporibus Triumviralibus quum Octa-vius, Lepidus & Antonius rerum potirentur, Augustus in Pollionem scripserat Fescenninos, ludibrii causa. Tum Pollio; *At ego, inquit, taceo: Non est enim facile in eum scri-bere, qui potest proscribere:* notans Augusti tyrannicam po-tentiam, nec ea libertate offensus est Augustus.

XXXV. Curtius Eques Romanus delitiis diffuens, quum apud Cæsarem coenaret, macrum turdum sustulit e patina, eumque tenens interrogavit Cæsarem, liceret ne mittere: quumque is respondisset, *quid ni liceat?* ille protinus avem misit per fenestram: jocos arripiens ex ambiguitate verbi. Nam cibus e convivio dono mittitur amicis, quod apud Romanos erat solenne: & mittitur quod abjicitur. Nec hoc joco Cæsar offensus est.

XXXVI. Idem æs alienum cujusdam Senatoris, quem carum habebat, non rogatus dissolverat, ac pro eo nume-

arat quadragies nummum. Senator autem ea re cognita, pro gratiarum actione nihil aliud scripsit Cæsari, quam, *Mihi nihil:* Joco velut exostulans etiam, quod quum numerasset omnibus creditoribus, ipsi nihil numerasset. Hunc jocos morosior aliquis ingratitudinem fuisset inter-pretatus, Cæsar familiaritatis fiducia delectatus est.

XXXVII. Licinius Cæsaris libertus solebat patrono novum aliquod opus inchoanti magnas conferre pecunias. Quem morem sequutus Licinius novum opus aggressuro centies promisit per libellum, in quo post expressam pecu-niæ summam, quæ virgula superducta signabatur, spa-tium erat vacuum. Hac occasione Cæsar usus priori sum-mæ quam scripserat libertus, alterum centies adjecit, sua quidem manu spatio quod vacabat diligenter expleto, sed affectata litterarum similitudine. Itaque duplum accepit pecuniæ, dissimulante liberto. Cæterum ubi Cæsar rursus novum opus inchoaret, libertus hoc factum illi leviter ob-jecit, dato tali libello; *Confero tibi, domine, ad novi operis impensam, quod videbitur.* Non expressit summæ modum, ut illi liberum esset scribere quantum vellet, quando qui-dem priorem summam duplicasset.

XXXVIII. Quum Censoris munus gereret Augu-stus, Eques quidam Romanus apud illum delatus est, quasi facultates suas imminuisset. At ille citatus probavit sese auxisse. Mox eidem objectum est, quod legibus contra-herere matrimonium jubentibus non paruisset. Ille docuit se ex uxore trium liberorum esse patrem. Nec satis erat equi-ti dimitti, sed Cæsari credulitatem exprobrans addebat; *Posthac Cæsar in honestos viros inquirens, honestis mandato.* Sa-tis aperte pronuncians, eos non fuisse viros bonos, qui ma-nifesto falsa ad ipsum detulissent: obiter & ipsum crimi-nans, qui vices suas mandaret sycophantis. Et hanc liber-tatem innocentie condonavit Cæsar.

XXXIX. In villa quadam inquietas nocteis agebat, interrupte somnos ipsius noctuæ cantu. Miles aucupii peritus curavit apprehendendam noctuam, speque ingenis præmii ad Augustum pertulit: laudato Imperator mille nummum dari iussit; Ille ausus est dicere, *malo vivat, a-vemque dimittit.* Quis non miretur hanc contumaciam im-pune cessisse militi?

XL. Veteranus quidam quum vocatus in jus periclitaretur, adiit in publico Cæsarem, rogans ut sibi vellet ad-esse. Cæsar e comitatu suo selectum illico dedit, eique li-gitatore commendavit. Hic miles vociferans; *At non e-go, Cæsar, periclitante te Aëtiaco bello vicarium quæsi-vi, pro te ipse pugnavi:* simulque detexit cicatrices. Erubuit Cæsar, atque ipse descendit in advocationem, veritus ne non mo-do superbus, verum etiam ingratus videretur.

XLI. Delectatus inter coenam fuerat Symphoniæ Turonii Flacci mangonis, eosque frumento donarat, quum alios auditos soleret largiter donare nummis. Eisdem quum postea Cæsar inter coenam requireret, Turonius sic excusavit, *Ad molas, inquit, sunt:* exprobrans illi frumen-tarium munus. Et hoc impune tulit, quod dixerat non mil-es, sed mango.

XLII. Quum sublimis ex Aëtiaca victoria revertere-tur, occurrit inter gratulantes quidam corvum tenens do-ctum hæc verba sonare, *Ave Cæsar victor.* Hac salutatio-ne delectatus Augustus, avem sex millibus nummum emit. Socius opificis ad quem nihil ex ea liberalitate pervenerat, indicavit Cæsari, eundem & alium habere corvum, quem ut adferre cogretur rogavit: allatus verba quæ didicerat expressit, *Ave victor Imperator Antoni.* Augustus nihil ex-asperatus, tantum iussit ut munus cum delatore parti-retur.

XLIII. Salutatus similiter a psittaco, & hunc emi iussit. Idem miratus in pica & hanc mercatus est. Hoc ex-emplum tenuem quemdam futorem sollicitavit, ut cor-vum institueret ad hujusmodi salutationem. Qui quum impendio exhauriretur, subinde ad avem non responden-tem dicere solebat, *Opera & impensa perit.* Tandem per-vicit assiduitate, ut corvus sonaret dictatam salutationem. Ea quum Augustum prætereuntem salutasset, Cæsar, *sa-tis, inquit, istiusmodi saluatorum habeo domi.* Tum corvus memor & illorum verborum quæ toties audierat, subte-xuit: *Opera & impensa perit.* Ad hoc arridens Augustus ius-sit avem emi, quanti nullam adhuc emerat.

Tem. IV.

O

XLIV.

XLIV. Græculus quidam ita captare solitus est Cæsarem Augustum: descendenti a Palatio honorificum aliquod epigramma porrigebat. Id quum frustra sæpe fecisset, nec destitutum videret Augustus, epigramma bene Græcum manu sua descripsit, & Græculo ad se venienti obviam misit, veluti carmina carminibus pensaturus. Græcus acceptum legit, ac non solum voce, verum etiam vultu gestuque corporis laudavit carmen, miratusque est. Deinde quum accessisset ad sellam qua Cæsar vehebatur, demissa in pauperem crumenam manu pauculos denarios protulit, Cæsarique obtulit his verbis, *κατὰ τύχην τὴν Σὴν σε βαςέ, εἰ πλέον εἶχον, πλέον εἰδίδεν*, id est, *non juxta fortunam tuam, Auguste, si plus haberem, plus darem*. Sequuto omnium risu, dispensatorem Cæsar vocavit, & sestertium centum millia Græculo numerari jussit. Bene cessit Græculo palam exprobrata Principi parsimonia.

XLV. Julia Augusti filia quum patrem saluaret, fenderat illius oculos licentiore cultu offensos, licet ille dissimularet: itaque postero die, mutato cultu patrem complexa est. Tum Cæsar, qui pridie dolorem suum continuerat, gaudium continere non potuit. *Et quanto magis*, inquit, *iste cultus decet Augusti filiam?* Tum illa, *Nimirum hodie me patris oculis ornavi; heri viri.*

XLVI. In spectaculo gladiatorum converterant in se populi oculos Livia & Julia, comitatus dissimilitudine: Liviam cingebant viri graves, Juliam juvenes luxuriosi comitabantur. Pater Juliam admonuit scripto, videret quantum inter duas Principes scæminas interesset, Illa rescripsit, *Et hi mecum senes fient*. Hoc commode interpretanti, lepide: incommode, procaciter dictum videri potest.

XLVII. Eadem mature canos habere cœperat, subitus autem Cæsaris interventus oppressit complices, filiae canos sublegentes, deprehensis super vestes earum pilis quos evulserant. Id dissimulavit Augustus, & aliis sermonibus extracto tempore tandem induxit ætatis mentionem. Hac occasione rogavit filiam, *utrum post aliquot annos cana esse mallet an calva?* Quumque illa respondisset, *Ego, pater, cana esse mallet: cur ergo*, inquit, *istate calvam ante tempus studem facere?* Lepido commento coarguit illam mendacii.

XLVIII. Cuidam gravi amico suadenti, ut se ad exemplum paternæ frugalitatis componeret, satis procaciter Julia, *Ille*, inquit, *obliviscitur se Cæsarem esse, ego memini me Cæsaris esse filiam.*

XLIX. Augustus duobus pantomimis inter se commissis, ut alternis gestibus certarent, alterum dixit saltatorem, alterum interpellatorem, quod ille immodice gesticularetur, alter non gesticulari, sed saltantem interpellare videretur.

L. Tarraconensibus pro læto ostento nunciantibus, quod in ejus ara palma esset enata; *Apparet*, inquit, *quam frequenter accendatis*. Quod illi Diis tribui volebant, ille tribuit illorum negligentiae, qui numquam in ara Cæsaris adolerent incensum.

LI. Idem quum Galli donassent ei torquem aureum centum pondo, ac Dolabella per jocum tentans illum, tandem huc produceret jocum ut diceret; *Imperator, torque me dona; Malote*, inquit, *civica donare*. Festiviter submovit postulantis impudentiam, qui numquam in bello fuisset, eoque magis illi conveniebat corona civica, quæ ex quernis ilignisque frondibus fieri consuevit, quemadmodum triumphalis ex auro. Quamquam & castrensis & muralis & navalis ex auro fieri solebat. Quæ de re vide Aul. Gellium libro quinto, capite sexto. Civicam autem Augustus ut honorificentior per jocum obtulit. Nam Suetonius refert, eum inter dona militaria aliquanto facilius phaleras & torques, & quicquid auro argentoque constaret, dare solitum, quam vallares ac murales coronas, quæ honore præcellerent. Hoc nisi scias, friget Augusti jocus. Tamen et si de materia coronarum variant Gellius & Suetonius.

LII. Quum urbem Romam multis modis & ornasset & communisset, atque etiam in posterum, quod quidem in ipso fuit, tutam reddidisset, non sine causa glorians dicere solebat; *Romam lateritiâ accepit, marmoreâ relinquo*. Nihil Principi magnificentius, quam si ditionem quam accepit reddat statu meliore.

LIII. Quum miles quidam ab ipso impudenter peteret,

ac Martianum videret accedentem, quem & ipsum aliquid improbe petiturum suspicabatur; *Non magis*, inquit, *faciam, commilito, quod petis, quam quod Martianus a me petiturusest.*

LIV. Lex erat, ut qui patrem occidisset, culleo infueretur: nec hæc pœna sumebatur nisi de confesso. Ab hujus pœnæ atrocitate Cæsar ut liberaret manifesti parricidii reum, sic interrogavit, *Certe patrem tuum non occidisti?* ansam porrigens inficiandi. Tanta erat Principis in judicando lenitas.

LV. Dicere solebat, nihil minus in perfectum ducem convenire, quam festinationem ac temeritatem, crebroque illud jactabat, *σπεῦδε βραδείας, αἰσφαλὴς γὰρ ἐστὶν ἀμείνων ἢ θρασὺς στρατηλάτης*. Quæ de re satis dictum est nobis in Chiliadibus.

LVI. Liviæ uxori pro quodam Gallo petenti civitatem, negavit, immunitatem obtulit, dicens, *se facilius passurum fisco suo detrahi, quam honorem civitatis Romana vulgarî*: nimirum, Reipublicæ dignitatem anteferebat privato commodo.

LVII. Quum pro concione multos videret pullatos, ¹ sive ut legendum arbitror, palliatos, indignabundus; *En*, inquit, *Romanos rerum dominos gentemque togatam*. Adeo studebat priscos revocare mores, ut habitum quoque vestitumque doluerit immutatum.

LVIII. Populo de inopia vini caritateque querenti dixit; *Agenero suo Agrippa perductis pluribus aquis satis provisum ne sitirent homines*. Fuit autem Agrippæ vigilantissimum studium undique prospiciendi urbi de aquarum copia. Augustus autem severe populum ad aquas a vino revocavit.

LIX. Timagenes Historiarum Scriptor, multa petulanter in Cæsarem, multa in uxorem, multa in totam illius domum dixerat, Cæsar illum admonuit, ut moderatius lingua uteretur. Quum perseveraret male loqui, nihil aliud quam domo sua illi interdixit. Timagenes autem liberos quos scripserat acta Cæsaris continentes recitavit, & combussit, in odium Cæsaris, quasi rerum ab illo gestarum memoriam abolere cupiens. Hunc tarnen palam & pertinaciter inimicitias exercentem cum Cæsare, nemo civium Romanorum ab ædibus suis exclusit, in domo Pollionis Asinii consenuit. Numquam tamen Augustus cum hospite inimici sui expostulavit, nisi quod quodam tempore illi dixit *ὑπιοτροφεῖς*, id est, *alis bestiam, sive viperam*. Mox Pollionem parantem excusare se, interpellavit, dicens: *Fruere, mi Pollio, frue. At quum Pollio nondum securus diceret: Si jubes, Cæsar, protinus illi interdixit domo mea. An istud*, inquit Augustus, *me facturum putas, qui vos redegerim in gratiam?* Fuerat enim antea Timageni iratus Pollio, nec aliam habebat desinendi causam, nisi quod illi Cæsar irasci cœperat. Utriusque malevolentiam boni consuluit Principis clementia.

LX. Cœnabat Augustus apud Atedium sive Vedium Pollionem, fregerat quidam e servulis vas crystallinum, illico jussus est ab Atedio rapi, & murenis obijci. Puer ad Cæsaris pedes confugit, nihil aliud petiturus, quam ut aliter periret. Cæsar motus novitate crudelitatis, & puerum dimitti, & crystallina omnia ante se frangi jussit, & his pro puero compleri piscinam. Amicum autem graviter increpavit: *E convivio*, inquiens, *rapi homines imperas, & novi generis pœna lacerari? Si calix tuus fractus est, viscera hominis distrahentur? Tantum ne tibi placebis, ut ibi aliquem duci jubeas, ubi Cæsar est?*

LXI. In cognitione quadam, quum Æmilio, Æliano Cordubensi inter cætera crimina illud vel maxime obijceretur, quod male loqueretur de Cæsare, conversus ad accusatorem, *Velim*, inquit, *hoc mihi probes, efficiam ut Ælianus sciat me quoque linguam habere, plura enim vicissim de eo loquar*. His minis contentus, nihil postea de illo inquisivit.

LXII. Tiberio frequenter per litteras iracunde querenti de his, qui de Augusto male loquerentur, rescripsit, *ne ea in re nimium indulgeret ætati suæ. Satis enim est*, inquit, *si hoc habemus, ne quis nobis malefacere possit*.

LXIII. Filios suos numquam populo commendavit, nisi cum hac exceptione, *si merebuntur*. Honorem non auctoritati, sed meritis tribui volens.

LXIV.

¹ Male tentat hunc locum. Vide Suetonii interpretes ad Augusti Cap. xl.

LXIV. Julias, filiam ac neptem relegarat, post etiam Agrippam prius adoptatum, post ob sordidum ac ferox ingenium abdicatum. Ad omnem horum mentionem solebat exclamare versu Homérico:

Ἀλλ' ὄφελον ἀγαμέμνε μένειν, ἄγονος ἀπολίσθαι.

Id est:

O utinam caelebs vixissem, orbisque perissem.

Nec aliter illos appellabat, quam *tres vomicas*, seu *tria carsinomata sua*. Suorum enim mortem levius ferebat, quam dedecora. Quin & testamento cavit, ne si quid accidisset Juliae filiae & nepti, sepulcro suo inferrentur.

LXV. Indigne ferebat aliquid de se componi nisi serio, & a praestantissimis: admonebatque Praetores ne paterentur nomen suum commissionibus mimorum aut histrionum obsolescere, hac quidem in parte Alexandrum Magnum referens. Decet ubique Principis auctoritatem sartam tectam praestare.

LXVI. Insulam quamdam Capreis vicinam, in quam e comitatu Caesaris secedere solebant, qui cuperent otiosi, solitus est *ἀπαργόπολιν* appellare. *ἀπαργία* enim sonat *negotiorum vacuitatem*.

LXVII. Quum sentiret imminere mortem, admisos amicos percontabatur, ecquid ipsis videretur mimum vitae sat commode transgisse: sentiens de fabula vitae peracta, & adjecit carmen peractis comœdiis accini solitum:

Δότε κρότον, καὶ πάντες ἡμεῖς μετὰ χαρᾶς κτυπήσωτε.

C. JULIUS CAESAR.

I. C. Julius Caesar quum Syllam fugeret, etiamnum adolescens, incidit in piratas Cilices: ac primum ubi pro redemptione summam, quam ab eo peterent, pronuntiassent, derisit praedones, velut ignaros, quem cepissent, seque duplum daturum pollicitus est. Deinde quum adservaretur donec adferretur pecunia, imperavit illis ut silent, nec sibi dormienti obstreperent. Eisdem orationes & carmina quae scribebat recitare solebat, quae quum illi non satis probarent, stupidos ac barbaros appellabat, cumque risu minitabatur se illos acturum in crucem, quod & perfecit. Adportatis enim pecuniis, quas piratae pro redemptione pacti fuerant, dimissus, contractis ex Asia viris ac navibus, comprehendit eosdem praedones, ac suspendit: sed prius jugulatos, ne severitas careret clementia. An non hic statim agnoscis indolem Alexandri Magni, cui nihil mediocre satis esse posset?

II. Quum Romae maximi Pontificis dignitatem ambitet, competitore Q. Catulo primae apud Romanos dignitatis ac potentiae viro, matri ipsum ad fores deducendi, *Hodie*, inquit, *o mater, aut Pontificem maximum habebis filium, aut exulem*. Excelsa indoles, omnisque repulsae impatiens.

III. Pompejam uxorem, quod sinistra fama laboraret, quasi cum Clodio rem habuisset, repudiavit quidem. Caeterum quum Clodius hoc nomine reus perageretur, Caesar citatus testis, nihil mali de uxore dixit. At quum accusator diceret, *Cur igitur cum illa fecisti divortium? quoniam oportet*, inquit, *Caesaris uxorem etiam a calumnia puram esse*. Praeter argutiam responsi laudari potest & civitas, quod repudiatae conjugis famae pepercit.

IV. Quum Alexandri Magni res gestas legeret, non tenuit lacrymas: atque ad amicos; *Hoc*, inquit, *atatis quae nunc sum, Alexander devicit Dariam: mihi vero ad hunc usque diem nihil praeclari facinoris gestum est*. Suetonius tradit, id accidisse quum Praetor jure dicendo conventus obiens, apud Gades in templo Herculis vidisset Alexandri Magni statuam. Utinam hoc ingenium ad moderati potius quam ad maximi Principis aemulationem properasset.

V. Quum in Alpibus oppidulum quoddam frigidum praeteriret, ambigentibus amicis, an illic etiam essent seditiones, contentionesque de Principatu, substitit, ac secum aliquamdiu cogitavit: *max malle*, inquit, *hic primus esse, quam Roma secundus*. Hoc nimirum est quod a Lucano Poeta scriptum est, nec Caesarem potuisse pati priorem, nec Pompejum potuisse ferre parem.

VI. Facinora quae quoniam periculo obnoxia sunt & magna gerenda esse dicebat: *at de his non consultandum*, quod ad haec perficienda plurimum habeat momenti celeritas. Expensio vero periculi revocat hominem ab audacia.

VII. Quum ex Gallia provincia adversus Pompejum tenderet, Rubicone amne transmissio, dixit: *Omnis iacta sit alea*: significans, se de summa rerum velle periclitari. Is enim fluvius Galliam ab Italia dirimit.

VIII. Quum Pompejus relicta Roma perfugisset ad mare, Metellus aetario praefectus, Caesari volenti illinc pecunias tollere, obstitit, & aetarium clausit. At Caesar illi mortem minatus est. Ea vox quum Metellum reddidisset attonitum; *hoc*, inquit, *o adolescens, dictum mihi difficilius fuit, quam factum*. Sentiens, se vel nutu posse quem vellet occidere, quum secum duceret armatas cohortes.

IX. Dyrrachii expectabat ut illuc e Brundisio milites mitterentur: id quum tardius fieret, clam omnibus conscensa scapha exigua tentavit transmitti e pelagus. quum navigium undis obrueretur, gubernatori jam animum despondenti, qui esset aperuit, dicens: *Confide fortuna, sciasque te Caesarem vehere*. Tanta erat animi praestantia, quasi fortunam ac Deos in manu haberet. Actum quidem tempestate ingravescente vetitus est quod instituerat peragere. Milites autem ubi rescivere factum, concursum fecerunt ad Caesarem, graviterque ferebant si alias expectaret eas, velut ipsis diffusus.

X. Caeterum commissa pugna Pompejus vicit, sed victoriam non est persequutus, verum seie recepit ad exercitum. Tum Caesar, *Hodie*, inquit, *penes hostes erat victoria, at non habent ducem qui victoria sciat uti*.

XI. Quum Pompejus instructam aciem apud Pharsalum inibi consistere, & hostem operiri jussisset, Caesar dixit, illum errasse, qui vim, impetum, ac divinum afflatum animorum ad incurfionem paratorum mora relaxasset. Adeo Caesari non modo certamen erat cum Pompejo de fortuna belli, verum etiam de bellandi peritia.

XII. Quum Pharnacem primo congressu vicisset, amicis scripsit, *Veni, vidi, vici*, summam rei gestae celeritatem indicans.

XIII. Posteaquam milites qui Scipionem in Africa sequebantur fugissent, & Cato victus sibi necem Uticae conscivisset, *Invideo*, inquit Caesar, *o Cato, tibi mortem istam, quando tu mihi salutem tuam invidisti*. Caesar existimabat sibi summam gloriae futurum, si vir tantus, quum bello victus esset, ipsi vitam deberet. At Cato maluit honestam mortem, quam oppressa publica libertate cuiquam servire. Proinde mortis illius gloriam Caesar invidabat Catoni, quod is Caesari servati Catonis laudem invidisset.

XIV. Nonnulli quoniam suspectos habebant Antonium ac Dolabellam, monebant ut ab illis sibi caveret. *At ille non istos*, inquit, *metuo rubicundos & obesos, sed graciles illos ac pallidos*; ostenso Bruto & Cassio. Nec fefellit illum suspicio, ab illis enim occisus est.

XV. Quum inter coenandum ortus esset sermo, quod genus mortis esset optimum, incontanter respondit, *inopinatum*, & quod optimum judicavit, ipsi contigit.

XVI. In praelio quodam, Martiae legionis Aquiliferum jam ad fugam conversum, faucibus apprehensum in contrariam retraxit partem, dextraque ad hostem porrecta; *Quorsum*, inquit, *tu abis? Illic sunt cum quibus dimicamus*. Ac manibus quidem unum militem correxit, voce tam acri, legionum omnium trepidationem discussit, vinique paratas vincere docuit.

XVII. Idem posteaquam Publius Mimus in scena superasset omnes, & in his Laberium, ita pronuntiavit: *Favente tibi Caesare victus es, Laberi, a Syro*. Publius enim conditione servus, natione Syrus erat. Longe a tergo relinquitur, qui favente iudice superatur.

XVIII. Caesar quum Romae videret peregrinos quosdam locupletes, canum ac simiarum catulos in gremio circumferentes, eosque habere in delitiis, percontatus est, *num apud illos femina parerent liberos*: sentiens, nullos catulos esse jucundiores infantibus. Refert Plutarchus in vita Periclis: tamen non indicat cujus Caesaris hoc dictum sit: suspicor esse Augusti.

XIX. Quum milites suos videret expectatione hostium perterritos, pro concione dixit: *Scitote paucissimis his diebus Regem adfuturum cum X. legionibus, equitum XXX. levissimae armaturae C. M. elephantis CCC.* Proinde desinant quidam querere ultra, aut opinari, mihi quae compertum habeam credant: aut quidem vetustissima navi impositos, quocumque

Tom. IV.

Q 2

venio,

vento, in quasumque terras jubebo auehi. Nova ratio terrorem excutiendi, non inficiando minuendove, sed amplificando terroris materiam, ut certi de gravi periculo sumerent animos tanto periculo dignos.

XX. Proferentibus in medium, quod Sulla Dictatorem deposuisset, quum Cæsar perpetuam gereret, quod minimum aberat a tyrannide, respondit, *Sullam nescisse litteras*, eoque Dictaturam deposuisse. Dictant Grammatici discipulis, quum præeunt aut recitant scribenda: huc alludens dixit illum nescisse litteras.

XXI. Quum triumphans subscellia Tribunitia præteriret, Pontius Aquila non adsurrexit unus omnium: id adeo indigne tulit: ut proclamaret, *Repete ergo, Aquila, a me Rempublicam Tribunus*: nec deinde per continuos aliquot dies cuiquam quicquam pollicitus est, nisi sub hac exceptione, *si tamen per Pontium Aquilam licuerit*.

XXII. Populo per adulationem Regem ipsum salutanti, Cæsar, inquit, *sum, non Rex*. Maluit privatum nomen, quam Regium invidiæ obnoxium.

XXIII. Quidam e turba statuæ Cæsaris coronam lauream imposuerat, candida fascia præligatam: at quum Tribuni detracta fascia hominem in vincula duci iussissent, Cæsar graviter increpitos eos potestate privavit, idque ne regnum affectare videretur, cautus est, per illos sibi rocatum gloriæ fuisse adeptam.

XXIV. Quoniam Cæsar multos externos in Senatum allegerat, libellus propositus est; *Bonum factum ne quis Senatori novo curiam monstrare velit*. Significabat quisquis is fuit, peregrinos illos ne viam quidem ad Curiam nosse, nisi commonstraretur.

XXV. Quidam Bruti statuæ subscripsit, *Utinam viveres*: quod opera Bruti Tarquinius Rex urbe depulsus esset. Cæsar statuæ subscripserant hos versiculos:

Brutus quia Reges ejecit, Consul primus factus est:

Hic quia Consules ejecit, Rex postremus factus est.

XXVI. Quum undique viderentur imminere insidiæ, atque admoneretur ut sibi caveret, respondit, *Satius subire semel, quam semper cavere*. Significans, eum non vivere, qui vivit in perpetuo mortis metu.

XXVII. C. Cæsar post attritos Tigurinos ad urbem quamdam sociorum proficiscens, quum audisset Helvetios in itinere occurrere, in locum quemdam munitum se recepit. Ibi congregatis copiis, instructaque acie, equus illius cui solebat insidere adductus est, *Hoc*, inquit, *post victoriam utar in persequendis hostibus*, & pedes aggressus est Helvetios.

XXVIII. Cæsar jam palam multa vi præterque leges agente, Confidius admodum natu grandis, libere dixit, *ideo non convenire Senatores, quod illius armatimereant*. Huic quum Cæsar dixisset, *Quin igitur tu eodem metu te domi contines?* Me, inquit Confidius, *senectus intrepidum facit. Quum enim vita paucillum super sit, non est cur magnopere sim sollicitus*.

XXIX. C. Cæsar Pomponio militi vulnus ostentanti ore exceptum in seditione Sulpitiana, quod se passum pro Cæsarē pugnantem gloriabatur. *Ne umquam fugiens respexeris*, inquit. Tale quiddam Macrobius adscribit Augusto Cæsarī, Quintilianus C. Cæsarī.

XXX. Idem quum testis ad exaggerandam injuriam diceret, femina sua a reo ferro petita, *Quid enim faceret*, inquit, *quum tu galeam & lorica haberes?* Non ignorabat cur illam partem potissimum vulnerare voluisset, sed hoc dissimulato joculari maluit. Galea & lorica omnia tegit præter femina.

XXXI. Idem Metello obfistenti, ne pecunias ab ærario tolleret, ac leges id fieri verantes proferenti; *Non idem*, inquit, *armorum ac legum tempus est. Quod si hac pati non potes, nunc quidem hinc abscede, ac posteaquam peractis fœderibus arma deposuerimus, tunc si videbitur, & plebis patrum age*.

XXXII. Idem dicere solitus est, sibi idem esse confilium adversus hostem, quod plerisque Medicis contra morbos corporum, *fame potius quam ferro superandi*. Nam Medici non nisi tentatis omnibus ad sectionem descendunt. Hic mos & hodie manet apud Italos, adversus omne morbi genus indicunt in ediam. Huic simile est, quod dicere solebat Domitius Corbulo, *hostem dolabra esse vincendum*.

XXXIII. Conflavit Cæsarī magnam invidiam, quod quidam ex his quos Romam miserat, stans in Senatu simulatque cognovit Cæsarī Senatum non dare prorogationem, manu capulum percutiens, *At hic*, inquit, *dabit*, vim Reipublicæ minitans.

XXXIV. Sulla Præturam adeptus comminatus est Cæsarī, se sua in illum potestate usurum. *Jure*, inquit Cæsar ridens, *tuam potestatem appellas, quam tuo ære mercatus es*: notans Sullam quod eum magistratum largitionibus sibi parasset.

XXXV. Marcus Tullius libro de Officiis tertio scribit, Cæsarē hos versus ex Euripidis Phœnissis semper habuisse in ore:

Εἴπερ γὰρ ἀδικεῖν χρεῖ, τυραννίδος πέρι

Κάλλιστον ἀδικεῖν, τ' ἄλλα δ' εὐσεβεῖν χρεών:

Hos ipse vertit hoc pacto:

Nam si violandum est jus, regnandi gratia

Violandum est, aliis rebus pietatem colas.

XXXVI. Quum Africam petens, in egressu navis prolapsus esset, omen sinistrum vertit in melius, dicens: *Teneco te Africa*. Frontinus id factum putat in consensu navis, eumque dixisse, *Teneco te terra mater*: Huc opinor alludens, quod cum quodam somnio perturbatus esset, quo sibi visus constuprare matrem, conjectores interpretati sunt, portendi totius orbis imperium.

P O M P E J U S M A G N U S.

I. Cn. Pompejus cognomento Magnus, tam carus fuit populo Romano, quam pater fuerat inivisus. Is etiamnum adolescens, totum se Sullanæ factioni addixit: quumque nec magistratus esset, nec Senator, magnum tamen ex Italia contraxit exercitum. Hunc quum Sulla ad se venire iussisset, *Non absque spoliis*, inquit, *nec incruentas Imperatori copias exhibebo*. Nec prius ad illum venit, quam multis conflictibus hostium duces superasset. Jam tum egregii Principis, & ad res magnas nati specimen dedit. Noluit adducere numerum, sed militem virtute spectatum.

II. Jam vero creatus Imperator, quum a Sulla missus esset in Siciliam, non strenuum modo, verum etiam justum ducem agere coepit. Quum enim audisset, milites in profectionibus ab itinere deflectentes, vim facere ac rapere, temere palantes ac circumcursitantes supplicio affecit: quos vero præmisisset ipse, horum gladiis anuli signum impressit, ne quem in via læderent.

III. Mamertinos quod hostium partibus adhæsisent, universos interficere statuerat. At Sthenius ejus civitatis Princeps Pompejum adiit his verbis; *Non æquum facis, Pompei, qui propter unum noxium multos innoxios occidere pares. Atqui ego ipse sum ille, qui & amicis persuasi, & inimicos coegi Marianas sequi partes*. Hic Pompejus viri fortem animum admiratus, dixit, se ignoscere Mamertinis a tali persuasus viro, qui patriam suæ ipsius vitæ antetulerit: simul & civitatem & Sthenium liberavit. In Sthenio habes exemplum, quem animum erga Rempublicam oporteat gerere Principem, si periculum incidat: in Pompejo placibilitatis documentum, qui pietati maluerit habere honorem, quam indulgere iræ.

IV. Quum in Libyam adversus Domitium transisset, eumque ingenti prælio superasset, militibus ipsum Imperatoris titulo consalutantibus, negavit se eum honorem admissurum, quoad hostium vallum staret erectum. Hoc audito milites, licet ingens obstaret pluvia, impetu facto hostium castra adorti expugnarunt. Recusavit honorem nondum factis emeritum.

V. Ab ea victoria reversum Sulla quum aliis honoribus exceperit, tum Magni cognomen ipse primus illi detulit. At quum Pompejus his non contentus vellet triumphum agere, non passus est Sulla, eo quod nondum esset ordinis Senatorii. Cæterum quum Pompejus iis qui aderant dixisset, *ignorare Sullam, quod plures adorarent solem orientem quam occidentem*, Sulla exclamavit, *triumphet*. Horruit juvenis animum, & indies crescentem gloriam, nec dubitavit illi cedere, quem videbat nemini cedere posse.

VI. Interim Servilius vir inter optimates clarus indignabatur Pompejo concessum triumphum, atque etiam milites obfistebant, ne triumphus ageretur: non quod inviderent Pompejo, sed munera quædam poscebant, quasi

lar-

largitionibus ab ipsis esset emendus triumphus. Alioqui milites minabantur se direpturos pecuniam quæ in triumpho ferretur, eoque Servilius Glauciaque suadebant, ut eam potius inter milites divideret, quam diripi sineret. Verum ubi Pompejus respondit, se citius omisurum triumphum, quam militibus blanditurum, simulque laureatos fasces eis objecit, ut illinc inciperent direptionem, *Nunc*, inquit Servilius, *te, Pompei, vere magnum video, dignumque triumpho*. Non judicabat esse speciosum triumphum, nisi qui citra ambitum citraque largitiones benefactis redderetur.

VII. Romæ mos erat, ut equites qui legitimum tempus militassent, equum in forum deducerent ad Duumviros, quos Censores appellant, & commemoratis expeditionibus, ac Ducibus sub quibus meruissent, pro meritis aut collaudarentur aut vituperarentur. Itaque Pompejus quum esset Consul, ipse equum ad Censores Gellium ac Lentulum deduxit: quibus ex more percontantibus, *an omnia militaria munia obisset? Omnia*, inquit, *sub me ipso Imperatore*. Significans, se sic gessisse Ducem, ut nihilo secius omnes militis partes gnauiter præstaret. Idem & Imperator bonus, & miles strenuus, qua laude nulla Principi potest major contingere.

VIII. Quum Sertorii litteras in Hispaniis interceptisset, in quibus erant inclusæ complurium Ducum epistolæ, Sertorium ad novandas res statumque civitatis immutandum Romam invitantium, exussit omnes, ut improbis daret poenitentiae locum, & in melius mutandi consilia facultatem. Hoc ut inter moderate prudenterque facta merito recenseretur, ita non video quid faciat inter apophthegmata. Quamquam ejusmodi multa reperiuntur in Plutarchi collectaneis. Si prodidisset nomina, jam metu poenæ sese ad vim manifestam parassent. Simulque deferens silentium hostium litteris, docuit quantum sit crimen, alienas resignare litteras, aut quod tibi per litteras obsignatas creditum est, sub dium efferre.

IX. Phraati Parthorum Regi per Legatos ab ipso postulanti, ut Euphratem Romanæ ditionis terminum esse vellet; *Imo*, inquit, *illud magis postulandum, ut Romanorum fines a Parthorum regno justitia dirimat*. Significans, Romanis non esse præscribendum quousque debeant proferre imperium, a quo propagando non montes aut flumina debeant arcere: sed ibi demum fore fines Romanæ ditionis, ubi jus non esset ulterius procedere.

X. Quum Lucius Lucullus post obita militiæ munia sese voluptatibus dederet, ac sumptuose viveret, Pompejum interim reprehenderet, quod præter ætatem multis negotiis appeteret implicari; *Magis*, inquit, *præter ætatem est, senem delitiis vacare, quam imperium gerere*. Graviter taxavit illorum sententiam, qui putant senibus nihil agendum, quum decorum sit Rempublicam gubernantem, vel stantem mori. Luxus autem & otium in juvenibus stultitia est, in senibus crimen.

XI. Ægrotanti Pompejo Medicus præscripserat ut turdis vesceretur. Quumque hi quibus datum erat negotium, negarent inveniri, non enim erat tempus quo genus hoc avium capi solebat, admonuit aliquis, apud Lucillum inveniri posse, qui turdos toto anno soleat alere. *Itane*, inquit Pompejus, *nisi delitiis deditus esset Lucillus, nequaquam viveret Pompejus?* Contemptoque Medico, cibus parabilibus usus est. O vere masculum animum, qui ne vitam quidem delitiis acceptam ferre sustinuit.

XII. Quum ingens rei frumentariæ Romæ esset penuria, Pompejus titulo quidem annonæ Procurator, re autem vera maris terræque Dominus declaratus, in Africam, Sardiniam, ac Siciliam navigavit, multaque frumenti vi collecta properabat ire Romam: verum quum ingenti tempestate oborta naucleri detrectarent navigationem, ipse primus navim ingressus jussit ancoras tolli, clamans, *Ut navigemus urget necessitas, ut vivamus non urget*. Significans, patriæ periclitantis habendam rationem potius quam privatæ incolumitatis. Siquidem Reipublicæ sublevandæ curis immori pulcrum est: at patriam in extremo discrimine nostra cessatione deserui, turpissimum est. Hic monemur, non animalia bruta tantum omiſſa libertate venire in servitutem, verum etiam homines indomitos fame

domari. Docemur item, publicæ saluti privatam incolumitatem posthabendam esse.

XIII. Quum jam detecta esset Pompeji cum Cæsare similtas, ac Marcellinus, ut Plutarchus, aliorum judicio, Marcellus, unus ex eorum numero quos Pompejus evexisse putabatur, a Pompejo ad Cæsarem transiisset animum, adeo ut non veritus sit in Senatu multa in Pompejum dicere: hunc ita compescuit Pompejus; *Nonte pudet*, inquit, *Marcelline ei maledicere, cujus beneficio ex muto factus es facundus, ex famelico co productus, ut vomitum non teneas?* Graviter objecit ingratitude homini, qui hoc ipsum quod habebat dignitatis, auctoritatis & eloquentiæ, abutebatur in eum cui debebat acceptum ferre. Nam hoc turpissimum ingratitude genus est, sed tamen heu nimium vulgare.

XIV. Catoni acerbius infectanti Pompejum, quod ipse sæpius prædixisset, potentiam Cæsaris indes crescentem nulli bono fore populari civitatis gubernationi, sed potius ad tyrannidem tendere: Pompejus ita respondit; *Tua*, inquit, *Cato, magis accedunt ad divinationem, at mea magis accommoda sunt amicitia*. Sentiens, Catonem incerta loqui, quod nemo possit rerum humanarum exitum liquido præscire: se vero ea sequutum, quæ tum temporis amicitia quæ sibi cum Cæsare intercedebat postulabat. Certum erat quid debebatur amico, incertum erat an amicus illi futurus esset inimicus. De amico vero humanius est bene sperare, quam divinare pejora.

XV. De se libere profitebatur, quod omnem magistratum quem gesserat, & citius esset nactus quam ipse expectasset, & citius deposuisset quam ab aliis expectatum esset. Quod cito suscepisset imperium, vel fortunæ fuit, vel præmaturæ virtutis: quod mature deposuit, animi moderati erat, non ad tyrannidem spectantis, sed ad Reipublicæ commodum.

XVI. Post prælium in Pharsalicis campis habitum, in Ægyptum profugit: quumque e triremi descensus esset in scalmum piscatorium ab Ægypti Rege missum, conversus ad uxorem ac filium, nihil aliud dixit quam illud Sophocleum:

Πρὸς τὸν τύραννον ὅστις ἐμπαρένεται,
Κεῖνέ 'στι δῖλος καὶ ἐλεύθερος μόλη.

Id est:

Quisquis tyranni ad testa demigraverit,
Fit servus illi, liber & si venerit.

Præfagisse videtur imminens exitium. Ubi descenderat in scapham, ictus gladio, semel tantum emisit suspirium, & obvoluto capite præbuit se occidendum.

XVII. Pompejus impatiens Tullianæ dicacitatis, inter amicos dicere solebat, *Cupio ad hostes transeat Cicero, ut nos timeat*. Notant illius ingenium, quo dicitur hostibus fuisse supplex, in amicos contumax. Hoc Pompeji dictum ita refert Quintilianus, *Transi ad Cæsarem, & me timebis*.

XVIII. Idem rebus infelicitè gestis adversus Cæsarem, & ad summam desperationem redactus, in tentorium venit attonito similis, nec aliam vocem emisit quam hanc, *ἐκὼν ἐς παρεμβολήν, ergo in castra*: sumptaque veste præsentī fortunæ accommoda, clam profugit.

XIX. Composito Siciliæ tumultu, ac civitatibus quæ defecerant, placide receptis, soli Mamertini postulabant audiri, recitantes leges quasdam ipsis olim a Romanis concessas; *Non desinetis*, inquit, *nobis accincti gladiis recitare leges?* Significans, jure agere volentibus non esse opus armis.

XX. Idem quum ex litteris Senatus intellexisset, omnia quæ Sulla armis obtinuerat, in ipsius potestatem esse tradita populi suffragiis centuriatis, percusso femore dixit; *Proh numquam finienda pericula, quanto satius erat obscurum nasci, si a militaribus curis numquam dabitur recedere, nec hac exuto invidia licere cum uxore ruri vitam degere?* Magnam potentiam ambit inexpertus, odit expertus: sed deponere tutum non est.

XXI. Quibusdam se videre negantibus quomodo posset Cæsaris impetum sustinere, hilari vultu vetuit illos hac de re esse sollicitos: *Nam simul ac*, inquit, *solum Italia pedem pulsavero, exsiliis affatim equestres pedesque copia*. Præsens quidem animus, si fortuna respondisset.

Tom. IV.

O 3

Jam

Jam si nondum te cepit hujus convivii satietas, addemus & ex Oratorum numero aliquot eximios.

P H O C I O N A T H E N I E N S I S.

I. Primum igitur accipe Phocionem, Atheniensem genere, sed Lacædæmonium & morum integritate, & orationis brevilquentia. Socratem in hoc referebat, quod numquam visus est cuiquam neque flere, neque ridere, tanta erat animi constantia. Huic in concione sedenti quidam dixit, *Videre cogitabundus, ô Phocion? Reite*, inquit, *conjectas. Cogito enim si quid queam detrabere his que dicturus sum apud Athenienses.* Alii solliciti sunt ut quam plurima dicant, quo videantur disertis: illi diversa erat cura, nimium, ut quæ ad rem faciebant, verbis quam paucissimis complecteretur.

II. Quum oraculum proditum esset Atheniensibus, in ea civitate unum esse virum qui cunctorum sententiis adversaretur, ac populus vociferans juberet illum inquiri, Phocion semet prodidit, dicens: *Ego sum ille, quem designat oraculum. Nam uni nihil placet omnium, que vulgus vel facit vel dicit.* Quid hic primum admireris, impavidum ne viri animum, an clementiam, qui non passus sit suspensionem ad innocentem aliquem devolvi: an singularem sapientiam, qua perspexit, inconditam multitudinem, quoniam affectibus agitur, nihil sani nec agere nec loqui.

III. Quodam die orationem habens apud Atheniensem populum, placebat omnibus: quumque videret ab omnibus pariter sermonem approbari, conversus ad amicos, *Quid*, inquit, *Num mali quippiam dixi imprudens?* Adeo persuasum habebat, nihil placere vulgo, quod a recto judicio proficiscitur.

IV. Quum Athenienses ad sacrificium quod apparabant ex more peterent a civibus, ut conferrent aliquid, ac cæteris conferentibus, frequenter esset appellatus Phocion; *Puderet*, inquit, *si vobis adderem, & huic nihil redderem*, ostenso creditore. Plerique sunt qui putent optime collocatum, quod impenditur templis ac sacrificiis epulive divorum: at vir ille perspicax sensit, multo sanctius esse, reddere quibus debeas: quid sensurus de his, qui fraudata conjuge ac liberis exstruunt sacrificiis structuras Regias, & horum otio alendo magnam facultatum partem impendunt?

V. Demostheni Rhetori dicenti, *Occident te, Phocion, Athenienses, si quando ceperint insanire*; hunc in modum respondit; *Me quidem, si insanire ceperint, at te si ad sanam mentem redierint.* Demosthenes enim pleraque ad gratiam apud populum loquebatur, & blanda potius quam salubria.

VI. Quum Aristogiton calumniator jam condemnatus in carcere moriturus esset, rogaretque Phocionem ut se inviseret, amicis non linentibus ut ad hominem iret; *Et ubi quis*, inquit, *libentius Aristogitoni loquatur?* Amicorum argumentum argutissime torfit in diversum: significans, se non ire ut sceleroso patrocineretur, sed ut ejus merita calamitate frueretur.

VII. Quum Byzantiis irascerentur Athenienses, quod Charetem, qui cum exercitu in subsidium suæ civitatis missus esset adversus Philippum, nolissent recipere: ac Phocion dixisset, *non esse irascendum sociis diffidentibus, sed ducibus quibus fides non haberetur*: ipse Dux electus est: atque ipsi fidentibus Byzantiis effecit, ut Philippus re infecta discederet. Diffidentiam Byzantium in Charetem Ducem rejecit, qui talis erat, ut non videretur tutum sese illius fidei committere. Prudentiæ est infido diffidere: at Phocioni probatæ opinionis viro non dubitarunt sese credere.

VIII. Alexander Macedonum Rex centum talenta dono miserat Phocioni: is vero percontatus est eos qui pecuniam adferebant; *Quid ita, quum essent Athenienses permulti, sibi uni illa mitteret Alexander?* Illis respondentibus; *Quoniam unum te judicat virum & honestum & bonum*; *Ergo sinat*, inquit, *me talem & haberi & esse.* Ut scite arreptum ab illis argumentum torfit ad occasionem recusandi muneris. Jam quis hic non admiretur incorrupti pectoris sinceritatem? pauper erat Phocion, nec doni magnitudine quicquam movebatur. Simul autem indicat, illos qui quum Rempublicam administrant, tamen a capiendis muneribus non temperant, nec bonos esse viros, nec tales haberi debere.

IX. Quum Alexander ab Atheniensibus posceret sibi triremes exhiberi, ac populus nominatim flagitaret adesse Phocionem, ut quid consuleret proferret, surgens inquit; *Consulo igitur, ut aut armis superetis eos, aut superantium amici sitis.* Compendio suasit, nihil Alexandro negandum, nisi confiderent se iratum posse armis opprimere. Quibus si ille videretur superior, non esse provocandum animum suum juvenem, & repulsæ impatientissimum.

X. Rumor incerto auctore obortus erat de morte Alexandri, moxque Rhetores prosilierunt, hortantes ne contarentur, sed illico bellum susciperent. Phocion expectare jussit, donec certius aliquid cognosceretur. *Nam si*, inquit, *hodie mortuus est, & cras & perendie mortuus erit.* Graviter Oratorum præcipientem temeritatem coercuit.

XI. Quum Leosthenes civitatem Atheniensium ad bellum perpulisset, magnificis spebus ad nomen libertatis ac Principatus erectam, Phocion illius verba dicebat *esse cupressis similia, qua sublimes quum sint ac pulcra, fructum non habent.* Nihil potuit dici accommodatius in sermonem splendide magnificeque pollicentem, sed infrugiferum: quemadmodum cupressus arbor sublimi compositoque in conum vertice procul egregium quiddam polliceri videtur, at vix ulla sterilior.

XII. Cæterum quum initia belli cessissent feliciter, ac civitas ob secundum nuntium Diis sacrificans grataretur: rogatus Phocion, an hæc ita gesta nollet. *Hæc quidem*, inquit, *gesta vellem, sed illa decreta.* Sentiens, etiam inconsulta consilia nonnumquam feliciter cedere: id quoties accidit, gratulandum quidem esse Reipublicæ, non tamen ideo non semper utendum optimis consiliis. Fortassis & illud sensit Phocion, non esse protinus fidendum primis successibus, sed totius negotii eventum declaraturum, quale fuisset ipsius consilium.

XIII. Quum Macedones irrupissent in Atticam, ac maritima illius depopularentur, Phocion eduxit juvenes ætate florentes: quorum multis ad ipsum concurrentibus, hortantibusque ut colle quodam occupato ibi collocaret exercitum; *O Hercules*, inquit, *quam multos video Duces, milites vero perpaucos*: notans juvenilem temeritatem, quæ Duci præire conaretur: quum militis sit, non dare consilium, sed ubi res postulat bonam navare operam. Attamen commisso prælio vicit, & Nicionem Macedonum Ducem superavit. At non multo post tempore bello devicti Athenienses ab Antipatro, accepere præsidium.

XIV. Quum vero Menyllus præsidii Dux, Phocioni pecunias dare vellet, indignatus Phocion dixit, *Nec illum Alexandro meliorem esse, & causam deteriore ob quam nunc accepturus esset, quum tunc non accepisset.* O nullis muneribus expugnabilem animum.

XV. Antipater dicere solebat, quum duos haberet Athenis amicos, *neque Phocioni umquam persuasisse ut acciperet, neque Demadem umquam dando explevisse.* Hic erat Demades, qui valebat extemporali dictione, quum Demosthenes non nisi de scripto diceret.

XVI. Phocion Antipatro petenti, ut in gratiam suam faceret quiddam pugnans cum justitia, *Non potes*, inquit, *ô Antipater, Phocione simul & amico & adulate uti.* Amicus obsecundat quousque patitur æquum & honestum. Nec enim amicus ab amico quod injustum est petere debet. Adulator autem ad quidvis obsequitur.

XVII. Quum populus Atheniensis flagitaret ut Phocion copias in Boeotiam educeret, eamque rem Phocion non fore e Republica judicaret, edixit ut quotquot essent in civitate ab ephebis usque ad sexagenarios se sequerentur. His reclamantibus senioribus, & ætatem excusantibus; *Nihil*, inquit, *absurdi meo edicto continetur, quum ipse natus annos octoginta una cum ipsis Dux profecturus sim.* Hac arte temporarium multitudinis calorem retudit.

XVIII. Post Antipatri obitum, quum Atheniensium Respublica ad gubernationem popularem redisset, Phocion in concione capitis damnatus est. Atque hujus quidem amici cæteri qui simul cum illo damnati fuerant stantes ducebantur, Phocion autem tacitus ibat. Cui ex inimicis quispiam factus obviis, post convitia in faciem exspuit. Tum Phocion ad magistratus respiciens, *Non hunc*, inquit, *compescet aliquis indecore se gerentem?* Vir sanctissimus etiam moriturus publicæ disciplinæ curam habebat.

De

De tam atroci contumelia questus non est, nec flagitavit vindictam adversus eum qui præter leges sæviret in hominem damnatum, tantum cohiberi iussit exemplum bonis moribus adversum, & immane facinus non aliud quam indecentes mores appellavit.

XIX. Ex his qui cum Phocione erant morituri, quidam indignans complorabat sortem suam. Quem ita consolatus est Phocion; *Non tibi*, inquit, *Euippe*, sive ut quidam legunt *Thudippe*, *satis est cum Phocione mori*? Phocion non tantum innocens, verum etiam præclare de Republica meritis ducebatur ad mortem. Magnum itaque solatium oportebat esse, cum Phocione innocente mori innocentem.

XX. Denique quum illi poculum cicuta temperatum porrigeretur, percontatus est quispiam, si quid filio vellet dicere. Nam is aderat. *Ego*, inquit, *tibi fili præcipio, atque etiam obsecro, ne quid ob huius rei memoriam Atheniensibus male velis*. Cæteris morientibus præcipuum solatium esse solebat spes vindictæ, huic illud curæ fuit, ne filius patris injustam necem ulcisceretur, maluitque illum in patriam quam in patrem servare pietatem.

XXI. Nicocli petenti, ut sibi ante Phocionem venenum haurire liceret; *Tametsi durum hoc*, inquit Phocion, *tamen concedendum est ei cui nihil unquam in vita negavi*. Phocion Nicoclem inter amicos fidissimum unice adamarat, eoque molestum erat videre illum morientem. Eam molestiam ut vitaret Nicocles, petebat ut ipse prior biberet. Et hac in re commodavit amico.

XXII. Quum bibissent omnes, solusque Phocion superesset, consumpto ab aliis veneno, carnifex negabat se daturum nisi numerarentur duodecim drachmæ: tanti enim venire cicutæ unciam. Phocion itaque ne per illius contentionem mora fieret morti, accito ad se cuidam ex amicis; *Quandoquidem*, inquit, *Athenis ne mori quidem gratis licet, quæso dato huic pretium*.

XXIII. Quum Demosthenes multa maledicta faceret in Alexandrum, jam Thebis imminentem, Homericæ versu ex Odysseæ α. illum corripuit:

Σχέτλιε τίπτ' ἐθέλεις ἐρεθίζεμεν ἄγριον ἄνδρα;

Id est:

Cur libet irritare virum miserande ferocem?

M. TULLIUS CICERO

I. M. Tullius, quum ob Ciceronis cognomen dictis incesceretur, ab amicis admonitus ut aliud sibi cognomen adscisceret, respondit, *se Ciceronis nomen illustrius effecturum, quam esset Catonum, Catulorum, aut Scaurorum*. Nam hæc familiæ cum primis illustres erant apud Romanos, quum Tullius esset novus homo. Cognomen autem ideo patebat cavillis, quod a ciceræ vilissimo legumine dictum videretur. Quasi vero non & Fabii a fabis, & Lentuli a lente cognomen habuisse viderentur. Parum illustris est, qui præter imagines & cognomen nihil habet nobilitatis: pulcherrimum autem nobilitatis genus est, quam sibi quisque propriis virtutibus conciliat. Nec fefellit M. Tullius. Ciceronis enim nomen hodie decantatius est, quam trecenti Catuli aut Scauri, cum suis stemmatis, statuis & imaginibus.

II. Quum poculum argenteum Diis dicaret, prænomen ac nomen litteris signavit, sed pro Cicerone, ciceris figuram insculpsit, nihil refugiens cavillatorum interpretationem.

III. Oratores qui inter dicendum vociferabantur, dicebat *claudis esse similes, qui sic ad clamorem, ut illi ad equos confugerent*. Hoc genus homines & hodie videre est, qui quum sentiunt se causâ inferiores, ad furiosa jurgia confugiant, ut quoniam rationibus persuadere non possunt, improbitate metuque extorqueant.

IV. Quum Verres, qui filium habebat parum pudice flore ætatis utentem, Ciceronem ut parum virum accinædum incesceret convitiis; *Ignoras*, inquit, *quod liberis intra fores convitiandum sit*. Significans, hoc convitium non in ipsum competere, sed in convitiatoris filium. Parentum autem est objurgare liberos, sed intra domesticos parietes, nec ea convitia sunt eliminanda. Eliminat autem, qui alius impingit, quod ipsius domi committunt liberi.

1 Vera hæc lectio. Vide *Plutarchum* Tom. II. p. 189. Editionis Vechelianæ.

V. Metello nepoti objicienti, quod Cicero testimonio suo plures occidisset, quam patrociniis servasset; *Plus enim*, inquit, *mihi fidei est quam eloquentia*. Mira solertia convitium retorfit in laudem. Siquidem in teste spectatur fides, in patrono valet eloquentia.

VI. Rursum Metello percontanti Ciceronem, quis ipsius esset pater, nimirum, ignobilitatem exprobrando; *Ad istam*, inquit, *percontationem ut respondere sit difficilior, mater effecit tua*. Nam Metelli mater audiebat parum pudica. Quin & ipse Metellus matrem referens, levior erat & inconstans, & affectibus serviens. Cicero convitium a patre ad matrem transtulit. Tum enim incertus est pater, quum mater non cum uno consuetudinem habet.

VII. Item Metellus quum Diodoro, quo Rhetorices magistro fuerat usus, defuncto, sepulcro ejus corvum lapideum imposuisset; *Iustum*, inquit Cicero, *præmium retulit*. Nam volare ipsum docuit, non dicere: notans Metelli levitatem & inconstantiam. Corvus avis est ἀπιστος.

VIII. Vatinius inimicum, & alioqui sceleratum M. Tullius audierat obiisse diem: post quum audisset illum vivere; *Male pereat*, inquit, *qui male mentis est*: significans, Vatinius indignum qui diutius viveret. Omne quidem mendacium malum, sed hoc mendacium bis erat malum, quia bonos viros in falsum gaudium conjecerat. Dictum tamen erat ambiguum, quod dici poterat & de illo quem mori nolles.

IX. Quum orante M. Tullio quidam creditus Afer genere, diceret, non audio: hoc sermone negans se probare quod dicebatur; *Atqui*, inquit Cicero, *aurem habes perforatam*. Solebat enim ea gens habere perforatas aures, ut inde suspenderet anulos ac gemmas, quæ nunc collo digitisque gestamus. Ea foramina quomodo fiant docet Celsus.

X. C. Popilius qui Jurisperitus videri volebat, quum indoctus esset ac stupidus, citatus in controversia quadam testis, respondit, se nihil scire. Tum Cicero; *Putas*, inquit, *fortassis te de Jure interrogari*.

XI. Hortensius Orator defensionis mercedem a Verre acceperat Sphingem argenteam, is quum M. Tullio obliquius quiddam & involutius loquuto dixisset, Non didici solvere ænigmata. *Atqui*, inquit Cicero, *Sphingem habes domi*. Nota est fabula de monstro Sphinge, quæ præmiis propositis edebat ænigmata, non solventibus mors erat præmium.

XII. Quum Voconium forte obvium haberet cum filiabus tribus insigniter deformibus, tacite ad amicos dixit versiculum Græcum:

Φοίβε ποτ' ἐκ ἐώντος ἐσπεῖπεν τέκνα.

Id est:

Phæbo haud sinente hic seminavit liberos.

Sentiens, illum invito Apolline liberis operam dedisse, sive quod Apollo pulcher a Poetis fingitur, sive quod oriente sole foetus existiment concipi feliciores.

XIII. Quum Faustus Sullæ filius, ob æris alieni magnitudinem supellectilem suam proscripisset; *Hanc*, inquit, *proscriptionem magis approbo quam paternam*. Ludit ambiguo verbi. Proscribuntur res, quæ in auctione venum exponuntur, & proscribuntur homines, a quovis jugulandi, quo crudelissimo genere Sulla quamplurimos cives proscripserat.

XIV. Pompejo ac Cæsare inter se dissidentibus, Cicero; *Quem fugiam*, inquit, *scio: quem sequar nescio*: sentiens, ambos non pro Reipublicæ libertate, sed pro Principatu dimicare.

XV. Pompejo vitio dabat, quod civitate deserta Themistoclem potius quam Periclem fuisset imitatus, quum illis res nequaquam pares essent. Themistocles enim fugit ad Persas, Pericles mansit Athenis.

XVI. Quum ad Pompejum venisset, ac venisse poeniteret, rogatus ubi Pisonem generum reliquisset; *Apud suum*, inquit, *socrum*, Cæsarem designans. Perinde quasi notatus esset Cicero, quod a genero suo disjunctus esset, retaxavit illum quod ipse cum suo socero bellum gereret.

XVII. Quum quidam a Cæsare ad Pompejum transfugiens, diceret, se festinandi studio equum reliquisse, Cicero dixit, *illum melius de equo quam de se statuisse*: sentiens, longe rectius facturum fuisse, si & ipse mansisset apud Cæsarem.

XVIII.

XVIII. Cuidam nuncianti, Cæsaris amicos esse tristes; *Hoc dicis*, inquit, *illos Cæsari male cogitare*. Irrisit adulantem nuncium, quasi Cæsariani rebus suis diffiderent, metuerent Pompejum.

XIX. Post Pharalicum conflictum quum fugisset Pompejus, Nonius quidam dicebat, septem adhuc aquilas superesse, proinde, bono animo essent, hortabatur. *Re-cte*, inquit Cicero, *hortareris, si nobis cum graculis bellum esset*. At ille aquilas dixit, vela Romana aquilis insignita.

XX. Quum Cæsar rerum potitus Pompeji statuas disjectas honorifice reposuisset; *Cæsar*, inquit Cicero, *dum Pompeji statuas reponit, suas stabilit*: sentiens, illum hoc non in Pompeji gratiam facere, sed ut sibi clementiæ simulatione favorem apud cives conciliaret, atque hoc pacto suum regnum constabiliret.

XXI. Adeo vero sollicitus erat M. Tullius bene dicendi, tamque anxium huic rei studium impendit, ut quum causam oraturus esset apud Centumviros, jamque dies instaret; Erota servum manumiserit, eo quod nunciasset, cognitionem in posterum diem fuisse prorogam. Et hoc aliquis inter apophthegmata adjecit, quum non sit.

XXII. Quum Cicero in Pompeji castra venisset, dicentibus; *Sero venisti. Minime*, inquit, *sero, nam nihil hic adhuc parati video*. Alludit ad eos qui sero veniunt ad convivium. Jocus est ex ambiguo. Sero venit qui tarde venit, & sero qui post tempus.

XXIII. Quum Pompejus Gallum quemdam quod ad ipsum a Cæsare transfugerat, civitate Romana donasset; *Hominem*, inquit, *bellum, qui Gallis civitatem promittit alienam, quum nostram nobis non possit reddere*.

XXIV. Post Cæsaris victoriam interrogatus Cicero, cur in electione partium errasset; *Præcinctura*, inquit, *me fecellit*: sentiens non sperasse, victoriam a molli & effeminato staturam. Cæsar enim ita toga præcingebatur, ut laciniam trahens mollium in morem incederet: unde Sulla Pompejum admonere solebat, *caveret a puero male præcincto*.

XXV. Idem apud Damafippum cœnans, quum convivor mediocre vinum adposuisset, idque convivis a vetustate cupiens commendare diceret; *Bibite Phalerum hoc, quadraginta annorum est. Bene*, inquit, *fert aetatem*. Hoc modo de homine loqui solemus, cujus formæ viribusque non multum detrahit ætas. At ridiculum erat, vinum ab immodica vetustate commendare.

XXVI. Quum Lentulum generum suum, exiguæ staturæ hominem, prælongo gladio videret accinctum; *Quis*, inquit, *alligavit generum meum gladio?* Videbatur homo gladio alligatus, non gladius homini.

XXVII. Quum Quinti fratris clypeatam imaginem in Provincia quam is rexerat, ingentibus lineamentis, a capite usque ad pectus ex more, vidisset; *Frater*, inquit, *meus dimidiis major est quam totus*. Erat enim Quintus pusillæ staturæ.

XXVIII. Quum Tullia Ciceronis filia concitatus incederet quam deceret fœminam, contra Piso gener lentius quam deceret virum, ambos eodem dicto taxavit, filia præsentem genero dicens, *Ambula ut vir*.

XXIX. In Vatinius qui paucis diebus Consul fuit, ita jocosus est; *Vatinius anno magnum ostentum fuit, quod eo Consule nec bruma, nec ver, nec aestas, nec autumnus fuisset*. Nam his horis annus totus distinguitur, quarum unaquæque tres menses occupat. Nescio an hoc ipsum sit quod aliter refert Pollio in Mario Tyranno. Consul qui sex meridianis horis Consul fuerat, joco Ciceronis adpersus est: *Consulem habuimus tam severum tamque censorium, ut in ejus magistratu nemo pransus sit, nemo canaverit, nemo dormierit*: nisi forte videtur hoc magis ad Caninium Revilum pertinere.

XXX. Rursus expositulanti Vatinius, quod Cicero gravatus esset ipsum languentem invisere; *Volebam*, inquit, *intuo Consulatu venire, sed me nox occupavit*. Hæc talio videri poterat. Nam antea Vatinius Ciceronem gloriantem, quod ipsum Respublica suis humeris reportasset, ita taxarat, *Unde ergo tibi varices?* Varices enim non sedentium, sed stantium aut ambulantium crura solent occupare.

XXXI. Caninius & Revilus unico tantum die Consul fuit: is Rostra quum adscendisset, pariter & honorem iniiit

A Consulatus & ejeravit: in quem fertur illud Ciceronis, *λογωδῶντος* est *Caninius Consul*. In eundem jecit illud, *Hoc consequutus est Revilus, ut quæreretur quibus Consulibus Consul fuerit*. Solebat enim annorum numerus Consulum nominibus designari. Revilus autem & Consul fuit, nec ullum habebat annum. Rursus illud, *Vigilantem habemus Consulem, qui toto Consulatu suo somnum non vidit*.

XXXII. C. Cæsar multos in Senatum legerat eo ordine indignos, & in his Laberium ex Equite Romano minimum. Hic quum in Senatu M. Tullium præteriret, sedem quærens, *Recepissem*, inquit Cicero, *te, nisi anguste sederem*. Simul & illum respuens, & in novum Senatum jocosus, cujus numerum Cæsar supra quam fas erat auxerat. Nec hoc dictum inultum tulit Laberius, *Demiror*, inquit, *si sedes anguste, qui soleas duabus sedere sellis*: obijciens illi levitatem, quod lubricæ fidei nunc his nunc illis partibus adhereret.

XXXIII. Idem quum ab hospite suo P. Manlio rogaretur, ut Decurionatum privigno ipsius expediret: adfistente frequentia civium dixit, *Si jus habebit Pompejus, difficile est*: Cæsaris in legendo Senatum notans facilitatem.

XXXIV. Ab Androne quodam Laodicensi salutatus, quum adventus causam percontatus intellexisset illum pro patriæ libertate legatum ad Cæsarem venisse, Græcis verbis expressit publicam servitutem, *ἐὰν ἐπιτυχῇς, καὶ περὶ ἡμῶν πρέσβευσον*, id est, *Si impetras, etiam pro nobis legatus esto, sive pro nobis orato*.

XXXV. Quum M. Lepidus in Senatu dixisset, *Patribus Conscriptis, ne dicam circumscriptis*; *Ego*, inquit Cicero, *non tanti fecissem ὁμοιωμάτων*. Affectavit Lepidus schema vocum similiter desinentium, quod Rhetores *ὁμοιωμάτων* vocant. At satius erat schema perdere, quam Senatum offendere. Quamquam in his verbis non tantum est *ὁμοιωμάτων*, verum etiam *προσωνομασία*, schema priore jucundius.

XXXVI. Quum quidam candidatus, qui coquo patre natus credebatur, coram Cicerone suffragium ab alio peteret; *Ego quoque*, inquit, *tibi favebo*. Ex quo colligitur, *coco a coco*, & quoque conjunctionem, aut eodem, aut simillimo fuisse sono.

XXXVII. Quum accusator Milonis ex argumento temporis colligens, Clodio a Milone structas insidias, subinde rogaret, quo tempore occisus esset Clodius, Cicero respondit, *Sero*: voce ancipiti significans, e Republica fuisse futurum, si Clodius multo ante fuisset interfectus.

XXXVIII. Cicero nunciata morte Vatinius, quum ejus rumoris parum certus esset auctor; *Interim*, inquit, *usura fruor*: sentiens, se temporario gaudio de morte Vatinius fruiturum, quemadmodum qui pecuniam mutuo accepit, ad tempus ea perinde ac sua fruitur.

XXXIX. M. Caelium melius obijcientem crimina quam defendentem; *Bonam dextram, malam sinistram habere* dixit: huc alludens, quod in pugna dextra gladium tenemus, sinistra clypeum: gladio ferimus, clypeo defendimus.

XL. Jubium Curtium, quo junior videretur, multa de annis ætatis suæ mentientem, ita redarguit; *Ergo*, inquit, *quum una declamabamus, non eras natus*.

XLI. Fabiæ Dolabellæ dicenti se triginta annos habere; *Verum est*, inquit. *Nam hoc jam viginti annos audio*. Volebat illa junior videri quam erat. Itaque Cicero elusit illam simulata adfensione, significans interim illam esse quinquagenariam.

XLII. Objurgantibus quod homo sexagenarius puellam virginem duxisset; *Cras*, inquit, *mulier eris*. Jocans hoc probum mox eluendum. Nam postridie non poterat obijci, quod virginis esset sponsus.

XLIII. Idem in Curionem semper ab ætate fumentem orationis exordium ita lufit, ut diceret *illum quotidie facilius habere proœmium*, videlicet, ætate in dies magis ingravescente.

XLIV. Rursus in Vatinius, qui quum pedibus æger esset, volebat tamen videri commodioris valetudinis fa-

¹ Legendum *Rebillus*, non *Revilus*, & *δριγυπρίος*, hoc est, *pau-
perum horarum*. Vide P. Leopardum Emend. L. II. c. 17.

² Legendum: *Roma si vis habebis, Pompejus difficile est*. Vide *Ma-
crobius Saturnalia* Lib. II. c. 3.

factus, dicebatque jam se bina millia passuum ambulare. *Dies enim, inquit, longiores sunt.* Hoc Fabius tribuit Cicero, Macrobius Augusto. Narratur & hodie quiddam non minus facetum, si modo accederet vetustatis commendatio. Miles quidam in convivio jactabat sibi ballistam esse, quæ jaculum excuteret ad spatium nulli credibile. Reclamantibus convivis omnibus, affirmabat famulum suum id vidisse factum. Accersito famulo percontatus est illum, an non ipse vidisset quod narraret. Tum famulus, *Verum, inquit, narras, here, sed tum vento secundo miseris sagittas.*

XLV. Cicero audito falso rumore de Vatini morte, quum Ovinium libertum ejus interrogasset, *Rectene omnia, atque ille respondisset, recte; Mortuus est, inquit.* Significans, non omnia recte habere si ille viveret.

XLVI. Idem quum testis, Sexti Annalis reum legisset, & instaret identidem accusator rei, *Dic Marce Tulli si quid potes de Sexto Annali:* protinus recitare coepit versus ex Ennii sexto Annalium libro; *Qui potes ingentis causas evolvere belli.* Scripsit enim Ennius *Annales*, & accusator dicebatur *Sextus Annalis*.

XLVII. Rursus in Accium hominem callidum & versutum, quum is in causa quadam suspectus esset, senarium ex vetusto quopiam Poëta torfit, *Nisi qua Ulysses rate evasit Laërtius.* Ulysses vaser navi & Charybdim & Scyllam evasit, sic Accius astutia sua e judicii periculo elapsus erat.

XLVIII. Similiter lusit in quemdam, qui quum prius habitus esset stultissimus, post adeptam hæreditatem primus rogabatur sententiam, *Cujus, inquit, hæreditas, quam vocant sapientiam.* In versu pro facilitas mutavit hæreditas. Apud Poetam enim versus sic habet, *Cujus facilitas quam vocant sapientiam.* Significavit autem hæreditatem illi pro sapientia contigisse, & ob hæreditatem jam habitum sapientem.

XLIX. Quum mater M. Bruti Servilia pretiosum ære parvo fundum abstulisset a Cæsare, qui bona civium subiciebat hastæ, ita jocatus est Cicero, *Et quidem, inquit, quo melius emptum sciatis, emis hunc fundum Servilia tertia deducta.* Serviliæ autem filia dicebatur Junia Tertia, eademque C. Confidii uxor, lasciviente Dictatore tam in matrem quam in filiam. Ex ambiguo jocatus est Cicero: potuit enim intelligi tertia pars pretii detracta. Deducitur autem uxor ad scortum.

L. Idem ænigmate lusit in matrem Pletorii, qui Fontejum accusabat, dicens *eam dum viveret ludum, mortuam magistros habuisse:* notans quod dum viveret infames ad eam foeminae commeare solebant, post mortem ejus bona veniebant. Sermo videtur & absurdus, & præposterus. Nam qui ludos habent, ipsi magistri sunt, & discipulos habent. Magistri autem dicuntur non solum qui docent, verum etiam qui regunt.

LI. In nomen Verris jocatus est, quasi sic dictus esset, *quod omnia verberet,* hoc est, nihil reliqui faceret homo furax. Quo genere jocandi quidam furem pro Tullio Tullium dixit: nec defuerunt qui pro Tiberio dixerent biberium.

LII. De C. Cæsare dicere solebat, *Quoties hujus astutiam & ambitionem video sub humanitatis specie latitantem, metuo Respublica Tyrannum:* rursus quum comas molliter fluentes, & ipsum uno digito scalpentem caput intueor, vix animum inducere possum, ut tantum facinus animo concipiat.

LIII. Idem objicientibus quod a reo pecuniam accepisset, qua magnificas quasdam ædes esset empturus, *Fatebor, inquit, accepisse me, si emero.* Eas quum esset mercatus, exprobrantibus vanitatem; *An nescitis, inquit, boni patrisfamilias esse dissimulare si quid constituerit emere?*

LIV. Cicero cum Crasso similtas erat. Quum igitur alter e Crassi filiis non dissimilis cuidam nomine Digno: atque hinc populi suspicio in Crassi uxorem, quasi cum Digno rem habuisset, in Senatu præclaram habuisset orationem, rogatus Cicero, qualis ei videretur, *Dignus, inquit, Crasso:* tecte alludens ad nomen *Digni.* Jocus lepidior est, si more Græcorum dicas, *dignus Crassi,* ut intelligas duos esse Crassos, alterum adulterum, alterum illi similem Crassi filium.

LV. Cicero Munatio reo patrocinator fuerat, atque ille absolutus. Post quum Munatius Sabinum Ciceronis

A amicum reum perageret, iratus Cicero exprobravit illi beneficium; *Antu, inquit, Munati, illud judicium tua opera effugisti, an potius mea, qui multum caliginis tribunalibus offudi?*

LVI. Quum Marcum Crassum pro Rostris laudasset magno populi applausu, & eundem post ex eodem loco acerbis conviciis incesset; *Quid, inquit Crassus, an non me nuper ex hoc ipso loco laudasti?* *Laudavi, inquit, sed exercendi gratia argumentum infame declamans.* Solent enim Rhetores tractare materias ad id, velut quum laudant Buryridem, aut febrim quartanam, aut ingratitude.

B LVII. Idem quum Crassus dixisset, *Neminem Crassorum Roma vixisse diutius annis sexaginta,* deinde poenitens ejus sermonis diceret, *Quid mihi accidit ut hoc dicerem?* M. Tullius; *Sciebas, inquit, Romanos hoc libenter audituros, & ista via venisti ad Rempublicam gubernandam:* duo significans, & Crassorum nomen invilum esse Romanis, & illum non virtute, sed blandiendo provecum ad honores.

LVIII. Crasso dicente, *Stoicorum esse dogma, virum bonum esse divitem.* *Vide, inquit Cicero, ne magis hoc sentiant, sapientis esse omnia.* Tecte notans Crassi avaritiam, cui nihil esset satis.

C LIX. Crassus in Syriam profecturus, malens Cicero nem amicum quam inimicum relinquere, officiose salutato dixit, se apud illum velle cenare, quem Cicero alacriter excepit. Post aliquot dies quidam amicorum egerunt apud Ciceronem, ut cum Vatinio quoque rediret in gratiam; *Nun, inquit, & Vatinium mecum cenare vult?* Significans, illum cenam ambire potius quam amicitiam.

LX. Rursus in Vatinium qui scrophas habebat in cervice, id est morbi genus, quum causam quamdam ageret, *Tumidum, inquit, habemus Oratorem.* Asiatici dicti sunt tumidi.

LXI. Cæsar statuerat agros Campanos militibus dividere, id quum complures in Cûria moleste ferebant, tum L. Gellius, homo extremæ senectutis, dixit hoc non futurum se vivo, *Exspectemus, inquit Cicero, non enim postulat longam dilationem:* significans, illum esse morti proximum.

D LXII. Adolescens quidam accusatus quod patrem placenta venenata sustulisset, quum stomachabundus minaretur se probris laceraturum Ciceronem; *Hoc, inquit Cicero, malum quam placentam:* ancipiti dicto parricidium illi objiciens.

LXIII. P. Sextius Ciceronem cum aliis aliquot ad causæ patrocinium adhibuerat: quumque ipse vellet omnia dicere, nec cuiquam dicendi locum daret, ubi jam constaret illum a iudicibus absolvendum, ferreturque sententia; *Ut ere, inquit Tullius, hodie tempore, nam cras privatus eris:* notans hominem quod in causa suo arbitrato solus egisset omnia.

E LXIV. Quum M. Appius in procæmio diceret, *se magnopere rogatum ab amico, ut in causa clientis adhiberet curam, eloquentiam, & fidem:* hic Cicero, *Adeone ferreus homo es, ut ex tam multis qua rogavit amicus, nihil praestes?*

LXV. M. Aquilius duos habentem generos, sed ambos exsules, *Adrastum* appellavit, quod solus locum tueretur: alludens ad Græci nominis etymologiam.

LXVI. L. Cotta Cenfore, qui vini avidissimus habebatur, quum Cicero Consulatum petens sitisset, bibissetque septus undique amicis; *Recte, inquit, timetis ne Cenforem habeam infensum, quod aquam bibo.* Simulavit Cicero se credere, ob id circumstare frequentes amicos, ne Cenfor videret illum bibentem aquam. Simile enim simili amicum.

F LXVII. Quum M. Cælius, qui credebatur e parentibus non liberis natus, epistolam apud Senatum clara firmaque voce recitasset; *Ne miremini, inquit Cicero, nam hic unus ex his est qui proclamant:* significans, illum fuisse præconem, & hoc usu contigisse ut esset vocalis. Solebant autem servi venales voce præconis commendari.

LXVIII. Memmio cuidam vituperanti Catonem Uticensem, dicentique quod totas noctes ebrius esset; *At illud, inquit Cicero, non addis, eum totos dies aleam ludere:* civiliter excusans Catonem, qui totum diem Reipublicæ

Tom. IV. P publicæ

1 Imo quod Adrastus generos haberet Polynicem & Tydeum, ambos exsules. Vide Statii Lib. 1. Thebaidos.

publicæ negotiis dabat, nocturnas aliquot horas sumebat laxando animo.

LIX. C. Cæsari in Senatu enixe defendenti causam filix Nicomedis beneficiaque Regis in se commemoranti; *Remove*, inquit, *isthac oro, quoniam notum est quid ille tibi, quid illi tu dederis.* Jocus est ex ambiguo verbi. Nam dat qui confert beneficium, & dat mulier quæ sui facit copiam. Unde illud Martialis:

Vis dare, nec dare vis.

Male audiebat Cæsar, quod in Bithynia Nicomedi Regi fuisset obsequentior, quam pudicitix leges postulant.

LXX. M. Callidius Gallum accusavit, M. Tullio defendente: quumque accusator affirmaret, se testibus, chirographis, quæstionibus probaturum, sibi a reo fuisse præparatum venenum: sed interim rem tam atrocem remisso vultu, languida voce, ac reliquo gestu parum concitato pronunciaret, M. Tullius; *Tu*, inquit, *nisi fingeres M. Callidi, sic ageres?* Ex actione colligens, illum non ex animo loqui.

LXXI. Idem in Isauricum ita ludit, *Miror quid sit, quod pater tuus homo constantissimus te nobis varium reliquerit.* Jocus ex ambiguo vocis. Nam varius dicitur parum animo constans: varius item qui vestigiis plagarum notatus est. Vulgatum autem erat, hunc Isauricum aliquando a patre cæsum loris, inde illud M. Cælii Prætoris non dictum, sed factum, cujus quum fellam curulem Consul Isauricus fregisset, alteram posuit loris intentam, tacite minitans illi atque exprobrans, quod a patre loris cæsus esset.

DEMOSTHENES ORATOR.

I. Pytheas Demostheni objecit, quod ipseus enthymemata lucernam olerent: significans, illum non nisi de scripto, & ad lucernam elucubrata dicere. Quod dictum ita retorfit Demosthenes, ut diceret: *non eodem pretio sibi & illi constare lucernam:* notans, quod ille nocturnis conviviis indulgeret, plus impendens luxui quam ipse studio.

II. Aliis immodicum eloquentiæ studium obijcientibus, ita respondit, *Eloquentia studium declarare hominem popularem: contra negligere studium eloquentia, esse eorum qui dominari populo quærent, ut qui hoc agerent non ut persuaderent dicendo, sed ut vi cogerent.*

III. De Phocione quoties in concione dicturus adurgeret, ad amicos proximos dicere solebat Demosthenes, *rationum ipsius securim surgere.* Nam Phocion erat in dicendo brevis, sed acutus. Solebat autem fere a Demosthene dissentire.

IV. Populus Atheniensium a Demosthene flagitabat ut quemdam accusaret: id quum recusaret, coepit populus in illum, ut solet vociferari. Tum surgens, *Vos me, viri Athenienses, consultorem habetis vel invit, calumniatorem autem non habebitis etiam si velitis.*

V. Demosthenes unus fuerat ex decem quos Athenienses Legatos ad Philippum Macedonem miserant. Itaque posteaquam Æschines & Philocrates, quos præcipue fuerat complexus Philippus, a legatione reversi, quum aliis multis nominibus prædicarent Regem, tum his præcipue, quod esset formosus, facundus, & ad bibendum strenuus. Demosthenes ita cavillatus est, ut diceret, *in his laudibus nihil esse dignum Rege. Nam primam esse feminarum, alteram sophistarum, tertiam spongiarum.*

VI. Demosthenes clypeo suo litteris aureis inscripserat, *ἀγαθὴ τύχη*, id est, *bona fortuna.* Attamen quum ad pugnam ventum esset, illico projecto clypeo aufugit. Id quum illi probro daretur, quod *ῥίψας* esset, elusit vulgato versiculo:

Ἀνὴρ δὲ φεύγων καὶ πάλιν μαχίσεται.

Id est:

Vir qui fugit, rursum integrabit prælium.

Judicans utilius esse patriæ fugere, quam in prælio mori. Mortuus enim non pugnat, at qui fuga quæsit salutem, potest in multis præliis patriæ usui fuisse.

VII. Quum Alexander pacem hac lege deferret Atheniensibus, si cives octo sibi dederent, inter quos erat Demosthenes: Demosthenes apologum retulit de lupo, qui hac lege pacem obtulit ovibus, si canes dederent: lupi nomine signans Alexandrum: canum, eos qui tum populi

¹ Imo, non earumdem consilium esse rerum; nam est Græce οὐνοῖδε. Vid. P. Leopardum Emend. Lib. XIII. c. 15.

rem curabant: ovium, plebem Atheniensium. Addidit & illud; *Ut mercatores, inquit, exiguum frumenti in paropside specimen deferunt, per hoc ingentes acervos vendere cupientes: ita vos si traditis cives octo qui deposcuntur, populum universum traditis.*

VIII. Quum ab Areopagitis damnatus, elapsus e carcere fugeret, & haud procul ab urbe obvios habuisset aliquot diversæ factionis homines, primum abdere sese voluit: sed quum illi nominatim Demosthenem appellantes juberent esse bono animo, & viaticum insuper offerrent, graviter ingemuit, dicens: *Qui possum hanc urbem relinquere, in quatales habeo inimicos, quales amicos vix in alia sum inventurus?*

IX. Inter fugiendum fertur subinde respiciens ad arcem Palladis, sublati manibus dixisse; *O Pallas, urbium domina, cur tribus infauissimis bestiis delectaris, noctua, dracone, & populo:* Noctua quum sit avium inauspicatissima, tamen Palladi sacra est: quemadmodum draconem habet pro gestamine: populus autem bellua est multorum capitum, pessimam gratiam referre solita optime de se meritis, velut Socrati, Phocioni, Scipioni, & aliis compluribus.

X. Ad juvenes quos habebat familiares, dicere solebat; *Sibi gnaro jam quantum invidia, metus, calumnia, ac discriminis sit expectandum ad Rempublicam accedenti, si ex duobus alterum sit eligendum, citius in exilium iturum, quam ad suggestum aut tribunal.*

XI. Quum exsularet in Arcadia, Pytheasque pro Macedonibus dixisset, *Ut domum in quam lac venale importatur, aliquid habere mali suspicamus, ita civitatem esse morbidam, ad quam mitteretur Atheniensium legatio:* Demosthenes eam sententiam ita retorfit: *ut lac pro sanitate agrotantium importatur, ita Athenienses pro salute civitatum adesse, dicens.* Id ubi recevit populus Atheniensium, protinus illum ab exilio revocarunt.

XII. Quum redeunti ab exilio navis esset missa, multique magistratus ac cives obviam issent, sublati in cælum manibus dixit, *sibi in patriam reditum honorificentior contigisse quam Alcibiadi, quod ille coactis civibus redisset, ipse persuasis.*

XIII. Posteaquam Demosthenes metu Antipatri profugisset in Calauriam insulam, seque in Neptuni templo contineret, & Archias ex tragœdiarum histrione potens, illi blandis sermonibus persuadere conaretur, ut sese in Antipatri fidem committeret, non modo nihil passurum mali, verum etiam amplissimis muneribus honorandum; *In scena*, inquit, *mihi numquam placuisti histrionem, neque nunc persuadebis orator.* At ubi commotus Archias minaretur, se detracturum illum e templo; *Tandem*, inquit, *oracula Macedonica aperuisti. Nam prius histrionum more simulabas.*

XIV. Fertur aliquando Corinthum navigasse Demosthenem illectum fama nobilissimi scorti Laidis, ut & ipse famoso amore potiretur. At quum illa pro nocte stipularetur drachmarum decem millia, deterritus magnitudine pretii, mutavit sententiam, dicens: *οὐκ ἀγοράζω τοσούτης μετανοῶσαι*, id est, *non emo tanti penitere:* significans, inhonestæ voluptati paratam esse comitem poenitentiam.

XV. Celebre est Pythæ dictum, *orationes Demosthenis olere lucernam*, quod noctu scriberet meditareturque quæ dicturus esset. In id quum alius quispiam, qui ob furti suspicionem vulgo male audiebat, petulantius inveheretur; *Scio*, inquit Demosthenes, *nos tibi molestos esse, qui noctu lucernam accendimus.* Fures enim amant tenebras.

XVI. Idem adversus Demadem clamantem, *Demosthenes me corrigere vult, sus Minervam;* *At ista*, inquit Demosthenes, *Minerva anno superiore in adulterio deprehensa fuit.* Adulterium objecit Demadi, quum Minervam Poetæ faciant virginem.

XVII. Idem Atheniensibus flagitantibus ut consuleret, obstitit dicens, *οὐ συντέταγμαί*, id est, *non sum coactus in ordinem.* Significans, se non servire populi affectibus, sed suo arbitratu facere quod faciendum judicasset.

XVIII. Ancilla quædam depositi nomine pecuniam acceperat a duobus hospitibus, hac conditione, ut eam utrisque simul redderet. Horum alter post tempus aliquod lugubri veste & squalidus focii mortem simulans, decepta muliere nummos abstulit. Eo facto supervenit alter, & depositum repetere coepit. Quum mulier anxia de laqueo cogita-

gitaret, Demosthenes ei patronus adfuit, qui ut in advoca-
tionem venit, sic aggressus est petitem; *Mulier*, inquit,
parata est depositi fidem solvere, sed nisi socium adduxeris, id
facere non potest, quoniam, ut ipse pradicat, hac dicta lex est,
ne pecunia alteri sine altero numeretur. Hoc ingenio servavit
miseram, elusitque nebulonum conspirationem qui hoc
egerant, ut eandem pecuniam bis acciperent.

XIX. Cuidam percontanti, quid esset in eloquentia
præcipuum, respondit, *hypocrisis*, hoc est, *actio*. Roganti
quid proximum, respondit *actio*. Roganti quid tertium,
nihil aliud respondit quam *actio*: tantum tribuens pronun-
ciationi, ut in ea totum situm existimaret. Actio autem
multa complectitur, vocis moderationem, oculorum vi-
gorem, vultus habitum, & totius corporis gestum.

XX. Quum Athenienses gestirent Harpalo ferre sup-
petias, jamque in Alexandrum armarentur, derepente ap-
paruit Philoxenus, quem Alexander maritimis negotiis

A præfecerat: hic quum populus metu attonitus consulesce-
ret; *Quid facerent*, inquit Demosthenes, *si solem videant,*
qui non possunt obtueri lucernam? Ita populo temerarios mo-
tus exprobravit.

XXI. Quibusdam arbitrantibus Demadem jam desuisse
malum esse; *Jam enim*, inquit, *saturum videtis, veluti leo-*
nes. Erat pecuniarum avidus Demades, leones autem mi-
tiores sunt satiri.

XXII. Quum a quodam convitiis incessetur, *Com-*
mittor, inquit, *in certamen, in quo qui superior evaserit, in-*
ferior est: & qui vicerit, victus est.

XXIII. Idem quum audiret Oratorem quemdam
immodice vociferantem, *Non*, inquit, *quod magnum est,*
bene est: sed quod bene est, magnum est. Hoc & aliis adscribi-
tur. Sunt qui & convivia prolixa, ac plurimis instructa mis-
sibus existiment lauta.

L I B E R Q U I N T U S.

QUIDEM statueram aliquot sele-
ctis, quos superioribus libris retuli,
esse contentus: sed quoniam invitabat
arridens undique dictorum memora-
bilium copia, simulque veniebat in
mentem, quam avidum ac fameli-
cum hujusmodi deliciarum convivium
accepiſsem, visum est quintum mis-
sum addere, repetito ordine, quem Plutarchus sequutus
est.

C Y R U S M A J O R.

Perſæ amant homines adunco naso, quos Græci *gryphos*
appellant, eosque pulcerrimos esse putant, eo quod Cyrus,
quo non alius Regum populo fuit carior, ejusmodi specie
nasum habuerit. Est autem duplex gryphorum genus,
unum cui statim a fronte nasus insurgit, quod Aristoteles
putat esse signum impudentis animi, & ad corvos refert:
alterum cui curvatura nasi a fronte separata est, sed circa
medium intumescit, & ad extremum tendens unci spe-
ciem præbet: id Aristoteles putat esse notam magnanimita-
tis, & ad aquilam pertinere.

I. Cyrus autem dicebat; *Qui sibi nollent prodesse, cogi*
ut aliis sint usui: significans servili animo natos, sibi que in-
utiles, eos imperio adigendos, ut aliorum commodis in-
serviant. Vulgus autem putat homines aquilino naso, &
ad suum commodum cum primis attentos, & imperio ma-
gis quam servituti natos: unde & Poetæ veteres aquilæ re-
gnum in omne avium genus tribuunt. Sed idem dicebat;
Neminem debere suscipere Principatum, ni sit melior his in quos
susciperet. Sentiens, hoc esse Principis unicum munus, aliis
prospicere, & publicis consulere commodis: id autem non
potest, nisi qui sapientia, vigilantia, animique integritate
cæteris antecellit. Hoc vero non præstat nativitas, sed in-
stitutio recta & rerum usus.

II. Quum Perſæ, quoniam regionem habebant mon-
tuosam asperamque, cuperent eam campestri ac meliore
commutare, non passus est Cyrus, dicens, *quemadmodum*
plantas ac semina, sic hominum mores ad regionis habitum im-
mutari. Sentiens, se velle duos homines & laboribus ac-
commodos. Nam mollis ac fertilis regio molles & ignavos
gignit homines.

III. Cyrus abstinebat a conspectu Pantheæ: & Arafpo
dicenti, mulierem esse insigni forma, dignam Regis ocu-
lis; *Ob isthuc ipsum*, inquit, *magis est ab illa abstinendum.* Et-
enim si nunc tuo obtemperans consilio illam adiero quum vacat,
fortassis illa mihi persuasura est ut ad ipsam frequenter commeem,
etiam quum non vacabit, eique adsideam neglectis seriis nego-
tiis. Scite retorſit argumentum, Regiæ functionis memor.

D A R I U S.

IV. Darius, Xerxis pater, in sui laudem dicere solebat,
seſe præliis ac rebus asperis reddi prudentiorem. Atqui talis pru-
dentia nimio constat Reipublicæ. Præstat Principem e
Philosophiæ præceptis haurire sapientiam potius, quam
experimentis miseram, ut vocant, colligere prudentiam.

V. Idem quum tributum indixisset subditis, accersitos
Provinciarum Præfectos percontatus est, quum aliis de re-

bus, tum de tributis, essentne gravia: quum illi respondiſ-
sent, *esse mediocria*, jussit ut singuli dimidium exigent.
Quod Præfectis moderatum videbatur, Regis æquitati
visum est dimidio plus satis. Maluit enim suos beneficio si-
bi conciliare, quam exarmatos subigere. Stratagematis
autem gratia in hoc sita est, quod duplum imperavit ejus
quod destinaret accipere. Si dimidium imperasset, nec
quicquam remisisset, latuisset benignitas: nunc exacta di-
midians effecit ut omnes sentirent beneficium.

VI. Quum aperuiſſet prægrande malum Punicum, &
quidam ab eo sciscitaretur, cujus rei tantum numerum ha-
bere optaret, quantus illic inesset granorum, respondit,
Zopyrorum. Is erat vir bonus ac Dario fidus amicus. Signi-
ficans, Regi nihil prius aut carius esse debere probis ac fidis
amicis. Tametsi Herodotus libro quarto, refert hoc fuisse
dictum de Megabyze.

VII. Is Zopyrus sibi nares & aures præcidit, itaque
dissimulans quis esset, ad Babylonios transfugit, fingens se
a Dario crudelissime tractatum, Babylonii persuasi commi-
serunt illi Præfecturam. Ille nactus occasionem Dario ci-
vitatem tradidit. Postea Darius sæpenumero dicere sole-
bat; *Se malle unum Zopyrum integrum, quam centum Babylo-*
nas capere. Erat opulentissima civitas Babylon, tamen unum
amicum centum Babylonibus anteposuit. Ab hoc animo
quantum absunt Principes quidam, qui sanationem, aut
equum, aut canem pluris faciunt, quam probum, fidelem
ac doctum amicum. Hujus factum damnans Rex dicebat,
quod turpissimo facto pulcerrimum nomen imposuisset.
Videbatur enim mira fides in Regem, quum illum summa
afficeret tum jactura, tum molestia.

S E M I R A M I S.

VIII. Semiramis Assyriorum Regina, quæ Babylo-
nem condidisse dicitur, monumento, quod sibi pararat,
inscripsit, *Quisquis Rex pecuniis egerit, aperto monumento*
quantum voluerit capiat. Darius potitus ea civitate, titulo
credens, saxum ingens quo claudabatur monumentum, vix
amolitus, nihil quidem invenit pecuniarum, sed ex altero
faxi latere hoc inscriptum reperit, *Ni vir malus esses, & pe-*
cunia inexplebilis, laudquaquam mortuorum loculos moveres.
Quamquam hoc aptius inter stratagemata, siue inter *γυ-*
λοια commemorandum erat.

X E R X E S A L T E R.

IX. Inter Xerxen, Darii filium, & Arimenem fratrem,
de regno erat contentio. Itaque quum Xerxes intellexisset
fratrem ex Bactrianorum regione descendere, misit illi mu-
nera, & iis quibus ea mandarat perferenda, jussit ut ipsius
verbis illi dicerent: *His in presentia te honorat frater tuus*
Xerxes: quod si Rex fuerit declaratus, eris apud ipsum omnium
primus. Hac humanitate delinitus Arimenes contentionem
remisit, ac fratri regnum adepto protinus adorationis ho-
norem exhibuit, eique diadema imposuit. Xerxes autem
illi proximum ab se locum dedit. Nec hoc video cur inter
apophthegmata debeat recenſeri, quum Plutarchus recen-
ſeat. Simile quiddam de Jacob & Esau legitur in Hebræo-
rum litteris. Ira contentioque melius solvitur blandis ver-
bis & beniguitate, quam repugnando.

X. Idem iratus Babylonis, quod a se defecissent, posteaquam illos in potestatem suam redegerat, interdixit ne ferrent arma, sed psalteriis tibiisque canerent, scorta alerent, cauponas haberent, ac sinuosis tunicis uterentur, quo voluptatibus evirati non molirentur denuo defectionem. Nec hoc inter apophthegmata commemoraturus eram, ni Plutarchus recensuisset.

XI. Quum importarentur ad illum Atticæ caricæ venales, negavit se illas esurum, donec regione potius esset qua illas ferret. Tam ingens erat excelsi pectoris fiducia sui.

XII. Quum vidisset universum Hellespontum navibus suis constratum, omnia littora atque Abydenorum plana hominibus referta, jactavit se beatum, moxque fudit lacrymas. Tam subitam mutationem admiratus Artabanus Regis patruus, qui dissuaserat eam expeditionem, ausus est rogare causam. Tum Xerxes; *Subiit*, inquit, *animum meum cogitatio, quam brevis sit hominum vita, quando ex tam numerosa multitudine post annum centesimum nemo supersuturus est.*

XIII. Idem Græciæ bellum indicturus, convocatis omnibus Asiæ Principibus dixit, *Ne viderer meo tantum consilio hoc aggressus, contraxi vos: ceterum memento mihi parendum magis quam suadendum.* Vox bis tyrannica, & quod Principum conventu pro furo abuteretur, & quod negotium multo periculosissimum sua unius cupiditate verius quam consilio susciperet.

XIV. Idem quum a trecentis Lacedæmoniis ad Thermopylas vexatus esset, tantam militum ducens multitudinem, hoc se deceptum agebat, quod multos quidem homines haberet, milites autem per paucos. Sentiens, non perinde referre quam multos educas, sed quam exercitatos.

XV. Græcorum exploratores in exercitu comprehensos nullo affectu malo, quin potius iustos omnem lustrare exercitum illæfos dimisit. Sit & hoc singularis fiduciæ exemplum, cur apophthegma dici debeat non video.

ARTOXERXES.

XVI. Artoxerxes, Xerxis filius, cognomento Longimanus, quod alteram manum haberet longiorem, dicere solebat, *Regalius esse addere quam adimere.* Sentiens, Principe dignius esse, honorem & opes eorum quibus imperant augere potius quam imminuere.

XVII. Idem permisit, ut ex his qui secum venabantur, qui possent ac vellent, ante Regem jaculum emitterent. Sit hoc comitatus exemplum, quid ad apophthegmata pertineat non video.

XVIII. At is quam in venatu fuit comis, tam erat mitis in disciplina militari. Nam Ducibus qui deliquissent, pro eo quod solet flagris cædi corpora iussit ut pro corporibus vestes illis detractæ cederentur, utque pro eo quod solet illis velli caput, tiara deposita velleretur. Ne hoc quidem ad apophthegmatum sodalitatem pertinet.

XIX. Quum Satibarzanes Artoxerxis a cubiculo, quiddam minus justum ab ipso peteret, sentiretque Rex illum hoc facere sollicitatum triginta Daricorum millibus, Quæstori ærarii sui mandavit, ut Daricorum triginta millia ad se deferret, ea dedit Satibarzani dicens, *Accipe, o Satibarzanes. Nam hac tibi quum dederam non ero pauperior, injusior futurus, si illa, qua petebas, fecissem.* Commentus est Rex egregius, ut nec amicum contristaret, nec a justo deflueret.

CYRUS JUNIOR.

XX. Cyrus Junior Lacedæmoniis, ut secum societatem inirent potius quam cum fratre, hac oratione sese commendavit, *Ajebat sibi cor longe gravius esse quam fratri, plus illo meri bibere, meliusque ferre quam illum.* Nam illum vix in venatu posse in equo sedere, ut non excutiat: in rebus acerbis, ne in sella quidem. Sciebat enim Lacedæmoniis invisos esse molles ac timidos. Hortabatur insuper ut viros ad semitterent, pollicens se peditibus daturum equos, equitibus curus, agrum possidentibus se daturum vicos, vicos qui haberent eos se facturum urbium dominos: ceterum auri argentique vim tantam, ut non possent numerare, sed pendere cogerentur. Nimirum hoc erat quod dixit Artoxerxes, *Regalius esse addere quam adimere.* Si quis Princeps nunc talia polliceretur, vereor ne totam Germaniam brevi visuri simus vacuum.

XXI. Cyro conflicturo cum hoste loco qui dicitur Cu-

A nax, Clearchus suasit, ut se post Macedones contineret, nec sese in belli discrimen conjiceret, *Quid ais*, inquit, *Clearche? jubesne ut quum regnum appetam, regno me indignum ostendam?*

XXII. Phocais ex Jonia, parentibus honestis orta, ingenueque educata, ad Regis coenam cum aliis mulieribus admittitur, cæteris regios jocos ac lusus hilariter excipientibus, nec refugientibus ab illo tangi, sola tacite ingressa ad lectum constitit, nec vocanti Cyro paruit. Cubiculariis autem tentantibus illam adducere, *Flebit*, inquit, *quisquis horum mihi manus admoverit.* Ob hæc quum a cæteris agrestis & incomis haberetur, Cyrus gaudens, & cum risu versus ad illum qui mulieres adduxerat, *Non intelligis*, inquit, *te hanc unam ingenuam & incorruptam adduxisse?* Postea ad hanc in primis adjecit animum, uniceque adamavit, sapientem appellans. Apud barbaros, mulieres attigisse, constuprasse erat.

ARTOXERXES ALTER.

XXIII. Artoxerxes, hujus Cyri frater, cognomento Memor, non solum se ipsum affatim præbuit adire volentibus, verum uxorem legitimam iussit sublatis currus aulaeis vehi, ut iis qui eam conventam vellent, etiam in itinere pateret aditus. Laudo quidem affabilitatis exemplum, sed quid hæc ad apophthegmata?

XXIV. Idem quum pauper quispiam insigni magnitudine malum obtulisset, hilariter accipiens, *Per Mishram*, inquit, (sic enim Persæ Solem appellant) *hic mihi talis videtur esse, ut si quis ei committat civitatem, possit eam ex parva magnam reddere.*

XXV. Rusticus quidam videns ad Regem varia deferri donaria, nec aliud habens quod largiretur, utraque cava manu haustam e proximo flumine aquam illi obtulit vultu alacri. Rex lætatus, iussit illi dare phialam auream, ac mille Daricis donavit hominem.

XXVI. In fuga quadam quum direpto illius comætu, aridis ficis & hordeaceo pane vesceretur, *Dii boni*, inquit, *cujusmodi voluptatis hactenus inexpertus fui?*

XXVII. Quum Aclides Japson multa in Regem licenter & contumeliose diceret, hactenus tum ultus est maledicum, ut per Tribunum militum denunciaret, *ei licere qua vellet in Regem dicere, sibi vero in illum licere qua vellet & dicere & facere.*

XXVIII. Teribazus in venatu Persicam vestem dilaceratam ostendit, consulens quid faciendum esset: respondente Rege, aliam induendam; *Tuam igitur*, inquit, *militi iradas oportet.* Rex suam tradidit, dicens, *Dono do tibi hanc vestem, sed gestare prohibeo.* Teribazus vir minime quidem malus, sed levis præcipitisque consilii, neglecta Regis monitione vestem induit, muliebribus etiam ex auro donis quæ a Rege exceperat exornatam. Hoc cæteris omnibus indigne ferentibus, nam ridere nefas erat, Rex effuse ridens; *Tibi*, inquit, *ut mulieri aurum, ut insano Regis amictus jus potestatemque concedimus.*

XXIX. Artoxerxi jam siti deficienti, Peribarzanes eunuchus quum aliud non liceret, a rustico quopiam fordium utrem detulit, putris aquæ cotylas octo continentem. Eam aquam quum Rex totam ebibisset, rogatus, ecquid illi placuisset ille potus: Deos testatus est, *se nunquam vinum potasse jucundius, nec ullam aquam quamvis purissimam sibi visam suaviorem.* Ac post nactus eum hominem qui eunucho aquam dederat, e paupere divitem fecit. Tantirefert in tempore dare munus.

PARYSATIS.

XXX. Parysatis Cyri & Artaxerxis mater præcipere solebat, ut Rex palam ac libere locuturus, verbis byssinis uteretur, hoc est, magnificis ac mollibus, quo sermonis blandities rei mitigaret asperitatem. Reges bysso vestiuntur, sed talem decet esse Regis orationem, qualis est amictus.

ORONTES.

XXXI. Orontes, Artaxerxis Regis gener, quum ab irato Rege rejectus & condemnatus esset, *Quemadmodum*, inquit, *supputatorum digiti nunc infinitum numerum: nunc unum tantum possunt ponere: sic Regum amici nunc quidvis polent, nunc quam minimum.* Olim digitis subducebatur ratio, quemadmodum nunc calculis.

MEMNON DUX.

XXXII. Memnon, quo tempore bellum gerebat ad-

versus Alexandrum pro Dario Rege, militem quemdam mercenarium multa convitia petulanter jacentem in Alexandrum hasta percussit; *Ego*, inquit, *se ab ut pugnare cum Alexandro, non ut illi maledicas.*

Æ G Y P T I I.

XXXIII. Ægyptiorum Reges, juxta regionis illius consuetudinem, judices ad jusjurandum adigebant, ut etiam si quid Rex juberet eos judicare quod justum non esset, ne judicarent. Tanti referre putabant, ut populus justos haberet judices. Porro potentiae ferociaeque Regiae opposita est jurisjurandi religio: quod adactum videri non poterat, quum ab ipsis Regibus exigeretur. At qui fieri potest ut civitas judices habeat incorruptos, ubi judicandi potestatem magno vendit Princeps?

P O L T Y S.

XXXIV. Poltys Thraciae Rex, Trojani belli tempore, quum Trojani pariter & Graeci legationem ad ipsum misissent, auditis utrisque pronunciavit, ut *Alexander redderet Helenam, & a se pro una duas formosas abduceret uxores.* Sapiisset Paris si hoc fecisset. Nam una satis fructus habuisset duas novas, & patriae consuluisse. Quis autem non miretur Graecorum humanitatem, quibus fat erat futurum, si tantum redderetur quæ cum adultero tam diu dormierat?

T E R E S.

XXXV. Teres Sitalci pater dicere consuevit, *Quoties esset in otio, nec militia exerceretur, se nihilo meliorem esse equisensibus.* Hæc vox quid aliud sonat, quam barbaricam immanitatem, quasi pacis tempore desit quod agat bonus Princeps?

C O T Y S T H R A C I Æ R E X.

XXXVI. Cotys ei qui dono miserat pardalim, vicissim dono misit leonem, malam bestiam æque mala repensans.

XXXVII. Quum esset natura celer ad iram, iævusque castigatorem qui in ministerio deliquissent, hospes quidam ad illum detulit vascula fragilia tenuiaque, sed scite curioseque celte tornoque elaborata. At is hospiti quidem dedit munera, cæterum vascula omnia confregit: demirantibus curid faceret; *Ne*, inquit, *saviam in eos qui fracturaverant.* Prudentis est, naturæ suæ morbum agnoscere, & vitio materiam præripere.

XXXVIII. Idem ubi cognovit quod Athenienses honoris gratia, civem ipsum suæ civitatis declarassent, pro auxilio quod illis adversus Dorienfes impenderat, gratiam reponere studentes; *Per Jovem*, inquit, *& ego illis visissim mea gentis jus dabo.* Sentiens, nihilominus honorificum esse Thracem, quam Atheniensem appellari.

I D A T H Y R S U S S C Y T H A.

XXXIX. Idathyrus Scytharum Rex, in quem arma movit Darius, suasit Jonum Regibus, ut Istrici pontis junctura soluta fugientes sese in libertatem vindicarent: qui quum id facere recusarent: ne violarent fidem qua Dario erant obstricti, vocavit illos frugi mancipia, & *ἀδρασα*, hoc est, *qui fugere nollent.* Nam hæc non minima laus est servorum, nolle fugere si liceat: at nolle tyrannicam servitutem commutare libertate si detur opportunitas, animi servilis est.

A T H E A S S C Y T H A.

XL. Atheas hunc in modum scripsit Philippo, *Tu quidem imperas Macedonibus bellandi peritis, at ego Scythis, qui & cum fame & cum siti pugnare valeant.* Significans, hac parte Scythas ad bellum esse magis idoneos.

XLI. Idem quum fricaret equum suum præsentibus Philippi Legatis, percontatus est illos, *num idem faceret Philippus?* Sentiens, se tanto meliorem bello quam esset Philippus.

XLII. Idem quum Ismeniam tibicinem optimum in bello cepisset, iussit illum canere, ac cæteris admirantibus, ipse juravit per ventum & Acinacen, *sibi jucundius esse, audire hinnitum equi.*

S C I L U R U S S C Y T H A.

XLIII. Scilurus octoginta liberos masculos habens, quum esset moriturus fasciculum jaculorum singulis porrexit, iussitque rumpere. Id quum singuli recusassent, eo quod videretur impossibile, ipse singula jacula exemit, atque ita facile confregit omnia, filios admonens his verbis; *Si concordēs eritis, validi invictique manebitis: contra, si dissidiis & seditione distrabemini, imbecilles eritis, & expugna-*

tu faciles. Non potuit Scythia magis Scythice rem ob oculos ponere.

G E L O S Y R A C U S A N U S.

XLIV. Gelo Siciliae Tyrannus, debellatis apud Ime-ram Carthaginensibus, in pacis foedere compulit illos, & hoc acceptis conditionibus adscribere, ne posthac filios suos Saturno immolarent. Solebat enim ea gens infantes suos æneæ Saturni statuæ cavæ, & intus incensæ, in sinum ponere, qui velut in Dei complexu encabantur. Id ut Saturno gratum putarent effecit fabula, quæ narrat, illum omnes uxoris filios devorare solitum; Nam & Jovem devoraturus erat, nisi pro puero saxum supposuissent.

XLV. Idem Syracusanos frequenter ad agriculturam educere solebat, sed non aliter instructos, quam si ad bellum irent, quo simul & agri meliores redderentur cultura, nec ipsi deteriores fierent otio. Et hoc stratagema dici meretur potius quam apophthegma.

XLVI. Exigebat pecuniam a suis civibus, quos ubi videret tumultuantes, ait, se petere mutuo, quippe redditurum. Ita volentes dederunt, atque ille peracto bello reddidit. Hoc artificio perfecit, ut pecunia non deesset ad bellum necessaria, nec cives haberet minus benevolos.

XLVII. In convivio quum lyra circumferretur, cæterique ordine canerent: nam id apud Græcos honestum habebatur, ipse equum iussit induci in convivium, facileque ac leviter in illum insiliit: significans, hoc esse regalium quam lyra canere.

XLVIII. Quum Athenienses conditiones pacis a Gelone delatas recusarent, multaque de suæ gentis antiquitate præstantiaque jactarent, Gelo respondit Oratori; *Hospes Atheniensis, apud vos qui præsent habetis, qui subsint non habetis. Proinde quando totum retinere mavultis quam partem cedere, quam ocyssime hinc abite, renunciaturi Græciæ, ver illi ex anno exaruisse:* significans, optimam ac florentissimam copiarum partem illis defuturam. Suum enim exercitum veris nomine signavit.

H I E R O N.

I. Hieron qui Geloni successit in regnum, neminem qui apud se libere loqueretur, importunum aut molestum esse dicebat: cæterum qui arcanum efferrent, eos existimabat etiam illos lædere, apud quos effutirent, eo quod odimus non solum illos qui efferunt, verum etiam eos qui audierunt quæ nollemus illis audita esse.

II. Quidam exprobrabat illi oris graveolentiam. At ille cum uxore exposulavit, quod id sibi numquam indicasset. Tum illa, *Putabam*, inquit, *viros omnes ad eundem olere modum.* Eximium pudicitiae argumentum, quæ nulli viro tam vicina fuerit, ut oris halitum sentire posset, præterquam uni marito.

III. Xenophani Colophonio de paupertate sua querenti, quod ægre duos aleret famulos; *At Homerus*, inquit, *quem tu carpis, etiam mortuus alit plus quam decem hominum millia, & tu qui vis illo videri doctior, unus non alis duos?* Erant illis quoque temporibus qui carpendis illustrium virorum operibus gloriam aucuparentur.

IV. Idem Epicharmo Comico Poetæ, quod præsentē ipsius uxore dixisset quiddam inhonestum, multam dixit. Epicharmus Siculus erat, juxta regionis naturam plurimi joci. At Rex tantum judicavit esse tribuendum reverentiæ conjugio, ut crimen existimaret, audiente uxore joculari lascivius.

V. Idem quum aliquot e familiaribus occidisset, paucis post diebus Epicharmum vocavit ad coenam, cui ille nimium libere; *At nuper*, inquit, *quum immolares amicos, non me vocabas.* Solebant qui sacrificant splendidum epulum apparare, adque id rogare amicos. Periculosa libertas quæ plus laudis adfert ferenti quam dicenti.

D I O N Y S I U S.

I. Dionysius quum magistratus per litteras sorte crearentur, & ipsi contigisset littera M. dicenti cuidam per jocum *μωρολογεῖς*, id est, *Morio es Dionysi;* *Imo*, inquit, *μοναρχήσω, Monarcha ero.* Et adeptus magistratum protinus Imperator electus est a Syracusanis. Magni erat animi, quod illo joco non offenderetur, contentus omen litteræ secus interpretari.

II. Quum autem in initio regni regia ipsius obsideretur a conjuratis in illum civibus, & amici auctores essent ut

imperium deponeret, ni mallet captus interfici: ille contipiciens bovem a coquo mactatum illico concidere, dixit, *Quum mors adeo brevis sit, an non absurdum sit nos metu mortis tale regnum relinquere?* Quanta regnandi libido pectus illius occuparat, qui Principatum morte bene emi putarit?

III. Quum intellexisset, filium, cui Principatum relicturnus erat, ingenui viri conjugem adulterasse, iratus interrogavit, *an umquam tale quicquam in patre comperisset.* Hic adolescens, *Tu enim, inquit, non habebas patrem Regem.* Nec tu, inquit Dionysius, *filium Regem habiturus es, ni talia perpetrare desinas.* Tyrannus in filio dignum exhereditatione crimen judicabat adulterium, qui hodie magnatum ludus est.

IV. Rursus quum ad filium ingressus conspexisset vasculorum aureorum & argenteorum magnam vim, exclamans; *Non est, inquit, in te Regius animus, qui his poculis quae a me tam multa accepisti, neminem tibi amicum feceris.* Sentiens, absque civium benevolentia regnum nec parari, nec teneri. Benevolentiam vero maxime conciliat benignitas. At juvenis rerum imperitus, putabat esse felicius habere argentum & aurum quam amicos.

V. Exegerat pecunias a Syracusanis, deinde quum videret illos lamentantes, obsecrantes, ac negantes se habere quod darent, indixit alteram exactionem, idque iterum ac tertio fecit. At posteaquam ubi majorem summam imperasset, audiret illos in foro obambulantes ridere, & scommata in Regem jacere, iussit praefectos ab exigendo quiescere. *Nunc enim, inquit, nihil habent, posteaquam contemnunt nos.*

VI. Matri suae praeter aetatem nubere cupienti, *Civilia, inquit, o mater, jura violari possunt, natura jus nequaquam.* Significans, contra naturam esse, si vetula quae jam parere non potest, nubat. At hodie nubunt septuagenariae.

VII. Quum in aliorum scelorum patratores severe animadverteret, vestium furibus parcere solebat, ut Syracusii coenare inter sese & inebriari desinerent. Solebant enim *lopodyta*, id est, vestium fures in balneis frequentibusque conviviis venari. Quemadmodum autem in balneis vestes deponuntur, ita in conviviis summæ vestes abjici solebant, ut togæ palliaque.

VIII. Hospes quidam ajebat se velle cum Dionysio privatim colloqui, demonstraturum enim quomodo posset praescire quinam ipsi molirentur insidias. Rex admisit hominem, iussitque dicere semotis arbitris. At ille; *Da mihi, inquit, talentum, ut existimeris a me audisse insidiatorum indicia.* Dedit ac simulavit sese audisse, admiratus hominis commentum. Nam fucus ille vehementer utilis erat ad deterrendas insidias. Sunt qui narrent, Maximilianum Cæsarem simili arte simulasse magicas artes, indusia, gladioque fortunatos, genios anulis inclusos, quo facinorosis & hostibus esset formidabilior.

IX. Cuidam percontanti num esset otiosus, *Ab sit, inquit, ut hoc mihi umquam accadat.* Sensit turpissimum esse Regi vacare umquam a Reipublicæ negotiis. Ubi sunt igitur qui bonam diei partem alea nugisque transigunt?

X. Quum ad eum delatum esset, duos adolescentes inter pocula multa convitia, tum in ipsum, tum in ejus tyrannidem dixisse, ambos vocavit ad coenam, & animadvertit alterum largius potum multa nugari, alterum raro cauteque bibere: illum dimisit, ut qui natura vinolentus per temulentiam maledicus fuisset: hunc interfecit, ut qui studio malevolus & hostis esset. Praclarum exemplum prudentissimi Principis. Sed quid hoc ad apophthegmata.

XI. Expostulantibus quibusdam quod honore dignaretur, cæterisque præferret hominem improbum ac civibus invisum, *Volo, inquit, esse, quem me magis oderint.* Agnovit ingenium multitudinis, si sit in quem invidiam odiumque derivent, mitiores sunt in Principem. Eoque videas nonnullos Monarchas quibusdam, quos tamen ex animo non ament, plurimum dignitatis & auctoritatis permittere, ut ipsi tutiores sint a furore multitudinis: qui si exstiterit, habent victimam qua civium iram mitigent.

XII. Corinthiorum Legatis ad se missis donaria prout mos est obtulit: quæ quum illi negarent se accepturos, eo quod lex esset apud ipsos vetans, ne legatione fungentes munera acciperent a Principe, *Rem, inquit, absurdam facitis, qui quod unum bonum habet tyrannis, hoc tollitis,*

A dum docetis etiam beneficium a Tyrannis accipere periculosum esse. Ille gravem contumeliam judicabat, oblata recusare munera, quum hac una re Tyranni se possint aliis commendare. Tyrannidem enim adeptis superest ut potentiae invidiam munificentia comitateque leniant.

XIII. Quum audisset quemdam e civibus aurum habere domi defossum, id ad se deferri iussit. Verum posteaquam is suffuratus auri paululum in aliam urbem commigrasset, ibique mercatus esset agrum, revocato Dionysius totum aurum reddidit, *ut qui jam divitiis uti cepisset, desissetque rem utilem inutilem reddere.* Satis declaravit, se non aurum alienum appetisse, sed hominis morbum sanare voluisse: simul usum auri legitimum demonstravit, si in agrolationem impendas potius quam in usuram.

XIV. Dionysius dicere solebat, *se a sapientibus amicis sibi cavere, quando certum haberet, ne ex his quidem esse quemquam, quin imperare mallet quam servire.*

XV. Idem quum intra Regiam sacrum ex more perageretur, præcoque, sicut consuevit, precaretur, ut per multa tempora inconcussum duraret imperium. *Non tu desines, inquit, abominanda nobis imprecari?* Sentiens, potius a Diis optandam bonam mentem, quam ea quæ nihil conferunt ad hominis felicitatem.

XVI. Tescia Dionysii soror nupta Polyxeno posteaquam maritus metu Tyranni profugerat, & Rex sororem accusaret, quod conscia fugæ mariti non indicasset; *Adeone, inquit, Dionysi, me vilem abjectique animi faminam judicas, ut si sensissem illum moliri fugam, non me illi navigationis & omnium fortunarum comitem additura fuero?*

XVII. Egregium quemdam citharoedum magnificis promissis ad se pellexit, jubens ut quam optime caneret. Nam quo scitius caneret, hoc plus laturum præmii. Quum ille per dies aliquot accurate cecinisset, nec quicquam daret Rex, coepit flagitare mercedem. Tum Dionysius affeverat, se mercedem quam pollicitus fuerat bona fide solvisse. *Qui, inquit ille, ne nummus quidem mihi datus est.* At dedit, inquit Dionysius, *voluptatem pro voluptate.* Neque enim ego te minus delectavi spe, quam tu me cantu.

XVIII. Idem admiratus egregiam fidem Damonis & Pythiae; *Rogo, inquit, ut me quoque in vestram amicitiam recipiatis.* Alteri Tyrannus destinavit diem necis, quumque is pauculos dies petisset rerum domesticarum ordinandarum gratia, hac lege impetravit, ut alter vas amici fieret, ea conditione, ut si ille non redisset ad diem præscriptum, hic plecteretur. Rediit autem ad diem, mori malens quam amicum fallere. Ita servatus est uterque, ac Regis amicitia decoratus. Tantum valet egregia virtus, etiam apud Tyrannos.

XIX. Sacrilegia sua solebat facietis dictis obtegere. Locris Proserpinæ templum spoliavit: mox quum classis illius secundo vento navigaret; *Videtis, inquit, quam prospera navigatio a Diis immortalibus detur sacrilegis.* Ex hoc colligens, aut non esse Deos, aut illis non esse molesta sacrilegia.

XX. Jovi Olympio detraxit magni ponderis aureum amiculum, quo eum Hieron e manubus Carthaginensium ornaverat, proque detracto aureo laneum illi pallium iniecit, ita cavillans, *Aureum amiculum estate grave est, hieme frigidum, laneum ad utrumque anni tempus accommodatius esse.*

XXI. Epidauri Æsculapio barbam auream detraxit, quod negaret decorum, *patrem Apollinem imberbem, ipsum vero barbatus conspicitur.* Æsculapius fingitur Apollinis filius, Apollinem autem semper imberbem facit Theologia Poetica, Æsculapium barbatus: significans in Medico multarum rerum usum.

XXII. Menfas aureas atque æreas Diis dicatas e fanis sustulit. Has inscriptio ex more Græcorum testabatur esse bonorum Deorum, ne quis manum admoliretur. At ille cavillatus est, *se Deorum bonitate uti.* Nam boni Dii dicuntur, quod omnibus bene faciant.

XXIII. Idem victorias aureas, pateras & coronas, quæ simulacra porrectis manibus sustinebant, velut offerentia, tollebat, dicens, *se oblata accipere, non eripere:* addens, perabsurdum esse, a quibus quotidie bona flagitamus, ab his ultro porrigentibus nolle accipere.

DIONYSIUS JUNIOR.

I. Dionysius Junior dicere solebat se multo salere Sophistas,

stas, non quod illos admiraretur, sed quod per illos admirabilis esse studeret. Sciebat populum de illis tamquam de viris doctis magnifice sentire, hac persuasione callide abutebatur ad conciliandum sibi multitudinis favorem. Eadem arte fortasse Principes quidam alunt in palatiis suis viros eruditionis & sanctitatis opinione venerabiles, ut populus arbitretur horum consiliis geri pleraque.

II. Quum Polyxenus Dialecticus Dionysio diceret, *Ego te convinco; Nimirum, verbis*, inquit: *at ego te re ipsa convinco, qui tuis relictis me meaque colas*. Significans, illum a schola ad aulam, a Philosophis ad Tyrannum transisse, non facturum nisi hanc vitam illa iudicasset beatior.

III. Posteaquam regno fuisset expulsus, cuidam dicenti, *Quid tibi Plato & Philosophia profuit? Ut tantam*, inquit, *fortuna mutationem facile feram*. Neque enim sibi manus admovit, quod alii solebant, sed Corinthi ludum litterarium aperuit.

IV. Percontanti qui factum esset, ut quum pater ipsius tenui fortuna ac privatus sibi Syracusanæ civitatis Principatum paraverit, ipse Regis filius, & regnum hæreditate acceptum amiserit; *Quoniam*, inquit, *pater rerum potitus est, quum jam in odium venisset popularis gubernatio: ego quum invidia laboraret tyrannis, Principatum suscepi*.

V. Alteri cuidam hoc ipsum percontanti, compendio respondit; *Pater*, inquit, *mibi regnum suum reliquit, non fortunam*. Non omnia omnibus æque feliciter cedunt.

AGATHOCLES.

I. Agathocles figulo patre natus fuit. Is vero quum Sicilia potitus esset, Rex declaratus, solitus est in mensa fictilia pocula juxta aurea ponere, eaque juvenibus ostendens dicere, *quum antea talia fecerim*, commonstratis fictilibus: *nunc per vigilantiam ac fortitudinem talia facio*, commonstrans aurea. Non puduit pristinae fortunæ, sed gloriosius existimavit regnum virtute partum, quam si hæreditate obvenisset. Nam Regem nasci nihil magni est, at regno dignum se præstitisse maximum est.

II. Quum obsideret urbem quamdam, quibusdam e muro convicia in ipsum jaculantibus, dicentibusque, *Figule, unde militibus tuis persolves stipendium?* Ille placidus ac ridens respondit, *Quum hanc cepero*. At quum urbe vi potitus esset, venderetque captivos; *Si me*, inquit, *denuo conviciis affeceritis, apud heros vestros querar de vobis*: civiliter illis exprobrans & intempestivam maledicentiam, & servitutem maledicentia præmium.

III. Ithacensis nautas ipsius apud eum deferentibus, quod ad insulam appellentes pecora quædam abegissent; *At vester*, inquit, *Rex quum venisset ad nos, non modo pecudibus abreptis, verum ipso etiam pastore ex oculato recessit*. Alludens ad fabulam de Ulyssæ, qui Cyclopem Polyphemum excæcavit.

DION.

I. Dion qui Dionysium regno expulit, quum accepisset Calippum, cui & inter hospites & amicos suos fidebat maxime, sibi moliri insidias, non potuit inducere animum ut illum convinceret, dicens, *Mori satius esse quam vivere, si non ab hostibus tantum, verum etiam ab amicis cavendum esset*. Dignus erat optimis amicis, qui mori prius habuerit quam amico diffidere.

II. Idem exsul quum Pteodoti Megarensis opera opus haberet, & ad ædes illius veniens videret illum ob negotiorum magnitudinem ægre quemquam admittere, amicis ob id indignantibus dixit; *Quid hunc incusamus? Nonne & ipsi quum Syracusis essemus, eadem faciebamus*.

ARCHELAUS.

I. Ab Archelao in convivio quodam familiaris quidam, sed parum humanus, petiit sibi dari poculum. Archelaus autem illico mandavit puero, ut hoc poculum daret Euripidi; Id factum admiranti postulanti, *Tu quidem*, inquit, *dignus eras qui peteres, nec acciperes: at hic dignus erat qui acciperet vel non petens*. Significans; alteri hoc tribuisse Regiam familiaritatem, ut auderet quidvis petere: at Euripidis boni viri pudorem hoc mereri, ut ultro donaretur aliquid.

II. Idem tonsori garrulo subinde roganti; *quomodo te rado*, *ô Rex?* *Silendo*, inquit. Alter aliud responsum exspectabat, & hinc dicti lepos. Quidam sunt in curatione morosi, Archelao satis erat si sileret. Nobis autem interdum etiam cum ebriis pariterque loquacibus res est.

III. Quum Euripides in convivio formosum illum Agathonem amplecteretur deosculareturque, cui jam barba provenire cœperat, Archelaus amicis dixit, *Ne miremini: nam pulcrorum etiam autumnus pulcher est*. Civiliter excusavit amicum apud amicos.

IV. Timotheus citharædus quum ingens præmium ab Archelao sperasset, ac minus speratis accepisset, palam illum incusabat: proinde aliquando canens hanc particulam; *Tu vero terra filium argentum laudas*: nutu Regem denotavit; at Archelaus succinuit. *Tu vero petis*. In Græcis verbis plus est gratiæ ob vocum affinitatem, *ἀντὶς, ἀντὶς*, id est, *laudas, petis*. Turpiter petit, qui non probat quod petit.

V. Quum a quodam aqua conspersus esset, amicis illum adversus eum qui hoc fecerat inflammantibus, *Imo*, inquit, *non me conspergit, sed eum quem me esse putavit*. Quid hac moderatione civilius? Hoc exemplo facile decet ignoscere, qui licet in præpotentem, tamen imprudentes delinquant.

PTOLEMÆUS LAGI FILIUS.

I. Ptolemæus, Lagi filius, plerumque apud amicos & cenare solebat & dormire. Quod si quando illos vicissim acciperet cœna, amicorum rebus utebatur, commodato sumens ab illis pocula, & aulæa & mentas. Ipse vero sibi non parabat plura quam exigeret necessitas, sed *Regalius esse dicebat ditare, quam divitem esse*.

II. Idem quum peragranti Ægyptum, comitibus non consequutis, cibarius in casa panis datus esset, negavit ullum cibum umquam sibi visum suaviorem. Aderat enim optimum condimentum fames.

III. Quum Grammaticum notasset incitiae, quærens ab eo quis esset Pelei pater, vicissimque audisset, *dic tu prius quis sit Lagi pater*: amicis invitantibus ad tantæ improbitatis vindictam; *Si Regium est*, inquit, *non pati ut a quoquam dicto attingatur, nec illud Regium est, quemquam dicto laceessere*. Inique petit vindictam, qui prior laceessivit, cujuscumque dignitatis fuerit. Nec suæ dignitatis meminisse debet qui referitur, quum ejus prærogativam laceessendo depofuerit.

XENOPHANES.

I. Xenophanes, Lagi filius, quum ipsi Hermoneustimiditatem objiceret quod nollet secum tesseri ludere, *Fateor*, inquit, *me non solum meticulosum, verum etiam vehementer meticulosum, sed adversus inhonestam*. Honestam formidolositas est, quæ deterret a turpibus.

DEMETRIUS ANTIGONI FILIUS.

I. Quum Rhodum obsideret Demetrius, & in suburbio cepisset tabulam quamdam Protogenis clarissimi pictoris opus, in qua pinxerat *Ἰαλυσον*, id est, Bacchum, Rhodiis per caduceatores obsecrantibus ut tabulæ parceret, respondit, *Se citius patris imagines quam eam picturam aboliturum*. Tantum honoris habuit arti Rex.

II. Idem fœdere cum Rhodiis icto, *helepolin*, id est, machinam quamdam a capiendis urbibus ita dictam, apud illos reliquit, quæ simul & Regis magnificentiam, & illorum fortitudinem testaretur. Nec hoc inter apophthegmata recensendum erat. Cæterum monumentum illud admonebat, Rhodum a Demetrio magnifice oppugnatam, ac Rhodios fortiter patriam defendisse.

III. Atheniensium qui defecerant urbem quum cepisset, eaque graviter rei frumentariæ penuria laboraret, protinus convocata concione dilargitus est illis frumentum gratis. Quumque his de rebus loquens apud populum barbarismum commisisset, vocem quampiam secus quam oportuit pronuncians, & quidam e confessu quomodo sonanda fuisset dictio loquentem interpellans adinonisset, *Pro hac*, inquit, *correctione altera quinquaginta medimnorum millia vobis addo*. Utrum in hoc potius miremur, benignitatem in eos qui modo fuerant hostes: an civilitatem, qui corrigentis officium non tantum boni consuluit, verum etiam tanta mercede dignum existimavit?

IV. Demetrius quum Megaram occupasset, Stilbonem Philosophum accersitum rogavit, num quis militum aliquid rerum abstulisset, *Nullus*, inquit. *Neminem enim vidi qui scientiam raperet*. Sentiens, sola animi bona non esse bellorum violentiæ obnoxia.

V. Rur-

1. Hoc ex Suida habet, quem mendo laborare putat P. Leopardus Emend. Lib. xvi. c. 2.

V. Rursus quum Demetrius abductis omnium civium servis Stilbonti diceret, *Civitatem vestram liberam vobis relinquo*; *Recte*, inquit Stilbon, *nullum enim in civitate servum relinquis*.

VI. Lyfimacho Demetrium impetente conviciis, dicenteque, *Lamiam sibi visam meretricem de scenatragica producentem*: hæc erat amica Demetrii magnifice culta. Demetrius respondit, *meretricem Lamiam esse modestiorem meliusque moratam, quam ipse Penelopen*: conjugem illius notans.

VII. Quum Legatis a Demetrio ad Lyfimachum missis, Lyfimachus per otium narraret aliquando, quomodo coactus ab Alexandro cum ferocissimo leone colluctatus fuisset, & cicatrices ostenderet in cruribus ac brachiis e feræ ungulis relictas, Legati dixerunt, *et noster Rex graves feras Lamia morsus in collo gestat*: notantes suaviorum amatorum vestigia, simul alludentes ad lamiam belluam.

VIII. Nemo Demetrio fuit utraque fortuna exercitior, Itaque solebat in fortunam illud Æschyli dicere:

Σὺ τοιμὲν ἐφύσας, σὺ μὲν καὶ ἀδελφῶν μοι δόσεις.

Id est:

Tu me extulisti, tu ipsa rursus dejicis.

IX. Quum Erasistratus Demetrio Antiochi filii mentem qua mori destinarat, indicasset, simulque fassus esset, hujus affectionis causam esse amorem: Demetrius qui adolescentem unice adamabat, per omnia multis cum lacrymis coepit obtestari, ut illius incolumitati consulere. Quum Erasistratus addidisset, immedicabile malum esse, quod in ipsius uxorem deperiret. Hoc audito Demetrius multo vehementius coepit obtestari, ut ob salutem filii cederet illi suam conjugem. *Ista*, inquit, *o pater, tibi facile dicuntur, sed aliud diceres, si tuam conjugem Stratonicen adamaret*. Hic quum Rex Deos comprecaretur, ut liceret amorem filii commutare, & a Medici conjuge in suam transferre, nihil se non facturum, si modo liceret servare filium, Erasistratus patris dextram amplexus; *Nihil est*, inquit, *o Rex, in quo jam Erasistrato indigeas. Etenim quum o pater sis maritus, o Rex, optimus eris tua familia Medicus. Non enim in conjugem meam, sed in Stratonicen tuam Antiochus deperit*. Post hæc Demetrius edixit, ut Antiochus Rex, Stratonice quam filio cessit, Regina nominaretur.

X. In machinis bellicis in tantum ingenio arteque præcelluit, ut merito de illo jactatum sit, Demetrii machinas magnitudine sua etiam amicis stuporem, pulcritudine vero etiam hostibus adferre voluptatem.

ANTIGONUS SECUNDUS.

I. Antigonus secundus, quum Demetrius pater esset captus, ipseque per amicum in hoc missum mandasset ne curaret, si quid scriberet a Seleuco compulsus, neque civitates illi crederet: ultro scripsit ad Seleucum, cedens illi totam ditionem, seque obsidem offerens, si Demetrius pater dimitteretur. Hic pietas certabat cum pietate. Pater sui negligens, volebat parci filio filique regno: filius contra, patris libertatem & regno & se ipso priorem habuit.

II. Quum pugnaturus esset adversus Ptolemæi milites, gubernatorque admoneret plures esse naves hostium, *Pro quot*, inquit, *navibus supputas quod ego hic præsto sum?* Sentiens, ad victoriam plurimum habere momenti, si strenuus Imperator præsens regat exercitum. Ptolemæus autem tum suis non aderat.

III. Quum aliquando cederet hostibus imminentibus, aiebat, *se non fugere, sed utilitatem a tergo sitam persequi*. Sentiens, non esse turpe fugere, quoties magis expedit hosti dare locum quam conferre manus. Dicti gratia in hoc est, quod quum fugere & persequi sint contraria, ille fugiens interpretabatur sese persequi magis quam fugere. Persequimur enim hostem, & persequimur id quod studiose experimus.

IV. Adolescenti cuidam qui patrem habuerat fortem, quamquam ipse non admodum, ut videbatur, bonus erat miles, postulanti ut patris stipendia caperet; *At ego*, inquit, *o adolescentule, non ob patrias, sed ob proprias cujusque viri virtutes mercedem ac munera dare soleo*. Hoc sermone juvenem exstimulans, ut patris fortitudinem æquaret, si quantum ille capere solet vellet accipere. Apud Græcos major est dicti gratia ob vocum affinitatem, ἀνδραγαθίας πατέρα

1 Est in Græcis ἀνδραγαθίας, quod vertendum duces. P. Leopardus Emend. L. IX. c. 25.

γαθίας, quæ vox posterior ad prioris imitationem efficta est.

V. Zenone defuncto, quem unum ex Philosophis maxime suspiciebat, dicere solebat, gestorum suorum theatrum esse sublatum, quod ad illius viri judicium potissimum componeret suas actiones, quem unum pro multis hominum millibus habebat.

LYSIMACHUS.

VI. Lyfimachus in Thracia superatus a Dromocheta, quum ob sitis impatientiam tum se tum exercitum dedidisset, posteaquam jam factus captivus; *O Dii*, inquit, *quam brevis voluptatis gratia me ex Rege feci servum?*

De Philippide quod hic habebatur referetur suo loco, neque enim hoc est apophthegma Lyfimachi, sed Philipidis.

VII. Idem offensus libertate Theodori, dixit illi; *Quoniam istis eras moribus, patria te ejecit. Sane*, inquit, *quod me ut Semele Bacchum ferre non posset*. Sentiens, se majorem esse quam ut a malis ferri posset, a quibustamen non tam suo quam ipsorum malo pulsus esset. Semele Bacchum conceperat ex Jove fulminante, quumque foetum igneum ferre non posset, infans exsectus est, & Jovis femori insutus.

ANTIPATER.

VIII. Antipater quum didicisset Parmenionem ab Alexandro esse interfectum dixit, *Si Parmenio struxisset insidias Alexandro, cui fidendum est? Si non struxit, quid agendum?* Erat Parmenio velut alter Alexander in rebus militaribus. Si tantus amicus fessit, non est tutum cuiquam amico fidere: si Alexander nihil commeritum sustulit, præstat a Regum negotiis abstinere.

IX. De Demade Oratore jam grandævo dicere solebat, *Demadis ut immolata victima, nihil superesse præter linguam & ventrem*. Nam venter ex hostia abjiciebatur, & lingua dabatur præconi. Ita senex Orator tantum loquebatur. Loquacitas enim crescit cum ætate. Tradunt autem Demadem luxui gulæ fuisse deditum, unde & Phocionis reprehendit frugalitatem.

ANTIOCHUS TERTIUS.

X. Antiochus tertius scripserat civitatibus, ut si quid per litteras juberet, quod adversaretur legibus, ne curarent, perinde quasi ipso nescio scriptum esset. Interdum enim Principes dum metuunt quosdam offendere, scribunt quæ fieri nolent. Quicquid autem pugnat cum legibus, hoc velut insciente Principe tentatum haberi decet, quum ipse nihil aliud sit quam legum minister.

XI. Idem quum Dianæ Sacerdotem vidisset supra modum eleganti forma, continuo solvit Epheso, veritus ne vis amoris aliquid ipsum facere compelleret, quod fas non esset. Immane quantum absunt ab hujus Ethnici Principis religione Christiani milites, qui Deo dicatas virgines constuprare pro ludo ducunt.

ANTIOCHUS QUARTUS.

XII. Antiochus cognomento Accipiter, cum fratre Seleuco pro regno bellum gerebat. At ubi Seleucus a Galatis victus, nusquam appareret, sed interfectus in prælio crederetur, deposita Antiochus purpura, pullam vestem induit: rursus paulo post quum audisset illum esse incolumem, pro læto nuncio Diis immolavit, fecitque ut civitates ipsi subditæ coronas gestarent. Solent fratrum iræ si quando inciderint, esse acerrimæ: solet regni cupiditas nihil impium aut nefarium ducere. At hic hac moderatione regnum ambiit, ut fratrem vellet incolumem. Quamquam non video cur hoc debeat inter apophthegmata recenseri.

EUMENES.

XIII. Eumenes insidiis petitus a Perseo, credebatur extinctus. Is rumor quum Pergamum esset perlatus, Attalus ejus frater imposito sibi diademate, ductaque fratris uxore, regnum occupavit. Cæterum quum audisset illum vivum, ut solet, profectus est illi obviam una cum satellitibus hastam gestans. Eumenes autem amanter illum amplexus dixit in aurem: *Ne festines ducere, priusquam me mortuum videris*: nec præterea per omnem vitam ullam offensi animi significationem vel dicto vel facto dedit: quin etiam moriens fratri & uxorem & regnum reliquit. Cujus animi memor Attalus, quum multos ex se liberos haberet, nullum tamen regno educavit, sed Eumenes filio posteaquam

quam adolevisset, adhuc vivens Principatum tradidit.

P Y R R H U S.

XIV. Pyrrhus Epirotarum Rex, quum a filiis etiamnum pueris interrogaretur, *Cui nostrum relinques regnum? Quicumque*, inquit, *vestrum acutiorem habuerit ensen*: significans, se non ætati daturum Principatus successionem, sed virtuti. Hoc stimulo liberos omnes ad certamen fortitudinis excitavit.

XV. Interrogatus uter melior tibicen videretur, Pythonne an Charisius; *Polyperches*, inquit. Is erat egregius dux exercitus. Contempsit artem imbellem, & utrique prætulit strenuum ducem.

XVI. Bis commissio cum Romanis prælio vicerat, sed desideratis compluribus amicis ac ducibus: hic Pyrrhus; *Si uno*, inquit, *adhuc prælio Romanos vicerimus, actum fuerit de nobis*. Quod victi solent dicere, hoc dicebat victor, declarans, victoriam magno emptam non esse victoriam, sed calamitatem.

XVII. Quum e Sicilia solveret, frustratus ejus videlicet potiundæ spe, conversus ad amicos, *Cujusmodi*, inquit, *palastram reliquimus Romanis & Carthaginensibus?* significans, se certamen hoc cruentum & operosum libenter aliis cedere. Interdum felicius est non assequi, quam nimio mercari quod ambis.

XVIII. Pyrrhusei cui delectum militum commiserat dixisse fertur, *Tu grandes elige, ego eos fortis reddam*. Significans, institutione fieri bonum militem. Fertur autem Pyrrhus disciplinæ militaris optimus fuisse magister.

XIX. Idem dicere solebat, plures urbes *Cineas* oratione subegisse, quam ipse cepisset armis. Erat autem Cineas Thessalus vir magni ingenii, qui audito Demosthene ad illius æmulationem se contulerat, sed vim præcipue exprimens. Confirmatum est itaque quod dicit Euripides,

Πᾶν ἐξαιρεῖ λόγος,

ὁ καὶ σιδηρὸς πολέμιον δρᾷσειεν ἄν.

Id est:

Cuncta sermo conficit,

Quaecumque ferrum efficere possit hostium.

XX. Quum rebus feliciter gestis domum redisset, & a suis aquila diceretur; *Per vos*, inquit, *aquila sum*. *Qui enim non essem, quum vestris armis veluti pennis sublever?* Modestissime gloriosi cognominis laudem in suos milites transfrens, vitavit invidiam.

XXI. In Ambracia quum amici suaderent, ut quemdam maledicum multa in ipsum blaterantem expelleret; *Satis est*, inquit, *ut hic apud paucos nobis maledicat, quam apud omnes obambulans*.

XXII. Quum Athenas venisset, & ingressus arcem Palladis rem divinam fecisset, eodem die descendens ex arce, collaudavit quidem Atheniensium erga se fiduciam, cæterum admonuit, *si saperent, ne posthac cuiquam Regum portas aperirent*. Significans, omnibus Regibus natura invisam populi libertatem.

XXIII. Meton quidam, quum in concione Tarentini tractarent de bello suscipiendo, deque Pyrrho adsciscendo, sumpta corona & lucerna, præcedente tibicine velut ebrius comessabundus venit in forum, atque ut fit, aliis applaudentibus, aliis ridentibus, nonnullis etiam ad canendum hominem invitantibus, processit in concionem, ac tamquam cantaturus adstitit. Silente vero turba dixit; *Recte facitis, viri Tarentini, qui joculari ludereque dum licet, qui velint, permittitis. Atqui si sapitis, omnes hac ludendi libertate fruimini priusquam Pyrrhus adveniat. Nam tum non nostro, sed illius arbitrio vivendum erit*.

XXIV. Cineas ut Pyrrhum a bellandi studio revocaret, sic per otium cum illo collocutus est: *Romani feruntur bellacissimi, sed his superatis, quid dein agemus, Pyrrhe?* Tum *Italiam*, inquit Pyrrhus, *totam occupabimus*. Hic denuo Cineas, *quid Italia subacta?* *Sicilia*, inquit Pyrrhus, *proxima est*. Tum Cineas, *num hic erit militia finis?* *Nequaquam*, inquit Pyrrhus, *sed hac tantum præludia sunt ad res majores*. *Supere est Libya & Carthago*. Recte, inquit Cineas, *nam his positus facile & Macedoniam recipies, & Græcia dominaberis*. Sed *deletis omnibus, quid tandem faciemus?* Hic arridens Pyrrhus, *tum*, inquit, *otium agemus, o beate, & quotidie Cothone erit, mutuisque sermonibus nos invicem delectabimus*. Tum Cineas; *At quid vetat, o Rex, quo minus nunc jam isto otio, isto*

A *Cothone, & multis sermonibus perfruamur?* Nunc enim citra negotium suppetit nobis ea facultas, quam per sanguinem, per molestias, per periculum nostratum aliorum sequimur, incerti an assecuturi.

XXV. Quum Pyrrhus Rex falsas adventus sui causas prætexens, Laconicam invasisset diripuissetque, Lacedæmoniorum Legatis expostulantibus, quod non indicto bello Laconicam invasisset; *Nec vos*, inquit, *Spartani, quod facturi estis, prius aliis denunciatis*.

XXVI. In victoria Tarentina Romanorum militum virtutem, ac Ducum prudentiam admiratus exclamavit, *quam facile erat orbis imperium occupare, aut mihi Romanis militibus, aut me Rege Romanis!* Ita Florus in Epitomis Lib. I.

A N T I O C H U S.

XXVII. Antiochus ille qui bis exercitum duxit adversus Persas, quum in venatu quodam feram insequitur, aberrans ab amicis ac famulis in casam pauperum quorundam, quibus ignotus erat, introit: atque inter cœnam injecta mentione Regis, audivit quod cætera quidem probus esset, sed pleraque functiones mandaret amicis improbis, ipse ad eorum facta connivens: tum quod immodico venandi studio frequenter necessaria negligeret. Ad hæc tum temporis nihil respondit, nec quis esset, prodidit: verum ubi diluculo satellites venissent ad casam, jamque agnosceretur, allata purpura simul cum diademate; *Age*, inquit, *ex quo vos indui, heri primum vera de me ipso audivi*. Nam ferre hoc studio est his qui vivunt in aulis Principum, ne quid audiant nisi blandum auribus.

XXVIII. Idem quum urbem obsideret Hierosolymam, Judæis ad maximum illud festum celebrandum septem dies petentibus, non solum eos concessit, verum etiam tauros auratis cornibus adornatos, magnamque thymiamatum & aromatum vim usque ad portas urbis cum pompa solenni deduci jussit, traditaque illorum Sacerdotibus hostia, ipse in castra rediit. Judæi vero Regis benignitatem admirati, protinus a festo peracto in fidem illius sese dederunt. Hoc ut bellum est stratagemata, ita nihil habet apophthegmatis, unde probabile est, a studioso quopiam adjectum in Plutarcho.

XXIX. Antiochus quum a L. Scipione ultra Taurum montem submotis imperii finibus, Asiam provinciam, vicinasque ei gentes amisisset, gratias egit populo Romano, quod magna parte curarum per eos liberatus esset. Intellexit vir prudens, unius hominis animum, quamvis vigilantem, non posse tot negotiis parem esse.

GRÆCORUM DUCUM APOPHTHEGMATA.

T H E M I S T O C L E S.

I. Themistocles quum esset adolescens, in computationibus ac mulierum amoribus volutabatur. At posteaquam Miltiades factus Imperator apud Marathonem devicisset barbaros, jam nullus offendit illum quicquam agentem præter decorum. Percontantibus autem unde sic esset repente mutatus; *Miltiadis*, inquit, *trophæum non patitur me dormire neque cessare*. Gloriæ studium excussit amorem voluptatum, clavum, ut ajunt, clavo.

II. Interrogatus utrum Achilles esse mallet, an Homerus. *Dic ipse prius*, inquit, *utrum mallet esse victor in Olympiis, an præco qui victores pronunciat*: sentiens, multo præstantius esse res egregias gerere, quam gestas celebrare, Homerum præconi conferens.

III. Quum Xerxes ingenti illa classe descenderet in Græciam, Themistocles metuens ne Epicyles Demagogus, homo turpiter lucri avidus, ac formidolosus, si nactus esset imperium perderet civitatem, pecunia data illi persuasit, ut a militari præfectura abstinere. Ne hoc quidem video cur inter apophthegmata debeat commemorari.

IV. Adimantus abhorrens a pugna navali, ad Themistoclem qui Græcos huc hortaretur incitaretque, ita loquutus est: *o Themistocles, qui in certaminibus ante alios profluit, mos est flagris cadere*. Cui Themistocles, *Sic est, Adimante, ut dicis, sed nec eos qui se subducunt coronat quisquam*. Adimantus notavit in Themistocle præcipitem audaciam, ille vicissim illum infirmulavit formidolositatis, qui quum oportunitas invitaret, detrectaret pugnam.

Tom. IV.

Q

V. Quum

V. Quum Eurybiades baculum sustulisset in Themistoclem obstreperantem, *Percute*, inquit, *sed tamen audi*: prae-fens animus & suo fidens consilio.

VI. Idem quum Eurybiadi non persuaderet, ut in angustiis committeret navale praelium, clam ad barbarum misit qui illum hortaretur, *ne formidaret Græcos fugam adornantes*. Persuasus Rex praelio superatus est, nimirum pugna commissa loco Græcis commodissimo. Post hæc de-nuo misit ad illum, qui monerent, *ut quam posset occissime fugeret ad Hellepontum*, Græcos enim de solvendo ponte cogitare: hæc callide, quo quum hoc ageret ut Græcos fervaret, Regis incolumitati prospicere videretur. Hoc ingenio Græciam a barbaris liberavit non minore gloria, quam Miltiades retulerat ex Marathonis victoria.

VII. Seriphio cuidam obijcienti, quod non ex sese, sed ob urbis nobilitatem celebris esset, *Vera*, inquit, *prædicas*, *Neque enim ego si Seriphius essem, clarus essem, neque tu si Atheniensis*. Non inficiatus est, urbis celebritatem non nihil facere ad illustre nomen, sed illum esse tam ignavum, ut etiam si fuisset natus Athenis, nihilominus fuisset obscurus futurus.

VIII. Antiphates adolescens quod prius Themistoclem amantem fugerat ac fastidierat, ubi vidit illum gloria celebrem, potentiaque magna pollentem, ultro adiit illum blandiens: cui Themistocles, *o adolescens, sero quidem ambo, sed tamen sapere cepimus*: sentiens, illum non arripuisse occasionem sese offerentem, sibi vero nunc non vacare per negotia talibus affectibus indulgere.

IX. Simonidi petenti ut in negotio quodam sententiam injustam pronunciaret; *Neque tu*, inquit, *bonus Poeta fueris, si præter Musica modulos caneres: neque ego Princeps bonus, si contra leges pronunciem*.

X. Filium quem mater adamabat, atque in deliciis habebat, plurimum omnium Græcorum posse colligebat hunc in modum. *Athenienses*, inquit, *dominantur Græcis, ego Atheniensibus, mihi mater, matri filius*.

XI. Quum ex procis filiae virum probum diviti prætulisset, quibusdam hoc admirantibus, *Malo*, inquit, *virum absque pecunia, quam pecuniam absque viro*. Vir strenuus facile parabit pecuniam, ignavo pecunia inutilis est.

XII. Quum prædium venderet, iussit præconem hoc addere, *quod bonum haberet vicinum*: sentiens juxta Hesiodum, ex bono vicino plurimum esse utilitatis, ut contra, ex malo noxæ plurimum.

XIII. Atheniensibus ipsum contumelia afficientibus, *Quid tumultuamini*, inquit, *adversus eos, a quibus sæpenumero fuistis affecti commodis?* Aiebat autem se similem platanis, sub quarum umbra accurrunt homines afflicti tempestate, & easdem simul ut rediit ferenitas vellunt, conviciisque petunt: sentiens, hunc esse populi morem, ut in belli periculis implorent opem fortium virorum, in pace contemnant ac vexent eosdem.

XIV. In Eretrienfes ita cavillari solebat, ut diceret eos *similes piscium, qui gladioli vocantur, quippe qui gladium quidem habent, cor autem non habent*: notans illorum ignaviam, quod armatis non adesset animus.

XV. Posteaquam Themistocles primum Athenis, mox tota Græcia depulsus, ad Persarum Regem confugisset, admissus iussus est dicere: at ille respondit, *orationem similem esse picturatis stragulis*. *Nam quemadmodum*, inquit, *illa dum extenduntur ostendunt imagines, dum contrahuntur, celant easdem & abolent: itidem fit in oratione*. Petiit autem anni spatium, ut interim Persicam linguam suo arbitrio perdisceret, ne Regi per interpretem cogeretur ea quæ sentiret explicare. Diffusus est interpreti, qui dum quædam omit-tit, quædam addit, quædam aliter narrat, perdit orationis gratiam. Ubi vero multis muneribus a Rege est honoratus, citoque factus dives, dixit: *o pueri, perieramus nisi perissemus*. Perire videtur qui cogitur exulare, at Themistocli feliciter cessit exsilium.

XVI. Quum Xerxes expugnatis Thermopylis crudeliter tractasset Astum, & hac fama perterriti classarii, cogitarent de repetenda domo, idque plerique suaderent, solus Themistocles obstitit, dicens *eos universos hostibus fore pares, dispersos vero perituros*. Ita Probus Aemilius.

XVII. Themistoclis pædagogus dicere solebat, *Nihil*, inquit, *mediocre futurus es, o puer*. *Nam magnum bonum eris*

Imo Astu, ἄστν, hoc est, Athenas. Vide Cornelium Nepotem in Themistoclis vita Cap. IV.

A *Reipublica, aut magnum malum*. Generosa indoles si accedat recta institutio, magno bono est patriæ: sin ad vitia degeneret, ingens adfert malum.

XVIII. Quoniam adolescens feroci mutabilique ingenio videbatur, mirantibus mutatos mores, dicere solebat; Asperos & indomitos pullos in optimos equos evadere, si quis illis adhibeat disciplinam rectamque institutionem.

XIX. Ad Olympiæ celebritatem profectus quum in stadium processisset, omnes neglectis certaminibus oculos in ipsum intenderunt, in eoque contemplando diem totum consumpserunt, ac Themistoclem illum cum plausu & admiratione peregrinis ostenderunt. Ea re lætus vir gloriæ cupidissimus dixit amicis, *se eo die laborum quos pro Græcia suscepisset, omnium fructum amplissimum reportasse*.

XX. Idem facilitate morum multas civium sibi conciliarat, atque hinc popularem potentiam adeptus. Itaque cuidam ipsum admonenti, bene Principatum geres Athenis, *si cunctis aqualis & communis esse voles*: respondit, *Numquam ei sella insederim, unde nihil plus a me ferrens amici quam alieni*.

XXI. Idem ludum præteriens, in quo diceretur esse professio, rogavit quid is profiteretur: quum responsum esset, *artem memoria*: contempsit, dicens, *At ego malim artem obliviscendi*. Vox hæc digna fuit eo qui linguam Persicam intra annum potuit ediscere. Et sunt quorum oblivio nobis gratior sit quam memoria. Facile meminimus quæ volumus, at non licet oblivisci quæ volumus.

XXII. Quum aliquando theatrum peteret, interroganti cuidam, cujus vocem esset libentissime auditurus; *Ejus*, inquit, *a quo artes meæ quam optime canerentur*. Ingenue fassus, se magno gloriæ studio teneri. Solebant autem olim musici in publico virorum illustrium laudes canere.

XXIII. Quum aliquando ad mare visendi cadavera gratia accessisset, ac torques armillasque passim disjectas videret, ipse quidem præteriit, sed amico qui sequebatur dixit; *Collige tu, tibi, nam tu Themistocles non es*. Netam obvia quidem præda commoveri potuit, ut quicquam ageret indignum egregio duce, cui gloria debet esse satis magnum virtutis præmium.

XXIV. Quum apud Andrum argentum peteret; *Duos*, inquit, *ad vos adduco Deos, vim ac suasionem*: significans, si minus impetraret suadendo, se vi erepturum. At illi responderunt, *apud se quoque duas magnas esse Deas, inopiam & impossibilitatem, per quas non liceret dare qua petebat*.

XXV. Ab Artabano Regis Persarum Satrapa rogatus, quem Græcorum diceret advenisse; *Hoc*, inquit, *ante Regem nemo sciet, Artabano*. Senferat Artabanus e colloquio, non esse vulgarem hominem: Themistocles autem ignotus esse studuit, donec se Regi suapte oratione commendaret. Rex audito Themistocle, *precatus est Deum suum Arimanium, eam mentem immittere pergeret hostibus suis, ut ejusmodi viros a se expellerent*.

A R I S T I D E S.

I. Aristides cognomento Justus, semper suo unius præsidio fretus, Rempublicam administrabat, a sodalitatibus abhorrebat, velut ab amicorum potentia, quæ ad injuriam aliis inferendam adderet animum. Quantum ille vir abhorruit ab omni factione, qui non ob aliud virabat amicitias, quam ne per illas adigeretur ad aliquid faciendum quod justum non esset, aut cogeretur abstinere ab eo quod judicasset Reipublicæ conducere. Nunc mundus undique plenus est sodalitatibus, sed titulis plausibilibus ac religionis lenocinio commendatis. Nec his fortasse dedisse nomen expedit viris insigni virtute præditis, eo quod major pars, quæ fere deterior est, sæpe cogit facere quod nollit, aut abstinere ab eo quod erat factu optimum.

II. Quum Athenienses eo concitati essent, ut Aristidem ostracismo, id erat damnationis genus quod testulis peragebatur, in exsilium agerent, ac rusticus quidam illitteratus testulam ad eum deferens iussisset ut Aristidis nomen inscriberet, *Nostina*, inquit Aristides, *Aristidem?* *Quum ille negasset se nosse, moleste tamen ferre, quod Justus cognomine diceretur*: siluit Aristides, & nomen suum inscripsit testulæ ac reddidit. Tam leni animo ferebat injustam damnationem. Gravissimum autem vitæ innocenter actæ testimonium, e tanta multitudine neminem existisse qui aliud

aliud objiceret quam Justi cognomen, quod ipse tamen sibi non imposuerat.

III. Erat illi similitudo cum Themistocle. Huic quum delectus esset collega ad peragendam legationem, *Vis*, inquit, *Themistocles*, ut in his moribus similitudinem deponamus? Nam si videbitur, reversi illam resumemus. Privatos affectus publicæ posthabuit utilitati. Ex his enim fere omnis humanæ vitæ perniciēs nascitur.

IV. Quum Græcis tributa indixisset, tanto pauperior rediit, quantum absumpserat in peregrinatione. Atqui in tali genere functionis solebant alii messem opimam metere. Eo magis ille cavet, ne quid suspicionis ejusmodi conflaret sibi, proinde suis impendiis rem gessit.

V. Quum hi versus, quos de Amphiarao scripsit Æschylus, in theatro recitarentur:

Οὐ γὰρ δοκεῖν ἀριστος, ἀλλ' εἶναι θέλει.
Βαθεῖαν αὐλακα διὰ φρονός καρπύμενος,
Ἄφ' ἧς τὰ κατὰ βλασάνει βλενύματα.

Id est:

Neque enim videri, at esse studet vir optimus,
Segetem profundam mente studiosa colens,
Consilia quando hinc germinant salubria.

totus populus in Aristidem vertit oculos, agnoscens hoc laudis in eum competere.

VI. E concione quadam, in qua frustra Themistocli obstitit, discedens clara voce testatus est, res Atheniensium incolumes esse non posse, nisi & ipsum & Themistoclem in barathrum conjicerent: prius habens in carcerem ire, quam ob duorum similitudinem minus recte consuli publicis commodis.

VII. Quemdam reum egerat: at quum iudices post Aristidis accusationem nollent audire reum, sed protinus ad suffragia quibus eum damnarent properarent, Aristides supplex pro reo intercessit apud iudices, ut eum juxta legum præscripta diligenter audirent. Tanta erat in viro legum æquique observatio.

VIII. Quum inter duos privatos causam cognosceret, & alter quo Aristidem irritaret in adversarium, extra causam multa commemoraret, quibus ille læsisset eum, Aristides interpellans hominem; *Ista nunc*, inquit, *missa fac, bone vir*, & si quid te læsit eloquere: tibi enim in præsentia, non mihi, iudex sedeo.

IX. Fuit & Procurator fisci, quod munus quum sanctissime gessisset, tamen a Themistocle delatus est, ac repetundarum damnatus. Sed optimatum favore non solum illi multa remissa est, verum etiam eidem redditus est muneri: quod per simulationem sic administravit, ut omnia pristina severitate, lenem se facilemque præberet iis qui publico malo gaudebant dilescere. Horum opera factum est, ut populus tertio munus summis favoribus eidem deferret Aristidi. Tum ille, *Ob integre gestum munus damnavitis, nunc quoniam præter æquum multa concessi civitatis expilatoribus, honore dignum judicatis. Hoc igitur honore delato, plus mihi dedecoris afferri puto, quam damnato ac multato irrogastis.* Norat quibus artibus posset fieri gratus apud populum, nisi maluisset justus esse quam plausibilis. Simile quiddam apud Terentium facit Demea.

X. Quum iret exsulatum, sublati in cælum manibus Deos comprecatus est, sic prosperarent res Atheniensium, ut illis Aristides nunquam veniret in mentem. In rebus enim afflictis solet populus ad egregios viros confugere, id quod evenit. Siquidem tertio post anno quum Xerxes Atticam adoriri statuisset, Aristides ab exilio revocatus est.

XI. Themistocles in concione dixit, se reperisse consilium quoddam summopere pertineret ad dignitatem Atheniensium, sed id ejus esse generis, ut proferri non expediret: populus censuit ut uni Aristidi indicaret, si is probaret, probaturos omnes. Quum igitur Themistocles indicasset Aristidi, se de incendenda Græcorum navali statione cogitare: sic enim fore, ut Athenienses toti Græciæ dominarentur: Aristides ad populum prodiens dixit, *Themistoclis consilio nihil esse utile, sed eodem nihil inhonestius.* Hac audita voce, populus vetuit ne super ea re in posterum verba faceret Themistocles. Hic certe populus quiddam Philosophicum præstitit, repudiando utilitatem cum turpitudine conjunctam: simulque declaravit quanta sit spectatæ virtutis auctoritas, qui non dubitavit Reipublicæ fortunam unius judicio committere.

XII. Quum Themistocles irrideret Aristidis consilium, hoc agentis ut census esset in tuto, dicens eam laudem non esse viri, sed scrinii tuto servantis aurum: deinde summam boni ducis laudem definiret, scire ac præsentire hostium consilia. Et istud, inquit, o Themistocles, faciendum est, sed imprimis oportet habere manus abstinentes, atque hæc egregii ducis præcipua laus est. Hoc sermone taxavit Themistoclis rapacitatem.

XIII. Quum Aristides duceretur ad supplicium, quidam inimicus expulit illi in faciem, ille nihil quam absterfit faciem, & subridens ait magistratui comitanti; *Admone istum, ne postea tam improbe oscitet.* Huic simillimum est quod adscribunt Phocioni.

Marcus Imperator triduum commoratus Smyrnæ, quoniam nondum viderat Aristidem, misit Quintilios qui illum stipatum adducerent. *Cur*, inquit Cæsar, *te sero videmus?* Quoniam, inquit, *consideratio quadam me impedit.* Tum Cæsar hominis simplicitate delectatus; *Quando*, inquit, *audiam te?* Hodie, inquit, *propone, & cras audi.* Non enim sumus de numero vomentium, sed exacte loquentium; licetne, o Imperator, adesse familiares dictioni? Licebit, inquit Cæsar, est enim negotium publicum. Rursus Aristides, *Concedatur*, inquit, *illis tum acclamare, tum applaudere quantum possunt.* Hic arridens Cæsar, *Istuc*, inquit, *in te situm est.*

Idem dixit, *Arimaspas esse cognatos Philippi*, quod ea gens gignat unoculos.

MYRONIDES.

XIV. Myronides creatus dux exercitus adversus Bæotos, edixit ut Athenienses exirent. Quum autem adesset congregandi tempus, ducesque monerent nondum omnes adesse; *Adsum*, inquit, *qui pugnaturi sunt.* Hos itaque quum videret promptos, hostem aggressus vicit: sic interpretans eos qui ob ignaviam non studuissent tempestive adesse, ne in pugna quidem bonam operam navaturos.

PERICLES.

XV. Pericles quotiescumque belli dux creatus esset, chlamydem induens apud se dicere consuevit; *Attende Pericles, quod gesturus es imperium in liberos, in Græcos, & in Athenienses.* His dictis se vir cordatissimus hortabatur ut moderate gereret Principatum. Magni ingenii est imperare liberis, at Græci plusquam liberi tum erant: postremo inter Græcos liberrimi Athenienses.

XVI. Suadebat Atheniensibus ut Æginam tollerent, veluti Pirei pituitam, quod inde suspicaretur bellum oriturum. E corpore malos humores tollere Medicorum est.

XVII. Amico roganti ut pro se falsum diceret testimonium, cui adjunctum erat jusjurandum, hoc est, perjurium, respondit, *se quidem amicum esse, sed usque ad aram:* sentiens, aliquotque gratificandum amicis, sed citra violationem religionis.

XVIII. Moriturus hoc nomine sibi gratulabatur, quod ipsius causa nullus Atheniensium pullam vestem induisset: significans, se nulli causam mortis fuisse, nec ulli diem ab ipso capitis dictum. Pullati sunt qui mortuum lugent: & olim capitis reum amici pullati pullatum comitabantur.

XIX. Prætor collegam sortitus est Sophoclem Poetam: quumque simul navigarent, ac Sophocles conspecto formoso puero dixisset, *En quam speciosus puer?* Decet, inquit, o Sophocles, Prætorum non modo manus, sed & linguam habere continentem.

XX. Quum Thucydides vociferaretur apud populum adversus Periclem, quod in picturas ac statuas summorum artificum profunderet Reipublicæ census, ipse adsurgens rogavit populum; *Videreturne multum impendisse:* quo respondente, plurimum; *Age*, inquit, *sint igitur hæc mihi impensa non vobis, atque ipsis donariis Deorum meum tantum nomen inscribam.* Hæc vox subito mutavit animum populi, iussitque ut publicis impendiis pergeret, nec ullis parceret sumptibus. Tantum valuit animus præfens, & sermo aculeatus.

XXI. Quum devictis Samiis Athenas reversus pro concione laudasset eos qui in bello ceciderant, cæteræ matronæ redeuntem e concione coronis ac vittis decorarunt. Elpinice Cimonis soror propius accedens dixit illi, Præclara

Tom. IV.

Q 2

sunt

1 Voluissim ab Erasmo nova inscriptione distinctum fuisse hunc Aristidem a superiore.

2 Plutarchus & Stobæus habent ὀφθαλμοί, hoc est, oculos, in Latine vertunt Cicero & Valerius Maximus. P. Leopardus Emend. Lib. x. c. 16.

fiunt ista quæ gessisti, & coronis decoranda, qui nos tot fortibus viris spoliasti. Ad hæc aliaque convitia nihil commotus Pericles, tantum arrisit, nec aliud respondit quam versiculum Archilochi:

Οὐκ ἂν μύροις γράψῃς ἄλκιφρο.

Id est:

Unguento anus quum sis caveto inungier.

Significans, publica negotia non esse curanda vetulæ. Tam enim hoc indecorum quam turpe foret eam unguentis uti. Aut sensit, indecorum esse jam anui mariti desiderio teneri.

XXII. Subito oborto solis defectu quum Pericles videret alios multos, sed præcipue classis gubernatorem, vehementer perturbatos, chlamyde sua text gubernatoris faciem, interrogavitque, *Numquid hoc horrendum ostentum existimaret?* illo negante, *Quid interest,* inquit, *igitur, nisi quod chlamyde majus est id quod nunc tenebras inducit.* Sensit vir prudens interventu lunæ nobis abscondi solem, quemadmodum opposita chlamys impediabat aliorum adspectum: nullum autem esse ostentum quod natura fit.

XXIII. Pericles Aripthoni volenti publico præconio quæri Alcibiadem, qui adolescens clam domo egressus, ad amicum Democratem se contulerat, obstitit dicens; *Si forte nobis insciis periit, præconio nihil aliud agetur, quam ut uno tantum die citius manifestum fiat illum interisse: sin salvus, ne per omnem quidem vitam salvus esse poterit.* Civiliter exclusit Pericles adolescentis infamiam, quam nunquam potuisset eluere.

XXIV. Pericles quum a populo vocaretur frequenter, non auscultavit dicens, *ἀσύντακτός εἰμι*, Sentiens, se non esse cogendum in ordinem, nec pro quolibet e media plebe habendum.

A L C I B I A D E S.

I. Alcibiades etiamnum puer, quum in palæstra nexu quodam constrictus esset, unde se non posset explicare, manum colluctatoris mordicus arripuit: illo dicente, *mordes Alcibiades ut fæmina solent: Imo,* inquit, *ut leones.* Hoc de Lacone quodam ante commemoratum est, sed in diversam sententiam. Jam tum agnoscere erat animum cedere nescium.

II. Habebat canem quemdam insigni pulcritudine, emptum drachmarum septem millibus, huic amputavit caudam, ac per urbem obambulare passus est. Demirantibus curid faceret; *Ut hoc,* inquit, *de me loquantur Athenienses, nec alterius rei sint curiosi.* Norat ingenium populi, de claris viris libenter loquitur male, illi morbo suppeditavit materiam leviolem.

III. Puer ludum litterarium ingressus poposcit Iliadem Homeri, quumque ludimagister negasset sibi esse quicquam Homeri, impegit illi pugnum & abiit: declarans, impudenter eum docere litteras, qui non semper Homerum haberet in sinu. Quid ille facturus erat, si pro Homero quis porrexisset illi Michaellem Modistam, aut Floristam?

IV. Quum aliquando Periclem inviseret, & accepisset illi tum non esse otium, propterea quod perpenderet quo pacto posset Atheniensibus reddere rationem; *Nonne satius fuerit,* inquit, *cogitare, qui fieri possit ut non reddat rationem?* Notans ita rem gestam, ut non facile possit reddi ratio: proclivius autem esse in totum effugere rationem, quam bene reddere.

V. Accitus ab Atheniensibus e Sicilia ut diceret causam capitis, abdidit sese dicens, *eum esse fatuum, qui vocatus in jus querat elabi, quum liceat vitare ne eat.* Sentiens, consultius esse non committere se periculo, quam dare operam ut ingressurus periculum temet expedias. Dictum Græcis sonat jucundius ob vocum affinitatem, *φύγειν & ἀποφύγειν*. Græcis autem *ἀποφύγειν δίκην* dicitur, qui iudicium sententiis absolvitur: *φύγειν*, qui vitat aut fugit.

VI. Cuidam autem dicenti, non fidis patriæ de te iudicaturæ? *Ego sane,* inquit, *ne matri quidem: vererer enim ne insciens pro albo calculo nigrum immitteret.*

VII. Nuncianti quod ipse cum comitibus morte damnatus esset Athenis; *At nos,* inquit, *demonstrabimus illis, Alcibiadem vivere:* simulque sese ad Lacedæmonios contulit, ac bellum Decelicum, ab urbe Decelia cognominatum, excitavit in Athenienses.

VIII. Imbutus Philosophiæ præceptis voluptates ac

arteis indecoras adspersatus est, disciplinas liberales semper amplectebatur. Lyram hoc argumento rejiciebat, quod vocem hominis imitaretur: ex quo colligere licet, olim qui lyra caneant, simul & voce cecinisse, plectrum quod habitum formamque liberalem immutaret in illiberalem: tibiam duplici nomine damnabat, & quod sic mutaret oris habitum, ut vix a familiarissimis agnosceretur qui caneret, & quod homini propriam adimeret vocem, loquendique facultatem eriperet. Nemo enim potest simul & inflare tibiam & loqui. *Contentus igitur,* inquit, *Thebanorum filii, qui dicere nesciunt: nobis autem Atheniensibus, ut a majoribus accepimus, gentis Princeps est Pallas & Apollo, quorum illa fistulam confregit, hic tibi cinem excoriat.* Proditum est priscorum fabulis, Palladem ad speculum tibia canentem, offensam oris deformitate, projectam comminuisse tibiam. Apollo Marsyam canendo victum excoriat.

T I M O N A T H E N I E N S I S.

IX. Timon Atheniensis quem *μισάνθρωπον* appellat Lucianus, quum erga cæteros esset inhumanissimis moribus, fugeretque consuetudinem hominum, solum Alcibiadem adamabat exosculabaturque. Id admiranti Apemanto causamque roganti, respondit, *Ideo sibi carum esse adolescentem, quod perspiceret illum aliquando magno malo fore Atheniensibus.*

X. Apud hunc quum coenaret Apemantus, nam & ipsum ob morum similitudinem admittebat, diceretque, *pulcherrimum, ô Timon, hoc nostrum convivium:* respondit Timon, *Ita sane si tu non ades.*

XI. Idem aliquando prodiit in concionem, factoque silentio quum omnes magnum quiddam expectarent, quod insolens esset Timonem concionari, dixit, viri Athenienses, post ædes meas hortulus est, in eoque ficus, unde multi jam sese suspenderunt. Eo in loco constitui structuram ponere, proinde visum est hoc publicitus denunciare, ut si qui etiam velint se suspendere, maturent priusquam arbor excidatur.

L A M A C H U S.

XII. Lamachus castigavit quemdam e ducibus, qui deliquerat nescio quid: & quum ille dixisset, *Non iterum isthuc committam;* *Ne possis quidem,* inquit, *in bello peccare bis.* Error enim in bello mors est.

I P H I C R A T E S.

XIII. Iphicrates quod sutore patre natus existimaretur, erat contemptui, ac tum primum opinionem sibi paravit, posteaquam ipse saucius, hostem una cum armis correptum vivum in triremem suam deportavit. Is quum in amicorum ac sociorum agris haberet exercitum, ac nihilominus & vallum jaceret, & fossam foderet accurate, cuidam dicenti, *Quid metuis?* ait, *Pessimam esse ducis vocem, haudquaquam putaram.* Significans, in tranquillissimis rebus interdum existere periculum, quod nullus expectasset. Adversus inopinatos igitur casus prospexit suis copiis, ne si quid accidisset, dicere cogeretur, non putaram. Hoc Latini transferunt ad Scipionem.

XIV. Quum instrueret aciem adversus Barbaros, dicebat se vereri ne hostes non nossent Iphicratem, quo nomine solebat alios hostes terrere. At alii dant operam, ne quis norit ducem.

XV. Capitis postulatus dixit calumniatori qui litem intendebat; *Quale est quod facis homo, quum instet bellum, Republica persuades ut de me consultet, ac non potius mecum?* Sentiens, id temporis maxime opus esse civitati consilio operaque Iphicratis.

XVI. Harmodio prisci illius Harmodii abnepoti, generis probrum per convivium objicienti, *Meum,* inquit, *genus a me habet originem, tuum vero in te desit.* Hoc imitatus est Cicero.

XVII. Oratori cuidam in concione hunc in modum ipsum interroganti; *Quis es ut tam sublimes geras spiritus? num eques, aut sagittarius, aut scutatus, aut pedes? Nihil horum,* inquit, *sed qui his omnibus imperare didici.* Sentiens, pulcrius esse, bonum præstare ducem, quam quemvis militem.

XVIII. Idem censebat, militem & divitiarum & volupta-

¹ Varia esse in hoc Apophthegmate præter mentem *Plutarchi*, ostendit *P. Leopardus* *Emend. Lib. 11. c. 13.*

luptatum avidum esse oportere, dicens, *illum audacius pericula subiturum, quo suis cupiditatibus suppeditaret.*

XIX. Idem in causa obrutus eloquentia patroni, qui Aristophontem defendebat; *Adversariorum*, inquit, *melior est histrio, sed mea fabula melior.* Ut fabula nonnumquam exploditur vitio histrionis, ita sæpe melior causa vincitur a pejore, patroni infantia stultitiave.

XENÆNETUS.

XX. Xenænetus dux civibus exprobrantibus sibi quod Imperator exercitus fugisset in bello; *At vobiscum*, inquit, *ô cara capita*: probrum cum exprobrantibus communicans, neque enim dux persistere potest absque militibus. Et turpiter objicit alteri vitium, a quo ipse non est immunis.

TIMOTHEUS.

XXI. Timotheus dicebatur dux fortunatus. Huic invidentes nonnulli pinxerant civitates ultro se reti implicare ipso dormiente. Hac contumelia nihil offensus Timotheus, civiliter respondit; *Sitantas urbes capto dormiens, quid facerem vigilans?*

XXII. Audace quodam milite vulnus Atheniensibus ostentante; *Et me*, inquit, *puduit, quod quum ego in Samo dux vester essem, catapulta telum prope me ceciderat.* Significans, hoc vulnus illi non factum in prælio cominus pugnant, sed procul. At bono duci adeo cavendum, ut ne prope quidem jaculum ullum possit accidere. Vulnus gladio factum fortitudinem arguit, telo factum catapultæ, indiligentiæ signum est.

XXIII. Quum Oratores Charetem commendarent, censentes talem creari debere Atheniensium ducem; *Non ducem*, inquit Timotheus, *sed qui duci suas stragulas portet.*

CHABRIAS DUX.

XXIV. Chabrias dicere solebat, eos optime ducis munere fungi, qui res hostium quam maxime cognitatas haberent.

XXV. Idem prodicionis accusatus est una cum Iphicrate. Quum autem ab Iphicrate objurgaretur, quod quum esset in periculo, tamen ad gymnasium itaret, solitaque pranderet hora; *Ergo*, inquit, *si quid secus de nobis statuerint Athenienses, te squalidum ac famelicum, me vero pransum & unctum occident.*

XXVI. Quin & illud dicere solebat, *Formidabiliorem esse cervorum exercitum duce leone, quam leonum duce cervo*; Sentiens totam belli fortunam pendere a virtute prudentiaque ducis.

HEGESIPPUS.

XXVII. Quum Hegesippus cognomento Crobelus, Athenienses in Philippum irritaret, quidam e concione succlamavit; *Itane bellum nobis invohis, Hegesippe? Na per Jovem*, inquit, *& pullas vestes, & publicas exsequias, & orationes funebres, si victuri sumus liberi, nec imperatis Macedonum parebimus.* Significans, libertatem bene emi magno, nec sine negotio posse servari.

XXVIII. Pytheas quum adhuc esset adolescens accessit in concionem, contradicturus decretis quæ tum de Alexandro condebantur. Huic quum quidam dixisset; *Tu, quum sis juvenis, audes de rebus tantis loqui? Atqui*, inquit, *quem vos suffragiis vestris Deum facitis, me junior est.*

PISISTRATUS.

XXIX. Pisistratus Atheniensium Tyrannus, quum aliquot amici qui ab ipso defecerant, Phylon occupassent, venit ad illos stragulas in sarcinam colligatas ipse portans. Cæterum illis quid sibi vellet percontantibus; *Ue*, inquit, *si persuasero, reducam vos: si non persuasero, maneam vobiscum: ob hoc enim veni cum sarcinis.* Egregius animus, qui nollet sine amicis nec regnare nec vivere.

XXX. Quum mater apud ipsum esset delata, quod adolescentem quemdam adamaret, furtimque cum eo congregederetur, & quidem frequenter, præ metu Pisistrati, negante sui copiam, adolescentem vocavit ad coenam: peracta coena rogavit *quomodo habitus esset*, quum ille respondisset, *suaviter*; *Hac*, inquit, *tibi contingent quotidie, si matri mea placueris.* Admodum civiliter & maternis indulsit affectibus, & adolescentem omni terrore liberavit.

XXXI. Thrasybulus Pisistrati filiam amabat, eamque quum haberet obviam, in publico osculatus est: ob id uxori maritum in Thrasybulo irritanti; *Si illos*, inquit

A Pisistratus, *qui nos amant habemus odio, quid faciemus iis qui nos oderunt?* Ac virginem adamatam Thrasybulo dedit uxorem.

XXXII. Comestatores quidam in Pisistrati uxorem inciderant, multaque lascive in illam tum fecerant tum dixerant. Postero vero die jam decocta temulentia Pisistratum adierunt cum lacrymis orantes veniam. Tum Pisistratus; *Vos quidem in posterum date operam ut sitis solrii. Uxor vero mea heri nequaquam usquam prodit ex adibus.* Humanitatis erat quod ignovit adolescentibus: pietatis, quod uxoris honori consuluit, negans tale quicquam in illam factum esse.

XXXIII. Quum alteram uxorem ducere statuisset, liberis ipsum percontantibus, numquid in ipsis haberet de quo quereretur; *Nequaquam*, inquit, *imo ob id potius alteram duco, quod collaudem vos, cupiamque mihi & alios istiusmodi liberos nasci.*

DEMETRIUS.

XXXIV. Demetrius Phalereus Ptolemæum Regem adhortari solebat, sibi pararet libros, de regno deque militari imperio gerendo tractantes, eosque evolveret: propterea, quod ea de quibus amici non audent admonere Reges, in libris scripta habeantur.

XXXV. Quum exfularet, ac Thebis inglorius humilisque viveret, audissetque Cratetem Philosophum, qui ipsum inviseret, multa placide prudenterque de moderate ferendo exilio differentem; *Male sit*, inquit, *negotiis ac occupationibus, per quas hætenus talem virum non licuit cognoscere.*

NICOSTRATUS DUX.

XXXVI. Nicostratus Argivus, quum ab Archidamo sollicitaretur, tum ingenti promissa pecunia, tum cuiuscumque vellet Lacænæ conjugio, ut Cromnum traderet, respondit, *Archidamum non ducere genus ab Hercule, quod Hercules obiens orbem soleret improbos afficere supplicio, ipse contra ex probis faceret improbos.* Lacedæmonii vero Reges hoc nomine potissimum gloriantur, quod originem ducunt ab Hercule.

EPAMINONDAS.

I. Sub Epaminonda Thebano duce numquam evenit, ut exercitum invaderet tumultus Panicus, qui subito præter causam interdum oboriri solet, eum quoniam a Pane Deo credunt immitti, *Panicum* appellant.

II. Dicere solebat, *pulcherrimum esse genus mortis, in bello mori*, quod hæc mors primum cum laude fortitudinis conjuncta sit, modo bellum geratur pro patria: deinde brevis non diu crucians hominem, aut paulatim extabefaciens.

III. Idem dicere solebat, *militum, quibus arma gerenda sunt, corpus exercitatum esse oportere, non solum athleticæ, verum etiam militariter.* Nam athletæ tantum hoc agunt, ut corpore sint robusto: at militem oportet corpus habere expeditum & agile. Unde & vehementer obesis infensus erat, adeo ut hujusmodi quemdam expulerit ab exercitu, dicens, quod vix clypei tres quatuorve tegerent ipsius ventrem, per quem numquam vidisset sua pudenda.

IV. Ipse tam tenui victu utebatur, ut aliquando vocatus ad coenam a vicino, quum reperisset bellariorum, obsoniorum, & unguentorum apparatus, confestim abiit, dicens, *Ego te sacrificare putabam, non delitieri & illudere.*

V. Quum coquus collegis Epaminondæ de impendiis aliquot dierum rationem redderet, non alia de re indignabatur, quam tantum fuisse consumptum olei: demirantibus autem collegis, negavit se offendi sumptu, *sed moleste ferro tantum olei exceptum intra corpus hominum.* Sentiens, oleum esse natum foris ungendo corpori, non intus explendo. Inunctum reddit corpus firmiter & injuriæ patientius: infusum in viscera, reddit delicatius ac segnius.

VI. Quum festum diem celebraret civitas, omnesque computationibus & libidini indulgerent, Epaminondas cuiquam e familiaribus factus est obviam squalidus & cogitabundus. Admirante illo roganteque quid tandem esset rei, quod solus ad eum affectus modum obambulet; *Ue vobis*, inquit, *omnibus, ebrios ac socordes esse liceat.* O vocem Principe dignam. Tum maxime vigilandum est Principi, quum populus maxime indulget genio. At non oportet ipsi umquam vacare genialiter vivere.

Tom. IV.

Q 3

VII.

¹ Cum Græce sit *ἐπαρτυρῶν τῖμος*, oportuit verbum *duce* quodam, ut habet P. Leopardus Emend. Lib. IX. c. 25.

VII. Homini contempto qui leve quiddam admiserat, Pelopida pro eo deprecante, non ignovit, sed amica pro illo rogante dedit veniam: dicens, *ejusmodi munera a scortilis accipi oportere, non a militibus*. Paratus erat ad ignoscendum, sed quemadmodum non quævis damus omnibus, ita spectandum est cui in qua causa gratificemur.

VIII. Quum Lacedæmonii copias in Thebanos educerent, variaque Thebanis ferrentur oracula, quorum alia victoriam illis pollicebantur, alia diversa prædicabant, iussit bene promittentia ad dextram tribunalis poni, contraria ad lævam. Atque omnibus hunc in modum dispositis, surrexit, dixitque; *Si volueritis parere ducibus, & conglomerati in hostem tendere, hæc vobis sunt oracula, ostensis melioribus: quod si ad conflictum segnes timidique fueritis, hæc oracula vobis reddita sunt, ostensis deteriora pollicentibus*. Mire nec oraculorum contempsit auctoritatem, nec animos militum his dejici passus est: sed interpretatus est Deum prospera polliceri strenuis, infausta timidis, quasi a nobis pendeat rerum eventus.

IX. Rursum quum copias admoveret castris hostium, tonitru facto, militibus percontantibus quid putaret portendere Deum; *Attonitos*, inquit, *esse hostes, quod quum tales agros haberent in propinquo, in talibus castra metarentur*. Solertia ducis non solum terrorem exemit animis militum, verum etiam commoda interpretatione addidit alacritatem.

X. Ex omnibus quæ præclare & honeste gessisset in vita, illud sibi dicebat esse jucundissimum, quod uroque parente vivo Leuctrica pugna vicisset Lacedæmonios. Vir pius non tam sibi gratulatus est eam obtigisse gloriam, quam hanc voluptatem ex se contigisse his, quibus vitam suam acceptam ferebat.

XI. Quum alias solitus esset uncto corpore hilarique vultu prodire in publicum, postridie ejus diei, quo feliciter pugnatum est in Leuctris, processit squalidus ac summissus. Amicis autem sciscitantibus, ecquid illi molesti accidisset; *Nihil*, inquit, *sed heri sensi me plus aquo mihi placuisse, ejus gaudii intemperantiam hodie castigo*. Adeo metuit arrogantiam vir Bœotus ac militaris, & nos non idem faciemus, quoties secunda fortunæ aura res nobis succedunt?

XII. Quum videret hoc agere Lacedæmonios, ut eam calamitatem tegerent, Epaminondas ut palam faceret quanta fuisset illius cladis magnitudo, non quibuslibet permisit cadavera tollere, sed ut quæque civitas sua auferret. Ita factum est, ut appareret plusquam millenos Lacedæmonios interisse. Hoc stratagemata pro apophthegmate forsitan adjecit aliquis.

XIII. Jason Thessalorum Rex venerat Thebas, belli socius futurus. Is quum Epaminondæ vehementer egenti aureorum duo millia misisset, aurum non recepit, sed ipsum Jasonem intuitus, *Injustis*, inquit, *imperas ipse deterior*. Ipse vero quinquaginta drachmis a cive quodam acceptis mutuo, pro viatico exercitus, invasit Peloponnesum. Sentiebat, iniquas esse divitias, quæ possessorem reddunt deteriore: at viri fortes gloria virtutis præmio contenti sunt.

XIV. Rursum quum Artoxerxes Persarum Rex ipsi tria Daricorum millia misisset, Diomedontem Cyzicenum asperius increpuit, si tantam navigationem suscepisset corrupturus Epaminondam, eumque iussit hæc verba ad Regem referre: *si favet commodis Thebanorum, habiturus est Epaminondam amicum gratis: sin minus, hostem*. Quid hoc animo incorruptius, non alio spectante quam ad patriæ commoda?

XV. Quum Argivi Thebanorum essent socii, Atheniensium Oratores in Arcadiam missi vituperarunt utramque gentem, & Callistratus Rhetor Orestem & Oedipodem civitatibus exprobrabat. Nam Orestes Argivus fuit, Oedipus Thebanus. Interim surgens Epaminondas; *Fatemur*, inquit, *apud nos fuisse qui patrem occiderit, apud Argivos qui matrem necarit, sed eos qui hæc patrarunt nos expulimus, Athenienses receperunt*. Tanto compendio convicium retorfit in auctores.

XVI. In Spartanos qui multa magnaue crimina Thebanis objiciebant; *Hi, nimirum, fecerunt*, inquit, *ut brevi-*

loquentia uti destiteritis. Solent Lacedæmonii de breviloquentia gloriari, sed a Thebanis multis affecti calamitatibus multa dicere coacti sunt, de illis conquerentes.

XVII. Posteaquam Alexandrum Pheræorum Tyrannum Thebanis infensum, Athenienses sibi fecissent amicum ac socium, isque polliceretur illis, se perfecturum, ut minam carniū emerent semiobolo: videlicet, significans, se tantum pecudum ac jumentorum adducturum e præda: Epaminondas subjecit, *At nos*, inquit, *Atheniensibus ad coquendas istas carnes ligna gratis suppeditabimus. Nam arbores ipsorum succidemus, si se plus satis admisceant nostris negotiis*.

XVIII. Quum studeret Bœotos, otio dissolutiores, continenter in armis habere, simul ut Bœotix creatus est Imperator, his verbis illos adhortatus est; *Posthac consultate viri, nam si ego militia præsum agam, vobis militandum est*: adimens illis spem otii sub tali Imperatore.

XIX. Regionem quamdam supinam & campestram belli orchestram appellabat, veluti theatrum unde late pateret prospectus. Eam dicebat obtineri non posse, nisi manum semper scuti loro insertam haberent. Nam quæ montibus cincta sunt, minore negotio tuemur. Campestris regio quoniam patet omnium incursionibus, armis tuenda est.

XX. Quum Chabrias circa Corinthum paucos Thebanos sub mœnibus avidius pugnantes prostravisset, atque ob id trophæum erexisset, Epaminondas deridens hominem dixit: *Hic sane decebat non trophæum, sed Hecataum erectum esse*. Veteres enim ante portas in triviis congruenter Hecates imaginem statuere solebant, vel ad indicandam viam, vel in gratiam sepulorum.

XXI. Cuidam nuncianti, quod Athenienses exercitum novis instructum armis in Peloponnesum misissent. *Quid*, inquit, *num igitur gemit Antigenidas, si Tellis novas habes tibias?* Tellis autem erat tibicen pessimus, Antigenidas optimus. Significabat, Athenienses frustra novis armis instructos, quum his nescirent uti.

XXII. Scutatum militem senserat a captivo quodam magnam pecuniarum vim accepisse. Huic Epaminondas; *Mihi*, inquit, *redde clypeum, tibi vero cauponam emito, in qua vitam degas. Posthac enim noles eodem modo subire periculum, quippe jam unus de numero divitum ac beatorum*. Recte indicavit, *timidum*, ut est in proverbii, *esse Plutum*. Magis enim metuit mortem, qui domi habet unde possit suaviter vivere.

XXIII. Interrogatus quem arbitraretur ducem præstantissimum, se ipsumne, an Chabriam, an Iphicratem; *Id*, inquit, *judicatu perdifficile est donec vivimus*. Alludens ad illud Solonis, neminem dicendum beatum ante obitum. Quamdiu vivit homo, potest & ad meliora proficere, & ad deteriora degenerare.

XXIV. Quum e Lacedæmone reversus, cum suis collegis capitis postularetur, ut qui præter legem, Bœoticæ præfecturæ menses quatuor adjecisset, iussit ut duces in ipsum rejicerent crimen tamquam vi compulsi. Ipse autem pro se dixit, *se non habere sermones factis meliores*: sentiens, ipsas res gestas reo patrocinari debere. *Quod si*, inquit, *omnino dicendum est aliquid apud judices, peto ut quum me occiderint, columna damnationis titulum inscribant, quo Græci videant, quod Epaminondas Thebanos nolentes coegerit Laconicam, quæ per quingentos annos capi non poterat, ac Messenam incolerat annis CCXXX, igni ferroque populari, tum Arcades inter se conciliare, resque illorum componere, denique Græcos libertati restituere*. Nam hæc illo tum imperio gesta sunt. His auditis judices discesserunt multum ridentes, ac nec calculos quidem de illo colligere voluerunt. Quod totius causæ periculum a ducibus in se unum recepit, dubites humaniusne factum sit an animosius: simul autem docuit quantam fiduciam homini præstet egregiorum meritorum conscientia.

XXV. In suprema pugna apud Mantineam sauciatus, delatusque in tentorium, vocavit ad se Daiphantum, post illum Jollydam: ubi audivit eos viros interisse, iussit omitti bellum cum hostibus, quandoquidem jam exercitus duces non habebat: ac verbis ipsa res testimonium præbuit, quod Epaminondas optime nosset cives suos. Et hoc videtur apophthegmatibus adjectum.

XXVI. Meneclides invidens Epaminondæ gloriæ, suavit

¹ Græce *σπαρταγῶς*, hoc est, *ducibus*. P. Leopardus Emend. L. IX. c. 25.

² Græca habent, *ἀδικῶν χερσὶν ἄρχεις*, hoc est, *prior mihi injuriam facis*. P. Leopardus. Emend. L. X. c. 10. & 12.

suasit populo ut pacem haberent bello potiore. Cui Epaminondas; *Fallis*, inquit, *cives tuos, qui otii nomine eos ad servitutem vocas.* Pax enim bello paratur, nec eam tueri licet, nisi cives sint ad bellum instructi.

XXVII. Eidem exprobranti quod non duxisset uxorem; *Nullius*, inquit, *consilio, o Meneclida, hac in re minus uti velim quam tuo.* Notans illum quod uxorem haberet parum secundæ famæ.

XXVIII. Rursus eidem objicienti quod Agamemnonis gloriam æmularetur; *Falleris*, inquit, *nam ille totius Græcia præsidis usus decem annis vix unam cepit urbem, ego unius hujus urbis præsidis, uno die profligatis Lacedæmoniis totam Græciam liberavi.*

XXIX. Civium suorum injurias patientissime ferebat, dicens, *esse nefas irasci patriæ: quemadmodum parentum injurias ulcisci pietas vetat.*

XXX. Pelopidæ increpanti quod nullos tolleret liberos, male in hoc consulens patriæ; *Vide*, inquit, *ne tu pejus consulas, qui talem patriæ filium relicturus sis.* Habebat enim Pelopidas filium improbum & infamem. *Mihi*, inquit, *Leuctrica pugna pro liberis erit, numquam interitura.* In hoc enim suscipiuntur liberi, ne pereat nostri memoria. At hoc melius præstant egregia facinora, nam liberi frequenter offuscant parentum gloriam.

XXXI. Quum sentiret vulnus esse letale, non prius ferrum eduxit, quam audisset Thebanos vicisse; *Tum satis*, inquit, *vixi, invictus enim morior, & educto ferro protinus efflavit animam.*

XXXII. Valerius narrat illum quæsisse, an ipsius clypeus esset salvus: ut audivit salvum, rogasse an hostes essent devicti. Quum audisset penes Thebanos esse victoriam, ita loquutum militibus; *Non finis commilitones vita mea, sed melius & altius initium advenit. Nunc enim vester Epaminondas nascitur, quia sic moritur.*

XXXIII. Quum illi per invidiam & contumeliæ gratia sordidus quidam & contemptus magistratus delegatus esset a populo Thebano, non alpernatus est, dicens, *non solum magistratum ostendere virum, sed virum vicissim ostendere magistratum: itaque gessit, ut deinceps tamquam honestum munus a multis ambiretur, quum antea nihil aliud fuerit, quam cura sordes & stercorea ex angiporis ejiciendi.*

XXXIV. Idem cuidam egeno mandavit, ut a quodam ex amicis ipsius talentum peteret, petiit & accepit. Amico percontanti cur id jussisset; *Quoniam*, inquit, *ille quum vir sit probus inopia premitur: tu vero dives es, multa de publico depeculatus.* Epaminondas ipse pauper hac ratione subvenit egenti. Bonorum enim probum est, virum probum egere necessariis.

XXXV. Tempore belli Leuctrici quum accepisset quemdam strenuum virum perisse morbo, per jocos dixisse fertur; *Unde fuit illi moriendi otium in tantis negotiis?* Frequenter autem non minima morbi pars est imaginatio metusve morbi. Hunc languorem solet excutere negotiorum ardor.

PELOPIDAS.

I. Pelopidas in præfectura rei militaris Epaminondæ collega, quum amici dicerent illi rei necessariæ, videlicet, colligendi pecunias, nullam esse curam; *Ita per Jovem*, inquit, *necessaria, sed huic Nicomedi: ostendens hominem claudum ac mancum.* Sensit, sortibus viris nihil esse opus pecunia.

II. Uxori quæ ipsum ad bellum proficiscentem rogabat muliebriter, ut fervaret se ipsum; *Alii*, inquit, *ut isthuc faciant monendi sunt. Nam Princeps ac dux hortandus est potius ut servet cives.* Vox Imperatore digna, cujus est civium multorum salutem suæ unius incolumitati antepondere.

III. Quum e militibus quispiam qui viderat Lacedæmonios per angustias montium adventare, dixisset Pelopidæ; *Incidimus in hostes; Qui potius nos in illos*, inquit, *quam in nos illi?*

IV. Ab Alexandro Phætorum Tyranno præter foedera captus ac vinctus Pelopidas, convicia congeffit in foedifragum: ut autem iratus ille dixit: *mori properas; Admodum*, inquit, *quo magis in te exasperentur Thebani, tuque citius des penas violati fœderis, Dis pariter atque hominibus in-vitus.*

V. Thebe Tyranni uxor adiit Pelopidam, dixitque se

A mirari, quod vinctus esset tam hilaris; *At ego*, inquit, *magiste miror, quod non alligata feras Alexandrum.*

VI. Posteaquam Epaminondas Pelopidam liberum reduxisset, ajebat se gratiam habere Alexandro, per quem experimento comperisset, se non tantum ad bellum, sed etiam ad mortem bene animatum esse.

VII. Quum Pharfali congressurus esset cum Alexandro Phætorum Tyranno, milites admonuerunt, duplo plus Theffalorum esse cum Alexandro, quam ipse Thebanos haberet; *Tanto*, inquit, *melius nobis erit, plures enim vincemus.* Hoc & alteri cuidam adscribitur.

VIII. De eo Plutarchus Symposiacôn lib. 2. refert quiddam perquam festivum. Convivium agitans cum collegis ducibus, in fine convivii bibebat acetum. Percontantibus num id conduceret ad sanitatem; *Nescio*, inquit, *illud scio, bonum esse ad hoc, uti quis meminerit domestica diata, sive domesticorum negotiorum: sentiens, conducere adversus crapulam, & conferre sobrietati: simul indicans se domi parcissimo victu agere solitum.*

MANIUS CURIUS.

IX. Manius Curius nonnullis arguentibus quod ex agris bello partis partem exigua unicuique militum distribuisset, magnam vero Reipublicæ optavit a Diis, *ne quando existeret quisquam Romanus, cui ager exiguus videretur, qui posset alere dominum.* Sentiens, eum non esse Romano dignum nomine, qui plus appeteret quam quod ad victum frugalem satis est.

X. Samnites posteaquam ab illo fuerant devicti, venerunt ad Manium Curium, ac magnam auri vim offerebant, atque id temporis forte rapula coquebat ollis fictilibus. Respondit autem Samnitium legatis hunc in modum; *Nihil opus est auro talem cananti canam: sibi vero potius esse, aurum possidentibus imperare, quam aurum habere.*

C. FABRITIUS.

XI. C. Fabritius quum audisset Romanos a Pyrrho devictos, ad Labienum versus; *Pyrrhus*, inquit, *non Epirota, vicerunt Romanos.* Sentiens, unius ducis ingenio victoriam acceptam ferri oportere, non virtuti militum. Hoc pacto Romani nominis ignominiam elevavit, qui quum Epirotis essent virtute superiores, hoc solo erant inferiores, quod non haberent ducem Pyrrho similem.

XII. Quum Pyrrhus pro redimendis captivis multum auri misisset, aurum quidem non accepit Fabritius. Postridie vero Pyrrhus maximum elephantum emisit, qui ignaro Fabritio a tergo subito barriens appareret. Id ubi factum est, respiciens Fabritius ac ridens, *Me*, inquit, *nec aurum heri, nec hodie bellua fecit attonitum.* Sensit, Pyrrhum hoc de industria egisse, ut quoniam auro bonisque verbis deliniri non poterat, immani voce belluæ terreretur. Sed expertus est Pyrrhus animum undiquaque inexpugnabilem.

XIII. Pyrrho vero hortanti ut Fabritius apud se ageret, imperii socius futurus; *Ne tibi quidem istud expedierit*, inquit. *Nam si Epirota nostrum utrumque pernorint, mihi Regi quam tibi parere mallent.*

XIV. Fabritio jam Consuli misit epistolam Pyrrhi Medicus, qua promittebat, se Regem veneno necaturum, si juberet. At eam epistolam auctore non prodito ad Pyrrhum remisit, jubens illum sibi cavere, qui pessimus esset iudex tum amicorum, tum hostium. Sentiens, eum eos habere pro hostibus quos amplecti debebat si satis novisset, & hos pro amicis ducere, qui pejus illi vellent quam hostes.

XV. Cæterum ubi compertis insidiis Pyrrhus Medicum egisset in crucem, Fabritio captivos gratis remisit. At Fabritius noluit eos gratis recipere, sed parem captivorum numerum remisit, ne a Pyrrho proditi beneficii mercedem accepisse videretur, negans se hoc indicium fecisse Pyrrhi causa, sed ne Romani viderentur dolis hostem occidere, ut qui viribus superare non possent.

FABIUS MAXIMUS.

XVI. Fabius Maximus quoniam cum Annibale configere detrectabat, sed mora copias illius & pecuniarum & commeatus egentes attenuabat, sequens illum per aspera montuosaque, ac subinde obiter sese opponens, a nonnullis per ludibrium dicebatur, *Annibalis pedagogus: hoc convicio nihil commotus pergebat suum institutum sequi, dicens*

dicens apud amicos; *Qui diſteria conviciaque metuat, cum ſibi videri timidiorẽ his qui fugiunt hoſtes.* Senſit, hoc turpius eſſe timiditatis vitium, quo levius eſt periculum. Nihil autem levius diſtis, quæ qui formidat, quomodo ſuſtinebit impetum hoſtium?

XVII. Quum de Minutio illius collega, quoniam nonnullos hoſtes deſecerat, multus eſſet ortus rumor, tamquam de viro nomine Romano digno, ait, *ſe magis ſecundam Minutii fortunam, quam adverſam pertimeſcere.* Sentiens, illius temeritatem periculoſiſſimam eſſe Reipublicæ quam ſi rerum ſucceſſus attolleret, in extremum diſcrimen adducturam univerſum populum Romanum, ſed adverſis caſibus futuram moderatiorem.

XVIII. Paulo poſt quum Minutius hoſtium inſidiis ſeptus in ſummo eſſet periculo, ne cum ſuis copiis periret, Fabius e monte movens exercitum venit illi auxilio, multisque trucidatis hoſtibus ipſum eripuit. Hoc factò Annibal ad ſuos dixit; *Nonne vobis ſepenumero prædixi, fore ut illa montana nubes nobis aliquando tempeſtatem immitteret?* Hoc Annibalis non Fabii dictum huc aliunde ſuſpicor adſcriptum.

XIX. Poſt calamitatem quam Romani acceperant apud Cannas, creatus Imperator cum Claudio Marcello viro audace, ſemperque geſtienti cum Annibale conſtigere, Fabius potius ſperabat futurum, ut ſi pugna abſtineret, Annibalis exercitus ductu temporis deſiceret. Id ſentiens Annibal, dixit, *ſe magis formidare Fabium a pugna quieſcentem, quam Marcellum pugnantem.* Nec hoc eſt Fabii apophthegma, ſed Annibalis.

XX. Miles quidam Lucanus delatus erat Fabio, quod noctu frequenter e caſtris clam excederet, amore cuiuſdam ſceminæ. Fabius quum audiſſet illum alioqui in rebus belli præclarum eſſe virum, juſſit clam apprehenſam mulierem quam amabat miles, ad ſe perducere: quæ ſimul ut adducta eſt, juſſit accerſi virum, ad quem ita loquutus eſt; *Haud clam nobis fuit, te præter legem militarem abnoctare a caſtris: at ne id quidem prius nos latuerat te probum eſſe militem: proinde errata ante bene geſtis condonamus, cæterum poſt hac eris nobiſcum: nam habeo fidejuſſorem; & productam mulierculam illi commendavit.*

XXI. Tarentinos Annibal præſidio impoſito tenebat arce accepta, Fabius itaque dolo quam longiſſime exercitum ſuum abduxit ab urbe: quam ubi cepiſſet diripuiffetque, ſcribæ percontanti, quid de templorum ſimulacris ſtatuiffet; *Relinquamus, inquit, Tarentinis Deos iratos.*

XX. Quum M. Livius ſibi poſtularet acceptum ferri, quod Fabius cepiſſet urbem Tarentinam, videlicet, quod in arce prætidium habuiſſet: cæteris jaçantiam hominis deridentibus, *Vera, inquit Fabius, narras: nam niſi tu civitatem amiſſiſſes, nequaquam ego recepiſſem.*

XXIII. Fabio jam ſene filius illius Conſul factus eſt, qui quum publicitus multis audientibus habuiſſet orationem, Fabius conſenſo equo præcedebat. Quum autem juvenis liſtorem miſiſſet, qui patrem juberet equo deſcendere, alii quidem factum hoc averſati ſunt: at Fabius ab equo deſiliens, non habita ætatis ratione accurrit, ac filium complexus; *Euge, inquit, fili, ſapis qui intelligas quibus imperes, & quam magnum magiſtratum ſuſceperis.*

XXIV. Quum Minutius gloriaretur, ipſius opera multum majestatis Fabianæ dignitatis deceſſiſſe; *Si ſaperes, inquit Fabius, Minuti, reputares tibi cum Annibale certamen eſſe potius quam cum Fabio.*

XXV. Dicebat *abſurdum videri, ſi cum equos & canes venaticos familiaritate ciboque cicuremus potius quam catenis ac verberibus: homines feroces animo, non humanitate ac beneficiis nobis conciliemus, ſed aſperiores in illos ſimus quam agricola ſunt in caprificos ac malos ſylveſtres & oleaſtros, qui has non protinus excidunt, ſed inſitione docent miteſcere.*

XXVI. Fabius Maximus congiariorum exiguitatem notans, dixit *non eſſe congiaria, ſed heminaria.* Congiaria dicuntur dona quæ dantur populo. Congius autem menſuræ genus eſt, qua multo minor eſt hemina. Ad menſuram igitur alludens, negavit eſſe congiarium, ſed heminarium.

ANNIBAL.

XXVII. Annibal a Minutio quem inſidiis obſederat, per Fabii copias depulſus, ubi rediſſet in caſtra, dixiſſe fer-

tur; *Eo prælio a ſe victum Minutium, ſe autem a Fabio fuiſſe ſuperatum: videlicet, ex eadem pugna victus & victor rediit.* Perierat enim Minutius, ni Fabius ſuccurriſſet.

XXVIII. Quum Marcellus aliquot diebus continenter cum Annibale conſlixiſſet vario Marte, dixit Annibal, *ſibi rem eſſe cum hoſte, qui nec victus, nec victor noſſet quieſcere.*

XXIX. Quum Fabius ſimili arte recepiſſet Tarentum, quali Annibal ceperat. *Et Roma, inquit Annibal, ſuum habet Annibalem.*

XXX. Quum Romanorum legati conditiones pacis retuliſſent apud Carthaginienſes, & Giſco quidam auſus eſſet ſuadere bellum cum Romanis redintegrandum, Annibal indigne ferens, hominem imbellem de rebus arduis loqui, adhuc dicentem e ſuggeſto deturbavit. Hoc factum tam violentum in libera civitate demirante & indignante multitudine, Annibal conſenſo ſuggeſto dixit; *Neminem mirari debere, ſi qui a primis ſtatim annis Carthaginem reliquiſſet, interim ætatem omnem in bellis & armis tranſegiffet, minus noſſet urbanas conſuetudines: hoc præfatus pacem ſuadere cœpit, & perſuaſit.*

XXXI. Quum adeſſet dies quo primam penſionem exigebant a Pœnis Romani, totus populus ad tributum mentionem ingemuit, at Annibal interim effuſe riſit. Ea de re increpatus ab Aſdrubale Hædo, negavit *eum riſum fuiſſe gaudentis, ſed aliorum ſeras & inanes lacrymas deridentis, quæ nunc in leviori malo manarent, quum antea potius manare debuerint, quo tempore Romani claſſes, arma, & ampliſſimarum victoriarum ſpolia Pœnis detraberent, ac leges victis imponerent.*

XXXII. Quum Annibal apud Cannas feliciffime pugnaſſet, amicis ſuadentibus ut fugientem hoſtem inſequens in urbem irrumperet, non obtemperavit. Quam rem Barcha Carthaginienſis adeo indigne tulit, ut exclamarit; *Vincere ſcis, Annibal, victoria uti neſcis.* Hoc dictum T. Livius tribuit Maharbali.

XXXIII. Annibal Giſconi nuncianti ſibi admirabilem videri Romanorum inſtructorum ad pugnam numerum; *Imo aliud, inquit, mirabilius te fugit.* Quidnam hoc eſſet ſciſcitanti Giſconi; *Quod ex tam numeroſa, inquit, hominum multitudine nullus appellatur Giſco.* Is ducis jocus multum timoris detraxit, multumque alacritatis addidit militibus.

XXXIV. Idem profugiens apud Antiochum Regem agebat. Iſ oſtendit illi ſuum exercitum Barbarico apparatu magnifice inſtructum, ſed ad prædam magis quam ad bellum. Hæc omnia quum diligenter eſſet contemplatus Annibal, rogavit Antiochus, num hæc omnia ſatis eſſent futura Romanis. Tum Annibal; *Plane ſatis arbitror, etiamſi avariſſimi ſint Romani.* Luſit Pœnus ab inexpectato: Rex de prælio ſciſcitabatur, iſte reſpondit de præda. Quid enim aliud eſt miles imbellis, auro, argento, cæterisque rebus ad prædam invitantibus inſtructus?

XXXV. Idem adhuc puer, quum quæreretur de finiendo odio inter Romam & Carthaginem, pedem infixit ſolo, ac pulvere ſuſcitato tum demum finem belli fore, dixit; *quum altera pars in habitum pulveris eſſet redacta.* Agnoſcas ingenium exitio Romanæ gentis natum.

XXXVI. Inter Scipionem Africanum & Annibalem ortus eſt ſermo de præſtantia ducum. Quumque Scipio rogaffet quem primum eſſe cenſeret, reſpondit, *Alexandrum Magnum: quem ſecundum, Pyrrhum Epirotarum Regem: quem tertium, ſe ipſum nominavit.* At quid, inquit Scipio, *ſi me viciſſes? Tum, inquit, me neque ſecundum, neque tertium, ſed omnium primum cenſuiſſem.*

XXXVII. Annibal bibiturus venenum quod in eum uſum paratum habebat, dixit, *ſolvamus ingenti cura populum Romanum.* Aut, ut Livius refert, *Solvamus diutina cura populum Romanum, quando mortem ſenis expectare longum cenſet.* Id poſtremo male habebat hominem, quod Romanis jam non poſſit aliquo pacto moleſtus eſſe.

XXXVIII. Poſt victoriam Cannenſem, ſi Annibal recta petiſſet Romam, poterat in Capitolio prandere, ſed frui quam uti victoria maluit, Campaniam ac Tarentum peragrans: ubi mox & ipſe, & exercitus ardor adeo elanguit, ut veriſſime dictum ſit, *Capuam Annibali fuiſſe Cannas.* Siquidem invictum Alpibus, indomitum armis, Cam-

Campania sole, & Bajæ fontibus calidis tepentes subegerunt. Refert Florus.

SCIPIO MAJOR.

I. Scipio senior si quando vacans a negotiis bellicis in literis versaretur, dicere solebat, *se numquam minus esse otiosum, quam quum esset in otio*. Sensit, se id temporis non dare animum otio aut voluptatibus, sed Reipublicæ commodis multa suo cum animo tractare.

II. Posteaquam Carthaginem Novam, quæ erat Hispanorum, armis ceperat, milites quidam virginem elegantiori forma captam adduxerunt, eique tradiderunt. Hic ille, *libenter acciperem, inquit, si privatus essem; non Imperator*. Juvenis insigni puellæ forma corrumpi non potuit, quo minus meminisset quid deceret Imperatorem. At multi sunt hodie, qui ob hoc ipsum sibi credunt tum licere, tum decora esse omnia, quod sunt Imperatores.

III. Rursum quum obsideret oppidum humili loco situm, prominente illic Veneris templo, jussit illuc profiteri vadimonia, tamquam tertio post die jus ibi redditurus. Et quod se facturum prædixit, fecit urbe capta: tanta erat victoriæ fiducia.

IV. In Sicilia percontanti cuidam, qua re fretus classem educere pararet in Africam, ostendit viros armatos trecentos sese exercentes, præterea turrim excelsam mari imminuentem, & ait, *Nullus horum est, qui non consensu turri semet in mare precipitaturus sit, si jussero*: sentiens, non perinde referre, quam numerosam educas multitudinem, modo fortis dux educat exercitatos & dicto audientes.

V. Ubi trajecit in Africam, ac terra potius hostium castra concremasset, Carthaginenses missis legatis foedus cum Scipione pepigere, pollicentes se & elephantos & naves, & pecunias daturos. Cæterum posteaquam Annibal adnavigasset ex Italia Carthaginem, cœpit illos conventorum poenitere, eo quod jam animum recepissent. Id audiens Scipio, negavit se etiam si ipsi vellent, pacta servaturum, nisi prius imperatis adderent talentorum quinque millia, hoc nomine quod Annibalem accersissent.

VI. At posteaquam Carthaginenses vi adacti legatos de foedere ac pace ad Scipionem misissent, jussit eos qui venerant protinus abire, tamquam non auditurus eos, priusquam L. Terentium ad se perduxissent. Erat autem Terentius Romanus, vir probus & humanus, qui in bello captus a Poenis detinebatur. Quem ut adduxerant, Scipio pro tribunali sedens hominem apud se collocavit, moxque auditis legatis bellum dissolvit. Porro Terentius tanti beneficii memor triumphantem Scipionem sequebatur pileatus, velut illius libertus: quin & Scipione mortuo ad exsequias multum exhibuit, aliaque ad funeris celebritatem pertinentia studiose procuravit. Sed de his posterius. Hic in Scipione quidem habes exemplum beneficii candide simul & honorifice collati, in Terentio vero memoris animi specimen.

VII. Posteaquam Romani trajecerant in Asiam adversus Antiochum Regem, isque legatos ad Scipionem de pace misisset; Id, inquit Scipio, *prius factum oportuit, non nunc, quum & frenum & sessorem recepisti*. Alludit ad apologum de equo & sessore, notiozem quam ut hic sit commemorandus.

VIII. Senatus decreverat, ut pecunias sumeret ex ærario: at quum Quæstores ærarii negarent se eo die aperturos; Ipse, inquit, *aperiam, quando mea causa clauditur, qui tanta pecuniarum vi repleverim ærarium*. Vacua non clauduntur, eo Scipio per jocum dicebat, sibi hoc laboris suscipiendum ut aperiret, qui fuisset in causa ut tam diligenter clauderetur, ut Quæstores diei spatium quærerent ad recludendum. Exemplum ingentis fiduciæ meritis quæsitæ.

IX. Quum a Petiliis Tribunis plebis, multis nominibus accusaretur apud populum Romanum, nihil ad crimina respondit, tantum hoc dixit; *Hoc die, Quirites, Annibalem & Carthaginem devici*: proin ipse sumpta corona in Capitolium adscendo Jovi Opt. Max. sacrificaturus: si quis de me suffragium ferre velit, ferat. Hæc loquutus adscendebat ad Capitolium relictis accusatoribus, nondum perorata causa. Tantum valet egregiorum in Rempublicam meritorum fiducia, ut repente judicii rigor versus sit in ovationem, & reus pro supplice egerit triumphantem.

X. Scipio Africanus quibusdam calumniantibus, quod parum strenuus pugnator esset; *Imperatorem, inquit, mater, non bellatorem genuit*. Significans, in Imperatore plus habere momenti solertiam ac prudentiam in consiliis, quam vires in præliis.

XI. Idem dicere solebat, *hosti non solum esse dandam viam fugiendi, verum etiam muniendam*: docens, moderandam esse victoriam, nec sæviendum in eos qui contra ferre arma destitissent.

XII. Idem militi cui scutum erat elegantius ornatum; *Non miror, inquit, quod scutum tanta cura ornaris, in quo plus habeas præsidii quam in gladio*: significans illum ignavum militem. Clypeus tuetur, sed gladius fortitudinis organum est. Quamquam hoc idem de altero Scipione narratur inferius.

XIII. Idem dicere solebat, *si quibus sunt equi ferociores tradunt eos domitoribus, ut his facilioribus possint uti*. Sic homines secundis rebus effrenatos, sibi que præfidentes tamquam in gyrum rationis ac doctrinæ duci oportere, ut perspecta rerum humanarum imbecillitate, varietateque fortunæ, reddantur moderatiores.

XIV. Dicere solebat, *in re militari turpe verbum esse, non putaram*: quod aliis in rebus interdum locus datur male instituta posterioribus consiliis melioribus corrigere: cæterum quæ ferro peraguntur, ea non oportet temere aggredi, quod hic error fere est inemendabilis. Idem dictum locum habet & in his, quæ semel facta mutari non possunt, ut in ducenda uxore, in sacris ordinibus.

XV. Cum hoste dicebat *non esse conflegendum, nisi aut invitaret occasio, aut urgeret necessitas*: quod incogitantis sit, opportunitatem oblatam negligere, & extremæ ignaviæ sit, tum non præstare fortem animum, quum audacia spem præbet incolumitatis, formidolositas nihil aliud quam certum promittit exitium.

T. QUINTIUS.

I. T. Quintius ab ipso protinus initio clarus fuit, ut prius quam esset Ædilis, aut Tribunus militum, aut Prætor, Consul factus sit. Porro missus Imperator adversus Philippum, suavit ut veniretur in colloquium. At quum Philippus posceret obsides, eo quod ille multis Romanis comitatus esset, ipse vero solus: *ut solus sis, inquit Quintius, ipse fecisti, qui amicos & cognatos tuos occideris*.

II. Ubi Philippum bello vicerat, in Isthmiis præconio jussit evulgari, *se Græcos sua libertati suoque juri permittere*. Quotquot autem Romani temporibus Annibalis capti serviebant apud Græcos, quum horum singulos Græci quingentis drachmis emissent, gratis Quintio donarunt: qui & ipsi Romæ triumphantem Quintium sequuti sunt pileati, quod facere solebant e servitute manumissi. Et hoc admiror a Plutarcho inter apophthegmata commemorari.

III. Achæos meditantes expeditionem adversus insulam Zacynthiorum, monuit ut caverent, *ne more testudinum caput extra Peloponnesum proferentes, venirent in periculum*. Testudo enim intra testam tutissima est.

IV. Quum Antiochus Rex cum numerofo exercitu venisset in Græciam, omnesque reddidisset attonitos & militum numerus & armaturæ varietas, Quintius hoc sermone metum ademit Achæis: *Quum, inquit, essem in Chalcide cænans apud hospitem meum, mirabar carniū copiam, quum essent omnia tecta nive: at hospes respondit, ea omnia nihil aliud esse quam suis domestica carnes, tantum apparatu & conditura diversa*. Ne vos igitur, inquit, admiremini Regis copias, quum auditis hastatos, cataphractos, pedites, equites & sagittarios. Nam hi omnes Syri sunt, armatura inter se differentes.

V. In Philopœmenem Achæorum ducem, qui multos haberet equites & armatos, sed pecuniarum indigus, ita ludebat: *Philopœmen, inquiens, manus habet & crura, ventrem non habet*. Ac tali quidem specie corporis erat Philopœmen. Quintius autem equites ac pedites armatos, manus & crura ducis appellabat: sed quoniam non habebat quo aleret militem, negabat illum habere ventrem.

C. DOMITIUS.

VI. C. Domitius, sive, ut Livius lib. 7. decad. 4. Cn. Domitius, quem Scipio major pro se Lucio fratri in bello adversus Antiochum legatum dederat, ubi contemplatus esset hostium phalangem, exercitus præfectis hortantibus ut confestim aggrediretur, negavit *tempus sufficere ad hoc*,
Tom. IV. R ut

ut tot millibus trucidatis ac direptis impedimentis, in castra rever-
si sua curarent corpora. Sed hoc ipsum postridie se tempesti-
ve facturum dixit. Ac postero die congressus quinquaginta
millia trucidavit. Vir strenuus non dubitavit de victoria,
spatium modo temporis gerendæ rei par eligebat.

P. LICINIUS.

VII. P. Licinius Consul, Imperator equestri pugna
superatus a Perseo Macedonum Rege, bis mille & octin-
gentos milites amisit, partim interfectos, partim captos.
Ubi vero post pugnam Perseus mitteret Oratores acturos
de foedere ac pace, Licinius qui victus erat, victori præ-
scripsit, ut si pacem vellet, qua haberet in sua potestate, daret
in fidem Romanorum. Ne calamitas quidem fortissimi viri
spiritus potuit imminuere. Nec ignoravit Perseus quibus
cum viris ipsi res esset, eoque fecit victor quod victi solent
facere.

P A U L U S Æ M I L I U S.

VIII. Paulus Æmilius quum iterum peteret Consula-
tum, repulsam tulit: cæterum quum bellum adversus Per-
seum ac Macedones, imperitia segnicieque ducum in lon-
gum duceretur, eidemque Consulatam detulissent, nega-
vit se illis habere gratiam: non enim se ob id tum designatum
impetratorem, quod ipse desideraret imperium, sed quod ipsi
Imperatorem.

IX. E foro domum reverfus quum filiam puellam no-
mine Tertiam reperisset lacrymantem, rogavit quid habe-
ret. Illa respondente, *Perseum nobis interit*: Id erat nomen
catelli, quem puella habebat in deliciis: *Sit felix*, inquit,
ô filia, omen accipio: moxque in bellum profectus pulcerrimum
de hoste triumphum egit.

X. In exercitu vero quum multam confidentiam ac lo-
quacitatem comperisset militum officia ducum sibi vindic-
antium, resque non necessariâs curantium, iussit illos quie-
scere, nec aliud quicquam agere, quam ut enses suos acuerent, cæ-
tera sibi fore cura. Nocturnas autem excubias iussit illos si-
ne lanceis & gladiis agere, quo nimirum adempta spe de-
pellendi hostem, tanto acrius pugnarent cum somno.

XI. Quum per loca prærupta irrupisset in Macedo-
niam, vidissetque instructam hostium aciem, exhortante
Nasica ut protinus invaderet hostem; *Facerem*, inquit, si
tua essem aetas, sed multarum rerum experientia prohibet, ne
exitinere statim cum instructa acie congregiar.

XII. Devicto Perseo, quum epulum exhiberet victo-
riale, dicebat, ejusdem esse artis & aciem bene instruere, &
convivium exhibere: illam ut hostibus sit quam maxime for-
midabilis, hoc ut amicis sit jucundissimum.

XIII. Quum Perseus captivus deprecaretur, ne in
triumpho duceretur; *Istud*, inquit, in te situm erat: signi-
ficans, illi licuisse in bello perire, aut certe vincere.

XIV. Ex pecuniarum infinita vi reperta in castris ho-
stium, ipse quidem nihil sibi sumpsit, Tuberoni tamen ge-
nero phialam pondere quinque drachmarum, fortiter ge-
stæ rei præmium dedit. Atque hoc primum ajunt argen-
teum vasculum in Æliorum domum fuisse ingressum. Me-
minit hujus Plinius lib. 33. cap. 11. quamquam ait, fuisse duo
pocula.

XV. Ex quatuor liberis masculis quos susceperat, duos
antea dederat in adoptionem. Ex duobus autem qui reman-
serunt in familia, alter quinque ante triumphum diebus in-
terit, annos natus quatuordecim: alter quinto post actum
triumphum die, annos natus duodecim. Ob id populo lu-
ctum ac moerorem cum illo jungente, ipse prodicens ad
multitudinem, dixit, se post tam continuos rerum successus
aliquid magni mali a fortuna expectasse: se vero nunc de patria
incolumitate securum esse factum nihilque timere periculi, post-
eaquam fortuna prospere gestarum rerum invidiam in suam do-
mum impingente, ipse pro omnibus dependisset.

XVI. Uxor erat illi Papyria, Mafonis viri Consularis
filia, quam quum longo tempore domi habuisset, exque ea
pulcherrimam sobolem sustulisset inclytum illum ac maxi-
mum Scipionem Æmilianum, repudiavit, & amicis di-
vortium vehementer dissuadentibus, porrexit calceum di-
cens, *Hic calceus nonne novus est, nonne pulcher est? at nemo*
vestrum novit, qua pedem meum torqueat.

XVII. Perseo sese ad victoris pedes abjicienti, vocef-
que degeneres emittenti; *Cur*, inquit Paulus, fortunam
crimine liberas, sic te gerens, ut superiore etiam fortuna videat

ris indignus? Cur meam dedecoras victoriam, ac rerum a
me gestarum gloriam obscuras, tam abjectum te demon-
strans, ut indignus appareas, quem populus Romanus ha-
beret hostem?

XVIII. Idem dicebat, Imperatorem, si minus atate,
certe moribus senem esse oportere: sentiens, non esse præcipi-
tanda consilia, quod solent juvenes, sed moribus utendum
esse senilibus.

C A T O S E N I O R.

I. Cato Senior in concione suafurus de frumento viri-
tim dividendo, ita præfatus est: *perdifficile esse ad ventrem*
auribus carentem verba facere: ventrem dixit quod ageretur
de populi victu.

II. Ajebat se mirari, quomodo servari possit civitas, in
qua pluri veniret piscis quam bos. Præcipuus luxus olim erat
in piscibus, unde legimus, nullum sex millibus emptum.

III. Objurgans aliquando summam uxorum impoten-
tiam; *Omnes*, inquit, *homines uxoribus dominantur, nos omni-*
bus hominibus, nobis autem uxores: hoc modo colligens, mu-
lieres esse rerum omnium dominas.

VI. Dicere solebat, se malle pro collato beneficio nullam
reportare gratiam, quam pro maleficio perpetrato non dare pæ-
nam. Significans, nihil esse periculosius impunitate, quæ
semper ad deteriora invitat.

V. Idem dicebat, se omnibus peccantibus ignoscere, præ-
terquam sibi ipsi. Multum dissimilis illi Mevio, qui carpens
alios, sibi condonabat omnia. Sibi ignoscit, quem non pœ-
nitet admissi: de se pœnas sumit, qui cura penfat quod in-
cogitantia commissum est.

VI. Exhortans autem magistratus ad sumendas pœnas
de his qui delinquerent: dicebat eos qui maleficos prohibere
possent nec facerent, lapidandos esse: sentiens, illos de universo
populo pessime mereri, quod ad scelorum licentiam invita-
rent improbos.

VII. Ajebat sibi magis placere juvenes qui rubescerent,
quam qui palleferent, quod rubor arguat probam indolem,
pallor non item.

VIII. Dicebat sibi invisum esse militem, qui ambulans
moveret manus, pugnans moveret pedes, clariusque sterneret
quam inclamaret: pessimum autem Imperatorem, qui sibi non
posset imperare.

IX. Maxime existimabat oportere unumquemque se ipsum
revereri, quod nullus umquam a se ipso discedat. Ita fieret,
ut quicquid aliis testibus non auderemus facere, idem solos
facere puderet.

X. Conspectiens multorum erigi statuas; *Malim*, inquit,
ut de me querant homines, quam obrem Catoni non sit posita sta-
tua, quam quare sit posita: sentiens, se malle res præclaras
gerere, ut olim scientes illum promeruisse statuam, miren-
tur non esse positam.

XI. Admonebat ut qui potentes essent, parce uterentur sua
potestate, quo semper uti possent: sentiens, potentiam clemen-
tia comitateque fieri diuturnam, ferocia brevem.

XII. Qui virtutem honore suo fraudarent, eos dicebat
ipsam virtutem a juventute auferre: sentiens, præmiis animos
juvenum ad virtutem accendi, quæ si detrahas, ipsa virtus
elanguescit.

XIII. Magistratum aut judicem, dicebat, nec pro justis
orandum, nec pro injustis exorandum. Sensit culpam esse ju-
dicem, si ut justis æqui sint orandi sunt, quum oporteat ul-
tro favere bonis: pro injustis orare fortassis humanitatis est,
at exorari, est a justitia deflectentis.

XIV. Injuriam etiam si facienti nihil adferat periculi, uni-
versis tamen periculosam esse dicebat: sentiens, impunitæ in-
jurix exemplum omnibus minari injuriam. Etenim si li-
ceat impune lædere, nullus erit tutus ab improborum vio-
lencia.

XV. Senectuti quum multa adfint probra, dicebat non
esse addendum malitia dedecus: sentiens, senectutem multis
nominibus vulgo male audire, veluti quum audit deformis,
edentula, lusciosa, imbecillis, obliuosa, indocilis: Hæc
ferre satis est, ut non accedat crimen improbæ vitæ, quod
omnibus quidem foedum, sed seni foedissimum. Alii nar-
rant hoc ab illo dictum in senem obvium vitæ contamina-
tæ: Ne ætatis tuæ malis addas turpitudinem.

XVI. Iratum ab insano nulla alia re differre, dicebat, quam
mora temporis: sentiens, iram esse brevem insaniam.

XVII.

XVII. Eos qui fortuna moderate sobrieque uterentur, dicebat minime peti invidia. *Non enim, inquit, nobis, sed bonis quæ nos circumstant invident homines.* Externa bona extra hominem sunt, at insolenter utendi vitium intra hominem est, qui eo sibi constant invidiam, vere sunt invidiosi.

XVIII. Qui in rebus ridiculis seriam operam ponerent, eos dicebat in seriis fore ridiculos: significans, adfectos ridiculis, ob habitum collectum, in seriis negotiis ita se gerere, ut non solum rideantur, sed etiam derideantur.

XIX. *Præclaras actiones* ajebat *præclaris verbis occupandas, ne a gloria defluant.* Argutius est quod vertit Philadelphus, aliud, ut opinor, exemplar sequutus, *Honestas actiones honestis actionibus occupandas*, hoc est, benefacta benefactis addenda, ne si definamus benefacere, obsolescat priorum benefactorum memoria.

XX. Cives incusabat, quod semper iisdem committerent magistratum; *Videmi enim, inquit, aut vilem habere magistratum, aut judicare paucos esse dignos magistratu.* Quorum alterum erat male sentire de publica potestate, alterum erat male sentire de civibus.

XXI. Quemdam qui agros mari vicinos ob luxum vendere coactus est, ajebat, *se mirari, quasi plus posset quam ipsum mare: quod enim illud vix paulatim alluebat, ille facile devorarat.*

XXII. Censuram petens, quum cæteros competitores videret supplices populoque blandientes, ipse clamabat, *populo opus esse medico austero validisque remediis: proin eligendum, non qui jucundissimuseffet, sed qui inexorabilis.* Atque hæc dicens ante omnes Censor creatus est. Agnovit populus morbum suum, coque Cato plus valuit objurgando, quam cæteri blandiendo.

XXIII. Quando docebat juvenes intrepide pugnare, sæpenumero dicebat, *verba plus quam gladium, & voces plus quam manum hostes in fugam vertere, attonitosque reddere.* Nolebat militem in prælio mutum esse, sed atrocibus dictis, clamore, vultusque truculentia terrere hostem.

XXIV. Bellum gerens cum his, qui Bætium fluvium accolunt, quum in discrimen adductus esset propter hostium multitudinem, & Celtiberi quidem offerrent suppetias, si darentur talenta ducenta, Romani vero non sine rent illum mercede pacisci cum Barbaris: dixit, *errare Romanos, eo quod si vicissent, reddituri fuerint non de suo, sed de bonis hostium: sin victi fuissent, jam non fore, nec a quibus peteretur, nec qui peterent.*

XXV. Quamvis autem complures urbes cepisset, tamen ajebat se hisce diebus quos inter hostes egit, nihilo plus sumpsisse, quam quæ ex hostium agris comedisset bibissetque.

XXVI. Quum cuidam militum argenti libram distribuisset, ait, *Satius esse multos habentes argentum, quam paucos habentes aurum & militia domum redire.* Nam duces non alia re quam gloria auctos & provinciis redire oportere. Sensit rem sat feliciter gestam, si tanta militum multitudo redeat incolumis, ut ex distributis manubus exigua portio ad singulos redeat, potius quam si multis desideratis pauci redeant ex præda locupletiores. Quoniam autem rerum prospere gestarum gloria redit ad duces, hac portione par est illos esse contentos, sive multum sit prædæ, sive parum.

XXVII. In militia quidam quinque famulos habebat, quorum tria captiva corpora emit. Quod ubi sensit rescisse Catonem, prius quam in ejus conspectum veniret, se ipsum laqueo præfocavit. Adeo quæstum oderat in milite, adeo veniam desperabat qui peccaverat. Nec hoc videtur apophthegma.

XXVIII. Hortante Scipione Africano, ut Achæorum exsulibus opitularetur, quo illis in suam patriam redire liceret: simulabat ejus rei sibi nullam esse curam. Cæterum in Senatu quum hac de re multa verba fierent, adsurgens ait: *Perinde quasi nihil habeamus quod agamus, sedemus de seniculis aliquot Græcis disputantes, utrum a nostris an illius regionis vespilonibus offerantur.*

XXIX. Quum Posthumius Albinus historiam Græce conscripisset, & ob id veniam peteret ab auditoribus, Cato irridens; *Danda, inquit, erat venia, si Amphictyonum decreto coactus Græce scripisset.* Hoc aliquanto secus narrant Gellius & Macrobius.

XXX. Populum Romanum gregi pecudum conferre

A solebat, quæ singulæ nemini obtemperant, universæ autem gregis ducem sequuntur. *Sic & nos, inquit, quos nemo vestrum privatim in consilium adhibere vellet, ab his hic congregatos agi ducique finitis.* Notans populum, quod deterri- mis committeret magistratus.

XXXI. Ajebat, *populum Romanum non tantum purpura, verum etiam virtuti plurimum conducere.* Quemadmodum enim tinctorum potissimum colorem inducunt, quo vident homines maxime delectari: ita juvenus ad ea studia potissimum incumbit, quibus populus desert honores. Honos enim non solum ait artes, verum etiam virtutem. Hoc pacto monebat populum, ut magistratus his demum committerent, qui de se virtutis specimen dedissent: ita fore ut quamplurimi sese ad egregia studia conferrent.

XXXII. Hortabatur juvenes ut qui virtute & æquitate ad dignitatem pervenissent, ne turpiter ad deteriora degenerarent: sin ambitu ac violentia, ad meliorem frugem se referrent: ita futurum, ut & illi gloriam augerent, & hi benefactis maculam abolerent.

XXXIII. Qui magistratum eundem frequenter ambirent, eos dicebat *velut ignaros via, ne aberrarent lictores qui præcederent semper querere.* Solent enim lictores præire magistratum, non ut viam ostenderent, sed honoris gratia.

XXXIV. In inimicum quemdam probroscæ vitæ; *Hujus, inquit, mater, quum Deos orat ut sibi filius sit superstes, non precatur, sed imprecatur: sentiens, illam & sibi & Reipublicæ precari in magnum malum.*

XXXV. Quum Eumenes Rex Romam venisset, & a Senatu honorifice exceptus, clarissimorum civium frequentia stiparetur, Cato non dissimulabat tantum Romanorum erga illum studium sibi suspectum esse, ipse vitans Regis consuetudinem. Hoc quibuldam admirantibus ac dicentibus, Eumenem virum esse probum, ac amico in populum Romanum animo; *Sint ista vera, inquit, attamen illa bellua natura ferox canis est: sentiens, omnes Reges, utcumque pro tempore simulent, natura Tyrannos esse, ac Democratæ infensos.* Romæ autem Regis nomen erat invisissimum.

XXXVI. Dicebat ideo sibi ab inimicis conflari invidiam, *quod quotidie noctu surgens rei familiaris rationibus neglectis Reipublica consuleret:* notans ingratitude populi.

XXXVII. Quum tres essent designati qui legati proficiscerentur in Bithyniam, quorum unus podagra teneretur, alter caput haberet vulneribus confossum, tertius vecordia laborare videretur, Cato ridens dixit, *Populi Romani legationem nec pedes habere, nec caput, nec cor.*

XXXVIII. Quum impetratum esset de restituendis Achæorum exsulibus, Polybius & hoc ad Senatum retulit, ut restitutis apud suos pristini honores ac magistratus redderentur. Hic Cato rogatus sententiam dixit; *Polybius idem facere videtur quod fecit Ulysses, qui Cyclopi speluncam repetere voluit, quo pileum & cingulum quæ illic per oblivionem reliquerat reciperet:* significans, abunde multum esse, quod exsulibus datus esset in patriam reditus, esseque periculum ne, dum pristinos honores repetunt, etiam a reditu excludantur.

XXXIX. Ajebat, *stultos prudentibus plus adferre utilitatis, quam prudentes stultis.* Prudentes enim dum facile vident errata stultorum, eaque vitant, fieri cautiores: at stultos non item quæ a prudentibus recte fiunt, quia non vident, posse imitari.

XL. Videns quemdam vehementer obesum, mirabatur cui usui tale corpus esse posset Reipublica, *cujus inter guttur & inguen omnia venter occuparet.*

XLI. Lurconi cuidam ambienti inter Catonis familiares recipi, negavit, dicens, se cum eo non posse vivere, qui plus saperet palato quam corde.

XLII. Amantis animum dicebat *in alieno corpore vivere:* quod hodie quoque celebratur, animam illic potius esse ubi amat, quam ubi animat.

XLIII. *Tria per omnem vitam accidisse, dixit, quorum penitus esset: primum, si quid arcani secreta credidisset: secundum, si quopiam navigio vectus esset quo pedestri itinere pervenire licuisset: tertium, si quis dies ipsi per negligentiam absque fructu effluxisset.*

XLIV. Ad Tribunum plebis qui veneficii infamia laborabat, iniquam ferentem legem; *Adolescens, inquit,*

Tom. IV.

R 2

non-

nondum scio utrum haurire quod temperas, an approbare quod scribis deterius sit: sentiens, & legem quam parabat, exitiosam esse Reipublicæ.

XLV. A quodam multis nominibus infami vexatus; *Impar mihi*, inquit, *tecum certamen est. Nam ut tibi & male audire & maledicere facillimum ac promptissimum est, ita mihi maledicere insuave, male audire insolitum.*

XLVI. Apud Athenienses quum quæcumque Cato brevissimo sermone expedierat, ea vix longo verborum ambitu redderet interpretes, dictum est; *Gracis orationem & labiis, Romanis ex corde proficisci.*

XLVII. Adolescens quidam patris vita defuncti inimicum mox in ius vocavit ultusque est, quem Cato obviam comiter amplexus; *Sic oportet*, inquit, *non agnis hædificare, sed e malorum lacrymis ac damnationibus parentum exsequias celebrare.*

XLVIII. Quum quidam Catoni dixisset; *Eamus deambulatum*: & adolescens quidam interpellasset dicens, *Quid opus erat de?* Imo, inquit Cato, *quid opus erat te?* Una litterula mutata, significavit ipsum potius esse supervacaneum in vita, quam de, in verbo.

XLIX. Cato percussus ab eo qui arcam ferebat, quum bajulus diceret, *cave*, rogavit numquid aliud ferret præter arcam. Nam quod ad arcam attinebat, serum erat dicere, *cave*. Simulavit itaque se moneri de alio quopiam onere quam de arca, unde cavendum esset. Simile est quod de Diogene trabe icto retulimus.

L. Cato senior quibusdam efferentibus hominem inconsulte audacem, & in rebus bellicis strenuum, ait plurimum referre, *utrum quis virtutem magno aestimet, an vitam non magni faciat*: sentiens, non eos statim esse fortes, qui quovis modo vitam contemnunt, sed qui tanti faciunt virtutem, ut hujus gratia vitam alioqui caram negligant. Nam semet in vitæ discrimen conjicere, aut infelicius est, & quos vitæ jam tædet, aut immanium & belluis simulum.

LI. Cato in Albidium qui luxu facultates prodegerat, denique & ædes devorarat, novissime consecutum incendium, quod reliquum erat absumpsit, ita jocus est, ut diceret *eum fecisse præterviam*. Id erat priscum sacrificii genus, in quo si quid superfuisset, servare religio erat, sed igni cremabatur.

LII. Catulus Censor Catonem sibi arctissima junctum necessitudine rogavit, ut quemdam ipsius judicio obnoxium, erat enim Quæstor, missum faceret. Ille hunc in modum respondit; *Turpe est nos qui juventuti recte instituenda auctores esse debemus, a lictoribus irrideri nostris*. Negavit asperius quod injuste petebatur.

LIII. De spe sic prædicasse narratur auctore Plutarcho, quod *qua magna essent, pusilla faceret: qua pusilla, prorsus nulla*: sentiens, opinor, de periculis. Victoriæ spes extenuat omnia, quæ solenta bello detertere.

LIV. Commemorantur ejusdem quædam velut oracula de re rustica. Dicebat *fortissimos viros ac strenuissimos milites, ex agricolis gigni, minimeque male cogitantes. Prædium ne cupide emas. In rerum rustica opera parcas, in agro emendo minime. Quod male emptum est, semper pænitet. Agrum paraturos ante omnia intueri oportet aquarum vim & vicinum. Aestimare oportet quomodo niteant contermina. Malus est ager cum quo dominus luctatur. De bono domino melius emitur fundus. Agro ut homini quamvis sit quaestuosus, si idem sumtuosus sit, non multum superesse. Idem interrogatus quis esset certissimus quaestus, respondit: Si bene pascas: quis proximus; si mediocriter pascas: quid tertium, si bene vestias: quid quartum, respondit, arare. Cuidam autem subjicienti quid foenerare; quid, inquit, hominem occidere? Dixit agricolam oportere vendacem esse non emacem. Fundum in adolescentia sine contatione conferendum, non nisi confito agro adificandum, ac tum quoque contanter: optimum esse aliena insania frui. Eum qui bene habitat, sepius ventitare in agrum, frontemque domini plus prodesse quam occipitium. Hunc agri modum servandum, ut neque fundus villam querat, neque villa fundum. Satius esse minus serere, & minus arare. Laetifundia perdidisse Italiam. Villicum quam proximum domino cordi esse debere, & tamen sibi metipsum non videri. Coli rura ergastulis pessimum esse, ut quicquid agitur a desperatis. Nihil minus expedire, quam agrum optime colere.*

LV. Quum Catoni causam in foro agenti, Lentulus

1 Legendum propter viam, ut ostendit P. Leopardus Lib. xv. c. 19.

attracta pingui saliva in mediam frontem quantum poterat exspuisset, absterfit Cato faciem ac dixit; *Affirmabo omnibus, Lentule, falli eos qui te negent os habere*. Os habere negantur quos nihil pudet: id quum eo facto maxime declarasset Lentulus, tamen Cato ludens profitetur illi esse os, non quod erubesceret, sed quod ore multam purulentiam ejacularetur.

LVI. Quidam mane surgens reperit caligas a foricibus arrosas: hoc ostento turbatus, consuluit Catonem quid mali portenderetur. Ille vero, *Non est*, inquit, *ostentum, quod forices arrosent caligas, sed si caliga arrosisset forices, id demum fuisset ostentum.*

LVII. Diceret solebat, *pecuniam pedibus compensari*: sentiens, ni fallor, sumtuosum esse ad villam procul distitam crebro proficisci, sed hoc impendii pedibus pensari, si dominus impiger pedes inviset fundum suum. Refert M. Tullius in oratione pro L. Flacco.

CATO UTICENSIS.

I. Quum Catoni qui post dictus est Uticensis, etiamnum puero vitio daretur taciturnitas. Nec enim cum pueris exercebatur, nec a quoquam audiri volebat, ait; *Carpant taciturnitatem, modo vitam probent*. Et addidit; *Tum demum abrumpan hos meum silentium, quum ea loqui potero, qua sunt indigna silentio.*

II. Quum partes in conviviis sortirentur, nec illi favisset fors, amicis hortantibus ut primus omnium caperet, & καλῶς, inquit, ἔχει ἀκρίως ἀφροδίτης, id est, *non decet invita Venere*. Tam natura justus erat, ut præter sortem amicorum favore noluerit uti. Veneris jactus felix erat in talis.

III. Quum M. Tullius Murænam defendens, multa false diceret in paradoxa Stoicorum, ridentibus cæteris tandem & Cato exhilaratus, proximis dixit; *Dii boni, quam ridiculum habemus Consulem*. Stoicorum Philosophiam Cato præcipue sequebatur, puer nactus hujus sectæ præceptorem.

IV. Quum in Senatu de Catilinæ conjuratione tractaretur, redditæ sunt Cæsari litteræ. Id ubi sensit Cato, suspicans a conjuratis venire, clamare coepit ut palam recitarentur. Id ne fieret, Cæsar Catoni litteras tradidit. Erant autem ab Servilia Catonis sorore, amatoris, parumque pudicæ. Eas ubi legit Cato rejectit in Cæsarem dicens; *Accipe, ebric*. Nec aliud loquutus rediit ad sermonem intermissum.

V. Hortensius a Catone petiit, ut Portiam filiam suam Bibulo nuptam sibi traderet in matrimonium, pollicens se marito redditurum simulatque ex ea prolem suscepisset. Id quum multis rationibus illi persuasisset, Cato respondit, *se quod ad ipsum attineret libenter gratificaturum amico, verum hoc non audere a Bibulo petere*. Tum Hortensius nudans animum suum, petiit Martiam ipsius Catonis uxorem. Jam enim sibi Cato ademerat mariti prætextum. Adfusus est Cato, ut id fieret volente patre conjugis. Ipsoque Catone præfente facta sunt sponsalia.

VI. In forum veniens cum Thermo conspicatus Castoris templum armatis occupatum, omneisque fori aditus a gladiatoribus obsideri, ipsumque Metellum una cum Cæsare; *O timidum*, inquit, *hominem, qui adversus unum tantam armavit multitudinem.*

VII. Pompejus quo suam factionem redderet firmiorem, per Munatium petiit, ut Cato neptium duarum alteram sibi, alteram filio suo daret: Cato jussit reversum Munatium Pompejo renunciare; *Se quidem per mulieres capi non posse, benevolentiam tamen illius sibi gratam esse, amicitiam etiam, qua quavis affinitate firmior esset, polliceri, si qua Reipublica conducerent sequeretur. Caterum adversus Rempublicam numquam daturum obfides*. Neptes in matrimonium datas, obsidum nomine signans. Sunt qui narrant non neptes, sed filias in matrimonium a Pompejo petitas.

VIII. Munatio querenti quod in Cyprio Catonem adire cupiens, parum civiliter repulsus esset, quum nihil esset negotii, sed intus cum Canidio fabularetur, sic se purgavit, ut diceret se vereri, ne, juxta Theophrasti sententiam, nimia amicitia causam aliquando daret odio.

IX. Laudatus a Senatu quod populi tumultum oratione sua prorsus sedasset; *At ego*, inquit, *vos P. C. nequaquam laudo, qui me Prætorem in tanto periculo deseruistis.*

X. Cato ipso die comitiarum quemdam e sponforibus damna-

damnavit, ac pecuniam illi traditam in alium transtulit. At populus admiratus Catonis justitiam, damnato poenam remisit, dicens, *satis dedisse poenarum, quod a Catone damnatus esset.*

XI. Multis P. Sulpitii ingratitude incusantibus, quod Catoni de se optime merito opposuisset se competitori, Cato sic excusavit, dicens, *minime mirandum, si quod quis maximum bonum duceret, id alteri nollet concedere.*

XII. Quum Cæsar Ariminum occupasset, & ad Pompejum summa rerum in urbe translata esset, Cato dixit, *Si mihi ista predicenti credidissetis P. C. nec unum nunc timeremus, nec ab uno spes nostra penderent.*

XIII. Quum Pompejo res infelicitate cederent, & ad Cæsarem inclinaret victoria, Cato dicebat, *in rebus divinis multum esse caliginis, quod Pompejo præter jus agenti fuissent omnia prospera, causam Reipublicæ tuenti nihil succederet.*

XIV. Quum deploratis rebus amici hortarentur Catonem, ut ad Cæsaris clementiam confugeret, respondit, *victorum esse, & eorum qui deliquissent supplicare, Catonem nec victum nec captum esse, qui se per omnem vitam invictum præstitisset, ac Cæsarem honestate justitiæque longe superasset: Cæsarem potius victum captumque esse, qui bellum quod diu negasset se moliri adversus patriam, nunc id egisse convictus esset. Proinde pro se Cæsarem orarent qui vellent, pro Catone neminem orare debere.*

XV. Quum M. Octavius duas habens legiones haud procul ab Utica, a Catone postulare ut inter ipsos de imperio statueretur, Cato legatis nihil respondit, verum ad amicos conversus, *Quis jam miretur, inquit, rem male gestam esse, quum in ipsa morte in nostris videatis dominandi cupiditatem?* Significans, ambitione ducum bellum infelicitate cessasse.

XVI. Quum in Senatu pro victoria quam Cæsar ex Ufipetis Tencterisque Germanis retulerat, de supplicatione decernenda ageretur, sententiam dixit, *Cæsarem hostibus esse dedendum, quo Romana civitas a perfidia expiaretur, deinde execrationes in auctorem verterent.*

XVII. Rursus quum in Senatu Pompejo, cui parum alioqui favebat, decerneret imperium, dixit, *salium virorum esse, ingentia Reipublica inferre mala, eademque depellere: tempori consilium accommodans.*

SCIPIO MINOR.

I. Scipionem minorem narrant annis quinquaginta quatuor quibus vixit, nihil emisisse, nihil vendidisse, nihil ædificasse, libras autem argenti triginta treis, auri duas in ampla domo reliquisse, idque quum potitus esset Carthagine, militemque ditasset plus cæteris ducibus omnibus.

II. Polybii sequens præcepta, dabat operam ne quando e foro rediret domum, prius quam sibi quocumque modo quempiam eorum in quos incidisset familiarem & amicum reddidisset: sentiens, *nullam esse homini possessionem meliorem.*

III. Juvenis etiamnum tantam habebat opinionem fortitudinis & prudentiæ, ut Cato senior interrogatus de his qui apud Carthaginem militarent, in quibus erat & Scipio junior, Homericæ versu responderit:

Ille sapit solus, volitant alii velut umbra.

De Tiresia dictum est apud Homerum Odyssææ x.

IV. Quum Romam venisset, revocatus est ab exercitu, non ut ipsi gratificarentur, sed quod per illum cito Carthaginem se capturos esse crederent.

V. Posteaquam sese intra muros urbis receperat, Carthaginensibus ex arce sese defendentibus, ac Polybius suaderet ut in mari, quod interjacebat non valde profundum, murices spargeret ferreos, aut tabulas aculeatas injiceret, ne transmissio mari hostes pro aggeribus pugnarent: ajebat esse ridiculum, *quum mania tenerent, & intra urbem essent, dare operam ne cum hostibus confligerent.*

VI. Ubi civitatem comperit statuis Deorum Græcancis, ac monumentis e Sicilia deportatis differtam, per præconem edixit, ut qui illarum essent urbium agnoscerent illa ac referrent domum. De pecuniis vero nec servum nec libertum passus est quidquam capere, ac ne emere quidem, quum alioqui quilibet passim ferrent agerentque.

VII. C. Lælio quem inter amicos maxime carum habebat, Consulatum ambiendi quum faveret, percontatus est Qu. Pompejum nepotem, an & ipse Consulatum pete-

ret, (Credebatur autem is Pompejus tibicinis esse filius) quum Pompejus negasset se petere, quin etiam polliceretur se Lælium ambiendum deducturum ac simul cum illo ambiturum suffragia: dum credunt promittenti, & hunc expectant, decepti sunt. Renunciatum est enim ipsum in foro circumire candidatum, ac civium prehensare dextras. Ob id cæteris indignantibus, Scipio ridens: *Ne, inquit, nos egregie stulti sumus, qui perinde quasi Deos precaturi simus non homines, jamdudum tempus terimus, tibicinem expectantes.* Solebat enim in sacris tibicen dare signum comprecandi Deum, quasi jam adesset.

VIII. Ap. Claudio qui Scipioni in ambienda Censura competitor erat, jactante se, quod ipse citra nomenclatorem cives omnes nominatim salutaret, quum Scipio prope modum nosset neminem. *Vera narras, inquit Scipio, nam mihi studio fuit, non ut nossem multos, sed ne cuiquam essem ignotus.* Nomenclatorum laus est, quamplurimos nosse: at egregii ducis est ob egregia in Rempublicam merita, nulli civium ignotum esse: jussitque cives quum bellum esset cum Celtiberis, a quibus ambo fuerant in bellum missi, vel Legatos, vel Tribunos militum testes ac judices utriusque virtutis statuerent, qui ei bello interfuissent.

IX. Cenfor creatus adolescenti cuidam equum ademittit, quod eo tempore quo Carthago oppugnabatur splendide coenatus libum in urbis similitudinem figuratum, cui Carthagini nomen indiderat, convivis diripiendum proposuisset. Juvene vero causam sciscitante, cur equo privatus esset, *Quoniam, inquit Scipio, me prior Carthaginem diripuisti.*

X. C. Licinium prætereuntem quum vidisset, *Hunc, inquit, virum scio pejerasse, verum quoniam nullus illum defert, non possum simul & accusator esse & judex.* Sit hoc in Cenfore moderationis & justitiæ exemplum.

XI. Quum jam tertium a Senatu fuisset emissus, quo, ut tradit Clitomachus:

Urbes atque homines cernat bene legibus actas, utque gentium, civitatum, ac Regum inspector esset: posteaquam pervenit Alexandriam, navique egressus, capite pallio tectus incederet, Alexandrini undique accurrentes flagitabant ut caput nudaret, faciemque id desiderantibus ostenderet. Quum se nudasset, clamore & plausu testati sunt gaudium suum: quumque Rex Alexandriæ vix interim ob delicias ac molliem corporis æquaret Romanos incedentes, Scipio voce submissa Panætio insusurravit in aurem: Jam, inquit, Alexandrini non nihil ex nostra peregrinatione fructus ceperunt, quibus per nos contigit videre Regem ambulantiem. Nam Athenæus ex auctoritate Posidonii scribit, Ptolemæum perquam obeso corpore, numquam antea pedibus ambulasse.

XII. Erat illi peregrinationis comes unus amicus Panætius Philosophus, famuli quinque, quorum uno peregre defuncto, quoniam alium nolebat emere, e Roma accersit qui defuncti locum impleret.

XIII. Quum Numantini viderentur inexpugnabiles, ut qui multos Romanorum duces superassent, populus Scipionem iterum Consulem fecit ad suscipiendum hoc bellum. Cæterum quum multi gestirent exire in militiam, idque Senatus fieri vetuisset, quasi Italia futura esset deserta, ac ne pecunias quidem ex ærario sumere passus est, sed vectigales proventus quorum tempus nondum excesserat assignavit. At Scipio pecuniis quidem sese negavit egere, suas enim & amicorum satis futuras. De militibus negatis questus est, bellum enim esse difficile. *Quod si priores, inquit, ob hostium fortitudinem toties victi fuerunt, difficile bellum est, quia cum talibus pugnandum erit: sin ob civium nostrorum ignaviam, aque difficile est, quia talium opera in bello sumus usuri.*

XIV. Posteaquam venit in castra, multamque illic licentiam, lasciviam, superstitionem ac luxum offendisset, divinos ac sacrificos cum lenonibus protinus ejecit: quin & vasa omnia jussit amoliri, excepta olla, veru & poculo fictili. Ex argenteis, poculum librarum non amplius duarum permisit, si quis habere vellet: balneis uti vetuit. Qui ungerentur jussit ut ipsi sese fricarent. *Fumentis enim, quia manibus carent, opus esse alio a quo fricentur.* Edixit ut milites stantes pranderent obsonium non igni coctum, cœnarent autem discumbentes, panem, aut pulcem solam, & carnes

afas sive elixas. Ipse vero sago circumtectus obambulabat per exercitum, dicens, *se lugere exercitus dedecora.*

XV. Quum Memmii cujusdam Tribuni militum jumenta intercepisset, vasculis lapideis refrigerando vino paratis, ac poculis Thericleis, hoc est, operose factis onusta, *Mihi quidem*, inquit, *ac patria dies triginta, tibi ipsi vero per omnem vitam, quum talis sis, te ipsum inutilem reddidisti.* Significans, bellum quod pro patria gerebatur, mensem fortasse duraturum. Parum autem esse quod tum militem præstaret inutilem, sed multo gravius, quod si pergeret esse talibus moribus, perpetuo civis inutilis esset futurus.

XVI. Alteri cuidam scutum pulcre ornatum ostentanti, *Scutum quidem*, inquit, *o juvenis, bellum est, at decet virum Romanum in dextera potius quam lava spem collocare.* Clypeus enim sinistra geritur, gladius dextra.

XVII. Cuidam vallum gestanti, qui se dicebat onere vehementer premi; *Nihil mirum*, inquit, *quando isti ligno magis quam gladio fidis.* Significans, ideo vallum plus habere ponderis, quia plus apud illum valeret. Quod si gladiis fiderent milites, nihil esset opus vallis.

XVIII. Quum videret hostes despondere animum, aiebat, *se ut tuto vinceret mora temporis emisse*; addens, *bonum ducem perinde ut medicum, non nisi in extrema curatione ferrum adhibere.* Nihilominus per occasionem adortus Numantinos, terga illos dare compulit.

XIX. Quum seniores Numantini victis suis signaviā exprobrarent, qui nunc eos fugissent, quos toties in fugam verterant, Numantinus quidam respondisse fertur: *Nunc quidem oves eadem sunt, sed alius pastor.* Significans, Scipionem ducem esse causam mutatae fortunæ bellicæ, licet iidem essent milites.

XX. Numantia capta, quum iterum triumphasset Scipio, incidit illi controversia cum Cajo Graccho, tum pro Senatu, tum pro belli fociis. Id moleste ferens populus, tumultuabatur: Scipio vero consensu suggesto; *Me*, inquit, *nec castrorum vociferatio umquam terruit, nec tumultus hominum terrebit, quibus Italiam scio non matrem esse, sed novercam.* Significans, eos qui publicis patriæ commodis obstreperent, non esse vere Italos, sed alienigenas. Valerius refert illum dixisse, *numquam eos metuam solutos, quos huc alligatos adduxi.* Denotans, eos adductos fuisse captivos, qui in victorem ferocirent.

XXI. Iis vero qui Graccho aderant vociferantibus, occidendum esse Tyrannum. *Merito*, inquit Scipio, *qui patriam oppugnant, me prius volunt e medio sublato.* Neque enim Romam posse cadere stante Scipione, neque Scipionem vivere collapsa Roma. In hoc catalogo multa admixta sunt, quæ non sunt apophthegmata.

XXII. Scipio Africanus Consulatum appetebat, verum ubi sensit Pompejum amicum aliis favere candidatis, ipse a petitione destitit, dicens, eum Consulatum sibi non tam gloriæ futurum si adipisceretur, quam molestum & inauspicatum, si refragante Pompejo consequeretur. Maluit Consulatum cedere, quam amicum perdere. Vide num hoc dictum sit de Scipione Africano Metello, & Cn. Pompejo.

XXIII. Quum in Africa Pompeji partes secutus res parum prospere gessisset, & Hispaniam petens intellexisset navim qua vehebatur ab hostibus captam, gladio præcordia sua transverberavit. Deinde Cæsarianis militibus quærentibus, ubi est Imperator? *Imperator*, inquit, *bene habet.* Suprema vox morientis declaravit animum meliore fortuna dignum. Et hoc dictum videtur de Scipione ultimo, cognomento Metello.

CÆCILIVS METELLVS.

I. Cæcilius Metellus, quum loco munito cogitaret admove exercitum, ac Centurio dixisset ipsi; *Si decem modo hominum jacturam facere velis, capies locum.* Interrogavit eum, num ipse de numero decem unus esse vellet. Hoc & alteri tribuitur.

II. Tribuno militum cuidam e junioribus percontanti Metellum quid esset factururus; *Sie jus rei*, inquit, *scirem mihi tunicam esse consciam, exutam in ignem coniecissim.*

III. Quum Scipioni viventi fuisset inimicus, mortem tamen illius graviter tulit, jussitque filios ut subeuntes feretrum funus Scipionis efferrent, addens, se Romanæ civi-

tatis nomine gratiam habere Diis, quod Scipio apud alios non esset natus. Sentiens, Romam non futuram fuisse incolumem, si talem ducem habuissent hostes. Simultatem oportet morte finire, amicitiam non item.

C. MARIUS.

IV. C. Marius obscuro genere natus, facinorum militarium commendatione ad Rempublicam accessit. Ac primum majorem petiit Ædilitatem. Ubi sensit ea spe frustrari sese, eodem die minorem ambiit: & hac frustratus, haud tamen desperavit, se Romæ civitatis primatem fore: docens, quantum in rebus humanis valeat improbitas.

V. Quum in utroque crure varices haberet, nullis vinculis alligatus præbuit sese Medico secandum, ac nec suspirio emisso, nec adductis superciliis, Chirurgi curationem pertulit. Cæterum quum Medicus ad alterum crus transiret secandum, vetuit dicens, *curationem non esse tanto dignam cruciatu.*

VI. Lulius Mario ex sorore nepos, quum Marius iterum Consul esset, vim admovit militi cuidam adolescenti, nomine Trebonio: at is Lulium interfecit. Id factum multis inculantibus, non inficiatus est adolescens se ducem suum interfecisse, sed causam addidit ac probavit. Marius itaque cum jussisset adferri coronam, pro facinore in bello præclare gesto dari solitam, Trebonio imposuit: gravi exemplo monens cæteros, ne simili modo tentarent adolescentium pudicitiam, quando non solum absolvit, verum etiam coronavit eum, qui & Imperatoris cognatum, & ducem suum ferro necasset.

VII. Quum castra metatus esset adversus Teutonas, in loco qui minimum habebat aquæ, militibus dicentibus se sitire, ostendit illis flumen proxime hostium vallum labens, *Illinc*, inquit, *vobis potus sanguine venalis est.* At illi jusserunt, ut se quo vellet duceret, donec liquidum haberent sanguinem, nec totus adhuc præferti diriguisset.

VIII. Mille Camerinos, qui se in bello adversus Cimbro, strenuos viros præstitissent, honore Romanis æquavit, idque præter omne jus. Ad eos vero qui factum hoc reprehendebant, respondit, *se ob armorum strepitum legum vocem exaudire non potuisse.*

IX. In bello civili quum fossa cinctus obsideretur ab hostibus, continuit sese, tempus expectans opportunum. Popædio autem Siloni dicenti; *Si magnus es Imperator, o Mari, descende in confictum.* Immo tu, inquit, *si magnus es Imperator, cogem te nolentem ad certamen venire.*

CATVLVS LVCATIVS.

X. Catulo Lucatio in bello Cimbrico juxta flumen Athesim exercitum habente, quum Romani viderent Barbaros transire conantes, retrocesserunt, quandoquidem illorum impetum sustinere non poterant: ipse celeriter sese ad fugientium primos contulit, ut non hostes fugere, sed ducem sequi viderentur. Hoc stratagemata est, non apophthegma.

C. POPILIUS.

XI. C. Popilius missus erat ad Antiochum Regem, epistolam ferens a Senatu, qua jubebatur, exercitum ex Ægypto abduceret, nec Ptolemæi filios orphanos regno spoliaret. Quum vero Rex illum per medium exercitum ad se accedentem procul humaniter salutasset, non resalutato Rege litteras reddit, quibus lectis quum Antiochus diceret se consultaturum, daturumque responsum, Popilius virga quam tenebat ducta linea cinxit Regem, dicens; *Hic igitur stans consulta & responde.* Omnibus viri spiritum admirantibus, posteaquam Antiochus spondidisset se facturum quæ Romanis viderentur, ita demum salutavit illum & amplexus est Popilius.

LVCVLVS.

XII. Lucullus quum in Armenia cum decem millibus armatorum, & mille equitibus adversus Tigranem tenderet, centum quinquaginta hominum millia habentem in exercitu, pridie nonas Octobres, quo die prius Scipionis copiarum delatæ fuerant, quodam admonente, quod Romani diem illum ut nefastum & inauspicatum metuerent, *Ergo*, inquit, *hodie alacriter pugnemus, ut hunc quoque diem ex nefasto funestoque Romano shilarem & auspicatum reddamus.*

XIII. At quum Romani cataphractos præcipue formidarent, bono animo illos esse jussit: *plus enim negotii futurum in spoliandis illis quam in vincendis.* Significans, plenam

nam armaturam nihil profuturam hosti in pugna quum esset ignavus, sed victori profuturam ad prædam. Quumque primus in collem ascendisset, speculatus hostium tumultus exclamavit; *Vicinus, commilitones*, simulque impetu facto in hostes, quum nemo irruentis impetum sustineret, quinque tantum Romanos qui ceciderant, amisit, hostium vero centum millia trucidavit.

XIV. Lucullus Imperator ad direptionem incitantibus, dixit, *se malle unum militem Romanum ex hostium manibus eripere, quam universas hostium fortunas sibi vindicare.*

XV. Archelao qui iterum a Mithridate defecerat, adseveranti, si in Ponto Lucullus conspiceretur, fore ut omnia subderentur imperio Romano: respondit Lucullus; *Non cedo, Archelae, venatoribus audacia, ut relictis feris ad vacua illorum lustra progrediar.* Jam enim Mithridates Pontum reliquerat.

XVI. Romani quum in pugna cum Tigrane, hostium peditum centum millia trucidassent paucis equitum fuga servatis, quum ex ipsis non amplius centum essent vulnerati, interfecti quinque, dicebant, *se se erubescere, quod in tam vilia mancipia strinxissent ferrum.*

XVII. Quum oeconomus Lucullo coenam modestam apparasset, accersitum objurgavit: illo dicente, *non putabam sumptuoso apparatu opus esse, quum solus esses cenaturus;* *Quid ais*, inquit Lucullus, *an ignorabas apud Lucullum hodie cenaturum Lucullum?*

XVIII. Quum Græcos quosdam per dies aliquot magnifice tractasset, atque illi dicerent, se mirari quod tantum impendiorum sua causa faceret; *Nonnihil, o hospites, vestra causa, sed maxima pars Luculli gratia.*

S Y L L A.

XIX. Sylla cognomento Felix, inter felicitates suas, duas præcipuas ducebat, alterum quod Pium Metellum haberet amicum, alterum quod urbem Athenarum non subvertisset.

XX. Quum Sylla defectus necessariis cogeretur etiam Diis dicata tangere, Caphim amicum Delphos miserat, ut pecunias ac donaria ad se perferret. Quibusdam vero dicentibus, intra templum auditum citharæ sonitum, quod ostentum interpretabantur, quasi Apollo citharæcedus indignaretur, Caphis audita perscripsit Syllæ: cui facete rescripsit Sylla; *Quin tu, Caphi, potius interpretaris istud esse signum gaudentis et exultantis Dei, quam indignantis?* Itaque perinde ut Deo hilariter tribuente, tu quoque bono animo pecunias accipe.

XXI. Quum ad sociale bellum magnis cum copiis missus esset, circa Limernam e vasto terræ hiatu magnus ignis emicuit, cujus flamma ad cælum perveniens constitit. Id vates interpretati sunt quod vir bonus, ad spectu eximius & admirandus, Principatum adeptus præsentibus turbis civitatem liberaturus esset. Hoc audito Sylla, *Ille*, inquit, *ego sum.* Nam illi erat peculiare, comam habere auream, ignique concolorem: *nec se ait sua virtutis pudere, qui res tam multas tamque præclaras gessisset.*

Quum milites in bello sociali Albinum virum Prætorium fustibus mactassent, Sylla tam atrox facinus impunitum reliquit, dicens, *se illis posthac promptioribus usurum in præliis, dum peccatum fortiter gerendo rem studebunt pensare.*

XXII. Quum Athenienses ad Syllam duos tresve mississent de pace tractaturos, atque illi nihil adferrent quod ad incolumitatem civitatis faceret, sed Theseum, Eumolpum, & res adversus Medos gestas verbis inanibus jactarent; *Abite*, inquit, *o beati, istasque orationes vobiscum referte: non enim discendi cupidus huc missus sum a populo Romano, sed ut rebelles subvertam.*

XXIV. Apud Orchomenum quum milites longius evagarentur, ordinibusque perturbatis fugam caperent, Sylla ex equo desiliens, arrepto vexillo in hostem convolat, ita vociferans, *Mihi quidem, o Romani milites, hic pulcrum est mori: vos interrogati quo loco ducem vestrum amiseritis, memineritis dicere, apud Orchomenum.* Hac voce suos revocavit.

XXV. Quum Mithridates Syllæ processisset obviam, dextramque porrexisset, Sylla non salutavit, sed percontatus est, *num a bello desisteret his conditionibus, quas cum Archelao pactus esset.* Obucescente Mithridate; *Quibus pace*

opus est, inquit Sylla, *eos priores loqui convenit, victori silere satis est.* Rursus quum Mithridates variis coloribus excusaret quæ gesta fuerant; *Olim*, inquit, *audivi, nunc experior te singulari eloquentia præditum, qui tam nefariis factis colorem invenire potueris.*

XXVI. Lucius Sylla cognomento Felix, quum cogitaret de occidendo C. Cæsare, amicis ne id faceret dehortantibus, indignum enim esse talem necare puerum; *Desipitis*, inquit, *si in hoc puero non videtis multos inesse Marios.* Deprehendit in eo excelsam indolem nullis honoribus satiandam, ut qui vix dum pubescens Sacerdotium ambierit. Idem populum Romanum subinde monere solebat, *caveant puerum male præcinctum.*

M. A N T O N I U S.

I. M. Antonius filium habebat ex Fulvia. Is puer Philotæ dederat ingentem vasorum vim: quæ quum ille recusaret accipere, metuens ne pater tantam filii liberalitatem non probaret; *Quid times*, inquit puer, *accipere? An nescis eum qui dat, filium esse Antonii?*

II. Ipse Antonius quum esset prodigiose profusus, dicere solebat; *Amplitudinem imperii Romani non per ea quæ acciperet, sed per ea quæ daret illustrari.* Ea vox excelsi animi videri poterat, nisi ab Antonio fuisset profecta.

III. Geminus in Græciam profectus ad Antonium, quoniam suspectus erat Cleopatæ, quod eo venisset Octaviæ causam acturus, diu repulsus ac variis modis delusus, tandem in convivio jussus causam adventus dicere, ita respondit; *Cætera*, inquit, *Antoni sobria sunt orationis, nec hujus temporis, verum illud unum et sobrius et ebrius scio, bene successura omnia, si Cleopatra remittatur in Ægyptum.* Moxque Romam se recepit; metuens sibi ab Antonio. Nam Cleopatra in convivio gratias egit, quod rem aperte dixisset, nulla usus circuitione. At sic agere gratias erat minari malum. Sciebat Geminus quam esset illis invisa veritas.

IV. Quum Antonius appararet classe cum Cæsare confligere, quidam Tribunus militum vir fortis, & armis exercitatus, Antonio prætereunti corpus suum multis cicatricibus insignitum ostendit, dicens, *o Imperator, cur his vulneribus aut huic gladio parum fidis, in lignis fragilibus spem reponis? Sine Phænices et Ægyptii classe pugnens, nobis Romanis terram da, in qua consuevimus vel hostem vincere, vel mortem oppetere.*

V. Cleopatra metuens Antonii sævitiam confugit in monumentum demissis catacæctis, misitque qui dicerent, illam spontanea morte perisse. Id credens Antonius, & ipse sibi parans adferre vim, dixit, *o Cleopatra, non doleo quod te caream, nam mox una futuri sumus, sed quod ego tantus Imperator fortitudine victus sum a femina.* Victum se putabat, quod illa prior spontaneæ mortis gloriam occupasset.

VI. Quum Augustus eam inviseret, exigeretque ab illa rationes, Seleucus unus e procuratoribus ipsius indicavit aliquid esse subtractum ab ipsa. Illa in procuratorem insiliit, & arrepto hominis crine crebris ictibus pulsavit os. Hæc quum Augustus ridens conatus esset inhibere, illa; *Annon*, inquit, *permolestum est, o Cæsar, quum tu me digneris invisere, servos meos heram incusare, quod nonnihil mulierum ornamentorum subtraxerim, non ea quidem mihi, sed ut Octavia et Livia munuscula dem.* Hoc commento persuasit Cæsari se de vita cogitare, quum mori decrevisset.

C A S S I U S.

I. Cassius etiamnum puer, Faustum Syllæ filium, inter æquales de patris Monarchia gloriantem non tulit, sed colaphos impegit. Ejus rei cognitionem quum Pompejus ad se recepisset, accitis ambobus pueris, Cassius ausus est dicere; *Eja, Fauste, aude rursus coram hoc ea verba proferre, quibus irritatus in te fui, ut iterum tibi percellam os.* Inerat Cassio nativum quoddam odium tyrannidis, ut jam tum appareret illi non defuturum animum ad interficiendum Cæsarem.

II. Idem quum Rhodum insulam vi cepisset, & in ingressu salutaretur Rex atque Dominus; *Nec Rex sum*, inquit, *nec Dominus, sed Regis ac Domini interfectior.*

M. C R A S S U S.

I. M. Crassus ille dives magnam servorum turbam domialebat, quorum præcipuam agebat curam, discensibus aditans, interdum & ipse docens eos, dicens, *hanc oportere præ-*

præcipuam esse patris familias sollicitudinem, quod sint rei familiaris animata instrumenta. Idem sensit Aristoteles.

II. Hæc vox probata est, sed illa damnata, quod negabat quemquam pro divite habendum, qui non posset privatis facultatibus legionem alere.

III. Ægreferens, Pompejo Magni cognomen delatum, decretumque triumphum, Romano cuipiam dicenti; *Jam aderit Pompejus Magnus; Quantus tandem*, inquit? sentiens, illum corpore cæteris parem, animo nihilo majorem.

IV. Quum Pompejus & Crassus in Consulatu collegæ decessuri essent magistratu, Cneus Aurelius quidam subito in forum procurrens clamavit, sibi visum in somnis Jovem jussisse, ne prius se magistratu abdicarent, quam in gratiam redissent. Idem flagitante populo Pompejus nihil motus est, at Crassus surgens ultro collegæ dextram porrexit, dicens; *Nihil, ô Quirites, me indignum facturum mihi videor, si prior cum Pompejo in gratiam rediero, quem vos etiamnum impuberem Magnum cognominastis, cuique prius triumphum decrevistis, quam in Senatum allectus esset.*

V. In Parthos proficiscens quum Dejotarum extremæ jam senectutis, novam urbem condere videret; *Quid est*, inquit, *ô Rex, hoc rei, quod quum hora diei jam adsit duodecima, novam urbem exstruere institueris?* Ad hæc arridens Dejotarus; *Imo qui tibi in mentem venit, Imperator, ut quum haudquaquam sis ut videtur matutinus, tamen in Parthos cum exercitu properes?* Nam id temporis Crassus sexagesimum agebat annum. Hora quæ nobis duodecima est in meridie, olim erat extrema diei.

VI. Quum Parthi per legatos denunciassent, ut suæ ætati consulens a bello abstinere, insolenter respondit; *In Seleucia istis mandatis responsum dabimus.* Hic Agis legatorum unus sublata manu mediam palmam ostendens; *Prius, inquit, in hac manu nascuntur setæ, quam tibi Seleuciam conspiciendi sit futura potestas.*

VII. Conflicturo cum Parthis exta e manibus deciderunt: hoc cæteris ut inauspicatum ostentum interpretantibus, ac prælium dissuadentibus; *Hujusmodi*, inquit, *incommoda multa nobis senectus adfert. At arma mihi numquam e manibus ceciderunt.*

VIII. Quum Publius Crassi filius fortissime in bello & pugnasset & cecidisset, hostes caput juvenis hastæ impositum gestantes proxime ad Romanos accedebant, insultantes rogantesque quo genere juvenis ille fuisset ortus: neque enim fieri posse, ut ex patre tam ignavo & imbelli talis filius nasci posset. Hoc tam tristi spectaculo nihil commotus Crassus, per omnes ordines concionatus est, clamans; *Meus hic privatus dolor est, Romani, mea hac calamitas, meus hic peculiaris luctus, cæterum publica civitatis salus & gloria in vestra incolumitate vestraque virtute sita est.*

IX. Marcello ac Domitio Pompejum in Senatu rogantibus, num proximis comitiis petiturus esset Consulatum, *Forte*, inquit, *petam, forte non petam.* Rursus idem percontantibus; *A bonis*, inquit, *civibus petam, a malis nequaquam.* Quum hæc responsa & ambigua & superba multos offenderent, Crassus idem percontantibus respondit; *Si e Re-*

publica fore judicavero, petam: sin minus, a petendo abstinebo.

S E R T O R I U S.

X. Sertorius quum Pompeji milites varie dispulsos superasset multis occisis, audissetque adventare Metellum cum aliis copiis, diremit prælium, revocatisque suis dixit; *Ego puerum hunc nisi supervenisset anus illa, verberibus castigatum domum remissem:* Pompejum pueri nomine signans, Metellum vetulum anus.

XI. Idem sæpe victor ad Pompejum Metellumque misit, offerens se paratum redire in urbem si sibi permitteretur, dixitque, *malle se Romæ ignobilissimum civem, quam exsullem omnium aliarum civitatum Imperatorem nominari.*

XII. Admonere solebat suos, ne quid in convivio præter decorum vel fieret vel diceretur, præsertim a jurgiis & obscenitate temperare. Nec ipse quidquam tale sustinebat vel audire vel videre.

M. B R U T U S.

I. M. Brutus rebus in summam desperationem adductis, quum e ducibus atque amicis paucos apud se haberet, sublati oculis in cælum stellis plenum, dixit hunc versiculum Græcum e tragœdia quapiam:

Zeû μὴ λάβοις, τῶνδ' ὅς αἴτιος κακῶν.

Id est:

Ne te latuerit, ô supreme Jupiter,

Horum malorum quisquis auctor existit.

Velut imprecans Cæsari vindictam a Diis. Volumnius narrat illum & alterum dixisse carmen, sed negat se meminisse.

II. Quodam ex his qui aderant præcipuo, monente ut illinc fugeret Brutus; *Prorsus*, inquit, *fugiendum, sed manibus non pedibus:* significans, morte spontanea vitandam Cæsarianorum tyrannidem.

III. Quum inter conjuratos deliberaretur, an una cum Cæsare occidendus esset Antonius, Brutus dissuasit, dicens, *hoc negotium quod pro legibus ac jure susciperetur, oportere omni carere injuria.* Noluit vir optimus cædem in plureis proferri. At hæc clementia male cessit illis.

IV. Ultimum prælium initurus, dehortantibus quibusdam, ne se tanto discrimini committeret; *Hodie*, inquit, *aut recte erit, aut nihil curabo.* Significans, se aut victorem fore, aut non victurum. Mors autem adimit omnium malorum sensum.

V. Hujus uxor Portia Catonis filia, posteaquam sensit conspiratum de Cæsare interficiendo, ea nocte quæ præcessit diem in quo Cæsar occisus est, egresso cubiculum Bruto, cultellum tonsorium velut unguium ressecandorum gratia poposcit, eoque quasi forte de manibus elapso se ipsam graviter vulneravit. Mox Brutus clamore ancillarum in cubiculum revocatus, objurgare eam coepit, quod tonsoris præripuisset officium. Hic illa clam marito; *Non hoc*, inquit, *temere feci: nam experiri volui, si quod constitutum est, parum cesserit ex sententia, quam a quo animo me ferro sine peremtura.*

VI. Idem dixit, sibi videri eum ætatis florem male collocasse qui nihil negaret. Inutilis est verecundia quæ obstat quo minus negemus obsequium ad inhonesta vocanti.

APOPTHEGMATUM VARIE MIXTORUM LIBER SEXTUS.

IN HIS quæ sequuntur, Clarissime Adolefcens, miraberis quædam dicta, nec Scythiis, nec Cyclopibus digna: sed memento tum exceptis aliquot, non homines, sed mera portenta, rerum summam tenuisse: siue quod tales militum temeritas adscisceret, siue quod immodica potestas, nisi adsit animus Philosophiæ præsidii diligenter præmunitus, tales reddat. Quamquam & ab illis prodigiose malis quædam dicta gesta que sunt, non indigna imitatione. Postremo turpitudinis alienæ species velut in theatrum producta, deterret a vitiis, & ad virtutis studium exstimulat ingenia non omnino deplorata. Hunc igitur postremum librum puta esse mensæ secundæ bellaria, in quibus quædam apponuntur ut tollas, quædam ut gustes, nonnulla ut spectes tantum. Malo enim te suaviter adfectum, quam saturum onustumque dimittere. Quod si quædam apponentur leuia ridiculaque, Mimorum, Coquorum, Equisonum, Scurrarum ac Meretricum, decet omne convivium hilaritas, sed præcipue mensas secundas. Quamquam & a levissimis personis nonnumquam dicuntur, quæ nemo sapiens contemnat. Nec ignoras olim Moriones, Saltatriculas, & simios sub convivii finem induci solere. Non laboro si adsit hilaritas, modo absit omnis obscœnitas. Fortassis existet qui desideret ordinem, & hoc & si quid aliud videbitur reprehensione dignum, excusabit secundarum mensarum libertas.

TIBERIUS CÆSAR.

I. Tiberio Cæsari contanter & ægre suscipienti delatum imperium, quidam in os ausus est dicere; *Ceteri quod pollicentur, tarde præstant: tu quod præstas, tarde polliceris.* Notata est illius simulata contatio, detrectantis quod cupiebat.

II. Cuidam a quo fuerat Dominus appellatus, denunciavit, *ne se amplius contumelia causa nominaret.* Quanta modestia in tanto Principe? Nunc quidam nihil audire possunt, nisi *Sacras Majestates, Gratiolas Celsitudines, & Reverendissimas Dominationes.*

III. Idem dicentem, *sacras tuas occupationes interpellavit,* iussitque non *sacras* dicere, sed *laboriosas.* Rursum alterum dicentem, *se ipso auctore adisse Senatum,* correxit, auctore mutans in *suaforem.*

IV. Quum jocos, conviciis, famosis carminibus ac rumoribus frequenter impeteretur, amicis ad ultionem hortantibus respondit; *In civitate libera, linguam, mentemque liberas esse debere.*

V. Quin & Senatu de huiusmodi criminibus ac reis flagitante; *Nontantum,* inquit, *habemus otii, ut implicare nos pluribus negotiis debeamus. Si hanc fenestram aperueritis, nihil aliud agi sinetis.*

VI. Diogenes Grammaticus sabbatis Rhodi disputare solitus, Tiberium ad se venientem ut ipsum extra ordinem audiret non admisit, sed per servulum suum in septimum distulit diem. Is quum Romam venisset, & pro Cæsaris foribus adstaret, cupiens illum salutare, Tiberius iussit ut post septimum annum rediret. Nec alia poena tantam Grammatici superbiæ ultus est.

VII. Præsidibus onerandas tributo provincias suadentibus scripsit; *Boni pastoris esse tendere pecus, non deglubere,* hoc est, lanam non pellem detrudere.

VIII. Quoniam tyro in castris avidius bibebat vinum, militari joco pro Tiberio Claudio Nerone, dictus est, *Biberius Caldius Mero.*

IX. Theodorus Gadareus Tiberii in Rhetoricis præceptor, animadvertens in puero sanguinarium ingenium sub specie lenitatis latitans; subinde inter objurgandum appellavit illum *πυλὸν αἵματι συμπεφυρμένον*, id est, *lutum sanguine maceratum.* Hic initio Principatus miram lenitatem præ se tulit, sed progressu temporis ad immanem crudelitatem devenit.

X. Quum audisset quemdam e reis nomine Carvilius, sibi mortem conscisse prius quam esset damnatus, exclamavit: *Carvilius me evasit.* Adeo leve supplicium esse iudicabat mortem.

XI. Quum custodias recognoscentem quidam rogaret, ut supplicium maturaret, respondit; *Nondum tecum redi in gratiam.* Humanitatis officium ducens, si damnatum cito occidisset.

XII. Tiberius perspecto Caligulæ ingenio, fero ac malefico, subinde prædicabat, *se natricem Reipublicæ & Phæthontem orbi terrarum educare.* Natrix serpentis genus est.

XIII. Tiberius Cæsar & illud dixisse fertur; *Eum hominem sibi videri ridiculum, qui sexagesimum prætergressus*

annum, manum porrigeret Medico. Sentiens, hominem tam grandem oportere jam scire, quomodo sibi medere debeat. Porrigunt manum Medico, qui consulunt illum, explorantem pulsus venarum.

C. CALIGULA.

I. Commentarios ad matris fratrumque suorum calumnias pertinentes, ne cui postmodum delatori testive maneret ullus metus, confectos in forum, & ante clare testatus Deos, neque legisse se, neque attigisse quicquam, concremavit. Quin & libellum de sua salute oblatum non recepit, contendens, *sibi nihil admissum cur cuiquam invisus esset.* Negavit, *se delatoribus aures habere.* Hæc boni Principis videri poterant, nisi fingerentur.

II. Quum audiret, forte Reges qui officii causa in urbem advenerant, inter se super cœnam de nobilitate generis concertantes, exclamavit Caligula; *De cælo venit nobis Rex,* & adjecit carmen Homericum:

Εἰς κοῖραν ὄρω, εἰς βασιλεὺς.

Id est:

Unus dominus sit, unus Rex.

Nec multum abfuit, quin statim diadema sumeret, speciemque Principatus in Regni formam converteret.

III. Liviam Augustam proaviam suam appellare consuevit *Ulysses stolatum*, vafriciem ac fraudulentiam illius notans: hoc tantum interesse, quod ut foemina stolam gestaret.

IV. Dicebat, se nihil magis in sua natura probare, quam *ἀδίατροψίαν*, hoc est, *inveterandiam.* Pudor enim ut multis ad honestas actiones obstat, ita nonnumquam improbæ mentis homines a turpibus revocat. Vox carnifice quam Imperatore dignior.

V. Antonia avia pro sua auctoritate monenti ut quædam secus ageret; *Memento,* ait, *mibi omnia in omnes licere.* Talia portenta tum Principum titulo pertulit mundus: quæ non commemorarem, nisi ut ex his Principibus prodigiosæ feritatis horror incutiat.

VI. Quum destinasset interficere fratrem suum, eumque suspicaretur sese medicamentis præmunire, ita locutus est; *Antidotum adversus Cæsarem?* Timebat ille venenum, quasi Cæsar non posset alio quovis modo trucidare, quem vellet extinctum.

VII. Vir quidam Prætorius valetudinis causa secesserat in Anticyram, petito a Cæsare commeatu. Is quum sæpius peteret prorogari commeatum, mandavit interfici, & adjecit, *neccariam sanguinis esse missionem, cui tam diu non profuisset helleborum.* Solent enim Medici in morbis validioribus venarum incisione uti. Et in Anticyram navigabant, quibus opus erat purgatione.

VIII. Illud e tragœdia subinde jactabat, *Oderint dum metuant.* Hanc ne quis miretur, ejusdem vox fuit, *utinam populus Romanus unicam cervicem haberet!* Hanc emisit infensus turbæ faventi Venetæ aurigarum factioni, quum ipse faveret Prasinæ.

IX. Luxu prodigioso utens, ut calidis frigidisque unguentis lavaretur, pretiosissimas margaritas aceto liquefactas sorberet, convivis ex auro panes & obsonia appone-

Tom. IV.

S

ret,

ret, nummos non mediocris summæ e fastigio basilicæ Juliæ per aliquot dies spargeret in plebem, Liburnicas naves gemmatis puppibus, versicoloribus velis fabricaretur, subinde dicebat; *Aut frugi hominem esse oportere, aut Casarem.*

X. In auctione Apronius quidam vir Prætorius dormitans capitis motu nutabat. Id animadvertens Caligula, præconem admonuit, ne illum sibi nutantem præteriret: nec hoc monere desit, donec ignoranti tredecim gladiatores festerium nonagies addicerentur.

XI. Aleam ludens, plus mendacio atque etiam perjurio lucrabatur: & quodam tempore proximo collusori deman data vice sua, progressus in atrium domus, quum prætereuntes duos Equites Romanos locupletes sine mora corripere confiscarique iussisset, exultabundus in domum rediit, glorians se numquam prosperiore alea usum.

CLAUDIUS CÆSAR.

XII. Græculus quidam causam agens apud Claudium Cæsarem, inter altercandum per calorem hanc vocem in illum emisit, *καὶ σὺ γέρον εἶ καὶ μωρός.* Id est, *tu senex es et stultus.* Usque eo summa potestas ob stultitiam & passim, & propalam evulnerat, ut hæc in os dixerit, non Senator, sed ignotus Græculus, & dixerit impune.

XIII. Quum Censor equites recognosceret, & in his reperisset juvenem probris coopertum, sed quem pater probissimum affirmabat, sine ignominia dimisit. Id amicis mirantibus, *Habet, inquit, Censorem suum.* Auctoritatem suam in parentem transtulit.

XIV. Alium corruptelis adulteriisque famosum nihil aliud quam monuit, *ut aut parcius atatura indulgeret, aut certe cautius, addiditque; Quare enim ego scio quam habeas amicam? ô Censorem gravem!*

XV. Narcisium ab epistolis, & Pallantem a rationibus sic adamavit, ut eos non solum amplissimis præmiis, verum etiam Quæstorii Prætorisque ornamentis decreto Senatus ornari libenter passus sit: ad hæc, tantum rapere & acquirere, ut illi querenti de fisci exiguitate quidam non absurde dixerit; *Abundaturum fiscum, si a duobus libertis in consortium reciperetur.* Hos Plinius fatetur & Crasso fuisse ditiores.

XVI. Quum cuidam notam appositam, deprecantibus familiaribus ademisset; *Litura tamen, inquit, exstat.* Sentiens, etiam remissa culpa, manere tamen infamiae prioris vestigium. Alludens ad scripturam, quæ licet spongia deleatur, aut graphio radatur, relinquitur tamen lituræ rasureque vestigium.

XVII. Hic temulentus aliquando dixit, *sibi fatale esse ut conjugum flagitia ferret, deinde puniret.* Ea vox terrorem non mediocrem injecit Agrippinæ.

DOMITIUS NERO.

I. In Cn. Domitium Neronis atavum, cui cognomen fuit Ænobarbo, Lucius Crassus orator dicebat, *non esse mirandum quod æneam haberet barbam, cui os ferreum, cor plumbeum esset.* Os ferreum objiciens propter summam impudentiam, cor plumbeum ob ingenii stuporem. Quidam illum pro Nerone Ænobarbum appellarunt, atque hoc erat unum e duobus convitiis quæ indignissime tulit: alterum erat, quod increpitus esset *malus citharædus.*

II. Quum ex more cujusdam capite damnati causæ subscripturus esset Domitius Nero, *Utinam, inquit, litteras nescirem!* Vox parsimoniam humani sanguinis promittens, si ex animo prodisset. Seneca libro De clementia 2. refert fuisse Burrum cohortium Præfectum, qui quum esset animadversurus in duos, petiit ut Nero subscriberet: qui quum contaretur & recrastinaret, Burrus instans protulit chartam: tum Nero, *Vellem, inquit, nescire litteras.* At hæc indoles clementiam pollicens, in prodigiosam crudelitatem evasit.

III. Puerum Sporum exsecris testibus in muliebrem naturam transfigurare conatus est; addita dos, additum flammeum, addita celeberrima nuptiarum solennitas. Quid multis? palam pro uxore habuit. Hinc fertur cujusdam non incitus jocus; *Bene agi potuisse cum rebus humanis, si Domitius Neronis pater talem habuisset uxorem.* Sentiens, exitio totius orbis natum Neronem. Is numquam fuisset natus, si pater Spori similem habuisset vice conjugis.

IV. Numquam cuiquam officium delegavit, nisi hæc

A adjiceret, *Scis quibus mihi est opus, & hoc agamus, ne quis quid habeat.* Vox prædone quam Principe dignior.

V. Quodam in colloquio proferente Græcum versiculum:

Ἐμὲ θανόντος γὰρ μυχθήτω πύρ.

Id est:

Me mortuo terra misceatur incendio.

Subjecit, Imo *ἐμὲ καὶ ζώντος*, id est, *me etiam vivo.* Quibus portentis aliquando committitur Respublica?

VI. Quum nihil flagitiorum sibi non permetteret, elatus tanto rerum successu, dicebat, *Neminem Principum ante ipsum scisse quid sibi liceret.* Verum qui hoc dixit, sensit tandem, quid vicissim liceat populo in malum Principem.

B VII. Quum incendisset urbem, spectabat, dicens *se flamma pulcritudine delectari*, atque interim suam canebat Halosin, hoc est, *Trojana urbis excidium*, quod descriperat.

VIII. Isidorus Cynicus transeuntem in publico clara voce corripuit, quod Nauplii mala bene cantaret, sua bona male disponderet. Nauplius erat Palamedis pater, qui filii præter meritum damnati necem magno Græcorum exitio est ultus. Solebat autem Nero tragoedias cantare.

C IX. Notatus est & a Dato Atellanarum histrione, qui recitans canticum quoddam, *ὕψαινε πάτερ, ὕψαινε μήτηρ*, ita demonstravit, ut bibentem, natantemque faceret, exitium Claudii & Agrippinæ significans. Nam Nero Claudium veneno sustulit, Agrippinam naufragio. Et in clausula cantici recitans, *Orcus vobis ducit pedes*; gestu Senatum notavit histrio: subindicans illis a Nerone imminere perniciem.

X. A Mathematicis audierat fore, ut aliquando de jiceretur imperio, eoque Græcum Jambicum dimetrum identidem usurpabat:

Τὸ τεχνίον πάσα γῆ τρέφει.

Id est:

Terra quævis artem alit.

Putans se tam profecisse in arte canendi, ut etiam si exigeretur, in quavis regione ob Musices peritiam posset haberi in pretio. Quumque imminentibus qui illum insequerentur de salute desperans, cogitaret sibi vim adferre, subinde dicebat, *Quantus artifex pereō!*

XI. Quondam theatro clam illatus, Scenico cuidam populo placenti invidit, eique nuncium misit qui diceret, *illum abusi Cæsaris occupationibus.*

XII. Quoniam ex annonæ caritate quidam ditescabant aulici, multum & hinc invidiæ Neroni conflatum est: quum forte accidisset, ut in publica fame diceretur Alexandrina navis appulisse, jactatum est *illam advexisse pulverem luctatoribus aulicis.* Quo dicto simul notatum est, in Cæsare rerum scenicarum studium, & monopola quorundam per Cæsaris favorem publico damno lucrantium.

E XIII. Statuæ ejus a vertice currus appositus est cum inscriptione Græca; *Nunc demum agon est, trahere tandem.* Notatum est in Cæsare aurigandi studium, simulque denunciatum periculum.

XIV. Alteri cuidam statuæ & ascopera alligata est cum hoc titulo; *Ego quid potui? Sed tu culeum meruisti.* Solebant olim parricidæ culeo insui, & Nero matrem occiderat. Culeus itaque sese excusans dicit; *Ego quid potui?* paratus si quis te insuat: sed si ve insuaris, si ve non, tu tamen culeum meruisti. Potest hoc & ad Reipublicæ personam accommodari.

F XV. Columnis statuarum illud adscriptum est, *Galli te cantando excitaverunt.* Indignissime tulerat Galliarum defectionem, proinde decreverat Gallos omnes Romæ agentes contrucidare, provinciamque exercitui diripiendam tradere.

XVI. Noctu quidam simulabant se sævire in servos, petebantque vindicem. Vindex autem erat defectionis in Neronem dux. Et hoc joco notabatur jam non ferenda Cæsaris tyrannis.

XVII. Quum ex oratione Neronis qua in Vindicem perorabat, recitaretur in Senatu, *datorios penas scelerosos, ac brevi dignum exitium facturos*, exclamatum est ab universis, *Tu facies Auguste.* Quæ vox bifariam potest accipi, Tu facies ut dent poenas, aut, Tu dabis poenas.

XVIII.

XVIII. In Oedipode fabula, quam Nero novissimam recitavit, in hoc versu decidisse legitur:

Θανείν μ' ἄνωγε σύγγαμος, μήτηρ, πατήρ.

Id est:

Fussit mori me mater, uxor & pater.

Nam & Oedipus patrem occiderat insciens, matrem uxorem duxerat. Ita Nero sciens Claudium patrem occiderat, matrem constupratam interfecerat, & Octaviam uxorem indignis tractarat modis.

XIX. Desperatis rebus noctu adiit hospitia singulorum de fuga consulturus: quum fores omnium oclusas reperisset, reversus in cubiculum comperit & custodes diffugisse direptis etiam stragulis, & amota veneni pyxide, quam in extremum casum paraverat: mox Mirmillonem nomine Spiculum requisivit, vel alium quemlibet, cujus manu periret: ac nemine reperto: *Ergo ego*, inquit, *nec amicum habeo, nec inimicum?* Decretum erat eam belluam publico orbis odio immolare.

XX. In fuga quum Phaon libertus hortaretur, ut in specum egesta arena conderetur, negavit *se vivum sub terram iturum.*

XXI. Aquam e lacuna villæ cuidam subiecta potaturus manu hausit; *Et hac est*, inquit, *Neronis decocta.* Nam repererat ut aqua decocta gratiam haberet crudæ, immissa in poculum nive.

XXII. Ubi sensit equites appropinquare, quibus mandatum erat ut illum vivum attraherent, versum Homericum protulit:

Ἰππων ὠκυπόδων ἀμφὶ κτύπος ἔατα βάλλει.

Simulque ferrum jugulo adegit.

XXIII. Ingressus Centurio quum semianimem reperisset, & penula ad vulnus apposita simularet se venisse in auxilium, nihil aliud respondit, quam, *Sero, &*, *Hac est fides.* Sermo ambiguus est: potest intelligi *sero* venisse, qui jam ad morientem venerat: & *sero* venit, qui in hoc venit ut vivum attraheret. Item *hac est fides*, potest esse expostulantis de fide amicorum. At Nero sensit, se nihil illius verbis credere, ejusque rei argumentum esse, vulnus in jugulo letale.

XXIV. Quum genethliaci Chaldæi Agrippinæ matri Neronis respondissent, *imperaturum quidem filium, sed occisurum matrem;* *Occidat*, inquit, *modo imperet.* Tam impotens erat in foemina dominandi sitis, & habuit quod optavit.

XXV. Eadem quum jussu Neronis occideretur, ac Centurio ferrum in mortem distringeret, ventrem ostendens clamabat; *Hunc percutite, hic est ferro fodiendus, qui portentum illud genuit.*

XXVI. Nero in magna erat invidia, quod Burrum Principem virum crederetur occidisse, veneno faucibus ilito, quasi remedium adhiberetur. Ad hunc quum Nero visendi gratia venisset, aversatus est illum Burrus cui scelus jam erat intellectum, multaue percontanti nihil aliud respondit quam, *Ego bene me habeo.* Mira etiam in moriente lenitas.

XXVII. Idem in Claudii stultitiam subinde jocabatur productione syllabæ, quum diceret, *posteaquam desist inter vivos morari*, prima syllaba producta. *Moros* enim Græce fatuum sonat, inde finxit *morari* pro stultum agere, quemadmodum nos a Poeta poetari, a juvene juvenari.

XXVIII. Sunt qui putent hoc clam & inscio etiam Seneca fuisse decretum, ut occiso Nerone occideretur & Piso, mox imperium Senecæ deferretur. Interea vulgabantur verba Flavii, qui dixerat; *Ad dedecus nihil referre si citharædus dimoveretur, & tragædus succederet.* Nero cithara, Piso tragico ornatu canebat. Sensit, utrumque pariter indignum imperio.

XXIX. Quum de conjuratis agerentur quæstiones, Subrius Flavius Tribunus interrogatus a Nerone, quibus causis adductus ad oblivionem sacramenti processisset; *Oderam te*, inquit, *nec quisquam tibi fidelior militum fuit dum amari meruisti: odisse capi, postquam parricida matris & uxoris, auriga & histrio & incendiarius exstitisti.* Negant in ea conjuratione quicquam accidisse Neroni gravius, qui ut ad patranda facinora promptus erat, ita audiendi quæ patraret insolens.

XXX. Eodem tempore Sulpicius Asper Centurio per-

contanti Neroni cur in eadem suam conspirasset; *Non aliter*, inquit, *tot flagitiis tuis subveniri poterat.*

XXXI. Vectius Consul, quum eodem die omnia munia Consularia obisset, e convivio repente ad mortem raptus est. Convivæ nihil aliud quam exitium exspectabant. Horum pavorem irridens Nero, dixit, *illos satis supplicii fuisse pro epulis Consularibus.* Dicas hoc a clemente dictum, si cætera Neronis facinora ipsetes.

XXXII. Nero matrem occiderat, unde Africanus quidam ita consolatus est hominem; *Orante te, Cæsar, Gallia tua, ut felicitatem tuam fortiter feras.*

O T H O.

I. Otho Salvius Imperator, quum in augurando tempestas esset orta, atque ipse graviter prolapsus, identidem obmurmurasse dicitur, *τί μοι καὶ μακροὶς αὐλοῖς;* id est, *quid mihi cum longis tibiis?* sentiens, se frustra sacrificiis & piaculis conari placare manes Galbæ. Sed de hoc plura nobis dicta sunt in Chiliadibus.

II. Idem ubi jam mori destinasset, sensit eos qui ab ipso deficere & abire cœptabant, pro desertoribus corripere ac detineri, vetuit ne cuiquam fieret injuria, dicens; *Adjiciamus vitæ & hanc noctem*, & in profundam vesperam usque patente cubiculo, si quis adire vellet, potestatem sui conveniendi fecit.

III. Multis Othonem rogantibus, ne deposito imperio exercitum ac Rempublicam defereret, quidam e gregariis militibus sublato ense dixit; *Scio, Cæsar, sic pro te omnes animatos esse:* moxque se ipsum jugulavit.

IV. Otho jam destinata morte Coccejum fratris filium ad se vocatum sic exhortatus est extremis verbis; *O fili, habuisse te patrum Cæsarem, nec prorsus obliviscaris, nec admodum memineris.* Noluit illum prorsus oblivisci, ne desereret curam suorum: rursus noluit valde meminisse, ne mortem patri ulcisceretur.

V E S P A S I A N U S P A T E R.

I. Flavio Vespasiano quum adolescens quidam gratias ageret pro impetrata Præfectura, quoniam unguento fragrat, & nutu contemptus est, & graviter increpitus; *Mallem*, inquit Vespasianus, *allium oboluisse:* mox & litteras concessas revocavit.

II. De jurgio quodam inter Senatorem & Equitem Romanum ita pronunciavit, ut diceret, *non oportere maledici Senatoribus, remaledici civile fasque esse.* Prærogativam enim dignitatis ipse sibi ademit qui laceffivit.

III. Idem de Licinio Mutiano notæ impudicitæ viro, clam apud communem amicum conquerens, addidit clausulæ; *Ego tamen vir sum:* notans, obrectatorem esse parum virum. Simile est illud Maronis:

Parcius ista viris tamen obijcienda memento.

IV. Salvius Liberalis, quum in defensione divitis rei oblique mordens dixisset; *Quid ad Cæsarem, si Hipparchus sestertium millies possidet?* Notans Vespasianum velut inhiantem rei facultatibus: Cæsar non modo non offensus est, verum etiam dictum approbavit, quasi simpliciter prolatum.

V. Quoniam rapacissimum quemque promovere solebat, ut mox ditatos condemnaret, vulgo dictus est *officarios suos habere pro spongiis:* quod veluti spongas & siccos madefaceret, & humentes exprimeret.

VI. Rusticus quidam quoniam gratuitam libertatem suppliciter petens a Cæsare, repulsus est, non veritus est clare dicere; *Vulpes pilos mutat, non mores:* exprobrans illi naturæ rapacitatem, quasi mercede data concessurus fuisset, quod gratuito negabat.

VII. A Consulari viro Floro monitus *plaustra* potius quam *plostra* dicenda, postridie illum pro *Floro Flaurum* salutavit, civiliter alludens ad illius curiosam admonitionem. Veteres in quibusdam pro *au* diphthongo sonabant *o*, ut *Clodius* pro *Claudius*.

VIII. Mulier quædam dixerat se deperire amore Vespasiani, ei perductæ quum pro concubitu sestertia quadraginta donasset, roganti Dispensatori quo titulo vellet eam summam rationibus inferri, dixit, *Vespasiano adamato.*

IX. In quemdam proceræ staturæ, sed improbius natum, torfit illud carmen Homericum:

Μακρὰ βιβὰς, κραδαίων δολιχόσωμον ἔγχος.

Id est:

Tom. IV.

S 2

Lon-

Longam hastam quatiens, diductis passibus ibat.

X. In Cerylum libertum, sed prædivitem, qui ut aliquando subterfugeret jus fisci Imperialis, cœpit se pro ingenuo ferre, eoque mutato nomine pro Cerylo dici voluit Laches, torfit versiculos ex fabula quapiam, ut opinor,

Ω Δάχης Δάχης,

Ἐπ' ἀν' ἀποθανής, αὐθις ἔσση Κήρυλος.

Id est:

O Laches Laches,

Ubi mortem obieris, rursus eris tum Cerylus.

Significans, illi nihil profuturum immutatum nomen.

XI. Quidam e caris Vespasiani ministris apud ipsum pro quodam, quem fratrem suum esse simulabat, intercedebat, ut illi procuratio committeretur. Id sentiens Cæsar, candidatum solum ad se vocavit, exegitque pecuniam quam ille suffragatori suo pepigerat, ea accepta mox ordinavit. Hujus rei ignarus minister, rursus interpellavit pro fratre. Cui Vespasianus; *Alium*, inquit, *tibi fratrem quære*, hic quem tuum putas, meus est.

XII. In itinere quodam mulio defiliit, quasi calceaturus mulas, sed re vera, ut adundi litigatori spatium moramque præberet. At Cæsar dolum suspicatus, interrogavit mulionem *quanti calceasset*, *pactusque est lucri partem*. Hoc si fecit ut suos corrigeret, civitas fuit: sin ut eo emolumento fieret ditior, fordidum erat.

XIII. Instituerat vectigal e lotio. Super hoc a filio monitus dissimulavit, donec prima pensio esset soluta. Eam pecuniam admovit ad filii nares, sciscitans *num odore offenderetur*. Negante illo; *Atqui hæc*, inquit, *e lotio est*.

XIV. Legatis nunciantibus, decretam illi publice non mediocris summæ statuam, iussit ut eam continuo ponerent, & cavam ostendens manum; *Ecce*, inquit, *parata basis*. Significans, ut eam pecuniam quam in statuam decrevisset impendere mortuo, vivo darent in manum.

XV. Quum Cæsarum Mausoleum repente patuisset, tum stella crinita apparuisset, aliis interpretantibus Cæsaris interitum portendi, ille facete interpretatus est, *prius ostentum ad Juliam Calvinam pertinere, quod ea esset de gente Augusti: posterius ad Parthorum*, sive ut Aurelius Victor tradit, *Perfarum Regem, qui capillatus esset*.

XVI. Quum morbus ingravesceret, dixit, *Puto Deus fio*: significans se moriturum. Solebant enim extincti Cæsares publicis cerimoniis in Deorum cœtum referri.

XVII. Quum vehementer angeretur vitiatis intestinis, nihilo secius Imperatoris muneribusungebatur, adeo ut lecto decumbens audiret legationes: & amicis hortantibus ut sibi parceret, respondit, *Imperatorem stantem mori oportere*.

TITUS VESPASIANI F.

I. Vespasianus filius quum admoneretur ab amicis, quod plura polliceretur interpellantibus quam posset, respondit; *Non oportet quemquam a Cæsaris colloquio tristem discere*.

II. Super cœnam aliquando recordatus, quod eo die nemini quicquam præstitisset, memorandam illam meritoque laudatam vocem edidit; *Amici, diem perdidit*.

III. Idem dicere solebat, *se maximum falsarium esse potuisse, quod omnium chirographa quæ videret facillime imitaretur*.

IV. Quum febre correptus lectica a loco, in quo tum erat, transferretur, dimotis plagulis cœlum suspexit, questusque est, *sibi immerenti vitam eripi, quum nullum per omnem vitam exstaret factum cuius pœniteret, uno dumtaxat excepto*. Id cuiusmodi fuerit, nec ipse prodidit, nec quisquam conjectare potuit. O Cæsarem longissima vita dignum.

DOMITIANUS.

V. Domitianus Cæsar initio Principatus quotidie sibi secretum horarium sumere consuevit, nec interim aliud quam muscas captare, easque stilo præacuto, configere: ut cuidam interroganti, essetne quis intus cum Cæsare, Vibius Crispus lepide responderit, *Ne musca quidem*.

VI. Iusserat edicto excidi vineas, quod studio colendi vineta negligenter arva. Hoc edictum revocavit ob sparsos libellos, in quibus habebantur hi versiculi:

Κἄν με Φάγῃς ἐπὶ ῥίζαν, ὅμως ἐτι καρποφορήσω,

Ὅσον ἐπισπείσῃς Καίσαρι θυμένῳ.

Hoc epigramma fertur in hircum arrodentem vitem. Hir-

A cus autem Baccho immolabatur, quod ad mortu la'dat vineam. Ad Cæsarem accommodarunt, pro σοι τράγε μὲν ταντες Καίσαρι.

VII. Notans Metium quemdam sibi immodice placentem, dicere solitus est; *Vellem tam formosus esse, quam Metius sibi videtur*.

NERVA COCCÆJUS.

VIII. Quoniam sub Nerva Coccejo bono Cæsare multorum nomina falso deferebantur, Fronto Consul palam dixisse fertur: *malum esse eum imperare, sub quo nemini quicquam concessum sit: sed longe pejus sub eo vivere, sub quo maxima sit licentia quibuslibet*. Inhumanitatis est, si Princeps nihil indulgeat amicis ac familiaribus, sed perniciosum est, illis licere quicquid libet.

TRAJANUS.

IX. Trajanus aliquando in convivio proposuit amicis, ut decem nominarent, quibus crederet rerum summam recte delegari posse. Quum illi filerent; *Decem*, inquit, *a vobis posco, ego unicum habeo Severianum*: Solum illum imperio dignum judicans.

ADRIANUS CÆSAR.

I. Moriens dixit illud vulgatum, *Turba Medicorum Cæsarem perdidit*. Arbitror illum huc detorsisse Græcum proverbium, πολλοὶ στρατηγοὶ Καίσαρ ἀπώλεσαν. πολλοὶ δ' ἰατροὶ τὸν βασιλῆα ἀπώλεσαν. Quamquam & hodie verum est, turbam Medicorum multis causam esse mortis.

II. In Senatu frequenter dicere solebat, *se sic gesturum Principatum, ut sciret rem populi esse non suam privatam*. Nimirum, attigit hoc, quod unum distinguit Regem a Tyranno.

III. Imperator creatus adeo contempsit inimicos, ut uni quem habuerat capitalem, forte obvio dixerit, *Evastisti*. Principibus in privatis offensis debet esse satis, potuisse ulcisci.

IV. In colloquiis etiam humillimorum mire civilis erat, eosque detestari solebat, qui hanc humanitatis voluptatem ipsi inviderent hoc prætextu, quod dicerent, Principis maiestatem ubique servandam.

V. Dionysius Milesius Sophista insignis, in Heliodorum, quem Adrianus Cæsar unice amabat, torfit hoc dictum; *Cæsar potest honorem ac pecunias largiri, Rhetorem facere non potest*. Cæsar enim Heliodorum studio verius quam iudicio fecerat Magistrum epistolarum.

VI. Romæ quum in spectaculo populus clamore flagitaret, ut aurigam qui placuerat, liberum esse juberet, per tabellam respondit; *Iniquum esse quod peterent. Si enim servum alienum libertate donaret, feret injuria domino*. Dicat hunc abhorruisse ab omni violentia.

VII. Severianum & Fuscum hujus nepotem, eo quod moleste ferre viderentur Lucium Commodum imperii successorem designatum, iussit occidi: quorum ille nonagenarius erat, hic annos natus decem & octo. Senex autem quum esset jugulandus, poposcit ignem, incensoque thure dixit; *Vos Dii, testor, me nihil sceleris commississe, nec aliud imprecor Adriano, nisi ut quum volet mori, non possit*. Idque evenit, adeo ut barbarus conductus qui ferro mortem pro beneficio daret aufugerit.

VIII. Quidam canescens ab eo quiddam petierat, & repulsus est. Is quum aliquanto post idem peteret, sed capillitio nigro (nam id tinctura fecerat) Cæsar agnoscens faciem; *Famistud*, inquit, *negavi patri tuo*.

IX. Quodam tempore quum servum suum videret inter duos Senatores ambulantiem, misit qui illi colaphum impingeret, diceretque; *Noli inter eos ambulare, quorum adhuc potes esse servus*: simul Senatoriæ dignitati consulens, & servi castigans insolentiam, quam de Cæsare hero sumerat.

X. Commodum Ælium Verum iterum Consulem fecerat, eumque imperio destinaverat: quem quum cerneret nec animo nec corpore satis validum, dicere solebat; *In caducum parietem nos inclinavimus, ac perdidimus quater milies HS, quod populo ac militibus pro adoptione dedimus*. Vere præsensit Commodum inutilem imperio, sed sero.

XI. Florus hos versiculos scripserat in Cæsarem:

Ego nolo Cæsar esse,

Ambulare per Britannos,

Scythicas pati pruinas.

Cui Cæsar respondit:

Ego

*Ego nolo Florus esse,
Ambulare per tabernas,
Latitare per popinas,
Culices pati rotundos.*

Sentiens, se honestas occupationes præferre inutili turpi-
que otio.

XII. Dicere solitus, *sibi molestum esse, si quem videret
tristem*, quum tamen omnes doctos vexaret quæstiuncu-
lis, sed vexatos donavit aliquo munere.

XIII. Cuidam uxor sua per litteras exprobrarat, quod
lavacris ac voluptatibus detentus ad se redire noller. Id per
frumentarios resciverat Imperator. Itaque commeatum
petenti exprobravit & lavacra & voluptates. Tum ille;
Num & tibi, o Cæsar, scripsit uxor mea quod mihi? Notans
curiositatem Principe indignam.

XIV. Sub mortem his versibus luisse dicitur:

*Animula, vagula, blandula,
Hospes comesque corporis,
Qua nunc abibis in loca
Pallidula, rigida, nudula,
Nec ut soles dabis jocos.*

XV. Ajunt illum ex Matheseos peritia præscisse futu-
ra, ac Verum non fore longævum Virgiliano carmine præ-
dixisse:

*Ostendent terris hunc tantum fata, neque ultra
Esse sinent.*

XVI. Cuidam illos Virgilii versus ad Verum accom-
modanti:

Manibus date lilia plenis, &c.

cum irrisione respondit; *Ego mihi Divum adoptavi, non fi-
lium.* Huc alludens, quod Imperatores referri solcant in
numerum Divorum, sed a rogo.

XVII. Ad alterum ipsum consolari volentem hoc ar-
gumento, quod diceret, genesin Veri non esse recte colle-
ctam, eoque spem esse illum diu victurum; *Istud*, inquit,
*tu facile dicis, qui patrimonii tui, non Reipublicæ quaris hæ-
redem.* Sentiens, magni referre, ut bonus Princeps quam
diutissime vivat.

XVIII. Transeuntem mulier quædam appellavit;
Audime, Cæsar. Is quum respondisset, *Non est otium:* Illa
clamavit, *Noli ergo imperare.* Ad hanc vocem restitit, &
audivit mulierem. Hoc & alii tribuitur, neque quicquam
vetat, idem a pluribus vel dici vel fieri.

COMMODUS ÆLIUS VERUS.

I. Ælius quum esset peregrinis voluptatibus deditus,
uxori conquerenti dixit, *Patere me per alias exercere cupidi-
tates meas. Uxor enim dignitatis nomen est, non voluptatis.*

II. Quum morbo gravaretur, sæpe dicere solebat, *Prin-
cipem sanum mori debere, non debilem:* quod superiores Impe-
ratores plerique violenta morte perissent. Eamque mortem
ut brevem simul & inexpectatam C. Cæsar optavit, &
obtinuit.

ANTONINUS PIUS.

III. Aurelius Commodus M. Antonini filius quum in
extremis a parente moneretur, ne Barbaros jam attritos si-
neret vires recipere, respondit; *Ab incolumi quamvis pau-
latim negotia perfici posse, a mortuo nihil.* Vera quidem sen-
tentia, sed impia vox erat, parentis extrema monita con-
temnentis, ac morienti velut insultantis. Refert Sex. Au-
relius Victor.

IV. Adamabat illam Scipionis celebratissimam senten-
tiam, subinde dicens; *Se malle unum servare civem, quam
mille hostes occidere:* pacem videlicet bello præferens, & in
ipso bello sentiens hanc oportere primam esse ducis curam,
ut quam minima civium jactura paretur victoria.

V. Quum Apollonius Rhetor e Chalcide accitus ad Ti-
berinam domum, in qua tum Cæsar habitabat, a Cæsare
vocatus ut illi M. Antoninum traderet instituendum, di-
xisset, *Non magister ad discipulum, sed discipulus ad magi-
strum venire debet:* risit hominis magniloquentiam, dicens,
*Facilius fuit Apollonio e Chalcide venire Romam, quam ex a-
dibus suis in Palatium.* Merces Apollonium attraxerat Ro-
mam, non Reipublicæ studium.

VI. Quum M. Antoninus fleret educatorem suum mor-
tuum, & adolescens ab aulicis ministris revocaretur a de-
claratione pietatis erga nutricium; *Permittite*, inquit Anto-
ninus, *prius illi ut homo sit, neque enim vel Philosophia vel
imperium tollit affectus.*

A VII. Quondam quum Omuli visens domum, ac mira-
tus columnas porphyreticas, quæisset unde eas haberet,
Omulus ei respondit; *Quum in ades alienas veneris, & sur-
dus & mutus esto.* Sentiens, eum in alieno privato non opor-
tere esse curiosum. Hoc tam libero joco non est offensus
Imperator.

VIII. M. Antonini uxor Faustina male audiebat vul-
go. Itaque hortantibus amicis, ut eam repudiaret; si nol-
let occidere, respondit; *Si uxorem*, inquit, *dimittimus, red-
damus & dotem.* Dotis nomine signans imperium, quod
ab focero volente Adriano adoptatus acceperat.

IX. Nihil solitus est agere nec in bellicis negotiis, nec
in civilibus, de quo non prius conferret cum gravibus vi-
ris, dicens; *Æquius est, ut ego tot talium amicorum consilium
sequar, quam ut tot tales amici meam unius sequantur volunta-
tem.* Multum abhorrens a quorundam ingenio, qui con-
sulto pileo suo, dicunt; *Vos sedulo consulitis, sed aliud mihi
suadet pileum meum.*

X. Cassium Senatorium virum occidi passus est, non
jussit occidi, postetiam extinctum doluit, dicens; *Voluis-
se se sine Senatorio sanguine imperium transigere.* Mira cle-
mentia in affectatorem imperii.

XI. Biduo prius quam moreretur, admittis amicis a-
peruit sententiam suam de filio, eamdem quam Philippus
de Alexandro, dicens; *Se aquo animo mori, quum filium re-
linqueret.*

C XII. Alio quodam die dixit amicis, *Quid me fletis, ac
non magis de communi morte pestilentiaque cogitatis?* Philoso-
phia docuerat hominem & mortem contemnere, & res
humanas ridere. Parantibus autem abire dixit, *Si jam me
dimittitis, vale vobis dico, vos precedens.* Facete petiit ab
amicis discedendi veniam, ac veluti peregre profecturus
jussit illos valere: submonens interim, fore ut illi præce-
dentem sequerentur.

XIII. Rogatus cui filium commendaret; *Vobis*, in-
quit, *si promeretur, & Diis immortalibus.* Favorem noluit
sue auctoritati tribui, sed filii meritis.

SEVERUS IMPERATOR.

D I. De Severo sic judicavit Senatus, illum aut nasci non
debuisse, aut non debuisse mori, quod quum crudelis esset,
tamen Reipublicæ videretur admodum utilis ob alias vir-
tutes.

II. Quum milites Bassianum Severi filium, qui post
Antoninus Caracallus dictus est, Augustum consalutassent,
eo quod pater pedibus æger bellum moraretur, jussit se
deferri ad tribunal, simulque adesse omnes Tribunos, Cen-
turiones, Duces & Cohortes, quibus auctoribus hoc ac-
ciderat, sisti deinde & filium qui Augusti nomen non re-
cufarat. Hic quum in omnes ejus facti auctores jussisset a-
nimadverti, excepto filio, omnesque ante tribunal pro-
strati rogarent veniam, Severus manu caput contingens;
Tandem, inquit, *sentitis caput imperare, non pedes.*

E III. Celebratur & hoc illius dictum; *Omnia fui, sed ni-
hil expedit:* Sentiens, sese ex humili per litterarum ac mi-
litæ officia plurimis gradibus favore fortunæ ad imperii fa-
stigium fuisse perductum, sed nihil feliciter cessisse, aut
nulla in re sibi placuisse.

IV. Ultima verba dicuntur hæc fuisse, *Turbatam Rem-
publicam ubique accepi, pacatam etiam Britannis relinquo: se-
nex & pedibus æger, firmum imperium Antoninis meis relin-
quens, si boni erunt: imbecillum, si mali.*

V. Symbolum Tribuno dari jussit, *laboremus.* Pertinax
ad imperium adscitus, dederat, *militemus.* Illi placuit belli
omen, huic pacis. Sublato namque bello reditur ad agri-
colationem & opificia. Otium in pace delicias alit & omne
flagitiorum genus.

F VI. Epigramma quod in laudem Pescennini Nigri fue-
rat adscriptum illius statuae ad vivum effictæ, quum Præ-
fecti suaderent eradendum, Severus noluit, dicens; *Sita-
lis fuit, sciant omnes qualem vicerimus: si talis non fuit, pu-
tent nos omnes talem vicisse.*

PESCENNINUS NIGER.

I. Pescenninus Niger Consiliariis addidit salaria, ne
gravarent eos quibus adsidebant, dicens, *judicem nec dare
debere, nec accipere.* Utinam hoc exemplum imitentur hi,
qui vendentes officia spoliant judicem, adfessoribus inte-
rim rapto vivendum est.

Tom. IV.

S 3

II. In

II. In Ægypto quum limitanei milites vinum ab Imperatore peterent: *Nilum*, inquit, *habetis, & vinum queritis?* Ajunt enim aquam Nili tantæ esse dulcedinis, ut accolæ vina non desiderent.

III. Quum milites qui a Saracenis victi fuerant, dicerent, Vinum non accipimus, pugnare non possumus; *E-rubescite*, inquit Cæsar, *illi qui vos vincunt, aquam bibunt.* Nam Saracenis etiam hodie gustare vinum nefas est.

IV. Palæstinis rogantibus ut ipsorum censitio levaretur, eo quod regio esset gravata, satis inclementer respondit; *Vosterras vestras levare vultis, ego etiam aerem vestrum censere cuperem.*

V. Imperatori creato, quum quidam ei panegyricum in ipsius laudem conscriptum recitare vellet, dixit; *Scribe Marii laudes vel Annibalis, aut alterius ducis egregii vita functi, ut eum nos imitemur.* Nam vivos laudare irrisio est, præsertim Imperatores, a quibus speratur, qui timentur, qui possunt necare, qui possunt proscribere. Adjecit illud, *Se vivum placere velle, mortuum etiam laudari.*

VI. Rogatus quid sentiret de Scipionibus, respondit; *Illos sibi videri felices magis quam fortes, quod uterque domi juventutem parum sancte transegerat: sentiens, Imperatorem per omnem vitam in Reipublicæ negotiis versari debere, nec a domesticis deliciis ad imperium accerfi.*

ANTONINUS CARACALLUS.

VII. Antonini Caracalli noverca, quum esset pulcherrima, veluti per imprudentiam corpus magna ex parte nudavit. Quumque dixisset Caracallus, *Vellem si liceret; Si libet*, inquit illa, *licet. An nescis te Imperatorem esse, & leges dare, non accipere?* Ea mulieris vox Caracallum ad detestabile facinus pertraxit.

VIII. Quum Antoninus Caracallus ambitiose sibi multa cognomina assereret, Germanici, Parthici, Arabici, & Alemanici nomen adscriberet, Helvius Pertinax filius Pertinacis belle jocatus fertur, *Adde etiam*, inquit, *si placet, Geticus Maximus, quod Getam fratrem occidisset.*

IX. Bassianus Præfectus suadebat Caracallo, ut ad mitigandam invidiam parricidii, fratrem Getam appellaret Divum; *Sit*, inquit, *Divus, dum non sit vivus; & fratrem in Divos retulit.* Nescit pietatis jura regnandi cupiditas.

ANTONINUS GETA.

X. Quum Antonini Getæ pater Severus destinasset omnes diversarum partium occidere, inter suos dicere solitus est, *Hofes vobis eripio*, adeo consentiente Bassiano, ut liberos etiam illorum suaderet necari. Geta puer interrogavit, *quantus esset occidendorum numerus:* eum quum pater edidisset, rogavit, *num isti haberent parentes ac propinquos:* quum responsum esset, *habere, & quidem multos;* *Plures ergo*, inquit, *in civitate tristes futuri sunt, quam lati quod vicinus.* Valuisset cordatum pueri dictum, nisi quorundam crudelitas obstitisset.

XI. Bassiano tum joco tum serio dicenti, omnes cum liberis occidendos, Geta puer dixit, *Tu qui nulli parcis, potes etiam fratrem occidere.* Id dictum tunc contemptum est, post cognitum est fuisse vaticinium. Nam parricidium postea commisit.

ANTONINUS HELIOGABALUS.

XII. Senatam adeo contempsit, ut eos interdum appellaret *rogata mancipia*, veluti qui pristinae dignitatis præter togas nihil retinerent.

XIII. Amabat sibi pretia rerum quæ mensæ apparabantur majora dici quam essent, *hanc esse*, dicens, *convivio orexin*, quod magis illa juvant quæ pluris emuntur, ut ait Satyrus.

XIV. Huic privato quum quidam luxum illius admirans diceret, *Non times ne fias pauper?* Quid, inquit, melius, quam ut ipse mihi haeres sim & uxori meæ?

ALEXANDER SEVERUS.

I. Et urbem, & provincias, & aulam suam purgavit hominibus non necessariis; dicens, *Malum pupillum esse Imperatorem, qui ex visceribus provincialium homines non necessarios, nec Reipublicæ utiles aleret.*

II. In templis argenti minimum, auri ne guttulam quidem aut bracteolam posuit, subinde repetens illud Persianum:

Dicite, Pontifices, in sanctis quid facit aurum?

III. Negabat, se passurum, ut ipsius dispositiones ab aulicis

suis venderentur, id quod solent aliorum Principum liberti & eunuchi. Eoque numquam illum fefellit quod proposuerat.

IV. Assessoribus designavit sua salaria, quamquam dicebat, *illos potissimum promovendos, qui per se Rempublicam gerere possent, non per assessores.* Unumquemque hoc agere debere quod nosset. Prudentissimus juvenis sensit, hoc esse præcipuum ulcus omnium Rerumpublicarum, quod omnia munia per vicarios administrantur, interdum alteros ac tertios. Præfectus urbis habet vicarium, & is vicarius rursus alterum vicarium, & hic rursus alium. Ac frequenter is qui & honore & salario fruitur, minime omnium idoneus est ad functionem obeundam. Adnotent hoc Principes, qui subinde coguntur exactionibus gravare populum.

V. Descriptum habebat, quid cui præstitisset: qui nihil aut minimum petissent, eos appellabat, dicens; *Quid est cur nihil petis? An metibi vis fieri debitorem? pete, ne privatus de me queraris.* Agnoscebat Principem debere recte suo fungentibus officio: nec æquum judicabat, ut probe suo defunctus officio, privatus egeret.

VI. Militibus diligenter prospexit de commætu, dicens, *se magis servare milites quam se ipsum*, quod in his sita publica salus esset. Facilius est enim invenire novum Imperatorem, quam novum & exercitatum militem.

VII. Ovinus Camillus antiquæ familiæ Senator, homo delicatissimus, rebellionem moliebatur tyrannidem adfectans. Id quum Alexandro renunciatum esset, statimque probatum, ad Palatium eum rogavit, eique gratias egit, quod Reipublicæ curam, quæ bonis viris recusantibus imponi solet, sponte reciperet. Mox ad Senatum processit, ac tanti sceleris conscientia trepidum consortem imperii appellavit, in Palatium recepit, ornamentis Imperialibus, & melioribus quam utebatur ipse, decoravit, protectionis comitem adhibuit. Quumque Imperator ipse pedibus iter faceret, invitavit & Ovinium deliciis aduetum ad laborem, quem post quinque millia passuum cunctantem equo sedere jussit. Quumque post duas mansiones equo etiam fatigatus esset, carpento imposuit. Hoc quoque respicientem, ac imperium tædio laborum recusantem, denique & mori paratum dimisit, ac militibus a quibus Cæsar præcipue diligebatur commendatum ad villas suas tuto abire jussit. Sic illi commonstravit, quid esset gerere imperium.

VIII. Honores juris & gladii numquam vendi passus est, dicens; *Qui emit & vendat necesse est.* Hoc Ethnicus & juvenis, quid jam decet Principes Christianos?

IX. Quum Christiani locum quemdam qui publicus fuerat occupassent, contra popinarii dicerent, eum sibi deberi, rescriptis; *Melius esse ut quomodocumque illic Deus coleretur, quam popinariis dederetur.*

X. In expeditionibus si quis de via in alicujus possessionem deflexisset, pro qualitate loci fustibus ac virgis cædebatur, aut alioqui condemnabatur. Si dignitas personæ tales poenas non recipiebat, gravissimis contumeliis afficiebatur, quum diceret, *Vellesne hoc in agro tuo fieri quod facis in alieno?* Clamabat sæpius quod a Christianis audierat, idque per præconem, quoties aliquem emendabat, dici jubebat, *Quod tibi fieri nolis, alteri ne feceris.* Quid nunc dicemus de militibus Christianis, qui sive quo eant, sive redeant, furantur, rapiunt, constuprant, pulsan, abigunt pecora, pertusis vasis sinunt effluere vinum? Quid multis? Crudelius tractant suos quam hostes. Et hoc hodie, si superis placet, appellatur jus militare, & ad hæc connivent Principes.

XI. Vigilanter providit ne Tribuni ducesve quicquam fraudarent de stipendiis militum, dicens, *Miles non timeat nisi vestitus, armatus, calceatus, & satur, & habens aliquid in zonula:* sentiens, militem quum aliquid habet metuere ne perdat, sed mendicitas ad omnem desperationem vocat armatum.

XII. Quum Antiochiam venisset, ac milites qui lavacris ac muliebribus deliciis vacaverant, in vincula duci jussisset: orta seditione ab ea legione cujus focii erant in vinculis, tribunal adscendit, ac vinculis omnibus ad tribunal adductis, circumstantibus militibus & quidem armatis, graviter illos admonuit, ut meminissent Romanæ disciplinæ. Quum loquentem milites tumultu interpellarent, nihil conterritus, jussit, *ut tales voces edicerent adversus hostes, non adversus Imperatorem, minatus exactionem nisi quiescerent.*

scerent. Ad hæc quum vehementius etiam fremerent, ac ferro quoque minarentur; Deponite, inquit, dextras, contra hostem erigendas si fortes estis, me ista non terrent. Quum non desinerent fremere, exclamavit; Quirites, discedite atque arma deponite. Mox omnes non armis tantum sed & sagulis militaribus depositis recesserunt, non in castra, sed varia in diversoria. Post tamen ejus legionis militibus fidelissimis usus est.

XIII. Furti suspicione infames nec intueri sustinebat, adeo ut quum Septimius Arabinus, qui famosus crimine furtorum sub Heliogabalo fuerat liberatus, inter Senatores Principem salutatum venisset, exclamarit; O Numina, o Jupiter, o Diis immortales! Arabinus non solum vivit, sed etiam in Senatum venit, fortassis de me speras, tam fatuum, tam stultum me esse judicas.

XIV. Dicere solebat, solos fures de paupertate conqueri, dum ita student scelera vitæ suæ tegere. Jactabat & sententiam notam furibus,

Ὁ πολλὰ κλέψας, ὀλίγα δὲς ἐκφεύγεται.

Id est:

Qui multa tulerit, pauca dederit, effugit.

Notans quosdam, qui tantum furantur, ut sit quo corrumpant judicem aut actorem.

XV. Quum Mammæa mater uxorque Memmia objicerent quod nimia civilitate redderet potestatem molliorem, respondit, sed securiorem atque diuturniorem: significans, malum diuturnitatis custodem esse metum.

XVI. Vetronium Thurinum familiarem, quod his qui petebant aliquid a Cæsare vendidisset suum patrocinium, mentiens interim multa, convincendum curavit, & convictum damnatumque in stipite alligari jussit, supposito igni ex humida materia, præcone clamante, Fumo puniatur, qui fumos vendidit.

XVII. Gemmas omnes quas reperit in Palatio, vendidit, & aurum in ærarium contulit, dicens, viris gemmas usui non esse, matronas autem Regias contentas esse debere uno reticulo atque inauribus, & baccato monili, & corona in qua sacrificarent, & unico pallio auro sparsa, & cyclade, qua plus sex uncis auri non haberet. Hic cultus hodie vix sufficit negotiatorum uxoribus.

XVIII. Curfore numquam utebatur nisi servo suo, dicens, ingenuum currere nisi in sacro certamine non debere: coquos item, piscatores, fullones, & balneatores non habuit, nisi servos suos: nolens quemquam ingenuum sordidis ministeriis dehonestare.

XIX. Amicos & cognatos, si malos comperisset, puniebat. Id si vetus amicitia aut necessitudo non patiebatur, a se dimittebat, dicens, His carior est mihi tota Respublica. Significans, privatos affectus utilitati publicæ posthabendos.

MAXIMINUS.

I. Maximinus accepta legione, nullum laborem defugere solet, dum milites exercet, eisque prospicit. Quum autem Tribuni quidam eum reprehenderent, dicerentque; Quid tantopere laboras, quum ejus loci jam sis ut ducatum possis accipere? Ego vero, inquit, quo major fuero, hoc magis laborabo.

II. Exercebat lucta milites suos, multos ad terram prosternens. Itaque cunctis invidentibus, Tribunus quidam vasti corporis notæque virtutis, atque ob hoc ferocior, dixit: quid magni facis, si Tribunus tuos milites vincis? Tum Maximinus, Visne congregiamur? Quum prodisset, palma pectori impacta supinum rejecit, continuoque dixit: Date alium, sed Tribunum.

III. Quum nimium fideret corporis viribus, quidam in theatro ipso præsentem Græcos versus recitavit, quorum hæc est sententia:

Elephas grandis est, & occiditur,

Leo fortis est, & occiditur,

Tigris fortis est, & occiditur,

Cave multos, si singulos non times.

Qui ab uno non potest occidi, a multis occiditur.

IV. Maximinus senior numquam ad oscula pedum quemquam admisit, dicens, Diis prohibeant, ut quisquam ingenuorum pedibus meis oscula figat. Et ubi sunt interim, qui non solum ingenuos, verum etiam summos Monarchas ad oscula non pedum, sed calceorum, non dicam admittunt, sed invitant, & quodammodo cogunt?

GALIENUS.

I. Galienus provinciarum defectionem, quasi levissimarum rerum jacturam joco solebat eludere. Quum enim nunciatum esset, Ægyptum defecisse; Quid, inquit, sine lino Ægyptio esse non possumus? Quum vastatam Asiam Scytharum incursionibus accepisset, Quid, inquit, sine aphronitris esse non possumus? Perdita Gallia arrisit dixitque; Non sine trabeatis sagis tuta Respublica est? Pessimi Principis voces, cui quicquam carius est Respublica. Aphronitrum autem est spuma nitri, quod in Asia laudatissimum concresecbat.

II. Junior patris mortem inultam reliquit. Itaque quum Rex Persarum quasi captivus per pompam duceretur, quidam scurræ miscuerunt se Persis, diligentissime scrutantes omnia, & cujusque vultum mira inhiatione contemplantur. Qui interrogati quid agerent, patrem, inquit, Principis querimus, notantes a Galieno neglectum fuisse. Id ubi delatum est ad Principem, scurras vivos exuri jussit. Exemplum impietatis in Cæsare, periculosa libertatis in scurris.

III. Quum taurum ingentem in arenam misisset, prodissetque ad eum feriendum venator, neque productum decies potuisset occidere, Cæsar coronam venatori misit: mustitantibus cunctis quid rei esset, quod homo ignavissimus coronaretur, Galienus per curionem dici jussit, Taurum toties non ferire difficile est. Ludens significavit, grave discrimen toties tauro occurrere, etiam si non ferias.

IV. Quidam hujus uxori gemmas vitreas pro veris vendiderat, re comperta mulier flagitavit vindictam. Cæsar jussit hominem corripere, quasi leoni objecturus. Dein in caveam, dum impostor & populus expectat terribilem leonem, prosiit capus. Cunctis rem tam ridiculam mirantibus, per curionem dici jussit, Imposituram fecit, & passus est. Eadem opera fefellit impostorem, & irrisit uxorem.

V. Quum patrem Valerianum audisset extinctum, vocem laudatissimam sine laude usurpavit, dicens; Sciebam patrem meum esse mortalem.

MARIUS.

I. De Mario Tyrannorum septimo dictum est, quod uno die factus est Imperator, altero visus est imperare, tertio interemptus est a milite, qui percussurus illum dixerit, Hic est gladius quem ipse fecisti. Fuerat enim opifex ferrarius. Alludit autem interemptor ad illud proverbium, Tu te gladio jugulo.

II. Saturninus Tyrannorum XXI. quum milites illi peplum Imperiale imposuissent, advocata concione de se ipso dixit, Commilitones, bonum ducem perdidistis, & malum Principem fecistis. Ante fuerat dux egregius, sed quoniam in imperio fuerat severior, ab iisdem a quibus Imperator factus fuerat, interemptus est. Non quivis ad quodvis munus idoneus est.

ZENOBIA.

III. Zenobia XXVIII. mulier variis nominibus merito laudata, quum ab Aureliano capta in conspectum illius ducta fuisset, isque dixisset; Quid, o Zenobia, ausa es nobis insultare Romanis Imperatoribus? Imperatorem, inquit, te agnosco qui viceris, Galienum, Aureolum, reliquosque Principes non putavi.

AURELIANUS.

IV. Quum Tyanam venisset, eamque occlusam reperisset, iratus dixit, Canem in hoc oppido non relinquam. Hac voce milites erecti sunt in spem prædæ, & Heradamon Tyanensis, metu, ne cum cæteris occideretur, prodidit civitatem. Qua capta Aurelianus Heradamonem patriæ proditorem occidit. Militibus ex Cæsaris promisso directionem oppidi flagitantibus respondit; Agite, canem me negavi relicturum, canes omnes occidite. Hoc pacto & proditori mercedem rependit, & militum avaritiam elusit. Videtur autem hic sermonis color sumptus ab Hebræis, in quorum litteris Reges qui minantur internecionem, negant, se quemquam relicturos, usque ad mingentem ad parietem: canem hac periphrasi significantes.

DIOCLETIANUS.

V. Diocletianus adhuc privatus dicere solebat, nihil esse difficilius quam bene imperare. Id Flavius Vopiscus in Aureliano tradit se audivisse a patre suo, & addunt causam; Colligunt, inquit, se quatuor aut quinque, simul consilium ad decipien-

piendum Imperatorem capiunt, dicunt quid probandum sit. Imperator qui domi clausus est, vera non novit, cogitur hoc tantum scire quod illi loquuntur: facit iudices, quos fieri non oportet: amovet a Republica, quos debebat retinere. Ita, ut dixit Diocletianus, bonus, cautus, optimus venditur Imperator. At vulgus ad Imperatoris titulum satis esse putat nasci, aut eligi: nasci utcumque, eligi emptis suffragiis, ac solennibus caerimoniis confirmari.

T A C I T U S.

VI. Tacitus Imperator fratri petierat Consulatum, nec impetravit. Ea repulsa adeo non fuit offensus, ut vehementer etiam lætatus sit, dicens; *Scit Senatus, quem Principem fecerit.*

P R O B U S.

VI. Probus quum multa Barbarorum loca purgasset latrocinii, ubi pervenisset ad Isauros, dixit, *ab illis locis facilius arceri latrocinia quam tolli.* Sentiens, esse dandam operam ne latronibus illuc esset aditus, neve juvenes latrocinari discerent. Itaque loca omnia quæ angustum haberent aditum veteranis concessit, addens, ut eorum filii ab anno decimo octavo ad militiam mitterentur, ne ante latrocinari discerent quam militare. Hoc tum recte Probus, quum multum interesset inter militiam & latrocinium, nunc frivolum.

VIII. Non patiebatur militem esse otiosum, sed multa opera militari manu perfecit, dicens, *Annonam gratui- tam militem comedere non debere.*

IX. Idem dixisse fertur, *brevi milites necessarios non habebimus.* Sperabat tantam pacem, ut nihil opus esset exercitu. Hanc mentem utinam Deus immittat omnibus nostri seculi Principibus.

F I R M U S.

X. Firmus Imperator vini patientissimus fuisse legitur, citra ebrietatem. Quondam a Barbaro vexillario provocatus ad bibendum, duas vini situlas hausit, & postea toto convivio sobrius fuit. Quum vero Barbarus diceret, *Cur non & fecem ebibisti?* Stulte, inquit, terra non bibitur.

B O N O S U S.

XI. Bonosus Imperator prodigiöse bibax fuisse legitur, de quo Aurelianus sæpe dicere solebat; *Non ut vivat natus est, sed ut bibat.* Sobrietas in primis decet Principem.

A P O P H T H E G M A T A V A R I E M I X T A.

I. Milites aliquot Tarentini inter cœnandum multa liberior dixerant in Pyrrhum Regem. Res ad eum delata est, acciti sunt juvenes, ac periclitabantur omnes, quum factum nec negari posset nec defendi. Tum unus illorum dexterior ingenii; *Imo, inquit, Rex, & ista diximus, & longe acerbiora dicturi fueramus, nisi nos lagena defecisset:* linguæ petulantiam in temulentiam rejiciens. Ac mox ira Principis in risum versa dimissi sunt. Quis neget hoc dictum fuisse bene collocatum?

II. Longus Sulpicius insigniter ipse foedus, eum contra quem in iudicio liberali aderat, dixit, *Ne faciem quidem habere liberi hominis.* Cui respondens Domitius Afer, *Ne tu ex animi mei sententia Longe.* Qui malam faciem habet, liber non est. Si ideo liber non erat cujus agebatur causa, quod deformis esset: nec ipse Sulpicius habendus erat pro libero, quum esset foedissimus.

III. Junium Bassum hominem cum primis dicacem, vulgus *asinum album* appellabat; quod feliciter esset stupidus ac ridiculus. *Alba enim veteres felicia vocabant.*

IV. Philippus Orator in male olentem; *Video, inquit, me a te circumveniri:* sentiens, se malo odore undique oppleri, quum circumvenire dicatur qui dolo fallit.

V. Cæsellus consultori dicenti, *navim dividere volo;* *Perdes, inquit.* Ille de pretio navis mercibusque consulebat, hic aliud respondit. Nam ipsam dividere navim est navim perdere. Macrobius ita refert, *Si dividis, nec tu nec socius habebitis.* Erat autem duorum negociatorum communis navis.

VI. Vectius Valens quum a Claudio Cæsare immineret periculum, atque interim Silius cum Messalina domi vindemiæ simulacrum omnium lasciviarum genere celebrarent, conscendit præaltam arborem, & in ea præstantis specie stabat: interrogantibus quid aspiceret, respondit, *Tempestatem ab Ostia atrocem.* Id sive joco dixit, sive forte lapsa vox est, in præsagium vertit. Mox adsunt

a Cæsare nuncii qui vindictam parant. Is Silius erat adulter, cui clam nupsérat Messalina, quam Cæsar dissimulanter confirmatis nuptiis supplicio affecit.

VII. Favorinus Philosophus in adolescentem priscarum & jam obsoletarum vocum affectatorem; *Curius, inquit, & Fabritius dilucide cum suis fabulati sunt, neque Aurancorum, Sicanorum, aut Pelasgorum, qui primi Italiam incoluisse leguntur, sed atatis sue verbis loquuti sunt: tu vero perinde quasi cum matre Evandri nunc loquaris, verbis jam olim desitis uteris. Quod si intelligi non vis qua loqueris, non hoc abunde consequeris tacens?*

VIII. Ficus Philemoni paratas, & in conspectu ejus positas asellus comedeat, puer inclamatus ut asinum abigeret, sero venit. Itaque consumtis omnibus; *Quoniam, inquit, tam tardus fuisti, da nunc merum asello.* Interim risus abortus hominem senem præfocavit.

IX. C. Julius Helio¹ mancipi sæpius obstrepenti sibi dixit, *Etiā ostendam qualis sis:* & Helio instanti ut ostenderet qualis esset, Julius digito demonstrabat Gallum in Mariano scuto Cimbrico depictum, nodis distortum, ejecta lingua, buccis fluentibus, cui mancepstum simillimus est visus. Taberna autem erat apud forum, ac scutum illud signi gratia positum. Ingens omnium risus consequutus est. Expectarant enim ut aliquid in mores illius objiceret.

X. Juba querenti quod ab illius equo esset adpersus; *Quid tu, inquit, an me Hippocentaurum putas?* Deridens eum qui quod equus commiserat, domino sessori imputaret, quasi idem animal esset equus & sessor, quales finguntur Hippocentauri.

XI. C. Crassus militem videns sine gladio currentem; *Hæus, inquit, commilito, pugno bene uteris:* festiviter taxans inermem militem, cui pro gladio pugno sit utendum.

XII. Publius videns Publium Mutium hominem malevolum & invidum, solito tristior, *Aut Mutio, inquit, aliquid accidit mali, aut alteri cuiquam aliquid boni:* sentiens, illum non minus alienis commodis, quam suis incommodis uri.

XIII. Publius natione Syrus, quum herus ipsius servum hydropicum in area jacentem increpans interrogaret quid illic ageret, lepide pro servo respondit; *Aquam calefacit.*

XIV. Idem quum super cœnam esset orta jocosa quaestio, quodnam esset molestum otium, & alius aliud opinaretur, respondit, *Podagrici pedes.* Otium ut rem suavissimam expetunt omnes, sed otium podagrici cum summo cruciatu conjunctum est.

XV. Fauſtus Syllæ filius, in sororem quæ eodem tempore cum duobus adulteris haberet consuetudinem, Fulvio Fullonis filio, & Pompejo cognomine Macula, facetissime ludit; *Mirror, inquit, sororem meam habere maculam, quum fullonem habeat.*

XVI. Servilius Geminus cœnans apud Lucium Mallium, qui Romæ pictor insignis habebatur, quum videret filios illius deformes; *Haud similiter, inquit, Malli, fingis ac pingis.* Et Mallius, *Non mirum, inquit, in tenebris enim fingo, luce pingo.*

XVII. M.² Votacilius Pitholaus in C. Servilium, qui uno tantum die Consul fuit, ita ludit, *Ante Flamines, nunc Consules Diales sunt.* Abusus est voce, *Diales*, quasi a die deducta sit, ac non magis a Jove, cui Flamines instituebantur.

XVIII. Lapidatus a populo Vatinius gladiatorum munus editurus, impetrarat ab Aedilibus edictum, ne quis quid in arenam mitteret, nisi pomum. Per id tempus forte Cæselius consultus a quodam num nux pinea pomum esset; *Si in Vatinium, inquit, missurus es, pomum est.* Nam ea nux & dura & gravis pro lapide esse poterat. Martialis pineam nucem appellat pomum hoc disticho:

*Poma sumus Cybeles, procul hinc discede viator,
Ne cadat in miserum nostram ruina caput.*

XIX. Quum Publius Clodius diceretur iratus Decimo Valerio, quod ipsi mutuum petenti non dedisset; *Quid, inquit, mihi amplius facturus es, nisi ut Dyrrachium eam accedam?* Exprobrans illi Ciceronis exsilium ab ipso procur-

¹ Legendum hic *Mancia*, & pro ejecta lingua, *exserta lingua*. Vir de P. Leopardum Emendat. L. xv. c. 17.

² Imo *Ovacilius*, & vidit P. Leopardus Emend. L. 11. c. 17.

ratum, quod tamen populi ac bonorum virorum studio brevius fuit quam volebat Clodius.

XX. Quum Brutus junior fundos ædesque paternas luxu prodegisset, & in his etiam balneas, & in sermone quodam diceret se frustra sudare; *Non mirum*, inquit Crassus, *nuper enim existi e balneis*. Lusit ex ambiguo, exit e balneo qui lavit, & exit qui vendidit alterique cedit.

XXI. Idem Brutus quum in accusatione C. Planci duos lectores excitasset, & alteri de Colonia Narbonensi Lucii Crassi, qui reo Bruti aderat, orationem legendam dedisset, alteri de lege Servilia, ex his demonstrans, illum sibi pugnancia scribere: Crassus vicissim tres Bruti patris de jure civili libros tribus legendos dedit, in quorum primo erat, *Forte evenit ut in Privernate essemus*. Hic Crassus, *Audis, Brute, pater testificatur se tibi fundum Privernatem reliquisse*. In secundo libro scriptum erat, *In Albano eramus ego & Marcus filius*. Hic rursus Crassus, *Norat hunc gurgitem, metuebat, ne quum is nihil haberet, nihil esse ei relictum putaretur*. Tum ex tertio recitatum est, *Quum in Tiburti assedimus ego & Marcus filius*. Tum Crassus, *Ubi sunt hi fundi, Brute, quos tibi pater publicis commentariis consignatos reliquit? Quod nisi puberem te jam haberet, quartum librum composuisset, & se etiam in balneis lotum cum filio scriptum reliquisset*. Ita Crassus duos lectores adversum se a Bruto excitatos, tribus adversus ipsum productis ultus est. Hoc urbanitatis exemplum refert M. Tullius, quod non adstringitur paucis verbis, sed per orationem fufum est.

XXII. Philippus causam agens, quum pusillus testis prodisset; *Licetne*, inquit, *rogare?* Quum Quæstor properans dixisset; *Licet, modo breviter*. Hic Philippus, *non accusabis, perpusillum rogabo*. Primum ut in testem risus obortus est, sed mox in judicem Lucium Aurificem conversus, qui sedebat ipso teste brevior.

XXIII. Vargula quum eum candidatus A. Sempromius cum Marco fratre suo complexus esset; *Puer*, inquit, *abige muscas*: levitatem ac molestiam complectentium significans: sed ridicule magis quam urbane.

XXIV. Nero quidam in servum furacem ita jocatus est, ut diceret *solum esse cui domi nihil sit nec signatum, nec occlusum*. Id si de frugi servo dicas, laus est: si de furaci, jocus. Intelligimus enim illi nec seras nec signa ob stare quo minus furetur. Scrinia claudimus, olim & cadi lagenæque solebant ob signari.

XXV. Spurio Carvilio graviter claudicanti ex vulnere ob Rempublicam accepto, & ob claudicationis vitium in publicum prodire verecundanti, mater dixit; *Quin prodis, mi Spuri, & quotiescumque gradum facis, toties tibi tuarum virtutum venit in mentem*.

XXVI. De Calvino Glaucia claudicante dixit quidam, *Non claudicat, sed clodicat*. Veteres Clodium dixere pro Claudio. Hinc jocus in eum qui Clodio favebat.

XXVII. Publius Blæsus Junium hominum nigrum, macilentum & repandum, fibulam ferream appellavit ob colorem, duriciem, & incurvati corporis similitudinem.

XXVIII. Vatinius reus a Calvo accusatore in invidiam vocatus, quod candido sudario frontem tergeret; *Quamquam*, inquit, *sum reus, tamen & panem candidum edo*: ita crimen diluens ut duplicaret. Solent autem rei prodire squalidi.

XXIX. Quum in triumpho C. Cæsaris oppida eburnea fuissent circumlata, ac paucis post diebus in triumpho Fabii Maximi lignea deportarentur, Chrysippus ludens dixit *eas esse thecas oppidorum Cæsaris*. Solent enim res pretiosæ ligneis thecis muniri.

XXX. Empedocles quum in arena Mirmillonem retarius sequeretur, nec feriret; *Vivum*, inquit, *capere vult*. Sic invenatu qui cupit animal vivum, cavet ne vulneret.

XXXI. Augustus videns equitem in spectaculis bibentem, misit qui illi suis verbis diceret; *Ego si prandere volo, domum eo*. Respondit eques; *Tu enim non times ne perdas locum*. Augustus sensit indecorum esse illic in publico bibere. Eques per jocus sic interpretatus est, Cæsarem sine damno posse discedere e theatro, quod locus ipsi servetur, non item equiti.

XXXII. Manius Curtius Campatium de theatro exeuntem interrogavit, *num spectasset?* Campatius stultitiam hominis sic irritavit; *Non*, inquit, *sed in orchestra pila lusi*.

A Quid aliud fecisset in theatro, nisi ut spectaret? Quasi quis e balneo exiens rogetur an lavisset. Sed multo absurdus est, in orchestra pila ludere.

XXXIII. Junius Bassus Domitiæ Passanii querenti, quod ei fordes objiciens dixisset, *illum veteres calceos vendere*; *Numquam me Hercule*, inquit, *istuc dixi, sed dixi emere solere*. Atqui multo fordidius est emere quam vendere veteres calceos. Sic irrifit mulierem, ut pro eo quod objiciebatur subjiceret aliud illo molestius.

XXXIV. Eques Romanus objicienti Augusto quod patrimonium devorasset; *Meum*, inquit, *putavi*. Simulans errore factum quod criminabatur, ac sentiens interim non esse crimen, si quis sua suo profundat arbitrio.

XXXV. Cassius Severus quum objurgaretur a Præto- re, quod ejus Advocati Lucio Varo Epicureo Cæsaris amico convicium fecissent; *Nescio*, inquit, *qui conviciati sint, & puto Stoicos fuisse*: huc alludens quod inter Epicureos & Stoicum maximum dissidium est. Nam Epicurei felicitatem hominis voluptate metiuntur, Stoici præter honestum nihil ducunt in bonis.

XXXVI. Idem cuidam objicienti, quod Proculejus ei domo interdixisset; *Numquid*, inquit, *ego illuc accedo?* Elusit objectionem: nam in jus vocari solent, qui contra Prætoris interdictum adeunt locum, non is qui parat interd- cto: simul innuens, se nequaquam teneri domus illius desiderio.

XXXVII. Trachalus Suellio cuidam inter argumen- tandum dicenti; *Si hoc ita est, is in exilium*: per jocus sub- jecit, *Si non est, redis*.

XXXVIII. Catulus Philippo Oratori dicenti, *quid la- tras?* respondit, *Furem video*: convitium latrandi in ipsum retorquens, notans hominis rapacitatem.

XXXIX. Catulus quum Orator quidam malus, qui in Epilogo se putabat movisse misericordiam, postquam affe- dit, rogaret hunc, *videreturne movisse misericordiam*: *Ac magnam quidem*, inquit: *Neminem enim esse puto tam du- rum, cui non oratio tua miseranda visa sit*.

D XL. Theodotus Regis Ægypti præceptor, aliis cen- sentibus esse recipiendum Pompejum, aliis non recipien- dum, neutris adfertiens dixit, recipiendum sed occiden- dum: addens jocus, *mortuos non mordere*. Atque hujus sententia vicit, tuta suadens magis quam honesta.

XLI. Scipio in Nævium quemdam; *Quid hoc*, inquit, *Nævio ignavius?* Lusit e contrario mutata litterula.

XLII. M. Scipio Maluginensis ex sua Centuria renun- ciarat Acidinum Consulem, quumque præco dixisset, dic de L. Manlio; *Ego*, inquit Scipio, *virum bonum egregium- que civem esse arbitror*. Præco exspectabat suffragium pro Manlio, Scipio respondit, quasi de moribus illius interro- gatus. Nescio an hic Acidinus nomine & prænomine di- ctus sit L. Manlius, quumque Scipio postremum agnomen tantum expressisset, præco admonuit, & illa addenda. Hinc Scipio jocandi occasionem arripuit.

XLIII. Scipio major Corinthiis pollicentibus se illi statuam posituro eo loco quo erant aliorum Imperatorum, respondit *sibi displicere turmales*. Sentiens, in turba occul- tari quod additur. Turma proprie equitum est in bello. Id transtulit ad statuas armatas.

XLIV. Scipio Æmilianus apud Numantiam iratus C. Metello, dixit; *Si quantum pareret mater ejus, asinum fuisse parituram*. Tarditatem mentis, ac deformitatem cor- poris illi fratribusque ejus exprobrans.

XLV. Scipio quum ei M. Flaccus multis probris obje- ctis P. Mutium judicem tulisset, *Ejero*, inquit, *iniquus est*. Huic voci quum esset admurmuratum; *Ah*, inquit, *Patres Conscripti, non ego mihi illum iniquum ejero, sed omnibus*. Ex- spectabatur ut purgaret quod dixerat, sed aggravavit. Li- cet rejicere judicem reo inimicum seu iniquum, hoc est, male volentem, sed multo magis eum qui nulli æquus est.

XLVI. Quum Africano illi majori corona sæpius in convivio imposita rumperetur, Licinius Varus accommo- danti dixit; *Noli mirari si non convenit, caput enim magnum est*. Sentiens, hominem esse præpotentem, cui non quæ- vis corona congrueret.

XLVII. Domitius Afer Manlium Suram, multum in agendo discursantem, salientem, manus jactantem, to- gam dejicientem ac reponentem, *non agere*, dixit, *sed sut-*

Tom. IV.

T

agere.

agere. Actio enim Oratoris est, Satagit autem qui frustra, misereque conatur.

XLVIII. Afer Didio Gallo, qui provinciam ambitiosissime petierat, mox impetrata ea querebatur quasi coactus esset; Age, inquit, aliquid & pro Republica elabora. Jocus est ab ironia, simulque allusum illuc est, quod magistratum magno studio ambisset.

XLIX. Afer Orator egerat causam adversus libertum Claudii Cæsaris. Quidam ex adverso conditionis ejusdem, cujus erat litigator cui adversabatur Afer, exclamavit; Ita neta semper in libertos Cæsaris dicis; videlicet, illi metum injicere cupiens ex nomine Cæsaris: subjecit Afer; Nec me Hercule quicquam proficio. Notans illum post alios libertos exsistere, contra quem dicere cogerebatur.

L. Idem in quemdam patronum imperitum, sed splendido vestitu se venditantem litigatoribus, lepide dixit, Homo in agendis causis bene vestitus. Ludit ab inexpectato. Nam auditor pro vestitus exspectabat, instructus, aut exercitatus.

LI. Idem quum qui diversam partem agebant subinde repeterent, Celsinam hoc dicere: quum probe novisset foeminam præpotentem, simulans se credere, Celsinam virum esse, rogavit quis esset ille Celsina: obiter notans illorum ineptiam, qui tantum auctoritatis, opum gratia tribuerent foeminæ, ut illius dicta toties citarent pro testimoniis.

LII. Domitius Afer quum haberet ingratum litigatorem, ipsius conspectum vitanti, ne cogerebatur agnoscere patroni beneficium, in foro per nomenclatorem dixit illi, Amasne me quod te non vidi? Tecte exprobrans ingratitudinem, cui gratum esset non videri a bene merito, ne cogerebatur illi gratias agere.

LIII. Idem dispensatori qui quum ad reliqua non responderet, dicebat subinde: panem non comedi, & aquam bibo; Pasce, inquit, & redde quod debes. Non agebatur, quid edisset, aut bibisset, sed quid deberet. Permisit igitur ut se quomodo vellet pasceret, modo solveret quod debebat.

LIV. Idem candidato dicenti, semper domum tuam colui; Credo, inquit, & verum est, quum posset palam negare. Candidatus enim hoc ad gratiam fingeat.

LV. L. Galba scurra cuidam pilam negligenter petenti; Petis, inquit, tamquam Cæsaris candidatus. Hujus candidati negligentius ambiebant, freti ipsius favore. Jocus est ex ambiguo, petitur pila quæ repercutitur, & petitur magistratus.

LVI. Idem cui coenaculum perpluebat, cuidam commodato roganti penulam dixit; Non possum commodare, nam domi maneo. Significans, domi maxime opus esse penula. Solent alii secus excusare, non possum commodare penulam, ipse egeo.

LVII. Item alteri roganti usum penulæ; Si non pluit, inquit, non est tibi opus: si pluit, ipse utar. Dilemmate excusavit officium.

LVIII. Idem Mecænatem acceperat convivio, quumque sentiret illum velle ad ipsius uxorem ludere, simulavit se dormire, quo magis liceret Mecænati quod libebat. Interea quum accessisset aliquis volens quædam e mensa tollere, ibi Galba; Infelix, inquit, huic dormio, non tibi. De quo plura retulimus in Chiliadibus.

LIX. Galba quodam jactante quod in Sicilia murenam quinque pedes longam emississet victoriato; Nihil, inquit, mirum, nam ibi tam longa nascuntur, ut his piscatores pro vestibus utantur. Mendacium evidentiore mendacio derisit.

LX. In Galbam Oratorem eloquentia clarum, sed gibbo deformem ita ludit M. Lælius, ut diceret, ingenium Galba male habitare. Nam animi domicilium est corpus.

LXI. In eundem acerbius etiam Orbilius Grammaticus, qui prodierat testis contra reum cui Galba aderat. Hunc ut Galba confunderet, finxit se nescire quod Grammaticus esset, & convitio locum captans interrogavit, Quid artium facis? In sole, inquit Orbilius, fricare gibbos soleo.

LXII. Manium Curium accusator ejus ad concitandam invidiam in Sipario, id est velaminis genus, pinxerat omnibus locis, aut in nervo nudum, aut ab amicis redemptum ex alea, hoc agens ut omnibus persuaderet quam is esset perditus deditus aleæ. Hoc crimen ridicule inficiatus est Manius; Ergo, inquiens, numquam vici. Alter intelligi volebat, Curium assidue luisse aleam, Curius eo torquis, quasi infelicitas esset opprobata. Non est verisimile, qui

frequenter ludit tesseriis, numquam vincere. Refert Fabius.

LXIII. Quidam humiliori liberiori adversus ipsum multa loquenti; Colaphum, inquit, tibi dicam, & formulam scribo, quod caput durum habeas. Pro diem tibi dicam, dixit colaphum tibi dicam: & in capite duro ludit amphibologia. Siquidem durum caput habet pervicax, & durum caput habet qui offendit manum percutientis. Alludit autem ad morem eorum qui quempiam in jus vocant, quorum est & diem reo præscribere, & cur in jus vocetur misso libello exprimere.

LXIV. Quidam interrogatus quid sentiret de eo qui fuerat in adulterio deprehensus; Tardus, inquit, mihi fuisse videtur. Ludens ab inexpectato, significansque quod non fugisset in tempore.

LXV. Quidam deploranti quod uxor sua se de ficu suspendisset; Rogo, inquit, des mihi surculum ex illa arbore ut inferam: per suspensionem ludens, quum vellet intelligi sibi molestam esse uxorem.

LXVI. Quidam mirantibus quod humile candelabrum emisset, Pransorium erit, inquit: eludens joco mendacio, ne parvus videretur. In conviviis utimur humilioribus candelabris, ut exactius pervideamus quæ sunt apposita.

LXVII. Dignuserat nominari, qui de quodam illaudato veluti laudans dixit: Quid huic abest, nisi res & virtus? Similis jocus hodie apud Gallos vulgatissimus fertur, quum ajunt; Sum totus tuus, excepto corpore & bonis.

LXVIII. Sybarita quispiam iter faciens per agros, quum videret quosdam fodientes, dixit, se spectando illos fodientes rupturam capere. Ad hanc vocem auditam quidam ita respondit, At mihi te audienti latus dolet. Tanta erat Sybaritarum mollicies, ut nullum opificium in civitatem admitterent, quod cum strepitu exerceretur, quod genus sunt fabrorum ferrariorum & lignariorum. Atque adeo ne gallum quidem gallinaceum in civitate fas erat alere, ne quid esset quod illis somnum interromperet. Jocus autem in hoc erat, quod agricola probabilis dixit, sibi ex tam stulta voce dolere latera, quam Sybarita dixerat, se ex fossorum ligone sentire rupturam. Latera dolent loquenti, non audienti: & rupturam patitur graviter laborans, non spectator. Commemorat hoc Athenæus in duodecimo.

LXIX. Quum testis qui se dicebat a reo vulneratum, interrogaretur an cicatrices haberet, ingentem in femore cicatricem ostendit: tum adversarius, Latus, inquit, erat opportunius: significans, illum vulnere letaliore dignum.

LXX. Siculo cuidam Scipio Prætor patronum causæ dederat hospitem suum, hominem nobilem, sed egregie stultum. Hic Siculus, Quæso, inquit, Prætor, adversario meo da hunc patronum, deinde mihi neminem dederis. Sentiens, illum tam insigniter stultum, ut illo diversam partem adjuvante posset etiam nullo patrocinante vincere.

LXXI. Quidam videns Favonium, quum nulli adessent famuli, Pompejo per omnia inservientem, usque ad pedum lotionem, pronunciavit Græcum versiculum:

Φεύ τοῖσι γενναίοισιν ὡς ἄπαν καλόν.

Id est:

Clarior viris ut est decorum quidlibet!

LXXII. Qui Scipionis gloriæ invidiebant, dicere solebant, illum esse egregiorum facinorum histriionem, Lælium vero collegam illius actorem. Alludentes huc quod alius est actor fabulæ, alius auctor. Sentiebant, Scipionem præclaras res gerere, sed Lælii consiliis.

LXXIII. In Metiochum nimis in Republica sedulum, nihilque non agentem, illa jactata sunt:

Μητιόχος μὲν στρατηγεῖ, Μητιόχος δὲ τὰς ὁδοὺς,
Μητιόχος δ' ἄρτας ἐπωπταῖ, Μητιόχος δὲ τ' ἀλφίτα,
Μητιόχος δὲ πάντα κείται, Μητιόχος δ' οἰμώζεται.

Id est:

Metiochus dux est, at idem Metiochus curat vias,
Metiochus molis farinas, Metiochus panes coquit,
Metiochus fit cuncta solus, Metiochus ploraverit.

Est aliquid pauca bene agere. Notat Martialis quemdam ardelionem, qui nihil non faciebat belle, quum nihil faceret bene.

LXXIV. Quidam Athenienus indifertus, sed factis strenuus, & artis peritior, quum alius oratione facunda me-

1 ῥῆγμα λαβὼν, quod quamvis fractionem ex nimio conatu significat. Vide Athenæum Lib. xii. p. 518.

meditataque, multa præclare polliceretur; *Viri*, inquit, *Athenienses*, quæ iste magnifice disseruit, ego re efficiam.

LXXV. Sylla quum Præneste oppidum armis cepisset, decrevissetque quicquid erat civium trucidare, hospitem suum iussit excipi, hoc beneficio pensare volens hospitii communicati gratiam. At ille contra libere, *Nolo*, inquit, *patria mea exstinctori debere vitam*: simulque turbæ civium sese admisit, & cum illis trucidatus est.

LXXVI. Idem quum ipsi libellum malus Poeta de populo subjecisset, quod in eum epigramma fecisset, tantum modo versibus alternis longiusculis, statim ex his rebus quastum vendebat, iussit ei præmium tribui, sub hac conditione, *ne quid postea scriberet*. Existimabat ille etiam mali Poëtæ operam aliquo dignam præmio. Simul autem & silentium redemit ab eo qui scribere nesciret: quemadmodum facetus quidam apud nos si quando incidisset in malum tonforem, dabat duplum pretium, hac lege ne rediret.

LXXVII. Servus quidam ab hero Chio negociatore profugerat. Rogatus cur fugisset; *Quoniam*, inquit, *quum adsint bona, mala querit*. Solebat enim herus ille vinum mustum primæque suavitatis vendere, ipse interim non bibens nisi subacidum ac vapescens.

LXXVIII. Servus quidam interrogatus quid ageret dominus, *Exspectat*, inquit, *donec vinum fiat acidum*. Habebat herum perparcum, qui non prius sinebat bibi vinum quam acuisset. Ita fiebat, ut familia semper acidis ac vapidis vinis uteretur.

LXXIX. Quidam servum fugitivum insequens, quum ille in pistrinum se proripuisset; *Ubi*, inquit, *alibi te reperire maluisses*? Servi maxime oderunt pistrinum, eoque detruduntur ob gravissima peccata.

LXXX. Thessalus quidam interrogatus, quinam essent Thessalorum deterrimi; *Qui*, inquit, *a bellicis negotiis otium agunt*. Barbari nesciunt uti pace.

LXXXI. Equiso quidam interrogatus, quid maxime saginaret equum; *Oculus*, inquit, *Regis*. Sentiens, equum optime curari, si dominus frequenter adsit. Idem vult illud celebre, *Frons occipitio prior est*.

LXXXII. Nestor apud Sophoclem ad Ajacem se conviciis incessentem ita loquitur:

Ὁ μὲν φορμαῖ σε, δρῶν γὰρ εὖ κακῶς λέγεις.

De te queror nil, male loquens facis bene.

Aliquid concedendum est viris fortibus deque Republica bene meritis: & bene pensat linguæ vitium, qui factis egregius est.

LXXXIII. Quum Ægyptii qui diu fuerant in præsidio, nec a quoquam dimittebantur, conspirassent ut in Æthiopiam se conferrent, ac Psammeticus Rex eo cognito, consecutus eos obtestaretur, ne patrios Deos, uxores ac liberos desererent, quidam illorum ostenso membro genitali, respondit; *Ubi quæ hoc esset, ibi & liberos & uxores fore*.

LXXXIV. Olim in divitum epulis apud Ægyptios unus quispiam cadaver ligneum, sed quam proxime ad verum effectum ostendit singulis dicens, *in hunc intuens pota & oblecta te, talis post mortem futurus*. Dubites quo animo id fecerint, utrum ut moderatius fruerentur voluptatibus, conditionis suæ memores, an avidius, utpote mox abituris.

LXXXV. Puer quidam apud Platonem educatus, quum ad patrem ex intervallo redisset, eumque vidisset effusus ridentem, admiratus dixit; *Se tale nihil umquam apud Platonem vidisse*. Tanta re est, jam inde a teneris virtuti aduescere.

LXXXVI. Rhodius quidam ministro Romani Imperatoris multa vociferanti ferociter; *Non curo*, inquit, *quid tu dicas, sed quid ille taceat*. Loquacitas caret effectu, taciturnitas habet certiora consilia.

LXXXVII. Ægyptius bajulus gestans quiddam velis opertum, cuidam sciscitanti quid portaret. *Ideo*, inquit, *obvelatum est ne scires, tu vero cur curiose vestigas quod occultatum est*? Solebant vectigalium redemptores explorare sarcinas. Ægyptii autem dicti sunt ἀρχοφόροι.

LXXXVIII. Byzantius quidam quum mœchum in uxore deformi deprehendisset; *Miser*, inquit, *quid opus erat Sapragera dote*? Significans, foeminæ tam deformi nortfuturum fuisse qui concumberet, nisi dote conductum. Nunc

quum illa nacta esset gratis adulterum, quid opus erat Sapragera marito dare dotem, quum esset qui gratis hoc faceret?

LXXXIX. Quidam somniarat se videre ovum ex lecti cubicularis fascia pendens illigatum. Id somnium retulit ad conjectorem. Is iussit ut eo loco foderet, defossum enim esse thesaurum. Fodit, & invenit, & argenti paululum detulit ad conjectorem, de auro dissimulans. Tum conjector; *Quid? nihilne de vitello?* Somniator invenerat aurum argento circum datum in ovi speciem, nec id latuit conjectorem.

XC. Philosophus quidam Pythagoricus a futore emerat phecastia, calceamenti genus, non præsentibus nummis. Paucis post diebus redit ad tabernam redditurus pretium, quumque clausam diu pulsaret januam, fuit qui diceret; *Quid perdis operam tuam? Sutor ille quem queris, elatus & combustus est*: & addidit jocum in Pythagoricum; *Id nobis quidem molestum est, qui in æternum nostros amittimus: tibi minime, qui scis futurum ut renascatur*. His auditis Pythagoricus treis denarios non invita manu domum retulit, subinde manu concutiens, velut de lucro gestiens. Post quum hunc animi affectum reprehendisset, redit ad tabernam, & ait sibi, *Ille tibi vivit, tu redde quod debes*: simulque per clostrum quæ se commissura laxaverat, treis denarios in tabernam immisit, pœnas a se ipso exigens improbæ cupiditatis, ne aduerceret alieno. Prudenter ille quidem qui morbo suppullulanti statim occurrit.

XCI. Vopiscus in divo Aurelio refert apophthegma scurræ cujusdam, qui dixerit, *in uno anulo bonos Principes omnes sculpi posse*. Sentiens, esse magnum Imperatorum numerum, sed in his perpaucos bonos.

XCII. Rex quidam, cujus nomen supprimitur, nominari alioqui dignissimus, quum ipsi porrigeretur diadema, tenuit aliquamdiu manu, dixitque; *O nobilem magis quam felicem pannum, quem si quis penitus cognoscat, quam multis periculis, sollicitudinibus ac miseriis sit refertus, ne humi quidem jacentem tollere dignetur*.

XCIII. Proconsul quidam Romanus in Sicilia conspiciatus quemdam adolescentem admodum sui similem, rogavit similitudinis causam, quum pater suus numquam adisset Siciliam; *At meus*, inquit, *Romam frequenter accessit*. Jocum retorfit Siculus, nihil veritus secures ac virgas Proconsulis. Simillimum huic dictum in Augusto.

XCIV. Quidam dixit eum qui primus populo Romano dedit epulum & congiarium, *exitu causam illi fuisse*. Unde Cæsar Augustus cogitavit aliquando de tollendis hujusmodi largitionibus. Insincerus favor est, qui donis emitur, quæ si minuas, ingens murmur: si tollas, seditio gravis oritur.

XCV. Philippus Macedonum Rex, quoniam pleraque dando perfecit potius quam bellando, jactatum est in illum, *Non Philippum, sed Philippi aurum subegisse Graciam*. Ita Plutarchus in vita P. Æmilii.

XCVI. Romulus primus urbis Romanæ conditor, legitur vini fuisse parcissimus. Is ad cœnam vocatus, quum ibi minimum bibisset, eo quod postridie negotium haberet, dicunt illi familiares; *Si ad istum modum bibant omnes homines, vinum esset vilius*. Ille respondit, *Imo vero carius, si quantum quisque volet bibat, nam ego bibi quantum volui*.

XCVII. Porfena demiratus egregium animum Mutii Scevolæ, qui iratus dextræ suæ quod in stringendo ferro errasset, foculo impositam eam exuri passus est, dixit illi, *Revertere ad tuos, Muti, eis que refer, te quum vitam meam petieris, a me vita donatum*.

XCVIII. Tarquinius Superbus jam exsul factus dixisse fertur, *Se tum denique cognovisse quos habuisset amicos fidos, quos infidos, cum neutris gratiam referre posset*. Qui commodi gratia sunt amici, sublata commodi spe deserunt amicitiam. Sed amicos secundæ res parant, adversæ probant.

XCIX. Horatius rediens ad suos, trium Curiatorum fratrum quos occiderat spolia gestabat, quorum uni desponsa fuerat Horatii soror virgo. Illa agnoscens sponsi paludamentum quod ipsa manibus suis confecerat, solvit crines, ac fletu sponsum mortuum inclamat. Horatius sororem gladio transfigit, dicens, *Abi hinc cum tuo præpropere amore, oblita fratrum mortuorum vivique, oblita patria*. Tantum valuit amor laudis & patriæ gloria.

Tom. IV.

T

C. Quum

C. Quum Collatinus cum paucis familiaribus ad Lucretiam venisset a Sexto Tarquinio vi stupratam, quærenti viro ex more, *sutin' salva? Minime*, inquit Lucretia, *quid enim salvi mulieri amissa pudicitia? Vestigia alieni viri Collatine in lecto sunt tuo. Sed corpus tantum violatum est, animus insons est, mors testis erit*: his dictis cultum quem abditum habebat, in corpore infixit, & collapsa est moribunda.

CI. C. Plautius Consul de Privernatibus qui a Romanis desciverant, ad Senatum retulit: ac variantibus sententiis, quidam Privernatum legatos percontatus est, quam poenam viderentur meruisse; *Eam*, inquit e legatis unus, *quam merentur qui se libertate dignos censent*. Hic Consul; *Quid*, inquit, *si vobis poenam remittimus, qualem vobiscum pacem habituri sumus? Si bonam dederitis*, inquit, *& fidelem & perpetuam: si malam, haud diuturnam*.

CII. A Papirio Cursore viro impigro equites ausi sunt petere, ut pro re bene gesta relaxaret aliquid laboris. Quibus ille; *Ne nihil*, inquit, *remissum dicatis, remitto, ne utique dorsum demulceatis quum ex equis descenderitis*. Hoc non erat remittere laborem, sed equo curando aliquid adimere. Nisi forte sensit, quosdam milites delicatiores, post equitandi laborem jubere solitos sibi defricari tergum. Hoc operæ Papirii suis remisit.

CIII. Romani dicebant, *prima Gallorum praelia plus quam virorum esse, postrema minus quam feminarum*: quod primo impetu feroces essent, mox demitterent animos.

I. Quum exercitus Romanus terga daret Samnitibus, M. Attilius Consul equo prævectus ad portam castrorum edixit, ut quicumque miles ad vallum tenderet, sive Samnis esset, sive Romanus, pro hoste haberetur: *Quo pergis*, inquit, *miles? & hic arma & viros invenies, nec vivo Consule tuo nisi victor castra intrabis*. Proinde elige an cum cive, an cum hoste pugnare malis.

II. Sagunto a Pœnis contra fœdus oppugnato, Romani legatos misere Carthaginem, in quibus erat Q. Fabius, exploraturos an id publico consilio factum esset. Ad id quum quidam Carthaginensium princeps ferocius respondisset, Romanus sinu ex toga facto; *En*, inquit, *vobis bellum & pacem adportamus, utrum placet sumite*; quum Pœni ferocius reclamarent, *daret utrum vellet*, Romanus effuso sinu; *Bellum*, inquit, *damus*. Responderunt Pœni, *se accipere, eoque animo gesturos quo ille daret*.

III. Martius Coriolanus in bello adversus Volscos, quum rogaretur ut labore ac vulneribus æger sese in castra reciperet; *Non est*, inquit, *victoris laborare, moxque hostem fugientem insectatus est*. Victoriæ dulcedo excutiebat omnem molestiæ sensum.

IV. Quum ob bene navatam operam ante prædæ divisionem e singulis rebus, equis & captivis denos sibi eligere juberetur, insuper & equo pulcherrimo donatus a Consule; *Lator*, inquit, *a Consule laudari, equumque fortitudinis præmium lubens accipio, cetera non tam decora quam mercedem non accipiam*: fuitque communi reliquorum sorte contentus. Nec aliud extra ordinem petiit, quam ut Volscus quidam vir probus & æquus, quo hospite & amico fuerat usus Coriolanus, non venderetur captivus, sed suæ libertati relinqueretur. Huic animo contemptori pecuniæ, & hospitii memori, magis applausum est quam victoriæ.

V. Quum Coriolanus merito iratus ingrato populo Romano, exitium urbi moliretur, nec a legatis, nec a Sacerdotibus exorari posset, Veturia mater una cum uxore filii ac liberis in castra venit. In cujus complexum quum accederet Coriolanus; *Sine*, inquit illa, *prius sciam, utrum ad hostem an ad filium venerim: & utrum captiva an mater in castris tuis sim*. Hæc aliaque quum dixisset, matrem complexus; *Expugnasti*, inquit, *& vicisti iram meam. Patria, te mihi quamvis merito invisam, hujus precibus dono*.

VI. Attilius Regulus, qui fuit primo bello Punico bis Consul, ajebat, *Neque fecundissimis locis agrum insalubrem parandum, neque essetis saluberrimum*. Frustra salubris est locus ubi peritur fame. Et frustra fertilis est, ubi non licet vivere.

VII. T. Manlius Torquatus Consulatum magno consensu recusavit, excusans adversam valetudinem oculorum: sed instantibus cunctis; *Alium*, inquit, *Quirites, quaerite, cui mandetis istum honorem. Nam si me suscipere coegeritis, nec ego mores vestros ferre, nec vos meum imperium perpeti poteritis*.

VIII. C. Figulus in petitione Consulatus repulsam passus est. Id eo gravius tulit, quod patrem haberet bis Consullem. Ad hunc quum postridie comitiorum complures venissent consulendi gratia, nam erat juris civilis peritissimus, omnes dimisit, ita præfatus: *omnes consulere scitis, Consullem facere nescitis*.

IX. M. Drusus Tribunus plebis, non contentus L. Philippum Consullem præcipitasse in carcerem, quod se loquentem ausus esset interpellare, quum Senatus ad eum misisset ut veniret in curiam, *Cur non potius*, inquit, *Senatus ad me venit in Hostiliam rostris propinquam? Quid consequutum? Tribunus Senatus auctoritatem despexit, Senatus Tribuni verbis paruit*.

X. C. Fimbria procurarat ut Scævola in funere C. Marii jugularetur, quem ut cognovit ex vulnere recreatum, apud populum deferre instituit. Rogantibus quid optimo innocentissimoque viro esset objecturus; *Objiciam*, inquit, *quod parcius corpore telum recepit*: quasi hoc ipsum crimen esset non perisse.

XI. Quum M. Tullius in Senatu dixisset, incendium a Catilina excitatum; *Sentio*, inquit Catilina, *idque si aqua non potuero, ruina exstinguam*. Vox non hominis, sed Furiae.

XII. Manlius Torquatus quum e Macedonia venissent legati, graves querelas deferentes de filio ejus Decio Syllano, qui eam provinciam obtinuerat, a Senatu petiit, ne quid ea de re statuerent, prius quam ipse causam cognovisset. Quum Senatus illi cognitionem detulisset, domi sedit, solusque utrique parti per totum biduum vacavit, tertia die pronunciavit in hanc formam; *Quum Syllanum filium pecunias a sociis accepisse probatum sit, & Republicæ & domo mea indignum judico, protinusque e conspectu meo abire jubeo*.

XIII. Aulus Fulvius filium ingenio, litteris & forma florentem, quoniam in Catilinæ castra properabat, ex itinere retractum occidit, dicens; *Ego te non Catilina adversus patriam, sed patria adversus Catilinam genui*.

XIV. M. Castritius Placentiæ magistratum gerens, Cn. Carboni Consuli jubenti decretum fieri, quo sibi obsides a Placentinis redderentur, non paruit: atque adeo minitanti dicentique, *multos habeo gladios*, respondit, *Et ego annos*: declarans se senectutis præsidio fretum, non metueret gladios.

XV. Cæselius quum nec Triumviris obtemperaret, & multa libere de C. Cæsaris temporibus loqueretur, admonentibus amicis ut sibi caveret; *Dua*, inquit, *res sunt, quæ ceteros reddunt formidolosos, mihi maximam suppeditant fiduciam, senectus & orbitas*. Senex cito periturus est etiam si nemo occidat. Et orbus nec habet quos curet, nec habet quibus timeat. Solet enim ultio in liberos propagari.

XVI. Quum navis qua Granius Prætorius Quæstor vehebatur, in Scipionis Metelli potestatem venisset, Scipioque cæteris directis Quæstori salutem polliceretur, Quæstor ita respondit; *Cæsaris milites salutem dare, non accipere solent*. Tantum locutus pugione sese confodit. Hos animos Cæsar suis inspiraverat.

XVII. Granius præco patrono malo quum dicendo vocem obtudisset, suasit ut simul ac domum redisset, frigidum mulsum biberet: quum is respondisset; *Perdram vocem si id fecero; Melius est*, inquit Granius, *perdere vocem quam reum*.

XVIII. Idem quum P. Nasica tum Consul, cujus iussu justitium in medio foro edixerat præco Granius, rogaret eum domum descendentem, *quid tristis esset, an quod auctiones essent*; *Imo vero*, inquit Granius, *quod legiones*: notans eum quod armis rem gereret. Libera sane vox præconis in Consullem: sed eximie moderationis exemplum, hoc impune licuisse præconi.

XIX. Idem M. Druso Tribuno plebis homini potentissimo, sed multa in Rempublicam molienti, quum ab eo, ut fit, salutareretur his verbis, *Quid agis Grani? Imo vero*, inquit, *tu Druse quid agis? Utrumque refertur a M. Tullio in oratione pro Cn. Plancio*.

XX.

1 Ita habet Cicero in Oratione pro Plancio c. xiv. prout legere est in melioribus Editionibus: *Consuli P. Nasica Præco Granius, medio in foro, cum ille edicto iussit domum descendens rogasset quid tristis esset, an quod rejectæ auctiones essent? Imo vero, inquit, quod legationes*. Ad quem locum vide Interpretes.

XX. M. Lucullum quod Bruti & Cassii partes secutus fuerat, M. Antonius occidit. Hujus mortem quum Volturnius, qui vivum familiariter coluerat, sine fine deploraret, ad Antonium pertractus ait, *Fube me protinus ad Luculli corpus ductum occidi. Neque enim illi exstincto superesse debet, quum ei infelicitis militia auctor exstiterim.*

XXI. C. Furius Cresinus e servitute liberatus, quum e parvo admodum agello largiores multo fructus perciperet quam ex amplissimis vicini, in magna invidia erat, quasi fructus pelliceret veneficiis. Quamobrem illi dicta dies est a Sp. Albino curuli. Reus metuens damnationem, quum in suffragium oporteret ire tribus, omnia instrumenta rustica in forum attulit, adduxit & filiam validam, bene curatam ac vestitam, ferramenta egregie facta, graves ligones, vomeres ponderosos, boves saturos, postea dixit; *Veneficia mea, Quirites, haec sunt, nec possum vobis ostendere, aut in forum producere lucubrationes vigiliasque & sudores.* Omnium sententiis absolutus est. Meminit hujus & Plinius libro decimo octavo, capite sexto.

XXII. Q. Flavius apud populum reus actus accusante C. Valerio, quum quatuordecim tribuum suffragiis damnatus esset, proclamavit se innocentem opprimi, cui Valerius æque clara voce respondit, *nihil sua referre nocens an innocens periret.* Ea vox tam violenta reliquis tribus reo conciliavit, itaque reus quem prostratum credebat, absolutus est.

XXIII. Pomponius Atticus in funere matris quam extulit nonagenariam, ipse natus annos sexaginta septem, gloriatus est, *quod numquam cum matre in gratiam redisset, numquam cum sorore fuisset in similitate,* quam prope æqualem habuit. Hanc vocem se ab ipso audisse scripsit Cornelius Nepos. Plus autem est non redisse in gratiam, quam non fuisse in similitate. Matrem numquam offenderat, inter ipsum & sororem etiam si quid incidit offensarum, numquam exierunt in similitatem, quæ tamen inter fratres & sorores frequenter acerrimæ solent exsistere.

XXIV. Amisâ classâ circa Siciliam, Pœni de pace cum Romanis ineunda consultabant. Amilcar negabat se audere ire ad Consules, ne idem accideret ipsi a Romanis, quod Pœni fecerant Cornelio Asinæ Consuli, cui legato catenæ sunt injectæ. Hanno melius sentiens de fide Romana, profectus est. Cui liberius exponenti causam Tribunus militum minitans, dixit, *Et illi posse accidere, quod accidisset Cornelio Consuli.* Hic uterque Consul Tribuno filere jussu; *Isto,* inquit, *metu Hanno te fides nostra civitatis liberat.*

XXV. Samnitibus consultantibus quid de legionibus Romanis apud furcas Caudinas inclusis fieri deberet, Herennius Pontius suavit, ut inviolatæ dimitterentur. Postero die eadem de re consultus, respondit *ad unum usque delendas.* Sentiens, aut clementer magno beneficio demerendos hostes, aut irreparabili jactura vires illorum comminuendas. Neutrum secutus est exercitus, sed sub jugum missos contumelia magis illos in se provocavit.

XXVI. M. Bibulus in Syria duos egregiæ indolis filios amisit a Gabinianis militibus Ægypti occisos. Horum interfectores Cleopatra ad illum victos misit, ut in eos pro arbitrato suo animadverteret: at ille eos protinus intactos ad Cleopatram reduci jussit, dicens *ejus vindicta potestatem non suam, sed Senatus esse debere.*

XXVII. C. Sulpicius Gallus uxorem repudiavit, quod aperto capite fuisset foris, *Lex,* inquit, *tibi meos unius præfinit oculos, quibus formam tuam approbes, his ornamenta comparato, his esto speciosa: aliis velle videri formosam, & suspitione & in crimine hæreat necesse est.*

XXVIII. Tiberio Senatu ingrediente, surgens adulator quidam exclamavit, *esse libere loquendum, nec reticenda qua ad Rempublicam attinerent.* Erectis ad hanc vocem omnibus, ipso etiam Tiberio attento; *Audi,* inquit, *Cæsar, in quo te reprehendimus omnes, licet nullus audeat palam fateri. Impendis te ipsum nobis, corpus tuum diurnis nocturnisque laboribus & curis pro Republica conficiens.* Hujusmodi multa quum diceret, sub libertatis prætextu turpiter adulans, C. Severus subjecisse fertur, *Ista tanta libertas hunc hominem dabit exisio.*

XXIX. Quum in Senatu variantibus sententiis, Cato censeret perpetuam Dictaturam, ut tyrannicam potentiam e Republica tollendam, Bibulus quum esset Pompejo inimicus, primus in Senatu rogationem tulit, ut unicus Con-

sul Pompejus decerneretur; *Aut enim,* inquit, *Respublica ab imminente procella per illum liberabitur, aut optimo parendum erit.* Egregius animus qui privatam similitudinem posthabuit Reipublicæ commodis. Eam sententiam Cato dixit se ab alio dictam comprobare, licet ab ipso non debuerit proficisci.

XXX. Rutilius quum aliquando Romæ adisset Musonium, rogavit; *dic mihi, Musoni, Jupiter Servator quem tu imitaris num fœneratur?* Notans illius inopiam, qui cogebatur interdum accipere mutuum. Ad hoc arridens Musonius; *At ne fœnerat quidem, Rutili.* Turpius est ad fœnus dare quam accipere. At Rutilius, quum ipse faceret quod gravius est, objecit illi quod erat levius.

XXXI. Valerio Publicolæ Jovis ædem dicanti, jamque ex more postem tenenti, Marcus illius frater derepente funestum nuncium ingessit dicens: *O Consul, filius tuus morbo periit in castris.* Ob eum nuncium mœstis omnibus, Publicola nihil commotus; *Cadaver,* inquit, *quolibet abjicite,* simulque dedicationem solenni ritu peregit. Nec tamen verum erat perisse filium, sed data opera factum est, ut a dedicatione revocaretur, atque is honos ad alium transfiret. Quamquam Livius libro ab urbe condita secundo hoc aliquanto diversius narrat.

XXXII. Cæsetius Eques Romanus, quum a Cæsare filium abdicare juberetur, quod is Tribunus p'ebis cum Marullo collega ei invidiam movisset regni adfectati; *Citius,* inquit, *Cæsar, tu mihi omnes filios meos accipies, quam ego ex his unum nota pellam mea.*

XXXIII. Titus Labienus equiti strenuo de præda Gallica aurum donavit. Id videns Scipio dixit equiti, *Habebis donum viri divitis.* Hac voce audita eques aurum ad pedes Labieni abiecit. Idem quum audiret Scipionem dicentem, *Imperator te armillis argenteis donat,* alacer gaudio abiit. Miles aurum contempsit, honorem amplexus est.

XXXIV. Q. Fabius Minutius, hortante filio ut locum idoneum paucorum jactura caperet; *Visne,* inquit, *tu ex illis paucis esse?* Admonens non esse boni ducis, ullius militis incolumitatem contemnere.

XXXV. Fabricius Cineæ Epirotarum legato, magnam auri vim dono offerenti, recusavit accipere, dicens: *Se malle imperare aurum habentibus quam habere aurum.*

XXXVI. M. Livius fuso Hasdrubale, nonnullis suadentibus ut hostes ad internecionem insequeretur; *Aliqui,* inquit, *& supersint, qui de victoria nostra nuncium hostibus perferant.*

XXXVII. Varro Pauli collega, quoniam ex Cannensi pugna quæ Romanis fuit infelicitissima superfuit, honores a populo delatos recusavit, dicens, *felicioribus magistratibus opus esse Reipublicæ.* Quum animum gereret inculpatum, fortunæ suæ Reipublicæ ultro poenas dare voluit, virob hoc ipsum summis dignus honoribus.

XXXVIII. Curius devictis Sabinis quum ex Senatusconsulto ei ampliaretur agri modus, quem consummati milites accipere solebant, recusavit, & gregalium portione contentus fuit, dicens, *esse malum civem, cui non esset satis id quod ceteris esset satis.*

XXXIX. Hortensius Orator ob cultum mundiolem, ac gesticulationes in dicendo molliores, crebro male audiebat in ipsis etiam judiciis. Sed quum Lucius Torquatus, homo subagrestibus & infestis moribus, quum, apud concilium de causâ Syllæ quereretur, non jam histrionem illum diceret, sed gesticulatricem, Dionysiamque, notissimæ saltatriculæ nomine compellaret: tum voce molli demissaque Hortensius; *Dionysia,* inquit, *Dionysia malim equidem esse, quam quod tu Torquate, ἀμύστος, ἀγροδιαύτος, ἀπρόκοιτος, id est, Inelegans, agrestis, aditu difficilis.* Periculose maledixit alteri, cui vel idem, vel simile, vel diversum, sed deterius vitium potest objici.

XL. Idem gloriari solebat, quod numquam bello civili interfuisset. Refert M. Tullius epistola ad Celiū libro secundo.

XLI. L. Crassus Orator de Menenio homine prælongo dixit, *quod quoties in forum descenderet, caput ad Fabii formicem offenderet.* Jocus est ab hyperbole. Nam arcus Romæ tam alti sunt, ut vix hasta possis contingere curvaturæ summum.

XLII. Idem Cenfor Cn. Domitio collegæ exprobranti quod

ti quod ob murenā in vivario mortuam lacrymasset; *At tu, inquit, quum uxores tres extuleris, nullam emisisti lacrymam.* Scite retorsit convitium. Notavit illum quasi curasset uxorum mortem. Et alioqui turpius est, in uxoris funere non flere, quam ob murenā emittere lacrymas.

XLIII. Idem Cn. Domitius L. Crasso collegæ exprobravit, quod Censor tanti habitaret, eo quod in porticu domus haberet columnas Hymettias, pro domo ejus millia nummum identidem promittens. Crassus ut erat præfenti ac festivo ingenio, rogavit collegam *quanti ipse domum suam aestimaret.* Is respondit, *Sexagies sestertium.* Rursum Crassus, *Quanto igitur, inquit, eam minoris aestimas, si decem arbusculas succidero?* Eæ fuerunt loti patula ramorum opacitate lascivæ, quum Domitius respondisset, *tricies sestertium.* Uter, inquit Crassus, *nostrum luxuriosior, egone, qui decem columnas centum millibus nummum emi, an tu qui decem arbuscularum umbram tricies sestertium aestimas?* Ita est ingenium hominum ad aliena vitia perspicax, ad sua cæcum.

XLIV. Lucius Philippus Consul L. Crasso summæ dignitatis & eloquentiæ viro, manum injici jusserat, eo quod vocem illius indigne ferret, qua dixerat, sibi alio Senatu opus esse. At Crassus rejecto lictore; *Non es, inquit, mihi tu Philippe Consul, quando ego tibi non sum Senator.*

XLV. L. Crassus Mummium cognomento Divisorem, dixit ita sibi nomen invenisse in campo Martio, quemadmodum Neoptolemius invenerat ad Trojam.

XLVI. L. Crassus cuidam roganti num molestus esset illi futurus, si bene mane ante lucem ad eum veniret, quum respondisset, *non eris molestus, & ille subjecisset, Jubebis igitur te suscitari?* Crassus, *at tu certe negaraste fore molestum.* Venire non erat molestum, sed suscitari molestum. At percontator hoc ipsum quærebat, an si mane veniret consulurus, futurus esset molestus. Crassus per jocum sic interpretatus est, ut si veniret mane, ne molestus esset.

XLVII. Idem apud Perpennam judicem defendebat Aculeonem, quem accusabat L. Aelius Lamia homo deformis. Is quum interpellaret odiose, *Audiamus, inquit Crassus, pulchellum puerum.* Huic dicto quum esset arrisum; *Ingenium, inquit Aelius, ipse mihi fingere potui, formam non potui.* Tum Crassus; *Audiamus igitur, inquit, disertum.* Multo arrisum est vehementius.

XLVIII. L. Porcius Nasica quum ex more conceptis verbis a Catone Censore rogaretur, *habesne uxorem ex animi tui sententia?* *Habeo, inquit, at Hercle non ex animi tui sententia.* Verum ob eum jocum intempestivum multa illi dicta est.

XLIX. Scipio Nasica quum ad Poëtā Ennium venisset eique ab ostio quærenti Ennium, ancilla dixisset eum domi non esse, Nasica sensit illam hoc domini jussu dicere, & illum intus esse. Ac tum quidem dissimulans abiit. At paucis post diebus quum ad Nasicam venisset Ennius, eumque a janua quæreret, exclamat ipse Nasica, *se domi non esse.* Tum Ennius. *Quid? Ego, inquit, non agnosco vocem tuam?* Hic Nasica, *Na tu homo es impudens, ego quum te quærerem ancilla tua credidi, tu mihi non credis ipsi?*

L. Idem Nasica quibusdam dicentibus, res Romanas jam in tuto esse, extinctis Carthaginiensibus, Græcis in servitutem redactis; *Immo, inquit, nunc demum summo in periculo sumus, posteaquam nulli supersunt, quos vel timeamus, vel revereamur.* Sensit, inimicos per occasionem utiles esse nobis, per quos non licet impune secureque negligentes esse.

LI. Idem quum Ædilitatem curulem adolescens peteret, ac ut candidati solent manum cujusdam opere duratam prenfaret, rogavit hominem, *num manibus ambularet.* Hoc dicto rusticanae tribus suspicantes sibi exprobratam paupertatem, effecerunt ut repulsam ferret. Tantum obfuit jocus intempestivus.

LII. In Gallico triumpho milites hos versiculos jactabant in Cæsarem:

Urbani servate uxores, mæchum calvum adducimus.

Auro in Gallia stuprum emisisti, hic sumpsisti mutuum.

Notabant quod in provincia agens alienas uxores auro corruerit, Romæ non emerit, sed mutuum sumserit, quod uxor ipsius male audiret de Clodio. Nisi forte quiddam obscœnius intelligi voluerunt. Nam Suetonius aliquanto post commemorat, quod Curio pater in oratione quadam ap-

pellabat illum, omnium mulierum virum, & omnium virorum mulierem.

LIII. C. Gracchus ad quemdam Corneliæ matri obtreçantem; *Tu, inquit, Corneliā vituperare audes, qua Tiberium peperit?* Et adjecit; *Qua fronte te Cornelia comparas, an tu peperisti ut illa?* Atqui nemo civis ignorat, diutius illam sine viro fuisse, quam te virum. Is in quem hæc dicebantur male audiebat de mollicie.

LIV. Populus Romanus Carbone pollicente quippiam & addente jusjurandum cum execratione, populus vicissim juravit *se illi non credere.* Probis viris & injuratis habenda fides, levibus ne juratis quidem. Refertur ad id versus Menandricus:]

Τρόπος ἐστὶ ὁ πείθων τῷ λέγοντος, ἢ λόγος.

Id est:

Suadet loquentis vita, non oratio.

LV. Silenus senex, a Mida captus rogatus est *quid esset homini optimum:* diu silentium tenuit, tandem adactus ut diceret, respondit, *Optimum esse numquam nasci, proximum quam occissime aboleri,* atque hoc pretio dimissus est. Hujus dicti præter alios meminit Ovidius libro Metamorphoseon undecimo.

LVI. Livii Drusi ædes publicæ pluribus ex partibus patebant vicinorum prospectui. Hoc incommodum se faber quinque talentis correcturum pollicebatur, effecturum ne pars aliqua esset obnoxia prospectui. Tum Drusus, *Decem, inquit, dabo, si talem reddas domum meam, ut undique pateat omnium oculis, quo non vicini tantum, sed omnes cives perspicere possint quomodo domi mea vivatur.*

LVII. Servilius dissuadens legem quam ferebat M. Pinarius: *dic mihi M. Pinari, inquit, si contrate dixerō, num mihi maledicturus es, ut ceteris soles?* Ut sementem, inquit Pinarius, feceris, ita & metes: per allegoriam minitans illum male auditurum, si malediceret.

LVIII. Libo quum Servilio Galbæ dixisset, *quando tandem Galba exibis de triclinio tuo?* mox audiit, *quum tu de cubiculo alieno.* Libo notavit Galbam, quod L. Scribonio Tribuno plebis judices ferret familiares suos, & conviviis corruptos. Galba vicissim illum notavit adulterii.

LIX. Celebratur & Glauciæ dictum in Metellum; *Villam habes in Tiburte, cortem in Palatio.* At cors villæ solet esse contigua. Notavit autem illum, quod multos sibi cibo largitionibusque devinxerit, quod idem aliis verbis Libo objecit Galbæ. In corte aluntur animalia domestica.

LX. Quum Sextus Titius se Cassandram esse diceret, ob conjecturam, opinor, quod illa esset fatidica; *Multos, inquit Antonius, posses Ajaces tuos Oileos nominare:* notans illius impudicitiam. Nam Ajax Cassandram de templo Palladis raptam vi constupravit.

LXI. Quum Gallus qui testimonium ferebat contra Pisonem, dixisset innumerabilem pecuniam Magio præfecto datam, idque Scaurus tenuitate Magii redargueret; *Erras, inquit, Scaure, ego enim Magium non conservasse dico, sed tamquam nudus nuces legeret, in ventrem abstulisse.* Correxerit sermonem suum Gallus, sed ita, ut crimini corruptelæ crimen adderet luxus.

LXII. M. Cicero, M. Tullii pater dicebat *Italos similes esse Syrorum venalium, quorum ut quisque sciret optime Grace, ita esse nequissimum.* Sentiens, una cum litteris Græcorum mores ad Latinos demigrare. Unde quod M. Tullius fuit iniquior Græcæ nationi, propemodum videri possit illi fuisse hæreditarium.

LXIII. Testio Penario mos erat in dicendo mentum intorquere. Is quum adversarium urgeret, ut diceret si quid vellet; *Dicam, inquit, si nucem fregeris.*

LXIV. Huic simillimum est quod de Vespasiano patre narrat Suetonius, quum scurrā multa in alios jacentem, provocasset ut in se quoque diceret aliquid; *Dicam, inquit, ubi ventrem exonerare desieris:* alludens ad formam Cæsaris, qui faciem habebat nitentis. In cujusmodi hominem jocus exstat Martialis:

Utere lactucis ac mollibus utere malvis,

Nam faciem duram Phæbe cacantis habes.

LXV. C. Fabricius P. Cornelium hominem ut putabatur avarum & furacem, sed egregie fortem ac bonum

Impe-

¹ Hunc locum carpit P. Leopardus Emend. L. x. c. 17. quasi Eras- mus scripsisset *Julii Drusi Publicola.* Quod fuit in prioribus Editionibus, sed expendatum in Ed. anni M D XL.

Imperatorem, suo suffragio fecerat Consulem. Huic quum Cornelius ex more gratias ageret, quod immemor similitatis ipsum fecisset Consulem, bello præsertim magno & gravi; *Nihil est, inquit, quod mihi gratias agas, si malui compilari quam venire.* Compilamur furto, veneunt bello capti. Proinde inimico favit, cujus dexteritate sperabat fore, ne Romani venirent in manus hostium.

LXVI. Scævola Septumulejo Anagnino, cui pro capite C. Gracchi, aurum erat repensum, roganti ut se in Asiam Præfectum duceret; *Quid tibi vis, inquit, insane, tanta malorum est multitudo civium, ut tibi hoc confirmem, si Roma manseris te paucis annis ad maximas pecunias esse perventurum.* Notavit avaritiam hominis, præfecturam non ob aliud ambientis, nisi ut spoliaret provinciales, ac ludens finxit, id citius consecuturum Romæ. Hoc dictum Fannius in Annalibus adscribit Africano Æmiliano, qui dictus fuerit Iron.

LXVII. Q. Scævola Publii filius, quum postulasset ut fundus cujus emptor erat, sibi semel indicaretur, idque fecisset venditor, dixit *se pluris estimare, & adjecit pretio centum millia.* Exemplum integritatis vix hoc seculo credibile.

LXVIII. C. Publicius solitus est dicere P. Mummius, *cuiusvis temporis hominem esse.* Sentiens, illum dexteritate facilitateque ad omnem vitæ statum esse accommodum. Eodem sensu Pollionem Asinium omnium horarum hominem legimus. Et Tiberius Cæsar duos familiaris ab ipso dilectos, *omnium horarum amicos* vocare solebat.

LXIX. Africanus Cenfor tribu movebat Centurionem, qui in Pauli pugna non adfuerat: ille quum diceret se custodiæ causa in castris remansisse, rogaretque cur ab eo notaretur, *Non amo, inquit Africanus, nimium diligentes.* Dissimulavit Centurionis ignaviam, & accusavit nimium diligentem custodiam.

LXX. Livius Salinator quum Tarentum amisisset, arcem tamen retinuit, multaue ex ea prælia præclare gessit. Quum autem post aliquot annos Fabius Maximus eam urbem recepisset, rogavit eum Salinator, *ut meminisset se opera ipsius Tarentum recepisse.* *Quid ni, inquit Maximus, meminerim. Numquam enim ego recepissem, nisi tu perdidisses.* Jocus hinc est, quod Maximus diversum ex alterius verbis excepit, quam ille volebat. Refert M. Tullius lib. de Oratore 2. & Plutarchus in vita Fabii Maximi, tamen si hic M. Lucium appellat, nec addit Salinatoris cognomen.

LXXI. Idem quum bellum adversus Asdrubalem gesturus urbem egrederetur, monitus est a Fabio Maximo *ne prius cum hoste conferret, quam vires animumque illius cognosceret.* Is respondit se primam quamque occasionem pugnae arrepturum. Percontantibus quid ita properaret, *Us quam celerrime, inquit, aut gloriam ex hostibus victis, aut ex civibus prostratis gaudium capiam.* Virtus & ira sermonem hominis inter se partitæ sunt, illa triumphi avida, hæc injustæ damnationis memor.

LXXII. Mancina quum audisset Antonium Censorem, cui male volebat, a M. Duronio de ambitu postulatum; *Aliquando, inquit, tibi tuum negotium agere licebit.* Censores in aliorum mores inquirunt, at qui reus est, habet ex se quod agat.

LXXIII. Q. Opimius Consularis quum esset adolescentulus male audivit. Is Ægilio homini festivo, qui videbatur mollior, nec erat, sic exprobravit molliciem; *Quid tu Ægilia mea, quando ad me venies cum tua lana & colo?* Lepide retorfit Ægilius; *Non Pol, inquit, audeo, nam me ad famosas vetat mater accedere.* Alter simulabat orationem velut ad foeminam, alter accepta persona simulationem vertit in irrisionem.

LXXIV. Inter falsa commemorat & illud M. Tullius ex Nævio, apud quem filius dicit patri, *Quid ploras pater?* isque respondet, *Mirum ni cantem, condemnatus sum.* Indignatur senex submorosus rogari cur ploret, quasi damnatus magis cantare debuisset. Perinde quasi si quis interroget ægrotum: cur suspiras, aut cur decumbis?

LXXV. Scaurus accusabat Rutilium ambitus, quum ipse Consul esset factus, ille repulsam tulisset, & in tabulis ejus ostendebat litteras A F P R, easque sic interpretabatur, *Actum Fide P. Rutilii.* Contra Rutilius dicebat illis significari, *ante factum, post relatum.* Tum C. Caninius

A Eques, qui Rutilio aderat, exclamabat, *Nentrum illis litteris declarari.* Quum Scaurus dixisset, quid igitur? festiviter in ipsum torfit, *Æmilius fecit, plectitur Rutilius.* Probabilius enim erat illum ambitum commississe qui obtinuerat, quam qui repulserat. Simile quiddam memoratur de Beda, quem Venerabilem dicunt. Huic Romam profecto quum ostendissent has litteras saxo insculptas S P Q R, quibus significari volunt, *Senatus Populusque Romanus*, ac velut hospes rogaretur, quid sibi vellent illæ litteræ, dissimulans dixit, *Stultus populus querit Romam.*

B LXXVI. M. Scaurus quum pro Rostris accusaretur, quod a Rege Mithridate ad prodendam Rempublicam pecuniam acceperat, ita causam suam egit; *Iniquum est, Quirites, quum inter alios vixerim, apud alios mercedem vitam reddere. Sed tamen audebo vos interrogare; Varius Suetonensis ait, M. Æmilium Scaurum mercede corruptum populum Romanum prodidisse, M. Æmilium Scaurus huic culpa se affinem esse negat, utri creditis?* Nominato tantum actore & reo populus accusationem repulit.

C LXXVII. C. Memmius quum accusaret Bestiam reum, cui patronus erat Scaurus, ac forte funus quoddam duceretur; *Vide, inquit, Scaure, mortuus rapitur, si potes esse possessor:* notans Scaurum, qui male audiebat quod Phrygionis Pompeji bona sine testamento possideret.

LXXVIII. Quum Silus testis læsisset Pisonem reum, cui Crassus aderat, prolato crimine, quod se in eum dictum audisse dicebat; *Potest fieri, Sile, inquit Crassus, ut is unde te audisse dicis, iratus dixerit.* Annuit Silus. *Potest etiam, inquit, fieri, ut tu non recte intellexeris.* Quum id quoque toto capite annuisset Silus, ut se Crasso daret, subjecit Crassus; *Potest etiam fieri, ut omnino quod te audisse dicis, numquam audieris.* Hoc adeo præter expectationem, ut Silum testem omnium risus obrueret.

LXXIX. C. Lælius cuidam malo genere nato, obicienti sibi quod indignus esset suis majoribus; *At Hercle, inquit, tu tuis dignus es.* Id si dicas bono viro ex bonis prognato laus est: sin malo ex malis prognato, grave convitium est.

D LXXX. M. Cincius quo die legem de donis ac muneribus tulit, C. Centoni prodeunti, ac satis contumeliose interroganti, *quid fers Cinciole?* *Ut emas, inquit, si tui velis:* notans illum quod donatis & commodaticis rebus uti gauderet. Allusit autem ad illud decantatum in primis, emere malo quam rogare. Adhæc, amphibologia est in verbo ferre: fert enim qui promulgat legem, & fert qui portat aliquid venale.

E LXXXI. M. Lepidus quum in campo sese exercentibus ipse in herba recubisset; *Vellem, inquit, hoc esset laborare.* Hujus generis est Terentianum, *Quam vellem mos esset amicis etiam noctu operam dare.* Optat enim adolescens quod fieri non potest.

LXXXII. Quum M. Lepidus Cenfor M. Antistio Pyrgensi equum ignominia causa ademisset, & amici vociferantes quærerent, quid ille patri suo responsurus esset, cur ademptum sibi equum diceret, quum optimus colonus, parcissimus, modestissimus ac frugalissimus esset; *Dicat, inquit, me nihil horum credere.* In simili argumento lusus Augustus, sed civilis, dic me tibi displicuisse.

LXXXIII. Pomponius vir insignis multis vulneribus in bello acceptis quum ad Mithridatem adductus ab eo quæreretur, an si curaret eum, vellet sibi esse amicus. *Sit tu, inquit, Romanis amicus fueris, me quoque amicum habebis.*

F LXXXIV. Spurina aruspex admonuit C. Cæsarem, caveret discrimen ingens quod ultra Calendas Martias non proferretur. Eo die quum iret in Senatum, Spurinæ forte obvio, *Quid ais, inquit, nonne venere Calende Martia?* *Venere, inquit, sed nondum præteriere.* Nam eodem die cæsus est Cæsar.

LXXXV. Spartaco in Crassum omnes moventi copias, quidam equum dono obtulit. At ille; *Si vicero, inquit, plurimos ex hoste equos habiturus sum; Si victus fuero, nec hic mihi futurum est usui:* simulque cum dicto equum gladio transverberatum interemit.

LXXXVI. Quum Pompejus gravi laboraret invidia propter immodicam potentiam, & ob vulnus, fascia linea tibiam vinctam haberet, dixit aliquis; *Quid refert ubi gestet diadema, in capite an in crure?* Nam fascia olim erat intigne Regum.

LXXXVII.

LXXXVII. Quoniam Fabius contando eludebat hostem, quum Marcellus viribus urgeret Annibalem, ille dictus est *clypeus Romanorum*, hic *ensis*, quod illi præcipuum studium fuit, ne quid cladis acciperent Romani, alteri ut hostem perimeret.

DIVERSORUM GRÆCORUM APOPTHEGMATA.

LXXXVIII. Anytus amicorum Alcibiadis unus, cum ad cenam rogarat: ille recusavit, sed domi bene potus cum famulis comessabundus irrupit, stansque ad ostium coenaculi iussit famulos vasa diripere, & ad suas ædes deferre, qui fere dimidium asportarunt: aliis convivis Alcibiadis violentam superbiam criminantibus, Anytus dixit, *illum humaniter egisse, cui quum totum auferre licuerit, dimidium ipsi reliquisset.*

LXXXIX. Hippomachus aliptes quum aliquando videret adolescentes quos exercebat, e foro carnes efferentes, dicebat, *se procul agnoscere suos esse discipulos*: quod institutio reluceat in omnibus dictis ac factis hominis.

XC. Quibusdam laude vehementibus procerum quempiam, ac prælongis manibus hominem, tamquam ad pugilum certamen idoneum; *Sane*, inquit, *si pendens in alto corona esset detrahenda.*

XCI. Demades Orator vita defuncto Alexandro dixit, *se videre exercitum Macedonum Principe orbaturum Cyclopi similem.* Sentiens turbam militum, nisi adsit dux cordatus ac vigilans, nulli esse usui. Quemadmodum Polyphemus adempto oculo, frustra vastum corpus ac vires habebat immanes.

XCII. Idem Quæstor, populo huc persuaso ut iis qui ab Alexandro desciverant triremes auxiliares mitterent, iubentique ut illico pecunias depromeret; *Parata sunt*, inquit, *pecunia, o viri Athenienses, quas in congios deposueram, ut singuli minime dimidium acciperetis. Verum si has mavultis in hunc usum erogari, per me quidem ut vestris sicuti lubet utamini licet.* Hoc sermone fregit impetum populi, nolentis illa distributione spoliari. Sic interdum ut indomitæ belluæ, arte ad meliora consilia avocandus est populus.

XCIII. Prandens apud Phocionem, quum apparatus admodum tenuem videret: *Demiror*, inquit, *o Phocion, te Rempublicam administrare, quum possis ad istum prandere modum.* Bis errans, & quod lucri tantum causa putaret adeundam Rempublicam, & quod luxum probaret in eo, cui maxime conveniebat sobrietas. Sed Demades alios e suis moribus æstimabat. Erat enim & pecuniarum avidus & luxui deditus.

XCIV. Quum vidisset Philippum potum cum amicis saltasse per mediam captivorum turbam, eisque petulanter exprobrasse suam calamitatem, libere dixit, *Quum, o Rex, fortuna tibi Agamemnonis personam imposuerit, non pudet te factis agere Therpsiten?* Ea vox totum Regem in diversum vitæ genus immutavit.

XCV. Quum Athenienses nollent Alexandro divinos honores decernere; *Videte*, inquit, *ne dum calum custoditis, terram amittatis.* Alexander enim ambiebat Monarchiam. Absurdum autem erat eos sic alii negare cælum, ut ipsi terra sua pellerentur.

XCVI. Jocari solebat in Demosthenem, quod ceteri quidem Oratores dicerent ad aquam, ipse vero & scriberet: taxans eum quod numquam nisi de scripto diceret, tum esset ὑποπόριος. Contra Demades ut largius bibebat, ita valebat extemporali dictione. Rhetores olim dicebant ad clepsydram.

XLVII. Onomademus Chius posteaquam adversam factionem superasset, quibusdam censentibus omnes diversæ factionis urbe pellendos, negavit expedire, dicens se vereri, ne omnibus inimicis ad unum ejectis, inter amicos existerent diffidia. Sentiens, sic esse multorum ingenium, ut si desint inimici, in quos naturæ malitiam exerceant, amicos impetant.

XCVIII. Simonides Pausaniæ Lacedæmoniorum Regi subinde de rebus a se gestis glorianti, tandem & Simonidem per irrisiorem hortanti, ut aliquid sapienter ipsum admoneret; *Monco*, inquit, *ut te memineris hominem esse.*

XCIX. Idem reprehendentibus quod ad quæstum scriberet, jocari solebat, *sibi duas arcas esse domi, alteram pecuniam, alteram gratiarum: priorem se reperire plenam, alteram semper vacuam.*

C. Idem quum cæteros laudando venaretur, ut aliquid darent, interrogatus cur non & Thessalos captaret, *Stupidiores sunt*, inquit, *quam ut a me falli possunt.* Qui quærent cui imponant, ad stupidos eunt. At qui tam erant stupidi, ut non sentirent ingenium poematum illius, nec tangerentur amore nominis in posteros transmittendi, non poterant ab illo falli.

I. Idem interrogatus quamobrem, quum esset extremæ senectutis, tamen attentus esset ad rem; *Quoniam*, inquit, *malim moriens inimicis relinquere; quam vivus carere amicis: taxans instabiles hominum amicitias, qui consequuti quod volunt negligunt amicum, iidem dum sperant, observiunt.*

II. Lycurgus Orator objiciente quodam, quod se pecunia redemisset a calumnia, non est inficiatus, sed clarissima voce populum appellans; *Bene habet*, inquit, *viri Athenienses, quandoquidem tot annos in Republica versatum dedisse me, non accepisse pecuniam criminantur obtrectatores.*

III. Thucydides ab Archidamo Lacedæmoniorum Rege interrogatus, uter esset in palæstra superior, ipse an Pericles, *Posteaquam*, inquit, *ego hominem pugnando dejeci, ille se negat cecidisse, itaque vincit, & spectatores a sua sententia dejicit: sentiens se bonis rationibus esse superiorem, sed Periclem eloquentia vincere, & quocumque vellet agere multitudinem.* Nam Thucydides vir præpotens diu in administranda Republica adversatus est Pericli. Eam contentionem Archidamus palæstram appellavit.

IV. Dario totius regni viribus subinde impetum faciente, Scythæ paulatim cedentes, ad ultimas solitudines pervenerant. Interrogati tandem ab eo quem fugiendi finem essent facturi, responderunt, *se nec agros, nec villas, nec urbes pro quibus dimicarent habere: cæterum quum ad parentum suorum monumenta perventum esset, tum denique sciturum Dariam, quomodo Scythæ soleant præliari.*

V. Alexander statuerat Lampfacum diruere. Ad id tendenti quum Anaximenes Alexandri præceptor veniret obviam extra muros, deprecaturus suæ civitatis perniciem, Alexander suspicans quid esset petiturus; *Juro*, inquit, *me non facturum quod petet Anaximenes.* Tum Anaximenes; *Peto*, inquit, *ut Lampfacum diruas.* Captus erat Alexander, & jurejurando compulsus est servare, quos demoliri statuerat.

VI. Alexander consulto oraculo monitus est, ut eum qui sibi portam egresso primus occurrisset interfici juberet: occurrit agaso, iussus est arripi. Roganti quid commeruisset, responsum est ita jussisse Deum. *Si ita est*, inquit, *o Rex, alium designavit oraculum. Nam asinus tibi prior occurrat.* Agaso enim sequitur asinum ut impellat, alioqui non secuturum. Alexander delectatus hoc commento, asinum pro homine occidit.

VII. Amasis Ægypti Rex ab amicis admonitus, quod perfunctus negotiis forensibus potaret, omnique voluptatum genere solveretur, respondit; *Qui arcus habent, eos non intendere nisi quum opus est, quos si semper intendant, rumpendos esse, ac ne tum quidem fore usui, quum exigit usus.* Ita qui nulla relaxatione curas suas solvunt, aut mente captos, aut corpore male affectos evadere.

VIII. Consipiens quemdam amisso filio lugentem; *Si tunc*, inquit, *quum novum esset, non dolebas: nec nunc quidem doleas, quum non est.*

IX. Psammenitus Ægyptiorum Rex a Cambyse regno pulsus est. Ejus filiam ancillari veste indutam, cum aliquot nobilium virginibus, Cambyse mitti jusserat ad hauriendam aquam, ut hoc spectaculo parentum captivorum animos discruciatet. Cæteris indigne ferentibus, solus Psammenitus demisit oculos. Mox iussit duci filium illius cum aliis plurimis ejusdem ætatis, vinctis cervicibus & ore frenato. Atque hoc etiam spectaculo solus Psammenitus ad lacrymas commotus non est. Idem quum vidisset familiarem quemdam exutum opibus mendicantem obambulare, hoc spectaculo adeo commotus est, ut ingenti fletu hominem amicum compellans, caput suum barbarico more caderet. Ea re cognita, quum Cambyse per nuncium causam sciscitaretur, cur in liberorum calamitate tacitus, unius seniculi calamitatem tam impotenter ferret, respondit: *Fili Cyri, domestica mala graviora sunt quam ut lacrymas recipiant: at amicus deplorandus erat, qui e multis opibus ad summam inopiam reductus est, idque in extremo senectutis limine.*

X. Croe-

X. Cræsus Lydorum Rex a Cyro captus, hoc argumento pacem bello prætulit, *quod pacis tempore filii sepelirent patres, in bello contra, patres sepelirent liberos.*

XI. Idem quum videret Cyri milites per urbem captam discurrentes, percontatus est Cyrum, quid agerent. Quumque is respondisset, *diripiunt urbem tuam, opesque tuas populantur; Nequaquam, inquit, o Rex, nihil jam hic meum est, tuum est quod diripiunt.* Ea vox commovit Cyrum, ut suos a direptione revocaret.

XII. Quum Cambyfes se cum patre Cyro conferret, amicis illum patre præstantiorem affirmantibus, Cræsus respondit, *illum nondum patri æquandum, qui nondum reliquisset filium.* Sentiens, & hoc esse non infimum erga Rempublicam meritum, si non solum ipse te præstiteris egregium virum, sed aliquem tui similem gignas educesque patriæ.

XIII. Megabyzes quum apud Hellepontios agens audisset quod Chalcedonii decem & septem annis urbem condidissent ante Byzantios, dixit *Chalcedonios id temporis fuisse cacos, qui quum adesset locus urbi condenda multo commodior, deteriorem elegissent.* Hoc dicto scribit Herodotus Megabyzen apud Hellepontios immortalem sui memoriam reliquisse. Quod si verum est, erat tum temporis mira dictorum caritas.

XIV. Simonides interrogatus utra res esset optabilior, divitiæ an sapientia; *Dubito, inquit, ut qui videam sapientes frequentare divitum fores: innuens Philosophos verbis quidem contemnere divitias, sed re tamen eas captare.*

XV. Euripides, quum populus Atheniensis tumultuaretur, offensus sententia quadam in illius tragœdia quæ tum agebatur, & auctorem efflagitaret ut eam mutaret, progressus in scenam dixit, se ut populum doceret, non ut ab eo disceret, fabulas solere componere. Eruditio sibi conscia contempsit multitudinis iudicium.

XVI. Idem apud Alcestidem tragœdiarum scriptorem aliquando questus est, quod summo tridui labore adnixus non potuisset nisi tres versus absolvere. Contra Alcestidi glorianti quod ipse perfacile centum absolvisset uno die; *At tui, inquit, ad triduum modo, mei in omne ævum duraturi sunt.*

XVII. Euripides cuidam dicenti, *Carmen condidisti ex modis ad tripudium accommodis*, alio dictum hoc ridente, *Ni stupidus esset, inquit, non risisset, quod res serias Lydiis modis temperarim.* Lydii modi lasciviores sunt. Porro quæ per se tristia sunt, ea decet arte ex hilarare. Refert hoc Plutarchus in libello περὶ τῆς αἰδέειν. Quum Euripides choream agentibus succinuisset cationem quamdam modulatam, unus illorum risit. Cui Poeta: *Ni stupidus esses & expertus affectuum, haud quaquam risisses me canente Mixolydium.*

XVIII. Alexis Poeta Callimedontem Rhetorem, ut deliciis deditum taxavit his versibus:

Ἵπὲρ πατέρα μὲν πᾶς τις ἀποδνήσκειν θέλει,

Ἵπὲρ δὲ μητέρα, Καλλιμέδων ὁ πάραλος.

Id est:

Pro patria vel quilibet velit mori,

At metra amore Callimedon solus cupit.

Perit Latinis joci gratia, nam *πάτρα patriam* significat, *μήτρα* non matrem sed *vulvam* sonat, quæ olim erat in delitiis.

XIX. Cuidam videnti ipsum jam senio fessum ægre lenteque incedere, ac roganti quid ageret, *Paulatim, inquit, morior, sive, pedetentim morior.* Significans, senes non vivere, sed lente mori.

XX. Menander centum & quinque fabulas scripisse traditur, ex quibus tantum octo vicit. Itaque quum a Philemone longe impari, favore populi sæpenumero vinceretur, forte illi factus obviam dixit; *Quæso, Philemon, bona venia dic mihi, quum me vincis non erubescis?* Vicit solent erubescere, at sic vincere Menander iudicabat erubescendum.

XXI. Philoxenus Poeta quum audisset suos versus a laterariis perperam recitari; lateres ipsorum comminuit dicens; *Vos mea corrumptis, ego vicissim vestra.*

XXII. Philippides, Poeta Comicus Lyfimacho cum primis carus fuit ac familiaris: cui quum Lyfimachus offerret liberalitatem suam, diceretque, *Quid vis tibi impartiam rerum mearum?* Quodcumque voles, inquit, modo ne arcani quippiam: significans, esse periculosum nosse Magnarum

A arcana, quorum si quid effutias, actum est de capite, quamquam & alioqui solent odisse conscios eorum quæ nolint efferri.

XXIII. Actius Poeta interrogatus cur non ageret causas, quum in tragœdiis optime tractaret argumenta; *Quoniam, inquit, in tragœdiis ea dicuntur quæ ipse volo, in foro adversarii dicerent quæ minime vellem.* Idem fit in dialogis, ubi qui scribit opus, unicuique tribuit orationem qualem putat esse commodam, in iudiciis secus fit.

XXIV. Antigenides Thebanus Ismenia discipulo quum scite canens populo minus probaretur; *Mihi, inquit, cane & Musis:* admonens, prorsus esse contemnendum imperitæ multitudinis iudicium, quum artis abunde magnum præmium sit ipsa conscientia.

XXV. Leo Byzantius quum a civibus accusaretur, adhortantibus nonnullis ut ad hostes confugeret, in concionem prodicens; *Ego, inquit, a vobis, cives mei, quam vobiscum interfici malo.*

XXVI. Cuidam objicienti oculorum infirmitatem, quum exprobrator esset gibbo deformatus; *Humanum, inquit, opprobasti vitium, quum ipse Nemesim in tergo portes.* Nemesim appellavit vitium, quo vicissim ipse possit redargui.

XXVII. Æschylus Poeta Tragicus aliquando spectans Isthmia certamina, quum alter pugilum esset cæsus, totumque theatrum exclamaret, *o Chium Jovem fudisti; Vide, inquit, cujusmodi sint hominum mores, casus flet, & spectatores vociferantur.* Solent isti ob dolorem exclamare. Hic contra, qui dolebat flegebat, qui læsi non erant clamabant.

XXVIII. Pytho Rhetor Byzantius quum esset supra modum obeso corpore, prodissetque in concionem suavissimus concordiam Byzantiis seditione civili tumultuantibus, statim populi risus obortus est ex ipso corporis habitu. At ille risum vertit in rem seriam; *Ridetis, inquit, cives? Quum tale corpus habeam, uxorem habeo multo me obesorem, & tamen concordem quodvis grabbatulum capis ambos, discordes non tota quidem domus.* Hoc proœmio usus ingressus est orationem.

XXIX. Pytho Atheniensibus ob res feliciter gestas ipsum admirantibus, ac prædicantibus quod Cotyn Regem interemisset; *Diis, inquit, habenda est gratia, quibus auctoribus hoc facinus præclare gestum est. Nam ipse nihil aliud quam manum & operam meam commodavi.* Eventus rei in manu Dei est, & huic debetur gratia, si quid feliciter cesserit. Sed interim vult nostram operam accedere.

XXX. Lysander Lacedæmonius militem qui de via deflexerat castigavit. Ei dicenti, ad nullius rei rapinam se ab agmine recessisse; *Ne speciem quidem, inquit, rapturi præbeas volo.*

XXXI. Thrasibulus quum moliretur exigua manu civitatem Atheniensium a triginta Tyrannorum dominatu liberare, cuidam e conscis dicenti, quantas gratias tibi debebunt Athenæ per te libertatem consequutæ; *Dii faxint, inquit, ut quantas ipse illis debeo, videar retulisse.* Significans, neminem patriæ parem referre gratiam, etiam si vitam impendat.

XXXII. Quum Gorgias Sophista recitaret in Olympicis ludis apud Græcos orationem de concordia, Melanthus quidam; *Hic, inquit, de concordia totius Græcia differit, qui sibi, uxori & ancilla, tribus dumtaxat ut concorditer vivant nondum persuasit.*

XXXIII. Theodorus Atheniensis, cognomento, Ἀθεός, dicere solitus est, *se doctrinam auditoribus dextra porrigere, sed illos sinistra accipere.* Sentiens, illos bene dicta in malam accommodare partem.

XXXIV. Stratocles Atheniensis quum de parta victoria nuncium accepisset, protinus ad populum retulit, utque supplicatio Diis immortalibus decerneretur persuasit. Aliquanto post quum certior nuncius adferretur acceptæ cladis, populo indignante quod delusus esset; *Ecquis, inquit, vestrum quicquam damni accepit, quod totum hoc triduum mea opera hilares latique fuistis?*

XXXV. Theramenes unus triginta Tyrannorum, domo

Tom. IV.

V

mo

1 Plutarchus habet: ὁ δὲ τὸν Χίον, velleus Jovem Chium (Tragicum Poetam) vide/no, inquit, qualis res sit exortatio &c. P. Leopardus Eupend. Lib. 11, c. 21.

mo in qua multi accumbebant in coenantes illapsa, solus incolumis evasit. Hanc ob rem quum ab aliis felix prædicaretur, ille magna exclamans voce; *ô fortuna*, inquit, *cui me occasione servas?* Sensit vir prudens se non esse servatum, sed majori malo reservatum. Nam aliquanto post necatus est.

XXXVI. Idem quum iussu Tyrannorum porrectam veneni potionem fortiter hausisset, quod ex ea superfuerat sicillist solo, ut clarum sonum ederet, reddensque servo publico qui eam tradiderat; *Critia*, inquit, *propino. Vide igitur ut hoc poculum continuo ad illum perferas.* Erat is Critias e triginta Tyrannis crudelissimus.

XXXVII. Celebratur Jasonis Thessali dictum, quo se purgare solebat iis quibus molestiam aut vim attulisset. *Qui magnis in rebus se iustitia cultorem habere velit, eum in parvis interdum illam violare oportet.* Velut in bello quo tuta sit Respublica agri aut ædificia quorundam civium interdum perduntur.

XXXVIII. Cleon posteaquam Reipublicæ administrationem capeffere destinasset, testatus est, *se jam omnium amicitiarum vincula velle solvere*: quod amici plerumque obstant, ne liceat ubique rectum tenere clavum.

XXXIX. Inter Neronem & Thraseam graves intercedebant inimicitiae, verum cuidam multa criminose jactanti de Thrasea, dicentique, causam ab illo perperam esse judicatam, obstitit Nero exclamans; *Utinam me tam Thrasea diligat, quam est iudex rectus & equus.* Inimicus inimico testimonium perhibuit, de fama periclitanti: nullum autem gravius testimonium, quam inimici de inimico.

XL. Nero sibi compararat aulæum quoddam insigne, tum pretio, tum pulcritudine. Id videns Seneca; *Declinasti*, inquit, *te esse pauperem.* Causam rogante Nerone; *Quoniam si istud amiseris*, inquit, *non poteris aliud parare simile.* Evenit ut illud aulæum naufragio periret. In hoc autem profecerat Senecæ admonitio, ut Nero jacturam admatæ rei ferret moderatius. Qui nummum habet unicum, quo amisso non queat alterum promere, pauper est. Tutissimum igitur est, mediocribus ac parabilibus delectari.

XLI. Servus Dolabellæ quum interrogaretur an dominus ejus auctionem proposuisset; *Domum*, inquit, *vendidit.* Luxum heri notans, quum id falsum esset. Quidomum vendidit, non opus habet ut servum exponat auctioni.

XLII. Plancus quum in causa quadam adesset amico, velletque testem molestum perturbare, interrogavit quo se artificio tueretur. Sciebat enim illum esse futorem. At ille lepide retorquens in Plancum; *Gallam*, inquit, *subigo.* Id quidem futorium habetur instrumentum, sed recte exprobrabat illi adulterium cum Mevia Galla, quo nomine Plancus male audiebat.

XLIII. Post Mutinensem fugam, percontantibus quid ageret Antonius, quidam e familiaribus ejus respondisse fertur; *Id quod canis in Nilo, bibit & fugit.* Constat enim, in Ægypto canes e Nilo currentes bibere: nimirum metu crocodilorum eo in flumine regnantium.

XLIV. Lucius Cæcilius, quum C. Cæsar aliis qui secum pila lusitabant centena sestertia daret, illi uni ejus summæ dimidium; *Quid*, inquit, *num ego una manu ludo ac non duabus?* Si officium erat colludere, non minus præstiterat ille quam cæteri.

XLV. Laberius ex Equite Romano factus mimus annos jam natus sexaginta, huc adigente Cæsare, in actione quadam induxit habitum Syri, qui veluti flagris cæsus, ac propripienti se similis exclamabat:

Porro Quirites libertatem perdidimus.

XLVI. Ac paulo post adjecit:

Necesse est multos timeat quem multi timent.

Ad has voces populus universus oculos & ora convertit in Cæsarem, intelligens illius impotentiam his dictis lapidatam. Hoc modo qua licuit Laberius ultus est sortem suam.

XLVII. Titius quidam studiose pila ludere solebat, sed idem noctu signa sacra frangere putabatur: hunc quum gregales in campo desiderarent; Vespas Terentius hoc colore excusavit, ut diceret illum *fregisse brachium.* Nam divorum imagines brachiis gestabant donaria. Huc allusit Vespas.

XLVIII. Pylades histrio Augusti temporibus cele-

bris, quum Hylas discipulus, quem ad æqualitatis contentionem provexerat, in scena canticum quoddam saltaret, cujus clausula erat, *τὸν μέγαν Ἀγαμέμνονα*, id est, *magnum illum Agamemnonem*, ac sublimem veluti metiretur, e cavea proclamavit, *ὃ μακρὸν ἢ μέγαν ποιεῖς*, id est, *tu longum facis non magnum.* Tunc populus efflagitavit ut Pylades idem canticum saltaret iterum. Quumque ad locum venisset quem reprehenderat, expressit Agamemnonem cogitandum: nil magno duci magis convenire ratus quam pro omnibus cogitare. Ea res magnum ducem facit, non proceritas corporis.

XLIX. Idem Hylam negligenter saltantem Oedipodem, hac voce castigavit, *ὃ βλέπεις*, id est, *tu vides*: quum ille Oedipodem jam cæcum exprimere debuerit.

L. Idem Pylades quum saltans Herculem furem nonnullis incessum histrioni convenientem minus servare videretur, deposita persona ridentis increpuit dicens, *μωροί, μαινόμενον ὀρχήμας*, id est, *Stulti, furem salto.* Significans, hoc ipsum quod videbatur indecorum, maxime decorum esse.

LI. Appius homo dicax usque ad scurrilitatem, Cajo Sextio dixit, *Cenabo apud te, nam uni locum esse video*: notans illum quod luscus esset. Cui Sextius ex tempore, *Manus*, inquit, *lava, & cena*: recte objiciens illi impudicitiam, aut certe rapacitatem.

LII. Appius major quum in Senatu ageretur de agris publicis, ac premeretur Lucilius ab his qui a pecore ejus depasci publicos agros dicerent; *Non est*, inquit, *Lucilii pecus illud, erratis.* Haftenus defendere videbatur, sed adjecit, *ego liberum puto, qualibet pascitur.* Jocus est ab inexpectato. Expectabatur enim ut probaret hoc pecus non esse Lucilii, sed alterius cujuspiam, ac reum sublevaret, nunc irrisum gravabat.

LIII. Appius populo Romano exprobrabat, *sibi acceptum ferri debere quod ex muto & elingui facundum haberet Consulem*: de L. Volumnio collega sentiens. Ibi L. Volumnius; *Quam mallet*, inquit, *tu a me strenue facere, quam ego abs te scite loqui didicissem.*

LIV. Appius Claudius dicere solitus est, *Populo Romano longe melius committi negotium quam otium.* Sentiens, multitudinem bellis excitari ad virtutem, in pace defluere ad voluptates ac luxum, ex quibus nascitur rerum publicarum ac regionum exitium.

LV. Ischomachus mimus cum primis celebris, Medico percontante rusticum qui ob ingurgitationem male habebat, num ad vomitum coenasset: *Nequaquam*, inquit, *sed in ventrem.* Jocus Græcis festivior est, quod eis sonat pariter & in, & usque ad, *eis ἐμετον, eis κοιλίαν.*

LVI. Item quum mendica quædam ventris tormina pateretur, ac Medicus percontaretur, *num haberet in ventre*; *Qui potest*, inquit, *quum triduo nihil comederit?* Et hujus dicti festivitas jucundior est Græcis, quibus in ventre habere dicitur quæ fert uterum. Nam id Medicus percontabatur, an esset gravida.

LVII. Antiocho cui cognomen erat *Ἐπιφανής*, id est, *Illustris*, Polybius invertit nomen, appellans illum *Ἐπιμωνῆ*, id est, *Insanum*, quod cum infimis quibusdam plebejis atque etiam cum hospitibus præter Regiam dignitatem voluptatibus indulgeret.

STRATONICUS.

I. Stratonicus citharædus natione Atheniensis, non minus festivis dictis quam arte musica celebris, ad quietem iturus assidue jubebat puerum sibi infundere vinum; *non quod sitiam*, inquit, *sed ne sitiam.*

II. Idem quum se contulisset Corinthum, anicula quædam diu attente illum inspexit, nec dimovebat ab illo oculos admiranti similis: quumque ille dixisset; *quid vis, mater*, & *quam ob causam me sic adsipis?* *Demiror*, inquit, *si te mater decem menses pertulit in utero, quum hac civitas unicum tantum diem habenste doleat.*

III. Idem navigarat in Pontum ad Regem Berisadem, ubi diu moratus voluit illinc in Græciam aufugere: quum id Rex videretur non passurus; *Bene*, inquit Stratonicus, *cogitas, ô Rex, qui statueris hic manere*: suam fugam subindicans, ac Regis consilium probans, quasi & ille de migrando cogitasset, & ipse non nisi gravibus causis commotus pararet abitum.

IV.

IV. Idem Byzantii quum citharædus quispiam belle cecinisset proœmium, cætera minus feliciter, surrexit ac præconis in morem pronunciavit; *quisquis indicarit citharædum qui bene cecinisset proœmium, drachmas accipiet mille.*

V. Idem interrogatus, quinam essent in Pamphylia miserrimi; *Phaselita*, inquit, sed addebat, *in toto orbe miserrimos esse Sidetas.* Utraque gens est in Pamphylia. *Phaselitarum* sordes proverbio notatæ sunt, *Phaselitarum sacrificium*, quod falsis pisciculis sacrificarent Diis. Miseros dixit parcos.

VI. Idem interrogatus utri essent barbariores, Bœoti an Thessali, nominavit *Eleos*: significans, hos utrisque barbariores, quum illi haberentur barbarissimi. Hoc erat lepidius, si ab Eleo fuisset proposita quæstio, ut forte fuit.

VII. Idem aliquando trophæum quum erexisset, hunc inscripsit titulum; *Adversus male canentes cithara.* Notans, tales ubique quamplurimos esse quos ipse vicisset.

VIII. Idem percontanti quod navigiorum genus esset tutissimum, longorum an contra, respondit ea, *qua subducta sunt.* Significans, nullum vectorem in ulla navi tutum esse, nisi quum navis protracta est in siccum, quod olim hibernis mensibus fieri solet.

IX. Idem Rhodi quum artis suæ specimen edidisset, neque quisquam plausu aliove gestu signum favoris dedisset, abcessit illinc dicens: *Quum id quod nullo confet impendio non præstetis, qui sperem me a vobis premium accepturum?*

X. Idem Ptolemæo Rege de musica cum ipso contentiosius differente: *Aliud est*, inquit, *ô Rex, sceptrum, aliud plectrum.* Significans, non esse Regium de musica cum musico disputare.

XI. Idem invitatus aliquando, ut audiret citharædum canentem, posteaquam audierat, recitavit illum versiculum Homericum:

Τῷ δ' ἔτερον μὲν ἔδωκε πατὴρ, ἔτερον δ' ἀνένευρεν.

Id est:

Huic dedit hoc pater altitonans, verum abnuvit illud.

Cuidam roganti, quo pacto: exposuit, *male cithara canere dedit, bene canere negavit.*

XII. Idem quum trabes delapsa quemdam e convivis occidisset dixit, *ἄνδρες δοκῶ εἰσι θεοί, εἰ δὲ μὴ εἰσι, δοκῶ εἰσι.* Id Latine reddi non potest: jocus est ex amphibologia: *δοκῶ* sonat trabi, si subscribas jota, & sine hac sonat opinor. *Viri opinor Dii sunt, quod si non sunt, trabi sunt*, nisi forte *δοκῶ* legendum acuto accentu, ut intelligas trabes sunt.

XIII. Idem Seriphi agens hospitem suum percontatus est, ob quam causam illic homines juberentur vertere solum: quum ille respondisset, flagitiosos apud Seriphios exilio mulctari; *Quin tu quoque*, inquit, *aliquid flagitii committis, ut ex his locorum angustiis emigres?* Notans, regionem esse incommodam, & oppidum frigidum.

XIV. Idem quum Rhodi ageret, taxans ejus gentis luxum deliciasque, dicebat illos *adificare perinde quasi essent immortales, obsonare quasi breve tempus victuros.* Avidius enim fruimur his, quæ brevi scimus auferenda.

XV. De Phaone malo tibicine dixit, *quod non caneret Harmoniam, sed Cadmum.* Phaon autem quum se gereret pro tibicine, jactaretque se Megaris habere chorum; *Nugaris*, inquit Stratonicus, *non habes, sed haberis.* Significans, illum discipulum esse potius quam magistrum, aut chorum ipso doctiorem esse.

XVI. Idem Stratonicus ajebat, *se vehementer demirari Satyri Sophistæ matrem, quæ illum decem menses tulisset, quem nulla civitas decem dies ferre posset.*

XVII. Idem quum Satyrum accepisset apud Ilium peregrinari, festiviter in illum torfit illud proverbio jactatum, *In Ilio semper mala*: ludens ex ambiguo vocis. Aliter enim mala dicuntur quæ misera tristiaque sunt, aliter homines mali.

XVIII. Idem Minnaco fabro, ut opinor, secum de musica disceptanti, *Non animadvertis*, inquit, *te supra malleum loqui.* Simillimum est huic illud Apellis, *Ne futor ultra crepidam.*

XIX. Idem quum quemdam sibi notum haberet obvium calceis pulcre exterfis, specie laudantis vituperavit dicens; *Numquam calceostam belle potuisse abstergi, nisi absterfisset ipse.*

1 De hoc Apophthegmate, vide P. Leopardum Emend. L. XI. c. 24.

2 Græca habent apud Athenæum, ἀντίστοιχόν τῷ σφυρῷ, hoc est, *supra talum*, nam σφυρὸν talus est, σφύρα vero malleus. Mynacus hic erat, non faber, sed furor. Vide P. Leopardum Emend. L. X. c. 2.

XX. Idem quum forte venisset Miletum, quæ tum a convenis inhabitabatur, vidissetque omnia sepulcra titulos habere peregrinorum; *Abeamus*, inquit, *hinc, puer, nam hic hospites videntur mori, civium nullus.*

XXI. Idem Zetho de musica differenti; *Te unum*, inquit, *nequaquam oportet de musica loqui, qui tibi nomen omnium a musis alienissimum elegeris, te ipsum pro Amphione appellans Zethum.* Amphion, ut est in fabulis, cantu citharæ condidit Thebas, at Zethus frater rusticus fuit. Apparet illum sibi mutasse nomen.

XXII. Idem quum doceret Macedonem quemdam, nec ille quicquam proficeret, exasperatus in discipulum; *In Macedoniam*, inquit, pro eo quod alii dicunt *eis μακαρίαν*, si cui precantur exitium. Obiter notavit & Macedonicæ gentis barbariem.

XXIII. Idem quum videret sacellum malo sordidoque balneo vicinum, anathematibus pulcre exornatum, posteaquam e balneo exiit male lotus. *Non miror*, inquit, *hic multas pendere tabulas. Quisquis enim hic lavit, illic suspendit tabulam veluti servatus.* Indicans, magnum esse, si quis e tali balneo exisset incolumis. Alludit autem ad morem nautarum aut militum e mari belloque servatorum.

XXIV. Idem quum egredieretur Heracleam civitatem, portas ac moenia circumspiciebat: percontanti vero cuidam quid circumspiceret; *Pudet*, inquit, *si videar exire e lupanari*: notans corruptos ejus civitatis mores. Sunt ejus nominis civitates multæ, sed de Heraclea Thraciæ sensit, opinor.

XXV. Idem in eum qui quum prius fuisset olitor, postea factus musicus de arte secum contenderet, pronunciavit senarium Græcum vulgo celebrem:

Ἄδοι τις ἢν ἑκάστος εἰδὴ τέχνην.

Id est:

Quam quisque novit artem, eam canat licet.

Mutato verbo detorsit ad jocum, quod est in proverbio, *ἔρδοις*, &c.

XXVI. Idem quum in Maronia potaret cum quibusdam, dicebat, *se posse scire ad quem locum spectaret civitatis, si tecta facie ipsum ducerent.* Quum duxissent, rogassentque quo spectaret, *Ad cauponam*, inquit: sentiens, totam civitatem nihil aliud esse quam cauponam. Itaque quocumque verteretur tectis oculis sciebat se spectare cauponam, Maronia Ciconum civitas est dedita negotiationi.

XXVII. Idem quum in Arcadia malam terram, ac falsam aquam balneator exhiberet, jocatus est, *se terra marique oppugnari.* Apparet in balneis terræ fuisse usum, qui nunc est fullonibus.

XXVIII. Idem quum apud Sicyonios vicisset adversum se cithara certantes, consecravit in Æsculapii templo trophæum cum hac inscriptione, *Stratonicus a male cithara canentibus.* Hoc si idem est cum eo quod paullo ante memoravimus, miror ab eodem auctore eodem in loco bis idem referri. Referuntur enim hæc apud Athenæum.

XXIX. Idem quemdam qui male cecinerat rogavit, cujus esset cantio: quum ille respondisset, *Carcini*; *Multo magis*, inquit, *quam hominis.* Carcinus enim Græce cancrum sonat. Est autem eadem vox cantoris cujusdam nomen, quem notant Græcorum proverbia.

XXX. Idem quum puer illius in balneo cum balneatore litigare de pecunia. Nam mos erat, ut hospites pluris lavarent quam cives: *Scelerate*, inquit puer, *ob æme prope modum Phaselitem reddidcras.* Nam hoc accidit in Phaselide, de qua gente male sentiebat tamquam sordida. Pro in ministrum objurgans, notat gentis malitiam.

XXXI. Idem cuidam laudanti ipsum, ut aliquid ab eo acciperet; *Ego*, inquit, *major mendicus sum.* Sentiens, non esse musicorum dare laudanti, sed accipere a laudatis.

XXXII. Idem quum doceret in civitatula perquam exigua, jocatus est mutatione litteræ, non est πόλις, sed μόλις, id est, *non est civitas, sed vix.* Sentiens, vix dignam nomine civitatis.

XXXIII. Idem quum esset Pellæ, & ad puteum descendisset, rogavit num esset aqua potabilis: quum dixissent qui aquam hauriebant, *nos istam bibimus*; *Non est igitur*, inquit, *potabilis*: quod illos videret pallidos luridosque. Nam id interpretabatur malæ valetudinis argumentum, quam ex aqua contraxerant.

Tom. IV.

V 2

XXXIV.

XXXIV. Idem quum audisset nixus matris Timothei Regis, Si, inquit, opificem peperisset, non Deum, quales emisisset voces? Irridens quorundam foedam adulationem, qui Regum filiis tribuebant Divinitatem, quum vox parentis Regem æque miserabilis sit ac parturientis quemlibet plebejum. Ipse autem Stratonicus filius erat opificis.

XXXV. Idem Polyidæ glorianti quod discipulus ipsius Philotas canendo vicisset Timotheum, Miror, inquit, si ignoras, quod discipulus tuus condidit decreta, Timotheus autem leges. Jocum captans ex ambiguo vocis. Nomos enim Græcis & legem sonat, & modulos cantionis. Itaque periculosum est Regem vincere.

XXXVI. Idem psaltæ cuidam molestius obstrepenti, βάλλ' ἐς κόρακας dixit, pro βάλλ' ἐς κέρακας, abi ad corvos: ludens unius litteræ mutatione.

XXXVII. Idem quum vidisset Porpin citharœdum Rhodium, corpore quidem magnum, sed arte pusillum, percontantibus qualis videretur, respondit proverbiali dicto, Nullus, malus, magnus, piscis: singulis verbis hypostigme separatis, alium efficiens sensum, de quo nobis dictum est in Chiliadibus.

XXXVIII. Idem quum in ludo suo haberet pictas Musas novem, Apollinem unum, discipulos autem tantum haberet duos, rogatus a quodam quot haberet discipulos; Cum Diis, inquit, duodecim. De hujus joci genere nobis alibi dictum est.

XXXIX. Idem versans apud Malissam quum videret templa multa, homines paucos, stans in medio foro, clamavit; Audite templa.

XL. Idem apud Abderitas agens, conspicatus illic singulis civium singulos esse præcones, adeo ut propemodum major esset præconum numerus quam civium, a cœna coepit per civitatem fummis pedum digitis ingredi, demissis in terram oculis. Percontantibus autem Abderitis, quid mali repente accidisset illius pedibus, ita respondit, Cetera quidem belle valeo toto corpore, & ad cœnam curro celerius ipsis adulatoribus: illud unum metuo, ne ingrediens præconis pedem offendam. Sentiens, illic præconum plena omnia.

XLI. Idem quum in sacrificio malus quidam tibicen esset cantaturus, Bene ominandum est, inquit, libantes precemur Deos. Significans, opus Deorum auxilio, ut bene caneret.

XLII. Citharœdus quidam malus Stratonicum excipiebat convivio, atque super cœnam ostentabat illi artem suam. Erat autem apparatus splendidus. Itaque Stratonicus quum illo canente non haberet quicum loqueretur, confregit poculum, & poposcit majus. Id quum accepisset cum multis cyathis, soli calicem ostendit, moxque sese vino ingurgitavit, & obdormiit. Quum forte supervenissent aliquot comessabundi, cantori qui convivium exhibebat noti, Stratonicus expergiscens factus est ebrius. At illi quum intellexissent, quod multum assidueque bibendo fuisset inebriatus, Stratonicus compendio respondit; Hic insidiator & sceleratus cantor, me veluti bovem ad præsepe, dum cœna accipit, occidit. Boves multo cibo saginantur priusquam macantur.

XLIII. Idem in citharœdum imperitum, cui nomen erat Cleon, sed vulgo dicebatur bos; Olim, inquit, asinus lra dictum est, nunc bos est lra.

XLIV. Idem Rhodios quum videret delitiis dissolutos, & calido potu utentes, appellavit albos Cyrenæos: & civitatem illorum appellavit procorum civitatem, quod colore quidem differrent a Cyrenæis, qui nigri sunt, luxu & voluptatum studio similes. Sic hodie quidam appellant albos Mauros. Ejusdem feruntur & alia libere falseque dicta, in quibus dicitur imitatus Simonidem & Philoxenum. Si rogas quod libertatis præmium tulerit, offenso Nicocle Cypriorum Rege, venenum bibit & mortuus est. Hic primus fertur auxisse chordarum numerum, & harmonias docuisse, & diagramma reperisse.

¹ Ex Athenæo hoc & sequens Apophthegma sunt desumpta, qui sic loquitur: ἰσακῶσας τῆς αἰδοῦσας τῆς Τιμοθέου, εἰ δ' ἐργολάβου, ἵφη ἔτι κτε, καὶ μὴ θεῶν, ποίας ἀνὴρ φησὶ φησὶ; Πολυίδης δὲ σικκιννομένης ὡς ἐνικησε Τιμόθεον, ὁ μαθητὴς αὐτοῦ Φιλωτῆς, θαυμάζειν ἔφη, εἰ ἀγνοεῖς ὅτι αὐτὸς μὲν ψηφισματα ποιεῖ, Τιμόθεος δὲ νόμους: Cum audisset dolores partus Timothei (Dithyrambus is erat a Timotheo Mileño Cytharoedo compositus, in quo Semele Liberum Patrem pariebat) si, inquit, operum mancipem Semele peperisset, & non Deum, quasnam voces misisset? Idem Polyida glorianti, quod discipulus ipsius Philotas canendo vicisset Timotheum; miror, inquit, si ignoras illum decreta tantum condere, Timotheum vero etiam leges vel modos cantionis. P. Leopardus Emend. L. VIII. c. 13.

XLV. Phænicides quum apponeret pisces in convivio, sed his dumtaxat qui dedissent symbolum, dixit, Mare quidem esse commune, sed pisces in eo natos eorum esse qui emisissent.

XLVI. Theocritus Chius posteaquam Diocli lurconi perisset uxor, & in funebri cœna quam illi parabat, nihilo secius obsonia voraret, flens interim; Desine miser, inquit, nihil profeceris, obsoniis indulgens. Sentiens, illi semper flendi fore materiam, si pergeret deliciari. Olim vesci piscibus pro delitiis habebatur, & infami vocabulo dicebantur opso-phagi. Nunc ea res magna est sanctimonia.

XLVII. Idem quum Anaximenes esset dicturus, ita præfatus est: incipit verborum flumen, mentis gutta: significans, illum esse multiloquum, sed minime sapientem.

XLVIII. Idem quum duceretur ad Antigonum Regem, atque hi qui ducebant juberent hominem bono esse animo, fore enim incolumem simul atque venisset ad oculos Regis; Omnem, inquit, spem salutis mihi adimittis: mordens Regem quod luscus esset. Rex audito joco, jussit hominem agi in crucem.

I. Chirofophus Dionysii adulator, quum videret Regem cum aliquot familiaribus ridentem, ipse quamquam longo abesset intervallo, nec audiret, pariter risit; Rogavit Dionysius num audiret quæ dicerentur, Negavit. Cur igitur, inquit, rides? Quoniam persuasum habeo quicquid istud est quod inter vos agitis, esse aliquid ridiculum. Ridicula Græcis dicuntur interdum non deridenda, sed festiva.

II. Arcadion adulator odio Philippi Macedonis sponte deseruit patriam. Evenit autem, ut Philippo Delphis agente adesset. Eum Rex accersitum rogavit, quo usque fugies, Arcadion? Donec, inquit, pervenero, ubi nemo norit Philippum. Quis non miretur eam libertatem in adulatore? Sed hac libertate delectatus Rex, vocavit illum ad cœnam, itaque cum eo in gratiam rediit. Quamquam libertati suberat adulatio, subindicans, Philippum nusquam non esse celebrem.

III. Melanthus Alexandri Pheræi parasitus, interrogatus quomodo fuisset interfectus Alexander, per coxam, inquit, in meum ventrem. Sentiens idem vulnus etiam suo inflictum ventri, cui jam erat esuriendum, mortuo qui consueverat alere.

IV. In Archippum Atheniensium ducem, contractis & incurvis humeris, jecit scomma, dicens eum εἰ προεσάναι τῆς πόλεως ἀλλὰ κεκυνέναι. Nam jocus Latinis verbis reddi non potest. Quamquam legendum arbitror προκεκυνέναι, id est, non antestetisse, sed antecubuisse. Stat enim qui erecto est corpore, προκύνει qui se ante alium incurvat.

V. Interrogatus quid sentiret de tragoedia Diogenis, negavit se vidisse, quod esset obiecta verborum involucris. Notans ambitiosa verborum copia rem obscurari. Refert Plutarchus περὶ τῆς ἀνείρου.

VI. Agis Argivus adulator videns Alexandrum ingentia munera dedisse cuidam ridiculo, exclamavit, O rem vehementer absurdam! Quum Alexander hac voce excitatus dixisset, Quid tu ais? Fateor, inquit Agis, me pati non posse, quum videam vos e Jove prognatos, omnes pariter assentatoribus delectari. Siquidem & Jupiter Vulcanum habet pro morione, & Hercules Cercopibus; & Bacchus Silenis delectari consuevit. Tales videmus & apud te magni fieri. Pestilentissimum adulationis genus, sub libertatis imagine blandiri.

VII. Severus Imperator quum e Britannia rediret, non solum victor, sed etiam in æternum pace fundata, volvens animo quid ominis sibi occurreret, Æthiops quidam e numero militari, claræ inter scurras famæ, ac jocorum celebrium, cum corona e cupressu facta ei occurrit. Cæsar & coloris, & coronæ tactus omine, (nam cupressus funebris est,) iratus, jussit hominem submoveri. At scurra discedens pejus omen addidit lingua, dicens, Totum fuisti, totum vicisti, jam Deus esto victor. Scurrae jocus vaticinium erat. Nam Cæsar aliquanto post periit.

VIII. Prexaspes Cambysem Regem admonuit, ut parcus vino indulgeret. Turpem enim esse in Rege ebrietatem, in quem unum omnium essent coniecti oculi: cui Rex, Ut scias, inquit, quam mihi numquam excidam, approbabo etiam post vinum & oculos & manus in officio esse. Bibit deinde solito largius, jamque vinolentus jubet objurgatoris filium produci, allevataque supra caput sinistra manu stare: tunc in cor adolescentis figit sagittam, nam id dixerat se petiturum: recisoque

cifoque pectore jaculum cordi infixum ostendit patri, rogans, num satis certam haberet manum? At ille negavit *Apollinem potuisse certius mittere.*

IX. Nicestias Alexandro abigenti muscas, quod ab illis diceret se morderi; *Magis*, inquit, *ab aliis, quæ plustui habent, gustato sanguine.* Adulatores notavit, ut omnibus muscis plus fugentes.

X. Clisophus Atheniensis adulator, Philippo increpanti cur semper aliquid peteret. *Obliviscor*, inquit. Lepidus jocus, sed pugnans cum laudatissima sententia: Beneficii accepti meminisse, dati oblivisci oportet.

XI. Idem a Philippo donatus equo saucio vendidit, & ab eo post interrogatus, ubinam esset equus, *ex vulnere*, inquit, *illo confectus est.* Ludens ex ambiguo. Nam *πέρπαραι*, sonat *venditus est & confectus est.*

XII. Idem Philippo jacenti in ipsum scommata, & admodum hilari, *Ergo posthac*, inquit, *te non aliam*: lepide invertens rem. Nam Reges in hoc alunt parasitos ut illorum dictis exhalarentur. Quod si ipsi Reges per se norint ludere, & in alios ridicula dicere, nihil opus sit parasitis, quum ipsi norint parasitos agere. Alioqui parasiti magis alunt Reges, quam Reges parasitos. Quamquam Plutarchus in Symplosiacis ita refert, *ἐκ ἐγὼ σε τρέφω*, id est, *non ego te alo*, notans Regem, quod versa rerum vice, pro Rege ageret morionem. Tu me alis, ut ridiculis dictis te exhilarem, non ego te.

XIII. Bithys parasitus quum Lysimachus Rex vestis ipsius curasset affigendum scorpionum ligneum, aut, ut Plutarchus ait, rubetam, pulcre assummatum vero, perturbatus refiliit. Ridentibus omnibus ubi dolum sensit. *Et ego*, inquit, *te vicissim terreo Rex.* Quum ille dixisset, *fac*; *Da mihi*, inquit, *talentum*: exprobrans Regi sordes & parsimoniam.

XIV. Philoxenus, cui cognomen Pternocopis, patria Corinthius, orto sermone quod turdi magno venderentur, quum forte adesset Corydus, qui male audiebat, quod corpus suum ad quæstum prostituisset: *Atqui ego*, inquit, *memini fuisse tempus, quo Corydus obolo parabatur.* Ludens ex ambiguo. Nam Corydus etiam aviculæ nomen est.

XV. Idem, opinor, dixit *eas esse jucundissimas carnes quæ carnes non sunt, & suavissimos pisces qui pisces non sunt*: Item dixit *amanissimam esse navigationem juxta terram, & ambulationem juxta aquam.*

XVI. Philoxenus Poëta Dionysio recitante sua carmina, quum alii per assentationem laudarent, exclamavit; *Abducite me in lapicidinas.* Subindicans, hoc esse tolerabilius, quam audire laudareque tam mala poemata. Nam antea Rex offensus miserat illum in lapicidinas.

XVII. Idem interrogatus cur in tragœdiis induceret mulieres malas, quum Sophocles eas induceret bonas, argutissime respondit: *Quoniam*, inquit, *ille tales inducit, quales esse deberent, ego quales sunt.*

XVIII. Idem apud Pythonem prandens, appositis oleis, quum paulo post inferretur patina piscium, percussio vasculo quod habebat oleas, Homericum hemistichium dixit:

Μάστιξεν δ' ἰλάων.

Id est:

Scutica incitavit ut traherent.

Nam de auriga dictum est. Sensit autem Philoxenus oleas quamprimum auferendas, alludens interim ad Græcam vocem *ἰλάων*, quæ sonat *olearum*, & *ἰλάων* quod sonat *trahere currum*, aut aliquid simile.

XIX. Idem vocatus ad convivium, quum esset appositus ater panis; *Cave*, inquit, *multos apponas, ne facias tenebras.* Nigra enim obscurant: & atras tenebras dicimus, quum color albus plurimum habeat lucis, unde & oculis noxius.

XX. Corydus parasitus compotante ipsi meretricula, cui nomen erat Gnome, quum vinum deficeret, ipse jussit imponi duos supra centum obolos, *Gnomen autem conferre quantum populo videretur*: notans illam e populo quæstum facere.

XXI. Idem quum Plyctor citharœdus lentem forberet, ac lapidem lenti admixtum manderet; *O miser*, inquit, *etiam lenticula te ferit.* Significans illum dignum qui ab omnibus lapidaretur, posteaquam lens illi lapidem incusserat.

XXII. Idem quum apud Ptolemæum Mattyæ, cibi laudatissimi genus circumferretur, sed apud Corydum semper deficeret; *Utrum*, inquit, *Ptolemæe, sum ebrius, an videor mihi videre ista circumferri?* Admonens, se nihil aliud quam spectatorem esse Mattyæ. Ebriis autem videntur omnia versari in gyrum.

XXIII. Idem Chærephonti parasito dicenti, non possum ferre vinum; *Ne id quidem*, inquit, *quod in vinum.* Sentiens, illi non esse quod impenderet in vinum. Fert autem qui tolerat, & fert qui confert pretium.

XXIV. Idem quum Chærephon nudus in convivio distenderetur; *ô Chærephon*, inquit, *nunc te veluti lecythos intueor, quousque plenus sis.* In lecythis vitreis apparet quousque plenæ sunt, si eximantur ethecis. Ita in cute illius apparebat expletio totius corporis.

XXV. Idem quum Demosthenes ab Harpalo poculum ingens dono accepisset; *Hic*, inquit, *alios Acrocothonas*, hoc est, bibulos, appellat, quum ipse magnam pateram attraxerit. *Cothon* cyathus est fictilis. Attrahit qui accipit donum, & attrahit vinum qui bibit.

XXVI. Idem solitus nigros panes inferre in convivium, quum alius intulisset nigriores, dixit, *illum non inferre panes, sed panum umbras*, ob immodicam nigredinem.

XXVII. Pausimachus in parasitum qui ab anicula alebatur, dicebat illi qui cum anu consuetudinem habebat, *diversum quiddam accidere atque ipsi vetula.* Nam illum semper aliquid ventre concipere, illam numquam. Sentiens, illum subinde fieri saturum; illam manere sterilem.

XXVIII. Cinesias videns Alexandrum Magnum a pharmaco quod sumserat vehementer turbatum; *Quid*, inquit, *nobis faciendum est, quum vos Dii talia patiamini?* Quum Alexander ægre sustulisset oculos; *Quales*, inquit, *Dii sumus, metuo ne Diis inuisi.*

XXIX. Pantaleon in Arsinoen Lysimachi uxorem vomere solitam torsit hunc vericulum:

Κακῶν κατάρχεις τὴν δ' ἐμῶσαν εἰσαγάων.

Id est:

Dominare pravis, qui hanc vomentem induxeris.

Quod ubi rescivit Lysimachus, in mustelæ cavea inclusit hominem, ac tamquam feram circumferri jussit, aluitque usque ad mortem. Huic certe bonum dictum male cessit.

XXX. Arcesilaus quum Apellem Chium ægrum inviens etiam egere sensisset, postridie revisit illum decem drachmas secum adferens, & proxime adsidens:

Hic nihil est, inquit, *præter Empedoclis elementa,*

Ignem & aquam, terram atque volubilis ætheris orbes.

Ac ne cubas quidem, inquit, *satis commode*, simulque moto cervicali, furtim subjecit pecuniam. Hanc quum anicula quæ ægrotanti ministrabat, reperisset, & Apelli narrasset: ille ridens; *Dispeream*, inquit, *nisi hoc Arcesilai furtum est,* *κλέμμα κλέπτω*, quod Græcis & celo significat & furor.

XXXI. Apelles quum vidisset tabulam a Protogene pictam, quam Demetrius in bello servarat deprecantibus Rhodiis, aliquamdiu præ stupore tacitus eam est contemplatus, tandem in hanc vocem erupit: *Ingens labor ac mirandum opus, desunt tamen Gratia quæ hoc aliaque ejusdem auferant, atque in celo reponant.* Eam tabulam Protogenes nondum absolverat.

XXXII. Quum Megabyzes aliquando in officinam Apellis venisset, coepissetque nescio quid de pingendi arte loqui, Apelles non ferens Regem de his judicantem quæ non didicerat, *Quamdiu*, inquit, *silebas, omnes te ob aurum, purpuram ac diadema venerantes, magnum virum esse putabant: nunc pueri mei qui colores terunt, ob inscitiam terident.* Plinius pro Megabyze ponit Alexandrum Magnum.

XXXIII. Pictori parum perito de celeritate gloriant, & ostensa tabula dicenti, hanc modo pinxi; *Etiam si tacuisses*, inquit Apelles, *res ipsa loquitur quod eam ex tempore subito pinxeris.*

XXXIV. Apelles quum Laidem adhuc virginem vidisset ex Piræeo ferentem aquam, admiratus insignem formam, duxit illam in convivium sodalium. Cæterum irrisus ab illis, quod pro meretrice virginem adduxisset in convivium; *Ne miremini*, inquit, *ego eam alo ut aliquando fruor.*

Tom. IV. V 3 Nam

¹ Habet hoc apophthegma *Ælianus* Var. Hist. Lib. 11. c. 2. idque tribuit Megabyzo qui fuit aut Satrapa aut Sacerdos Dianæ Ephesiæ, non Rex. Vide ejus Interpretes.

Nam priusquam totum excesseris triennium eam formosam red-
dam.

XXXV. Idem dicere solebat sibi cum Protogene omnia esse paria, aut illi etiam meliora: uno se prestare, quod ille manum de tabula nesciret tollere. Sentiens, Protogenem peccare nimia diligentia, quam morosam appellant, quæ frequenter officit, non Pictori tantum, sed & Oratori. Huic vitio affinis fuit vir eximie doctus PAULUS ÆMILIUS Veronensis, qui sibi numquam satisfaciebat, sed quoties recognoscebat sua, mutabat pleraque: diceres opus non correctum, sed aliud: idque subinde faciebat. Quæ res in causa fuit, ut citius elephantum pariant, quam ille quicquam edere posset. Nam historiam quam edidit, plusquam triginta annis habuit præ manibus. Et suspicor huc adactum ut evulgaret. Nec multum abfuit ab hoc vitio THOMAS LINACRUS Anglus, vir undequaque doctissimus.

XXXVI. Numquam tam occupatus fuit, ut diem prætermitteret in quo nihil omnino pingeret artem exercens. Unde subducens sese a negotiis dicere solebat, *Hodie nullam lineam duxi.* Quæ vox abiit in proverbium, de quo vis officio prætermisso.

XXXVII. Idem tabulas in pergula proponere solebat, postque eas latitans, quid prætereuntes reprehenderent auscultabat. Sutor quidam reprehendit, quod in crepidis pauciores una intus fecisset ansas: tulit hoc tacitus Apelles: postridie quum idem circa crus aliquid notaret, Apelles indignatus prospexit, denunciando illi, ne sutor ultra crepidam judicaret. Quod & ipsum in proverbium venit.

XXXVIII. Protogenes Rhodivivebat. Eo Apelles videndi ejus causa profectus est, continuoque petiit officinam, in qua tabulam magnæ amplitudinis in machina aptatam picturæ, anicula quædam custodiebat. Ea Protogenem negavit esse domi, rogavitque a quo quæsitum diceret reverso. *Ab hoc,* inquit Apelles: arreptoque peniculo lineam ex colore duxit summæ tenuitatis, per tabulam. Reverso Protogeni quæ gesta erant anus indicavit. Ac lineam ille contemplatus, continuo dixit, *Profecto Apelles Rhodum venit.* Nec enim in alium cadit tam absolute opus. Mox induxit alio colore lineam illa subtiliorem, anuique mandavit ut si rediret hospes, diceret ostensa linea, *Hic est quem quæris.* Reversus Apelles, & vinci erubescens, tertio colore lineas secuit, nullum relinquens amplius subtilitatis locum. Protogenes victum se confessus in portum devolat, hospitem quærit, domumque ducit victus victorem. Ex minimo vestigio artifex agnoscit artificem.

XXXIX. Agatharchus pictor sese jactabat de pingendi celeritate, quum Zeuxis diutius immoraretur operi. At Zeuxis respondit; *Ea quæ cito fiunt, cito perire: contra, quæ paulatim exacta cura absolventur, ætatem ferre.* Juxta Valerium ita respondit; *Diu pingo, quia pingo æternitati. Cito nata, cito pereunt, diu elaborata ferunt ætatem.* Beta cito nascitur, buxus paulatim.

XL. Zeuxis certamen artis exercuit cum Parrhasio. Quum enim Zeuxis tam scite effinxisset uvas, ut in scenam aves advolarent, Parrhasius detulit linteum pictum, ita veritate repræsentata, ut Zeuxis alitum judicio tumens, flagitaret tandem remoto linteo ostendi picturam. Mox intellecto errore, *Vicisti,* inquit, *Parrhasi.* Nam ego aves fecelli, tu artificem. Rari candoris inter artifices exemplum.

XLI. Idem postea pinxit puerum uvas ferentem, ad quas quum aves advolassent, processit iratus operi; *Uvas,* inquit, *melius pinxi quam puerum.* Nam si hoc consummassem, aves puerum timere debuerant. Ingenuitatis exemplum. At aves viderunt in puero nullum esse motum, itaque aut mortuum aut dormientem arbitrata sunt.

XLII. Scopas Theſſalus homo prædives demiranti cur in ædibus suis tantum haberet rerum supervacanearum & inusitatarum, *Imo his,* inquit, *supervacaneis felices sumus ac beati, non illis necessariis.* Quum ea quæ sunt vitæ necessaria sint suapte natura pretiosissima, tamen quia quotidiana sunt multisque communia, contemnuntur. Cæterum quanti sint pretii, declarat extrema necessitas, quæ si incidat, quilibet libens omnes gemmas, aulæ & aurum suum uno pane commutet: cætera magis ad ostentationem pertinent quam ad salutem. Suspicio hunc eundem esse, de quo refert M. Tullius libro de Oratore secundo. Quum cænaret Cranone in Theſſalia Simonides apud fortunatum

hominem & nobilem, cecinissetque id carmen quod in eum scripsisset, in quo multa de laudibus Castoris & Pollucis admiscuerat, quod ornandi gratia Poetæ solent facere, Scopas dixit, *dimidium se ejus quod pactus esset pro carmine datum, reliquum peteret a suis Tyndaridis quos aque laudasset.* Quidam soli volunt laudari. Evocatus est Simonides per duos juvenes, qui nusquam postea visi sunt, interim ruina conclavis Scopas obtritus est cum suis convivis, incolumi Simonide.

XLIII. Polyclethus statuarius dicere solebat, *eorum opificium esse molestissimum, quibuscumque lutum perveniret ad ungues.* Plastas, opinor, ac figulos notans. Admonuit autem eas artes exercendas, unde non conspurcetur opifex. Tale nimirum Philosophiæ studium.

XLIV. Idem duas statuas eodem argumento fecerat, alteram ad artis judicium, alteram ad opinionem vulgi, & ad cuiusvis prætereuntis judicium. Ambabus perfectis admittit turbam. Prior illa quam ex arte fecerat magnopere laudata est, altera non item. Tum Polyclethus, *Atqui scito te,* inquit, *quod hanc quam tantopere laudatis, ego feci: eam quam vituperatis, vos fecistis.* A populo factam dixit, quam ad judicium populi fecerat. Vicit tamen artis species imprudentes. Si moniti fuissent, utram ad illorum judicium finxisset, eam prætulissent.

XLV. Arato destinanti Tyrannorum communi odio abolere tabulam insignis artificii, quæ Aristratum in curru victorem habebat, Nealcus supplex intercessit, ut opus incolume servaretur, dicens, *cum Tyrannis, non cum Tyrannorum imaginibus belligerandum esse.*

XLVI. Quum Philippus locum quemdam ad Ithomam non minus munitum, si præsidium imponeretur, quam erat Acrocorinthus, occupasset, & sacrificio peracto per vatem ad ipsum exta essent delata, accepta Arato ac Demetrio Phario demonstravit: & ipse animi dubius rogabat eos quid exta portenderent, utrum Messeniis locum redderet, ad retineret. Hic Demetrius arridens, *Si animum,* inquit, *vatis geris, locum dimittes: sin Regis, utroque cornu bovem retinebis.* Peloponnesum bovis ænigmate signans, quam facile tueretur, si duas arces præsidio tueretur. Aratus autem rogatus a Philippo suam sententiam dicere, post diuturnum silentium hunc in modum respondit; *Permulti sunt, ô Philippe, Cretensium montes, permulti Bæotiorum ac Phocensium tumuli terra prominentes, item plurimi Acarnaniorum, partim in mediterraneis, partim in oris maritimis sita, qui natura munitissimi sunt: & tamen quum horum nullum ceperis, omnes tamen sponte imperata faciunt.* Latrones rupes & saxa incolunt, ac præcipitiis se tuentur: Regi autem nihil benevolentia firmius aut munitius esse potest.

XLVII. Philippus Arato venenum dandum curarat, quod non repente occideret, sed lenta tabe consumeret. Id ubi sensit Aratus, nec inveniretur remedium, dissimulavit, & ingressus cubiculum uni tantum ex familiaribus dixit; *O Cephale, hæc sunt præmia Regia amicitia.* Non semper tutum Regibus optima dare consilia.

XLVIII. Quum ex Atheniensium sociis quidam contumeliæ causa rogasset captivum Laconem, num qui in prælio occubuisse fuissent strenui viri; *Magni profecto,* inquit Lacon, *faciendum fustum* (sagittam sentiens,) *si strenui ignavique discrimen nosset.* Significans, illic ubi res sagittis aut saxis agitur, nullum esse fortis & ignavi discrimen: sed ubi cominus res geritur, ibi demum apparet qui sint viri, qui non.

XLIX. Turbo, Adriani Cæsaris Præfectus, admonitus ab eo, ut curam haberet suæ valetudinis, sibi que daret vacationem a negotiis, respondit; *Non decere Cæsaris Præfectos nisi stantes mori.* Ignavum esse, sentiens, in lecto decumbentem exspirare.

L. Idem quum adhuc nihil aliud esset quam Centurio, & ante Præfectos a Cæsare vocaretur in consilium; *Turpe est,* inquit, *ô Cæsar, exclusis Præfectis cum Centurione agere.*

LI. Milo Crotoniates athleta, jam senex quum vidisset athletas alios in curriculo sese exercentes, fertur inspicisse lacertos suos, lacrymansque dixisse; *At hi jam mortui sunt.* Merito flevit, qui felicitatem corporis viribus metiebat. Animi vigor serius senescit, si tamen senescit umquam.

LII. Philippides dictus *ἡμερόδρομος*, quod uno die mille quingenta stadia conficiens Lacedæmonem pervenit. Idem,

Idem, ni fallor, quum victoriam Atheniensium adversus Medos in Marathone partam, Senatui de pugnae exitu sollicito nunciaret, μέγα χαλσέτε, inquit, νικῶμεν, id est, *multum valete, vincimus*, moxque exspiravit.

LIII. Perseus quum cuidam noto daret pecuniam, cautionem fecit in foro apud mensarium. Hanc diligentiam quum amicus admirans diceret; *Adeone legaliter Persee? Scilicet*, inquit, *ut amanter recipiam, nec legaliter reposcam*. Fit enim saepenumero, ut qui cum amico bona fide sine testibus ac syngraphis agunt, post cogantur cum eo legibus agere. Dicti nonnulla gratia est in Græcis, *νομικὸς & φιλικός*.

LIV. Timon Atheniensis dictus *μισάνθρωπος*, interrogatus cur omnes homines odio prosequeretur; *Malos*, inquit, *merito odi, ceteros ob id odi, quod malos non oderint*. Sentiens, non esse vere probos, qui non detestantur improbos.

LV. Eidem adscribunt quod dicere solitus sit, *duo precipua esse malorum omnium elementa, avaritiam atque ambitionem*. Ambitio male profundit, quod male collegit avaritia.

LVI. Alexinus Sophista inter ambulandum multa mala dixit in Stilpontem Megarenses: cæterum ubi quispiam eorum qui aderant dixisset, *Atqui ille te nuper laudavit. Per Jovem*, inquit, *vir enim optimus est ac praestantissimus*. Tam facile ex obrectatore factus est laudator, non ob aliud nisi quod ab eo laudatus esset.

LVII. Gorgias Leontinus Sophista, centesimum septimum agens annum, rogatus quare tamdiu vellet in vita manere; *Quia nihil*, inquit, *habeo, quod accusem senectutem*.

LVIII. Socrates dicitur eum execrari solitus, qui primus utilitatem a natura sejunxisset. Naturam appellat honesti rationem homini a natura insitam.

LIX. Philotimus Medicus cuidam ostendenti digitum exulceratum, quum hepar haberet tabidum, id enim ex colore deprehendit; *Non est tibi*, inquit, *o bone, periculum ab unguis visio*. Idem fere fit ab hominibus, ut de levioribus malis querantur, graviora dissimulent.

LX. Archyta Tarentinus Pythagoricus dixit, *nullam pestem capitaliorem hominibus a natura datam, quam voluptatem*. Ex hoc enim fonte prodit quidquid est in hominum vita scelerum & calamitatum.

LXI. Prodicus dicere solebat, *optimum condimentum esse ipsum ignem*. Sentiens, bono stomacho satis esse, obsonium esse coctum, etiam si nihil accedat delictarium.

LXII. Menedemus quum audisset quod frequenter ab Alexino laudaretur; *At ego*, inquit, *illum semper vituperare*: declarans, se non posse corrumpi laudibus, quo minus eum reprehenderet, qui reprehensione dignus erat.

LXIII. Cuidam qui in foro Romae loratus ambula- bat, praetexens id se metu facere, perquam scite dixit Vibius Crispus; *Quis tibi sic timere permisit?* Ludens ex inopinato. Expectabatur enim, ut objurgaret hominem, quod praeter consuetudinem Romanam armatus incederet. At ille increpuit hominem, quod sic timeret, cum liceret manere domi si quid timeret.

LXIV. Quidam deciderat in puteum profundum. Eum quum vidisset quispiam, commiserans hominem dixit; *Miser, quomodo in puteum decidisti?* Tum ille, *Quid refert quomodo incidim? hoc potius agendum, quomodo hinc possim educi*. Hoc refertur a divo Augustino.

LXV. Medicus quidam ægrotanti dederat pharmacum, eoque sumpto convaluit ægrotus. Evenit ut aliquanto post idem morbus recurreret: ægrotus quum ad idem pharmacum quo prius convaluerat confugeret, nec sentiret remedium, accersit Medicum, admirans qui factum esset, ut eadem medicina quæ prius depulisset morbum, postea magis aggravaret. Hujus rei causam sciscitanti Medicus facete respondit; *Fateor idem fuisse pharmacum, sed ideo non profuit, quia ego non dedi*. Sentiens, Medicorum esse dare pharmaca, qui norunt quando & quomodo dandum. Quæ profunt juveni, nocent seni: & contra, quæ juvant cælo tepido, lædunt frigido. Et hoc refertur ab Augustino.

LXVI. Euclidi cum fratre simultas erat, is quum minitans dixisset, *Dispercam ni te ultus fuero*: Euclides contra, *Dispercam*, inquit, *ni tibi persuasero*. Hoc dicto soluta est simultas, & reditum est in gratiam.

LXVII. Aristo dicere solebat, *eos ventos esse nobis molestissimos, qui abstrahunt pallia*. Nam his contra ventos mu-

nimur. Ita gravissime lædunt amici, qui expiscantur arcana.

LXVIII. Gnathæna meretrix reprehensa a Stilpone Philosopho, quod adolescentes corrumpere; *Tu*, inquit, *egoque, Stilpon, in eodem haremus crimine, qui adolescentes tecum versantes inutilia quadam & amatoria sophismata doces, ut nihil referat cum Philosopho versentur an cum meretrice*.

LXIX. Eadem parasito quem alebat anus, eratque obeso corpore; *Eleganter*, inquit, *o adolescens, es affectus corpore*. At ille, *Quid igitur futurum putas, si non secundus in lecto dormire?* *Fame*, inquit Gnathæna, *perisses*: subnotans illum vetulae concubitu ali. Jocus est ab inexpectato.

LXX. Eadem quum Pausanias quidam nomine Laccus, saltans in cadum incidisset; *Laccus*, inquit, *in cadum incidit*. Nam Græci laccum vocant quod nos lacum. Cadus in lacum incidere solet, lacum in cadum incidere absurdum est.

LXXI. Eadem quum quidam vini paulum infudisset in psycerium, id est vasculi genus refrigerando vino paratum, diceretque, hoc vinum sedecim annorum est; *Puillum est*, inquit, *pro tot annorum ætate*. Hoc ipsum adscribitur Phrynæ.

LXXII. Eadem quum in convivio duo adolescentes pro ipsa inter se pugnarent, victum ita consolata est; *Bono animo es, puer, non enim est certamen coronarium, sed argentarium*. Sentiens, in aliis certaminibus victorem terre coronam, hic victori numerandam pecuniam, ut melior sit conditio victi quam victoris.

LXXIII. Eadem ei qui filia ipsius minam dederat, nec postea quidquam adferebat ipsi, nihilo minus solito more ad eam ventitans. *Heus*, inquit, *puer, num putas te quemadmodum semel data mina ad Hippomachum padostribam, ita semper ad me commeaturum?*

LXXIV. Eadem adolescenti qui sua sponte venerat ad convivium, præbuit his verbis, *Cape*, inquit, *superbe*: quum ille commotior dixisset, *Qui superbus?* Immo, inquit Gnathæna, *quis te superbior, qui nec vocatus venias*. Jocus est ex accipiti: *nec vocatus venit*, qui non vocatus venit, quod est impudentia: & *nec vocatus venire dicitur*, qui vocatus venire recusat, quod est superbia.

LXXV. Eadem a duobus conducebatur, quorum alter erat miles, alter mastigias servus. Milite vero per contumeliam illam appellante lacum; *An*, inquit, *quia duo amnes in me influunt, Lycus & Eleutherus?* Lycus & Eleutherus fluviorum nomina sunt, sed illa alludit ad servum amatorem & liberum. Lupus esurit, liber arrogans est.

LXXVI. Nico meretrix, cui cognomen erat Capra, parasitum quempiam obvium habens a morbo gracilem; *Quam macilentus*, inquit? Quum is respondisset, *Quid me putas triduo comedis?* *Aut lecythum*, inquit, *aut soleas*. Parasitus sentiebat, se nihil, aut minimum edisse, illa respondet quasi de cibi genere interrogata.

LXXVII. Callistion cognomento Ptochelena, quum a quodam esset conducta servo, isque quoniam æstivo tempore nudus accumbebat, ostenderet in corpore notas plagarum; *Unde*, inquit, *illa, miser?* quumque is dixisset, *se puerum jure fuisse perfunctum*. Tum illa, *Nimirum vitulino*: sentiens, esse flagrorum vestigia. Ex carnibus vitulinis coqui faciunt jus, ex pelle vitulorum fiunt lora.

LXXVIII. Thais glorioso cuidam amatori, qui quum multa pocula sumisset commodato, diceret se velle illa confringere, aliaque parare; *Perdes*, inquit, *quod cuique proprium est*. Ambiguo sermone notans, esse commodatitia. Poterat autem intelligi, si consenserat perire quod cuique poculo proprium est.

LXXIX. Lais Corinthia cuidam amatori, qui misso sigillo jubebat illam venire; *Non possum*, inquit, *lutum est*. Olim terræ genere signabant, at illa lutum esse dixit, quasi ob lutum viarum non posset accedere. Luteum sigillum nihil morabatur, argentum quærebat.

LXXX. Eadem Myronem falsissime repulit, sed præstat hoc Aufonii verbis referre:

Canus rogabat Laidis noctem Myron.

Tulit repulsam protinus.

Causamque sensit, & caput fuligine

Fucavit atra candidum.

Idemque vultu, crine non idem Myron,

Orabat

1 Vide quæ de hoc Apophthegmate collegit P. Leopardus Emend. Lib. XII. c. 19.

*Orabat oratum prius.
Sed illa formam cum capillo comparans,
Similemque non ipsum rata,
Fortasse & ipsum, sed volens ludo frui,
Sic est adorta callidum:
Inepte quid me quod recusavi rogas?
Patri negavi jam tuo.*

Hoc videtur imitatus Imperator.

Leontium, quoniam ipsa cum amatore discumbente ingressa est Glycera, & amator ad hanc videbatur proclivior, sedebat mœsta. Hanc quum notus quispiam appellasset dicens, *Cur mœres Leontium?* Uterus, inquit, *mihi dolet.* Uterque Græcis uterum sive vulvam sonat, & eadem vox sonat, posterior: significabat autem posteriorem Glyceram magis placuisse, idque sibi dolere.

LXXXI. Adolescens quidam in Ægypto deperibat Theonidem meretricem: quumque illa peteret ingentem mercedem, tandem adolescens somniavit se rem habere cum ea, atque ita liberatus est amore. Petit illa mercedem. Negante juvene itum est ad judicem. Bocchoris pronunciat ut juvenis in vasculo adferret tantum pecuniæ, quantum illa postularat. Jubet adesse meretriculam, & umbra frui pecuniæ circumlatæ. Hoc judicium Lamia velut iniquum reprehendit. *Juvenis somnio liberatus est,* inquit, *ab amore: at umbra pecuniæ non exemit Theonidi pecunia amorem.*

LXXXII. Phryne jam anus dixit, *a multis fecem emi propter vini gloriam.* Sentiens, multos ideo secum congregari, ut gloriari possent, cum Phrynerem habuisse. Sicut vini magni nominis etiam fex emitur, ut jactare possint se tale vinum habere domi.

LXXXIII. Eadem ætate florens in convivio cui complures aderant fœminæ, quum juxta morem joci convivalis quod unus quispiam faceret, idem omnes facere cogerentur, prior manum bis aquæ immersam admovit fronti. Quoniam autem omnes erant fucatæ, aqua per lituram furcorum defluens, rugarum specie vultus omnium deformabat, quum ipsa interim Phryne, quæ naturali forma pollebat, speciosior etiam appareret diluta facie.

LXXXIV. Quum amatores, quoniam gratis non admittebantur, filiæ domum expugnaturi, vectes, ligones, & ballistas admoverent, Phryne prodiit; *Quum ista,* inquit, *haberetis domi, quin potius afferebatis pretium?* Sentiens, ita facilius expugnari meretricum ædes, dando quam fodiendo.

LXXXV. Phryne Praxitelem a quo deamabatur rogavit, ut ex operibus quod haberet pulcerrimum sibi donaret. Promisit quidem amans, sed illa sensit artificem dissimulare quod esset optimum. Itaque subornavit servum qui Praxiteli in foro sua vendenti nunciaret, incendium in officinam incidisse, ac pleraque illius opera conflagrasse, non tamen omnia. Praxiteles exclamavit, *Nihil sibi relictum, si Satyrum & Cupidinem flamma corripuisset.* At Phryne occurrens jussit illum bono esse animo, nihil enim triste accidisse. Sed hoc commento deprehendit in quod opus ille plurimum artis contulisset, & Cupidinem abstulit.

LXXXVI. Phryne cuidam juveniliter jactanti quod multas haberet, se studio tristem exhibebat: ac roganti causam, *ob hoc ipsum irascor,* inquit, *quod multis involutus fueris:* de plagarum notis sentiens, quas in illius corpore deprehendit; erat enim servus, at ille gloriabatur de puellis, quibus potitus fuerat.

LXXXVII. Eadem avaro cuidam amatori blandienti dicentique, *Tu Praxitelis Venuscula es;* *Et tu,* inquit, *Phidia Cupido.* Blandimentum blandimento pensans, & obiter avaritiam homini cupido exprobrans. Nam Phidias a parsimonia nomen habere videtur.

LXXXVIII. Eadem cum insidiaretur pudicitie Xenocratis, & in eisdem ædículas ab illo esset admissa, ac precibus tandem impetrasset, ut lectuli partem qui illic unicuique erat ipsi concederet: reversa ad illos qui eam subornaverant, ac rogata quid profecisset, *Ego,* inquit, *a statua redeo, non a viro.* Idem elegantius narrat Valerius Maximus. *Pacta cum adolescentibus ut Xenocratem ad coitum sollicitaret: sese in illius probe potilectulum conjecit: postridie quum adolescentes exprobrarent quod tam formosa puella poti senis animum pellicere non potuisset, pactumque victoria pretium flammam.*

¶ Nimirum, Adrianus, cujus exstat Apophthegma apud Spartianum.

A *agitarent, facete elusit, dicens, se de homine, non de statua cum illis pignus posuisse.*

LXXXIX. Lamiam meretricem Demetrius Rex adamabat parum sobrie. Ea quum jam senescens in convivio tibiis cecinisset, Demo quæ & Mania dicta est, interrogata a Demetrio, quid videretur Lamia, *Anus,* inquit: aliud respondens atque exspectabat Rex. Nam ille sciscitabatur, quam scite videretur canere.

XC. Rursus appositis bellariis, quum Rex diceret, *vides quam multa mihi mittat Lamia?* *Plura,* inquit, *tibi mittentur a matre mea, si velis cum ea dormire.* Notans, anus solere donare iis a quibus subiguntur.

B XCI. Anicula Theophrasto licitanti quiddam, idque admodum Attice; *hospes,* inquit, *non vendo tanti.* Notans illum, quasi non esset Atticus natura, qui supra modum affectaret Atticismum. Id enim solent hospites, dum in aliena lingua volunt videri disertum.

XCII. Phocionis cognomento Probi uxor dicere solebat, *suum mundum esse præclara gesta mariti.* Ita frugalitatem suam excusavit aliis matronis objicientibus quod parum pro dignitate culta esset.

XCIII. Quum 2 Cyperii adversus Atyagem Medorum Regem infeliciter pugnasent, mulieres urbem fugientibus obviam iverunt, ac nudatis ventribus, *Quo,* inquit, *ignavissimi, ruitis? An nescitis vos huc iterum intrare non posse, unde semel natura lege egressi fuistis?* Inverso ordine matres animant mares, quæ solent a periculis vocare.

C XCV. Poppæa quæ prius adultera Neronis, mox repudiata Octavia mariti potens facta, subornavit quemdam ex Octaviæ ministris, qui ei servilem amorem objiceret. Ancillis Octaviæ ad quæstiones pertractis, quædam cruciatu victæ falsis annuerunt, quædam perstiterunt dominæ suæ sanctitatem prædicantes. Ex his una instanti Tigillino respondit, *castiora esse Octavia muliebria, quam os ejus.* Significans, illum esse fellatoribus obsequentem, aut cunnilingum.

D XCV. Chiomata Orthiagontis uxor, quum misso pretio a suis reduceretur, ac Tribunus illam officii gratia ad flumen prosequeretur, clam mandavit uni servorum, ut Romanum illum se prosequentem occideret. Is ubi caput præcisum sub veste tectum ad maritum detulit, & ad illius pedes abjecit, marito admirante dicenteque, num præclarum duceret servare fidem? *Præclarum,* inquit, *sed hoc præclarius, unum dumtaxat eorum qui mecum concubuerunt vivere.* Fœmina aliquanto prudentior Lucretia, quæ non sua, sed stupratoris nece testata est suam pudicitiam.

E XVI. Camma Sinorito Galatæ nupserat. Eam Synorix juvenis præpotens adamabat, & clam interfecto Sinorito, de nuptiis Cammam sollicitare coepit. Illa quo conjugis mortem ulcisceretur dissimulavit dolorem, & conjugii spem præbuit. Tandem Synorigem ad se venire jubet in templum Dianæ, cui erat dicata, quasi vellet hanc esse conjugii testem, & adstans altari, ceu Deæ libatura e poculo bibit toxicum, moxque tradidit Synorigi: qui simulatque reliquum ebibisset, venerata Deam; *Te,* inquit, *Deorum præstantissima testor, me huius tantum dici gratia habetis Sinorito fuisse superstitem.*

XC VII. Olympias Alexandri mater indigne ferens, quod Alexander pateretur se dici filium Jovis; *Non desinet,* inquit, *Alexander, me Junoni invisam facere.* Solent enim uxores extremo odio persequi pellices.

XC VIII. Eadem quum accepisset Alexandrum filium, ut alii, Philippum maritum, adamare fœminam a qua putabatur amatoris venenis corruptus, accersivit ad se mulierem: quumque præter insignem formam comperisset in ea mores liberales, & ingenium egregie dextrum, *Valcant,* inquit, *qui te insimulant veneficii. Nam tute quidem pharmacum in te ipsa ac philtum habes.*

XC IX. Eadem quum accepisset adolescentem quemdam aulicum duxisse uxorem, elegante quidem forma, sed famæ parum secundæ: *Ille,* inquit, *non sapit, qui uxorem oculis, non etiam auribus duxerit.* Forma cernitur oculis, fama auribus deprehenditur. Quidam autem nec auribus, nec oculis, sed digitis ducunt, solam spectantes dotem.

F C. Intaphernis uxor, Dario permittente ut unum ex suis eligeret, cujus vitam sibi donari vellet, fratrem elegit: de-

¶ Imo Perse, de quibus vide Justinum Lib. 1. c. 6.

demirante Rege causamque sciscitante; *Alius*, inquit, *maritus*, alii *liberi*, si *Deus* volet, possunt contingere: alium *fratrem* parentibus *vita defunctis* non est quod sperem.

CI. *Cornelia* Gracchorum mater, quum *Campana* matrona illius hospitio utens, ornamenta sua quibus illud seculum nihil habebat pulcrius, ipsi ostenderet, traxit eam sermone donec *liberi* redirent e *schola*. Tum, & *hac*, inquit, *ornamenta mea sunt*. Sentiens, matronæ nihil esse pulcrius, neque pretiosius, quam *liberos recte educatos*.

I. Omnibus *Dionysio Tyranno* exitum imprecantibus, una *foemina* anus quotidie diluculo *Deos* comprecari solebat, ut esset incolumis sibi que *superstes*. Accita a Rege mulier rogata est, unde tanta in Regem benevolentia: Quo-

niam, inquit, quum *puella* essem, & *gravem Tyrannum* habemus, optabam mortem illius. Eo interfecto deterior arcem occupavit. Et huius exitum optabam. Nunc quum te habeamus, superioribus etiam graviores, vereor ne si tu percas succedat etiam deterior, eoque caput meum pro tua salute devoveo. Tam faciatam audaciam *Dionysius* punire erubuit.

II. Cuculo minores *aviculas* percontanti, cur ipsum fugerent; *Quoniam*, inquebant, *suspiciamus te aliquando futurum accipitrem*. *Coccyx* enim specie non multum differt ab accipitre. Cavendum ab his, qui tyrannidis specimen moribus edunt. Hoc ad *Lyfiadem* accommodavit *Plutarchus* in *vita Arati*.

ILLUSTRISSIMO PRINCIPI JUNIORI
G U I L I E L M O,
DUCI CLIVENSIS, JULIACENSIS, MONTENSIS,
COMITI MARCHIÆ ET IN RAVENSPURGO, &c.
DESIDERIUS ERASMUS ROTERODAMUS
S. D.

PUD priscos illos, Illustrissime Princeps, non Græcos modo, verum etiam Latinos, actoribus ac patronis causarum forensium certus aquæ modus per clepsydram infundebatur, ne supervacanea verborum copia quum iudicibus tedium adferret, tum ipsi etiam causæ officeret, denique aliis agere volentibus, aditum præcluderet. At non idem fieri solet in Philosophicis orationibus, in quibus tamdiu proferendus est sermo, quamdiu auditor alacriter haurit ea quæ dicuntur, præsertim si quæ dicuntur, conferunt vel ad liberalem eruditionem, vel ad bene beatæque vivendum. Itaque perquam eleganter *Plato Antisthenem* prolixius differentem admonuit his verbis: Videris, inquit, ignorare, quod orationis modus non est is qui dicit, sed is qui audit. Sic & *Carneades* quum esset in differendo vocalior, admonitus est a gymnasii principe, ut vocem moderatius promeret: sed quum ille a gymnasiarcha peteret ut sibi præscriberet modum, sane quam apposite respondit: Istud quod a me petis, rectius fumes ab auditoribus. Jam videmus quosdam non clepsydram, sed clepsammidiis metiri convivium. Hoc ut fateor ad frugalitatis disciplinam utiliter fieri, atque etiam necessario, dumtaxat apud eos qui nesciunt umquam a mensa surgere, nisi hirudinum ritu sic distenti, ut tantum non crepent ac dissiliant: ita non conveniret, opinor, ei qui lautos & elegantes homines suaviter excipere vellet: sed hunc oporteret apparatus modum a conviviarum orexi petere. At ego in hoc argumento convivoris personam indui, ac posteaquam cænæ tot instructæ missibus, quot actus permittuntur comædiæ, secundas mensas non omnino jejunas adjeceram, mihi videbar sic egisse partes meas, ut si non *Lucullus* quispiam, certe mundus & lautus *ἐστῆτωρ* videri possem: atque adeo metuebam, ne apud frugalitatis amatores citius luxuriæ quam sordium crimen incurrerem. Verum simulatque prodiit opus, tanta aviditate distractum est, ut protinus a Typographo cæperit efflagitari denuo, siue hic est argumenti, siue, quod magis arbitror, tuus, ornatissime Princeps, genius, quem confidimus non solum ditioni tuæ, sed & studiis fore felicem. Itaque prioribus sex libris recognitis & auctis, adjecimus duos, quos tu vel postcæninum vel pomenta, siue *ἐπιδορπίσματα*, si libet, vocare poteris, ne a convivii metaphora recedamus. Vale.

APOPTHHEGMATUM LIBER VII.

M I L E S I I T H A L E T I S.

I. **H**ÆC præcipue celebrantur: Multa verba nequaquam arguunt sapientem opinionem, Græcis carmen esse videtur,
οὐτι τὰ πολλὰ ἔπη φρονίμην ἀπεφάνετο δόξαν.

Sapientis enim non nisi quum res postulat, nec pluribus utitur verbis quam opus est. Quemadmodum *Deus* omnium sapientissimus, sermonis est parcissimus.

II. Unum quiddam divina egregium, unum quiddam præclarum elige. Solves enim hominum loquacium linguas sine fine garrientes, *ἀπεραντολόγως*: quod interpretor miror quare reddidit, non paucorum. Satius est ad parandam honestam famam unum quiddam insigne prædicere, quam divinare de frivolis aut quibuslibet. Sapiens enim vates est optimus. Et præstat uno opere edito, sed egregio, parare famam eruditionis, quam minus accurate scribere de singulis.

III. Rogatus, quid esset omnium vetustissimum, respondit, *Deus*. Cur ita? *ὅτι ἀγένητος*, hoc est, numquam esse capit. Quid esset pulcherrimum, ait, *Mundus*: est enim opus *Dei*, quo nihil est pulcrius. Quid maximum, *Locus*. Capit enim omnia. Quid velocissimum, *Mens*. Discurrens enim per universa hominis cogitatio. Quid robustissimum, *Necessitas* li-

1. Vide *Diogenem Laërtium* Lib. 1. §. 34. & seqq.

E ve fatum. Superat enim omnia. Quid sapientissimum, *Tempus*. Nam invenit omnia. Hæc ænigmatum instar habent.

IV. Dicebat nihil interesse inter vitam & mortem, ob id opinor, quod utraque res æque esset secundum naturam, nec mortem malam esse magis quam nativitatem. Cuidam vero obstrepenti, cur igitur, inquit, tu non moreris? false respondit, Ob hoc ipsum quia nihil refert. Potius enim habetur, quod accersitur.

V. Percontanti utrum fuisset prius, nox an dies? Nox, inquit, uno die fuit prior. Elusit ineptum percontatorem. Si nox uno die præcessit diem, dies igitur fuit ante noctem. Nox enim finis est diei.

VI. Rogatus num lateret *Deos* homo injuste agens, respondit, Ne cogitans quidem. Significans, Deo nihil omnino esse occultum. At vulgus putat quæ corde volvunt latere Deum.

VII. Adultero sciscitanti, an abjuraturus esset adulterium; Non est, inquit, perjurium adulterio pejus. Significans, illum stulte dubitare de pejerando, qui facinus perjurio par non dubitasset committere. Eoque in atrocibus sceleribus nihil ponderis habet jusjurandum. Quisquis enim audeat dare venenum, audebit & cum perjurio inficiari.

VIII. Percontanti quid esset difficile; Se ipsum, inquit, Tom. IV. X nosse.

posse. Atqui hoc vulgus putat esse facillimum. Alienare-
tius perspicimus quam nostra, & sibi quisque adulator est.

IX. Rogatus quid esset facile; *Alterum*, ait, *admonere*.
Omnes recta consilia ægrotis damus. Interpretes perperam
vertit, *ab alio moneri*, quum sit ἄλλω παρατίθεσθαι, hoc est,
alteri dare consilium: quis enim est tam stupidus qui non
admoneat alium? sibi pauci consulunt.

X. Sciscitanti quid esset dulcissimum; *Potiri*, inquit. Nam
ea demum delectant, quæ contingunt expetita. Quæ ul-
tro obijciuntur, non perinde juvant.

XI. Rogatus quo pacto quis facillime ferret infortunium
suum; *Si quis*, inquit, *videat hostes majoribus malis obnoxios*.
Quidam ex contemplatione felicitatis alienæ suam calami-
tatem exasperant.

XII. Interrogatus quo pacto quis optime iustissimeque viveret;
Si, inquit, *que in aliis reprehendit, ea ne faciat ipse*. In alic-
nis enim erratis perspicaces sumus, ad sua quisque luscio-
sus est.

XIII. Percontanti, quis esset felix; *Qui corpore*, inquit,
sanus est, animo eruditus, sive castigatus. Cupiditates enim
animorum morbi sunt.

XIV. Dicebat, *amicorum absentium aequæ ac presentium
oportere meminisse*. Amicitia enim est animorum conjunctio,
quos non dirimit locus. Multi non amant nisi tantisper dum
vident.

XV. *Non esse fucandam faciem, sed animum honestis stu-
diis exornandum*. Quod hæc forma veros conciliet ac per-
petuos amicos.

XVI. Vetuit per injuriam discescere. Quod lucrum frau-
de partum damnum sit, non lucrum.

XVII. Μὴ διαβαλλίτω σε λόγος πρὸς τὰς πίστεως κεκοινω-
νῆκας. Idita vertit interpretes: *Ne te in jus vocet sermo con-
tra conjunctos tibi ac socios dictus*. Ego magis arbitror Tha-
letem admonere, ne quid amicis quibus fidimus, commit-
tamus, quod si effutiant, pariat nobis infamiam.

XVIII. *Quale*, inquit, *præmium rependeris parentibus
tuis, tale a liberis tuis expecta*.

XIX. Dixit, facillimum esse Philosopho ditari si vel-
let, idque tali facto probavit: Omnem oleam antequam
florere cœpisset in agro Milesio cœmit. Animadverterat
enim præscientia quadam olearum ubertatem fore. Hoc
pacto os obturavit, qui jactabant, in Philosophis pauper-
tatem non esse virtutis sed necessitatis. Hujus meminit Ci-
cero lib. de Divinatione primo.

SOLON SALAMINIUS.

I. Quum Pisistratus occuparet Rempublicam resque
videretur ad manifestam spectare tyrannidem, neque quif-
quam auderet illius conatibus obistere, ipse productis ar-
mis & ante ædes positus cœpit inclamare cives: at ubi Pisi-
stratus ad illum mitteret qui percontarentur, qua re fretus
hoc auderet, *Senectute*, inquit. Alios senectus reddit for-
midolosiores, illi conciliavit audaciam, quod parum vitæ
supereffet, etiam si nullus occideret. Ita Plutarchus in
commentario, *An seni sit gerenda Respublica*. Diogenes
Laertius rem aliquanto fufius narrat.

II. Postquam vidit rerum summam esse penes Pisistra-
tum, arma deposuit ante Curiam, dicens; *O patria, tibi
& dictis & factis sum opitulatus*. Hoc pacto testatus sibi
non defuisse voluntatem consulendi Reipublicæ, in Ægy-
ptum navigavit.

III. A Cræso interrogatus an quem vidisset ipso bea-
torem, *Telum* nominavit *Atheniensem, privatum hominem,
sed qui relictis liberis ac nepotibus bene institutis feliciter obiisset
diem*. Interrogatus dein, cui post illum tribueret felicitatis
elogium, *Cleobin & Bitum Argivos fratres* nominavit, *qui
cum summa pietatis laude defuncti fuerant*. Indignatus Rex,
nullo igitur loco me ponis? *Ego*, inquit Solon, *facile confi-
teor te Regem opibus & imperio florentem: beatum non appel-
larim, priusquam feliciter hanc vitam absolveris*. Refert He-
rodotus in primo.

IV. Præmia decreta his qui in Olympiis aut Nemæis
vicissent contraxit, eaque majora decrevit iis qui in bello
pro patria fortiter occubissent: dicens, illos & dum ex-
ercentur, magnis impendiis exerceri: & si vicerint, magis
adversus patriam quam adversus hostes coronari: & quum
senuerint, ad nihil utiles evadere, haud aliter quam de-
trita pallia, ut qui nec bello sint utiles, nec gerendæ Rei-
publicæ accommodi.

V. Huic attribuunt & illud longe celebratissimum, *le-
ges aranearum telis esse similes*: quamquam idem & aliis ad-
scribitur, nominatim Anacharsidi.

VI. Illud argutissime dixit, *Tyrannorum amicos calculis
supputatoriis esse simillimos*: qui ut arbitrio supputantis ponun-
tur, interdum valent multa millia, interdum minimum, in-
terdum nihil.

VII. Rogatus, quamobrem nullam legem tulisset in
parricidas; *Non expectabam*, inquit, *hoc scelus umquam in
hac civitate posse committi*. Quod illa immania non existant,
nisi ubi lux regnat, nec ulla est legum reverentia. Refert
hoc M. Tullius in Oratione pro Sex. Roscio Amerino.

VIII. Interrogatus qui fieri posset, ut quam minimum
injuriarum existeret inter homines; *Si*, inquit, *qui injuria affe-
cti non sunt, aequæ doceant atque hi qui affecti sunt*. Quisquis
enim violat leges, non unum civem lædit, sed totam Rem-
publicam, quod quidem in ipso est. At nunc dum aliis læsis
aut quiescimus, aut gaudemus etiam, impunitas impro-
borum audaciam in plurimos movit.

IX. Dicebat, *opulentiam esse matrem saturitatis, satura-
tatem ferocia ac violentia*. Divitias comitatur luxus, luxus
exit in tyrannidem, dum fœnum migrat in cornua.

PITTACUS MITYLENEUS.

I. Huic tribuitur illud decantatissimum, *dimidium plus
toto*, de quo nobis satis dictum est in Chiliadibus.

II. De eodem memorant exemplum clementiæ vix
credibile. Tyrhæum Pittaci filium Cumis in tonstrina se-
dentem faber quidam ærarius impacta securi occidit. Cu-
mani homicidam vincum miserunt ad Pittacum ut de eo
supplicium sumeret. At ille cognita causa dimisit hominem
dicens, *Ignoscentiam esse potiore penitentia*: Sentiens, uti-
lius esse condonare, quam meminisse injuriæ & ulcisci. Sunt
qui referant homicidam ab Alcæo fuisse dimissum cum hoc
elogio; *Melius est ignoscere quam punire*.

III. Legem tulerat, ut qui per temulentiam sceleris ali-
quid commississent, duplo plecterentur. Solet enim vulgus ho-
minum ebrietatis obtentu crimen extenuare. Ideo factum
ferunt, quod insula vino abundaret.

IV. Cræso percontanti quod esset maximum imperium,
ποικίλῃς, inquit, *ξύλῃς*, id est, *variis ligni*, leges innuens. Nam
olim in tabulis ligneis leges inscribebantur. Porro ubi sum-
ma est legum auctoritas, ibi est minimum tyrannidis.

V. Probabat victorias citra sanguinem partas, nam ma-
gno civium cruore emptas, hoc est, Cadmeas, ut vocant,
non existimabat esse victorias.

VI. Hujus est illud πολυδράλητον, *Æqualem ducito*,
quum ipse domi haberet opulentiorum, ac proinde moro-
sam & imperiosam. Id latius explicuimus in Chiliadibus.

BIAS PRIENÆUS.

I. Quum ingenio suo patriam suam obsidione liberasset,
Rex Alyattes intellecta viri prudentia protinus eum ad se
acceravit; At is respondit, ἐγὼ Ἀλυάττην κελεύω πρόμνω εἰ-
σθίειν: id est, *ego Alyatten jubeo capas edere*: quod perinde
est ac si dixisset, jubeo illum plorare: extremum Regis con-
temptum professus. Attigimus & hoc in Chiliadibus.

II. Evenit ut cum scelerosis quibusdam & impiis navi
veheretur, qui quum ob exortam tempestatem periclita-
rentur, Deorum opem implorabant. Tum Bias, *Silete*, in-
quit, *ne vos hic illi navigare sentiant*. Deus impiorum preci-
bus irritatur magis ad vindictam, quam ad opitulandum fle-
ctitur.

III. Impio cuidam sciscitanti quid esset pietas, nihil re-
spondit. Roganti cur sileret? *Quoniam*, inquit, *percontari-
s de rebus nihil ad te pertinentibus*.

IV. Interrogatus quod esset animal omnium maxime
noxium? *Si de feris*, inquit, *percontaris, Tyrannus: si de
mitibus, Adulator*.

Hæc de septem Sapientum dictis arbitror esse satis, vel
quia sunt omnibus obvia, vel quia magna ex parte sunt fa-
bulosa, vel quia pleraque sunt ejus generis, ut a quovis dici
possint. *Quid enim habet Cleobulus, cur inter Sapientes nume-
rari debeat?*

ANTISTHENES ATHENIENSIS.

I. Antisthenes ridere solebat Athenienses subinde glo-
riantes quod essent *autochthones*, hoc est, *indigena*, eo quod
non aliunde eo commigrassent, nec patriam sedem mutaf-
sent umquam: dicens, *hoc laudis illis esse cum restudini bus co-
chleis que*

chleisque commune. Nam & hæc animantia numquam mutant domicilium in quo nascuntur.

II. Discipulos suos admonere solebat, *ubi sibi essent Socraticis condiscipuli*: declarans, quam esset alienus ab inani gloria.

III. Voluptatem in tantum execrabatur, ut diceret, *semelle insanire quam voluptate affici*. *μᾶλλον ἢ ἡσθεῖν*, id est, insaniam potius quam delecter. Insaniam aufert Medicus: voluptas quum æque mentem eripiat homini, vix sanabile malum est.

IV. Cum his mulieribus habendam consuetudinem dixit, quæ beneficium beneficio pensent. *αἱ χάριν εἰσόντας*, id est, quæ gratiam habitura sint: sentiens, abstinendum ab his quæ pretio vendunt inhonestam voluptatem, nec pariunt, nec amant mutuum, aut a valetudinariis, deformibus ac male moratis, quæ gignunt foetus poenitendos.

V. Quum adolescens quidam Ponticus genere, se in numerum discipulorum illius recipi cuperet, patri quærenti quibus rebus esset opus, *Libro*, inquit, *novo, stylo novo, novaque tabella*: significans animum a vitiis vacuum, studium vigil, & memoriam fidelem. Solent autem adolescentes voluptatibus ac delitiis occupatam mentem ad præceptorem adferre, quæ res fere in causa est ut minus proficiant. At Philosophia totum animum sibi postulat.

VI. Adolescenti consulenti cuiusmodi uxorem ducere expediret, *Si formosam duxeris*, inquit, *habebis communem: sin deformem, habebis poenam*. Jucundius id eloquens Græce, quibus quod ad voces attinet, minimum interest inter *κοινὴν* & *ποινήν*: quod ad rem attinet, plurimum. Suadebat itaque media staturaque, ut vocant, forma ducendam, quæ nec fastidium viro moveret ob deformitatem, nec ob insignem formam peteretur ab adulteris. A. Gellius hoc dictum Bianti tribuit.

VII. Quum accepisset Platonem de ipso male loqui, nihil commotus, *Regium est*, inquit, *quum feceris bene, audire male*. Quamquam hoc idem aliis adscribitur. Excelsi animi est, ingratitudine hominum non deterri a studio bene merendi de omnibus.

VIII. Quum Orphicis mysteriis initiaretur, ac Sacerdos diceret, illum bonis plurimis fruiturum apud inferos post hanc vitam, *Cur*, inquit, *ergo tu non abrumpis vitam?* Significans, non initiatis paratam esse beatam vitam a rogo, sed his qui pie sancteque vixerint. Et hoc, aut simillimum huic aliis tribuitur.

IX. Cuidam opprobianti quod esset ibrida, hoc est, non eduobus ingenuis natus, sed ex patre Atheniensi, matre Phrygia, *Nec a duobus*, inquit, *luctatoribus natus & tamen luctator sum*: sentiens, non tam referre, unde natus sis, sed qui sis. Is vere liber est, quem Philosophia liberum facit: & is vere Græcus est, qui Græcorum disciplinis institutus est.

X. Interrogatus cur paucos haberet discipulos, *Quoniam depello illos*, inquit, *virga argentea*. Sentiens, ideo paucos venire, 2 quod magna mercede doceret. Vulgus autem pluris facit pecuniam quam sapientiam.

XI. Rogatus quamobrem severus esset objurgator erga discipulos, *Et Medici*, inquit, *erga agrotos*: significans, se in vitia sævire, non in homines, nec vitia sanari blandiendo.

XII. Conspicatus aliquando mœchum fugientem, insequentibus qui illum comprehenderent, *Infelix*, inquit, *quantum periculum unico obolo vitare poteris?* Sentiens, scorti congressu libidinem sedari potuisse, quum nunc de vita periclitaretur.

XIII. Aiebat si ad alterutrum adigeret necessitas, *satiis esse in corvos incidere, quam in adulatores*, *οἱς νόσῳ καὶ ἡ ἐκ νόσῳ καὶ*. Nam corvi non comedunt nisi mortuos, adulatores etiam vivos devorat. Et hoc alteri tribuitur.

XIV. Rogatus quid esset mortalibus beatissimum, *Felicem*, inquit, *mori*. Hæc sententia consentit cum illa Solonis, *Qui feliciter absolvit vitam, huic nihil sinistri potest accidere, quod felicitatem aegritudine aliqua contamine*. At quibus res sunt secunda, ii nihil magis optant quam diuturnam vitam.

XV. Amico cuidam deploranti quod commentarios

1 Vitioso codice deceptus Erasmus huic Apophthegmati sales omnes eripuit. Græce legendum: *βιβλιαρίῳ καὶ νῦν, καὶ γραμματίῳ καὶ νῦν, καὶ πικραδίῳ καὶ νῦν*: libro & mente, stylo & mente, tabella & mente, quod audiens intellexit, quasi dixisset *καὶ νῦν, novo*. Diog. Laërtius L. VII. Segm. 3.

2 Quis credat Cynicum magna mercede docuisse? Locus non videtur esse sanus. Vide Diogenem Laërtium. Lib. VI. §. 4.

A suos perdidisset; *Oportuit*, inquit, *ista animo potius quam chartis inscribere*. Librorum fiducia frequenter in causa est, ut minus exerceamus memoriam. In tuto est, quod animo impressum est. Licet enim circumferre, & semper in promptu est.

XVI. Dicere solitus est, *non aliter ac ferrum absumitur rubigine, ita invidos suo ipsorum vitio contabescere*. Ferrum enim, etiam si nemo lædat, ex se gignit unde corrumpatur.

XVII. Vulgus hominum e structuris, statuis, trophæis ac libris sibi promittit immortalitatem. Antisthenes iis qui appeterent immortalitatem, unicam viam ostendit, ut iuste pieque viverent.

XVIII. Rogatus quæ res portenderet civitatibus exitium; *Quum in his*, inquit, *nullum esse potest honorum ac malorum discrimen*. Sentiens, eam Rempublicam non posse consistere, ubi nec esset honos virtuti, nec poena scelerosis. Hoc apud Homerum stomachatur Achilles:

Ἐν δ' ἢ τὴν τιμῇ.

XIX. Quum illi diceretur, quod a quibusdam improbis laudatus esset; *Vereor*, inquit, *ne quid imprudens fecerim mali*. Sentiens, a talibus neminem laudari nisi ob malefacta.

XX. Fratrum inter se concordiam dixit quovis muro firmius munimentum. Id dictum & ad civium concordiam accommodari potest.

XXI. Admonebat ea esse paranda viatica, quæ simul cum naufrago enatarent. Sentiens, bonas artes ubique esse in pretio, nec posse a fortuna eripi. Idem adscribitur Aristippo.

XXII. Opprobianti quod interdum cum improbis haberet consuetudinem; *Et Medici*, inquit, *cum agrotis versantur, nec tamen agrotant ipsi*. Sentiens, Philosophum ideo versari cum improbis, ut eos reddat meliores.

XXIII. *Absurdum esse*, dicebat, *triticeum repurgare a lolio, bellum ab inutili milite, & a Republica non discernere invidos*. Significans invidos tam esse inutiles civitati, quam lolium est tritico, & ignavus bello.

XXIV. Rogatus quid emolumenti cepisset ex Philosophia; *Ut mecum*, inquit, *loqui, sive vivere possim*. Doctus etiam si solus sit, non sentit tedium solitudinis, sed multa præclara suo cum animo versans, quasi secum loquitur: indoctis molestissima est solitudo, atque etiam inutilis.

XXV. Quum in convivio quidam diceret, *canetibiis*; *Tu mihi eas infla*, inquit. Non recusavit obsequium, si illi vicissim obsequeretur. Sed interim indicavit, non esse Philosopho decorum tibiis canere.

XXVI. Quum Diogenes ab ipso peteret tunicam, iussit ut duplicaret pallium, sic eum tunicæ speciem præbiturum: admonens, oportere paucissimis esse contentum.

XXVII. Rogatus quæ disciplina cum primis esset necessaria; *Mala*, inquit, *dediscere*. Id enim non modo primum est, verum etiam difficillimum.

XXVIII. *Qui nos maledictis incesserent, eos magis tolerandos*, dicebat, *quam qui nos lapidibus impeterent*. Verba enim non lædunt, si quis contemnat. Vide vero num forte hic sit sensus, tolerantiores esse, qui convitia patienter ferrent, quam si quis lapidibus impetitus ferat. Quorumdam enim dicta gravius sauciant quam lapides. Quod si indecorum esset, gravi viro lapidibus repetere a quo petitus fuerat, æque indecorum sit in convitiantem regerere convitia.

XXIX. Invisens Platonem adversa valetudine laborantem, vidit pelvim in quam vomuerat, *Bilem*, inquit, *Platonis video, fastum non video*. Solebat enim quemadmodum Diogenes, Platonis arrogantiam notare. Itaque quum in pompa quadam equestri quidam equus crebro hinnitu ferociaque spiritus excelsos testaretur, eoque vehementer a Platone laudaretur, versus ad Platonem; *Videris*, inquit, *& tu bonus equus futurus*.

XXX. Admonuit Athenienses, ut asinos æque atque equos deligerent ad agriculturam. Quum illi dicerent hoc animal esse alienum ab aratione; *Quid refert*, inquit, *quum in vestra Republica duces sint qui numquam didicerunt administrandam, sed hoc satis est, quod a vobis delecti sunt?* Sentiens, multo absurdius esse, ei commendare Rempublicam qui gubernandi artem non tenet, quam si asinum pro equo adhibeas aratro.

XXXI. Cuidam dicenti, plerique te laudant; *At quid*, Tom. IV. X 2 in-

inquit, *mali feci?* significans, quæ recta sunt semper paucissimis placuisse.

XXXII. Rogatus a quodam quid sibi faciendum suaderet, ut probus vir & honestus evaderet; *Si mala*, inquit, *quæ tibi adsunt, ab his qui noverunt didiceris esse fugienda*. Sentit, virtutis caput esse, caruisse vitiis. Id non a quolibet discendum, sed ab his dumtaxat, qui norunt quæ sint vera mala, quæ vera bona.

XXXIII. Quodam prædicante delicias; *Hosium*, inquit, *filiiis contingat in deliciis vivere*: ut rem pestilentem detestans, quod plerique pro summo bono amplectuntur.

XXXIV. Quidam adolescens curarat sese ex ære sculpendum, & ad eam imaginem sese conformabat. Huic Antisthenes. *Si es posset vocem edere, qua dere potissimum gloriareretur? De pulcritudine*, inquit adolescens. *Non igitur*, inquit, *erubescis, qui cum inanimo gloriaris?* significans, magis gloriandum de bonis animi quam de forma, quam haberet cum statua communem.

XXXV. Adolescens quosdam Ponticos, qui videndi Socratis gratia se contulerant Athenas, duxit ad Anyti domum, dicens, illum Socrate multo sapientiore, ut qui Socratem accusasset. Hoc dicto renovatum est civibus extincti Socratis desiderium, & Anytum expulerunt.

XXXVI. Adolescens quidam Ponticus pollicebatur, se rationem Antisthenis habiturum, si navis ipsius quæ falsamenta vehebat appulisset. Antisthenes accepto novo vase, una cum adolescente ibat ad mulierem quæ vendebat farinam, & impleto vase coepit onustus discedere. Mulieri vero poscenti farinæ pretium, commonstrato adolescente; *Hic*, inquit, *dabit, si navis cum falsamentis appuleris*. Significans, inanes esse in diem pollicitationes, quum farina quotidie sit præsentis pecunia emenda.

XXXVII. Quum Antisthenes ipse falsamenta per forum gestaret, id quibusdam admirantibus, quod Philosophus officio tam fordido fungeretur, idque in publico, ac non potius servo delegasset; *Quid*, inquit, *admiramini? hæc mihi porto, non aliis*. Sentiens, nullum esse fordidum obsequium quod sibi quis impenderet: dein non esse indecorum, eum portare falsamenta, qui falsamenti vesceretur.

XXXVIII. Cuidam objicienti quod Antistheni mater esset Phrygia; *Et Deorum*, inquit, *mater*. Ridiculum arbitrans, cuiquam probro dari patriam, quum in damnatissimis regionibus interdum nascentur felicissima ingenia.

XXXIX. Dicere solebat, *hostibus a Diis omnia optanda esse bona, excepta fortitudine*: quod illa omnia aliquando futura sint eorum qui fortitudine præcellerent, non eorum qui possiderent, quod obignaviam ea tueri non possint. Sensit frustra parari bona, si qui paravit tueri nesciat.

XL. Si quam vidisset mulierem egregie cultam, adibat ædes illius, jubebatque virum proferre arma & equum: quæ si placuissent, patiebatur mulierem indulgere deliciis, quod esset qui defenderet: sin minus, suadebat ut eum ornatum deponeret, ne præda fieret aliis.

XLI. Antisthenem, quoniam multa conscripsit volumina, Timon appellare solebat *παντοφύη φλέδωνα*, id est, *ingeniosum nugatorem*. Non tamen dixit *ευφύη*, sed *παντοφύη*, quod ingenio ad quidvis versatili varia tractaret argumenta, & in his quædam parum digna Philosopho.

XLII. Hujus placita non indigna sunt quæ commemorentur, dicebat *τὴν ἀρετὴν εἶναι διδασκalicὴν*, id est, *virtutem disci posse*. Adversus eos, qui putant nasci cum homine, aut naturæ affectus studio vinci non posse.

XLIII. *Τὸς αὐτὸς εὐγενὴς τὸς καὶ ἐναγέτας*. *Qui virtute præditi sunt, eosdem & nobiles esse*. Habent enim id unde vera nascitur nobilitas. Adversus eos qui majorum imaginibus, aut divitiis metiuntur nobilitatem.

XLIV. *Virtutem sibi sufficere ad felicitatem, nec ullare opus habere, nisi robore Socratico*. Socrates ad omnium rerum patientiam obduruerat. Imbecillitas corporis impedit frequenter virtutis usum.

XLV. *Virtutem esse rem operum, non autem plurimis verbis, multisque disciplinis egere*. Adversus eos qui juris ac Theologiæ pietatisque professionem studio reddunt difficillimam ac prolixam, perque vitam omnem nihil aliud quam de virtute disputant. Notat hoc Horatius: *Virtutem verba putas, ut lucum ligna*.

XLVI. *Sapientem sibi sufficere*, eo quod omnia quæ sunt

aliorum, sunt & hujus, qui cum omnibus habet amicitiam, & amicitia facit omnia communia.

XLVII. *Ἀδοξίαν εἶναι ἀγαθὸν ἴσον τῷ πόνῳ*; id est, *obscuritatem esse bonum par labori*. Adversus illud Epicuri *λάθε βιώσας*. Multi student ignoti esse quo vivant in otio. At ignobilitas quoniam patet quorumlibet contemptui, non minus adfert negotiorum quam famæ claritas, quamquam & hæc grave est onus.

XLVIII. Negabat, *sapientem vivere juxta leges ab hominibus institutas, sed juxta normam virtutis*: Sentiens, non ideo quid faciendum aut vitandum, quia leges jubent aut vetant: sed quia ipsa ratio dictat, hoc esse honestum, illud turpe. Leges non omnia præscribunt, at virtutis regula docet ubique quid sit honestum, quid turpe. Coacta virtus, virtus non est.

XLIX. Quidam censebat sapienti non esse ducendam uxorem, ipse contra censebat *esse ducendam, at non voluptatis, sed liberorum gratia*: debetur hoc naturæ & patriæ. Sed cum optima indole præditis congredietur, ut ex bonis nascentur boni. Quin & amabit uxorem, non vulgari more, sed judicio: is enim vere & constanter amat, qui judicio amat. At sapiens optime dijudicat, quæ sint amore dignæ: adversus eos qui uxores se jactant habere pro matulis.

L. *Sapienti nihil esse novum aut subitum*, eo quod quidquid homini potest accidere, sit jam præmeditatus, ut numquam dicat, non putaram.

LI. *Ἀξίεπαιστος ὁ ἀγαθὸς*, id est, *dignus amari quisquis bonus est*. Non est verus aut sincerus amor, nisi quem conciliat virtus.

LII. Ajebat, *homines virtute præditos eos sibi parare propugnatores, qui & fortes sint & justi*. Nolunt enim defendi si quid injusti admittant. Improbi contra fortes defensores quærunt, justos nolunt.

LIII. *Ἀναφαίρετον ὄπλον εἶναι ἀρετὴν*, id est, *virtutem esse armaturam, quæ detrahi non possit*. Nam ensis & clypeus excutuntur, sapiens numquam non armatus est, eoque vinci non potest.

LIV. Dicebat, *esse satius cum paucis bonis pugnare adversus omnes malos, quam cum multis malis adversus paucos bonos*. Vel quia in bello non tam multitudo, quam virtus militum ac ducum parit victoriam: vel quia præstat esse de numero bonorum, qui ubique pauci sunt, quam de grege malorum, quorum ubique plena sunt omnia.

LV. Observandos esse hostes, *quod hi primi omnium sentiant si quid delinquas*. In hoc igitur utiliores nobis quam amici, ut errata nostra cognoscamus, & cognita corrigamus.

LVI. *Virum justum pluris faciendum quam cognatum*. Arctiora enim sunt vincula virtutis, quam sanguinis. Et omnis bonus bono proxime cognatus est propter animorum similitudinem.

LVII. *Viri ac mulieris eandem esse virtutem*. Idem sensit Socrates, sexum muliebrem non minus esse docilem ad omnia virtutis munia, quam virilem, si pariter institutur. At vulgus sexum inculat quasi ad virtutem indocilem.

LVIII. *Honestas sive pulchra esse quæ bona sunt, turpia quæ mala*. Stoicum est dogma, nihil expetendum præter virtutem, nihil fugiendum præter vitium: quum vulgo ingens probrum sit paupertas, magna gloria divitiis per fas nefasque partis abundare. Nec minus in cæteris præposterata sunt judicia vulgi.

LIX. *Omnia mala habenda pro peregrinis*. Vulgus hominum ea tantum probat quibus adfuevit: ab exoticis abhorret, non quia per se mala sint, sed quia peregrina. At sapienti nihil peregrinum esse debet, nisi quod cum vitio conjunctum. Neque enim ideo temulentia detestanda, quod alicubi non sit in usu, sed quod per se turpis. Nunc ex usu regionum de rebus judicat populus.

LX. *Tutissimum esse murum prudentiam, quod is nec collabitur, nec proditur*. Nulla moenia tam sunt munita, quin machinis, aut suffocionibus, aut, ut nihil horum, prodicione capiantur. Sapientis decreta sunt inexpugnabilia.

LXI. Quum in theatro populus Atheniensium tumultuaretur ob versiculum recitatum:

Τὶδ' ἀισχρὸν εἰμὶ τοῖσι χρωμένοις δακταί.

Id est:

Quid turpe ni videatur hoc utentibus?

Sub-

Subjecit alterum:

Διςχρόν τὸ γ' αἰσχρόν, καὶ δόκῃ, καὶ μὴ δόκῃ.

Quod turpe turpe est, siue credas, siue non.

Eleganter correxit inutilem sententiam. Refert Plutarchus.

LXII. Quibusdam admirantibus Ismeniam, quod esset insignitibicen, *Nequam*, inquit, *hominem esse oportet, nam si bona frugis esset, non esset egregius tiben.* Judicabat, eos non posse bonos viros evadere, qui tantum operæ Dionysiacis artibus impendissent.

A N A C H A R S I S S C Y T H A.

I. Hermippus scribit, illum mox ut Athenas venerat adisse Solonis ædes. Percontanti famulo, quis & unde: jussisse, renunciaret adesse Anacharsidem, qui & Solonem videre, & si fieri posset, etiam hospes fieri cuperet. Solon per puerum respondit, *in patria solere fieri hospites*: significans, inter Græcos & Scythas non esse jus hospitii. Ad hæc verba, quibus abigebatur Anacharsis, perinde quasi jussus esset introire, ingressus est ad Solonem, dicens, *se jam esse in patria, & æquum esse ut hospitio jungerentur.* Hujus responsi dexteritate delectatus Solon, lubens recipit hominem ad intimam familiaritatem, ex primo statim sermone deprehendens animum Philosophicum, qui judicaret esse patriam, ubicumque bene est homini. Cives enim mundi sumus omnes.

II. Reverfus in patriam conatus est ad Græcorum instituta novare Scytharum leges. Eam ob causam a fratre in venatu sagitta percussus est. Moriens dixit, *se ob eruditionem incolumem a Græcia dimissum, per invidiam in patria perire.* Græca sonant jucundius, *διὰ τὸν λόγον, διὰ τὸν φθόνον.*

III. Dicebat, *vitem ferre tres botros, primum voluptatis, alterum ebrietatis, tertium molestia.* Sentiens, parcum vini usum esse jucundum, quia sedat sitim, largiorem gignere temulentiam: largissimum parere rixas, cædes ac morbos. Simile huic quod alibi dictum est. Primam crateram pertinere ad sitim, alteram ad voluptatem, tertiam ad ebrietatem, quartam ad insaniam. Dictum erit jucundius, si cogites, in Scythia non esse vites.

IV. Admirabatur, qui conveniret ut artifices apud Græcos certarent, sed de his judicarent artis expertes. Sentiens, de artifice neminem recte judicare, nisi artificem. In theatro certabant Histriones, Mimi, Cantores & Sophistæ, recitabant Poëtæ: quorum artes quum populus nesciret, tamen aliis applaudebant, alios explodebant.

V. Rogatus qua ratione quis effugeret ne fieret vinolentus. *Si semper*, inquit, *præ oculis habeat ebriorum indecoros mores.* Nihil enim similis infano quam ebrius. At ebrius existimat se decere omnia. In aliis spectandum quam foeda res sit temulentia.

VI. Ajebat, *se demirari qui conveniret ut Græci qui legibus suis violentiam & injuriam puniunt, athletas ob hoc ipsum honorarent, quod se mutuo percuterent.* Salse damnans crudelem populi voluptatem, ac in moribus inconstantiam. Quod enim injustum est, semper injustum est. Quamquam heu nimium Ethnicarum reliquiarum adhuc residet in moribus Christianorum, tamen illis prodigiosis voluptatibus gladiatorum, pugilum & athletarum deliciis liberati sumus per Christum.

VII. Quum rogasset quemdam quanta esset spissitudo tabularum nauticarum, isque respondisset, quatuor digitorum; *Tanillum*, inquit, *absunt a morte qui navigant.* Notavit negociatorum avaritiam, qui lucri gratia semet in manifestum vitæ discrimen conjiciunt. Scythæ nesciunt nautica commercia, sed pascuis ac venatu vivunt.

VIII. *Oleum* dicebat esse *venenum insaniam gignens*, eo quod athletas videret unctos in se invicem insanire. Nec olei usum, ut arbitror, noverant Scythæ, ut quod nec apud illos proveniret, nec aliunde importaretur. Athletæ non pugnant nisi uncti: putant enim corpus fieri robustius: at Scythæ simulabat se credere, illis oleum esse causam insaniae.

IX. Ajebat, *se mirari qui fieret, ut Athenienses qui prohiberent mentiri, tamen in cauponum tabernis palam mentirentur.* Qui vendunt merces emuntque, lucri causa fallunt quemcumque possunt, quasi quod privatim esset turpe,

A fiat honestum si publice facias in foro. At in contractibus maxime fugiendum erat mendacium. Sed tum maxime mentiuntur homines, quum maxime negant se mentiri. Apud Athenienses lex erat quæ jubebat *ἐν ἀγορῇ ἀψευδεῖν.*

X. Admirabatur & illud, quod *Græci initio convivii cyathis pusillis uterentur, saturi majoribus.* Sentiens, potum non in aliud adhibendum nisi ad sedandam sitim. Absurdum igitur esse, tum plus bibere, quum jam sitis esset sedata.

XI. Statuis atque imaginibus illius inscribebatur, *γλώσσης, γαστρὸς, αἰδοίων κρατεῖν*, id est, *lingua, ventri, pudendis temperandum.* Quod maximorum malorum causa sit lingua effrenis, & luxu nihil turpius, libido pecudem ex homine reddat.

XII. Interrogatus, num in Scythia essent tibiæ, respondit, *ne vites quidem*: Significans, saltationes, reliquasque ejus generis voluptates e vinolentia nasci alique.

XIII. Percontanti quæ naves essent tutissimæ; *Quæ*, inquit, *in siccum protractæ sunt.* Solebant enim olim naves iis mensibus quibus mare navigabile non est, machinis quibusdam in siccum pertrahi. Anacharsis sensit omnem navigationem esse periculosa. At ille de genere navigii percontabatur. Sunt enim Liburnicæ, onerariæ, æctuariæque naves, aliæque diversi generis, in quibus alia est alia adversus tempestatem instructior.

XIV. Ajebat se nihil admirabilius vidisse apud Græcos, *quam quod fumum in montibus relinquerent, ligna in civitatibus conveherent.* Sensit, opinor, de acapnis, quæ ita siccantur vel sole vel igni in montibus, ut postea ardeant absque fumo.

XV. Roganti, utrum arbitraretur plures esse mortuos an vivos, *Navigantes*, inquit, *in utro numero ponis?* Dubitans, an hi essent inter vivos habendi, qui vitam undarum ac ventorum arbitrio commisissent.

XVI. Exprobranti cuidam Attico quod natus esset in Scythia; *Mihi*, inquit, *probro est patria, tu patria.* Egrege inculpatus est, cui nihil potest objici præter patriam. At quemadmodum laudi est, apud Barbaros natum Græcorum disciplinas scire: ita turpe est, apud Græcos natum ad Barbaros mores degenerasse.

XVII. Interrogatus quid esset in homine pessimum, & quid optimum, respondit, *Lingua.* Sentiens, idem membrum plurimam adferre utilitatem, si recta ratione gubernetur: pestilentissimum esse, si secus.

XVIII. Dicere solebat, *prestare unicum habere amicum multis pretiis, quam multos nullius pretiis.* Græca sonant jucundius, *ἓνα φίλον ἔχειν πολλῶν ἀξίων, ἢ πολλὰς μηδενὸς ἀξίας.*

XIX. Ajebat *forum esse locum mutuis hominum fraudibus ac rapinis destinatum*: notans mores vendentium per fas nefasque lucra venantium.

XX. Ab adolescente in convivio pulsatus; *Adolescens*, inquit, *si nunc vinum non fers, ubi semeris aquam feres.* Moderationis erat quod adolescentis proterviam vino imputavit. Qui vero bibunt intemperantius vinum, ea præsertim ætate cui magis convenit aqua, ii frequenter senes ob inopiam coguntur aquam bibere, aut *ὕδροφορεῖν*, quum ei ætati necessarius sit vini usus.

XXI. Cuidam objicienti quod esset Barbarus; *Anacharsis*, inquit, *Barbarus est apud Athenienses, sed vicissim Athenienses Barbari sunt apud Scythas.* Græci, sed in primis Attici, quoniam apud ipsos florebant disciplinæ liberales ac leges politicæ, reliquas nationes contumeliæ causa nominabant Barbaras, quum Barbarum dicatur quidquid est peregrinum atque inusitatum. Nunc quum Græcia nihil sit Barbarius, hæc philautia demigravit ad quosdam Italos, quibus omnes aliæ nationes Barbaræ sunt.

XXII. Huic illud quoque tribuitur multo vulgatissimum, *Leges aranearum telis esse similes, in quibus infirmiora animalia harerent, valentiora perumperent.* Ita leges humiles ac tenues confringunt, a potentibus impune violantur. Meminit Valerius.

XXIII. Quidam in convivio videns uxorem Anacharsidis; *Uxorem*, inquit, *deformem duxisti, Anacharsis.* Hic Anacharsis; *Prorsus ita mihi videtur*, inquit, *sed heus puer infunde mihi meracius, ut eam reddam formosam*: indicans,

Tom. IV.

X 3

vinum

vinum adimere homini rectum iudicium. Refert Athenæus libro nono.

MYSON.

I. Myson incertæ patriæ *μυσώνωνος* fuisse traditur, non alienus a moribus Timonis Atheniensis. Hunc quum quidam forte deprehendisset in solitudine ridentem, rogabat quid rideret quum esset solus; *Atqui ob hoc ipsum*, inquit, *rideo*: subindicans, sibi gratissimam esse solitudinem.

ANAXAGORAS CLAZOMENIUS.

II. Quum ab Atheniensibus esset damnatus exilio, cui-dam dicenti, *privatus es Atheniensibus*; Imo illi, inquit, *me*. Sentiens, Atheniensibus magis opus esse Anaxagoræ, quam contra. Qui præclaros viros ejiciunt e civitate, Rempublicam lædunt potius quam eos quos expellunt.

III. Quum in exilio agenti nunciata esset mors filiorum; *Sciebam*, inquit, *me genuisse mortales*. Idem hoc tribuitur Xenophonti.

IV. Absens morti addictus est. Id nuntianti; *Jam olim*, inquit, *istam sententiam tulit natura æque in illos, atque in me*. Sentiens, Athenienses non minus addictos morti, quam esset is quem damnarent. Aliis aliud mortis genus obtingit, sed omnibus eadem est moriendi necessitas.

Cuidam moleste ferenti, quod non in patria sed peregre moreretur: *Bono animo es*, inquit, *idem enim undelibet ad inferos descensus est*.

V. Periclis præceptor fuisse legitur, cui in administranda Republica magno fuit usui. Verum quum Pericles negotiis intentus desisset agere curam Anaxagoræ jam ad decrepitam provecti senectutem, constituit inedia finire vitam. Id simul ut renunciatum est Pericli, anxius accurrit, & argumentis, precibus, & lacrymis conatus est hominem a spontaneæ mortis proposito revocare, idque magis sua ipsius causa quam Philosophi. Cui Anaxagoras resecta facie jam moribundus, nihil aliud respondit quam hæc, *O Pericles, & quibus lucerna est opus infundunt oleum*: exprobrans illi neglectum amici, unde tantam capere poterat utilitatem. Lucerna curatur ob usum vulgarem, & talis consiliarius neglectus perit.

VI. Post diutinam peregrinationem domum reversus, reperit patriam possessionesque suas desertas; *Nisi*, inquit, *ista perissent, ego salvus non essem*: quod calamitas illum ad egisset ad Philosophiam. Rebus autem integris mansisset intra penates suos. Ita sæpenumero prospera sunt homini, quæ videntur adversa: & quod damnum putatur ingens, lucrum est maximum.

STILPON MEGARENSIS.

I. Habebat filiam parum secundæ famæ, cuidam itaque dicenti, *dedecorate filia*; *Nihilo magis*, inquit, *quam ego illam decoro*. Sentiens, neminem alienis factis dehonestari, sed suis quemque moribus æstimandum esse. Neque enim illa fuisset honestior ob patris celebritatem, nisi paternas virtutes fuisset imitata. Plutarchus in libro de tranquillitate, pluribus verbis hoc idem enarrat. Nam Metrocli obijcienti quod filiam haberet impudicam; *Utrum*, inquit, *hoc meum peccatum est, an filia*? Quum Metrocles respondisset: *illius peccatum, sed tuum infortunium*: hunc in modum excepit Stilpo, *Quid ais? an non quæ peccata sunt, eadem sunt lapsus*? Annuit Metrocles. *At lapsus*, inquit Stilpo, *quorum sunt, eorumdem sunt & frustrationes*? Et hoc confesso Metrocle. Porro quorum sunt frustrationes, horum sunt & infortunia. Ita placido prudentique sermone demonstravit, filia dumtaxat esse infortunium cujus esset peccatum, ac Cynici convicium nihil aliud esse quam latratum.

II. In somnis visus est illi Neptunus iratus, quod non immolasset hecatomben quemadmodum mos erat. At Philosophus hoc viso nihil perturbatus respondit, *Quid ais, Neptune*? Itane veluti puer huc venisti cum tua querimonia, quod pecunia mutuo sumpta non expleverim nidore civitatem? *Atqui pro rei familiaris modulo sacrificavi tibi apuas aliquot*. Ad hæc arridens Neptunus, visus est illi porrecta dextra dixisse: In tuam gratiam ingentem apuarum proventum largiar civitati Megarensium. Quod & evenisse tradunt.

III. Demetrius Antigoni filius quum Megara cepisset, jussit Stilponis domum servari indemnem. Admonitus igitur Stilpon, ut libellum daret rerum omnium quas amisisset; *Ego*, inquit, *nihil bonorum meorum amisi, nam eruditio & eloquentiam mihi sunt incolumes, quod hæc vere sunt oisidæ*,

hoc est, *domestica propriaque bona*. Idem hoc supra commemoratum est aliis verbis.

IV. Callebat argutias Dialecticas, quarum una parum illi feliciter cessit. De statua Minervæ quam Phidias finxerat, ita percontatus est. *Num Jovis Minerva Dea est*? Quum responsum esset, *est*. *At hæc*, inquit, *non est Jovis, sed Phidia*. Id quum esset concessum, collegit: *Non est igitur hæc Dea*. Ob hanc vocem apud Areopagitas impietatis reus peractus est. Ille vero sic conatus est elabi, ut diceret, *non negasse illam esse Deam, sed Deum*, hoc est, masculum. Nam *θεός* apud Atticos communis est generis. Attamen jussus est ire exsulatum. Theodorus autem cognomento *αἰδέος*, his auditis dixit; *Unde hoc novit Stilpon, nisi forte sublati vestibus inspexit Minervam*?

V. Crateti percontanti num Dii adorationibus & precibus delectarentur; *Istud*, inquit, *ô stulte, ne perconteris in via, sed solum interroga*: subindicans, aut nullos esse Deos, aut non sollicitari rebus humanis, sed non expedire tales voces apud multitudinem efferri, cui necessarium esset Deorum metu contineri. Huic simillimum est quod tribuitur Bioni, qui eam quæstionem proponenti, versu Homérico, ni fallor, respondit:

Ὀὐκ ἀπ' ἐμῶν σκεδάσσεις ὄχλον ταρακείρε πρέσβυ;

Id est:

Non abiges miserande senexturbam procul a me?

VI. Crates Cynicus ad propositam quæstionem non responderebat, sed pro responso ventris crepitum emisit. Hic Stilpon, *Sciebam*, inquit, *te quamvis vocem emissurum potius quam eam quam oportuit*.

VII. Stilpo Crateti dedit caricam, simulque proposuit quæstiunculam. Quum Cynicus protinus nucem devorasset; *Caricam*, inquit Stilpo, *perdidi*. Hic Crates, non caricam modo, sed & quæstiunculam, cujus illa fuit arra. Sentiens, se frustra captatum munusculo ad respondendum.

VIII. Videns Cratetem hibernis mensibus frigore rubentem, *δοκείς*, inquit, *μοι χρεῖαν ἔχειν ἱματίος καὶ νῦν*. Lepos qui est in vocis ambiguo, Latine reddi non potest. *καὶ νῦν* conjunctim sonat *novo*, & *καὶ* vñ disjunctim sonat *& mente*. Discrimen auribus vix sentiri potest, scripto potest ostendi. *Videris*, inquit, *egere pallio novo, sive pallio & mente*. Novum requirebat gelu, mentem Cynici stultitia, qui vestem non accommodaret tempori.

IX. Quum omnium oculi conjecti essent in Stilponem, quidam, *Isti*, inquit, *Stilpon, mirantur te ut belluam*. Nequaquam, inquit ille, *sed ut verum hominem*. Solent peregrinæ bestiae in spectaculum produci. Vulgares homines nemo miratur. Sed Philosophum plerique spectabant, non ut quemvis hominem, sed ut hominem verum. Nam id spectaculum est rarissimum. Obiter notavit interpellatorem, quod ipse non esset verus homo, nec spectatu dignus.

SIMON ATHENIENSIS.

I. Hunc Pericles ad se invitavit, pollicens se omnia necessaria præbiturum. At Simon negavit *se venditurum libertatem*. Delectavit hunc imago muris sylvestris parvo viventis, potius quam domestici in summis deliciis, sed perpetua cum sollicitudine versantis.

MENEDEMUS ERETRENSIS.

I. Quum aliquando decretum tulisset ad populum, quidam ita tetigit illum, ut diceret, *non esse sapientis neque tabernaculum consuere, neque decretum scribere*: subnotans quod ex patre coriario natus esset, ipse quondam ejusdem opificii. Nam olim tabernacula e pellibus caprarum consuebantur.

II. Cuidam sciscitanti num sapienti ducenda esset uxor? *Num ego*, inquit, *vidcor tibi sapiens*? Quum annuisset. *Ego*, inquit, *uxorem duxi*. Supervacaneum erat de eo dubitare, quod videret factum ab eo quem judicabat sapientem.

III. Antigono consulenti, deberetne ad comessationem quemdam adire, post silentium nihil aliud respondit quam, *Regis filius es*. Subindicans, luxum indecorum esse regno natis. Aut potentibus licere quod libet.

IV. Quemdam frivolis nugis obstrepentem, rogavit num fundum haberet: ut is respondit sibi plurimas esse possessiones; *Abi igitur*, inquit, *& illas cura, ne tibi eveniat ut & illa perdas, & privatum elegantem amittas*. Notans, illum ad dicendum non esse idoneum, sed magis ad agriculturam.

V. A Nicocreonte Cypri Tyranno vocatus ad solenne con-

convivium cum Asclepiade amico cæterisque Philosophis dixit, *Si honestum est tales convocare viros, oportuit id quotidie fieri: sin minus, etiam tum frustra fieri.* Ad id quum Tyrannus respondisset, diem illum esse sibi festum, eoque singulo quoque mense vacare audire Philosophos: liberius respondit Menedemus, *Hoc postulare sacrificium*, ut per omne tempus audiret Philosophos.* Quid multis? Eo processit hominis libertas, ut nisi tibicen quispiam eos advocasset, perituri fuerint. In navi quum periclitarentur, Asclepiades dixit, *Tibicinis modulatio servavit nos, Menedemi libertas perdidit.*

VI. Percontanti cuidam Alexino an patrem cædere defisset, respondit, *Neque cecidi, neque desii.* Quum alter subjecisset, oportere solvere ambiguitatem per *val* & *ix*, aut affirmando aut negando; *Ridiculum*, inquit, *est vestras sequi leges, quum liceat in portis occurrere.* Alter captabat illum insidiosa percontatione: sive enim respondisset, *desii*, sive *non desii*, agnovisset crimen. Ille hoc præsentiens exclusit Sophisticum cavillum. Sic & Socrates apud Platonem objurgatur a Sophistis, quod secus respondeat quam ipsis esset commodum.

VII. Quum Bion acriter divinos insectaretur, ait illum *trucidare mortuos*, quod adversus illos studiose pugnaret, qui jamdudum essent explosi sepulchrique.

VIII. Ad quemdam dicentem, maximum esse bonum, si quis omnium potiri queat quæ optat. *Sed multo majus*, inquit, *bonum est, non optare nisi quod oportet.*

IX. Dicebat, plurimos navigare Athenas studiorum gratia, qui primum essent sapientes, deinde fierent Philosophi, hoc est, sapientiæ amantes, dein Rhetores: denique progressu temporis evadere idiotas. Meminit Plutarchus. Multum profecit qui didicit se nihil scire. Et infeliciter proficit, qui semper vergit in deterius.

PLATO ATHENIENSIS.

I. Quum Plato ad tragicum certamen paratus, audito Socrate mutasset consilium, poemata sua exussit, præfatus Homericum carmine:

Ἡφαίστε πρόμαλ' ὦδε, Πλάτων νῦτι σεῖο χατίζει.

Id est:

Huc ades o Vulcane, Platoni nunc opus est te.

II. Cum Dionysio Democratis filio de tyrannide differens, ait non statim esse præstantius quod uni tantum sit utile, nisi & virtute cæteris antecelleret. Offensus Tyrannus dixit, *οἱ λόγοι σε γεροντιῶσι*, id est, *verba tua sapienti senium.* Contra Plato, *οἱ δὲ σε τυραννιῶσι*, id est, *tua vero tyrannidem sapiunt.*

III. Apud Æginetas lex erat, ut si quis Atheniensis Æginam venisset capitalis esset. Huc quum esset deductus Plato ut venundaretur, capitis postulatus est a Carmendio qui legem eam tulerat, sed tempestivo cujusdam joco liberatus est. Ait enim legem habere, *si quis homo*, at esse Philosophum.

IV. Plato dicitur ter navigasse in Siciliam, nec sine periculo, nec sine cavillis obtreçantium. Molon itaque qui gerebat hostilem in Platonem animum, negabat esse mirum si Dionysius esset Corinthi, sed si Plato in Sicilia. Nam Tyrannum expulerat necessitas, Platonem invitabat ambitio, ut vulgus quidem interpretabatur. Et tamen Dionysium esse Corinthi adeo mirabantur omnes, ut jam abierit in proverbium, de re inexpectata & incredibili.

V. Adolescentem quod lussisset aleam graviter increpuit, qui quum dixisset, *sic objurgas ob rem parvam? At parvum non est*, inquit, *adsuescere.* Tale quiddam subindicat Demea Terentianus in Adelphis: *Mitto rem, consuetudinem ipsorum.*

VI. Rogatus ecquod esset futurum ipsius monumentum, quemadmodum superiorum, *Primum*, inquit, *parandum est nomen, ita monumenta futura sunt multa.* Senlit, hominis memoriam optime servari in mentibus hominum, optimeque propagari scriptis virorum eloquentium.

VII. Iratus servo quum cum castigare pararet, & forte interveniret Xenocrates, *Flagella*, inquit, *hunc puerum, nam ipse sum iratus.* Sibi diffusus est homo Philosophus, sentiens animi commotionem. At vulgus hominum tum maxime punit, quum irascitur.

* Diogenes Laërtius Lib. 11. §. 130. habet δεικνύς ὡς τῆς θυσίας ὡς χρὴ πάντα καὶ τὸν φιλοσοφῶν ἀπείναι: ostendens in convivio Philosophos esse omni tempore audiendos. Vide Moric. Casaubonum ad eum locum.

VIII. Rursus alteri cuidam famulo sic comminatus est: *loris te caderem ni iratus essem.* Nihil iræ fidendum. Sapuit Syrus ille Terentianus, qui se conjicit in angulum, edormiturum quod biberat villum. At ira minus sui compos est quam ebrietas.

IX. Quum aliquando conscendisset equum, mox descendit, dicens, *se vereri μή ἰσχυροφία ληφθῇ*, id est, *ne equestri fastu corripereetur.* Superbum animal est equus, & equitare quiddam habet magnificum parumque Philosopho dignum.

X. Temulentia deditis suadebat, ut poti ad speculum sese contemplarentur, ita fore, ut ab eo vitio recederent, conspecta foeditate.

XI. Negabat oportere inebriari præterquam in festis, in quibus ipse Deus vinum porrigit. Festos dies decet hilaritas, ebrietas semper foeda est.

XII. Somnolentiam improbabat, eoque scripsit in Legibus, *κοιμώμενος εἰς εἰς εἰδένος ἀξίος*, id est, *Nemo dormiens ullare dignus est.*

XIII. Quum a Dionysio fastidiretur, poposcit congregiendi copiam: ea data hunc in modum disseruit; *Sic quem sentires in Siciliam appulisse hoc animo, ut tibi male faceret, qui tamen non data opportunitate nihil mali faceret, an hunc impune dimitteres?* Quum Dionysius respondisset, nequaquam, o Plato. Oportet enim hostium non facta solum, verum & animi propositum ulcisci. Plato subjecit; *Tum si quis tibi bene volens venisset in Siciliam, ut tibi boni quippiam adferret, non faciat autem destitutus occasione, num par esset hunc nulla relata gratia contemptum abjicere?* Dionysio percontante quis esset ille, *Æschines*, inquit, *vir & morum sanctimonia cum quovis amicorum Socratis conferendus, & qui possit dicendo meliores reddere cum quibus habeat consuetudinem.* Is quum huc multum maris emensus adnavigavit ut suam Philosophiam tibi impertiret, hætenus neglectus est. Hæc tam commoda oratio effecit, ut Rex & Platonem cui prius erat infensior amplecteretur, & Æschinem splendide magnificeque tractaret.

XIV. Dionem ob formam & ob rerum gestarum magnitudinem quum plurimi fieret ab omnibus, admonuit, *caveret metueretque contumaciam, cui comes esset solitudo.* Insolenter enim utentem rebus prosperis amici destituunt.

XV. Si quando forte incidisset in eos qui præter decorum quippiam agerent, digressus consuevit dicere, *nunc ubi ego talis?* Nemo suam turpitudinem perpexit, sed sibi quisque adsentator est. Ex aliis igitur discendum, quam indecora sint quæ præter honestatem geruntur.

XVI. E disputatione discedens solitus est admonere discipulos; *Videte pueri ut otium in re quapiam honesta collocetis.* Significans, otium omnia mala docere adolescentes.

XVII. Solebat admonere, ut neque corpus sine animo exerceamus, neque animum sine corpore, ut pariter utriusque curam habeamus. Nam alterum athletarum est, alterum inertium.

XVIII. Rogatus a Cyrenensibus ut ipsis leges scriberet, ac Reipublicæ statum componeret, recusavit, dicens, *Perdifficile esse condere leges tam felicibus:* indicans, eos non facile parere salubribus monitis, qui successu rerum elati sibi felices viderentur.

XIX. Polus Sophista reperisse dicitur quasdam orationis delicias, veluti contraria inter se reddita, membra comparia, similiter desinentia quibus immodice putatur usus. His ornamentis quum se jactaret insolentius, Plato sic hominem taxavit, *ὦ Πῶλε, ἵνα προσέπω σε κατὰ σε*, id est, *O Pole, ut te tuo alloquar modo.* Polus Græce sonat pulum equinum: ipso itaque statim nomine tetigit hominis arrogantiam. Imitatus est & δμοιωπτῶν: *πῶλε σε, κατὰ σε.*

XX. Antisthenem qui differendo fuerat prolixior, sic admonuit; *Ignoras quod orationis modus sit non is qui dicit, sed qui audit.*

XXI. Dicebat in morte amicorum quiescendum esse, partim eo quod nondum liqueret, bonum esset an malum quod accidisset: partim quod acerbè ferenti nihil a luctu esset commodi. Tollitur enim dolor, si quis secum consideret, quale sit quod evenit.

XXII. In Aristippum dixit, *Illi soli datum esse & pannis & cblamyde uti*, quod apud Dionysium in purpura saltavit. Ad

Ad id alludens Horatius: *Omnis*, inquit, *Aristippum decuit color*. Hoc dictum quidam tribuunt Stratonem.

XENOCRATES CHALCEDONENSIS.

I. Quum Alexander Magnus illi misisset ingentem pecuniarum summam, ex ea dumtaxat tres minas recepit, reliquum referri iussit, dicens, *ipsi pluribus esse opus, qui plures aleret*.

II. Passerem qui fugiens imminentem accipitrem sese in Xenocratis sinum coniecisset, textit fovitque, ac demulcens dimisit, dicens, *supplicem non esse prodendum*.

III. A Bione dictis laceffitus, *Non sum*, inquit, *tibi responsurus, neque enim tragedia quum a comedia taxatur, dignatur eam responso*. Nota est veteris comediae licentia, in qua multa scommata jaciuntur & in ipsos Poetas, & fabularum personas: at tragedia non dignatur vicissim humiles personas attingere.

IV. Ad quemdam nec Geometriae, nec Musices, nec Astrologiae peritum, ad scholam tamen ipsius commean-tem; *Abi*, inquit, *ansam Philosophia non habes*: hoc est, non es ad Philosophiam docilis, nullis instructus disciplinis. Alii ferunt illum ita loquutum, *παρ' ἐμοὶ πόνος ἔκνῳ πλεται*, id est, *apud me vellus non pectitur*: lana rudis non statim traditur vestiario, sed fulloni.

V. Quum Platoni Dionysius diceret, aliquis auferet tibi caput, Xenocrates qui tum praecceptor aderat, *Non prius*, inquit, *quam hoc*: suum ostendens caput.

VI. Quum in convivio caeteris multa garrientibus solus nihil diceret, interroganti cur unus omnium sileret; *Quoniam*, inquit, *loquutum fuisse paenituit aliquando, siluisse nunquam*. Hoc Plutarchus in libello περὶ τῶν ὑγιῶν tribuit Simonidi.

VII. Alexander ad hunc legatos misit cum aliquot talentis, quos ille in Academiam perductos parca tenuique coena excepit. Postridie interrogantibus cui vellet adnumerari pecuniam; *Quid*, inquit, *Itane ex hesternae coena non intellexistis me pecunia non indigere*? Philosophus Ethnicus rejecit a ditissimo liberalissimoque Rege ultro delatam ingentem pecuniae summam: & nunc pro sanctis haberi volunt, qui extremam professi paupertatem in tantum ut horreant etiam aerei nummi contactum non aliter quam viperæ, non referendis artibus venantur divitum ac pauperum liberalitatem.

VIII. Dixit nihil referre, *utrum pedes an oculos inferas in ades alienas*: videlicet deterrens ab omni curiositate rerum ad nos nihil attinentium.

IX. Dicebat, *pueris aures esse muniendas follibus potius quam athletis*: quod plus sit periculi ne puerorum aures occupentur pravis sermonibus, quam ne athletarum aures pateant adictus. *Maxima*, inquit Satyricus, *debetur puero reverentia*.

CRANTOR SOLENSIS.

X. Senarium hunc ex Bellerophonte Euripidis probare solet:

Οἶμι, τὶ δ' οἶμι; θνῆτά τοι περὶ ὄναμεν.

Eheu, quid heu? nobis quod hominum est accidit.

Sensit, quidquid ulli hominum accidit, hoc unicuique posse accidere. Nihil igitur nec inexpectatum videri oportere, nec intolerabile.

ARCESILAUS.

I. Si quando probabat aliquid, dicere solitus est, *φημι ἰσῶ*, id est, *ajo*, sive *mihi videtur*, sive *fateor*. Si quid displicebat, dicebat, *ἔσυναταβήσεται τῶ τοις ὁ δεινὰ*, id est, *his non assentietur ille*, nominato quopiam: simul & in asseverando servans modestiam, & in contradicendo fugiens invidiam.

II. Percontanti qui fieret ut ab aliis sectis multi deficerent ad Epicureos, ab Epicureis nulli desciscerent ad alios; *Quoniam*, inquit, *ex viris galli sunt, ex viris galli nequaquam*. Sentiens, homines esse prouiores ad voluptatem quam ad virtutem. Gallos dixit Sacerdotes Cybeles eviratos. Porro voluptatem amplecti foeminarum est potius quam virorum.

III. Quum hospites quosdam una cum amicis exciperet convivio, coena quidem apposita est, sed deerat panis, videlicet pueris oblitis emere. Hic ille ridens, *Quam*, inquit, *res est apta conviviiis apparandis esse sapientem*: sentiens, Philosophos in rebus vulgaribus minus sapere quam idiotas. Sed

interim dedit exemplum Philosophicae moderationis, quis enim ibi non incanduisset ira?

IV. Paupertatem comparabat Ithacæ patriæ Ulyssis, quod, juxta Homerum, aspera quidem esset, sed bona *χορρόφος*, id est, *juvenum alitrix*: dum eos consuefacit frugaliter & continenter vivere, & ad omnem virtutis functionem exercens.

V. Dicere solitus est, *quemadmodum ubi multi essent medici, ibi multi sunt morbi: ita ubi permulta leges essent, ibi plurimum esse vitiorum*.

VI. Divitem quemdam immodice delicatum, capillitio arte composito, oculis volubilibus ac lubricis, quum is alioqui castus & integer haberetur, ita taxavit; *Quid refert*, inquit, *adversus an aversus cinadi sis?* Sensit, mentis integritati corporis etiam habitum & cultum oportere congruere.

BION BORYSTHENITES.

I. Percontanti Antigono Homérico versu:

Τὶς πόθεν εἰς ἀνδρῶν; πόθι τοι πόλις, ἢ δὲ τοκῆς;

Sentiens Bion, se tractum de generis ac gentis ignobilitate, respondit ingenue, *Pater meus libertus erat, cubito sese emungens*: significans, eum fuisse salsamentarium: addebat, *illum Borystheniten fuisse genere, non facie, sed in fronte gestare scripturam amari domini: matrem fuisse e lupanari*: quum caetera item nude commemorasset, adjecit versum Homericum:

Τάντης τῆς γενετῆς, τέτρε πατὴρ εὐχομαι εἶναι.

II. Cuidam objicienti, quod adolescentem quemdam ad se non pellexisset; *Tenellus*, inquit, *caseus non attrahitur hamo*. Significans, pueros delicatos non esse ad Philosophiam accommodos.

III. Alteri percontanti quis esset maxime anxius; *Qui in maximis*, inquit, *rebus cupit esse fortunatus*. Is enim mille curis distorquetur ut adsequatur ardua, & adsequutus æque torquetur ne amittat.

IV. Rogatus, essetne ducenda uxor; *Si deformem*, inquit, *duxeris, habebis penam: si formosam, habebis communem*. In Græcis vocibus plusculum est jucunditatis, *ποινήν* & *κοινήν*. Hoc Antistheni adscribitur. A. Gellius tribuit Bianti lib. 5. cap. 11.

V. Senectutem dicebat *portum esse malorum*, quod omnes huc confugerent, sperantes miseriarum finem. Mori autem unicuique in promptu est. Id Ethnici quidam existimabant esse præclarum, Christiana pietas docet esse nefarium scelus.

VI. *Gloriam* dicebat *esse matrem annorum*, ob id, opinor, quod quum hominis vita sit brevis, honesta memoria in multa secula propagatur.

VII. *Formam* dicebat *esse bonum alienum*. Sentiens, extra hominem esse, quod ipse sibi nec dare potest, nec tueri datum. Animi bona vere nostra sunt.

VIII. *Divitias* dicebat *esse nervos actionum*, quod sine his nihil agatur. Alius dixit nervos belli.

IX. In quemdam qui prædia sua devoraverat; *Amphiarum*, inquit, *terra absorbit, tu terram*.

X. Aiebat, *magnum esse malum, non posse ferre malum*. Absque hoc enim nulli potest esse vita suavis.

XI. Damnabat homines qui sic exurerent, quasi sensu vacarent, sic adurerent quasi sentirent. Ob id, ni fallor, quod in bellis exurantur omnia. Rursum si leviter attingantur ab igni, offenduntur. Id enim appellat *adurere*.

XII. Dicebat *esse optabilius suam messem alteri largiri, quam alienam decerpere*. Sensit, felicius esse dare quam accipere.

XIII. Aiebat *facilem esse ad inferos viam*. Nam illuc homines abire clausis oculis. Morientibus enim clauduntur oculi.

XIV. Alcibiadem hoc elogio taxavit, *quod adolescens viros abduxisset ab uxoribus: juvenis factus, uxores a viris*.

XV. Rhodi quum Athenienses darent operam Rhetoricis, ipse Philosophiam docebat. Ob id reprehensus, ita respondit: *Triticum advexi, & hordeum vendo?* Sentiens, absurdum esse, ab ipso requiri deteriora, quum attulisset meliora. Nam Philosophia velut triticum cibus est hominum, hordeum equorum: simul innuens solum Philosophum loqui, Rhetores hinnire potius.

XVI. In fabulis est, Danaidas puellas apud inferos huic addictas esse supplicio, ut pertusis vasis deferant aquam in dolium pertulum. Bion dicebat, *gravius fore sup-*

plicium, si integris vasis ac non pertusis idem facerent: tum enim irent onustiores.

XVII. Cuidam immodice loquaci, ut sibi subveniret oranti, respondit; *Abunde tibi morem geram, si advocatos miseris, non venias ipse.*

XVIII. Evenit ut cum scelerosis navigans incideret in prædones. Illis dicentibus, *actum est de nobis si agnoscamur; Et de me, inquit, nisi agnoscamur.* Bonis innotuisse salus est.

XIX. *Arrogantiam*, dicebat, *esse profectus obstaculum.* Indocilis enim est, qui mavult doctus videri quam esse.

XX. In divitem quemdam fordidum ita loquutus est: *hic facultates suas non possidet, sed ipsum possident facultates.*

XXI. Divites fardidos dicebat ita facultatum suarum curam habere, quasi essent propria: rursus ex iisdem nihil capere utilitatis, quasi essent aliena.

XXII. Aiebat, juvenes uti debere fortitudine, senes vale-re prudentia. Nam his rerum usus conciliavit sapientiam.

XXIII. Dicebat, prudentiam tanto ceteris virtutibus antecellere, quanto ceteris sensibus præstaret visus. Nam oculi prælucent toti corpori, nec ulla est virtus absque prudentia. Nam quomodo justus reddet cuique suum, nisi prudentia commonstret cui debeatur.

XXIV. Docebat, nulli exprobrandam esse senectutem, ad quam omnes optant pervenire. Absurdum enim est aliis probro dare, quod quis optat sibi contingere.

XXV. Conspectus quemdam tristi vultu qui habebatur invidus; *Nescio, inquit, utrum tibi aliquid acciderit mali, an alteri boni quidpiam.* Invidus enim non minus discruciat aliena felicitate quam suo infortunio.

XXVI. Impietatem dicebat malam esse contubernalem fiduciæ, & adjecit versiculum Euripidis:

Δελοῖ γὰρ ἄνδρα καὶ θεοσώματος τις ἦ.

Id est:

Servum facit, quamvis feroculum virum.

Sensit, ibi non esse libertatem, ubi est mala conscientia: nec cum posse libere loqui, cui crimen impietatis vere potest obijci: nec frui tranquillitate animi, qui Numen habet iratum.

XXVII. Dicebat, *amicos, quales quales essent, retinendos esse, ne videamur aut malos recepisse in familiaritatem, aut bonos rejecisse.*

XXVIII. Dicere solitus est: *quemadmodum proci Penelope, quoniam cum Penelope commisceri non potuerunt, cum illius ancillis rem habuerunt: ita qui Philosophiam adsequi non possunt, in aliis frivolis disciplinis semet exercent.*

XXIX. Familiares suos admonebat, ut hoc argumento putarent se profecisse in Philosophia, si jurgantes & conviciantes perinde audirent ac si recitarent versus illos Homericos:

ὦ ξέν', ἐπεὶ ἔτε κακῷ ἔτ' ἄφρονι φῶτι ἔοικας,
οὐλέτε καὶ μάλα χαῖρε, θεοὶ νύ τοι ὄλβια δοῖεν.

Id est:

*Quando vir haud nequam, nec stultus amice videris,
Permultum salve atque vale, Dii prospera donent.*

L A C Y D E S C Y R E N Œ U S.

XXX. Accersitus ab Attalo Rege, respondit, *imagines eminus esse spectandas: innuens, arctam assiduamque familiaritatem sæpe minuere virtutis admirationem.*

C A R N E A D E S.

XXXI. Carneades fertur admodum fuisse vocalis. Itaque quodam tempore Gymnasiarehus, id est, *schola Princeps*, misit qui diceret, ne tantopere clamaret; cui respondit, *da mihi vocis modum.* Ad quod rursus eleganter Princeps, *Modum habes, nempe, auditores.* Siquidem pro numero auditorum temperanda vox est.

XXXII. Dicere solebat, *divitum ac Regum filios nihil recte discere præterquam equitare: quod his omnes adulentur, solus equus non curans Regem gerat an privatum, tergo excutit quisquis equitandi fuerit imperitus.*

A R I S T O T E L E S S T A G I R I T E S.

I. Quum Xenocratis æmulatione cœpisset habere scholam, hoc carmen usurpavit:

Δισχεδὸν σιωπᾶν, Ξενοκράτην δ' εἰὼν λέγειν.

Id est:

Silere turpe, ac Xenocratem pati loqui.

Alii pro Xenocrate ponunt Isocratem.

II. Callisthenem discipulum liberius multa dicentem apud Alexandrum, Homericò carmine admonuit:

Ὀκύνωρος δῆμοι τέκος ἔσσεαι, οἱ ἀγορεύεις.

Id est:

Talia nate loquens haud multo tempore vives.

Nec male divinavit, nam libertas illi fuit exitio.

III. In jus vocatus quod Hermiam mulierem quam amabat, hymno quasi Deam celebrasset, calumniæ molestiam Homericò versu testatus est, in ipso statim defensionis initio:

Ὅχνη ἐπ' ὅχνη γράσκει, σῦκον δ' ἐπὶ σῦκῳ.

IV. Rogatus quid lucri facerent mendaces, *Ue vera, inquit, loquentibus non credatur.*

V. Increpanti quod homini malo dedisset eleemosynam, *Non mores, inquit, sed hominem commiseratus sum.* Etiam improbis in necessitate succurrit vir bonus. Debetur enim hoc officium si non meritis illius qui juvatur, certe naturæ. Et bonus fieri potest qui malus est.

VI. Illud amicis ac discipulis inter differendum frequenter solebat ingerere, *Visum accipere lumen a circumfuso aere, animum autem a disciplinis liberalibus.* Sentiens, ingenium adolescentum Mathematicis disciplinis acui, & ad reliqua Philosophiæ mysteria reddi perspicax.

VII. Crebro taxabat Athenienses, quod quum duas res, frumenta ac leges invenissent, frumentis uterentur, legibus nequaquam. Alludens ad Triptoleum Atheniensem, cujus ministerio Ceres usa est in ferendis legibus ac tritico.

VIII. *Eruditionis radices*, dicebat, *amaras esse, sed fructus dulces.*

IX. Percontanti quid cito senesceret; *Gratia, inquit.* Sentiens, injuriæ memoriam esse tenacissimam, beneficii brevissimam.

X. Interrogatus quid esset spes; *Vigilantis, inquit, somnium.* Multa sibi promittunt inania qui spe ducuntur. Et Maro:

Qui amant sibi somnia fingunt.

XI. Diogenes Aristoteli obtulit caricam, cogitans si non acciperet, illum sententiam aliquam esse meditatam. At Aristoteles accepta carica, dixit; *Et caricam & sententiam perdidit Diogenes.* Huic simillimum est quod ante tributum est Crateti.

XII. Quum iterum illi caricam porrigeret Diogenes, accepit, & sublato in cœlum vultu more puerorum; *Magnus, inquit, Diogenes;* moxque illi reddidit caricam. Notans, opinor, ab illo captari laudem munificentiae.

XIII. Dicere solebat, tria ad parandam sapientiam potissimum necessaria, naturam, doctrinam, & exercitationem. Invita Minerva frustra laboratur: recte discitur a doctis: exercitatio consummat eruditionem.

XIV. Quum accepisset quemdam in ipsum dixisse convicia; *Absentem, inquit, vel loris cadat:* docens, ea prorsus esse contemnenda quæ non lædunt, nisi quis se lædi putet.

XV. *Pulcritudinem*, dicebat, *quavis epistola efficaciorum ad commendationem.* Sunt qui hoc adscribant Diogeni. Aristotelem vero formam solitum appellare donum, quia gratis contigit a natura. Eamdem Socrates appellavit *exiguam temporis tyrannidem*, quod formæ gratia mox deflorescat: Plato *naturæ prerogativam*, quod paucis contingat: Theophrastus *silentem fraudem*, quod absque verbis persuadeat: Theocritus *eburneum detrimentum*, quod grata quidem sit ad spectui, sed multorum incommodorum causa; Carneades *ἀδορυφόρητον βασιλείαν*, id est, *regnum absque satellitio*, quod formosi impetrent quidquid volunt, nulla adhibita vi. Refert Laertius.

XVI. Interrogatus qua re differrent docti ab indoctis; *Qua vivi, inquit, a mortuis.* Sentiens, hominem absque literis statuam esse verius quam hominem.

XVII. Dicebat, *eruditionem in prosperis esse ornamentum, in adversis refugium.* Parentes qui recte liberos suos instituisent, aiebat multo honorabiliores esse iis qui tantum genuissent, quod ab his contigisset vivere, ab illis etiam bene vivere.

XVIII. Cuidam glorianti quod esset a magna celebrique civitate, dicebat, *hoc nihil referre, sed an celebri patria dignus esset.*

XIX. Rogatus quid esset amicus; *Una, inquit, anima in duobus corporibus.*

Tom. IV.

Y

XX.

XX. Aiebat, quosdam homines ita parcere, quasi semper essent victuri, rursus alios ita profundere, quasi mox essent morituri.

XXI. Percontanti qui fieret, ut cum formosis diutius ac lubentius confabulemur, respondit, eam percontationem esse caci. Cæcus enim non sentit formæ illecebram, nihilo magis quam colorum gratiam.

XXII. Percontanti quid lucri cepisset ex Philosophia; Ut ea, inquit, nullo imperante faciam, quæ vulgus facit metu legum. Idiotæ a furto abstinere, quia lex minatur poenam: Philosophus abstinere, quia per se turpe est, etiam si liceat impune.

XXIII. Interrogatus quo pacto fieret, ut discipuli quamplurimum proficerent; Si, inquit, præcedentes gnæviter insequantur, sequentes non morientur.

XXIV. Quum garrulus quispiam ubi multa nugatus esset apud Aristotelem, tandem dixisset, fortassis obstreperum tibi nugis meis; Non hercle, inquit, neque enim adverti animum.

XXV. Reprehensus quod munus dedisset improbo, Non homini dedi, inquit, sed humana sorti. Hoc superius aliis verbis commemoratum est.

XXVI. Rogatus quomodo amici essent tractandi; Quomodo, inquit, nos ab illis tractari cupimus.

XXVII. Eruditionem, dicebat, optimum esse viaticum ad senectutem. Nam cætera senem aut destituunt, aut gravant etiam.

XXVIII. Illud frequenter habebat in ore, ὁ φίλος, ἰδὲς φίλος. Sentiens, multos esse amicos nomine, paucissimos, aut nullos re.

XXIX. Admonebat, neminem de se debere predicare, vel in laudem, vel in vituperationem: quod illud esset hominis vani & inanitis, alterum stulti ac vecordis.

XXX. Idem admonebat, voluptates contemnemur non venientes sed abeuntes, hoc est, non a fronte, sed a tergo. Venientes enim fucata specie blandiuntur, abeuntes autem poenitentiam ac dolorem relinquunt.

XXXI. Dicebat, athletas, qui a libris arcentur, omnemque vitam in cavillis scurrilibusque joci transigunt, similes evadere gymnasiorum statuis, nempe pingues & saxeos.

XXXII. Quum jam natus annos fere sexaginta duos, adeo laboraret, ut admodum tenuis vitæ spes superesset, convenerunt ad illum discipuli rogantes, ut ex ipsis aliquem deligeret, qui in locum ejus succederet. Inter auditores erant duo præcipui, Theophrastus Lesbios, & Menedemus Rhodius. Aristoteles respondit, se quod petebatur facturum, ubi daretur opportunitas. Paulo post, quum rursus ad eum eadem de causa convenissent, dixit, vinum quod biberet sibi parum esse commodum, ac quæri jussit exoticum vel Rhodium vel Lesbium. Id simulatque curatum est, gustato Rhodio dixit; Firmum hercle vinum & jucundum. Mox gustato Lesbio; Uirumque, inquit, egregie bonum, sed Lesbium suavius est. Id ubi dixit, nulli dubium fuit, quin lepide simul & verecunde successorem sibi ea voce, non vinum delegisset: probavit utrumque, nec tamen auditoribus eligendi jus ademit. Sed Græcus sermo plusculum habet civilitatis: quod οἶνος, id est, vinum apud Græcos sit generis masculini: ut hæc vox, ὁ Δέσχιος ἡδῶν, possit & ad personam accommodari.

THEOPHRASTUS ERESIUS.

I. Dicebat, potius esse fidendum effreni equo, quam verbo incompósito. Nemo non metuit insidere equo infreni, at plus est periculi a lingua effreni.

II. Ad eum qui in convivio perpetuo silebat; Si, inquit, indoctus es, prudenter facis: si doctus es, imprudenter. Jucundius effertur a Plutarcho: si stultus es, rem facis sapientem: si sapiens, stultam. Est aliqua sapientiæ pars silentio stultitiam tegere.

III. Habebat semper in ore, nullum esse sumtum pretiosorem tempore. Solum enim hoc recuperari non potest, & tamen vulgo nihil habetur vilius tempore.

IV. In quemdam Cassandri amicum simis naribus jecit hoc scomma; Demiror, inquit, oculos tuos non canere quum illis nasus sit additus: quod nasus fistulæ speciem præberet. Refert Plutarchus in Symposiis.

DEMETRIUS PHALEREUS.

I. Quum audisset Athenienses fuisse demolitos statuas

suas, quas illi posuerant; At virtutem, inquit, non everterunt, cujus gratia illas posuerant.

II. Dicebat, supercilia pusillum esse corporis membrum, tamen totam offuscant vitam. Insuaves enim sunt ad omnem vitæ consuetudinem tristes ac superciliosi.

III. Aristophanes in comœdia Plutum inducit cæcum. At hic dicebat, non solum Plutum, id est, divitias, esse cæcum, verum etiam Fortunam Pluti ducem: ut jam sit illud proverbii, cæcus cæco dux. Fortuna sæpe largitur indignis sua munera.

IV. Quantum in bello valeret ferrum, tantum, dicebat, in Republica valere orationem. Illic enim res geritur viribus, hic persuasione.

V. Conspicatus juvenem intemperantiæ deditum; Ecce, inquit, quadratus Mercurius, habens syrma, ventrem, pendenda & barbam. Sentiens, illum non esse hominem, sed statuam, qualis in viis solet poni Mercurio: hoc illi dissimilem, quod effœminatorum more traheret vestem, quod deditus esset ventri ac libidini, quodque barbatus esset, quum nihil horum habeat Mercurius.

VI. Hominum fastuosorum sublimitatem, dicebat, amputandam, sed relinquendam sobrietatem. Talia enim ingenia non sunt desperanda, sed quod redundat recidendum est.

VII. Admonebat adolescentes, ut domi parentes, in via obvios, in solitudine reviderentur se ipsos. Pudor teneram ætatem optime deterret a peccando, qui nusquam non adest, si quis revereatur se ipsum.

VIII. Aiebat, veros amicos in rebus latis adesse vocatos, in adversis invocatos & ultro. At vulgo fit secus.

IX. Ptolemæum Regem adhortari solebat, sibi pararet libros de regno deque militari imperio gerendo tractantes, eosque diligenter evolveret, propterea quod ea de quibus amici non audent admonere Reges, in libris scripta habeantur.

X. Quum exsularet, ac Thebis inglorius humilisque viveret, audissetque Cratetem Philosophum, qui ipsum inviseret, multa placide prudenterque de moderate ferendo exilio differentem; Male sit, inquit, negotiis & occupationibus, per quas hætenus talem virum non licuit cognoscere.

CRATES THEBANUS CYNICUS.

I. Vulgo dictus est θυγατρώλης, id est, ostiorum apertor, quod in omnes domos irrumperet, & si quid displicuisset, reprehenderet Cynica libertate. Id cognominis hodie rectius quadrat in quosdam πλωχοτράνους.

II. Rogatus quid illie Philosophiæ studio accessisset emolumenti, respondit,

Θέρμωντε χοίνιξ, καὶ τὸ μηδένος μέλειν.

Id est:

Chænix lupini, & absque cura vivere.

Sentiens, se minimo contentum ob libertatem suaviter vivere.

III. Amore laborantibus ostendit remedia. Amori, inquit, medetur fames: si aliter, tempus: quod si nec his uti possis, laqueus. Luxus fere alit amorem: tempus omnia aut tollit, aut certe mitigat. Hæc remedia si nihil profunt: superest laqueus, ut morbus finiatur suspendio. Græca sonant jucundius, λιμός, χεῖρος, βεῖχος.

IV. Dicebat, Philosophonulla re opus esse. Eoque pecuniam deposuit apud trapezitam hac conditione, ut si liberi essent idiotæ, traderet eam illis: si Philosophi, nummos distribueret in plebem: quod indoctis opus esset pecunia, Philosopho nec opus nec utilis.

V. Celebratur illius ephemeris ad hunc habens modum: Ponito coquo minas decem, medico drachmam: adulatori talenta decem, consiliario fumum: scorto talentum, Philosopho triobolum. Notabat hominum stultitiam, qui in res honestas & cum primis necessarias minimum sumerent impendii, ad turpia prodigi.

VI. Filium Pasiclem, simul ut excesserat ex ephebis, perduxit ad ancillæ domicilium, dicens, hoc tibi est patrium conjugium. Nam mæchi tragici præmia referunt exilia ac cades, comici scortatores ex luxu ac temulentia lucrifaciunt insaniam. Sensit, quasi tragicam esse rem adulterium, quod hujus fere atrox sit exitus: uti scortis, rem esse comicam, id enim non punitur supplicio capitis, sed tamen qui depreunt meretricem, in comœdiis inducuntur infanis similes: at cum ancilla tua rem habere, nihil est periculi. Hoc accipiat velut ab Ethnico dictum.

VII.

VII. Quum pro quodam supplicaret gymnasii principi, procumbens attigit coxam illius pro genibus. Nam supplices ex more genua contingebant. Indignanti gymnasiarcho, *Quid, inquit, an non hac aequa tua sunt ac genua?* Notans obiter vulgi superstitionem, qui certa membra certis rebus dedicavit: velut aurem memoriæ, nasum irrisioni, genua misericordiæ, quum hæc ad totum hominem pertineant.

VIII. Negabat, inter homines quæ impiam inveniri posse, qui non aliqua in parte laboretur, addens, nullum inveniri malum Punicum, in quo non sit aliquod granum supputre.

IX. Nicodromus citharædus hujus dictis laceffit, impexit illi pugnum in os & suggillavit. At Crates fronti imposuit tabellam in qua scriptum erat, *Nicodromus faciebat*: itaque cum livore suo obambulans traduxit citharædum: festiviter alludens ad artificum morem, qui operibus suis inscribunt, *Apelles aut Phidias faciebat*. Simile quiddam narratur de Diogene pulsato.

X. A magistratu objurgatus quod præter leges ac morem Atheniensium sindone vestiretur, ait; *Quid si Theophrastum vobis ostendam sindone amictum?* diffidentes, ac ut ostenderet flagitantes, adduxit ad tonstrinam: ostenditque Theophrastum, qui tum forte tondebatur, linteo amictum, quod Græci a contegendis humeris ὠμόλιον vocant: submonens omnibus ad usum uti licere. Nam si per se turpe esset uti linteis, ne in tonstrina quidem esset honestum.

XI. Demetrio Phalereo indignatus est quod ipsi panes ac vinum misisset, dicens; *Utinam fontes etiam panem ferrent*. Sentiens, vino Philosopho nihil opus esse, atque hoc ipsum esse submolestum, quod panis non æque parabilis esset ac potus.

XII. Erat corpore deformi, quumque in certaminibus nudatus ob id esset risui, sublatiis manibus dicere solebat; *De oculis, o Crates, reliquoque corpore bono animo esto, nam istos qui nunc te derident, mox conspicias morbo contrahi, teque beatum predicare, ac sese ignavia damnare*. Significans, formam nihil facere ad victoriam, sed robur ac laborum tolerantiam qua cæteros antecedeat.

XIII. Rogatus quoad esset philosophandum; *Donec*, inquit, *exercituum duces qui sunt, videbuntur esse agasones*: sentiens, opinor, ibi maxime opus esse Philosophia, ubi qui populo præfunt stolidi sunt & indocti, & homines quibus imperant habent pro asinis.

XIV. *Eos, qui cum adulatoribus viverent*, ajebat, *esse desertos, non aliter quam vituli sunt ante lupos*. Neque enim illos adesse quos oportet, neque cum iis qui adsunt habere societatem, quum sint insidiatores.

XV. Alexandro percontanti num cuperet restitui patriam suam, *Quid opus est, inquit? Fortassis eam alius Alexander restitutam diruet*.

XVI. Dicebat, *se pro patria habere gloria neglectum & paupertatem, in qua nullum jus haberet fortuna*. Ajebat, *se Diogenis civem esse, qui nullis invidia patebat insidiis*. Opes enim ac nominis splendor conciliant invidiam.

XVII. Metrocles hoc vitio laborabat, ut inter disse- rendum subinde crepitum ventris emitteret. Eam ob causam domi mœrens sese continebat. Huic mederi studens Crates, de industria multum lupinorum devorat, ac Metroclis ædes adiit: persuasitque nihil esse mali quod accidisset, imo potius fore prodigiosum, nisi homo humano more flatum ventris emitteret: atque interim ipse inter colloquendum crebro crepitum ventris edidit. Hoc pacto & servavit pusillanimum, & discipulum sibi paravit.

XVIII. Quemdam deliciis luxuique deditum ita per jocum admonuit, *Ne pro lenticula semper augens patinam in seditionem nos conjicias*. Sentiens, e luxu cupediisque plerumque nasci diffidia. Lenticula Philosopho cibus est. λοπὰς carnes habet, & in divitum mensis circumfertur.

XIX. *Divitum opes*, dicebat, *esse similes ficis arboribus in præruptis locis, e quibus ut homines nihil caperent fructus, sed corvi tantum ac milvii*: ita ex illorum facultatibus tantum alerentur scorta & adulescentes. Refert Plutarchus.

XX. *Mundum muliebrem*, dicebat, *esse quod ornat feminam, ornat autem id quod eam reddit compositiorem ac modestiorem*. Verum id non præstat, inquit, neque smaragdus, neque purpura, sed quacumque adderent vim ac speciem honestatis ac verecundia. Græcis κόσμος & mundum sonat & ornamentum. Inde κομμεῖν ornare.

E P I C T E T U S.

I. Eos qui barba & pallio verbisque magnificis Philosophos agebant, dicere solebat esse Philosophos ἀνευ τῆ πράττειν, μέχρι τῆ λέγειν, id est, *factis procul, verbis tenus*.

II. Idem conspiciens quemdam impuris moribus audacem, confidenti lingua, improbo tamen studio Philosophiæ disciplinas contrectare, inclamabat Deum atque hominum fidem, his verbis increpans hominem; *O homo, vide quo mitas, num purgatum sit vas. Nam si ad arrogantiam ista immiseris, interierint: si computruerint, in urinam aut in acetum vertentur, aut si quid his deterius*. Sensit, eruditionem esse perniciosam, si in animum inciderit pravis affectibus corruptum: & quo quæque disciplina sanctior, hoc sit perniciosior, si contigerit improbo. Velut bono Theologo nihil melius, malo nihil pestilentius.

III. Idem Philosophiæ summam duobus verbis comprehendere solitus est, ἀνέχεσθαι καὶ ἀπέχεσθαι, id est, *sustine & abstinere*, quorum prius admonet, ut mala quæ incurrunt æquo animo toleremus: posterius, ut a voluptatibus temperemus. Ita enim fiet ut nec adversis deijciamur, nec prosperis corruptamur. Refert Gellius libro decimo septimo, capite undevigesimo.

M E T R O C L E S.

IV. Libros suos exussit dicens:

Τὰ δ' ἐς ὀνείρων νερέων φαντάσματα.

Id est:

Sunt inferorum hac somniorum imagines.

Sentiens, esse nugas ac deliramenta quæ scripserat.

V. Dicebat, *res alienas emi pecunia, ut domum vestemque, sed disciplinas liberales emi tempore*. Requirit enim diuturnum studium, quum pecunia data statim fias possessor fundi.

H I P P A R C H I A,

Metroclis soror.

VI. Adamavit Cratetem, apud parentes minitans se sibi conscituram necem, ni Philosopho nuberet. Ab hoc adfectu quum nec parentum verbis, nec Cratetis adamati suavis revocari posset, Crates surgens detracto pallio nudavit tergum gibbo deformatum; *Ne quis circumveniat, inquit, hic est sponsus*: & projecto baculo & pera; *Hæc, inquit, dos est*. Super his delibera, neque enim mihi conjunx esse poterit, nisi cui placeat idem institutum. Quum accepisset conditionem puella, mox substrato pallio cum illa congressus est parentibus adstantibus. Itaque consummatum est Cynicum matrimonium.

VII. Theodorum impium, cui cognomen erat ἄθεος, hujusmodi sophismate constrinxit: *Quod faciens Theodorus non diceretur injuste agere, id si faciat Hipparchia, non diceretur injuste agere*. Quum annuisset ille, subjecit; *sed Theodorus se ipsum percutiens non diceretur injuste agere, nec igitur Hipparchia si idem faceret*. Ad id Theodorus nihil respondit, sed sustulit illius pallium, ut enudaret pudenda. Quum illa nihil hac re turbaretur, objecit ei versu jambico, quod a muliebribus officiis ad virile institutum defecisset:

Τὴν τὰς παρ' ἰσοῦς ἐκλιπῶσα κεκίδα.

Id est:

Radios apud telas reliquit femina.

Quidam codices habebant τίνι, id est, *cui*, quidam τήνης legendum suspicor γυνή, ut omisso articulo legamus γυνή παρ' ἰσοῦς ἐκλιπῶσα κεκίδα. Cui illa, *Num tibi videor male consuluisse, quæ quod temporis impensura fueram telis, impendis disciplinis?*

Z E N O C I T T I E U S.

I. Dicitur consuluisse oraculum, quo pacto possit vitam optime instituere, respondit Deus, *εὐχρητίζοιτο τοῖς νεκροῖς*, id est, *si concolor fieret mortuis*. Ille sentiens, se vocari ad lectionem veterum, contulit sese ad Philosophiam. Dicitur autem Zeno natura fuisse colore fusco. Studium ac victus parsimonia maciem & pallorem conciliat homini.

II. Negociator purpuram vehens, naufragium fecit juxta Piræeum, atque hac occasione sese contulit ad Philosophiam. Itaque solitus est dicere, *Tum bene navigavi, quum naufragium feci*. Alii narrant, eum quum Athenis esset, audissetque merces perisse naufragio, dixisse, *bene facis, Fortuna, quæ me ad Philosophiam*, (alii ad pallium) appellas.

III. Antigonus Rex admirantibus quam obrem tanti faceret Zenonem, respondit; *Quoniam quum multa a me ac-*

Tom. IV.

Y 2

ceperis

ceperit, numquam tamen emollitus est. Ejus mortem quum audisset, ingemuit dicens, quale theatrum perdidit. Erat enim Zenon acerrimi judicii, & ab assentando alienissimus.

IV. In quemdam circa formæ curam studiosiorem quam deceret virum, quum imbricem lente ac circumspiciente transiret; Merito, inquit, suspectum habet lutum, in quo non potest se ipsum ut in speculo cernere.

V. Quum Cynicus quispiam dicens, in lecytho suo nihil esse olei, peteret a Zenone, Zeno negavit se daturum, sed tamen abeuntem admonuit, expenderet uter ipsorum esset impudentior. Postulatoris impudentiam impudenti negatione pensabat.

VI. Ipse simul & Cleanthes adsidebant Cheremonidæ, quumque sentiret affectum amoris, surrexit. Hoc admirante Cleanthe; Etiam a bonis, inquit, Medicis audio, adversus inflationem optimum esse remedium quietem. Subduxit se vir integerrimus imminenti periculo.

VII. Quidam in convivio accumbens Zenoni, eum qui sub ipso sedebat pulsabat pede, Zeno vicissim pulsabat illius genua, & ad ipsum converso, quid igitur putas hunc pati, qui infra te accumbit? Ita multi offenduntur quamvis levi incommodo, quum alios ipsi majoribus afficiant, nec sentiant.

VIII. Eleganter ac polite loquentium sermones, ajebat, esse similes pecunia Alexandrina, oculis blandienti, atque undique scripturam habenti more nomismatis, nihilo tamen esse meliorem. Rursus qui magis studerent utilia dicere quam nitida, similes esse dicebat tetradrachmis, temere ac ruditer percussis, qua sæpe picturatis illis nummis preponderarent. In nummo non spectatur elegantia sculpturæ, sed pondus ac materia: ita non refert quam sit elegans oratio, sed quam gravis & utilis.

IX. Ad Aristonem discipulum multa temere garrientem, quædam etiam præcipitanter confidenterque; Fieri, inquit, non potest, quin te pater ebrius profeminariis: oderat fulem loquacitatem, ipse in dictis tum brevis tum gravis.

X. Quodam in convivio immoderatus vorante obsonia, neque quicquam aliis reliquum faciente, Zeno piscem ingentem qui apponebatur, e patina sustulit, quasi solus illum devoraturus. Quum alter intuens Zenonem, significaret se mirari impudentiam; Quid, inquit, putas convivoribus tuis accidere quotidie, si meam opsophagiam ferre non potes?

XI. Adolescentem curiosius quiddam quam pro ætate sciscitantem, adduxit ad speculum, utque se contemplaretur admonuit. Mox rogavit an videretur tali vultui convenire quæstiones ejusmodi proponere?

XII. Quemdam dicentem, sibi in multis displicere Antisthenem, abusus Sophoclis dicto, rogavit numqua haberet Antisthenes quæ placerent: ille respondit, se nescire. Hic Zeno, Et non te pudet, inquit, si quid ab Antisthene perperam dictum est, excerpte ac meminisse: si quid recte dictum, id ne animadvertere quidem, nec tenere? Idem morbus nunc habet plurimos, qui in libris aliorum tantum ea venantur quæ carpant, bene dictorum nulla neque gratia neque memoria.

XIII. Ad quemdam dicentem, breves esse Philosophorum sententias; Vera prædicas, inquit, oportet enim syllabas illorum, si fieri possit, esse breves. Veritas multis verbis non eget, & rectius meminimus, quæ paucis verbis comprehensa sunt.

Quodam de Polemone narrante quod alia proponeret, alia loqueretur: Zeno contracta fronte, Quanta, inquit, mercede erat contentus? Subindicans, ni fallor, ut indiligentius differeret, discipulorum parsimoniam fuisse in causa.

XV. Dicebat, eos qui differunt, similes esse oportere tragædiarum actoribus, quibus vox magna, bonaque latera debent esse, quum os immodice non diducant, quod faciunt ii qui plurima loquuntur, sed supra vires. Dum enim os diducunt, declarant se satagere verius quam agere.

XVI. Iis quæ recte dicerentur, negabat esse relinquendum locum velut præclaris artificibus ad spectandum. Contra, auditores, dicebat, adeo debere esse attentos ad ea quæ differuntur, ut non vacet dare signum approbationis. Dum enim applauditur & acclamatur, perit aliquis audiendi fructus.

XVII. Adolescenti cuidam multa garrienti; Auris, inquit, tua, in linguam defluxere: submonens, adolescentis esse audire multa, loqui pauca.

XVIII. Alteri formoso dicenti, sibi non videri futurum ut sapiens amaret? Nihil, inquit, esset vobis formosis infelicius. Quisquis enim docet, admonet, instituitque ad virtutem adolescentes, utique amat. Atque is demum verus est amor. Nam qui vulgo dicuntur amare, suum venantur commodum, cum incommodo adamati.

XIX. Dicebat plerisque Philosophos in multis ἀσώφους, id est non sapere, sed in fortuitis vulgaribusque rebus esse imperitos: & adiciebat illud Scaphei, qui quum animadverteret quemdam e discipulis vehementer inflatum, percussio illo dixit, Bene non est in magno, sed in-bene est magnum. Οὐκ ἐν τῷ μεγάλῳ τὸ εὖ κεῖται, ἀλλὰ ἐν τῷ εὖ τὸ μέγα. Magnum enim est quicquid recte sit, at non statim bonum est, quod magnum.

XX. Adolescenti confidenter loquenti; Non dixerim, inquit, ὦ ἄνθρωπε, quæ mihi succurrunt. Subnotans, e sermonis præcacia colligi & morum impudicitiam.

XXI. Ajebat, hominibus nihil magis deesse quam tempus: longe dissentiens ab iis qui bonam vitæ partem perdunt somno, temulentia, nugis & alea, quasi multum temporis superfit homini.

XXII. Interrogatus quis esset amicus; Alter, inquit, ego.

XXIII. Servum furto deprehensum cædi jussit: quumque is se sic excusaret, ut diceret, sibi fuisse in fatiis ut furaretur: Et cædi, inquit. Servus allegabat fatorum necessitatem ad excusationem commissi. Eam necessitatem retorfit & ad supplicium, quod ipsum etiam erat in fatiis.

XXIV. Formam, ajebat, esse vocis florem, aut contra: quemadmodum ab aliis refertur, vocem esse formæ florem. Nam loquentis orationem commendat forma, & rursus oratio composita gratiam addit formæ.

XXV. Conspicatus cujusdam e familiaribus puellum notis lividum; Video, inquit, animi tui vestigia: notans illius impudicitiam. In Græcis plusculum est gratiæ, quod θυμός & animum significet, & animi vehementem concitationem aut furorem. Erant autem, ut opinor, suavis impressæ notæ.

XXVI. In quemdam unguentis delibutum, Quis est hic, inquit, qui mulierem olet? Significans effœminatorum esse unguentis uti.

XXVII. Dionysio, cuidam dicenti, cur me unum omnium non corrigis? Non enim, inquit, tibi credo: subindicans, sibi non esse spem, illum si corripere fore meliorem.

XXVIII. Adolescentem multa temere garrientem hoc dicto corripuit; Ob id binas habemus aures, os unicum, ut plurima audiamus, loquamur paucissima.

XXIX. Ptolemæi legatis qui multos eruditos ad convivium invitarant, percontantibus quid de ipso Regi suo essent renunciaturi, ait, Vidisse vos senem qui in convivio tacere noverit. Quum enim cæteri ad ostentationem multa dixissent, unus Zeno perpetuum tenuit silentium.

XXX. Percontanti quo pacto esset adfectus erga convitia; Perinde, inquit, atque si legatus absque responso dimittatur. Significans, eos qui non habent quod respondeant, ad convitia solere confugere, eaque non plures oportere fieri quam si nihil esset responsum.

XXXI. Quum Crates apprehenso Zenonis pallio eum a Stilponte retrahere niteretur; Commodissime, inquit, ὦ Crates, Philosophum aurbusteneas: nam si per vim egeris, corpus erit apud te, animus apud Stilpontem.

XXXII. Ubi jam profecerat, tamen modestiæ gratia commeabat ad Polemonem, apud quem & in Dialecticis exercebatur. Unde Polemon solitus est dicere; Non me clam est, Zeno, te per posticum irrepere, furarique dogmata, quibus Phanicum more indutus es. Notans, illum furtim discere gratis, quæ aliis esset venditurus.

XXXIII. Quum Dialecticus quidam in sermone, quem illi ἀπὸ λόγου, id est, metentem appellant, ostendisset septem species Dialecticas, rogavit quantum posceret mercedis: ac poscenti centum, dedit ducentos. Tantus erat amor discendi.

XXXIV. Celebratissimam Hesiodi sententiam solebat invertere. Quum enim illi primas tribuat ei qui per se sapiat,

¹ Erat Dionysius μεταβίβωτος, seu transfuga. Vide P. Leopardum Emend. Lib. XVI. c. 25.

sapiat, secundas qui recte admonenti obtemperet, Zeno ordine inverfo sic pronunciabat:

Κείνος μὲν πανάριστος, ὃς εὖ εἰπόντι πίθηται,
Ἐσθλὸς δ' εὖ καὶ κείνος, ὃς αὐτὸς πάντα νοήσῃ.

Id est:

Optimus ille quidem qui parat recta monenti,
Sed probus ille quoque est, qui novit omnia per se.

Addebat causam, quod qui ex se nosset omnia, nihil haberet præter intelligentiam: at qui recte monenti pareret, præter intelligentiam haberet etiam effectum. Nam parere dicitur qui quod didicit optimum esse facit.

XXXV. Rogatus, cur, quum esset natura severus, in convivio tamen hilaresceret, lepide respondit, *Et lupinum quum sit suapte natura amarum, tamen aqua maceratum dulcescere*. Naturale est, cibo potuque rigato corpore discuti tristitiam.

XXXVI. Dicere solebat *satiuse esse labi pedibus quam lingua*, eoque convivia quantum poterat vitabat, quod ibi solutus vino & aliorum fabulis provocatus facilius labi posset.

XXXVII. Dicebat, τὸ εὖ γίνεσθαι παρὰ μικρὸν, ἢ μὴν μικρὸν εἶναι, id est, *ut aliquid fiat bene, nasci quidem paulatim, sed tamen non esse paululum*. Quamquam hoc quidam adscribunt Socrati.

XXXVII. Quibusdam sic excusantibus luxuriam suam, ut dicerent, *se ex eo quod abundaret facere sumptum*, argutissime respondit; *Ignosceretis ne coquo, si quum obsonia plus aquo salsa daret, diceret sibi copiam esse salis?* Sentiens, victum non esse moderandum ex rerum copia, sed ex usu ac necessitate naturæ.

C L E A N T H E S A S S I U S.

I. Antigono discipulo roganti cur fordidam operam præstaret hauriendo aquam e puteo, unde per jocum pro Cleanthe dictus est φρεάντης, ita respondit; *Num haurio tantum, an non & fodio, & rigo hortum, denique nihil non facio Philosophia causa?* Alius negasset factum, Philosophus auxit quod objiciebatur, gloriæ sibi ducens quod ille verteret probro.

II. Collectam pecuniolam aliquando projecit coram familiaribus dicens, *Cleanthes alterum Cleanthem alere posses, si velles*.

III. Asinus appellatus agnovit convicium, dicens, *se solum esse parum ferenda Zenonis sarcina*. Sive quod Zenoni non multum esset supellectilis, sive quod unus illius austeritatem nihil offenderetur.

IV. Cuidam illi probri causa objicienti quod esset timidus; *Ideo*, inquit, *minimum pecco*. Bona est timiditas quæ deterret a turpibus, & reddit hominem circumspexitum.

V. Suam vitam divitum vitæ solebat hoc nomine præferre, *Dum illi, inquit, pila ludunt, ego fodiens duram humum exerceo*.

VI. Interdum quum foderet, solebat seipsum increpare. Id forte admiratus Ariston, *Quem*, inquit, *increpas?* Tum Cleanthes ridens, *Senem*, inquit, *qui canos quidem habet, sed mentem non habet*: se ipsum innuens.

VII. Cuidam reprehendenti Arcefilaum, quod officia vitæ tolleretur; *Desine*, inquit, *hominem vituperare*. Nam ille licet dictis tollit officia, tamen factis commendat. Id audiens Arcefilaus, *Non moveor*, inquit, *adulatione*. Hic Cleanthes, *Scilicet*, inquit, *adulator tibi, dicens te aliud loqui, aliud facere*. Cleanthes mitigavit dictum obtrectatoris, sed ita ut a crimine inconstantia non liberaret Arcefilaum. Turpissimum enim est Philosopho secus docere quam vivit. Si vita proba est, cur docet diversa? Si doctrina sana est, cur eam secus vivendo refellit?

VIII. Cuidam ab eo petenti dictum aliquod, quod crebro occineret filio suo, protulit illud ex Electra, *οἶγα, οἶγα, λεπτόν ἔχως*, id est, *tace, tace, tenue vestigium*. Innuens pueris maxime convenire silentium.

IX. Quum audisset a Lacone quodam probari laborem, delectatus eo dicto subjecit hemistichium Homericum:

Αἵματος εἰς ἀγαθὸν φίλον τέκος.

Id est:

Sanguine præclaro satus es, carissime fili.

X. Differens adolescenti cuidam quem videbat parum attentum, rogavit sentirene? Illo adfirmante se sentire, cur igitur ego non sentio te sentire? Solent enim qui intelligunt, oculis ac gestu, interdum & verbis significare se quæ dicuntur intelligere.

XI. Sositheus Poeta coram populo Cleanthem præsentem hoc carmine proscidit,

Οὐς Κλεάνθης μωρία βοήλαται.

Id est:

Quos Cleanthis fatuitas agitat.

Interpres vertit *insania*: unde pro *moria* legisse videtur *μαρία*. Nec tanto convitio tactus, quidquam mutavit de vultu. Qua patientia delectati auditores, applaudentes Philosopho, Sositheum eiecerunt. Quum Sositheus diceret, se poenitere quod illum adpersisset, respondit Cleanthes, *Ab surdum fore, si quum Poeta frequenter illudant Libero Patri & Herculi, nec illi succenseant, ipse ob leve convicium indignaretur*. De Diis enim multa probrosa scripsere Poetæ, veluti quum Bacchum faciunt mollem, timidum ac temulentum: Herculem faciunt servientem Omphalæ usque ad sandalio committigatum caput.

XII. Peripateticis, dicebat, *idem accidere quod lyris, quæ quum aliis bene sonent, seipsas non audiunt*. Sentiens, opinor, illos licet aliis verbis idem docere quod Stoicos, & tamen ipsos id non animadvertere. Potest & hic accipi sensus: Peripateticos præclare docere, sed vitam a doctrina diffidere.

XIII. Ex sententia Zenonis dicebat, *hominis mores a specie posse deprehendi*. Id ut confutarent adolescentes aliquot faceti, cinædum in agro duratum adduxerunt ad Cleanthem, postulantes ut e specie de moribus pronunciaret. Reperit manus callosas, & cutem sole adustam. Itaque quum aliquamdiu siluisset, iussit hominem abire. Ille digressus sternutamento concussus est: mox Cleanthes, *Habeo*, inquit, *hominem, mollis est*. Non enim facile sternutant, qui semper sub dio vivunt.

XIV. Conspiciens quemdam solitarium ac secum loquentem; *Haud*, inquit, *loqueris cum homine malo*. Quidam ita referunt, *Vide ne cum homine improbo loquaris*. Malis enim periculosa est solitudo.

XV. Ad quemdam contumeliæ causa objicientem senectutem; *Et ego*, inquit, *abire cupio, verum ubi reputo me omni ex parte sanum, sive legendum est, sive scribendum, rursus maneo*. Significans, se quidem haudquaquam esse vitæ cupidum, verum ob senectutem neminem debere e vita decedere, donec vires suppetunt ad vitæ munia.

XVI. Intumuerat illi gingiva, cui malo biduano jejuni sic medicatus est, ut jam veluti sano Medici omnia consueta permitterent. Sed ille perseveravit abstinere, dicens, sibi jam esse confectum vitæ principium. Itaque periit.

XVII. Sententiam hanc,

Φίλοις τε δῆναι, σῶμα τ' εἰς νόσους πρὸς
Δαπάναισι σῶσαι.

Id est:

Largiri amicis, corpus in morbos cadens
Impendiis servare.

correxerit hunc in modum,

Πόνταις τε δῆναι, σῶμα τ' εἰς νόσους πρὸς
Δαπάναισι ἐπιτρέψαι.

Id est:

Donare scortis, corpus in morbos cadens
Impendiis conterere.

Prior enim sententia tendebat ad mollitiem, quam nudavit Cleanthes.

S P H Æ R U S Bosphoranus, Cleanthis discipulus.

XVIII. Quum diceret, *opinionem non cadere in sapientem*, Rex Ptolemæus cupiens hoc paradoxon ipsa re confutare, curavit mala Punica veris simillima ex cera confecta apponi in convivio. Ad quæ quum Sphærus deceptus porrigeret manus, Rex exclamavit, *illum falsa speciei fuisse adsensum*. Ad id dextre Sphærus; *Non sic*, inquit, *adsensus sum ut crederem esse mala Punica, sed probabile putarem esse mala Punica*.

XIX. Reprehendenti Mnesistrato, quod Ptolemæum non appellasset Regem; *Imo*, inquit, *quum talis sit, tamen Regem esse fateor*: indicans, illum esse nomine Regis indignum, se tamen cognominis honorem illi non invidere.

C H R Y S I P P U S S O L E N S I S.

I. De hoc dictum est, *si Diis vellent uti Dialectica, non alia usuros quam Chrysippea*.

II. In quodam opere toties citarat versus Euripidis ex Medea, ut ibi tota fabula fuerit inspersa. Hunc librum

Tom. IV.

Y 3

quidam

quidam portans, & rogatus quid ferret, *Chrysippi*, inquit, *M. deam.*

III. Erat illi statua pro corporis modo tenuis ac pusilla, quam eques vicinus fere occultabat: Unde Carneades per jocum dicere solebat, eum non esse Chrysippum, sed *κρύπτιον*. Nam *Chrysippus* ab aureo equo dicitur, *Crypsippus* a *κρύπτω*, quasi dicas ab equo occultatum.

IV. Cuidam reprehendenti, quod non apud Aristonem cum pluribus daret operam Philosophiæ; *Numquam*, inquit, *philosopharer*, si cum pluribus auscultarem. Dictum lepidius est apud Græcos, quod πολλοὶ interdum sonat multi, interdum vulgus hominum. Sensit, non statim esse optima, quæ placent cum plurimis.

V. Ad Dialecticum quemdam Cleanthi multis ac prolixis sophismatibus obstrepentem; *Desine*, inquit, *senem a magis ad rem pertinentibus avocare, sed nobis junioribus ista proponito.*

VI. In conviviis cætera quietus, tantum ex more agitabat crura. Unde famula quæ illi inserviebat, dicere solebat, *Chrysippi sola crura inebriari.*

PYTHAGORAS.

VII. Dicebat, *vitam humanam esse similem panegyri*, hoc est, solenni hominum conventui: ad quem alii conveniunt certaturi, alii negociaturi, nonnulli spectatores modo futuri. Ac cæteros quidem omnes esse sollicitos, solum spectatorem tranquillum frui celebritate: hunc spectatorem aiebat esse Philosophum, qui non ob aliud in hoc mundi theatrum prodisset, quam ut naturas rerum ac mores hominum contempleretur.

VIII. Rogatus a quodam, quando esset congregiendum cum foemina; *Cum voles*, inquit, *te ipso fieri debilior.* Multa Venus enervat hominem.

IX. Admonebat discipulos, ut quoties a negotiis diurnis vesperi domum ingrederentur, versiculum hunc apud se repeterent:

Πῇ παρέλθῃ, τίδ' ἐρεξῶ, τί μοι δέον ἐκ τελέσθῃ.

X. Aiebat, in civitates primum irrepsisse delicias, mox saturitatem, deinde violentiam, postremo exitium.

XI. Theano Pythagoræ uxor, rogata quando mulier esset munda a viro, respondit, a suo semper, ab alieno numquam. De Pythagoræ symbolis non pauca diximus in *Chiliadibus*, quo minus hic libuit ea repetere.

EMPEDOCLES AGRIGENTINUS.

XII. Quum videret cives suos deliciis deditos, sumtuose tamen ædificare, dixit, *Agrigentini sic indulgent voluptatibus, quasi postridie morisuri: sic adificant, quasi semper victuri.*

HERACLITUS EPHESIUS.

XIII. Dicebat, *injuriam magis exstinguendam quam incendium.* Ex levissimis offensis, si negligantur, nascuntur atroces tragædiæ. Sed ad restinguendum incendium occurrunt omnes, gliscenti vero simultati citius addunt irritamenta.

XIV. Dicebat, *cives non minus oportere pugnare pro legibus quam pro manibus.* Quod absque legibus nullo pacto possit esse civitas incolumis, absque mœnibus possit.

XV. Rempubicam ut deploratam contempsit, eique dare leges quum rogaretur recusavit. Secessit autem in templum Dianæ, ibique cum pueris ludebat talis. Circumstanti & admiranti populo; *Perditi*, inquit, *an non praestat hoc agere, quam vobiscum Rempubicam administrare?*

XVI. Interrogatus aliquando, cur sileret; *Ut vos*, inquit, *loquamini.*

XENOPHANES COLOPHONIUS.

XVII. Empedocle dicente, *sapientem irrueriri non posse.* Et merito, inquit. Nam sapientem esse oportet, qui agnoscat sapientem; notans illum qui hoc dicebat, suo vitio non invenire sapientem.

XVIII. Dicebat, τοῖς τυράννοις ὀμιλεῖν ἢ ἡδίστα ἢ ἥκιστα, id est, cum Tyrannis congregiendum aut jucundissime aut minime. Nihil est violentius aures Tyranni, ait Satyricus: apud bonos etiam Principes admonendi libertas verbis placidioribus est temperanda. Id qui non potest, absteineat ab illorum congressu.

DEMOCRITUS MILESIUS.

I. Ignotus venit Athenas, & colloquio de Philosophia cum Socrate habito dixit; *Hic Philosophus similis est Penta-*

shlo, quod calleret Naturalia, Moralia, Mathematica, adhæc disciplinas quas ἐγκύκλιες vocant, denique omnium artium peritiam.

II. Hujus fertur & illud, λόγος ἔργου σκιά, id est, *Oratio operis est umbra.* Significans, ex egregiis factis nasci laudes hominum eloquentium, non contra. Primam igitur oportet esse curam factorum, gloria consequitur ultro.

III. Dicere solebat, si corpus animum in jus vocaret, haudquaquam futurum ut ille muneris male administrati crimen effugeret. Animus in corpore veluti præsidio collocatus est, & tamen pleraque mala corpori ab animo veniunt.

IV. Quum arroderet cucumerem, sensit humorem esse mellei saporis, rogavitque famulam unde emisset, illa nominavit hortum. Surrexit Democritus, *Et duc me*, inquit, *eo, ac locum indica.* Demirante muliercula quid sibi vellet; *Ut*, inquit, *dulcedinis causam inveniam, inventurus si locum inspexero.* Hic muliercula ridens, *quiesce*, inquit, *o bone.* Nam ego imprudens cucumerem immiseram in ollam mellitam. At ille offensus; *Molestas es*, inquit, *ego tamen incumbam quæramque causam: quasi cucumeri peculiaris sit ac genuina dulcedo.* Sit hoc exemplum studii indefatigabilis.

V. Dixit, pretiosissimum impendium esse tempus, πολυτέλειστον ἀνάλωμα χρόνος. Citat Plutarchus in vita Antonii. Quamquam hoc dictum compluribus tribuitur.

VI. Quum apud Dionysium quæreretur quod æris genus esset omnium optimum; *Ex quo*, inquit, *Athenienses statuas fecerunt Harmodio & Aristogitoni:* nimium libere significans Tyrannos e medio tollendos. Nam ob ejectos Tyrannos Athenienses illis statuas erexerunt. Hoc, ni me fallit memoria, alteri cuidam adscribitur.

ANAXARCHUS.

VII. Anaxarchus Abderites Philosophus invisum habuit Nicocreontem Cypri Tyrannum: itaque quum in cœna quadam Alexander rogasset, *qualis illi videretur?* *Præclara*, inquit, *sed oportuit & Satrapæ cuiusdam caput apponi:* oculos detorquens in Nicocreontem qui aderat.

VIII. Alexandro mortuo, quum Anaxarchus tempestate esset delatus in Cyprium, Nicocreon memor contumeliæ, Philosophum arreptum in mortarium conjecit, ferreis pistillis contudi iussit. Hic illam vulgo celebratam vocem emisit: τύπτει τὸν Ἀναξάρχου θύλακον, Ἀναξάρχον δ' ἐπλήττει, id est, *tunde Anaxarchi manticam, nam Anaxarchum non percutis.* Sentiens, corpus non esse partem hominis, sed animi domicilium tantum. Animus autem non potest tundi.

IX. Quum videret ex Alexandri vulnere, quod ictu sagittæ acceperat, manare sanguinem, dixit versu Homérico:

Τὸτ' ἔμην αἷμα, καὶ ἐκ ἰχθὺς οἷος ὥς τε βέει μακάρεσσαι θεοῖσι.

Id est:

Hic quidem sanguis est, non ille liquor, qualis divinis solet ire beatiss.

E Admonens Regem suæ conditionis, qui pro Deo adfectabat haberi. Quamquam hoc quidam non ab Anaxarcho, sed ab ipso Alexandro dictum tradunt.

X. In convivio quum Anaxarchus Alexandro propinaret, ostenso calice prædixit fore, ut vulnus acciperet, abutens ad id versu:

Βεβλήσεται τις θεῶν βροτοῦ χάρι.

Id est:

Ferietur aliquis mox Deum humana manu.

F XI. Quum a Cypriorum Tyranno Nicocreonte torqueretur ut conficios proderet, post multa in Regem dicta convicia, tandem per iracundiam & linguæ amputationem minanti; *Non erit*, inquit, *effeminata adolescens hac quoque corporis mei pars tua ditionis:* simulque dentibus abscessam & commanducatam linguam in os ejus ira patens expuit.

XII. Quum Alexandrum se ob Cliti necem discruciantem videret, *Clito*, inquit, *contigit justitia qua Diis adsidet:* persuadere cupiens quidquid a Rege fieret, jus fasque esse. Nam & Alexander pro Deo se haberi sustinebat.

ZENO ELEATES.

XIII. Zeno accusatus quod conjurasset in perniciem Nearchi Tyranni, quum in quæstionibus juberetur edere

no-

nomina conjuratorum, nominavit plerisque illi amicissimos. De his quum Tyrannus sumisset supplicium, rogaretque numquis superesset etiam, *Tu solus*, inquit, *Reipublica perniciēs*. Tandem & linguam dentibus amputatam in os Tyranni, quod ob iracundiam hiabat, expuit.

XIV. Quum maledictis laceffit incandesceret, reprehensus quod Philosophus verbis improborum commoveretur; *Si convicia*, inquit, *equo animo admifero, ne laudes quidem sentiam*. Lapidis est non sentire discrimen inter laudantem & vituperantem: sed Philosophi est non ita commoveri, ut ab honesto recedat.

XV. Quum adscenderet in theatrum cithara canente Amcebeo, versus ad discipulos dixit, *Eamus, ut pernoscamus, quam vocem, quemque concentum edant, intestina, nervi, lingua & ossa, quibus adest ratio, numerus & ordo*. Si in rebus inanimis tantum valent illa, quanto plus valebunt si in omni hominis vita servantur?

XVI. Dicebat *e suis quemque insomniis deprehendere posse quantum in Philosophia profecisset*: si nihil illic vel appetere vel faceret nefariae rei. Tum enim animus in profunda tranquillitate constitutus veros affectus prodit. Contra quæ vigilantes non audent profari aut agere, ea noctu occurrunt in somnis.

P Y R H O E L I E N S I S.

XVII. Deprehensus aliquando solus, ac secum loquens, rogatus quid solus ageret, *Meditor*, inquit, *esse probus*. Sentiens, ad id utilem esse solitudinem, inutilem turbam.

XVIII. Quum objurganti sororem Philistam, quidam objiceret, quod oblitus esset suæ professionis (docebat enim omnia esse indifferentia) sic elusit. *Non enim*, inquit, *in muliercula declarabitur indifferentia*.

XIX. Rursus quum canem invadentem repulisset, idem objicienti respondit, *perdifficile esse prorsus hominem exuere*. Maluit agnoscere lapsum humanum quam dogma rescindere.

XX. In tempestate conspiciens cæteros animo esse dejectiones quum ipse nihil moveretur, ostendit porcellum in navi secure edentem, dicens, *oportere sapientem eam animantis imitari securitatem*.

XXI. Admirari solebat illum Homeri versiculum præ cæteris:

Οἷσ' αὖ φύλλον γενεή, τοῖσδε καὶ ἀνδράσιν.

Id est:

Tale quidem genus est hominum, quale est foliorum.

Quod aliis defluentibus alii succedant. Sentiens, in rebus humanis nihil esse diuturnum aut stabile.

T I M O N N I C Œ U S.

XXII. Gaudebat hortorum secessibus ac solitudine, unde Hieronymus Peripateticus de illo dixisse fertur, *Quemadmodum apud Scythas & qui fugiunt, & qui insequuntur*

torquent sagittas: itidem inter Philosophos, alios persequendo discipulos capere, alios fugiendo. Sequitur fama fugientem, & ob id ipsum avidius expetitur qui scholam vitat.

XXIII. Quum vidisset Arcefilaum inter assentatores euntem; *Quid tu*, inquit, *venisti huc, ubi sumus nos, qui liberi sumus?*

XXIV. In quemdam omnia mirantem ita lusit; *Quin & illud miraris, quod quum tres simus, quatuor habemus oculos?* Timon enim luscus erat, unde & Cyclops dictus est, & discipulum habebat luscum Dioscoridem. Meminit hujus & Socrates alicubi apud Platonem.

X E N O P H O N.

XXV. Dicebat, *esse prudentis cordatique viri, etiam ab inimicis utilitatem capere*. Vulgatum est, neque solem, neque aquam, neque ignem magis utilem esse hominibus, quam amicos. Sed ingenii Philosophici est, quemadmodum periti Medici ex bestiis ac serpentibus noxiis utilia quædam remedia colligunt, ita ex inimicorum odio decerpere aliquid quod vertat in suum bonum.

XXVI. Dicebat, *tum maxime colendos esse Deos, quum homini res sunt secundæ, ut quum incideret necessitas confidenter illos imploremus, utpote benevolos jam & amicos*. Recte Xenophon: sed vulgus hominum contra facit: infelicitate profunda est divorum oblivio: quum urget calamitas, tum demum ad illos confugimus.

S T R A T O P H Y S I C U S.

XXVII. Quibusdam objicientibus, quod Menedemus plures haberet auditores quam ipse; *Quid mirum*, inquit, *si plures reperiuntur qui lavari cupiunt, quam ungi?* Unguntur qui se parant certamini. Subindicavit Menedemi Philosophiam esse dilutam, ac facile inveniri qui audiant de virtute differentem, per paucos autem qui virtutem exerceant. Nam huc provocabat Strato.

P H O C I O N D U X A T H E N I E N S I S.

XXVIII. Hunc quum pro concione dicentem quidam petulantissime maledicus interpellaret, multis conviciis in illum debacchans, omisit quod cœperat, locumque dedit maledico. Posteaquam ille vix dicendi fecisset finem, Phocion reversus in suggestum, placido vultu perinde quasi nihil esset dictum, cœptam orationem prosequutus est: *De pedestribus*, inquit, *copiis audistis, superest ut de velitibus ac levis armatura milite dicam*.

XXIX. Quum adhuc floreret Leosthenes, interrogatus ab Oratoribus, quid ipse boni fecisset Reipublicæ; *Nihil aliud*, inquit, *nisi quod donec ego vobis fui dux, nulli dicta est oratio funebris, sed omnes vita defuncti in majorum monumentis sepulti sunt*. Alii jactabant cruentas victorias, Phocion existimabat egregii ducis esse sic administrare rem militarem, ut nulli, aut quam paucissimi cives percant. Mos autem erat Athenis, eos, qui in acie cecidissent, apud populum laudare, ac cenotaphia erigere.

A P O P H T H E G M A T U M L I B E R O C T A V U S. P R Œ F A T I O.

UNC a Philosophis ad Sophistas, hoc est quod dici solet, ἀπὸ τῶν φιλοσοφῶν εἰς τοὺς σοφιστὰς transeamus: quod genus hominum miror olim in deliciis fuisse, non vulgo tantum, sed summis etiam Principibus, cum nec essent germani Poetæ, nec ῥητορὶ Rhetores, nec sinceri Philosophi, sed tamen horum omnium simi, tantum ad captandam aëram popularem, ac linguæ modulatu delinientas otiosæ multitudinis aures compositi, si paucos tamen excipias. Unde mirum quam horum dicta frigeant præ Philosophicis aut etiam Poeticis, ut interdum parasiti & meretrices dicere videantur argutiora. Sed hic liber habet præterea variam dictorum Satyræ, in quibus fortasse reperies juxta Poetam Epigrammaticum, quædam bona, quædam mediocria, sed mala plura. Verum ut molestus est convivator, qui præter modum laudat ea quæ apponit: ita civilitatis est parcius extenuare apparatus: eo quod & qui laudat, & qui dejicit immodice, diversa quidem via, sed tamen pari studio venari gratiam videatur. Sit igitur hoc lectoris judicium. Nos simpliciter τὰ καὶ ἡμῶν apponemus.

L E O B Y Z A N T I U S S O P H I S T A.

I. Leo Byzantius venit Athenas, populo diffidit tumultuanti concordiam suaturus, ubi prodisset in suggestum, corpore admodum pusillo, omnium risus obortus est. Ille fortuitam occasionem vertens in procemium, *Quid*, inquit, *ô viri Athenienses, si conspiceretis uxorem meam, qua*

tam pusilla est ut vix pertingat ad genua mea. Ad hanc vocem quum major etiam populi risus sublatus esset, subjecit, *At nos tam pusillos, si quando dissidemus, vix civitas Byzantium capere potest*. Ita ferme Plutarchus in præceptis Politicis. Sed eandem fabulam multo aliter narrat Philostratus in Sophistis. Nempe quum prodisset ad populum dicturus

cturus de concordia, ipsa statim specie risum movit populo, quod obesus esset, ac ventre prægrandi. At ille nihil turbatus risu multitudinis; *Quid, inquit, ridetis, viri Athenienses? Uxor mihi est me multo oberior, & tamen concordēs unus capit lectulus, discordes ne tota quidem domus. Quod refert Philostratus, & probabilius est & festivius.*

II. Quum Philippus adornaret bellum adversus Byzantios, Leo adiit illum percontans hunc in modum; *Quid, inquit, accidit tibi, Philippe, ut bellum instituas? Ut, inquit, tua patria civitatum pulcherrima huc adducatur, ut intelligat se a me diligi, eoque ad fores amasiorum meorum venio. Ad hæc Leo; At qui redamari cupiunt, haudquaquam cum gladiis venire solent ad fores amasiorum. Amantes enim non egent bellicis instrumentis, sed civilibus. Hoc dicto in diversum flexo Regis animo patriam suam liberavit. Ita Philostratus.*

III. Pasiadi objicienti lippitudinem oculorum; *Corporis, inquit, vitium exprobras, haud videns filium tuum Nemesim humeris bajulantem. Erat enim Pasiadi filius contractis humeris. Nemesim autem dixit redargutionem insolentiae, quam veteres fingeant esse Deam. Imprudenter in alterum torquet convicium, si in promptu sit quod ipsi vicissim objiciatur.*

JON SOPHISTA.

IV. Dicebat, rem morosam esse agrotationem. Nam agrotis & uxor molesta est, & Medicum incusant, & lectulum moleste ferunt. Ex amicis autem & qui accedit gravis est, & qui discedit molestus. Sic animus ægrotus & lætis & tristibus offenditur.

PROTAGORAS ABDERITA ÆTHEOS.

V. Dicebat, de Diis nihil certo sciri, sint, an non sint: ob id libri illius in foro exusti sunt, quod docerent impietatem. Ne quis arbitretur novi exempli rem esse, quod nunc exuruntur libri Hæreticorum.

VI. Euathli discipuli dilemma quomodo apud iudices in ipsum retorferit, notius est quam ut sit hoc loco commemorandum.

THEODORUS ATHENIENSIS, cognomento ÆTHEOS.

VII. Objicientibus quod doctrina ipsius multi redderentur deteriores, respondit, id aliorum vitio accidere, qui doctrinam ipsius sinistra exciperent, quum ipse dextra porrigeret. Hoc hominum genere hisce temporibus plenus est mundus, quibus nihil tam circumspecte dici potest, quod non depravent ad calumniam. Refert Plutarchus lib. De animi tranquillitate.

FAVORINUS.

VIII. In Favorinum Sophistam hæc tria jactata sunt, ut miranda vixque credenda. Quum Gallus esset, scire Græce: quum eunuchus, accusatum fuisse de adulterio: postremo quod cum Imperatore simultatem gerens, viveret.

IX. Hujus æream statuam dejecerant Athenienses, ut hominis Cæsari inimicissimi. Erant enim Athenienses vestigales Adriano Cæsari. Id posteaquam ei nunciatum est, nihil commotus, dixit; *Utilius erat Socrati ab Atheniensibus ærea privari statua, quam bibere cicutam. Contempsit statuæ jacturam, vita incolumi.*

ÆSCHINES.

X. Æschines quum Rhodi exsul recitaret orationem suam adversus Demosthenem, Rhodii demirati sunt quod tali oratione fuisset damnatus ab Atheniensibus; *At desinere, inquit Æschines, admirari, si audissetis quæ ad hæc respondit Demosthenes: mira civilitate & se exemit a crimine, & iudices excusavit, damnationis injustæ causam rejiciens in violentiam eloquentiæ Demosthenicæ. Ita ferme Philostratus. Dein, quum recitatam Demosthenis orationem omnes supra modum admirarentur; Quid, inquit, si ipsam bestiam audissetis sua verba resonantem: sentiens, in Demosthene magnam Demosthenis partem abesse, si quæ scripsit ab alio recitarentur.*

NICETES.

XI. Nicetes Smyrnæus Sophista telonæ cuidam in iudicio vehementius incandescenti dicentique, *Desine latra-*

¹ Lege apud A. Gellium Lib. v. 10. Sed miror ab Erasmo non relatum, qui tot habet Apophthegmata multo tritiora, & quæ etiam interdum repetit, ut sequens.

² Habet Philostratus, a quo hæc desumpta, *οἱ ἰν τῆς Ἀθηνῶν*, hoc est, magistratus Atheniensis. Quod recte animadvertit P. Leopardus Emend. Lib. 1. c. 5. Infelicitè etiam venterat hanc loquutionem in prima Libanii Ethopoeia, ut notavimus ad Tom. 1. col. 553.

re in me: admodum falsè respondit, Si tu desinas mordere. Nam utrumque canum est.

ISÆUS SOPHISTA.

XII. Isæus Sophista Assyrius, quum primam ætatem dicasset voluptatibus, simul ut ad virilem pervenit, velut alius subito factus miram induit morum severitatem. Itaque percontanti cuidam num illa, foeminam ostendens, videretur formosa, *πέπαιμαι*, inquit, *ὀφθαλμῶν*, id est, *desi laborare ab oculis*. Ab altero quopiam interrogatus, quis piscis, aut quæ avis esset ad vescendum suavissima? *πέπαιμαι*, inquit, *ταῦτα σπεύδων*, id est, *ista curare desii*. Et adjecit, *ξυνῆκα γὰρ τὰς Ταντάλης κήπας τρυγῶν*, id est, *sensi enim me a Tantalii hortis fructus colligere*. Subindicans, omnes ejusmodi voluptates quibus juvenus capitur, nihil aliud esse quam umbras ac somnia, qualia de Tantalio fabulantur Poetæ.

XIII. Lacedæmoniis periclitantibus, ac de civitate moenibus cingenda consultantibus, Homericum carmen recitavit:

Ἄσπερ δ' ἄσπερ δ' ἐρεῖδε, κόρυς κόρυν, ἀνέρα δ' ἀνέρα.

Id est:

Scutum habet scuto, galea galea, atque viro vir.

Et adjecit, *Sic mihi fate Lacedæmonii, & muris cincti sumus.*

XIV. Pythonis proditoris accusationem tribus dictis absolvit, *Coarguam Pythonem*, inquit, *prodicionis, oraculo a Deo reddito, populo qui vinxit, Philippo qui dimisit*. Græca sunt lepidiora, *ἐλέγξω Πύθωνα προδοτικῶτα τῷ χηρῶντι θεῷ, τῷ δῆσαντι δήμῳ, τῷ ἀναζεύξαντι φιλίππῳ*. Neque enim Deus pronunciaisset oraculo nisi talis esset: neque populus vinxisset, nisi talis fuisset: neque Rex abiisset, nisi eum cujus gratia venerat non reperisset, aut Rex e castris illum non dimisisset.

SCOPELIANUS.

XV. Scopelianus eos, qui conviciis agerent, existimantes sese hoc pacto declarare animi magnitudinem, *aniculas* appellare solebat, non tantum ebrias, sed & rabidas.

XVI. Polemoni objicienti quod inter dicendum pulfaret tympanum; *Tympanizo*, inquit, *sed Ajacis chlypeo*: haud inficians, se in agendis causis interdum uti verbis ac figuris vehementioribus, at non inani strepitu, sed ad causæ patrociniū accommodis.

DIONYSIUS SOPHISTA.

XVII. Dionysius Sophista familiaribus dicere consuevit, *mel summo digito non cava manu gustandum esse*. Sentiens, voluptates quam parcissime admittendas.

POLEMON SOPHISTA.

XVIII. Antoninus Imperator, absente Polemone, occuparat domum illius, velut omnium apud Smyrnæos pulcherrimam. At Polemon noctu reversus e peregrinatione, pro foribus clamavit, *se indigna pati, qui propriis adibus arceretur*. Cognovit Imperator ac cessit. Post ubi Romam venit Polemon, Imperator civiliter illi exprobrans quod acciderat, *Date*, inquit, *Polemoni diversorium, nec quisquam illum ejiciat*. Mox histrio quidam tragicædiarum, ex Olympiis Asiæ, cui erat præfectus Polemon, appellavit Antoninum Cæsarem adversus Polemonem, quod protinus initio fabulæ ab illo fuisset ejectus e scena. Percontatus est Cæsar quo tempore fuisset ejectus: quumque is respondisset, circiter meridiem: admodum urbane respondit; *At me quidem ejecit circa medium noctis, nec tamen appellavi iudicem*.

XIX. Quum laboraret morbo articulari, Pergami in templo obdormiit: huic apparuit Æsculapius, jubens, ut a frigido potu abstinere; ad quem Polemon; *O præclare*, inquit, *quid autem si bovem curares?* subindicans, jam diu adfuetum duris, frustra vocari ad delicias.

XX. Proconsul torquebat prædonem quemdam, quumque dubitaret quod supplicii genus esset de illo sumpturus, superveniens forte fortuna Polemon; *Jube*, inquit, *illum ediscere veterum scripta*. Ipse quidem Polemon multa edidicerat, sed in exercitatione nihil ducebat laboriosius ac molestius quam ediscere: eoque Fabius jubet hoc tædium protinus a pueris devorari.

XXI. Occurrens Sophistæ cuidam, intestina, mæni-des pisces & alia quædam vilia portanti obsonia; *O vires egre-*gie, inquit, *non potest Darii & Xerxis animum recte actione exprimere, qui talibus utitur cibis.*

XXII.

XXII. Timocrati Philosopho apud Polemonem dicenti, *Favorinum esse loquacem; Et omnis*, inquit, *anus*. Notans in Favorino corporis habitum, quod esset eunuchus. Visus est excusare vitium, sed re vera conduplicavit.

XXIII. Histrionem tragœdiarum qui in Olympiis, *ô Jupiter*, pronuntiavit, ostensâ terrâ: *ô terra*, manu in cœlum projectâ: submovit a præmiis (Præsidebat enim ei certamini) dicens, *hic manu commisit Solæcisimum*.

XXIV. Quum articuli morbo lapidescerent, Medicos admonuit ut effoderent, *inciderentque Polemonis lapicidinas*. Dicebatque, *comedendum est? manus non habeo: ambulandum est? pedes non habeo: dolendum est? & manus habeo & pedes*.

XXV. Curarat ut vivus inferretur sepulcro, ac familiaribus quibus datum erat negotium occludendi monumentum; *Obde*, inquit, *obde, ne me sol cernat tacentem*.

SECUNDUS SOPHISTA.

XXVI. Tale declamationis argumentum erat propositum, *Qui seditionem moverit moriatur, qui sedaverit præmium ferat*. Quidam & moverat & sedavit, petit præmium. Hanc quæstionem paucis absolvit. *Quod est prius? movisse, quod posterius? sedasse. Itaque prius da pœnas mora seditionis, ac deinde si potes, accipe præmium recte factorum*.

GORGIA SOPHISTA.

XXVII. Gorgiæ Sophistæ palam exhibenti sese ad respondendum quod cuique libuisset proponere, Xenophon non ille Socraticus, sed alius quidam invidens, adiit illum atque hanc proposuit quæstionem; *Dic mihi, Gorgia, quamobrem faba ventrem inflent, quum ignem non inflent*. Ad quem placide Gorgias; *Istud quidem tibi dispiciendum relinquo: ceterum illud jam olim cognitum habeo, terram adversus istiusmodi homines producere ferulas*.

XXVIII. Dicebat, *tragœdiam esse deceptionem, qua qui alterum decessisset, justior esset eo qui non decessisset: & qui deceptus esset, sapientior foret eo qui non esset deceptus*. Fallit enim tragœdia tractans argumenta conficta, sed adeo scite, ut vera credantur. Justior autem ille videtur qui fallendo prodest: & sapientior est qui per fictas fabulas discit, quid sit turpe, quid sit honestum. Refert Plutarchus de Poetis audiendis.

HERODES SOPHISTA.

XXIX. Herodes in accusatorem, qui de causa pauca, de generis sui claritate multa jactarat, *Tu*, inquit, *nobilitatem habes in talis*. Romani siquidem nobilitatis signum gerebant in calceis. Id erat eburnum additamentum lunæ specie. Ita Plinius notat quosdam qui nihil haberent nobilitatis præter imagines. Rursus quum adversarius gloriaretur quod in unam quamdam Italiæ civitatem multa beneficia contulisset, *Idem ego*, inquit, *de me prædicare possem, si in universa terra causam dicerem*. Significans, se de innumeris civitatibus fuisse præclare meritum.

XXX. Uxor Regillæ mortem luxit impotentius, adeo ut picturas & ornamenta domus coloribus atraret, velis pullis tegeret, ac lapide Lesbio obscuraret omnia. Nam is funestus ac niger est. Quodam igitur die quum Lucius, qui frustra conatus fuerat Herodi persuadere ut lugeret moderatius, pueros videret in fonte ædibus vicino lavantes raphanides, rogabat cui pararetur ea cœna, qui responderunt, *Herodi*. Tum Lucius, *Injuriam facis Regillæ, qui albis radiculis vescatur in atra domo*. Id ubi renunciatum est Herodi, amovit ab ædibus funestam speciem, ne apud probos viros traduceretur.

XXXI. Idem Lucius quum Romam venisset, obviam factus Imperatori Marco, percontatus est illum quo iret, & cuius rei gratia: cui Imperator, *Honestum est & seni discere; eo ad Sextum Philosophum, ut discam qua nondum scio*. Hic Lucius sublatis in cœlum manibus, *ô Jupiter*, inquit, *jam senex tabellam gestans puerorum more commeat in ludum, quum noster Rex Alexander triginta duos annos natus vita defunctus sit*. Hic citius probarim Cæsaris & studium & moderationem, quam Lucii libertatem.

XXXII. Dolorem ex prioris filiæ Panathenaidis obitu conceptum utcumque lenierant Athenienses, intra urbem eam sepelientes, & obitus diem ceu funestum ex anno sustollentes. Cæterum quum Elpinicem alteram filiam ex animem indecore lugeret, projectus humi ac vociferans, *quas inferias tibi faciam, filia, quid tecum sepeliam?* superveniens Sextus Philosophus, *Maximum*, inquit, *munus dederis filia, si moderate lugeas*.

XXXIII. Viginti pueris ob virtutem compluribus in locis statuas posuerat. Hac de re quum accusaretur a Quintiliis Græciæ Præfectis, quod supervacaneis impendiis indulgeret, *Quid*, inquit, *vobis incommodi est, si ego ludo de saxis meis?*

XXXIV. Videns Quintilios Trojanos quidem esse, cæterum a Cæsare plurimi fieri, dixit, *Ego etiam Jovem Homericum odi, quod Trojanis fuit amicus*. Nimum libere proficiens, sibi molestum esse, quod Imperator tantum honoris haberet Quintiliis.

XXXV. Proteo Cynico sine fine ipsum conviciis incessente, *Consenuimus*, inquit, *ambo, tu quidem male loquens, ego male audiens*. Sensit, immedicabile malum esse cui ille tam diu adfueverat, & se moderatius ferre quod jam novum non esset.

XXXVI. Atheniensibus sic admirantibus hominis eloquentiam, ut dicerent illum esse de numero decem Oratorum, nihil elatus est hac laude quæ videbatur maxima, tantum respondit, *Certe Andocide sum melior*. Is, ut opinor, fuit Sophista quispiam notæ vulgaris.

ANTIOCHUS SOPHISTA.

XXXVII. Antiochus Sophista quum male vulgo audiret, veluti formidolosus, quod nec prodiret in concionem, nec Reipublicæ munia capefferet; *Non vos*, inquit, *metui, sed me ipsum: agnoscens bilem suam vehementiorem quam ut cohiberi posset*. Sensit idem Plato, qui sunt iracundioris ingenii, ad disciplinas quidem esse idoneos, ad gerendam Rempublicam non item.

ALEXANDER SOPHISTA.

XXXVIII. Alexander Sophista legatione fungens pro Seleucia apud Antoninum primum, videntem illum minus attentum, clariore voce dixit, *Ausculta me, Cæsar*. Cæsar autem acerbitate confidentiaque vocis exasperatus; *Ausculto*, inquit, *intelligoque te. Tu enim es ille qui coliscos mam, qui dentes candidas, qui polis ungues, qui semper oles unguentum*.

HERMOGENES.

XXXIX. Antiochus hoc dicto taxavit Hermogenem, ut diceret illum inter pueros esse senem, inter senes puerum: si ve ob valetudinem ante tempus imbecillem, si ve ob dictionis genus neglectius. Alii per jocum dicebant, illius verba planè, juxta Homërum, esse πτερόεντα, quod ea veluti pennas abjiceret.

PHILAGER.

XL. Rogatus, quamobrem non delectaretur educandis pueris; *Quoniam*, inquit, *nec me ipso delector*. Agnoscebat naturæ suæ vitium. Erat enim iracundus & morosus, eoque nec appositus ad teneram ætatem instituendam: quum hodie stulti parentes nullis libentius committant liberos suos, quam hujusmodi truculentis & asperis.

ADRIANUS SOPHISTA.

XLI. Adrianus Sophista in convivio Sophistarum, ad quos adhibitus erat tamquam egregii ejuspiam arcani confors futurus, quum sermo fuisset ortus de characteribus dictionis, & in quo quisque præcelleret, & quid in quoque potissimum imitandum esset; *At ego*, inquit, *describam characteres, haudquaquam recensens incisunculas, intellectulos, membra, aut rhythmos, sed me ipsum mihi imitandum proponens, omniumque inventa ex tempore proferens fluxu quodam orationis, ac lingua permittam hac omnia*. Quid de hoc Adriani dicto judicandum existiment, viderint Critici, illud scio, Horatium non temere exclamasse, *O imitatores servum pecus!* Et hodie videmus quosdam qui se totos addixerunt exprimendo Ciceroni, frigidos & elumbes evadere. Quod si quos delectat illud orationis genus leve & γλαφυρόν, equidem nec obsto cuiquam, nec invidéo. At ipse malim Epicæti rudem & indolatam phrasim, sed naturalem, quam Isocratis omni flosculorum genere picturam. Hujus Adriani dictionem Herodes Sophista solebat appellare Κολοσσὶ μεγάλα παράγματα, id est, *Colossi magna fragmenta*: simul in juvene notans orationem nondum satis compositam, simul laudans & vocis & animi magnitudinem.

XLII. Quidam e familiaribus miserat illi pisces in disco argenteo, picturato auro: at ille delectatus vasculo non remisit, tantum ei qui miserat respondit; *Bene facis, quod etiam pisces*: quasi discus esset dono missus, pisces tantum

novitatis gratia additi. Quidam autem dicunt joco factum, ut castigaret discipuli vitium, qui sordidior esse dicebatur. Nam eo admonito discum reddidit. Quum essem apud Coloniā Agrippinā, Senatus honoris gratia misit vinum in cantharis testaceis, nec eos repeti mos est. Id admiratus, rogavi causam. Responsum est, olim vinum solere mitti cantharis argenteis: hoc honoris quum esset habitum cuidam ex eorum numero, qui magnam nobilitatis partem existimant raptō vivere, postridie mane profectus est cum argenteis cantharis. Re comperta, misit ad illum Senatus qui cantharos reposceret. At ille; *Utro, inquit, dono dedistis, & ego gratias egi.* Hoc casu admoniti mutarunt consuetudinem.

PAUSANIAS CAPPADOX.

XLIII. Quoniam more suae gentis crassa lingua sonabat, confundens consonantes, breves producens, productas corripuens, vulgo dictus est *coquus*, qui pretiosa obsonia male condiret.

PROCLUS.

XLIV. Proclus Naucratis filium habebat intemperantem, gallis gallinaceis, coturnicibus, catellis, & equis alendis indulgentem, quem pater adeo non increpabat, ut una cum illo potius juvenaretur. Quo nomine quum ab amicis objurgaretur; *Citius, inquit, desinet, cum senibus colludens, quam cum equalibus.*

ANTIPATER.

XLV. Antipater Hierapolites quum ducturus esset Severi Caesaris filiam, forma parum felici, & familiarium quispiam interrogaret quando laturus esset τὰ ἀνακαλυπτήρια; sic appellabantur munera, quae sponsae amici deferrebant sponso tertio die, quo sponsa debebat exhiberi spectanda: Hermocrates lepidissime respondit, ἐγκαλυπτήρια μὲν ἐν τοιαύτην λαβών. Id est, *Encalypteria potius, quam talem ducat; ἀνακαλύπτω est retego, ἐγκαλύπτω tegeo.* Quod deforme est, tegi magis oportet quam retegī.

HERACLIDES SOPHISTA.

XLVI. Scripserat libellum, cui titulum indiderat πόνος ἐγκώμιον, id est, *laboris laudatio.* Eum quum Ptolemæus Sophista forte obvis videret habentem prae manibus, rogabat, quid moliretur. Quum ille respondisset, πόνος ἐγκώμιον, Ptolemæus accepto codice, delevit π, & adjecit, Tempus est ut legas titulum encōmii, reperitque scriptum, πόνος ἐγκώμιον. Ptolemæus huc allusit, quod si labor mereretur laudem, eadem opera laudandus esset asinus animal labori natum.

HIPPODROMUS SOPHISTA.

XLVII. Hippodromus Sophista Clementi tragœdiarum actori longe præstantissimo, quum apud Amphictyones optime re gesta negata esset victoria, quod Byzantius esset, atque id temporis Byzantium a Romanis obsideretur, proliens clamavit; *Valeant applaudentes, ac perperam de re judicantes, ego, inquit, Clementi victoriam decerno.* Quum alter histrio appellasset Cæsarem, obtinuit Hippodromi suffragium.

XLVIII. Quodam tempore quum illi vehementer a Græcis applauderetur, multaque magnifica acclamarentur, in quibus illum æquabant Polemoni, Homérico versu respondit, τί μ' ἀθανάτοις ἐπαινεῖς, id est, *Quid me immortalibus æquas?* Simul & candidi hominis laudem aufere, qui Polemonem tam præclaro testimonio ornarit: & modestiæ, qui laudem invidiosam repulit.

XLIX. Quodam tragœdiam appellante *Sophistarum matrem*, correxit dictum; *Ego, inquit, dico Homerum esse patrem.* Sive quod nimia sit tragicorum grandiloquentia, sive quod fons tragœdiarum sit Homerus. Pulcrius autem est ex ipso haurire fonte.

L. Homerum appellare solebat *vocem Sophistarum*, Archilochum *spiritum*: quod ille suppeditet verba splendida, hic acrimoniam & vehementiam.

QUIRINUS SOPHISTA.

LI. Quum ab Asianis reprehenderetur, quod in accusando mitior ac lenior esset quam ipsi docerent, *Multo, inquit, satius est ut vos meam accipiatis lenitatem, quam ego vestram crudelitatem.* Tumbant Asiani Rhetores, & immodicis delectabantur.

LII. Amicis ipsum de morte filii consolantibus, *Quando, inquit, potius apparebo vir quam nunc?* Sentiens, dolo-

rem quidem esse acerbum, sed hoc fortitudinis laudem fore splendidiorem.

PHILISCUS.

LIII. Philiscus illaudatus Rhetor, quum causam ageret pulcre vestitus, sed tumultu irruens in tribunalia, voce semimuliebri, lingua supina, quovis potius spectans quam ad ea quæ agebantur: averfatus dicentem Imperator, studebat illi os occludere, totaque actione aquam intercipiebat, breves subinde percontatiunculas objiciens. Ad quas quum parum apposite responderet Philiscus, *Virum, inquit Imperator, arguis casaries, Rhetorem vox.* Græca plusculum habent leporis, τὸν μὲν ἄνδρα δείκνυσιν ἡ κόμη, τὸν δὲ ῥήτορα φωνή: notans illum, quod attonsa casaries declararet virum, sed oratio non declararet esse Rhetorem, sed foeminam potius.

CASSIUS SEVERUS.

I. In advocatione quadam, quum M. Pomponius Marcellus Latini sermonis molestissimus exactor, Solœcisum ab adversario factum arguere perseveraret, interpellatis iudicibus dilationem petiit, ut litigator suus alium Grammaticum adhiberet, *quod diceret sibi cum adversario non de jure, sed de Solœcisismo controversiam futuram.*

M. POMPONIUS MARCELLUS.

II. Quum ex oratione Tiberii Caesaris quiddam reprehendisset, contra affirmante Attejo Capitone, *id esse Latinum, & si non esset, futurum certe; Jam inde, inquit, mentitur Capito. Tu enim Caesar civitatem dare potes hominibus, verbis non potes.* Editio Aldina corrupte legit, *verba non potes.* Hominibus datur civitas, qui recipiuntur in jus civium: verbis datur civitas, quæ recipiuntur in consuetudinem sermonis Romani: quemadmodum multæ voces non Græcæ tantum, sed & Britannicæ, & Gallicæ, & Persicæ civitate Romana donatæ sunt. Id publicus usus potest, Cæsar non potest.

REMNIUS PALEMÓN.

III. Is flagrabat libidinibus, usque ad infamiam, oris, unde quidam in turba osculum ingerentem quum refugiens devitare non posset, dicto non infaceto repulit; *Vis tu, inquit, magister, quoties festinantem aliquem vides, obligare.*

EPICURUS ATHENIENSIS.

IV. Improbabat institutum Pythagoræ, quum doceret, amicorum communia esse omnia, jubeat ut discipuli quod quisque habebat, deponerent in commune, dicens, *id esse diffidentium verius quam amicorum.* Etenim si quis vere sit amicus, nihilominus habeo pro meis quæ ille possidet, quam si deposuisset. Porro qui diffidit, aut non est ipse verus amicus, aut de alterius animo dubitat.

CTESIBIUS.

V. Arcefilaus quum inviseret Ctesibium ægotantem, sensissetque hominem egere, clam crumenam pecuniis plenam subjecit cervicali, quam ut reperit Ctesibius, ait, *Ἀρκεσίλαος τὸ το πάλγιον, Arcefilai hic ludus.*

EURIPIDES.

VI. Celebratur illud Euripidis dictum, *Unicum consilium rectum magnam militum manum vincere.* Quo prudenter admonuit, non perinde referre quam numerosum educas exercitum, sed quam cordati sint exercitus duces. In bello siquidem longe plus habet momenti prudentia solertiaque, quam vires consilii expertes.

VII. Idem cuidam opprobranti graveolentiam oris, *Multa nimirum, inquit, in illo occulta computruerunt.* Significans, se posse continere arcana. Solent autem res in occulto congestæ computrescere.

DIONYSIODORUS TIBICEN.

VIII. Gloriari solebat, *quod nemo pulsus suos audisset, neque in triremi, neque ad fontem quemadmodum Ismenia.* Sentiens, se numquam captasse plausus sordidorum & imperitorum, sed sat habuisse probari paucis erudit. Ita Laërtius in Cratete.

STRATIAS.

IX. Colax Bianti stupido sic adulatus est, *Plus bibisti quam Rex Alexander.* Quod in Alexandro turpissimum erat, illi laudi tribuit. Neque enim statim laude dignum est, quod fit a Principibus.

ALEXANDER MAGNUS.

X. Quum invitaretur ut Darii filias quas habebat captivas inviseret, prædicabantur enim puellæ admirabili esse forma,

ma, noluit ire, dicens, *Sibi non committendum, ut quum viros vicisset, a mulieribus vinceretur.*

D U E L L I U S.

XI. Duellius qui primus Romæ e navali pugna triumphum obtinuit, jam senex tremuloque corpore, in iurgio quodam audit exprobrari sibi graveolentiam oris: rediit domum tristis, & ex postulavit cum Bilia uxore, quam virginem duxerat: *cur hujus vitii numquam admonuisset, quo licuisset mederi. Admonuisset, inquit illa, nisi putassem omnibus viris ad eundem modum olere animam.* Et hoc Apophthegma superius alteri tributum retulimus. Si Bilia vere sensit quod dixit, argumentum est insignis pudicitiae: sin finxit, magna est civilitas erga maritum, magna item tolerantia, quæ tamdiu pertulerit hoc incommodum absque fastidio.

Q U I D A M.

XII. Quidam iratus agasoni volebat eum percutere: quumque is clamaret, *Atheniensis sum*: ad asinum versus, *At tu*, inquit, *Atheniensis non es*: eique multas plagas inflixit. Meminit Plutarchus in libello De cohibenda iracundia.

P R O M E T H E U S.

XIII. Quum ignem e coelis in terras deportasset, eumque primum visum Satyrus complecti vellet & exosculari: *Heus*, inquit, *nicaves, hirce*, profecto dolebit tibi mentum. Admonens, etiam quæ natura pulcherrima sunt maximeque necessaria, tamen fieri perniciofa, nisi recte utaris.

B O S.

XIV. Bos sub onere deficiens rogavit camelum conservum, ut se oneris parte recepta sublevaret: cui recusanti, *Imo*, inquit, *et me ipsum et hac omnia portabis.* Idque factum est mortuo bove. Ita Plutarchus in libro De tuenda bona valetudine.

P O R C I A M I N O R.

XV. Quum laudaretur apud eam mulier quædam ut bene morata, quæ tamen iterarat matrimonium; *Felix*, inquit, *ac pudica matrona non nubis nisi semel.* Non passa est illam inter bene moratas numerari, quæ citra necessitatem adscisceret alterum virum. Nam multas huc cogit egestas. Porro coitus gratia nubere, non est vere pudicarum. Eoque dixit, *felix*, excusans necessitatem.

A N N I A.

XVI. Propinquis admonentibus ut alteri huberet: esse enim illi & atatem integram, & faciem bonam, quorum alterum spem faceret prolis, alterum promitteret amorem mutuum. *Nequaquam*, inquit, *hoc faciam: si enim bonum virum nactus fuero, nolo timere ne perdam: sin malum, quid necesse est, post optimum perperam?*

M A R C I A C A T O N I S F I L I A M I N O R.

XVII. Rogata cur a morte mariti nollet iterum nubere; *Quoniam*, inquit, *non invenio virum qui me magis velit, quam mea.* Non probavit conjugium, quod non conciliaret amor mutuus. Quæ ducitur dotis causa, conductum habet concubinum verius quam conjugem.

XVIII. Eadem quum diutius lugeret maritum, rogata quem esset habitura diem luctus ultimum, respondit, *Quem et vita.* Sic illa Ethnica, magno fane cum dedecore plurimarum Christianarum, quæ viro nondum elato jam nupserunt.

V A L E R I A.

XIX. Valeria Messalarum soror, rogata cur amisso Servio viro, nulli vellet nubere? *Quoniam*, inquit, *mihi semper vivit maritus Servius.*

P Y T H I A S.

XX. Pythias Aristotelis filia rogata quis esset color pulcherrimus; *Is*, inquit, *quem in ingenuis gignit pudor.* Agnoscas vel ex hoc dicto Philosophi filiam. Solent autem feminae aliis coloribus aliæ delectari.

XXI. Philosophus quidam priscus, sed ἀνώνυμος, hujusmodi sermone Arfinoes Reginae luctum compescuit. *Quum Jupiter*, inquit, *inter Damones rerum faceret partitionem, Luctus non aderat, sed distributione jam peracta venit. Huic igitur quum Jupiter aliquid honoris tribuere vellet, nec esset quod daret, quippe jam consumtis omnibus, tandem assignavit illi honorem qui mortuis impenditur, veluti lacrymas et mærores. Quemadmodum igitur, inquit, ceteri Damones bene volunt iis a quibus coluntur, itidem et Luctus. Quod si fuerit abs te con-*

temtus, o mulier, haudquaquam venturus est ad te: contra si diligenter abs te colatur honoribus illi designatis a Jove, mæroribus ac lamentis, diliget te, semperque tibi suppedabit aliquid earum rerum quibus abs te perpetuo possit honorari. Refert Plutarchus in consolatione ad Apollonium.

D E M O S T H E N E S M Y T I L E N A U S.

XXII. Pulsavit fores hominis musicæ ac citharæ dediti: quumque is audito pulsu jussisset illum introire; *Faciam*, inquit, *si prius alligaris citharam.* Subnotans illum nihil aliud quam cithara canere. Refert Plutarchus Symposiacôn libro secundo.

A T T I L I U S.

XXIII. Dixit, *satiuse esse otiosum esse quam nihil agere.* Refert Plinius Junior ad Minutium Fundanum. *Satiuse est enim*, inquit, *ut Attilius noster eruditissime simul et facetissime dixit, otiosum esse quam nihil agere.* Quamquam hoc dictum adscribitur Catoni Seniori. Otiosus est, qui vacat ab externis actionibus: nihil agit, qui negotiis infrugiferis, nihil ad beate vivendum conferentibus occupatur. Quemadmodum qui moluntur, nec satis succedit quod agunt, fatagere dicuntur: ita nihil agunt, qui frustraneis actionibus tumultuantur. Plinius enim putat, eos qui militaribus negotiis distrahuntur nihil agere: contra qui se Philosophiæ dedunt, otiosos esse.

XXIV. Dicere solebat, *sic adolescentes in foro auspicari a causis centumviralibus, ut pueri solent in scholis ab Homero*: quod utrumque sit maximum, quum oporteat paulatim per gradus ad id quod summum est pervenire. Meminit Plinius ad Maximum.

P L I N I U S M A J O R.

XXV. Dicebat, *nullum esse librum tam malum qui non aliqua parte prodesset.* Verum dixit de his qui norunt ex quibuscumque libris si quid inest frugiferum excerpere. Sed sunt qui in libro quantumvis bono nihil venantur, nisi quod reprehendant.

XXVI. Idem quum recitatorem quiddam perperam pronunciantem amicorum quispiam revocasset, & ut repeteret coegisset; *Quid*, inquit, *an intellexeras?* quum ille annuisset, *cur ergo*, inquit, *revocabas?* *Decem amplius versus ista tua interpellatione perdidimus.* Tanta erat parsimonia temporis.

XXVII. Idem nepotem suum ambulantiem videns, objurgavit; *Poteris*, inquit, *has horas non perdere.* Nam qui lætica vehebantur, aut recitantem audiebant, aut si libuisset aliquid etiam enotabant, aut dictabant aliquid, quorum nihil licet ambulanti.

P A S S I E N U S P A U L U S.

XXVIII. Passienus Paulus Eques Romanus, sed dubiæ sanitatis, quum recitans elegias suas sic auspicaretur, *Prisce jubes*: Priscus Jabolenus qui tum aderat, *Ego vero*, inquit, *non jubeo.* Protinus ingens omnium risus coortus est. Fingunt enim Poetæ suo arbitrio quidquid libet. At Priscus non tulit Poeticam fictionem.

T H R A S E A.

XXIX. Referente Plinio Juniore, dicere solebat, *Qui vitia odit, homines odit.* Sentiens, nullum esse hominem, qui non multis vitiis sit obnoxius, licet aliis alii laborent. Ac sæpenumero accidit, ut qui alios insectantur, ipsi gravioribus madeant vitiis.

V I R G I N I U S.

XXX. Cluvius Historiographus sic affatus est Virginium, cujus res gestas attigerat; *Scis, Virgini, quæ fides historia debeatur. Proinde si quid in historiis meis aliter legis ac velles, rogo ignoscas.* Ad hæc Virginius; *Tu, o Cluvi, tunc ignoras ideo me fecisse quod feci, ut esset liberum vobis scribere qualibuscumque?* Vox excelsi animi testis, & recte factorum conscientia contenti.

F R O N T I N U S.

XXXI. Vetuit sibi exstrui monumentum his verbis; *Impensa monumentis supervacanea est, memoria nostri durabit si vita meruimus.* Excelsi animi est, quum præclara gestis, gloriam contemnere.

A R C H I T A S.

XXXII. Architas quum in agro comperisset quosdam e famulis admisisse quiddam, sentiens se commotiorem in illos, nihil quidem tum fecit, tantum abiens dixit; *Fortunati, inquit, estis, quod irascor vobis.*

Tem. IV.

Z 2

A U-

AUFIDIUS MODESTUS.

XXXIII. Quintum in morbo sibi dicentem manus esse frigidās, hoc scommate taxavit; *Atqui calidas, inquit, e provincia extulisti*: notans eum quod Proconsul administrans provinciam multa furatus esset. Meminit Plutarchus in Symposiaci libro 2.

QUIDAM.

XXXIV. Quidam Imperatorem incusavit, quod *illius insidiis, & otio & somno fuisset privatus*; videlicet, quod illius benignitate e paupere factus esset dives. Refertur eodem loco.

QUIDAM.

XXXV. Quidam Antigoni amicus quum ab eo petisset talentum, nec accepisset, postulavit ab eo deductores ac corporis custodes. Rogatus quamobrem; *Ne, inquit, insidiis impetari*: affingens se talentum humeris ferre.

ARISTARCHUS THEODECTÆ PATER.

XXXVI. Dicere solitus est, *Olim vixerunt septem Sapientes, nunc haud facile totidem invenias idiotas*. Notans Sophistarum turbam, qui se pro sapientibus jactabant, ut vix superesset qui profiteretur indoctum.

SELEUCUS REX.

XXXVII. Subinde dicere solebat, *si multi scirent, quantum sit negotii, tantummodo tot epistolas scribere ac legere, nec humi projectum diadema tollerent*. Hujus molestiæ nequam est rudis Erasmus, etiam si Rex non sit.

CANUS TIBICEN.

XXXVIII. Dicebat, *homines ignorare, quanto plus ipse canens voluptatis caperet, quam alii: alioqui auditores non darent mercedem, sed acciperent*. Virtus jucunda est eam exercentibus: unde mirum est quosdam ad id mercede velleducendi ut bene vivant, quum ipsa virtus abunde magnum sui sit præmium.

LAMPIS NEGOCIATOR.

XXXIX. Interrogatus quomodo sibi parasset divitias; *Magnas, inquit, haud difficulter, exiguas vero cum labore ac tarde*. Sentiens, initio paulatim magnaue vigilantia corrasam pecuniam. Cæterum parata jam ingenti sorte, facile est amplis lucris ditescere. Primum auctoritas ac fama tarde paulatimque nec sine negotio paratur. At qui jam innotuit, facile magnam adsequitur laudem. Meminit Plutarchus in libello, An seni sit capeffenda Respublica.

ISMENIAS.

XL. Ismenias tibicen canebat in sacrificio, quumque non litaretur, is qui conductus fuerat arreptis tibiis canebat ridicule, & hoc canente litatum est. Incusantibus autem iis qui aderant; *Divinitus, inquit, contingit venuste canere*. Hic Ismenias ridens; *At me, inquit, canente Dii voluptate capti morabantur, te vero festinante illos abigere, arripuerunt hostiam*. Refert Plutarchus Symposiacôn libro secundo. Conductitius ille sibi laudem arrogabat, quod ipso canente litatum sit, quasi Dii magis delectati sint ipsius cantu quam Ismenia. Id lepidissime retorsit Ismenias: ideo non fuisse litatum, quod Dii gaudentes erudita musica, diutius amarent adesse sacrificio. At quum ille tam ridicule caneret, quasi studeret Deos abigere, ne vacui recederent, arripuerunt victimam.

PAUSON PICTOR.

XLI. Pauson Pictor receperat a quodam equum pingendum specie volutantis sese, & pinxit currentem. Indignante eo qui conduxerat, Pauson ridens; *inverte, inquit, tabulam*: eo facto jam non currere, sed volutari videbatur. Ita quædam errata quæ videntur maxima, minimo negotio corriguntur, si quis commode interpretetur. Refert Plutarchus in libello, Cur Pythia vates defuisset carminere reddere oracula.

XLII. Serbidius Scævola vir tum Jurisprudencia, tum M. Antonini Imperatoris amicitia celebris, dicere solitus est, *jus civile vigilantibus scriptum esse non dormitantibus*. Sentiens, Jurisprudenciam non sine summo studio percipit: quemadmodum Aristoteles sic edidit libros Naturalium ut non essent editi, nisi viva vox doctoris accederet. Refertur libro Pandect. 42. Tit. quæ in fraud. cred. lege, pupillus. Verum ut Scævola merito requirit studium ac vigilantiam a Jurisprudencia candidatis, ita nemo non improbat sententiam JODOCI, qui Mechliniensi Senatui præsedixit. Nusquam enim non magna contentione tuebatur,

A neminem posse vel unius legis intelligentiam consequi, qui quidquam sciret in bonis litteris. Et quum in convivio quodam mecum disputans incaluisse, addebat, vix esse treis in orbe qui leges Cæsareas intelligerent. Aderant huic convivio *Joannes Sylvagius* Caroli tum Regis Cancellarius, *Georgius ab Haloino*, *Blasius* Jureconsultus, & alii nonnulli. Fatebatur tamen Bartolum leges ad plenum intellexisse, quum constet, illum tot locis hallucinatum esse.

PAPINIANUS.

XLIII. Bassianus Antonnius Imperator magna laborabat invidia, quod fratrem occidendum curasset. Eoque Æmilio Papiniano Prætorii Præfecto, ob eximiam Juris prudentiam summæ apud Romanos auctoritatis negotium dederat, ut hoc facinus apud Senatum defenderet. At is respondit, *multo facilius parricidium perpetrari quam defendi*. Ob hanc liberam vocem Bassianus occidit virum immortalitate dignum. Fui olim cum quodam Jureconsulto in aulicis negotiis diu multumque versato, qui dicebat sibi nihil esse gravius quam quod interdum palam iniqua animo reclamante cogeretur exsequi: nec id satis, cogeretur excogitare fucos, quibus quod erat iniquum videretur æquum. Sed hæc ipsi Principes interdum non intelligunt, aliquoties ne sciunt quidem.

XLIV. Prætorius viris ab Imperatore Adriano petentibus, ut sibi de jure respondere liceret, rescripsit, *hoc munus non peti solere, sed præstari*. Quare accingerentur si qui sibi fiderent, & populo sui specimen darent. Nam Augustus quo major esset Jurisperitorum auctoritas, constituerat, uti qui respondere vellent, id ex auctoritate Cæsaris facerent, quum antea liberum fuisset respondendi munus subire quicumque sui fiduciam haberent. Sic & hodie creantur Doctores Medicinæ, Juris, Artium, Theologiæ, quum hoc nomen promeruisse sit pulcrius quam obtinuisse.

XLV. Salvius Julianus tum eximia Juris cognitione tum multorum Principum amicitia clarus, solitus est dicere: *& si alteram pedem in sepulcro haberem, adhuc addiscere vellem*. Refertur, Pandect. libro 40. Tit. de fidei commissis. L. apud Julianum. Hæc sententia optimo jure placuit laudatissimis viris. Sed hodie passim audimus has voces: Jam adultus sum, serum est discere. Immo hoc turpius est nescire quæ cognitu digna sunt, quod adultus es.

XLVI. Quum post cladem acceptam ad Persas quidam ab Arcadia transfugissent, auxilia pollicentes, producti sunt in conspectum Xerxis. Ibi Persis percontantibus quid agerent Græci, responderunt, *eos celebrare Olympia, ac gymnetica equestriaque certamina spectare*. Rursus porcontantibus quod esset certaminis præmium, responderunt *coronam oleaginam*. Hic Tritantechines Artabani filius, versus ad exercitus Præfectum, *papa, inquit, Mardonii, in cujusmodi viros nos incitasti ad pugnandum, qui non pecuniarum gratia certamina agitant, sed virtutis ac laudis*. Ea vox tum visa est timida, ut sæpenumero prudentia habetur pro ignavia. Refert Herodotus in Urania.

XLVII. Quum Xerxi nunciatum esset, quam fortiter, quamque etiam feliciter Artemisia rem gessisset in pugna navali, dixisse fertur: *sibi feminas fuisse viros, contra viros fuisse feminas*, quod parum dextre se gessissent. Refert Herodotus lib. 8.

XLVIII. Aristo Chius dicere solebat, *Dialecticorum argutias similes esse telis arancarum, quod plurimum habent artificii, minimum utilitatis*. Nam is cum cæteris Cynicis putabat Logicen ac Physicen a Philosophia submovendam, solam Ethicen diligenter exercendam. Hujus sententiæ princeps fuit Socrates.

XLIX. Idem *κυνικώτερον* etiam, Dialecticorum subtilitates dicebat *similes luto viarum, ad nihil utili, nisi quod ingredienti impellit ad lapsum*. An illi recte damnarint universam Dialecticam alii viderint. Illud experimentis compertum habeo, nullos magis aberrare a vero, quam qui superstitiose in hoc studiorum genere sunt versati.

L. Diogenes conviciis laceffitus a quodam de crimine prodicionis infami, *Gaudeo, inquit, me tibi factum inimicum, quando tu non hostes, sed amicos ladere soles*.

LI. Idem a calvo quodam maledictis adpersus; *Ego quidem, inquit, tibi nullam facio injuriam, quin potius laudo capillos tuos, qui malam calvariam effugerint*: subnotans, illum non judicio sed cerebri vitio maledicum esse.

LII.

LII. Lacon quidam gymnasiarchum ligna ἀναρνα exhibentem facetissimo joco inculavit, dicens, quod per eum nec lacrymas quidem illic effundere daretur. Fumus enim excutit lacrymas oculis. Acapna ligna inde dicta sunt quod fumo careant.

LIII. Alius quemdam quotidie conviventem, Plagiarium ac Tyrannum appellavit, per quem tot annis numquam vidisset mensam suam. Joci lepos est in fictione, Plagiarium appellavit, quod liberalitate sua homines sibi redderet obnoxios: Tyrannum, quod per illum non liceret cuiquam domi suae vivere.

LIV. Quidam ambientes amicitiae foedus inire cum Lacone, volebant se quocumque vellet vinculo adstringere, quo certius esset, amicitiam fore sinceram. Quibus ille; Una est, inquit, de amicitia certitudo, si etiam volentes ledere non possent. Nam reliquae omnes prorsus infirmae sunt. Convenit cum illo Chilonis, sic habendum amicum, ut cogites illum posse fieri inimicum.

LV. Socrati tribuitur & illud, nec a mortuo petendum colloquium, nec ab avaro beneficium. Nam mortui aut non respondent, aut laedunt: ita avarus aut non dat quod rogatur, aut infeliciter cedit accipienti, quod datur animo inimico.

LVI. Idem conspiciens praedivitem quemdam, sed indoctum. Ecce, inquit, aureum mancipium. Indoctus servus est & cupiditatum, & eorum quae possidet.

LVII. Conspiciens quemdam quibuslibet citraque delectum elargientem; Male, inquit, pereas, qui ex Gratiis quum sint virgines facias sortia.

LVIII. Ajebat, sibi videri, quod Diis semper viderent spectantes inanes hominum curas, quorum quum omnia sint exigui temporis ac momenti, tamen non pari cura tractantur. Sic enim tumultuantur homines, quasi & magna sint & perpetua, quae hic geruntur.

LIX. Interrogatus, quare non scriberet libros; quoniam, inquit, charta iis qui scripturi sunt pluris essent emenda. Socrates nihil scripsit in vita, judicans librorum copiam officere studiosis sapientiae.

TRAJANUS.

I. Trajanus Imperator initio Procuratores habebat rapaces, qui provinciales calumniis expilabant. Quorum unus fertur, unumquemque divitum sic convenire solitus: Quid habes? Unde habes? Haec ubi didicerat, addebat tertium, pone quod habes. Sed admonitus a Pompeja Plotina uxore, cohibuit ejusmodi vexationes provinciarum, addens vocem optimo jure laudatam: Fiscum esse lienem, quod eo crescente reliqui artus contabescant. Sensit optimus Princeps, iniquum esse, sic explere fiscum unius, ut nihil habeant subditi, praesertim quum boni Principis sit, quidquid habet populus.

II. Diogenes Cynicus interrogatus de quodam adolescente qualis videretur; Arcadem esse respondit. Sive significans illum esse stupido ingenio, sive, ut eruditi quidam malunt, mollem & pathicum, quod Arcades ferantur glandibus victitare, teste Epigrammate:

Πολλοὶ ἐν Ἀρκადίᾳ βαλάνοφαγοι ἄνδρες ἔσονται.

Glans autem apud Latinos interdum obfoenam habet significationem.

III. Scipio super coenam interrogatus, quem egregium Imperatorem habitura esset Respublica si quid ipsi humanitus accidisset; Vel hunc, inquit. Marium intuens, jam tum in illo perspicuus ingenium maximis rebus natum. Refert Eutropius lib. 5.

IV. Quum Syllana crudelitas magna licentia saeviret in capita civium, nam occisi feruntur supra novem millia, percussoribus libere per urbem vagantibus, ac caeteris metu attonitis, Qu. Catulus palam ausus est dicere Syllae; Cum quibus tandem victuri sumus, si in bello armatos, in pace inermes occidimus? Eutropius.

V. C. Caligula frequenter exclamare solebat, Utinam universus populus Romanus unicam cervicem haberet! Talia portenta tulit olim mundus pro Monarchis. Eutropius refert.

VI. Trajanus Caesar solitus est dicere, Principes omnes multum abesse a Neronis quinquennio. Nam Domitius Nero primis annis quinque summa cum laude gessit imperium, priusquam ad Caligulae avunculi sui crudelitatem appelleret animum.

A VII. Sergius Galba in gravissimis bellis severissima disciplina habuit milites suos, adeo ut simul atque venisset in castra, protinus vulgaretur ille Trochaicus: Disce miles militare, Galba est, non Gatulicus.

VIII. Otho Salvius quum videret aut deponendum imperium, aut magna civium strage tuendum, statuerat sponte mori: & amicis ac militibus hortantibus, ne tam cito de belli eventu desperaret, negavit sibi suam vitam esse tanti, ut hac de causa bellum civile nasceretur. Quis non miretur hunc animum in Principe Ethnico eoque XXXVIII annos nato?

B IX. Nerva Cocceus in coena cui adsidebat Vejento qui sub Domitiano Consularem dignitatem fuerat adeptus, sed multos clam apud illum detulerat, quum orta Catuli mentione, qui calumniator insignis fuerat diceret; Quidnam faceret Catulus, si Domitiano supervixisset? Junius Mauricus respondit, Nobiscum, inquit, cenaret. Satis libere submonens, Imperatorem quod Vejentonem haberet familiarem, simillimum Catulo, quem ut calumniatorem execrabatur.

X. Optimo jure laudibus vehitur illa vox Trajani, qui amicis inculcantibus, quod parum memor Imperatoriae majestatis, nimium esset omnibus expositus, respondit, Talem praestabo Imperatorem privatis, qualem optarem ipse privatus.

C XI. Flavius Vespasianus quum admoneretur ab amicis, ut caveret a Metio Pomposiano, quod de hoc rumor increbuerat, fore ut aliquando regnaret, non solum sibi non metuit ab illo, sed & Consulem fecit. Id admirantibus amicis; Erit, inquit, olim memor tanti beneficii.

XII. Vespasianus quum a duobus clarissimi ordinis esset in ipsum conjuratum, ac facinus eo processisset, ut jam inficiari non possent, deduxit illos in spectaculum, atque inter illos medius confedit: ac petitis de industria mirmillonum gladiis, velut exploraturus aciem, unum uni, & alterum alteri commisit, tamquam provocans ad id quod moliebantur: illis autem perculsis, & animi praesentiam admirantibus; Videtisne, inquit, Principatum fatis dari, frustra tentari facinus potiundi spe, vel amittendi metu.

D XIII. Idem fratrem Domitianum insidias molientem, non est ultus, sed his verbis admonuit; Quid opus te paricidio petere, quod me volente obventurum est, imo quod jam habes, imperii particeps? Haud temere in Christiano reperias tantum mansuetudinis.

XIV. Julius Maximinus proditione militum interfectus est una cum filio etiamnum adolescente: quo tempore conclamatum est a militibus: Ex pessimo genere ne catulum quidem esse relinquendum. Allusisse videntur ad Graecam paroemiam, ὑψηλὸς δὲ πατέρα κτείνῃς, παῖδας καταλείπει.

E XV. Constantinus Chlorus amicis admonentibus quod in augendo fisco videretur indiligentior, respondit, publicas opes rectius a privatis haberi, quam intra unum claustrum reservari. Bonus Princeps qui magis a suis diligitur quam timetur, habet quidquid cives possident.

XVI. Julianus Imperator eunuchos, coquos, tonsores, ejecit e Palatio. Rogatus quam ob causam, negavit sibi esse opus eunuchis, quum uxor decessisset, nec opus esse coquis, quod simplicissimis cibis vesceretur. De tonsoribus dixit, unum multis sufficere.

XVII. Valentinianus, nondum Imperator, templum Fortunae ingrediens cum Juliano, hinc atque hinc stantibus aedituis, qui aquam introeuntibus adspargerent: ubi vidit in chlamyde purpurea guttam aquae, pugno percussit aedituum: Hoc, inquit, non est purificare, sed inquinare. Nam illi tales adspersiunculas appellabant purificationes.

XVIII. Theodosius Junior tam admirabili fuit ingenii lenitate, ut quum ab amicis rogaretur, quamobrem neminem eorum a quibus laedebatur, supplicio capitis afficeret; Utinam, inquit, mihi liceret & mortuos ad vitam revocare. Ad privatas injurias oportet Principem esse facilem ad ignoscendum, in iis quae laedunt Rempublicam decet esse severum.

XIX. Idem quum in amphitheatro Constantinopoleos federet spectator, & populus damnatum efflagitans clamaret; Crudeli bestia artifex obiectus pugnet: compescuit immitem turbae vocem dicens; Nescitis, inquit, quod nos

Tem. IV. Z 3 consue-

consuevimus clementer spectare : innuens ubicumque adest Princeps, illic oportere omnia mitius geri.

XX. Xanthippe de Socrate marito prædicare solebat, quod semper vidisset illum eodem vultu revertentem domum quo exierat. Argumentum vere constantis animi, quum alii domo egressi si quid accidit triste, redeant turbidi : si quid laeti, gestientes.

XXI. Pythagoras posteaquam venerat Phliuntem, & cum Leonte Phliaiorum Principe docte & copiose quædam differuisset, Leon ingenium & eloquentiam hominis admiratus, quæsiuit ex eo, qua maxime arte confideret, cui Pythagoras respondit, *Se nullam quidem artem scire, sed esse Philosophum*, id est, *sapientia studiosum*. Hujus verecundia, sapientis cognomen arrogans, quo se prius venditarent σοφοί, vertit in titulum modestiæ.

XXII. Antipater Cyrenaicus mulierculis quibusdam cæcitatem ipsius deplorantibus; *Quid agitis*, inquit, *an vobis nulla videtur voluptas nocturna?* Nocte omnes cæci sumus, nec tamen lamentamur. Habet animus quo se delectet, etiam occlusis sensibus. Responsum Antipatri conveniebat foeminis, omnia voluptate metientibus.

XXIII. Asclepiades non ignobilis nec inexercitatus Philosophus, cuidam interroganti, quid incommodi cæcitas ipsi attulisset; *Ut uno*, inquit, *puero ambulem comitator*. Significans, sibi minimum molestim cæcitatem corporis, quum animo cerneret.

XXIV. Theodorus Lyfimacho mortem minitanti; *Præclarum*, inquit, *rem effecisti, si Cantharidis vim consequutuses*. Cantharis insectum est minutum quidem, quod tamen letale gerit venenum. Itaque qui mortem homini minantur, nihil minantur magni, quum idem possit contemtissimum animalculum scorpis.

T H R A S E A.

I. Thrasea dicere solitus est, *suscipiendas esse causas, aut amicorum, aut destitutas, aut ad exemplum pertinentes*: amicorum, quod ex lege Gratiarum amicorum communia sunt omnia: destitutas, quod in his potissimum & constantia agentis & humanitas cerneretur: ad exemplum pertinentes, quia plurimum referret bonum an malum ducem haberent. Frequenter enim bonæ causæ vitio patronorum vincuntur. Expediit autem ad bonos mores, ut in judiciis succumbat pravitas, superet innocentia. Refert Plinius in epistola ad Quadratum.

II. Pollio dicebat, *commode agendo factum est, ut saepe agerem: sed saepe agendo factum est, ut minus commode*; quia scilicet assiduitate nimia facilitas magis quam facultas, nec fiducia sed temeritas paratur. Quod accurate factum velimus, raro faciendum est. Hac ratione duci videntur Itali quidam eruditi, qui licet pulcre calleant Latine, tamen vix umquam adduci possunt ut in familiari congressu Latine loquantur. At si quando compellit necessitas, dicunt exacte, quasque de scripto. Novi Venetiæ BERNARDUM OCRICULARIUM, civem Florentinum, cujus Historias si legisses, dixisses alterum Sallustium, aut certe Sallustii temporibus scriptas. Numquam tamen ab homine impetrare licuit; ut mecum Latine loqueretur: subinde interpellabam, *surdo loqueris, vir præclare, vulgaris lingua vestratistam sum ignarus quam Indica*. Verbum Latinum numquam quivi ab eo extundere.

III. Quum Antipater intra Lamiam a Græcorum copiis esset conclusus, ac velut ob res feliciter gestas Athenienses Diis immolarent victimas, Demosthenes ad quemdam amicorum nomine Agefistratum, ait sibi non eandem esse cum cæteris sententiam. *Novi enim*, inquit, *Græcos stadium pugnare & scire, & posse, Dolichon autem non item*. Dolichus autem continet viginti quatuor stadia. Notavit suos, quod protinus una contenti victoriola, deponerent bellandi studium, quum oporteat ejusmodi successibus non frui, sed uti ad majorum rerum occasionem.

IV. Quodam tempore vox Demosthenem inter concionandum defecit, ob multitudinis fremitum. Id objicientibus ita respondit, *Histriones e voce judicare par est, Oratorem e mente*. Græca jucundius sonant. ὑποκρίτας δὲ κρίνειν ἐκ τῆς φωνῆς, τὸν δὲ ῥήτορα ἐκ τῆς γνώμης. Histrion servit populo, Orator consulit. Ille delectat, hic prodest. Ad bene consulendum non refert quam sis vocalis, sed quam opportuna suadeas. Actori voce opus est, quæ vincat multitudi-

nis fragorem: Orator talis esse debet, ut populus ipsum ultro tacitus & attentus auscultet.

V. Idem Epicli opprobranti quod semper dicturus meditaretur; *Erubescerem*, inquit, *optimo jure, si tanta multitudini consulens dicerem ex tempore*. Quod alii præclarum esse ducunt, subito ex imparato dicere, id vir cordatus judicabat esse temeritatis.

VI. Quodam tempore quum populus obstreperet dicenti, ait se breve quiddam velle illis narrare: Facto multitudinis silentio; *Adolescens*, inquit, *quidam æstivo tempore asinum conduxerat ab Athenis Megaram usque. Sole vero circa meridiem vehementer æstuante, uterque volebat subire umbram asini, sed uterque alterum prohibebat: hic dicebat asinum conductum, non umbram: alter contendebat per conductionem & asini & umbræ jus esse factum*. Atque hæc loquutus Demosthenes abiit e suggesto. Populo vero retinenti, ac narrationis finem flagitanti; *De asini*, inquit, *umbra audire cupitis, de rebus seriis loquentem audire non vultis*. Retulimus hoc in Adagiis.

VII. Lycurgus Rhetor ob generis nobilitatem liberior erat in dicendo, quam ut populus interdum ferre posset. Itaque quum aliquando populi strepitu exploderetur e suggesto, exclamavit; *ô Cercyrea scutica, quam multis talentis digna es*. Notans populum, a quo ejiciebatur, magnæ quidem auctoritatis ac nominis; sed inutilem rebus gerendis. De Cercyrea scutica dictum est nobis in Proverbiis.

VIII. Idem forte obviis Xenocrati qui a Telone ob torto collo pertrahebatur in metæcium, quo in loco carcer erat Athenis, fustem impegit in caput Telonæ, ac Xenocratem quidem liberavit, Telonem vero tamquam indigna patrantem in carcerem conjecit. Id Lycurgi factum ab omnibus collaudabatur. Itaque post aliquot dies Xenocrates factus obviam Lycurgiliberis. *Cito*, inquit, *ô puer, retuli gratiam patri tuo, qui vulgo laudatur quod in re difficili tulit auxilium*. Sentiens, laudem esse præmium recte factorum, & eam demum opitulationem esse gratam, quæ adfertur in ipso discriminis articulo. Fuste enim illi patrociniatus est, non oratione. Nimirum hoc est, *βονὴν οὐ μόνον*.

IX. Objicientibus quod eloquentiæ studio Rhetoribus daret mercedem; *Si quis*, inquit, *profiteatur se filios meos mihi redditurum meliores, non mille drachmas, sed omnium facultatum dimidium effunderem*. Plurimum ab hominum vulgo discrepans, qui perisse existimant quod liberis instituendis impenditur.

X. Inter leges quas tulisse fertur hæc erat una; *Ne qua mulier maritata proficisceretur Eleusinem*: id statuit, veritus, ne a divitibus dato pretio corrumpenterentur: addita est poena drachmarum sex millia. Ei legi quum uxor Lycurgi non obtemperasset, sycophantis qui deprehenderant ac detulerant dedit talentum. Ea res quum illi postridie vitio daretur apud populum; *Atqui ego*, inquit, *dare conspectus sum non accipere*. Quidam ferunt leges ad quæstum: hanc notam a se depulit, qui nec in uxoris gratiam voluit abrogare legem, sed multam de suo dependit.

XI. Isocrates inter familiares dicere solitus est, *se quidem docere decem minis, ceterum qui ipsum docuisset audaciam & vocalitatem, mercedis loco daturum decem millia*. Nam vocis exilitas & animi timiditas reddebant Isocratem ad dicendum inutilem. Hæc autem quoniam naturæ sunt non artis, a præceptoribus dari non possunt.

XII. Percontanti qui fieri posset, ut quum ipse non esset ad dicendum accommodus, alios redderet idoneos: *Quoniam cotes*, inquit, *ipsa quidem secare non possunt, ferrum tamen reddunt acutum*. Hoc videtur imitatus Horatius:

Fungar vice cotis, acutum

Reddere qua ferrum valet, exors ipsa secandi.

XIII. Interrogatus quid esset Rhetorica; *Ex parvis*, inquit, *facere magna, ex magnis parva*. Est enim hæc nonnulla Rhetorices pars, amplificare & extenuare, qua de re diligenter præcepit Fabius. Sed præstigiis genus est, quod respondit Isocrates. Quin illud potius artis est, quæ magna sunt ita tractare, ut auditori quoque magna videantur, & contra.

XIV. In convivio Nicocreontis Samiorum Tyranni, quum a convivis juberetur dicere; *Hic*, inquit, *in quibus ego valeo, nunc non est tempus: in his vero quæ hoc tempus requirit,*

rit, ego non valeo. Recusavit inter pocula dicere, qui apud sobrios de rebus seriis differere consueverat.

XV. Ubi conspexit Sophoclem tragœdiarum scriptorem sequi puerum quemdam forma illius captum; *Oportet*, inquit, *ô Sophocles, hominem non manu tantum apud se continere, verum & oculos.* Vox homine Christiano non indigna.

XVI. Ephorum Cumanum qui scholam ipsius reliquit nullo profectu, atque ob id a patre Demophilo denuo misfusus est, ut ab integro data mercede discipulum ageret, *διφρος* appellabat. *Diphros* enim Græcis dicitur *currus*, quod duos ferat, pugnantiem & aurigam. Tales opinor olim fuisset cathedras (nam *διφρος* interdum & *cathedram* sonat) quæ duos caperent: quales adhuc videmus Episcoporum veteres, quæ capiunt Præfulem & Assessorem. Apud R. D. GUILHELMUM, Archiepiscopum Cantuariensem, servatur huiusmodi sella, quæ dicitur fuisse beati Thomæ Acrensis. Item Rossæ in Ecclesia Cathedrali similis adhuc visitur. Isocrates autem ex vocis etymologia captavit jocum in stupidum discipulum, qui bis attulerit mercedem. *διφρος* enim dici videtur, *ἀπὸ τῆς δις φέρειν*, id est, *a bis ferendo*.

XVII. Cn. Piso juvenis etiamnum Manilium Crispum reum egit, evidenter nocentem: eumque licet præpotentem multis ac magnis criminibus urgebat, quod videret illum eripi gratia Pompeji, qui Pisoni reo aderat. Itaque quum Pompejus velut exprobrans juvenilem temeritatem Pisoni, qui non vereretur nobilem & opulentum atque ipsi cum primis amicum ad iudices pertrahere, dixisset; *Quin eadem opera me quoque accusas*: intrepide respondit Piso; *Da vades Reipublica te si postulatus fueris, civile bellum non excitaturum, tuum nomen prius quam Manilii deferam.* Hic elegans epiphonema subjicit Valerius Maximus; *Eodem*, inquit, *iudicio duos sustinuit reos, accusatione Manilium, libertate Pompejum: & alterum lege peregit, alterum professione.*

XVIII. Thales Milesius interrogatus quantum distaret a mendacio veritas; *Quantum*, inquit, *oculi ab auribus.* Sentiens, ea demum esse indubitata fidei quæ contuemur oculis, rumoribus ac fabulis hominum haud tuto credi. Eodem pertinet Homericum figmentum de somniis, quorum quæ subvolant per portam corneam, vera sint, quæ per eburneam, vana. Corneæ portæ involucri designans oculos ob coloris similitudinem: eburnæ os ob candorem dentium.

XIX. Isocrates ad patrem, qui dicebat se cum filio non misisse nisi unicum mancipium; *Abi igitur*, inquit, *& habebis duo.* Id bifariam potest intelligi. Redi tu domum apud me relicto filio, quem posteaquam ita formaro, ut tibi non minus dicto sit audiens quam quilibet servorum tuorum, pro uno mancipio habebis duo. Aut, abi domum, ac puta tibi ea pecunia quam pactus es pro filio instituendo, jam me quoque tuum esse factum, ut non minori curæ mihi futurus sit tuus adolescens, quam si tuum essem mancipium. Simile quiddam tribuitur & Aristippo.

XX. Cn. Lentulus Marcellinus Consul in concione graviter questus est de Magni Pompeji immodica potentia. Hujus orationem quum populus clara voce acclamans adprobasset; *Acclamate*, inquit, *acclamate, Quirites, dum licet. Jam enim vobis impune facere non licebit.* Significans, illius potentiam brevi eo magnitudinis evasuram, ut nulla in re tutum esset ullo pacto resistere, si quid illi collibuisse.

XXI. Helius Mancina Formianus, Libertini filius, ultimæ senectutis, L. Libonem apud Pompejum accusabat, in quo certamine Pompejus Liboni favens, Helio & generis humilitatem & senium exprobrans, dixit, *illum ab inferis remissum, ut claros viros accusaret.* Hoc convicium inconstanter retorfit hoc modo; *Non mentiris*, inquit, *Pompeje, plane ab inferis reversus sum. Sed dum illic moror, vidi Cn. Domitium Anobarbum deplorantem, quod summo genere natus, vita inculpatisima, patria amantissimus, in ipso juventutis flore tuo jussu esset occisus. Vidi pari claritate conspicuum Brutum, ferro laceratum, querentem id sibi prius perfidia, deinde etiam crudelitate tua accidisse. Vidi Cn. Carbonem acerrimum pueritiæ tuæ bonorumque patris tui defensorem, quum tertium Consul esset, catenis quas tu illi injici jusseras, vinctum obtestantem, se adversus omne fas & nefas, quum in summo esset imperio a te Equite Romano trucidatum. Vidi eodem habitu & quiritatu, Prætorium virum Perpennam, savitiam tuam exse-*

crantem, atque hos omnes eadem voce indignantes, quod indemnati sub te adolescentulo carnifice cecidissent. Has Mancinæ voces fortassis aliquis temeritatem appellet citius quam libertatem. Scitum est quod subnectit Valerius: *Eo tempore & fortissimum erat Pompejo maledicere & tutissimum.* Fortissimum ob summam potentiam, tutissimum ob revocatam veterum facinorum invidiam.

XXII. Diphilus tragœdiarum actor, quum in ludis Apollinaribus ad eum versiculum venisset; *Miseria nostra magnus est*, directis in Pompejum Magnum manibus pronuntiavit. Actio in tantum placuit populo, ut aliquoties fuerit revocatus, nec histrio veritus est iterare simili gestu. Dubites utrum potius mirari conveniat, actoris audaciam an populi. Simili audacia usus est in eadem fabula, quum ventum esset ad eum versiculum:

Virtutem istam veniet tempus quo graviter gemas.

Tamet si mihi videtur carmen esse mutilum. Suspicio addendum, *Servavi virtutem istam*, aut aliud simile verbum, ut sit versus Trochaicus.

XXIII. Servius Galba C. Julium consummatis victoriis in foro jus dicentem, huiusmodi dictis ausus est interpellare: *C. Juli Caesar, pro Cn. Pompejo Magno quondam genero tuo, in tertio ejus Consulatu, pecuniam sponendi, quo nomine nunc appello, Quid agam? Num dependam?* Hac voca palam illi exprobrans quod Pompeji bona vendidisset, cui fuerat affinitate junctus. Equum autem videbatur, ut qui bona generi vendiderat, ea dependeret, quæ nondum orto inter illos bello fuissent contracta. Cæsar hac invidia commotus, æs alienum Pompeji e fisco resolvi jussit.

XXIV. Quum Philippus Macedonum Rex cognitionem exerceret, parum sobrius, ac perperam adversus mulierem quamdam tulisset sententiam, illa sentiens errorem esse vini, non Regis, exclamavit: *Provocarem*, inquit, *ad Philippum, sed sobrium.* Excussit Regi muliebri convicium temulentiam, adegitque ut expergefactus causam eandem animo præsentiore cognosceret. Hic dubites utrum potius admirari debeas, foeminæ libertatem, an tanti Principis humanitatem. Simile quiddam & ante retulimus, sed sub viri persona.

XXV. Scipio Æmilianus creatus Censor addito collega Mummio, viro magnæ quidem nobilitatis, sed vitæ dissolutioris, pro Rostris dixit, *se ex majestate Reipublica omnia gesturum, sive civis sibi dedissent collegam, sive non dedissent*: innuens, satius fuisse non habere collegam Censuræ, quam talem collegam.

XXVI. P. Rutilius amico cuidam rem injustam petenti pernegabat. Quumque is commotus per summam indignationem diceret: *Quid ergo*, inquit, *mibi opus est tua amicitia, si quæ rogo non facis? Imo*, inquit Rutilius, *quid mibi opus est tua, si quid inhonestæ rei propter te facturus sum?*

XXVII. Quum M. Bruto tota fere Lusitania sese dedidisset, sola urbs Ciana pertinaciter arma retineret, tentatum est per Bruti legatos ut data pecunia perseverarent esse sui juris. Verum his populus Cianiensis uno ore respondit, *sibi ferrum a majoribus relictum, quo urbem tuerentur, non aurum quo libertatem redimerent.*

XXVIII. Julianus Imperator, ni fallor, quum in frequenti turba quidam ipsum his verbis appellaret adversus adversarium suum: *Thalassius inimicus pietatis tuæ nostræ per vim eripuit*; *Agnosco*, inquit, *ab illo me fuisse læsum, proinde dic illi ut mibi potiori inimico prius satisfaciat*: mandavitque Præfecto ne prius cognosceretur illorum negotium, quam ipse cum Thalassio rediret in gratiam. Quod alter adduxerat ad maturandam vindictam, Cæsar torfit in cunctationem.

XXIX. Cyrus Rex rogatus ab hospite, quid ad prandium apparari juberet; *Nihil aliud*, inquit, *quam panem, nam spero me prope Crinum cœnaturum.* Mira frugalitas in Rege Barbaro, cui panis erat pro obfonio, & sitim aquæ spe deferebat in cœnam. Refert Ammianus.

XXX. Sigismundus Imperator, Alberti focer, quum aliis multis nominibus, tum illo præcipue commendabilis fuit, quod ut ipse linguarum ac litterarum peritiam amavit, ita viros eruditione præstantes semper ornare ac provehere studuit. Quo nomine quum a Germanis Principibus qui Latinas litteras oderant, reprehenderetur: quod homines obscuro genere natos ob litterarum commendationem fo-

veret:

veret: *Quid ni*, inquit, *eos amem*, quos natura ceteros antecellere voluit? Germani plurimum tribuunt generis nobilitati. At vir prudens intellexit in eruditis esse quiddam stemmatis præstantius. Illi habent ædium parietes clypeis & imaginibus depictos, hi animum habent optimis disciplinis exornatum. Porro ut natura animus præstantior est corpore, ita ornamenta ingenii longe pulciora sunt externæ nobilitatis insignibus. Qui nihil aliud habet quam majorum imagines, opinione nobilis est verius quam re. At qui virtute præditus est, unde manat etiam illa vulgaris nobilitas, germanam ac nativam habet nobilitatem.

XXXI. Plato dicere solebat, *spes esse vigilantium somnia*. Ad quod allusisse videtur Virgilius, quum ait, *An qui amant ipsi sibi somnia fingunt?* Nam dictu mirum est quam varias imaginationes patiantur in animo suo, qui vehementer sperant aliquid. Atque his inanibus simulacris perinde semet oblectant, ac si tenerent quæ sibi pollicentur.

XXXII. Scopelianus Sophista, quoniam somni participissimus noctem existimabat studiis & exercitationi mentis accommodam, subinde solitusest exclamare, *ὦ νύξ, σὺ γὰρ δὴ πλεῖστον σοφίας μετέχεις μέρος θεῶν*. Id est, *o nox, nam tu sane maxima ex parte confors es sapientiæ Deorum*. Habet enim hominis mens in alto illo silentio, corporis sensibus jam feriatis, aliquid divinitatis, si sese intenderit ad rerum sublimium speculationem.

XXXIII. Quum Alexander Thebanorum mœnia diruisset, Phryne meretrix pollicita est, se suis impendiis reposituram, modo cives paterentur, hoc insculpi elogium: *Ἀλέξανδρος μὲν κατέσκαψεν, ἀνέστησε δὲ Φρύνη*. Id est, *Alexander quidem subvertit, sed Phryne restituit*. Hic merito quis dubitet, utrum sit admiratione dignius: an quod scortum corporis usura tantas opes collegerit: an quod tanto nominis amore teneretur, ut titulum tam care voluerit emptum. Nam ut præclarius est restituere, quam demoliri, ita speciosior fuisset laus Phrynes scorti, quam Alexandri Regis.

XXXIV. Pythagoras videns quemdam e discipulis attentiores curando corpori, idque agere ut obesus esset ac nitida cute; *Hic*, inquit, *non desinit sibi carcerem molestiorem struere*. Sensit, hominem esse animum, copori ceu carceri inclusum, quod quo reddas habitus, hoc magis gravatur animi vis.

XXXV. Plotinus Philosophus Platonicus, Amelio Pictori roganti, ut corporis formam pateretur effingi, non passus est; *Quid*, inquit, *an non satis est nos hanc imaginem circumferre, nisi & imaginis imaginem relinquamus posteris ostendam?* Judicavit cum Pythagora, corpus esse thecam mentis, utcumque eam exprimentem. Minimum autem hominis videre eum, qui nihil aliud videt quam corpus.

XXXVI. Sophocles jam extremæ senectutis, a filiis accusatus est dementiae. At is pro apologia iudicibus recitavit fabulam, quam proxime scripserat, rogans, num ea videretur delirantis? Fertur & hoc dixisse: *Si sum Sophocles, non deliro: si deliro, non sum Sophocles*. Sentiens, in eruditis ac sobriis animi vim non elanguescere, sed revigescere potius usu & exercitatione.

XXXVII. Ælianus Sophista scripsit in Gymnidem Tyrannum. Hunc quum Philostratus Lemnius offendisset legentem indignabundo & concitato similem, percontatus est, quid argumenti esset præ manibus: *Scribo*, inquit, *Gymnidis accusationem. Laudarem*, inquit Philostratus, *si viventem accusasses*. Id enimerat viro dignum. Nam lacerare defunctum cuius in promptu est.

XXXVIII. Diogenes in caupona prandens, Demosthenem forte prætereuntem invitavit ut accederet. Id quum ille pudore recusaret; *Erubescis*, inquit, *Demosthenes, cauponam ingredi?* Atqui hic herustus quotidie versatur. Innuit, Oratores nihil aliud esse quam mancipia populi. Nec esse par, ut illic pudeat servum populi videri, ubi populus assidue viveret.

XXXIX. Idem quibusdam admirantibus carmen illud Hesiodi:

Οὐδ' ἂν βῆς ἀπόλοιτ', εἰμὴ γείτων κακὸς εἴη.

Id est:

Ne vos quidem pereat, ni vicinus sit malus.

Atqui Messenii, inquit, simul cum bubus perire, vobis vicinis. Exprobravit Atheniensibus ignaviam, qui Messeniis vicinis adversus Lacedæmoniorum vim non fuerint opitulati.

XL. Quum Aristoteli graviter adfecto Medicus quidam præscriberet cum auctoritate, nec ullam adferret rationem; *Neme*, inquit, *perinde curaris, ut bubulcum, aut fossorem, sed prius doce me causam cur ista præscribas, atque ita demum habebis obsequentem*. Docens, viris cordatis non ita imperandum, quemadmodum imperamus asinis.

XLI. Alcibiades Socrati miserat munus præclarum. Id quum Socrates videretur recusaturus, Xanthippe dissuasit, adseverans donum esse magnificum, & indignum quod respiceretur. Tum Socrates, *Alcibiades*, inquit, *hac mittit ambitiose, & nobis nostra est ambitio*. Sentiens, interdum esse magnificentius magna contemnere, quam magna largiri.

XLII. Zoilus interrogatus, quamobrem ita studeret omnibus maledicere; *quoniam*, inquit, *malefacere quum cupiam non possum*. Expedita malitia morbum ingenue confitentis & amantis.

XLIII. Gnathæna meretrix adolescentem, qui fama ipsius illectus, ex Helleponto venerat in Atticam, essetque in convivio loquacior, ita compefcuit; *An non dicebas*, inquit, *te ex Helleponto huc profectum?* Quum annuisset; *& qui sit*, inquit, *ut primariam ejus regionis civitatem non noveris?* percontanti, *quam?* *Sigæum*, inquit Gnathæna. Atque ita civiliter admonuit illum silentii. Nam *σὶ γὰρ* Græce *filere* est; inde dictum videtur Sigæum.

XLIV. Philippus Rex multa questus apud Romanorum legatos de moribus & calumniis Thessalorum, tandem elatus ira, hanc vocem adjecit, *nondum omnium dierum solem occidisse*. Hic sermo non Thessalis modo, verum etiam Romanis suspectus utriusque gentis fremitum excitavit. Tit. Livius 4. Decadis lib. 9.

XLV. Alexandri mater Olympias quum audisset filii cadaver, insepultum fuisse abjectum, inter lamenta dixit hoc quoque: *O fili, tu qui studebas cæli particeps esse, huc toto impetu properans, ne iis quidem potiri valuisti quæ sunt mortalium omnium communia, terra ac sepultura*. Alexander vivus ambiebat divinos honores: defuncto nec ultimus ille contigit honos quem quivis homo persolvit homini, quamlibet humili. Narrat enim Qu. Curtius & Plutarchus, Alexandri corpus multis diebus insepultum jacuisse ob graves Procerum concertationes de successione Principatus. Fuit & alter Alexander Epiri Rex, Olympiadis frater, cujus corpus amne in hostium castra devectum est, itaque ab his foede laceratum. Unius tamen mulieris opera sepultum est, licet mutilum. Refert Tit. Livius Decadis primæ libro octavo.

XLVI. Pollio Romulus qui centesimum excefferat annum, Augusto percontanti, qua tandem ratione illum corporis animique vigorem servasset: *Intus*, inquit, *mulso, foris oleo*. Tradit Plinius naturam hominibus duos dedisse liquores optimos, oleum foris adhibendum corpori, vinum intus. Mel autem ob humidam calidamque vim admodum senibus accommodum est. Nunc mel in totum a mensis submovimus, & oleum corpori infundimus.

XLVII. Cato Uticensis dixit, *C. Cæsarem sobrium accessisse ad evertendam Rempublicam*. Id Quintilianus ita refert, ut putet nihil dici posse significantius. Sensit enim illum hoc jam olim animo agitasse, quod postea fecit.

XLVIII. Plato tantum tribuebat Aristoteli, ut quum ille forte fortuna non adesset in Academia, exclamarit, *ἀπείρις ὁ τῆς ἀληθείας φιλόσοφος*, id est, *abest veritatis Philosophus*. Rursus quum alio tempore abesset, dixit, *ὁ νῦν ἐκ ἡλθεν*. *Non venit intellectus*, innuens, se ab illo uno intelligi.

XLIX. Aristophontem Æschines tradit, apud Athenienses gloriari solitum, quod quum nonagies quinquies esset vocatus in jus, semper fuerit absolutus. At Cephalus homo popularis justius gloriabatur, quod quum plura decreta scripsisset, quam alius suorum temporum quisquam Orator, tamen nunquam coactus sit causam dicere. Certius innocentiae signum est, ita rem gerere, ut nemo velit accusare, quam si postulatus elabaris e judicio. Elabuntur interdum & nocentes. At qui absolvitur, licet poenam effugiat, cicatricem tamen criminis circumfert.

I. Quidam accusatus quod patrem pulsasset, hoc modo de-

1 Non fuit abjectum, sed aliquamdiu sine condimentis relictum in Regia: postea avectum a Ptolemæo Alexandriam & sepultum. Vide Arrianum, Plutarchum, &c.

defendit impium facinus; Et ille, inquit, patrem suum verberavit, & hic, ostenso filio, me verberabit, postea quam adoleverit. Adeo nobis hoc gentilitium est. Videmus hoc fere vulgo evenire, ut qualis quisque fuerit in parentes, tales experiatur in se liberos.

II. Alius quidam quum a filio pertraheretur, ventumque esset ad domus limen; desine, inquit, fili, nam & ego patrem hucusque. Agnovit se commeruisse qui sic a filio tractaretur, tantum postulavit ut esset æqua retaliatio.

III. Heraclitus Philosophus in seditione rogatus, ut apud populum sententiam diceret, quo pacto civitas redigi posset in concordiam, consensu suggesto poposcit calicem aquæ frigidæ, & paululum farinæ insperxit, mox de Glechone admiscuit, id est vel pulegii sylvestris vel leguminis genus. Dein epoto calice discessit, nec verbum addidit: hoc pacto innuens ita demum civitatem carituum seditionibus, si repudiatis deliciis adfuescerent parvo contenti esse. Et hic Heraclitus suo respondit nomini. Nam σκοτεινός dictus est, id est, tenebricosus. Referatur & hoc inter ἀφωγὰ ἀποφθέγματα.

IV. Simonides Cæus in convivio rogatus a Pausania Lacedæmonio ut aliquid proferret quod resiperet sapientiam, ridens; Memineris, inquit, te hominem esse. Ea vox tum quidem contempta est Pausaniæ: verum post ubi Chalcocæ fano inclusus obsideretur, fame ac frigore moriturus, ter inclamavit Cæum hospitem, qui prudenter admonuisset.

V. Diogenes quum Rhódios quosdam adolescentes elegantiore cultu conspexisset, dixit, τύφος ἔτος ἐστίν, id est, hic fastus est. Rursum quum vidisset Lacedæmonios substricta tunica parce sordideque cultos, ἄλλος, inquit, ἔτος τύφος ἐστίν, id est, hic alius fastus est. Significans, non minus peccare eos qui ad ostentationem sordide vestiuntur, quam qui splendido vestitu sese jactant. Unde scitum est illud divi Hieronymi, pullas vestes aque ut candidas devita.

VI. Adolescens quidam posteaquam Zenonem aliquamdiu audierat, domum reversus a patre rogatus, quod tandem operæ pretium fecisset in Philosophiæ studio, ostendam, inquit. Quum nihil aliud diceret, pater iracundus, existimans impendium perisse, coepit flagris cedere filium. Eam parentis sævitiam adolescens æquissimo animo tulit. Ac rursus efflagitanti patri, ut aliquod specimen profectus ederet, expectanti egregium aliquod sophisma: hoc, inquit, & Philosophia fructus retuli, ut patris iram possim commode perpeti.

VII. Demetrius Cynicus damnabat artem saltatoriam, velut inutilem gesticulationem ad tibicinis modos. Cui gesticulator quidam non imperitus, cupiens arti suæ vindicare gloriam, iussit ut submotis tibicinibus spectaret ipsum saltantem. Adsensit Demetrius. Ille saltavit Homericam fabulam, adulterium Veneris ac Martis, ambos Vulcani vinculis irretitos adamantinis, ac sole prodeunte Diis cæteris exhibitos. Venerem erubescens, varios Deorum adstantium adfectus, Mercurium optantem talia vincula, Martem damnatum ut penderet mœchagria, ac præterea quidquid ad eam fabellam pertinet. Ibi Cynicus artem admiratus, dixit: audio homo quæ facis, non video tantum. Sed mihi manibus ipsis loqui videris. In hujus artis laudem scripsit Lucianus, Plato non probat; & tamen apud Christianos saltatur ineptius.

VIII. Lesbonax Mitylenæus histriones ac gesticulatores appellare solebat χειροσόφους, quod manibus saperent non lingua. Erat enim saltationis genus, quo graves etiam historiæ citra vocem vel recitantis, vel tibicinis, solo corporis gestu sic repræsentabantur, ut spectatores prope plus intelligerent ex saltatione, quam si quis recitasset. Hæc ars convenit Benedictinis.

IX. Philoxenus quondam coenans apud Dionysium, quoniam animadvertit Regi appositum piscem Mullum insigni magnitudine, quum ipsi appositus esset perpusillus (In piscium enim genere laudantur adulti) pisciculum auribus admovit. Id factum admiranti Dionysio causamque percontanti; In manibus, inquit, est Galatea, de qua volebam ex hoc quadam percontari. Verum negat se per atatem quidquam adhuc scire, sed ait proavum suum istuc esse in tuo disco, qui multa posset commemorare si liceat colloqui. Exhilaratus Rex misit illi suum mullum.

X. Apellis ætate complures erant in arte pingendi nobiles, quorum opera quum pro suo candore miraretur, collaudatis omnibus dicebat illis de se unam illam Venerem, quam Græci χάριτα vocant: ingenue profitens cætera omnia illis contigisse, in hac una heminem ipsi parem esse. Simile quiddam est in phrasi, quod allicit ac remoratur lectorem aut auditorem, quum tamen nec habeat nomen, nec arte præcipi possit.

XI. Idem quum in tempestatibus vi Alexandriam delatus esset, quidam Apellis æmuli subornarunt planum, hoc est, scurram Regium qui eum vocaret ad cœnam. Is, non suspicans dolum, venit. At quum Rex qui illi erat insensus indignaretur, & ostensis vocatoribus juberet indicari a quo vocatus esset: Apelles arrepto carbone extincto e foculo, imaginem delineavit in pariete, ut Rex protinus ex inchoato opere agnosceret planum suum. Eadem opera & artis suæ, & civilitatis suæ specimen dedit. Sit & hoc, si libet, apophthegma mutum.

XII. Pictor quidam interrogatus quem habuisset artis magistrum, digito populum ostendit, sentiens, se ad multitudinis iudicium pingere, & observantem quid quisque probaret aut improbaret, artem fuisse consequutum. Idem ab Apelle factitatum legimus, qui post tabulam latitans subauscultabat spectatorum censuras. Numeretur & hoc inter ἀφωγὰ ἀποφθέγματα.

XIII. Socrates Alcibiadem adolescentem primum ob imperitiam trepidantem, ut fit, apud tantam multitudinem verba facere, lepida εἰσαγωγή animavit. An non putas, inquit, ὁ Alcibiades, contemnendum suturem? Annuit. An non præconem? quum & hic annuisset, An non contemneres, inquit, tabernaculorum opificem? Quum similia quædam præposuisset, & is fateretur hos esse contemnendos, tum Socrates: Atqui, inquit, ex his constat Atheniensium populus quem tu vereris. Quorum si singulos putas contemnendos, qui minus etiam contemnas condensatos? Sensit, non referre apud quam multos dicas, sed apud quam cordatos. Fit enim hoc miro modo, ut quos singulos despicias, congregatos reverearis. In convivio Platonis Socrates admirabatur Agathonis audaciam, qui coram tot hominum millibus præfenti animo recitasset suam tragicœdiam: cui quum Agathon respondisset, se citius velle coram multis hominum millibus dicere, quam apud unum Socratem: Atque in illis, inquit, millibus & Socrates erat. Fit enim & illud miro modo, ut quem unum revereare, in turba mixtum contemnas.

XIV. Idem conspiciens hominem prædivitem & arrogantem, sed nulla virtute præditum, Hic, inquit, equus est argento circumtectus. Solent enim equi stragulis, phaleris, ac bullis argenteis exornari, quum interim tamen nihil aliud sint quam equi.

XV. Apud Ephesum quum Alexander conspectam effigiem sui corporis ad vivum magna arte expressam admiraretur, atque interim forte equus inductus picto in eadem tabula equo adhinniret, deceptus imitatione, Apelles; Equus, inquit, ὁ Rex: multo melius expressus est quam tu.

XVI. Quum Alexander etiamnum pubescens citharæ daret operam, & præceptor artis subinde moneret quam chordam quomodo pulsare deberet, & puer parum obsequens doctori dixisset, quid si hanc pulsarem? Citharædus lepide respondit, Si istud quaris tamquam mox Rex futurus, nihil refert: si ut artifex futurus, plurimum interest.

XVII. Alexander Macedo præter modum delectatus est Homero, adeo ut illum ad verbum edidicerit, ac dormiens etiam cervicali suppositum haberet. Eum alias summum virtutis præconem, interdum Poëtam βασιλικὸν appellare consuevit: cujus carmina censebat non ad citharam ut aliorum, sed ad tubam potius esse canenda. Addebat illud, se malle Homeri Therpsiten esse, quam Choerili Achillem. Choerilus erat Alexandri Poeta non satis felix, qui quum fertur ita pactus, ut pro quoque bono versu acciperet Philippeum aureum, pro malo colaphum. Idem quum in Sigæo ad Achillistum tumulum adstitisset; O fortunate, inquit, adolescens, qui tua virtutis præconem Homerum inveneris. Refert Cicero in oratione pro Archia.

Tom. IV. Aa XVIII.

1. Elianus Var. Hist. Lib. 11. c. 3. unde hoc apophthegma peritum, habet γραφικώτατος, hoc est, peritior pictura. F. Leopardus Lib. XII. c. 4.

XVIII. Aristobulus Historicus librum conscripserat de rebus ab Alexandro Macedone gestis, in quo multa supra veri fidem adulantissime adfinxerat; cum quum illi in navigatione recitasset, Alexander arreptum e manibus librum in fluvium Hydaspem demersit, & ad Aristobulum conversus; *Tu*, inquit, *dignior eras ut eodem precipitares, qui solus me sic pugnantem facis, ac vel uno iaculo interficis elephantem.*

XIX. Socrates animadvertens Antisthenem ambitiosius ostentare vestem laceram & detritam, facete hominem increpavit, *ἡ πάσης*, inquit, *ἐγκαλλωπίζομενος ἡμῖν*; id est, *non defines te nobis comere?* Significans, ejusdem esse ambitionis vilitatem amictus ostentare, & delicato cultu sese venditare.

XX. Milo Crotoniates quum jam consenuisset, videns Athletas in certamine exerceri, suos lacertos intuitus jam senio defectos, illacrymassé fertur ac dixisse: *At hi quidem jam mortui sunt.* Corporis vigorem adimit ætas, animi vis ad extremam usque durat ætatem.

XXI. Cyrus apud Xenophontem moriens, extremæ jam senectutis, negabat se umquam sensisse senectutem factam imbecillio rem quam fuisset adolescentia. Maxima pars incommodorum, ob quæ vulgo male audit senectus, ab intemperantia vitæ proficiscitur.

XXII. Pythius natione Lydus in urbe Phrygiæ Cælenis, nam ibi regnabat homo prædives, sed auri studio præter modum deditus, totam fere civitatem in fodiendis metallis occupatam tenebat, ut jam vix quidquam aliud agi vacaret. Hujus morbo uxor solerti remedio medicata est. Absente marito curat & mensam & omnem mensæ supellectilem adfabre ex auro confici, denique & cibariorum effigies quibus noverat maritum præcipue delectari. Reverso quum convivii tempus esset, apponitur mensa aurea cum reliquo vasorum apparatu. Atque hoc sane spectaculo dives aliquamdiu pavit oculos. Tandem quum interpelleret stomachus, jubet apponi cibos. Apponuntur illa aurea ciborum simulacra, spectanda non edenda. Hic quum incandesceret ira Pythius, flagitans apponi quod edi posset, jamdudum spectaculorum esse satis; Tum uxor, *An non sentis*, inquit, *Pythi, dum nihil aliud quaris quam aurum, agricolationem deseris, & civem tuos ad famem vocari, brevi perituros si qua cepisti pergas?* Hoc civili commento cordata mulier maritum ab immodico auri studio revocavit.

XXIII. Antianira Amazonum Regina demirantibus quod nupisset claudo, satis Cynice respondit, *ἀριστάχουλος οἰσεῖ*, id est, *claudus optime virum agit.* Sensit maritum adhibendum non ad oculorum oblectamenta, sed ad usum conjugii. Feruntur autem claudi salaciores esse cæteris, & ob id ad gignendam prolem magis accommodi.

XXIV. Pacuvius Ario vicino querebatur quod in horto suo funestam haberet arborem, unde prima uxor sese suspendisset, dein altera, postremo tertia: cui falsissime respondisse fertur Arius, *Miror te in tot successibus invenisse lacrymas.* Item, *Deum immortalem, quot tibi dispendia arbor illa suspendit.* Adjecit; *amice queso te, da mihi ex ista arbore quos inseram surculos.* Hoc postremum a nobis ante relatum est. Arius *μυσογυνής* fortunatum existimabat ab uxore liberari.

XXV. Narratur & illud Catonis dictum, *si sine uxore mundus esse possit, vita nostra non esset absque Diis.* Sensit felicissimam hominum vitam fore, si datum esset a conjugio liberos vivere. Sed ut idem ait apud A. Gellium, *cum illis incommode vivitur, sed sine illis omnino non vivitur*, ut merito dici possit uxor necessarium malum.

XXVI. Orsines Satrapes, quum Alexandrum & hujus amicos muneribus amplissimis honorasset, Bagoæ eunucho nihil dedit. Sed admonitus ab amicis, quod is Alexandro cum primis esset carus, respondit, *se Regis amicis honorem habere, non scortis, nec apud Persas esse moris, ut viri mares ducant.* Agnoscas in hoc Satrapa mentem Cyro generis auctore dignam. Honorare noverat, adulari non poterat: quum hodie quoque cernantur in aulis, qui scortis, morionibus ac lenonibus Principum plus deferant honoris, quam genere ac virtute præcellentibus viris.

XXVII. Medius ex Alexandri parasitis unus, solebat

¹ Aliter hoc apophthegma refert *Lucianus*, in aureo libello de conscribenda historia, quem vide.

alios adhortari, ne metuerent quodvis crimen in quemvis intendere. Adjecit scelerato præcepto causam appositam: *Ut maxime*, inquit, *sanctum vulnus qui delatus est, manet tamen cicatrix.* Non arbitror quemquam esse Diabolum tam impium, qui rem magis nefariam possit suggerere. Et quo foedius est crimen, hoc tenacius hæret apud multos criminis suspicio, vel in innocentissimum. Audi vi Ducem quemdam his verbis adhortantem suos milites nauticos ad quidvis prædandi temeritatem. Rapite quidquid potestis, siue merces sint amicorum, siue hostium: nam ut qui spoliati sunt sic agant apud Principem, ut compellamur restituere, semper aliqua prædæ portio remanet apud nos.

XXVIII. Gorgias Sophista quum forte fortuna legisset Platonis Dialogum sui cognominis, qui Gorgias inscribitur, dixisse fertur, *ὡς καλῶς οἶδε Πλάτων ἱαμίζειν*, ut pulcre novit Plato jambissare, hoc est, *mordere.* Nam is pes primum ab Archilocho, ni fallor, repertus est ad maledicendum: unde & nomen habet, vel a muliere petulante & baccha, vel a mittendis jaculis. Siquidem in eo Dialogo proscindit Sophistas, id quod nusquam non facit.

XXIX. Rhodius quidam, de quo nobis antea dictum est, ob intempestivam libertatem a Tyranno conjectus in caveam, in qua more nocentis bestię alebatur ad cruciatum & ignominiam, amputatis naribus ac foedata vulneribus facie, quum ab amicis admoneretur, ut inedia sibi malorum finem quæreretur: *Cuncta*, inquit, *homini quoad vivit speranda sunt.* Citius illum laudarem, quam istos, qui ob causas non admodum graves confugiunt ad laqueum, aut ad præcipitium.

XXX. Anniceris quidam Cyrenæus aurigandi peritia fuit insignis: & ut egregius artifex, ita gloriosus artis ostentator, venit in academiam Platonis: atque illic rationes omnes procurrendi, recurrendi, flectendi currum, & per eandem interdum orbitas redeundi ostentabat. Admirantibus cæteris, Plato negabat, *sibi videri probabile, eum virum qui totum animum inutili studio dedisset, ad ullam rem gravem ac frugiferam esse idoneum.*

XXXI. Themistocles quum adversus Barbaros describeret Athenis exercitum, & in theatro ex illius gentis more producti essent galli gallinacei, atque inter sese commissi mira pertinacia inter se depugnarent ad necem usque, rem ludicram vertit in seriam cohortationem. Sic enim civis suos affatus est. *At isti*, inquit, *neque pro aris ac focis, neque pro liberis depugnant, sed tantum quod vincit turpe sit.* Quo igitur animo vos esse par est, quibus pro salute patriæ, pro carissimorum incolumitate, pro libertate certamen est.

Subactis a Barbaris Lacedæmoniis, Leptines dicebat Græciam esse factam *μονόφθαλμον*, id est, *luscam*: sentiens, Atticam & Laonicam esse cordatissimas Græciæ partes. Meminit Aristoteles in Rhetoricis.

XXXII. Apud Jassios, populum magna ex parte piscibus victitantem, citharædus quidam in foro ostentabat artem. Verum simul atque tintinnabulum crepitu signum dedit adesse pisces venales, turba subito deseruit cantorem, & ad piscium mercatum advolavit: uno excepto, qui quod surdaster esset, tintinnabuli sonitum non audierat, aut certe non attenderat. Huic citharædus propius accedens, gratias egit, quod & artem honorasset, & ipsum non passus sit esse prorsus desertum. Tum ille, *an crepuit tintinnabulum?* Ut annuit, *valebis*, inquit, *egregie magister*, seseque mox ad pisces proripuit. Citharædo liberum erat sibi canere & Musis. Longe major est nobis cura ventris quam artium liberalium.

XXXIII. Romæ in foro pendebat tabula quædam habens imaginem pastoris vetuli cum pedito; de hac Teutonum Orator rogatus, quanti eam æstimeret, satis Germanice respondit, *se nolle sibi dono dari talem virum ac verum.* Barbarus non agnovit artificium, tantum spectabat formam. Atqui quæ natura deformia sunt, plus habent & artis & voluptatis in tabula.

XXXIV. Gorgias Leontinus extremæ jam ætatis, quum sentiret somnum letalem obrepere, amico qui affidebat percontanti quo pacto haberet: *Somnus*, inquit, *jam incipit me fratri suo commendare.* Homerus enim somni fratrem appellat mortem. Nam mors Græcis masculus est: Simile quiddam de Diogene retulimus antea.

XXXV. Ismenias insignis tibicen discipulis suis non minus

minus ostendebat male canentes ac scite canentes, dicens, *ad hunc modum canere oportet, ad hunc nequaquam.* Admonuit & Quintus Fabius, in scriptis Rhetorum non tantum indicari debere bene dicta, sed & mala.

XXXVI. Demochares dixit, *quemadmodum nemo possit e thymbra sive satureja facere bonam lanceam, ita nec e Socrate probum militem.* Sentiens, militibus convenire ferociam, quum Socrates esset omnium injuriarum tolerantissimus. Quidam hoc tribuunt Crateti.

XXXVII. Melanthius negabat, *eam iram videri gravem quam mentem cogat emigrare, sed quae prorsus excludat domo.* Sentiens, probis etiam ingeniis adjunctam esse iracundiam, sed hoc vitium esse tolerabile si celeriter animus ad se redeat, & pro ira rationem in consilium adhibeat. At si perturbatio penitus insidat animo, ita ut excussa ratione feratur effreni impetu, certa perniciēs est.

XXXVIII. Isocrates pueros candidos, ac felici ingenio natos appellare solebat *θεῶν παῖδας*, id est, *Deorum filios*, eo quod hominis mens divinæ sit originis, qua qui præcellit, Deos parentes referre videtur. Prisci Dæmonibus attribuebant corpora, eosque Deorum filios appellabant. Dæmones autem a scientia dicti sunt, quasi *δαιμόνες*. Idem de duobus auditoribus suis Theopompo & Ephoro, quorum prior erat acerrimo ingenio, alter leni, dicere solebat, *Se alteri adhibere calcaria, alteri frenos.* Præcipuum est ut Doctor animadvertat genium ac naturam discipulorum. Meminit Marcus Tullius libro de claris Oratoribus.

XXXIX. Demonax Cynicus Philosophus, quum videret Athenienses hoc agere, ut Barbarorum exemplo gladiatorum spectacula in urbem inducerent, *nolite*, inquit, *ὁ καὶ νῦν, istam crudelitatem prius admittere in civitatem vestram, quam Misericordia aram sitis demoliti.* Significans, non convenire, in ea civitate in qua Misericordia pro Dea coleretur, spectari plusquam ferinam crudelitatem.

XL. Cornificius Poeta, videns milites in bello quod inter Augustum & Antonium gerebatur, frequenter fugere, appellavit eos *lepores galeatos*.

XLI. Philoxenus Poeta quum in Sicilia fundum ac domum opulentam nactus esset, & animadvertisset illius gentis luxum ac delicias; *Per Deos*, inquit, *hæc bona me non perdent, sed ego potius illa.* Moxque cessit aliis hæreditatem, & e Sicilia abnavigavit.

XLII. Furnius Antonii partes sequutus fuerat. At posteaquam victoria cessit Augusto, metuens sibi subornavit filium, qui a victore veniam peteret. Petiit & impetravit. Tum Furnius his verbis Cæsari gratias egit: *Hæc una, o Cæsar, abste mihi facta est injuria, effecisti ut mihi & vivendum & moriendum sit ingrato:* significans, tantam esse ejus beneficii magnitudinem, ut nulla ex parte par esset referendæ gratiæ. Reprehensionis colore blanditus est Principi.

XLIII. Cillicon quidam sive Acheus Miletum patriam prodiderat Priensibus. Quo nomine merito habebatur omnibus exosus, cujus perfidiam lanus quidam Theagenes sic ultus est. Cillicon adiit Theagenem in macello ementurus carnes. Lanus dissimulato odio porrigit carniū partem, veluti refecturus quod superesset. Cillicon profert dextram ex adverso retenturus carnes: Theagenes machæra sublata proditoris manum amputavit, ac ne id videretur errore factum, addidit, ista saltem manu posthac non proditurus es ullam civitatem. Applaudebatur lanio, quod impium pro dignitate tractasset. Hinc adagium, *Cillicontis exitium:* retulimus hoc in Chiliadibus.

XLIV. Celebratur C. Cæsaris dictum, quod prætextatus adhuc depromississe fertur in quemdam modulatus orantem: *Si legis, cantas: si cantas, male cantas.* Quidam latrant orantes verius quam loquuntur. Sunt qui Rhetoricam pronunciationem adfectantes, medii sunt inter canentem & loquentem. Meminit hujus Quintus Fabius.

XLV. Tiberius Cæsar Attilio Butæ viro Prætorio, quum ad inopiam per luxum ac socordiam redactus fateretur ac deploraret paupertatem suam; *Sero*, inquit, *experrectus es.* Dormiunt temulentix ac luxui dediti verius quam vivunt. Nam vita vigilia est. Refert Seneca in Epistolis.

XLVI. Cato Senior dicebat, *privatarum rerum fures*

¹ Lege, *ὁ κίνας*, nam Athenienses alloquitur, non Cynicos. Vide Lucianum in ejus vita.

in compedibus vitam agere, publicarum in auro & purpura conspicuos incedere. Olim simplex furtum non puniebatur capite, sed vincti compedibus præstabant operam. At longe gravius crimen est peculatus quam furtum. Et tamen qui fiscum Principis, qui Rempublicam compilant, Magnates fiunt.

XLVII. Galba parasitus objicientibus quod in otio viveret; *Nemo*, inquit, *cogitur ad reddendam otii sui rationem:* innuens nullos tutius vivere quam otiosos. Nam rerum gestarum rationem poscuntur qui tractant negotia, at ab otiosis ea ratio non potest exigi.

XLVIII. Pythagoras tria præcipue dicebat a Diis optanda in hac vita: *Bonam valetudinem, formam, ac divitias*, quod homo cætera sibi præstare posset. Quamquam illud *ὕγιαίνειν*, non minus ad animi sanitatem quam ad corporis pertinet.

I. Cato Senior ajebat, *se demirari, quod non rideret aruspex, quoties adspiceret aruspicem:* sentiens, totum hoc divinationum genus imposturam esse, qua populo fiebat fucus. Id quum non fugeret ejus artis peritum, mirabatur quod aruspex aruspicem posset videre absque risu. Solent enim impostores inter se ridere multitudinis stultitiam. Refert M. Tullius lib. de Divin. 2.

II. Demonax Cynicus interrogatus quid sentiret de conflictu duorum, quorum alter inepte proponebat, alter absurde respondebat, ait, *sibi videri alterum mulgere hircum, alterum supponere cribrum.*

III. Pericles quum urgeret belli necessitas, Palladis ornamenta vendidit quadraginta talentis auri: & admirantibus ab illo rem sacrilegam admitti, respondit, *ex hostium manubiis posse illi reddi cultum nihilo deteriore.*

IV. Persæ dicere solebant esse duo peccata, quorum prius sit esse debitorem, alterum mentiri: quod obæratum plerumque mentiuntur, dum pollicentur in diem, nec præstant quod pollicentur.

V. Messala vir exactissimi judicii ac Romanæ linguæ observantissimus quum audisset M. Portium Latronem declamantem, dixit, *sua lingua disertus est:* Desiderans, videlicet, in eo Latini sermonis elegantiam, quum ingenium esset felix. Sed hunc Latronem Seneca cæteris omnibus anteponit.

VI. Cassius Severus, quum ex Senatus consulto libri illius exurerentur; *Nunc*, inquit, *superest ut ipse comburatur, qui illos edidit.* Quod animo insculptum est, nisi cum vita eripi non potest.

VII. Montanus Attilii Butæ carmen recitabat. Quumque quidam indignaretur, quod toto die recitasset, negaretque ad illius recitationes accedendum, Natta Pinarius ait; *Numquid possum liberalius agere? paratus sum illum audire ab exortu solis usque ad occasum.* Gaudebat enim is Poeta subinde repetere ortus & occasus descriptionem. Notat autem & Horatius eos qui ornatus gratia vel immodice, vel non suo loco adfectant tales descriptiones:

Aur flumen Rheni, aut pluvius describitur arcus.

VIII. Quum a Montano recitarentur versus, quibus exortus solis describebatur, Varus Eques Romanus dixit: *incipit Buta dormire.* Rursus quum succederet descriptio occasus: *Quid dicit*, inquit, *jam nox est? Ibo & Butam salutabo:* eodem scommate taxans, & adfectatum carminis decus, & Butæ præposteram vitam:

IX. Demetrius dicere solebat, *nihil sibi videri infelicius eo cui nihil in vita accidisset adversi:* quod oporteat talem hominem aut sibi ignotum esse, ut qui numquam sui periculum fecerit, aut Diis invisum ut quem præterierint, velut ignavum, nec idoneum ad fortunæ conflictum.

X. Libertinus quidam prædives ajebat *sibi facilem fuisse viam ad divitias posteaquam penituerat ipsum bonæ mentis.* Sed hanc illiberalem vocem Demetrius graviter castigavit apud Senecam, per ironiam ostendens commodissimam ad parandas opes viam, si quam impudentissime aduletur.

XI. Crispus Passienus dicebat, *adulationi non esse claudendum ostium, sed aperiendum: verum ut solet amica, qua si impulsit, grata est, gratior si effregit.* Sensit, non probandos eos qui prorsus non ferunt ullam adulationem, quam ut adfectare turpe est, ita ingerentem se non oportet omnino repellere. Prodest enim in hoc ut homo perspiciat qualis esse debeat.

XII. Plancus ajebat, *non esse occulto aut dissimulate blandiendum, quod periret procacia si lateat*. Fortasse proprocacia, quod erat scriptum, legendum est, *procatio*; ut sit sensus: Adulator ut procus captat gratiam: procus autem si tam recte ambiat, ut puella non sentiat, perdit operam.

XIII. Latro Porcius, cujus ingenium supra modum miratur Seneca, fuit enim illi condiscipulus, quum Maxillus Rhetor exilitatem orationis suae imputaret controversiae, diceretque, *neceffe est me per spinosum locum ambulantes suspensos habere pedes: Non me hercule*, inquit, *tui pedes spinas calcant, sed habent*. Nam alter ariditatem ingenii imputavit materiae.

XIV. Asinius Pollio dicebat, *in causa verecunda numquam tentari debere improbam questionem*. Notavit Rhetores, qui in declamando moverent quaestiones nihil ad causam facientes.

XV. Ofcus Rhetor erat non infacundus, sed illud dictionem illius vitiabat quod nihil diceret absque schemate, cui quum Pacatus Rhetor Massiliae mane occurrisset; *Poteram*, inquit, *dicere, ave Ofce*. Schematum adfectatorem salutavit schemate, quum nusquam minus locus sit schemati, quam in quotidiana vulgarique salutatione. Per Iro-niam itaque usus est occupatione, ut diceret, quod non dicebat, quum sine tropo dicere posset, *ave Ofce*.

XVI. Severus Cassius, *qui alienas sententias paucis immutatis vocibus usurparent pro suis*, dicere solebat, *eos esse similes furibus, qui poculis alienis mutarent ansas ne possent agnoscere*.

XVII. Demonax dicebat, *nequaquam hominibus irascendum esse si delinquerent, sed corrigenda vitia*: nimirum, exemplo Medicorum, qui non indignantur aegrotis, sed morbo medentur. *Nam hominis est peccare, Dei vero, aut hominis Deo proximi, emendare peccata*.

XVIII. Accusatus, quod numquam sacrificasset Minervae; *Numquam*, inquit, *existimavi illi meis victimis opus esse*: notans ineptam vulgi superstitionem, qui putabat Deos hostiarum nidore delectari.

XIX. Idem Phavorini dictionem ut nimium compositam, ac mulieri congruentiorem quam Philosopho, solebat dictionis inceslere. Id indigne ferens Phavorinus adiit Cynicum percontans, quis esset ille a quo derideretur: *homo*, inquit, *cujus auribus difficile est imponere*. Philosophum ut vestis neglectior, ita & oratio decet inadfectata.

XX. Rogatus a Sophista quopiam, quod viaticum attulisset ad Philosophiam, admodum Cynice respondit, *ὀρχαίς*, id est, *testes*, significans se nudum accessisse.

XXI. Alteri percontanti, quam Philosophiae sectam potissimum amplecteretur. *Quis*, inquit, *tibi indicavit me esse Philosophum?* Moxque vehementer secum ridens abiit. Interrogatus quid rideret; *An non magnopere ridiculum*, inquit, *si tu me ex barba judicas Philosophum, ipse barbam non habens*.

XXII. Adolescenti lascivius culto, qui quaestionem Sophisticam proposuerat, nihil aliud respondit quam, *πεπαιγν ὁ πατήρ*. Vox anceps est ad conficientem quod colligit, & ad obscenum sensum. Quumque adolescens indignatus respondisset, at ego tibi virum ostendam. Demonax admiranti similis, *Quid*, inquit, *num etiam virum habes?*

XXIII. Athleta quidam ab eo reprehensus quod victor in Olympiis cultu molli floridoque uteretur, lapidem illi incussit in caput, ita ut sanguis ex vulnere proflueret. Id factum indigne ferentes qui aderant, hortati sunt ut adiret Proconsulem; *Nequaquam*, inquit, *ὁ viri, ad Proconsulem, sed ad Medicum potius*. Prius esse debet homini, ut malo accepto medeatur, quam ut regerat in alterum.

XXIV. Proteo cuidam objicienti quod morderet omnes, nec tamen Cynicum viveret; *Amice*, inquit, *non vivis hominem*.

XXV. Physico quodam multa de Antipodibus differente, ostensis in puteo umbris, rogavit, *num illos Antipodas diceret?* Ridens absurdam quaestionem. Quamquam nunc compertum est, esse veros Antipodas.

XXVI. Herodem Sophistam immodice lugentem Pollucis obitum praematurum, quum vellet illi currus & equos velut adscensuro jungere, atque etiam coenam apparare, adiit Demonax; *En tibi*, inquit, *a Polluce litteras*. Exhilarato Herodi, & quid vellet Pollux sciscitanti; *Incu-*

sat, inquit, *te, quod cunctis ad ipsum venire*: significans, Pollucem ad ipsum non rediturum, sed recte parari currum, si vellet sequi defunctum.

XXVII. Alium quemdam filii mortem inconsolabiliter lugentem, & in tenebris abditum adiit, certo promittens se filii umbram ab inferis revocaturum, si tres ex hominum numero sibi nominare posset, qui nullius luxissent obitum. Quumque is cogitationem per omnes notos circumferens, ne unum quidem reperisset luctus expertem; *Quid igitur*, inquit, *te ipsum discrucias, homo, quasi novum aliquid accideris?*

XXVIII. Quum a quodam quaesisset aliquid, atque ille verbis obsoletis ac priscis responderet; *Ego*, inquit, *amice, te nunc percontor, at tu perinde respondes, quasi regnaret Agamemnon*.

XXIX. Cuidam dicenti, *Eamus in Aesculapii templum, o Demonax, pro filii salute deprecaturi Deum*; *Addeone*, inquit, *surdastrium existimas Deum, ut nos nisi in templo non sit auditurus*.

XXX. Ad Agathoclem Peripateticum arroganter jactantem, sese & solum & primum esse Dialecticorum: *si solus*, inquit, *es, qui primus esse potes: si primus, qui solus?*

XXXI. Quum apud Athenienses audisset praefatione solenni a sacris submoveri Barbaros, rogabat *quamobrem id facerent, quum ea sacra tradidisset ipsis Eumolpus natione Thrac, nimirum Barbarus*.

XXXII. Quum legatus navigaturus in Asiam, navem conscendisset, & a quodam interrogaretur, num metueret, ne naufragio ejectus a piscibus devoraretur: *Quid*, inquit, *metuam a piscibus, qui tot pisces devorant?*

XXXIII. Quemdam infeliciter declamantem admonuit, ut sese diligenter exerceret: quumque is respondisset, *numquam apud me non declamo*. Nil igitur mirum, inquit, *si dicis inepte, qui hactenus semper stulto auditore solitus sis uti*.

XXXIV. Quum Athenis quidam Romanus Senator filium ad Demonactem adduxisset, eleganti forma, vestitu delicato, ac deliciis effoeminatum, diceretque, *salutat te, o Demonax, filius meus: pulcer est*, inquit, *& te dignus, & matri non absimilis*. Utrumque poterat dici in laudem. Nunc patrem notavit ex filii moribus, & matri similem dixit mollem & eviratum deliciis.

XXXV. Conspicatus augurem quemdam in publico vaticinia sua vendentem; *si potes*, inquit, *ea qua Parca statuerunt arte tua depellere, exiguum mercedem postulas*; *Sin qua fatis decreta sunt omnino sunt eventura, quid tua prodest divinatio?* Bis miser esse cupit, qui mala quae vitari non possunt amat praescire.

XXXVI. Senex quidam Romanus bene robusto corpore, qui armatus sese ad palum exercuerat, rogavit Demonactem num magna vehementia videretur depugnasse; *Nimirum*, inquit, *adversus hostem ligneum*: innuens, illum in vera pugna fore meticulosum.

XXXVII. Cuidam qui purpura indutus sese insolentius ostentabat, in aurem dixit; *Hec tu, hoc ante te gestabat ovis, & ovis erat*: significans, illum nihilo minus stupidum esse si gestaret purpuram.

XXXVIII. Quum aliquando in balneis refugeret ingredi aquam ferventior, & alius illum appellaret meticulosum; *Quid*, inquit, *an hoc pro patria passurus essem?* Sentiens, temeritatis esse non fortitudinis, subire periculum, ni ob causam gravem & honestam fiat.

XXXIX. Percontanti qualia putaret esse apud inferos: *Exspecta*, inquit, *& simul atque illuc venero, per litteras tibi significabo omnia*: impie sentiens, nullos esse inferos. Nec enim credebat animarum immortalitatem.

XL. Admeto Poetae insulso jactanti epigramma monostichon, quod testamento mandasset suae addendum statuae: carmen erat:

Corpus humo tegitur, Admetus ad astra volavit: respondit, *adeo sibi placere carmen, ut magno emptum cu-peret, si jam nunc esset adscriptum*. Recte optans illi mortem, qui vita erat indignus.

XLI. Demonacti seni crura intumuerant; id videns quidam, *quid istud*, inquit, *malis est, Demonax?* Tum ille, *Charon*, inquit, *me momordit*. Pro cane dixit Charontem, innuens, senectutem morti vicinam.

XLII. Ad

XLII. Ad Lacedæmonium flagris sævientem in servum; *Desine*, inquit, *te servo tuo similem ostendere*. Laconum enim erat, flagrorum patientia gloriari.

XLIII. Cynico cuidam arroganter jactanti pallium, peram & baculum, ac subinde vociferanti, se Antisthenis, Cratetis ac Diogenis sectatorem esse: *impudenter*, inquit, *mentiris, quum sis Hyperida discipulus*. Alludit ad vocem ὑπερίδης, quod est per arrogantiam despicere. Est autem & Rhetoris nomen Hyperides.

XLIV. Proconsul Cynicum quemdam a quo publice fuerat proficissus ob unguenta ac mollitiem, ad supplicium arripi jussit. Huic deprecator aderat Demonax; dicens ignoscendum Cynico, si quid dixisset mordacius, *id esse secta vitium, non hominis*. At quum Proconsul non negaret veniam, sed si quid simile denuo committeret, rogaret, quas poenas esset daturus: *profecto*, inquit Demonax, *tum hominem totum inungi, ac forcipe velli jubebis*. Plusquam Cynice momordit, qui Cynicæ mordacitatis agebat patronum.

XLV. Alteri cui Imperator ingentem exercitum commiserat, sciscitanti quomodo posset delegatam provinciam quam optime gerere; *Si*, inquit, *ira vacaris, & quam minimum loquens, plurima audieris*. Ira ad omnem functionem inutilis est, & proverbio quoque Princeps jubetur & æqua & iniqua audire.

XLVI. Rogatus an Philosophus etiam placentis vesceretur: *Quid*, inquit, *num putas apes stultis tantum mellificare?* Placentæ melle condiebantur, saccari usu nondum reperto.

XLVII. In Ruffinum claudum multo tempore familiarem Peripateticis dixit, *nihil esse turpius Peripatetico claudo*. Alludit huc, quod Peripatetici dicuntur ab *inambulatione*, quæ non convenit claudo.

XLVIII. Epicteto Cynico suadenti ut uxore ducta daret operam liberis. Neque enim id indignum esse Philosopho: *Da mihi*, inquit, *igitur unam e filiabus tuis*. Notans, illum inepte suadere alteri, quod ipse non faceret.

XLIX. In Herminum Peripateticum qui semper in ore habebat decem Aristotelis Categorias, ita lusit: *Equidem arbitror, mi Hermine, te non indignum decem categoriis*. Jocus est ex ambiguo vocis. *Categoris* Græcis vel *pradicamenta* dicuntur vel *accusationes*.

L. Jurisperito dixit, *leges prorsus videri inutiles, ut quibus boni non egerent, mali nihilo fierent meliores*.

LI. Morientem amici rogabant, quomodo vellet sepeliri; *Ne quid*, inquit, *ista res vos habeat sollicitos*. *Fator me sepeliet*.

LII. Dicentibus, indignum facinus si talis viri corpus laceraretur a canibus. *Quid*, inquit, *incommodi, si & mortuus alicui sim usui?*

LIII. Bion eos qui auscultarent adulatoribus dicebat *esse similes amphoris, quæ auribus circumaguntur*.

LIV. Pindarus cuidam commemoranti, quod ipsius laudes ubique prædicaret; *Ego*, inquit, *pro isto officio bonam repono gratiam, efficiens ut vera prædices*. Vera virtus nihil moratur hominum laudes. Eas qui prædicant plus debent iis quos laudant, quam ipsis debent qui laudantur.

ALPHONSUS Aragonum Rex.

I. Eques quidam ingens patrimonium per luxum ac libidinem absorbuerat, atque insuper magnam æris alieni vim contraxerat. Pro hoc intercedentibus quibusdam apud Alphonsum Aragoniæ Regem, ne saltem quæ debebat corpore luere cogeretur. Alphonsus respondit: *Si tantam pecuniam vel in sui Regis obsequium, vel patriæ commodis, vel sublevandis propinquis impendisset, audirem: nunc quoniam tantas opes impendit corpori, par est, ut luat corpore*.

II. Commemorantibus quemdam ex Hispaniæ Regibus dixisse, *non decere Principes viros scire litteras*; exclamavit, eam vocem bovis esse non hominis. Non omnes litteræ conveniunt Principi, sed eæ quæ Politicæ tradunt, aut Ethicæ, quæque recte ac secus gestorum exempla commonstrant, id quod facit Historia.

III. Hunc quum adissent legati Matricienses, in quorum agris tum agebat Alphonsus, consulentes utri juberet ipsos gratificari, Nicolaone Picinino, an Francisco Sphortix, respondit, *ambos pro amicis habendos, sed nihilo secius*

ab ambobus tamquam ab inimicis cavendum. Id temporis inter Nicolaum & Franciscum similtas intercedebat, ac Rex nondum statuerat utrum vellet in societatem recipere, quum utrumque ob diffidium non posset.

IV. Idem dicere solebat, ita demum matrimonium tranquille citraque querimonias exigi posse, si maritus surdus fiat, uxor cæca: innuens, opinor, scæmineum genus obnoxium esse zelotypiæ, atque hinc oriri rixas & querimonias: rursus maritis permolestam esse uxorum garrulitatem, qua molestia cariturus sit, si fiat surdus: nec illa vexabitur adulterii suspicione, si careat oculis.

V. Ajebat, *si sibi contigisset nasci temporibus, quibus Romana Respublica florebat, se constructurum fuisse contra Curiam templum Jovi Positorio, in quo priusquam venirent in Senatum Patres Conscripti, odium, amorem, ac privatos affectus omnes deponerent*. Alludit ad priscorum morem, qui Jovem multis cognominibus insigniebant, nunc Statorem, nunc Gamelion, nunc Genethlion, nunc Philium, nunc Xenion appellantes. At si tam multa possit Jupiter, illud in primis præstandum erat, ut in Synodis, in judiciis, in senatibus, in quibus de Republica consultatur, nihil haberent momenti affectus privati. Nam hi sunt qui frequenter & civitates & regna bellis committunt, ac pessumdant denique.

VI. Quum forte mulierem quamdam impudentius saltantem adspexisset; *Exspectate*, inquit, *mox Sibylla edet oraculum*. Sentiens, saltationem infantiæ genus esse. Sibylla autem vates, non edebat oracula nisi furore correpta. Mihi quoque sæpenumero qui saltationem tumultuosam agitant, visi sunt afflati furore quodam, præsertim scæminæ.

VII. Admonitus ne nimia lenitas exiret in contemptum, & ex contemptu nasceretur perniciēs: *Magis*, inquit, *cavendum, ne severitas conciliet invidiam, unde majus exitii periculum*.

VIII. Quum eques quidam ab hostibus captus, & ab iisdem emissus carcere, Regem adisset, in solatium calamitatis multa postulavit ab eo, & impetravit. Quo digressus Rex dixit ad familiares; *Dispeream*, inquit, *ni metui, ne uxorem etiam meam deposceret eques meus*.

IX. Familiares illi rusticum quemdam velut ignaviæ exemplum ostenderunt, qui porrectus humi vescebatur uvis. Hic Rex, *utinam mihi sic per otium comedere datum esset a Superis*. Simile quiddam narratur de Ptolemæo Rege: quum antea se jactaret reperisse immortalitatem, tandem podagra discruciat, conspiciebat Ægyptios aliquot plebejos sic temere apud flumen discumbentes: *Utinam*, inquit, *saltem ex istis unus essem*.

X. Equiti subinde aliquid a Rege flagitanti, sed mox quod acceperat profundenti: *Si pergam*, inquit, *tibi dabo quæ petis, citius me pauperem effecero quam te divitem*: nam qui tibi donat, nihil aliud quam aquam infert pertuso dolio.

XI. Interrogatus quos e civibus haberet carissimos, *Qui magis*, inquit, *pro me metuunt quam me*. Sentit, illos esse ex animo amicos, qui Principem magis amant quam timent.

XII. Ajebat, *olim inter Jovem, Neptunum & Plutonium omnium rerum partitionem trifariam esse factam, & horum unumquemque sua sorte contentum esse, nec occupare aliena: at inter homines neminem sua portione contentum esse, nec ullam partitionem esse stabilem, sed omnes πλεονεκτην*.

XIII. Percontantibus utri rei plus debere se fateretur, libris an armis: *Ex libris*, inquit, *& arma & armorum jura didici*: hac voce profitens se libris debere omnia.

XIV. Magnopere laudare solebat dictum nescio cujus, hostibus fugientibus *pontem argenteum construendum esse*: sive quod existimaret multo optabilius esse, hostes in fugam vertere quam occidere: sive quod putaret hostes pecunia sollicitandos, ut ab acie discederent.

XV. Dicebat, *sibi videri eos maxime insanire, qui uxorem fugitivam perquirerent*. Significans, magnæ felicitatis esse ab improba muliere liberari.

XVI. Improbo cuidam ac vecordi, jactanti reperisse se virum sapientem; *Et qui fieri potuit*, inquit, *ut sapientem dignosceret stultus?*

XVII. Quum cœnanti fenex quidam importunus & garrulus sine fine obstreperet, exclamasse fertur & dixisse,

Tom. IV. Aa 3 A fine.

Asinorum conditionem esse potiore quam Regum. Nam illis dum pascuntur dominos parcere, Regibus neminem.

XVIII. Demetrius gravi calamitate affectus, dixit, referente Seneca; *Hoc unum, Dii immortales, queri possum, quod non antehac mihi voluntatem vestram notam fecistis. Prior enim ad ista venissem, ad qua nunc vocatus adsum.* Maluisssem offerre quam tradere.

XIX. M. Antonius Orator, rogatus quam ob causam nullam umquam orationem scripto mandasset; *Ut, inquit, inficiari queam a me dictum esse, si quid forte aliquando dixi, quod opus non erat.* Labilis est hominum memoria, ut ægre reperias duos, qui quæ simul audierunt, eodem modo referant. Hinc parata tergiversatio, non dixi, aut non sic dixi, aut dixi quidem, sed hoc adjeci.

XX. Calanus Indus ad mortem proficiscens, quum conscenderet rogam ardentem; *O præclarum, inquit, discessum evita, quum, ut Herculi contigit, mortali corpore cremato animus in lucem excesseris.* Hunc quum Alexander admoneret, diceret si quid vellet; *Optime, inquit, propediem te videbo.* Idque evenit, nam Alexander paucis post diebus mortuus est. Refert M. Tullius lib. De divinatione primo.

XXI. Quidam causam detulit ad Oratorem, is negavit: detulit ad alterum, qui recepit. At is qui detulerat dicere solebat, *sibi gratiorem fuisse orationem ejus qui negarat, quam ejus qui recepit: quod ille comiter recusasset, hic gravate et inameno vultu recepisset.*

XXII. C. Cotta qui in ambitione fuit artifex, dicebat, *se se operam suam in eo quod non contra officium peteretur, sole- re polliceri omnibus, sed impertire iis apud quos optime poni ar- bitraretur.* Sensit, nulli promittendum, quod esset præter honestum: nulli tamen negandum, quod non contra officium peteretur. Comitatis est benigne polliceri, sed quoniam omnibus opera præstari non potest, eligendi sunt quibus eam impertias. Utrumque refert Q. Cic. ad fratrem De petitione Consulatus.

XXIII. Gallus Jurisperitus, si quis negotium ad ipsum detulisset in quo de facto quærebatur, dicere solebat; *Nihil hoc ad jus, ad Ciceronem ito.* Sensit Gallus, aliud esse officium Jureconsulti, aliud Oratoris. Nec esse necesse de his quæ ad alienam professionem pertinent, respondere. Refert M. Tullius in Topicis ad Trebatium.

XXIV. C. Lucilius dicere solebat, *nolle se sua scripta legi, nec a doctissimis, nec ab indoctissimis,* quod hi nihil intel- ligerent, illi plus scirent, quam ut posset illorum judicio satisfacere. Id exprimebat hujusmodi versu Trochaico:

Persium non curo legere, Lalius Decimum volo.

Erat Persius illius ætatis omnium doctissimus habitus. Læ- lius erat vir bonus, & non illitteratus, sed nihil ad Persium. Refert M. Tullius cum aliis aliquot locis, tum libro De oratore secundo.

XXV. Antimachus Clarius Poeta, quum convocatis auditoribus recitaret ingens volumen quod conscripserat,

& ab omnibus esset destitutus, excepto Platone; *Legam, inquit, nihilo minus, Plato enim mihi instar est omnium.* Re- fert M. Tullius Lib. De claris Oratoribus.

XXVI. Servilius Vacia vir Prætorius ac prædives, odio negotiorum abdiderat se in villam suam, quam habe- bat non procula Cumis, nec alia re notus fuit, quam ejus villæ otio. Itaque qui negotiis premebantur, exclamare solebant: *O Vacia, solus scis vivere.* Hujus tamen ignavum & sine litteris otium damnans Seneca Ep. 55. *negat illum scire vivere, sed latere.* Eoque nonnumquam villam præter- iens joco dicere solebat, *Hic situs est Vacia:* subindicans, nihil interesse inter mortuum & inerti otio abditum.

XXVII. Quintilianus vehementer probat dictum cujusdam Oratoris, qui apud Cæsarem, ut opinor, accusa- bat Cossutianum Capitonem, hominem arrogantem, & ipso etiam vultu præ se ferentem confidentiam. *Erubescit, inquit, Cæsarem timere.* Cæsar erat ea potentia, ut merito fuerit a quovis metuendus. At illi reo tantum aderat arro- gantia, ut sibi turpe duceret, si videretur timere Cæsarem. Hoc dictum Fabius adolescens audivit, ut ipse refert libro sexto, capite De conclusione.

XXVIII. Urbane Flavius Virginius antifophistam quemdam suum interrogavit, *quot millia passuum declamasset,* taxans eum quod in declamando discurreret, nimiumque crebras, longas ac tumultuarias haberet ambulationes, quum M. Tullius Oratori non concedat procursiones nisi raras, moderatas ac breves. Eandem ob causam Sura Ma- nilius Domitio Afro dictus est non agere, sed satagere. U- trumque refert Fabius capite De pronunciatione.

XXIX. Salsum est & illud Cassii Severi, qui adversus patronos immodice discurrerent, ut interdum se proripe- rent in aliena tribunalia, poposcit *lineam:* alludens ad cer- tamina cursus, in quibus una linea designabat unde cursus inciperet, altera ubi desineret. Idem accommodari potest in eos qui digressionibus immodicis divertunt ab instituto.

XXX. Proculejus querebatur de filio, quod expecta- ret mortem patris: quumque filius respondisset, *Ego vero non expecto; imo, inquit, rogo ut expectes.* Detorsit verbum in contrarium sensum. Expectat mortem patris qui inhiat, & expectat qui non accelerat mortem patris. Refert Fa- bius libro nono.

XXXI. Archytas dixit judicem & aram idem esse, pa- riter enim ad utrumque confugiunt, qui injuria afficiuntur. Sentiens, tales oportere judices esse, ut oppressis sint præ- sidio. Refert Aristoteles Rhetoricorum tertio.

XXXII. Pericles dicebat *Samios esse similes pueris, qui porrectam offulam reciperent quidem, sed interim plorantes,* eo quod illi parerent imperatis, sed non sine tædio & queri- monia. Similiter Demosthenes dixit *populum Atheniensem esse similem iis qui in navi nauscant.* Siquidem ii cum magno tædio laborent, tamen eo pervehuntur quo tendit navis.

FINIS A P O P H T H E G M A T U M .

M Ω P I A Σ
E Γ K Ω M I O N.
STULTITIÆ LAUS.
DESIDERII ERASMI ROTERODAMI

DECLAMATIO,

Cum Commentariis

GERARDI LISTRII,

Et figuris

JOANNIS HOLBENII.

E codice Academiæ Basiliensis.

Accedunt,

Præfatio Caroli Patini.

Vita Holbenii pictoris Basiliensis.

Opera Holbenii.

Epistola Gerardi Listrii ad Joannem Paludanum, &

Præfatio Erasmi ad Thomam Morum.

SI COLBERTUS humum prior illustrasset ERASMO,
 Lectorum studiis hoc caruisset Opus.
 Nam quis STULTITIÆ laudes miretur, ab uno
 Orbem conspiciat si SAPIENTE regi?
 Nunc, quia COLBERTO DI tempora nostra beaurunt,
 Hoc sibi præscripto nomine prodit Opus.
 Scilicet HOLBEINUS quod pinxit, finxit ERASMUS:
 Iste VIR exemplo corrigit omne suo.

OWENUS in ERASMO.
 Nunc Desiderium desiderat orbis Erasmus,
 Cui soli licuit scribere quod libuit.

OWENUS in ERASMI MORIAM.
 Stultitiæ laudem scripsisti primus, Erasme.
 Indicat ingenium stultitia ista tuum.

IN MORIAM ERASMI
 Picturis HOLBENII exornatam.
 Rex Macedum Coe tumidus pictore, cani se
 Mæonio doluit non potuisse seni.
 Stultitiæ potior fors est; hanc alter Apelles
 Pingit, & eloquium laudat, Erasme, tuum.

S E B. F B S C H I U S Basil.

P R Æ

P R Æ F A T I O C A R O L I . P A T I N I .

Oties recusas **STULTITIÆ LAUDES** iterum prelo subicere operæ pretium esse duxi, cum ad tantam ejus libelli penuriam redacta sit litteraria respublica, ut licet in omni fere lingua & regione semel iterumque excusum, venalem tamen vix reperiatur, adeo ab omni hominum genere probatur; quin & ab improbantibus passim expetitur. Etenim asperiores illum censeat quispiam, suo genio, vel potius suis moribus infensum; certe & elegantissime & ingeniosissime scriptum fatebuntur omnes, qui & ipsum propria suæ causæ ducti conscientia vituperant. Audi Erasmum nostrum, in *Epist. lib. 10.* Antonio a Bergis Abbati Bertinico scribentem: *Ad hæc, argumentum ipsum per se jocosum est, neque tamen ullum hominum genus insector odiosus: neque quemquam nominatim taxo, nisi me ipsum. Postremo opus hoc, qualecumque est, placet eruditis totius orbis omnibus, placet Episcopis, Archiepiscopis, Regibus, Cardinalibus, atque ipsi Leoni Pontifici Maximo, qui a capite usque ad calcem totum perlegit.* Plura videas in ejusdem Epistola **OMNIBUS VERITATEM AMANTIBUS** scripta *lib. XII. p. 888.* Unde verba hæc excipere non abs re futurum existimo; **MORIAM** scripsi tranquillis rebus, quum mundus altum indormiret ceremoniis ac præscriptis hominum, haudquaquam scripturus, si horum temporum tempestatem exorituram præscissem. Sed attende, Lector amice, stultissimam hujus auctoris [Monachus is est *ψευδώνυμος* Ludovicus Leopoldus] collectionem: Si **MORIA** ideo tollit Papatum, eo quod attingit quædam vitia Pontificum, eadem opera tollit universos humani generis ordines, quoniam nullum omnino præterit intaxatum.

Clarissimum est hoc Pauli Jovii, Episcopi Nucerini judicium, in Iconibus & Elogiis clarorum virorum. Edidit **MORIAM** Erasmus, atque inde primam nominis famam longissime protulit, imitatione *Luciani Satyræ* pungentes aculeos passim relinquens, omnium scilicet sectarum actionibus ad insaniam revocatis. Opus quidem salsa aspergine perjucundum, vel gravibus & occupatis; sed sacro viro prorsus indecorum, quum divinis quoque rebus illuisse videretur. Sed mature demum quod ejus intemperantiæ, male audiendo pœnas daret, sanctiores litteras complexus est, tanta robustissimi ingenii contentione, ut vertendo *Græca*, & *Commentarios* excudendo, plura quam quisquam alius volumina publicavit, &c.

Sed ejus apologeticum scribere tum virium tenuitas, tum animus prohibet. Quod quisque mali reperiatur, prætereatur, hauriat, si quid sit boni. Cogitet, Erasmus in omnes lusisse, eo magis excusandum quod nullum peculiariter læserit. Qui ad rem plura desiderabit, epistolas legat in calce hujus libelli hac de causa appositas, leporibus, elegantibus, eruditione plenas. Mihi porro Reipublicæ litterariæ bono assidue intento, ere publica visum est libellum hunc quem pluribus & utilem & perjucundum fore perspiciebam, e Bibliotheca Academiæ Basiliensis gratioso ejus Procerum indultu denuo producere. Imagines deinde Jo. Holbenii hoc merebantur, ut non soli Basileæ, verum & toti orbi litterato communicarentur: sive artis ejus præstantiam admireris, sive quæ ex iis oritur, **DECLAMATIONIS** hujus illustrationem. Tanta enim diligentia figurarum lineas calamo circumduxit, ut ad miraculum usque illarum aliquot mihi videntur elaboratæ.

Initio libelli, hæc manu exarata leguntur: *Hanc MORIAM pictam decem diebus ut oblectaretur in ea Erasmus, habuit:* Pagina ejusdem Basiliensis editionis quinquagesima tertia, a latere Erasmi sedentis & scribentis, docti cujusdam viri hæc manu scripta sunt: *Quum ad hunc locum perveniebat Erasmus, se pictum sic videns exclamavit, Ohe! Ohe! si Erasmus adhuc talis esset, duceret profecto uxorem:* Erasmi vero manu, libro inscriptum est: **ADAGIA ERASMI**, quo indicaretur librorum sibi dilectissimus. Ad ejusdem pag. 54. *Epicuri de grege porcum* cernens Erasmus uno verbo rem totam declaraturus & in amicum lusurus, adscripsit **HOLBEIN**, quo scilicet pictoris illius mores indicaret. Pagina sequenti, ineptas ridens Scotistarum distinctiones scripsit Erasmus: *Scoti anima cacat stultalogicalia.* Sunt & alia ad marginem adscripta partim declarandi causa, si quæ obscuriora occurrerant, partim confirmandi, si quæ minus incredibilia viderentur, interim cum omnia enarrare longum nimis foret & superfluum, satius est silentio hæc præterire.

COMMENTARIOS GERARDI LISTRII RHENENSIS subjunximus, aberudita **MORIÆ** declamatione inseparabiles, pari doctrinæ gressu cum ipso contextu procedentes. Hinc conjecturam arripuerunt aliqui, eosdem non a Listrio, sed ab ipso Erasmo fuisse concinnatos, adeo mens & eruditio Scriptoris cum Commentatore conveniunt. Illam firmat Gerardi nomen, quod Erasmi parenti commune fuit, & *Rhenensis* patria: Ad Mosam enim quæ Rheni partem facit, situm est Rotterodamum, in quo natus Erasmus. Hic postea totum ejus tractum frequenter incoluit, lustratis sæpe Basilea, Argentina, Moguntia, Colonia, aliisque ad ejus oram sitis: hinc putant Erasmum sub hoc ænigmate latuisse, qui ne insolentiæ cujusdam accusaretur, quod in proprium opus commentatus fuisset, amici, bona cum illius venia, nomen sibi substituit. Accedit non modo styli æqualitas, verum & opinionum convenientia: Non enim reprehendit quod bellent Pontifices, *quod jure reprehendi poterat in omnibus etiam Christianis, mea quidem sententia.* Eandem certe in cæteris Erasmi operibus fuisse conspicuum est. Hanc in rem sunt Petri Opmeeri verba, in **OPERE CHRONOGRAPHICO**, pagina 454. *Erasmus edebat tunc quoque MORIAM, salsa aspergine perjucundum, sed Theologo prorsus indecorum opus: quod ne quid deesset, illustravit Commentariis sub nomine Gerardi Listrii Rhenensis in Batavis Grammatici: De quo male audiendo, animum ad Sacras litteras appulit, &c.* Eadem ferme recenset And. Desselius, in **BIBLIOTHECA BELGICA**, pagg. 276. & 277.

Gerardum Listrium Rhenensem existisse porro nullum est dubium. De eo hæc habe: **ERASMUS ROT. JACOBO WIMFELINGO, DE SODAL. LITER. ARGENT. Item Gerardus Listrius**
Tom. IV. Bb Medicæ

Medicæ rei non vulgariter peritus: ad hæc Latine, Græcæ, & Hebraicæ litteraturæ pulcre gnarus. Denique ad me amandum natus: hanc trium linguarum peritiam ipsi Trilinguis cognomen peperisse, inde observavimus.

EX GERMANIÆ EXEGESI Franc. Irenici, *lib. 2. cap. 41. p. 44.* Præceptoribus nostris, pietatis conscientia antepositis, ERHARDUM LISTRIUM alterum Capnionem tot linguis sonantem duxi esse referendum, cujus animi recessum solæ in MORIAM ERASMI lucubratiuncula ostendunt, & quanti vir ille censei dignus sit, pateat.

EX GESNERI BIBLIOTHECA, p. 274. Gerardus Listerius Rhenensis Doctor edidit Ultrajectinæ regionis seu diœcesis, quæ Bataviæ finitima est, descriptionem elegantem, carmine hexametro, & quorundam ejusdem diœcesis Episcoporum laudes. Quadrans chartæ impressus Marpurgi ab Egenolpho, cum variis historiis Germanicis: in 8. 1542. *Commentarii in Desid. Erasmi Roterod. ENCOMIUM MORIÆ*, excusi Basileæ in officina Frobeniana, anno 1522. in 8. cum Senecæ ludo, & morte Claudii, &c. *Commentarii in Dialecticam Petri Hispani*, excusi [Swollæ ut opinor, illic saltem ab Auctore scripti sunt] anno 1520. in 4. chartis 16. A realienum non est exponere diversissima inter se scripta Erasmi & Petri Hispani a litteratis omnibus haberi, neque unum minus fuisse eloquentem & eruditum, quam alium, barbarum: sic tamen quod utriusque opera aggressus sit Ger. Listerius sese excusat in præfatione: *Quamvis multa in Dialecticis scripta longe meliora quam Petri Hispani habeamus; morem tamen Typographo gessi, ut ea explicarem, quoniam penitus extirpari non poterant, &c.*

EX FRANCISCI SWERTII ATHENIS BELGICIS, *pagin. 282.* Gerardus Listerius Rhenensis Batavus, Grammaticus & Medicus, vixit tempore Leonis X. Pont. Max. edidit Ultrajectinæ regionis descriptionem carmine heroico, & quorundam Episcoporum Ultrajectinorum laudes; Marpurgi, 1542. in 8. *Commentarium in Dialecticam Petri Hispani*, Swollæ 1520. in 4. De VIII. figuris constructionis, libellum: Antverpiæ apud Hillerum, 1529. *Commentarium in Desiderii Erasmi Roterodami MORIÆ ENCOMIUM*, Colonia & Basileæ.

Illis insuper addit Valerius Andreas Desselius in BIBLIOTHECA BELGICA, p. 276. & 277. Ejusdem Listrii, *De tropis & schematibus*: Antverpiæ, an. 1524. in 4.

Gerardi Listrii Commentariorum mentionem facit Erasmus, l. 3. epistola Georgio Haloino scripta 1517. qui MORIAM in linguam Gallicam transtulerat, his verbis: *Clarissime Georgi: Tandem olfeci, ni fallor, quis fuerit ille Gandavi, quem nostra offenderit MORIA. Monachus est, niger est, nil nisi venter est. Primum a paucis intelligebatur, donec LISTRIUS adderet commentaria. Verum ubi per Te, Gallice quoque loqui cœpit, ab his quoque intelligitur, qui nec Psalmos suos intelligunt. Optarim & ipse audire meam MORIAM Gallice differentem: Quod si Tibi non est exemplar, saltem commonstra unde possim petere.* Cujus occasione lubet quæ de hac versione alibi sensit Erasmus hic adscribere, quibus illam minime ei placuisse constat. Sunt ejus verba ad LISTRIUM scripta, in epist. pag. 448. *MORIA sic Gallice versa est, ut alia dixerit interpres, non solum aliter, & pleraque reliquit, quæ non intellexerit, quædam assequi non potuit.* En alia, Antonio a Bergis Abbati Bertinico, lib. 10. *Post hæc accepi a nonnullis, quod me vehementer commovit, Te mihi nescio quid subiras: opinor, ob MORIAM quam vir clarissimus Georgius Haloinus me debortante ac deterrente fecit Gallicam, hoc est, ex mea fecit suam, additis, detractis & mutatis quæ voluit.*

In epistola Thomæ Mori Erasmo scripta, hæc leguntur: *Vale, Erasme carissime, & Rhenanum ac LISTRIUM meo nomine saluta, quos ego & Tua prædicatione & ipsorum scriptis cariores habeo.*

In epistola Erasmi Zasio suo, pag. 419. *Resalutat Te Gerardus Listerius noster, ut ex animo Tui studiosissimus, ita dignus profecto quem Tu mutuo, sicut facis, diligas.*

In epistola Erasmi Martino Dorpio Theologo, hujus editionis, pag. 270, Joanni Paludano multam ex me salutem dicito: *cum quo fac ut hanc de MORIA litem partiaris, propter Commentarios illi dicatos a LISTRIO nostro.*

Denique Epist. Lib. XIII. pag. 448. Listerio sic gratulatur: *Uxorem esse Tibi ex animi sententia sane gratulor: Faxit Christus ut ista felicitas sit vobis perpetua: &c. Bene vale, LISTRI doctissime. Lovanii III. Id. Sept. A. MDXVII.*

Quid tandem de Auctore Commentariorum MORIÆ censendum est? Eum quippe LISTRIUM vixisse luce clarius patet, uxoratum fuisse, Grammaticum, Medicum, trilinguem, πολυμαθέατον, variorumque etiam operum Scriptorem. Opinio nostra est quæ cæteras conciliare valet, eum quidem Commentarios edidisse, sed in iis usum plerumque Erasmi opera. Præter alia, conjecturam suppeditant hæc Erasmi verba ad Listerium scribentis, epist. l. 13. pag. 448. *De ENCHIRIDIO non satis intelligo quid velis: si Tu explicabis, mihi pergratum fuerit. Si a me vis explicari, notes oportet quæ videntur obscuriora. Si quid isthic tribuitur Erasmo, tuo candori potissimum debeo.*

Vitas postea addidimus ERASMI & HOLBENII: illius quidem e diversis auctoribus collectam: hujus in quantum eruere licuit ex tanta familiæ ejus obscuritate. Operum denique utriusque catalogum subteximus omnium quæ quidem nobis comperta sunt: de eorum quippe indagatione sedula, pro temporis ratione a quo illam suscepimus, diligentiam & industriam spondere audemus, qua quidquid laboris tantorum virorum superest, litterarum ac picturæ amantium oculis subjicere annisi sumus. Fruere & Vale.

JOANNIS HOLBENII, PICTORIS BASILIENSIS.

JOANNES HOLBENIUS, vulgo HANS HOLBEIN, pictorum nulli secundus, natus est Basileæ circa annum Chr. c. 1500. CCCC XCV. Qui enim ipsum triennio faciunt juniorem, minus videntur ad verum accedere, cum anno sequentis sæculi decimo quarto & sexto, eam jam artis peritiam ostenderit, quæ non nisi ab iudicio maturo & harum rerum usu subactis proficisci potuit. Sunt qui Augustæ Vindelicorum, alii Grunstadii in Palatinatu natum volunt, decepti forte seu nominis seu familiæ ejusdem varia in loca diffusionem. Satis quippe constat sub hanc ferme tempestatem, hujus nominis pictorem non imperitum etiam Augustæ floruisse. Cæterum Holbenium nostrum Basileæ fuisse oriundum vel illud argumento sit, quod fratres ejus duo, quorum alteri AMBROSIO, alteri BRU-

NONI prænomen fuit, in eadem civitate picturam exercuerint, atque artis suæ monumenta ibidem reliquerint. Unde & illud haud vana conjectura discimus, patrem quoque horum eandem artem fuisse professum, cum ita ferme in more positum sit parentibus rei familiaris inopia pressis, ut seu liberorum neglectu, seu impensarum metu, filios etiam duos pluresve, in id quod ipsi sectantur vitæ genus inducant, neque alias facile plures fratres eandem artem addiscant. Firmat hanc conjecturam HOLBENII nostri incredibilis in pingendo dexteritas, ad quam cum non tam doctus quam factus, atque ab ipsa natura imbutus videatur, tum ab incunte ætate, a patre institutum, arte atque exercitatione ingenium perfecisse vix est quod dubitemus. Itaque cum tantos brevi in arte sua fecerit progressus, ut cum peritissimo quoque facile contenderet, tum & cælatura, fusoria, plastica, & architectonica excelleret, cum summa tamen egestate conflixit, quam & mores inconditi & nimius vini amor adauxit. Hinc Erasmus cum MORIAM hanc suam, quam HOLBENIUS variis picturis exornaverat, evolveret, atque ad illa verba, *Epicuri de grege porcus*, hominem genio suo natum, obeso ventre, manu altera puellamprehendentem, altera vinum avidè ingurgitantem, videret depictum, figuræ adscripsit HOLBEIN, fieri vix posse ratus, ut HOLBENIUS ad vivum magis quam hunc in modum effingeretur. Sublevavit tamen aliquantum hominis miseriam Erasmi & Amerbachii J. C. liberalitas, qui operam ejus certatim conducebant, ut ex indice operum, quem hic subjiciemus, manifestum est.

Intanta itaque egestate dum versabatur, Comitem quemdam Anglum Arundelium credo, legationis nomine Basileam transeuntem, cum tabulas quasdam ab eo pictas forte conspexisset, viri industriam miratum, exhortatum illum fuisse ferunt, in Angliam trajiceret: nam & summo in pretio ibi artem suam haberi, & Regem ipsum (Henricum VIII.) illa unice delectari. Neglexit tunc salubre consilium HOLBENIUS, temulentorum hominum consortio penitus immerfus; Verum aliquot annis post, superioris scilicet sæculi anno vigesimo sexto, cum familiam aliquot liberis auctam jam in patria sustentare, & imperiosæ uxoris contubernium ulterius ferre se posse diffideret, de protectione in Angliam cogitare cepit, sumptisque ab Erasmo litteris ad Thom. Morum summa auctoritate ac eruditione virum, Angliæ tum Cancellarium, aliosque viros claros & doctos Basileæ abiit. Inter illos & Petrus Ægidius fuit, ad quem Erasmus inter alia hoc anno Antverpiam ita scribit: *Qui has reddit, est qui me pinxit; ejus commendatione te non gravabo, quamquam est insignis artifex. Si cupiat visere Quintinum, poteris monstrare domum. Hic frigent artes, petit Angliam, ut corradat aliquot Angelottos. &c.* Fuit autem Quintinus ille pictor Antverpiensis, qui cum vicinam sibi virginem deperiret, nec ejus potiundæ spes ulla affligeret, cum nemini nisi pictori se nupturam assēveraret, brevi e fabro ferrario eximius pictor evasit: ut indicat versus, quem hujus pictoris tabulæ, puellæ primum exhibitæ, quidam subjunxit: *Connubialis amor ex Mulcibre fecit Apellem.* Ejusdem auctoris picturæ plures in cimeliarchio Cæsareo non sine admiratione visuntur. Sed ad nostrum redeamus. Cum relicta patria Argentoratum venisset, dies aliquot ibi commoraturus, præstantissimum ejus urbis pictorem dicitur compellasse, atque ut opera sua uti vellet rogasse: cum ille annuisset, utque artis suæ specimen exhiberet, jussisset; insequenti die cum forte herus foras prodisset, HOLBENIUS imagini quam modo perfecerat, muscam in fronte adjecit, atque inde clam ex ædibus & urbe sese surripens, iter susceptum est persecutus. Pictor domum rediens, cum imaginis elegantiam & artificium primo intuitu esset admiratus, muscam, quam vivam in fronte sedere censebat, inde manu dejicere semel atque iterum tentabat: Sed cum eam Homericum illud *μῦς δ' ἀπορὸς* egregie retinere, neque inde abigi posse videret, propius rem contemplatus, deceptum se esse præclara muscæ imagine comperit: Inde totus in discipuli sui admirationem versus diu illum tota urbe sed frustra requisivit; tandem multum percontando & rerum omnium momenta pensitando, nomen hominis & institutum rescivit. In Angliam cum pervenisset ferme mendicando, Thomæ Moro litteras Erasmi cum ejusdem effigie obtulit, qui non minus tanti artificis præsentia, quam effigie tam cari capitis lætus, hominem humanissime exceptum, secum in ædibus manere compulit. Ibi latitans fere per biennium picturas varias mira arte ac elegantia perfecit. Interea temporis, cum inter confabulandum, mentionem forte injecisset Comitis Angli, qui se olim Basileæ, ut Angliam peteret, fuisset exhortatus, Moro nomen Comitis sollicite percontanti; id quidem non occurrere, fertur respondisse, speciem tamen ejus & aliquam vultus similitudinem, qualis quidem etiamnum menti obversetur, siquidem urgeat Dominus, se penicillo adumbraturum. Ita extemplo Comitem adeo feliciter expressisse, ut Morus & quicumque Regiam aulam frequentabant, exinde hominem e vestigio cognoscerent. Has ob causas indies gratior Moro HOLBENIUS, biennio domum ejus plurimis & exquisitissimis picturis exornavit. Interim omni cura provisum, ne quid earum rerum in Regis conspectum veniret, utpote quem, cum artem hanc impense amaret, quamprimum hominem sibi vindicaturum esse facile apparebat. Tandem cum satis jam elegantiam tabularum & effigierum dives sibi videretur Cancellarius, lautum convivium parat, illique Regem ut interesse velit, rogat. Picturas interim tota domo, quam fieri potuit elegantissime disponit. Rex præstituto tempore cum adesset, tabularum artificium continuo miratus, num tantus artifex in vivis adhuc esset, & an pretio conducere quocumque posset, a Cancellario quæsit. Cum annuisset ille, mox etiam præsto futurum affirmasset, accersitum HOLBENIUM Regi commendat: qui tanto viro mirum in modum delectatus, eum in Regiam deductum, magno deinceps in honore habuit, eaque benevolentia qua vix ullum aulicorum est complexus. In cujus rei fidem, hanc quæ de HOLBENIO circumfertur, narrationem subungere non abs re futurum existimo. Comitem quemdam Anglum ferunt, qui arte hac non parum oblectabatur, ad conclave HOLBENII temporis fallendi causâ accessisse, cum forte tabulam pingeret, quam ne quis præter se inspiceret, Rex ipse mandaverat. Comes cum pulsata semel iterumque janua non admitteretur, & primum precibus mox etiam rudioribus quam volebat & conditioni suæ decorum existimabat, verbis abire jussus esset, januam effringere ac per vim irrumpere parabat. Qua re incensus ira pictor, profligens e conclavi, arreptum Comitem per scalas dat præcipitem, qui dum vociferatur & Deorum hominumque auxilium implorat, HOLBENIUS scorio suo metuens, clausa & munita quam potuit firmissime conclavis janua, quantocius per ejus fenestram evasit, neque ulla interposita mora ad Regem advolat, illique re omni exposita, veniam delicti, si quod esset Regis mandato paruisse, petit. Qua impetrata, licet ea lege ut culpam a Comite deprecaretur, apud Regem manere, donec ira deferbuisset, & res esset composita, jubetur. Paulo post, Comes ad Re-

gem adfertur, ligatus membra, sanguine confusus, & ad miseriam toto corpore maximam partem ex industria compositus. Illum ubi Rex audivit, nihil aliud quam ut precibus Pictoris, delicti veniam petentis, locum daret hortatur. Eare magis etiam irritatus Comes, cum internecinum in Pictorem odium præ se ferre, ac crudelem ipse vindictam sumpturus videretur, illudque Rex haud difficulter animadverteret, ipse etiam Comiti iratus; Jam vero, inquit, non cum HOLBENIO tibi res est, sed cum Rege ipso, a quo poenam, si contra illum quidquam fueris machinatus, velim certo tibi paratam putes. Tu cum virum illum flocci pendas, mene etiam tam parvi facere existimas? Quinimo memineris me septem rusticos, quandocumque libuerit, in Comitum ordinem & dignitatem evehere, verum ne ex septem quidem Comitibus unicum HOLBENIUM efficere posse. Verbis his territus Comes, & ad Regis genua devolutus, illi petenti promittit, nihil se umquam contra HOLBENIUM moliturum, neque ut alii moliantur permissurum. Ita HOLBENIUS metu liberatus ad inchoatum opus se recepit. Cum triennium & quod excurrit in Anglia exegisset, de re familiari dispositurus, uxoremque & liberos ac amicos invisurus in patriam redit. Ibi cum ad adventum ejus & amici veteres & cives in dignitate positi accurrissent, multique amicitiam viri Principibus tam accepti certatim ambirent; rejectis his utpote ad fortunæ nutum se inelinantibus, combibonibus pristinis se totum tradidit, eosque quotidianis ferme epulis excepit. Quo facto repetita Anglia, ibi ultra vicennium miranda artis suæ specimina edidit, quæ jam thesauri loco a Magnatibus universæ Europæ expetuntur & adservantur, ac tanto in honore habentur, ut Fredericus Zuccarius pictor non incelebris, cum anno M D LXXIV. per Angliam iter faceret, illa cum Raphaëlis Urbinatis operibus certare, Hubertus Goltzius, ea etiam superare constanter adseverarent. Sed & illud in hoc viro singulare quod læva manu, quod in solo Turpilio Equite Romano observabat olim Plinius, pinxerit, tantamque sibi vivo adhuc nominis famam quæsierit, ut ea permotus Senatus Basiliensis huic civi suo A. S. c. l. o. l. o. XXXVIII. quinquaginta florenorum salarium annuum constituerit, promittente vicissim Holbenio, se intra biennium ad uxorem liberosque in patriam rediturum. Cujus rei authenticum instrumentum existat etiamnum in Bibliotheca publica Basiliensi. Tandem anno quinquagesimo quarto superioris sæculi, peste correptus obiit Londini.

Præfiximus huic narrationi geminam Holbenii effigiem, quarum illa juniorem illum adhuc & vix vigesimum annum egressum exprimens, e Bibliotheca Academiae Basiliensis descripta: Hæc ad exemplum, quod in Feschiano Musæo existat, expressa est.

JOHANNES HOLBENIVS, *BASILIENSIS*
 Pictor Celeberrimus.
Ex Bibliotheca Academiae.

III
 A. 45.

Principe Pictorum, magno qui gratus Erasmo.
 Immensum crevit laus, Basilea, tua.
 Divisus nostro te suscipit orbe Britannus,
 HOLBENI, orbe uno laus tuastare nequit.

Operum

JOANNIS HOLBENII.

1. **D.** N. J. C. pro genere humano patientis & a Judæis in crucem acti historia in octo tabellas junctas & combinatas divisa: opus incomparabile. Vistur in penitentiaria Basiliensis, vulgo Rathhaus. Pro hac tabula Ducem Bavaria Maximilianum aliquot millia imperialium obtulisse ferunt. In superiori parte ejusdem curie tres parietes variis historiis eadem manu ornati sunt.

2. Corpus D. N. J. C. mortui jacens, in tabula quadruplo latiori quam alta. MDXXI: annum designant: H. H. Pictoris nomen, Hans Holbein, JESUS NAZARENUS REX JUD. litteris aureis inscriptus est. In Bibliotheca Acad.

3. Cana D. N. J. C. una cum Apostolis. Iconomachiam religiosam sensit hac tabella lignea, seu fragmentum potius tabula, magna parte amissa; parte altera fissuris deformata. Arte tamen quantum potuit fieri, restaurata & restituta est. In Bibliotheca Acad.

4. Aliacena D. N. J. C. in linteo picta ligno agglutinata, opus pretiosum, etsi ab Holbenio admodum juvene elaboratum. In Bibliotheca Academia.

5. Christus D. N. columna alligatus, a carnificibus irrisus & flagellatus. Videtur opus utpote in juventute minus affabre pictum. In Bibliotheca Academia.

6. Tabella lignea utrimque picta: hinc ludimagister duos adolescentulos docet, alterum legere, alterum scribere. Illinc idem ludimagister puerum docet litteras ABC virgam tenens, duobus aliis scamno insidentibus. E regione mulier puellam docet; patet hanc tabellam pra foribus suspensam, juvenes ad καλλιγραφίαν invitasse scholamque indicasse ex adjecta hac inscriptione:

Wer jemand hie der gern wolt lernen dutsch schriben und lesen us dem aller kurtzisten Grundt den jemand erdencken kan / dodurch ein jeder der vor nit ein Buchstaben kan / der mag kurtzlich und bald begreiffen ein Gmunt / dodurch er mag von im selbs lernen sein Schuld uffschriben und lesen / und weres nit gelernen kan / so ungeschilt were den wil ich um nit und vergebens gelehrt haben / und gantz nit von im zu lohn nemmen / er sy wer er wolt / Burger oder Handwercks-gesellen / Frouwen und Jundfrouwen / wer sein bedarff der kumm herin / der wird trutlich gelehrt um ein zimlichen lohn. Aber die jungen Knaben und Weiltin noch den Fronvassen / wie gewonheit ist / 1516. ab altera parte. Anno M.CCCCC. XVI. In Bibliotheca Academia.

7. Imago obliqua seu κατάγωνος Desiderii Erasmi scribentis Paraphrasin in Evangelium D. Marci, manu variis annulis ornata. In Bibliotheca Acad. Basil.

8. Imago ejusdem minor circularis. In Bibliotheca Acad. Basil.

9. Imago V. C. Bonifacii Amerbachii J. C. & Professoris juris. Arboris ramo appensa est tabella sic inscripta:

PICTA LICET FACIES, VIVÆ NON CEDO, SED INSTAR SUM DOMINI, JUSTIS NOBILE LINEOLIS.

OCTO IS DUM PERAGIT TPIETH, SIC GNAVITER IN ME.

ID QUOD NATURÆ EST EXPRIMIT ARTIS OPUS.

BONIF. AMERBACHIUM JOH. HOLBEIN DEPINGEBAT A.M.D. XIX. EID. OCTOBR. In Bibliotheca Acad. Basil.

10. Effigies mulieris sedentis puellam gestantis, puerumque manu foventis. Illam dicunt Holbenii conjugem, hos vero liberos. In Bibliotheca Acad. Basil. Scalpta est a Jo. Wirtz.

11. Effigies nobilismatrona Alsata cum puero ludentis. In Bibliotheca Acad. Basil.

12. Effigies formosa mulieris, cum hac epigraphe, LAIS CORINTHIACA. 1526. In Bibliotheca Acad. Basil.

13. Adamus & Eva εν προτομή. Hac pomum tenet. Pictorem & annum hac inscriptio prodit 1517. H. H. In Bibliotheca Acad. Basil.

14. Tabella due juncta, colore albo & nigro picta, quarum altera Christum refert, sedentem in porticu eleganti nudum, spinis coronatum & marentem: Altera B. Virginem Mariam orantem in templo. In Biblioth. Acad. Basil.

15. Duo capita sceleta juxta clathrum. In Bibliotheca Acad.

16. Imago Jo. Holbenii, galero seu bireto rubro, vesteque alba fasciis nigris intertexta. In Bibliotheca Acad. Basil.

17. Delineationes prestantissima in charta, seu prima picturarum lineamenta, quæ συαγεαφίας antiqui vocabant. Hac Cl. Amerbachius diligenter collecta hoc titulo notavit: HANS HOLBEIN GENUINA, 103. Stuck: tot enim foliis continentur. Præcipua sunt quæ historiam patientis D. N. J. C. representant, & quæ Th. Mori familiam. Magna pars eorum ab Holbenio parata videtur, ut exemplaria essent pingendis vitris. In Bibliotheca Basil.

18. Imago Jac. Mejeri Consulis Basiliensis, vulgo Butzgermeister & Anna Scheckenburlin, ejus uxoris, una cum prima delineatione seu συαγεαφία, quam Pictores Galli exquisisse vocant, nota hac insignita, H. H. 1516. In Museo Feschiano.

19. Imago D. Erasmi Rot. In Museo Feschiano.

20. Totadomus parte exteriori picta est ab Holbenio, in platea ferrea, Eisen gassen dicta, non longe a ponte Rheni: Inter plurimas columnas & adificia pictus est hinc M. Curtius in Fovri Romani abyssum sese Reipublica servanda causa precipitans: Illinc conspicitur chorea rusticorum rusticarumque saltantium. Opus certe elegans quodque nobiliores ades, amplioremque prospectum mereretur. Pro hujus pictura mercede Holbenius habuit florenos XL. notante Zwingero, in meth. Apodemica f. 199.

21. Effigies Caroli V. Imper. quam pictor Amstelodamensis nomine le Blond, a Buckinghamio Anglo ad conquiendos toto orbe picturas, celebriores imprimis Holbenianas, emissus, comparavit Lugduni in Gallia centum coronatis, an. 1633.

22. Effigies DES. ERASMI ROT. ab eodem le Blond empta Basilea ductis aureis centum, quam postea delatam in Belgium inde accuratissime juxta magnitudinem in as incidit curavit, Wischeri chalcographi opera.

23. Tabula huic ferreis ligamentis juncta erat ad dextram effigies Jo. Frobenii typographi clarissimi. Has duas tabellas sine dubio ERASMUS in gratiam & honorem Frobenii, quem impense amabat, fieri curavit, atque eidem dono obtulit, unde & dextram illi cessit. Opinor hasce duas effigies ERASMI & Frobenii eas esse quas in cimeliarchio Regio Londini observasse memini, an. 1672.

24. ERASMUM sæpius ab Holbenio pictum & in Galliam, Angliam aliaque loca delatum fuisse, ex illius epistolis liquet.

25. Tabula quadrata trium circiter ulnarum Basiliensium, imagines continens Jac. Mejeri Cos. Basiliensis, a latere dextro una cum filiis. Ex opposito uxor Consulis cum filiabus. Omnes ad vivum depicti ad altare procumbunt. Primum illa centum aureis solaribus venit Basilea: pro qua postea le Blond pictor Amstelodamensis persolvit mille imperiales, an. 1633. Basilea, quam deinde triplo majoris vendidit Regina Maria Medicea, Christianis. Ludovici XIV. avia, tum in Belgio agens.

26. Effigies Henrici VIII. Angliæ Regis, Regina ejus conjugis, Eduardi filii, atque Maria Catholica postea dicta & Elizabetha. In pariete cubiculi regii, palatii vulgo Witehal dicti: Londini.

27. Effigies Thomæ Howardi Comitæ Norfolkæ, &c. Præfecti classis &c. Scalpta est a L. Vorstermano. In aedibus Arundelianis, Londini.

28. Effigies virginis Basiliensis, veste nuptiali serica coloris purpurei induta, torquibus, armillis, annulisque aureis ornata. In aedibus Arundelianis, Londini.

29. Effigies Anna Clivensis uxoris quarta Henrici VII. Regis Angliæ. Scalpta est a Venceslao Hollaro, an. 1648. In aedibus Arundelianis, Londini.

30. Effigies Thomæ Mori Angliæ Cancellarii. Scalpta est a L. Vorstermano. In Museo Jo. Waverii, Antverpia.

31. Tabula exhibens Thomam M. rum cum tota familia iconica

Tom. IV.

Bb 3

nica,

nica; cujus pictura mentionem facit Erasmus, epist. 21. lib. 26. ad Th. Morum, & ad ejus filiam Margaritam Ruperam, epist. 50. lib. 26. Exstatque ejus prima adumbratio inter schedas Academiae Basiliensis, qua insuper sequentia haec nomina figuris singulis inscripta refert. JOANNES MORUS pater an. 76.

ANNA GRISACRIA Joannis Mori Sponsa, anno 15.

THOMAS MORUS, anno 50.

ALICIA Thoma Mori uxor, anno 57.

JOANNES MORUS Thoma filius, anno 19.

MARGARETA RUPERA Thoma Mori filia, anno 22.

ELIZABETA DAMEA Thoma Mori filia, anno 21.

CAECILIA HEROINA Thoma filia, anno 20.

MARGARETA GIGA Clementis uxor, Thoma Mori filiabus familiaris & cognata, anno 22.

HENRICUS PATERSONUS Thoma Mori morio, anno 40.

32. Effigies DES. ERASMI ROT. in Thesauo Casareo. Vindobona.

33. Effigies Magnatis cujusdam Angli, forte Jo. Mori, Cancellarii patris, inter pretiosiores Holbenii censenda. In Thesauo Casareo, Vindobona.

34. Dua tabulae, quinque circiter pedes altae, Monachos representantes, ossa cujusdam Sancti e sepulcro eruentes, & in templum solenni illis pompa, quam processionem vocant, portantes. In Thesauo Casareo, Vindobona.

35. Imago Archiep. Cantuariensis cum dignitatis sua insignibus, cruce scilicet duplici & mitra, corpore dimidio, iusta magnitudine: ad velum viride, quod fundi loco est, hac inscripta videntur: Anno Domini M. D. XXVII. Aetatis suae LXX. In pinacotheca Regis Christianissimi.

36. Imago cujusdam Mathematici cum variis artis sua instrumentis, iusta etiam magnitudine ac corpore dimidio. In pinacotheca Regis Christianiss. Nicolaus sine dubio est, Henrici VIII. Anglorum Regis Astrologus.

37. Imago Anna Clivensis, uxoris quarta Henrici VIII. Regis Angliae, ad corpus dimidium, iusta magnitudine. In pinacotheca R. Christianissimi.

38. Imago Holbenii propria manu depicta. In pinacotheca R. Christianiss.

39. Imago Erasmi scribentis, forma minori. In eadem pinacotheca.

40. Imago senis cujusdam, torquem aureum collo appensum gestantis cum alligata cruce, quam manu altera prehendit, altera schedulam tenet: forma minori. In pinacotheca R. Christianiss.

41. Imago Thoma Mori iusta minor, in cujus fundo haec adscripta sunt: X. Julii, anno H. VIII. XXXVIII. aetatis suae an. XXXIII. In pinacotheca R. Christianiss.

42. Imago viri tenentis globulos precatorios iuxta ossa capitis humani. In dicta pinacotheca R. Christianissimi.

43. Tabula quadrata, quinque circiter palmorum, in qua chorea, piscationes, venationes, basitludia, aliaque ludicra plurima picta conspiciuntur. Tiguri in Bibliotheca publica.

44. Camera instar templi, in qua Virgini Deipara sedenti cererum praefert S. Johannes, reliquis Apostolis circumstantibus, & Angelis ex alto concinentibus. Tiguri in pinacotheca D. Werdmylleri Senatoris.

45. Imago Comitiss cujusdam Angli. Ibid.

46. Imago Conradi Pellicani Theologia & lingua sancta in schola Tigurina Professoris: cui hoc adjectum tetraſtichon:

Bis septem lustris vixi, & quinque insuper annos:

Fatidico quare cum Simeone precor

Nunc in pace tuum Deus o dimitte ministrum,

Detur & in Christi regna redire tui.

apud D. Martinum Werdmyllerum Republica Tigurina Ducentumvirum.

47. Christus in cunis & coram eo Virgo Deipara flexis genibus, adstante Josepho, in loco remotiori comparent bos & asinus, & e longinquo pastores ab Angelo moniti. Lucerna in templo Augustinianorum.

48. Christus in gremio matris a Magis adoratus. Ibid.

49. Christus e cruce depositus, circumstantibus B. Virgine, Johanne Apostolo, Magdalena, Nicodemo, & aliis: latronibus adhuc utrimque de cruce pendentibus. Ibidem.

50. Christi facies in sudario a puerulis gestato expressa. Ibid.

51. Christus e cathedra Judaeos docens. Ibid.

52. CHRISTUS S. N. cruci appensus quatuor clavis, inter B. Virginem & D. Joannem marentes. Inscriptio crucis est Hebraica, Graeca & Latina.

53. Tabula qua Chirurgorum princeps privilegium ab Henrico Rege oblatum suscipit, ad vivum personas omnes representans.

54. Triumphus Pluti seu divitiarum: Dis pulcherrimo curru insidens, quem sequuntur Cræsus, Midas & alii. In Anglia.

55. Triumphus paupertatis: Mulier fame pene confecta quadrigis macerrimorum equorum insidens, prosequente ingenti pauperum turba. In Anglia.

56. Propheta omnes Majores & Minores, in novem tabulis bicubitalibus, ita ut binos quaevis illarum exhibeat, coloribus aqueis nullo admixto oleo depicti. Has tabulas Bartholomaeus Sarbruck, pictor eximius, in Belgium Basilea detulit, atque hic illarum apographa manu sua depicta reliquit, quae servantur in Museo Feschiano.

57. Effigies Mariae Angliae Reginae. Apud Car. Patinum.

58. Effigies senis, barba rufa bicuspide. Ex ejus cruce aurea quatuor aliis interpositis, nigro loro suspensa, conjectura est ipsum fuisse Praefectum ordinis sancti Joannis Hierosolymitani, quem postea Rhodiensem ac demum Melitensem nuncupavere. Apud Car. Patinum.

59. Praeterea HOLBENIUS noster plurimas pinxit effigies Magnatum, virorum & seminarum, quae passim, in Anglia praecipue, ubi maximam vita partem exegit, summo studio servantur.

60. Insculpsit & ligno varia: Inter quae figura Biblica & chorea mortalitatis, vulgo der Todtentanz. Cui non multum absimilis illa, quae ad vivum depicta manu, ut quidam volunt, ipsius Holbenii, clathris ligneis inclusa ab exteris summa cum animi voluptate visitur Basilea, in cimiterio Pradicatorum suburbii S. Joannis.

Μ Ω Ρ Ι Α Σ

Ε Γ Κ Ω Μ Ι Ο Ν.

GERARDUS LISTRIUS
RHENENSIS
JOANNI PALUDANO,
INCLYTÆ LOVANIENSII

Academiae publico Rhetori,

S. D.

QUIDEM non infima felicitatis meae parte duco, doctissime Paludane, quod mihi contigit cum Erasmo domesticam consuetudinem menses aliquot agitare. Tanta est hominis integritas, comitas, festivitas: nam eruditionem quid attinet praedicare, tot ipsius editis libris vel orbi testatissimam? Is mecum de nullo mortalium colloqui consuevit, vel crebrius, vel amantius, vel honorificentius, quam de suo Paludano, nec ego de quoquam audiebam libentius. Deum immortalem! quo ore, qua facundia solet ille referre tuam eruditionem, iudicium, multo rerum usu collectam prudentiam, incredibile studium erga doctrina praestantes viros, singularem ingenii candorem, summam vitae comitatem, civilitatem miram, morum inauditam suavitatem, in amicitia fidem plusquam Pyladeam, ut magis te perspexerim, illo te depingente, quam cum Lovanii publice profitentem audirem. Hic igitur inflammavit animum meum, licet antea quoque flagrantem, ut aliquo xeniolo Paludanum mihi conciliarem: neque defuit votis nostris occasio. Forte fortuna parabatur ad excudendum Erasmi Morias Encomium, exiguus libellus, & quem ille, quod compertissimum habeo, pauculis diebus lusit magis quam scripsit, sed ejusmodi profecto, ut dubites, plusne adferat utilitatis, an voluptatis. Itaque non sine causa, tantopere placuit, ut jam plus decies sit excusus typis: verum sunt in eo permulta, quae non nisi ab eruditis, & attentis possint intelligi: partim ob Graecitatem passim admixtam, partim ob allusiones & crebras & tacitas, partim ob argutiam in jocando, quam non facile sentiat, nisi qui naris sit emunctissima. Nihil enim ingeniosius, quam erudite joculari. Proinde suffuratus aliquot horas studiis meis, quae Graecis & Hebraicis litteris, praecipue vero rei Medicæ solitus sum impendere, scholiis in loco additis, Erasmi mei Moriam illustravi. Magis placebit, si magis fuerit intellecta: & felicius exhibit in manus hominum, tui quoque nominis auspicio. Quare xenium hoc tibi dicatum, pro tu candore libenter accipies, & in uno libello duos pariter agnosces, Erasmus veterem amicum, & Listrium quondam tuum ἀποσπότην, nunc novum amicitiae tuae candidatum si non rejicis, nemini tuorum fide benevolentiaque cessurum. Bene vale.

P R Æ.

UPERIORIBUS diebus cum me ex Italia in Angliam reciperem ne totum hoc tempus, quo equo fuit insidendum, ¹ ἀμύσοις & illitteratis fabulis tereretur, malui mecum aliquoties vel de communibus studiis nostris aliquid ² agitare: vel amicorum, quos hic ut doctissimos, ita & suavissimos reliqueram, recordatione frui. Inter hos tu mihi, MORE, vel in primis occurrebas: cujus equidem absentis absens memoria non aliter frui solebam, quam præsens præsens consuetudine consueveram, qua, ³ dispeream, si quid umquam in vita contigit mellitius. Ergo quoniam omnino aliquid agendum duxi, & id tempus adseriam ⁴ commentationem parum videbatur commodatum, visum est Moriae encomium ludere. ⁵ Quæ Pallas istud tibi misit in mentem? inquires. Primum admonuit me ⁶ Mori cognomen tibi ⁷ gentile, quod tam ad Moriae vocabulum accedit, quam es ipse a re alienus. Es autem vel omnium suffragiis alienissimus. Deinde suspicabar hunc ingenii nostri lusum tibi præcipue probatum iri, propterea quod soleas hujus generis jocis, hoc est, nec indoctis, ni fallor, nec usquequaque insulsis, impendio delectari, & omnino in communi mortalium vita ⁸ Democritum quemdam agere. Quamquam tu quidem, ut pro singulari quadam ingenii tui perspicacitate, longe lateque a vulgo dissentire soles, ita pro incredibili morum suavitatem facilitateque cum omnibus ⁹ omnium horarum hominem agere, & potes & gaudes. Hanc igitur declamatiunculam ¹⁰ non solum lubens accipies, ceu ¹¹ μνημόσυνον tui sodalis, verum etiam tuendam suscipies, utpote tibi dicatam, jamque tuam non meam. Etenim non deerunt fortasse ¹² vitiligatores, qui calumnientur, partim leviores esse nugas, quam ut Theologum deceant, partim mordaciores, quam ut Christianæ conveniant modestiæ, nosque clamitabunt ¹³ veterem comædiam aut ¹⁴ Lucianum quempiam referre, atque omnia ¹⁵ mordicus arripere. Verum quos argumenti levitas, & ludicrum offendit, cogitent velim, non meum hoc exemplum esse, sed idem jam olim a magnis auctoribus factitatum. Cum ante tot sæcula ¹⁶ Βατραχομουμαχίαν luserit Homerus, Maro culicem & moretum, nucem Ovidius. Cum ¹⁷ Busiridem laudarit ¹⁸ Polycrates & hujus castigatorem Isocrates, ¹⁹ injustitiam Glauco, ²⁰ Therpsiten & quartanam febrim Favorinus, ²¹ calvitium Synesius, muscam & parasiticam Lucianus. Cum Seneca Claudii ²² luserit ἀποθέσιον, Plutarchus ²³ Grylli cum Ulyssæ Dialogum, Lucianus & Apulejus asinum, & nescio quis ²⁴ Grunnii Corocottæ porcelli testamentum, cujus & di-

Tom. IV. C c vus

Mορίας ἐγκώμιον. Id est: Morias encomium. Μορία stultitiam significat, & ἐγκώμιον scriptum aliquod in alicujus laudem compositum, ut Lucianus scripsit encomium Demosthenis. Et laudatorium genus Græci vocant encomiasticum. Et ἐγκωμιάζειν, est laudes alicujus oratione professi. Differt autem encomium ab hymno, ut scribit Hammonius: Hymnus namque est Deorum, encomium autem hominum.

¹ Ἀμύσοις. Ἀμύσοι vocantur inelegantia, parumque docta, velut a Musis aliena.

² Agitare. Est aliquid in animo volvere.

³ Dispeream. Dejerantis est, sicut emoriar. Horatius: Dispeream ni optimum erat.

⁴ Commentationem. Commentatio est agitatio ingenii.

⁵ Quæ Pallas. Allusit ad Homerum qui subinde inducit Palladem, hoc aut illud in animum mittentem Ulyssii aut Penelopæ, cum non apparet alio-
quii causâ cur illi hoc in mentem venire debuerit, ut cum alibi, tum Odyssæ φ. τῇ δ' ἄρ' ἐπὶ φρεσὶ εἴχετ' εἰς Γλαυκῶπις Ἀθήνη, id est: Huic autem in mentem misit Dea Glauca Minerva.

⁶ Mori cognomen. Vulgo Maurum vocant Morum, At Græcis μωρὸς stultum significat.

⁷ Gentile. Id est, gentilium, hoc est, proprium familiarum.

⁸ Democritum quemdam. Is quicquid esset in vita mortalium ridebat. Adeo stulta quædam res illi videbatur universa nostra vita. Juvenalis Satyra 10. Jamne igitur laudas quod de sapientibus alter Ridebat, quoties a limine moverat unum, Protuleratque pedem.

⁹ Omnium horarum hominem. Tiberius Cæsar apud Suetonium, cap. 42. duos sibi in omni negotio jucundissimos & aptissimos, omnium horarum homines appellabat etiam in codicillis. Relege Chiliades Erasmi, si super hoc plura scire cupis.

¹⁰ Non solum. Accipimus quocumque modo: suscipimus, quorum curam recipimus. Accipimus quæ admittimus & approbamus: suscipimus onus.

¹¹ Μνημόσυνον tui sodalis. Hemistichium est Caulli, ad quod allusit. Mnemosynum autem dicitur pignus aut simile quippiam relictum apud amicum, quod illum nostri commonefaciat.

¹² Vitiligatores. Id est, obrectatores, quos Cato novato verbo a viio & morbo litigandi vitiligatores appellabat, ut testatur Plinius in præfatione historia mundi, qui & Zoili, & Homeromastiges dicuntur.

¹³ Vetus comædia. Cujus inventor fuit Sufarion Megarensis, magna libertate, etiam nominatim quosvis taxabat, donec lex lata vetuit cujusquam nomen præstringi, atque ita nata est nova comædia. Apud Latinos autem in locum veteris comædiæ successit Satyra.

¹⁴ Lucianum. Lucianus Rhetor Samofatenis adeo dicax, ut nec Diis ipsis parceret, unde ἀθεός, id est, impius cognominatus est.

¹⁵ Mordicus arripere. Mordicus adverbium, quemadmodum apud Græcos ἐδάξ, id est, dentibus & morsu.

¹⁶ Βατραχομουμαχία. Id est: Bellum ranarum, & murium. Βατραχος enim rana dicitur, μῦς, mus, & μάχη, pugna. Exstat autem titulo Homeri, quamquam docti magis putant esse compositum alicujus, faceta quadam Homeri imitatione.

¹⁷ Busiridem. Hanc orationem carpit & corrigit Ilocrates: fuit autem Tyrannus Ægyptius, quem interemit Hercules.

¹⁸ Polycrates. Rhetor Atheniensis, qui scripsit encomium Busiridis. Idem composuit orationem, qua fuit accusatus Socrates.

¹⁹ Injustitiam Glauco. Id est apud Platonem de Republica. lib. 2.

²⁰ Therpsitem & quartanam febrim. Aulus Gell. lib. 17. cap. 12. scribit Favorinum Philosophum, oppido quam libenter in eas materias dicere solitum quas Græci ἀδόξως καὶ ἀτόπως ὑποθέσεις, id est: Inopinatas & absurdas materias appellant. Sicut cum Therpsitæ laudes quæsiuit, & febrim quartis diebus recurrentem laudavit. Therpsitem autem Homer. 11. β. sic describit:

Δίσχιτος ἀνὴρ ὑπὸ ἰλίον ἦλθε.

Φολὸς ἦν, χαλὸς δ' ἑτερον πῶδα, τὸ δ' εἰ οἱ ὤμων

Κυρτὸν, ἐπὶ σῆθος συνοχηκότε, αὐτὰρ ὑπερθε

Φόξος ἦν κεφαλῇ, ψεδὴ δ' ἐπιθήνοθε λάχνη.

Ad Trojam venit, quo non deformior alter,

Distortis oculis, claudus pede, dein humeri illi

Gibbi, pectore contracti, caput exstat acutum,

Raris conspersum villis.

Id est:

²¹ Calvitium Synesius. Synesius patriam habuit Ptolemaida Pentapolin. Episcopus fuit, qui inter multa alia scripsit encomium calvitii, quod opusculum plenum ingenii & eruditionis adhuc exstat.

²² Luserit Apotheosin. Luserit, id est, jocosè descripsit, quo pacto Claudius Imperator Caligula avunculus, qui Neronem præcessit, referri voluerit in numerum Deorum.

²³ Grylli cum Ulyssæ dialogum. Gryllus Græcus, veneficii Circes versus in suam, disputat cum Ulyssæ, asserens brutorum animantium conditionem feliciorem esse humana. Exstat inter opera Plutarchi.

²⁴ Grunnii corocotta. Est jocosum argumentum de porco condente testamentum. Cujus meminit divus Hieronymus in quadam præfatione commentariorum in Esaiam.

LASTUM-

vis meminit Hieronymus. Proinde si videbitur, fingant isti me ¹ latrunculis interim ² animi causa luisse, aut si malint, ³ equitasse in arundine longa. Nam quæ tandem est iniquitas, cum omni vitæ instituto suos lusus concedamus, studiis nullum omnino lulum permittere, maxime si nugæ seria ducant, atque ita tractentur ludicra, ut ex his aliquanto plus frugis referat lector non omnino + naris obesa, quam ex quorundam tetricis ac splendidis argumentis? veluti cum alius diu ⁵ consarcinata oratione, Rhetoricen aut ⁶ Philosophiam laudat, alius ⁷ Principis alicujus laudes describit, alius ad bellum ⁸ adversus Turcas movendum adhortatur. ⁹ Alius futura prædicat, ¹⁰ alius novas de lana caprina comminiscitur quæstiunculas. Ut enim nihil nugacius, quam seria nugatorie tractare, ita nihil festivius quam ita tractare nugæ, ut nihil minus quam nugatus fuisse videaris. De me quidem aliorum erit judicium: tametsi, nisi plane me fallit ¹¹ φιλαυτία, stultitiam laudavimus, sed non omnino stulte. Jam vero ut de mordacitatis cavillatione respondeam, semper hæc ingenii libertas permessa fuit, ut in communem hominum vitam ¹² salibus luderent impune, modo ne licentia exiret in rabiem. Quo magis admiror hujus temporis aurium delicias, quæ nihil jam fere nisi ¹³ solennes titulos ferre possunt. Porro nonnullos adeo præposterè religiosos ¹⁴ videas, ut vel gravissima in Christum convitia ferant citius, quam Pontificem aut Principem levissimo joco ¹⁵ adspersi, præsertim ¹⁶ si quid πρὸς τὰ ἀλφίτα attinet. At enim qui vitas hominum ita taxat, ut neminem omnino perstringat nominatim, quæso utrum is mordere videtur, an docere potius, ac monere? Alioqui quot obsecro nominibus ipse me taxo? Præterea qui nullum hominum genus prætermittit, is nulli homini, vitis omnibus iratus videtur. Ergo si quis exstiterit, qui sese læsum clamabit, is aut conscientiam prodet suam, aut certe metum. Lusit hoc in genere multo liberior ac mordacius divus Hieronymus, ne nominibus quidem aliquoties parcens. Nos præterquam quod a nominibus in totum abstinemus, ita præterea stylum temperavimus, ut cordatus lector facile sit intellecturus, nos voluptatem magis quam morsum quæsisse. Neque enim ad Juvenalis exemplum, occultam illam scelerum sentinam usque movimus, & ridenda magis, quam fæda recensere studuimus. Tum si quis est, quem nec ista placare possunt, is saltem illud meminerit, pulcrum esse ¹⁷ a stultitia vituperari, quam cum loquentem fecerimus, ¹⁸ decoro personæ serviendum fuit. Sed ¹⁹ quid ego hæc tibi ²⁰ patrono tam singulari, ut causas etiam non optimas, optime tamen tueri possis? Vale, disertissime MORE, & Moriam tuam gnaviter defende. Ex Rure, quinto Idus Junias. AN. M. D. VIII.

- ¹ Latrunculi. Latrunculorum ludus est ille, qui vulgo dicitur Schacorum, de quo Martialis in *Apophoreis*:
Insidiosorum si ludis bella latronum,
Gemmaus iste tibi miles & hostis erit.

Ovidius item:

Sive latrocinii sub imagine calculus ibit,
Fac pereas visreo miles ab hoste tuus.

- ² Animi causa. Animi gratia dicimur facere, quod non ad utilitatem, sed oblectationem facimus.

- ³ Equitasse in arundine longa. Allusum ad carmen illud Horatian:
Ludere par impar, equitare in arundine longa.

Sic enim significat ludos pueriles & ineptos.

- ⁴ Obesa naris. Id est, crassa: dicuntur qui nullo sunt judicio. Horatius in *Odis*:
Nec firmo juveni, neque naris obesa.

E diverso, emunctæ naris apud eundem dicitur, qui acris est judicio.

- ⁵ Consarcinata. Id est, undique collecta, quam Græci *συνσάρκα* ἀπὸ τῶν ῥάπτειν quod est suere. Cujusmodi opera Græci vocant *σύνταγμα*, Latini abjecto *g*, centones. Tacite autem notat eos, qui non suo Marte, sed hinc atque hinc emendicatis verbis & sententiolis componunt orationem.

- ⁶ Philosophiam. Hujusmodi orationes solennes habentur in auspiciandis studiis, ad ostentationem ingenii magis, quam utilitatem.

- ⁷ Principis alicujus. Nam in his plerumque plurimum est adulationis, minimum fructus.

- ⁸ Adversus Turcas. Complures hujusmodi orationibus conati sunt provocare Principes ad bellum, ut sub illius prætextu quam maxima pecuniæ vis exhauriretur, cum magis expediat exhortari Christianos ad bellum capeffendum adversus vitia.

- ⁹ Alius futura prædicat. Notat Astrologos *προγνῶστας*, vanissimum & pestilentissimum hominum genus.

- ¹⁰ Alius novas de lana caprina, &c. Veluti de conceptione Deiparæ Virginis, de potestate Pontificis, de præcellentia Petri & Pauli, & similibus, in quibus plurimum est contentiois & rixarum, nihil autem pietatis. De lana caprina proverbialiter dictum est, pro eo quod est, de re nihili. Horatius in *epistolis*: *Alter rixatur de lana sepe caprina*. Confine autem est illi Demosthenis: *περὶ ὄνυς σκιάς*, id est, *de asini umbra*.

- ¹¹ Φιλαυτία. Id est: *Amor sui*. Φίλος *amicus*, & αὐτός *ipse*. Hunc Horatius in *Odis* vocat *cacum*, & in *Sermonibus* *stultum* & *improbum*.

- ¹² Salibus. Sales dictæ fæla dicuntur. Lucianus: *Nec soliti lufere sales*.

- ¹³ Solennes titulos. Solennes vocat jam veluti consuetudine receptos, qua Reges vocamus *invictissimos* & *serenissimos*, Cardinales *reverendissimos*, Pontifices *sanctissimos*, Episcopos *reverendos*, Abbates *venerabiles*, atque item de cæteris.

- ¹⁴ Videas. Ὑπαλλογή, aut ἐτίρωσις. Ponitur enim secunda persona pro quavis persona, & est modus potentialis.

- ¹⁵ Adspersi. Id est: *Leviter contaminari*.

- ¹⁶ Si quid πρὸς τὰ ἀλφίτα. Hoc loco verba Latina, quæ in limine marginali fuerant adscripta nescio quis retulerat in contextum. Est autem dictum hoc apud Aristophanem in *Nebulis*: *Τί δέ μ' ὀφείλειον οἱ ῥυθμοὶ πρὸς τὰ ἀλφίτα*. Id est: *Quid autem mihi proderunt numeri ad farinas? Farina vivimus*, unde quod ad cibum ac victum attinet, ad farinas pertinere dicitur, quod vulgo dicunt *de pane lucrando*.

- ¹⁷ A Stultitia vituperari. Nullus igitur, opinor, erit tam iniquus, ut si quid dictum videbitur in Principes, aut Sacerdotes, aut alios, offendatur, cum non taxentur ulli nisi leniter & jucunde magis quam acriter. Nec ipsum hominum genus notatur, sed qui in bonorum genere mali sunt. Postremo cum stultitiæ personam loquentem fecerit, non conveniet imaginari personam auctoris id dicere, quod sub persona Moriæ dictum est: non Hercle magis quam si quis Diabolum faciat disputantem cum Michaële de corpore Moyfis, quemadmodum est in *Apocryphis*, quidquid Diabolus dixerit, hoc ex auctoris persona dictum videatur. Aut si quis Phalaridem loquentem inducat, sensisse videatur quicquid Phalaridem loquentem fecerit.

- ¹⁸ Decoro personæ serviendum fuit. Decorum, quod Græci *πρέπας* vocant, situm est in dignitate rerum & sermonum, cujus præcipua ratio habetur in tragædiis comædiis, & dialogis.

- ¹⁹ Quid ego & tibi. Ἀποσιώπησις est.

- ²⁰ Patrono tam singulari. Patronus hic significat, advocatum causarum: nam aliquando refertur ad libertum. Est autem Thomas Morus, præter egregiam optimarum litterarum cognitionem, inter Britannicarum legum Professores præcipui nominis.

I D E S T :

STULTITIÆ LAUS,

DESIDERII ERASMI ROTERODAMI

DECLAMATIO.

Stultitia loquitur.

TCUMQUE de me vulgo mortales loquuntur, neque enim sum nescia, quam male audiat STULTITIA etiam apud stultissimos, ² tamen hanc esse, hanc, inquam, esse unam, quæ meo numine Deos atque homines exilaro, vel illud abun-

de magnum est argumentum, quod simulatque in hunc coetum frequentissimum dictura prodii, sic repente omnium vultus nova quadam atque insolita hilaritate enituerunt, sic subito ³ frontem exporrexistis, sic læto quodam & amabili applausistis risu, ut mihi profecto quotquot undique præsentem intueor, pariter ⁴ Deorum Homericorum nectare, non sine nepenthe temulenti esse videamini, cum antehac tristes ac solliciti federitis, perinde quasi nuper ⁶ e Trophonii specu reversi. Cæterum quemadmodum fieri consuevit, ut cum primum sol formosum illud & aureum os terris ostenderit, aut ubi post asperam hiemem, novum ver blandis ⁷ adspirarit Favoniis, protinus nova rebus omnibus facies, novus color ac plane juvena quædam

¹ *Declamatio.* Aperte vocavit declamationem, ut intelligas rem exercendi ingenii causa scriptam, ad lusum ac voluptatem. Porro Moriam fingit veterum more ceu Deam quamdam suas laudes narrantem, idque decore, quod hoc stultis peculiare sit, se ipsos admirari, deque se ipsis gloriose prædicare.

² *Tamen hanc esse.* Hanc *δεικτικῶς* accipiendum, ut se ipsam digito ostendat.

³ *Frontem exporrexistis.* Frontem exporrigimus, cum hilarescimus. Contra mœsti frontem contrahimus: quare in *Chiliasdibus Erasmi*.

⁴ *Deorum Homericorum.* Facite vocat Homericos, qui cum non sint ulli in rerum natura, tamen ab Homero finguntur ejusmodi.

⁵ *Non sine nepenthe.* Nepenthes herba, cujus meminit & Plinius. Apud Homerum Penelope hujus succo addito poculis, discutit tristitiam convivii. Unde illud *Odyssæa* d. "Ενθεν ἔπινον Νηπενθες τ' ἀχολόν τε πακῶν ἐπὶ ληδεις ἀπάντων, id est: Unde bibebant, Ira, Nepenthes, omnisque oblivio cura. Num hanc vim habere traditur, & hinc nomen habet. Nam *πίνω*, Græce luctus est, ne privandi vim habet. Sunt qui putant esse buglossam, de qua Galenus scribit, "Ὅτι οἶνός ἐστι βαλλομένη εὐφροσύνης αἰτία γίνεται, id est: Quod vino immixta lætitia causa sit.

⁶ *E Trophonii specu.* Proverbium est, de vehementer mœstis ac sollicitis. Nam olim in Lebadaia, ut Suidas ait, *Χρησθῆριον ἦν ὁ καταδυσίων ἐκάλετο*, id est: *Oraculum erat, quod Catachthon*, id est, *descensum, vocabant.* Specus autem erat Trophonii dictus, in quo putabant oracula reddi per Dæmonem quempiam, unde macie confecti, squalidique redire consueverunt, si qui fuissent ingressi, qualia vulgo fere narrant de specu Patriicii apud Hybernos. Qui plura de hoc cupit cognoscere, legat *Erasmi Chiliasdes*.

⁷ *Adspirarit Favoniis.* Favonii venti sunt verni, ad quorum flatum solvitur gelu, & laxatur humus. Horatius, *Solvitur acris hiems grata vice veris*. *Et Favoni.* Alludit ad carmen Horatianum, *Lucem radde tua dux bone patria. Instar veris enim, vultus ubi tuus Affulsit populo, gratior is dies, Et soles melius nitens.*

A redeat, ita vobis me conspecta, mox alius accessit vultus. Itaque quod magni alioqui Rhetores, vix longa diuque meditata oratione possunt efficere, nempe ut molestas animi curas discutiant, id ego solo statim adspectu præstiti. Quamobrem autem hoc insolito cultu prodierim hodie, jam audietis, si modo non gravabimini dicenti præbere aures, non eas sane quas ⁸ sacris Concionatoribus, sed quas

fori Circulatoribus, Scurris ac Morionibus consuevistis ar- rigere, quasque olim ⁹ Midas ille noster exhibuit Pani. Lubitum est enim paulisper apud vos ¹⁰ Sophistam agere, non quidem hujus generis quod hodie nugas quasdam anxias inculcat pueris, ac plusquam muliebrem rixandi pertinaciam tradit, sed veteres illos imitabor, qui quo ¹¹ infamem Sophorum appellationem vitarent, *Sophista* vocari maluerunt. Horum studium erat, Deorum ac fortium virorum laudes encomiis celebrare. Encomium igitur audietis, non Herculis, neque Solonis, sed meum ipsius, hoc est, STULTITIÆ. Jam vero ¹² non hujus facio sapientes istos qui stultissimum & insolentissimum esse prædicant, si quis ipse laudibus se ferat. Sit sane quam volent stultum, ¹³ modo decorum esse fateantur. Quid enim magis quadrat, quam ut ipsa Moria suarum laudum sit buccinatrix, & ¹⁴ *Αὐτὴ ἑαυτῆς αὐλή.* Quis enim me melius exprimat quam ipsa me? Nisi si cui forte notior sim, quam egomet sum mihi. Quamquam ego hoc alioqui, non paulo etiam modestius arbitror, quam id quod optimatum ac sapientum vulgus facit, qui perverso quodam pudore vel ¹⁵ Rhetorem

Tom. IV.

Cc 2

rem

E ⁸ *Sacris concionatoribus.* Obiter taxat vulgus hominum, qui concionantes in templis, oscitantes ac dormitantes audiunt, multi ne audiant quidem, cum circumforaneos ac scurras miris modis auscultent. Id verum esse facile fatebitur qui noverit Italiam, præsertim Romam & Veneiarum urbem.

⁹ *Midas.* Nota est fabula de Mida, qui Panem canentem Apollini prætulit. Alludit autem ad proverbium, *Mida aures*.

¹⁰ *Sophistam.* Olim Sophistæ dicebantur Philosophi & sapientiæ Professores, deinde Rhetores. Postremo abiit nomen in invidiam, ut Sophistæ dicerentur, qui fictam quamdam sapientiæ speciem jactarent.

¹¹ *Infamem.* Hoc ad Moriam personam referendum est, apud quam vocari sapientem contumelia est: veluti apud aulicos, docti stulti vocantur, apud doctos vicissim aliud.

¹² *Non hujus facio.* Et hoc *δεικτικῶς* accipiendum, ut floccum auripilum ostendat.

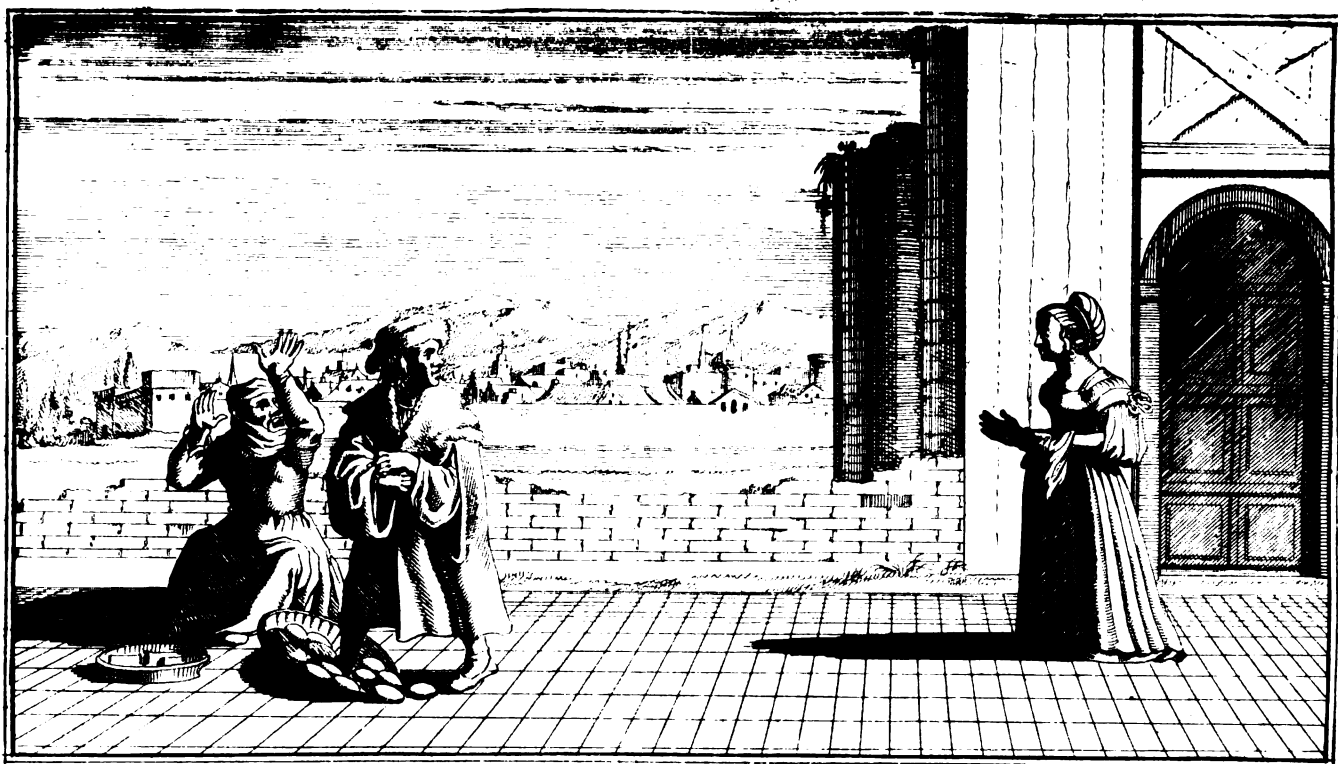
¹³ *Modo decorum.* Decorum vocat non simpliciter, quod per se deceat, sed quod Stultitiæ personam deceat, veluti non est decorum lenoni loqui de fide.

¹⁴ *Αὐτὴ ἑαυτῆς αὐλή.* Id est: *Ipsa sui sibi vicina sit.* Proverbium est, ubi quis se ipsum factis commendat. Tamen hic alio detorsit, nempe ad eam, quæ sua jactat.

¹⁵ *Rhetorem palponem.* Si quis audiat solennes istas orationes, quæ habentur

rem quempiam palponem, vel Poetam vaniloquum, subornare solent, eumque mercede conductum, a quo suas laudes audiant, hoc est, mera mendacia, & tamen ¹ verecundus interim ille, pavonis in morem pennas tollit, cristas erigit, cum impudens assentator nihili hominem Diis æquiparat, cum absolutum omnium virtutum exemplar proponit, a quo sciat ille se plusquam ² δις διὰ πασῶν abesse: cum corniculam alienis convestit plumis: cum ³ τὸν αἰθίοπα λευκαίνει, denique cum ⁴ Ἐκ μύας τὸν ἐλέφαντα ποιεῖ. Postremo sequor tritum illud: vulgi proverbium, quo dicitur is recte laudare sese, cui nemo alius contigit laudator. Quamquam hic interim demiror altalium, ingrati tudinem dicam, an segnitiam, quorum cum omnes me studiose colant, meamque libenter sentiant beneficentiam, nemo tamen tot jam sæculis exstitit, qui grata oratione **STULTITIÆ** laudes celebrarit, cum non defuerint, qui Busirides, ⁵ Phalarides, febres quartanas, muscas, calvitia, atque id genus pestes, accuratis magnaue & ⁷ olei & somni iactura elucubratis laudibus vexerint. A me extemporariam quidem illam & illaboratam, sed tanto veriore audietis orationem. Id quod nolim existimetis ad ingenii ostentationem esse confectum, quemadmodum vulgus Ora-

torum facit. Nam si, sicuti nostis, cum orationem totis triginta annis elaboratam, nonnumquam & alienam proferrunt, tamen triduo sibi quasi per lusum scriptam, aut etiam dictatam esse dejerant. Mihi porro semper gratissimum fuit ⁸ ὅτι ἐν ἐπὶ γλώττιαν ἔλθοι dicere. At ne quis jam a nobis exspectet ut juxta vulgarium istorum Rhetorum consuetudinem, me ipsam finitione explicem ⁹ porro ut dividam, multo minus. Nam utrumque ominis est inauspicari, vel sine circumscribere eam cujus numen tam late pateat, vel secare, in cujus cultum omne rerum genus ita consentiat. Tamen si quorsum tandem attinet mei velut umbram atque imaginem finitione representare, cum ipsam me coram præsentibus præsentem oculis intueamini? Sum etenim uti videtis, vera illa ¹⁰ largitrix εἰδών, quam Latini **STULTITIAM**, Græci **ΜΩΡΙΑΝ** appellant. Quamquam quid vel hoc opus erat dicere, quasi non ipso ex vultu ¹¹ fronteque, quod ajunt, satis quæ sim præ me feram, aut quasi si quis me Minervam, aut Sophiam esse contendat, non statim solo possit obtutu coargui, etiam si nulla accedat oratio, ¹² minime mendax animi speculum. Nullus apud me fucus locus, nec aliud fronte simulo, aliud in pectore premo. Sumque mei undique simillima,

adeo ut nec ii me dissimulare possint, qui maxime Sapien-
tiæ personam ac titulum sibi vindicant, ¹³ καὶ ἐν τῇ πορφύ-

bentur in publico apud Romanos Pontifices, apud Reges, apud Principes, mirum est, qua fronte vel isti sic audeant adulari, vel illi possint tam ineptas laudes audire. Nec dubito, quin ista molesta sint cordatis Principibus.

¹ Verecundus ille. Ironice dicit verecundum, impudentissimum significans, qui talia possit audire.

² Δις διὰ πασῶν. Id est: *Bis per omnia*. Ea enim musicorum harmonia, quam vulgo *duplicem octavam* vocant. Abiit autem in proverbium, quo maximum intervallum significamus. Vide *Chilides Desiderii Erasmi*.

³ Τὸν αἰθίοπα λευκαίνει. Id est: *Æthiopem dealbat*, est proverbium de re impossibili. Verum hic eleganter detorsit ad id, quod is qui niger est factis, hoc est infamis, ut candidus laudatur, & alius pingitur quam est.

⁴ Ἐκ μύας τὸν ἐλέφαντα ποιεῖ. Id est: *Ex musca elephantiem facit*. Adagium est, cum quis rem nihili, verbis attollit.

⁵ Vulgi proverbium. Sic enim jocantur vulgo, ut cum quis de se prædicat arroganti, ut dicant, malos habet vicinos, & ob id cogitur se laudare.

⁶ Phalarides. Phalaridis Apologiam scripsit Lucianus. De cæteris jam dictum est.

⁷ Olei & somni iactura. Quia vigilant ad lucernam.

⁸ ὅτι ἐν ἐπὶ γλώττιαν ἔλθοι. Id est: *Quicquid in linguam venerit*. Proverbium est, sumptum ex *Æschyle Trag. Poeta*: citante Plat.

⁹ Porro ut dividam. Alludit ad dialecticos, quibus mos est primum definire, quod aggrediuntur.

¹⁰ Largitrix εἰδών. Id est: *Bonorum*. Alludit huc quod Homerus subinde vocat Deos *δωτῆρας εἰδών*, id est: *largitores bonorum*.

¹¹ Fronteque, quod ajunt. Relucet enim in vultu quoque stultitia aut sapientia hominis.

¹² Minime mendax. Ex sermone enim potissimum colligitur animus hominis.

¹³ Καὶ ἐν τῇ πορφύρῃ πίθηκοι, καὶ ἐν τῇ λεοντῇ ὄνοι obambulant. Id est: *Et in purpura simia, & in leonina pelle asini*, nam simia vulgo habentur in delitiis, & nonnumquam ad lusum purpura vestiuntur. Est autem Græcum proverbium in eos, qui magnificam personam præ se gerunt, cum sint nebulosæ. Cui simile est quod subtextitur in exuvio leonis asini.

καὶ ἐν τῇ λεοντῇ ὄνοι, obambulant. Quamvis autem sedulo fingant, tamen alicunde prominentes auriculæ Midam produnt. Ingratum me-Hercle & hoc hominum genus,

Notus est Apologus de asino, qui pelle leonis amictus aliquamdiu, apud Cumanos habitus est pro leone, donec auricularum indicio deprehensus, poenas daret.

8 Cume

genus, qui cum maxime sint nostrae factionis, tamen apud vulgum cognominis nostri sic pudet, ut id passim aliis magni probri vice objiciant. Proinde istos cum sint *μαρώτατοι* re, ceterum sophiac ² Thales videri velint, nonne jure optimo ³ *μαρώτατος* illos appellabimus? Visum est enim hac quoque parte nostri temporis Rhetores imitari, qui plane Deos esse se credunt, si hirudinum ritu bilingues appareant, ac praeclarum facinus esse ducunt, Latinis orationibus subinde Græculas aliquot vuculas, velut ⁵ emblemata intertexere, etiam si nunc non erat his locus. Porro ⁶ si desunt exotica, e putribus chartis quatuor aut quinque prisca verba eruunt, quibus tenebras offundant lectori, videlicet, ut qui intelligunt, magis ac magis sibi placeant: qui non intelligunt, hoc ipso magis admirentur quominus intelligunt. Quandoquidem est sane & hoc ⁷ nostratum voluptatum genus non inelegans, quam maxime peregrina maxime suspicere. Quod si qui paulo sunt ambitiosiores, arrideant tamen & applaudant, atque a fini exemplo ⁸ *τὰ ὅσα κινῶσι*, quo cæteris probe intelligere videantur, ⁹ *καὶ ταῦτα δὴ μὲν ταῦτα*. Nunc ad institutum recurro. Nomen igitur habetis: ¹⁰ Viri, Quid addam epitheti? Quid nisi stultissimi? Nam quo alio honestiore cognomine ¹¹ Mystras suos compellet Dea STULTITIA? ¹² Sed quoniam non perinde multis notum est, quo genere prognata sim, id jam ¹³ Musis bene juvantibus exponere conabor. Mihi vero neque ¹⁴ Chaos, neque Saturnus, neque Japetus, aut alius id genus obsoletorum, ac putrium Deorum quispiam pater fuit. ¹⁵ Sed *πῶτος* ipse unus, vel invitis ¹⁶ Hesiodo & Homero, atque ipso adeo Jove, *πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε*. Cujus unius nutu, ut olim ita nunc quoque sacra profanaque omnia sursum ac deorsum miscentur. Cujus arbitrio bella, paces, imperia, confilia, judicia, comitia, connubia, pacta, foedera, leges, artes, ludicra, seria, jam spiritus me deficit, breviter, publica privataque omnia mortalium negotia administrantur. Citra cujus opem, totus ille Poeticorum Numinum populus, dicam audacius, ipsi quoque ¹⁷ Dii selecti, aut omnino non essent, aut certe ¹⁸ οἰκίστοισι sane quam frigide victitarent. Quem quisquis iratum habuerit, huic ¹⁹ ne Pallas quidem satis auxilii tulerit. Contra, quisquis propitium, is

¹ Cum sint μαρώτατοι. Id est: Stultissimi.

² Thales. Is fuit unus e numero septem sapientum.

³ Μαρώτατος. Dicitur est composita, ex stulto & sapiente, quasi dicas, stulte sapientes.

⁴ Si hirudinum. Has vulgo sanguisugas vocant. Est autem huic animal lingula bifida, ut tradit Plinius.

⁵ Emblemata. Id est: immixturas, id enim sonat vox Græca, significat autem tessellas, ex quibus pingunt in opere musæaco, aut quibus variant pavimenta. Hispani ex ligno similia conficiunt in mensis præcipue. Dicuntur autem emblemata *παρά τὸ ἐμβαλεῖν*, id est: ab injiciendo.

⁶ Si desunt exotica. Id est: extranea, hoc est, alienæ linguæ, puta Græcæ aut Hebraicæ.

⁷ Nostratum voluptatum. Nostratum, id est, stultorum, ut Cicero dixit: *Verba vestra*.

⁸ *τὰ ὅσα κινῶσι*. Id est: Aures moveant. Asinus aures habet immobiles ac prælongas. Et videtur valere aurium judicio, cum sit stolidissimus. Allusum est autem ad proverbium Græcorum.

⁹ *καὶ ταῦτα δὴ μὲν ταῦτα*. Id est: Et hæc quidem hæc, verba sunt ridicule dicta a servo Carione in *Pluto Aristophanis*. Idem est aliquoties apud Platonem.

¹⁰ Viri, quid addam. Mos est addere epitheton aliquid honorificum, Viri fortissimi, aut Viri splendidissimi, aut aliud simile. Porro hoc jocandi genus, *ἀπροσδοκῆτος* vocant, cum aliud expectatur, aliud succedit.

¹¹ Mystras. Mystra dicuntur initiati mysteriis alicujus numinis; unde & symmystra dicuntur, si idem initiati sacris. Dicuntur autem *παρά τὸ μύω*, quod est initio, siue a μύω, quod est occulto arcana mysteriorum, quæ nefas erat revelare.

¹² Sed quoniam. Allusit ad partes laudatorii generis, quod a nativitate solet incipere.

¹³ Musis bene juvantibus. Alludit ad morem Scriptorum, ut significet rem fore Poeticam ac fabulosam.

¹⁴ Chaos neque Orcus. Ad hos veluti antiquissimos Deos Hesiodus refert omnium Deorum genus, in *Theogonia*.

¹⁵ Sed πῶτος. Id est: Divitia: quamquam ea vox apud Græcos sit masculini generis, & numeri singularis. Hunc veluti Deum inducit Aristophanes.

¹⁶ Hesiodo & Homero. Nam apud utrumque sapiens est hoc hemistichium de Jove, *πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε*, id est: Pater hominumque Deumque.

¹⁷ Dii selecti. Nam prisca Theologi gentilium, duodecim Deos selectos, hoc est, summos habebant, veluti primates in tanta Deorum turba.

¹⁸ Οἰκίστοισι. Οἶκος domus, σίτην cibum. Unde qui domi capiunt cibum, & de suo vivunt, οἰκίστοισι vocantur. Porro, sunt qui ob parsimoniam domi tenuissimo utantur victu, eoque libenter foris præsunt.

¹⁹ Ne Pallas quidem. Palladem potissimum nominat, quod Dea sapientiae, Stultitiae sit invisa, vel quod illa strenua sit bellatrix, & patrem defenderit adversus Gigantes.

vel summo Jovi, cum suo fulmine mandare laqueum possit.

²⁰ *Τὸτε πατὴρ εὐχομαι εἶναι*. Atque hic quidem me progenit non e cerebro suo, quemadmodum tetricam illam ac torvam Palladem Jupiter, verum ²¹ ex Neotete Nympha multo omnium venustissima, pariter ac festivissima. Neque rursus id tristi illi illigatus conjugio, quomodo ²² faber ille claudus natus est, verum quod non paulo suavius ²³ ἐν φιλότῃ μιχθεῖς: quemadmodum noster ait Homerus. Genuit autem, ne quid erretis, non Aristophanicus ille Plutus, ²⁴ jam capularis, jam oculis captus, sed quondam integer adhuc ²⁵ calidusque juvenia, neque juvenia solum, verum multo magis nectare, quod tum forte in Deorum convivio largius ac meracius hauserat. Quod si locum quoque natalem requiritis, quandoquidem id hodie vel in primis ad nobilitatem interesse putant, quo loco primos edideris vagitus, ego nec in ²⁶ erratica Delo, ²⁷ nec in undoso mari, nec ²⁸ ἐν σπέσσι γλαφυροῖσι sum edita, sed in ipsis insulis fortunatis, ubi ²⁹ ἀσπάρτα καὶ ἀνήροα omnia proveniunt. In quibus neque labor, neque senium, neque morbus est ullus, nec usquam in agris ³⁰ asphodelus, malva, squilla, lupinumve, aut faba, aut aliud hoc genus nugarum conspicitur. Sed passim oculis, simulque naribus adblandiuntur ³¹ moly, ³² panace, ³³ nepenthes, amaracus, ambrosia, lotus, rosa, viola, Hyacinthus, Adonidis hortuli. Atque in his quidem nata delitiis, nequaquam a fletu sum auspiciata vitam, sed protinus blande ³⁴ ἀρρίσι matri. Jam vero non invideo ³⁵ τῷ ὑπᾶτω κρονίῳ ³⁶ capram altricem, cum me duæ lepidissimæ Nymphae suis aluerint mammis, ³⁷ Methe Baccho progenita, & ³⁸ Ἀρᾶδία Panos filia. Quas hic quoque in cæterarum comitum ac pedisequarum meorum consortio videtis. Quarum me Hercle nomina, si voletis cognoscere, ex me quidem non

Tom. IV.

Cc 3

nisi

²⁰ *Τὸτε πατὴρ εὐχομαι εἶναι*. Id est: Huius patris gloriari esse. Hemistichium est solenne apud Homerum.

²¹ Ex Neotete. Id est: Ex juvenute: id enim sonat Græce Neotes. Innuit autem, ex divitiis & juvenute nasci potissimum stultitiam.

²² Faber ille. Vulcanum significat ridiculum, & tamen ex matrimonio natum, puta Jovis & Junonis.

²³ *Ἐν φιλότῃ μιχθεῖς*. Id est: In amore mixtus. Est autem hemistichium solenne apud Homerum, quoties significat furiy concubitus, extra matrimonium.

²⁴ Jam capularis. Capulares dicuntur senes decrepiti. Talis autem inducitur Plutus apud Aristophanem.

²⁵ Calidusque juvenia. Allusit ad illud Horatianum: *Non ego hac serrem calidus juvenia*.

²⁶ Erratica Delo. Hic natus fuit Apollo cum sua sorore, quorum beneficium insula prius fluitans cepit immobilis esse.

²⁷ Nec in undoso mari. Nam hinc fingitur nata Venus.

²⁸ *Ἐν σπέσσι γλαφυροῖσι*. Id est: In specubus cavis. Est hoc carmen in primo *Odyssea* libro, tum alias crebrum apud Homerum.

²⁹ *Ἀσπάρτα καὶ ἀνήροα*. Id est: Inseminata & inarata, hoc est, citra arationem. Est autem proverbium quoties utilitas contingit citra laborem. Estque apud Lucianum in *Parasito*, & item in *Rhetorum præceptore*, sumptum ex Homer. *Odyssea* lib. 9. *Οὐτὶ φύτεύσει χερσὶ φυτόν, ἢ τ' ἀρώσει, ἄλλὰ τὰς ἄσπερτα καὶ ἀνήροα πάντα φύονται*, id est: Neque plantant manibus plantam, neque arant, sed inseminata & inarata omnia crescunt.

³⁰ *Asphodelus, malva*. Hæc sunt vilia, ac plebis mensis apta, quæ Lucianus scripsit nasci in insulis fortunatis, odit igitur hæc, veluti sobria, & tetrica apta. De asphodelo & malva, Hesiodus in opere cui titulus, *ἔργα καὶ ἡμέραι*, *Opera & dies*. *Οὐδ' ὅσον ἐν μάλαχῃ καὶ ἀσφοδίῳ μέγ' ὄνειαρ*, id est: Neque quidem in malva & asphodelo magna utilitas. Lupini meminit Lucianus.

³¹ *Μῶλυ*. Herbæ sunt fabulæ, De Moly meminit Homerus *Odyssea* K. quod dicit Mercurium dedisse Ulyssi, ut a veneficiis Circes tutus esset. Versus Homeri sunt:

*Ὡς ἄρα φωνήσας, πόρε φάρμακον ἀργεῖφόντης,
Ἐκ γαίης ἱρύσας καὶ μοι φέσιν αὐτὰ ἔδειξεν
Ῥίζη μὲν μέλαινα ἔσκε, γάλακτι δὲ εἰκελον ἄθος.
Μῶλυ δὲ μὴ καλίνοισι θεοῖς, χαλαπὸν δὲ τ' ὀρύσσων
Ἀνδράσι γε θνητοῖσι, θεοὶ δὲ τε πάντα δύνανται.*

Id est: Sic igitur dicens, dedit medicamen Mercurius, Ex terra trahens & mihi naturam ipsius monstravit. Radix quidem nigra erat, lacti autem similis flos. Moly autem ipsum vocant Dii, difficile autem fodere Viris mortalibus, Dii autem omnia possunt.

³² Panace. Dicitur efficax adversus omnes morbos. Unde ut Plinius dicit, nomen habet, *πάν ὄννε*, ἀκείως medela, & ἀκίω medeor.

³³ Nepenthes. Tristitiam discutit in conviviis. Cætera nota sunt.

³⁴ *Ἀρρίσι matri*. Vulgus risum tribuit stultis. Allusit autem ad hoc, quod prima vox hominis est ploratus. Et tamen legimus quosdam natos statim arrisisse matri, quod signum putant auspiciatissimum.

³⁵ *Τῷ ὑπᾶτω κρονίῳ*. Id est: Summo Jovi, quem Saturnium, hoc est, Saturni filium vocant. Est autem hemistichium Homericum.

³⁶ *Capram altricem*. Jupiter in Creta clam est educatus lacte capræ, cujus cornu inter astra posuit, non ingratus alumnus.

³⁷ *Methe*. Id est: Temulentia. Nam id Græce μέθη, cui apte tribuit patrem Bacchum vini auctorem.

³⁸ *Ἀρᾶδία*. Id est: Imperitia. Pan autem crassus, & agrestis est, juxta fabulas.

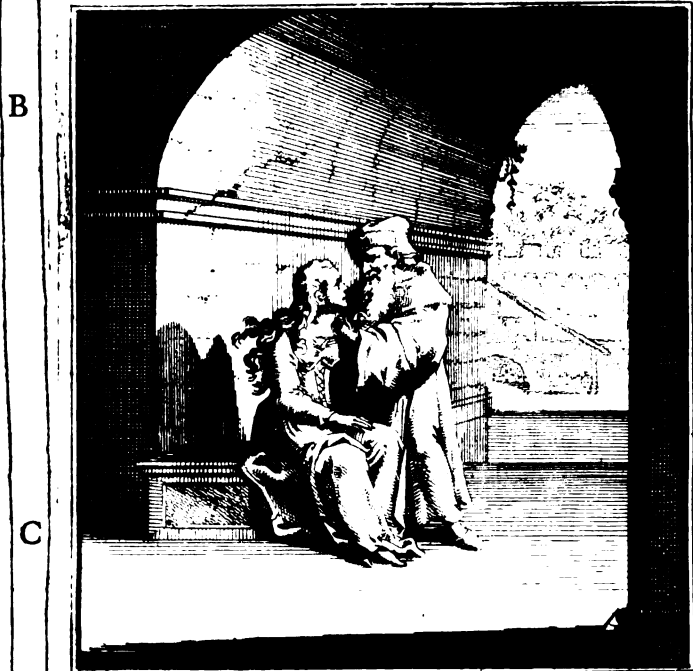
nisi Græce audietis. Hæc nimirum quam sublati superciliis conspicimini, ¹ φιλαυτία est. Huic quam velut ardentibus oculis, ac plaudentem manibus videtis, ² κολακία nomen. Hæc semisomnis ac dormitanti similis ³ λήθη vocatur. Hæc cubito utroque innitens, confertisque manibus, ⁴ μισοπονία dicitur. Hæc roseo revineta ferto, & undique delibuta unguentis, ⁵ ἡδονή. Hæc lubricis & huc atque illuc errantibus luminibus, ⁶ ἀνοία dicitur. Hæc nitida cute, probeque saginato corpore ⁷ τρυφή nomen habet. Videtis & Deos, puellis admixtos, quorum alterum ⁸ κῶμον vocant, alterum ⁹ νύχρετον ὕπνον. Hujus, inquam, famulitii fidelibus auxiliis genus omne rerum meæ subijcio

ditioni, ipsis etiam imperans Imperatoribus. Genus, educationem, & comites audistis. Nunc, ne cui sine causa videar mihi Deæ nomen usurpare, quantis commoditatibus Deos simul & homines adficiam, quamque late meum pateat numen arrectis auribus accipite. Etenim si non incite scripsit quidam, hoc demum esse Deum, juvare mortales, & si merito in Deorum senatum adsciti sunt, qui vinum, aut frumentum aut unam aliquam hujusmodi commoditatem mortalibus ostenderunt, cur non ego jure, Deorum omnium ¹⁰ ἄλφα dicar, habearque, quæ una omnibus largior omnia? Principio quid esse potest vita ipsa vel dulcius, vel pretiosius? At hujus exordium cui tandem acceptum ferri convenit, nisi mihi? Neque enim aut ¹¹ Ὀβριμοπάτρης hasta Palladis, aut ¹² νεφεληγερέτα Jovis ¹³ ægis hominum genus vel progignit, vel propagat. Verum ipse Deum pateratque hominum Rex, qui totum nutu tremefactat Olympum, fulmen illud trifidum ponat oportet, & vultum illum ¹⁴ Titanicum, quo, cum lubet, Deos omnes terreat, planeque histrionum more, aliena sumenda misero persona, si quando velit id facere, quod numquam non facit, hoc est ¹⁵ παιδοποιεῖν. Jam vero Stoici se Diis pro-

- ¹ Φιλαυτία. Id est: *Amor sui*. Quamquam Græca vox foemini generis est. Hanc sublati superciliis fecit ob arrogantiam.
- ² Κολακία. Id est: *Adulatio*, cujus est applaudere.
- ³ Λήθη. *Oblivio*.
- ⁴ Μισοπονία. Id est: *Odium laborum*, vitium contrarium industriæ, quam Græci vocant φιλοπονίαν.
- ⁵ ἡδονή. Id est: *Voluptas*.
- ⁶ ἀνοία. Id est: *Amentia*.
- ⁷ τρυφή. Id est: *Delicia*.
- ⁸ Κῶμος. Comum Græci Deum faciunt temulentiae & intemperantiae ac juveniliū comportionum.
- ⁹ Νύχρετον ὕπνον. Id est: *Altissimum somnum*, sic enim vocat Homerus somnum, unde quis expergeri non possit.
- ¹⁰ Ἄλφα. Id est: *Alpha*, ita per jocum significabant primum, quod litteris olim notarent numeros. Unde illud, *Ego sum alpha & omega*.
- ¹¹ Ὀβριμοπάτρης. Hoc epitheton Homerus tribuit Palladi, quod fortem ac potentem habeat patrem Jovem. Est autem tetrica Pallas, maxime cum vibrat hastam.
- ¹² Νεφεληγερέτα. Id est: *Nubium congregatoris*: sic enim subinde appellat Homerus Jovem νεφεληγερέτα Ζεύς.
- ¹³ Ἄγης. Est clypeus Jovis, ex pelle capræ alticis, hanc obtendit cum sævit, cum amat.
- ¹⁴ Titanicum. Id est: *Torvum*. Nam Titanes vocantur antiquissimi Deorum. Porro senes tetrici dicuntur τιτανῶδες ἐνιδόντες, id est: *Titanicum obtinentes*, qui torvo truculentoque sunt adspectu.
- ¹⁵ Παιδοποιεῖν. Παις *puer*, ποιεῖν *facere*, hoc est, liberis creandis operam dare, sic veterunde vocant, habere rem cum muliere.

ximos autumant. At date mihi terque quaterque, aut si libet, sexcenties Stoicum, tamen huic quoque, si non barba insignis sapientiae, etiam si cum hircis commune, certe supercilium erit ponendum, explicanda frons, abjicienda ¹⁶ dogmata illa adamantina, ineptiendum ac delirandum aliquantisper. In summa, me, me inquam, sapiens accersat oportet, si modo pater esse velit. Et cur non apertius meo more vobiscum fabuler? Quæso num caput, num facies, num pectus, num manus, num auris, quæ partes honestæ putantur, progenerant Deos aut homines? Non, opinor,

imo ea pars adeo stulta, adeoque ridicula, ut nec nominari citra risum possit, humani generis est propagatrix. Is est facer ille fons, unde vitam hauriunt omnia verius quam ille ¹⁷ Pythagoricus quaternio. Age vero, qui vir, obsecro, matrimonii capistro velit præbere os, si quemadmodum isti sapientes facere consueverunt, prius ejus vitæ incommoda secum perpenderit: aut quæ tandem mulier virum admiffura sit, si partus periculosos labores, si educationis molestiam, vel norit, vel cogitarit? Porro si conjugii debetis vitam, conjugium autem debetis ¹⁸ ἀνοίαν pedissequæ, mihi nimirum quid debeatis, intelligitis. Tum quæ semel hæc experta, denuo repetere velit nisi λήθη præsens nomen adfuerit? Neque vero id Venus ipsa, vel ¹⁹ reclamante Lucretio, umquam inficias iverit, sine nostri numinis accessione, suam vim mancā atque irritam esse. Itaque ex nostro illo temulento ridiculoque lusu, proveniunt, & superciliosi Philosophi, in quorum locum nunc succedere, quos ²⁰ vulgus *Monachos* appellat, & purpurei Reges & pii Sacerdotes, & ter sanctissimi Pontifices. Postremo totus etiam ille Deorum Poeticorum coetus, adeo frequens, ut turbam vix jam ipse capiat Olympus, tametsi spatiosissimus. ²¹ At sane parum sit mihi vitæ seminarium, ac fontem debere, nisi quidquid in omni vita commodi est, id quoque totum ostendero mei muneris esse. Quid autem vita hæc, num omnino vita videtur appellanda, si voluptatem detraheris? ²² Applausistis. Equidem sciebam neminem vestrum ita sapere, ²³ vel desipere magis, imo sapere potius, ut in hac esset sententia. Quamquam ne Stoici quidem isti voluptatem adspersantur, tametsi sedulo dissimulant, milleque convitiis eam apud vulgus dilacerant, nimirum

- ¹⁶ Dogmata. Id est: *Decreta*, sic enim vocantur placita Philosophorum. *Adamantina*, vocat, quod certissima habeantur.
- ¹⁷ Pythagoricus. Alludit ad carmen vulgatissimum Pythagoræ. Νὰ μὰ τὸν ἀμπερά ψυχῶν παραδόντα τετρακτὴν παγὰν αἰώνια φύσις, id est: *Per animam nostram dantem quaternionem fontem perpetua natura*.
- ¹⁸ Reclamante Lucretio. Nam is in carmine suo tribuit Veneri rerum omnium gignendarum vim, ac principatum.
- ¹⁹ Vulgus *Monachos*. Quod olim apud Hebræos erant filii Prophetarum, quod apud Græcos & Indos Philosophi, hoc apud Christianos Monachi videntur esse.
- ²⁰ At sane parum. Ostendit Stultitia vitæ initium sibi debere, nunc demonstrat & omnia vitæ commoda a se proficisci.
- ²¹ Applausistis. Innuit stultis ita maxime videri, vitam absque vulgaribus istis voluptatibus non esse expetendam.
- ²² Vel desipere potius. Quanto cum decoro personæ, variat correctionem? Porro quod aliis est desipere, id est Stultitiæ, sapere.

rum, ut deterritis aliis, ipsi prolixius fruuntur. Sed dicant mihi per Jovem, quæ tandem vitæ pars est, non tristis, non infestiva, non invenusta, non insipida, non molesta, nisi voluptatem, id est, stultitiæ condimentum adjunxeris? Cujus rei cum satis idoneus testis esse possit, ille numquam satis laudatus Sophocles, cujus exstat pulcerrimum illud de nobis ² Elogium, ἐν τῷ φρονεῖν γὰρ μὴ δὲν, ἡδίστος βίος, tamen age, rem omnem sigillatim aperiāmus. Principio quis nescit primam hominis ætatem multo lætissimam, multoque omnibus gratissimam esse? Quid est enim illud in infantibus, quod sic exosculamur, sic amplectimur, sic fovemus, ut hostis etiam huic ætati ferat opem, nisi stultitiæ lenocinium, quod data opera prudens natura, recens natis adjunxit, ut aliquo voluptatis velut auctoramento, & educantium labores delinire queant, & tuentium favores eblandiantur? Deinde quæ succedit huic adolescentia, quam est apud omnes gratiosa, quam candide favent omnes, quam studiose provehunt, quam officiose porrigunt auxiliares manus? At unde, quæso, ista juventæ

gratia? unde, nisi ex me? Cujus beneficio quam minimum sapit, atque ob id quam minime ringitur. Mentior, nisi mox ubi grandiores facti, per rerum usum, ac disciplinas virile quiddam sapere cœperint, continuo deflorescit formæ nitor, languescit alacritas, frigescit lepos, labascit vigor. Quoque longius a me subducitur, hoc minus minusque vivit, donec succedat, τὸ χαλεπὸν γῆρας, id est, molesta senectus, non jam aliis modo, verum etiam subimet invisā. Quæ quidem prorsum nulli mortalium foret tolerabilis, nisi rursus tantorum miserta laborum dextra adesset, & quemadmodum Dii Poetarum soleant pereuntibus ⁴ aliqua metamorphosi succurrere, itidem ego quoque ⁵ jam capulo proximos denuo quoad licet, ad pueritiam eos revocarem. Unde non abs re vulgus eos ⁶ παλιμπαῖδας appellare consuevit. Porro si quis transformandi rationem requirat, ne id quidem celarim. ⁷ Ad Lethes nostræ fontem, nam Infulis Fortunatis oritur (siquidem apud Inferos tenuis modo rivulus labitur,) eos produco, ut simul atque illic longa potarint oblivia, paulatim dilutis animi curis repubescant. At isti jam delirant, inquiunt, jam desipiunt.

¹ Ut deterritis aliis. Allusit ad Philoxenum in pulpamentum nasi mucum emungere solitum, ut aliis averfantibus cibum, ipse solus vesceretur.

² Elogium, ἐν τῷ φρονεῖν γὰρ μὴ δὲν, ἡδίστος βίος. Versus est senarius Iambicus, id est: In nihil sapiendo vita jucundissima. Ni fallor, verba sunt Ajacis, dolentis quod ab infania relipuerit. Est similis fabella apud Horatium de quodam Argivo, expostulante cum amicis, quod illorum opera restitutus esset ab infania. Sic incipit: Fuit haud ignobilis Argivus, &c.

³ Τὸ χαλεπὸν γῆρας. Id est: Molesta senectus. Nam id epitheti subinde tribuit illi Homerus.

⁴ Aliqua metamorphosi. Id est: transformatione, ut Phaëtonem in cygnum, Alcyonem in avem transformant.

⁵ Jam capulo. Id est: Morti, unde & capulares senes vocantur, admodum defecti ætate. Capulus autem est loculus, quo cadavera efferuntur.

⁶ Παλιμπαῖδας. Id est: Iterum pueros, quod ad pueritiam redisse videntur. Notum est proverbium, Bis pueri senes, ad quod allusit.

⁷ Ad Lethes. Quoniam paulo superius Lethem, id est, oblivionem, unam ex suis tēcit pedissequis. Innuit autem senes obliviosos esse, & ob id jucundius vivere, quod pultorum vitæ malorum non meminerint.

A Esto sane. Sed istud ipsum est repuerascere. An vero aliud est puerum esse quam delirare, quam desipere? An non hoc vel maxime in ea delectat ætate, quod nihil sapit? Quis enim non ceu portentum oderit, atque exsecratur puerum virili sapientia? Adstipulatur & vulgo jactatum proverbium, ⁸ Odi puerulum præcoci sapientia. Quis autem sustineret habere commercium aut consuetudinem cum eo senex, qui ad tantam rerum experientiam, parem animi vigorem judicii acrimoniam adjunxisset? Itaque delirat senex meo munere. Sed tamen delirus iste meus interim miseris illis curis vacat, quibus sapiens ille distorquetur. Interim non illepidus est compotor. Non sentit vitæ tædium, quod robustior ætas vix tolerat. Nonnumquam cum senex Plautino ⁹ ad tres illas litteras revertitur, infelicissimus si sapiat: At interim meo beneficio felix, interim amicis gratus, ne congerro quidem infestivus. Quandoquidem & apud Homerum e Nestoris ore fuit oratio ¹⁰ melle dulcior, cum Achilles sit amarulenta, & apud eundem, senes in mœnibus confidentes, ¹¹ τὴν λειριόεσσαν vocem edunt. Quo quidem calculo ipsam etiam superant pueritiam, suavem quidem illam, sed infantem, ac præcipuo vitæ oblectamento, puta garrulitate carentem. Addite huc quod pueris quoque gaudeant impensius senes, ac pueri vicissim senibus delectantur, ¹² ὡς αἰεὶ τὸν ὅμοιον ἀγεί θείας ὡς τὸν ὅμοιον. Quid enim inter illos non convenit, nisi quod hic rugosior & plures numerat natales? Alioqui capillorum albor, os edentulum, corporis modus minor, lactis appetentia, balbuties, garrulitas, ineptia, oblivio, incogitantia, breviter omnia cætera congruunt. Quoque magis accedunt ad senectam, hoc propius ad pueritiæ similitudinem redeunt, donec puerorum ritu, citra vitæ tædium, citra mortis sensum emigrant e vita. Eat nunc qui volet, & hoc meum beneficium cum reliquorum Deorum metamorphosi comparet. Qui quid irati faciant, non libet commemorare: sed quibus quam maxime propitii sunt, eos solent in arborem, in avem, in cicadam aut etiam in serpentem transformare: quasi vero non istud ipsum sit perire, aliud fieri. Ego vero hominem eundem optimæ ac felicissimæ vitæ parti restituo. Quod si mortales prorsus ab omni sapientiæ commercio temperarent, ac perpetuo mecum ætatem agerent, ne esset quidem ullum senium, verum perpetua juvena fruerentur felices. An non videtis tetricos istos & vel Philosophiæ studiis, vel seriis & arduis addi-

D

E

F

G

H

I

K

L

M

N

O

P

Q

R

S

T

U

V

W

X

Y

Z

A

B

C

D

E

F

G

H

I

K

L

M

N

O

P

Q

R

S

T

U

V

W

X

Y

Z

A

B

C

D

E

F

G

H

I

K

L

M

N

O

P

Q

R

S

T

U

V

W

X

Y

Z

A

B

C

D

E

F

G

H

I

K

L

M

N

O

P

Q

R

S

T

U

V

W

X

Y

Z

A

B

C

D

E

F

G

H

I

K

L

M

N

O

P

Q

R

S

T

U

V

W

X

Y

Z

A

B

C

D

E

F

G

H

I

K

L

M

N

O

P

Q

R

S

T

U

V

W

X

Y

Z

A

B

C

D

E

F

G

H

I

K

L

M

N

O

P

Q

R

S

T

U

V

W

X

Y

Z

A

B

C

D

E

F

G

H

I

K

L

M

N

O

P

Q

R

S

T

U

V

W

X

Y

Z

A

B

C

D

E

F

G

H

I

K

L

M

N

O

P

Q

R

S

T

U

V

W

X

Y

Z

A

B

C

D

E

F

G

H

I

K

L

M

N

O

P

Q

R

S

T

U

V

W

X

Y

Z

A

B

C

D

E

Etos negotiis plerumque priusquam plane juvenes sint, jam consensuisse, videlicet curis, & assidua acrique cogitationum agitatione sensim spiritus & succum illum vitalem exhauriente? Cum contra Moriones mei pinguculi sint, & nitidi, & bene curata cute, plane ¹ χοῖροι, quod ajunt, Ἀκαρνάνιοι, numquam profecto senectutis incommodum ullum sensuri, nisi non nihil, ut sit, sapientum contagio inficerentur. Adeo nihil patitur hominum vita, omni ex parte beatum esse. Accedit ad hæc vulgati proverbii non leve testimonium, quo dicitant, STULTITIAM unam esse rem, quæ & juventam alioqui fugacissimam remoretur, & improbam senectam procul arceat. Ut non temere ² de Brabantis populari sermone jactatum sit. Cum cæteris hominibus ætas prudentiam adferre soleat, hos quo propius ad senectam accedunt, hoc magis atque magis stultescere. Atqui hac gente non est alia, vel ad communem vitæ consuetudinem festivior, vel quæ minus sentiat senectutis tristitiam. His quidem ut loco, ita & vitæ instituto confines sunt. ³ Hollandi mei, cur enim non meos appellem, usque adeo studiosos mei cultores, ut inde vulgo cognomen emeruerint? cujus illos adeo non pudet, ut hinc vel præcipue sese jactitent. Eant nunc stultissimi mortales, & ⁴ Medæas, Circes, Veneres, Auroras, & fontem, nescio quem, requirant, quo sibi juventam restituant, cum id sola præstare & possim & soleam. Apud me succus est ille mirificus, quo Memnonis filia Tithoni avi sui juventam prorogavit. Ego sum Venus illa, cujus favore Phaon ille repubuit, ita ut a Saphone tantopere deamaretur. Meæ sunt herbæ, si quæ sunt, mea precamina, meus ille fons, qui non solum revocat elapsam adolescentiam, sed quod est optabilius, perpetuam servat. Quod si omnes huic sententiæ subscribitis, adolescentia nihil esse melius, senectute nihil detestabilius, quantum mihi debeatis videtis opinor, quæ tantum bonum retineat, tanto excluso malo. Sed quid adhuc de mortalibus loquor? Cælum omne lustrate, & mihi ⁶ meum nomen opprobret licebit, quicumque volet, si quem omnino Deorum repererit non insuavem & aspernabilem, nisi meo numine commendetur. Etenim cur ⁷ semper ephebus & comatus Bacchus? Nempe quia vecors ac temulentus,

¹ Χοῖροι Ἀκαρνάνιοι. Id est: Porci Acarnanii, in delicatos ac nitidos dicebatur, fortassis quod ea regio pinguis mitteret porcellos.

² Non temere de Brabantis. Nulla natio, nec humanior, nec melior quam Brabantorum. Verum ob perpetuam hilaritatem, quam illis nec senectus adimit dictum est hoc joco vulgari proverbium, Brabantus quo natum grandior, hoc stultior.

³ Hollandi mei. Et hæc laudatissima gens est, tamen ob ingenii simplicitatem, & mores minime fucatos, vulgo stulti vocantur, proverbio jocosum. Porro quod dicit, mei, non ad Erasmus qui Hollandus est, sed ad Stultitiæ personam referri debet.

⁴ Medæas, Circes, Veneres. Medea magicis herbis senibus revocavit juventutem. Circe item sua virga, suoque poculo vertebat homines in quas vellet formas. Venus Phaonem ex fene fecit adolescentem elegantissimum, adeo ut postea a Saphone deamaretur. Aurora succo suo juventutem produxit in plurimos annos suo Tithono.

⁵ Et fontem, nescio quem. Significat fontem juventutis appellatum in quem ingressi fenes repubescant. Bis pueri senes.

⁶ Meum nomen. Id est: Stultam me vocet.

⁷ Semper ephebus. Veteres Bacchum puerili specie, & promissis capillis fingeant, teste Macrobio.

A convivii, saltationibus, choreis, lufibus vitam omnem transigens, ne tantulum quidem habet cum Pallade commercii. Denique tantum abest, ut sapiens haberi postulet, ut ⁸ ludibriis ac jocis coli gaudeat. Neque proverbio offenditur, quod illi fatui cognomentum attribuit, id est hujusmodi, ⁹ Μορύχῃ μωρότερος. Porro Morycho nomen vertetur, quod illum pro templi foribus sedentem, musto ficiisque recentibus, agricolarum lascivia consueverit oblinere. Tum autem quid non scommatum in hunc ¹⁰ vetus jactit comœdia? O insulsum, inquit, Deum, & dignum qui ¹¹ ex inguine nasceretur. At quis non malit hic fatuus & insulsus esse, semper festivus, semper pubescens, semper omnibus lusus ac voluptatem adferens, quam vel ¹² Ἀγκυλομήτης ille Jupiter omnibus formidabilis, vel ¹³ Pan suis tumultibus omnia senio vitians, vel ¹⁴ favillis oppletus Vulcanus, ac semper officinæ laboribus squalidus, aut Pallas etiam ipsa, sua Gorgone & hasta terribilis ¹⁵ καὶ αἰεὶ ἐνορῶσα δριμύ. Cur semper puer Cupido? Cur? nisi quia nugator est, καὶ ¹⁶ μηδὲν ὄγχις neque facit, neque cogitat? Cur ¹⁷ aureæ Veneri semper vernat sua forma? Nimirum, quia mecum habet affinitatem, unde & patris mei colorem vultu refert, atque hac de causa est apud Homerum, χρυσὴ Ἀφροδίτη. Deinde ¹⁸ perpetuo ridet, si quid modo Poetis credimus, aut horum æmulis Statuariis. Quod numen umquam religiosius coluere Romani, quam Floræ omnium voluptatum parentis? Quamquam si quis etiam tetricorum Deorum vitam diligentius requirat ab Homero, reliquisque Poetis, reperiet stultitiæ plena omnia. Quid enim attinet reliquorum facta commemorare, cum Jovis ipsius fulminatoris amores ac lusus probe noritis? cum severa illa Diana oblita sexus, ¹⁹ nihil aliud quam venetur, ²⁰ Endymionem interrim deperiens? Verum illi sua facinora a ²¹ Momo audiant malim, a quo sapius quondam audire solebant. Sed hunc nuper irati una cum ²² Ate in terras præcipitem dederunt, quod sapientia sua felicitati Deorum importunus obstreperet. Neque mortalium ullus exfulem dignatur hospitio, tantum abest ut illi in Principum aulis sit locus, in quibustamen ²³ mea καλαρία primas tenet, cui cum Momo non magis convenit, quam cum agno lupis. Itaque sublato illo, jam multo licentius ac suavius nugantur Dii, vere ²⁴ ῥᾶν ἄγοντες, ut inquit Homerus, nullo videlicet censore. Quos enim non præbet jocos ²⁵ ficulnus ille Priapus?

⁸ Ludibriis ac jocis. Sentit de personis, oscillis, & utribus unctis, de quibus meminit Virgilius in Georgicis.

⁹ Μορύχῃ μωρότερος. Id est: Morycho stultior: lege Chiliades Erasmus, in quibus erudite juxta ac copiose proverbium hoc explicatur.

¹⁰ Vetis jactit comœdia. Nam Aristophanes in Ranis, ridiculum inducit Bacchum, Hercules ornatum ad inferos euntem, ut tragicos audiat.

¹¹ Ex inguine. Nam Bacchus bis natus fingitur, semel ex matre, semel ex Jovis femore.

¹² Ἀγκυλομήτης. Hoc cognomen Homerus subinde tribuit Jovi, quod aliud ostendat, & aliud habeat in animo.

¹³ Pan. Is Deus putatur immittere subitos terrores, qui Panici vocantur, & senex fingitur.

¹⁴ Favillis. Quod faber sit ærarius.

¹⁵ Καὶ αἰεὶ ἐνορῶσα δριμύ. Id est: Semper intuens torve: sic enim apud Lucianum, Cupido ait se deterri, ne Palladem adeat, quod semper sit torvis oculis.

¹⁶ Μηδὲν ὄγχις. Id est: Nihil sanum. Est Græcis proverbium, cum omnia scelerata ac stulta significant.

¹⁷ Aurea Veneri. Sic enim vocat Homerus, χρυσὴ Ἀφροδίτη, tum Iliados 6. tum alibi frequenter.

¹⁸ Perpetuo ridet. Sic eam fingit Homerus multis locis, unde φιλομειδῆς dicitur. Theocritus in Cериελοπία, ἡ ἀμάτῃ γελάσασα, id est: Et mater, Venus videlicet ridens, & idem in Daphnide, ἥτις γεμῶν ἀδεία καὶ ἡ κύπρις γελάσασα, id est: Venit dulcis Venus ridens. Et Virgilius: Olli subridens.

¹⁹ Nihil aliud quam venetur. Id est: Tantum venetur. Sic Quintilianus: Nihil aliud quam flebat.

²⁰ Endymionem. Nota est fabula de Luna ad Endymionem descendente.

²¹ Momo. Is Deus est reprehensionis, apud Platonem. Hunc Lucianus fingit libere adversus Jovem, & alios Deos loquentem in concilio. Et vetus est fabula, illum Palladis, Vulcani, ac Promethei carpisse opera.

²² Ate. Græce sonat noxia. Hanc Homerus fingit a Jove in terram deturbatam, & hujus opera inter mortales dissidia nasci.

²³ Μεα καλαρία. Id est: Adulatio, quam pedissequam fecit.

²⁴ ῥᾶν ἄγοντες. Id est: Facile agentes. Sic & Terentius, quam vos facillime agitis, de divitibus loquens, quorum vita facilior & expedita. Theocritus item in Cyclope, Οὐτὼ γὰρ ῥάστα διὰ τὸ Κόκλῳ ὁ παῖς ἡμῶν, id est: Sic igitur facillime egit Cyclops apud nos.

²⁵ Ficulnus ille. Allusit ad Horatianum Priapum, quem ille ficulnum facit in Satyris. Olim truncus erat ficulnus inusile lignum. Tum Græcis quicquid contemnuunt, ficulnum dicitur, ut in suis Chiliadibus testatur Erasmus.

pus? Quos non ludos exhibet furtis¹ ac praeftigiis suis Mercurius? Quin & Vulcanus ipse in Deorum conviviis² γελοιοποιόν agere consuevit, ac modo claudicatione, modo cavillis, modo ridiculis dictis exhilarare compotatio-

nem. Tum & Silenus ille, senex amator,³ τὴν κόρδακα saltare solitus, una cum Polyphemo⁴ τὴν τρετανελοῦ, Nymphis τὴν⁵ γυμνοποδίαν saltantibus. Satyri semicapri⁶ Atellanas agitant, ⁷ Pan insulsa quapiam cantuuncula risum

omnibus movet, quem ita malunt, quam ipsas audire Musas, praecipue cum jam nectare coeperint madere. Porro quid ego nunc commemorem, quae probe poti Dii post convivium agitent? adeo me-Hercle stulta, ut ipsa nonnumquam a risu temperare nequeam. At fatius est in his, Harpocratis meminisse, ne quis forte nos quoque¹⁰ Corycaeus aliquis Deus auscultet, ea narrantes, quae ne Momus quidem impune proloquutus est. Sed jam tempus est, ut¹¹ ad Homericum exemplar relictis Coelitibus vicissim in terram demigremus, quamque ibi nihil laetum, aut felix, nisi meo munere, dispiciamus. In primis videtis, quanta providentia Natura parens & humani generis opifex, illud caverit, ne usquam deesset stultitiae condimentum? Etenim cum Stoicis definitioribus nihil aliud sit sapientia, quam duci ratione; contra stultitia, affectuum arbitrio moveri, ne plane tristis ac tetrica esset hominum vita, Jupiter quanto plus indidit affectuum quam rationis? quasi¹² semiunciam compares ad assem. Praeterea¹³ rationem in angustum capitis angulum relegavit, reliquum omne corpus perturbationibus reliquit. Deinde duos quasi tyrannos violentissimos uni opposuit, iram, quae

¹ *Ac praeftigiis.* Lucianus narrat, illum Vulcani forcipem furatum. Item Apollinis boves, tum & sagittas praestigiis ademit.

² *Γελοιοποιόν.* Id est: *Morionem*, sic enim vocant Graeci, qui risum movere studeat. Sic apud Homerum, Vulcanus in convivio Deorum ministrat, & claudicatione risum movet. Tum calicem porrigens matri, ridicula quaedam loquitur, ut rixam discutiatur inter Jovem & Junonem. Unde Homerus loquens de Vulcano, *Ἰλιάδος α. "Αρβύρος δ' ἄρ' ἐν ἄρτο γέλωος μακάρισσι θεοῖσιν, ὧς ἰδὼν ἠφαισὸν διὰ δόματα ποσειδάωντα.* Id est: *Inextinguibilis igitur motus est risus beatis Diis, Ut viderunt Vulcanum per domos servientem.*

³ *Senex amator.* Hinc Nymphas persequitur, & insidiatur apud Ovidium.

⁴ *τὴν κόρδακα.* Cordax genus ridiculae saltationis ac rusticae, cuius meminit Lucianus in libro de saltatione: Meminit & Pollux lib. 4. cap. 13. *Περὶ ἰδῶν ὀρχήσεως.*

⁵ *τὴν τρετανελοῦ.* Vox ficta, qua representatur saltatio Cyclopi Polyphemi, unde & Horatius: *Saltares uti Cyclopa rogabat.* Meminit Aristophanes, in *Pluto*.

⁶ *γυμνοποδίαν.* Et hoc saltationis genus a nuditate pedum dictum: γυμνὸν enim nudum, πῆξ pes dicitur. Meminit Lucianus.

⁷ *Atellanas.* Atellanae saltationis est genus, in quo obscenis gestulationibus libido representabatur, ab Atella civitate vocatum.

⁸ *Pan.* Nam is fistulam habet, sed agrestem.

⁹ *Harpocratis.* Is erat silentii Deus quem digito labellum compescentem pingunt antiqui nummi.

¹⁰ *Corycaeus.* Graeci proverbio Corycaeos vocant, qui clanculum auscultant, & explorant quid agatur: vide in *Chiliadibus*.

¹¹ *Ad Homericum exemplar.* Nam huic mos est, nunc quid agant Dii in caelo, nunc quid homines in terris, vicissim miscere narrationem.

¹² *Semiunciam ad assem.* Id est: Vigessimam quartam partem ad totum. Ridicule autem meminit assis & unciae, quae sunt ponderum nomina, cum de rebus animi loquatur.

¹³ *Rationem in angustum.* Sic Plato rationem in cerebro collocat, iram in pectore, in inferioribus concupiscentiam.

præcordiorum arcem obtinet, atque adeo ipsum vitae fontem cor, & concupiscentiam, quae ad imam usque pubem latissime imperium occupat. Adversus has geminas copias quantum valeat ratio, communis hominum vita satis declarat, cum illa, quod unum licet, vel¹⁴ usque ad ravim reclamationat, & honesti dictat formulas. Verum hi laqueum Regi suo remittunt, multoque odiosius obstrepunt, donec jam is quoque fessus ultro cedit, ac manus dat. Cæterum quoniam viro administrandis rebus nato, plusculum de rationis unciola erat adspargendum, ut huic quoque pro virili consuleret, me sicut in cæteris in consilium adhibuit, moxque consilium dedi me dignum: nempe uti mulierem adjungeret, animal, videlicet, stultum quidem illud atque ineptum, verum ridiculum & suave, quo convictu domestico, virilis ingenii tristitiam, sua stultitia condiret atque edulcaret. Nam quod Plato dubitare videtur, utro in genere ponat mulierem, rationalium animantium, an brutorum, nihil aliud voluit, quam insignem ejus sexus stultitiam indicare. Quod si qua forte mulier sapiens haberi voluit, ea nihil aliud agit quam ut bis stulta sit, perinde quasi bovem aliquis ducat¹⁵ ad ceroma, invita reluctanteque, ut ajunt, Minerva. Conduplicat enim vitium, quisquis contra naturam, virtutis fucum inducit, atque alio deflectit ingenium. Quemadmodum, juxta Græcorum proverbium, *simia semper est simia, etiam si purpura vestiatur*: Ita mulier semper mulier est, hoc est, stulta, quamcumque personam induxerit. Neque vero mulierum genus usque adeo stultum arbitror, ut eam ob rem mihi succenseant, quod illis & ipsa mulier, & STULTITIA stultitiam attribuiam. Etenim si rem recta reputent via, hoc ipsum Stultitiae debent acceptum ferre, quod sint viris multis calculis fortunatiores. Primum formæ gratiam, quam illæ merito rebus omnibus anteponunt, cujusque praesidio in tyrannos etiam ipsos tyrannidem exercent. Alioqui undenam horror ille formæ, hispida cutis, & barbæ sylva, plane senile quoddam in viro, nisi a prudentiae vitio, cum foeminarum semper læves malæ, vox semper exilis, cutis mollicula, quasi perpetuam quamdam adolescentiam imitentur? Deinde quid aliud optant in hac vita, quam ut viris quam maxime placeant? Nonne huc spectant tot cultus, tot fuci, tot balnea, tot compruræ, tot unguenta, tot odores, tot componendi, pingendi, fingendique vultus, oculos & cutem, artes? Jam num alio nomine, viris magis commendata sunt, quam stultitiae? Quid enim est

Tom. IV.

Dd

quod

¹⁴ *Usque ad ravim.* Id est: Usque ad raucedinem. Plautinum proverbium est.

¹⁵ *Ad ceroma.* Unguenti genus est, quo inungebantur athletæ.

¹ *Istius.*

quod illi mulieribus non permittunt? At quo tandem autotramento, nisi voluptatis? Delectant autem non alia re, quam stultitia. Id esse verum non ibi inficias quisquis se-

cum reputarit, quas vir cum muliere dicat ineptias, quas agat nugas, quoties foeminea voluptate decreverit uti. Habetis igitur primum & præcipuum vitæ oblectamentum, quo fonte proficiscatur. Sed sunt nonnulli, cum primis autem senes bibaces quidem illi magis quam mulierosi, qui summam voluptatem in computationibus constituunt. Equidem an sit ullum lautum convivium, ubi mulier non adsit, viderint alii. Illud certe constat, citra Stultitiæ condimentum, nullum omnino suave esse. Adeo ut si desit, qui seu vera, seu simulata STULTITIA risum moveat, γελωτοποιῶν quempiam vel mercede conductum accerfant, aut ridiculum aliquem parasitum adhibeant, qui ridendis, hoc est, stultis dictariis, silentium ac tristitiam computationis discutiatur. Quorsum enim attinebat tot bellariis, tot lautitiis, tot cupediis onerare ventrem, nisi & oculi pariter & aures, nisi totus animus, risu, jocos, leporibus pasceretur? At istiusmodi tragematum ego sum architectrix unica. Quamquam illa ipsa jam in conviviis solennia, Regem fortiri talis, lustrare tesseris, Philotesiis invitare, certare 4 συμπεριφοραῖς, 5 ad Myrtum canere, saltare, gesticulari, non a septem Græciæ Sophis, verum a nobis ad humani generis salutem reperta sunt. Atqui omnium hujusmodi rerum ea natura est, ut quo plus habeant stultitiæ, hoc plus conferant vitæ mortalium, quæ si tristis sit 6 ne vita quidem appellanda videatur. Tristis autem evadat oportet, nisi cognatum tædium, hoc genus oblectamenti absterferis. Sed erunt fortassis, qui hoc quoque voluptatis genus negligant, & in amicorum caritate & consuetudine acquiescant, amicitiam dictitantes unam rebus omnibus anteponendam, quippe rem usque adeo necessariam, ut 7 nec aer, nec ignis, nec aqua magis. Rursum adeo jucundam, ut qui hanc de medio sustulerit, Solem sustulerit: adeo denique honestam, si quid tamen hoc ad rem pertinet, ut nec ipsi Philosophi vereantur eam inter præcipua bona commemorare. Sed quid, si doceo me hujus quoque tanti boni, 8 &

1 Istiusmodi Tragematum. Tragemata vocant Græci quæ Latini bellaria, nempe secundæ mensæ delicias.

2 Regem fortiri talis. Rex dicebatur qui singulis præscribebat, quantum deberent bibere.

3 Philotesis. Græci φιλοτησίαι vocant, quibus & hodie nostrates utuntur, cum in amicitia signum prælibant alicui, ac deinde porrigunt poculum.

4 Συμπεριφοραῖς. Id est: Circumlationibus. Sic enim vocant, cum dicendi, canendi, bibendique vices, ordine per omnes circumferuntur.

5 Ad Myrtum canere. Olim qui canere jubebatur, Myrteum ramum accipere solitus erat, ab eo qui ante cecinerat, atque is finita cantione tradebat, quem vellet post se canere, ut copiosius explicat Erasmus, in suis Chiliadibus.

6 Ne vita quidem. Unde Veteres vivere dicebant, genialiter agere lateque. Catullus: Vivamus mea Lesbia, atque amemus.

7 Nec aer, nec ignis. Ita M. Tullius in Lelio, de amicitia.

8 Et puppim esse & proram. Proverbialiter dixit, præcipuum auctorem & foveam. Nam qui puppim ac proram navis habet, totam habet navim.

A puppim esse & proram? Docebo autem non, Crocodilitis, aut 10 Soritis 11 ceratinis, aut aliis id genus Dialecticorum argutiis, sed pingui, quod ajunt, Minerva, rem digito propemodum ostendam. Age, connivere, labi, cæcutire, hallucinari in amicorum vitiis, quædam etiam insignia vitia pro virtutibus amare, mirarique, an non stultitiæ videtur affine? Quid cum alius exosculatur nævum in amica, alium delectat 12 polypus 13 Agnæ, cum filium 14 strabonem appellat petum pater: quid, inquam, hoc est, nisi mera stultitia? Clament terque quaterque, stultitiam esse: atqui hæc una stultitia, 15 & jungit junctos, & servat amicos. De mortalibus loquor, quorum nemo sine vitiis nascitur, optimus ille est, qui minimis urgetur: cum interim inter sapientes istos Deos, aut omnino non coalescit amicitia, aut tetrica quædam & insuavis intercedit, nec ea nisi cum paucissimis, nam cum nullis dicere religio est, propterea quod maxima pars hominum desipit, imo nullus est, qui non multis modis deliret, & non nisi inter similes cohæret necessitudo. Quod si quando inter severos istos coierit mutua benevolentia, ea certe haudquaquam stabilis est, nec admodum duratura, nimirum inter morosos & plus satis oculatos, ut qui in amicorum vitiis tam cernunt acutum, quam aut aquila, aut serpens Epidaurius. At ipsi in propriis vitiis quam lippiunt, & quam non vident 16 mantica in tergo pendentem. Itaque cum ea sit hominum natura, ut nullum ingenium reperiatur non magnis obnoxium vitiis. Adde tantam annorum ac studiorum dissimilitudinem, tot lapsus, tot errata, tot casus vitæ mortalis, quo pacto vel horam constabit 17 inter Argos istos amicitia jucunditas, nisi accesserit ea, quam mire Græci εὐφραίνω appellant, hanc seu stultitiam, seu morum facilitatem veritas licebit. Quid autem? an non Cupido ille omnis necessitudinis auctor & parens, prorsum oculis captus est, cui quemadmodum 18 τὰ μὴ καλὰ, καλὰ πέφανται, itidem inter vos quoque efficit, ut suum cuique pulcrum videatur, ut 19 cascus cascam, perinde ut 20 pupus pupam deamet. Hæc passim & fiunt & ridetur, sed tamen hæc ridicula jucundam vitæ glutinant copulantque societatem. Porro quod de amicitia dictum est, id multo magis de conjugio sentiendum, quod quidem nihil est aliud, quam individua vitæ conjunctio. Deum immortalem! quæ non divortia, aut etiam 21 divortiis deteriora passim acciderent, nisi viri foeminaeque domestica consuetudo, per adulationem, per jocum, per facilitatem, errorem, dissimulationem, meum utique satellitium, fulciretur alereturque? Papæ, quam pauca coirent matrimonia, si sponsus prudenter exquireret, quos lusus delicata illa sicuti videtur, ac pudens virguncula jam multo ante nuptias luserit? Tum quanto pauciora cohære-

9 Crocodilitis. Crocodilites genus est syllogismi captiosi, quem dialectici fingunt Crocodilum proposuisse mulieri, cujus filium rapuerat. Si dixeris, inquit, verum, reddam tibi filium. Illa respondit, non reddes. Et ergo redde, quia verum dixi. Imo, inquit, si reddidero, non dixeris verum.

10 Soritis. Sorites syllogismus est, quem Cicero vocat acervalem, quod acervandis paulatim singulis fallat, ut decem nummi non faciunt divitem, quid si unum addas? quid si etiam unum? Ita fiet ut numquam fias dives, si numquam unus nummus facit divitem. Dicitur autem ἀπὸ τῆς σερῆς, id est: a cumulo, sive acervo.

11 Ceratinis. Quos Latini cornutos vocant, cum e duobus quicquid responderis, in te retorquetur. Hujusmodi syllogismis veteres dialectici ludebant. Dicitur autem ἀπὸ τῆς κέρατος, id est: cornu.

12 Polypus. Alludit ad versum Horatianum. Polypus vitium est narium grave olentium.

13 Agnæ. Vocat amicam.

14 Strabonem appellat petum. Strabonem esse, vitium est oculorum distortorum. Petum esse, levius est, nam petis oculis pingebatur Venus, quod id videatur amatorum.

15 Et jungit junctos. Et hoc carmen est Horatianum, ut & illud: Nam vitiis nemo sine nascitur. Et illud: Quam aut aquila, aut serpens Epidaurius.

16 Mantica in tergo. Et hoc proverbium in eos, qui aliorum cernunt vitia, sua non vident. Natum ex Æsopi fabula. Persius: Ut nemo in sese sentiat descendere nemo. Sed præcedenti spectatur mantica tergo.

17 Inter Argos istos. Argos vocat plus satis oculatos. Nam ut Ovidius ait: Cinctum luminibus centum caput Argus habebat.

18 Τὰ μὴ καλὰ, καλὰ πέφανται. Id est: Non pulcra, pulcra videntur. Hemistichium est Theocriti de amante. Sic enim ait in Idyllio 3. Ἦ γὰρ ἔρωτι πολλάκις ὁ Πολύφημος τὰ μὴ καλὰ καλὰ πέφανται, id est: Et enim amori sæpe ὁ Polypheme, quæ non pulcra, pulcra videntur. Cæcus enim amor a Poëtis fingitur & τυφλῶται τὸ φίλον περὶ τὸ φιλέμενον, ut ait Plato, id est: Excecatur amans circa amatum.

19 Cascus. Id est: Vetulus vetulam. Sic enim prisca Latini loquebantur. Estque proverbium.

20 Pupus. Pupum antiqui puerum vocabant, pupam puellam.

21 Divortiis deteriora. Significat veneficia, aut homicidia.

hærent inita, nisi plurima uxorū facta per viri vel negligentiam, vel stuporem laterent? Atque hæc quidem merito Stultitiæ tribuuntur, verum ea interim præstat, ut marito jucunda sit uxor, uxori jucundus maritus, ut tranquilla domus, ut maneat affinitas. Ridetur, ¹ cuculus, curruca, & quid non vocatur, cum mœchæ lacrymas labellis exforbet. At quanto felicius, sic errare quam zelotypiæ diligentia cum sese conficere, tum omnia miscere tragædiis? In summa usque adeo nulla societas, nulla vitæ conjunctio sine me vel jucunda, vel stabilis esse potest, ut nec populus Principem, nec servum herus, nec heram pe-

dissequa, nec discipulum præceptor, nec amicus amicum, nec maritum uxor, nec locator conductorem, nec contubernalis contubernalem, nec convictor convictorem diutius ferat, nisi vicissim inter sese nunc errent, nunc adulentur, nunc prudentes conniveant, nunc aliquo stultitiæ melle sese deliniant. Jam hæc scio videri maxima, sed audietis majora. Quæso num quemquam amabit, qui ipse semet oderit? Num cum alio concordabit, qui secum ipse dissidet? Num ulli voluptatem adferet, qui subimet ipse sit gravis ac molestus? Istud, opinor, nemo dixerit, nisi qui sit ipsa stultior Stultitia. Atqui si me excluderis, adeo nemo poterit alterum ferre, ut ipse etiam ² sibi quisque puteat, sua cuique fordeant, sibi quisque sit invisus. Quandoquidem id mali natura, non paucis in rebus noverca magis quam parens, mortalium ingeniis insevit, præcipue paulo cordatiorum, ut sui quemque poeniteat, admiretur aliena. Quo fit ut omnes dotes, omnis elegantia decorque vitæ vitietur, pereatque. Quid enim proderit forma, præcipuum Deorum immortalium munus, si putiditatis vitio contaminetur? Quid juvenia, si senilis tristitiæ fermento corrumpatur? Denique quid in omni vitæ munere vel tecum, vel apud alios acturus es cum decoro (est enim non artis modo, verum etiam omnis actionis caput, decere quod agas) nisi adsit dextra hæc Philautia, quæ mihi merito germanæ est vice? Adeo strenue meas ubique partes agit. Quid autem æque stultum, atque tibi ipsi placere? te ipsum admirari? At rursus quid venustum, quid gratiosum, quid non indecorum erit, quod agas, ipse tibi displicens? Tolle hoc vitæ condimentum & protinus frigebit cum sua actione Orator, nulli placebit cum suis numeris Musicus, explodetur cum sua gestulatione Histrio, ridebitur una suis cum Musis Poëta, fordebit cum arte Pictor, esuriat cum pharmacis Medicus. Postremo ³ pro Nireo Therfites, ⁴ pro Phaone Nestor, pro Minerva sus, pro facundo infans, pro urbano rusticus videberis. In tantum necesse est, ut sibi quo-

¹ *Cuculus, curruca.* Sic vulgo vocant maritum uxoris parum pudicæ. Quamquam Plautus *cuculum* vocat maritum foris amantem aliam, quod hæc avis ova ponat in nido alieno. Juvenalis *currucam* vocat maritum uxoris parum castæ, quod alienos alat pro suis. *Tu tibi nunc curruca places.*

² *Sibi quisque puteat.* Putere dicitur quod molestum ac displicet.

³ *Pro Nireo Therfites.* Uterque est apud Homerum. Nireum dicit fuisse omnium fortiosissimum, qui ad Trojam venerunt, Therfitem omnium maxime deformem.

⁴ *Pro Phaone Nestor.* Phaon beneficio Veneris e sene revocatus est ad adolescentiam. Nestor tria secula vixit, teste Homero *Iliad.* α.

A

B

C

D

E

F

que quisque blandiatur, & assentatiuncula quapiam sibi prius commendetur, quam aliis possit esse commendatus. Denique cum præcipua felicitatis pars sit, ut, quod sis, esse velis, nimirum totum hoc præstat compendio mea Philautia, ut neminem suæ formæ, neminem sui ingenii, neminem generis, neminem loci, neminem instituti, neminem patriæ poeniteat, adeo, ut nec Irlandus cum Italo, nec Thrax cum Atheniensi, nec Scythæ cum Insulis Fortunatis cupiat permutare. Et o singularem naturæ sollicitudinem, ut in tanta rerum varietate paria fecit omnia. Ubi dotibus suis non nihil detraxit, ibi plusculum Philautiæ solet addere, quamquam hoc ipsum stulte profecto dixi, cum hæc ipsa dos sit vel maxima. Ut ne dicam interim, nullum egregium facinus adiri, nisi meo impulsu, nullas egregias artes, nisi me auctore fuisse repertas. An non omnium laudatorum facinorum seges ac fons est bellum? Porro quid stultius, quam ob causas, nescio quas, certamen ejusmodi suscipere, unde pars utraque semper plus aufert incommodi quam boni? Nam eorum qui cadunt, veluti ⁶ Megarensium *ἑδὲς λόγος*. Dein cum jam utrimque constitere ferratæ acies, ⁷ & raucæ crepuerunt cornua cantu, quis, oro, Sapientum istorum usus, qui studiis exhausti, vix tenui frigidoque sanguine spiritum ducunt, ⁸ crassis ac pinguibus opus est, quibus quam plurimum adsit audaciæ, mentis quam minimum. Nisi si quis ⁹ Demosthenem militem malit, qui ¹⁰ Archilochi sequutus consilium, vix conspectis hostibus, abjecto clypeo fugit tam ignavus miles, quam orator sapiens. Sed consilium, inquiunt, in bellis plurimum habet momenti. Equidem fateor in Duce, verum id quidem militare, non Philosophicum, alioqui parasitis, lenonibus, latronibus, sicariis, agricolis, stupidis, obærat, & hujusmodi mortalium fece res tam præclara geritur, non Philosophis lucernariis. Qui quidem quam sint ad omnem vitæ usum inutiles, vel Socrates ipse unus Apollinis oraculo sapiens, sed minime sapienter judicatus, documento esse potest, qui nescio quid publice conatus agere, summo cum omnium risu discessit. Quamquam vir is in hoc non usquequaque desipit, quod sapientis cognomen non agnoscit, atque ipsi Deo rescribit, quodque censet sa-

Tom. IV.

D d 2

pienti

⁵ *Quod sis esse velis.* Hemistichium est Martialis.

⁶ *Megarensium ἑδὲς λόγος.* Id est: *Nullus respectus.* Proverbium est apud Theocritum, ex oraculo natum, quo responsum est Megarense neque tertios esse, neque quartos, perinde quasi in nulla sint numero, de quibus nulla sit mentio.

⁷ *Et raucæ.* Hemistichium est Virgilianum.

⁸ *Crassis ac pinguibus.* Hoc ex Aristotelis sententia, qui putat eos, qui minime valent ingenio, plus pollere audacia. Nam crassus sanguis, quo abundant robusti, robur auget, ita ingenium crassum efficit. Contra, sanguis tenuis, ex quo spiritus tenues exhalant, ut corpusculum imbecillum & meticulosum, ita ingenium acutum timidumque efficit.

⁹ *Demosthenem.* Nam is abjecto clypeo fugit, unde Rhipisaspis citatus est, ut Plutarchus in *eius vita*.

¹⁰ *Archilochi sequutus consilium.* Lacedæmonii Archilochum Poëtam e finibus suis excedere coegerunt: quod gloriatus esset se clypeum abjecisse, quasi id consultius sit, quam mori in pugna. Auctor Plutarchus in *apophthegmatis Laconicis*: lege proverbium in *Chiliadibus*: *Abjecis hastam.*

1 Ad.

pienti a Republica tractanda abstinendum esse, nisi quod potius monere debuerat, a sapientia temperandum ei, qui velit in hominum haberi numero. Deinde quid eundem accusatum ad cicutam bibendam adegit, nisi sapientia? Nam ² dum nubes ³ & ideas philosophatur, ⁴ dum pulicis pedes metitur, ⁵ dum culicum vocem miratur, quæ ad vitam communem attinent, non didicit. Sed adest præceptor de capite periclitanti discipulus Plato, egregius, scilicet, patronus, ⁶ qui turbæ strepitu offensus, vix dimidiatam illam periodum pronunciare potuit. Jam quid dicam ⁷ de Theophrasto? qui progressus in concionem, repente obmutuit, perinde ⁸ quasi lupo conspecto. Qui militem animasset in bello? ⁹ Isocrates ob ingenii timiditatem nec hiscere umquam est ausus. ¹⁰ M. Tullius eloquentiæ Romanæ parens, semper indecora trepidatione, perinde quasi puer singultiens, exordiri consuevit: Idque Fabius interpretatur cordati Oratoris & periculum intelligentis argumentum. Verum cum hoc dicit, an non palam fateretur sapientiam obstare ad rem probe gerendam? Quid isti facient, cum res ferro geritur, qui tum metu exanimantur, cum nudis verbis est decertandum? Et post hæc celebratur, si Diis placet, præclara illa Platonis sententia, *beatas fore Respublicas, si aut imperent Philosophi, aut philosophentur Imperatores*. Imo si consules Historicos, reperies, nimirum, nullos Reipublicæ pestilenciores fuisse Principes, quam si quando in Philosophastrum aliquem aut litteris addictum inciderit imperium. Cujus rei satis, opinor, faciunt fidem Catones, quorum ¹² alter insanis delationibus Reipublicæ tranquillitatem vexavit, ¹³ alter libertatem Populi Romani, dum nimium sapienter vindicat, funditus subvertit. Adde his ¹⁴ Brutos, Cassios, ¹⁵ Gracchos, ac ¹⁶ Ciceronem etiam ipsum, qui non minus pestilens fuit Romanorum Reipublicæ, quam ¹⁷ Demosthenes Atheniensium. Porro ¹⁸ Marcus Antoninus ut donemus bonum Imperatorem fuisse, jam id ipsum extorquere possum, fuit enim hoc ipso nomine gravis, atque invisus civibus, quod tam Philosophus esset. Sed tamen ut donemus fuisse bonum, at certe pestilentior fuit Reipublicæ tali relicto filio, quam fuerat sua administratione salutaris. Quandoquidem solet hoc hominum genus, qui se sapientiæ studio dediderunt, cum cæteris in rebus, tum præcipue in liberis propagandis infelicissimum esse, providente opinor natura, ¹⁹ ne malum hoc sapientiæ inter mortales latius serpat. ²⁰ Itaque Ciceroni degenerem fuisse filium constat, & sapiens ille ²¹ Socrates liberos habuit matri similiores quam patri,

¹ *Ad cicutam*. Herba est mortifera, unde Socrates bibit potionem.
² *Dum nubes*. Ita Aristophanes inducit eum adorantem nubes tamquam Deos.

³ *Et ideas*. Alludit ad ideas Platonicas, quas irrisit & Aristoteles.

⁴ *Dum pulicis pedes*. Hoc quoque de eodem fingit in *Nubibus* Aristophanes, irridens illius Mathematicam.

⁵ *Dum culicum vocem*. Est & hoc in eadem fabula. Socratem fingit disputantem, unde tantam vocem emittat culex, tantillum animal.

⁶ *Qui turba strepitum*. Hoc in ejus vita legitur, & exstat initium illius orationis: *Quamquam omnium natu minimus adsum, &c.* Cum aliqui in scholis & circulis esset omnium facundissimus.

⁷ *De Theophrasto*. Is Aristotelis discipulus, ab eloquentia nomen etiam invenit, & tamen quia non exercitatus, apud populum dicturus obmutuit.

⁸ *Quasi lupo conspecto*. Lupus etiam si prius hominem videat, vocem adimere putatur.

⁹ *Isocrates*. Scripsit plurimas orationes, nullam egit causam, quod voce esset exili, & natura timidus, ut in *illius vita* legitur.

¹⁰ *M. Tullius*. Hoc vitii Tullius ipse fateretur.

¹¹ *Si aut imperent*. Non hæc dicuntur ex animo, sed ad Moræ personam respiciens ludit, cum auctor ipse longe diversa sentiat.

¹² *Alter insanis*. De Censorio loquitur, qui quadragies accusatus, semper absolutus est, ipse septuagies ac sæpius alios reos fecit, ut in *eius vita* narrat Plutarchus, & Plinius lib. 7.

¹³ *Alter*. Uticensem intellige, qui provocato Cæsare, subvertit libertatem Romanam.

¹⁴ *Brutos, Cassios*. Hi Julium occiderunt: ac postea victi, manu sua sibi necem consciverunt.

¹⁵ *Gracchos*. Tiberium & Cajum, uterque eloquens, uterque seditiosus, uterque per tumultum periit: lege Plinium de *Viris Illustribus*.

¹⁶ *Ciceronem*. Cicero Antonium in perniciem Reipublicæ provocavit.

¹⁷ *Demosthenes*. Et hic Athenienses ad bellum adversus Philippum suscipiendum incitavit: quæ res eis vertit male.

¹⁸ *M. Antoninus*. Hic Pius dictus est (certe non, sed erat Pii filius) & cognominatus Philosophus, vir omnium laudatissimus, sed Commodi illaudatissimus pater.

¹⁹ *Nec malum hoc sapientia*. An non hic palam ludit, & Stultitiæ loqui facit, non suum animum?

²⁰ *Itaque Ciceroni*. Cicero, filius Ciceronis, temulentus, ignavus, morosus, nulla in re similis patri, nisi in festivitate, ut testatur Seneca.

²¹ *Socrates liberos*. Ita testatur Seneca: nam uxorem habuit Socrates morosam ac rixosam, ut testatur Gellius.

A ut non omnino pessime scripsit quidam, id est, stultos. Sed utcumque ferendum si tantum ad publica munia forent

²² *ὄναι πρὸς λύραν*, nisi ad omnem prorsus vitæ functionem nihil essent dexteriores. Ad convivium adhibe sapientem, aut tristi silentio, aut molestis quæstiunculis obturbabit. Ad chorum advoca, camelum saltare dices. Ad publicos ludos trahe, ipso vultu populi voluptatibus obstabit & cogetur e theatro migrare ²³ sapiens Cato, quandoquidem supercilium non potest ponere. In colloquium inciderit, repente ²⁴ lupo in fabula. Si quid emendum, si contrahendum, breviter, si quid eorum agendum, sine quibus hæc quotidiana vita transigi non potest, stipitem dicas sapientem istum, non hominem. Usque adeo neque sibi, neque patriæ, neque suis usquam usui esse potest, propterea quod communium rerum sit imperitus, & a populari opinione, vulgaribusque institutis longe lateque discrepet. Qua quidem ex re odium quoque consequatur necessum est, nimirum, ob tantam vitæ atque animorum dissimilitudinem. Quid enim omnino geritur inter mortales non stultitiæ plenum, idque a stultis, & apud stultos? Quod si quis unus universis velit ostrepere, huic ego suaserim, ut ²⁵ Timonem imitatus, in solitudinem aliquam demigret, atque ibi solus sua fruatur sapientia. Verum ut ad id quod institueram, revertar: quæ vis faxeos, quernos, & agrestes illos homines in civitatem coëgit, nisi adulatio? Nihil enim aliud significat illa ²⁶ Amphionis & Orphei cithara. Quæ res plebem Romanam jam extrema molientem, in concordiam civitatis revocavit? Num oratio Philosophica? Minime. Imo ridiculus ²⁷ ac puerilis apologus de ventre, reliquifque

²² *ὄναι πρὸς λύραν*. Id est: *Asini ad lyram*. Proverbium est.

²³ *Sapiens Cato*. Est apud Martialem de Catone Censorio, qui cum federet in theatro, nec auderent agere, qui acturi erant Floralia, in quibus mulieres nudæ & viri turpiter saltabant, iussus est aut mutare vultum, aut exire, exivit itaque.

²⁴ *Lupus est in fabula*. Proverbium est de subito silentio, in medio sermone oborto.

²⁵ *Timonem*. Timon Atheniensis offensus hominum moribus, abiit in solitudinem, & mortalium omnium consortia fugit, adeo ut sepulcrum quoque illius a continente sit undis maris avulsam. Exstat de hoc Luciani dialogus ab Erasmo versus.

²⁶ *Amphionis & Orphei*. Est in fabulis Amphione canente, saxa sua sponte in structuram murorum coisse, atque in cantu, non manibus extructas fuisse Thebas. De Orpheo quoque fabulantur, saxa & quercus, cantu illius commota fuisse. Id Horatius interpretatur agrestem multitudinem, quam per saxa & quercus intelligi voluit, illorum suaviloquentia, in civitatis formam fuisse coactam.

²⁷ *Ac puerilis apologus*. Cum plebs Romana ære alieno demersa, auctore Sicinio, in sacrum montem a Patribus secessisset, atque ita de Republica actum esse videretur, Patres Menenium Agrippam Oratorem ad plebem miserunt, qui huiusmodi apologo, plebem Patribus reconciliavit: *Tempore, inquit, quo in homine, non ut nunc, omnia in unum consentiebant, sed singulis membris suum cuique consilium, suus sermo fuerat, indignas reliquas partes, sua cura, suo labore, ac ministerio ventri omnia queri, ventrem in medio quietum, nihil aliud quam datis voluptatibus firmi, conspirasse inde, ne manus ad os cibum ferrent, nec os acciperet datum, nec dentes conficerent. Ac ita cum ventrem fame domare vellent, ipsa una membra, totumque corpus, ad extremam tabem venisse, inde apparuisse ventris quoque haud segne ministerium esse, quippe qui sanguinem hunc, quo vivimus, vigemusque, mitteret in omnes corporis partes. Hocque apologo, ostendens iram plebis in Patres similem esse intestina illi membrorum seditioni, flexit mentes hominum. Hæc sermo Livius, l. Dec. lib. 2.*

que corporis membris confectus. Idem valuit ¹ Themistoclis apologus confimilis de vulpe & ericio. Quæ Sapiientis oratio tantumdem potuisset, quantum commentitia illa

² cerva Sertorii potuit quantum ³ Laconis illius de duobus canibus ⁴ deque vellendis equinæ caudæ pilis ridendum commentum? Ut ne quid dicam de ⁵ Minoë, deque ⁶ Nu-

ma, quorum uterque fabulosis inventis stultam multitudinem rexit. Hujusmodi nugis commovetur ingens ac po-

¹ Themistoclis apologus. Themistocles populum Atheniensem, ægre ferentem avaritiam magistratus, hujusmodi apologo deteruit a rebus novandis: Vulpecula sitibunda, æstate media, Sole fervente, dum fossam ingressa, aquam querit, luto a Sole indurato inhaesit, inibique musca totum vulpecula corpus obfidentes, sanguinem omnem exsugebant. Quod erinaceus, fosse ripam sorte fortuna prætergrediens, conspicatus, vulpecula volens suppetias ferre, muscas spinis illis suis abigere parabat. Ibi vero vulpecula obsecrans, ne muscas abigeret, dixit: Ista nunc sanguinis saturæ sunt, quas si abegeris, alia famelica in harum locum succedentes quicquid sanguinis reliquum fuerit, prorsus ebibent.

² Cerva Sertorii. Plutarchus in vita Sertorii refert eum, cum Iberiam sibi subjecisset, Barbaros hoc modo illulisse: Cervam candidi coloris, sic mansuetam, ut vocantem exaudiret, & videntem sequeretur, jactabat sibi a Diana missam, multaque se per illam edoceri. Itaque quoties hostes adventuros conjecaret, simulabat sibi id a cervâ indicatum, atque si quando victoria aliqua suorum Ducum deferabatur, occulto nuntio, sibi a cervâ, fausta nuntiaturum jactabat. Eaque arte fecit, ut Barbari eum Numinis instar colerent.

³ Laconis dictum. Lycurgi videlicet Lacedæmoniorum legislatoris, qui, ut Plutarchus scribit in libello de puerorum educatione, duos catulos, iisdem editos parentibus, sic educavit, ut alterum ignavum voracemque, alterum vero generosum venatorem redderet. Deinde Lacedæmonius in concione congregatis, Magnum momentum ad virtutem, ô Lacedæmonii, inquit, sunt mores, doctrina, & educationes. Atque ego hac vobis manifesta faciam. Quo dicto, ponens in medium λαπάδα, id est, ollam ac leporem, e regione catulorum, ipsos catulos dimisit. Ibi vero generosus ille in leporem impetum fecit, alter vero ad ollam se recepit. Lacedæmonius autem nondum conicientibus quid hæc sibi vellent, Lycurgus inquit, Catuli isti iisdem parentibus prognati sunt, ceterum diverſαν παιδείαν educationem, alter venator strenuus, alter ignavus & gulosus evasit.

tens illa ⁷ bellua, populus. At rursum, quæ civitas umquam Platonis, aut Aristotelis leges, aut ⁸ Socratis dogmata recepit? Tum autem quæ res ⁹ Decii persuasit, ut ultro sese Diis Manibus devoverent? Quod ¹⁰ Q. Curtium in specum traxit, nisi inanis gloria, dulcissima quædam Siren, sed mirum quam a Sapienibus istis damnata? Quid

Tom. IV. Dd 3 enim

⁴ De vellendis pilis. Cum Sertorius, ut Plutarchus in ejus vita scribit, adversus Pompejum bellum gereret, multitudoque Barbarorum, Ducis imperio minus pareret, hoc commento usus est: Advocata totius exercitus concione, duos equos adduci jussit, alterum macie senioque confectum, alterum robustum, caudamque habentem nigram. Macilentum autem admovit virum robustum, fortis vero homunculum imbecillum. Dato autem signo vir ille magnus, ut illi præceptum erat, caudam gracilis equi ambabus manibus prehensens, evellere setas omnes uno impetu anxius est. Parvus contra homuncio robusti equi caudam paulatim vellebat. Tandem vero ubi ille frustra conatus, sibi molestus esset, aliique risum moveret, hic contra minimo labore setas statim evelleret. Ibi Sertorius assurgens: videtis, commilitones, inquit, ingenium plus posse quam vires. Multa enim qua unico impetu superari non possunt, paulatim superantur.

⁵ Minoë. Minos Cretensium Rex, finxit se nono quoque anno in consilium Jovis patris admitti, atque inde leges acceptas ad populum ferre, quo major esset legibus auctoritas. Unde Homerus, *Odyssea* τ. Μίνως Ἐνὶ ὠρεὶ βασιλεὺς Διὸς μεγάλα ἱριεύς. Id est: Minos nono quoque anno cum Jove familiarem habuit confabulationem. Unde Hesiodus dixit eum Jovis sceptrum, quam Plato in Minoë doctrinam interpretatur, habere. Ζητὸς ἔχων σκήπτρον τῷ καὶ πόλει βασιλεὺς. Id est, Sceptra Jovis retinens, quis Cretum, rexerat urbes.

⁶ Numa item. Cum sub Numa Pompilio, secundo Romanorum Rege, Romani cum omnibus finitimis pacem haberent, veritus Numa, ne luxuriarent otio animi, quos metus hostium disciplinaque militaris continuerat, omnium primum, rem ad multitudinem imperitam, & illis seculum rudem, efficacissimam, Deorum metum injiciendum ratus est, qui cum descendere ad animos sine aliquo commento miraculi non posset, finxit sibi cum Dea Ægeria congressus nocturnos esse, ejusque se monitu sacrificia instituere, legesque ferre. Hæc ferme Livius.

⁷ Bellua populus. Plato lib. 6. de Republica dicit, Sophistas nihil aliud docere, quam vulgi sententias, in quibus cum congregatus fuerit, consentiunt, hancque vocare scientiam. Veluti si quis θρέμματος μεγάλης καὶ ἰσχυρῆς τρεφομένης, id est, bestia magna robustaque nutrita iras & cupiditates singulas observavit, qua ratione hoc adire, tractareque deceat, quibus rebus mitescat, & quibus acerbius fiat, quibus placetur, quibusque irritetur. Dicitque Sophistas singula nominare ad illius bestiae ingentis opinionem, bona videlicet dicere, quibus delectatur, mala vero, quibus ipsa bestia offenditur, neque aliam ullam de his adferre rationem. Hæc Plato. Sed & nonnulli Concionatores nostri temporis non multum Sophistis illis vulgaribus dissimiles esse videntur. Quippe qui magis in concionibus blaterant, quæ mercatoribus, mulierculisque grata esse putant, quibus & aliquid pecuniæ corradere queant, quam ea quibus vulgus ad pietatem trahi possit. Horatius item Platonem imitatus vocat populum belluam multorum capisum.

⁸ Socratis dogmata. Id est: Decreta. Cujusmodi sunt illa, satius est iniuriam pati, quam facere: &c, mors nihil est mali: &c, Philosophia nihil aliud est, quam meditatio mortis.

⁹ Decii persuasit. Nam Decii pro salute Reipublicæ se devoverunt: pater, ut Livius scribit *Decad.* 1. lib. 8. in bello Latino, filius, ut idem lib. 10. testatur, in bello, quod adversus Umbros, Hetruscos & Sannites gestum est.

¹⁰ Quintum Curtium. Notissima est historia.

1 Can-

enim stultius, inquit, quam supplicem ¹ candidatum blandiri populo, ² congiariis favorem emere, venari tot stultorum applausus, acclamationibus sibi placere, in triumpho veluti ³ signum aliquod populo spectandum circumferri, ⁴ æneum in foro stare? Adde his nominum & cognominum adoptiones. Adde divinos honores, homuncioni exhibitos, adde publicis ceremoniis ⁶ in Deos relatos etiam sceleratissimos Tyrannos. Stultissima sunt hæc, & ad quæ ridenda non unus sufficiat Democritus. Quis negat? Atqui hoc fonte nata sunt fortium Heroum facinora, quæ tot eloquentium virorum litteris in cælum tolluntur. Hæc stultitia parit civitates, hac constant imperia, magistratus, religio, consilia, judicia, nec aliud omnino est vita humana, quam stultitiæ lusus quidam. Jam vero ut de artibus dicam, quid tandem mortalium ingenia ad excogitandas prodendasque posteris, tot egregias, ut putant disciplinas excitavit, nisi gloriæ sitis? Tantis vigiliis, tantis sudoribus, famam, nescio quam, qua nihil esse potest inanius, redimendam putarunt homines vere stultissimi. Sed interim Stultitiæ tot jam egregia vitæ commoda debetis, quodque est longe dulcissimum, ⁷ aliena fruimini infania. Ergo posteaquam mihi fortitudinis & industriæ laudem vindicavi, quid si prudentiæ quoque vindicem? Sed dixerit aliquis eadem opera ⁸ ignem aquæ misceas, licebit. Verum hoc quoque successurum, arbitror, si vos modo, quod antehac fecistis, auribus atque animis favebitis. Principio si rerum usu constat prudentia, in utrum magis competet ejus cognominis honos, in sapientem, qui partim ob pudorem, partim ob animi timiditatem nihil aggreditur, an in stultum, quem ⁹ neque pudor quo vacat, neque periculum, quod non perpendit, ab ulla re deterret? Sapiens ad libros Veterum confugit, atque hinc meras vocum argutias edificat. Stultus adeundis cominusque periclitandis rebus, ¹⁰ veram, ni fallor, prudentiam colligit. Id quod vidisse videtur Homerus, ¹¹ etiam si cæcus, cum ait ¹² *ἔχθ' ὅν δέ τε νῆπιος ἔγνω*. Sunt enim duo præcipua ad cognitionem rerum parandam obstacula, ¹³ pudor qui fumum offundit animo, & metus, qui ostenso periculo, dehortatur ab adeundis facinoribus. At his magnifice liberat Stultitia.

¹ *Candidatum*. Candidati vocantur, qui magistratum petunt, quos mos erat nomenclatore præeunte blande salutare, hunc patrem vocantes, hunc fratrem, hunc dominum, ut sibi faverent.

² *Congiaris*. Congius mensuræ genus, unde congiarium, quod modo pro munere quod datur populo a Principe, modo pro mensura accipitur. *Congiarium frequenter occurrit in nummis antiquis*.

³ *Signum aliquod*. Signa statuarum dicuntur.

⁴ *Æneum stare*. Alludit ad illud Horatianum, *Aut æneus ut stes*. Ponebantur enim æneæ statuarum bene meritis, in circo aut in foro Romæ.

⁵ *Nominum & cognominum*. Mirus tumultus de adoptione nominum Antonini Pii, Alexandri, Augusti, ut patet ex *Ælio Spartiano*, & aliis.

⁶ *In Deos relatos*. Romæ solebant defunctos Imperatores miris quibusdam ceremoniis in Deos referre, exstructa turri lignea præalta, in hac congesta vi stipularum & aromatum, in summo erat aquila alligata tenui funiculo. Is simul atque solutus esset incendio avis summa petebat. Gratissimus interim odor rares omnium pervadebat, veluti animæ Imperatoris petentes cælum.

⁷ *Aliena fruimini infania*. Retulit Plinii Cecili sententiam, *Optimum est aliena infania frui*. Infaniunt non solum qui stulte quid agunt, verum etiam qui immodice. Unde qui non æstimandis vigiliis, disciplinas vel inveniunt, vel expoliunt, infanis laboribus profuunt aliis. Et horum infania fruuntur, qui juvantur illorum vigiliis.

⁸ *Ignem aquæ misceas*. Pugnāt enim ex diametro, quod ajunt, prudentia cum stultitia. Est autem proverbium apud Græcos quo *ἀδύνατος*, id est, *quod fieri non potest*, significant, *τὸ εὐδαίμων μινύειν*, id est, *ignem aquæ miscere*. Quo usus est Plutarchus, in libello, *περὶ πρώτης ψυχῆς*, id est, *de prima frigiditate*.

⁹ *Neque pudor quo vacat*. Id est: *Quo caret*. Nam duo potissimum reddunt nos timidos, pudor, qui est metus justæ reprehensionis, & periculum, quod intelligimus. Unde Lucianus in *epistola ad Nigrinum* ait: *Τὸ δειλοτέρειον οὐκ ἔστι ποιεῖν. Τὸ δὲ ἀμαρτὴς θρασύς*, id est, *prudens facies facit, infamia autem audaces*.

¹⁰ *Veram, ni fallor*. Hujusmodi quædam Aulus Gellius prodidit in Philosophos umbraticos, verum hæc jocans trahit ad stultorum experientiam, qui suo malo fiunt paulo minus stulti: hanc Plinius miseram prudentiam vocat.

¹¹ *Etiam si cæcus*. Subest faceria in vocibus, vidisse & cæcus. Nam hic videre pro intelligere positum est, & sunt, qui tradant Homerum oculis captum fuisse.

¹² *ἔχθ' ὅν δέ τε νῆπιος ἔγνω*. Id est: *Factum etiam stultus cognovit*. Expertus stultus suo doctus malo, tum demum intelligit. At sapiens, qui ratione & consilio ducitur, non est dicere, non putaram. Sumptum est ab Homero *Iliad. π*. Mesiodus dixit, *παθὼν δὲ τε νῆπιος ἔγνω*, id est, *passus etiam stultus novit*.

¹³ *Qui fumum offundit*. Unde Plinius speciem infaniæ, quam gignat strychnum herba, quam medici vulgo *folastrum* appellant, lufum pudoris vocat. Videmus enim pulvere fieri nonnumquam, ut homines delirent, & aliud pro alio respondeant.

A Pauci mortales intelligunt ad quam multas alias quoque commoditates conducant, ¹⁴ numquam pudescere, & nihil non audere. ¹⁵ Quod si prudentiam accipere malunt eam quæ rerum judicio constat, audite obsecro, quam procul absint ab hac, qui hoc nomine ¹⁶ sese venditant. Principio constat res omnes humanas, velut ¹⁷ Alcibiadis Silenos, binas habere facies nimium inter sese dissimiles. Adeo ut quod prima, ut ajunt, fronte mors est, si interius inspicias, vita sit: contra quod vita, mors: quod formosum, deforme: quod opulentum, id pauperrimum: quod infame, gloriosum: quod doctum, indoctum: quod robustum, imbecille: quod generosum, ignobile: quod lætum, triste: quod prosperum, adversum: quod amicum, inimicum: quod salutare, noxium: breviter, omnia repente versa reperies, si Silenum aperueris. Id si cui forte nimis Philosophice dictum videtur, age ¹⁸ pinguiore, quemadmodum dici solet, Minerva, planius faciam. Quis Regem non & opulentum, & dominum fatetur? Atqui nullis animi bonis instructus est, atqui nihil illi fatis est, jam videlicet pauperrimus est. Tum animum habet plurimis addictum vitiis, jam turpiter servus est. Ad eundem modum in cæteris quoque philosophari liceret. Sed hoc exempli vice posuisse satis sit. At quorsum hæc? inquiet aliquis. Audite quo rem deducamus. ¹⁹ Si quis histrionibus in scena ²⁰ fabulam agentibus ²¹ personas detrahare conetur, ac spectatoribus veras nativasque facies ostendere, nonne is fabulam omnem perverterit, dignusque habeatur, quem omnes e theatro ²² velut lymphatum saxi ejiciant? Exorietur autem repente nova rerum species, ut qui modo mulier, nunc vir: qui modo juvenis, mox senex: qui paulo ante Rex, ²³ subito Dama: qui modo Deus, repente homunculus appareat. Verum eum errorem tollere, est fabulam omnem perturbare. Illud ipsum figmentum & fucus est, quod spectatorum oculos detinet. Porro mortalium vita omnis quid aliud est, quam fabula quæpiam, in qua alii aliis obtekti personis procedunt, aguntque suas quisque partes, ²⁴ donec choragus educat e proscenio? Qui sæpe tamen eundem diverso cultu prodire jubet, ut qui modo Regem purpuratum egerat, nunc servulum pannosum gerat. Adumbrata quidem omnia, ²⁵ sed hæc fabula non aliter agitur. Hic si mihi sapiens aliquis cælo delapsus subito exorietur, clamitetque hunc quem omnes ut ²⁶ Deum ac dominum

¹⁴ *Numquam pudescere*. Nam his temporibus ubique plus valet audacia quam sapientia.

¹⁵ *Quod si prudentiam*. Trifariam enim accipiunt prudentiam. Vel qua prævidemus futura, vel quæ rerum usu collecta sit, vel in genere, quæ rerum judicio & cognitione constat. Ea potest esse vel citra experientiam.

¹⁶ *Sese venditant*. Eleganter dixit venditant, pro jactant.

¹⁷ *Alcibiadis Silenos*. Sileni dicuntur senes Satyri, dicti sunt autem Sileni *παρὰ τὸ σιαιοῦσθαι περὶ τὸν λήθον*, quod circa torcular verarentur: qui enim uvas calcabant, hoc nomine vocabantur. Nominatim autem pædagogus Bacchi, quem Synesius calvum fuisse scribit, cujus etiam Ovidius meminit, Silenus vocabatur. Erant etiam Sileni statuarum, quæ de foris ridiculæ erant, intus divinas imagines continebant. Quibus eleganter Alcibiades, in convivio Platonis, Socratem comparat, quod is foris bardus ac stupidus, intus autem merum numen videretur.

¹⁸ *Pinguiore Minerva*. Hoc proverbio significamus nos planius & apertius loqui. Nam docti quidam rem per se claram, sic explicant argute, ut intelligi non possit. Quemadmodum Plato numeris suis tenebras offundit Philosophiæ.

¹⁹ *Si quis*. Mira & faceta argutia, & arguta faceta, propositionem hanc colligit.

²⁰ *Fabulam agentibus*. Agunt histriones, qui repræsentant, unde & actores dicti.

²¹ *Personas detrahare*. Persona hoc loco vultus est appositivus, qui Regem aut formam, senem aut juvenem imitatur, unde *Personæ* dicuntur.

²² *Veluti lymphatum*. Id est: *Furiosum & larvatum*, quem Græci *νυμφόληπτος* vocant.

²³ *Subito Dama*. Horatius aliquoties *Damam* vocat obscurum & ignobilem, *Ut ne tegam spurco Dama latius*. Persius item, *Sat. 5. Hic Dama est non tressis agaso, Vappa & lippus, & in tenui farragine mendax*.

²⁴ *Donec choragus*. Græci vocant *χορηγὸν* Principem, aut *Ducem choreæ*. Significat & eum, qui suppeditat necessaria. Unde & choragium, ut superius admonuimus.

²⁵ *Sed hac fabula*. Vitam intelligit, in qua nihil sincero rerum judicio geritur, sed umbris & simulacris rerum ducimur omnes.

²⁶ *Deum ac Dominum*. Hunc titulum exegit etiam Domitianus Imperator. Martialis: *Edictum Domini Dei que nostri*. Et, *malo Principe, nulla bellua nocentior*. Notum est illud Diogenis, qui cum consensu suggesto, subinde clamasset velut concionaturus, *ἀκούσατε ἄνθρωποι*, id est, *audite homines*. Jamque frequens multitudo concurrens, juberet quæ vellet proloqui; *Ego*, inquit, *homines convocavi, in vobis quid hominis video?* significans non esse dicendos homines, qui more brutorum animalium affectibus ducerentur, non ratione.

¹ *Quod*

num suspiciunt, nec hominum esse, quod pecudum ritu ducatur affectibus, servum esse infimum, quod tam multis, tamque sedis dominis sponte serviat. Rursum alium, qui

parentem extinctum luget, ridere jubeat, quod jam demum ille vivere coeperit, cum alioqui vita hæc nihil aliud sit quam mors quædam. Porro alium stemmatis gloriantem, ignobilem ac nothum appellet, quod a virtute longe absit, quæ sola nobilitatis sit fons, adque eundem modum de cæteris omnibus loquatur, quæso, quid is aliud egerit, nisi ut ² demens ac furiosus omnibus esse videatur? Ut nihil est stultius ³ præpostera sapientia, ita perversa prudentia nihil imprudentius. Siquidem perverse facit, qui sese non accommodet rebus præsentibus, ⁴ foroque nolit uti, nec saltem legis illius convivialis meminerit, ⁵ *ἢ πῖθι, ἢ ἀπῖθι*, postuletque ut fabula jam non sit fabula. Contra, vere prudentis est, ⁶ cum sis mortalis, nihil ultra sortem sapere velle, cumque universa hominum multitudine ⁷ vel connivere libenter, ⁸ vel comiter errare. At istud ipsum, inquit, stultitiæ est. Haud equidem inficias iverim, modo fateantur illi vicissim hoc esse, vitæ fabulam agere. ⁹ Cæterum illud, *ὦ Διὶ immortales!* eloquarne, an fileam? Cur autem fileam, cum sit vero verius? Sed præstiterit fortassis in re tanta, Musas ex Helicone accersere, ¹⁰ quas Poëtæ sapius ob meras nugas advocare solent. Adeste igitur paulisper, Jovis filia, dum ostendo nec ad egregiam illam sapientiam, ac felicitatis, ut ipsi vocant arcem, aditum esse cuiquam, nisi STULTITIA duce. Jam primum illud ¹¹ in confesso est, ¹² affectus omnes ad Stultitiam pertinere. Quandoquidem

¹ *Quod tam multis.* Quot vitis obnoxius es, tot habes Dominos, & ii nonnumquam diversa imperant. Avaritia cogit querere, amor jubet infumere. Quod eleganter depinxit Persius *Satyra quinta*.

² *Demens ac furiosus.* Non mirum quod apud Ethnicos rudi populo fuit invisa veritas. Nec Christiani hæc, quæ verissima sunt, ferre possunt. Et quando præstamus veram virtutem, si faciem illius ferre non possumus, si a commemoratione quoque abhorret animus?

³ *Præpostera sapientia.* Veluti si quis sapiens videri velit inter stultos, aut in re stulta.

⁴ *Foroque nolit uti.* Proverbium est ex *Phormione Terentiana*: Foro dicuntur uti, qui sese accommodant loco & tempori. Sumptrum a negotiatoribus qui merces vendunt, non ut destinarant domi, sed ut deprehenderint fori statum, qui varius est. Est diligentius explicatum in *Chiliadibus Erasmi*.

⁵ *ἢ πῖθι, ἢ ἀπῖθι.* Id est: *Aut bibe, aut abi.* Veteres in conviviis fortiebantur Reges, qui cuique cyathorum modum præscriberent. Ponebantur & leges jocosæ, quarum hæc una est, quæ in proverbium abiit, quo significabant, aut observandum moribus eorum, inter quos agis, aut discedendum. Sic Cato discessit e *Floralibus*, quod vultus severitatem mutare non posset.

⁶ *Cum sis mortalis.* Juxta illud Catonis, *Cum sis mortalis, qua sum: mortalia cura.* Item illud Socratis: *Quæ supra nos, nihil ad nos.*

⁷ *Vel connivere.* Ut dissimules te sentire quod sentis.

⁸ *Vel comiter.* Id est: *Civiliter*, ut civilitatis & urbanitatis causa vere tibi persuadeas rectum esse, quod nemo non sequatur.

⁹ *Cæterum illud ὦ Δι.* Ostendit propositionem esse duriusculam quam aggreditur.

¹⁰ *Quas Poëtæ.* Obiter taxat Poëtæ, quibus hoc familiare est, subinde invocare Musas.

¹¹ *In confesso est.* In confesso est id, de quo nulla est controversia.

¹² *Affectus omnes.* Quos Græci *πάθη* vocant, Latini perturbationes, aut cupiditates, quibus Plato in *Phadone* tamquam clavis quibuscumque animam corpori dicit affigi.

A hac nota a stulto sapientem discernunt, quod illum affectus, hunc ratio temperat. Eoque Stoici perturbationes omnes ceu morbos a sapiente semoveant, verum affectus isti non solum ¹³ pædagogorum vice funguntur ad sapientiæ portum properantibus, verum etiam in omni virtutis functione, ceu calcaria stimuli quidam adesse solent, velut ad bene agendum exhortatores. Quamquam hic fortiter re clamat bis Stoicus Seneca, qui prorsum omnem affectum adimit sapienti. Verum cum id facit, jam ne hominem quidem relinquit, sed novum potius Deum quemdam *δημιουργεῖ*, qui nusquam nec existit umquam, nec exstabit: imo ut apertius dicam, marmoreum hominis simulacrum constituit, stupidum, & ab omni prorsus humano sensu alienum. Proinde, si libet, ipsi suo sapiente fruuntur, citraque rivalem ament licet, cumque eo vel ¹⁴ in civitate Platonis, vel si malint, ¹⁵ in idearum regione, vel ¹⁶ in Tantaliiis inhabitent hortis. Quis enim non istiusmodi hominem ceu portentum ac spectrum fugitet horreatque, qui ad omnes naturæ sensus obsurderit, qui nullis sit affectibus, nec amore, nec misericordia magis commoveatur, ¹⁷ quam si dura filex, aut stet Marpesia cautes, quem nihil fugiat, qui nihil erret, sed ceu ¹⁸ Lynceus quispiam nihil non perspiciat, nihil non ¹⁹ ad amussim perpendat, ²⁰ nihil ignoscat, ²¹ qui solus se ipso sit contentus, ²² solus dives, solus sanus, solus Rex, solus liber, breviter, omnia solus, sed suo solius judicio, ²³ qui nullum moretur amicum, ipse amicus nemini, qui Diis quoque ipsis non dubitet ²⁴ mandare laqueum, qui quidquid in omni vita geritur, velut insanum damnet, rideatque? Atqui hujusmodi animal est absolutus ille sapiens. Quæso, si res agatur suffragiis, quæ civitas istiusmodi magistratum sibi velit, aut quis exercitus talem optet ducem? imo quæ mulier id genus maritum, quis convivor ejusmodi convivam, quis servus talibus moribus dominum vel optet, vel ferat? Quis autem non malit vel unum quemvis de media stultissimorum hominum plebe, qui stultus stultis vel imperare possit, vel parere, qui sui similibus

¹³ *Pædagogorum vice.* Hæc est opinio Peripateticorum, qui putant affectus veluti stimulos a natura datos, quibus excitentur ad virtutem. Quamquam hanc acriter refellit Seneca. Et apte dixit, pædagogorum, nam imbecilles adhuc, & veluti pueri ducimur affectibus. Adsequuntur sapientiam, contentis illis, solo rationis ductu gubernamur.

¹⁴ *In civitate Platonis.* Nam is ita descripsit formam Reipublicæ, ut nemo sequi voluerit. Jocatur & Lucianus in veris narrationibus, *Platonem solum in sua vivere civitate*.

¹⁵ *In idearum regione.* Plato formas quasdam ponit, a materia separatas, in mente divina, quas irrisit Aristoteles. Alludit autem ad regiones fabulosas, lunæ, solis, nubium, ventorum, de quibus multa Lucianus in veris narrationibus.

¹⁶ *In Tantaliiis hortis.* Proverbium est Græcis, cum significant aliquid nusquam esse, quod putent fabulas esse, quæ Poëtæ de miseris referunt.

¹⁷ *Quam si dura.* Eleganter intexit carmen Maronis e sexto *Æneidos* de Didone.

¹⁸ *Lynceus quispiam.* Hic propemodum in proverbium abiit, ob incredibilem oculorum perspicacitatem. Horatius in epistolis: *Non possis oculo quantum contendere Lynceus, Non tamen idcirco contemnas lippus inungi.*

¹⁹ *Ad amussim perpendat.* Id est: *Accuratissime*, sic Gellius, lib. 1. Ad hæc, scripta omnia antiquiora tam curiose perscrutabatur, aut virtutes pensitabat, aut vitia rimabatur, ut judicium factum ad amussim diceret. Est autem amussis fabrorum lapidicidarumque linea, qua ad dirigenda ligna, saxaque utuntur.

²⁰ *Nihil ignoscat.* Nam Stoici dicunt, *πάντα τὰ ἀμαρτήματα ἴσα εἶναι*, id est, *Omnia peccata esse equalia*, ab aliisque, quos stultos vocant, nihil non perperam fieri. Unde illud Persii, *Sat. 5. Digitum exere peccas. Et, quid tam parvum est? sed nullo thure lisabis.*

²¹ *Qui solus seipso contentus.* Παράδοξον enim Stoicorum est, τὸν σοφὸν αὐτάρκη εἶναι, id est, *sapientem sibi ipsi sufficere*. Sicque Plutarchus ait in libello, cui titulum fecit *περὶ ἀρετῆς καὶ κακίας*, αὐτάρκης εἶναι τὸν μάχης, τὸ τὸ καλὸν καὶ ἀγαθὸν εἶναι τρυφήσεις ἐν πενίᾳ καὶ βασιλείᾳ, id est, *Tibi ipsi sufficies, si didiceris quid honestum & bonum, delitiasberis in paupertate, & regnabis.*

²² *Solus dives.* Est & hoc παράδοξον, ὅτι μόνος σοφὸς πλεῖστος, id est: *quod solus sapiens dives sit*. Horatius in epistolis: *Ad summam sapiens uno minor est Jove, dives, Liber, honoratus, pulcher, Rex denique Regum.* Præcipue sanus, nisi cum pituita molesta est. Et Plutarchus in eodem libello, quem modo citavimus, *Ὁ βέλων φιλοσοφίας ἀνδρῶς, ἀλλὰ πανταχῶς ζῇ ἡδὺς μαθήσῃ, καὶ ἀπὸ πάντων, ἰσθραεῖ σε πλεῖτος, πολλὰς ἐνεργεῖν, καὶ πένια πολλὰ μὴ μεριμνῶντα, καὶ δόξα τιμώμενον, καὶ ἀδοξία μὴ φθονόμενον.* Id est, *Non vixeris, si philosopheris injucunde, sed ubique vivere late discas, & ab omnibus, delectabunt te divitia de multis benemerentem, & paupertas non multa curantem, & gloria quod honoreris, & ignobilitas, quod non invidearis.*

²³ *Qui nullum moretur.* Id est: *curet.* Stoico sapienti nec amico est opus, ut qui omnia constituat in seipso.

²⁴ *Mandare laqueum.* Hoc proverbium extremum contemptum significamus. Juvenalis de Democrito *Sat. 10. Cum fortuna ipsa minuci mandaret laqueum, mediumque ostenderet unguem.*

libus placeat, sed quam plurimis, qui comis sit in uxorem, jucundus amicis, bellus conviva, convictor facilis, postremo qui nihil humani a se alienum putet? Sed me quidem jam dudum istius sapientis piget. Quare ad reliqua comoda sese recipiat oratio. Agedum, si quis velut e sublimi specula circumspiciat, ita ut Jovem Poetæ facere prædicant, quot calamitatibus hominum vita sit obnoxia, quam misera, quam sordida natiuitas, quam laboriosa educatio, quot injuriis exposita pueritia, quot sudoribus adaecta juventus, quam gravis senectus, quam dura mortis necessitas, quot morborum agmina infestent, quot immineant casus, quot ingruant incommoda, quam nihil usquam non plurimo felle tinctum, ut ne commemorem ista, quæ homini ab homine inferuntur mala, quod genus sunt, paupertas, carcer, infamia, pudor, tormenta, insidiæ, proditio, convitia, lites, fraudes. Sed ego jam plane τὸν ἄμμιον ἀναμετρεῖν aggredior. Porro quibus admisis ista commuerint homines, aut quis Deus iratus eos in has miseras nasci coegerit, non est mihi fas in præsentia proloqui. Verum ista qui secum perpendat, nonne 2 Milesiarum virginum probabit exemplum etiam si miserandum? At quinam potissimum sibi vitæ tædio fatum accersivere? Nonne sapientiæ confines? Inter quos, ut interim 3 Diogenes, Xenocrates, Catones, Cassios, ac Brutos fideam, 4 Chiron ille cum immortalem esse liceret, ultro mortem præoptavit. Videtis, opinor, quid futurum sit, si passim sapiant homines: nempe 5 altero luto, altero figulo Prometheo opus fore. Verum ego partim per ignorantiam, partim per incogitantiam, nonnumquam per oblivionem malorum, aliquando spem bonorum, aliquoties nonnihil mellis voluptatibus adspersens, ita tantis in malis succurro, ut ne tum quidem libeat vitam relinquere, cum exacto 6 Parcarum flamine, ipsa jam dudum eos relinquit vita, quoque minus sit causæ, cur in vita manere debeant, hoc magis juvet vivere, tantum abest, ut ullo vitæ tædio tangantur. Mei nimirum muneris est, quod passim 7 Nestorea senecta senes videtis, quibus jam ne species quidem hominis superest, balbos, deliros, edentulos, canos, calvos, vel ut

1 Τὸν ἄμμιον ἀναμετρεῖν. Id est: *Arenam percensere, sive sommetiri*. Proverbium est de re impossibili. Simile illi Theocriti, in *Charisibus*: ἀλλ' ἴσος γὰρ ὁ μόχθος ἐπ' αὐτοῖς κύματα μετρεῖν, id est, *Metiri similis labor est in litore fluctus*, quod eleganter & Maro expressit l. 2. *Georg.*

2 *Milesiarum virginum*. Milesias virgines mirus quidam amor spontaneæ mortis quondam invalerat, ut refert Aulus Gellius.

3 *Diogenes, Xenocrates*. Ἐπέρωσις est numeri, festivitatis causa. Hi omnes sibi mortem accersivere. De Diogene & Xenocrate prodidit Laertius. De Bruto, Cassio, & Catone, Plutarchus.

4 *Chiron*. Ab hoc edoctus fuit Achilles, cui cum ob justitiam Dii permitterent, ut perpetuo viveret, maluit mori, quod offenderetur tædio rerum semper eodem tenore recurrentium. Ita Lucianus, in *νεκρικαῖς*.

5 *Altero luto*. Rider obiter fabulam, quæ narrat, Prometheum hominis simulacrum ex argilla finxisse. Deinde sublato Jovis igne, indidisse mentem.

6 *Parcarum flamine*. Hi dicuntur ὑπὲρ τὴν ἀτρακτοῦ, id est, *ultra colum* vivere. Taxat obiter turpem vitæ cupiditatem, etiam in decrepitis.

7 *Nestorea senecta*. Nestorea senecta, pro quantumvis magna dixit, quod apud Homerum tres hominum ætates vixisse dicitur. Unde illud *Ilia*. 1. Τῶ δ' ἤδη δύο μὲν γυναι μερόπων ἀνθρώπων ἔφθιτο. Id est:

A magis Aristophanicis eos describam verbis, 8 ῥυπάντας, κυφούς, ἀθλίους, ῥυσεύς, μαδώντας, νωδύς καὶ ψαλὺς, usque adeo vita delectari, 9 adeoque νεανίζειν, ut alius tingat canos, alius 10 apposititia coma calvitium dissimulet, alius 11 dentibus utatur mutuo fortassis a se quopiam sumptis, hic puellam aliquam misere depereat, & amatoris ineptiis 12 quemvis etiam superet adolescentulum. Nam ut capulares jam, meraque 13 silicernia, teneram aliquam juvenculam ducant uxorem, eamque & indotatam, & aliis usui futuram, id adeo frequens, ut propemodum & laudi detur. Sed multo etiam suavius, si quis animadvertat anus, longo jam senio mortuas, adeoque cadaverosas, ut ab inferis redisse videri possint, tamen illud semper in ore habere, 14 φῶς ἀγαθόν, 15 adhuc catullire, atque, ut Græci dicere solent, 16 καπρῶν & magna mercede conductum 17 aliquem Phaonem inducere, fucis assidue vultum oblinere, nusquam a speculo discedere, 18 infimæ pubis silvam vellere, 19 vietas

tas

Hunc jam duo quidem secula hominum præterierunt. Et paulo post, μετὰ δὲ τριτάτοις αἰώμασι, id est, cum tertiis autem regnabat.

8 ῥυπάντας. Id est: *Sordentes*, sive *squalidos*: κυφούς, id est, *incurvos*: ῥυσεύς, id est, *rugosus*: μαδώντας, id est, *glabros*, sive *calvos*, hoc est, *nullos habentes pilos*: νωδύς, id est, *edentulos*: ψαλὺς, id est, *carentes mentula*. His epithetis Carion servus describit senes, in *Pluto* Aristophanis.

9 *Adeoque νεανίζειν*. Νεανίας juvenis inde νεανίζειν, id est, *juveniliter agere*, quod Horatius dixit *juvenari*.

10 *Apposititia coma*. Hanc quidam galericulum vocant. Id frequens est apud Hispanos. [De eo Suetonius egit, in *Othone*.]

11 *Dentibus utitur*. Quidam edentuli, dentes arte gingivis insertos habent, non suos, sed forte porci cuiuspiam.

12 *Quemvis etiam superent*. Nulli juvenes infantiunt impotentius, quam senex, si ceperit amare. Nam ferrum, cui senex similis est, ob membrorum siccitatem & frigiditatem, ut haud facile incalcescit, ita si semel incaluerit, omnium tardissime frigescit, caletque maxime. Nihil autem turpius amatore cano: vel Ovidio teste, *Turpe senex miles, turpe senilis amor*. Nunc & militant & amant passim senes.

13 *Silicernia*. Terentius, in *Adelphis*, senem silicernium vocat, vel quod incurvus cernat silices, vel quod mox silentibus umbris cernendus sit: unde Græcis senex γέρων dicitur παρὰ τὸ εἰς γῆν ὄρεν, id est, *a terram inspicendo*, vel παρὰ τὸ τῆς γῆς ὄρεν, id est, *a terram amando*, quod propinqui morti, jam de sepultura solliciti sint. *Capulares* item vocat decrepitos, quasi jam capulo proximos. Capulus est locus cadaverum.

14 *Φῶς ἀγαθόν*. Id est: *Lumen bonum*: Vita lumen est. Id autem dictum est ab anu quapiam moriente, quam etiamnum juvabat vivere.

15 *Adhuc catullire*. Catullire vocat more catellarum lascivire.

16 *Καπρῶν*. Id est: *Libidinari*, ab hircis deducto verbo. Est autem Græcis in proverbio, γράυς καπρῶνα, id est, *anus hircissans*, ut Erasmus copiosius docet, in *sua Chiladibus*.

17 *Aliquem Phaonem*. Phaonem posuit pro quovis formoso adolescentulo. Phaon enim adamatus fuit a Sapphone, nec mutuo tamen adamabat. Ita anus præter ætatis decorum libidinosa, pectus conductum amatorem. Juvenalis: *Optima certe Nunc via processus vetula vesica beata*. Hujusmodi quamdam inducit Aristophanes in *Pluto*. Est autem ἀπεισιμὸς, quia rem obscenam non obscenis extulit verbis.

18 *Infimæ pubis silvam*. Et hic rem fœdam honesta περιφράσει textit. Significat autem obscenum mulieris membrum. Hujusmodi Martialis inducit Ligellam vetulam.

19 *Vieta ac putres*. Vietum flaccidum est, id quod accidit in aniculis, & carne & humoribus absumentis flaccescunt mammae. Putreis dixit, in *Odis*, Horatius: *Sed incitas me pectus & mamma putres equina quales ubera*.

J Tre-

tas ac putres ostentare mammas, ¹ tremuloque gannitu languentem sollicitare cupidinem, potitare, misceri puel-
larum choris, litterulas amatorias scribere. Ridentur hæc ab omnibus, tamquam uti sunt, stultissima: at ipsæ sibi pla-
cent, & in summis interim versantur delitiis, ² totasque sese melle perungunt, meo videlicet beneficio felices. Porro quibus hæc deridicula videntur, illud secum expendant velim, utrum satius ducant huiusmodi stultitia vitam plane mellitam exigere, ³ an trabem, ut ajunt, suspendio quæ-
rere. Porro quod hæc vulgo putantur infamiæ obnoxia, istud nihil ad stultos meos, qui malum hoc aut non sentiunt, aut si quid sentiunt, facile negligunt. ⁴ Si saxum in caput incidat, id vere malum sit. Cæterum pudor, infamia, pro-
brum, maledicta, tantum adferunt noxæ, quantum sen-
tiuntur. Si sensus absit, ne mala quidem sunt. Quid lædit, ⁵ si totus populus in te sibilet, modo tute tibi plaudas? At-
que ut id liceat, sola Stultitia præstat. Sed mihi videor au-
dire reclamantes Philosophos. Atqui hoc ipsum est, in-
quiunt, miserum, Stultitia teneri, errare, falli, ignorare. Imo hoc est hominem esse. Porro miserum cur vocent, non
video, quandoquidem sic nati estis, sic instituti, sic condi-
ti, ea est communis omnium fors. Nihil autem miserum, quod in suo genere constat, nisi forte quis hominem de-
plorandum existimet, qui neque volare possit cum avibus, neque quaternis ingredi pedibus cum reliquo pecudum ge-
nere, neque cornibus sit obarmatus, quemadmodum tauri. Verum is eadem opera equum etiam bellissimum infelicem
vocabit, quod neque Grammaticam didicerit, neque pla-
centis velcatur: taurum miserum, quod ad palæstricam sit inutilis. Igitur ut equus imperitus Grammaticæ, miser non
est, ita nec homo stultus, infelix, propterea quod hæc cum illius natura coherent. Verum rursus urgent ⁶ Logodædali. Est, inquit, homini peculiariter addita disciplinarum
cognitio, quarum adminiculis id quod natura diminutum est, ingenio penset. Quasi vero ullam veri faciem habeat, naturam, quæ in culicibus, atque adeo in herbis ac floscu-
lis tam sollicitè vigilaverit, in uno homine dormitasse, ut disciplinis opus esset, quas ⁷ Theutus ille humano generi
infensus genius, in summam perniciem excogitavit, adeo non utiles ad felicitatem, ut illi quoque ipsi officiant, ad
quod proprie repertæ dicuntur, ut eleganter arguit apud Platonem, Rex ille prudentissimus, de litterarum inven-
to. Igitur disciplinæ cum reliquis humanæ vitæ pestibus irrepperunt, iisdem auctoribus, a quibus omnia flagitia pro-
ficiscuntur, puta Dæmonibus, ⁸ quibus hinc nomen etiam inventum, quasi δαίμονας, hoc est, scientes appelles. Si-
quidem simplex illa aurei seculi gens, nullis armata disci-
plinis, solo naturæ ductu, instinctuque vivebat. Quorsum

¹ Tremuloque gannitu. Gannitum vocat ineptum cantum. Alludit ad illud Horatianum: *Et cantus tremulo pota cupidinem lenium sollicitas.*

² Totasque sese melle perungunt. Græcum proverbium est, in eos qui se totos immergunt delitiis, ut mellei sint undique. Refertur hoc, explicaturque, in *Erasmi Chiliadibus*.

³ An trabem, ut ajunt, suspendio querere. Proverbium de summa desperatione, aut de negotio intolerabili: nam solent infani quidam ad laqueos confugere.

⁴ Si saxum in caput incidat. Bella distinctio veri mali, & non veri, planeque digna Stultitia, sed quæ tamen nimium placuit vulgo mortali-um.

⁵ Si totus populus in te. Alludit ad illud Horatii:

Populus me sibilat, at mihi plaudo,
Ipse domi simul ac nummos contemplant in arca.

⁶ Logodædali. Dædalon Græci vocant ingeniosum. Unde *Dædala Circe*. Unde argutos disputatores *λογεδαιδαλους* appellat, quod arte tor-queant syllogismos.

⁷ Theutus ille humano generi. De hoc Theuto Socrates, apud Platonem in *Phædro*, ita loquitur: *Audivi equidem, circa Naucratis Egypti, priscorum quemdam fuisse Deorum, cui dicata sit avis, quam ibi vocant: Dæmoni autem ipsi nomen Theuth, hunc primum numerum, Geometriam, Astronomiamque invenisse, præterea lusus talorum, alea-rum, litterasque. Erat tunc totius Egypti Rex Thamuis, & in amplissi-ma eminentissimaque civitate, quas Græci Egyptias Thebas, & Deum ipsum Ammonem vocant. Ad hunc Theuth profectus, artes demonstravit suas, dixitque eas distribui Egyptiis ceteris oportere. In hunc fere modum Plato. Unde cum idem Dæmon, qui talorum & tesserarum ludorum pestiferorum inventor fuit, humanas has scientias commentus est, constat hæc non mi-nus graviter quam jocosè dicta esse.*

⁸ De litterarum invento. Locus est apud Platonem, quem modo ci-tavimus. Rex enim rogabat Theuth, ad quid conducerent litteræ quibus scri-bitur? Respondit, valere ad memoria subsidium. At ille demonstravit lit-teras officere memoria, dum homines his freti, non inscriberent animo que audissent, sed chartis.

⁹ Quibus hinc nomen etiam. Græcis enim δαίμονες appellantur scien-tes, a prisco verbo δαίω, quod est disco, live sci, unde Dæmones appel-latos putant Grammatici.

enim opus erat Grammatica, cum eadem esset omnibus lingua, nec aliud sermone petebatur, nisi ut alius alium in-
telligeret? Quis usus Dialectices, ubi nulla erat pugnan-
tium inter se sententiarum dimicatio? Quis Rhetoricæ lo-
cus, cum nullus alteri ¹⁰ negotium facesseret? Quorsum
requireretur Legum prudentia, cum abessent mali mores,
ex quibus haud dubie ¹¹ bonæ leges prognatæ sunt? Por-
ro ¹² religiosiores erant, quam ut impia curiositate arcana
naturæ, siderum mensuras, motus, effectus, abditas re-
rum causas scrutarentur, nefas esse rati, si homo mortalis
ultra sortem suam sapere conaretur. ¹³ Jam quid extra
cælum esset, inquirendi dementia ne in mentem quidem
veniebat. At labente paulatim ætatis auræ puritate, pri-
mum a malis, ut dixi, geniis inventæ sunt artes, sed paucae,
atque hæc quidem a paucis receptæ. Postea sexcentas addi-
dit ¹⁴ Chaldæorum superstitio, & Græcorum otiosa levi-
tas, meras ingeniorum cruces, adeo ut vel una Grammati-
ca abunde satis sit ad perpetuam vitæ carnificinam. Quam-
quam inter has ipsas disciplinas, hæc potissimum in pretio
sunt, quæ ad sensum communem, hoc est, ad stultitiam,
quam proxime accedunt. Esuriunt Theologi, ¹⁵ frigent
Physici, ridentur Astrologi, negliguntur Dialectici. So-
lus ¹⁶ *ιατρος ἀνὴρ πολλῶν ἀντάξιός ἀνδρῶν*. Atque ¹⁷ in hoc

ipso genere, quo quisque indoctior, audacior, incogitan-
tiorque, hoc pluris fit etiam apud torquatos istos Principes. ¹⁸ Atqui Medicina, præsertim ut nunc a compluribus
Tam. IV. Ec exerc-

¹⁰ Negotium facesseret. Id est: *Molestus esset in jus vocando*. Porro Rhetorum opera, in judiciis requirebatur.

¹¹ Bonæ leges. Id testatum etiam est proverbio, *bonas leges ex malis nasci moribus*. Ut enim medicina non esset, si nulli fuissent morbi, ita leges non fuissent, nisi flagitia coëgisent.

¹² Religiosiores erant. Quasi sit impitum scrutari naturæ arcana, a qui-bus in totum abstinuit Socrates, dicens, *nihil ad nos attinere, quæ supra nos essent*.

¹³ Jam quid extra cælum. Jam hoc loco vim habet connectendi. Alludit autem ad illud Plinianum, *Furor est profecto, furor egredi, ex eo, &c.*

¹⁴ Chaldæorum superstitio. Isti addiderunt Astrologiam ac Magiam. Superstitionem his tribuit, quod stellis divinitatem tribuerint.

¹⁵ Frigent Physici. Frigent, qui negliguntur, nec vigent aut florent.

¹⁶ *ιατρος γὰρ ἀνὴρ πολλῶν ἀντάξιός ἀλλων*. Id est: *Medicus vir mul-tis æquivalens aliis*. Est autem versus Homericus, sumtus ex *Iliados* λ. quem Plato tum alibi, tum in *Symposio* citat.

¹⁷ In hoc ipso genere. Id est: *In genere medicorum*. Cum periculosa sit hujus artis professio, mirum tamen est, quam passim audeant hanc exer-cere mulierculæ, idiotæ, erronei. Atque hoc magis minus, esse magna-tes, qui talibus vitam suam malunt committere, quam vere medico. A-
deo vulgus hominum amat decipi. Nisi statim procul inspecto lotio, pro-nunties sexum, ætatem, morbum, & morbi causam, Medicum non cre-dunt. Nec hoc arbitror ad artis meæ contumeliam pertinere, sed potius ad gloriam, si taxatur illorum temeritas, qui hanc illotis pedibus aggre-diuntur.

¹⁸ Atqui medicina. Plato in *Gorgia* duas ponit artes, gymnasticam & medicinam ad corpus, duas item ad animam pertinentes, nomotheticam gymnasticæ, & justitiam judicariam, medicinæ correspondentem. Has quatuor, corpus & animam, ait, optime curare. Assentatoria vero id sen-tiens, quadrifariam se dividit in quatuor illas artes, dumque sic semper, non quod optimum est, sed quod dulcissimum præbet, plurimos illaqueat. Porro coquinariam, medicinam ait subire, ejusque esse veluti simiam, su-catoriam gymnasticam imitari, sophisticam item legalem, Rhetoricam judi-

exercetur, nihil aliud est quam assentationis particula, non minus profecto quam Rhetorica. Secundum hos proximus datur locus ¹ Legulejis: Et haud scio, an primus, quorum professionem, ne quid ipsa pronunciem, ² velut asinam Philosophi magno consensu ridere solent. Sed tamen horum asinorum arbitrio maxima minimaque negotia transiguntur. His ³ latifundia crescunt, cum Theologus interim excussis totius divinitatis scriniis, lupinum arrodit, cum cimicibus ac pediculis assidue bellum gerens. Ut igitur feliciores sunt artes, quæ majorem habent cum Stultitia affinitatem, ita longe felicissimi sunt hi, quibus prorsus licuit ab omnium disciplinarum commercio abstinere, so-

Jamque naturam ducem sequi, quæ nulla sui parte manca est, nisi forte mortalis sortis ⁴ pomeria transilire velimus. ⁵ Odit natura fucos, multoque felicius provenit, quod nulla sit arte violatum. Agedum, annon videtis ex unoquoque reliquorum animantium genere ea felicissime degere, quæ sunt a disciplinis alienissima, nec ullius magisterio nisi naturæ, ducuntur? Quid ⁶ apibus aut felicius, aut mirabilius? At his ne corporis quidem omnes sensus adsunt. Quid simile in exstruendis ædificiis reperiatur Architectura? Quis umquam Philosophus similem instituit Rempublicam? Rursum equus quoniam humanis sensibus affinis est, & in hominum contubernium demigravit, humanarum item calamitatum est particeps. Quippe qui non raro dum vinci pudet incertaminibus ⁷ ducit ilia, & in bellis dum ambit triumphum, confoditur, simulque cum sessore ⁸ terram judicariam justitiam. Verum si ad medicos nostri sæculi respexerimus, ut vineta egomet cædam mea, juxta proverbium, ipsa medicina magis assentationis, quam artis particula esse videbitur.

¹ *Legulejis.* Leguleji per contemptum dicti sunt, qui non ex litteris Juriconsultorum sed ex formulis, & rubricis jus petebant. Unde & rubricarii dicti sunt.

² *Velut asinam.* Propterea quod non sint instructi sophisticis argutiis, sed legibus adductis disputent, cum hi tamen propius accedant ad verum, quam hi, qui sibi videntur acutissimi, quibus illud usu venit, Nimum altercando veritas amittitur.

³ *Latifundia.* Sunt lati fundi. Plinius citat illud ceu proverbio dictum, *Italiam perdidit latifundia.*

⁴ *Pomeria.* Id est: *Terminos.* Pomerium id spatium tam intra quam extra murum dicebatur, quod intra omni ædificio, extra autem omni cultu vacuum relinquebatur. Livius lib. 1. *Aggeres & fosses & muro circumdatis urbem, pomerium profert.*

⁵ *Odit natura fucos.* Quæ enim nativa sunt, longe gratiora venustioraque sunt adulterinis atque fucatis, quod festiviter Propertius *Elegiar. lib. 1.* de flosculis, lapillis, & aviculis probat. Nam ut Plinius lib. 27. ait: *Nulli nulla est facilius loqui, quam rerum natura pingere.*

⁶ *Quid apibus.* Plinius lib. 11. de insectis loquens, ait: *Sed inter omnia principatus apibus, & jure præcipua admiratio, solis ex eo genere, hominum causa genitis.* Mella contrahunt, succumque dulcissimum atque subtilissimum ac saluberrimum, favos consingunt ac ceras. Illa ad usus vitæ laborem tolerant, opera conficiunt, Rempublicam habent, consilia privatim ac duces gregatim. Et quod maxime mirum sit, mores habent. Aristoteles quoque libris quinto & nono *Historia Animalium*, multa de apum laudibus scripsit.

⁷ *Ducit ilia.* Sic Horatius in epistolis:

*Solve senescentem mature sanus equum, ne
Peccet ad extremum, ridendus & ilia ducat.*

⁸ *Terram ore momordit.* Hemistichium est Virgilianum de milite moriente, quod imitatum est ex illo Homeri, *Odyssæa* χ. loquentis de prociis ab Ulyssæ interfectis: *Οἱ μὲν ἔπειθ' ἅμα πάντες ὀδῶν ἔλον ἄσπετον ἔδαρ.*

A ore momordit. Ut ne commemorem interim ⁹ lupata frena, aculeata calcaria, stabuli carcerem, scuticas, fustes, vincula, sessorem, breviter omnem illam servitutis tragediam, cui se ultro addixit, dum ¹⁰ fortes viros imitatus, ¹¹ impensius hostem ulcisci studet. Quanto optabilior muscarum & avicularum vita ex tempore soloque naturæ sensu degentium, modo per hominum insidias liceat. Quæ si quando caveis inclusæ, adfuescant humanas sonare linguas, mirum quam a nativo illo nitore degenerent. Adeo modis omnibus lætius est, quid natura condidit, quam quod fucavit ars. Proinde numquam satis laudari, ¹² gallum illum Pythagoram, qui cum unus omnia fuisset, Philosophus, Vir, Mulier, Rex, Privatus, Piscis, Equus, Rana, ¹³ opinor etiam Spongia, tamen nullum animal judicavit calamitosius homine, propterea quod cætera omnia, naturæ finibus essent contenta, solus homo fortis suæ limites egredi conaretur. Rursum inter homines, idiotas multis partibus anteponit doctis ac magnis, & Gryllus ille non paulo plus sapuit, quam ¹⁴ πολυμήτης ὀδυσσεύς qui maluerit in hara grunnire, quam cum illo tot miseris objici casibus. Ab his mihi non dissentire videtur, Homerus ¹⁵ nugarum pater, qui cum mortales omnes subinde ¹⁶ δειλὸς καὶ μοχθρὸς appellat, tum Ulyssæm illum suum sapientis exemplar, sæpenumero ¹⁷ δῦσνον vocat, Paridem nusquam, nec Ajacem, nec Achillem. Quamobrem id tandem? Nisi quod ille vafer & artifex nihil non Palladis consilio agebat, nimumque sapiebat, a naturæ ductu quam longissime recedens? Ut igitur inter mortales, ii longissime absunt a felicitate, qui sapientiæ student, nimirum hoc ipso bis stulti, quod homines nati cum sint, tamen obliiti conditionis suæ Deorum immortalium vitam affectant, & ¹⁸ Gigantum exemplo, ¹⁹ disciplinarum machinis, naturæ bellum inferunt, ita quam minime miseri videntur ii, qui ad brutorum ingenium stultitiamque quam proxime accedunt, neque quidquam ultra hominem moliantur. Age experiamur num hoc quoque non Stoicis enthymematis, sed crasso quopiam exemplo queamus ostendere. Ac per Deos immortales, est ne quidquam felicius isto hominum genere, quos vulgo moriones, stultos, fatuos, ac ²⁰ bliteos appellant, pulcerimis, ut equidem opinor, cognominibus? Rem dicam prima fronte stultam fortassis atque absurdam, sed tamen unam multo verissimam. Principio vacant mortis metu, non mediocri, per Jovem, malo. Vacant conscientiæ car-

Id est: Illi quidem, deinde simul omnes mordicus coeperunt immensum solum. & *Iliados* χ. Γαῖαν ὀδῶν ἔλον, id est, terram mordicus coeperunt.

⁹ *Lupata frena.* Lupata frena dicuntur asperissima ad domandos equos præferoces. Virgilius in *Georgicis*: *Et durus parere lupatis.* Dicta sunt a luporum dentibus, qui sunt inæquales, & ob id morsus hujus animantis magis est noxius.

¹⁰ *Fortes viros.* Εἰρηνικῶς dictum est in stultos Principes, qui dum hosti nocere student, in summum conjiciunt se ipsos discrimen.

¹¹ *Impensius hostem.* Apologus est apud Horatium de equo, qui dum conatur cervum e communibus pascuis depellere, sessorem tergo, & frenum ore recepit.

¹² *Gallum illum Pythagoram.* Lucianus facit Mycillum cum gallo suo loquentem, qui se Pythagoram esse diceret. Exstat libellus ab Erasmo Latinitate donatus.

¹³ *Opinor etiam sponsia.* Sunt enim qui spongiam animal esse putent, ut testatur Aristoteles lib. 5. de *natura animalium*, qui spongiarum tria ponit genera. Nam alia, inquit, rara, alia spissa, alia quæ Achilleus vocans. Nascuntur omnes ad littus, aut ad saxa, nuntiusque luto. Sensum quoque illis inesse creditur, propterea quod ad evulsiōis accessum contrahuntur. Plinius plane credit spongas esse animalia.

¹⁴ *Πολυμήτης ὀδυσσεύς.* Id est: *Multi consilii Ulysses.* Sic enim frequenter Homerus eum vocat.

¹⁵ *Nugarum pater.* Quod apud hunc fons sit omnium fabularum.

¹⁶ *Δειλὸς καὶ μοχθρὸς.* Δειλός, id est, miser. Est enim hoc pene solenne apud Homerum & Hesiodum, δειλοῖσι βροτοῖσι. Unde *Odyssæa* μ. Πάντες μὲν στυγερὸὶ θάνατοι δειλοῖσι βροτοῖσι, id est, *Sunt mories tristes miseris mortalibus omnes.* Et μοχθρὸς, id est, calamitosus. Illud dictum est a metu, nam δειλία timor dicitur, & δειλιάει ἢ δειλιάζειν, timere, hoc a labore, nam μόχθος, labor dicitur, & μοχθία, laboro.

¹⁷ *Δῦσνον* vocat. Δύσπνος, id est, miser, quod multum suspiret. Sic Homerus *Odyssæa* α. Τῷ θυγάτηρ δῦσπνος ὀδυρόμενος κατερύκει, id est, *Hujus filia miserum, lugentemque detinet,* de Calypso Ulyssæ in Ogygia detinente.

¹⁸ *Gigantum exemplo.* Θειομαχεῖν vocant Græci pugnare cum Diis. Cicero interpretatur Gigantum fabulam, ubi quis adversus naturam conatur.

¹⁹ *Disciplinarum machinis.* Explicuit metaphoram, addito verbo proprio, machinis enim bellicis expugnantur oppida.

²⁰ *Bliteos.* Hoc verbo delectatus est Octavius Augustus. Bliton Græce betam sonat, ea herba, quoniam insipida est ac diluta, fania vocatur apud Martialem:

*Ut sapiens satua fabrorum prandia beta,
O quam sape coquus vina tiperque petes.*

carnificina. Non territantur Manium fabulamentis. Non expaveſcunt ſpectris ac lemuribus, non torquentur metu impendentium malorum, non ſpe futurorum bonorum diſtenduntur. In ſumma, non dilacerantur millibus curarum, quibus hæc vita obnoxia eſt. Non pudeſcunt, non verentur, non ambiunt, non invident, non amant. Denique ſi propius etiam ad brutorum animantium inſipientiam, acceſſerint, ne peccant quidem, auctoribus Theologis. Hic mihi jam expendas velim, ſtultiſſime ſapiens, quot undique ſollicitudinibus noctes dieſque diſcrucietur animus tuus, congeras in unum acervum univerſa vitæ tuæ incommoda, atque ita demum intelliges, quantis malis meos fatuos ſubdlexerim. Adde huc, quod non ſolum ipſi perpetuo gaudent, ludunt, cantillant, rident, verum etiam cæteris omnibus quocumque ſeſe verterint, voluptatem, jocum, luſum, riſumque adferunt, velut in hoc ipſum a Deorum indulgentia dati, ut humanæ vitæ triſtitiā exhilararent. Unde fit, ut cum aliis in alios varius ſit affectus, hos omnes ex æquo tamquam ſuos agnoſcant, expetant, paſcant, foveant, complectantur, ſuccurrant, ſi quid acciderit: impune permittant, quidquid vel dixerint, vel fecerint. Adeoque nemo, illis nocere cupit, ¹ ut ſeræ quoque belluæ ab illorum injuria temperent, ſenſu quodam innocentiae naturali. Sunt enim vere ſacri Diis, præcipue mihi, ideoque non injuria hunc honorem ² omnes illis habent.

Quid quod ſummis etiam Regibus adeo ſunt in delitiis, ut nonnulli ſine his neque prandere, nec ingredi, nec omnino vel horam durare poſſint. Neque vero paullo intervallo hos bliteos ſuis illis tetricis Sophis anteponunt, quos tamen ipſos aliquot honoris gratia ſolent alere. Cur autem anteponant, nec obſcurum arbitror nec mirum videri debet, cum Sapientes illi nil niſi triſte ſoleant adferre Principibus, ſuaque doctrina freti, non vereantur aliquoties ³ auriculas teneras mordaci radere vero. Moriones autem id præſtent, quod unum undecumque Principes modis omnibus aucupantur, jocos, riſus, cachinnos, delitias. Jam accipite & hanc non aſpernandam ſtultorum dotem, quod ſoli ſimplices ac veridici ſunt. Quid autem veritate laudatius? Quamquam enim Alcibiadeum ⁴ apud Platonem proverbium, veritatem vino pueritiæque tribuit, tamen omnis ea laus mihi peculiariter debetur, vel Euripide teſte, cujus exſtat illud celebre de nobis dictum, ⁵ *μωρὰ γὰρ μωρὸς λέγει*. Fa-

¹ *Ut ſeræ quoque.* Mirum eſt dictu quod tamen videmus in canibus, in pueros & naturæ fatuos, non facile ſæviunt, & agnoſcunt naturæ ſimplicitatem.

² *Omnes illis habent.* Nam religio Numinum ad omnes ex æquo pertinet.

³ *Auriculas teneras.* Verſus eſt e Satyra Perſii prima. *Sed quid opus teneras mordaci radere vero Auriculas?*

⁴ *Apud Platonem.* Sic enim in conſortio Platonis, Alcibiades narratur, quemadmodum cum Socrate cubitaverit, præfatur, *Τὸ δ' ἐντιθέειν ἐν αἵματι ἡπάσαστε λέγοντες, εἰ μὴ πρῶτον μὲν τὸ λεγόμενον, οἷος μὲν αἰνεῖτε παῖδων καὶ μετὰ παῖδων ἢ ἀληθῆς*, id eſt: *Ceterum ea quæ reſtant non audieritis me dicentem, niſi prius, id quod vulgo dicitur, vinum quidem & ſine pueris & cum pueris erat verum.*

⁵ *Μωρὰ γὰρ μωρὸς λέγει.* Id eſt: *Stultus ſtultia loquitur.* Proverbium eſt apud Euripidem, in *Bacchis*.

A tuus quidquid habet in pectore, id & vultu præ ſe fert, & oratione promit. At ſapientum ſunt ⁶ duæ illæ linguæ, ut idem meminit Euripides, quarum altera verum dicunt, altera, quæ pro tempore judicant opportuna. Horum eſt ⁷ nigrum in candida vertere, ⁸ & eodem ex ore frigidum pariter & calidum effare, longeque aliud conditum habere in pectore, aliud ſermone fingere. Porro in tanta felicitate, tamen hoc nomine Principes mihi videntur infeliciffimi, quod deeſt, a quo verum audiant, & aſſentatores pro amicis habere coguntur. Sed abhorrent a vero Principum aures, dixerit aliquis & hac ipſa de cauſa, ſapientes iſtos fugitant, quod vereantur ne quis forte liberior exiſtat, qui vera magis, quam jucunda loqui audeat. Ita quidem res habet, inviſa Regibus veritas. Sed tamen hoc ipſum mire in fatuis meis uſu venit, ut non vera modo, verum etiam aperta convitia cum voluptate audiantur, adeo ut idem dictum, quod ſi a ſapientis ore proficiſcatur, capitale fuerat futurum: a morione proſectum, incredibilem voluptatem pariat. Habet enim genuinam quamdam delectandi vim veritas, ſi nihil accedat quod offendant: verum id quidem ſolis fatuis Dii dederunt. Iiſdem ferme de cauſis hoc hominum genere mulieres gaudere ſolent impenſius, utpote ad voluptatem & nugas natura propenſiores. Proinde quid-

C

D

quid cum huiusmodi factitarint, etiamſi nonnumquam ⁹ ſerium nimis, illæ tamen jocum ac luſum interpretantur, ut eſt ingenioſus, præſertim ad prætexenda commiſſa ſua, ſexus ille. Igitur ut ad fatuorum felicitatem redeam, multa cum jucunditate peracta vita, nullo mortis vel metu, vel ſenſu, recta in campos ¹⁰ Elyſios demigrant, & illic pias atque otioſas animas luſibus ſuis delectantur. Eamus nunc, & quemvis etiam ſapientem cum huius morionis ſorte conferamus. Finge quod huic opponas exemplar ſapientiæ, hominem qui totam pueritiā atque adoleſcentiam in perdiſcendis diſciplinis contriverit, & ſuaviſſimam vitæ partem, perpetuis vigiliis, curis, ſudoribus perdiderit, ne in

Tom. IV.

Ee 2

reli-

⁶ *Duæ illæ linguæ.* Euripides ſcripſit unicuique mortalium duas eſſe linguas: alteram qua vera loqueretur, alteram qua loqueretur quæ tempori eſſent accommodata.

⁷ *Nigrum in candida.* Ita Juvenalis Sat. 3. *Qui nigrum in candida vertunt*, id eſt, defendunt turpia.

⁸ *Ex eodem ex ore.* Alluſit ad apologum Aniani fabulatoris, huiusmodi: Satyrus quidam, cum hiberno gelu vehementer ſæviente, a ruſtico quopiam in hoſpitium inductus eſſet, videns hominem inſlare in manus ori admotas, rogavit cur ita faceret, iſ reſpondit, ut manus frigidas anhelitus tepore caleſceret. Deinde menſa appoſita, cum in pulcem ferventem ruſſum inſlaret, admiratus Satyrus, ſciſcitatus eſt, cur id faceret, uti pulcem, inquit, refrigerem. Tum Satyrus ſurgens quid audio, inquit, *Σὲ ἐκ τοῦ αὐτοῦ σώματος τὸ θερμὸν καὶ τὸ ψυχρὸν ἐξάγεις*, id eſt: *Tu ne ex eodem ore calidum & frigidum educis? Non mihi cum talibus habendum commercium eſt*, idque dicens abiit.

⁹ *Serium nimis.* Verecunde ſignificat nonnumquam mulieres coire cum morionibus, & ex iis concipere, putantes futurum uti lateat.

¹⁰ *Elyſios.* Elyſium Suidas ait, *Πεδίον εἶναι ἐν ᾧ οἱ παρ' ἑλλήνων δίκαιοι ἀνέχονται μετὰ θανάτου ἐκείνοι ἐλευσόμενοι*, id eſt: *Campum eſſe, in quo apud Græcos juſti demorantur, poſt mortem eo ſe conferentes, quemadmodum injuſti ad Cocynum vadunt, hunc nonnulli apud Inferos, nonnulli ſub concavo orbis Lunæ eſſe putant: Nec deſunt qui Elyſium putent eſſe ipſas Inſulas Fortunatas.*

1. Ant.

reliqui quidem omni vita vel tantillum voluptatis degustarunt, semper parvus, pauper, tristis, tetricus, sibi ipsi iniquus ac durus, alius gravis & invisus, pallore, macie, valetudine, lippitudine, confectus senio, canitieque multo ¹ ante diem contracta, ante diem fugiens e vita. Quamquam quid refert quando moriatur istiusmodi, qui ² numquam vixerit? Habetis egregiam illam sapientis imaginem. At hic rursus obgannunt mihi, ³ *οἱ ἐκ τῆς σῶας βάρυχοι*. Nihil, inquam, *miserius infania*. Sed insignis stultitia, vel infania proxima est, vel ipsa potius infania. Quid enim aliud est insanire, quam errare animo? Sed isti tota errant via. Age, hunc quoque syllogismum dissipemus, Musis bene fortunantibus. Argute quidem isti, verum quemadmodum apud Platonem docet Socrates, ⁴ ex una Venere secta duas, & ex uno Cupidine dissecto duos faciens, itidem & istos Dialecticos decebat inaniam ab infania distinguere, si modo ipsi sani videri vellent. Neque enim protinus omnis infania calamitosa est. Alioqui non dixisset Horatius, ⁵ *An me ludit amabilis infania*: Neque Plato ⁶ Poetarum, vatum, & amantium furorem inter præcipua vitæ bona collocasset: ⁷ nec vates illa laborem *Æneæ* vocasset insanum. Verum est duplex infaniæ genus: alterum quod ab Inferis ⁸ diræ ultrices submittunt, quoties ⁹ immittis anguibus, vel ardorem belli, vel inexplibilem auri sitim, vel dedecorofum ac nefarium amorem, vel parricidium, incestum, sacrilegium, aut aliam id genus pestem aliquam in pectora

¹ *Ante diem contracta*. In vehementer studiosis dum intentissime meditantur, oportet vehementem spirituum fieri agitationem, quam calor consequitur: calor autem comes est resolutio, consumptio & exsiccatio. Spiritus autem sic resolutus oportet ex optimo sanguine instaurari, unde sanguinem paucum evadere necesse est, sic subinde in spiritus resolutum. Ad hæc in studiosis, propter cerebri agitationem, & ex agitatione ortum calorem, oportet ex corde spiritus copiosos, qui sunt animales, adscendere: siquidem ubi agitatio, eo spiritus vergunt: spiritusque naturales, qui in ventriculo & jecinore concoctioni servantur, diminuantur, quibus diminutis sanguis & paucus & pituitosus generatur. Quocirca studiosos necesse est *δολιγαίμους* evadere, τὰ δ' *δολιγαίμα* ἢ δὴ [ut ait Aristoteles in 2. lib. de partibus animalium.] προδοποιεῖται πρὸς τὴν φθορὰν. ἢ γὰρ φθορὰ *δολιγαίμια* ἐστὶ, καὶ τὸ *δολιγόν* καθ' ἑαυτὸ καὶ ὑπὸ τῆς φθορᾶς τῆς τυχόντος, καὶ ὑπὸ θερμῆς. Id est: *Quæ pauci sanguinis sunt jam faciunt viam ad corruptionem*. Corruptio enim paucitas, angustia est, & quod paucum est, facile patitur a quovis & frigore & calore. Galen. quoque auctor est, eos qui paucum habent sanguinem, senium accelerare.

² *Numquam vixerit*. Vivere hic accipitur pro suaviter vivere, ut Terentius: *Vixit, dum vixit bene*. Et Persius, Sat. 5. *Indulge genio, carpatius dulcia, nostrum est Quod vivis*. Et Martialis: *Vive velut rapto, fugitivæque gaudia carpe*, quod dicunt Græci, *ῥαπὸν ἀγειν*.

³ *Οἱ ἐκ τῆς σῶας βάρυχοι*. Id est: *Stoicæ*. Sic illos vocat, quod obstreperant suis argumentis. Et Origenes, atque hunc sequitur Hieronymus, *Ægyptiorum ranas*, Dialecticorum & Soplistarum molestam garulitatem interpretantur, ut etiam scriptum est, in *Decretis Canonicis*, *distinct.* 37.

⁴ *Ex una Venere secta*. Pausanias in *Symposio Platonis*, reprehendit Phædri orationem, quod de amore disputasset, eum neque dividens, neque definiens. Itaque Pausanias dividere volens amorem, duasque dicens esse Veneres, ait, *Ἡ μὲν γὰρ πρὸς τοὺς θεοὺς, καὶ ἀμύμονος ἑρᾶς θυγάτηρ, ἣν δὲ καὶ ἑρᾶν ἐπωνομάζουσιν, ἡ δὲ νεωτέρα Διδὸς καὶ Διώνης, ἣν δὲ παλαιότεροι καλεῖσθαι ἀναγκαῖον διὰ καὶ ἑρᾶν τὸν μὲν τῇ ἑρᾷ συνῆργον, πάνδημον ὁρᾶς καλεῖσθαι, τὸν δὲ ἑρᾶν. Id est, *Altera quidem antiquior, matreque carens, Cæli filia, quam cœlestem cognominamus. Altera autem junior Jovis & Dionæ, quam vulgarem vocamus. Necesse est autem, Cupidinem alterum Veneri alteri cooperatorem, vulgarem recte vocari, alterum autem cœlestem*. Vulgarem Cupidinem, dicit Pausanias stimulare ad amorem feminarum, partumque corporis: cœlestem autem, ad amandos mares, disciplinis idoneos, ad partumque animi stimulare.*

⁵ *An me ludit amabilis*. Est in *Odis*, ubi de furore Poëtico loquitur, quo fit ut videre videantur, quæ procul absunt.

⁶ *Poëtarum, vatum & amantium*. Socrates, in *Phædro* Platonis, amore laudaturus, negantque amorem esse vituperandum, quod furoris species esset, quadruplicem facit furem, quorum unumquemque felicem videri vult. Primum Vatum, quem *μαντικὴν μανίαν*, quasi *μανικὴν*, interpositione, τὰν, vocari ait. Secundum mystericalem, qui per expiationes propitiationesque, morborum remedia invenit. Tertium Poëticum de quo dicit, *Ὅς δ' ἀνὴρ μωρῶν μανίας ἐπὶ ποιητικᾷ θύρας ἀφίκεται, πεισθεὶς ὡς ἄνθρωπος ἐκ τέχνης καὶ αἰσῶς ποιητῆς ἐσόμενος, ἀτελής αὐτὸς τε, καὶ ἡ ποίησις, ὑπὸ τῆς τῶν μανιῶν, ἢ τῆς σωφρονιστικῆς ἡφαισθῆς*. Id est: *Qui autem sine Musarum furore ad Poëticas fores se confert, persuasus quod arte sufficienter Poëta sit evasurus, imperfectus quidem tum ipse, tum Poësis ejus, præ illa quæ ex furore procedit, quæ quidem hæc, quæ a prudentia sit, evanescit*. Quartum furem facit amatorium, qui *ἐπ' αὐτῆς ῥήμους ἐκωνυμίας λαβὼν ἔρως ἐκλήθη*. Id est: *Qui ad ipso robore cognomen sumens, amor quasi robur dicitur*.

⁷ *Nec vates illa*. Est apud Maronem *Æneidos* lib. 6. ubi Sibylla sic loquitur *Æneæ*: *Et insano juvat indulgere labori*. Nam insanum vocatur, quicquid immodicum est. Unde illud: *Insanire libet*.

⁸ *Diræ ultrices*. Diras Poëtæ Furias vocant, ultrices, quod fontes torqueant.

⁹ *Immittis anguibus*. Apud Maronem *Æneidos* l. 7. *Aleto Furiam Amata & Turno immittit Facibus, flagellis & anguibus*. [*Furias ornatas pingunt antiqui nummi*.]

A mortalium invehunt, five cum ¹⁰ nocentem & conscium animum, Furiis ac terriculorum facibus agunt. Est alterum huic longe dissimile, quod videlicet a me proficiscitur, omnium maxime exoptandum. Id accidit quoties jucundus quidam mentis error simul & anxii illis curis animum liberat, & multijuga voluptate delibutum reddit. Atqui hunc mentis errorem ceu magnum quoddam Deorum munus, ¹¹ ad Atticum scribens, optat Cicero, nimirum, quo tantorum malorum sensu carere posset. Neque perperam sensit ¹² Argivus ille, qui hæcenus insaniebat, ut totos dies solus deliceret in theatro, ridens, plaudens, gaudens, quod crederet illic miras agi tragœdias, cum nihil omnino ageretur, cum in cæteris vitæ officiis probe sese gereret, ¹³ *jucundus amicis, comis in uxorem, posset qui ignoscere servis*, Et signo *lase non insanire lagena*. Hunc ubi cognatorum opera datis pharmacis morbo levasset, sibi que jam totus esset redditus, hunc in modum cum amicis exoptulans, *Pol, me occidistis, amici, Non servastis*, ait, *cui sic extorta voluptas*. Et demptus per vim mentis gratissimus error. Et merito quidem: errabant enim ipsi, atque ¹⁴ elleboro magis opus habebant, qui tam felicem ac jucundam insaniam, ceu malum aliquod, existimarent potionibus expellendam. Quamquam illud equidem nondum statui, num quisvis sensus, aut mentis error, infaniæ nomine sit appellandus. Neque enim si cui lippienti mulus asinus esse videatur: aut si quis indoctum carmen veluti doctissimum admiretur, is continuo videbitur insanire. Verum si quis non sensu tantum, sed animi judicio fallatur, idque præter usitatum morem ac perpetuo, is demum infaniæ censetur affinis esse, veluti si quis quoties asinum audierit rudentem, arbitretur sese miros ¹⁵ symphoniscos audire, aut si quis pauperculus, infimo loco natus, ¹⁶ Cræsum Lydorum Regem esse se credat. Sed hoc infaniæ genus, si, quemadmodum fere fit, vergat ad voluptatem, non mediocrem delectationem adfert tum iis, qui eo tenentur, tum illis, quibus est hoc animadversum, nec tamen eodem insaniant. Nam hæc infaniæ species multo latius patet, quam vulgus hominum intelligit. Sed vicissim insanus insanum ridet, ac mutuam sibi voluptatem invicem ministrant. Neque raro fieri videbitis, ut ¹⁷ major insanus, vehementius rideat minorem. Verum hoc quisque felicius, quo pluribus desipit modis, Stultitia judice, modo in eo genere infaniæ maneat, quod nobis est peculiare, quod quidem usque adeo late patet, ut haud sciam, an ex universa mortalium summa quempiam liceat reperire, qui ¹⁸ omnibus horis sapiat, quique non aliquo infaniæ genere teneatur. ¹⁹ Quamquam hoc tantum interest ²⁰ qui cucurbitam cum videt, mulierem esse cre-

¹⁰ *Nocentem & conscium animum*. Cicero, in *Paradoxis*: *Quocumque adspexisti, ut Furia sic tua tibi occurrunt injuria, suspirare qua te liberum non sinunt*. His Furiis conscii animi fuit agitatus Orestes. Poena autem quam hæc Furia infligit, vehemens, *Et multo savior illis*, ut ait Juvenalis, *quas Rhadamantus habet*.

¹¹ *Ad Atticum scribens, optat*. Atticus arguit M. Tullium Triumviris occupantibus tyrannidem, quod nimium animo discrucietur, adeo ut quidam putarent illum errare mente. Is respondit se plane sentire, optat autem errorem mentis, quo tantorum malorum sensu vacaret. Itidem apud Euripidem, Ajax dolet, quod ab infania resipuisse: Et apud Senecam Phædra, *Quis me dolori reddidit? & quam bene excideram mihi*.

¹² *Argivus*. De hoc Horatius in epistolis, vide supra.

¹³ *Jucundus amicis, &c.* Verba sunt Horatii.

¹⁴ *Elleboro magis opus*. Quod Latini *veretrum*, Græci *elleborum* vocant, cujus duo sunt genera: alterum album, quod ut Dioscorides in *quarto* ait: *φύλλα ἔχει ὅμοια τοῖς τῷ ἀρογλάσσῳ ἢ τῷ τῆς ἀγρίας*. Id est, *folia habet similia foliis plantaginis, aut beta sylvestris*: alterum nigrum, quod Græcis *ἐλάττωπος μέλας*, vel *μελαμπόδιον*, sive *πολύρριζον* dicitur. Utrumque autem medetur melancholicis & infanientibus, educitque melancholiam, quibus & dari solet. Unde Horatius: *Danda est ellebori pars multo maxima avaris, & sitibus Anticyris caput insanabile*.

¹⁵ *Symphoniscos*. Sic Musicos vocat concinne canentes, *ἐπὶ τῷ συμφωνεῖν*, quod concinere significat.

¹⁶ *Cræsum*. Hic omnium mortalium divitissimus fuit, cui tamen Solon querenti, an omnium beatissimus foret, respondet. *Ἐμοὶ δὲ σὺ πλεονεξίας μεταφαινεῖς, καὶ βασιλεὺς εἶναι πολλῶν ἀνθρώπων, ἐκείνο δὲ τὸ εἶπερ με ἔπεισε ἐγὼ λόγῳ, πρὶν ἂν τελευτήσωτα καλῶς τὸν αἰῶνα πύθωμαι*. Id est: *Mihi, o Cræse, apprime dives esse videris, Rexque multorum hominum: illud autem quod sciscitaris, non antea a me audieris, quam te vista feliciter defunctum audiero*.

¹⁷ *Major insanus*. Sic Horatius, in *Sermonibus*, lib. 2. *O major tandem parcas insane minori*.

¹⁸ *Omnibus horis sapiat*. Proverbium est, *Neminem omnibus horis sapere*. Nemo est, qui non alicubi peccet.

¹⁹ *Quamquam hoc tantum interest*. In hac disputatione de infania nihil imitatus est ex Horatii Satyra, cujus initium, *Sic raro scribis*.

²⁰ *Qui cucurbitam*. Hic morbus oritur ex corruptione virtutis imaginariæ.

1. Pene-

credit, huic infano nomen ponunt, propterea quod perpaucis id usu veniat. Verum ubi quis uxorem suam, quam cum multis habet communem, eam plusquam Penelopen esse dejerat, sibi que maiorem in modum plaudit, feliciter

A errans, hunc nullus infanum appellat, propterea quod passim maritis hoc accidere videant. 2 Ad hunc ordinem pertinent & isti, qui præ venatu ferarum omnia contemnunt, atque incredibilem animi voluptatem percipere se prædi-

cant, quoties foedum illum cornuum cantum audierint, quoties canum ejulatus. Opinor etiam cum excrementa canum odorantur, illis cinnamomum videri. Deinde quæ suavitas, quoties fera lanianda est? Tauros & verveces humili plebilaniare licet, feram nisi a generoso secari nefas. 3 Is nudo capite, inflexis genibus, gladio ad id destinato, neque enim quovis idem facere fas est, certis gestibus, certa membra, certo ordine religiose secat. Miratur interim perinde ut in re nova, circumstans tacita turba, tametsi spectaculum hoc plus millies viderit. Porro cui contigerit e bellua nonnihil gustare, is vero existimat sibi non parum nobilitatis accedere. Itaque cum isti assidua ferarum insectatione atque esu, nihil aliud assequantur, nisi ut ipsi propemodum in feras degenerent, tamen interea Regiam vitam agere se putant. Est his simillimum genus eorum, qui infatiabili ædificandi studio flagrant, 4 nunc rotunda quadratis, nunc quadrata rotundis permutantes. Neque vero finis ullus, neque modus, donec ad extremam redactis inopiam, nec ubi habitent, nec quid edant, superfit. Quid tum postea? Interim annos aliquot summa cum voluptate peregerunt. Ad quos mihi quidem proxime videntur accedere, qui novis & arcanis artibus, rerum species vertere moluntur, ac terra marique quintam quamdam essentiam venantur. Hos adeo lætat mellita spes, ut neque laborum, neque impensarum umquam pigeat, miroque ingenio semper aliquid excogitant, quo sese denuo fallant, sibi que ipsis gratam faciant imposturam, donec absumentis omnibus, non sit quo jam fornaculam instruant. Non desinunt tamen jucunda somniare somnia, cæteros pro viribus ad eandem felicitatem animantes. Cumque jam prorsus omni spe destituuntur, superest tamen una sententia, abunde magnum solatium, in magnis & voluisse sat est. Actum vitæ brevitate inculcant, ut quæ magnitudini negotii non suffecerit. Porro aleatores nonnihil addubito num in nostrum collegium sint admittendi. Sed tamen stultum omnino ridiculumque spectaculum est, quoties videmus nonnullos usque adeo addictos, ut simul atque strepitum talorum au-

B

C

D

E

dierint, protinus illis cor saliat, palpitetque. Deinde eum semper illiciente vincendi spe omnium facultatum naufragium fecerint, in aleæ scopulum illisa nave, non paulo formidabiliorem Malea, vixque nudi emerferint, 6 quovis potius fraudant quam victorem, ne scilicet viri parum graves habeantur. Quid cum senes jam & cæcutientes, vitreis etiam oculis ludent? Postremo cum jam 7 iusta chiragra contudit articulos, vicarium etiam mercede conducunt, qui pro se talos in 8 pyrgum mittat? Suavis quidem res, nisi quod hic ludus plerumque solet in rabiem evadere, jamque ad Furias, non ad me pertinere. Cæte-

Tom. IV. Ee 3 rum

5 Malea. Malea promontorium est Laconiae, circa quod periculosissimam esse navigationem, auctor est Strabo, lib. 8. Unde proverbium hoc celebratum fuisse dicit, Μαλία δὲ κάμψας ἐπιλάθω τὴν οἰκადι. Id est: Maleam præternavigans, domesticorum obliviscere.

6 Quovis potius fraudant. Id narrat Cornelius Tacitus de populis ac moribus Germaniae: Eos hibernis mensibus potissimum oblectare se alea & victum aliquoties ad mortem & servitutem dedere sese, summa fide.

7 Iusta chiragra. Chiragra species est arthriticæ quam iustam vocat, quod aleatorum puniat insaniam. Alludit autem ad illud Horatianum, in Sermonibus. Versum quoque sunt, natus inquis, Scurra Volaverius, postquam illi iusta chiragra contudit articulos, qui pro se tolleret, atque Mitteret in pyrgum talos mercede diurna Conductum.

8 Pyrgus. Tabula est lusoria, quam alii fritillum dicunt, ut Juvenalis: Si damnata senem juvat alea, ludis & bares Bullasus, parvoque eadem movet arma fritillo.

1 Penelopen esse. Penelope uxor fuit Ulyssis, quam castissimam in Odyssæa, facit Homerus, unde subinde περιφρων, id est, casta, & αἰδοία, id est, Verecunda, ab eodem vocatur. Ovidius:

Penelope poterat tam multos salva per annos
Vivere, tam multis fœmina digna viris.

2 Ad hunc ordinem. Taxat ineptissimum venandi studium in quo sic infaniunt quidam Magnates, ut in omni vita nihil aliud agant.

3 Is nudo capite. Id accipio fieri passim apud Britannos, in his quoque feris, quas illi damas vocant, quidam existimant magis esse plasycerotas. Nonnulli malunt silvestrium caprarum genus.

4 Nunc rotunda quadratis. Sic Horatius:

Dirnit, adificat, mutat quadrata rotundis.

rum illud hominum genus haud dubie totum est ¹ nostræ farinae ² qui miraculis ac prodigiis gaudent mendaciis, vel audiendis vel narrandis. Nec ulla satietas talium fabularum, cum portentosa quædam, de spectris, de lemuri-
bus, ³ de larvis, de inferis, de id genus millibus miraculorum commemorantur: quæ quo longius absunt a vero, hoc & creduntur lubentius & jucundiore pruritu titillant aures. Atque hæc quidem non modo ad levandum horarum tædium mire conducunt, verum etiam ad quæstum pertinent, præcipue ⁴ Sacrificis & Concionatoribus. His rursus adfines sunt ⁵ ii, qui sibi stultam quidem, sed tamen jucundam persuasionem induerunt, futurum, ut si ligneum, aut pictum aliquem ⁶ Polyphemum Christophorum ⁷ adspexerint, eo die non sint perituri, aut qui sculptam

Barbaram præscriptis verbis salutarit, sit incolumis e præliorediturus, ⁸ aut si quis Erasmus certis diebus, certis cereolis, certisque preculis convenit, brevi sit dives evafurus. Jam vero ⁹ Georgium etiam Herculem invenerunt, quemadmodum & ¹⁰ Hippolytum alterum. Hujus

¹ *Nostra farina.* Id est: Nostræ conditionis. Persius: *Nostra paulo ante farina.*

² *Qui miraculis ac prodigiis.* Hac de re libellum conscripsit Lucianus, quem Morus, cui libellus hic datus, elegantissime vertit in sermonem Latinum. Hoc genus hominum execratur & divus Hieronymus, in *Epistola*, qui pugnans cum Dæmonibus, atque hujusmodi portenta confingunt.

³ *Larvæ & lemures.* Larvæ noxiæ inferorum umbræ sunt, quas vulgo *spiritus* vocamus a Laribus dictæ.

⁴ *Sacrificis & Concionatoribus.* Palam est, hic non reprehendi miracula, sed conficta, & conficta ad quæstum, quo plus extorqueant a mulierculis & senibus, stulteque credulis. Nam his difficillime credunt, qui maxime credunt Evangelio. Et fere videmus, ut qui hujusmodi fabulamentis maxime fidem habent, apud hos Evangelii levissima sit auctoritas. Videtur autem taxare genus hominum illaudatum, quos vulgo *quæstuaris* vocant, qui circumferentes sanctorum reliquias, magna impudentia solent apud populum hujusmodi portenta narrare, quæ post ipsi inter pocula ridet.

⁵ *Polyphemum Christophorum.* Polyphemum vocat, quod huncimmani & plusquam gigantea magnitudine fingant pictores & sculptores, & unalium, baculi loco tenentem ingressum undas, qualis Polyphemus apud Virgilium, quem tertio *Æneidos* sic describit, *Monstrum horrendum ingens, cui lumen ademtum, Trunca manu pinus regit, & vestigia firmat.* Et paulo post, *Graditurque per aquor, Jam medium nec dum fluctus latera ardua tinxit.* Quem & Homerus *Odyssæa* I. describit.

⁶ *Adspexerint, eo die.* Quæro quid dici potuit stultius aut superstitiosius? & tamen mirum, quam id vulgo persuasum habeatur. Quis istiusmodi plusquam hæreticas opiniones infudit in animos Christianorum? Bene morietur, quisquis vixerit in Christo, non qui ligneum viderit Christophorum.

⁷ *Aut qui sculptam Barbaram.* Utriusque historia non admodum gravis est. Et tamen hujusmodi fabulamentis permissum est olim ludere Christianis potius quam Ethnicis.

⁸ *Aut si quis Erasmus.* Animadvertite, lector, & intelliges, nihil hic dici contumeliosum in sanctos, sed in eos, qui illos superstitiose colunt. Nauticum genus, quo vix aliud sceleratius, cum non mutant vitam, tamen ita se domum redituros confidunt, si simulacrum Christophori conspexerint. Milites perditissimum genus, si ad Barbaræ procubuerint imaginem, & castrensia quædam demurmurerint precamina, credunt se incolumes, ad præstinam vitam redituros e prælio. Avari in hoc colunt Erasmus, & id superstitiose, ut brevi ditescant.

⁹ *Georgium Herculem.* Nonnulla quæ de hoc feruntur, videntur efficta ex Herculis laboribus, qui cum hydra Lernæ congressus est.

¹⁰ *Hippolytum alterum.* Nam habent Gentiles suum Hippolytum ab

A equum ¹¹ phaleris ac bullis religiosissime adornatum ¹² tantum non adorant ac subinde novo quopiam ¹³ munusculolo demerentur, per hujus æream galeam dejerare plane Regium habetur. Nam quid dicam de iis, qui sibi fictis ¹⁴ scelerum condonationibus, suavissime blandiuntur, ac Purgatorii spatia ¹⁵ veluti clepsydris metiuntur, ¹⁶ sæcula, annos, menses, dies, horas, tamquam e tabula Mathematica, citra ullum errorem dimetientes. Aut de iis ¹⁷ qui Magicis quibusdam notulis ac preculis, quas ¹⁸ pius aliquis impostor, vel animi causa, vel ad quæstum excogitavit, freti nihil sibi non pollicentur, ¹⁹ opes, honores, voluptates, saturitates, valetudinem perpetuo prosperam, vitam longævam, senectam viridem, denique proximum Christo apud Superos confectum, quem tamen nolint, nisi admodum sero contingere, hoc est, cum hujus vitæ voluptates, invitos eos ac mordicus retinentes, tamen deferuerint, tum succedant illæ Coelitem delitiæ. Hic mihi puta negociator aliquis aut miles, aut judex, abjecto ex tot rapinis unico nummulo, universam ²⁰ vitæ Lernam semel expurgatam putat, totque perjuria, tot libidines, tot ebrietates, tot rixas, tot cædes, tot imposturas, tot perfidias, tot prodiones existimat velut ex pacto redimi, ²¹ & ita redimi, ut jam liceat ad novum scelerum orbem de integro reverti. Quid autem stultius iis, imo quid felicius, qui ²² septem illis sacrorum Psalmorum versiculis quotidie recitatis, plus quam summam felicitatem sibi promittunt? Atque hos Magicos versiculos Dæmon quispiam, facetus quidem ille, sed futilis magis quam callidus, Divo Bernardo creditur indicasse, sed arte circumventus miser. Et hæc tam stulta,

equis disceptum. Unde & nomen inditum, nam *ἵππος equus*, *λυτὸς solutus* dicitur.

¹¹ *Phaleris ac bullis.* Olim in templis Christianorum nihil erat neque sculprum neque pictum, nunc equus Georgii veris instructus armis, bonam aliquoties templi partem occupat.

¹² *Tantum non adorant.* Id est: Prope modum, quemadmodum Græci dicunt *προσέχει*. Id est: *Tantum non.* Qua figura usus est Titus Livius, Suetonius, & Valerius Maximus.

¹³ *Munusculo demerentur.* Id est, conciliant, & sibi devinciunt.

¹⁴ *Scelerum condonationibus.* Has vulgo vocant *indulgentias*, quas hic non improbat, si veræ sint, sed simulatas ridet, ideoque addidit, *ficta*, sæpe enim quidam ad quæstum factas bullas circumferunt, ut agrestibus & imperitiis imponant. Nonnumquam abutuntur & his, quas vere concepit Pontifex, dum eas populo proponunt & commendant, non quatenus conducit ad salutem animarum, sed quatenus ad ipsorum quæstum maxime confert. In summa non erat nostrum de potestate Pontificum disputare. Hoc unum scio, certius esse quod Christus in Evangelio promissit, de remittendis peccatis, quam quod pollicentur homines, præsertim cum hæc tota res, recens sit, & nuper inventa. Postremo complures mortalium his condonationibus freu, sibi male blandiuntur, nec cogitant de vita mutanda.

¹⁵ *Veluti clepsydris.* Clepsydris olim horas metiebantur, in agendis causis. Vasa erant angustis foraminibus, per quæ guttatim defluens aqua, temporis modum significabat. Plinius, in *epistolis*: *Dixeram horis penes quinque, nam tribus clepsydris, quas spatiofissima acceperam, sunt addita quatuor. Dicuntur autem ἀπὸ τοῦ κλεπτείν, id est: furando seu abscondendo & ἀπὸ τοῦ ὕδατος.* Id est: *Aqua*, quod aquam absconderent.

¹⁶ *Sæcula, annos.* Sæculum spatium centum annorum.

¹⁷ *Qui magicis quibusdam.* Hujusmodi superstitiosissimis nugis passim referta sunt omnia. Quodque magis mirum est hæc pietas habetur apud nonnullos etiam eruditos & religiosos.

¹⁸ *Pius impostor.* Facete conjunxit pugnantia. Sentit eum, qui sub specie pietatis imposturam facit.

¹⁹ *Opes, honores.* Vides quid isti petant suis precibus, non bonam mentem, sed commoda hujus mundi, ut palam intelligas non taxari preces, sed superstitiosas, præsertim si his utaris ad hunc finem, quem dicit. Nam tales & Ethnicis irriserunt Poetæ. Unde Persius *Sat.* 2. hujusmodi preculas ridens ait:

*Haud cuiusvis promtum est murmur, humilesque susurros
Tollere de templis & aperto vivere voto.*

Et Juvenalis, *Sat.* 10.

*Prima fere vota, & cuncti notissima templis,
Divitia crescant, ut opes, ut maxima toto
Nostra sit arca foro.*

²⁰ *Vita Lernæ.* Lerna palus Argivorum pestilentissima, quæ prodidit hydræ septem capitum. Proverbium est, *Λίγη κακία*, id est, *Lerna malorum*, de immensis & innumeris malis.

²¹ *Et ita redimi.* Et hinc palam nihil dici adversus indulgentias. Taxantur enim non qui his utuntur, ut debent, sed qui satis putant abjecisse nummum in carbonem cum nihil de vita pristina mutetur.

²² *Septem illis sacrorum.* Quidam e septem fecerunt octo. Super hac re vide quam ridiculam narrent, imo scribant fabulam: Dæmon occurrens divo Bernardo, jactavit se scire septem versiculos in Psalmis Davidicis, quos qui quotidie recitasset, non posset non ire in cælum. Instabat Bernardus, ut indicaret quinam essent. Cumque ille recusaret, *Nihil agis*, inquit Bernardus, *quandoquidem quotidie totum evolvas Psalmium, in quo tui quoque septem versus insunt necesse est.* At Dæmon veritus, ne tanti boni dedisset occasionem, maluit versiculos suos indicare: atque hoc tantum bonum, quantum nec in Evangelio legimus, Cacadæmoni fecimus acceptum.

ta, ut me ipsam propemodum pudeat, tamen approbantur, idque non a vulgo modo, verum etiam a religionis professoribus. Quid jam, nonne eodem fere pertinet, cum singulæ regiones suum aliquem peculiarem vindicant Divum, cumque in singulos singula quædam partiuntur, singulis suos quosdam culturæ ritus attribuunt, ut hic in dentium cruciatu succurrat, ille parturientibus dexter adsit, alius rem furto sublatam restituat, hic in naufragio prosper adfulgeat, ille gregem tueatur: atque item de cæteris. Nam omnia percensere longissimum fuerit. Sunt qui singuli pluribus in rebus valeant, præcipue Deipara Virgo, cui vulgus hominum plus prope tribuit quam Filio. Verum ab his Divis quid tandem petunt homines nisi quod ad stultitiam attinet? Agedum inter tot anathemata, quibus templorum quorundam parietes omnes, ac testudinem ipsam refertam conspicias, vidistisne umquam qui stultitiam effugerit, qui vel pilo sit factus sapientior? Alius enatavit incolumis. Alius ab hoste perfoffus, vixit. Alius prælio, pugnantibus cæteris, non minus feliciter quam fortiter aufugit. Alius in crucem subactus, favore Divicujuspam furibus amicti, decedit ut nonnullos etiam male divitiis onustos pergeret exonerare. Alius perfracto carcere fugit. Alius irato Medico a febre revaluit. Alii potum venenum, alvo soluta, remedio non exitio fuit, idque non admodum læta uxore, quæ operam & impensam luserit. Alius everso plastro, equos incolumes domum abegit. Alius oppressus ruina vixit. Alius a marito depre-

1 *Deipara Virgo.* Imitatus est Græcam vocem *θεοτόκος*. Mirum est autem quam vulgus hominum ab hac omnia petat, perinde quasi Christus aut minus sit exorabilis quam Maria, aut minus possit. Sed stultum vulgus imaginatur in sacra Virgine, quod vident in filio quopiam Principe, & huius matre. Quod ab illo non possunt extorquere, vel quod sit implacabilior hic sexus, vel quod ad hunc non pateat adiutus, id per mulierem impetrari putant. Illud animadvertite, lector, quamquam Moriam loquentem facit, tamen hoc cavit, ne usquam lædat Christianam religionem, ne videretur taxare eos, qui impense addicti sunt cultui Divæ Virginis, addit, plus prope tribuit quam Filio, ut intelligeres stultam vulgi superstitionem notam, qui magis fidit Mariæ, quam Christo. Ipse cum in Italia studiorum gratia commorarer, vidi in æde sacra affixum epigramma, in quo quidam testabatur se gravissima febre correptum, nihil spei collocasse in medico, non multum in Deo, sed tamen Divæ Virginis ope revixisse. Nulla, inquit, erat in medico spes, neque multa Deo. Nam hunc versiculum forte memoria teneo.

2 *Inter tot anathemata.* Ita vocantur donaria suspensa in templis, ac monumenta dicata Divis. Apud Italos in ædibus sacris huiusmodi plena sunt omnia.

3 *Alius enatavit.* Effingunt argumentum picturis aut ceris: deinde addunt subscriptionem miraculi. Lulit autem mira facetia, in his argumentis explicandis.

4 *Alius irato medico.* Quia maluerit morbum diuturniorem, quæstus sui causa. Tales enim nonnulli sunt, sed hoc indigni nomine.

5 *Alii potum venenum.* Existat Aufonii super hac re sane quam lepидum Epigramma de uxore, quæ virum voluit veneno necare. *Toxica, zelotypo dedit uxor mæcha marito, Nec satis ad mortem credidit esse datum. Miscuit argenti letalia pondera vivi, Cogere ut celerem vi geminata necem. Dividat hac si quis faciunt discreta venenum, Antidotum sumet, qui sociata bibet. Ergo inter sese dum noxia pocula certant, Cessit letalis noxa salutifera Protinus, Et vacuos alvi petiere recessus, Lubrica deiecit, qua via nota cibis. Quam placura Deum, prodest crudelior uxor. Es cum fata volunt, bina venena urant.*

6 *A marito deprehensus elusit.* Sunt qui constanter in his quoque casibus, sanctos sibi fuisse præsidio jactent.

A *hensus elusit.* Nullus pro depulsa stultitia gratias agit. Adco suavis quædam res est nihil sapere, ut omnia potius deprecentur mortales, quam Moriam. Sed quid ego hoc superstitionum pelagus ingredior?

7 *Non mihi si lingua centum sint, oraque centum, Ferrea vox, omneis fatuorum evolvere formas, Omnia stultitia percurrere nomina possim.*

Usque adeo omnis omnium Christianorum vita istiusmodi delirationibus undique scatet: quas ipsas tamen Sacrifici non gravatim & admittunt & alunt, non ignari quantum hinc lucelli soleat accrescere. Inter hæc, si quis odiosus sapiens exoriatur, succinatque id, quod res est, non male peribis, si bene vixeris: 10 peccata redimis, si nummulo addideris odium malefactorum, tum lacrymas, vigiliis, preces, jejunia, ac totam vitæ rationem commutabis: 11 Divus hic tibi favebit, 12 si vitam illius æmulaberis. Hæc, inquam, atque id genus alia, si sapiens ille obganniat, vide a quanta felicitate repente mortalium animos in quem tumultum retraxerit? Ad hoc collegium pertinent, qui vivi qua funeris pompa velint efferri, tam diligenter statuunt, ut nominatim etiam præscribant, quot tædas, quot pullatos, quot cantores, 13 quot luctus histriones velint adesse, perinde, quasi futurum sit, ut aliquis 14 huius spectaculi sensus ad ipsos sit rediturus, aut ut pudefiant defuncti, nisi cadaver magnifice defodiatur, haud alio studio, quam si 15 *Ædiles creati*, ludos aut epulum

7 *Non mihi si lingua.* Carmen Maronis, commutatis aliquot verbis, ad suam detorsit sententiam. Est autem *Æneidos*, lib. 6.

Non mihi si lingua centum sint, oraque centum, Ferrea vox, omnes scelerum comprehendere formas, Omnia pœnarum percurrere nomina possim.

Quod imitatum est ex illo Homeri, *Iliados* β.

Οὐδ' εἰ μοι δέκα μὲν γλῶσσαι, δέκα δὲ στόματ' εἴην, Φωνὴ δ' ἄρρηκτος, χαλκίον δὲ μοι ἦτορ ἔειν.

Id est:

Non mihi si dena lingua sint, oraque dena, Vox simul infracta, ac animus mihi aheneus esset.

8 *Omnis omnium Christianorum.* Cave sic accipias lector, quasi Christiana vita sit supersticiosa. Sed eorum, qui Christiani vocantur, mores his superstitionibus sic sunt infecti, ut nulla pene res sit tam sacra, cui non admisceant aliquid huiusmodi. Quæ quidem tam multa sunt, ut Livianam superent historiam, tam ridicula, ut satius sit reticere.

9 *Non male peribis.* Hoc pertinet ad imaginem Christophori conspectam, & ad versiculos a Dæmone proditos.

10 *Peccata redimis.* Hoc ad condonationes pertinet.

11 *Divus hic.* Hoc ad Erasimum cultum.

12 *Si vitam illius.* Hic est verissimus atque ipsis acceptissimus Divorum cultus. Sed quoniam hoc longe difficilior, negligitur a vulgo, & ad faciles quasdam ceremonias coniungunt.

13 *Quot luctus histriones.* Durat hic mos adhuc apud complures Christianos, ex Gentilitate relictus, ut conducti quidam plorent in funere. Unde Flaccus:

Ut qui conducti plorant in funere, dicunt.

Et faciunt prope plura dolentius ex animo. Principes equos etiam pullis oblectos stragulis in hanc pompam inducunt, cervice ad tibias alligata, quasi lugeant & dominum requirant.

14 *Huius spectaculi.* Nam ista defuncti aut non sentiunt, aut suo malo sentiunt. Sed tolerantur in solatium infirmorum, si modo tam moderate fiant, ut ferri possint. Nunc aliquoties ambitio usque ad insaniam e vit.

15 *Ædiles creati.* Horum erat fabulas edere populo, & viscerationes exhibere.

1 *Nihil*

lum edere studeant. Equidem tametsi propere, tamen haud possum istos silentio prætercurrere qui cum ¹ nihil ab infimo cerdone differant, tamen inani nobilitatis titulo, mirum quam sibi blandiuntur. Alius ad Æneam, alius ad Brutum, alius ad Arcturum genus suum refert. Ostendunt undique sculptas & pictas Majorum imagines. Numerant proavos atque atavos, & antiqua cognomina commemorant, cum ipsi non multum absint a muta statua, pene iis ipsis, quæ ostentant signis, deteriores. Et tamen hac tam suavi Philautia felicem prorsum vitam agunt. Neque defunt æque stulti, qui hoc belluarum genus perinde ut Deos suspiciunt. Sed quid ego de uno aut altero genere loquor, quasi vero non passim hæc Philautia plurimos ubi-

que miris modis felicissimos efficiat. Cum hic quavis simia deformior, sibi plane ² Nireus videtur? Alius simulatque treis lineas circinno duxerit, prorsum Euclidem sese putat: hic ³ ὄνος πρὸς λύραν, & ⁴ quo deterius, nec ille sonat, quo mordetur gallina marito, tamen ⁵ alterum Hermogenem esse se credit. Est autem illud longe suavissimum insanix genus, quo nonnulli, quidquid ulli suorum dotis adest, eo non aliter atque suo gloriantur. ⁶ Qualis erat ille bis beatus apud Senecam dives, qui narraturus historiolum quampiam, servos ad manum habebat, qui nomina suggererent, non dubitaturus, vel in pugilum certamen descendere, homo alioqui adeo imbecillus, ut vix viveret, hac re fretus, quod multos haberet domi servos egregie robustos. Porro de artium professoribus, quid attinet commemorare? quando peculiaris est horum omnium Philautia, adeo ⁷ ut reperiatis citius, qui velit agello paterno, quam in-

¹ Nihil ab infimo cerdone. Vide ut circumspice taxat Nobiles non quosvis. Sunt enim vere Nobiles, qui generis claritati, doctrina moribusque respondent. Sed eos qui vita, cæterisque bonis rebus, nihilo antecellunt infimam plebem, aut, quod sæpe videmus, vincunt vitiiis.

² Nireus. Nireum pro formosissimo posuit: nam Homerus ut Thersitem turpissimum Græcorum, ita hunc post Achillem, formosissimum fecit quem sic describit: *Ἰλιάδος β. Νειρὸς Ἀγλαΐης θ' υἱὸς, Χαροποιὸ τ' ἄνακτος Νειρὸς, ὃς κάλλιστος ἀνὴρ ὑπὸ Ἴλιον ἦλθε, Τῶν ἄλλων Δαναῶν, μετ' ἀμύμοισι Πηλεΐδῃσι, Ἄλλ' ἀλαπαδῶς ἔην.* Id est: *Filius Aglaïes Nireus Regis Charopique Nireus, quo Trojam venit formosior alter Graiorum haud ullus, si invictum demis Achillem. Sed mollis fuit.* Lucianus, ἐν νεκρικαῖς, cum hoc Thersitem de forma fecit contendentem.

³ ὄνος πρὸς λύραν. Id est: *Asinus ad lyram.* Græcis in proverbium est, de indocili.

⁴ Quo deterius, nec. Carmen est Juvenalis, e *Satyris*. 3. Quo galium significat gallinaceum, cui vox est rauca & inamabilis. Proinde ab animante Græci nomen dederunt huic vocis vitio, ut testatur Quintilianus.

⁵ Alterum Hermogenem. Hunc Flaccus nominat, in *Satyris*, ut summum canendi artificem. *Invidetur quod Hermogenes ego canto.*

⁶ Qualis erat ille bis beatus. Est lepidissima fabula de quodam divite stulto, qui putabat se scire quidquid ullus servorum sciret. Erat adeo obliviosus, ut narraturus aliquid, sæpe requireret nomen Hectoris, aut Achillis. Et opus erat servo, qui nomen suggereret. Huic adeo invalido ut vix viveret, adulatores suadebant, ut in pugilum certamen descendere, & respondenti, qui possum? vix vivo. Non vides, inquit, quam multos validos servos habeas domi tuæ?

⁷ Ut reperiatis citius. Ita Martialis:

In Epigrammatis ait inveniri forte, qui cedant agro paterno, Qui velit ingenio cedere, nullus erit.

A genio cedere, verum præcipue Histrionum, Cantorum, Oratorum, ac Poetarum, quorum quo quisque est indolentior, hoc sibi placet insolentius, hoc sese magis jactat, ac dilatat. Et inveniunt ⁸ similes labra lactucas, imo quo quidque est ineptius, hoc plures admiratores nanciscitur, ut pessima quæque semper ⁹ plurimis arrident, propterea quod maxima pars hominum, ut diximus, Stultitiæ obnoxia est. Proinde si quis est imperitior, & sibi ipsi multo jucundior est, & pluribus admirationi, quid est quod is veram eruditionem malit, primum magno constaturam, deinde reddituram & ¹⁰ putidiorum & timidiorum, postremo multo paucioribus placituram? Jam vero video naturam, ut singulis mortalibus suam, ita singulis nationibus, ac pene civitatibus communem quamdam inesse Philautiam: Atque hinc fieri, ut ¹¹ Britanni præter alia, formam, musicam, & lautas mensas proprie sibi vindicent. Scoti, Nobilitate, & Regiæ affinitatis titulo, neque non Dialecticis argutiis sibi blandiantur: Galli morum civilitatem sibi sumant: Parisienses, Theologicæ scientiæ laudem omnibus prope submotis, sibi peculiariter arrogant: Itali bonas litteras & eloquentiam asserant: Atque hoc nomine sibi suavissime blandiantur omnes, quod ¹² soli mor-

talium barbari non sint. Quo quidem in genere felicitatis, Romani primas tenent, ac ¹³ veterem illam Romam adhuc jucundissime somniant: Veneti Nobilitatis opinione sunt felices. Græci tamquam disciplinarum auctores, veteribus illis laudatorum heroum titulis sese venditant: Turcæ totaque illa vere barbarorum colluvies etiam religionis laudem sibi vindicat, Christianos perinde ut superstitiosos irridens. At multo etiam suavius Judæi etiam dum Messiam suum constanter expectant, ac Mosén suum, hodieque mordicus tenent: Hispani bellicam gloriam nulli concedunt: Germani corporum proceritate, & Magiæ cognitione sibi placent. Ac ne singula persequar, videtis, opinor, quantum ubique voluptatis pariat singulis & universis mortalibus Philautia, cui prope par est Assentatio

⁸ Similes labra lactucas. Proverbium est, cum digna contingunt dignis, ut ineptus cantor insulso auditori.

⁹ Plurimis arrident. Eleganter arrident posuit pro placent, quemadmodum & blandiri dicuntur, quæ placent.

¹⁰ Et putidiorum. Putidum aliquando molestum vocant, Horatius: *Quorsum hac tam putida tendunt?*

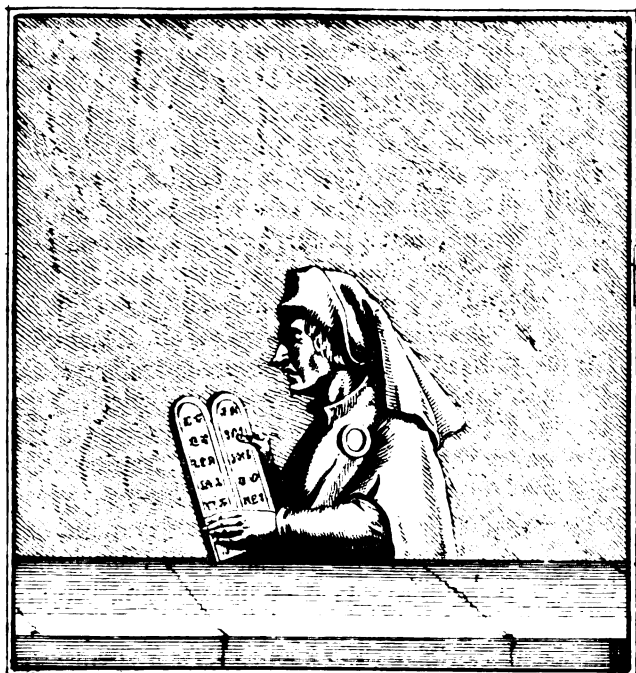
¹¹ Britanni præter alia. Vide, lector, ut rem per se mordacem festiviter & citra moris tractat. Quis nescit, ut singulis hominibus, ita & singulis nationibus sua quædam vitia esse, de quibus vulgus etiam sua habet proverbialia. At hic nihil attingit odiosum, sed tantum ridicula quædam commemorat ut intelligas illum candido illo Mercurii sale ludere voluisse. Nam Britanni etiam laudavit, si vindicant sibi, quod & habent, & habere pulcrum est.

¹² Soli mortalium. Olim Græci cæteros appellabant barbaros, deinde cultilitteris Itali, cæteros omnes præter Græcos, barbaros appellare coeperunt. Et nunc rebus omnibus commutatis, adhuc mirum est, quam inani nomine sibi placeant, & quantopere barbaros exsecrantur.

¹³ Veterem illam Romam. Referrem hoc loco nonnihil de Romano adfectu, ni scirem, sine genitu non posse audiri a piis. Et præstat Erasmi, quem interpretor, modestiam imitari.

¹ Nihil

tio foror. 1 Nihil enim aliud Philautia, quam cum quis ipse sibi palpatur. Idem si alteri facias, 2 κολακία fuerit. At hodie res quaedam infamis est adlatio, sed apud eos, qui

rerum vocabulis magis, quam rebus ipsis commoventur. Existimant cum adulatione fidem male cohærere: quod multo secus sese habere, vel brutorum animantium exemplis poterant admoneri. Quid enim cane adulantius? At rursum quid fidelius? Quid sciuro blandius? At hoc quid est homini magis amicum? Nisi forte vel asperi leones, vel immites tigres, vel irritabiles pardi magis ad vitam hominum conducere videntur. Quamquam est omnino pernicioſa quaedam adlatio, qua nonnulli perfidioſi & irriſores, miſeros in perniciem adigunt. Verum hæc mea, ab ingenii benignitate, candoreque quodam proficiſcitur, multoque virtuti vicinior eſt, quam ea quæ huic opponitur, asperitas, ac moroſitas inconcinna, 4 ut ait Horatius, graviſque. Hæc deſectiores animos erigit, demulcet triſtes, exſtimulat languentes, expergeſcit ſtupidos, ægroſ levat, feroces mollit, amores conciliat, conciliatos retinet. 5 Pueritiam ad capeſſenda ſtudia litterarum allicit, ſenes exhilarat, 6 Principes citra offeſam ſub imagine laudis, & admonet & docet. In ſumma, facit, ut quiſque ſibi ipſe ſit jucundior & carior, quæ quidem felicitatis pars eſt vel præcipua. Quid autem officiſius, quam cum

1 Nihil enim aliud. Feſtivit per collationis occaſionem miſcuit jocum, & tamen jocando verum dixit. Eſt autem pernicioſiſſima adlatio, cum quis adſentatur ſibi.

2 Κολακία. Κόλαξ, Id eſt: Adulator. Inde κολακία, adlatio. Miſero vero ingenio, rem omnium peſſimam laudat, & ita ludit, ut nihilo minus verum dicat.

3 Sciuro blandius. Sciurus muris genus eſt piloſa cauda, qua ſe tegit, unde & nomen habet; οὐκ ἔχει οὐρά, & ἔχει οὐρά, dicitur. Eſt enim huic animanti peculiare, cauda corpus obtegere. Habetur in deliciis ob luſum perpetuum.

4 Ut ait Horatius. Is ponit duo vitia in amicitia, aſſentationem, & huic diverſam, aſperam morum truculentiam, qua nihil amico concedimus. Eſt autem medium quiddam, ut amicum admoneas errantem, ſed non quavis de re, nec amarulente, ſed amice, quædam condones, quibuſdam faveas. Unde Flaccus, in Epistoſa ad Lollium ſic ait:

Discolor inſido ſcurra diſtabis amicus.

Eſt huic diverſum vitium utriusque prope majus, Aſperitas agreſtis, & inconcinna graviſque, Qua ſe commendat tonſa cute, denſibus atris, Dum vult libertas mera dici, veraque virtus, Virtus eſt medium vitiorum utrimque redactum.

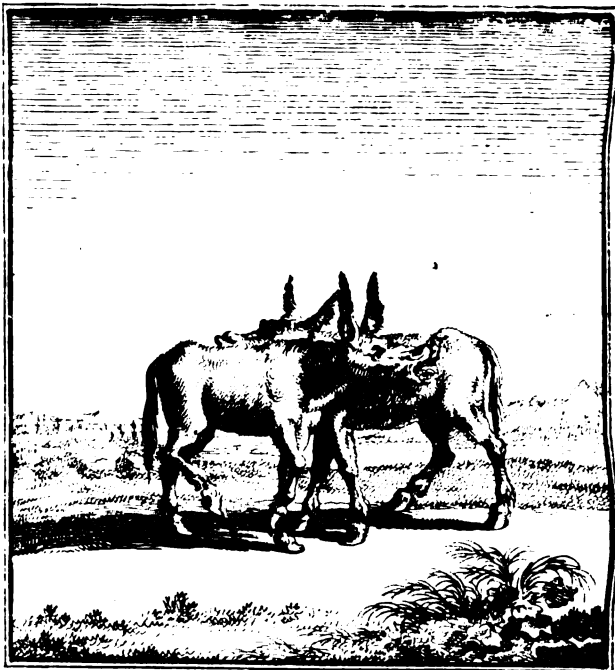
5 Pueritiam ad capeſſenda. Laude & munuſculis olim alliciebant pueros ad amandas litteras. Unde Flaccus:

----- Pueriſ olim dant cruſtula, blandi

Doctores, elementa velint ut diſcere prima.

Nunc vero truculentia doctorum, & plagis, primum diſcunt odiſſe litteras & præceptorem: qua re, vel Fabio teſte, nihil magis puerorum ingeſſis pernicioſum eſſe poteſt. Nam præter odium litterarum, ingentiſque ſervilitatem, quam ſævitia præceptorum parit, etiam corpulculis adhuc teneris & creſcentibus non parum nocet nimia illa ſævitia & aſperitas: quam mirum, quantum ſtulti non ſane pauci, tamquam præceptoris virtutem mirantur.

6 Principes citra. Si neceſſe eſt admonere Principem, tamen jucunde monendus eſt, non acerbè, ne eveniat, quod evenit Calitheni præceptor Alexandri, & pædagogo Ptolemæi. Porro colorem quem oſtendit, ipſe mire ſervavit in Panegyrico, quo Philippi Burgundionum Ducis laudes proſecutus eſt. Nihil enim aliud illic agit laudans, quam ut doceat & admoneat, qualem oporteat eſſe Principem.

7 mutuum muli ſcabunt? Ut ne dicam interim hanc eſſe magnam illius laudatæ eloquentiæ partem, majorem Medicinæ, maximam Poeticæ: denique hanc eſſe totius humanæ conſuetudinis mel & condimentum. Sed falli, inquit, miſerum eſt; imo non falli, miſerrimum. Nimium enim deſipiunt, qui in rebus ipſis felicitatem hominis ſitam eſſe exiſtimant. 9 Ex opinionibus ea pendet: Nam rerum humanarum tanta eſt obſcuritas, varietasque, ut nihil dilucide ſciri poſſit, quemadmodum recte dictum eſt ab Academicis meis, 10 inter Philoſophos quam minimum inſolentibus. Aut ſi quid ſciri poteſt, id non raro offit etiam vitæ jucunditati. Poſtremo ſic ſculptus eſt hominis animus, ut longe magis fucis, quam veris capiatur. Cujus rei ſi quis experimentum expoſitum & obvium quærat, conciones ac templa petat, in quibus ſi quid ſerium narratur, dormitant, oſcitant, naſeant omnes. Quod ſi 11 clamator ille (lapſa ſum, declamator dicere volebam) ita ut ſæpe faciunt, anilem aliquam fabellam exordiat, expergifcuntur, eriguntur, inhiant omnes. Item ſi quis ſit Divus fabuloſior & Poeticus, quod ſi exemplum requiris, 12 finge hujus generis Georgium aut Chriſtophorum, aut Barbaram, videbitis hunc longe religioſius coli, quam Petrum, aut Paulum, aut ipſum etiam Chriſtum. Verum hæc non hujus ſunt loci. Jam quanto minoris conſtat hæc felicitatis acceſſio? Quandoquidem res ipſas aliquoties magno negotio pares oportet, vel leviffimas, uti Grammaticen. At opinio facillime ſumitur. Quæ tamen tantumdem, aut amplius etiam ad felicitatem conducant. Age ſi quis putat

Tom. IV.

Ff

tribus

7 Mutuum muli ſcabunt. Proverbium eſt, cum viciffim alius alium laudat, a mulis ſumtum, qui quod manibus carent, mutuo ſe ſcabunt.

8 Magnam illius laudatæ. Nam ut ſupra diximus, Plato in Georgia, oratoriæ adſentationis partem fecit.

9 Ex opinionibus ea pendet. Juxta illud Platonis: Μῦθος ῥηγίταις ὁπινιόνibus.

10 Inter Philoſophos. Socrates modeſtiæ cauſa dicebat, ſe nihil ſcire, ridens arrogantem Sophiſtarum profeſſionem, qui ſe jaſtabant nihil neſcire. hinc Academici nihil adfirmabant, ſed quod ubique probabile viderent, id ſequebantur. Porro Socrates, in Apologia, dicit, ſe putare idcirco ab Apolline judicatum omnium ſapientiſſimum, quod ſe nihil ſcire ſciret. Sic enim ait loquens de quodam qui & ſibi & aliis videretur ſapientiſſimus: Πρὸς ἑμᾶν δ' ἂν ἀπὸν, ἐλογίζεμην, ὅτι τῶν μὲν τῶν ἀνθρώπων ἐγὼ σοφώτερος εἶμι. Κινδυνεύει μὲν γὰρ ἡμῶν ὑδρότερος εἶναι καλὸν εἶδ' ἀγαθὸν εἶδεναι, ἀλλ' ὅτε μὲν οἰεῖται εἶδεναι ἐκ εἰδῶς. Ἐγὼ δὲ ὅσπερ εἰ ἐκ οἰδᾶς, εἰδ' οἰομαι. "Εοικα γὰρ τῶν γε μικρῶν τοῖς ἀνθρώποις σοφώτερος εἶναι, ὅτι ἂν μὴ οἶδα, εἰδ' οἰομαι εἶδεναι. Id eſt: Ad me ipſum igitur converſus ſic ratiocinabar: Hoc proſecto homine ſapientior ſum. Videtur enim noſtrum neuter quid bonum, quidve malum ſit ſcire. Cæterum hic quidem putas ſe aliquid ſcire, nihil ſciens. Ego vero, ut nihil ſcio, ita nihil ſcire me puſo. Viſus ſum igitur paulo hoc ipſo ſapientior, quod ea qua neſcio, ne puſo quidem me ſcire.

11 Clamator. Quidam clamant tantum. Declamant autem, qui ex arte dicunt, præſertim exercendi cauſa. Quod autem per jocum hic narrat, mirum eſt quam quotidie videamus evenire.

12 Finge hujus generis. Ne quis hic calumnietur, aliquid parum reverenter dictum de ſanctis, non enim vocat divos fabuloſos, quod non ſint ſancti, ſed quod de his fabuloſa quædam ſerantur, ut Horatius fabuloſum dixit Hydaſpem fluvium. Nec id ſimpliciter adfirmat, ſed addit, exempli cauſa. Nam horum hiſtoriarum fabulis ſimillimæ videntur. Et tamen hæc qualiæcumque ſunt, libentius amplectitur vulgus, quam quæ in Actis Apoſtolorum aut in Euangeliiſ legimus, certa & indubitata.

1 Aci-

tribus vescatur falfamentis, quorum alius nec odorem ferre possit, & tamen huic ambrosiam sapiant, quæso, quid interest ad felicitatem? Contra, si ¹ acipenser alicui nauseam sapiat, quid referet ad vitæ beatitudinem? Si cui sit uxor egregie deformis, quæ tamen marito, vel cum ipsa Venere certare posse videatur, nonne perinde fuerit, ac si vere formosa foret? Si quis tabulam minio lutoque male oblitam, suspectet, ac demiretur, persuasum habens, ² Apellis aut Zeufidis esse picturam, nonne felicius etiam fuerit eo, qui eorum artificum manum magno emerit, for-

tassis minus ex eo spectaculo voluptatis percepturus? Novi ego quemdam, mei nominis, qui novæ nuptæ gemmas aliquot adulterinas dono dedit, persuadens, ut erat facundus nugator, eas non modo veras ac nativas esse, verum etiam singulari atque inæstimabili pretio. Quæso, quid intererat puellæ, cum vitro non minus jucunde pasceret & oculos, & animum, nugas, perinde ut eximium aliquem thesaurum, conditas apud sese servaret? Maritus interim & sumptum effugiebat, & uxoris errore fruebatur, nec eam tamen sibi minus habebat devinctam, quam si magno emptâ donasset. Num quid interesse censetis inter eos, qui in ⁴ specu illo Platonico variarum rerum umbras ac simulacra demirantur, modo nihil desiderant, neque minus sibi placeant? & sapientem illum qui specum egressus, veras res adspicit? Quod si, Mycillo Lucianico dives illud &

¹ *Acipenser alicui.* Acipenser sive acipensis piscis est optimi saporis, qui squamas ad os verfas habet, olim in maximo pretio habitus. Martialis, in distichis:

--- Ad Palasinas acipensem mittisse mensas,
Ambrosias ornent munera rara, dapes.

² *Apellus aut Zeufidis.* Plinius lib. 35. Apellem dicit superasse omnes ante se genitos, posteaque sequutos, quippe qui pinxerit ea quæ alii pingere non poterint, fulmina, tonitrua, brontem, astrapem. Zeufidis item meminit Plinius, quem summas divitias dicit arte sua sibi comparasse, posteaque censentem opera sua maiora esse, quam quæ pretio possent comparari, coepisse ea dono dare. Plura de his apud eundem invenies.

³ *Mei nominis.* Apparet eum loqui de quopiam, cui nomen fuerit Moxo, qui puellam spontam hac arte deluserit.

⁴ *Specu illo Platonico.* Plato, πολιτειῶν ζ. homines qui relictis divinis ideis, & spiritualibus rebus, quæ vere sunt, nihil præter res corporeas verarum rerum umbras mirantur, tamquam cæcos & somniantes fingit in καταγλιφ οἰκῆσι σπηλαιώδει, id est, in subterraneo domicilio spelunca formam præ se ferenti, suis affectibus vinctos sedere. Ad hunc enim modum Socrates fere apud eum loquitur: Naturam nostram, quoad eruditionem & ruditatem pertinet, tali quadam imagine contemplare. Finge subterraneum specus, cuius ingressus versus lumen per antrum totum pervius undique pateat: in eo homines nutritos a pueritia, cervicem & crura ita devinctos, ut & immobiles permanere cogantur, & ad sola anteriora prospicere: capita vero vinculis adstricta, circumducere nequeant, post tergum autem superne, ac procul, ignis lumen suspensum sit, interque ignem & vinctos homines via superior pateat, secus quam paries sit constructus, quemadmodum præstigiatoribus apponuntur coram spectantium oculis cortinæ quædam, super quibus sua miranda ostentant, finge præterea homines alios inter parietes ferre res varias. Hos demum homines ait, nihil aliud quidquam vel sui ipsorum vel aliarum rerum posse videre, præter umbras, quæ ex igne ad adversam speluncæ partem cadunt.

⁵ *Mycillo Lucianico.* Apud Lucianum Mycillus quispiam cerdo, pauperulus coenaverat apud prædivitem vicinum, nocteque somniavit se subito divitem vehi humeris, possidereque quæcumque divites possident. Et ob id minatur gallo, quod suo cantu tantam felicitatem interrupisset. Exstat Dialogus ab Erasmo Latinus factus.

A aureum somnium perpetuo somniare licuisset, nihil erat cur aliam optaret felicitatem. Aut nihil igitur interest, aut si quid interest, potior etiam stultorum conditio. Primum quod iis sua felicitas minimo constat, id est, sola persuasivuncula. Deinde, quod ea fruuntur cum plurimis communiter. Porro nullius boni jucunda sine socio possessio. Quis enim nescit quanta sapientum paucitas, si modo quisquam invenitur? quamquam ex tot sæculis Græci septem omnino numerant, quos me hercle, si quis accuratius excutiat, dispeream, si vel semisapientem inveniet, imo si ⁶ vel trientem viri sapientis. Proinde cum inter multas Bacchi laudes, illud habeatur, ut est primum, ⁷ quod animi curas eluat, idque ad exiguum modo tempus, nam simulatque villum edormieris, protinus ⁸ albis, ut ajunt, quadrigis recurrunt animi molestiæ: quanto meum beneficium cum plenius, tum præsentius, quæ perpetua quadam ebrietate, mentem gaudiis, delitiis, tripudiis, expleo, idque nullo negotio? Neque quemquam omnino mortalem mei muneris expertem esse sino, cum reliquæ Numinum dotestaliæ ad alios perveniant. Non ubivis nascitur ⁹ generosum & lene merum, quod curas abigat, quod cum spe divite manet. Paucis contigit formæ gratia, ¹⁰ Veneris munus, paucioribus eloquentia, Mercurii donum. Non ita multis obtigerunt opes, ¹¹ dextro Hercule. Imperium non cuivis concedit ¹² Jupiter Homericus. Sæpenumero Ma-

⁶ *Vel trientem.* Triens est quarta pars assis, hoc est, tres uncie.

⁷ *Quod animi curas.* Unde in epigrammate Græco, γυθόνους, id est, lassus: λυσιμέριμος, id est, curam solvens: φιλομαθής, id est, amator rerum: τερπνός, id est, delectabilis: & εὐδαίμων, id est, facilius dicitur. Bacchi laudes complexus est Flaccus hoc carmine:

Quid non ebrietas designat? opera recludit,
Spes jubet esse ratas, ad prælia trudit inermem,
Solicitis animis onus eximit, addocet artes.
Fœcundi calices quem non fecere disertum?
Contracta quem non in paupertate solutum?

Tibullus quoque:

--- Adde merum, vinoque novos compesce dolores.

Et Propertius Elegiarum tertio ad Bacchum ait:

Curarumque tuo sis medicina mero.

Homerus item Iliados ζ.

Ἄνδρες δὲ κακῶν ὄντες, μένος μέγα οἶνος αἰεῖται.

Id est:

Viro autem qui laboravit, robur magnum vinum augebit.

⁸ *Albis quadrigis.* Hoc proverbio summam indicavimus celeritatem.

⁹ *Generosum & lene.* Sic Horatius:

Ad mare eum venio, generosum & lene requiro,
Quod curas abigat, quod cum spe divite manet,
Quod me Lucana juvenem commendat amica.

¹⁰ *Veneris donum.* Desumptum ex Stephano: Ἠγέρω, inquit, Urbis Lydiæ ad montem, pulcherrimas habet mulieres, Veneris dono: Ἰπταίω πόλιν Λυδίας, ὑπὸ τὸ αἶπος καλλίστας ἔχει γυναῖκας, δῶρον Ἀφροδίτης.]

¹¹ *Dextro Hercule.* Huic decimas bonorum voverunt, ut dicerent: Unde Persius, Satyr. 2. Et si Subraistro crepat argenti mihi seria, dextro Hercule.

¹² *Jupiter Homericus.* Homerus scribit sceptrum & jus a Jove dari Regibus, apud quem Ulysses, Iliados β. sic loquitur: Εἰς κοῖραν ἔστω, εἰς βασιλεὺς, ᾧ ἔδωκε πρόνυκας ἀγκυλομήτην. Σκηπτρὸν τ' ἔδδ' ἑμέρι-
τας ἵνα σφίσι βασιλεύῃ. Id est: Unus Dominus sis, unus Rex, cui dedit filius Saturni versuti sceptrum atque fas, ut ipsos regat. Et Nestor, Iliados α. Σκηπτρῶχος βασιλεὺς, ᾧ τε Ζεὺς κῆδος ἔδωκεν. Id est: Scepterifer Rex cui Jupiter gloriam dedit.

1 Apol.

Mavors neutris favet copiis. Complures ab ¹ Apollinis tripode tristes discedunt. Sæpe fulminat ² Saturnius. ³ Phœbus aliquando jaculis pestem immittit. Neptunus plures exstinguit quam servat. Ut interim ⁴ Vejovesistos, Plutones, ⁵ Atas, ⁶ Poenas, Febres, atque id genus, non Deos, sed carnifices commemorem. Ego sum una illa Stultitia, quæ omneis ex æquo tam parata beneficentia complector. Nec vota moror, nec irascor, exposcens ⁷ piamina, si quid ceremoniarum fuerit prætermisum. ⁸ Nec cœlum terræ misceo, si quis reliquis invitatis Diis, me domi relinquat, nec admittat ad nidorem illum victimarum. Nam cæterorum Deorum tanta in his est morositas, ut prope majus sit operæ pretium, atque adeo tutius, illos negligere, quam colere. Quemadmodum sunt & homines nonnulli, tam difficiles, & ad lædendum irritabiles, ut præsterit eos prorsum alienissimos habere, quam familiares. At nemo, inquit, Stultitiæ sacrificat, neque templum statuit. Equidem demiror, ut dixi, nonnihil hanc ingratitudinem. Verum hoc quoque pro mea facilitate boni consulo: quamquam ne hæc quidem desiderare possum. Quid enim est cur ⁹ tusculum aut molam aut hircum, aut suem requiram, cum mihi mortales omnes ubique gentium eum cultum persolvant, qui vel a Theologis maxime probari solet? Nisi forte ¹⁰ Dianæ debeam invidere, quod illi humano sanguine litatur. Ego me tum religiosissime coli puto, cum passim, ut faciunt omnes, animo complectuntur, moribus exprimunt, vita repræsentant. Qui quidem Divorum cultus, nec apud Christianos admodum frequens est. ¹¹ Quanta turba eorum, Deiparæ Vir-

¹ Apollinis tripode. Cum respondet quæ nollent audisse.

² Saturnius. Id est: Jupiter, cui fulmen tribuunt Poetæ, unde *τεφ-
κίρανος*, dicitur.

³ Phœbus aliquando. Ut in primo Iliad. ob ereptam sacerdotis Christi filiani, *Βασίλει χολωθείς, Νέσσει ἀνὰ σπυγὸν ἄρρε κακὸν, ἐλίκυντο δὲ λαοί*. Id est: Regi iratus morbum excitavit malum perieruntque populi. Unde Pæan dicitur, *ἀπὸ τοῦ καὶν*, id est, a feriendo, & Apollo, *ἀπὸ ἀπολλύειν*, id est, a corrumpendo: & *βελιστιχάρης*, id est, sagittis gaudens: & *ἐκατηβόλος*, id est, longe jaciens.

⁴ Vejoves istos. Antiqui Romani ut Jovem & Diovem, a juvando appellaverunt, ita eum Deum, qui non juvandi potestatem, sed vim nocendi haberet. Nam Deos quosdam ut prodesse, celebrabant: quosdam ut ne obessent, placabant. Vejovem appellaverunt, dempta atque detracta juvandi facultate, per hoc *σπρητικὸν μορίον*, id est, privativam particulam, *ve*. Hujus Dei simulacrum, quod fuit Romæ in æde ipsius, quæ erat inter arcem & Capitolium sagittas tenebat, quæ videlicet erat ad nocendum paratæ, [*ut exhibet nummus antiquus gentis LICINIÆ*.] Quapropter eum Deum plerique Apollinem dixerunt. Hujusmodi fere Aulus Gellius, libro quinto, cap. 12.

⁵ Atas. Aten finxit Homerus, quam Latine *noxam* possis dicere. Hæc immittit turbas & offensas rebus mortalium, quas Litæ student componere. Eam Jupiter, capillis arreptis, præcipitavit e cœlo, ut dicit Homerus, *Ἰλινδὸς τ'*. Eadem inter Agamemnonem & Achillem excitavit dissidium, de qua, *Ἰλινδὸς quoque τ'*. sic dicit: *Ἥ δ' Ἀτὴ σθένος ἔσται καὶ ἀρτίπος ἕνεκα πάσας Πόλιν ὑπερπρόει, φθάσει δὲ τε πάσας ἐπ' αἶαν Βλάπτει ὁ ἀνθρώπος*. Id est: Atē autem robusta velocisque est, quæ priam omnes Litæ cursu superat: prævenit autem in omnem terram, nocens hominibus.

⁶ Poenas, Febres. Quidam duos tantum Deos faciebant, Beneficium & Poenam, ut Democritus: quod, ut Plinius ait, ad majorem accedit socordiam, quam ponere innumeros, qui & l. 2. auctor est: *Febri publice sanum dicatum fuisse in Palatio*.

⁷ Piamina. Credebant offendi Deos, si quid in sacris fuisset non rite peractum: id si accidisset, expiabant.

⁸ Nec cœlum terræ. Proverbium est, quo significamus summum tumultum. Sic Juvenalis, *Sat. 2.*

Quis cœlum terris non misceat; & mare cœlo?

Idem sexta:

Clames licet, & mare cœlo

Confundas. Alludit autem ad fabulam apri Calydonii, quem immisit Diana, quod ceteris Diis ad convivium vocatis, sola domiremanserit, quæ apud Nasonem transformatorum lib. 8. sic:

Tangit & ira Deos, at non impune feremus.

Queque inhonorata, non & dicemur inulta,

Inquit, & Oeneos ultorem sprete per agros

Misit aprum.

De hac re nullus est jocus apud Lucianum, in convivio Philosophorum, sive Lapidibus.

⁹ Tusculum. Thure olim litabant & mola. Plinius, in præfatione: *Et mola tantum salsa l'tant, qui non habent thura*. Est autem mola far totum, sale conspersum, quo hostiæ adpergebantur, dictum a molito farre.

¹⁰ Diana debeam invidere. Apud Scythas, Thauricæ Dianæ humano sanguine litabatur, in Latio quoque, ut Strabo in quinto scribit, templum Diana Thaurica erat, Artemisium dictum, non procul ab Alba; in quo humanis hostiis litabatur Diana. Idcirco, inquit Lactantius Divinarum Institut. lib. 2. Dii humanas hostias excogitaverunt, ipsi hostes humani generis, ut quam plurimas devorarent animas.

¹¹ Quanta turba. Ostendit quid dixisset cultum optimum, qui constat imitatione vitæ, non ceremoniis. Et ait plurimos esse, qui beatam Mariam ceremoniis colant, perpaucos qui vitam studeant æmulari, hoc est, humilitatem, puritatem, contemptum divitiarum, meditationem divinæ scripturæ. Quod autem per jocum additum est, in meridiem, nemo

Agini cœrœolum affigunt, idque in meridiem, cum nihil est opus? Rursum quam pauci qui eandem, vitæ castimonia, modestia, cœlestium rerum amore studeant æmulari? Nam is demum verus est cultus, longeque Cœlitibus gratissimus. Præterea cur templum desiderem, cum orbis hic universus templum mihi sit, ni fallor, pulcherrimum? Neque vero

¹² defunt Mystæ, nisi ubi defunt homines. Nec jam usque adeo stulta sum, ¹³ ut saxeas ac coloribus fucatas imagines requiram, quæ cultui nostro nonnumquam officiant, cum a stupidis, & pinguibus istis, signa pro Divis ipsis adorantur. Nobis interim usu venit, quod solet iis, qui a vicariis suis extruduntur. Mihi tot statuas erectas puto, quot sunt mortales, vivam mei imaginem præ se ferentes, etiam si nolint. Itaque nihil est quod reliquis Diis invideam, si aliis in angulis terrarum alii colantur, idque statis diebus: quemadmodum ¹⁴ Rhodi Phœbus, in ¹⁵ Cypro Venus, ¹⁶ Argis Juno, Athenis Minerva, ¹⁷ in Olympo Jupiter, Tarenti Neptunus, ¹⁸ Lampfaci Priapus, modo mihi communiter orbis omnis longe potiores victimas assidue præbeat: Atque si cui videor hæc audacius quam verius dicere, agedum paulisper ipsas hominum vitas inspicimus, quo palam fiat, & quantum mihi debeant, & quanti me faciant maximi

Tom. IV.

Ff 2

pari-

malignius interpretetur quasi damnet simplicem populi pietatem. Etiam si Hieronymus Vigilantio deridenti hunc morem, nihil aliud respondet, quam cœreos accendi, non in honorem Martyrum, ut ipse calumniabatur, sed in solatium nocturnæ caliginis.

¹² Deunt mysta. Qui initiati Numini sacra celebrant.

¹³ Ut saxeas. Omnes ferme veteres Sancti damnabant in templis imagines, ob metum idololatriæ, id quod ex compluribus patet locis, vel apud Hieronymum. Episcopus quidam velum sustulit, & concidit e templo, quod hominis haberet pictam imaginem. Et divus Gregorius Episcopus quemdam reprehendit, non quod imagines frangeret, sed quod id fecerit absque consilio fratrum. Et in eadem epistola sapius inculcat, nihil manufactum ullo modo debere adorari: at posteriores Theologi rationem invenire, ut ipsis videatur, argutam, qua eadem ratione adoremus saxeam aliquam & vermiculosam imaginem, & Christum: verum de his non disputo. Sit magna pietatis pars, provolvi gypso coloribus lito. Non taxatur hic consuetudo Christianorum, sed illorum stultitia, qui imagines venerantur non ut signa, sed perinde quasi ipsæ sensum aliquem habeant, & huic magis fiant quam illi. Quod si consilium est vitare scelera occasiones, nullum autem scelus execrabilius idololatria, profecto non alienum fuerit, hanc e medio tollere, ne quid offendant imperitos.

⁹ Rhodi. Insula est Lyciæ, ut Mela scribit, in qua, ut Solinus ait, numquam tam nubilum est cœlum, ut Sol non videatur. Unde Horatius, in Odis, eam claram dicit. Quocirca in ea Phœbus colebatur.

¹⁰ Cypro. Insula est, quæ Ciliciam a septentrione, Ilicum sinum ab oriente, Pamphylum ab occidente, & Ægyptiacum a meridie habet: de qua Strabo, l. 14. Hanc Flaccus dicit dilectam Veneri: unde & Cypria dicitur.

¹¹ Argis. Strabo lib. 8. multiplices ponit Argos, hic de Peloponnesiaco loquitur, ubi dictum erat Junoni templum. De hoc apud Homerum, Iliados d. sic loquitur Juno:

Ἥ τοί μ' αἰ τρεῖς μὲν πολὺ φίλταται εἰσι πόλεις,

Ἄργος σπάρτη, καὶ ἐνυάγυια μύκη.

Id est:

Treis mihi civitates multo omnium sunt maxime dilectæ,

Argos, Sparta, & lasas vias habens Mycene.

¹² In Olympo. Strabo lib. 8. quatuor dicit esse Olympos, hic de Peloponnesiaco loquitur, circa quem est Elis & Pisa Jovi dicata, ut Strabo ait, & Olympia, ubi Olympici agones fiebant.

¹³ Lampfacum. Oppidum est circa angustias Helleponticas, non procul ab Abydo, ubi Priapus colebatur. De hoc Plinius lib. 5.

pariter ac minimi. At non quorumlibet vitam recensēbimus, nam id quidem perlongum, verum insignium tantum, unde reliquos facile sit aestimare: Quid enim attinet de vulgo, plebeculaque commemorare, quæ citra controversiam tota mea est? tot enim undique Stultitiæ formis abundat, tot in dies novas comminiscitur, ut nec mille Democriti ad tantos risus suffecerint: quamquam illis ipsis Democriti rursus alio Democrito foret opus. Quin etiam incredibile sit dictu, quos ludos, quas delitias, homunculi quotidie præbeant Superis. Nam hi quidem horas illas sobrias, & antemeridianas jurgiosis¹ consultationibus, ac votis audiendis impartiunt. Cæterum ubi jam nectare madent, neque lubet quidquam serium agere, tum qua parte cælum quam maxime prominet, ibi confidentac pronis frontibus, quid agitent homines speculantur. Nec est aliud spectaculum illis suavius. Deum immortalem! quod theatrum est illud, quam varius stultorum tumultus? Nam ipsa nonnumquam in Deorum Poeticorum ordinibus confidere soleo. Hic deperit mulierculam, & quo minus adamatur, hoc amat impotentius. Ille dotem ducit, non uxorem. Ille sponsam suam prostituit. Alius zelotypus velut Argus observat. Hic in luctu, papæ, quam stulta dicit facitque? conductis etiam velut histrionibus, qui luctus fabulam peragant. Ille² flet ad novercæ tumulum. Hic quidquid undecumque potest corrādere, id totum³ ventriculo donat, paulo post fortiter esuriturus. Hic somno & otio nihil putat felicius. Sunt qui alienis obeundis

negotiis sedulo tumultuantur, sua negligunt. Est qui⁴ verfuris, atque ære alieno divitem se esse putat, mox⁵ decocturus. Alius nihil arbitratur felicius, quam si ipse pauper hæredem locupletet. Hic ob exiguum, idque incertum lucellum, per omnia maria volitat, undis ac ventis vitam committens, nulla pecunia reparabilem. Ille mavult bello divitias quærere, quam tutum otium exigere domi. Sunt qui captandis⁶ orbis senibus, putant quam commodissime ad opes perveniri. Neque defunt, qui idem malint deamandis⁷ beatis aniculis aucupari. Quorum utrique tum demum egregiam de se voluptatem Diis spectatoribus præbent, cum ab iis ipsis, ⁸ quos captant, arte deluduntur.

¹ Consultationibus. Lege *Icaromenippum* Luciani, quem Erasmus Latinitate donavit, & rectius intelliges hunc locum. Hic locus totus jocosus est, & tamen huc depingit imaginem vitæ humanæ.

² Flet ad novercæ tumulum. Proverbio dictum est apud Græcos, *δακρύειν πρὸς τὴν τῆς μητρὸς τάφον*. Id est, *Flere ad novercæ tumulum*, de his qui fingerent dolorem, cum apud se gauderent.

³ Ventriculo. Quem vulgus *stomachum*, Latini *ventriculum* vocant.

⁴ Verfuris. Versura est, cum æs alienum ære alieno dissolvitur & creditor mutatur, non liberatur debitor, sed magis involvitur: hinc ducta voce, ut auctor est Festus, quod creditorem verterent. Terentius in *Phormione*: *In eodem luto hæstas, vorfuram solves*.

⁵ Decocturus. Decoxisse dicuntur, qui absumtis omnibus, cedunt bonis, ut loquuntur Jureconsulti.

⁶ Orbis senibus. Orbis sunt, quibus liberi non sunt, hos potissimum captant.

⁷ Beatis aniculis. Beatas vocat divites. Juvenalis:

----- Optima summi

Nunc via processus, vetula vesica beata.

⁸ Quis captant. Id Horatius narrat de Nasica & Corane. Lucianus *ἰσχυρὸν ἐκ τῶν ἀπομυθιστῶν*.

A Est omnium stultissimum ac sordidissimum negotiatorum genus, quippe qui⁹ rem omnium sordidissimam tractent, idque sordidissimis rationibus, qui cum passim mentiantur, pejerent, furentur, fraudent, imponant, tamen omnium primos sese faciunt, propterea quod digitos habeant auro revinctos. Nec defunt¹⁰ adulatores Fraterculi, qui mirentur istos, ac *venerabiles* palam appellent, nimirum, ut ad ipsos aliqua male partorum portiuncula redeat. ¹¹ Alibi videas Pythagoricos quosdam, quibus usque adeo omnia videntur esse communia, ut quidquid usquam incustoditum nacti fuerint, id velut hæreditate obvenit, æquo animo tollant. Sunt qui¹² votis tantum divites sunt, & jucunda quædam sibi fingunt somnia, idque ad felicitatem satis esse putant. Nonnulli¹³ foris divites haberi gaudent, domi gnave esuriunt. Hic festinat quidquid habet profunderere, ille per fas nefasque congerit. Hic candidatus ambit populares honores, ille ad focum semet oblectat. Bona pars lites numquam finiendas agit, & hinc atque hinc certatim contendunt, ut¹⁴ prorogatorem Judicem, & ¹⁵ collusorem ditent Advocatum. Hic rebus novandis studet, ille magnum quiddam molitur. ¹⁶ Est qui Hierosolymam, Romam, aut divum Jacobum adeat, ubi nihil est illi negotii, domi relictis cum uxore liberis. In summa, si mortalium innumerabiles tumultus, e Luna, ¹⁷ quemad-

⁹ Rem omnium sordidissimam. Sordidum vocat illiberale & magno animo indignum. Porro in bonorum ordine, etiam juxta Peripateticos, nihil vilius pecunia, quam solam captant negotiatores. Nec Cicero probat hoc negotiatorum genus, qui hic coeunt ut alibi carius vendant. Et paucissimi sunt, imo nulli, opinor, qui sine fraude drescant. Et tamen hi soli habentur in pretio, cum in sententiis Theologorum plane damnata sit negotiatio, si Gregorio credimus, nam hic citatur in sententiis, nec minus si Chrysostomo, Augustino & Cassiodoro credimus, nam hi citantur in decretis *dist. 88*. quorum sanctissimis scriptis, nescio quis frater, mercatoribus adfentari volens, paleas præposuit. Augustinus, etiam palam dicit, in libro de *pœnitentia*, mercatores & milites pœnitentiam agere non posse.

¹⁰ Adulatores Fraterculi. Non taxat Religiosos, sed adulatores, cuiusmodi sunt in hoc genere non parum multi, qui concionantur ad questum & nullos sapius aut honorificentius appellant, quam mercatores, quos vocant *venerabili mercadanti*, quod hi dent largius.

¹¹ Alibi videas Pythagoricos. Jocatur in furces, quia Pythagoras dixit: *Τὸν φίλον τὰ πάντα κοινὰ εἶναι*, id est: *Amicorum omnia esse communia*. Id dogma sequi videntur, cum ab omnibus, velut ab amicis accipiunt.

¹² Votis tantum. Ut apud Lucianum, in *Navi*.

¹³ Foris divites. Ajunt Venetiis multos huiusmodi Patrios esse.

¹⁴ Prorogatorem judicem. Differt enim sententiam, ne perdat questum.

¹⁵ Et collusorem. Colludit, qui nocet parti, quam videtur tueri, & adjuvat quam videtur oppugnare, quod Jureconsulti vocant *prævaricationem*.

¹⁶ Est qui Hierosolymam. Non damnat eos, qui pro animo visunt loca quædam. Tamen non video quid in his sit magnæ pietatis, nisi forte sit aliquid vidisse vestigia Christi & Sanctorum, ut his accendamus ad æmulationem. Et maxime pars hominum, hodie maximo suo malo peregrinatur. Plerique sub hoc prætextu planos & erroneos agunt. Verum hæc non libenter audiunt, qui ex hominum vel superstitione vel malicia lucrum sentiunt. Verum tamen vide quam circumspecte locutus est Erasmus etiam sub aliena persona, ne quis possit offendi. Non probat eos qui domi relinquunt quos curare debeant, & visunt loca, in quibus nihil negotii habebant, tantum visunt, ut visant.

¹⁷ Quemadmodum Menippus. Exstat, ut dixi, dialogus *Icaromenippus* in quo Menippus in Luna sedens contemplatur mortalium vitam.

modum Menippus olim, despicias, putes te muscarum, aut culieum videre turbam inter se rixantium, bellantium, insidiantium, rapientium, ludantium, lascivientium, nascentium, cadentium, morientium. Neque satis credi potest, quos motus, quos tragediasciat tantulum animalculum, tamquemox periturum. Nam aliquoties vel levis belli, seu pestilentiae procella, multa simul millia rapit ac dissipat. Sed ipsa stultissima sim, planeque digna, quam multis cachinnis rideat Democritus, si pergam popularium stultitiarum, & insaniarum formas enumerare. Ad eos accingar, qui sapientiae speciem inter mortales tenent, & aureum illum ramum, ut ajunt, aucupantur, inter quos Grammatici primas tenent, genus hominum profecto, quo nihil calamitosius, nihil afflictius, nihil aequae Dis invilum foret, nisi ego miserrimae professionis incommoda dulci quodam insaniae genere mitigarem. Neque enim ² πέντε κατάραις, id est, quinque tantum diris obnoxii sunt isti, quemadmodum indicat epigramma Graecum, verum sexcentis, ut qui semper famelici, sordidique in ludis illis suis, in ludis dixi, imo ³ in φροντιστηρίοις vel pistrinis potius, ac carnificinis inter puerorum greges, consenscant laboribus, obsurdescant elamoribus, foetore paedoreque contabescant, tamen meo beneficio fit, ut sibi primi mortalium esse videantur. Adeo sibi placent, dum pavidam turbam, minaci vultu voceque territant: dum ferulis, virgis, lorisque conscindunt miseros, dumque modis omnibus suo arbitratu saeviunt, ⁴ asinum illum Cumanum imitantes. Interim sordes illae,

¹ *Aureum illum ramum.* Alludit ad ramum, quem duce Sibylla repperit Aeneas apud Virgilium, ad inferos descensurus, hunc interpretatur sapientiam.

² *Πέντε κατάραις.* Id est: *Quinque exsecrationibus, sive devotionibus.* Alludit autem ad Graecum epigramma, quod jocatur Grammaticis esse. Πέντε γένη, πέντε πτώσεις καὶ πέντε κατάραις. Id est: *Quinque genera, quinque casus, & quinque devotiones:* Ob quinque primos versus Homericos, quorum primus incipit α μῆνι, quod iram significat. Secundus εὐλομένην, quod *permissio* significat: habet & μυρία ἄλγιστα; id est, *innumeros dolores.* Tertius animas mittit ad inferos. Quartus, canum laniationem. Quintus, avium, & iram Jovis. Atque his auspiciis ingrediuntur suum munus. Epigramma autem est lib. 1. *Pallada* titulo hujusmodi:

Ἀρχὴ γραμματικῆς πεντάστιχος ἐστὶ κατάραις.
Πρῶτος μῆνι ἔχει, δεύτερος εὐλομένην.
Καὶ μετὰ δ' εὐλομένην, Δαναῶν πάλιν ἄλγιστα πολλά.
Ὁ τρίτος ψυχὰς εἰς αἴδη καταγεί.
Τὸ δὲ τετάρτῳ τὰ ἐλάττω, καὶ κύνας ἀργοί.
Πέμπτῃ, δαιμόνι, καὶ χόλος ἐστὶ Διός.
Πῶς δὲ γραμματικὸς δύναται μετὰ πέντε κατάραις,
Καὶ πέντε πτώσεις, μὴ μέγα πένθος ἔχειν.

Id est:

Principium Grammatices quinque versibus contenta est devotio. Primus iram habet, secundus permissio. Et post permissio Graecorum rursus dolores multos. Tertius animas in infernum deducit. Quartus autem, tractus, & canes veloces. Quintus avium, & ira est Jovis.

Quomodo igitur Grammaticus potest post quinque exsecrationes & quinque casus, non magnam lucum habere?

³ *In φροντιστηρίοις.* Aristophanes ἐν νεφέλαις, Socratis scholam vocat, φροντιστήριον, quasi dicas sollicitudinis locum, quod illic tristes ac cogitabundi federent. Et Socrates dicere consuevit φροντισσοί, hoc est, cogitatio, hoc dicto adhortans ad diligentem rei considerationem.

⁴ *Asinum illum Cumanum.* Is repertum leonis exuvium adaptarat

A *meramunditiae videntur, paedor & amaricinum olet, miserrima illa servitus regnum esse putatur, ut tyrannidem suam nolint cum 7 Phalaridis aut Dionysii imperio commutare. Sed longe etiam feliciores sunt, nova quadam doctrinae persuasione. Siquidem cum mera deliramenta pueris inculcent, tamen, Dii boni, quem non illi Palæmonem, quem non Donatum praese se contemnunt? idque nescio quibus praestigiis mire efficiunt, ut stultis materculis & idiotis patribus tales videantur, quales ipsi se faciunt. Jam adde & hoc voluptatis genus, quoties istorum aliquis 8 Anchisae matrem, aut voculam vulgo incognitam, in putri quapiam charta deprehenderit, puta 9 bubsequam, 10 bovinatorem aut 11 manticulatorem, aut si quis 12 vetusti faxi fragmentum, mutilis notatum litteris, alicubi effoderit: ô Jupiter, quæ tum exultatio, qui triumphi, quæ encomia, perinde quasi vel 13 Africam devicerint, 14 vel Babylonas ceperint. Quid autem cum frigidissimos & insulsißimos versiculos suos passim ostentant, neque desunt qui mirentur, jam plane 15 Maronis animam in suum pectus demigrasse credunt. At nihil omnium suavius, quam cum ipsi inter sese mutua talione laudant ac mirantur, vicissimque scabunt. Quod si quis alius verbulo lapsus sit, idque forte fortuna hic oculatior deprehenderit, 16 ἡρέκλεις, quæ protinus tragediæ, quæ digladiationes, quæ convitia, quæ invektivæ? Male propitios habeam omnes Grammaticos, si quid mentior. Novi quemdam πολυτεχνέτατον, Graecum, Latinum, Mathematicum, Philosophum, Medicum, καὶ ταῦτα βασιλικόν, jam sexagenarium, qui cæteris rebus omisiss, annis plus viginti se torquet ac discrutiat in Grammatica, prorsus felicem se fore ratus, si tam diu liceat vivere, donec certo statuatur, quomodo distinguendæ sint octo partes orationis, quod hactenus nemo Graecorum aut Latinorum ad plenum præstare valuit. Perinde quasi res sit bello quoque vindicanda, si quis conjunctionem facit dictionem ad adverbiorum jus pertinentem. Et hac gratia, cum totidem sint Grammaticæ quot Grammatici, imo plures: quandoquidem Aldus meus unus, plus quinquies Grammaticam dedit, hic nullam omnino quantumvis barbare aut moleste scriptam prætermittit, quam non evolvat, excutiatque: nemini non invidens, si quid quantumlibet inepte moliatur in hoc genere, misere timens, ne quis forte gloriam hanc præripiat, & pereant tot annorum labores. Utrum insaniam hanc vocare mavultis, an stultitiam? Nam mea quidem haud magni refert, modo fateamini meo beneficio fieri, ut animal omnium alioqui longe miserrimum, eo felicitatis evehatur, ut sortem suam neque 17 cum Persarum Regibus cupiat permutare. Minus mihi debent Poetæ, tametsi vel ex professio mea sunt facti.*

Tom. IV.

Ff 3

Etio-

corpori suo, atque ita leo creditus timebatur, donec quidam ex aurium prominentium indicio sensit asinum esse, deinde fuste contusus, ad stabulum reductus est.

E ⁵ *Amaricinum olet.* De compositione unguenti Amaricini, quod *sanfucinum* vocant, vide Dioscoridem, in primo. Hoc Plinius lib. 13. dicit, optimum fuisse in Cipro & Mytilenis, quod ibi sanfucus abundet.

⁶ *Tyrannidem suam.* Est omnino simulacrum tyranni *sevus*, ut fere sunt omnes ludi magistri, adeo ut Dionysius Syraculis expulsus, Corinthi ludum aperuerit literarium cum sine tyrannide vivere non posset, tam malus præceptor, quam fuerat Rex.

⁷ *Phalaridis.* Phalaris Agrigentinarum tyrannus, adeo crudelis, ut *phalaris* vocent, *duri* imperium.

⁸ *Anchisae matrem.* Ex Homero solent talia proponere, & facinus est ignorare quicquam hujusmodi.

⁹ *Bubsequam.* Hoc utitur Apulejus, pro eo, qui sequitur boves.

¹⁰ *Bovinatorem.* Bovinari veteres dicebant *tergiverari in causa*: & bovinator, *tergiverator*. Cujus meminit Aulus Gellius.

¹¹ *Manticulatorem.* Festus ostendit olim manticulari dictum fuisse, pro clanculum suffurari.

F ¹² *Vetusti faxi fragmentum.* Sunt qui adeo superstitiose venerantur antiquitatem, ut rudera quoque tantum non adorent, & putria saxa, quamquam moderatum antiquitatis studium in laude ponendum est.

¹³ *Africam devicerint.* Quod longo ancipitique bello, vix tandem Scipionum maxime auspiciis devicta sit a Romanis.

¹⁴ *Vel Babylonas.* Proverbiale est apud Lucianum. Hanc opulentissimam urbem cepit Darius opera Zopyri.

¹⁵ *Maronis animam.* Alludit ad id quod Ennius somniavit, animam Homeris in suum demigrasse corpus. Quod notans Persius, ait: *Nec in bi-cipiti somniasse Parnaso Memini, ut repente sic Poeta prodiret.*

¹⁶ *ἡρέκλεις.* Id est: O Hercules. Est autem vox abominantis, quod Hercules soleat in malis opitulari. Unde & ἀποτρόπαιον vocant.

¹⁷ *Cum Persarum Regibus.* Quod de horum opulentia prodigiosa quædam ferebantur. Horatius: *Persarum vigui Rege beavior.* Et, *Persicos odi puer apparatus.*

1 U2

tionis, quippe liberum genus, ¹ ut habet proverbium, quorum omne studium non alio pertinet, quam ad demulcendas stultorum aures, idque meris nugamentis, ac ridiculis fabulis. Et tamen his freti dictu mirum, ut cum sibi polliceantur immortalitatem, & Diis parem vitam, tum aliis eandem promittant. Huic ordini præ cæteris familiaris ² φιλαυτία καὶ κολακία, nec ab ullo mortalium gene-

re color neque simplicius, neque constantius. Porro Rhetores, quamquam nonnihil illi quidem prævaricantur, ³ colliduntque cum Philosophis, tamen hos quoque nostræ factionis esse, cum alia multa, tum illud in primis arguit, quod præter alias nugas, tam accurate, tam multa ⁴ de jocandi ratione conscripserunt. Atque adeo stultitiam ipsam inter facetiarum species numerat, quisquis is fuit, qui ⁵ ad Herennium dicendi artem scripsit: Quodque apud Quintilianum, hujus ordinis longe principem, caput est de risu, vel Iliade prolixius: tantumque stultitiæ tribuunt, ut sæpenumero quod nullis argumentis dilui possit, ⁶ risu tamen eludatur. Nisi & si quis hoc arbitretur ad Stultitiam non pertinere, ridiculis dictis excitare cachinnos, idque arte. Hujus farinae sunt & isti, qui libris edendis famam immortalem aucupantur. Hi cum omnes mihi plurimum debent, tum præcipue qui meras nugas chartis illinunt. Nam qui erudite ad paucorum doctorum judicium scribunt, quique ⁷ nec Persium, nec Lælium judicem recusant, mihi quidem miserandi magis, quam beati videntur, ut qui sese perpetuo torqueant: addunt, mutant, adimunt, reponunt, repetunt, recidunt, ostendunt, ⁸ nonnumquam in annum premunt, nec umquam sibi satisfaciunt, ac futile præmum, nempe laudem, eamque per paucorum, tanti emunt, tot vigiliis, ⁹ somnique, rerum omnium dulcissimi, tanta

¹ Ut habet proverbium. Τὸν ποιητῶν καὶ ζωγραφῶν ἀνύδυνον γένος. Id est: Poetarum & pictorum liberum genus. Meminit Lucianus, Item Horatius:

--- Pictoribus atque Poetis,
Quidlibet audendi semper fuit æqua potestas.

² Φιλαυτία καὶ κολακία. Φιλαυτία, id est, amor sui, quod fere sibi ipsis placent: κολακία, id est, adulatio, quod palam adfidentur his quos laudant, & ex nebulonibus spurcissimis Deos nonnumquam faciunt.

³ Colliduntque. Admiscent enim hi nonnihil Philosophiæ, velut Fabius & Cicero.

⁴ De jocandi ratione. In Oratore Ciceronis, plurima traduntur de facetia, apud Quintilianum de risu.

⁵ Ad Herennium. Stilus indicat non esse Ciceronis, & alia quædam argumenta. Is igitur quisquis fuit, lib. 1. tradens quibus modis succurrendum est, quoties iudex defessus est audiendo, plurimas jocandi species attingit, & inter cæteras ponit stultitiam.

⁶ Risu tamen eludatur. Ut Cicero deprehensus in mendacio, quod domum emisset, quam negaverat se emturum, elusit ad hunc modum, ut diceret, *Esse sapientis patrisfamilias, dissimulare quod velit agere.*

⁷ Nec Persium nec Lælium. Hos iudices velut doctos recusat Lucilius, qui jocatur se Tarentinis & Consentinis, velut crassis hominibus scribere. Lege præfationem Ciceronis, in lib. 1. de Finibus bonorum & malorum.

⁸ Nonnumquam in annum premunt. Alludit ad illud Horatianum:

--- Nonnumquam prematur in annum.

⁹ Somni rerum omnium dulcissimi. Nam id epithetum Poëtæ somno frequentissime tribuunt, ut Theocritus in Europa:

Ἵππος ὅτε γλυκύναι μέλιτος βλεφάρων ἐφίζων.

Id est:

Somnus quando dulcior melle palpebris insedit.

A jactura, tot sudoribus, tot crucibus. Adde nunc valetudinis dispendium, formæ perniciem, lippitudinem, aut etiam cæcitatem, paupertatem, invidiam, voluptatum abstinentiam, senectutem præproperam, mortem præmaturam, & si qua sunt alia ejusmodi. Tantis malis sapiens ille redimendum existimat, ut ¹⁰ ab uno aut altero lippo probeatur. At meus ille scriptor, quanto delirat felicius, dum nulla lucubratione, verum utcumque visum est animo, quidquid in calamum incidit, vel somnia sua, statim litteris prodit, levi dumtaxat chartarum jactura, non ignarus futurum, ut quo nugaciores nugas scripserit, hoc a pluribus, id est, stultis & indoctis omnibus probeatur. Quid enim est negotii, treis illos doctos, si tamen ea legerint, contemnere? Aut quid valebit, tam paucorum sapientum calculus, in tam immensa reclamantium turba? sed magis etiam sapiunt, qui aliena pro suis edunt, & ¹¹ alieno magnoque partam labore gloriam, verbis in se transmovent, hoc videlicet freti, quod arbitrentur futurum, ut etiam si maxime ¹² coarguantur plagii, tamen aliquanti temporis usuram sint interim lucrifacuri. Videre est operæ pretium, quam hi sibi placent, cum vulgo laudantur, cum digito ostenduntur in turba, ¹³ ὅς τις ἐστὶν ὁ δεινὸς ἐκείνος, cum apud bibliopolas prostant, cum in omnium paginarum frontibus leguntur tria nomina, ¹⁴ præsertim peregrina, ¹⁵ ac magicis illis similia. Quæ, per Deum immortalem, quid aliud sunt quam nomina? Deinde quam a paucis cognoscenda, si mundi vastitatem respicias: tum a quanto paucioribus laudanda, ut sunt etiam indoctorum ¹⁶ diversa palata. Quid quod ea ipsa nomina non raro confinguntur, aut e priscorum libris adoptantur? Cum alius sese ¹⁷ Telemachum, alius Stelenum aut Lærtem, hic Polycratem, ille Thrasymachum sese nominari gaudet: ut nihil jam referat, etiam si chamæleonti aut cucurbitæ, sive quemadmodum solent Philosophi loqui, ¹⁸ alpha aut beta librum inscribas. Illud autem lepidissimum, cum mutuis epistolis, carminibus, encomiis sese vicissim laudant, stulti stultos, indoctos indocti. ¹⁹ Hic illius suffragio discedit Alcaeus, ille hujus Callimachus: ille huic est M. Tullio superior, hic illi Platone doctior. Nonnumquam etiam ²⁰ antagonistam quærun, cujus æmulatione famam augeant. Hinc ²¹ scinditur incertum studia in contraria vulgus, donec uterque dux re bene gesta victor discedit, uterque triumphum agit. Rident hæc sapientes, ut, veluti sunt, stultissima. Quis enim negat? Sed interim meo beneficio suavem vitam agunt, ne cum Scipionibus quidem suos triumphos commuta-

¹⁰ Ab altero lippo. Quod lippiant fere impendio studiosi. Ita Horatius: *Namque pila crudis inimicum est ludere lippis.*

¹¹ Alieno magno. Retulit Terentii verba ex Eunuchio.

¹² Coarguantur plagii. Plagium est furti genus, quoties abducuntur aliena mancipia, aut liberi: id qui faciunt, plagarii vocantur.

¹³ ὅς τις ἐστὶν ὁ δεινὸς ἐκείνος. Id est: *Hic est admirandus ille.* Id olim joco tortum est in Demosthenem, gloriæ cupidissimum, ὅς τις ἐστὶν ὁ Δημοσθένης, id est, *hic est ille Demosthenes:* At Diogenes ostendit illi medio digito porrecto. Persius:

At pulcrum est digito monstrari & dicier, hic est.

Et Horatius:

Quod monstror digito prætereuntium.

In eundem Demosthenem jactatum est carmen illud Homeri:

Δεινὸς ἀνὴρ τάχα λυκεῖ καὶ ἀναιτίων αἰτίωντο.

Id est:

Difficilis vir facile est infontem accusaverit.

¹⁴ Præsertim peregrina. Fastidiunt enim Christiana nomina, sed jam Hercules, Hannibales vocari gaudent.

¹⁵ Ac magicis illis. Nam magi Hebraicis aut Arabicis, & quam possunt peregrinis utuntur verbis, quo magis miretur vulgus.

¹⁶ Diversa palata. Non omnibus idem placet cibus, ita non idem stilus omnibus. Horatius:

*Tres mihi convivia prope dissensire videntur,
Poscentes vario, multum diversa palato.*

¹⁷ Telemachum, alius. Vide ut data opera caverit, ne alicujus famam læderet. Hic poterat nominare quosdam & locos requirebat, tamen de industria posuit nomina, quæ nullus adhuc Scriptorum hujus temporis usurpavit.

¹⁸ Alpha & beta. Per litteras demonstrat sæpenumero & Aristoteles, & maxime Mathematici, [qui illi pro numeris interdum, interdum pro signis utuntur.]

¹⁹ Hic illius suffragio. Alludit ad illam Horatianam fabulam de duobus fratribus, altero Rhetore, altero Jureconsulto, qui mutuo se laudabant in causis agendis. Ita Poëta Poëtæ adulari. *Discedo*, inquit, *Alcaeus puncto illius, ille meo quis? Quis nisi Callimachus?*

²⁰ Antagonistam. Ἀνταγωνιστής, est concertator, sive adversarius in certamine. Hic Erasmus videtur divinaſe Leos, Latomos ac Stunicas suos exoriturus.

²¹ Scinditur incertum. Versus est Virgilianus. Studium vocat hic favorem.

¹ Sisyphus

mutuari. Quamquam docti quoque interim dum hæc magna cum animi voluptate rident, & aliena fruuntur infania, non paulum mihi debent & ipsi, quod inficiari non possunt, nisi sint omnium ingratiissimi. Inter eruditos Jureconfulti sibi vel primum vindicant locum, neque quisquam alius æque sibi placet, dum 1 Sisyphi saxum assidue volvunt, ac sexcentas leges eodem spiritu contexunt, nihil refert quam ad rem pertinentes, dumque glossæmatis glossæmata, opiniones opi-

nionibus cumulantes, efficiunt ut studium illud omnium difficillimum esse videatur. Quidquid enim laboriosum, idem protinus & præclarum existimant. Adjungamus his Dialecticos ac Sophistas, hominum genus quovis 2 ære Dodonæo loquacius, ut quorum unusquisque cum vicinis delectis mulieribus garrulitate decertare possit, feliciores tamen futuri, si tantum linguaces essent, non etiā rixosi, adeo ut, de lana caprina pertinacissime digladiantur, & 4 nimium altercando plerumque veritatem amittant. Hos tamen sua philantia beatos reddit, dum 5 tribus instructi syllogismis incunctanter audent quavis de re, cum quovis manum conferere. Cæterum pertinacia reddit invictos, 6 etiamsi Stentorem opponas. Sub hos prodeunt Philosophi, barba pollioque verendi, qui se solos sapere prædicant, reliquos omnes mortales,

1 *Sisyphi saxum.* Apud inferos magno conatu Sisyphus saxum volvit in summum montem, id rursus devolvitur in imam vallem, illeque rursus in montem tollit. [De quo Ovidius, lib. 3. *Metam.*] Ita quidam Jureconfulti mittunt nos ad aliquam legem: Ad eam ubi ventum est, & nihil inventum, remittunt nos ad superiorem legem, atque ita lectorem Sisyphio labore exercent.

2 *Ære Dodonæo loquacius.* In oraculo Jovis Dodonæo, locus erat undique septus æreis lebeubus ita compositus, ut unus motus moveret proximum, & is item proximum, sicque sonitu per successionem obambulante in orbem, multo tempore durabat tinnitus. Unde proverbium dictum in querulos: & quavis pusilla de re verba sine fine facientes. Qui plura volet cognoscere, legat Erasmi Chiliades, in quibus copiosius explicatur. Illud obiter annotandum, pueriliter lapsum Franciscum Picum in commentariolis illis, quæ scripsit in hymnum suum, de *Trinitatis laude*. Admiratur enim quosdam interpretari de loquacibus: Cum Suidas testetur dici solitum, *περί τῶν μικρολογούντων*, arbitrans *μικρολογεῖν*, idem esse, quod *paucula loqui*, cum significet de re pusilla verba facere, quod est sordidum & parcorum, quos minima quæque movent. Stephanus in dictione *Δωδώνη* palam interpretatur de loquacibus. Sic enim ait, *Ἐστὶ δὲ καὶ παροιμία Δωδωναίων χαλκίων, ἐπὶ τῶν πολλὰ λαλούντων, ἢ ὅτι τὸ χαλκίον πληττομένον ἤχει ὑπὸ μάστιγι, ἢ ὅτι τῇ βίᾳ τῶν ἀνέμων ἤχει, ἀφ' ἧς παροιμία.* Id est: Est autem proverbium, DODONÆUM ÆS, de multis loquentibus, vel quod æs, dum percussus a flagello, sonat: vel quod ventorum violentia sonat, a quo proverbium.

3 *De lana caprina.* Proverbium pro renihili, simile illi, De asini umbra. Horatius, *Rixantur de lana saepe caprina.*

4 *Nimium altercando.* Mimis est Publianus, quem citant inter cæteros Aulus Gellius & Macrobius: *Nimium altercando veritas amittitur.*

5 *Tribus instructi.* Tres posuit, pro paucis, ut illud apud Terentium: *Tria hodie non commutabitis verba.*

6 *Etiamsi Stentorem.* Hunc inducit Homerus clamosissimum, ut vox illius esset tanta, quanta quinquaginta hominum. Unde *Iliados* o.

*Στέντορι ἰσαμένη μεγαλύτερι χαλκιοφώνῳ,
Ὅς τόσων ἀνδρῶν, ὅσοι ἄλλοι πενήκοντα.*

Id est:

*Stentori assimilis magnanimo aneam vocem habenti,
Qui tantum clamavit, quantum alii quinquaginta.*

Unde Juvenalis:

Clamas, ut Stentora vincere possis.

7 umbras volitare. Quam vero suaviter delirant, cum innumerabiles ædificant mundos, dum Solem, dum Lunam, Stellas, Orbes, tamquam pollice filove metiuntur, dum

C Fulminum, Ventorum, Eclipsium ac cæterarum inexplicabilium rerum causas reddunt, nihil usquam hæsitantes, perinde quasi naturæ rerum architectrici fuerint a secretis, quasve e Deorum consilio nobis advenerint: quos interim Natura cum suis conjecturis, magnifice ridet. Nam nihil apud illos esse comperti, vel illud satis magnum est argumentum, quod singulis de rebus inexplicabilis inter ipsos est digladiatio. Ii cum nihil omnino sciant, tamen omnia se scire profitentur: cumque se ipsos ignorent, neque forsam aliquoties, aut saxum obvium videant, vel 8 quia lippiunt plerique, vel quia peregrinantur animi, tamen ide-

7 *Umbras volitare.* Homerus, *Odyssea* x. scribit, solum inter Manes Tiresiam sapere, cæteros umbras volitare. Unde Circe ad Ulysssem de Tiresia loquens, sic ait:

*Τῷ τε Φρήνης ἔμπεδοί ἐσσι
Τῷ καὶ τιθεῖσθαι νόον πόρε Περσεφόεια,
Οἷω πίπτεσθαι τοὶ δὲ σκυιάι αἰσσοῦσι.*

Id est:

*Hujus mens firma est,
Huicque mortuo mentem dedit Persephone,
Ut solus sapere possit, alia autem umbra volitant.*

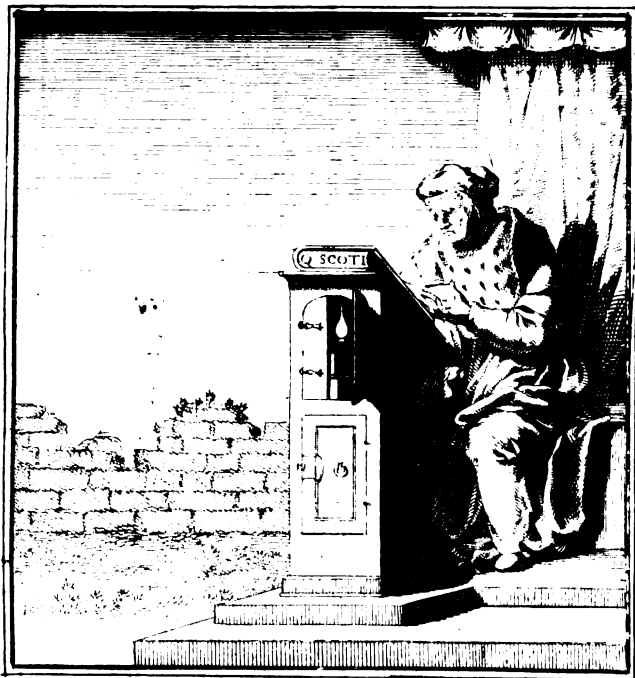
8 *Quia lippiant.* Nimium ob studium. Animus autem peregrinatur, dum intenti cogitationibus non sumus apud nos. Horatius:

Dum peregre est animus sine corpore velox.

Alludit ad duas fabellas, alteram de Philosopho, dum contemplatur astra in foveam lapso, quem anus irrisit, quod conaretur videre quod esset in cælis, cum quod ante pedes esset, non videret. Alteram de Astrologo, qui revertens a coena, impegit in saxum, e pariete prominens, cujus meminit Joannes Campanus.

1 *Quid-*

as, universalis, formas separatas, primas materias, 1 quidditates, ecceitates videre se prædicant, res adeo tenues, ut neque Lynceus, opinor, possit perspicere. Tum vero præcipue profanum vulgus adspersantur, quoties triquetris, & tetragonis, circulis, atque huiusmodi picturis Mathematicis, 2 aliis super alias inductis, & 3 in labyrinthi speciem confusis, præterea litteris velut in acie dispositis, ac subinde alio atque alio repetitis ordine, 4 tenebras offundunt imperitioribus. Neque desunt ex hoc genere qui futura quoque prædicant consultis astris, ac miracula plusquam magica polliceantur, & inveniunt homines fortunati, qui hæc quoque credant. Porro Theologos silentio transire fortasse præstiterit, 5 καὶ ταύτην καμαρίναν ἢ κινεῖν, 6 nec

hanc anagyrim tangere, utpote genus hominum mire superciliosum atque irritabile, ne forte turmatim sexcentis conclusionibus adorianur, & 7 ad palinodiam adigant, quod si recusem, protinus *hæreticam* clamitent. Nam illico solent hoc terrere fulmine, si cui sunt 8 parum propitii. Sane quamquam non alii sunt, qui minus libenter agnoscant meam in se beneficentiam, tamen hi quoque non mediocribus 9 nominibus obstricti sunt, dum felices sua Philautia perinde quasi ipsi tertium incolant cælum, ita reliquos mortaleis omneis ut humi reptantes pecudes, e sub-

1 Quidditates, ecceitates. Hæc sunt portenta verborum a recentioribus Theologis excogitata.

2 Aliis super alias. Hoc imitatus est ex Icaromenippo Luciani, sicut alia nonnulla.

3 In labyrinthi. Dicuntur & picturæ quædam labyrinthi, lineis ita circumductis, ut non sit exitus. Notat autem figuras Astrologorum.

4 Tenebras offundunt. Hinc palam est, hoc loco reprehendi eos, qui figuris his docendi causa utuntur: sed in hoc ut res difficilior cognitu videatur ut solent indocti ostentatores, aut certe molesti. Quorum enim attinet rem per se facilem huiusmodi difficultatibus involvere. Ita ut fecit Rabanus suis literariis figuris.

5 Καὶ ταύτην καμαρίναν ἢ κινεῖν. Id est: Et hanc camarinam non mouere. Camarina palus erat, pestilenti exhalatione noxia civitati proxima. Consultus Apollo num eam deberent siccare, respondit, μὴ κινεῖν τὴν καμαρίναν, id est, ne mouere Camarinam. Post, obliuiscens, desiccavit, & cessavit quidem pestis, sed hostes per eam ingressi, populati sunt civitatem. Ita Servius, sed copiosius super hac re, in *Chiliadibus suis*, Erasmus. Neque vero quisquam iniquius interpretetur hic notari vere Theologos, cum id habeant compertum, Erasmum omnibus quidem favere studiis, nulli tamen magis quam Theologorum, in quo totus noctes dieque versatur. Notantur autem quidam crassi Theologi, & nihil minus quam Theologi, qui vel ineptas quæstiunculas confectantur vel arroganter magis quam pie docti sunt, id quod paulo post ex ipsius verbis palam fiet.

6 Nec hanc anagyrim. Quidam anagyrim herbam putant, quæ contractata, pessime oleat, quam Dioscorides, lib. 3. sic describit: Ἀνάγυρις θάμνος ἐστὶ φύλλοις καὶ ῥάβδοις προσεμφορὴς ἄγνη. Δένδρωδης βαρύστροφος ἰσχυρῶς, ἀνθος κράμβη ἰοικός. Id est: Anagyris frutex est, foliis & virgibus assimilis agno, arbori similis, odore vehementer gravi, florem habet cramba similem.

7 Ad palinodiam. Παλινωδία, recantatio, cum diversa oratione corrigimus superiorem.

8 Parum propitii. Propitios vocamus Deos aut parentes, cum irati non sunt, sed bene volunt. Est autem mirum supercilium quorundam Theologorum: nam de doctis & bonis non loquor, qui nihil non definiunt, ut qui ulli decretorum refragetur, aut ullum verbum commutat statim odiosum illud nomen *hæretici* occlamant, cum palam sit, nullum hominum genus longius abesse a vera Christi doctrina.

9 Nominibus obstricti. Nomina vocat titulos debitorum, & quidem eleganter.

limi despiciunt, ac prope commiserantur, dum tanto magistralium definitionum, conclusionum, 10 corollariorum, propositionum 11 explicitarum & implicitarum agmine septi sunt, tot exuberant 12 κρησφύγετοις, ut nec 13 Vulcaniis vinculis sic possint irretiri, quin 14 elabantur

distinctionibus, quibus nodos omneis adeo facile secant, ut non 15 Tenedia bipennis melius, tot 16 nuper excogitatis vocabulis, ac prodigiosis vocibus scatent. Præterea dum 17 arcana mysteria suo explicant arbitrato, qua ratione conditus ac digestus sit mundus. Per quos canales labes illa peccati in posteritatem derivata sit: quibus modis, qua

10 Corollariorum. Corollarium Latini vocant *austarium* illud quod præter debitum additur, dictum a coronis. Nam si in ludis placuissent actores, adiciebantur eis præter coronam promissam, parvæ corollæ quas corollaria vocabant. Sophistæ capiunt corollarium pro propositione, quam ex aliis conclusionibus inferunt.

11 Explicitarum & implicitarum. His verbis utuntur illi, putidis profecto nimium ac molestis auribus ingenuis. Explicatas exigunt ab omnibus Christianis, implicitas ab eruditis.

12 Κρησφύγετοις. Κρησφύγετον Græci vocant, *suffugium*, a Creta & fuga composita dictione, de quo Suidas sic ait: Κρησφύγετα τὰ πρὸς τῶς χειμῶνας τεία, καὶ ὀχυρώματα καὶ καταφυγή. Οἱ δὲ φασι, ἐπὶ τῶς Κρηταίσις οἱ ἠσιῶνται, ἅμα Μίνω τῷ βασιλεὶ θαλασσοκρατῶντας, ἐφυγον εἰς σπήλαια τινὰ, ὅθεν ἐκείνα ἀπομαρτάνουσι Κρησφύγετα. Id est: Cressphygeta sunt qua contra aëris frigiditatem angusta sunt, & munitiones, & refugium. Nonnulli autem dicunt, quod Cretenses simul cum Minos Rege, maris imperium tenentes ceteri insulares fugerunt in speluncas, unde illa vocata sunt Cressphygeta.

13 Vulcaniis vinculis. Apud Homerum Vulcanus obsepsit thorum suum vinculis adamantinis & inevitabilibus, quibus Martem & Venerem irretivit. Quæ Homerus, *Odyssæa* 9. sic describit:

Βῆρ' ἱμὲν ἐς χαλκῆϊνα, κακὰ φρεσὶ βυσσοδομήϊνα,
Ἐν δ' ἴθι' ἀκροβότῳ μίγαι ἀκρόνα, κόπτι δὲ δεινὰς,
Ἀρήκτους, ἀλύτους, ὅφρα ἱμπεδὸν αὐτὸ μίνοιον.
Αὐτὰρ ἐπειδὴ τῷδε δόλον κεχολωμένος ἄρει.
Βῆρ' ἱμὲν ἐς θάλαμον, ὅτι φίλῳ δέμῳ ἄπειτο.
Ἀμφὶ δ' ἄρ' ἱρμίσσιν χεῖς δέσματα πύκλω ἀπάντη,
Πολλὰ δὲ καὶ καθύπερθε μελαδρόφῃ ἐκείχοντο.
Ἦν' ἀράχνη λεπτὰ τὰς ἀκτὺς εἰδὲ ἰδοίτο,
Οὐδὲ θεῶν μακάρων.

Id est:

Propter tui in officinam, mala profunda mente struens, suoque loco incudem imposuit, excuditque vincula infrangibilia, insolubilia, ut firma manerent: sed postquam fabricavit dolum, iratus Marti, tui in thalamum, ubi chara cubilia positaverant circumque sulcra fudis vincula, in circuitu ubique. Multa autem & superius per domum effusa fuerunt, tanquam aranea tenues, quas nullus videret, ne Deorum quidem quisquam.

14 Elabantur distinctionibus. Apte dixit, elabantur. Elabatur enim qui captus erat. Quid est enim quod distinctionibus solvi non possit?

15 Tenedia bipennis. Proverbium est in eos, qui statim ac facile rem expediunt, Τενεδίος πέλεκυς, a securi Tenedia, qua statim occidebatur, qui in causa victus fuisset: sed de hoc copiosius in *Chiliadibus*.

16 Nuper excogitatis vocabulis. Quæ nec apud Ethnicos reperiuntur, ut *sorteitas*, *quidditas*, *qualificatio*, *ecceitas*, *annihilare*, *transsubstantiare*, atque id genus sexcenta.

17 Arcana mysteria. Ludit Moria: tamen ut serio loquamur, veteres illi Theologi, qui vere Divinas litteras imberant, & sapiebant eas, non solum intelligebant de rebus huiusmodi, & pauca tradiderunt, & non sine reverentia. Denique coacti disputationibus Hæreticorum. Nunc miro supercilio definimus omnia, non solum quid sit, sed quibus modis id fieri possit, aut factum sit. Veteres tantum crediderunt peccatum defluxisse ab Adam, nunc quam putide disputant de modo defluendi, quasi vero quidquam hoc pertineat ad Christianam pietatem, aut Christi mysteria, quæ magis sunt adoranda, quam excutienda sophisticis argutis.

qua mensura, quantulo tempore in Virginis utero sit absolutus Christus, quemadmodum ¹ in synaxi accidentia subsistant sine domicilio. Sed hæc protrita. Illa demum magnis & ² illuminatis, ut vocant, Theologis digna putant, ad hæc si quando incidunt, expurgantur. ³ Num quod instans in generatione divina? Num plures in Christo filiationes? Num possibilis propositio, ⁴ Pater Deus odit filium? Num Deus potuerit ⁵ suppositare mulierem, num Diabolum, num asinum, num cucurbitam, num silicem? Tum quemadmodum cucurbita fuerit concionatura, editura miracula, figenda cruci. Et, quid consecrasset Petrus, si consecrasset eo tempore, quo corpus Christi pendebat in cruce? Et, num eodem tempore Christus homo dici potuerit: & num post resurrectionem edere aut bibere fas sit futurum, jam nunc famem sitimque præcavent. Sunt innumerabiles ⁶ λεπτολεσχίαι, his quoque multo subtiliores, de ⁷ instantibus, de notionibus, de relationibus, de ⁸ formalitatibus, de quidditatibus, ⁹ eccieitatibus, quas nemo possit oculis adsequi, nisi tam ¹⁰ Lynceus, ut ea quoque per altissimas tenebras videat, ¹¹ quæ nusquam sunt. Adde nunc his ¹² γνώμας illas, adeo παραδόξους, ut illa Stoicorum oracula, quæ paradoxa vocant, crassissima præ his videantur, & circumforanea, velut ¹³ levius effecrimen, homines mille jugulare, quam semel in die Dominico calceum pauperi consuere. ¹⁴ Et potius esse committendum, ut universus orbis pereat una cum victu & vestitu, quod ajunt, suo, quam unicum quantumlibet leve mendacium dicere. Jam has subtilissimas subtilitates subtiliores etiam reddunt tot Scholasticorum viæ, ut citius e ¹⁵ laby-

¹ In synaxi. Quod Latine dicere possis, conjunctionem, sive coagmentationem, aut conciliationem, ita vocat Dionysius, quam nos vocamus eucharistiam, quod hoc mysterio repræsentetur humana conjunctio, & ut ita dicam, unitas Christianorum.

² Illuminatis, ut vocant. Tribuunt illuminato Theologo, nonnihil supra Romanum Pontificem aut etiam Concilium.

³ Num quod instans. Quot locis divus Paulus deterret ab hujusmodi quæstionibus, quæ nihil conferant ad pietatem, sed magis gignant lites & rixas, sapientiam solum, & scholam, ut ait Augustinus, Diaboli. Quo magis admiror, esse Theologos, quibus nihil aliud placeat.

⁴ Pater Deus odit filium. Dic mihi, candide lector, etiam si vera sint quæ super his disputantur, quæso, cujus piæ aures non ab istis abhorreant? Et tamen his absurdiora plurima disputantur a quibusdam, non solum in scholis publicis, verum etiam apud plebem in concionibus. Deplorenda magis sunt hæc, quam ridenda.

⁵ Suppositare. Et illud unum est e verbis illorum factitius, pro eo quod est, suppositum sive personam assumere, quam Græci nonnumquam vocant ὑποτάσσειν.

⁶ Λεπτολεσχίαι. Id est, subtilia nugamenta, vox est composita a λεπτός, quod tenuis est, & λεσχία, quod nugæ significat. Aristophanes Philosophos de minutulis quibusdam rebus disputantes, λεπτολεσχίαι, & λεπτολόγους vocavit in νεφέλαις, quo nomine, ut digni sint, sedulo nostri Philosophi, & Theologi operam navant. Philostratus Apollonium tamquam verum Philosophum dicit, οὐδὲ λεπτολογία δὲ δακτύλιος τὸς λόγους. Id est, Neque de tenuibus illis nugis habuisse orationes.

⁷ Instantibus. De illis instantibus loquitur, quæ Scotistæ ponunt in generatione divina. Porro id quod in lineis punctum, in motu mutatum esse, id in tempore, instans, dicunt esse. Et Scotus dist. 2. lib. 2. ponit instans unam illarum quatuor mensurarum, qua dicit mensurari mutationes instantaneas.

⁸ Formalitatibus & quidditatibus. Formalitates eas vocant, quæ recipiuntur in subjecto, quidditates autem quæ recipiunt.

⁹ Eccieitatibus. Somniant etiam λεπτολόγοι nostri quasdam differentias individuales & individuationes, quarum Thomas, secundi scripti, dist. 3. principium esse vult materiam & quantitatem, cui Scotus super eadem distinct. refragatur. Atque ita diversa somniant somnia. Has differentias quidam eccieitates, quidam forteitates vocant, portenta inaudita monstrosi & inauditis vocibus appellantes.

¹⁰ Lynceus. Hic unus Argonautarum fuit, tam acuto præditus visu, ut ipsos visu penetraret parietes, quo nostri Sophistæ longe sunt oculatiores, quippe qui ea vident, quæ sunt nusquam.

¹¹ Quæ nusquam sunt. Nam neminem, opinor, tam bardum esse, qui harum nugarum aliquid esse putet, & tamen mirum est, quam nihil aliud quam de secundis intentionibus, naturis communibus quidditatibus, respectibus, eccieitatibus, atque id genus aliis sexcentis, his nugacioribus nugis disputent. Cumque hæc monstra somniant, subtiles sibi videntur, gravique supercilio eos qui his contemnis, ad ipsas res penetrant, præ se contemnunt.

¹² Γνώμας. Id est, sententias, quas παραδόξους vocat, id est, inopinatas.

¹³ Levius esse crimen homines. Sic enim dicunt, propterea quod alterum immediate est contra Deum, alterum immediate contra proximum. Argutior profecto ratio quam quam Christus, crassius videlicet Theologus, potuerit intelligere, cum bovem proximi in foveam prolapsam, etiam in sabbato extrahi voluerit.

¹⁴ Et potius esse committendum. De hac re vide in decretis canonicis xxii. quæst. ii. ne quis arbitretur, & in sententiis, lib. 3. distinct. 38. ubi ex Augustini sententia dicitur, quod perfectus, pro vita alicujus, non debet mentiri, sed verum occultare: ac si longe aliud esset verum occultare, & mentiri.

¹⁵ Labyrinthis. Labyrinthi, loca erant viarum ambagibus adeo inflexa, ut qui intrasset, exitum in eis invenire non posset, qualia quatuor fuisse memorantur.

A rinthis temet explices, quam ex involucriis ¹⁶ Realium, ¹⁷ Nominalium, Thomistarum, Albertistarum, Occanistarum, Scotistarum, & nondum omneis dixi, sed præcipuas dumtaxat. In quibus omnibustantum est eruditionis, tantum difficultatis, ut existimem ipsis Apostolis ¹⁸ alio spiritu opus fore, si cogantur hisce de rebus cum hoc novo Theologorum genere conferere manus. Paulus fidem præstare potuit, at idem cum ait: *Fides est substantia rerum sperandarum, argumentum non apparentium*: parum ¹⁹ magistraliter definivit. Idem ut caritatem optime præstitit, ita parum Dialectice vel dividit, vel finit, in priore ad Corinthios epistola, cap. 13. Ac pie quidem illi consecrabant synaxim, & tamen rogati ²⁰ de termino a quo, & termino ad quem: de transubstantiatione: de modo quo corpus idem sit in diversis locis: de differentia, qua corpus Christi est in cælo, qua fuit in cruce, qua in sacramento synaxeos: quo puncto fiat transubstantiatio, cum oratio per quam ea fit, ut quantitas discreta sit in fluxu, non pari, sicut opinor, respondissent acumine, quo ²¹ Scotidæ differunt hæc, ac definiunt. Noverant illi Jesu matrem, sed quis eorum tam Philosophice demonstravit, quomodo fuerit ab Adæ macula, præservata, quam nostri Theologi? Petrus accepit claves, & accepit ab eo, qui non committat indigno, & tamen intellexerit, nescio, certe nusquam attigit subtilitatem, quomodo ²² scientiæ clavem habeat is quoque, qui scientiam non habeat. Baptizabant illi passim, & tamen nusquam docuerunt, quæ sit ²³ causa formalis, materialis, efficiens, & finalis baptismi, nec ²⁴ characteris debilis, & indelebilis apud hos ulla mentio. Adorabant quidem illi, sed in Spiritu, nihil aliud sequentes, quam illud Evangelicum, spiritus est Deus, & eos qui adorant eum in spiritu & veritate oportet adorare. Verum haud apparet eis tum fuisse revelatum, ²⁵ una eademque adoratione adorandam imagunculam ²⁶ carbone delineatam in par-

Tom. IV.

Gg

riete,

¹⁶ Realium. Hi ponunt universalis esse res distinctas a singularibus, quantitatem a re quanta, respectus a fundamentis & terminis. Unde ad saltum pulicis totum mundum dicunt moveri.

¹⁷ Nominalium. Hi dicunt universalis nihil aliud esse, quam terminos.

¹⁸ Alio spiritu. Sophistico videlicet & mundano, quem se habere negat, sic ait: *Ἡμεῖς δὲ ἃ τὸ πνεῦμα τῷ νόμῳ ἡλάβομεν, ἀλλὰ τὸ πνεῦμα τῷ Θεῷ*. Id est: Nos enim non spiritum mundi accepimus, sed spiritum Dei.

¹⁹ Magistraliter definivit. Alludit ad glossema illud quod est in principio Decretalium, asserens definitionem fidei, a Paulo datam, non esse bonam, tum quod conveniat spei, quæ etiam est substantia rerum sperandarum, tum quod tantum loquatur de futuris. Diffinit autem magistraliter fidem sic, *Fides est voluntaria certitudo absentium infra scientiam*, & supra opinionem constituta.

²⁰ De termino a quo. Hujusmodi nunc nostri Theologi tractant, super 14. distinctionem, quæ plurimum habent contentiois, & pietatis nihil.

²¹ Scotidæ. Sic vocavit Scotistas, alludens ad Juvenalem, qui Stoicos vocavit Stoicidas:

Egerunt trepidi, vera ac manifesta facientem Stoicidas.

²² Scientiæ clavem habeat. Hoc constanter affirmant, super distinct. 18. lib. 4. Nam clavem scientiæ dicunt, non aliquam actualem aut habitualem scientiam, ut verbis eorum loquar, aut ullam discretionem, sed solam auctoritatem & potestatem discernendi, quam Scotus dicit posse esse in eo, qui omni scientia & discretionem vacat, & si is, qui collegit sententias, clavem scientiæ vocat scientiam discernendi.

²³ Causa materialis baptismi. Nam in singulis sacramentis causas quatuor inquirunt.

²⁴ Characteris debilis. Vocant charactera signum quoddam spirituale, impressum a Deo suscipienti sacramentum, non iterabile, manens indelebiliter. Porro sacramenta non iterabilia dicunt esse tria: Baptismum, Confirmationem, & Ordinem. De his characteribus, neque sacræ litteræ, neque veteres Theologi meminerunt. Ceterum quemadmodum Astronomi, non potentes motuum celestium varietatis causam invenire, eccentricos & epicyclos in orbibus finxerunt: sic neoterici Theologi, ut causam aliquam darent, quare unum Sacramentum non nisi semel, aliud frequenter liceat sumere, hos characteres commenti sunt quibus semel receptis, nam ut Aristoteles ait, *ἵσθαι ἀτόπῃ δὲ θέσει τ' ἄλλα συμβαίνει*, plurimæ de his dubitationes motæ sunt, quales sunt hæc: Utrum character sit forma absoluta, an relativum; utrum sit in potentia animæ, an in essentia; an Baptismatis flamine & igni, etiam insit character; an Mariæ & Christo etiam insit character.

²⁵ Una eademque adoratione. Hæc enim est una conclusio Theologorum, scribentium, super distinct. 10. lib. 3. Imagines rerum adorandarum, eadem specie adorationis adorandas esse, quia ipsæ res significatæ, sic quod si res adorentur latria, latria & imagines adorabuntur: si dulia, dulia: si hyperdulia, hyperdulia.

²⁶ Carbone. Alludit jocosè ad illas imagunculas, quibus videmus nebulones istos otiosos passim parietes per otium inficere, quas dicunt non minus adorandas, quam ipsum Christum, cum tamen tales a nemine, nisi non admodum sani capitis, sic adorari videamus.

1 Per-

riete, ut Christum ipsum, si modo duobus sit ¹ porrectis digitis, intonsa coma & in umbone qui adhæret occipitio, ² treis habeat notas. Quis enim hæc percipiat, nisi triginta sex annos totos in Physicis, & ultramundanis Aristotelis & Scoticis contriverit? Idem tamen inculcat Apostoli gratiam, at iidem nusquam distinguunt, ³ quid intersit inter gratiam gratis datam, & gratiam gratificantem. Hortantur ad bona opera, nec discunt opus, opus operans & opus operatum. Passim inculcant caritatem, nec fecerunt infusam ab acquisita, nec explicant, accedens ne sit, an substantia, creata res an increata. Detestantur peccatum, at, emoriar, si potuerunt scientifice definire, quid sit illud, quod peccatum vocamus, nisi forte Scotistarum spiritu fuerunt edocti. Nec enim adduci possum, ut credam Paulum, e cuius unius eruditione licet omnes æstimare, toties damnaturum fuisse quæstiones, disceptationes, genealogias, & ut ipse vocat, ⁴ λογομαχίας, si eas percaluisset argutias, præsertim cum omnes illius temporis contentiones, pugnaeque rusticanæ fuerint, & crassæ, si cum Magistrorum Nostrorum plus quam ⁵ Chrysippeis subtilitatibus conferantur. Quamquam homines modestissimi, si quid forte scriptum sit ab Apostolis indolentius parumque magistraliter, non damnant quidem, sed commode interpretantur. Hoc videlicet honoris, partim antiquitati, partim Apostolico nomini deferentes. Et, hercle, parum æquum erat, res tantas ab illis requirere, de quibus ex præceptore suo, ne verbum quidem umquam audissent. Idem si eveniat in Chrysostomo, Basilio, Hieronymo, tum sat habent adscribere, non tenetur. Et illi quidem confutarunt Ethnicos Philosophos ac Judæos, suapte natura pertinacissimos, sed vita magis ac miraculis quam syllogismis, tum eos quorum nemo fuerit idoneus, vel unicum Scoti *Quodlibetum* ingenio consequi. ⁶ Nunc quis Ethnicus, quis Hæ-

¹ Porrectis digitis. Graphice expressit habitum & gestum, quo Christum pingunt: nam digitis porrectis pingitur, ut videatur dare benedictionem, aut cruce se munire.

² Tres habeat notas. Nam in umbone, hoc est, hemicyclo, qui caput circumdat tres radorum ordines delineant, unum in vertice, & reliquos duos a temporibus.

³ Quid intersit inter gratiam. Theologi super 26. distict. lib. 2. varias ponunt gratiæ divisiones. Secant enim eam in incretam, & creatam: & in large acceptam, & stricte: item in largissime acceptam & strictissime: & in gratum facientem, & gratis datam. Item in disponentem, prævenientem, & cooperantem.

⁴ Λογομαχίας. Id est: Pugnas verborum, quas interpret Græcus, εἰς λόγους, id est, seditiones opinionum, interpretatus est. Sic enim ait Paulus, in epistola ad Timotheum: Ἀλλὰ τοσῶν περὶ ζητήσεων καὶ λογομαχίας, ἧς ὅν γίνεται φθόνος, ἔρις, βλασφημίας, ὑπόνοιαι, πονηραί. Id est: Sed egrotans circa quæstiones & pugnas verborum, ex quibus fit invidia, rixa, maledicentia, suspensiones mala.

⁵ Chrysippeis. Chrysippus discipulus fuit Cleanthis, post quem præfuit scholæ Stoicorum. Hic solitus fuit argutissima quædam sophismata proponere, quale fuit hoc: Ὁ λέγων τοῖς ἀμύητοις τὰ μυστήρια ἀσεβεῖ, ὁ δὲ γε ἱεροφάντης τοῖς ἀμύητοις λέγει, ὁ ἱεροφάντης ἄρα ἀσεβεῖ. Id est: Qui dicit profanis mysteria, impie agit, sacerdos profanis dicit, sacerdos igitur impie agit. Item illud: ἔστι τις κεφαλὴ ἐκείνη δι' ἧς ἔχεις, ἐστὶ δὲ γε τις κεφαλὴ ἢ ἐκ ἑστέ, ἢ ἐκ ἄρα ἔχεις κεφαλὴν. Id est: Est aliquod caput, illud autem non habes, est igitur aliquod caput quod non habes, non igitur habes caput.

⁶ Nunc quis Ethnicus. Inductione ratiocinatur, sophisticam hanc Theologiam nec ad confutationem Hæreticorum utilem esse. Nam Hæ-

reticus non continuo cedat tot tenuissimis subtilitatibus, nisi tam crassus, ut non adsequatur, aut tam impudens ut exhibilet, aut iidem instructus laqueis, ut jam par sit pugna, perinde quasi Magum cum Mago committas, aut si ⁷ gladio fortunato pugnet aliquid cum eo, cui gladius sit fortunatus: tum enim nihil aliud quam ⁸ tela Penelopes retexeretur. Ac meo quidem iudicio sapienter Christiani, si pro pinguius istis militum cohortibus, per quas jam olim ancipiti Marte belligerantur, clamorissimos Scotistas, & pertinacissimos Occanistas, & invictos Albertistas una cum tota Sophistarum manu, mitterent in Turcas & Saracenos: spectarent, opinor, & conflictum omnium lepidissimum, & victoriam non ante visam. ⁹ Quis enim usque adeo frigidus, quem istorum non inflamment acumina? quis tam stupidus, ut tales non excitent aculei? Quis tam oculatus, ut hæc illi non maximas offundant tenebras? Verum hæc omnia videor vobis propemodum joco dicere. Nec mirum sane, cum sint & inter ipsos Theologos melioribus instituti litteris, qui ad has frivolas, ut putant, Theologorum argutias nausent. Sunt qui velut sacrilegii genus exsecratur, summamque ducant impietatem, de rebus tam arcanis & adorandis magis quam explicandis, ¹⁰ tam illoto ore loqui, tam profanis Ethnicorum argutiis disputare, tam arroganter definire, ac divinæ Theologiæ majestatem tam frigidis, imo sordidis verbis simul & sententiis conspurcare. At interim ipsi felicissime sibi placent, imo plaudunt, adeo ut his suavissimis nœniis, nocte dieque occupatis, ne tantulum quidem otii supersit: ¹¹ ut Eu-

retici, aut eorum argutias non intelligunt, aut intellectas spernunt, aut ipsis Theologis melius intelligunt.

⁷ Gladio fortunato. Talem gladium nonnulli Principes nostri temporis habentes, lædi cum ille adest, a nemine possunt, nisi similem habente.

⁸ Tela Penelopes. Πηνελόπης ἰσθὺν ἀναλύειν. Id est: Penelopes telam resolvere, aut retexere, proverbio dictum est, pro eo quod est, operam inanem sumere, rursusque destruere, quod effeceris. Nam Homerus, *Odyssea* β. fingit Penelopem telam, quam interdiu texuit, noctu retexuisse, atque eo pacto procos illuisse, quibus simul atque tela perfecta fuisset promiserat se nupturam. Unde sic ait:

Ἐνθα καὶ ἡματιῇ μὲν ὑφαίνεσκον μέγαν ἰσθὺν,
Νύκτας δ' ἀλλύσκεν, ἐπὶ δὲ δαΐδας παραβέιτο.

Id est:

Ubi ἔσ' interdiu quidem texebat magnam telam,
Noctu autem retexebat, post quam facies apposuit.

⁹ Quis enim usque. Totus hic locus ἱεροπρεπὲς accipiendus.

¹⁰ Tam illoto ore. Id est: Irreverenter, simile est illis, ἀνίπτους ποσὶν, καὶ ἀνίπτους χερσίν. Id est: Illotis pedibus, & illotis manibus.

¹¹ Ut Evangelium, aut Paulinas epistolas. Ex hoc loco palam est non reprehendi Theologos doctos & pios, sed eos qui totam vitam in huiusmodi consumunt quæstionculis, cum in primis oportet Theologum ipsos imbibisse fontes, & in lege Domini, noctes ac dies meditatum esse, ut assiduitas vertatur in naturam, ut non solum intelligat humano more, sed etiam afficiatur & rapiatur. Nemo vere intelligit Christum, nisi tractus a Christo. Tantum abest, ut ab his comprehendatur, qui impii propter sophisticas nœnias, nihil omnino vel sciunt, vel legunt. Novi per multos Theologos, Doctores, ut vocant, qui ante quinquagesimum annum nondum evolverant omnes epistolas Paulinas, ut per familiaritatem mihi ferebantur. Isti quoties ad interpretandum sacras litteras accedunt, Dii boni, quam frigent, quam sordent omnia, quam nihil adferunt Christo dignum.

1 For-

angelium; aut Paulinas Epistolas vel semel liceat evolve-
re. Atque interim dum hæc nugantur in scholis, existimant
sefe universam Ecclesiam, alioqui ruituram, non ali-
ter syllogismorum fulcire tibicinibus, quam Atlas cœlum
humeris sustinet apud Poëtas. Jam illud quantæ felicitatis
esse putatis, dum arcanas litteras, perinde quasi cereæ
sint, prohibidine ¹ formant ac reformant, dum conclusio-
nes suas, quibus jam aliquot Scholastici subscripserunt,
plus quam Solonis leges videri possunt, & vel Pontificiis
decretis anteposendas, dumque veluti ² Censores orbis ad
³ palinodiam trahunt, si quid usquam cum explicitis & im-
plicitis illorum conclusionibus, non ad amussim quadrarit,
ac non secus atque ex oraculo pronunciant: *hæc propositio*
4 scandalosa est: hæc parum reverentialis: 5 hæc hæresim olet:
6 hæc male tinnit: ut jam nec Baptismus, nec Euangelium,
nec Paulus aut Petrus, nec sanctus Hieronymus aut
Augustinus, imo nec ipse Thomas, ⁷ ἀριστοτελικώτατος
Christianum efficiat, nisi ⁸ Baccalauriorum calculus ac-
cesserit, tanta est in judicando subtilitas. Quis enim sensu-
rus erat eum Christianum non esse, qui diceret has duas ora-
tiones, ⁹ *matula putes, & matula putet,* Item *olla fervere,*
& ollam fervere, pariter esse congruas, nisi sapientes illi do-
cuissent? Quis tantis errorum tenebris liberasset Ecclesiam,
quos ne lecturus quidem umquam quisquam fuerat, nisi
¹⁰ magnis sigillis isti prodidissent? Verum, an non felicis-
simi dum hæc agunt? Præterea ¹¹ dum Inferorum ires
omneis sic examussim depingunt, tamquam in ea Repu-
blica complureis annos sint versati? Præterea dum proar-
bitrio ¹² novos orbes fabricantur, addito denique latissimo
illo, pulcherrimoque: ne scilicet deesset ubi felices animæ
commode vel spatium, vel convivium agitare, vel etiam
pila ludere possent. His atque id genus bis mille nugis ho-
rum capita adeo distenta differtaque sunt, ut arbitrer nec
Jovis cerebrum æque gravidum fuisse, cum ille Palladem

¹ *Formant ac reformant.* Notat eos qui non accommodant suas sen-
tentias ad mentem scripturarum, sed scripturas ad suam mentem tra-
hant; quod vocant fundare, veluti cum duos Petri gladios trahunt ad
duplicem potestatem, cum is locus prorsus eo spectet, ne pugnetur
Christiani.

² *Censores orbis.* Censores Romæ morum magistri & judices erant,
hi cives sic notabant, ut qui Senator esset, e Senatu ejiceretur, qui Eques
Romanus, equum publicum perderet: qui plebejus, in centum tabulas
referretur, & ærius fieret.

³ *Palinodiam canere.* Græci proverbio dicunt, *καλινωδεῖν*, pro eo
quod est, *prius damnata probare*, & priorem sententiam revocare. De
hac palinodia, Socrates apud Platonem in Phædro sic loquitur: 'Εστὶ δὲ
τοῖς ἀμαρτάνουσι περὶ μυθολογίαν, καθαρὸς ἀρχαῖος, ὃν Ὀμηρὸς μὲν ἐκ
ἡσθετο, Στρεσίχορος δὲ, τῶν γὰρ ὁμμάτων σερηθεὶς διὰ τῆς Ἑλένης κα-
κηγορίας, ἐκ ἡγήθησεν, ὥστε Ὀμηρὸς καὶ ποιήσας δὴ πᾶσαν τὴν καλὴν
μὲν καλινωδίαν, παραχρῆμα ἀνέβλεψε. Id est: *Est his qui peccant cir-
ca fabularum narrationem exprobatio antiqua quam Homerus quidem non
cognovit, Stesichorus autem, oculis enim privatus fuit propter Helenes
maledictionem non ignoravit, quemadmodum Homerus, qui simulatque
omnem palinodiam fecisset, e vestigio rursus vidit.*

⁴ *Scandalosa est.* Data opera barbariem eorum imitatus est, *σκάνδα-
λον*, enim Græci *διαστροφήν*, id est, *perversionem* vocant. Est autem di-
ctum scandalum, quali *σκαζόν*, τὸ ἐστὶ χαλαστον περὶ τὴν ἀλήθειαν.
id est: *Claudicans circa veritatem.* A scandalo autem inepte dicitur *scan-
dalosus*.

⁵ *Hæc hæresim olet.* Sic enim ipsi dicunt, *hæc propositio sapit hære-
sim*, data autem opera, mutavit *sapit* in *olet*. Indicat autem hoc loco
revocationes & condemnationes frigidas, quæ habentur in articulis illis
erroneis, ut ipsi dicunt Parisiis & in Anglia, condemnatis.

⁶ *Hæc male tinnit.* Sic enim frequenter dicunt, *hæc propositio male
sonat*, quod jocosè vertit, *tinnit*.

⁷ *Ἀριστοτελικώτατος.* Id est: *Aristotelicissimus*, quod hic fere pri-
mus fuit, qui Aristotelica miscuit sacris.

⁸ *Baccalauriorum calculus.* Nam in articulis illis baccalauriorum
auctoritate & judicio condemnantur propositiones aliquot Thomæ, quas,
nescio quis Fraterculus, cum tamquam veras docuisset, coactus fuit a bac-
calauriis, revocare.

⁹ *Matula putes, & matula putet.* Sic vertit quod isti dicunt, *Socra-
tes currit, & Socrates currit.* Quas orationes, nescio quis Frater, dixe-
rat esse æque perfectas & congruas, ut ipsi dicunt: quo circa Baccalaurii
Oxonienfes eas damnaverunt.

¹⁰ *Magnis sigillis.* Nam hic mos est istis ut post propositiones damna-
tas, in testimonium applicent magnum sigillum Universitatis.

¹¹ *Dum inferorum res.* Nemo putet hic rideri inferos, sed fabulas
quasquidam veluti certam rem narrant apud populum.

¹² *Novos orbes.* Veteres sphaeras singulas septem tribuerunt planetis.
His imposuerunt octavum orbem, stellarum fixarum. Deinde videntes
octavum duobus motibus moveri, discentesque ab Aristotele, uniuscu-
jusque orbis non esse nisi unum motum naturalem, coacti sunt dicere al-
terum motum octavi orbis esse violentum. Motu autem violento non po-
test moveri superior orbis ab inferiori. Quo circa coacti sunt ponere no-
vum orbem, quem *primum mobile* vocant. His deinde Theologi addi-
derunt decimum orbem, quem *empyreum* dicunt: perinde quasi sancti
felices esse non possint, nisi suum habeant cœlum. At Basilides hæreti-
cus *cœlos fabricatus est trecentos sexaginta quinque*, teste Augustino.

A parturiens, ¹³ Vulcani securim imploraret. Quare nolite
mirari, si videtis caput illorum ¹⁴ tot fasciis tam diligen-
ter obvinctum in publicis disputationibus, alioquin enim

plane dissilirent. Illud ¹⁵ ipsa quoque nonnumquam ridere
soleo, cum ita demum maxime sibi videntur Theologi, si
quam maxime barbare spurceque loquantur, cumque adeo
balbutiunt, ut a nemine nisi balbo possint intelligi, *acumen*
appellant, quod vulgus non adsequatur. Negant enim e di-
gnitate Sacrarum Litterarum esse, si Grammaticorum legi-
bus parere cogantur. Mira vero majestas Theologorum, si
solis illis fas est mendoſe loqui, quamquam hoc ipsum habent
cum multis cerdonibus commune. Postremo jam Diis pro-
ximos sese ducunt, quoties quasi religioſe *Magistri Nostri*
salutantur, in quo quidem nomine, tale quiddam subesse
putant, quale est apud Judæos ¹⁶ *τετραγράμματος*. Itaque
nefas ajunt esse *MAGISTER NOSTER* secus quam ma-
juscus
Tom. IV. Gg2

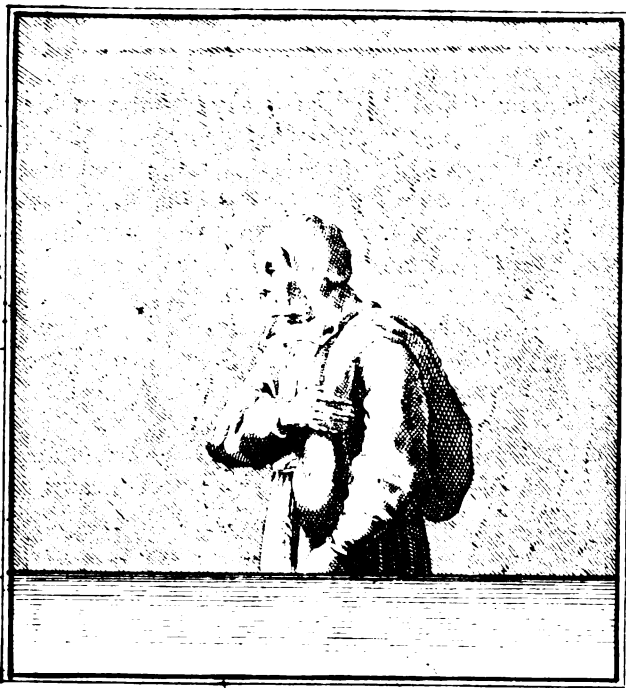
¹³ *Vulcani securim.* Est Luciani Dialogus *de Jove capite gravido*,
cujus caput, ipſo Jove jubente, Vulcanus securi medium secuit. Atque
ita e Jovis cerebro Pallas nata est.

¹⁴ *Tot fasciis.* Id potissimum videmus in Doctoribus apud Parisios,
quorum capita tot fasciis sunt obvoluta, ut vix possint evolvere sese. Dissi-
lit autem, quod ruptum in varias partes, minutim solvitur.

¹⁵ *Ipsa quoque nonnumquam.* Vehementer stultum sit oportet, quod
ipsi quoque Stultitiæ ridiculum, ac stultum esse videatur. Hoc, quod ait,
nimis verum est in multis, qui nihil existimant eruditum, nihil acutum,
quod non sit barbaris ac spurcis dictum verbis: quicquid elegans, id ut
Grammaticum aspernantur. Simplicitas sermonis probe decet Theolo-
gum, spurcitiis minime, quæ veritatem non nudam, ut ipsi jactant,
ostendit, sed oblitam & sordidatam.

¹⁶ *Τετραγράμματος.* Id est: *Quatuor litterarum*, quod solum *αβγδ*
φώνητον, id est, *ineffabile* est inter nomina illa decem, quibus Hebrai
Deum vocant, quæ, ut etiam Hieronymus in *epistola ad Marcellam* tes-
tatur, ista sunt. Primum, *יהוה* quod *Aquila*, *ισχυρὸς*, id est, *fortem* in-
terpre-

jusculis scribere litteris. Quid si quis præpostere, *Noster Magister* dixerit, is semel omnem Theologici nominis perverterit majestatem. Ad horum felicitatem proxime accedunt ii, qui se vulgo *Religiosos* ac *Monachos* appellant: utroque falsissimo cognomine, cum & bona pars istorum longissime absit a Religione, & nulli magis omnibus locis sint obvii. Iis non video quid possit esse miserius, nisi ego multis modis succurrerem. Etenim cum hoc hominum genus omnes sic exsecrentur, ut fortuitum etiam occursum ominosum esse persuasum sit, tamen ipsi sibi magnifice blandiuntur. Primum summam existimant pietatem, si usque adeo nihil attigerint litterarum, ut ne legere quidem possint. Deinde cum Psalmos suos, numeratos quidem illos, at non intellectos, asininis vocibus in templis derudunt, tum vero se putant Divorum aures multa voluptate demulcere. Et sunt ex his nonnulli, qui sordes ac mendicitatem magno vendunt, proque foribus magno mugitu panem efflagitant, imo in nullis diverforiis, vehiculis, navibus non obturbant, non mediocri profecto reliquorum mendicorum jactura. Atque ad eum modum homines suavissimi, sordibus, incitiis, rusticitate, impudentia, Apostolos, ut ajunt, nobis referunt. Quid autem jucundius, quam quod omnia faciunt ex præscripto, quasi Ma-

terpretatur. Secundum, אלהי. Tertium, אלהי דא דא דא, significat. Quartum, אלהי דא דא דא, virtutum, Aquila exercituum interpretatur. Quintum, אלהי, id est, excelsum. Sextum, אלהי, id est, qui ero. Septimum, אלהי, id est, Dominus. Octavum, אלהי, id est, in, אלהי, id est, laudate Dominum, tantum ponitur. Nonum, de quo hic loquitur, אלהי, quod ineffabile est. Nam quatuor illæ litteræ, Jod, He, Vau, He, quibus signatur, conjunctæ nihil sonant. Quo mysterio innuunt divinam essentiam modis omnibus ineffabilem: at nos illam totam depingimus ineptis, ut ego censo, commentis. Nam ut scriptum est, אלהי, id est, posuit tenebras secretum suum. Decimum, אלהי, quod Aquila אלהי, id est, robustum interpretatur. Sunt & alia nomina, quibus Deus apud Hebræos significatur, ut אלהי, id est, ignis, & אלהי sapientia, &c.

1 *Utroque falsissimo.* Nam *Monachus* Græce dicitur solitarius, & religio nihil aliud est quam pietas & Dei cultus, quod est omnium Christianorum. Loquitur autem de malis, quæ maxima turba est, & hoc cognomine indignis.

2 *Sic exsecrentur.* De vulgo loquitur. Et nimium verum est quod dicit. Quin ipse divus Hieronymus testatur, Romæ quoque *Monachi* nomen invisissimum fuisse: quoniam ea tempestate nihil erant *Monachi*, quam vere & simpliciter Christiani, nullis obstricti ceremoniis, nullo prodigioso cultu, nullis vinculis, nulla servitute, sed in libertate spiritus Deo servientes.

3 *Nihil attigerint.* Olim *Monachi* fere laici erant, quales Benedictini & Francisci socii. Unde sunt qui putent irreligiosum, scire litteras, præcipue bonas, nec recipiunt eruditos, & libenter expellunt forte receptos, cum ipsi ventres magis sint, quam homines.

4 *Cum Psalmos suos.* Attende, lector, non rideri cultum Divinum, sed eos, qui plurimi sunt, qui non curant intelligere quod psallunt, & odiosis clamoribus implent templum, quasi vociferatio deleat superos. Tum preces non numero constant, sed animi affectu.

5 *Magno vendunt.* Vendunt dixit, pro ostentant. Ita Politianus. *Vultusque tristes, vendunt sanctimonias.* Simulant enim nonnulli sordes, ut plus accipiant a mulierculis.

6 *Magno mugitu.* Pudet me, quoties id video, & tamen videmus: imo irrumpunt in diverforia publica, obstreperunt in mediis conviviis, nihil pudet Sacerdotes. Paulus manibus laboravit, Christus usus est liberalitate amicorum. Ego putarum magis convenire, ut istis, si boni sint, alia ratione provideretur.

A thematicis utentes rationibus, quas præterire piaculum sit. Quot nodos habeat calceus, quo colore cingula, vestis quot discriminibus varieganda, qua materia, quotque culmis latum cingulum, qua specie, & quot modiorum capax cucullus, quot digitis latum capillitium, quot dormiendum horas. Atque hæc quidem æqualitas in tanta corporum & ingeniorum varietate, quam sit inæqualis, quis non perspicit? 7 Et tamen his nugis, non alios modo per se nauci faciunt, verum invicem alii alios contemnunt, atque homines Apostolicam caritatem professi, ob aliter cinctam vestem, ob colorem paulo fusciorum, omnia miris tragediis miscent. Ex his videas quosdam adeo rigide religiosos, ut 8 summa veste, non nisi Cilicina utantur, intima Milesia, alios contra, qui superne linei sint, intime lanei. Rursus alios 9 qui pecuniæ contactum ceu 10 aconitum horreant, nec a vino interim, nec a mulierum contactu tempe-

D rantes. Denique mirum omnibus studium, ne quid in ratione vitæ conveniat. Nec illud studio est, ut Christo similes sint, sed ut inter se dissimiles. Porro magna felicitatis pars est in cognomentis, dum 11 hi *Funigeros* appellari se gaudent, & inter hos, alii *Coletas*, alii *Minores*, alii *Minimos*,

7 *Et tamen his nugis.* Aperit pestem ceremoniarum, quod his freti complures, contemnunt eos qui non eadem faciunt, putantes in his esse pietatem, quæ Christus & Apostoli adeo non tradiderunt, ut dehortentur etiam.

8 *Summa veste.* Habet hoc ordo Cluniacensium, quorum magna pars ob divitias corrupta fuit, etiam ætate Bernardi, quod ex illius patet epistolis. Cilicinam autem vestem *asperrimam* vocat, utpote quæ ex villis caprarum fieri soleat apud Cilices, unde & nomen habet, quemadmodum Milesiam vestem, pro *mollissima* posuit. Sicut & Horatius in epistolis:

*Aliter Milesi textam, cane pejor & angue
Vivabit chlamydem.*

9 *Qui pecunia contactum.* Animo contemnenda est pecunia, quod si quid est in contactu periculi, certe plus est in contactu fornicæ, quam pecuniæ. At fornicarum contactum non prohibet Franciscus, sed turpem amorem. Pecuniæ contactum cur tantopere prohibuisset? Quod si divus Franciscus cum ait, non recipiant, intelligi vult, non attingant, cur addidit, neque per se, neque per alios. Quis enim dicitur per alium aliquid attingere? Et quid si chirotheca contingant? Palam est Franciscum sensisse, quod verba sonant. Recipit dominus, cui solvitur pecunia. Recipiunt procuratores, unde receptores dicti. Administrationem interdixit pecuniæ, non contactum: sed ad eum modum interpretatus est Pontifex, nescio quis. Deum immortalem, etiam Pontifice opus erat, ut intelligeremus rem vel pueris perspicuam? Verum hisce de rebus disputent alii: mihi satis est illud optare, ut Christi regulam, hoc est, Evangelicam doctrinam tanti faciamus omnes Christiani, quanti faciunt regulam hominis.

10 *Aconitum.* Aconitum herba est venenosa, quam Dioscorides, lib. 4. inter frigidissimas numerat, quod in saxis crescit, unde Plinius auctor est, nomen habet, ἀκόννη, sic cautes dicitur. Hujus duas species Dioscorides faciens, & de altero loquens ait: κτίνες δὲ καὶ παρδάλες, καὶ οὐς, καὶ λύκους καὶ πᾶν θηρίον, κραδίαις ἐντίθετον, καὶ παραβάλλον. Id est: Occidit autem & pardales, & suos, lupos & omnem bestiam, carunculis impositum & projectum.

11 *Hi Funigeros.* Hæc sunt portentosa nomina, Christianæ illi & unitati, & caritati inimica, quæ Paulus longe ante prævidens, tantopere detestatus est, nullas volens factiones esse inter Christianos. Unde Corinthiis scribens, ait: Παρακαλῶ δὲ ὑμᾶς ἀδελφοὶ διὰ τὸ ὀνόματος τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἵνα τὸ αὐτὸ λέγητε πάντες, καὶ μὴ ᾖ ἐν ὑμῖν σχίσματα, ἥτε δὲ κατηρτισμένοι ἐν τῷ αὐτῷ νοῦ, καὶ ἐν τῇ αὐτῇ γνώμῃ. Id est: Hortor vos, Fratres, per idem nomen domini nostri Jesu Christi,

mos, alii *Bullistas*. Rursum hi *Benedictinos*, illi *Bernardinus*, hi *Brigidenses*, illi *Augustinenses*, hi *Guilhelmitas*, illi *Jacobitas*, quasi vero parum sit, dici *Christianos*. Horum magna pars in tantum suis nititur ceremoniis, & hominum traditiunculis, ut putet unum coelum parum dignum esse tantis præmiis, haud cogitantes futurum, ut Christus contentis his omnibus, ¹ luum illud sit exacturus præceptum, nempe caritatis. Alius ostentabit ² aqualiculum, omni piscium genere distentum. Alius Psalmorum centum ³ effundet modios. Alius ⁴ jejuniorum myriadas adnumerabit, & toties unico prandio pene disruptam imputabit alvum. Alius tantum ceremoniarum acervum proferet, quantum vix septem onerariis navibus vehi possit. Alius gloriabitur sexaginta annos numquam attactam pecuniam, nisi digitis duplici chirotheca munitis. Alius cucullam ingeret adeo sordidam & crassam, ut nullus naura suo digne-
tur corpore. Commemorabit alius se ⁵ plus quam undecim lustris spongiæ vitam egisse, semper eidem affixum loco: Alius raucam assiduo cantu vocem adducet: Alius ⁶ lethar-

si, ut idem dicatis omnes, *Et non sint in vobis scissura, sicut autem perfecti in eadem mente, Et in eadem scientia*. Quanto affectu has factiones Christianæ paci & unitati perniciosissimas deprecatur? Unde idem indignatur, quod alii cognomen fumerent *Cepha*, alii *Apollo*, alii suum, hoc est, *Pauli*: vehementer ob id stomachans: *Quid, inquit, divinus est Christus?* Quanto ergo minus hujusmodi stultis cognomentis gloriandum est? Idem cultus, aut certe liber, idem victus, aut liber, idem Christi cognomen, multo magis faceret ac concordiam. Nunc videmus ex his tot discrimini-
bus, magnas ac periculosas nasci discordias: de quibus quid attinet multa dicere, cum nemo nesciat.

¹ *Suum illud sit exacturus*. Nam Christus in illa oratione, plena fervoris & caritatis, quam ultimam cum suis discipulis habuit, post multam caritatis commendationem, ita demum præcepit: *Autem igitur inquit, diligite vos*. Id est: *Hoc demum mandatum meum est, ut diligatis vos mutuo quemadmodum dilexi vos*. Quorsum igitur tantæ homunculorum traditiunculæ, ad quas solum discendas vita non sufficit, cum sine hac caritatem dico, quam solum Christus præcepit, nihil bene a quoquam fieri possit, & cum hac nihil male?

² *Aqualiculum*. *Ἰσχορισκὸν* est, ab *aqualis*, quod *alvum* significat. *Perfusus, Satyr*.

--- *Nugaris cum tibi calve,*
Pinguis aqualiculus propenso sesquipede exstat.

Quem distentum dixit, eo quod Fratres isti fere piscibus vescantur, qui quandoquidem carnibus frigidiores sunt, plus pinguedinis, quam medici pituitam congelatam esse ajunt, generant. Ad hæc distentum dixit, ne videretur damnare, quod a carnibus abstineant, quamquam ne id quidem magnopere probet Paulus, sed quod tam multis & variis piscibus se ingurgitent, ut nulli rei præterquam somno utiles sint.

³ *Effundet modios*. Attende, candide lector, non hic damnari preces, quamquam ne Christus quidem has verbosas preces probavit, sed modios Psalmorum, id est, certas & statas preces, modis enim mensuramus.

⁴ *Jejuniorum myriadas*. Myrias numerus est decem millium, sed nec hic jejunia damnavit, sed illa numerata, & in quibus tantum vorant unico prandio, ut nec corpore, nec mente quidquam possint. Quibus mirum, quam glorientur, qui cultum Divinum magis externis & corporalibus quibusdam observatiunculis, quam spiritu metiuntur.

⁵ *Plus quam undecim lustris*. Nam tales sunt nonnulli Fratres, qui spongiarum, quæ saxis semper adhærent, ritu, nunquam locum mutant, somniantes pietatem esse inanimata imitari: spongiam quoque esse animal, supra ex Aristotelis & Plinii sententia probavimus. Nam ipsis detractis, sæpe sanguis saxis adhærere videtur.

⁶ *Lethargum*. Lethargus apostema est in posteriori ventriculo cerebri, somnum, oblivionem, & motus paucitatem inducens, quod oritur ex pituita crassissima, præcipue in his, qui simul multum vorant, præci-

A gum solitudine contractum: alius linguam 7 jugi silentio torpentem. At Christus interpellatis, numquam alioqui finiendis gloriis, undenam hoc, inquiet, novum ⁸ Judæorum genus? Unicam ego legem vere meam agnosco, de qua sola nihil audio. Et olim palam nulloque parabolarum utens involucro, paternam hæreditatem pollicitus sum, non cucullis, preculis, aut inediis, sed caritatis officiis. ⁹ Nec eos agnosco, qui sua facta nimis agnoscunt, isti qui me quoque sanctiores videri volunt, ¹⁰ Abraxasiorum cœlos, si libet, occupent, aut ab his sibi novum exstrui cœlum jubeant, quorum traditiunculas meis præceptis anteposuerunt. Cum hæc audient, & videbunt nautas & aurigas sibi præferri, quibus, putatis, vultibus sese mutuo contuebuntur? Sed interim spe sua felices sunt, non absque meo beneficio.

B Atque hos quidem, quamquam a Republica semotos, nemo tamen audet contemnere, præcipue Mendicantes, propterea quod omnia omnium arcana teneant, ex Confessionibus, quas vocant. Quæ tamen prodere nefas habent, ¹¹ nisi si quando poti, fabulis amœnioribus delectare se volunt, sed conjecturis modo rem indicant, tacitis interim nominibus. Quod si quis ¹² hos crabrones irritarit, tum in

Tom. IV. Gg 3 popu-

pue piscium, & parum moventur, simulque in solitudine & otio degunt: quales sunt Fratres isti, qui se ad perpetuos carceres damnarunt.

⁷ *Jugi silentio*. Nam certa sua habent silentia. Hi Fratres frigidis præcipue morbis sunt obnoxii, quales sunt apoplexia, paralytis, tortura, lethargus, & spasmus. Unde multos tales vidi, qui linguam, nam hæc cum prius humida est, paralyti vitiatam, movere non possent.

⁸ *Judæorum genus*. Nam quemadmodum Judæi in circumcissione, sabbatis, jejuniis, & aliis id genus ceremoniis gloriabantur, quemadmodum Paulus sæpe eis exprobrat, cum spiritu vacarent, ita nonnulli Christiani plus ceremoniis illis per se inanibus tribuunt, quam spiritui, cujus numquam scintillam senserunt, quos tamquam nihil a Judæis re differentes, novum Judæorum genus stultitia, sed haquaquam stulte, vocat.

⁹ *Nec eos agnosco*. Alludit ad illum locum Evangelicum, qui est apud Matthæum, ubi iusti illi, quorum opera Christus tantopere exosculatus fuit, sua opera ignorant. Sic enim ajunt: *Κύριε ποτε εἶδον πεινῶντα, καὶ ἐδίψουν*. Id est: *Domine, quando vidimus esurientem, Et nutritivimus?* Et c. Mali contra, sua bona agnoscunt, & jactant, dicentes: *Domine, quando vidimus esurientem? Non nutritivimus?* Sed horum opera Christus non agnovit. Similis est illa parabola Publicani & Pharisei, sua jejunia, & preculas jactantis, & quasi Deo opprobrantis.

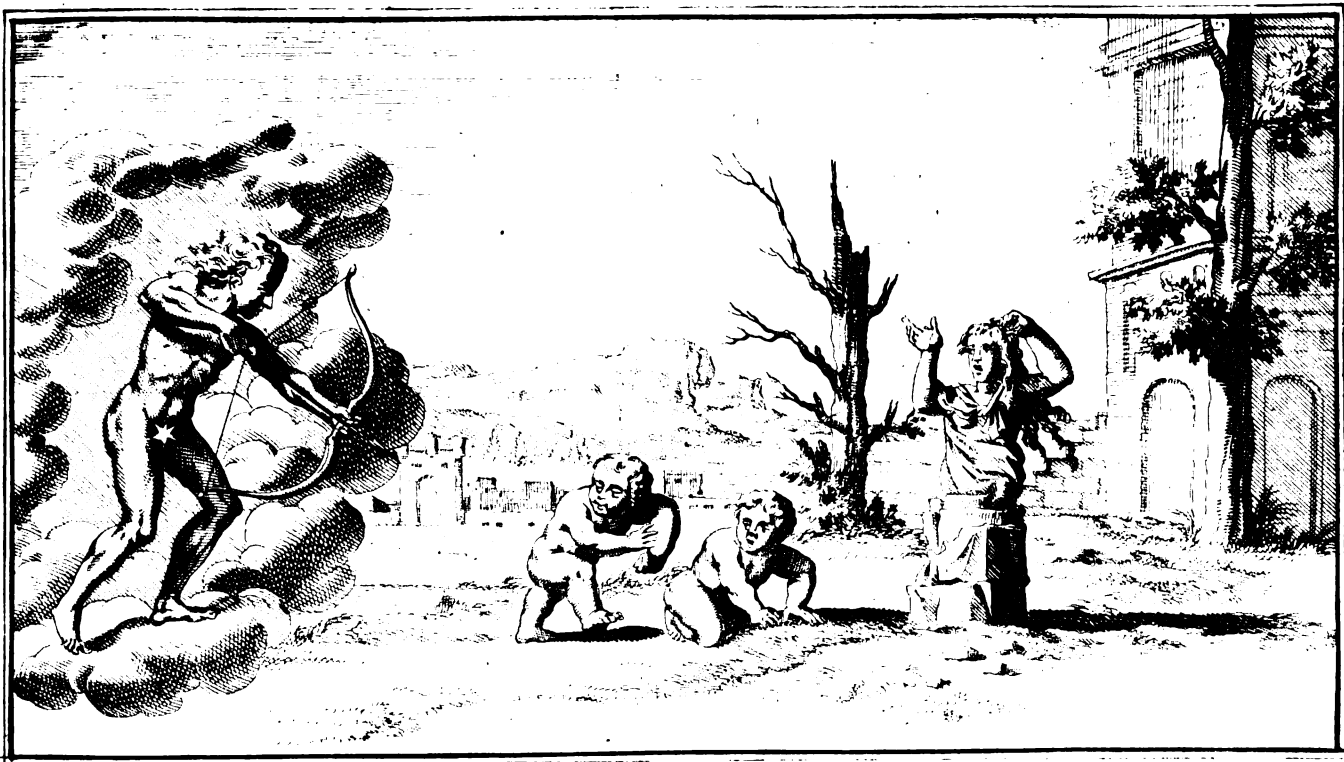
¹⁰ *Abraxasiorum cœlos*. Basilides hæreticus trecentos sexaginta quinque fabricatus est cœlos, ut auctor est divus Augustinus in libro ad *Quod vult Deum*. Inde mysticum illud nomen suis discipulis commendavit *Ἀβραζας*. Nam his litteris juxta Græcam supputationem hic numerus significatur, α & β significant *unum & duo*, γ & δ *centum & unum*, ε & ζ *ducenta & unum*, σ, quæ septima est in hac dictione littera, significat *sexaginta*. In summa reddentur trecenta sexaginta quinque. De hoc plura vide in *scholiis Erasmi*, in *Hieronymi epistolâ*.

¹¹ *Nisi si quando poti*. Hæc nihil ad bonos Monachos pertinent. Mali putent se admonitos, quod debeant corrigere. Audivimus enim sæpenumero narrantes, quicquid audiverint a confitentibus, idque non ad ædificationem, sed ridendi causâ. Nominant urbem, nominant collegium, denique domum, hominem quoque si defunctus sit; quasi satis sit, si vivum nominatim non prodant. Multa possent hoc loco referri de malis, quæ malo ob bonorum honorem reticere.

¹² *Hos crabrones irritarit*. Crabro insecti genus pertinacissimum aculeoque pestilentissimo: *cujus ictum*, Plinius lib. 11. dicit, *haud temere sine febris esse*. Unde proverbio dictum est, *τὰς σφύρας ἐπιβίβειν*. Id est: *Crabrones irritare*, in pertinaces & rixosos, quo Plautus in *Amphitrione*, usus est in mulieres.

popularibus concionibus probe ulciscuntur sese, & obli-
quis dictis hostem notant, adeo tecte, ut nemo non intelli-
gat, nisi qui nihil intelligit. Nec prius oblatrandi finem fa-
ciunt, quam ¹ in os offam objeceris. Age vero quem tu
mihi ² Comœdum, quem Circulatore spectare malis,
quam istos in concionibus suis rhetoricantes omnino ridi-
cule, sed tamen suavissime imitantes ea quæ Rhetores de
dicendi ratione tradiderunt? Deum immortalem! ut gesti-
culantur, ut apte commutant vocem, ut cantillant, ut ja-
ctant sese, ut subinde alios vultus induunt, ut omnia cla-
moribus miscent. Atque hanc orandi artem ceu rem arca-
nam Fraterculus Fraterculo, ³ per manus tradit: eam tam-
etsi ⁴ mihi non est fas scire, tamen utcumque conjecturis
sequar. Primo loco invocant, id quod a Poëtis mutuo sum-
serunt: deinde dicturi de caritate, ⁵ a Nilo Ægypti flu-
vio sumunt exordium, aut crucis mysterium enarrantur, ⁶
a Babylonio dracone Bel feliciter auspicantur: aut de je-
junio disputaturi, ⁷ a duodecim zodiaci signis principium
faciunt, aut de fide verba facturi, diu ⁸ de quadratura cir-
culi præloquuntur. Audivi ipsa quemdam eximie stultum,
erravi, *doctum* volebam dicere, qui in concione celeberrima,
divinæ ⁹ Triadis mysterium explicaturus, quo & do-
ctrinam suam non vulgarem ostentaret, & ¹⁰ Theologicis
satisfaceret auribus, nova prorsus ingressus est via, nimirum
a litteris, syllabis, & oratione, tum a concordia nominis
& verbi, adjectivi nominis & substantivi, mirantibus jam

A plerisque, ac nonnullis Horatianum illud apud se mussitan-
tibus: *Quorsum hæc tam putida tendunt?* Tandem huc rem
deduxit, ut in Grammaticorum rudimentis sic expressum
ostenderet totius Triadis simulacrum, ut ¹¹ nemo Mathe-
maticorum in pulvere posset evidentius depingere. Atque
in hac oratione ¹² Θεολογώτατος ille totos octo menses ita
defudarat, ut hodie quoque ¹³ magis cæcutiat quam tal-
pæ, nimirum, ¹⁴ tota luminum acie ad ingenii cuspidem
avocata. Verum haud poenitet hominem cæcitatibus, ac par-
vo quoque putat emptam eam gloriam. Auditus est a no-
bis alius quidam octogenarius, adeo Theologus, ut in hoc
Scotum ipsum renatum putes. Is explicaturus mysterium
nominis JESU, mira subtilitate demonstravit in ipsis lit-
teris latere, quidquid de illo dici possit. Etenim quod tri-
bus dumtaxat inflectitur casibus, id manifestum esse simu-
lactum divini ternionis. Deinde quod prima vox *Jesus*, de-
signat in s, secunda *Jesum* in m, tertia *Jesu* in u, in hoc ¹⁵ ἀρρη-
τον subesse mysterium: nempe tribus litterulis indicantibus
eum esse summum, medium, & ultimum. Restabat my-
sterium his quoque retrusius, Mathematica ratione. *Jes-*
us sic in duas æquales diffidit portiones, ut scilicet ¹⁶ pen-
temimeres in medio resideret. Deinde docuit eam litteram
apud Hebræos esse, ψ, quam illi *Syn* appellant: porro *syn*
Scotorum, opinor, lingua, *peccatum* sonat: atque hinc pa-
lam declarari, Jesum esse qui peccata tolleret mundi. Hoc
tam novum exordium sic inhiantes admirati sunt omnes,
præ-

¹ In os offam. Sic apud Maronem Æneas Cerbero oblatranti offam
objicit, quo sileat.

² Comœdum. Comœdus dicitur qui agit, comicus vero qui scribit
comœdias.

³ Per manus tradit. Per successionem, proverbiali dictum figura.

⁴ Mihi non est fas. Mihi, refertur ad personam Moræ, quod nolint
mulierem scire litteras aut disciplinas.

⁵ A Nilo Ægypti. Id est: Are alienissima. In his autem mira qua-
dam ὑποτυπώσαι depingit illorum τὸ κακόηλον, ut Græci vocant, id est,
perversam imitationem. Nihil enim odiosius, quam ars male affectata.

⁶ A Babylonio dracone Bel. Hæc fabula de Bel dracone inserta est scri-
ptis Danielis a Theodotione, ut nonnulli putant: nam in Hebræo non ha-
betur, quemadmodum nec Susannæ historia, nec hymnus trium puero-
rum, quæ omnia obeliscis antepositis, divus Hieronymus jugulavit, tam-
quam adulterina.

⁷ A duodecim Zodiaci. Solem enim ajunt in jejunio arietem primum
zodiaci signum ingredi, eoque tunc omnia magis humescere & calefcere,
crassosque humores corporum, qui in hieme propter cœlifrigitatem re-
solvi non poterant, nunc resolvi incipere, atque idcirco paucis tunc egere
corpora nutrimentis, eoque bene institutum esse ab Ecclesia jejunium ver-
no tempore. Hacque occasione mira de zodiaco, ejusque signis blate-
rant, quo indoctæ plebeculæ docti videantur.

⁸ De quadratura circuli. Aristoteles ἐν κατηγορίαις περὶ τὸν πρὸς τι
scriptum reliquit: Ἐπιστήμη δὲ μὴ εἶσθαι, εἰδὲν καλοῦσι ἐπιστήτην εἶναι, οἷον
καὶ ὁ τῷ κύκλῳ τετραγωνισμὸς, εἰ γὰρ ἐστὶν ἐπιστήτην, ἐπιστήμη μὲν αὐτῷ
ὡς ἐστὶν εἰδέναι, αὐτὸς δὲ ἐπιστήτὴν ἐστὶν. Id est: Scientia autem non exi-
stente, nihil prohibet scibile esse ut circuli quadratura, & si scibile sit,
scientia tamen ipsius nondum est, ipsa autem scibile est. Hac igitur occa-
sione, ut Aristotele plus scire videantur, & Sophistæ in suis scholis, & in
concionibus suis Fratres, de quadratura circuli multa garriunt,

⁹ Triadū. Τριάς Græco vocabulo dixit: nam trinitas, quo vulgus uti-
tur, non satis est Latinum.

¹⁰ Theologicus. Jocus est, tacite enim significat Theologos malle au-
dire has subtiles nugæ fabellasque, quam Evangelium, aut Paulinas E-
pistolas.

¹¹ Nemo Mathematicorum. Nam his mos est, figuras suas in pulvere
depingere.

¹² Θεολογώτατος. Superlativus est Græcus ab hoc positivo Theologus.

¹³ Magis cæcutiat quam talpæ. Græcis enim proverbium est, ἀσπάλ-
κος τυφλωτέρος, id est, talpæ cecior, in vehementer lusciosum. Jocatur
autem in aliquem Theologum sibi notum, & forte lusciosum.

¹⁴ Tota luminum acie. Acies ad animam refertur, cuspis autem non
dicitur, nisi de re corporea, data autem opera hic vertit.

¹⁵ Ἀρρητον. Id est: Arcanum & ineffabile, festiviter hujus deliri Fra-
tris ineptias ridet, qui vocem Hebraicam, quod vel teste Hieronymo, in-
epitissimum est, in alienam linguam traxerit. Siquidem ψυΐ *Jescha*, He-
braica vox est, id significans quod Græce σωτηρία, & Latine *salus*, cui
passim apud Hebræos interponitur ¹ cum ² in fine ut ibi, ³ *יהוה די שוה*,
id est, *Domini est salus*, quod alio sequenti mutatur in ⁴ *יהוה די שוה*,
id est: *Oculi mei defecerunt in salutari tuo*. Ab ⁵ *שׁוּחַ* autem *שׁוּחַ*
dicunt nostri, Salvatoris nomen dictum esse. Sunt tamen qui dictum pu-
tent a ⁶ *שׁוּחַ* verbo substantivo.

¹⁶ Pentemimeres. Πέντε quinque sunt, ἡμις, *dimidium*, μέρος, *pars*,
unde πεντημιμερές, *dimidium quinque* dicitur. Quemadmodum etiam
Terentianus ait: *Hoc πεντημιμερές, medium de quinque vocatur*. Sicut
igitur Grammaticis *pentemimeres* vocatur, quando post duos primos pe-
des relinquitur syllaba dictionem terminans: nam duo cum semis, dimi-
dium faciunt quinque, sic *syn* in medio *pentemimeris* positum erat a Fra-
tre, ut si divideretur, utrumque ei *dimidium* cum reliquis duabus litteris
suppositum, *pentemimeres* faceret.

¹ Nobis.

præcipue Theologi, ut parum abfuerit, quin illis acciderit, quod olim ¹ Niobæ, cum mihi propemodum evenit, quod ² ficulno illi Priapo, qui magno suo malo, Canidiæ Saganæque nocturna sacra spectavit. Nec injuria profecto: nam quando similem ³ ἐφοδον, commentus est Demosthenes ille Grajus, aut Cicero Latinus? Illis vitiosum habebatur procemium, quod a re foret alienius: quasi vero non ad istum modum exordiantur & subulci, natura videlicet magistra. At hi docti præambulum suum, sic enim vocant, ita demum eximie Rhetoricum fore ducunt, si nusquam quidquam habeat cum reliquo argumento confine, ut auditor interim admirans, illud secum murmure, ⁴ quo nunc se proripit ille? Tertio loco ceu narrationis vice nonnihil ex Evangelio, sed cursim ac velut obiter interpretantur, cum id solum fuerit agendum. Quarto loco jam nova sumpta persona, quæstionem movent ⁵ Theologalem, aliquoties ⁶ ὅτε γῆς, ὅτε ἑρᾶς ἀπτομένην, atque id quoque ad artem arbitrantur pertinere. Hic demum Theologicum attollunt supercilium, Doctores solennes, Doctores subtiles, Doctores subtilissimos, Doctores seraphicos, Doctores sanctos, Doctores irrefragabiles, magnifica nomina auribus inculcantes. Tum syllogismos majores, minores, conclusiones, corollaria, suppositiones frigidissimas ac plus quam scholasticas nugas apud imperitum vulgus jaçant. Superest ⁷ jam quintus actus, in quo sum-

¹ Niobe. Hæc cum pulcherrimos permultosque liberos haberet, eosque cerneret ab Apelline & Diana sagittis confoscos, nimio dolore obtupuit dirigitque. Unde a Poëtis fingitur versa in saxum. De qua Ovidius, *Transformatorum lib. 6.*

*Exanimis inter natos natusque virumque,
Dirigitque malis, nullos movet aura capillos.
In vultu color est sine sanguine, lumina mæstis
Stant immota genis, nihil est in imagine vivum.*

Græci maxima & intoleranda mala Νιόβης πᾶσιν, id est, Niobes passiones vocant.

² Ficulno illi Priapo. Significat se adeo risisse, cum stulti Theologi præ admiratione stupent, ut propemodum crepitum ventris faceret. Alludit enim ad Priapum illum ficulnum, qui ut Horatius in ea Satyra, quæ incipit: *Olim truncus eram ficulnus inutile lignum*, dicit, cum Canidiæ & Saganæ magica & nocturna sacra, quibus Furias Hecaten & animas mortuorum evocabant, spectaret, præ timore magnum bonumque crepitum ventris emitit, quo aniculae territæ, relictis dentibus & caliendo, ³ vestigio aufugerunt. Unde sic ait:

*Et ut non testis inultus,
Horruerim voces Furiarum, & fata duarum.
Nam dispersa sonas, quantum vesica pepedi.
Diffusa nate ficus, at ille currere in urbem.
Canidia dentes, altum Sagana calidendum,
Excidere atque herbas, atque incantata lucertis,
Vincula cum magno risuque jocoque videras.*

³ Ἐφοδον. Id est: *Insinuationem* quæ est oratio quadam dissimulatione & circutione, obscure subiens auditoris animum, ut scribitur in *Rhetorica ad Herennium*. Hæc Quintilianus, in l. 4. utendum esse ait in causa admirabili & turpi.

⁴ Quo nunc se proripit ille? Virgilianum est hemistichium.

⁵ Theologalem. Μιμητικὴς legendum risus causa. Sic enim illi solent vocare verbo non admodum Latino.

⁶ Ὅτε γῆς, ὅτε ἑρᾶς ἀπτομένην. Id est: *Neque terram, neque caelum attingentem*. Proverbium est apud Lucianum de re vehementer aliena a proposito.

⁷ Jam quintus actus. Alludit ad hoc, quod comœdia quinque constat actibus. Et M. Tullius dicit in extremo actu, Poëtam oportere esse optimum.

A mum artificem præstare convenit. Hic mihi stultam aliquam & indoctam fabulam, ex speculo, opinor, historiali, aut gestis Romanorum in medium adferunt, & eandem interpretantur allegorice, tropologice, & anagogice. Atque ad hunc quidem modum ⁹ Chimæram suam absolunt, qualem nec Horatius umquam adsequi potuit cum scriberet: ¹⁰ *Humano capiti, &c.* Sed audierunt a, nescio, quibus, ingressum orationis sedatum, minimeque clamorū esse oportere. Itaque principio sic exordiantur, ut nec ipsi vocem propriam exaudiant, quasi referat dici, quod nullus intelligat. Audierunt nonnumquam ad concitandos adfectus, exclamationibus utendum esse. Proinde presse alioqui loquentes, subinde repente vocem tollunt furioso plane clamore, etiam cum nihil opus. Jures ¹¹ elleboro homini opus esse, perinde quasi nihil referat, ut clames. Præterea quoniam audierunt oportere sermonem in progressu fervere, in singulis partibus principiis utcumque sane recitatis, mox mira vocis contentione utuntur, etiam si res sit frigidissima, atque ita denique desinunt, ut spiritu defectos credas. Postremo didicerunt, apud Rhetores ¹² de risu fieri mentionem, eoque student & ipsi jocos quosdam adspargere, ¹³ ὡς φίλην ἀφροδίτην, quam plenos gratiarum, quamque in loco, ut plane ¹⁴ ὄνον πρὸς τὴν λύραν esse dicas. Mordent quoque nonnumquam, sed ita, ut titillent magis quam vulnerent. Nec umquam verius adulantur, quam cum maxime ¹⁵ παρρησιάζεσθαι videri student. Denique tota actio est ejusmodi, ut jures eos a ¹⁶ fori circulatori-

D

E

F

⁸ Et eandem interpretantur. Allegorias in Vetus Testamentum non ferremus nisi necessitas nos cogeret. At quis feret somnium otiosi nebulonis, & rursus alio somnio somnium explicatum? At quidam hæc religiosius pene legunt, quam Evangelium.

⁹ Chimæram suam. Hoc est, sermonem portentosum ex partibus multo diversissimis, tamquam monstrum constantem. Chimæram, *Ilia-dos* ζ. Homerus sic describit:

*Ἡ δ' ἄρ' ἦν θεῶν γένος, ὃδ' ἀνθρώπων.
Πρὸςθε λέων, ὅπισθεν δὲ δράκων, μέσση δὲ χιμαῖρα,
Δειδὼν ἀποκτείνεσθαι πυρὸς μῖνος αἰθεράνιοιο.*

Id est:

*Hæc igitur erat divinum genus, non humanum.
Ante leo, retro autem draco, media autem chimæra,
Grævem efflans ignis vim ardentis.*

Versus Homeri Lucretius sic imitatus est:

Prima leo, postrema draco, media ipsa chimæra.

¹⁰ Humano capiti. Sic orditur artem Poëticam, reprehendens inæqualitatem argumenti.

¹¹ Elleboro opus esse. Hoc est, insanire. Quandoquidem elleboro purgatur atra bilis, ut supra diximus.

¹² De risu fieri. De risu movendo multa fit mentio apud Fabium, lib. 6.

¹³ Ὡς φίλην ἀφροδίτην. Id est: *O amica Venus*, ut viri dicunt ἡράκλειος, cum admirantur aut abominantur, ita foeminae dicunt, ὡς φίλην ἀφροδίτην.

¹⁴ ὄνον πρὸς τὴν λύραν. Id est: *Asinum adhibitum lyrae*. Proverbium est, quo significant hominem minime idoneum ad rem gerendam.

¹⁵ Παρρησιάζεσθαι. Id est: *Libere loqui*. Inde παρρησία, *libertas in admonendo*, aut alioqui loquendi, contraria adfentationi. Quod dicit vero verius est. Clamant in mulierculas, quod trahant caudas, quod nimium niteant, & forma sollicitent viros, quod gemmis & auro fulgeant, quod viris imperent. Atque hæc narrant, ut illæ gaudeant.

¹⁶ Fori circulatoribus. Juxta morem Italiae dixit: nam illic in foro posita mensa, conscendunt nebulones herbarii, aut præstigiatores, aut aliud quid-

latoribus didicisse a quibus longe vincuntur. Quamquam utrique alteris usque adeo sunt similes, ut nemo dubitet, quin aut hi ab illis, aut illi ab his Rhetoricen suam didicerint. Et tamen inveniunt hi quoque, mea nimirum opera, qui cum hos audiunt, Demosthenes meros, ac Cicerones audire se putant. Quod genus sunt præcipue mercatores ac mulierculæ: quorum auribus unice placere student, quod illi nonnullam prædæ portiunculam de rebus male partis soleant impertiri, si commode fuerint palpati. Illæ cum aliis multis de causis huic ordini favent, tum præcipue, quod in horum sinus soleant effundere, si quid in maritos stomachantur. Videtis, opinor, quantopere mihi debeat hoc hominum genus, cum cerimoniolis, & nugis deridiculis, clamoribusque tyrannidem quamdam inter mortales exerceant, & Paulos atque Antonios sese credant. Verum ego istos histiones tam ingratos beneficiorum meorum dissimulatores, quam improbos simulatores pietatis libenter relinquo. Jamdudum enim juvat de Regibus ac Principibus aulicis a quibus ² simplicissime color, &, ut dignum est, ingenuis, ingenue nonnihil attingere. Qui quidem si vel semiunciam sani cordis haberent, quid esset horum vita tristius aut æque fugiendum? Neque enim existimabit vel perjurio parricidioque parandum imperium, quisquis secum perpenderit, quam ingens onus sustineat humeris, qui vere Principem agere velit. ³ Eum qui rerum gubernacula suscepit, publicum non privatum negotium gerere, nihil nisi de commodis publicis oportere cogitare: a legibus, quarum ipse & auctor & exactor est, ⁴ nec latum digitum discedere: officialium omnium & magistratum integritatem sibi præstandam esse: sese esse unum omnium oculis expositum, qui vel cæcis salutare, morum innocentia, maximam rebus humanis salutem possit adferre, vel veluti cometa lethalis, summam perniciem invchere. Aliorum vitia neque perinde sentiri, neque tam late manare. Principem eo loco esse, ut si quid vel leviter ab honesto deflexerit, gravis protinus ad quamplurimos homines vitæ pestis serpat. Tum quod multa secum adferat Principum fortuna, quæ soleant a recto deducere, ⁶ quod genus, delitiæ, libertas, adulatio, luxus, hoc acrius enitendum ac sollicitius advigilandum, necubi vel deceptus cesset in officio. Postremo, ut insidias, odia, cæteraque vel pericula, vel metus omittam capiti imminere verum illum Regem, qui paulo post ab eo sit etiam de minimo quoque commissio rationem exacturus, idque tanto severius, quanto præstantius gessit imperium. Hæc, inquam, atque hujusmodi plurima, si Princeps secum perpenderet, perpenderet autem si saperet, is nec somnum, nec cibum, opinor, jucunde capere posset. At nunc, meo munere, has omnes curas ⁷ Diis permittunt, ipsi sese molliter curant, neque quemquam ad aurem admittunt, nisi qui jucunda loqui norit, ne quid animo sollicitudinis oboariatur. Se probe Principis partes omnes implese credunt, si venentur assidue, si bellos alant caballos, si suo commodo vendiderint magistratus ac præfecturas, si quotidie novæ rationes excogitentur, quibus civium opes attenuent & ⁸ in suum converrant fiscum. Verum id apposite, repertis titulis, ut etiam si sit iniquissimum, aliquam tamen æquitatis speciem præ se ferat. Addunt data opera nonnihil adulationis, quo populares animos, utcumque sibi devinciant. Fingite mihi

quidpiam simile profitentes, & oratione populum illiciunt. Quorum pronuntiatio non alia est quam Concionatorum, nisi quod illos vincant.

¹ Si quis in maritos. Est enim querulum mulierum genus. Ad hos igitur deferunt, quidquid maritus domi delirat.

² Simplicissime color. Hoc est, aperte, & sine fuce, non quemadmodum a Monachis.

³ Eum qui rerum gubernacula. Ut ludens tamen ita Principis officium complexus est, ut non Aristoteles melius, in suis Politicis.

⁴ Nec latum digitum. Id est: Ne minimum quidem spatium. Sermo est proverbialis.

⁵ Cometa. Id est: Stella crinita, quæ fere magnum humano generi portendit malum, si quando apparuerit. Dicitur autem κομήτης Græco vocabulo, quod αὐτὴ τὸ κάτω λεπτότατον, τὰ δὲ ἄνω ἡπλωται, ὡς ἐπὶ κόμης. Hoc est, quod ipsius inferior pars tenuissima sit, superior autem passa, sicut in coma.

⁶ Quod genus. Pro eo quod Græci dicunt, οἶος, exemplum additur.

⁷ Diis permittunt. Proverbialiter dictum; Horatius: Permite divi cetera.

⁸ In suum converrant. Plerique depravant, pro converrant per geminum r, convertant, per t. Est autem convertere, in unum verrere, sic ut nihil relinquant. Fiscum dixit, nam fiscus proprie est Principis, quemadmodum a rarium est Reipublicæ.

nunc quales sunt nonnumquam, hominem legum ignarum, publicorum commodorum pene hostem, privatis intentum commoditatibus, addictum voluptatibus, osorem eruditionis, osorem libertatis ac veri, nihil minus quam de Reipublicæ salute cogitantem, sed omnia sua libidine, suisque utilitatibus metientem. Deinde addite huic torquem auream, omnium virtutum coherentium consensum indi-

cantem, tum coronam gemmis insignitam, quæ quidem admoneat eum heroicis omnibus virtutibus oportere cæteris antecellere. Præterea sceptrum, justitiæ & undecumque, incorrupti pectoris symbolum. Postremo purpuram eximiam cujusdam in Rempublicam caritatis indicium. Hæc gestamina si Princeps cum sua vita conferret, equidem futurum arbitror, ut plane pudeat ornatus sui, vereaturque ne quis nasutus interpres, totum hunc tragicum cultum, in risum, jocumque vertat. Jam quid de Proceribus aulicis commemorem? quorum plerisque cum nihil sit additius, servilius, insulsius, abjectius, tamen omnium rerum primos sese videri volunt. Hac una in re tamen modestissimi, quod contenti, aurum, gemmas, purpuram, reliquaque virtutum ac sapientiæ insignia corpore circum-

ferre, rerum ipsarum studium omne concedunt aliis. Hoc abunde felices sibi videntur, quod Regem herum vocare liceat, quod tribus verbis salutare didicerint, quod norint civiles titulos subinde inculcare, Serenitatem, Dominationem, & Magnificentiam. Quod egregie perficuerint faciem, quod festiviter adulentur. Nam hæ sunt artes, quæ vere Nobilem & Aulicum deceant. Cæterum si vitæ rationem omnem propius inspicias, ni-

mirum, meros Phæacas invenies, ² sponfos Penelopes, ³ reliquum carmen agnoscitis, ⁴ quod Echo vobis melius referet quam ego. Dormitur in medios dies, ibi Sacrificulus mercenarius ad lectum paratus, qui propemodum cubantibus adhuc sacrum expedite peragat. Mox ad jentaculum, quo vix peracto, jam interpellat prandium. Sub id alea, laterunculi, sortes, scurræ, moriones, scorta, lusus, inficetæ. Interim una aut altera merenda. Rursum cœna, post hanc ⁵ repotia, ⁶ non una per Jovem. Atque ad hunc modum, citra ullum vitæ tædium elabuntur horæ, dies, menses, anni, sæcula. Ipsa nonnumquam saginatio abeo, si quando viderim illos ⁷ μεγαλορρύντας, dum inter Nymphas unaquæque hoc sibi videtur Diis propior, quo caudam longiorem trahit, dum procerum alius alium cubito protrudit, ⁸ quo Jovi vicinior esse videatur, dum sibi quisque hoc magis placet, quo graviorem catenam collo bajulat, ut robur etiam, non opes tantum ostendent. ⁹ Ac Principum quidem institutum, summi Pontifices, Cardinales, & ¹⁰ Episcopi, jam pridem gnaviter æmulantur, ac prope superant. Porro si quis perpendat, quid linea vestis admoneat, niveo candore insignis, nempe vitam undique inculpatam. Quid sibi velit mitra bicornis, utrumque fastigium eodem cohibente nodo, puta Novi pariter & Veteris Instrumenti absolutam scientiam. Quid manus chirothecis communitæ, puram & ab omni rerum humanarum contagio immunem sacramentorum administrationem. Quid pedum, nimirum, crediti gregis vigilantissimam cu-

¹ *Meros Phæacas.* Phæacum Rex erat Aleinous, apud hos veluti stupidos, prodigiola quædam menitur Ulysses Homericus.

² *Sponfos Penelopes.* Nam hos Homerus nulli rei præterquam epulis, choreis, cantilenis, & Veneri studuisse dixit. Unde de prociis loquens ait:

Αὐτὰρ ἐπεὶ πόσιος καὶ ἐδητύος ἐξ ἔρον ἔντο,
Μνηστῆρες τοῖσιν μὲν ἐὶ φρεσὶν ἄλλα μέμνηται
Μολπή τ' ὄρχευσέ τε, τὰ γὰρ τ' ἀναθήματα δαιτός.

Id est:

Ceterum ubi potu ciboque satiati fuerunt proci, his quidem animo alia cura fuerunt, cantus salatioque, hæc enim sunt additamenta convivii.

³ *Reliquum carmen.* Sequitur enim apud Horatium. Post sponfos Penelopes, nebulones Aleinoique.

⁴ *Quod Echo.* Nam hujus est extrema sonare.

⁵ *Repotia.* A repotando dicta sic olim vocabant, velut iteratas nuptias, quæ colebantur aliquot diebus a sponsa tradita. Quod hic intelligi vult, vulgo vocant *banketam*.

⁶ *Non una.* Multitudinis numero.

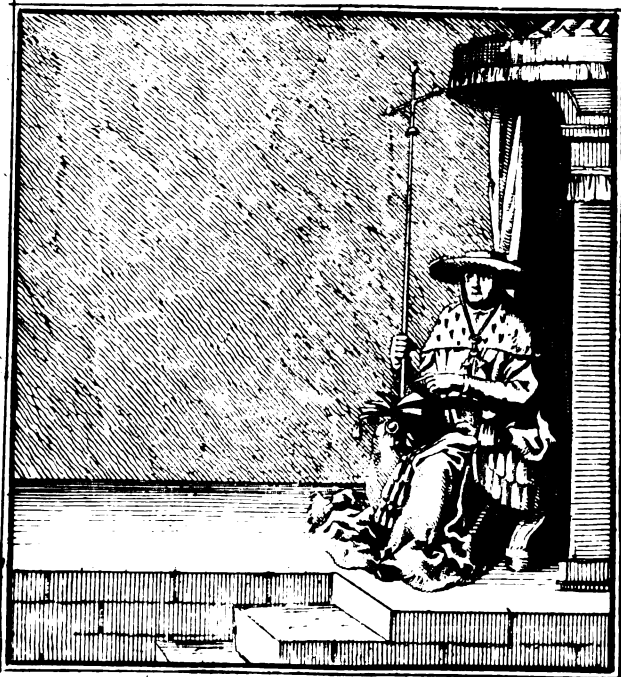
⁷ *Μεγαλορρύντας.* Id est: *Ostentantes sese.* Unitur hoc verbo Lucianus, de Diis loquens, quod fastu quodam vivant. Dictum est a *μεγάλον*, *magnum*, & *ρῦσις*, *oratio*, quod omnia magna loquantur, nihil plebejū. Galli quoque vulgo vocant, *la Grande Gorre*. Fateor, me, et si Gallum, hoc non intelligere.

⁸ *Quo Jovi.* Jovem vocat Principem.

⁹ *Ac Principum quidem.* Quemadmodum superius, non læsit bonos Principes, sed docuit quales sint mali, & tamen nihil de turpibus factis procerum locutus est, sed communia quædam & ridicula, mira moderatione recensuit. Ita nunc notat malos & indignos Episcopos, quorum, utinam! minor esset numerus.

¹⁰ *Episcopi.* *Επισκοπεῖν*, est *inspicere*, & *curam agere*, prospicereque de necessariis, & *ἐπισκοπος*, id est, *inspector* & *curator*. Unde ut Suidas, ait: *Οἱ παρ' Ἀθηναίων εἰς τὰς ἐπὶ πόλιν πόλεις, ἐπισκοπεύοντες τὰ παρ' ἐκάστῃς, πεμπόμενοι Ἐπισκοποὶ καὶ φύλακες ἐκαλεῖντο ὡς Λακωνες ἄρμους ἐλέγοντο.* Id est: *Qui ab Atheniensibus in subjectas civitates, ad inspicendum ea quæ a singulis agerentur, mitterentur, Episcopi & custodes vocabantur, quos Lacones ἄρμους, id est, congrue gubernantes vocabant.*

ram. Quid prælata crux, videlicet, omnium humanorum affectuum victoriam. Hæc, inquam, atque id genus multa, si quis perpendat, nonne tristem ac sollicitam vitam egerit? At nunc beile faciunt, cum sese pascunt. Cæterum ovium curam aut ipsi Christo mandant, aut in *Fratres*, quos vocant, ac vicarios rejiciunt. Neque vel nominis sui recordantur, quid sonet *Episcopi* vocabulum, nempe laborem, curam, sollicitudinem. Verum in irretiendis pecuniis, plane Episcopos agunt, ¹¹ οὐδ' ἀλαοσκοπή. Ad eundem modum Cardinales si cogitent sese in Apostolorum lo-

cum successisse, eadem ab ipsis requiri, quæ illi præstiterunt. Deinde non dominos esse, sed administratores spiritualium dotium, de quibus omnibus sint paullo post exactissime reddituri rationem. Imo si vel in cultu paulisper philosophentur, atque ita secum cogitent, quid sibi vult hic vestitus candor? Nonne summam & eximiam vitæ innocentiam? Quid interior purpura? Nonne flagrantissimum in Deum amorem? Quid rursus exterior sinuosa capacitate diffuens, ac totam ¹² Reverendissimi complectens mulam, quamquam una vel camelo contegendo suffecerit? Nonne caritatem latissime sese pandentem ad subveniendum omnibus, hoc est, ad docendum, exhortandum, increpandum, admonendum, componenda bella, resistendum improbis Principibus, & vel sanguinem libenter impendendum gregi Christiano, non solum opes. Quamquam quorsum omnino opes, pauperum Apostolorum vicem gerentibus? Hæc si perpenderent, inquam, nec eum locum ambirent, & libenter relinquerent, aut certe vitam plane laboriosam, atque sollicitam agerent, cujusmodi veteres illi vixerunt Apostoli. Jam Summi Pontifices, qui Christi vices gerunt, si conentur ejusdem vitam æmulari, nempe paupertatem, labores, doctrinam, crucem, vitæ contemptum, ¹³ si vel *Papa*, id est patris nomen vel *Sanctissimi* cognomen cogitent, quid erit in terris afflictius? aut quis eum locum omnibus emat facultatibus: emptum, gladio, veneno, omnique vi tueatur? Quantum his abstulerit commoditatum, si semel incessiverit sapientia? Sapientia dixi? Imo vel mica salis illius, cujus meminit Christus. Tantum opum, tantum honorum, tantum ditionis, tantum victoriarum, tot officia, tot dispensationes, tot vectigalia, tot indulgentias, tantum equorum, mulorum, satellitum, tantum voluptatum. Videtis, quantas nundinas,

Tom. IV.

Hh

quan-

¹¹ *Οὐδ' ἀλαοσκοπή.* Id est: *Neque caca speculatio.* Hemistichium est Homericum: *λάειν*, Græcis est, *videre*, unde κατὰ εἴρησιν ἀλάος, *cacum* dicitur. Suidas citat Homericum illud hemistichium οὐδ' ἀλαοσκοπήν τι χε, id est, *non caca speculationem habuit*, quod ait proverbialiter dictum esse.

¹² *Reverendissimi complectens mulam.* *Reverendissimi* vocantur Cardinales, veluti proprio titulo, sicut Pontifices *Sanctissimi*. Urbani VIII. Pont. Max. postmodum decreto, Cardinales nuncupantur *Emmentissimi*. Et pallium a mulæ fronte revincitur ex more Romæ.

¹³ *Si vel Papa.* Olim omnes Episcopi *Papa* vocabantur, hoc est, *pateres*. *Papam* enim veteres *patrem* vocabant.

1 Bone

quantam messē, quantum ¹ bonorum pelagus paucis sim complexa. In quorum locum inducet vigilias, jejunia, lacrymas, orationes, conciones, studia, suspiria, milleque id genus miseros labores. Neque vero negligendum, illud futurum, ut tot Scriptores, ² tot Copistae, tot Notarii, tot Advocati, tot Promotores, tot Secretarii, tot ³ Mulo-tribae, tot Equisones, tot Mensarii, ⁴ tot Lenones, pene mollius quiddam addideram, sed vereor ne durius sit auribus. In summa, tam ingens hominum turba, quae Romanam sedem onerat, lapsa sum, honorat sentiebam, ad famem adiget. Inhumanum quidem hoc, & abominandum facinus, at multo magis detestandum, ipsos etiam summos Ecclesiae Principes ac vera mundi lumina, ad peram & baculum revocari. At nunc fere, si quid laboris est, id Petro & Paulo relinquitur, quibus abunde satis est otii. Porro si quid splendoris, aut voluptatis, id sibi sumunt. Atque ita fit, mea quidem opera, ut nullum pæne hominum genus vivat mollius, minusque sollicitum, ut qui abunde Christo satisfactum existiment, si mystico ac pænescenico ornatu, cerimoniis, beatitudinum, reverentiarum, sanctitatum titulis, & benedictionibus ac maledictionibus, Episcopos agant. Priscum & obsoletum, nec horum omnino temporum, miracula edere: docere populum, laboriosum: sacras interpretari litteras, scholasticum: orare, otiosum: lacrymas fundere, miserum ac muliebre: egere, sordidum: vinci, turpe, parumque dignum eo, qui vix Reges etiam summos, ⁶ ad pedum beatorum admittit oscula: denique mori, inamabile: tolli in crucem, infame. Restant sola hæc arma ac benedictiones dulces, ⁷ quarum meminit Paulus, atque harum quidem sunt sane quam benigni, interdictiones, suspensiones, aggravationes, anathematizationes, ⁸ ultrices picturæ, ac fulmen illud ter-

¹ Bonorum pelagus. Græci immensam bonorum copiam θάλατταν ἀγαθῶν, id est, mare bonorum, sive σαρὸν ἀγαθῶν, id est, acervum bonorum vocant.

² Tot copista. Ad risum imitatus est barbarum illorum vocabulum. Sic enim vocantur infimi scribæ, qui bullas quas vocant, effingunt Romæ.

³ Mulo-triba. Dictio composita e Græca voce & Latina, significans eos qui curant mulos.

⁴ Tot lenones. Significare videtur puerorum obscenos amores, cum addit, mollius quiddam.

⁵ Vera mundi lumina. Et hoc festivius est imitatione. Sic enim canitur de Apostolis, in hymno sacro.

⁶ Ad pedes beatorum. Id quoque gratiam habet ex imitatione.

⁷ Quarum meminit Paulus. Est in epistola ad Romanos, cap. 26. Qui per dulces sermones & benedictiones seducunt corda innocentium.

⁸ Ultrices pictura. Proponuntur enim Romæ picti in linteis, quam maxime odiosa specie, quos excommunicatos ostendunt. Ipse sedet furioso vultu, utrinque Cacodæmones flammeam imponunt coronam, ignis sub pedibus, inscriptiones horrendæ, & tamen illi nec tantulum commoventur; o hominum duriem. Admonendus est iterum lector, ne quis sit tam iniquus interpres, ut hæc putet ad Pontificum contumeliam pertinere. Non enim simpliciter hæc reprehendit, sed eos taxat, qui omnibus illis omis- sis, quæ vera Pontificum sunt officia, sanctimonia, doctrina, & cæteris quæ recensuit, hæc sola sibi reservant, hisque ipsis utuntur, non ad salutem animarum, sed ad pecuniarum accumulationem. Id palam indicat, cum ait, Restant sola hæc. Et vides quam ubique temperat a scædis. Alioqui si malos Pontifices, & Cardinales, suis pingere coloribus voluisset, norunt hi qui Romæ vixerunt, quas fabulas potuerit in medium

A rificum, quo solo nutu mortalium animas vel ultra tartara mittunt. Quod ipsum tamen sanctissimi in Christo patres, & Christi vicarii, in nullos torquent acrius, quam in eos

C , qui instigante Diabolo, patrimonia Petri minuere atque arrodere conantur. Cujus cum hæc vox sit in Euangelio, Relinquimus omnia, & sequuti sumus te, tamen hujus patrimonium appellant agros, oppida, vectigalia, portitoria, ditiones. Pro quibus dum ¹⁰ zelo Christi accensi, ferro ignique dimicant, non absque plurimo Christiani sanguinis dispendio, tum demum Ecclesiam Christi sponsam sese credunt Apostolice defendere, fortiter profligatis, ut vocant, hostibus. Quasi vero ulli sint hostes Ecclesiae perniciosiores, quam impii Pontifices, qui ¹¹ & silentio Christum sinunt abolescere, & ¹² quæstuariis legibus alligant & coactis interpretationibus adulterant, & pestilente vita jugulant. Porro cum Christiana Ecclesia sanguine sit condita, sanguine confirmata, sanguine aucta, nunc perinde quasi Christus perierit, qui more suo tueatur suos, ita ferro rem gerunt. Cumque bellum res sit adeo immanis, ut feras non homines deceat, adeo insana, ut Poætæ quoque fingant ¹³ a Furiis immitti, adeo pestilens, ut universam morum luem simul invehat, adeo injusta, ut a pessimis latronibus optime soleat administrari, adeo impia, ut nihil cohæreat cum Christo, tamen ¹⁴ omnibus omis- sis, hoc tantum agunt. Hic videas etiam ¹⁵ decrepitos senes, juvenilis animi robur præstare, nec offendi sumptibus, nec fatigari laboribus, nec deterreri quidquam si leges, si religionem, si pacem, si res humanas omneis fursum ac deorsum misceant. Neque desunt adulescentes eruditi, qui istam mani-

E adducere. Verum ne, quod mali faciunt, id a stultis conferatur in bonos, ob honorem Christiani nominis reticuit.

⁹ Qui instigante Diabolo. Et hoc μαμητικῶς dicitur. Nam his verbis utuntur in suis bullis, ut vocant.

¹⁰ Zelo Christi. Μιμητικῶς & belle conjunxit contraria. Est autem zelus, ut Ammonius ait, ἡ δι' ἐπιθυμίαν μίμησις γινόμενη δοκῶντος τινὸς καλῶς. Id est: Per desiderium imitatio facta alicujus, quod videtur bonum. Est etiam zelus, λύπη ἐπ' ἀλλοτρίοις ἀγαθοῖς, οἷα καὶ ἐαυτοῦ τις ἐπιθυμῇ περιποιῆσαι. Id est: Dolor propter aliena bona, qualia quis sibi acquirere studet.

¹¹ Et silentio. Quia non docent quid sit Christus, & quid sit esse Christianum.

¹² Quæstuariis legibus. Cujusmodi sunt non paucae, quæ quæstum o- lent magis, quam pietatem. Christus spiritualis est, ubi spiritus, ut Apostolus ait, ibi libertas. Isti legibus hoc agunt, ut populum habeant obnoxium. Qui quo magis perplexus est, hoc plus lucri redit ad Romanam curiam, ex litibus, ex dispensationibus, ex donationibus. Verus Christi vicarius nihil spectat nisi lucrum pietatis.

¹³ A Furiis. Ut apud Maronem Æneidos lib. 7. Gorgoneis Alecto infecta venenis, bellum excitat inter Æneam & Turnum.

¹⁴ Omnibus omis- sis. Vides, optime lector, ut ubique circumspecte loquutus est. Non reprehendit quod bellant Pontifices, quod jure reprehendi poterat in omnibus etiam Christianis, mea quidem sententia. Sed eos damnat, qui cæteris omnibus omis- sis, solum id agunt, quod est omnium pessimum.

¹⁵ Decrepitos senes. Videtur significare Julium secundum, qui tales tumultus excitavit in mundo, ut nemo vere pius & Christianus possit absque gemitu meminisse. Videbuntur alicui fortassis hæc liberior. Verum si quis rem penitus nosset, fateretur, modestissime dicta.

manifestariam infaniam, zelum, pietatem, fortitudinem appellent, excogitata via, qua fieri potest, ut quis lethale ferrum stringat, adigatque in fratris sui viscera, manente nihilominus caritate illa summa, quam ex Christi præcepto debet proximo Christianus. Equidem incerta sum adhuc, utrum his rebus exemplum dederint, an potius hinc sumperint Episcopi quidam Germanorum, qui simplicius, etiam omisso cultu, omiſſis benedictionibus, aliisque id genus cerimoniis, plane satrapas agunt, adeo ut propemodum ignavum, parumque decorum Episcopo putent, alibi, quam in acie, fortem animam Deo reddere. Jam vero vulgus Sacerdotum, nefas esse ducens, a Præfulum suorum sanctimonia degenerare, euge, quam militariter pro jure decimarum, ensibus, jaculis, saxis, omnique armorum vi belligerantur: quam hic oculati, si quid ex veterum litteris possint elicere, quo plebeculam terrent, & plus quam decimas deberi convincant. At interim non venit in

mentem, quam multa passim legantur de officio, quod illi vicissim præstare populo debeant. Nec saltem admonet eos vertex rufus, Sacerdotem omnibus hujus mundi cupiditatibus liberum esse oportere, neque quidquam nisi celestia meditari. Sed homines suaves, se suo officio probe perfunctos ajunt, si preculas illas suas, utcumque permurmuravit, quas, me Hercule, demiror, si quis Deus vel audiat, vel intelligat, cum ipsi fere nec audiant, nec intelligant, tum cum eas ore perstreperunt. Verum hoc quidem Sacerdotibus est cum profanis commune, ut ad emolumentum messum vigilant omnes, 2 neque quisquam ibi leges ignoret. Cæterum si quid sarcinæ, id prudenter in alienos humeros rejiciunt, & aliis alii tamquam pilam per manus tradant. Siquidem laici quoque Principes, quemadmodum partes administrandi regni vicariis delegant, & vicarius item vicario tradit, ita pietatis studium omne plebi, 3 modestiæ causa relinquunt. Plebs in eos rejicit, 4 quos *Ecclesiasticos* vocant, perinde quasi ipsis cum Ecclesia nihil omnino sit commercii, quasi Baptismi votis nihil prorsus sit actum. Rursum Sacerdotes, qui sese vocant *Seculares*, quasi mundo initiati non Christo, in Regulares onus hoc devolvunt: Regulares in Monachos: Monachi laxiores in arctiores: Omnes simul in Mendicantes: Mendicantes in Carthusienses, apud quos solos sepulta latet pietas,

1 *Suo officio.* Sic enim interpretantur illud, *propter officium datur beneficium*, quasi utcumque dicere preculas, sit totum Sacerdotis officium, cum ea pars sit omnium infima, & laicorum potius quam Sacerdotum.

2 *Neque quisquam ibi leges ignoret.* Ut de decimis, de oblationibus, de jure plebani, & Presbyteri duplici honore digni sunt. Et, qui altari servit, de altari vivat.

3 *Modestiæ causa.* Ironiam habet.

4 *Quos ecclesiasticos.* Omnes Christiani pertinent ad ecclesiam, cujus ministri sunt Sacerdotes. Omnes Christiani religiosi sunt, adstricti voto in Baptismo renunciantes mundo, Satanæ, & pompis ejus. Quo voto non aliud potest esse sanctius, nisi quod jam consuetudine sic viluit, ut non habeatur pro voto.

5 *In Carthusienses.* Multum tribuit huic ordini, subnificans tamen, plus apud hos esse ceremoniarum, quam veræ pietatis. Id quod fatentur & hi, qui inter hos sunt cordatiores.

A & adeo latet ut vix umquam liceat conspiciere. Itidem Pontifices in messe pecuniaria diligentissimi, labores illos nimium Apostolicos, in Episcopos relegant, Episcopi in Pastores, Pastores in Vicarios, Vicarii in Fratres Mendicantes. Hi rursus in eos petrudunt, a quibus ovium lana tondetur. Verum non est hujus instituti, Pontificum ac Sacerdotum vitam excutere, ne cui videar satyræ texere, non encomium recitare, neve quis existimet bonos Principes a me taxari, 6 dum malos laudo. Sed hæc ideo paucis attigi, quo palam fieret, nullum esse mortalem, qui suaviter vivere possit, nisi meis initiatus sit sacris, meque propitiam habeat. Nam id quo pacto fieri queat, cum 7 ipsa etiam Rhamnusia, rerum humanarum fortunatrix, me-

B

C

D

E

F

cum adeo consentiat, ut sapientibus istis semper fuerit inimicissima? contra stultis etiam dormientibus omnia comoda adduxerit? Agnoscitis 8 Timotheum illum, cui hinc etiam cognomen, & proverbium 9 *ἡ ἐνδοντος κύρτος αἰρεῖ*. Rursum aliud 10 *γλαυξ ἵπταται*. Contra in sapientes quadrat

Tom. IV. Hh 2 drant

6 *Dum malos laudo.* Mira faceta invertit: malos vocat, quos laudavit, hoc est, vituperavit hactenus. Nam a Stultitia laudari, vituperari est.

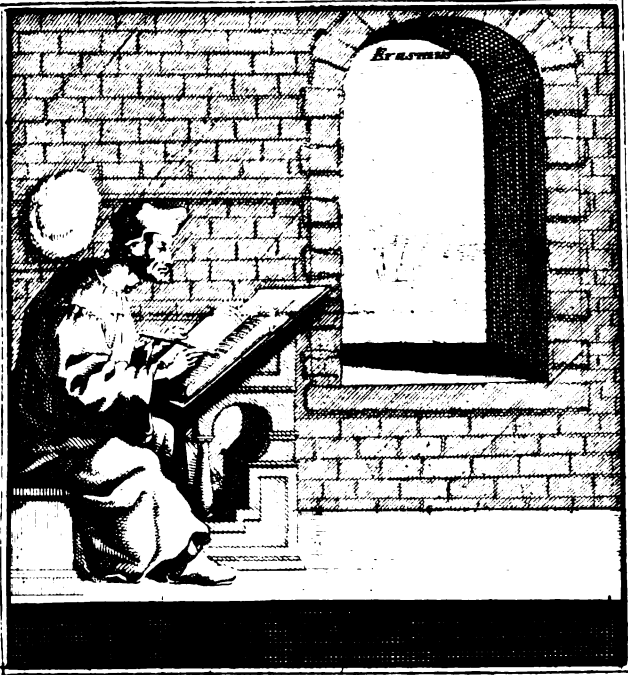
7 *Ipsa etiam Rhamnusia.* Rhamnusia Dea est indignationis, quam Græci Νέμεσις vocant: sic dicta a Rhamnunte, Atticæ pago, ubi colebatur, quæ superbos aliosque contemnentes, qualis fuit Narcissus, punire credebatur: unde illud, quod Suidas citat: Οὐκ ἔλαβε τὴν ἀπατιν ἰσχυριμένη τοῖς ὀπερὶ φάνοις Νέμεσιν, ἀλλ' ἐν παῖς ἰδίαις ἠγαγκάσθη παιδεύσθαι συμφοραῖς, παρὴν δὲ ἡ Νέμεσις, ἡ τὰ γῆς ἐποπτεύει. Id est: Non latuit omnibus contrariam superbis Nemesin, sed in propriis cunctis suis discere arumnis. Aderat autem Nemesi, quæ ea quæ in terris sunt, videt. Hic Rhamnusia ipsam dicit Fortunam, quæ stultis favere dicitur. Unde vulgato proverbio dicunt, *quo quisque est stultior, hoc est fortunatior*. Contra, sapientibus Rhamnusia semper fuit inimica. Hinc Sotades videns sapientes omnes tristem fere habuisse exitum, indignatus scripsit: Σωκράτης ὁ κόσμος πεποιθεὶς σοφὸν εἶναι, καὶ κακῶς ἀνέλε τὸν Σωκράτην ὁ κόσμος. Ἐν τῇ Φυλακῇ κἀνέστιν ὅτι πῶν, τέθηκεν. Πηλύποδον φάγων ὁ Διογένης ἀνὴρ τέθηκεν. Αἰσχύλῳ γράφοντι ἐπιπέπτωκε χελώνη, Σοφοκλῆς ῥά γα φάγων σάφουλῆς, πικρὴς τέθηκε. Κύνες οἱ κατὰ Θράκην Ἐυριπίδην ἔτρωγον. Τὸν θεῖον Ὀμηρον λιμὸς κατέδαπνῆσεν. Id est: Socratem mundus fecit sapientem esse. Et male sustulit Socratem mundus. In carcere cicutam, quoniam bibens, mortuus est. Polyphemum comedens Diogenes crudum, mortuus est. Æschylo scribenti incidit testudo. Sophocles acinum comedens uva, suffocatus periit. Canes Thræcii Euripidem voraverunt. Divinum Homerum fames confecit.

8 *Timotheum.* Hic dux erat Atheniensium, longe omnium fortunatissimus, de quo Suidas sic scripsit: Ἐποίησε αὐτὸν ἐν ἐικότι τοῖς ζωγράφου κοινώμενοι, καὶ τὰς τύχας φερύσας αὐτῷ εἰς δίκτυα πόλεις, καὶ πορθήντας αὐτὰς, αἰνιττόμενοι τὴν εὐδαιμονίαν αὐτῷ, ἀναζονεύοντες δὲ ἐπεὶ εὐτυχία ὁ Τιμόθεος, ἔφη αὐτῷ εἶναι μᾶλλον, ἢ τῆς τύχης τὰ καθοράματα. Διὸ καὶ ἡ τύχη σεν ὕπερον, νεμεσησάσης αὐτῷ τῆς τύχης. Id est: Finxerunt ipsum in imaginibus pictores dormientem, 9 Fortunæ ferentes ipsum in retia civitates 10 populantem eas, innuentes felicitatem ipsius: superbiens autem propter bonam fortunam Timotheus, dixit, ipsius magis quam Fortune esse, egregie factæ. Quocirca infelicior evasit postea, indignante ipsi Fortune.

9 *ἡ ἐνδοντος κύρτος αἰρεῖ.* Id est: Dormientis rete capit. Hoc proverbium quadrat in eos, quibus circa laborem & conatum, omnia quæ cupiunt, eveniunt. Natum ab ipso Timotheo, qui vulgo εὐτυχὴς, id est, felix, cognominatus est, quod fortunatior quam prudentior haberetur.

10 *Γλαυξ ἵπταται.* Id est: Noctua volat. Noctua sacra est Minervæ. Ea dicta est Atheniensium male consultata in bonumvertere exitum: Unde proverbium, *Noctua volat*.

drant illa, ¹ ἐν τετραδὶ γεννηθέντες, & ² equum habet Sejanum, & aurum Tolosanum. Sed desino ³ παροισιάζεσθαι, ne videar Erasmi mei commentaria ⁴ suppilasse. Ergo ut ad rem. Amat Fortuna parum cordatos, amat audaciores,

& quibus illud placet ⁵ πᾶς ἐπιφθονέος. At Sapientia timidos reddit, ideoque vulgo videtis sapientibus istis cum paupertate, cum fame, cum fumo rem esse, neglectos, inglorios, invisos vivere: Stultos affluere nummis, admoventi Reipublicæ gubernaculis, breviter, florere modis omnibus. Etenim si quis beatum existimet ⁶ Principibus placuisse viris, & inter meos illos, ⁷ ac gemmeos Deos versari, quid inutilius sapientia, imo quid apud hoc hominum genus

damnatus? Si divitiæ parandæ sunt, quid tandem lucri facturus est negotiator, si sapientiam secutus: perjurio offendetur, si in mendacio deprehensus erubescet, si anxios illos de furtis, atque usuris sapientum scrupulos, vel tantuli faciet. Porro si quis honores, atque opes ambiat Ecclesiasticas, ad eas vel asinus, vel bubalus citius penetrabit

¹ *Ἐν τετραδὶ γεννηθέντες.* Id est: *Quarta Luna nati.* Proverbium est in eos, qui ex durissimis laboribus, quibus aliis prosunt, ipsi nihil fructus capiunt. Quod Hercules hac Luna natus feratur.

² *Equum habet Sejanum.* Utrumque proverbium dicebatur de extremo infortunio: Unde natum sit, explicat Aulus Gellius.

³ *Παροισιάζεσθαι.* Id est: *Proverbiari*, sive proverbii uti.

⁴ *Suppilasse.* Id est: *Furtim usurpasse.* Neminem nominatim taxavit, præter se ipsum. Quid potuit modestius?

⁵ *Πᾶς ἐπιφθονέος.* Id est: *Omnes jacta sit alea.* Id Cæsar dixit, Rubiconem transiturus, significans, se rem omnem semel periclitari velle.

⁶ *Principibus placuisse.* Alludit ad illud Horatianum: *Principibus placuisse viris, non ultima laus est.*

⁷ *Ac gemmeos Deos.* Significat, ni fallor, Procures aulicos gemmis insignes.

A quam sapiens. Si voluptate ducaris, puellæ, maxima hujus fabulæ pars, stultis toto pectore sunt addictæ, sapientem haud secus ac scorpionum horrent fugiuntque. Denique quicumque paulo festivius ac latius vivere parant, sapientem inprimis excludunt, ac ⁸ quodvis animal potius admittunt. Breviter quoque te vertas, apud Pontifices, Principes, judices, magistratus, amicos, hostes, maximos, minimos, omnia præsentibus nummis parantur: quos uti contemnit sapiens, ita illum sedulo fugere consueverunt. Sed cum laudum mearum nullus sit modus, neque finis, tamen oratio aliquando finem habeat, necesse est. Itaque desinam dicere, sed si prius ostendero paucis, non deesse magnos auctores, qui me litteris suis pariter ac factis illustrarint, ne cui forte stulte mihi soli videar placere, neve legulei calumnientur, me nihil allegare. Ad ipsorum igitur exemplum allegabimus, hoc est, ⁹ οὐδὲν πρὸς ἕπος. Principio illud omnibus vel notissimo proverbio persuasum est, ¹⁰ *Ubi res abest, ibi simulationem esse optimam.* Eoque recte statim traditur hic versus pueris: *Stultitiam simulare loco, sapientia summa est.* Vos jam ipsi conijcite, quam ingens sit bonum Stultitia, cujus etiam fallax umbra, & imitatio sola tantum laudis meretur a doctis. Sed multo candidius pinguis ille ac nitidus Epicuri ¹¹ de grege porcus ¹² *miscere stultitiam con-*

filii jubet, tamen si brevem non admodum scite addidit. Item alibi, ¹³ *Dulce est desipere in loco.* Rursum alio in loco, *mauvult delirus, inersque videri, quam sapere, & ringi.* Jam apud Homerum Telemachus, quem modis omnibus laudat Poëta subinde ¹⁴ νήπιος appellatur, atque eodem prænomine tamquam felicitis ominis libenter pueros & adolescentes vocare solent Tragici. Quid autem sacrum Iliadis carmen, nisi ¹⁵ stultorum Regum & populorum continet iras? Porro quam absoluta laus illa Ciceronis? Stultorum sunt plena omnia. Quis enim ignorat, unumquodque bonum, quo latius patet, hoc esse præstantius? Atqui fortassis apud Christianos horum levis est auctoritas. Proinde Sacrarum quoque Litterarum testimoniis, si videtur, laudes nostras fulciamus, sive ut docti solent, ¹⁶ fundemus, principio veniam a Theologis præfatæ, ut nobis fas esse velint, deinde quoniam arduam rem aggredimur, & fortassis im-

pro-

⁸ *Quodvis animal.* Pro quovis homine, & emphasin habet.

⁹ *Οὐδὲν πρὸς ἕπος.* Id est: *Nihil adversum:* Proverbium est, idem pollens quod, *nihil ad rem.* Est apud Aristophanem.

¹⁰ *Ubi res abest.* In his plane ludit ingenio, & partim jocosus argumentis, partim detortis, quod vult colligit.

¹¹ *De grege porcus.* Ita Flaccus de se in epistolis:

*Me pinguem & nitidum bene curata cute vises,
Cum ridere voles Epicuri de grege porcum.*

¹² *Miscere stultitiam.* Idem in Odis:

Misce stultitiam consiliis brevem.

¹³ *Dulce est.* Est & hoc in Odis.

¹⁴ *Νήπιος.* Duo significat Græcis, *νήπιος* puerum admodum sive parum prudentem, quod pueri per ætatem nondum sapere possint. Quocirca apte Græci *νήπιος* dicunt, Quos Hebræi vocant, *חיליל*.

¹⁵ *Stultorum Regum.* Est in epistolis Horatianis.

¹⁶ *Fundemus.* Obiter taxat verbum Theologis familiare, sed non perinde probatum, atque usitatum.

probum fuerit ¹ denuo Musas ex Helicone, ad tantum itineris revocare, præsertim cum ² res sit alienior, fortasse magis conveniet optare, ut interim dum Theologum ago,

perque has spinas ingredior, Scoti anima paulisper ex sua Sorbona in meum pectus demigret, quovis ³ hystrice atque erinaceo spinosior, moxque remigret quo lubebit, vel ⁴ is κόρακας. Utinam & vultum alium liceat sumere, & ornatus adsit Theologicus. Verum illud interim vereor, ne quis me furti ream agat, quasi clanculum *Magistorum Nostrorum* scrinia compilaverim, quæ tantum rei Theologicæ teneam. Sed non adeo mirum videri debet, si tam diutina, quæ mihi arctissima est, cum Theologis consuetudine, nonnihil arripui, cum ⁵ ficulus etiam ille Deus Priapus, nonnullas ⁶ Græcas voces, legente domino, subnotarit tenueritque. Et ⁷ gallus Lucianicus longo homi-

¹ Denuo Musas. Quoniam ante jam invocavit.

² Res sit alienior. Id est: Parum apta Musis. Cum magis ad Theologos pertineat.

³ Hystrice spinosior. Hystrix animal est de genere erinaceorum, spinis aculeatum, quas mittit jaculi ritu. Plinius lib. 8. cap. 35. Hystrices, inquit, generas India & Africa, spina contestas ex Erinaceorum genere, sed Hystrix longiores aculei, & cum insendit cutem, missiles. Ora urgentium figit canum, & paulo longius jaculatur. Hibernis autem se mensibus condit quemadmodum ursa; reliqua omnia, ut auctor est Aristoteles lib. 6. de Nat. Animal. perinde ut ursa facit.

⁴ Is κόρακας. Id est: In corvus, hoc est, in malam rem. Exstat in pro verbiis Græcorum, & explicatur, in Chiliadibus Erasmi.

⁵ Ficulus etiam. Talem finxit Horatius, in Saryra: Olim truncus eram ficulus inutile lignum.

⁶ Græcas voces. Exstat ridiculum Epigramma inter Priapeja. Quo fingitur Priapus horti custos verba quædam Græca subnotasse, Domino legente Homerum sed depravate. Initium huius est, Rusticus indocte: si cui fortelibeat inspicere. Nam est perquam obscœnum.

⁷ Gallus Lucianicus. Est in Dialogo, quem modo citavimus.

A num convictu sermonem humanum expedite calluerit. Sed jam ad rem ⁸ bonis avibus. Scripsit Ecclesiastes 9 capite primo: *Stultorum infinitus est numerus*. Cum numerum prædicat infinitum, nonne mortaleis universos complecti videtur, præter pauculos aliquot, quos, haud scio, an cuiquam videre contigerit? Sed magis ingenue confitetur hoc Jeremias, cap. 10. *Stultus, inquit, factus est omnis homo a sapientia sua*. Soli Deo tribuit sapientiam, universis hominibus stultitiam relinquens. Ac rursus paulo superius: *Ne gloriatur homo in sapientia sua*. Cur non vis hominem in sua sapientia gloriari, optime Jeremia? Nimirum, inquiet, ob id, quia non habet sapientiam. Sed ad Ecclesiasten redeo. Hunc, cum exclamat, *vanitas vanitatum & omnia vanitas*, quid aliud sensisse creditis, nisi, quemadmodum diximus, vitam humanam nihil aliud quam Stultitiæ ludicrum esse? nimirum Ciceronianæ laudi ¹⁰ album addentem calculum, cujus optimo jure celebratur illud, quod modo retulimus: *Stultorum plena sunt omnia*. Rursum sapiens ille Ecclesiasticus, qui dixit, *Stultus mutatur ut Luna, sapiens permanet ut Sol*, quid aliud innuit, nisi mortale genus omne stultum esse, soli Deo, *sapientis* nomen competere? Siquidem Lunam humanam naturam interpretantur, Solem omnis luminis fontem, Deum. Huic ad stipulatur quod ipse Christus in Evangelio negat, quemquam appellandum bonum, nisi Deum unum. Porro si stultus est, quisquis sapiens non est, & quisquis bonus, idem sapiens, auctoribus Stoicis, nimirum mortales omnes Stultitia complectatur necessum est. Iterum Salomon cap. 15. *Stultitia, inquit, gaudium stulto*, videlicet, manifeste con-

fitens, sine stultitia nihil in vita suave esse. Eodem pertinet illud quoque: *Qui apponit scientiam, apponit dolorem, & in multo sensu, multa indignatio*. An non idem palam confitetur egregius ille Concionator, cap. 7. *Cor sapientum, ubi tristitia est: & cor stultorum, ubi latitia*. Eoque non satis habuit sapientiam perdiscere, nisi nostri quoque cognitionem addidisset. Quod si mihi parum habetur fidei, ipsius accipite verba, quæ scripsit, cap. 1. *Dedique cor meum, ut scirem prudentiam atque doctrinam, erroresque & stultitiam*. Quo quidem loco illud animadvertendum, ad Stultitiæ laudem pertinere, quod eam posteriore posuit loco. Ecclesiastes scripsit, & hunc scitis esse ordinem Ecclesiasticum, ut qui dignitate primus sit, is locum obtineat extremum vel hic certe memor Evangelici præcepti. Sed Stultitia

Tom. IV.

Hh 3

titiæ

⁸ Bonis avibus. Proverbiale est, cum rem feliciter cedere significamus, sicut malis avibus, dicimus, cum res infelicitur cedit: sumtum autem est ab Augurum observatione.

⁹ Capite primo. Tacite ridet quorundam morem, qui numquam non citant, atque id præclarum putant, si nomen partem, distinctionem, capitulum, paragraphum, columnam, denique versum.

¹⁰ Album addentem calculum. Id est: Approbantem. Græcis proverbio dicitur: Λευκὴν ψῆφον προσβιβῆναι. Id est: Album calculum addere, pro comprobare. Lucianus in Apologo: Οὐκ ἐν παρρησίᾳ θέμενος τὴν λευκὴν παρὰ σὲ ψῆφον, καὶ πλήρη μοι ἐνεχθῆναι. Id est: Haud abs re ducens, album a te calculum, & plenum mihi inferri. Unde Græci simpliciter verbo dicunt, ἐπιψήφισιν, pro comprobare.

titiam præstantiorem esse Sapientia, & Ecclesiasticus ille quisquis fuit, liquido testatur, *cap. 44.* cuius mehercle verba non prius proferam, quam ¹ *εἰσαγωγὴν* meam commoda responsione adjuveritis, ut faciunt apud Platonem hi, qui cum Socrate disputant. Utra magis convenit recondere, quæ rara sunt & pretiosa, an quæ vulgaria vilique? Quid tacetis? Etiam si vos dissimuletis, proverbium illud Græcorum pro vobis respondet, ² *τὴν ἐπὶ θυραῖς ὑδρίαν*, quod ne quis impie rejiciat, refert Aristoteles Magistrorum nostrorum Deus. An quisquam vestrum tam stultus est, ut gemmas & aurum in via relinquat? non, hercle, opinor. In abditissimis penetralibus, nec id satis, in munitissimorum scriniorum secretissimis angulis ista reponitis, cœnum in propatulo relinquitis. Ergo si quod pretiosius est reconditur, quod vilius exponitur, nonne palam est, sapientiam quam verat abscondi, vilior em esse stultitia quam recondi jubet? Jam ipsius testimonii verba accipite: *Melior est homo qui abscondit stultitiam suam, quam homo qui abscondit sapientiam suam.* Quid quod animi quoque candorem Divinæ litteræ stulto tribuunt, cum sapiens interim neminem sui similem putet. Sic enim intelligo, id quod scribit Ecclesiastes, *cap. 10.* *Sed & in via stultus ambulans, cum ipse insipiens sit, omnes stultos existimat.* An non istud eximii cuiusdam candoris est, omnes æquare tibi ipsi, cumque nemo non magnifice de se sentiat, omnibus tamen tuas communicare laudes? Proinde nec puduit tantum Regem hujus cognominis, cum ait, *cap. 30.* *Stultissimus sum virorum.* Neque Paulus ille Gentium Doctor, Corinthiis scribens, *stulti* cognomen illibenter agnoscit: *Ut insipiens*, inquit, *dico, plus ego, perinde quasi turpe sit vinci stultitia.* Sed interim obstreperunt mihi Græculi quidam, qui tot hujus temporis Theologorum, ceu ³ cornicum oculos student configere, dum annotationes suas, veluti fumos quosdam aliis offundunt, cuius gregis si non ⁴ Alpha, certe Beta meus est Erasmus, quem ego sæpius honoris causa nomino. O vere stultam, inquit, & ipsa dignam MORIA citationem. Longe diversa mens Apostoli quam tu somnias! Nec enim hoc agit his verbis, ut cæteris stultior haberetur, verum cum dixisset, *ministri Christi sunt*, & ego, seque veluti jactabundus in hac quoque parte æquasset cæteris, per correctionem adjecit, *plus ego*, sentiens, se non modo parem reliquis Apostolis in Evangelii ministerio, verum etiam aliquanto superiorem. Idque cum ita verum videri vellet, ne tamen ut arrogantius dictum offenderet aures, præmunii stultitiæ prætextu. Ut minus sapiens dico, propterea quod diceret esse stultorum privilegium, ut soli, verum citra offensam, proloquantur. Verum quid Paulus senserit cum hæc scriberet, ipsis disputandum relinquo. Ego magnos, pingues, crassos, & vulgo probatissimos Theologos sequor, cum quibus magna pars Doctorum errare, ⁵ *ὡς τὸν Δία*, malit, quam cum istis ⁶ trilinguis bene sentire. Neque quisquam illorum ⁷ Græculos istos pluris facit quam graculos: præsertim cum quidam ⁸ gloriosus Theologus, cuius ego nomen prudens supprimo, ne graculi nostri continuo Græcum in illum scommata jactant ⁹ *ὄνος λύρας*:

¹ *Εἰσαγωγὴν meam.* *Εἰσαγωγή*, id est, *inductio*, genus est argumentationis, cum ex similibus concessis colligitur id quod volumus. Frequens est in hoc Socrates Platonicus, sed adversarium commodè respondentem facit, id quod notat etiam Quintilianus.

² *Τὴν ἐπὶ θυραῖς ὑδρίαν.* Id est: *in ostiis hydriam*, refert in Rhetoricis. Hydria ceures vilis relinquitur in ostio, sed pretiosa reponuntur.

³ *Cornicum oculos configere.* Proverbio dicuntur configere corniculorum oculos, qui novo quopiam invento efficiunt, ut priores nihil sapere videantur, ut copiosius explicat in *Chiliadibus* Erasmus.

⁴ *Alpha, certe Beta.* Alpha, id est, *primus*, & Beta, *secundus*: Quod apud Græcos prima sit littera, β secunda. Aperte rursus jocatur in se ipsum alludens ad hoc, quod scripsit annotationes in Novum Testamentum, & in opera divi Hieronymi. Opus utrumque ipsi laboriosissimum, studiosis omnibus utilissimum.

⁵ *ὡς τὸν Δία.* Id est: *Per Jovem?* sic enim Græci jurant, festiviter autem adjecit juramentum rei ridicula.

⁶ *Trilinguis.* Tres linguae sunt, Græca, Latina & Hebraica, quibus traditæ sunt omnes scientiæ, tam humanæ quam divinæ, quas adeo necessarias veteres ad Sacras litteras judicabant, ut etiam decretis Pontificiis decretum sit, ut linguarum notitia in scholis publice traderetur, quod sine his Sacrarum litterarum mysteria non intelligi posse judicarent. Cæterum nostri Theologi adeo sunt Dialecticis argutiis dediti, ut ne Latinam quidem linguam discere curent.

⁷ *Græculos istos.* Festiva *προσομοίωσις*, in graculis & Græculis.

⁸ *Gloriosus theologus.* Locus est ab ambiguo, quod *gloriosus* dicatur celebris, quem Græci vocant *ἑδοξος*, & *jactabundus*, quem illi vocant *ἀλαζονα*.

⁹ *ὄνος λύρας.* Id est: *Asinus ad lyram.* Alludit ad nomen Nicolai de Lyra.

¹⁰ Magistraliter & Theologaliter hunc passum enarrans, ab hoc loco. Ut minus sapiens dico, plus ego, novum facit caput, & quod absque summa Dialectica non poterat, novam addit sectionem, ad hunc interpretans modum: Adducam enim ipsius verba ¹¹ non solum in forma, verum etiam in materia. Ut minus sapiens dico, id est, si videor vobis insipiens, me Pseudapostolis adæquando, adhuc videbor vobis minus sapiens, me eis præferendo. Quamquam idem paulo post, velut oblitus sui alio delabitur. Sed cur anxie me unius exemplo tueor? cum hoc publicum jus sit Theologorum, cœlum, hoc est, Divinam Scripturam, ceu pellem extendere: cum apud divum Paulum pugnent Divinæ Scripturæ verba, quæ suo loco non pugnant, si qua fides illi ¹² *πενταγλώτῳ* Hieronymo, cum Athenis forte conspectum aræ titulum torqueret in argumentum fidei Christianæ, ac cæteris omisiss, quæ causæ fuerant offe-
D ctura, duo tantum extrema verba decerpserit, nempe hæc, *IGNOTO DEO*, atque hæc quoque nonnihil immutata, siquidem integer titulus sic habebat: *DIIS ASIÆ, EUROPE, ET AFRICÆ, DIIS IGNOTIS, ET PEREGRINIS.* Ad hujus, opinor, exemplum passim jam ¹³ *οἱ τῶν θεολόγων παῖδες*, hinc atque hinc revulsa, quatuor aut quinque verbula, & si quid opus est, etiam depravata ad suam accommodant utilitatem, licet ea quæ præcedunt & consequuntur, aut nihil omnino faciant ad rem, aut reclament quodque. Quod quidem faciunt tam felici impudentia, ut sæpenumero Theologis invideant ¹⁴ *Jureconsulti.* Quid enim illis jam non succedat, posteaquam ¹ *ma-*

¹⁰ *Magistraliter & Theologaliter.* Hæc sunt barbara eorum verba, quæ data opera per jocum imitatus est.

¹¹ *Non solum in forma.* Festiviter alludit ad id quod ipsi dicunt, verba in forma, & ideo jocans addit, verum etiam in materia.

¹² *Πενταγλώτῳ.* Id est: *Quinquelingui*, ut ita loquar. Nam constat Hieronymum scivisse Græce, Latine, Hebraice, Chaldaice, & Dalmatice. Hic scribens super epistolam Pauli ad Titum, ostendensque Paulum abusum esse testimonio Ethnicorum Poëtarum, ut Epimenidis Cretensis, qui dixit: *Κρητὲς αἰεὶ ψεύσαι, κακὰ θηρία, γαστέρες ἀργαῖ.* Id est: *Cretes semper mendaces, male bestia, ventres pigri.* Item Arati, qui in principio *τῶν φαινομένων* dixit, *τὰ γὰρ καὶ γένος ἐσὶν*, id est, *hujus generis sunt*, & Menandri dicentis: *Φθίρειν ἢ χρῆσθαι οὐκ ἔστιν ἀλλὰ κακόν.* Id est: *Corrumpunt mores bonos, colloquia mala*, sic ait: Nec mirum est si opportunitate temporis Gentilium Poëtarum versibus abutitur, cum etiam de inscriptione aræ, aliqua commutans ad Athenienses loquutus est. Pertransiens enim, inquit, & contemplans culturas vestras, inveni & aram, in qua superscriptum est, *IGNOTO DEO*, quod utique ignorantes colitis, hoc ego annuntio. Inscriptio autem aræ non ita erat ut Paulus adseruit, *IGNOTO DEO*, sed ita, *Diis Asiæ, & Europæ, & Africa, Diis ignotis, & peregrinis.* Verum quia Paulus non pluribus Diis indigebat ignotis, sed uno tantum ignoto Deo, singulari verbo usus est, ut doceret illum suum esse Deum, quem Athenienses in aræ titulo prænotassent, & recte eum scientes colere deberent, quem ignorantes venerabantur, & nescire non poterant.

¹³ *Οἱ τῶν θεολόγων παῖδες.* Id est: *Theologorum filii*, hoc est, ipsi Theologi. Alludit enim ad Lucianum, qui *ἱατρῶν παῖδας*, id est, *Medicorum filios*, sepicule ipsos *ἱατρούς*, id est, *ipsos Medicos* vocavit.

¹⁴ *Jureconsulti.* Nam vulgo Jureconsultorum mos est ea citare, quæ nihil ad rem faciunt, cum putent pulcrum esse, quam plurima etsi his nullus locus est, inculcare. Quos Theologi nostri adeo imitantur, ut etiam vincant.

1 magnus ille, pæne nomen effutiveram, sed rursus metuo Græcum proverbium, ex Lucæ verbis sententiam expref-
ferit, tam consentaneam animo Christi 2 quam igni cum
aqua convenit. Etenim cum immineret extremum pericu-

lum, quo tempore solent boni clientes maxime suis adesse
patronis, & quanta valent ope 3 συμμαχεῖν, Christus hoc
agens, ut omnem hujusmodi præsidiorum fiduciam exime-
ret ex animis suorum, percontatus est eos, numquid rei de-
fuiſſet usquam, cum illos emisisset, adeo non instructos via-
tico, ut nec calceis muniret adversus spinarum & saxorum
injuriam, nec peram adderet, adversus famem. Ubi ne-
gassent defuisse quidquam, adjecit: Sed nunc, inquit, qui
habet sacculum tollat, similiter & peram: & qui non ha-
bet, vendat tunicam suam, & emat gladium. Cum tota
Christi doctrina, nihil aliud inculcet, quam mansuetudi-
nem, tolerantiam, vitæ contemptum, cui non perspi-
cium sit, quid hoc loco sentiat? nempe, ut magis etiam
exarmet suos legatos, ut non tantum calceos negligant &
peram, verum & tunicam insuper abjiciant, nudique &
prorsus expediti, munus Euangelicum aggrediantur, ni-
hil sibi parent, nisi gladium, non istum quo grassantur la-
trones, & parricidæ, 4 sed gladium spiritus, in intimos
quoque pectoris sinus penetrantem, qui semel affectus om-
neis sic amputat, ut nihil jam illis cordi sit, præter pieta-
tem. At videte, quæso, quorsum hæc torqueat celebris
ille Theologus: Gladium interpretatur defensionem ad-
versus persecutionem, sacculum sufficientem commeatus

1 *Magnus ille.* Nicolaum de Lyra intelligit, qui scribens super Lucam, dicit: Per gladium, quem Christus voluerit emi, intelligendam esse moderatam defensionem. Quasi vero Christus prioris doctrinæ poenitudine ductus, qua toties docuit, *Beatos esse qui persecutionem patientur propter justitiam.* Item, *Casum unam maxillam, debere præbere alteram.* Jam mortem perpersurus, ostensurusque eam contemnendam, reprehendensque Petrum, quod se gladio tueri pararet, jam, inquam, ipsos Apostolos ad arma vocaret, hortareturque eos, tamquam milites mundanos, armata manu prædicare Euangelium.

2 *Quam igni cum aqua convenit.* Nam quemadmodum ignis & aqua sunt contraria, sic Christus & mundus doctrinaque Christi, & mundi opinio. Mundus plenus est opinionibus corruptis, Christique doctrinæ contrariis. Quocirca Christus venit in mundum, ut evulsis corruptis illis opinionibus infereret novas, mundo inauditas. Siquidem Christus suos voluit esse divites, non variarum rerum affluentia, & copia, ut mundus, sed omnium contemptu suos voluit esse fortes, non robore corporis & armis; sed mortis contemptu, suos denique beatos exilio, carceribus, persecutionibus & morte. At neoterici isti Theologi, volentes mundum Christo conjungere, eaque Christiana ducentes, quæ a quamplurimis, hoc est mundo sunt, voluptates, bellum, arma, duas vestes, omnia denique mundana, modo temperata sint, ut ipsi dicunt, concedunt.

3 *Συμμαχεῖν.* Id est: Aliis in bello adesse, σύμμαχος, socius belli dicitur, συμμαχία, confederatio belli illius, quod aliis inferitur, quemadmodum ἐπιμαχία, societas subsidiaria est, quo invadentes solum repelluntur. Unde Thucydides in primo dixit: Κερκυραῖος καὶ Ἀθηναῖος συμμαχίαν μὴ ἐποίησαν, ἐπιμαχίας δὲ. Id est: Corcyrenses & Athenienses confederationem belli non iniisse, sed subsidiariam societatem.

4 *Sed gladium spiritus.* Sic divus Ambrosius, scribens super Lucam, ait: Est gladius spiritualis, ut vendas patrimonium, emas verbum, quo nulla mens penetralia vestiuntur. Est etiam gladius passionis, ut exuas corpus, & immolata carnis exuviis ematur tibi sacri corona martyrii, quod ex benedictionibus Dominicis colligere potes, qui summam omnium coronarum, si quis persecutionem patitur, pro justitia prædicavit.

A provisionem, perinde quasi Christus commutata in diver-
sum sententia, quod oratores suos parum 5 βασιλικῶς instru-
ctos emisisse videretur, superioris institutionis palinodiam
canat. Aut velut oblitus quod dixerat 6 beatos fore, cum
probris, contumeliis & suppliciis affligerentur, 7 prohi-
bens ne quando resisterent malo, 8 mites enim beatos esse,
non feroces, oblitus 9 quod illos ad passerum, & liliorum
exemplum vocarit, nunc adeo noluerit eos absque gladio
proficisci, ut cum vel tunica divendita jubeat emi, malit-
que nudos ire, quam non accinctos ferro. Ad hæc quem-
admodum gladii nomine contineri putat, quidquid ad de-
pellendam vim pertinet, ita marsupii titulo complectitur,
quidquid ad vitæ pertinet necessitatem. Atque ita 10 Di-
vinæ mentis interpretes Apostolos lanceis, ballistis, fundis

& bombardis instructos 11 educit ad prædicationem 12 cru-
cifixi. Loculis item, 13 vidulis, & sarcinis onerat, ne for-
te non liceat illis e diverforio discedere, nisi impransus. 14
Nec vel illud commovit hominem, quod enssem, quem
tantopere jusserat emi, mox idem objurgans jubeat recon-
di, quodque numquam fando sit auditum, Apostolos ensi-
bus aut clypeis usos adversus vim Ethnicorum, utique usu-
ros, si Christus hoc sensisset, quod hic interpretatur. 15 Est
alius,

5 *Βασιλικῶς.* Id est: Regaliter & magnifice, quo verbo sæpe vitur
Lucianus.

6 *Beatos fore.* Retulit verba Matthæi, ex cap. 5. *Beati esis, cum ma-
ledixerint vobis homines, &c.* Quo loco Christus dimissa turba sedens in
monte, divina illa suæ doctrinæ oracula discipulis suis, hoc est, Christia-
nis, prodidit. Quæ mirum quam nunc a Christianorum vulgo negliguntur,
imo pæne ridentur.

7 *Prohibens ne quando.* Est apud Matthæum eodem capite: *Ego au-
tem dico vobis, non resistere malo, sed si quis percusserit te in dexteram
maxillam tuam, præbe ei & alteram.* Et ei, qui vult tecum contendere
in judicio, & tunicam tuam tollere, dimitte illi & pallium, &c. Cum
addit, ego dico, declarat hanc esse peculiarem suam doctrinam, nec a
Moysæ traditam, nec ab ullo Philosophorum, sed quam sequi debeant,
qui videri velint discipuli Christi. Sed indignum est, hæc vel irrideri,
vel coactis interpretationibus depravari ab his, qui se maxime Chri-
stianos videri volunt. Nam non assequi, imbecillitatis est humanæ,
irridere vero, summæ impietatis, interpretatione depravare, fraudulen-
tiam cum impietate conjunctæ. Quod autem ait, *non esse resistendum ma-
lo*, non sic accipiendum, ut non admoneantur, aut increpentur, qui
scelerate agunt, cum id & Christus fecerit, & Apostoli, sed ne malum
repellamus malo, quemadmodum vulgus facit, hoc est, vim vi, ferrum
ferro, injuriam injuria, calumniam calumnia.

8 *Mites enim esse beatos.* Eodem est loco. Ferox proprie dicitur ani-
mo elato, & paratus ad retaliandam contumeliam.

9 *Quod illos ad passerum.* Hoc est Matthæi sexto.

10 *Divina mentis interpretes.* Εἰρηνικῶς, cum commentum illius sit a
divina mente alienissimum.

11 *Educit.* Aperto usus est verbo, nam miles proprie dicitur educi in
aciem pugnaturus.

12 *Crucifixi.* Emphasis est in nomine crucifixi, quod minime conve-
niat, eum qui ad crucem usque perpersus est omnia, suos discipulos, quos
uniquè sui imitantes esse jubet, latronum armis instructos, ad prædicationem
Euangelii jubere proficisci.

13 *Vidulis.* Vidula scriniola dicuntur corio obteſta.

14 *Nec vel illud commovit.* Notat interpretis stultitiam, cum non vi-
derit, suum commentum non cohærere cum vita Apostolorum. Etenim
si Christus hoc sensit, quod ille interpretatur, impii fuerunt Apostoli, qui
magistri præceptum tantopere neglexerunt, ut nunquam vel pugionem
habuisse legantur ad sui defensionem.

15 *Est alius.* Quantum memini, est inter sermones dictos Jordani.
Nam

alius, quem honoris causa non nomino, haud quaquam potestremi nominis, qui e tentoriis, quorum meminit Habacuk, turbabuntur pelles terræ Madian, pellem fecerit Bartholomæi excoiati. ¹ Ipsa nuper interfui dissertationi Theologicæ, (nam id facio frequenter,) Ibi cum quispiam exigeret, ² quæ tandem esset Divinarum Litterarum auctoritas, quæ jubcret Hæreticos incendio vinci, magis quam disputatione revinci: Senex quidam severus, & ³ vel supercilio teste, Theologus, magno stomacho respondit, hanc legem tulisse Paulum Apostolum, qui ⁴ dixerit: *Hæreticum hominem post unam & alteram correptionem devota.* Cumque ea verba idemtidem intonaret, & plerique demirarentur: quid accidisset homini, tandem explanavit, ⁶ de

vita tollendum Hæreticum. Risere quidam, nec deerant tamen quibus hoc commentum plane Theologicum videretur, cæterum reclamantibus etiamnum nonnullis successit ⁷ *tenedios*, quod ajunt, *συνηγός* & auctor irrefragabilis. Accipite rem, inquit: Scriptum est, *maleficum ne patiariis vivere*: Omnis Hæreticus maleficus: ⁸ Ergo &c. Mirati quotquot aderant, hominis ingenium, & in eam sententiam ⁹ itum est pedibus, & quidem peronatis. Neque cuiquam venit in mentem, legem eam ad fortilegos & incantatores, ac magos attinere, quos Hebræi sua lingua vocant ¹⁰ *מכשפים*.

Nam ille deceptus vocabulo pellium, quo Historici pro castrensibus tentoriis utuntur, quod olim e pellibus solebant confici tabernacula, pro cute humana interpretatur, præsertim cum illa ipsa Bartholomæi Historia parum obtineat auctoritatis.

¹ *Ipsa nuper interfui.* Facete significat Theologorum quorundam disputationes non carere stultiia.

² *Quæ tandem esset.* Antiquitus deploratorum Hæreticorum extrema poena erat, ut excluderentur a communione Christianorum, si revicti disputatione, nollent mutare sententiam. Deinde accessit Imperatorum auctoritas, & metu supplicii coeperunt compelli: nunc nec audiuntur sæpe numero, nec redarguuntur: Sed dumtaxat judicantur, & incendio puniuntur.

³ *Vel supercilio teste.* Quasi nihil haberet Theologi, præter supercilium, & vultus truculentiam.

⁴ *Dixerit Hæreticum hominem.* Est ad Titum, cap. 9. Nec illic agit Paulus de his Hæreticis, quos nos vulgo vocamus, sed de contentiosis disputatoribus, qui de nugis magnas excitant disputationum tragedias.

⁵ *Quid accidisset homini.* Ita loquuntur, cum significant insaniam, aut rem vehementer novam, quod Græci significantius, *τι ἰσχυρὸν*.

⁶ *De vita tollendum Hæreticum.* Adeo crassus erat iste Theologus, ut non intellexerit *devota* verbum esse, a devitando, sed præpositionem cum hoc nomine, *vita*.

⁷ *Tenedios συνηγός.* Id est: *Tenedius patronus*, dicitur is, qui compendio causam expedit, litisque nodum ocyus dissecat. Ductum a Tenedia securi, quæ protinus calumniæ convictum dissecare solita fuit, de qua plura in *Chiliadibus*.

⁸ *Ergo, &c.* Ridet frigidos Theologorum syllogismos in rebus tam seriis.

⁹ *Itum est pedibus.* Ire pedibus in sententiam, est approbare quod alii dixerint: Facete vero addidit, *& quidem peronatis*, quod pero genus sit calceamenti rusticani.

¹⁰ *מכשפים.* Id est: *Magicos*, *כשף* enim, id est, *incantavit*, verbum est, a quo per præpositionem *מ*, denominativum *כשף*, id est, *incantator*, sive *magus*, sicut a *לאן*, id est, *nuntiavit*, *מלאך*, id est, *angelus*. In Hebræo autem non habetur sic, sicut citavit superciliosus ille Theologus, sed *Exodi 22.* scriptum est: *מכשפה לא תחירי*, id est, *incantatrix non vivas*, ubi *מכשפה* ponitur in foeminino genere, quod interpretes Hebræi idcirco factum esse dicunt, quod mulierculæ, & præci-

alioqui fornicationem & ebrietatem capite punire oportuit. Verum hæc stulte persequor, tam innumera, ut ¹¹ nec Chryssippi, nec Didymi voluminibus omnia comprehendi possint. Illud dumtaxat admonitos volebam, cum hæc divinis illis magistris licuerint, mihi quoque plane ¹² *σύνειν θεολόγω*, par est dare veniam, si minus omnia ad amussim citavero. Nunc tandem ad Paulum redeo: ¹³ *Libenter*, inquit, *fertis insipientes*, de sese loquens. Et rursus *velut insipientem accipite me.* Et, *non loquor secundum Deum, sed quasi in insipientia.* Rursus alibi: ¹⁴ *Nos*, inquit, *stulti propter Christum.* Audistis a quanto auctore quanta stultitiæ præconia. Quid, quod idem palam Stultitiam præcipit, ut rem in primis necessariam & oppido salutarem. ¹⁵ *Qui videtur esse sapiens inter vos, stultus fiat, ut sit sapiens.* ¹⁶ Et apud Lucam, duos discipulos, quibus se junxerat in via Jesus, *stultos* appellat. Illud haud scio, an mirum videatur, cum Deo quoque nonnihil stultitiæ tribuit divinus ille Paulus: ¹⁷ *Quod stultum est*, inquit, *Dei, sapientius est hominibus.* Porro Origenes interpres obsistit, quo minus hanc stultitiam ad hominum opinionem possis referre: ¹⁸ quod genus est illud: *Verbum crucis pereuntibus quidem stultitiam.* Sed quid ego frustra anxia, tot testimoniis hæc docere pergo, cum in Psalms mysticis palam ipse Christus loquatur Patri, ¹⁹ *Tu scis insipientiam meam?* Neque vero temere est, quod Deo stulti tam ²⁰ impense placuerunt: opinor propterea, quod quemadmodum summi Principes nimium cordatos suspectos habent, & invisos, ut ²¹ Julius Brutum & Cassium, cum ebrium Antonium nihil metueret, utque ²² Nero Senecam, ²³ Dionysius Platonem:

E pue aniculæ plus hac peste infectæ sunt, quam viri, ut etiam nos nimis sæpe in Germania nostra videmus.

¹¹ *Nec Chryssippi, nec Didymi* Chrysippus Philosophus de Dialecticis infinita conscripsit volumina, plena frivolis argutiis. Didymus Grammaticus, mille conscripsit libros, miser, si tantum voluminum fuisset evolvendum, ut scripsit Seneca.

¹² *σύνειν θεολόγω.* Id est: *Ficula Theologo.* Veteres quidquid effeminatum contemtumque videri vellent, ficulum appellabant. Unde proverbium *σύνειν επικαρία*, Id est, *ficulum auxilium*, *σύνειν ἀνδρῶν*, Id est, *ficulus vir*.

¹³ *Libenter*, inquit, *fertis.* Est ad Corinthios secunda, cap. 11.

¹⁴ *Nos*, inquit, *stulti.* Est ad Corinthios prima, cap. 4.

¹⁵ *Qui videtur esse.* Est in prima ad Corinthios, cap. 3.

¹⁶ *Et apud Lucam.* Est Luca 24.

¹⁷ *Quod stultum est* inquit. Est prima ad Corinthios, cap. 1. Non quod sit aliquid stultum in Deo, sed quod infima pars sapientiæ divinæ superat summam hominum sapientiam.

¹⁸ *Quod genus est illud.* Est ad Corinthios prima, cap. 1.

¹⁹ *Tu scis insipientiam meam.* Facete detorquet hoc ad suum commodum. Quamquam Christus illic loquatur sub persona suorum membrorum.

²⁰ *Impense.* Id est: *Valde*, quod & *impendio* dicunt.

²¹ *Julius Brutum.* Nam Brutus & Cassius conspiraverunt in Cæsarem. Is cum admoneretur, ut caveret ab Antonio, respondit: *Se nihil metueret crassos illos & ebrios, sed potius pallidos & sobrios*, Brutum & Cassium significans.

²² *Nero Senecam.* Seneca præceptor Neronis, ab eo jussus est mori, non ob aliud, nisi quod aliquoties liberius admoneret, quid deceret Imperatorem facere.

²³ *Dionysius Platonem.* Plato hoc animo navigavit in Siciliam, ut Dionysium Regem traheret ad studium Philosophiæ. Sed apud impotentem juve-

nem: contra crassioribus, ac simplicioribus ingeniis delectantur. Idem Christus σοφός istos, suaque nitentes prudentia semper detestatur, ac damnat. Testatur id Paulus haudquaquam obscure, cum ait: ¹ *Quae stulta sunt mundi elegit Deus*, cumque ait, *Deo visum esse*, ² *ut per stultitiam servaret mundum*, quandoquidem per sapientiam restitui non poterat. Quin ipse idem satis indicat, clamans per os Prophetæ: ³ *Perdam sapientiam sapientium, & prudentiam prudentium reprobo*. Rursum cum agit gratias, quod salutis mysterium celasset sapientes, parvulis autem, hoc est, stultis, aperuisset. Nam Græce pro parvulis, est νηπίοις, quos opposuit σοφοῖς. Huc pertinet quod passim in Evangelio, Phariseos & Scribas ac legum Doctores incescit, vulgus indoctum sedulo tuetur. Quid enim aliud est, *va vobis, Scribae & Pharisei*, quam, *va vobis sapientes*? At parvulis, mulieribus, ac piscatoribus potissimum delectatus esse videtur. Quin & ex animantium brutorum genere ea potissimum placent Christo, quæ a vulpina prudentia quam longissime absunt. Eoque asino maluit insidere, cum ille, si libuisset, vel leonis tergum impune potuisset premere. Ac Spiritus ille sacer in ⁴ columbæ specie delapsus est, non ⁵ aquilæ aut milvii. Præterea ⁶ cervorum hinnulorum, agnorum, crebra passim in Divinis Litteris mentio. Adde, quod suos ad immortalem vitam destinatos, ⁷ oves appellat. Quo quidem animante non est aliud insipientius, vel Aristotelico proverbio teste, ⁸ προβάτειον ἦθος: quod qui-

juvenem plus valuerunt adulatorum voces quam sanctissimi Philosophi monita.

¹ *Quae stulta*. Est ad Corinthios prima, cap. 1.

² *Ut per stultitiam*. Est eodem cap.

³ *Perdam sapientiam*. Paulus citat ex Esaia Prophetæ, ad Corinthios prima, cap. 1.

⁴ *Columba specie*. Hæc avis adeo simplex est, ut Christus voluerit Apostolos suos harum simplicitatem æmulari, cum ait: Γίνεσθε ἀπλάσιοι ὡς περισσεύει. Id est: *Sitis simplices* sive sinceri, ut columba. Ad hæc pudicitia columbis prima, & neutri nota adulteria, conjugii fidem non violant, communemque servant domum. Nisi cælebs, aut vidua, domum non relinquit. Et imperiosos mares, subinde etiam iniquos ferunt, ut Plinius scribit, lib. 10. Aristoteles Hist. Animal. lib. 9. de columbis loquens, dixit: Οὐτε συνδυάζονται θήλειαι πλείους, ὅτε προαπολείπασιν τὴν κοινωσίαν πλὴν ἑὴν χήρος ἢ χήρα γένεται. Ἐστὶ δὲ περὶ τὴν ἀδυναμίαν ἢ τὴν ἀρρενότητα, καὶ συναγωγὰς αὐτῶν. Id est: Neque cum pluribus coire volunt, neque conjugium relinquunt, nisi cælebs aut vidua. Est autem circa parvum gravis masculi cura, feminaque condolet.

⁵ *Aquila*. Plinius, in decimo, & Aristoteles, in nono, varia ponunt aquilarum genera, quibus fere omnibus commune est, rapto vivere: sunt enim omnes ex γὰρ ἀνύχων genere.

⁶ *Cervorum*. Plinius, lib. 8. de cervis loquens, ait: *Ceterum animal simplex, & omnium rerum miraculo stupens, in tantum, ut equo, aut bubula accedente propius, hominem juxta venantem non cernant, arcum ipsum, sagittasque mirentur*. Aristoteles quoque, libro Historie Animalium nono, horum simplicitatem indicat, cum ait: Ἀλίσκοιται δὲ θηρευόμεναι αἱ ἑλάφαι συριττόντων καὶ ἀδόντων, ὥς καὶ κατακλίνονται ὑπὸ τῆς ἡδοῆς. Δυνὸ δ' ὅταν ὁ μὲν φανερῶς ἀδῇ ἢ συρίττει, ὁ δὲ ἐκ τῆς ὀπίσθου βάλλει, ὅταν αὐτὸς σημαίνῃ τὸν καιρὸν. Id est: Capriuntur autem cervi venatoribus sibilantibus: mulcentur enim, alliciunturque ea voluptate. Duobus autem existentibus, alter quidem palam canis aut sibilat, alter clam feris, ubi iste significaris opportunitatem.

⁷ *Oves appellat*. Ut Matthæi 10. ἰδὲ, inquit Christus, ἀποστείλω ὑμᾶς ὡς πρόβατα ἐν μέσῳ λύκων. Id est: Ecce mitto vos sicut oves in medio luporum.

⁸ *Προβάτειον ἦθος*. Id est: Ovis mores. Aristoteles, Historia Anima-

dem admonet, ab ejus pecudis stoliditate sumptum in stupidos & bardos, convitii loco dici solere. Atqui hujus gregis Christus sese pastorem profitetur, quin etiam ipse agni nomine delectatus est, indicante eum Joanne, ⁹ *Ecce agnus Dei*: cujus multa fit & ¹⁰ in Apocalypsi mentio. Hæc quid aliud clamitant, nisi mortaleis stultos esse, ¹¹ etiam pios? ipsum quoque Christum, quo stultitiæ mortalium subveniret, cum esset ¹² sapientia Patris, tamen quodammodo ¹³ stultum esse factum, cum hominis assumpta natura, ¹⁴ habitu inventus est ut homo? quemadmodum ¹⁵ & peccatum factus est, ut peccatis mederetur. Neque alia ratione mederi voluit ¹⁶ quam per stultitiam crucis, per Apostolos idiotas, ac pingues: quibus sedulo stultitiam præcipit, a sapientia deterrens, cum eos ¹⁷ ad puerorum, ¹⁸ liliorum, sinapis, & ¹⁹ passerulorum exemplum provocat, rerum stupidarum ac sensu carentium, soloque naturæ ductu, nulla arte, nulla sollicitudine, vitam agentium. ²⁰ Præterea cum vetat esse sollicitos, qua essent apud Præsides oratione usuri, ²¹ cumque interdicit, ne scrutentur tempora vel momenta temporum, videlicet, ne quid fiderent suæ prudentiæ, sed totis animis ex se penderent. Eodem pertinet, quod Deus ille orbis architectus interminatur ²² ne quid de Arbore Scientiæ degustarent, perinde quasi scientia felicitatis sit venenum. Quamquam Paulus aperte scientiam, veluti instantem & perniciosam ²³ improbat. Quem divus Bernardus, opinor, sequutus, montem eum in quo Lucifer sedem statuerat, *scientiam montem* interpretatur. Fortasse nec illud omittendum videatur argumentum, gratiosam esse apud Superos stultitiam, quod huic solidatur erratorum venia, sapienti non ignoscitur, unde veniam orant, etiam si prudentes peccaverint, tamen stultitiæ prætextu patrociniisque utuntur. Nam sic Aaron uxoris poenam deprecatur in Numerorum, si satis commemini, libris. ²⁴ *Obsecro, domine mi, ne imponas nobis hoc peccatum, quod stulte commisimus*. Sic & Saul apud David culpam deprecatur, ²⁵ *Apparet enim, inquiens, quod stulte e-*

Tom. IV.

Ii

gerim.

^D lium, lib. 9. sic ait: Τὰ δὲ ἦθη τῶν ζῴων ὥσπερ εἴρηται πρότερον, διαφέρει κατὰ τὴν δειλίαν καὶ πρωτότητα, καὶ ἀνδρείαν καὶ ημερότητα καὶ νύκτα καὶ ἀγνοίαν, τὸ τε γὰρ τῶν προβάτων ἦθος ὥσπερ λέγεται ἐν ἡμέρᾳ καὶ ἀνύκτωρ, πάντων γὰρ τῶν τε τροπῶν καὶ κλίσεων ἐστὶ, καὶ ἐρεπὶ εἰς τὰς ἐρημίας πρὸς ὕδιν, καὶ πολλάκις χειμῶνος ὄντος ἐξέρχεται ἐν ὄρει, καὶ ὄρει, ὑπὸ τῆς νιφθίης ληθῶσιν, ἂν μὴ κινήσῃ ὁ ποιμὴν, ἢ ἐβλάσῃ ἀπὸ νείας, ἀλλ' ἀπόλλυνται καταλειπόμενα, ἢ ἂν μὴ ἀρρενὰς κομίσωσιν οἱ ποιμένες, τότε ἀπολαθῶσι. Id est: Mores autem animalium, quemadmodum dictum est prius, differunt secundum timiditatem, & mansuetudinem, & fortitudinem, & mentem, & dementiam. Etenim oviles mores, sicut dicitur, stulti & amentes sunt. Omnium enim quadrupedum, ovis genus ineptissimum est. Et repit in desertum sine causa, & sæpe, hiemeque sevientem, egreditur stabulo, & quando a nive comprehensum fuerit, nisi moveris pastor, non vult abire. Ceterum perit relictum, nisi mares portaverint pastores, ita enim sequitur reliquus grex.

⁹ *Ecce agnus Dei*. Est Joann. primo.

¹⁰ *In Apocalypsi*. Capitis 5. 6. & 7.

^E ¹¹ *Etiam pios*. Nam pii & vere Christiani, dum divitias, voluptates, gloriam, formam, sanitatem, & alia id genus bona, quæ hujus mundi sapientes tantum non adorant, contemnunt, & ut Christum lucrificent, tamquam stercora reputant: dumque contemplatione, inediis & perfectione saginantur, stulti hujus mundi sapientes habentur.

¹² *Sapientia Patris*. Paulus, prima ad Corinthios, cap. 1. vocat Christum, Dei virtutem, & Dei sapientiam.

¹³ *Stultum esse factum*. Non quod in Christo sit illa stultitia, sed quod hominem assumpsit, & humana natura, quantumvis sapit, ad Deum collata, stulta est, sicut omnis hominis justitia ad Deum comparata, injustitia est.

¹⁴ *Habitu inventus est ut homo*. Ad Philippenses secundo.

^F ¹⁵ *Et peccatum factus est*. Sic Paulus ait, secunda ad Corinthios quinto: *Eum qui non noverat peccatum, pro nobis peccatum fecit, ut nos effemus justitia in ipso*.

¹⁶ *Quam per stultitiam crucis*. Sic Paulus, prima ad Corinthios primo: *Nam quia in Dei sapientia non cognovit mundus per sapientiam Deum, placuit Deo per stultitiam predicationis salvos facere credentes*.

¹⁷ *Ad puerorum*. De pueris habetur, Matthæi 8. ubi Veritas dicit: *Amen dico vobis, nisi conversi fueritis, & efficiamini sicut parvuli, non intrabitis in regnum cælorum*. Et Lucæ 18. *Quicumque non acceperis regnum Dei sicut puer, non intrabit in illud*.

¹⁸ *De lilii*: Matthæi & Lucæ c. 17.

¹⁹ *De passerulis*, sive volucribus cæli, Matthæi cap. 6.

²⁰ *Præterea cum vetat esse*. Et Lucæ cap. 12. *Cum autem inducunt vos in synagogas, & ad magistratus & potestates, nolite solliciti esse, qualiter aut quid respondeatis, aut dicatis: Spiritus enim sanctus docebit vos in ipsa hora*.

²¹ *Cumque interdicit*. Ut in Actis primo: *Non est vestrum nosse*.

²² *Nequid de arbore scientiæ*. Genes. 3. ubi Deus ad ipsum, πρῶτόπλωσον, dicit: *Κομὸν τῆς ἀκτῆς τοῦ καλλίου οὐκ ἐσθίς, ὅτι ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἐσθίς ἐκ τῆς ἀκτῆς τοῦ καλλίου, καὶ θάνατος ἔσθις*. Id est: *Ab omni arbore paradisi comedes, & ab arbore scientiæ boni & mali non comedes ab ea*.

²³ *Improbat*. Cum ait prima ad Corinthios 8. *Ἡ γινώσκis φυνισί, ἡ δὲ ἀγάπη οἰκοδομεῖ*. Id est: *Scientia inflat, caritas autem edificat*.

²⁴ *Obsecro Domine*. Est Numerorum duodecimo.

²⁵ *Apparet enim quod*. Est primi Reg. cap. 26.

gerim. Rursum ipse David ita blanditur Domino: ¹ *Sed precor, Domine, ut transferas iniquitatem servi tui, quia stulte egimus*: perinde quasi non impetraturus veniam, nisi stultitiam & inscitiam obtenderet. Sed illud acrius urget, quod Christus in cruce, cum oraret pro suis inimicis. ² *Pater ignosce illis*: non aliam prætexit excusationem, quam imprudentiæ, quia nesciunt, inquit, quid faciunt. Ad eundem modum, Paulus scribens ad Timotheum, ³ *Sed ideo misericordiam Dei consecutus sum, quia ignorans feci in incredulitate*. Quid est, ignorans feci, nisi per stultitiam feci, non malitiam? Quid est, ideo misericordiam consecutus sum, nisi non consecuturus, nisi stultitiæ patrocínio commendatus? Pro nobis facit & mysticus ille Psalmographus, qui suo loco non veniebat in mentem. ⁴ *Delicta juventutis meae, & ignorantias meas ne memineris*. Audistis quæ duo prætexit, nimirum ætatem, cui semper comes esse soleo, & ignorantias, idque numero multitudinis, ut ingentem Stultitiæ vim intelligeremus. Ac ne quæ sunt infinita persequar, utque summam dicam, videtur omnino Christiana religio quamdam habere cum aliqua stultitia cognationem, minimeque cum sapientia convenire. Cujus rei si desideratis argumenta primum illud animadvertite, pueros, senes, mulieres, ac fatuos sacris ac religiosis rebus præter cæteros gaudere, eoque semper altaribus esse proximos, solo, nimirum, naturæ impulsu. Præterea videtis primos illos religionis auctores, mire simplicitatem amplexos, acerrimos

- ¹ *Sed precor domine*. Est secundis Regum. cap. 24.
² *Pater ignosce illis*. Est Luca cap. 24.
³ *Sed ideo*. Est ad Timoth. prima c. 1.
⁴ *Delicta juventutis*. Est Psalmo vigesimo quarto. Et decore Moriz adfluxit oblivionem.

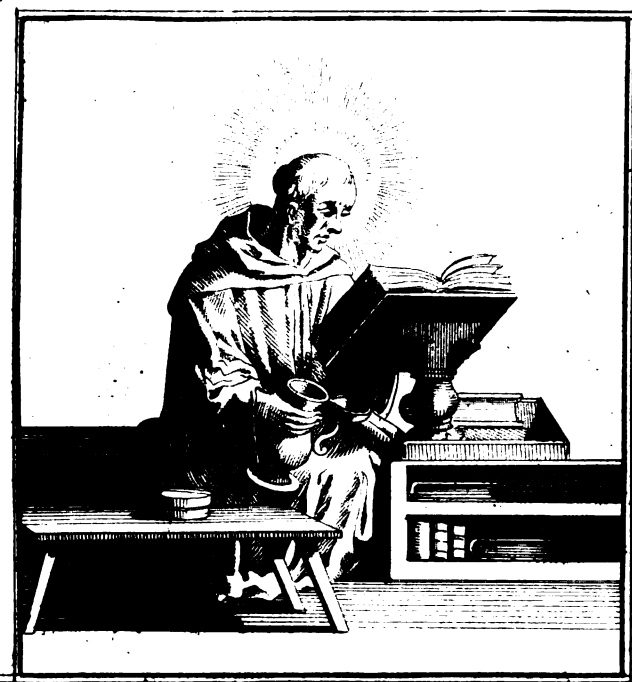
A litterarum hostes fuisse. Postremo nulli moriones magis desipere videntur, quam hi, quos Christianæ pietatis ardor semel totos arripuit: adeo sua profundunt, injurias negligunt, falli sese patiuntur, inter amicos & inimicos nullum discrimen, voluptatem horrent, inedia, vigilia, lacrymis, laboribus, contumeliis saginantur, vitam fastidiunt, mortem unice oprant, breviter, ad omnem sensum communem prorsus obstupuisse videntur, perinde quasi alibi vivat animus, non in suo corpore. Quod quidem quid aliud est, quam insanire? quo minus mirum videri debet, si Apostoli & musto temulenti sunt visi, ⁶ si Paulus judici Festo visus est insanire. Sed posteaquam semel ⁷ τὴν λέον-
B τὴν induimus, age doceamus & illud, felicitatem Christianorum, quam tot laboribus expetunt, nihil aliud esse, quam insanix stultitiæque genus quoddam, absit invidia verbis, rem ipsam potius expendite. Jam primum illud propemodum Christianis convenit cum Platoniciis, animum immersum illigatumque esse corporeis vinculis, hujusque crassitudine præpediri, quo minusea, quæ vere sunt, contemplari, fruique possit. ⁸ Proinde Philosophiam definit esse *mortis meditationem*, quod ea mentem a rebus visibilibus, ac corporeis abducit, quod idem utique mors facit. Itaque quam diu animus corporis organis probe utitur, tam diu sanus appellatur, verum ubi ruptis jam vinculis, conatur in libertatem asserere sese, quasque fugam ex eo carcere meditatatur, tum *insaniam* vocant. Id si forte contingit morbo, vitioque organorum, prorsus omnium consensu, insaniam est. Et tamen hoc quoque genus hominum videmus futura prædicere, scire linguas ac litteras, quas antea numquam didicerant, & omnino divinum quiddam præ se ferre. Neque dubium est id inde accidere quod mens a contagio corporis paulo liberior incipit nativam sui vim exferre. ⁹ Idem arbitror esse in causa, cur laborantibus vicina morte, simile quiddam soleat accidere, ut tamquam afflati prodigiosa quædam loquantur. Rursum si id eveniat studio pietatis, fortasse non est idem insanix genus, sed tamen adeo confine, ut magna pars hominum meram insaniam esse judicet, præsertim cum pauculi homunciones ab universo mortalium coetu, tota vita dissentiant. Itaque solet iis usu venire, quod ¹⁰ juxta Platonicum figmentum, opinor, accidere iis, qui in specu vinetorum umbras mirantur, & ¹¹ fugitivo illi, qui reversus in antrum, veras res vidisse se prædicat, illos longe falli, qui præter miseras umbras nihil aliud esse credant. Etenim sapiens hic commiseratur, ac deplorat illorum insaniam, qui tanto errore teneantur. Illi vicissim illum veluti delirantem rident, atque ejiciunt. Itidem vulgus hominum ea quæ maxime corporea sunt, maxime miratur, eaque prope sola putat esse. Contra pii, quo quidquam propius accedit ad corpus, hoc magis negligunt, totique ad invisibilem rerum contem-

- E** ⁵ *Musto temulenti sunt*. Est hoc in Actis Apostolorum cap. 2.
⁶ *Si Paulus judici Festo*. Est in Actis Apostolorum 26. Ubi Paulo narranti quo pacto ad Christum tractus fuisset, & quamobrem sibi Judæi infestis essent, magna voce dixit Festus judex, *Insanis, Paule, multa te littera ad insaniam convertunt*.
⁷ *τὴν λέοντην*. Id est: *Leontis exuvium*, quo significatur persona magnifica assumpta ab homine humili: sumtum ab asino illo fugitivo, qui apud Cumanos aliquamdiu se gessit pro leone. Unde etiam ortum est illud proverbium *ὄνος παρὰ Κυμῆς*, id est, *asinus apud Cumanos*, in indoctos asinos, qui tamen aliquando apud ignotos habentur, propter cultum, in pretio.
⁸ *Proinde Philosophiam*. Sic ait in Phædone: *Κινδυνεύοντες γὰρ ὅσοι τυχάνομεν ὁρθῶς ἀποθανεῖν φιλοσοφίας λαμβάνει τὰς ἄλλας. Ὅτι εἰς ἄλλο αὐτοὶ ἐπιτηδύμιον, ἢ ἀποθήσκιν τε καὶ τεθῆναι*. Id est: *Quicumque recte Philosophiam attigerunt, videntur latuisse cæteros homines, quod nihil aliud ipsi studeant quam emori eosque mortuos esse*.
⁹ *Idem arbitror esse in causa*. Socrates, in Apologia sua, cum jam damnatus esset, moriturusque, sic ad Athenienses, qui eum damnaverunt ait: *Τὸ δὲ δὴ μετὰ τούτῳ ἐπιθυμῶ ὑμῖν χρησιμεύειν. Ὡς καταψήφισάμενοι με, καὶ γὰρ εἰμι ἤδη ἰνταῦθα, ἐν ᾧ μάλιστα ἀνθρώποι χρησιμεύουσιν ὅταν μέλλουσιν ἀποθανεῖσθαι*. Id est: *Post hac autem desidero vobis, qui me condemnastis, divinare, etenim jam illic sum, ubi maxime divinant, quando videlicet mori debent*.
¹⁰ *Juxta Platonicum figmentum*. De specu Platonico, quem ipse finxit septimo de Republica libro, in quo vulgus sedens miratur umbras pro veris rebus, diximus supra.
¹¹ *Fugitivo illi*. Plato postquam descripsit illud specus, dicit, quod si unus illorum sedentium in specu per aspera saxa atque ardua sursum traheretur, videretque apud Superos Solem & alias res veras, sicque postea ad pristinum specum reverteretur, putaret haud dubie illos qui apud eos, qui in specu sedent, in summo honore esset, miserrimos esse. Ad hæc dicit illum reversum jam in specum nihil visurum, propterea quod repente ex clarissimo Sole in profundissimas tenebras veniret, & idcirco cum nihil umbrarum videret, omnibus in specu sedentibus risui fore explosumque iri, simulatque de rebus veris disputare inciperet, tamquam stultum & apud Superos corruptum.

¹ Nam

plationem rapiuntur. ¹ Nam isti primas partes tribunt divitiis, proximas corporis commodis, postremas animo relinquunt: quem tamen plerique nec esse credunt, quia non cernatur oculis. E diverso illi primum in ipsum Deum, rerum omnium simplicissimum, toti nituntur: secundum hunc, & tamen in hoc, quod ad illum quam proxime accedit, nempe animum: corporis curam negligunt, pecunias ceu putamina prorsus aspernantur, ac fugitant. Aut si quid huiusmodi rerum tractare coguntur, gravatim, ac fastidienter id faciunt, habent tamquam ² non habentes, possident tamquam non possidentes. Sunt & in singulis rebus, gradus multum inter istos diversi. Principio sensus tametsi omnes cum corpore cognationem habeant, tamen ³ quidam sunt ex his crassiores, ut tactus, auditus, visus, olfactus, gustus. Quidam magis a corpore semoti, veluti memoria, intellectus, voluntas. Igitur ubi se intenderit animus, ibi valet. Pii quoniam omnis animi vis ad ea conten-

¹ Nam isti primas. Philosophi cum tria posuissent bona, corporis videlicet, externa, & animi; Animi bona præ cæteris multo præstare dixerunt. Unde Aristoteles, primo *Moralium Nicomacheorum*: Νευμημένον δὲ τῶν ἀγαθῶν τριπλῶν, καὶ τῶν μὲν ἐκτὸς λεγόμενων, τῶν δὲ περὶ ψυχῆν καὶ σῶμα, τὰ περὶ ψυχῆν κυριώτατα λεγόμενα. Id est? *Divisis autem trifariam bonis, cumque hæc externa dicimus, hæc autem animæ & corporis bona, ea que circa animam sunt propriissima dicimus.* At vulgus hunc ordinem invertens, externa prima, animæ infima ducit. Pius vero prima facit divina, secundum locum tribuit animi bonis, ultimum corporis & externis, si tamen illa putet inter bona habenda, quibus, ut Cicero dicit, *possimi quique maxime abundant.*

² Non habentes. Sic Paulus ait, prima ad Corinthios septimo: *Tempus breve est, reliquum est, ut qui habent uxores, sint, tamquam non habentes, & qui gaudent, tamquam non gaudentes, & qui emant, tamquam non possidentes & qui utuntur hoc mundo, tamquam non utantur.*

³ Quidam sunt ex his. De his vide in libro de Anima.

A dit, quæ sunt a crassioribus sensibus alienissima, in his velut obbrutescunt, atque obstupescunt. Contra vulgus in his plurimum valet, in illis quam minimum. ⁴ Inde est, quod audimus nonnullis divinis viris accidisse, ut oleum vini loco biberint. Rursum in affectibus animi, quidam plus habent cum pingui corpore commercii, veluti libido, cibi somnique appetentia, iracundia, superbia, invidia: cum his irreconciliabile bellum piis, contra vulgus sine his vitam esse non putat. Deinde sunt quidam affectus medii, quasque naturales, ut amor patris, caritas in liberos, in parentes, in amicos: His vulgus nonnihil tribuit. At illi hos quoque student ex animo revellere, nisi quatenus ⁵ ad summam illam animi partem adsurgant, ut jam parentem ament, non tamquam parentem, quid enim ille genuit, nisi corpus? quamquam hoc ipsum Deo parenti debetur, sed tamquam virum bonum, & in quo luceat imago summæ illius mentis, quam unam *summum bonum* vocant, & extra quam nihil nec amandum nec expetendum esse prædicant. Hac eadem regula reliqua item omnia vitæ officia metiuntur, ut ubique id quod visibile est, si non est omnino contemnendum, tamen longe minoris faciant, quam ea quæ videri nequeunt. Ajunt autem & in Sacramentis, atque ipsis pietatis officiis, corpus & spiritum inveniri. Velut in jejunio non magni ducunt, si quis tantum a carnibus, cœnaque abstineat, id quod vulgus absolutum esse jejunium existimat, nisi simul & affectibus aliquid adimat, ut minus permittat iræ quam soleat, minus superbiæ: utque ceu minus jam onustus mole corporea, spiritus ad cœlestium bonorum gustum, fruitionemque enitatur. Similiter & in synaxi, tametsi non est aspernandum, inquit, quod cerimoniis geritur, tamen id per se, aut parum est conducibile, aut etiam perniciosum, nisi id quod est spiritale accesserit, nempe hoc quod signis illis visibilibus repræsentatur. Repræsentatur autem mors Christi, quam domitis, extinctis, quasque sepultis corporis affectibus, exprimere Mortales oportet, ut in novitatem vitæ resurgant, utque unum cum illo, unum item inter sese fieri queant. Hæc igitur agit, hæc meditatur ille pius. Contra, vulgus sacrificium nihil aliud esse credit, quam adesse altaribus, idque proxime, audire vocum strepitum, aliasque id genus cerimonias spectare. Nec in his tantum, quæ dumtaxat exempli gratia proposuimus, sed simpliciter in omni vita refugit pius ab his quæ corpori cognata sunt, ad æterna, ad invisibilia, ad spiritalia rapitur. Proinde cum summa sit inter hos & illos omnibus de rebus dissensio, fit ut utrique alteris insanire videantur. Quamquam id vocabuli rectius in pios competit quam in vulgus, ⁶ mea quidem sententia. Quod quidem magis perspicuum fiet, si quemadmodum pollicita sum, paucis demonstraro, summum illud præmium nihil aliud esse, quam insaniam quamdam. Primum igitur existimate, Platonem tale quiddam jam tum somniasse, cum, *amantium furorem omnium felicissimum esse*, scriberet. Etenim qui vehementer amat jam non in se vivit, sed in eo quod amat, quoque longius a se ipso digreditur, & in illud demigrat, hoc magis ac magis gaudet. Atque cum animus a corpore peregrinari meditatur, neque probe suis utitur organis, istud haud dubie furorem recte dixeris. Alioqui quid sibi vult, quod vulgo etiam dicunt: *Non est apud se, & ad se redi, & sibi redditus est?* Porro quo amor est absolutior, hoc furor est major, ac felicior. Ergo quænam futura est illa cœlitum vita, ad quam piæ mentes tanto studio suspirant? Nempe spiritus absorbebit corpus, utpote victor ac fortior. Idque hoc faciet facilius, partim quod jam velut in suo regno est, partim

Tom. IV.

li 2

tim

F ⁴ Inde est quod. Hoc accidit divo Bernardo. Nam cum quodam tempore intensissime in divinis Scripturis, ut ei mos erat, meditaretur, sitiensque, cantharum plenum olei, forte fortuna adstantem, vidisset, ex eo bibit, non sentiens oleum esse. Deinde cum quidam Frater eum accessisset, rogassetque, curnam os, nam adhuc non nihil olei ori mentoque adhæsit, oleo oblitum haberet, illique cum jam diu admiratus esset, undenam oleo inquinatus esset, tandem in mentem venit, quod ex cantharo bibisset. Itaque cum cantharum inspexisset, vidit eum plenum esse non vini, ut putarat, sed olei.

⁵ Ad summam illam animi partem. Hoc est spiritum. Nam Paulus & huius interpres Origenes, tres hominis ponunt partes, summam qua Deo divinisque virtutibus adhæremus, hancque *spiritum* vocant. Mediam, quæ ea, quæ *ἀδιάφορα* vocant, amplexatur, hancque *animam* vocant. Tertiam brutam, illam quæ voluptatibus, & totam viutorum sentinam admittit, quam *carnem* vocant.

⁶ Mea quidem sententia. Festiviter adjecit mea quidem sententia, quasi diceret, stultorum judicio. Nam mea, ad Stultitiæ personam refertur.

¹ Nihil

tim quod jam olim in vita corpus, ad hujusmodi transformationem repurgarit, atque extenuarit. Deinde spiritus a mente illa summa mire absorbebitur, quippe infinitis partibus potentiore. Ita ut jam totus homo extra se futurus sit, nec alia ratione felix futurus, nisi quod extra se positus, patietur quiddam ineffabile a summo illo bono, omnia in se rapiente. Jam hæc felicitas quamquam tum demum perfecta contingit, cum animi receptus pristinis corporibus, immortalitate donabuntur: Tamen quoniam piorum vita nihil aliud est, quam illius vitæ meditatio, ac velut umbra quædam, fit ut præmii quoque illius aliquando gustum

A aut ardorem aliquem sentiant. Id tamen si minutissima quædam stillula est, ad fontem illum æternæ felicitatis, tamen longe superat universas corporis voluptates, etiam si omnes omnium mortalium deliciae in unum conferantur. Usque adeo præstant spiritualia corporalibus, invisibilia visibilibus. Hoc nimirum est quod pollicetur Propheta: *Oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis adscenderunt, quæ preparavit Deus diligentibus se.* Atque, hæc est Moria pars, quæ non aufertur commutatione vitæ, sed perficitur. Hoc igitur quibus sentire licuit, contingit autem perpauca, ii patiuntur quoddam dementiæ simillimum, loquuntur quædam non satis cohærentia, nec humano more, sed dant sine mente sonum, deinde subinde totam oris speciem vertunt. ² Nunc alacres, nunc dejecti, nunc lacrymant, nunc rident, nunc suspirant; in summa, vere toti extra se sunt. Mox ubi ad sese redierint, negant se scire, ubi fuerint, utrum in corpore, an extra corpus, vigilantes an dormientes, quid audierint, quid viderint, quid dixerint, quid fecerint, non meminerunt, nisi tamquam per nebulam, ac somnium, tantum hoc sciunt se felicissimos fuisse, dum ita desiperent. Itaque plorant sese resipuisse, nihilque omnium malint, quam hoc insaniæ genus perpetuo insanire. Atque hæc est futuræ felicitatis tenuis quædam degustatiuncula. Verum ego jam dudum ³ oblita mei ⁴ ὑπὲρ τὰ ἰσκαμμένα πηδῶ. Quamquam si quid petulantius aut loquacius a me dictum videbitur, cogitate ⁵ & Stultitiam, & mulierem dixisse. Sed interim tamen memineritis illius ⁶ Græcanici proverbii *πολλὰς τοὶ καὶ μωρὸς ἀνὴρ κατακίρειον εἶπεν*, nisi forte putatis hoc ⁷ ad mulieres nihil attinere. ⁸ Video vos epilogum expectare, sed nimium desipitis, siquidem arbitramini, me quid dixerim etiam dum meminisse, cum tantam ⁹ verborum farraginem effuderim. ¹⁰ Vetus illud, *μισῶ μνάμονα συμπίταν*. ¹¹ Novum hoc, *μισῶ μνάμονα ἀκροατήν*. Quare ¹² valete, plaudite, vivite, bibite, MORIAE celeberrimi ¹³ Mylla. Τέλος.

¹ Nihil aliud esse. Raptum & Extasim, insaniam vocat, non simpliciter, ne de vulgari infania intelligamus, sed quodammodo, & idcirco addidit *quandam*, ne quis, ut sunt morosi & φιλολοιδόροι quidam, ansam arriperet calumniandi. Candidi lectoris est non voculam aliquam aucupari quam calumniatur, sed rem ipsam expendere. Quod si quis faciat, quid his rebus sanctius dici potuit, aut magis pium?

² Nunc alacres, nunc dejecti. Hunc locum melius intelligit, qui legerit Commentarios Origenis in *Cantica Canticorum*, quomodo sponsa, nunc subducente se sponso, nunc exhibente & sui copiam faciente, varie afficitur. Item in vita sanctæ Elizabethæ nonnihil habes, quod ad hunc faciat locum.

³ Oblita mei. Quod non conveniat Stultitiam de rebus tam arcanis loqui. Facit autem idem in fine disputationis, quod initio fecerat, sentiens rem alioqui prima fronte duriusculam videri posse.

⁴ ὑπὲρ τὰ ἰσκαμμένα πηδῶ. Id est: *Ultra limites salio*. Proverbium est in eos, qui digrediuntur a re proposita, quod locus in quo cursu aut disco exercebantur, certis limitibus circumscriberetur, quemadmodum & hodie in lusu pilæ, extra quos qui certaret, nihil ageret.

⁵ Et Stultitiam, & mulierem. Duplici nomine danda venia, & quod mulier sit, cum ipsi sexui peculiaris sit loquacitas: & Stultitia, cui quidvis solet concedi.

⁶ Græcanici proverbii. *Πολλὰς τοὶ καὶ μωρὸς ἀνὴρ κατακίρειον εἶπεν*.

Versus hexameter citatus apud Aulum Gellium, sed aliquanto secus. Verum ad hunc modum ex antiquis voluminibus restituit Erasmus, in *Chiliadibus suis*. Sensus est, *Sape etiam & stultus vir opportune dixit*. Invenit autem, quamquam Stultitia dixerit hæc, haud tamen ob id negligenda, quod a stultis quoque nonnumquam dicatur ad rem pertinens.

⁷ Ad mulieres nihil attinere. Quia Græcus versus habet, *stultus vir*.

⁸ Video vos epilogum. Aptè prætexit oblivionem in epilogo, qui constat repetitione eorum quæ dicta sunt, quod nisi a memore fieri nequit.

⁹ Verborum farraginem. Alludit ad illud Juvenalis:

--- Nostri est farrago libelli.

Est enim farrago sacrificii genus ex variis confectum leguminibus.

¹⁰ Vetus illud, *μισῶ μνάμονα συμπίταν*, id est: *Odi memorem compositorem*: Est apud Martialem, & refertur apud Plutarchum, in *Questionibus convivialibus*. Explicatur accuratius in *Chiliadibus* Erasmi.

¹¹ Novum hoc. Nam illud verus, hoc Moria novum. Tacite alludit ad stultos auditores, qui e concionibus nihil secum referunt domum, adeo ut sæpenumero audias eos dicentes: *Quam belle concionatus est*, ac mox rogati quid dictum sit, nihil habent quod afferant.

¹² Valete, Plaudite. His verbis utebatur recitator fabulæ, discessurus e proscenio. De suo addidit, *vivite, bibite*. Et vivere proprie est genialiter vivere.

¹³ Mylla. Sant qui Dei cuiuspiam sacris sunt initiati.

C O M M E N T A R I I L I S T R I A N I
F I N I S.

D E.

DESIDERII ERASMI
ROTTERODAMI
PANEGYRICUS,
PHILIPPO BURGUNDIONVM PRINCIPI
DICTUS.

A D I L L U S T R I S S I M U M B U R G U N D I O N U M P R I N C I P E M P H I L I P P U M,

INVICTISSIMI CÆSARIS MAXIMILIANI FILIUM,

De Triumphali illius in Hispaniam profectioe, deque felici reditu,

PANEGYRICUS GRATULATORIUS,

Nomine totius patriæ, per DESIDERIUM ERASMUM ROTERODAMUM
conscriptus, & eidem exhibitus in aula Ducali Bruxellæ, adfidentibus clarissimo Comi-
te Nassowensi, Episcopo Atrebatensi & Audientiaro. Summus autem Cancellarius,
cognomento DE MAIGNY, Principis vice respondit. Anno ab Orbe
redempto, M D I V. Festo Epiphaniæ.

*Immo-
dicus
affectus
temu-
lentia
quadam
est.*

ELIS nolis, boni consulas, oportet, sedulitatem atque adeo licentiam nostram, PHILIPPE, Principum felicissime, quod ultro nobis parteis sumimus tibi, divino favore feliciter reduci, velut publica voce gratulandi, non ut inusitata omnium lætitiā nostra oratione cognoscere, quam alioqui vel auribus atque oculis tuis credere, vel certe ex tui ipsius animi sensu facile poteras æstimare: sed partim ut hunc diem, quo nullus adhuc illuxit patriæ candidior auspiciatorque, omnibus gentibus, ac posteritati quoque (si modo quid tale dici queat a nobis, ut litteris in posteros transmitti mereatur) testatissimum celeberrimumque redderemus, partim quod victi incredibili gaudio, ac (prope dixerim) ebrii, quo tuus optatissimus reditus omnium animos novo more lymphavit, ne potuimus quidem nobis ipsis temperare, quin voluptatem hanc incomparabilem apud tuam Celsitudinem depromeremus, effunderemus, jactaremus: insolentiam effervescentis lætitiæ nostræ, sublimitas tua ferat, oportet, quippe, quæ tantam ipsa causam ministravit. Difficile est filere cum doleas. Vere quidem hoc M. Tullius. At longe difficillimum non loqui, cum lætitiā gestias. Quis enim non aliquando vel ipso sensu didicit, quam sit arduum, ingens animi vulnus silentio premere? At nos profecto hodiernus docuit dies, impendio difficilior esse immodico imperare gaudio, præsertim quod impatientibus votis hoc dulcius contigit, quo serius: ac tum non indulgere animo, cum jam sese non capiunt intra præcordiorum sinus, exundantium æstus gaudiorum, & in gloriando tenere modum, cum lætitiæ nullus omnino sit modus, denique tum cohibere vocem, cum jam affectui nulla vox par esse queat. Cræsi filio, quem mater mutum ediderat, vehemens affectus vocem excussit, exprimente videlicet pietate, quod non indiderat natura. Echedem item sive Æglen (nam de nomine variant auctores) Samium athletam, antea semper elinguem, indignatio prærepti tituli præmii que interverli, repente vocalem reddidit. Nos vero in tam pio tamque ineffabili gaudio, quod mutis etiam, quod ipsis (pene dixerim) faxis sermonem queat extundere, qui, quæso, non loqui possimus? Nihil tam sui juris non est, quam animus inopinata recentique lætitiā superfluens. Sed quid apud Principem indulgentissimum, patriæque non minus amantem quam carum, jam dudum offensam deprecamur inepti? Quasi vero ullum omnino officium futurum fuerit illi gratius, quam quod & a patria & ultroneum sit, quodque non aut metus extorserit, aut cuiuspiam injunxerit auctoritas, aut publica flagitarit consuetudo, sed affectus liberri-
mus, ac singularis in eum pietas imperarit.

*Varia
genera
laudatio-
num
solen-
nium.*

Non carebant adulandi specie, veterum encomia atque epithalamia. Non poterat funebribus laudationibus perinde sua constare fides. Cur ita? Nempe solennes erant. Demiror si magnopere ceperunt Reges, panegyrici quondam in conviviis dicti. Quare? Nimirum intelligebant hoc obsequii, suis cupiditatibus tri-

bui. Parum (ni fallor) cordatiores Principes commovebant illæ, vel populi vel Senatus acclamationes. Quamobrem? Quia ibi siluisse, videlicet, erat refragari, & non acclamasse erat reclamasse. Minus accepta erat gratiarum actio, quam publico more novus Consul exhibebat Imperatori. Cur? Nam eam & decreverat Senatus, & mos urbis exigebat. Numquam autem sincerior atque ab assentationum fucis purior potest videri gratulatio, quam cum nulla gratulandi necessitas: nulla credi debet incorruptissimi Principis auribus jucundior, quam quæ non more solenni, sed præter morem amori tribuitur, & quam non ars finxit, sed expressit pietas. Quamquam equidem haud recusarim intempestivius videri nostrum officium, modo quod de gratia decesserit, id ad libertatis fideique pondus accedat. Malim enim apud te de gratia, quam apud reliquos omneis de sinceritate in periculum venire, si quidem alterutrum incommodum sit accipiendum. Atqui nihil necesse est, imo quoniam uti te tuis caritate non cedere constat, ita gaudio nequaquam imparem esse consentaneum est, futurum confidimus, ut communem tibi nobiscum lætitiā commemoratione nostra quasi reficari renovarique tam tuæ in patriam, cui redditus es, pietati gratum accidat, quam nostris erga te quem recepimus, affectibus jucundum. Atque utinam, in præsentiarum adsit ea dicendi facultas, qua rei magnificentiam, orationis amplitudine liceat adsequi tantum. Neque enim mihi laborandum existimo, ut ea vel verborum phaleris ac lenociniis enitescere, vel Rhetoricarum amplificationum præfugiis crescere atque attolli videatur. Spe majus est, si de viro nihil detero, supra votum est, si de splendore nihil obscuro, tantum abest ut fucos illos desiderem.

Unde enim, non dicam mihi, sed cuiquam omnino mortalium, tam dives artis Oratoriæ supellex, quæ profectioem istam tuam Hispaniensem omnibus triumphis speciosiore, quæ solennes cum Regibus congressus, quæ tot gaudia gentium, quæ totius biennii tam multa decora, quæ festivissimum reditum fando æquiparet? Quæ tanta gravitas eloquendi, quod orationis flumen usque adeo torrens, ut digne repræsentet, quanto dolore te patria dimiserit abeuntem, quanta sollicitudine profecuta fuerit absentem, quam anxiiis votis desideraverit morantem, quanto nunc animi gaudio conspiciat reducem, conspiciat incolumem: neque adeo incolumem modo, verum etiam tot egregiis animi fortunæque dotibus cumulatiorem, ornatorem, feliciter? Quibus profecto de rebus plane filere, extremi stuporis sit, tibi non gratulari, malevoli atque invidi, non gratari Superis auctoribus, prorsus ingrati atque impii. Hæc igitur dum oratione fideli magis quam ornata facio, oro, & te, clarissime Princeps, & vos, ornatissimi Proceres aulici, ut me quemadmodum coepistis, benignis auribus audiat. Sed unde tandem in tam immenso rerum agmine potissimum dicendi sumam initium? Nisi quod juvat in primis (vel quia jam denique tutum, vel quod ad præsentis lætitiæ cumulum vehementer facit) meminisse doloris præteriti, qui nobis hoc tam multiplex quasi fœnus gaudiorum

pe-

peperit. Quandoquidem & securitatem dulciorem reddidit, periculorum recordatio, & felicitatis sensum acuit, ante actorum malorum memoria. Premebat quoad poterat ingentem animi molestiam, patria tuæ sublimitatis amantissima, gravemque pectoris sollicitudinem, frontis serenitate tegebat, ne videlicet auspiciatissimum iter tuum, velut omine tristiore funestaret: & tamen sensisse te, puto, invitis genis erumpentes lacrymas, ac parum bene dissimulata suspiria, cum sub oculis nostris duæ illæ ad Hispanicam profectionem pompæ adornarentur, omnium quas nostra vidit ætas pulcerrimæ, neque opibus tantum, sed multo magis apparatus arte rationeque visendæ. In quarum altera tu splendidissimo Procerum aulicorum comitatu stipatus inter pulcros pulcerrimus, sic procul eminebas, ut inter reliquos siderum ignes aureus elucet Hesperus. In altera rursus generosissima conjunx JOANNA, festivissimo Nympharum agmine cincta, Homericæ illius instar Dianæ inter decentes omnes, ipsa Regia specie decenior incederet, quam aliis lætum futurum, tam nobis in præfens triste spectaculum. Hærebit, hærebit semper animis nostris lætus dicam, an tristis? certe sollicitus ille dies pridie nonas Novembres, quo, quod nonnulli literis prodiderunt, inclyte Princeps, hoc tu patriæ, tibi vicissim patria, veris expressit affectibus, videlicet hoc esse populo suo bonum Principem, quod animus est corpori, quod sol orbi terrarum. Quam ægre quantoque cum animi vulnere tu divellebare (neque enim non sentiebamur) ut illa concidit, ut exanimata est, ut ne vivere quidem sese judicabat, cum te sibi mentem ac lucem unicam subduci videret. Discedit anima, mox corpus universum collabatur oportet. Tolle solem e mundo, protinus omnis ista tam nitida naturæ facies squalabit, horrebitque. Submove Principem e patria, illico frigeant emarcescantque necesse est, quæcumque ante floruerunt vigueruntque. At qui si te tantum ut dominum vereretur, tuam absentiam suam esse libertatem autumasset. Nunc autem quoniam ut parentem amat, ut lumen suum suspicit, ut delicias suas amplectitur, nihil magis in votis habet, quam ut te præfente perpetuo liceat frui. Tutam sese non credit, cum abs te non videtur, afflictam putat, simul atque te non videt. Proinde cum non ignoraret uxori tuæ causam profectionis esse magnopere piam, nempe ut amantissimis parentibus, & si nondum ætate fessis, tamen jam senectæ limini (ut vocat Homerus) vicinis, desiderium sui copia expleret: tibi vero etiam gravissimam, nimirum ut opulentissimi, florentissimique Hispaniarum regni habenæ, quas jam fatis tibi destinatas apparet, mature tuis manibus admoverentur, atque adfuerent. Neque non vidit quantopere & illius interesset imperii, ad factiones domesticosque tumultus præcludendos, ut tu illi, vivo adhuc focero, initiare: & sua ipsius referret suas opes tam magnifica accessione augeri fulcirque.

Astrologi prognosia.

Ad hæc cum memoria teneret jam olim, etiam priusquam nascere, prædictum ab Astrologis (si qua modo huic hominum generi fides) te & fatalem quemdam nostræ fidei murum, & Turcarum everforem aliquando fore, sciretque Hispaniam unicum Christianæ religionis propugnaculum esse, non potuit sibi non blandiri, cum conspiceret jam tibi decorum, & immortalis gloriæ tuæ velut opportunissimum quoddam theatrum apparari. Vidit & alia quæ prudens hoc loco prætereo. Quorum si nihil fuisset, certe illud non nesciebat, semper hoc egregiis Heroibus, tum ad gloriam magnificum, tum ad bene vivendum salutare, tum ad gerendum imperium conducibile visum, lustrandis variis regionibus & in multorum Regum notitiam benevolentiamque venire, & plurimarum rerum usu, Ulysseam quamdam, hoc est, vivam parare sapientiam. Cum hæc, inquam, tam multa sciret patria, tamen, ô Deum immortalem! quot illa modis obnixa est, quam gravatim, quam vix sibi extorsit, ut tuæ subscriberet voluntati? Non quo tuæ sublimitati præire cuperet, aut consilium tuum parum probaret, aliqui non salutare modo, verum etiam necessarium, sed quod

amori in te suo non satis impèraret. Atque hoc solo nomine minus morigera videri poterat, quod effulissime diligeret. Qua quidem ejus contatione, tuus iste clementissimus animus, non solum offensus non est, quin potius bifariam illius pietate gaudebas, & quod tam sollicitè amaret, & quod hunc ipsum amorem caritate tui vinceret. Amoris erat, quod te carere non poterat, amoris victoria, quod nolle non poterat, quidquid Principem velle animadvertisset. Porro cum fortissimus sit amor, ut qui juxta inclytum Poetam vincat omnia, fortissimo fortius sit oportet, illum ipsum omnia vincentem vicisse. Jam igitur profectionis causæ tam multæ, tam graves erant, ut ea vel cum magno periculo fuerit suscipienda. At satis liquebat nihil esse extimescendum, nisi si quid fatale incidisset, & tamen quid tandem illa sibi periculi non fingeat? Quid non anxia pertimuit? Profecto nimis quam vere scripsit quidam, Res est solliciti plena timoris amor, quippe qui tutissimis etiam in rebus, perinde ut in magno discrimine trepidare consuevit. Terra iter agebatur. Gallias omnes tutas tibi præstabant, vel dati obfides, vel quovis pignore certior Ludovici Regis in te animus, præter cognationis vinculum, patrio pene animo tibi dediti. Hispanias item Ferdinandus & Rex & focer & tui sitientissimus obtinebat. Sabaudiam soror Margareta. Germaniam pater Maximilianus, & tamen haud aliter tibi pertimuit, quam si vitam tuam hibernis fluctibus commisisses, quam si bello vehementer ancipiti caput exposuisses, nequaquam vel tuæ, vel tuorum virtuti diffidens, quam alioqui difficillimis quoque rebus pareri esse cognoverat, sed caritati indulgens suæ, nimis fortassis, si modo in Principem optimum ulla potest esse nimia patriæ. Quo levior timendi causa, hoc insignior timentium pietas. Non tam anxia sollicitudine quondam Roma dimisit, vel Scipionem nondum Africanum, vel Paulum Æmilium, cum alterius adolescentiæ ab hoste insidiosissimo simul & crudelissimo, alterius senectæ ab opulentissimo non injuria metuentum esse duxisset. Alexandrum Severum, quo vix alius fuit Princeps laudatior, certatim & Senatus & populus deamabat. Eum cum ista ferme ætate, qua tu nunc es, ad Germanicum bellum proficisceretur, & oppido quam invitus dimisit, & universus per centum & quinquaginta passuum millia deduxit, multis quidem cum lacrymis, magnoque cum animi dolore. Ut paria vota facias, certe hoc calculo vincit tua patria, quod hos adfectus exhibuerit ad res tranquillas eunti. Non tam misere metuit nova nupta dulci marito, navigationem periculosam paranti, non delicatius mater filio in gravem militiam abituro. Atque interim (ne qua fuci posset esse suspicio) erat adfectus hic privato similis, tum communis omnium sollicitudo, iidem vultus, eadem vota, eadem vox universorum. Raro idem fingunt multi, numquam universitas, præsertim perpetuo. Gravi nimirum argumento tuo tibi gens declaravit, quos animos tibi gestura, quam operam navatura sit, si (quod omen avertant Superi) res incidat cum hostibus, quæ tam officiose timuerit in rebus pacatissimis. Quod enim non factura sit pro eo Principe in discrimen adducto, quem simul atque videre desuit, incolumem sese non putat? Neque vero simplex erat timendi ratio. Siquidem nonnumquam ea fere metuebat, quæ liberis solent parentes propitii, interdum simile quiddam patiens, quale (juxta Mitonem Terentianum) uxor irata patitur, atque zelotypa, diversa quædam formidabat, utraque licet post felicem eventum inaniter, neutra tamen neque stulte plane, neque *παυκός*, ut Græci loquuntur, aut abs re. Quamquam & in his qui temere timent, grata consuevit, esse benevolentia.

In altero namque veniebant in mentem æstuariæ illæ volubilis heræ vicissitudines, dubiæque tempestates, ac ludus ille fortunæ insolens, quem in rebus mortalium assidue gaudet ludere, cujus etiam tranquillitas cordatis viris consuevit haberi suspecta. Succurrebat illud Maronis: NUSQUAM TUTA FIDES. Tum quam nihil in rebus humanis stabile, quantæ pro re na-

Pericula profectiois.

ta mutationes animorum. Meminerat non raro accidisse, quæ ne timeri quidem poterant: Reputabat tum longinquæ, tum hibernæ peregrinationis incommoda. Intelligebat communia illa, morbum, ruinam, proditioes, venena, milleque id genus fatorum insidias, nusquam non posse obtingere. Recursabant animo nonnulla, tum exterorum, tum nostratium Principum exempla: quibus ejusmodi profectio, quæ tibi favore Numinis feliciter cessit, exitium attulisset. Perpendebat quantum bonorum in te possideret, & quantum factura jacturæ fuerit, si quid accidisset. Non ignorabat omnem suam incolumitatem, fortunas, opes, pacem, orium, breviter, universam felicitatis suæ summam de tua unius salute pendere. Denique modis omnibus hoc magis timuit tibi, quo minus & per ætatem, & invictum animi robur timebas tibi ipsi. In altera rursum tangebatur interdum animum (cur enim jam non audeam fateri) ne forte sic te regna aliena caperent, ut sui minus meminisses. Verebatur ne qua pars orbis magis blandiretur oculis tuis, ne scilicet hæc in deliciis domini sui non prima modo, verum etiam sola, regionem ullam pati cogeretur, vel parem, vel etiam priorem. Et sciebat illud hominum more evenire, ut novus amor veterem, veluti clavus clavum, pellat.

*Latina
Hispania
et Africa*

Ad hæc legerat audieratque Hispaniam vix ulli terrarum amoenitate cedere, regnum opibus virisque florentissimum, Regem ac Reginam tui cupientissimos, gentem Principibus suis obloquentissimam, mireque deditam. Hæc atque alia permulta colligens, aliud ex alio cogitabat, idque fere in pejorem partem, ut ait Comicus. Nihil autem omnino tanti ducebat, ut te diutius carere vellet, memor vetus illud agricolarum adagium, Frons occipiti prior est, non tam in villis, quam in imperiis verum esse. Cæterum quantum ad desiderii molestiam attinebat, reliquerat nobis tua sublimitas liberos treis, bone Deus, quam mira frontis indole, quam jucunda totius oris similitudine te nobis veluti referentes. Ac multis quidem ad desiderii lenimentum, vel ærea signa suffecerunt. Aliis sat fuit, esse qui absentem nomine tantum redderet. Suffecturum fuerat efflictum amanti Didoni, si quisei parvulus in aula lussisset Æneas. At ne tam multiplex quidem solatium mederi poterat impatientiæ desiderii nostri, cum non unus, sed tres quasi Philippi nobis in aulis lussarent, totque viva tui simulacra, te nobis non semel præsentem redderent. Adeo magis unum illud mali obversabatur animo, quod discederes, quam reliqua omnia comoda quæ manebant:

*Abitus
Philippi*

Decum inmortalem! quam insolita illa rerum facies, cum abeunte te patria udo (ut ait ille) gaudio deduceret, plausum cum gemitu, cum vero dolore non fictam lætiam, ingentes spes cum summo metu pene ex æquo miscens. Miro modo res tam natura pugnant, intra eadem præcordia simul æstuabant, iisdem pariter vultibus eminebant, ut prorsus incertum diceret, lætione fuerit, quod te videret, an tristior, quod mox non esset visura, metune dejectionis, ne quod fatum, tuum sibi reditum invideret, an spe erectior, quod hoc lætitiæ foenore sic oneratum hunc diem aliquando conspiceret. Quæ tum regio, quæ civitas, quis vicus, quæ domus non gestiebat, vel a suis revelli sedibus, ac Ducem sibi vita quoque cariorem in omnes casus comitari? Quis tuorum non præoptabat tecum, atque adeo pro te subire, quidquid tibi timebat, potius quam & a periculis, & a tuo conspectu abesse? Ut te faustis omnibus, ut religiosis comprecationibus, ut sequacibus oculis prosequeremur jam ditionis tuæ pomeriis excedentem, oculis quidem quoad licuit, votis autem per omnia comitantes. Quam tristis deinde, mox & luctui similis squalor omnium vultus occupavit. Cui genti, cui civitati non invidimus? ut quamque tuus adventus exhilararat, nulli non lætissimus, sed jam sine nobis. Quam avidis auribus omnes de te rumusculos captabamus. Quam sitienter, quidquid illa Græci vatis Ossæ, Poeticarum Dearum linguacissima in vulgus sparserat, facta atque infecta canens arripiebamus, videlicet ad gaudii, doloris, spei, metusque nostri alimoni-

A am. Ut consternarunt omnium animos, cum alia quædam tristiora, tum nuncius ille de afflictâ Principis valetudine, & bis, & nimium verus allatus? Ut rursus erexit de recreata? ut mihi plane videretur patriæ pietas, & morbo Ducis sui ægrotasse, & ejusdem sanitate revaluisset. Quid ego hic de publicis votis dicam? Erant, nec hi pauci, qui privatim pro tua salute vota nuncuparent, non aliter quam in morbo parentis aut filii. Neque deerant, qui non fuerint dubitaturi semet pro tua incolumitate devovere, nisi morem hunc Christiana lex improbaret, & tibi displicerent quæcumque cum pietate conjuncta non sunt. Neque certius timuit (opinor) P. R. Claudio Cæsari per id temporis etiamnum gratiosissimo, cum Hostiam profectum, ex insidiis per-

B usse falso rumore esset in urbe dissipatum, neque constantius incolumitatis illius fidem admisit, quandoquidem hodieque non desunt, quibus te sospitem esse vix tot oculi testes, vix denique ipsorum oculi fidem faciant. Utinam interim tuorum vultus, voces, animi, auribus atque oculis tuis patuissent. Vidisses unumquemque quasi domesticarum fortunarum oblitum, de tua unius salute discrucari. Nec aliunde interim sermones hominum in conciliabulis, in conviviis, in congressibus, nisi de Principis valetudine. Nullæ aliæ domesticæ confabulationes, ad suos cuique lares, & foculum familiarem, ubi nulla neque gaudendi neque dolendi necessitas, sed libere suas quisque curas solet effutire.

*Mirum
absentis
Philippi
desiderium.*

C Numquam illa tam usitata tamque solennia fuerunt in occurribus, ut vales? quid agitur? Satin' recte? Salvan' omnia? quam tum erant hæc, Ut valet Princeps? Quid agit Princeps? Satin' recte res habent Principis? Satia' salvæ? Jam rursus minus trita in discessu illa, vive, vale, bene sit, quam hæc, Vivat inclytus Princeps, Bene valeat optimus Princeps, Bene sit illustrissimo Principi. Desierant homines sibi fausta precari, omni cura videlicet in te unum averfa. Nimirum, hoc sentiebant, Vivimus, si vivit ille: male nobis esse non potest, si bene sit illi. In tuto sumus, si ille est incolumis, de unius illius fato, omnes nostræ pendent fortunæ. Vereretur non nihil, ne posteritas hæc a me jam dudum per adulationem allevata, sit judicatura, nisi multorum annalium fide persuasa crediderit, nullum umquam memoria hominum Principem exstitisse, addam illud, ac ne in litteris quidem existare, quem sua patria dilexerit, aut sincerius, aut ardentius, quique invicem suos impensius amarit: præsentium quidem neminem arbitror esse, quin intelligat me omnia, etiam si majora fide, vero tamen minora referre. Porro apud posteros facile me a vanitatis suspicione vindicabunt, cum alii Scriptores Historiarum, tum Gulielmus Hermannus meus, quem equidem in hoc tam splendido cœtu honoris causa nomino, vir unus inter doctos optimus, inter bonos doctissimus, qui jam pridem res tuas, ornatissime Princeps, Majorumque tuorum, Liviano pene ore pergit immortalitati consecrare.

D Sed hæc quidem de discessu tuo, nunc de commemoratione pauca. Auxerat enim & sollicitudinem & desiderium nostrum, mora opinione diuturnior. Nam ut zelotypus amor semper pejora veretur, ita votis impatientibus nulla non lenta festinatio. Papæ, quam longus ille annus, quam tardi mensēs videbantur nobis, quos sine te egimus. Cui non biennium illud, ac ne illud quidem exactum, lustro visum est prolixius? Haud aliter cupido sponso tarda ingrataque fluunt tempora, sic piger annus Pupillis, quos dira premit custodia matrum, Sic horæ numerantur anxie parenti, ad diem promissum reducem expectanti filium. Neque non erant qui jam in te Græcum illud proverbium usurparent, ut Callipidem dicerent, non quidem per jocum, ut olim jactatum est in Tiberium Cæsarem lentius absentem, sed plane per impatientiam desiderii serio.

E Quin etiam interdum quasi desiderio fatiscens patria, nunc temporibus tardius eunti, nunc ipsis te remorantibus negotiis indignabatur, nunc in te ipsum piis conviciis stomachans, præsentiam tuam hac ferme oratione reflagitabat: Quis, quæso, tandem morandi finis, invictissime Princeps, ipsa mihi luce carior? Quo-

*De memoria
Principis in
Hispania.*

*Prospicienda
patria.*

no-

nostri tibi cura recessit? Ergone ego ex isto pectore potui elabi, quæ te feliciter in lucem eduxi, quæ blande gremio fovi, quæ in istum ætatis florem educavi, non sine negotio. Si non prius isthinc temet avelles, quam Hispanias tui copia satiaris, quam focero focruique sitim expleris tui, quam sororis caritati, quam parentis pietati satisfeceris, haud equidem scio an umquam te sim visura denuo. Quod si quis magnitudine desiderii mei, temporum spatia metiatur, jam plus decennium abfuiisti. Multum quidem Hispaniæ debes nomine affinitatis, at plus mihi titulo pietatis. Liceat enim hoc mihi meo jure dicere. Dedit illa sane quondam sorori maritum, tibi nuper uxorem, at ego vitam dedi. Illi inauguratus es, mihi natus. Fateor omnia debere me tibi, sed tu te vicissim debes mihi. Audacter quidem hoc sed vere dictum: nam scio Principi, non Tyranno loqui. Neque adeo me clam est, quod & jam olim de te præfagit orbis, & jam dudum res ipsa declarat, te unum multis ac maximis imperiis Coelitem decretis Principem esse destinatum. Alia te terra Regem, alia adsciscet Imperatorem, alia aliis titulis adoptabit. Quæ quidem ut tibi mihi que fausta ac felicia sint, precor. Cæterum ego ut opibus vincar, ut splendore cedam, ut omnibus denique calculis sim inferior, hanc certe propriam mihi gloriam tuebor mordicus, quod sola Principem genui. Sit alicubi cœlum quantumlibet amœnium, meum tamen primum hausisti. Sit alicubi terra feracior, hæc una primum te excepit, hæc nutricavit. Si verum est, quod mira quadam natale solum dulcedine cunctos Ducit, & immemores non finit esse sui; ego tua cunabula servo. Hanc ob causam Jupiter (ut est in fabulis) non minus Creta sua quam cœlo ipso delectatur, quæ tamen aluerit modo, non etiam genuerit. Ulysses cum laute apud Circen & Calypso haberetur, cum peragrato quam late patet orbe, præter illud prodigiosæ fertilitatis Ægypti Delta, tot opulentas amœnasque regiones vidisset, ad asperam tamen Ithacam suam per tot discrimina rerum properabat, malens in patria quamlibet tenuiter agere, quam apud Deas nectare ambrosiaque pastus *ἀνθηαὸς* (ut ait Homerus) vivere. Vespasiano Cæsari Colana illa vilula in qua natus erat, adeo in delitiis fuit, ut ne Imperator quidem umquam desierit frequentare, quæ hominem tantum produxerat. Neque in ea quidquam mutari passus est, ne quid oculorum consuetudini deperiret, abunde satis magnam causam esse statuens, cur eum locum anteponeret omnibus, quod illic primum vagiisset. At ego te non hominem tantum, non privatum modo, sed Principem, & Principem florentissimum edidi. Quia genui, repeto ut filium: quia nutricavi, repesco ut alumnum: quia Principem genui, repeto ut parentem. Tandem aliquando te mihi redde, tot nominibus debitum, atque ita demum me mihi reddideris. Quorsum enim me hæcenus jactavi felicem, si bono meo fruuntur alii? Tangat, tangat aliquando, quæso, animum istum tuum, nulli non mitem, vel parentis privata caritas, vel imperii publica sollicitudo. Postremo vel tantisper te mihi fruendum permitte, dum meis delitiis disco carere. Et hujusmodi quidem querimoniis, quas tum impatiens dictabat amor, patria te sibi a te ipso reflagitabat. A Superis autem quibus te proficiscentem commendarat, quid ego nunc referam, quam ardentibus votis publice privatimque tuam celsitudinem repoposcerit? Quam sedula pietate, quibus sacris, quibus precibus Numina demereri studuerit, ut illorum munere hunc festivissimum diem aliquando conspiceret? Grave pietatis erga Principem exemplum multis videtur, quod olim omnes P. R. ordines, in Curtianum lacum quotannis ex voto stipem jaciebant, pro salute Cæsaris Augusti, quo quidem uno Principe nemo fuit umquam patriæ carior. Majus autem, quod Calendis Januariis strenam in Capitolio mittebant etiam absenti. At hæc non superstitionis assentatione, sed religiosissima pietate, non profanis victimis, sed purissimis votis, nihil aliud optabat a Superis, nisi Principis reditum & incolumem & maturum.

Optatus Hoc unum publicis privatique precationibus, hoc

A per omnia templa quotidianis sacris, hoc identidem iteratis oppidatim supplicationibus solennibus, hoc Monachorum, hoc Deo dicatarum virginum pietas, hoc Clerus omnis, hoc pro se quisque Deum optimum maximumque exorare satagebat: ut qui Principem sui similem, id est, optimum item maximumque dedisset, idem redderet, tantumque munus suum nobis servaret incolume. En audivit pia vota Numen exorabile, & benignitate sua vicit etiam spes nostras. Nam quæ omnino vota magis pia videri debent, quam quæ pro tam salutari Principe salutis causa suscipiuntur? Aut quod eximie pietati majus præmium, exorati cœlites queant persolvere, quam ut Principem donent, Philippe, tui similem? Pretiosa autem munera, nonnumquam plus habent gratiæ reddita, quam habuerint donata. Restituit enim te votis patriæ Deus, non tantum integra sorte, verum etiam cum accessione haudquaquam mediocris usuræ. Neque vero suum in te officium nunc jactitat patria, quippe quæ suo animo nullo erga te officio satisfacit. Verum hæc eo libentius commemoro, quod sinceram ac prorsus raram quamdam tuorum in te pietatem testificantur, (quæ re, quid esse potest sano Principi magis optandum?) tum quod hæc tibi plane propria contigerunt, neque enim cum ullo vel veterum, vel recentiorum Principum communia, quorum permulti complureis annos belli causa, a suorum oculis abfuisse leguntur, nemo omnium sic, ut tu desideratus, tanto consensu, tanto ardore, tanta sollicitudine, idque votis etiam domesticis, quæ fucum & assentationem nesciunt. Ut nobilitate Cecropem, ut felicitate Polycratem, ut opibus Cræsum, ut copiis Xerxen, ut victoriis C. Cæsarem, ut triumphis Pompejum præcedas, nihil tamen majus dare possint Superi, quam hunc talem in te amando tuorum consensum.

Etenim ut ne commemorem, quam subinde civitates Legationes crebra & civitatibus. Illud vero quam insigne veræ pietatis documentum tua gens dedit, quod te & procul, & diutius absente, pene religiosius sese in officio continuerit, quam si præsentem vidisset. Non temere privata domus in officio perseverat, si paterfamilias diutule foris cessaverit. At in tam vasto Ditionis tuæ corpore, quod ex tam diversis lingua, moribus, ingenioque membris constat, nulli interim coorti tumultus, nulla novarum rerum molitio, pro se quoque dante operam, ne quid existeret quod hanc lucem nube aliqua tristitiæ obfuscaret. Itaque quod aliis in populis præsentis domini metus non impetrat, hoc tibi patriæ pietas ultro præstitit absenti. Præsens absensque idem erit, a Comico sene dicitur, in filium amore non metu fungentem officio. Verum hanc quoque pietatis laudem, Philippe, tua patria superavit, quam absentia tua non modo non fecit licentiosem, sed reddidit etiam officiosorem. Tanti igitur fuerat (etiam si nihil aliud) ista peregrinatio, ut hæc tuorum in te studia, hunc ardorem, hos animos, certioribus argumentis haberes exploratos, atque absens denique disceres, & quantum ipse nos amares, & quanti vicissim a nobis fieres. Nostra quoque retulerit te abfuisse, vel hoc certe nomine, ut quantopere simus te Principe felices, melius sciremus postea quam caruimus, & avidius posthac jucundiusque frueremur recepto, quam antea nato, quam inaugurato: verum his de rebus mox suo loco plura. Nunc & animus mihi gestit, & omnium vultus jam dudum flagitare videntur, ut totius peregrinationis tuæ decus, splendorem, festivitatem, amplitudinem, quasi memoriæ oculis nostra repræsentet oratio, simul uti præsens lætitia, quemadmodum doloris, ita & felicitatis præteritæ recordatione cumuletur: simul ne nesciamus, quantis nominibus Deo rerum tuarum fortunatori gratari conveniat, cujus unius benignitati acceptum ferri oportet, quidquid omnino in vita felicitate evenit.

Quid autem aliud fuit, fortunatissime Philippe, to- *Historia*

totius
profe-
ctionis.

ta ista tua Galliarum, Hispaniarum, Sabaudiae Germaniaeque peragratio, quam perpetuus quidam triumphus, isque multo omnium laetissimus, ornatissimus, magnificentissimus? Inter innumerabiles Romanorum triumphos, nullus (opinor) laetior existit, quam Scipionis Africani devicto Hannibale, nullus magnificentior, quam Pauli Aemilii, capto Perse Rege Macedonum. At posterior hic laudatam illam multorum litteris pompam triduo circumegit, alter uno die, utriusque spectaculo non nisi una Roma laetabatur. Tu vero unus tot gentibus jam plus annum triumphum exhibuisti, eumque perpetuum, nisi quod toties novus videri poterat, quoties aliud adires oppidum. Adeo quoque verum te reciperes, ibi protinus omnia gaudiis, gratulationibus, plausibus perstrebebant. An vero laetius spectare oculis opima spolia, arma cruenta, hominum capita praefixa pilis, catenatum hostem, incondito saltatu lascivientem militem, multaque id genus alia, quae vel commiseratione fortunae communis lacrymas excutiant intuentibus, vel periculorum recordatione pavorem incutiant: quam videre tot insignium Procerum lumina, videre pompas tot conspicuis equis, tot pueris, tot puellis, non minus forma quam cultu visendis, apparatus: videre Principem pulcherrimum totius spectaculi miraculum? Videre tot civitatum occursum, tot ornatissimas legationes, tot Heroas, tot Heroinas, tot egregios Praefules, tot illustres Optimates, videre solennes Regum congressus, complexus Principum, tam varias Aulicorum Procerum ceremonias? Denique tam celebrem ubique festivamque mortalium frequentiam? Num cum his ulla veterum supplicatio, ulla ovatio, ullus currulis triumphus videbitur conferendus? Illic aliena calamitas crudelem oculis voluptatem adferebat, hic commune omnium studium mutuis gaudiis omnia serenabat. Illic alienis malis pauci fruebantur, hic uno te ex aequo fruebantur omnes. Illic aut irritato hoste bellum atrocius metuebatur, aut confecto non nisi unius gentis arma ad tempus repressa erant: hic pacem aeternam sperabant omnes, te quasi fatale signum ostendentibus Superis.

Triplex
Augusti
trium-
phus.

Caesar Augustus continuo triduo treis triumphos egisse legitur. Magnum quidem & memorabile; Verum medius, hoc est Actiacus, quoniam victorum civium monumenta quaedam exhibebat, non potuit non multorum cum dolore lacrymisque spectari. At tua festivitas, mera gaudia, mera tripudia habebat, nullo confinio luctus inquinata. Quod quo magis perspicuum fiat ita habere, jam ad profectiois tuae historiam accingar. Verum ne singulis commemorandis nullum inveniat exitum oratio, ex immensa turba rerum, pauca quaedam, eaque praecipua decerpam. Jam primum, quid umquam aut visum est, aut etiam auditum, ornatius, laetius, festivius ejus diei spectaculo, quo tibi primum Franciae Ditionis quasi limen ingressus, Ludovicus Picardiae Praefectus, vir praeter imagines factis quoque & animo clarissimus, una cum ornatissimo agmine Procerum ejus regionis occurrens & Regiis verbis salutem annunciabat, & felicem adventum gratulabatur optatissimo hospiti. Tum utroque ex agmine sese confalutantium laetissimus fremitus, & undiquaque adgratulantis populi voces, jam inde nobis pene velut de proximo exaudiebantur.

Quomo-
do a
Parrisi-
is ex-
cepit.

An quidquam sol vidit eo conventu magnificentius, cum te inclyta Parrisiensium Lutetia, non ut hospitem, verum haud aliter, atque Numen quoddam demissum coelitus excepit? Adeo, ut gens alioqui Regum obsequiis impensissime dedita, nullum umquam suorum Regum regalius acceperit, quam te hospitem. Nam quid ego jam referam ludorum magnificentiam, quibus ingressuri detinuit oculos, quid augustissimum purpurati Senatus, quid frequentem laudatissimae illius Scholae, quid totius ordinis Ecclesiastici solennem occursum? Quid undas illas hominum, ac maris in speciem, ad spectaculum effundentis sese multitudinis, quae sic vias omneis, omneis campos, omneis domos late compleverat, ut ea vel Xerxis vix ulli credita turba minor videri potuerit. Habet enim urbs haec una

Lutetia
laus.

tria pariter ornamenta, quorum unum quodlibet vix in ulla reperias alia. Clerum ornatissimum florentissimumque, Scholam, qua non alia vel numero frequentior, vel eruditissimis in omni doctrinarum genere viris abundantior: Senatum, neque minus gravem, quam fuit ille Areopagitarum Athenis, neque minus celebrem, quam Amphictyonum, neque minus splendidum, quam olim Romanus, ut mihi singulari quodam fato, maxima bona miscuisse videatur, summam religionem cum summa eruditione, & justitiam item summam cum utroque. Nam & Clerum ornant litterae, & studia commendat religio. In Senatu vero neutrum desideres. Quo minus mirum, si tanta tum civium, tum hospitum multitudine scatet, quanta proportionem non alia sub ditione Christiana, ut regnum potius quam civitas, vel regni magis Regina debeat appellari. Haec igitur nihil omnium sibi duxit omitendum esse, quo tuum adventum redderet ornatorem. Etenim ut fileam vulgi in te studium tale, quale in alium existit neminem, quid augustius potuit accidere, quam quod tres illi pariter ordines tam splendidi, tam graves, eodem die tibi ea detulerunt, quae non omnibus Regibus deferre consueverant?

Neque minus gratum, quod postridie ornatissimus ejus Academiae Princeps & Rector, celsitudinem tuam officiose reviseret, eamque solenni oratione decoraret, quae nihil dubito quin animum tuum multis modis delectarit, vel quod admirabilem quamdam, tum eruditionem tum facundiam, tum etiam sapientiam praese ferret, vel quod in ea partim qualis esses cognosceres, virtutumque tuarum quasi faciem intuereris, partim commonefieres, qualis esse deberes, vel quod talem scholae totius animum in te testificaretur.

Consa-
lutatio
Rectoris.

Illud vero quam plenum dignitatis, cum postero etiam die, solenniter in venerandum illum & Regalem ordinem adscitus, in purpurato Senatu purpuratus & ipse, quasi Regis vice praesideres. Quo quidem die multis visum est ambiguum, tibine confessusille, an tu confessui plus attuleris honestamenti, usque adeo uterque alterum decebatis. Quid ego nunc commemorem in tuae clementiae symbolum impunitatem concessam maleficis, passim in tuam gratiam apertos carceres, tota Gallia veniam donatam fontibus, ne cui prorsus mortalium liberum non esset in Philippi adventu gaudere. Quid alia permulta recenseam, quibus ea gens propriis te Regibus honore non solum aequavit, verum etiam aliquanto anteposuit, idque Regis quidem jussu, sed ita volentibus animis, adeo propensis studiis, ut cumulatissimam illius in te voluntatem officio superarit. Etenim cum ille mandasset, ut te nihilo secius, quam semet acciperent (quo quidem nihil ab humanissimo Rege mandari poterat effusius) plus quam jussi fuerant fecerunt, ceremoniis te illi adaequant, studio praefidentes. Orem novam atque inauditam! an vero creditura est ulla posteritas, Galliarum regnum tam singulari favore, tam incredibili gaudio excepisse eum Principem, cujus cum avo proavoque bellum atrox atque cruentum toties gessisset, cum socero etiam tum recens gereret, cujus & cum patre armis esset conflictatum? Sed obruebat horum omnium, vel sensum, vel memoriam fatalis quaedam, Philippe, totius orbis in te tuamque sororem benevolentia.

Receptio
in sena-
tum Re-
gium.

Age vero quam triumphale illud ac favorabile spectaculum, cum te Ludovicus Christianissimus Galliarum Rex in regia sua Blesensi non secus atque filium, aut si quid esse potest filio jucundius, ineffabili gaudio conspiceret, summa cum veneratione exciperet, incredibili affectu complecteretur, Regali magnificentia tractaret, sanctissima fide dimitteret. Certabat autem cum marito inclyta Gallorum Regina, ne minus, vel comis, vel magnifica videretur in uxorem tuam, quam ille in te fuisset. Porro praeter immensum ciborum apparatus, quem si Solomon ipse vidisset, fordidum (opinor) sese exclamasset, praeter ingentia munera ultro citroque commutata, quod tandem non ludorum genus in tuum honorem editum est his diebus, quos

Quomo-
do ac-
cepit a
Rege
Gallia-
rum.

quos inibi complusculos te Regia comitas remorata est. Sed hæc quantumvis honorifica, at illud erat gratius in universum, quod per eosdem dies inter Romanorum, & Gallorum Reges æterna pax est promulgata. Quam autem officii plenum, quod te Regia majestas oppido Turonensi discedentem, ad quingentos fere passus deduxit, atque inter amplexus prosperum reditum precata omnia de se sperare iussit. Quo quidem loco sumptus omneis quos universus comitatus tuus fecerat, dicitur in se recepisse, id quod & Blesis decem illis diebus antea fecerat.

Quomodo apud Navarros acceptus sit. Jam vero prætermittam consimile, quacumque ires civitatum, ac procerum in te tuosque studium, tum florentissimi Navarrorum Regis incredibilem hospitalitatem, cujus pater paulo ante Regali munificentia tuos omneis acceperat, at filius propter ætatem fere æqualem, & par utrisque Regiæ formæ decus, fraterna quadam caritate tuam celsitudinem complecti videbatur. Isti iterum officiosissime præsto fuit apud Bajonam. Ea civitas est in Aquitania, extremus Galliarum limes. Omittam item dicere, quam jucundo miraculo machinis substructi navigii in hanc urbem inventus sis, quantis honoribus triduo cohonestatus, quanta cum festivitate dimissus.

Quomodo acceptus in Hispaniis. Nam eodem, quo tu tum properabas, nunc nostra festinat oratio, nempe ad Hispaniam, cujus quanto cumulatione fuerint tripudia, collatis utrimque lætitiæ causis, conjicere magis licet, quam explicare. Siquidem universum illud regnum, quo nullum hodie sol adspicit, neque latius patens, neque florentius, quidquid opum, quidquid nobilitatis, quidquid ingenii, quidquid splendoris obtinet, id omne certatim ad tuum adventum condecorandum deprompsit, atque effudit. Quin insuper illas fortunas suas, quibus facile vincit omneis, animo quoque suo superavit, dum & quisque pro se Principum, & in commune omnes enixissime contendunt, ut officium aliquod dignum tua sublimitate, dignum memoria fororis, dignum caritate conjugis, dignum Regis Reginæque adversus generum & filiam pietate plusquam paterna, conferrent. Nimis itaque longum fuerit, non dicam describere, sed vel recensere festivissimos triumphos, quos tu Hispaniis, tibi vicissim exhibuerunt Hispaniæ, dum a variis optimatum pompis, plurimis occurritur locis, & ad singulas regiones, singulas urbes, singulos vicos publica gaudia instaurantur, quæ cum singula fuerint summa, tamen omnia pariter conflata, vel unicæ illæ nonæ Majæ vicerunt, in quibus FERDINANDUS, unus sui seculi Regum magnificentissimus, nusquam tamen quam in te ornando visus ambitiosior, præmissis agminatim tum Aulicæ nobilitatis, tum Ecclesiasticæ dignitatis summatibus, inter Oleas (id enim nomen viculo) & Toletum urbem, in tuos filiaque dulcissimæ occurrit amplexus, atque inter confertissimas plaudentium procerum, & adgratulantis vulgi catervas, in Toletanam Regiam induxit, ubi rursus integrata lætitia, nobilis illa virago ELIZABETHA, digna prorsus quæ inter præfatas illas Heroidas referatur, generum optatissimum, gnatamque jucundissimam obviis ulnis excepit, ac lacrymis utrimque gaudio manantibus, est exosculata. Cujus diei cum neque lætitiæ, neque splendori quidquam omnino putaretur adjungi posse, tamen hunc quoque omni decorum genere superavit, is qui ab eo quintus & decimus est consequutus, quum in Toletana æde, Virgini matri sacra, congregato, simul universo flore Procerum Hispanorum, adstante omni fastigio ordinis Ecclesiastici; auspice Deo, auctore Rege, præfente Regina, circumfusa ingenti multitudine officiorum ac magistratuum civilium, Castellano regno solennibus ceremoniis insitus inauguratusque es, ac miro consensu, & antehac inaudito omnium studio, in tua verba juratum. Cujus quidem diei velut æmulus fuit ille ad sextum Calend. Novembris, cum simili solennitate, in urbe Cæsaraugusta Principatum Aragoniæ susciperes. Quanta credimus voluptate perfundebatur ea gens, jam olim egregia spectatrix virtutum, cum te conspecto, intelligeret

Elizabetha Hispaniarum Regina.

fortunatissimo Imperio suo numquam optimos Reges defuturos, bisque beatam sese clamitaret, & quod omni virtutum genere excellentissimo Principe uteretur, & quod per te simillimus illi successores sibi posset polliceri?

Partus Ducissæ in Hispania. Omnium porro & confirmatæ spes, & gaudia cummulata, dum inibi uxor munere divino commodum ac feliciter enixa, parentibus quidem in gremium mellitissimum nepotulum imposuit, tibi vero jam quartum patris nomen dedit, patriæ denique carissimum tui sui-que pignus reliquit. Quid, obsecro, tam lætum, tam tempestivum poterat vel votis expeti? Quantam autem inter hæc voluptatem animo persensisse credimus pientissimum pariter ac sapientissimum socerum, dum vivida adhuc viridique senectæ & coram intueretur, in quem tuto tam florentis regni pondus inclinaret, & magna posteritatis parte jam tum oculis frueretur, natis natorum, ut ait Poeta, fors visurus (quod faxint Superi) & qui nascentur ab illis. Ad utrumlibet multum jam erat causæ fortunatissimo seni, vel cur magis magisque liberet vivere, videlicet, quo diutius te tali genero, generique non dissimilibus nepotulis frueretur: vel cur æquiore animo sibi putaret e vita migrandum, quippe qui videret sese optimi Regis extremo velut actu perfunctum, posteaquam hoc quoque prospexisset, ne sibi deterior posset succedere. Siquidem Adrianus Imperator crebrius illud de Commodum adoptato legitur gravi cum dolore dixisse: In caducum parietem incumbimus. Videlicet, laudatissimi quique Principes nihil tam ad se pertinere statuebant, quam ut imperii vices aut simili traderent, aut meliori. Socerum autem tuum, cum in omni vita nullum decoris genus omiserit, in quo non vel primas tenuerit, quo tandem animo fuisse credimus, cum virtutum suarum circulum hac velut extrema ansa absolvisset, te parato non caduco pariete, sed plane muro aheneo, qui facile possis non solum imperii pondus, sed & illius gloriam sustinere.

Morbus Philippi apud Hispanos. Sed quam hæc non ficta gaudia, tam verus ille dolor, quo paulo ante propemodum eos exanimarat morbus tuus, qui te paucis diebus apud Oleas afflixit. Quod simul atque Regi renunciatum est, ut nihil expectatis ceremoniis, quibus illum excipi conveniebat, ipse cum paucis trepidus atque anxius accurret. Qui quidem morbus vel ob hoc ipsum divinitus accidisse videri potest, ut omneis amoris sinus atque intimos pietatis recessus penitus excuteret, erueretque. Quandoquidem & inter Principes verum est, quod vulgo jactari solet, amicos secundis quidem rebus parari, cæterum non nisi adversis probari. Ut tanti plane sit nonnumquam homini quædam parum prospera incidere, quo norit exploratus cujusque in sese fidem. Nam integræ quidem res mortalium animos celant, at non Lydius lapis, melius purum aurum ab adulterino, quam fortuna sæviens fucatum amicum a vero discernit. Itaque etiam si nonnulla in tua profectioe inciderunt incommoda, ea tamen hoc tibi commodi præstiterunt, ut jam quam antea perspectius habeas, qui te sua magis quam tua causâ dilexerint. Quamquam in socero non erat optandum ullum argumentum, quemadmodum amaret, sed ultro tamen occasionem objecit fortuna qua magis eminebat, quam amaret effuse. Multiplici itaque fœnore gaudiorum Hispanias cumulaisti, Principum illustrissime: primum quod tantopere optatus advenires, deinde quod feliciter revalueris, præterea quod novus Princeps, veluti jam exoriens Rex Castellaniæ Aragonicæque ditioni sis inauguratus: tum autem quod gentem jam tuam pulcerrima prole, eaque inibi nata bearis: postremo quod te totum partim natura, partim tu ipse talem finxeris, ut nulla non re voluptati sis intuentibus. Adhæc quo propius quis tuas virtutes inspexerit, hoc miretur magis: quo diutius, hoc satietur minus. Itaque quas non morarum causis hinc focer hinc socrus innexuit, ut te fero (nihil autem illis ferum) a suis complexibus avelleres? Neque enim ita vehementer admirandum, quod te tam cupienter acceperint, hoc miraculo dignius, quod sesquianno per-

acto, tamen sitientiores tui reliqueris Hispanias abiens, quam adveniens offenderis. Sed quam illis diutina praesentis tui copia cupiditatem non explevit, sed irritavit: ita nobis longior inopia, absentis desiderium tui non solum non leniit, verum etiam acuit.

Quare
redieris
in Gal-
liam.

Illud autem mihi suggerit interim ipsa profectio-
nis tuae series, quam oratione sequor: in quo tu profecto
generosae mentis & Regiae cuiusdam indolis specimen
dedisti: cum de violatis induciis, quae te auctore inter
Gallos & Hispanos intercesserant, nequaquam vel per
litteras, vel per legatos purgare te sat haberes, sed re-
petitis hac gratia Galliis, coram ipse fidem faceres in-
tegritatis tuae, non quidem Regi, qui te jam intus &
in cute morat, sed ne vel apud Primatem quempiam, vel
apud mobile vulgus ulla perfidiae suspicio in tuis haere-
ret moribus. Intelligere mihi videris etiam nunc, egre-
gio Principi non hoc modo praestandum esse, ne rei
parum honestae queat coargui, verum etiam ne quis tur-
pe quid de se possit suspicari. Id autem usque adeo tua
interesse judicabas, ut recti conscientia fretus, non
dubitaris te ipsum innocentiae tuae quasi vadem facere,
maluerisque de vita quam de opinione in dubium veni-
re. Sed recurro ad iter tuum. Obitis igitur hunc ad
modum Hispaniis, peragratis iterum pari cum splen-
dore Galliis, multo laetissimum diem Allobrogum fi-
nibus invexisti: nusquam interim non excitata alacrita-
te incredibili cum adires, nusquam non relicto ingenti
desiderio cum abires. Vides enim jam dudum, quot
oppida, quot pagos, quot arces silentio praetervchor,
cum tu nihil horum sine festivo fremitu praeterieris, vi-
delicet, ex silentiis undique ad tui spectaculum, atque
etiam e longinquo accurrentibus plurimis, ut neque
tam multos, neque tam avide ad Cleopatram Aegypti
Reginam cucurrisse crediderim, cum scenico quidem
illo, sed prodigioso tamen apparatu, in Ciliciam ad M.
Antonium per amnem Cidnum, aurea puppi, velis pur-
pureis, remis argenteis, ipsa Veneris specie veheretur.
Quantus ille hominum concursus, quantus applausus?
cum tibi florentissimus Sabaudiae Princeps, sororis ma-
ritus, Duci Dux, juvenis juveni, pulcherrimo pulcherr-
imus obviam properaret, cum amantissimo fratri Soror
piissima in amplexus occurreret, illa illa delictum orbis
MARGARITA, cui quidem secundum te, morta-
lium uni hoc factorum indulgentia tribuit, ut nulli um-
quam seculo gemma illa, cujus haec vocabulum appel-
latione refert, candorem moribus vincit, fuerit gravior
quam ipsa est suo. Adeo fataliter omnium affectibus
infedit, ut vix ulla mulier tam cordi fuerit uni, quam
haec est universis. Proinde videre erat per ora spectan-
tium, tam amabilem fratris cum sorore congressum,
passim manantes gaudio lacrymas, audire licebat lae-
tos undique susurros fausta precantium utrisque, plau-
dentium amborum pietati. Et quidem nihil umquam
fuit pietatis spectaculo favorabilius multitudini. Ne-
que ullam tam efferam, tam barbaram nationem um-
quam aluit tellus, quae huic affectui non impense fa-
verit.

Laus il-
lustrissi-
ma
Marga-
rita.

Aditus
in Ger-
ma-
niam.

Cæterum cum jam videlicet ordo pietatis adhortari
videretur, ut quod Socero, quod Sorori praestiteras,
idem praestares & Parenti, in Germaniam properas,
ubi quantum excitatis gaudiorum, jam dudum (opi-
nor) suus cuique suggerit animus. Quantis salis-
tripudiis credimus, ingens illud Parentis optimi pectus,
qui quidem sic te deamat, ut inter privatos nemo vel
indulgentissimus pater filium amet effusus: sic impen-
se tuis favet incrementis, ut gestiat etiam suam univer-
sam & rem & gloriam in te transfundere. Hujus igitur
in te animum qui norit, is facile aestimet, imo ne
aestimet quidem, quantum verae laetitiae in intimis illis
pietatis adytis persenserit, cum te conspiceret tantis
rerum successibus auctum, ut quem semper optarat,
jam etiam auderet sperare, diem videlicet illum, quo
tibi comparatus inferior videretur.

Reditus
in pa-
triam.

Verum a tali quoque patre divelli sustinens, te pa-
triae votis reddere festinabas, cui secundum Deum pri-
mas pietatis partis deberi, magnus auctorum confen-
sus est. Vides, excellentissimae Princeps, quam nihil

A allevem, quam nihil adfingam, imo quam multa prae-
teream. Nuda tantum capita rerum attingi, & tamen
ipsa per se simplex commemoratio jam dudum omni-
um animos habet attonitos, dum quisque ex aliis alia
conjectans, facile intelligit, quam insignem trium-
phum, quanto cum splendore, quanto cum gaudio,
quanta denique cum felicitate, per bonam orbis Chri-
stiani partem circumvexeris, inaudita pietate, te co-
gnato, amico, socero, socru, forori, affini, parenti, pa-
triaeque partiens. Etenim cum Gallia tantum in te con-
tulisset officii, ut nihil accedere posse videretur, tantum
tamen adjecit Hispania, ut contentione parum praesti-
tisse Galliam appareret, quae citra collationem plus
quam summa contulerat. Neque potuit soror impar
esse socero, neque non potuit omnes vincere pater, ne-
que oportuit patriam ulli in officio cedere. Ita prorsus
nova quadam contentione ad ornandam peregrinatio-
nem tuam a multis certatum est, dum alii benevolen-
tia atque humanitate praecurri non volunt, alios pieta-
te vinci natura non sinit. Nulla autem gens fuit, quae
te non honoribus plus quam Regiis dignum judicaret,
dum omnes quiddam in te Regia Majestate praestan-
tius ominentur atque praesagiunt, nullas alias aves se-
cuti, nisi quod hoc secum expendant, quo tu animo,
quibus fatis natus, cui Patri, cui succedas Socero.

Age jam (si libet) antiquitatis miracula in conten-
tionem vocemus, dispiciamus num qua veterum he-
roum profectio mereatur cum tua vel ornamentis, vel
festivitate, vel rerum denique successu componi. At
quoniam fabularum ferme consimile est argumentum,
duos e plurimis, sed praecipuos proponamus, Hercu-
lem atque Ulyssem: quorum alterius labores, & ad
Gades usque peragratus orbis, foecundam otiosis inge-
niis canendi materiam ministravit: alterum decennium
terra marique vagatum, tam insignem posteris fecit
Homerus, quam ipse inter vates eximius. Neque mea
refert, si quis ista fabulosa dixerit, imo tam magis mi-
hi res est cum tam doctis tamque eloquentibus viris,
qui ea utique ad miraculum confinxerunt. Jam primum
nemo tam superstitiose favebit antiquitati, qui Hercu-
lanos illos labores, nescio quam speciosos certe calami-
tosos, cum tuo felicissimo itinere conferendos putet.

Siquidem tota tua profectio pulcherrimi triumphi simil-
lima visa est. Herculis peragratio, quæso, quid aliud,
quam egregii cuiusdam latrocinii speciem præ se ge-
rit? Ille gladiatoria audacia cum monstris depugna-
bat, tuae Majestati ultro monstra cesserunt. Ille con-
fecto uno atque altero praedone, haud scio an pauculis
agris otium peperit, tu amplissimorum Imperiorum
conciliator exististi. Etenim cuicumque regioni tua
sublimitas adfulserat, eo protinus non pacem modo,
verum etiam laetitiam incomparabilem suo quodam fa-
to adferebat. Sed vivat Hercules. Nam contumeliae
species est, cum hoc te comparare, cum quo Alexan-
der Magnus, ne verbo quidem sese conferri passus est.
Jam vero in Ulysseis casibus, quam multa sordida, sub-
dola, sycophantica, dum uti ticio in cinere, ita in fron-
dibus conditus dormit, dum Cyclopi dat verba, dum
in corileto contextis ramis, nidum ac lustrum sibi pa-
rat, dum mendici specie reversus, a folis canibus agno-
scitur, cum tua contra peregrinatio semper sui similis
fuerit, plena dignitatis, plena celebritatis, plena ma-
gnificentiae. Et si libet felicitatis quoque contentio-
nem facere, ille Numinibus iratis, mille periculis ob-
jiciebatur, tibi Coelites omnes propitii, fausta, secun-
daque omnia reddiderunt, ut tu majore laude pietatis,
discrimina vitaris, quam ille patientiae peruperit. Ille
supplex ubique atque ignotus, tu nulli non Regum, aut
cognatus, aut affinis, omnibus autem non notissimus
modo, verum etiam egregie carus. Ille sociis omnibus
ad unum amissis, vix solus domum rediit, tu tanto e
numero perpauca desideratis, reliquum comitatum
incolumem ovantemque reduxisti. Ille exantlatis tot
miseris laboribus, ob quos & divinus Poeta idem idem
δυστυχον, id est, miserum vocat, familiam denique re-
diens funestam offendit: tu tam laeta domi repperisti.
omnia, quam jucunda occurrerant reliqua peregrin-
nanti.

Hercu-
lis &
Ulyssis
peregrina-
tio.

Hercu-
lis &
Philippi
collatio.

Soloni
peregrina-
tio
apud
Herodo-
tum.

nati. Possem item Osiridis, Bacchi, Theſci, Æneæ profectio-
nes in hanc producere campum, sed malo te-
eum Solone viro laudatissimo committere. Hujus de-
eennem peregrinationem Herodotus Græcæ historiæ
princeps tantum extulit, quantum ipse dicendo valuit.
Quem tu mihi tribus potissimum nominibus antecede-
re videris. Primum enim Soloni haudquaquam par fuit
suscipiendæ peregrinationis causa, quandoquidem ille
hoc agebat, ut suorum invidiam effugeret, tu ut tuas
tuorumque opes augeres. Illius abitus, haud ita mul-
tum aberat a fuga, absentia non admodum exilio vi-
debatur abſimilis, tuo contra itinere quid esse potuit
ornatius? Deinde eventu, quanto tu prior, cum illi
negatum sit, civitatem unam pacatam offendere: tu
tam vastum Imperium, non tranquillissimum modo,
verum etiam lætissimum repperisti. Postremo, ne hoc
quidem titulo inferior tu, qui præcipue peregrinatio-
nes istiusmodi commendat, quod per eas contingit
multorum hominum mentes & urbes cognoscere,
quemadmodum de Ulyſſe scribit Homerus.

Sapientia, usus
& me-
morie
filia;

Neque enim alia via pertingi ad veram germanam-
que sapientiæ laudem putavit antiquitas, quam variis
obeundis regionibus, cominus noscendis omnis gene-
ris mortalium ingeniis, periclitandis, exercendisque
negotiis. Nam ex Philosophorum litteris somniculo-
sum quoddam atque inane sapientiæ genus parari, cæ-
terum veram sapientiam nihil aliud esse, quam pluri-
marum rerum usum, tum eorum quæ evenerunt fide-
lem memoriam, postremo ex iis consilium capere, quæ
pericula ipsa rerum docuerunt. Proinde magnopere
laudantur a doctis, versus illi ex Afranii Togata, cui
nomen Sellæ, in quibus ipsa Sophia usu patre, matre
memoria sese prognatam dicit. In eadem sententia fu-
isse videntur Lacedæmonii, qui Apollinem sapientiæ
præsidem τετραχερὰ καὶ τετραπότον, id est, quaternis ma-
nibus, totidemque auribus fingere censuerunt, illud,
nimirum, innuentes, cum demum prudentem virum
haberi debere, qui plurimas res, tum gesserit, tum
audiverit. Ergo (ut cœperam) ne hac quidem in par-
te tu posteriores tuleris. Etenim si vere scripsit Sopho-
cles, Principes sapientum congressu prudentes evade-
re, potius quam lustrandis regionibus, tibi nimirum
contigit, cum tot Regibus congredi, cum tot collo-
qui legatis, cum tot magnatibus convivere, tot gen-
tium, civitatum, familiarum linguas, cultus, ingenia,
mores, instituta spectare, atque in totum tum plura,
tum majora licuit experiri biennio, quam vel Ithacen-
si illi, vel huic Atheniensi decem annis. Nam tantum
temporis peregrinatus Solon, errasse Ulyſſes legitur.
Neque vero statim sapientior, quisquis plus montium,
fluminum, oppidorum, spectarit, siquidem haud raro
Cœlum, non animum mutant, qui trans mare currunt:
sed cui plurimum eorum, quæ tibi contigerit experiri.
Verum fabulas atque exempla nimis obſoleta jam va-
lere sinamus. Neque libet Pythagoræ, Platonis, Apol-
lonii, atque id genus aliorum qui celebrantur peregrina-
tionem in comparationem adducere. His enim (qua
sunt modestia) sufficet (opinor) suam peregrinatio-
nem in studiosorum hominum conventiculis prædicari,
neque postulabunt eam cum tui itineris luce Majestate-
que committere.

Alex-
andri
Regis
C. Cæ-
saris pe-
regrina-
tio.

Ad historica pauloque proplora veniamus. E quibus,
mirum est, quanto consensu, Alexandri Macedonum
Tyranni expeditionem Græcia, Cæsaris Italia mira-
tur. At ego neutram cum tua profectioe conferen-
dam esse contenderim, si modo rem neque antiquita-
te, neque periculorum magnitudine, sed dignitate ho-
nostisque rationibus metiri velimus. Nam, per Deum
immortalem! quid erat omnino Macedonis illius pro-
fectio, nisi sæva quædam tempeſtas, ac turbo fatalis,
quoquo versum ingrueret, bello, tumultu, terrore,
cæde, sanguine permiscens omnia? A qua quidem spe-
cie haud ita procul aberat C. Julii decoris illa, Gallia-
rum, Germaniæ, Britanniaque vexatio, cum tu inte-
rim, quoquo te converteres, veluti sol quidam, junc-
do adfulgens lumine, discussis undique tristitiæ nebu-
lis, festivo gaudii omnia serenares. Neque profus

aliter, quam simul atque novum ver, terris hiberna-
tive horrentibus, suis illis Favoniis adspirant, repente
omnis rerum facies, mutato squalore enitescit: Ita ubi-
ubi locorum tua pompa appareret, aut nunciaretur ad-
ventus, illic mox omnia, nova quædam lætitia occu-
pavit. Illi pacatas antea gentes belli furis turbarunt,
tu bello tumultuantia regna, pace tranquillasti.

Inducit
inter
Gallos
& Hi-
spanos.

Etenim cum Socero tuo sævum atque ardens bellum
esset cum Rege Gallorum, uterque volens suum dolo-
rem, qui nemini non justissimus videri solet, commu-
ni in te caritati condonavit, statimque hostes suspenso
inter se Marte, ad te hospitem orandum demeren-
dumque pari studio incubuerunt, ne scilicet non satis
vacaret lætas agere ferias, ubicumque tu adesses, neve
usquam pax non esset, ubi Philippus esset ille fatalis pa-
cis auctor. Illi belli materiam non aliter secum circum-
ferebant, quam Cæcias (ut proverbio dictum est) nu-
bes, tu otium aut auxisti adventu tuo, aut fecisti. Illi
irrumpebant, dira precantibus, tu accersitus, invita-
tus, efflagitatus ibas, sibi gaudentibus, tibi gratulan-
tibus, beneque ominantibus universis. Illorum adven-
tus improbis modo jucundus esse poterat, & qui jam
fortunæ suæ pertæsi, res novas spectarent: tuus usque
adeo nulli non lætissimus fuit, ut fontibus etiam ac ma-
leficis (qui quidem sanabiles essent) fuerit optabilis,
neque optabilis solum, verum etiam salutaris. Opor-
tebat enim illos impunitatis donatæ beneficio provoca-
ri, ut sese ad frugem meliorem converterent. Illi ita-
que ex felicibus miseros, ex improbis facinorosos ad-
ventu suo reddebant, tu contra ex improbis probos,
ex calamitosos felices faciebas. Ad hæc illos transver-
sos agebat, ventoso gloria curru, te honestissimæ ra-
tiones ad capeſſendum iter sunt adhortatæ. Illi famam
undecumque, tu non nisi honestam quæſivisti, quæ
tamen uberius ultro tuæ modestiæ, quam illorum am-
bitioni respondit. Illi magna quædam geſſerunt, sed
quæ optimo cuique non probarentur, tua non minus
honestæ, quam magna. Illorum temeritas invisa Pa-
triæ, damnata Senatui, cruenta Exercitui, exitialis
Gentibus: tuæ felicitas nobis salutaris, tibi honorifica,
prospera comitatu, tuis jucunda, exteris lætissima.

Age vero, jam & Adrianum Imperatorem in primis
laudatum, in hac arenam producamus. Hunc autem
Spartianus auctor est istiusmodi peregrinationibus im-
pensisime delectari solitum, adeo ut quidquid in libris
legisset, id oculis coram intueri concupisceret. Ejus
tamen si fuit fere pacata magnificaque profectio, tamen
multis modis tuæ cedat oportet. Siquidem illi peregrina-
tionem sola persuasit curiositas, tibi pietas: ille cu-
pидitati indulſit suæ, tu socero morem geſſisti. Ille ani-
mi causa multa videre voluit, te voluptas ista secuta
est, non autem adfectata. Majus enim majus quiddam
tuum istud pectus agitabat, nempe ut Hispaniam,
Galliam, Germaniam, Britanniam, hoc est, orbem
Christianum, qui citra Alpes est, partim gratia atque
auctoritate tua, partim foederibus, partim affinitati-
bus, æterna pace conglutinares. Postremo ille & Im-
perator, & senex, tamen a nonnullis Regibus con-
temptus est: tu & Dux & juvenis, a nullo Regum non
maximi habitus. Verum ne singulis conferendis infinitum
catalogum contexam, illud in genere asseverave-
rim, nullius omnino Principis peregrinationem, ne-
que exſtare in monumentis litterarum, neque in ho-
minum hære memoria, in quam tantum favoris, tan-
tum magnificentia, tantum festivitatis, cum incre-
dibili rerum omnium successu convenerit, cuique tan-
tum honoris in omni vita contigerit ambienti, quan-
tum tibi duobus his annis ultro delatum est. Quod si
quibus hæcenus videor, non tam te, quam fortunam
tuam prædicasse, atque illud omnino tuis laudibus de-
esse putabunt, quod licet amplissime tua felicitas re-
bus florentibus enituerit, virtus tamen nondum dubiis
in rebus ac bellicis difficultatibus spectata sit, his bre-
viter sic responſum esto. Primum me non omnium lau-
dum tuarum Panegyricum, sed propriam præſentis
diei gratulationem instituisse. Deinde nimis improbum
videtur jam nunc ab ista ætate, Nestorea facinora,

Adria-
ni pere-
grina-
tio.

aut Marianos casus omneis requirere, in qua spem & indolem modo quamdam, germinantium, ac velut herbescentium virtutum laudare posse, abunde sufficiat.

Ordo
bono-
rum in
felicitate.

Atque adeo nequaquam me poeniteat, tam egregia commoda, quæ non a cæca fortuna cuilibet hominioni, sed a Deo rebus hominum consulente, donantur optimo Principi, in ejus laude ponere. Neque enim rejicienda sunt, neque passim omnibus contingunt gloriosa Deorum munera, ut vere dicit Paris Homericus. Quinimo Aristoteles Peripateticæ familiæ parens adeo non contemnit etiam in privatis fortunæ commoda, quæ vocantur, ut siquidem ad bonam mentem (ut oportet) referantur, plurimum ad beate vivendum momenti adferre existimet. Porro autem in his, quibus non satis est bonos viros esse, quique Rempublicam gerunt, tantum ista valere putat Cicero, ut inter Imperatorias dotes, felicitatem tamquam primariam extremo loco retulerit. Etenim cum nemo bonus Princeps sibi tantum, sed multo magis patriæ felix sit, nulla que alia sit Regum Ducumque felicitas, quam ut suos felices faciant, profecto nihil æque publicis votis optandum, nihil æque gratulatione dignum, ac Principis optimi successus. Maxime quod plerumque rerum prosperitas cum innocentia sapientiæque laude conjuncta sit, id quod & prudenter perspexit, & dixit eleganter antiquitas, nimirum, suos cuique mores fortunam facere. Neque falso scripsit Homerus, Jovem æquum bona bonis dare, neque raro verum est Plautinum illud, digna dignis evenire. Tum haud temere fit, ut recte consulta, non recte cadant. Siquidem, ut scripsit Libanius, qui pietate atque honesto sua consilia metiuntur, iisdem solent res ex sententia evenire. Proinde si vel apud divinos Prophetas, res adversæ ab iratis, secundæ a propitiis Superis immittuntur, haud me poenituerit, vel in grandævi Principis laudibus, felicitatis præcipuum calculum facere. Quam etiam si nemo de se præstat, eos tamen mores præstat, quibus ista felicitas vel debetur, vel certe datur. Postremo cum nihil aliud sit optimo Principi de sua felicitate gratulari, quam cœlesti beneficentiæ, cui summam bonorum acceptam ferimus, gratias agere, nihil præsentis diei festivitati magis congruit, quam ut oratione nostra cognoscant omnes, esse se felicissimos, qui quidem divino munere, carum cœlo Principem, omniumque facile tum optimum, tum fortunatissimum habeant. Libet igitur etiam atque etiam contemplari, quantum bonorum una cum Principe nobis hodiernus restituerit dies. Juvat fortunæ in te munificentiam, tuis cum meritis expendere, hoc est (dicam enim crassius) considerare, quam tu amplissima ista fortuna sis dignus.

Laudes
Principis.

Neque tamen in præsentia consilium est vulgata illa e demonstratoris locis repetere, non incomparabile generis tui decus, paternum atque avitum, Imperatoris imaginibus insigne. Maternum vero Carolo avo, proavo Philippo superbum, quos utrosque sic pacis, sic belli decora nobilitarunt, ut cuius veterum Heroum possint, non solum conferri, verum etiam anteferri. Non istam plusquam Heroicam totius corporis speciem, procul etiam Principem ostentantem, non eximiam, sed decentissimam proceritatem, non insignem capitis honorem, non vividum quasque aquilinum oculorum vigorem, non Regiam oris dignitatem, ac totam faciem sic ex amabili quadam venustate pariter ac majestate temperatam, ut neque gratia minuat reverentiam, neque dignitas officiat gratiæ, qualem arbitror fuisse illi, in quo uno quasi geminos vultus Martis atque Apollinis apparuisse, scripsit Calphurnius, idque in rustico quidem carmine, sed quo nihil possit dici minus rusticum. Elucet enim omnino in te talis quidam oris habitus, qualem & hostes formidare, & vereri improbi possint, boni vero non possint non amare. Istiusmodi figuram Achilli adfinxit Homerus, Æneæ Virgilius, talem Africano Duci tribuunt Historiæ: quam sic augustam esse voluerunt, ut nihil tamen amabilius, sic rursus amabilem, ut nihil augustius. Ut sileam interim istos humeros, ista latera virefque qui-

busvis Principalibus obeundis muneribus pares. Ne id quidem referam, tametsi memorabile, quod cum plerisque necesse sit, imperium sibi multacæde ac sanguine afferere, ferro tueri, periculo ac scelere propagare, tu sine ullo negotio, & in amplissima ditione natus es, & Diis (ut ajunt) hominibusque plaudentibus ad majora ultro adscisceris: adeo nihil in tua felicitate cruentum, nihil emprum cujusquam malo.

Non commemorabo in tuæ felicitatis exemplis nuptias longe auspiciatissimas, puellæ, quæ præter egregia Regum parentum stemmata, eam pietatem, pudicitiam, modestiam, prudentiam in tuos thalamos intulit, ut plane digna videatur, quæ cuius veterum Heroinarum, non tantum æquetur, verum etiam anteponatur. Neque enim ea Penelope castior, vel Claudia religiosior, vel Cornelia Gracchorum nobilior, vel Lampido Lacæna felicior, vel Alcestis viri amantior, vel Turia Æmylia moderatior obsequentiorque, vel Porcia Sulpiciæ fidelior, vel Zenobia generosior, vel Niobe denique fecundior; Jam enim quartum feliciter puerpera, adhuc tam puella, te tam juvenem, toties fecit pulcherrima prole parentem, toties Hispaniarum Germaniæque gaudia, dato nepotulo instauravit, nobis autem edito novo Principe lætissimas ferias peperit. Quæ porro res altera tam salutifera imperio, tam idonea ad conglutinandam regnorum concordiam, ad publicam orbis pacem tenacissimis vinculis adstringendam, quam bonorum Principum fecunditas? Fere enim (ut inquit Flaccus) fortes creantur fortibus, neque imbellem feroces progenerant aquilæ columbam. Omittam vero & illud, quod vix dum annum sextum & vigesimum prætergresso vidisse contigit Fredericum Avum Imperatorem, virum profecto ipso imperio præstantiorem, tum Patrem Maximilianum inclytum Romanorum Regem, & jam pridem certis omnium suffragiis imperio paterno destinatum, ad hæc focerum Hispaniarum Regem tot jam terris auctum, tot victoriis nobilem, postremo liberos quatuor, jam nunc indolē quadam divina, omnia summa de se pollicentes. Hæc, inquam, atque alia permulta sciens prætereo, quorum & si nonnulla tibi fortasse sunt cum aliis Principibus communia, haud tamen scio, an quisquam exstiterit, in quem unum hæc pariter tam multa tam eximia competierint. Nam ad eum locum propero, qui tibi pene peculiaris propriusque videtur esse, quoque tu inter omnes omnium seculorum fortunatos Principes insignite præcellis.

Nam & si non paucis multa magnifice contigerint in vita, quibusdam etiam adeo indulserit fortuna, ut inde cognomen quæsierint, veluti Timotheo apud Græcos, Syllæ apud Romanos, nullius tamen memoria exstat, in quem unum totius patriæ, optimatum, Regum, gentium, atque orbis prope totius studia, tanto ardore, tamque fatali quadam benevolentia consenserint. Consenserint dixi? imo concertarint. Quis, obsecro, vel eorum qui populares auras, epulis, muneribus, congiariis, sportula venabantur, tam gratosus fuit uni multitudini, quam tu tam multis nationibus? Quando Tuditanus ille, de Rostris numos spargens in populum, tantum fucati favoris emeruit, quantam tu veram seculi tui benevolentiam sola commendatione virtutum parasti? Quis umquam tam carus Regibus, quis sic omnium ordinum, ætatum, apud suos, apud externos, publice, privatim, penitus infudit affectibus? Quis te vidit umquam, qui non illico amare cœperit? Imo quem non vel auditum modo Philippi nomen in tui cupiditatem accendit? Non efficacius Magnes chalybem attrahit, quam tu mortalium omnium mentes in tui caritatem rapis. Non tam celeriter vicina flamma ad naphtham transvolat, quam facile tu in omnium pectora descendis. Fuit omnino fatalis quædam vis divinitus adjuncta nonnullis Ducibus, veluti C. Cæsari, ut non solum adspectu, sed ipso quoque rumore, & hostibus formidinem incuterent, & suis lassescensibus animos redintegrarent. Sed quod illis ad belli momenta fuit additum, hoc tibi adest ad excitandam benevolentiam, ad dirimenda bella, ad pacem conciliandam. Et quem-

Lans
genero-
sissima
Domina
Jo-
anna.

Timotheus
fortunatus.
Sylla
felicis.

Tuditanus.

admo-

*Pfylli
populi.*

admodum Pfyllis hoc natura, occulta quadam ratione dedit, ut non solum in ipsos venenum non hæreat, verum id etiam suctu ab aliis eximant: ita tu usque adeo nullius odio obnoxius es, ut ad quoscumque te recipis, ex eorum animis, simultatum virus educas. Negat sapientum quispiam illi esse quemquam amicum, cui nullus sit inimicus. Caneret (opinor) ille palinodiam sui apophthegmatis, si te modo, Philippe, vidisset, quem sic ætas tua deamat, ut non solum nemo tibi sit inimicus, sed & ex aliis invicem inimicis, facias amicos. Id ita fieri necesse est, dum & tu nulli non es gratissimus, & nulli inter se possunt odisse, qui idem vehementer amarint.

*Titus
Imp.
amor
mundi.*

Titus Imperator, quod paullo minus quam cæteri esset invisus, orbis ambr est appellatus. Hoc autem elogium, quo nullum utique potest esse pulcrius, in neminem verius quadrat, quam in te, Priaceps inclyte, qui commune es omnium gentium gaudium, unicæ seculi tui deliciæ, fatalis Regum amor. Nemo tuam famam auribus hausit, quin te & oculis contueri concupierit. Qui quidem cum fere contemptus auctores esse soleant, te nemo vidit, quin pluris quam antea fecerit, nemo propius fixiusque contemplatus est, quin magis suspexerit, nemo tecum consuetudinem egit, quin amantio rem tui dimiseris, cum acceperis amantissimum. Tuum conspectum, tuum, inquam, unius conspectum, colloquiumque Rex Anglorum Henricus, sic avide expetivit, ut ea gratia fretum illud suum, quo cingitur, transmittere non dubitavit, quasque in alterum orbem devenire, id quod post assertum regnum antea fecerat numquam. In quo dubium videri possit, magis te ornarit illius iudicium, viri (ut quidvis etiam sit) certe non stupidi, qui ob paucarum horarum congressum sese continenti crediderit, relicta insula, a qua non ignorarit esse sibi periculosius excedere, quam ulli fuerit Dionysio Syracusis: an tua potius simplicitas, & sinceræ mentis individua comes fiducia, qui te submoto satellitio, solum ac nudum Britannicæ fidei commiseris. Tuum adventum illustrissimus Galliarum Rex

*Henri-
cus VII.
Rex
Anglo-
rum.*

Ludovicus usque adeo exoptavit, ut te iterum atque iterum per legatos invitavit, sic te hospite lætatus est, sic tuo convictu delectatus, ut non tam tibi habuisse honorem sese, quam sibi plurimum dignitatis ex ea re accessisse existimaret. Sapientissimus atque invictissimus Rex Hispaniarum, post tam multas tamque opulentas adjectas imperio insulas, post tot subacta oppida, post toties fufos barbaros, post tot victoriis auctum regnum, post tot immortales triumphos, hoc unum suæ felicitatis numeris quasque circulo deesse iudicabat, quod te nondum viderat, quem habiturus esset tam opulentæ ditionis, & vivus participem adiutoremque, & mortuus successorem. Itaque ut id conficeret, legationibus multo ante præmissis, non minore tum ingenio tum studio annisus est, quam semper maximis in bellis fuerat usus. Uterque vero sui doloris in alterum oblivisci maluit, quam tuo conspectu non frui, neuterque alteri imputavit ad odium, quod ambo te certatim benevolentia complecterentur. Jam vero quis est usquam illustrium Principum, qui tuam amicitiam non expetat, qui non ambiat affinitatem, qui non aliquo necessitudinis genere tibi copulari laboret? Hic, hic est, Philippe, pulcherrimus felicitatum tuarum calculus, quo fortunatissimos etiam omneis, albis (uti dicitur) equis præcurris, ne in aliis quidem tamen ullo posterior. In cujus enim umquam senis vita tot egregia decora, tot ornamenta numerari potuerunt, quot tibi contigerunt adolescenti?

*Rex
Gallo-
rum Lu-
dovicus
XII.*

Quid ego hic pergam tuam amplitudinem conferre cum iis, quos in raro catalogo felicium posuit antiquitas? Age, fiat, sed paucis. Primum autem silentio prætercurram Gygis fabulosam felicitatem, ne Pso-phidios quidem commemoraturus, aut Telos, aut Cleobes & Bitones, qui si fuere felices, & sibi tantum fuerunt, & nullo fortunæ beneficio. Nos de felice Principe loquimur. Porro Polycrati Regi insidiatam fuisse sese, non favisse, exitu miserrimo fortuna comprobavit. Timotheo felicitas a malevolis probri loco

*Catalo-
gus feli-
cium.*

objecta est, videlicet, successum concedentibus, sed industriam detrahentibus. Metelli patris, orba luminibus senecta, filii felicitatem obfuscavit Catinius audax ultor, tum inimicus Æmilianus Scipio. L. Syllam prorsus in hoc albo non posuerim, qui felix dictus est potius quam fuit, aut si fuit, sibi modo fuit felix, patriæ vero funestus. Augustum Cæsarem in hac censura universa mortalitas nuncupavit, verum si quis ejus fortunas diligentius æstimet, nimirum dubitare incipiet, utrum illi dies sæpius mater fuerit an noverca, adeo magnis bonis, maxima mala miscuit. Sed inter rara fortunæ faventis exempla, illud in primis memorari solet, quod Scipioni: quo duce nullus umquam Romano imperio vel carior, vel felicius, nullus hostibus, neque fatalis magis, neque gratiosior tamen: istud fere ætatis primum bellum cum Hannibale, deinde Consulatus ingenti comitiorum consensu delegatus est. Equidem cum Imperatore hoc, cui tantum formæ, dignitatis, animi, dexteritatis, consilii, felicitatis divinitus tributum ad res gerendas videtur, quantum non aliis omnibus: tuam, Philippe, celsitudinem, & sæpius jam, & lubenter, neque id sine læto quodam animi præfagio, confiro. Verum illi neque perpetua fuit felicitas, & tibi pene in ipso vitæ limine contigerunt, quam multa quamque insignia illi ne in tota quidem vita. Quæ quidem etiam si tibi gratuito quodam Numinum favore tribuerentur, si maxime tanta commoda

ΕΥΔΕΥΤΟΣ ΚΥΡΤΟΣ (ut est Græcis in proverbio) id est, dormientis rete caperet, tamen Principatus esset ista, si non Principis felicitas, tamen si non tibi, certe patriæ gratulandum, certe gratandum Superis, a quibus ista nobis per te proficiscerentur.

Nunc vero qui mores contempletur tuos, is non multam successuum partem imputet cælo, nisi illi & mores, & quidquid sumus, id omne semel deberemus. Si fortuna secunda nihil aliud est, quam propitius Numinis favor, eum nihil æque conciliat, ac pietas. Ne apud homines quidem quidquam est una virtute favorabilis, amabilius, mirabilius. Ergo felicitatem istam non alii quam tuæ virtuti debebas, nisi Deo & ipsam virtutem juxta Christianam Philosophiam deberes. Porro si qua omnino perfecta felicitas in hac vita censeferi debet, mirum ni ea est, cum ad egregias corporis dotes pares animi virtutes respondent, tum has quoque fortunæ successus adæquat. In te rara quidem corporis species, sed dignus erat tam bello domicilio animus longe pulcherrimus. Prælustres natalium imagines, sed quas factis reddas etiam illustriores. Prosperi fortunæ adflatus, sed isti prudentiæ, consilio, sollicitudini debiti. In aliis mediocris potestas odio obnoxia est, mediocris prosperitas invidiæ patet, in te utraque summa, neque invidiosa tibi, neque ouiquam hominum invisa: sed maximis pariter ac minimis favorabilis plausibilisque, propterea quod nemo non intelligat, incorruptissimos tuos mores istis veluti præmiis esse dignissimos.

Nam qui, quæso, fieri poterat, ut propitios non haberet Superos, ista tam pura in Deum religio, ista singularis in patrem pietas, quantam vix in ullo privato invenias? Quam quidem precamur, ut semper secundis in rebus potius quam tristibus, & patri liceat experiri, & filio præstare. Quis media de plebe sic nutibus omnibus parentis obtemperat, ut tu, qui quoties patriæ voluntati mos gerendus est, ibi Principem oblitus, filium te tantum esse meministi. Est autem illud a magnis quoque Theologis observatum, ex decem illis Decalogi, quem vocant, præceptis, huic uni præmium adjectum fuisse, ut si quis erga progenitores pietatem coluisset, eum non modo vita maneret immortalis, verum & in hac interim vita, tum longævitæ, tum prosperitatis. Quod idem & vulgo jam observatum in iis qui sacra Numinibus, debita religione venerantur. Negant enim multis jam seculis Ducem exstitisse qui a templis, a monasteriis, a Deo dicatis viris vim continuerit (quemadmodum tu facis & facies) quin idem in rebus gerendis miro successu sit usus. Contra quisquis ausus fuit jus Ecclesiasticum tyrannide violare,

*Fortu-
na quid.*

*Pietas
Philip-
pi.*

re, & in Clerum abuti potestate, is & misero & maturo exitu poenas ultori Deo dedit.

Fides
conjugii.

Jam quod conjugii fidem tanta religione servas, e- quidem magnæ laudis loco non referrem, nisi istud vulgati Principum aliorum mores, rarum ac memorandum efficerent. Quis autem vel divorum vel hominum non isti faveat tam singulari, in ætate tam fervida continentia? In tanta fortunæ indulgentia, tantæ animi moderationi? In tanto negotiorum omnium successu tam incredibili modestiæ? In tanto Principatus fastigio, tam amabili tamque plebejæ comitati, affabilitati, facilitati. Denique in tam absoluta potestate, tam diligenti sanguinis etiam vilissimi parsimonie? Quis autem fortuna dignior, quam qui nihil inde in suos transmittit mores, neque quidquam ex ea sibi vindicat, nisi ut quam plurimum profit omnibus? Cui magis par est licere omnia, quam qui nulli non lenissimus, ipse nihil indulget sibi? Denique cui potius summam felicitatem & gratulentur mortales, & largiantur immortales, quam qui eam non animi fastu, non ullis privatis emolumentis, sed totam publicis patriæ commodis metiatur? Illud autem plane paternum habes, quod ut in toto tuo imperio nihil est te uno majus, ita nihil te uno moderatius, nihil clementius, nihil exorabilius. Itaque pulcherrimum illud naturæ exemplum, quod in apibus nobis proposuit, exprimens, in tanto examine tuo ductu viventium, solus aculeum non habes, nec umquam (quantum quidem in te est) fulmen mittis, nisi salutare. Adeoque publici cujusdam parentis affectum in tuos omnes imbibisti, ut improbis etiam cupias parcere, si vel illi velint resipiscere, vel tu tibi permittas aliquid adversum leges, quibus tuo potissimum exemplo vis pareri.

Porro nulla Principum, neque tam propria virtus, neque tam multitudini grata, quam beneficentia in promerentes, ignoscentia in eos qui peccarunt. Nam reliquas quidem virtutes, ut cujusque refert, ita quisque miratur ac laudat, beneficentiæ applaudunt & ii qui non egent, ignoscentiam amant etiam innocentissimi. Alias ut humanas probant, hanc ut divinum quiddam suspiciunt. Etenim cum Princeps inter mortales, quasi Numinis vice fungatur, nihil autem Deo vel ad beneficentiam propensius, vel a sævitia alienius, neque quidquam aliud omnino sit. *Deus*, ut ait Plinius, *quam juvare mortalem*: profecto quo quisque majus gerit imperium, hoc oportet propius ad istam imaginem accedere: quo vero propius accesserit, hoc eum magis Numinis loco mortalitas venerabitur. Rursus usque adeo res est execrabilis in Rege crudelitas, ut nemo temere tam Tyrannus fuerit, quin speciem aliquam clementiæ adfectorit. Quæ quidem in perpau- cis etiam laudatis Principibus sic exstitit, quin alicujus vitii confinio læderetur. In Mecænate benignitatem & sanguinis abstinentiam, mollitiei labes contamina- vit. In Flavio Vespasiano tantum erat clementiæ, ut justis etiam suppliciis illacrymasse atque ingemuisse legatur, sed hujus lucem, pecuniæ cupiditas obfusca- vit. In C. Cæsare simulata fuit clementia, in Tito Vespasiano cum imperio adsumpta, in multis dissimulata sævitia. Cæsaris Augusti miram lenitatem cum alii multi, tum L. Cinna testatur, qui conjurationis in eum auctor, non solum venia atque impunitate ab eodem est donatus, verum etiam in amicorum numerum receptus, & ad maximos honores invitatus. Adrianus Imperator tam miti ingenio fuisse legitur, ut ne majestatis quidem crimina umquam admiserit, verum alter exordia, alter imperii finem sanguine cruentavit. In te vero solida mansuetudinis laus elucet, in quo nihil umquam auditum, nihil in verbis, nihil in factis, nihil in gestibus animadversum, quod sævitiam, quod acerb- itatem faperet: ut plane liqueat singularem istam animi lenitatem non arte fucatam esse, non ad tempus adsum- ptam, sed perpetuam ac vere nativam & genuinam.

Neque minus quam a crudelitate, a reliquis quo- que illis abes vitiis, fastu, insolentia, violentia aurium, veri ac libertatis odio, assentationum & obsequiorum amore, atque aliis id genus, quæ partim quasi natura

A præcellentem fortunam comitantur, partim inde acci- dunt, quod fortunatissimi Principes ferme educantur indulgentius, & habentur delicatius, in hoc uno pa- rum fortunati, quod raro verum audiunt, dum quis- que jucunda mavult loqui, quam salutaria, suæque rei consuluisse antiquius habet, quam Principis digni- tati. Movet autem te nobilis illa fabula de Rege Antiocho, qui cum inter venandum longius, a reliquo comitatu aberrasset, noxque occupasset, in casulam quampiam solus atque ignotus divertit. Ibi super cœ- nam injecta mentione de Antiocho, atque illis libere fabulantibus, quædam de suis vitiis audivit. At ubi di- luxisset, adessentque Regii stipatores qui salutato pur- puram ac diadema porrigerent, ille conversus ad infi- gnia, jam inde, inquit, ex quo vos indui, heri primum verum audire cœpi. Proinde graviter profecto Regem Ptolemæum admonuisse legitur Demetrius Phalereus, ut de regno administrando libros sibi pararet, cum eis potissimum colloqueretur, ab iis consilium peteret, propterea quod quæ non audeant amici loqui, ea legan- tur in libris. Sed tu consultius etiam, qui talem te præ- bes tuis, ut intelligant nihil auribus tuis esse gratum, nisi quod idem verum, quod sincerum, quod hone- stum, nihil æque invisum, ut vel clancularios calum- niatorum sibilos, vel palponum exitialia delinimenta. Scisenim duas esse præcipuas aularum pestes, e quibus *Dua pe- stes au- laram.* perniciosissima quidem sit calumnia, sed multo capi- talior adulatio. Illa enim paucos ex animo Principis emoluit, hæc ipsi Principi prorsus excantat animum. Jure igitur & laudatus & laudandus Alexander Seve- rus, quod universum hoc genus Gnathonum sic impense sit detestatus, ut non solum non admiserit ad auriculam, verum etiam si quis inter salutandum, aut flexisset caput, aut per adulationem blandius quidpiam dixisset, illico turpiter abjiceretur, aut si quem vitæ dignitas a graviore contumelia vindicaret, is certe claro cachin- no palam rideretur, hac nimirum in re, Magno etiam Alexandro major, quem nulla alia res æque subvertit, quam quod sese adsentatoribus calcandum equitan- dumque permiserit. Idem finitimum huic pesti malum, fumi venditores, quos vocant, in crucem sustulit, ac fu- mo enecavit. O dignum immortalis imperio Principem! Ad hujus æmulationem te provocarem, hunc juvenem tibi juveni proponerem imitandum, nisi tu apte sponte jam dudum istam viam ingredereris, sive hoc tibi ingenii bonitate quadam inditum est, sive ca- stigatiore educatione insitum, quæ vel ipsa natura non- numquam potentior esse consuevit.

Neque enim tu amicos obsequiis, sed integritate metiris, neque jucundos in tuam familiaritatem adsci- cis, sed cordatos, graves, eruditione vitæque specta- tos viros, nusquam alibi diligentior, quam in deligen- dis iis quos diligas. Siquidem haudquaquam te fugit, vero verius esse, id quod ex Mario Maximo refert Lam- pridius, meliorem esse Rempublicam, ac prope tutio- rem, in qua Princeps malus sit, quam ea, in qua sint amici Principis, mali: propterea quod unus malus po- test a pluribus bonis corrigi, multi autem mali non pos- sunt ab uno quamvis bono ulla ratione superari. Non potest autem non optime cum ea Republica agi, in qua Princeps optimus, non nisi sui simillimos in interiorem consuetudinem admittit, a quibus neque vendatur, neque circumducatur; sed qui nihil instillent auribus, nisi quod pium, quod verum, quod salutare, qui pru- dentiores sint, quam ut suadeant poenitenda, sanctio- res, quam ut patriæ rem suis commodis posthabeant, graviore quam ut possint adulari, liberiore quam ut non audeant obstrepere parum se digna molienti.

F Tua porro sublimitas quales in consiliis habere gau- deat, ut alios fileam, unus abunde documento potuit esse felicitis memoriæ Præful, FRANCISCUS BUS- LIDIANUS, Archiepiscopus Bizontinus, moderator for- matorque pueritiæ tuæ, & bonis in litteris institutor, vir totus ad gloriam, ad res maximas natus, factus ad utilitatem patriæ, sculptus ad ornamentum aulæ Prin- cipalis, ad tuendam, decorandam, ampliandam im- perii tui majestatem datus divinitus. Ille videlicet hoc erat,

Princi- pes raro verum audiunt.

Consi- lium Demetrii.

Dua pe- stes au- laram.

Alex- ander Seve- rus.

Princi- pis ami- cos qua- les oportet esse.

Laus E- piscopi Bizonti- ni.

erat tibi, quod Agamemnoni Nestor, quod Philippo Macedoni Parmenio, quod Alexandro Leonidas, quod Octavio Cicero, quod Phoenix Achilli, quod Dario Zopyrus. Decem sibi Nestores apud Homerum optat Agamemnon. Darius Zopyrorum tantum, quantum granorum inesset in malo Punico, qui quidem & unum illum tanti fecit, ut eum integrum maluerit, quam centum Babylonas capere. Sed, utinam, ne tantum antistitem tibi, nescio quod fatum invidisset. Suffecerat vir ille unus pro quamlibet multis, neque dubitandum quin unum illum incolumem malis, quam totis Hispaniis potiri. Proh, quantam jacturam ejus unius interitu fecit orbis! Quantum patriæ vulnus, quantum animo tuo, quantum aulicis Primoribus unius mors infixit? Intelligo, quid mihi jam dudum vestræ omnium lacrymæ loquantur. Deum immortalem! quis erat hic dies futurus, quam absolutis gaudiis, quam similis vitæ coelitus, si illum quoque virum, unum omnium vita longissima dignissimum, votis nostris restituisset. O fortuna, ut numquam tui dissimilis es, ut semper tuo melli, fellis aliquid admisces, nec omnino quidquam esse finis in rebus mortalium, tam faustum, tam lætum, quod tu non ægritudine aliqua contamines. Nulli adhuc alumnorum tuorum sic indulgisti, ut non magno aliquo incommodo tuam invidiam expiarit, quam numquam magis formidare solent homines morum tuorum non imperiti, quam tum, cum es prosperrima. Quando victoriam insignem alicui concessisti, ut ea non fuerit præclari cujuspiam Ducis capite redimenda? Polycrates Samiorum Tyrannus, cujus etiam anulum rejecerat, tuæ invidiæ non nisi cruce satisfecit. Paulus Æmilius unam victoriam, duorum filiorum morte luit, quorum alterum pene in ipso triumpho, alterum triduo post triumphum extulit. Africanus partem bello gloriam, exilio ac morte dependit. Verum si tu naturam mutare non poterat, at poterat mediocri dispendio esse contenta. Tanti non sunt vel universa tua munera, si tam cari capitis jactura luenda fuerunt. Cui jam non sit religio, de rerum successu gloriari? Nisi quod nos hoc metu liberos esse oportet, quibus etiam si magnam invidiam fortunæ, itineris hujus felicitas conflavit, tamen satis superque piacula dederimus, hoc tali Præfule mulctati: Quamquam ille quidem, quando optimi Principis obsequiis visus est vitam impendere, haud potuit mortem oppetere speciosiore, præsertim eo loci jam provectus, ut si non ad ætatem, certe ad gloriam, ad virtutem satis sibi vixisse videretur. At nobiscerte vixit parum, nos non illum lugemus ad meliora traductum, sed nostram ipsorum vicem deploramus, ut qui simus tam singulari patrono orbat, cui ut similem tibi pares, Generosissime Princeps, parem certe numquam paraveris. Sed quo nos ab instituto transverfos abripit dolor? Jam igitur ad virtutum tuarum contemplationem recurrit oratio. Quarum nomine non mediocrem gratiæ partem debemus & illi, cujus opera te talem habemus, tam pium, tam modestum, tam incorruptum, tam clementem, denique tam non Tyrannum. Neque enim tibi licere putas, quidquid collubitum est, sed ita instituis animum, ut non lubeat, nisi quod licet. Semper a tergo præsto est illa Pallas Homerica, quæ coercitis adfectibus admonet, ut in te ipsum primum agas Principem, in alios parentem potius quam dominum. Quid autem execrabilius illa Neronis voce, qua gloriari consuevit, neminem etiam ante se Principem scisse, quantum sibi liceret. Quid lætalius illo turpissimæ mulieris dogmate, si libet licet, quo Julia Antonium Caracallum privignum legitur ad incestas nuptias impulisse. Quid enim non quasi suo jure facere audebit, cujus animo semel hæc insederit opinio, Principem quidvis decere?

Adula-
tores
Princi-
pum.

Ne hodie quidem desunt Regibus, qui istiusmodi quædam ad illorum aures occinant. Quid etiam hæsitat? An te Principem esse oblitus es? An non jus est quod tibi placuit? Tu major legibus: Regium est, non ex præscripto, sed ex animi libidine vivere. Quidquid usquam tuorum quisquam possidet id omne tuum est. Tibi liberum donare vitam, liberum eripere. Ti-

bi fas est addere rem cui visum sit, fas est ubi velis adimere. Aliis alia vitio ac laudi vertuntur, tibi nihil non honestum, nihil non laudi futurum. Vin' tu Philosophis istis ac Scholasticulis auscultare? Sic enim homines stultissimi vocant viros doctos & incorruptos, qui ad pia atque honesta cohortentur. Ad harum Sirenum exitiales cantilenas tu, clarissime Dux, cum Homérico Ulysse aures habes undique cera obturatas, vel potius cum Ænea Virgiliano sic procul ab harum littore cursum deflectis, ut periculum non sit, ne quid istam animi tui sanitatem male blandæ vocis pharmon laedat. Siquidem illud tibi penitus persuasisti, quod egregie Rex dixit Antigonus, bonis Principibus ea demum esse honesta, quæ natura sunt honesta, ea tantummodo recta, quæ per se recta sunt. Imo vix etiam honestum tibi, quod præclarum in aliis, propterea quod nulli mortalium exactius præstanda sit absoluta virtutis disciplina, quam Principi, vel quod unus omnium oculis expositus est, vel quod hanc supplicis etiam ab aliis exigit. Proinde das operam, ne quis in toto populo appareat te uno legum observantior, cum ipsæ leges clamitent: Quid temet angis, ô Princeps, nos tibi scriptæ non sumus, tu nos dare soles, non accipere, nos tuæ Majestati servimus, non contra; minamur aliis, te progenitorem veneramur. Hanc illarum vocem adeo ad sententiam judicas, ut ne illa quidem tibi permittas, in quibus indulges multitudini, videlicet, hac una in re legibus parum obsequens, quod earum repellis obsequiam. Majorem in modum te delectat pulcherrimum illud laudatissimi Regis exemplum, ni fallor, Antiochi qui fuit ejus nominis tertius. Is datis ad singulas civitates suas litteris, interdixit, ut si quid præter leges publicas jussisset, ne sibi in eo parerent umquam. Itidem tu ne postulas quidem a tuis ut tibi pareatur, nisi parueris ipse legibus, neque protinus Majestatem læsam existimas, si quis verbo refragetur, quin gaudes magis admoneri religionis & jurisjurandi, quo temet in suscipiendo Principatu obstrinxisti. Non ignoras quantum oneris cum purpura susceperis, eo-que non ista ulla in re te facit licentior, sed sollicitiorem in omnibus. Neque te clam est Imperium haud vitæ strepitu, & colligendis vestigalibus contineri: sed munus esse publicum, sic administrandum, ut si non aliis, certe tibi ipsi repetenti, certe Deo repetundarum acturo, queas rationem reddere. In summa, hanc esse propriam Principis laudem, ut maximum esse sese quasi nesciat, optimum vero esse oportere semper meminerit.

Antigonus
ni ap-
phthe-
gma.

Antiochus.

Quæ nomina nos tibi tribuamus, parvi ducis, ut te nihil aliud esse cogitas, quam ut vocat Homerus, ποιμένα λαῶν, id est, *pastorem populi*, sive quemadmodum Plato, φύλακα, id est, *custodem*. Nihil autem minus convenire in Principem, quam quod in Agamemnonem dicit Achilles, δημοκόρος βασιλεύς, qui gregem suum non solum deglubat, verum & laniet, immo (quod iis etiam majus est) non solum pastorem, non tantum custodem, sed & patrem, eumque piissimum agis, adeo tuorum opes, excogitatis in hoc titulis, non convertens in fiscum tuum, ut de tuis potius in publicam utilitatem transfundas, nam hoc demum parente dignum est. Novam autem rationem repperisti, quemadmodum augeas tua tuorumque Procerum vestigalia, nempe, minuendis sumptibus, non intendendis in immensum exactionibus. O singularem animum, tibi deducis, ut tuis superet, tua contrahis, ut vulgo sit prolixus: Tu vigilas, ut nobis tutum sit dormire. Tu perpetuis curis distringeris, ut tuis tranquillum sit otium. Atque in totum, si quid in Principatu laboris est, id solum existimas ad te pertinere, si quid commoditatis ad tuos: hoc est (ut dicam absolute) patriæ, non tibi geris Principatum. Neque solum in te ipso sanctimoniam istam exhibes, verum eandem in officialibus tuis requiris, haudquaquam ignarus, Principi alienam quoque culpam esse præstandam, non tantum ipsi ab omni contagione vitiorum abstinendum. Nihil interesse putas utrum dicatur, Princeps istud fecit, an Principis nomine munus gerens. Etenim juxta turpe, quid agat is,

Tom. IV.

L1

cui

cui vicem tuam delegaris, vel nescire, vel negligere. Immane quam longe lateque discrepat institutum tuum, ab illa Vespasiani Neronisque sententia, quorum prior ille joculari consuevit, sese Procuratoribus suis sponsiis uti, quod quasi & siccos madefaceret, & exprimeret humentes: alteriis fere verbis mandabat officia, scis quid mihi sit opus, & cura, ne quis quid habeat. Tu contra, vide quid patriæ conducat, cura ne quid indignum me vel dicas, vel facias.

Porro rapacitatem tam non dissimulas in tuis ministris, quam in te ipso non admittis. Atque ita demum ornari credis imperium tuum, si istos quam optimos habeas, non opulentissimos, quasque miseris sudoribus, & tenuium sanguine civium saginatos. Neque finis, ut (quod meram sapit tyrannidem) omnium fortunæ ad paucos quosdam conferantur, & (quod in bellis fit) imbecillorum laniatu pascantur potentiores. Quo vero plus est negotii, alios præstare, quam se, hoc magis prædicandum, quod cum ipse sis incorruptissimus, omnes tui similes efficis, tum eos qui rem tuo nomine gerunt, tum hos qui circum te sunt. Equibus ut quisque tibi proximus est, ita videtur non superbissimus, sed optimus. Quid enim hic commemorem de singulari disciplina, severitate, sanctimonia aulæ tuæ, a qua non aliter, quam olim a sacris Eleusiniis, impii, nefariiue voce præconis submovebantur, tu procul arces improbos omneis. Totamque illam Principum aulis familiarium vitiorum cohortem, ambitionem, arrogantiam, vanitatem, versutiam, adulationem, licentiam, violentiam, luxum, sic stirpium tenus excidisti, ut frugalitatis, modestiæ, simplicitatis, integritatis exempla, non aliunde melius quam a tuo Palatio privatas in domos referantur. Qua quidem in re non est obiter fraudanda parte laudis debitæ generosissima Coniunctura tua, quæ morum tuorum (ut par est) æmula pari tecum cura connititur, ne quid labis hæreat intralimen Principale, rata nimirum, id quod res est, inde potissimum in vulgus oportere manare, recte vivendi, vel formas, vel incitamenta.

Quis autem non videat quanto utilior patriæ Princeps, qui seculi sui mores instaurat, quam qui regni terminos profert, qui labentem vitæ disciplinam fulcit, quam qui collapsa restituit moenia? Idque facit non tam imperio, quam exemplo. Neque enim prorsus alia censura tam efficax ad publicos mores emendandos, quam Principis undique inculcata vita. Ad hanc protinus omnium convertuntur oculi, ad hanc veluti signum diriguntur animi, ad hanc tamquam scopum, vitæ rationes referuntur. Habet hoc ingens fortuna, quod nihil tectum esse finit Principum vero non aulas modo, sed ipsa etiam cubicula, intimosque recessus recludit, neque quidquam tam abditum, quod non famæ noscendum proponat, explicetque. Ad hoc

nihil omnino mortales, vel mirantur candidius, vel imitantur libentius, vel retinent tenacius, quam quod viderint a Principe facitari, dum quisque & pulcrum sibi ducit, ejus æmulum videri, quem nemo non suspicit, & frugiferum, illi vitæ similitudine commendari, a quo summa sperantur præmia. Adeoque mira quædam æmulandi libido, multitudinis animos occupavit, quidquid illud sit, quod in Principe conspexerint, ut non solum manifesta quædam vitia pro virtutibus in suos mores trajiciat, verum etiam Othonis Imperatoris mors præterquam quod acerba, etiam foeda, non paucos tamen invenerit, qui eam auctoris admiratione ducti imitarentur. Proinde privatorum atque humilium mores, non nisi ad paucos pertinent, at Principis vita, quoniam & in conspicuo est, & celerrime arripitur, & latissime diffunditur, profecto aut ingenti morum publicorum perniciæ, mala est, aut amplissimo fructu bona.

Affirmant Astrologi certis annis apparere stellas crinitas, quæ ingens adferant momentum ad publicam rerum mundanarum commutationem, vi quadam fatali adficientes hominum & mentes, & corpora, tum flumina, maria, terram, aëra, & quidquid in his mire penetrantes. At nullus Cometes exoriri queat orbi tam

exitialis, quam Princeps flagitiosus: contra nullum tam salutare fidus, quam dux inculpat. Quod si cui parum adhuc liquet, is Regum atque Imperatorum annales evolvat: inveniet profecto, ut quisque Principum aut vitiiis æstuarit, aut virtutibus enituerit, ita protinus seculi mores in eundem habitum fuisse secutos. Sub Caligula, sub Nerone, sub Domitiano, sub Hellogabalo, quantum crudelitatis, quantum ambitionis, quantum libidinis in orbe, quam densa vitiorum omnium seges ubique suppullularat? At sub Trajano, sub Severo (pauciores enim boni) ut se quasi fatali fide afflata mortalitas ad meliorem frugem convertit.

Quæ quidem cum ita sint, demiror, si Principem mentis non omnino deploratæ, non vel illud deterreat a vitiiis, ne tam multos efficiat improbos, aut non saltem hoc adhortetur ad virtutem, ut tam multos efficiat bonos. Hæc quoniam tua sublimitas penitus perspexit, perpenditque graviter, summa religione tibi cavendum esse statuit, ne quid appareat in te, quod quisquam pernicioso sequatur exemplo. Est interim & illud insigne documentum integritatis tuæ, quod audet hæc aliquis apud te loqui, nihil veritus, ne (quod solet apud tui dissimiles evenire) si quid in aliena vitia dicatur, id existimes ad te pertinere: neve si qua virtus in te laudetur, diversum illi vitium tibi putes exprobari. Tanta conscientiæ tuæ puritas, tanta concordia, tantus concentus omnium laudum, ut nihil referat, quid vituperetur apud te, aut quid prædicetur in te. In aliis fere quod laudes eligendum est, quædam arte declinanda ne incurras, idque etiam in iis, qui inter optimos numerantur. Nam nemo temere est omnium, qui sic numeros omneis innocentiae implevit, ut non vitium aliquod ceu nebula reliquum vitæ splendorem obscuraverit. Catone Censorio quid laudatus? At in hoc mussandum, quod vinosus, quod præfractus, quod aliena etiam ætate mulierosus. Octavii Cæsaris tam multas, tamque præclaras laudes, alexæ studium & adulteria contaminarunt. Titum Vespasianum, alioquin optimum, sævitæ suspicio læsit. Flavio Vespasiano nulla alioqui virtute non absoluto, foedissima Principi, pecuniæ cupiditas maculam attulit. Quidam ita demum boni videntur, si cum pessimis conferantur. Tu vero totus tui similis, optimus prognatus ex optimis, optimus succedens optimis, cum quibus si conferare, non solum deterior non videris, verum etiam uti gemma, auro admota mutuum decus & das & accipis.

De his igitur omnibus securum, tamen hæc una me sollicitudo circumstetit, ne hoc ipsum quod de tuis laudibus attigi, cum pro meritis nimis quam parum sit, tamen tuæ verecundiæ impendio nimium esse videatur. Sed istud ipsum ego arbitror omnium virtutum tuarum quasi fastigium, quo tantum vincis te ipsum, quantum aliis reliquos omneis, nempe singularem istam animi tui modestiam, qua fit, ut cum nihil in te sit, quod vel Momus ipse possit carpere, nihil etiam non summa laude dignum, tamen reprehendi quam æquo pateris animo, tum quam gratum etiam admoneri a quovis? Nihil autem fers impatientius, quam qualia facis, talia de te prædicari. Hector ille Nævianus, cujus magnanimitati conscientia recte factorum abunde sufficiebat, tamen a patre laudari lætatur, viro utique laudato. Agesilaus Xenophonticus, Dux tum sapiens, tum insigni verecundia, non a quibuslibet laudari sese gaudebat, sed ab iis modo, quos sciret & turpia vituperatos fuisse. At tuus pudor, ne istud ipsum quidem ferre potest, vivus placere modo vis, non nisi mortuus laudari. Jam dudum enim animadverto tuam Celsitudinem, & oculis abnutare, & idem tamen rubore suffundi, dum hæc a me commemorantur, & parcissime, & nulli non confessa. Atque adeo, quod omnino pateris hæc de te prædicari, non tuis auribus, sed nostro indulges studio, offendendus alioqui tuis laudibus, nisi nostra tui caritate tam impense gauderes. Ut enim te ipsum quantum vis negligas, non potes tamen tuorum iudicio, tuorum benevolentia non delectari. O fortunatum, o vere aureum hoc nostrum seculum, quo, te auspice, te auctore, te moderatore, pietas, fides, simplici-

Ars tyranni-
dis.

Verissima
sententia.

Cur Princi-
pus vi-
tam lu-
bentius
imite-
mur.

Othonis
mors.

Fatalis
Cometes,
ma-
lus
Prin-
ceps.

Boni
Princi-
pes.

Hector
Nævianus
apud
M. Tul-
lium.
Agesilaus.

plicitas, pudor, brevis, omnis illa incorruptæ quondam ætatis virtutum seges repullulascit, reviviscit, efflorescit. O nos terque quaterque felices, quibus divino munere talis datus est Princeps, qualem ex omni mortalium numero, neque suffragiis deligere, neque votis optare potuissēmus, tam fortunatus, ut Superis non esse carissimus non possit, tam potens, ut nulli mortalium non sit formidandus, tam mitis, ut nulli non sit amabilis, tam comis, ut cuius pateat aditus, tam benignus, ut neminem a suo sermone tristem discedere patiatur, tam munificus, ut omnes ab uno recte factorum præmium, & sperent, & ferant, tam incorruptus, ut hunc sibi amicū mali sperare non queant, tam beneficus, ut optimus quisque probatus illi, carusque esse studeat, tam legum observans, ut ad politicā disciplinā, & sine legibus ullis ejus unius vita sufficiat : sic vim quamdam innocentiae quasi spirans, ut qui secum vivunt, eos omneis in eundem habitum rapiat, & ut in summa complectar, omnibus fortunæ, corporis, animi bonis, sic undiquaque cumulatus, ut Numini quam homini propior esse videatur, ac rursus horum omnium ita despiciens negligensque, ut ne inter miseros quidem aut mediocres sit alius modestior.

Hæ, videlicet, hæ sunt dotes illæ tuæ, Philippe, Ducum optime maximeque, quibusvis (ut ajunt) incantamentis efficaciores, quæ te cœlicolis mentibus carum reddunt, quæ tibi tam inauditum fortunæ favorem, quæ tibi Reges, quæ nationes, quæ mortales universos conciliant. Adeo ut cum paucissimis Principibus contingerit odium, atque invidiam suorum effugere, tu apud exteros, apud ipsos pene hostes, gratior sis, quam quisquam fuerit apud suos. Nam quid ego nunc de inestimabili patriæ in te caritate dicam? Quæ ne postulat quidem sibi magnæ laudis loco poni, quod te talem sic amat, impiissima futura ni faceret. Verum quoniam intelligit suam salutem tibi non aliter quam parenti, sic esse cordi, ut non aliud sit antiquius, plane pelargicon quiddam, ut Græci dicunt, referre conatur, teque vicissim materno quodam amore, materna sollicitudine prosequitur. Quæ tametsi tu pro tua felicitate non eges, fieri tamen non potest, quin admodum gaudeas officio tuorum. Porro sanctissimum illud nomen Patris Patriæ, quod non omnibus Imperatoribus, nec his ipsis fere nisi per assentionem olim deferrebat, hoc tibi non in arcubus, aut colossis, sed in animis penitus inscalpsit, neque saxis expressit, sed affectibus, quo non aliud monumentum poterat erigi, vel pulcrius, vel durabilius. Video autem me post longas ambages pene casu reductum ad eum locum, quem in ratione felicitatis tuæ præcipuum videri volebam.

Ergo ut non alio modo felicissimuses, quam quia optimus, ita non alia refelicio, quam hac inaudita tuorum in te caritate. Augustus Cæsar, quo nemo moderatius populariusque gessit imperium, propter summam morum comitatem jucunditatemque eximie gratus populo Romano fuit: hujus tamen vita toties est infidiis appetita, aliis post alias familiis in eum conjurantibus: neque finis fuerat futurus, nisi muliebri consilio adjutus, in Cinna clementiæ remedio pro severitate coepisset uti. Alexander Magnus, cui sic indulgit fortuna, ut nulli mortalium prolixius, tamen in hoc parum fortunatus fuisse legitur, quod ei neque cum amicis, neque cum civibus, ne cum patre quidem aut matre satis conveniret. Imperium autem atroci suorum invidia atque odio suscepit, majore gessit. Neque Phocionis sanctimonia, neque Scipionis moderatio, neque Catonis integritas hoc mali potuit effugere. Ut interim de reliquis sileam Ducibus, quorum hoc prope peculiare malum est, quod illis nulla vitæ pars, a fida, a venenis, a maleficiis tuta sit. Adco per se odiis hominum exposita est ingens potestas, adeo livori patet inusitata felicitas. Tua vero, Magnanime Princeps, moderatio, clementia, comitas, benignitas, pietas, adeo omnem dominatus invidiam excludit, ut nullus umquam in privata vita, tantam apud omnes gratiam favoremque obtinuerit, quantam tu in imperio etiam amplissimo obtines, obtines autem meritissimo. Quis enim usque

A adeo Brutus sit, aut Cato, aut Cassius, ut tali Principi non omnia licere velit? Imo quis (modo non egregie ingratus) non malit sui capitis periculo luere, si quid tristius, id quod abominor, fata minarentur ei, cui singulorum salus, sua ipsius incolumitate sit antiquior? Optent igitur, quibus ita visum est, Ducem periculis jactatum, bellicis exercitum rebus. Nos Deum optimum maximumque comprecamur, ut istam felicitatem tibi patriæque propriam ac perpetuam esse velit, ut hunc ad modum, & tu pacato florentique Imperio, & te pacis moderatore quam diutissime fruatur Imperium.

B *Pacificum adhuc & felicem modo descripsimus Philippum, atque utinam ita liceat perpetuo, semperque desit nobis, quod de tuis stratagematis prædicemus. Hoc cum optamus omnes, tum præcipue doctorum & eloquentium hominum chorus, qui jam nunc certatim in hoc accingitur, ut gloriam tuam ab invidis oblivionibus asserat. Hic ut semper fuit pacis alumnus, & non nihil lætis rebus efflorescit, mavult solennes ferias, quam triumphos sanguinolentos. Mavult tua præconia festi-
vis odibus & panegyricis, quam tristibus tragœdiis celebrare. Mavult Principis optimi nomen, amabili lyra, quam horribili tuba ad posteros transmittere, nihil etiam diffidens, ne ea quam hæc vel non æque procul exaudiat, vel minus diu tinniat. Neque enim verendum, ne tua in pace moderatio, minus sit olim lucis habitura, quam aliorum bellicis in rebus fortitudo. Nam belli decora tantum mirantur homines, nec ii tamē aut omnes, aut cordatissimi, at mansuete, prudenter, moderate, iuste facta, tum optimus quisque, tum omnes mirantur, neque mirantur solum, verum etiam amant. Tum de victoriæ laude quantulum, obsecro, redit ad Ducem, unde sibi magnam partem miles, majorem fortuna vindicat? Ista in solidum tua est, nec inde quidquam decerpit aliquis. Proinde ut ex belli studiis major sit fama, certe ex pacis artibus melior existit.*

C

*Consensio bel-
li. ca. lau-
dis. Et
pacis.*

Age vero, quid si veræ etiam fortitudinis laus, quam
 D iſi militiæ propriam eſſe volunt, clarius in pace rebus-
 que florentibus, quam in bellicis tumultibus elucet? Ea
 ſi a paucioribus animadvertitur, nihil refert, dum a
 melioribus. Jam primum enim, ſi fortitudinis partes
 ſunt, res difficiles infraſto animo vincere, quæ, rogo,
 vitæ noſtræ pars, non maximis difficultatibus laborat?
 Quin ex iſſis interim ſecundis rebus, certius quam ex
 adverſis fortem ac tolerantem animum ſpectare lice-
 bit. Forte quidem duris in rebus animum non ſubmit-
 tere, at longe fortius, vel hoc argumento, quia rarius,
 ad ſumma provehente fortuna nihil inſoleſcere, & cum
 illa ſit indulgentiſſima, tum ne tantillum quidem in-
 dulgere ſibi. Majoris tum artis, tum virium eſt, tem-
 peſtate nimium ſecunda vela contrahere, quam adver-
 ſis ventis vitare naufragium. Sævientem fortunam per-
 multi fortiter tulerunt, blandientem perpauci mode-
 rate. Etenim illic ipſa rei difficultas ad virtutem quaſi
 compellit, hic contra proſperitas ad incontinentiam
 ſollicitat. Tum contemnere pericula laus eſt, cum mul-
 tis etiam gladiatoribus communis, communis cum ſce-
 leratiſſimis piratis. At temperare animo, moderari li-
 bidini, frenum injicere cupiditati, imperare bili, ea de-
 mum laus eſt boni ſapientis que viri propria. Itaque plu-
 rima in omnium gentium annalibus exſtant exempla
 eorum, qui rem bellicam cum vitæ quoque contemptu
 fortiffime geſſerunt, at vix unum aut alterum invenias,
 qui in otio feliciffimoque Reipublicæ ſtatu, tanta mo-
 deratione prudentiaque Reipublicæ gubernacula tra-
 ctarit, ut neque ipſe ſucceſſu rerum fieret licentior, ne-
 que cujuſquam aut odio aut invidiæ obnoxius. Ad hæc
 autem, malum virum eſſe poſſe concedunt auctores, qui
 bonus ſit Dux, bellisque gerendis idoneus: veluti Seve-
 rus Imperator, de quo ſic judicavit Senatus, eum aut na-
 ſci non debuiſſe, aut non debuiſſe mori, propterea quod
 rei quidem militaris induſtria ſane quam utilis eſſet Im-
 perio, at crudelitate multisque aliis vitiis gravis civitati.
 Velut item Cornelius Ruſſinus in quem exſtat elegans
 dictum C. Fabritii, malo compilari quam venire. At

Tom. IV.

Li 2

qui

*Modestia fastigium
omnis
virtutis.*

*Pater
patria.*

*Augu-
stus con-
juratio-
nibus
appeti-
tus.*

*Alex-
ander
Ma-
gnus.*

Conten-
tio bel-
lica lau-
dis &
paciſ.

**Fortitudinis
laus in
pace
major.**

qui iis virtutibus sit præditus, quibus pacis tempora transiguntur, is ne Imperator quidem malus esse queat. Consiliis enim potissimum bella conficiuntur, nam pacis artes in omni vita sunt usui, belli non item.

Scelerati bello maxime idnei.

Bonus igitur vir, quisquis bonus Princeps, at fere quo vir peior, hoc bellis accommodatior, ut undelibet potius quam hinc sint auspicandæ Principis laudes. An non videmus ut inter feras, ita & inter nationes hominum, ferocissimas quasque maximeque barbaras, pugnacissimas esse? sicuti Cares, Scythas, & Britannos? Quid Hannibal, nonne quemadmodum Imperator optimus, ita vir pessimus scelestissimusque? At is Princeps, quem nos optamus, imo habemus, non potest non omni genere virtutum absolutus esse. Adjiciam & illud collationum acervo: Non paulo plus negotii est, tranquillis in rebus arcere periculum, quam in perturbatis propulsare periculum. Attamen, inquiet quispiam, ubi temporis ratio postulat, præclarum est hostem virtute subigere. Quis enim negat? At quanto præclarior sic agere, ut nemo tibi sit hostis? Quantumvis egregium sit inimicum retundere, certe victoriosius est eminere abstergere. Generose nimium Antalcidas Atheniensis cuidam respondisse legitur, qui cum civitatis suæ strenuitatem jactans, ac Lacedæmonis ignaviam exprobrans dixisset: *At, Hercule, nos a Cephiso vos seponumcro repulimus*: alter admodum Laconice: *Sane vero*, inquit, *verum nos numquam vos rejecimus ab Eurota*. Jure quidem optimo gloriatus est Antalcidas, verum gloriosius etiam erat futurum, si Lacones hostem benevolentia potius, quam metu submovissent. Quid enim? An non pulcrius Principi propter summam humanitatem sic diligi, ut ne illi quidem nocitum cupiant, qui possint: quam propter bellicas opes sic timeri, ut etiam qui lædere non queant, cupiant tamen? Quid quod interim non paulo tutius quoque, sic amari, ut nemo non malit pro te quam contra te arma sumere, quam habere multos quos vincas. Numerant suos triumphos Romani, recensent provincias armis domitas: sed eadem opera recensent, quot Gentibus, quot Regibus illud imperium, & contemptui fuerit, & odio. Nam contemnit, quisquis audet armis laceßere: odit, qui cogitur victori servire. Longe speciosius fuerat, si hostes ab armis metus cohibuisset, speciosissimum vero, si eos continuisset benevolentia. Utrumque tibi contingit, id quod ego victoriis omnibus majus esse duco, qui cum aliis tuis virtutibus, tum placabilitate, mansuetudine, comitate, sic exteris omnibus gratus es, ut nemo velit: tuis omnibus sic carus, ut nemo audeat hostem se profiteri. Nullum enim Principem magis timent hostes, quam eum quem sui nequaquam timent cives. Ut temenibus adamantinis cingas, ut centuplici fossa valloque circumdes, ut millenis Milonibus stipatus incedas, nullum tamen tutius patriæ præsidium, nullum certius satellitium capitis tui, quam si honestis meritis caritatem tuorum colligas, quemadmodum facis.

Antalcidas.

Ubi nunc igitur Alexander Magnus, qui invictum sed dici gloriabatur? Ubi C. Cæsar, qui se uno tantum die vinci potuisse prædicavit? Næ, tu cognomen invicti in pace longe melius promereris, quam horum alteruter in tam multis victoriis. Nimirum, quo propius abest, ut vincatur is, quicum ausus est aliquis manus conferere, quam is, qui in tantum opibus pollet, ut nullus ausit, etiam si velit: tantum gratia valet, ut nemo velit, etiam si ausit. Et si minus cruenta, at speciosior victoria est ejus, cui ultro cedunt hostes, quam qui Martis aleam expertus, eam non sine negotio extorsit. Denique super hæc omnia ut donemus bellicam gloriam illustriorem esse, certe pacis optabilior est. Fingamus esse, ut gubernatoris artem magis commendet sæva tempestas, sed quis adeo demens, qui non præoptet prosperam navigationem? Esto, Medici industriam illustrat morbi magnitudo, at non tanti est ægrotare. Sit ita sane, ut difficilibus in rebus ductoris virtus, quantumlibet clarius eluceat: at faxint Superi, ut tuam moderationem, justitiam, benignitatem prosperis in rebus continenter amemus, fortitudinem in dubiis

numquam miremur. An non crudelis Medicus, qui vulgo pestilentiam imprecetur, quo fiat ipse nobilior? An non insanissimum vulgus, si quidem eadem optet sibi, quo possit sese magis de perito jactare Medico? Quis non eum nautam deturbandum putet, qui prudens in Symplegadas, in Syrtes, in Charybdes navim impellat, quo major artifex suis vectoribus appareat? Quid autem his dementius, si idem suo periculo spectare cupiant? At multi Duces hoc animo fuisse leguntur, ut nihil malleant, quam bellum aliquod exoriri, non ob aliud, quam ut sibi famam propagarent. Qua re quid esse potest crudelius, quid sceleratissimi latronis animo propius? Tum autem quid vecordius, quam populum tantum malorum optare sibi, ut Duce bellicoso gloriatur? Hanc mentem in hostes evertant Superi, noster, Philippe, felici frui malumus, quam uti strenuo. Sufficit tibi, sufficit nobis ista tua gloria. Voluptatem illam alteram quoad licet deprecamur.

Pacificum, inquam, te malumus, quam victorem: *Collatio pacis & belli.*

ac tanto prorsus malumus, quanto modis omnibus pax bello præstantior. In pace calent artes, florent honesta studia, viget legum reverentia, augetur religio, crescunt opes, pollet morum disciplina. In bello collabuntur, defluunt, commiscuntur hæc omnia, & simul cum omni genere calamitatum, nulla non lues morum ingruit: sacra profanantur, cultus Divinus neglectui habetur, in juris locum vis succedit. Silent enim (ut ait Cicero) leges inter arma, aut si quid loquuntur salutare, non queunt (ut eleganter dixit Marius) ob armorum strepitum exaudiri. Quis autem interim locus litteris ac Musis in tanto fremitu militum, tanto clangore tubarum, tanto crepitu cornuum, tam surdo, tamque infano strepitu tympanorum, tanto fragore telorum, tam horrendo tonitru saxorum volantium, quo feræ quoque & pisces & aves offensæ, relictis nativis sedibus, alio procul velut exsulatum demigrare solent?

Quas ob res & Homerus apte πόλεμον δυσχερά subinde nominat. Neque segnius interea miseri tenes in luctum indignum conjiciuntur, orbatur infantia patribus, uxores maritis spoliuntur, vastantur agri, deferuntur vici, exuruntur delubra, subvertuntur oppida, diripiuntur domus, & optimi cujusque fortunæ, ad sceleratissimos latrones traducuntur. Quibus ipsis ex malis maxima pars semper ad innocentissimum quemque redit. Sed hæc misera tantum, illa capitaliora, & quæ vix etiam Deus ipse sarciat, quod inter ista gliscunt adulteria, dediscunt pudorem mulieres, virgines passim stuprantur, juvenus per se proclivis in vitia, sublato rerum ordine, objecta impunitate consuevit nihil habere pensi, ac præceptis in omne genus facinorum fertur. Atque omnino si quod pium Numen inter mortaleis versabatur, id protinus nos relinquit. Prorumpunt ab inferis Erynnæ, ira, rabie, cæde, sanguine, scelere perturbantes, involventes, permiscuentes universa. Sunt quidem & pacis temporibus sua quædam vitia, sed comica: at in bello omnium tragicorum malorum agmen, quasi mare quoddam exundat, semelque cuncta quacumque pervaserit, calamitatum ac scelerum fluctibus operit. Cæterum quidquid insignium flagitiorum, in pace quoque leges ferro ignique puniunt, id totum e bellis natum, e bellis nobis reliquum est. Vix umquam exiit falsitudinem ager, quem pelagus inundavit aliquando. Hoc, inquam, hoc fonte nobis scatet, detestanda illa colluvies facinorosorum hominum, raptorum, stupratorum, lenonum, prædonum, piratarum, latronum, ficariorum, veneficorum, furum, peculatorum, abigeorum, seditiosorum, proditorum, sacrilegorum, perjuratorum, blasphemorum, tum scortorum, luparum, lenarum, maleficarum. Vox me citius defecerit, quam nomina tantum recensuero portentorum, quæ nobis bellum parit, dum in pace non possunt homines dediscere, quæ in belli tumultibus didicerunt. Atque utinam etiam hic tantorum malorum provenus, suis se temporis ac loci limitibus contineret, cumque parente suo pariter exorirentur ac desinerent. Nunc horum contagio, veluti pestis quædam, & ad finitimos sese propagat, omnemque late viciniam inficit.

δυσχερά, & molesto strepitu, actu multum.

ficat. Hinc nimirum deploratur a facundissimo Poeta:

Mantua va miserrimum vicina Cremona.

Incom-
moda
belli.

Tum bellivitia, & multo ante bellum ipsum prævertunt, & insuper porro in multum usque tempus sese proferunt, ut belli reliquæ pene sint ipso bello tetiores, neque raro ejus pœniteat & eos qui vicerunt. Nam statim ad primam mentionem ac velut odorem expeditionis erigitur, exsilit e latebris suis, & ex toto undique orbe velut in sentinam confluit illa sex hominum, quoscumque vel infamia vel æs alienum premit, vel ob maleficia legum minæ territant, vel qui ob scelorum conscientiam in pace tutos sese non putant, vel quos sua re nequiter profusa, turpis egestas transversos incitat ad sceleratius rapienda aliena. Denique quos mala mens, malus animus tamquam ad facinus genitos, sic exstimulat, ut capitis etiam periculo ista fuerint ausuri, non modo impunitate proposita, non solum objecta etiam mercede. Hac hominum colluvie bella gerenda, hæc sentina in urbes atque in domos recipienda, cujus foetorem ne solida quidem ætas queat e civium tuorum moribus expurgare. Siquidem nihil tam facile discimus quam turpitudinem, at nihil æque difficile dediscimus. Adde iis, quod plerumque ex minimis bellis nascuntur maxima, ex uno plurima. Neque enim unquam licuit unico bello defungi. Aliud ex alio feritur, atque in immensum trahitur inexplicabilis catena malorum. Quæ quidem mala, tam multa, ut numero comprehendi nequeant, tam atrocia, ut ne malus quidem vir possit negligere, quum iustissimum etiam bellum natura consequi videamus: ad hæc titulos quibus id suscipitur, interdum esse falsos, nonnumquam adfectatos, plerumque dubios, tum semper ancipites esse præliorum exitus: postremo nullam victoriam incruentam, nec cujusquam majore dispendio pugnari, quam cujus minime retulerat vicisse: audacter affirmaverim pio Principi nimio consultius esse, pacem quantumvis iniquam amplecti, quam bellum etiam æquissimum suscipere, ut quod tam ingens malorum pelagus, tanta Lerna vitiorum, tam atra morum pestis, & præeat, & comitetur, & consequatur. Num Christianus Dux, quem oportet esse clementissimum, qui non modo Numen aliquod esse iustumque memorque credit, verum etiam mox illi de minutissima quoque guttula sanguinis humani exactissimam rationem esse reddendam intelligit, cui non totum imperium, non etiam vita sua tanti debet esse, ut quemquam innocentem sua causa velit perire, postulat ut jus illud nescio quod, suum (neque enim hic laboro, quanti referat, hic an ille potiat) tot lacrymis, tot orbitatibus, tanto luctu, tam multo cruore miserrorum, tot mortalium capitibus, tot periculis, tot vulneribus, & (quod his omnibus damnosius) tanta morum perniciæ sibi constet? An diligenter potius pensculans, atque æquis lancibus expendens hinc commodum illud quod petitur, illinc diluvium malorum omnium quod excitatur, in hanc ibit sententiam, ut statuatur nullum omnino bellum sibi suscipiendum esse, quod quavis ratione possit evitari. C. Cæsar, qui gloriæ cupiditate tantum bellorum exhauserat, extremis aliquot annis de relinquenda vita cogitasse legitur, tum & mente cœpisse destitui, nimirum, agitante jam eum scelerum conscientia, ac Manibus eorum quos interemerat, semper ob oculos obversantibus. Augustus item de abrogando Imperio non semel deliberavit: oderat enim illud, opinor, quod videret sibi tanta sanguinis humani jactura constare. In extrema vero conjuratione, cujus auctor L. Cinna, ne vivere quidem tanti clamabat esse, ut incolumitatem suam tot civium interitu redimeret. Idem negabat omnino bellum capeffi oportere, nisi cum major emolumenti spes, quam damni metus ostenderetur. Alioqui perinde fieri, ac si quis aureo piscetur hamo, cujus abrupti jactura, nullo capto pensari queat. Ad hanc profecto rationem nullum prorsus ineundum bellum, nisi quod indixit necessitas. Exstat in Cæsarum actis, Othonem Ethnicum Imperatorem, usque adeo civile bellum detestari solitum, ut ad ejus mentionem quoque semper exhorruerit, ac

demum e vita maluerit excedere, quam sua causa tantum hominum vitæ subire discrimen. O generosum animum, quem, utinam nunc passim præstarent nostræ religionis Principes!

Etenim si vere secum reputent, id quod res est: Christianum orbem unam esse patriam: Christianam Ecclesiam, unam esse familiam: eandem gentem, eandem civitatem, omnes nos ejusdem corporis membra, eodem contineri capite Christo Jesu, eodem vegetari Spiritu, pari pretio redemptos, ad eandem hæreditatem ex æquo vocatos, communibus uti Sacramentis, nimirum, nullum bellum, non civile, non vel domesticum, & plus quam intestinum judicabunt, quod a Christianis constituitur adversum Christianos. Fuerit sane quondam ista gloria Lacedæmoniorum, fuerit Atheniensium, fuerit Romanorum, quam plurimas nationes armis domuisse, sed certe Gentilium, nec (mihi crede) nisi Gentilium animo digna, imo vix etiam digna. Siquidem Platon atque Aristoteles, uterque in sua politia, Lacedæmoniorum institutum reprehendunt, quod in condendis legibus, ad bellum modo, tamquam ad summum Reipublicæ finem spectarint, cum maximum civitatis bonum, pax sit, non victoria. Pax enim per se bonum quiddam est, vincere numquam ex eo bonorum genere est, in quibus conquiescit, sed conducibile tamen quiddam est, at ita demum, si non alia patet ad pacem via. Optimus est ejus Reipublicæ status, non quæ Mavortius studiis fines Imperii profert, sed quæ ad cœlestis civitatis imaginem quam proxime accedit. Ea vero non alia magis re quam otio, pace, concordiaque felix est; Ergo Christiani Principis quem oportet ab hoc exemplari nusquam oculos dimovere, præcipua gloria sit, id summa vi, summaque ope tueri, ornare, amplificare, quod Christus etiam Principum Princeps nobis optimum ac dulcissimum reliquit, nempe, pacem. Cæterum maximi animi maximum esse documentum arbitror, bella nec formidare, cum declinari nequeant, nec provocare, cum queant: & ad depellenda semper esse paratum atque instructum, ad inferenda numquam animatum.

Ferarum magnanimitas est quemlibet impetere. Verum Hominis magnanimitas cum innocentia, cum prudentia laude cohæreat oportet, cum qua non solum conjunctum non est, verum etiam summo cum scelere copulatum, in aliud arma sumere, quam quia pax aliter constare nequeat. Quod si omnis ratio fortitudinis huc spectat, ut hostium vis a civium fortunis atque capitibus arceatur, cur in te belli munia requiramus, cum hæcenus tua moderatione, prudentia, justitia, hostiles injurias longe commodius a tuis depuleris, quam alius quisquam armis? Ut autem gubernator magis optandus, qui Cyaneas cautes arte vitat, quam qui enavigat: ut præstantior Medicus qui morbum præcludit, quam qui receptum arte levat: ita præstabiliior Princeps, qui sapientiæ consiliis efficit, ne qua bella moveantur, quam qui ea rei militaris peritia scite & gnave administrat. Alterum enim necessitatis, alterum felicitatis, alterum remedii est, alterum voti. Proinde jure optimo laudatur illud Agesilai Ducis apophthegma, qui respondit, ne opus quidem esse fortitudine, si justitiam teneamus, cum rogaretur a quopiam, utram virtutem alteri judicaret anteponendam. Nam quid amplius optemus a Superis ex ullo vel felicissimo bello, quam quod nobis tua justitia citra omnem jacturam præstat? Jam enim ut rationem malorum omittamus, quæ belli naturam secum adducere demonstravimus, ac tantum emolumenta quæ maxima percipi solent, expendamus, tamen haud existimo cuiquam fortissimorum Ducum, bellum ullum tam feliciter cessisse, quin sani cives istum seculi tui statum cum suis commoditatibus fuerint præoptaturi.

Si quidem cum duo præcipua belli præmia sint, gloria & imperii propagatio, (nam opes quidem numquam non exhauriuntur) tu tranquillissimis in rebus & opes auxisti tuas, & imperii fines protulisti, idque multo præclarius, quam alius quisquam maximis bellorum difficultatibus. Imo quod nullis armis confici

potuisset, id applaudente mundo, tua comitate tuaque felicitate confectum est. Adeo ut ne Roma quidem illa perpetua bellatrix, tantum sub septem primis Regibus creverit, multorum seculorum bellis, quantum sub uno te, idque juvene, citra sanguinem, citra cædem imperium tuum auctum est. Porro quanta insuper impendeant incrementa, non obscurum est augurium. Jam vero gloriæ, non solum toto genere vincis, verum etiam tum magnitudine, tum æternitate præcellis. Nam si ea demum vera est gloria, quæ rebus honestis paratur, cum vix ullum sit bellum, quod non maximis vitiis inquinetur, hæc sola videtur sapientibus expetenda, quæ iustitiam, quæ temperantiam, quæ mansuetudinem, quæ tolerantiam, atque id genus alias virtutes consequitur. At famam quidem forrasse recte quis dixerit, gloriam vero vocare vehementer absurdum sit, quæ in malum competat virum. Bonum autem bellatorem nihil prohibet appellari, qui vir sit non bonus. Imo haud scio, an omnino eundem in hominem conveniant hæc duo cognomina. Non igitur gloriosus, quisquis bellicosus, sed qui bellum non nisi coactus suscipit, tum id Reipublicæ non sibi gerit: postremo quam potest minima jactura suorum conficit, hunc demum bellica gloria consequitur.

Alexandri
continua.

Commodi
clementia.

Quamquam istis ex rebus quibus tua præcellentia floret, Ornatissime Princeps, multo uberrima gloria meti consuevit. Quæ si nihil aliud est, quam approbatio recte factorum cum admiratione, dispeream, si non Alexandri Magni in Darii Regis uxorem & filias, integritas comitalque, vel omnibus illius victoriis plausibilior est. Si non C. Cæsari longe plus attulit famæ, paucis donata vita, quam tot millibus hominum erepta vita. Num capta Carthago, num oppressus Hannibal tantumdem veræ laudis Scipioni conciliat, quantum unicum illud continentis animi documentum, cum Lucejo Celtiberorum Duci sponfam puellam, juvenis juveni restitueret, tum intactam, tum gratuito? An Commodi Antonini, vel universa Imperii decora, tantum habent lucis, quantum unum illud, quod uxore litteris ad ultionem instigante, Avidii Cassii consiliis maluit ignoscere? Quis ullius Ducis militaria facinora, cum imbelli sapientia Numæ putet esse conferenda? Quis non hujus unius seculi, quo Jani templum perpetuo clausum fuit, quo nullus actus triumphus, nulla fixa trophæa, vel omnium reliquorum Regum præliis judicet nobilior? An ullus Consulatus illustrior quam M. Attilii ac T. Manlii fuit, quibus Consulibus templum idem claudi contigit? Annon Augusto plus attulit splendoris, quod hoc Imperatore belli portas Romani bis clausas viderint, quam tot acti, de tam multis hostibus triumphi? Nullis rebus sic applaudit mortalitas, nihil tanto favore celebrat, nihil sic posterorum animis insidit, ut si quida a Principe moderate, si quid clementer, si quid continenter agatur. Atqui his virtutibus in bello locus non est, florent in pace, in otio vigent, tranquillis temporibus gliscunt alunturque. Jactet igitur quantumlibet Hercules ac Theæos, Achilles atque Hæctores suos antiquitas: ostendent suos Epaminondas Thebani, Xerxes ac Cyrus Persæ, Lyfandros Lacedæmonii, Themistocles Athenienses, Alexandros Macedones, Hannibales Pœni, Scipiones ac Cæsares Romani, Brennos Galli, nos nostrum Philippum non dubitamus horum cuvis antepone. Numerent illi Reges subactos, fufos exercitus, provincias imperio additas, nos contra tot talesque Reges benevolentia devinctos, Principes affinitate adjunctos, gentes fœderibus concordiaque adstrictas recensere. In saxa, in æs incidunt illi, terras ferro ignique vastatas, nos multo quam sunt ista, certioribus monumentis litterarum prodemus, tot regiones, tot regna, summo cum orbis applausu, a te juvene etiamnum peragrata. Jactitent illi opima spolia, a cæsis Regibus detracta, nos munera opponemus ultro ab amantissimis Regibus, honoris causa donata. Glorientur illi, quot intra annum bella profligarint, modo nobis (uti spero) gloriari liceat, te Duce, nullum exstitisse bellum. In fastos illi

A referant quam multos hostes armis vicerint, tibi proprium ac perpetuum sit istud elogium, neminem tuo seculo exortum, qui fuerit vincendus. Ambitiosis atque contumeliosis cognominibus, alii sese venditent, hic sibi Magni cognomen adsciscat, ille Felicis. Hunc Africanum subacta Carthago, illum Asiaticum domita Asia: alios vexata bello gentes, Dacicos, Germanicos, Geticos, Britannicos, Dalmaticos efficiant. Et si cui libebit, vel centenis adnominibus calamitosus, ambitiosi tituli coronidem proferat. At cum nobis optabilius, tum tibi gloriosius est, quod ex re Pacificus appellaris. Quamquam si quid habent ista cognomina præclari, tibi plura tua felicitas dedit, quam ullus alius sibi potuerit ex alienis calamitatibus adsciscere. Placeat, arrideat, blandiatur, aliis quantumlibet, ferreum illud suum ac Mavortium seculum, nos pacati atque aurei seculi nostri nondum pœnitet, neque pœniterit umquam: donec superiorum bellorum (in quibus, pax, quantum malorum vidimus) ulla memoria nostris hærebit animis. Tantum autem ibi vulnere acceptum est, ut eorum cicatrices nulla hominis ætas sit obductura. Fortassis bella flagitabant, vel pauci quorum magno compendio res multitudinis affligitur, vel juvenes, qui belli miseriam numquam viderunt. Romulos ac Tullos optabant, Martis imperiti: nos Numam malumus, malumus Solomonem, felicem & pacis auctorem: quam David victorem & sanguinarium. Non tamen hæc dixerim, Illustrissime Princeps, quasi bello gerendo minus idoneus, quam paci moderandæ futurus videaris. Nec ideo te felicem prædicare malumus, quasi adversæ fortunæ non satis animo parem fore judicemus. Verum hoc a Superis etiam atque etiam optamus, ne quando fortem spectare sit necesse, magis autem perpetuo felicibus in rebus, & tibi tuorum animos, & nobis tuam virtutem liceat experiri.

Alioqui quantum tibi adsit animi robor, ad quemvis etiam fortunæ tumultum invicto pectore perferendum, cum aliis multis documentis, tum ista Hispaniensi profectio magnifice declarasti, quæ tametsi multis magnisque commoditatibus fuerit onerata, tamen fieri non potuit, quin in tam longinqua tamque diuturna peregrinatione tristitia quædam inciderint, & si nihil aliud, certe multorum malorum pondus habebat. Mors
Archiepiscopi
Bizantini. Archiepiscopi Bizantini, tanti, videlicet, amici, tam in tempestiva mors, tum iteratus tibi morbus, ad hæc alia quædam sciens mufito, quæ non mitius, quam hæc vulnus inflixerunt animo tuo. Postremo non deerat genius aliquis infestus, qui qua potuit incommoda, atque pericula intentaret, quæ quidem omnia tu, aut singulari prudentia profligasti, aut infracto animo pertulisti, ut isto, vel solo nomine potueris abunde laudari, quod ex omni comitum numero, quos ajunt haud multo pauciores fuisse bis mille, non alius apparuit Te uno laborum, vel appetentior, vel patientior. Nemo solis, aliorum, pulveris, imbris, sitis, inedia, vectationis tolerantior: Nullus incommoditatum reliquarum negligentior, quas interdum in diverforiis necessum erat accidere. Proinde alius fortasse, recensendis itineris tui difficultatibus, fortitudinis tuæ simulacrum quoddam repræsentare maluisset, me vero felicitatis tuæ contemplatio magis delectat, vel quia præsentibus omnium gaudiis magis convenit, vel quia cum multorum laude, cum nullius crimine conjuncta est, vel quod periculorum magnitudine multis impar esse videris (cujus quidem rei neminem adhuc pœnitet) splendore vero & omnibus festivitatis ornamentis ita primus, ut nemo tecum componendus. Porro bellicæ laudis specimen jampridem tam multiplex elucet in te, ut si quod inciderit bellum (quod quidem & abominamur, & speramus non futurum, tua videlicet felicissima pietate freti) sed tamen si quod inciderit, metuentum non sit, ne quando (te sospite) Dux egregius nobis defuerit. Quis enim Te uno, inter militares Proceres, vel ad cursum perniciosior, vel ad saltum agilior, vel ad luctum nervosior, vel arcum torquere melior, vel feram certis adsequi jaculis, callentior, vel hastam vibrare scientior, vel ense ferire peritior, vel equestris certa-

certamine concurrere doctior? Denique, quis in omni genere progymnasmatum militarium exercitator? Quem alium crista minaci galea, quem æreus thorax, quem baltheus, quem ensis, quem clypeus, in summa, quem universus ille Mavortius ornatus sic mire decet, ut Te? At qui dedecet ista Sardanapalos, non decent eximie, nisi viros ad virtutem, & natos & institutos. Quid, quod equitandi quoque rationem omnem sic insignite calles, ut non Bucephalo illi suo Alexander vel infederit decentius, vel agitarit animosius, scientiusque, quam tu ferocissimum quemque equum moderas? Ad hæc suppetunt affatim ad ista omnia obeunda lacerti validi, totiusque corporis nervi, tum autem animi ardor, ac promptitudo tantum abest ab ignavia socordiaque, ut temeritati propior nonnullis videatur, magisque freni quam calcaris indigens. Et quamquam in magno Principe non tantumdem adferunt momenti corporis vires, quantum mentis vigor, tamen absolutum quiddam est, cum ingenti animo, egregium membrorum robur amplitudoque respondet.

*Duo
præcipue
inflammantia
ad virtutem.* Ad istam institutionem, ad ista virium adminicula, ad istum tam vividum pectoris impetum, qui te jam dudum ultro ad belli decora fatis exstimulat, duo quædam insuper accedunt incitacula tam efficacia, ut vel parum generosos animos & possint & soleant ad capefendam virtutem inflammare, æmulatio majorum, & cura liberorum. Utroque enim converteris oculos tuos, protinus occurrit, quod animo tuo vehemens ad hanc gloriam calcar addere possit. Nam si vea fronte prospicias, illico obversantur obtutibus tuis, majorum tuorum pulcerrima stratagemata, tum velut e proximo sese ingerunt domestica exempla progenitorum, a quibus degenerare turpissimum sit, quos æquare necessarium, vincere speciosissimum, atque illis ipsis etiam quos viceris gloriosum. Sin a tergo respicias, occurrunt liberi, quos meliores etiam te ipso patriæ cupis relinquere. Ingens utrimque circumstat sollicitudo, illinc quantos quamque divinos Heroas oporteat æmulari, hinc qualem temet æmulandum proponere. Illinc apparent quos necesse est optimos referre, hinc quos oportet tales efficere. Nam utrumque juxta boni Principis munus intelligis esse, & relictam a majoribus gloriæ hæreditatem, non tueri modo gnaviter, verum etiam auctiorem reddere, & posteris suis pulcerrimæ hujus possessionis successionem tradere, neque omnino sat esse ipsum Principem haudquaquam malum agere, nisi idem caverit, ne possit esse malus Princeps. Non mediocris quidem negotii, tam illustrium virorum laudem non sustinere modo, sed & præcurrere: at hoc posterius tamen te multo magis sollicitum habet, nimirum, quo difficilius esse vides, alienos mores præstare quam tuos. Atque isto nomine (neque enim prætereundum, tametsi loco alieniore, quando forte res ipsa admonuit) non clam nobis est, quantum tuæ pietati debeamus, cui nihil omnium æque curæ est, quam ut cum te majorum, tum tui simillimos liberos reddas. Itaque sic instituendos curas, quasi patriæ illos genueris, non tibi. Quos equidem non alia re magis felices existimo, quam quod tales parentes sortiti sunt, non dico tam illustreis, aut opulentos, sed quibus ex æquo mens ista sit, ut eos jam inde a teneris unguiculis, non ad ambitionem strepitumque fortunæ, sed ad veram virtutem fingi formarique studeant. Nec enim usquam infortunatiores esse solent ii qui in aliis sunt omnium fortunatissimi, quam quod plerumque optime nati, non optime (ne pessime dicam) instituuntur. Nam fere isti delicatius educantur, idque inter greges adulatorum qui totam virtutis viam ignorent, quorumque mores & oratio nihil nisi fortunam sapiat, a quibus nihil audiant serium ac salutare, neque quidquam omnino discant, nisi unum hoc, fastu violentiaque Principem agere. Atqui cum nostrum cujuslibet tanti referat, quibus primis illis annis imbuamur, Deum immortalem, quæ tandem cura suffecerit educandis iis, quos paulo grandiores factos, ne monere quidem quisquam ausit, & de quorum moribus totius populi mores fortunæque pendeant? Proinde tu tua pignora non nisi piis & integris nutricibus,

A virisque sapientibus & incorruptis mandas, a quibus nihil oculis, nihil auribus hauriant Patre indignum, qui rudem adhuc puerilis animi testulam, salutaribus opinionibus imbuere, & norint, quia prudentissimi: & audeant, quia tibi placere sciunt: & velint, quia optimi: & efficiant, quia diligentissimi. Jam dudum autem (ut audio) circumspicis aliquem litteris ac moribus spectatum virum, delecturus ex universa Patria, cui teneros adhuc alumnos in gremium tradas, iis disciplinis quæ Principe dignæ sint, erudiendos. Sed ut jam in viam redeamus, unde paulisper digressi videmur, ut liberis tuis utriusque virtutis bellicæ & civilis absolutum exemplar exhibeas, nec aliud exemplar quam te ipsum, incredibili studio eniteris, ne qua laus majorum tuorum fuerit, quam tu tuis virtutibus non vel illustrasse videare.

B Et in paterno quidem avo tuo Fœderico, moderationis ac sapientiæ laus magis enituit. In proavo materno, quem tu non tantum nomine refers, sic cadem eminuit, ut altera illa neutiquam deesset. At in avo materno Carolo, belli decus potissimum effulgit. In patre vero Maximiliano sic utrumque videmus excellere, ut difficile judicatu sit utrum in bello ferocior, an in pace moderatior, formidabilior hostibus, an amabilior suis, audacior in repugnantes, an ignoscentior in victos. Hanc tu divinam patris indolem ex Fœderici Imperatoris sapientia mansuetudineque, & Caroli ducis invicto animi robore mire temperatam, sic expresse, sic absolute refers, ut juxta vel paci, vel bello natus videri possis, simulque & ad clementiam factus, & ad fortitudinem institutus. Ac mansuetudinem quidem tuam, justitiam, benignitatem, magna cum voluptate jam pridem experimur omnes. Porro autem qua dextra fulmen torqueas, quantus ense, quantus clypeo insurgas in hostem, id nimirum experientur ii, quicumque illi erunt, qui singularem istam ingenii tui lenitatem suis malefactis vicerint. Nulli enim bellum acrius gerunt, quam qui tardissime suscipiunt. Quid, quod istud ipsum Philippi vocabulum, ominis instar nobis est, qualis sis in bello futurus. Et enim Philippus ab equorum studio Græcis dicta vox, perinde sonat Latinis, quasi bellacem dicas, ac militaris rei diligentem. Quod si nomina non temere creduntur indi, sed vel ex præteritorum, aut præsentium animadversione, quemadmodum in Cratylo disserit Plato, vel futurorum præfatio quodam, velut in litteris Sacris, profecto non absurde quis arbitretur, si minus in privatis, certe in Principibus appellationes istiusmodi nequaquam fortuitas esse, verum aliquid minime negligendum portendere. Nam ut de aliis interim omittam dicere, tuum nomen in nullo fere exstitit, qui non præter alias laudes belli quoque gloria præstiterit.

C In Philippo Macedonum Rege, moderationis ac sapientiæ splendor, & militiæ decus, inter sese pene ex æquo certant. In tritavo tuo Philippo, supra titulum pietatis, tantum bellicæ virtutis excelluit, ut inde vulgo cognomen etiam invenerit Audacis. Jam proavus Philippus, quantus in hoc laudis genere fuerit, tametsi plerique meminerunt, tamen horum utrumlibet esse potest indicio, vel quod ex hac re Magni cognomen accessit, vel quod Carolum tantum videlicet bellatorem genuit. Horum si nomen tantum in te derivatum audiretur, tamen eo ipso poteramus admoneri, quid esset abs te expectandum: nunc cum eorumdem indolem sic repræsentantes, cum iisdem vestigiis ingreditur, certissimo nimirum augurio ducimur, nos te bellicis in negotiis Ducem habituros, non solum egregie strenuum, verum etiam felicem. Neque enim in bellis justis deerit virtuti tuæ favor Divinus, qui in pace sic moderationi tuæ semper adfuit. Præstitisti alteram gloriæ partem, eamque majorem: non est periculum, ne in altera præstanda tui dissimilis, quasque mancus sis futurus.

D Haecenus niveo vitæ candore, florentissimoque securi tui statu liliorum omen implesti (nam mihi etiam illa ipsa, quæ Principum insignibus adduntur, ominis vim quamdam obtinere videntur) implesti & aquilæ

*Quibus
nomen
fuerit
Philippi.*
*Inter
pretatio
insigni-
um Phi-
lippi.*
au-

augurium, Cæsarea quadam animi sublimitate: porro leonis generositatem jam nunc spiras: iram vero atque adfultum faxit Deus ut nulli mereantur experiri. Optamus ut istam gloriæ partem augurari tantum in te liceat, non etiam spectare, ut pereat possum rubigine ferrum: aut si quando ita feret fatalis necessitas, cui ne Dii quidem, ut ait Homerus, repugnant, precamur, ut tua vexilla non nisi Christianæ pacis hostes tercant, tuus ensis non nisi in Turcarum & Sarracenorum jugulos stringatur. Hoc in loco meminisse magis nobiscum, ac tacitis votis libet premere, ne juxta Græcam parœmiam *πρὸ τῆς νίκης ἐγκώμιον*, id est, ante victoriæ encomium videamur canere: sed tamen jam animis præsentire juvat, quantarum te rerum gloria maneat, quibus sis imperiis præficiendus, quantis augendus titulis, quos olim ex impiis Christo relaturus triumphos, quæ fixurus ex immani illa barbarie spolia: quam late Romanæ pacis fines prolaturus, quas gentes Christianæ ditionis provinciis additurus, quam felicibus momentis publicum seculi tui statum in melius commutaturus, quanto cœlitum ac terrigenum applausu, provehente virtutem tuam immortalis Principe, abolitis ferrei seculi reliquiis, auream ætatem mundo renovaturus.

Neque vero levibus ostentis, in tantarum rerum spem vocamur. Etenim ut contemnenda videantur, quæ quondam in tuo natali homines genethiaci prædixerunt, & hodie siderum periti magno consensu de tuis ingentibus factis vaticinantur (nam semper horum artem pestiferam bonis Principibus judicavi) at certe contemni non queunt, ista tam egregia præludia futurorum: quæ jam nunc non in somnis apparent, sed coram oculis exhibentur. Perspicitur multis argumentis cœlestis quædam indoles animi tui, quæ nihil humile, nihil non excelsum atque eximium spectat. Apparet ad res maximas gerendas perpetua quædam adjuncta felicitas. Videmus orbem prope universum studiis fataliter in te conversis, applaudere successibus Philippi. Videmus hinc patrem Regem invictum, Romanum tenere Imperium: hinc focerum Regem item victoriis inclytum, Hispanias obtinere, alterum Christianæ ditionis defensor ac fulcrum: te juvenem florentissimum, tali corpore, tali animo, talibus factis, utrique exoriri, utrumque amulari, utrique succedere. Cernimus augustissimæ Conjugis tuæ felicissimam fecunditatem, quæ vel ad omnium Regum necessitudinem, adamantinis (ut ajunt) vinculis alligandam suppeditet. Conspicimus neque tuam vigilantiam usquam deesse fortunæ, neque fortunam illi: quippe quæ prima statim inclinatione tantum ornamentorum tuæ præcellentiae, vernantibus adhuc annis objecit, quantum alii nulli neque veterum, neque recentium. Quod priscom extispicium, quæ præpes ales, quæ solistima tripudia, denique quod horoscopon, certius factorum tuorum augurium edere poterat, quam nobis tot conjecturarum, tot argumentorum consensus facit: velut una voce (si modo mente non omnino stupida sumus) immortalem tuam gloriam prænunciantium? Sed (ut Homericis verbis utar) *ταῦτα θεῶν ἐν γένεσι καίται*, id est, ista in Deorum genibus sita sunt. Nos Deum felicitatis omnis auctorem comprecamur, ne quid hæc commemoratio nostra vel tuo capiti, vel patriæ conciliet invidiæ: sed quæcumque sunt eventura, ea non nobis solum, sed & hostibus, quoad fieri potest, fausta feliciaque faciat, hoc est, ut victorias tuas quam minime cruentas velit esse, semperque donet amplitudinem tuam (ita ut nunc evenit) omnium bono, nullius dispendio crescere, atque ut hodiernæ festivitatis quam plurimos similes dies liceat exhibere: a cujus descriptione nos interim virtutum tuarum admiratio retardavit: verum digressionem nec otiosa nec inamœna, imo nihil digressi, recta via huc sumus delati. Quid enim ita proprie conveniebat ad aperiendam explicandamque hujus lucis lætitiæ, ut ista ponere ante oculos, quam felicem Principem, quantis virtutibus exornatum, quibus auctum accessionibus, quantis etiam rebus destinatum recepissimus?

Astrologorum prædicta.

Nemesis.

A Nunc vero quoniam huc nos quasi fortuitus quidam, sed tamen commodus orationis cursus deduxit, age deinceps experiamur optatissimi desideratissimique reditus tui festivitatem exponere: ut quantum gaudiorum sentimus, tantum etiam intelligamus. Id ita fiet, si præsentis diei spectaculum ac veluti faciem quamdam, verborum quasi coloribus fucatam, animis vestris exhibuero: ac plurimos quidem hujusmodi dies nobis tua felicitas peperit, Augustissime Princeps, festos candidos, planeque niveo (quod ajunt) unione signandos patriæ. Primum enim, quam lætus ille sol illuxit tuis, cum tu faustis omnibus editus in lucem nunciare? Quæ tum lux tuæ genti visa est exoriri?

B Ut ex magnis diuturnisque calamitatibus tum denique respiravit, ausaque sibi est meliora jam polliceri? Deinde quantas voluptates de te præbuit, singulari patris invictissimi pietate, ex periculosis illis seditionum fluctibus restitutus, quasque denuo patriæ genitus? tum autem in administrationem imperii jam adolescens, solenni ritu initiatus inauguratusque, atque tuorum oculis mira omnium spe exhibitus? Ad hæc sponsus illustrissimus cum illustrissima, ephebus cum puella, formosissimus cum formosissima, faustissimis omnibus copulatus, quo quidem e fonte, hodiernæ quoque lucis gaudia nobis potissimum promanant. Postremo festivitatum numerum pene confudisti, felici uxoris partu toties factus pater, pariter optatissima sobole & imperium stabiliens fulcienque, & nobis auspiciatissimum natalem tuum, quasi subinde renovans. Ex istis tam multis festivitatum, si per se quamque contempleris, adfirmes nihil potuisse accedere: si conferas alias cum aliis, hæsites, quam cui præferas. At vincit, nimirum, unus hic dies omnium illorum lætitiæ: quippe qui nobis quidquid umquam egregie de te sumus gavisi, id quoque omne, te reddito, semel renovavit. Neque adeo solum veterem illam gaudiorum sortem annumeravit, verum insuper inæstimabilem novæ lætitiæ apposuit usuram. Quidquid umquam ex te nobis accidit lætum festivumque, quidquid magnificum, quidquid gloriosum, quidquid usquam tibi in ista profectione contigit splendidum ac triumphale: id universum nunc omnium recurat animis, omnium cogitationibus obversatur. Est gaudium quo te ipsum perpeti queas, videlicet, cum eveniunt sperata, cum dantur optata: at postquam omnia spe votisque majora contingunt, non capiunt sese pectora, bonis suis angustus est animus. Votis enim patriæ illis, inquam, tam anxii, tam sollicitis patriæ votis, abunde satis futurum fuerat, si carissimum sibi Principem ex tam longinqua peregrinatione incolumem modo recepisset. Quem vero gaudendi modum nunc esse credis, posteaquam intuetur oculis antequam sperarit? intuetur autem vix etiam nunc sibi fidens, & tamen intuetur, audit, contingit Principem sibi redditum non incolumem modo, sed sic Regum omnium officiis cohonestatum, sic Imperii titulis auctum, sic omnium decorum genere nobilitatum, sic denique plurimarum rerum usu confirmatum, ut nunc demum sibi non redditum, sed datum Principem existimet. Et cum antea talem habuerit, ut florentiorem ne optare quidem auderet, nunc tanto auctiorem sibi redditum conspicit, ut intelligat divinam beneficentiam multo plus largiri posse mortalibus (si modo promereantur) quam ipsi votis vel queant vel audeant concipere. Sed unde mihi jam decem illæ linguæ, totidemque ora: unde vox infatigabilis, quæ sine Musis negat sibi sufficere, fons ingeniorum Homerus? At ego mihi ne cum illis quidem ista suffectura crediderim, ut quantum oculis cernimus, quantum animo sentimus, tantum & verbis adsequar. Nunc, nunc profecto, tempus esset, universas Rhetorices opes semel explicare, omnes Ciceronis lecythos, omnia myrothecia excutere, si qua dicendi vis, si qua Venus, si qui colores, si qua emblemata, si qua dinosis, si qua enargia, si qua lux, denique si quod fulgur ac tonitru reginæ rerum eloquentiæ, id totum oportebat in hujus diei descriptione depromere, consumereque.

Sed,

Descriptio reditus in patriam.

Philippus natus.

Philippus initiatus.
Philippus sponsus.

Seneca.
Cura
leues lo-
quuntur
in-
gentes
stupent.

Sed, ô Deum immortalem! ut non in loco me destituit Mercurius. Alios ex parum disertis res uberior, pectus ipsum ac pathe, quæ vocant, facundos solent reddere. Mihi nunc nova quædam res accidit, simul atque ad id loci ventum est, cui nullus sermo, ne exquisitissimus quidem fuerat satis facturus, ibi me repente communis etiam sermo deficit. Et (quod pene monstri simile) obruit ingenium materię fecunditas, ipsoque rerum velut agmine fluxus orationis arctatur ac stringitur, atque insolita quædam lætitiæ vis, quæ filere non finit, eadem rursus dicendi facultatem intercipit. Aut plane nescio quid hoc rei sit, aut illud nimirum est, quod eleganter Tragicus Poeta scripsit, *Curas leues loqui, ingentes stupere*. Et quid ita mirum, si mihi tantus gaudiorum subitorum acervus vocem adimat, cum multis mortalibus mediocris etiam lætitiæ, quod præter expectationem objiceretur, vitam ademerit. Sunt omnino quædam majora, quam ut eis ulla quadret oratio. Deerant colores, non suppetebat ars, summo alioquin artifice Timanthi, qua vultum Agamemnonis in mactatione filiæ repræsentaret. Hujus itaque velo textit, cum aliorum omnium mirabiliter adumbrasset. Quædam melius silentio significantur, quam exprimuntur eloquio: commodius cogitationibus hominum æstimanda relinquuntur, quam ingeruntur auribus. Nam quæ profecto tam illustis oratio, quæ hujus spectaculi splendorem possit æquare? Quæ tam ampla, quæ hujus celebritatis ornamentis non sit minor? Quæ tam fervens, ut ad nostros adfectus non frigidissima videatur? Quo minus mirandum, si unus publicam omnium lætitiæ æquare dicendo non possim: cum suam quisque singulatim sentire magis possit quam explicare: & gestibus indicare potius quam verbis eloqui. Vides enim jam dudum, & vides non sine summa pectoris voluptate, Philippe Princeps, ut insolita quadam alacritate vultus omnium adgestiant, sine verbis magnum, nescio quid, & ineffabile loquentes, cui prorsus humanæ desint voces. Sic est profecto, quemadmodum modo dicebam, ut immensum animi dolorem, ita & gaudium immodicum non alia res efficacius eloquitur, quam stupor & gestiens silentium. Sed tamen elaborandum mihi est, ut his de rebus pergam dicere: non quod ars suggerit, sed quod impotens suppeditat adfectus. Ut exiliit quasque revixit omnibus animus, ubi primum optatissima vox illa insonuit, *Adveniat Princeps, patrem reliquit, recta jam in patriam properat*: Quæ quidem vox quo propius propiusque exaudiebatur, hoc magis magisque gliscebant desideria nostra, exardescabant acris vota, non ante tamen nos reliquit sollicitudo, quam te oculis manibusque teneremus. Jam Coloniam pervenerat tua Celsitudo: id quamquam nondum etiam credebamus (sero enim credunt homines, quæ misere cupiunt) tamen gestiebamus omnes temere desertis sedibus illuc usque occurrere. Itum est obviam a patriæ Primoribus quos pompæ pulcerrimæ comitabantur. Miserunt & civitates singulæ e civibus ornatissimum quemque cum hominum numero, non quantum pro suo gaudio volebant, sed quantum tua modestia permittebat. Nobis interea permolestum, quod imaginari tantum, non etiam spectare licuit, quæ fuerit illa rerum facies, quibus vultibus sese primum mutuo conspexerint, ii quos Hispania remiserat incolumes, & ii quos in tuum adventum patria servarat incolumes. Tantis complexibus partim eorum qui te patris nomine profecuti, valedicebant, partim ejus loci Principum, qui tibi adventum gratulabantur, partim reducis & occurrentis agminis, invicem sese consalutantium, sibi que vicissim adgaudentium, quoniam non unus suffiebat dies, pauculos ibidem dies commoratus es. At, papæ, quam multi nobis illi videbantur. Interea crebrius ab iis, quos emandarant civitates, ultro citroque itum ac reditum est. Hi quæ vidissent, certa fide renunciant: quibus nos tamen invidere magis potuimus, quam credere, donec ipse præsens desideratam istam faciem nobis exhiberes. Ibi protinus velut emissa cœlitus luce, omnia miris modis enituerunt. Mox omnis

Quomodo
oc-
cursum
procul
adven-
tantis
Princi-
pi.

Reditus
in limi-
tes re-
gni.

ætas, sexus, ordo ad tuum conspectum effusissimo gaudio correptus, imo magis extra se raptus est. Neque aliter gaudet sibi quisque, quam si tu illi uni redisses. Sic rursus lætantur universi, quasi unus animus pectus omnium agitare. Neminem omnino neque ætatis imbecillitas, neque cura rei familiaris, neque pudor, neque valetudo domi potuit alligare: quo minus oculos suos tam expectati Principis expleret spectaculo. Procurrunt pueri, profiliunt adolescentes, effundunt sese juvenes, promoluntur senes, prorepunt jam morbum obliti ægroti, prodeunt innuptæ virgines, confluunt nuptæ, accelerant anus, pendent alii de tegulis, hærent alii muris, alii summis maceris insident, nullæ fenestræ non viris ac mulieribus differtæ, ipsa coenacula tectaque pondere hominum laborare videntur, nullus locus non occupatus, ac ne is quidem vacat, qui vix etiam suspensum & instabile capit vestigium. Neque secius interea densissimis turbarum undis opplen- tur, quacumque ingrederis, viæ: ac tibi, circumfun- dentibus undique sese promiscuæ multitudinis flucti- bus, vix trames angustus relinquitur. Feruntur omnes gaudio, velut obliti sui, nemo ordinis, nemo decori meminit. Tantum oculis, ore, toto denique corpore in tui spectaculum inhiant avidi, in te unum hærent de- fixi. Hi gaudent noscitare, alii concupiscunt Principis sui figuram discere: subdubitant et annum nonnulli, vixque suis gaudiis audent fidere. Gratulantur, applau- dunt, felicem te, felices se clamitant omnes. Omnes supinis manibus gratias agunt immortalis Deo. Gran- dior ætas satis magnum vitæ fructum hodie se credit percepisse, quod te reducem viderit. Juventus ad ho- nestæ vitæ studia nunc potissimum animatur, Te so- spite, penes quem unum recte factorum præmia posi- ta videt. Nulli non sua fortuna melior videtur, postea quam res Principis integras esse cognovit. Tam ex æ- quo gaudetur ab omnibus, quam tu æqualiter omnibus redisti. Nam quemadmodum Jove, ita bono Principe nihil communius. O rem memorandam, ex tot homi- num millibus neminem esse cui Principe conspecto suc- currat, quod animum mordeat, nullum esse cui non occurrat, quod gaudeat. Nulla interim spectandi satie- tas, nullus fruendi modus. Plerique per viarum amba- ges, ad alia atque alia compita transcurrunt, ut te sæ- pius videre liceat, adeo nequeunt expleri corda tuen- do. Quibus tamen ista sedulitas nihil aliud præstitit, nisi ut magis atque magis sitirent. Quam vero tu inter ista tui similis apparuisti, qui quidem ut aliis in rebus omnibus libenter soles te ipsum tuis fruendum exhibe- re, ita iunc quoque perbenigne temet civium oculis circumspiciendum præbuiisti, amoto galero, detra- ctoque cucullo, nudam huc atque huc faciem circum- agens, quasque desideriis nostris offerens, cum hibernum cœlum & frigore & imbre sæviret, subinde de industria restitans semper sensim & contanter ince- dens, quo diutius & tuo cives, & tu civium conspectu fruereris. Siquidem ut mutua pietas, ut mutuum fue- rat desiderium, ita nunc non potest non esse mutua læ- titia. Nam pectoris tui habitus quasque facies toto ore renidebat. Vultus erat alacritatis plenus, amicus, ac veluti plerosque agnoscentis in turba, veluti resalutan- tis singulos, singulis adgaudentis & gratulationem refe- rentis. Ut facile hic evanuit superstitiosus ille meticu- lus, qui nonnullos ceperat, ne te remitteret Hispania ferociorem. Procul ac penitus excussisti scrupulum hunc, parem comitatem, parem modestiam, parem in tuos caritatem referens, atque adeo majorem, quam tecum extuleras. Audent jam certissimam in spem in- gredi, te perpetuo popularem Principem, & ab omni specie tyrannidis alienissimum futurum, quem non exempla regnorum ostensa corrumpere potuerint, in quibus dominatus ac servitutis plurimum est, liberta- tis atque æqualitatis minimum.

Quid si tibi nunc ii dentur oculi, Princeps inclyte, Regna quibus penitus pectorum recessus & specus ac penetra- ad ty- lia cordis introspicere posses? Quæ tu ibi gaudia, quan- ranni- tum alacritatis, quæ tripudia conspiceres? Etenim si dem- hæc tam inaudita, tam insolita sunt, quæ patent oculis vergen- tia.

Tom. IV. Mm cor-

Quomo-
do ex-
ceptus
Philip-
pus.

Cum
us-
modi
oporteat
esse pom-
pas.

In A-
delphis.

corporeis, tum si adeo non fucata, ut molientia ge-
fientiaque potius quam imitaticia, profecto liquet im-
mensum esse illud unde ista proficiscuntur. Require ab
iis qui sunt in tuo stipatu, natu maximi, num vel ipsi vi-
derint aliquando, vela majoribus audierint, ad cuius-
quam Principis nunciatum adventum, sic universam
hanc patriam vero gaudio fuisse perfusam? tam officio-
se ab optimatibus aulicis occursum fuisse? sic alacriter
ex omnibus oppidis, longius ultra ditionis terminos ob-
viam itum? Quæ si maxime sunt exhibita & aliis ea-
dem, certe non eodem animo, non pari studio. Aliter
ista mori præstantur, aliter caritati: aliter exhibentur
flagitanti, aliter etiam vetanti. Nam quid ego nunc re-
feram, ad singularum urbium ingressum incredibili ap-
paratu instauratos triumphos, tot festivas faces, tot ce-
ra collitas tædas, tot impositos stipitibus ignes, tot ad
omnes angulos, ad omnia compita, parata spectaculo-
rum miracula, tot ornatissimas pompas occurfantium
civitatis ordinum, milleque id genus quæ tibi urbes,
officiosa quadam ambitione inter se concertantes, &
ultro, & sumptibus privatis contulerunt? Quorum
pleraque cum tuæ modestiæ nimia viderentur, parum-
que frugalia, patriæ studio, parca malignaque vide-
bantur. Et interdixerat tua pietas, & ob id dedita ope-
ra subitus atque inexpectatus advenire volebas, ne sese
civitates officio gravarent: at e regione vigilabat tuo-
rum pietas, & quantumvis occultatum adventum præ-
olfaciebat. Gratissima vero mora detinebant oculos
tuos, privatim pro suis quisque ædibus ediderant osten-
tacula, partim ingenio repletorum, partim ipsa novi-
tate, partim magnificentia splendoreque visenda: in
summa, talis erat ritus atque apparatus excipiendi tui,
ut si Numen aliquod cœlitus demissum advenisset, non
multum potuerit adjici. De studiis ac cerimoniis lo-
quor, non de sumptibus. Neque enim tu umquam civi-
um tuorum caritatem largitionibus, aut ulla realia
quam virtute tibi redimendam putasti, neque nobis
umquam curæ fuit ostentandis opibus, potius quam
modestis officiis nostri in te animi fidem facere. Nam
fortunarum ostentatio ut periculosa est sub malo Prin-
cipe, ita bono Principi suspecta est, atque invisæ. Tu
quantum quisque possideat, non vis Procerum tuorum
oculis ostendi, ne forte cuiuspiam animus ad rapacita-
tem irritetur. Gaudes studio, gaudes animo, gaudes ad-
fectu tuorum, quem si tibi maluissent strepitu luxuque
declarare, nihil, mihi crede gemmarum, nihil auri, ni-
hil vasorum, nihil, vestium uquam in scriniis abditum
est, quod non in tuam gratiam depromptum expositum-
que fuisset. Sin cum tibi priscorum more plausibus &
acclamationibus voluissent testificari, paremque gau-
dio fremitum studuissent edere, vocis profecto magni-
tudinem, ne saxa quidem ipsa fuerant latura, nedum
aures mortalium. Verum quod in primis expectabas a
nobis, id visum est iis modis exhibere, qui pariter &
nostra sinceritate, & tua modestia dignissimi videren-
tur, veluti decentibus officiis, plenoque alacritatis stu-
pore, pleno gaudii silentio. Denique quantopere nos
de te, tu de nobis vicissim lætare, quæ tandem alia
res efficacius arguere poterat, quam lacrymæ, quibus
& ipse passim spectantium genas irrigari videbas, quas
& nos idem tuis ex oculis profilientes animad-
vertimus? An sunt, obsecro, ulla majora, quam muta
ac gestibunda gaudia? An ulla lætitia certior, quam
quæ semet ab artis suspicione, lacrymis asserit? Nam
quemadmodum permutatis rerum vicibus risum quem-
dam suum habet dolor, quem Græci *καρδόνιον* vocant:
& notum est illud de Andromacha Homericum, *δα-
κρύον γελᾶσασα*, id est, lacrymabile ridens: ita lacry-
mas suas habet & gaudium, ut est apud eundem Poe-
tam, de Ulyssæ patre, ac Telemacho filio invicem ag-
noscentibus, *ἀμφότεροι δὲ τοῖσιν ὕψ' ἱμερος ὥπτο γόοιο*.
Et in fabulis inducitur senex præ gaudio lacrymans;
habet, inquam, lacrymas suas & gaudium, at non
nisi verum, non nisi ingens, non nisi majus, quam
ut animi conceptaculis queat contineri. Atque in dolo-
re fletum fortassis adumbravit aliquis, in gaudio certe
nemo lacrymas fingit. Nisi si quis forte imbrēm hunc

A quasi gemino manare fonte interpretetur, desiderii,
propter eos, quos in tuo comitatu frustra nostri requi-
runt oculi, & gaudii, quod tibi cum reliquis, horum
fata licuit effugere. Quandoquidem & hoc lacryma-
rum genus utrimque mixtum describit Homerus in
Euryclyia, *τὴν δ' ἄρα χάριμα καὶ ἄλγος ἔλε φρένα, τὼ δὲ οἱ
ᾔσσε Δακρύον πλῆσθεν*. Verum hic dolor lætitiæ adeo
non obscurat, ut etiam velut aquula igni insperfa, ve-
hementius excitat incendium, sic mors paucorum fa-
ciat, ut uberem de tua incolumitate voluptatem ca-
piamus. Hoc enim quidque dulcius esse solet, quo fue-
rit ex majoribus receptum periculis. Ergo cum multis
aliis indiciis, tum certissimo lacrymarum argumento
patria demonstravit, neminem umquam Principem se
tanto cum gaudio vidisse primum, quanto te quasi
postliminio redditum, intuetur. Neque mihi videtur
ista voluptas sic totos animos hominum dumtaxat oc-
cupasse, ut omneis tuæ ditionis urbes, domus, viæ, pas-
sim incredibili lætitiâ perstreant, quin & ipsi parietes,
ipsa tecta, ipsa flumina, ipsi campi, ipsa nemora, ne-
scio quid novæ alacritatis præ se ferre videntur. Nihil
usquam tam brutum mihi conspiciere videor, ad quod
non appareat sensum aliquem tui redditus pervenire.
Hanc imaginationem nobis lætitiæ quasi quædam e-
brietas parit. Omnia nobiscum exultare gestireque
videntur. Putes optare sibi vocem, qua Principi opta-
tissimo redditum gratulentur, optare manus quibus feli-
citer reduci dent plausum. Quidquid enim ubilibet tua
terra complectitur, hoc sese sibi redditum existimat,
postea quam tu patriæ redditus es, cuius auspiciis con-
stant florentque omnia.

Imo ipsam patriam, sive hanc parentem tuæ Celsi-
tudinis, seu filiam magis convenit appellari, nam an-
cillam quidem tu vetas; illam, inquam, patriam, quæ
absentem te pridem tam anxie, tam misere desideraba-
bat, videre mihi nunc videor longe alio vultu, audire
videor voce lætissima tibi præsentī gratulari, & ingen-
tes illos suos adfectus, huiusmodi quadam oratione ut-
cumque ebalbutire. Ergone tandem meis votis reddi-
tus es, optime maximeque Princeps? Jamne tutum de-
nique curas illas pro te meas abjicere? Jamne certum
fas est gaudere gaudium? An hallucinor, & oculi me
fallunt, tantumque gaudiorum somnio tantum? Adeo
vix possum credere, quod tam sollicitè desideravi. Et
tamen non mihi imponit adspectus, res est, non phan-
tasma. Jam plusquam votorum compos, video te, au-
dio te, contingo te, complector te, teneo te, meum
lumen, meum decus, meum præsidium. Ut bis gau-
deo, & metus pro te meos irritos fuisse, & spes succes-
sibus rerum tuarum superatas. Ut etiam triumpho,
meam pietatem apud Superos pro tua incolumitate va-
luisset. Quæ mihi tandem victimæ, quænam hecatom-
bæ in hoc suffecerint, ut grates Numinibus, ut Divi-
næ benignitati, quas tot nominibus debeo, gratias a-
gam? Quæ te e tam longinqua peregrinatione, eaque
serebienni, prospere reducem fecit, quæ iterum atque
iterum a morbo sospitem restituit, quæ a periculis, in-
fidiis, venenis, breviter, omnibus, quæ solent aliis, in
longinquis ac diuturnis itineribus obtingere, integrum
incolumemque reddidit? Denique quæ me mihi, te-
cumque restituit universa? Omnia enim mihi reddita
existimo, te recepto. Me servatam arbitror, postea-
quam tu salvus es. Atqui recepi te non solum incolumem,
verum etiam nulla non bona re cumulationem. Plus quam beata mihi videbar futura si nihil horum e-
venisset, quæ tum misera metuebam. At non ea modo
depulit abs te tutela Dei, quæ deprecabar, verum ad-
jecit ejusdem benignitas, quæ ne precari quidem aude-
bam. Posthac demum intelligam felicitatem meam
(felicitas autem mea tu es unus) multoque tum avi-
dius, tum suavius fruar bono meo, postea quam id in-
termissa copia, cum majus effecit, tum jucundius.
Quam præclara res sit valere, morbus docet: quanta
incommoditas sit habere, declarat egestas. Quanti mea
referat, Principem coram intueri, ista me docuit pere-
grinatio. Ut omnia te submoto defloruerant, emar-
cuerant, conciderant. Sordebat nobilitas, mœrebat
aula,

Prosopo-
pæia
patria
gratu-
lantis.

Incom-
moda
ex ab-
sentia
Princi-
pis qua.

aula, frigebat omnium artium quæstus, qui non alibi consuevit vigere magis, vacabant officinæ, deserebantur tabernæ, languebant mercimonia, defluebant nundinæ, jacebant studia litterarum, quæ numquam magis quam sub optimo Principe florere solent. Obmutuerant & Musæ meæ, quæ solæ piis Principibus immortalitatem, ac plane divinitatem quamdam possunt largiri. Consenuerant virtutes. Omnia ad famem sitimque spectare videbantur, quæ tu repente omnia non solum restituisisti, restitutus, verum florentiora multo fecisti, quam ante fuerant. Respirarunt artes, reviguit quæstus opificum, repente enituit nobilitas, reffloruit aula, fervent officinæ, frequentantur emporia, repullularunt honesta studia, revixerunt ingenia, certatimque jam moliantur aliquid te dignum excudere, quo cum tuam Celsitudinem sibi demereantur, tum egregia tua decora, memoriæ dedicent sempiternæ, idque non caducis titulis, aut operosis pyramidibus, quas demolitur ætas, obliterat oblivio, contemnit, aut etiam carpit posteritas, sed iis monumentis, in quæ sola nihil liceat, neque ventis, neque imbribus, imo quæ ipso ævo, quo reliqua omnia senescunt ac deficiunt, magis ac magis illustrantur, quasque juvenescunt. Atque istud quidem hoc propensiore moliantur animo, quod intelligunt apud tuam Amplitudinem, nulli rei æque præmium esse, quam vel moribus incorruptis, vel egregiis ingeniis. Adeo judicas ad ornamentum ornatisimæ ditionis tuæ pertinere, ut viris eruditis abundet, ut quo rem litterariam faceres nobis locupletiore, curaris (ut audio) mortaleis aliquot utriusque litteraturæ scientissimos, & in omni doctrinæ genere præcellentes adducere, quibus veluti seminarium ministrantibus, crassiorē hanc & nostratē eruditionem incipiamus dediscere, & melioribus tandem adfuescamus disciplinis, quæ quoniam jam olim in Græcia, jam pridem in Italia, nuper etiam in Gallia, pervetusta & ipsa studiorum sede, incommode coeperunt haberi, nimirum propter tumultum bellorum, & clangorem tubarum, a quibus vehementer abhorrent,

A quippe pacis filiæ, tranquillitatis alumna, fortassis in hanc tuam ditionem non invite demigrabunt. O quæ gaudia nunc animo percipio, quam gloriæ voluptatem mente præsentio, dum auguror me tuis auspiciis futuram aliquando, quam nulla terrarum ullo in genere laudis queat contemnere? Sed futura bene secundent Superi & omnem invidiam fortunæ procul arceant. Interim tutum est hoc præsentis gaudii frui. Interim fas piumque est, Deo sospitatori Divisque faventibus gratias agere, quod & mea pro Principe, & Principis pro me pia vota valuerunt, quod utrique alteris frustra timuimus. Nam & ego pro mea in te caritate, non potui tibi non omnia illa timere, quæ fortuna versatilis solet in rebus humanis excitare, & tu contra mihi pro tua pietate, quidquid malorum absente Principe solet exoriri. Quo major utriusque metus, hoc gaudium item utriusque effusius, quod primum Divino favore, deinde tua tum prudentia, tum fatali quadam felicitate, postremo Regum humanitate fideque gentium effectum est, ut reversus incolumis, reversus pluribus Principatus titulis auctus, omnia mihi læta retuleris: quodque meo vicissim officio curaue cautum est, ne quid tua pietas parum lætum rediens offenderet. Quod reliquum est, Deum optimum precor, ut istam mentem tuam fervet, semperque in majus provehat. C Hunc item mihi animum velit esse perpetuum, ut quam diutissime, & tu mihi felix ac salutaris esse possis, & ego tibi pia atque officiosa. Quidquid ab optimo parente poterat expectari, id hæcenus cumulatissime mihi præstitisti. Ego quam responderim nescio, certe conata sum sedulo par pari referre. Verum in posterum quidquid obsequii, quidquid amoris, quidquid officii oportet parentem ab amantissima filia expectare, id omne velim tibi ipsi de me polliceare. Tu perge magis ac magis istum animum exhibere, ego vicissim meo in te studio semper aliquid adjiciam: Hæc puta gentem omnem tuam, hæc singulos, hæc universos, & dicere & sentire, florentissime Princeps.

DESIDERIUS ERASMUS ROTERODAMUS

JOANNI PALUDANO

DOCTISSIMO ATQUE HUMANISSIMO INCLYTÆ LOVANIENSIIUM
ACADEMIÆ RHETORI

S. D.

TELLIGO tuis ex litteris, Musarum meumque delictum, Joannes Paludane, id quod & sine litteris facile conjectabam, ut es mei nominis vel me ipso studiofior, te jam dudum sitienter expectare, Panegyrici nostri jam emergentis in lucem, quasque nascentis, quod tandem fatum, quis genius fore videatur. Vix dum prima pagella recens, & adhuc ab officina madens coeperat ostentari, atque (ut fit in re nova) aliis ab aliis per manus tradi. Erasmus interim, quem scias quantopere semper delectarit Apelles ille post tabulas latitans, nusquam non aures arrectas habebat, undique captans, non quam multis placeret (cum mihi quidem ad conscientiae fiduciam, & unius hominis iudicium abunde sufficiat, modo is, vel Valasci nostri, vel tui similis sit) sed qua parte displiceret. Nam laudator nisi eximie doctus, officit quoque, at reprehensor etiam parum eruditus, aut admonet, quod te fugerit, aut ad defensionem recte dictorum expegefacit, & aut doctiorem facit, aut cetera reddit attentorem. Proinde, dispeream, nisi mihi Momum unum malim sanus, quam decem Polyhymnias. Sed quid verbis opus? Illud in totum affirmarem, si quam vere, tam non arroganter dictum videretur, non paulo plures fore qui carpant, quam qui intelligant. Ex tribus autem reprehensorum generibus, primum haud satis etiam scio, risui mihi magis fuerit, an miserationi,

E videlicet, eorum, qui sibi præclare litterati videntur, cum nihil sint minus. Ii me statim in ipso Panegyrici limine offendisse, quasque in portu (quod ajunt) impigisse prædicabant, ibi erratum esse putantes, quoties non satis intelligebant. Quid autem, bone Deus, intelligunt isti? Itaque quasi sorices suomet iudicio peribant, propriam prodentes inscitiam, dum insectantur alienam. Sed totam hanc fabulam malo coram, quam quidem scio tibi magnæ voluptati futuram. Cæterum haudquaquam mihi contemnenda ducebam reliqua duo calumniatorum genera, alterum imperitorum, neque satis prudentium, qui totum hoc meum orandi Principis studium, adulationem vocabant: alterum mediocri litteratura hominum, qui in opere quasi nondum dedolato, nonnullis rebus offendi, vel desiderare quædam potius videbantur. Et altius quidem me pupugit prior illa reprehensio, quippe quæ moribus labem conaretur adspargere. Altera levius commovebar, quod ingenium modo taxaret, non etiam vitam contaminaret. His igitur pro viribus est satis faciendum, illi sunt acrius refellendi. Principio qui Panegyricos nil aliud quam adsentationes esse putant, prorsum ignorare videntur, quo consilio, cui rei, genus hoc scripti sit a prudentissimis viris repertum, nempe, ut objecta virtutis imagine improbi Principes emendarentur, probi proficerent, rudes instituerentur, admonerentur errantes, exstimularentur oscitantes, denique ipsi apud sese pudescerent deplorati. An vero credendum est Calisthenem tantum Philosophum, cum Alexandri laudes di-

Tom. IV.

Mm 2

ceret,

ceret, an Lyfiam atque Ifocratem, an Plinium, & cum his innumerabiles, cum hoc in genere verfarentur, alio fpectaffe, quam ut sub laudandi pretextu cohortarentur ad honefta? An tu cenfes, Regibus fic natis, fic educatis, tetrica illa Stoicorum dogmata, & Cynicos latratus effe proponendos? Scilicet, ut aut cachinnum moveas, aut acrius etiam irrites? Generofus animus quanto commodius ducitur quam trahitur, quantoque melius blandimentis fanatur, quam convitiis. Quod autem efficacius, imo, quod aliud prudentibus eft ufurpatum cohortandi genus, quam ut magna jam ex parte tribuant ea decora, ad que provocant? An non laudata virtus Crescit, & immenfum gloria calcar habet? Quid, quod ipfe Paulus Apoftolus non raro hoc artificio quafi pia quadam utitur adulatione, laudans, ut emendet? Jam vero qui poffis fcelefto Principi tum impunitius, tum acerbius exprobrare crudelitatem, quam fi in eo clementiam pradices: qui rapacitatem, violentiam, libidinem, quam fi benignitatem, moderationem, caftimoniam efferas, Virtutem ut videat, inlabefcatque relicta? Sed Auguftinus (inquiunt) multa fe fatetur eimentum fuiffe in referendis laudibus Imperatoris. Quorfum iftud pertineat, quod ille fcripfit vir obftinatus etiam infenfus mendacio, non eft hujus loci difputare. Certe Plato, certe Stoici mendacium officiofum permittunt fapienti. An non recte puerilem indolem falſis laudibus nonnumquam ad virtutis ftudium inflammamus? Nonne & optimus quifque Medicus in ægrotis adfirmat ſibi placere colorem, atque oris habitum, non quod tales ſint, ſed ut tales efficiat? Adde his quod candidi pectoris eſt, in ſui Principis admiratione vel hallucinari, & in eo laudando modum obliſci, in quo amando nullus debet eſſe modus. Tum autem publicitus intereſt, ut de Principe etiam non optimo, tamen plus quam optime ſentiant ii quibus imperat. His nimirum Panegyricus ſcribitur, non Principi, ſi ſit illaudatus. Neque enim uni præſtatur, de quo dicitur, ſed plurimis apud quos dicitur, quorum auribus permulta tribuas neceſſe eſt, quemadmodum fit in concionibus, cui Panegyricorum genus eſſe ſimilimum, vel ipſa vox admonet, quæ Græciſa conventu promiſcuæ multitudinis dicitur. Unde & Fabius nullo in genere tantum eſſe licentiæ credit, quantum in iis in quibus fas eſt ad demulcendas auditorum aures, omneis Rhetorices fucos, omneis delicias palam oſtentare. Denique poſteris quoque ſcribuntur iſta, ſcribuntur orbi; neque ita magni refert huc ſpectanti, cujus nomine boni Principis exemplar proponatur in publicum, modo id ſcite facias, ut cordatis non ineſcaſſe, ſed monuiſſe videare. Verum qui crimen adulationis impingunt, primum parum animadvertere videntur, ſeſe non tam mihi, quam ipſi Principi convitium facere, deinde non intelligunt in ſe recidere contumeliam, cum ipſi adulatores ſint maximi. An vero juxta Heſiodum, hic quoque κεραμεις κεραμει φρονέει, καὶ τέκτονι τέκτων. Verum nimium eſt intervalli inter iſtorum teterrimum adſentandi genus, & hoc non meum, ſed eruditorum omnium. Illi laudant & turpia, & ſui compendii cauſa ſerviliter blandiuntur auribus ſtultorum: nos amabilem illam virtutis quafi faciem in commune proponimus, idque ejus nomine, quem ea maxime deceat, cujuſque titulo facillime commendari queat multitudini. Quod ſi qui clament, totum hoc ineptum eſſe, laudare quempiam: poſſem iſtis Plinianis reſpondere verbis, ſic illis videri, quia deſierint facere laudanda. Verum ſint iſti quantumlibet ſeveri, nobis liceat ineptire cum Ambroſio, cum Hieronymo, qui multos ſcriptis ad ipſos laudibus ornarunt. Quod viris tam divinis in privatis licuit epiftolis, mihi in tam populari tamque pene theatrico ſcripti genere non licebit? Hæc purgatio apud prudentes judices non inhoneſta videretur, opinor, etiam ſi mihi Phalaris aliquis, aut Sardanapalus, aut Heliogabalus hoc Panegyrico laudatus eſſet. Nunc ne quis forte ſuſpicetur me poſtulare, ut mihi quidquam eorum quæ dixi adverſus adulationis calumniam patrocinetur, Principem utcumque depinximus, juvenem quidem illum, ſed in quo præter

A fortunæ commoda, quibus nulli certe ſecundus eſt, magnæ jam virtutes eluceant, tum in poſterum nulla non virtus exſpectetur. A quo quidem non tam mihi ſperanda ſit ſtudii mei gratia, quod laudari, quam metuenda (quod abominor) indignatio: idque propter ſingularem ipſius modeſtiam, cui nulla non de ſe laus nimia videtur eſſe. Rurſus autem in jus vocabunt alii, quibus illius decora notiora ſunt quam mihi, quod omnia tum minora, tum pauciora veris ſcripſerim. An effecerim, nescio, certe ſedulo conatus ſum, ſic totius orationis conſilium ductumque temperare, ut doctis atque attentis quovis potius ſpectaſſe viderer, quam ad adſentationem. A quo proſecto vitio (te in primis teſte) ſic abhorruī ſemper, ut ne poſſim quidem adulari cuiquam ſi velim, neque velim ſi poſſim. Proinde nihil vereor, ne crimen iſtud in meos hæreat mores, apud eos qui tecum Eraſmum intus & in cute norunt. Ut igitur apud iſtos tu meæ ſimplicitatis vel teſtis vel patronus eſſe optimus potes: ita quantum ad ingenii calumniam attinet, nemo te melius novit, quippe ſub cujus oculis res omnis & coepta eſt & abſoluta, tria quædam præcipua deſuiſſe πράγμα, πάθος, καὶ χρόνος. Quorum primum tantum habet momenti, ut ſine eo, ne quod incipias quidem dicere habeas. Quid enim dicat vel Tullius ipſe, niſi de cauſa edoctus? Alterum tantum adfert momenti, ut, teſte Fabio, vel citra doctrinam diſertiffimos ſolet reddere. Scis autem quam vix extuderis, quam vix mihi imperarim, ut hanc curam ſuſciperem, quam refraganti reclamantique animo, denique quam non meo ſtomacho ſcripſerim. Porro tertium ejusmodi eſt, ut ne doctiſſimus quidem quidquam elimatum queat adferre, niſi multa dies & multa litura coeruit. Jam regni limites attigerat Princeps, priuſquam tibi veniret in mentem. Et frigidum fuerat, tum de reditu gratulari, cum is jam inveteraviſſet, πᾶν γὰρ ἀκαίρον ἐστὶν ἀνελόν. Itaque tumultuanter moles quædam verborum congeſta eſt, quid enim aliud poteram totius ignarus argumenti? Quod autem eſt ſine offibus corpus, id eſt ſine rebus oratio: quaſdam vero res accipit Orator, non excogitat. Neque mihi pro temporis anguſtia deſuit percontandi ſtudium, ſed alii convivorum apparatus atque id genus nugæ reſpondebant, partim incompetiora quam ut auderem litteris committere. Quod ſi in hac parte tam non deſuiſſent gloriæ Principis quam ſuis commodis non deſunt quidam, equidem pervidebam rem probe poſſe ſplendescere, verum eſſe totam orationis telam de integro retexendam. Et jam minus etiam adjuvabar animo, quod ſpe quoque parandæ inſtructionis eſſem deſtitutus. Quod igitur ſolum & licuit & libuit, relicto tenore priſtino, multis locis multa velut intertexui, idque ex tempore, ne a reliquo corpore velut perperam aſſuta diſcreparent. Hoc pacto certe longiorem feci Panegyricum, an meliorem fecerim nescio. Porro neceſſum erat aliquoties ad locos communes divertere, & duriores interdum παρεκβάσεις adhibere, quæ tamen ipſæ quocumque modo erant ad profectionis argumentum detorquendæ. Quanto videlicet me felicior Plinius Cæcilius, non ſolum diſertior, non modo quod ei talis contigerit Imperator, iſque jam canus, jam omnibus civilis ac bellicæ rei muneribus perfunctus, ſed multo maxime, quod quæ laudabat pleraque viderat. Optime narramus quæ nobis notiſſima ſunt. Nihil autem notius, quam quod oculi tradiderunt animo. Quas quidem ob reſauſus eſt leſtorem ille in epiftola quadam oſcitantem ad preſſius annotandas figuras, tranſitus & ordinem expergefacere. Mihi magis rogandi ſunt ii quibus lyncei ſunt oculi, ut ad multa conniveant. Video & ipſe quædam adhuc hiantia, quædam adſcita, quædam perturbatiora, nonnulla verbis luxuriantia, nihil autem ſatis excuſſum atque expolitum. Et tamen qui ſunt æquiores, non tam mihi imputabunt, quam iis incommodis quæ modo retuli. Atque hæc quidem verbosius ad te, doctiſſime Paludane. Cui enim potius quam tibi, cum nullius magis partes eſſe videantur quam tuæ, adverſus omnes calumnias noſtri patrocinium ſuſcipere, non ſolum quod abundantia quadam amoris erga me

me tui, meis rebus perinde ut tuis soleas commoveri: verum etiam quod bona pars ad te pertinere videatur, vel criminis, si merear reprehendi, vel etiam laudis, si qua laus hinc mihi debeat. Tu siquidem mortalium unus ut hoc laboris capefferem reluctanter detrectantemque perpulisti, idem ut pergerem assiduos stimulos subdidisti: tu ut Illustrissimo Principi exhiberem, & auctor & adjutor fuisti. Idem ut ederem denique, non conquievisti, donec persuaseris. Quin in ipso operis progressu cum alia quædam,

tum illud in primis suggessisti, id quod ego libenter arripui, ut honorifica mentione ornatissimi patris Francisci Bussidiani Archiepiscopi Bizontini, viri numquam satis laudati memoriam, qua possem ab oblivione situque assererem. Adjeci carmen ejusdem texturæ, id est, extemporale, id quod, vel tacente me, ipse facile perspicies. Vale, litterarum decus, nosque (quod & potes & debes, unus omnium maxime) fortiter defende. Antverpiæ ex Officina Chalcographica.

I L L U S T R I S S I M O P R I N C I P I
P H I L I P P O,
FELICITER IN PATRIAM REDEUNTI
GRATULATORIUM CARMEN
DESIDERII ERASMI ROTERODAMI,
SUB PERSONA PATRIÆ.

Semper memoranda dies plaudenda-
que semper,
Quam niveo faciles ducunt mihi velle-
re Parcæ,
Ecquis Erythræis tam candidus unio
conchis
Innitit, ut merita queat hujus mune-
ra lucis

Insignire nota? quæ te, optatissime Princeps,
Jam lassis desiderii votisque tuorum,
Restituit: nunc, nunc videor mihi reddita demum,
Te, mea spes, decus, ac votorum summa, recepto,
Scilicet una parum est, tam festæ gemma diei,
Quæ semel antea cæ novat omnia commoda vitæ,
Quæ tot læta simul cumulo mihi congerit uno.
Lingua deest animo, neque enim in sua gaudia pectus
Sufficit, ad justos defunt sua brachia plausus.
Sospes ab Hispano rediit meus orbe Philippus,
Sospes, cumque meo redierunt cuncta Philippo.
Ecce canunt reducem populusque patresque Philippum,
Clamat io reducem læta undique turba Philippum,
Responant reducem vocalia tecta Philippum,
Nec fallax ista est iteratæ vocis imago.
Saxa etiam reducem sentiscunt muta Philippum,
Et recinunt reducem minime jam muta Philippum,
Cum procul hinc aberas, squalebant omnia luctu,
Mox ut salvus ades, renitescunt omnia cultu.
Sic ubi tristis hiems aquilonibus asperat auras,
Nuda senescit humus, moerent sine floribus horti,
Torpescent amnes, languet sine frondibus arbor,
Stat sine fruge seges, marcent sine gramine campi.
Rursus ubi zephyris tepidum spirantibus, anni
Læta juvenia redit, gemmantur floribus horti,
Effugiunt amnes, revirescit frondibus arbor,
Frugulent segetes, hilarescunt gramine campi.
Sic simul auricomus se condidit æquore Titan,
Mox perit hæc nitidi facies pulcherrima mundi,
Pigra quies subit, & nigrantibus horrida pennis
Nox operit, mortique simillimus omnia torpor.
Rursus ubi purpureis aurora revecta quadrigis,
Rorantes tenero detexit lumine terras,
Cuique repente sua species redit, atque renasci
Cuncta putes, blandoque magis juvenescere vultu.
Tu ver dulce meum, tu lumen amabile, solus
Cuncta rapis fugiens, ac redditus omnia reddis.
Quam misere absentem lugebant cuncta Philippum,
Quam mihi sollicitis trepidabant viscera curis,
Dum tibi nunc iterum peragratur Gallia triplex,
Nunc magni lustras Soceri latissima regna,
Nunc tumidum visis Rodanum, gelidisque propinqua
Arva jugis, dulci placide regnata Sorori.
Nunc rapidum superans Rhenum, petis ampla parentis
Imperia, & varias gentesque urbesque pererras,

C Illarum studio, ac pro rerum pondere velox,
Ad mea vota tamen lentissimus. Ut mihi segnes
Torpidius solito visi prorepere menses.
Ut geminæ noctes, ut tardius ire videri
Invitis sol festus equis. Quin sæpe fatiscens,
Impatiensque moræ pietas, hæc eminus in te
Latrabat, calidis convivia mixta querelis.
O nimium secure mei, jam tertia bruma
Appetit, & cessas etiam lentusque lubensque,
Atque oculos sine fine tuos peregrina morantur,
Nec sentis, quod sola malisque metuque fatigor.
Num tibi nuper inest adamas in pectore natus?
D Nuncubi somniferæ gustasti flumina Lethes?
Qui dulcis patriæ, terræque altricis alumnus
Non meminisse potes? tam longo ferreus ævo
Non meminisse potes? Sic te regna extera tangunt?
Esto bis affinis se tollat in æthera Betis,
Et geminis tumeat titulis. Germania jure,
Haud ego diffiteor, magno genitore superbit.
Nec domina temere Sabaudia læta Sorore est,
Francia jam tritavos, cognataque stemmata centum
Ostentare potest. Uno hoc ego nomine primas
Assero, nec cedo socero, neque cedo sorori,
Nec centum cedo vinclis, neque cedo parenti,
Numinibus tantum, Superisque secunda beatis,
Hoc, inquam, titulo, quod te mihi protinus uni
E Elapsum arcanis uteri Lucina latebris
Tradidit in gremium, quod dulcia murmura primæ
Auribus una meis hausi lætissima vocis,
Reptastique sinu generosus pufio nostro.
Qualibus ô mihi tum saliebant pectora votis.
Qualibus ô mihi nunc saliant præcordia votis.
Tunc ego plaudebam natum festiva Philippum,
Nunc ego plaudo magis reducem festiva Philippum.
Illo quanta die præfensi gaudia mente,
Hoc majora die persentio gaudia mente.
Vicisti mea vota, bonis gratissime divis,
Optatis mihi major ades, nunc thure Sabæo
Templa vaporentur, nunc omnis luceat ara.
Victima nunc dextro properet votiva tonanti.
F Is mihi te quondam dederat, mihi reddidit idem,
Et dederat magnum, at majorem reddidit idem,
Perge, precor, Lachesis, simili de vellere totam
Principis, in longumque velis deducere vitam,
Nec pullis umquam vitæ bona stamina filis.
Tuque pater qui digna soles immittere dignis,
Eque pithis misces mortalia fata duobus,
Huic nihil, aut certe minimum de tristibus addas,
Sed mihi perpetuo sit, ut est, lætissimus ille:
Contra ego perpetuo sim, ut sum, lætabilis illi,
Mutuaque hæc nobis ac tam pia gaudia, numquam
Humanis infesta bonis turbaverit Ate.

AMPLISSIMO PATRI AC DOMINO
D. NICOLAORUTERIO,
EPISCOPO ATREBATENSI
DESIDERIUS ERASMUS ROTERODAMUS

S. D.

ULTIS adeo nominibus mihi visum est convenire, ornatissime Præsul, ut Panegyricus quem Principi Philippo ex Hispaniis reduci nuper exhibui, tui potissimum nominis auspiciis in manus hominum exiret: primum quod unus omnium apud nos rei litterariæ candidissime faveas, prorsusque erga doctos omnes Mecænatem quemdam, vel parentem potius agere soleas: deinde si quid ad illustrandam Principis gloriam labor hic meus adferet momenti, nemo te dignitatis illius studiosior: siue magis ad cohortandum valebit, istud vero tibi semper unicum, & a Philippo ad Philippum, proavo pronepotem, perpetuum studium fuit salutaribus ac liberis consiliis, Ducum animos ad honesta vocare. Postremo ut per eundem bonis ingeniis commendaretur nostra gratulatio, per quem antea Principi placuisset. Placuisse autem, cum oculis, vultu, atque ipsa (quod ajunt) fronte, tum amplissimo munere, veluti judicii sui pignore testatus est, nihil non offerens, si voluissim in aulicam immigrare familiam. Nam plures alioqui causæ suadebant, ut eam pro viribus abderem premeremque, quod hinc ingenioli mei modulus succurreret, hinc obversabatur animo, quam arduum esset maximorum Principum majestatem oratione sustinere, quantum autem flagitii, eam culpa deterere ingenii, quemadmodum ait Horatius. Neque enim cujusvis penicillo Numinum effigies digne repræsentantur. Adde jam quod & alias impar, ipso etiam tempore, sicuti scis, excludebar. Etenim cum mihi sero venisset in mentem, tum de re nihil tenerem, nisi quantum homini rerum hujusmodi minime curioso, semperque libris

immussanti, publicus rumor suggestisset, tumultuaria primum opera, verborum quasi sylvam quamdam repente corruere: ac veluti primo, sicut ajunt, coelo, futuri Panegyrici rude simulacrum deformavi. Dehinc ubi de re multum vestigata, non multo factus essem instructior, negligentibus aliis, aliis etiam studio celantibus, & editio jam passim efflagitaretur a studiosis, neque liberet totam operis telam retexere, compluribus locis interfulsi quædam. Unde vereor, ne peritiorum unguis, orationis inæqualitatem & hiantes alicubi commissuras sint deprehensuri. Porro cum oculi sint unici bene narrandi magistri, mihi ne audire quidem contigit, nisi perpauca quædam, eaque incomperta, ut hic totus locus fuerit quasi summis pedibus transiliendus. Nam de Principe & parum confessi scripsisse, sacrilegii genus est. Accedebat huc, quod mea simplicitas, ut ingenue dicam, a toto hoc scripti genere non nihil abhorreret, in quod unum, vel maxime videatur hæere Socraticum illud: τὴν ῥητορικὴν τρίτον εἶναι τῆς καλῆς μόριον: Quamquam ista non tam æneis quam παραινέσις est. Nec alia prorsus æque efficax emendandis Principis ratio, quam si sub laudandi specie boni Principis exemplar offeras, modo sic virtutes tribuas, sic vitia detrahas, ut ad illas adhortari, ab his deterere videare. Neque enim Medici quemlibet eadem, sed aptissima quemque curant via. Hac, videlicet, formula tueri me poteram, nisi in eum Principem incidissem, in quo laudando ne necesse quidem fuit quidquam affingere, hac una in re fortunatus: fortunatiores tamen futuri, qui hunc ipsum jam senem describent, cujus consilia, ut nobis divina benignitas magis magisque prospera velit esse, precor. Bene vale.

CLARISSIMO VIRO
D. JOANNI SYLVAGIO,
REGIS CATHOLICI CAROLI, CANCELLARIO SUMMO,
DESIDERIUS ERASMUS ROTERODAMUS,
INTER EJUSDEM REGIS CONSILIARIOS MINIMUS

S. D.

UBINDE me flagellat litigatricibus epistolis Petrus Barbirius Sacellanus tuus, meus Pylades, quod posteaquam itineris Hispanici comes esse recusavi, non saltem crebris litteris Celsitudinem tuam intervissam. Ego vero, si mihi persuasum habeam prudentiam tuam, vel desiderare litterarum officium, vel hujusmodi vulgaribus officiis æstimare clientis in te animum, nolim mihi hac in causa ullam, quantumvis justam, excusationem esse præsidio: licet illud verissime queam dicere, me hætenus non levius districtum fuisse studiorum laboribus, quam tu tanti Principis, & non unius regni negotiis distringaris: etiam si non negem te sarcina splendidiore premi, graviore non arbitror, ut interim culicem cum elephanto componam. Nunc vero cum non ignorem, peccus istud tuum, Heroicum quidem prorsus, & homine majus, sed tamen unum, tantis negotiorum molibus undique pulsari, non alia ratione mihi videor in te officiosior esse posse, quam si salutationis officio superseam. Quin modis omnibus mihi videar injurius tum in Regem Catholicum, cui velut Atlanti, tu Herculis vice, aut, si mavis, velut Herculi Thescum præstas, tum in universam potentissimi Principis ditionem, cujus juvandis rebus Su-

perum benignitate donatus videris, si te frequenter meis litteris interpellem, præsertim nihil aliud quam animum in te meum testaturis, quem ego sane, si facultas animi studio respondeat, solidioribus argumentis testari cupiam, & opitulatore Christo, testaturus sum aliquando, si modo in paucos annos vitam & incolumitatem Superi propitii largiantur. Nunc in hoc pistrino, in quod memet conjeci, molendum est menses aliquot, & mortarium quod ipse intrivi, mihi exedundum est: nec tamen aliud interim ago, quam agit tua Celsitudo, pari quidem studio, licet impari successu, nec pari splendore. Tu, velut in celeberrimo totius orbis theatro, summo cum omnium applausu versans, Principis ejus negotia moderaris, a cujus genio rerum humanarum summa potissimum pendere videtur, & ita moderaris, ut cum illo pulcherrimum quoddam certamen suscepisse videaris, utrum unus ille sincerius regnistam multis summum gerat imperium, an tu unus uni magistratum amplissimum. Ego inclusus & inter libros mussans, pro mea virili honestissimorum studiorum negotium ago, nihil secius interim & Principis agens negotium, cui scio nihil esse magis in votis, quam ut ipsius auspiciis, Christiana pietas, ac eruditio digna Christianis, magis ac magis apud nos efflorescat, & latissime propagetur. Atqui ditio fortassis potest armis propagari, vera religio aliis copiis, aliis-

aliisque præfidiis propaganda est. Hac in parte, quam ego vel primariam esse puto, si non dicam Ducem, sed certe gregarium quempiam militem præsto, non me poenitet decertasse. Tantum oro, ut communibus nostris conatibus Christus Opt. Max. adspiret. Adspirabit autem, si nos sinceris animis illius, non nostrum agemus negotium. Atque ita nostrum maxime sumus acturi, si illius negotium egerimus. Nos & adversa valetudine, & sicophantarum insultibus pulsati, magis animo quam corpore vivimus. Cæterum & mihi gratulor, & Christo Sospitatori gratias ago, quod ex amicorum litteris cognosco Celsitudinem tuam, inter immensas istas curarum ac discriminum undas, quibus alioqui ferendis vix adamantinum pectus suffecerit, perpetuo prospera valetudine usum fuisse, siue vires istas præter ætatis rationem tibi quædam naturæ felicitas suppeditat, siue insignis in optimum Principem ac patriam

pietas suggerit, siue Numinis humano generi consulentis benignitas, Principis causa tibi, per te nobis omnibus largitur. Adeo quoties vegetam istam & tot parem negotiis senectutem contempler, Massinissam quempiam aut Catonem mihi videre videor, nisi quod ut illos æquas patientia, ita prudentia animique moderatione superas. Cujusmodi si nobis aliquam multi contingerent, spes esset brevi futurum, ut orbis Christianus, & honestissimis disciplinis, & moribus integerrimis, & pace jucundissima floureret. Audio Ferdinandum Illustrissimum feliciter ad nos appulisse, ei libellum de Principe instituendo instauravi: quandoquidem eum Carolo jam dudum supervacaneum reddidit tum ipsius indoles, ultro ad omnia summo Rege digna, prævolans, tum tua non minus fida quam cordata consilia. Bene vale. Basileæ An. M. D. XVIII. Id. Julius.

ILLUSTRISSIMO PRINCIPI
CAROLO,
INVICTISSIMI MAXIMILIANI NEPOTI,
DESIDERIUS ERASMUS ROTTERODAMUS
S. D.

UM per se res eximia quædam est sapientia, Carole, Principum amplissime, tum vero nullum sapientiæ genus excellentius existimat Aristoteles, quam quæ doceat salutarem agere Principem, ut optimo jure Xenophoni in libro, quem inscripsit Oeconomicon, arbitretur esse quiddam homine majus, planeque divinum, imperare liberis ac volentibus. Hæc, nimirum, est illa Principibus expetenda sapientia, quam unam cæteris rebus contemptis, optavit cordatissimus adolescens Solomon, quamque jugiter Regio throno voluit adstere. Hæc est illa castissima simul & pulcherrima Sunamitis, cujus unius complexibus unice delectatus est David, sapientissimi filii sapientissimus pater. Hæc est quæ loquitur in Proverbiis: per me Principes imperant, & potentes decernunt justitiam. Hanc quoties in consilium adhibent Reges, exclusis pessimis illis consultoribus, ambitione, ira, cupiditate & adulatione, jam rebus omnibus florens Respublica, Principis sui sapientiæ, felicitatem suam acceptam ferens merito sibi gratulatur: Venerunt, inquiens, mihi omnia bona pariter cum illa. Proinde Plato non alia in re diligentior est, quam in instituendis Reipublicæ suæ custodibus, quos non opibus, non gemmis, non cultu, non imaginibus, non satellitio, sed sola sapientia cæteros vult antecellere: negans umquam beatas fore Respublicas, nisi aut Philosophi gubernaculis admoveantur, aut ii quibus forte contigit administratio, Philosophiam amplectantur: Philosophiam, inquam, non istam, quæ de principiis, de prima materia, de motu aut infinito disputat, sed quæ falsis vulgi opinionibus, ac vitiosis affectibus animum liberans, ad æterni Numinis exemplar recte gubernandi rationem commonstrat. Tale quiddam sensit, opinor, & Homerus, cum Mercurius Ulysses adversus Circes veneficia, molyherba præmunit. Nec sine causa Plutarchus, neminem existimat de Republica melius mereri, quam qui Principis animum, omnibus consulturum, optimis ac Principe dignis rationibus imbuerit: e diverso neminem æque gravem perniciem adferre rebus mortalium, atque eum, qui Principis pectus pravis opinionibus aut cupiditatibus corruperit, haud secus quam si quis fontem publicum, unde hauriant universi, letalibus venenis infecerit. Idem haud abs re taxat celebratissimum illud Alexandri Magni dictum: qui cum a colloquio, quod habuerat cum Diogene Cynico, digressus admiraretur animum illum Philosophicum, excelsum, infatigabilem, invictum, & omnibus humanis rebus superiorem. Ni Alexander, inquit, essem, Diogenes esse cupiam: imo quo pluribus rerum procellis obnoxia est ingens ditio, hoc magis illi fuerat optandus Diogenes animus, qui tantis rerum molibus par esse posset. Sed quam Alexandrum felicitate superas, Carole, Princeps inclyte, tam speramus futurum, ut anteeas & sapientia. Nam ille quidem ingens imperium occuparat, nec citra sanguinem, nec admodum duraturum. Tu pulcherrimo natus imperio, majori destinatus, ut quam illi sudandum erat ut invaderet, tam tibi forte laborandum erit, ut aliquam ditionis partem ultro cedas potius quam occupes. Superis debes quod incruentum, & nullius malo emptum contigit imperium, jam tuæ sapientiæ partes erunt, incruentum item ac tranquillum tueri. Est ea naturæ tuæ bonitas, ea mentis integritas, ea vis ingenii, ea sub incorruptissimis præceptoribus fuit institutio: denique tot undique te majorum tuorum circumstant exempla, ut omnibus certissima spes sit, Carolum aliquando præstaturum, quod a patre tuo Philippo dudum expectabat orbis: neque fefellerit expectationem publicam, ni mors illum ante diem terris eripuisset. Itaque cum non ignorarem, tuæ Celsitudini nihil opus esse cujusquam monitis, nedum meis, tamen visum est optimi Principis simulacrum in commune proponere, sed tuo sub nomine, ut qui magnis imperiis educantur, per terationem accipiant administrandi, abs te exemplum: quo simul & tuis auspiciis hæc utilitas ad omnes permaneret, & nos jam tui, his ceu primitiis, animi in te nostri studium utcumque testificaremur. Isocratis de regno administrando præcepta, Latinitate donavimus: ad cujus æmulationem adjecimus nostra, velut aphorismis absoluta, quo minus esset tædii legentibus, sed tamen ab illius decretis haud parum dissidentia. Si quidem ille Sophista Regulum, nescio quem, seu Tyrannum potius instituit, Ethnicus Ethnicum, ego Theologus inclytum & integerrimum Principem, ad hæc, Christianus Christianum. Quæ si mihi scriberentur ad provecutionis ætatis Principem, poteram fortasse nonnullis in suspensionem venire, vel adulationis vel procacitatis. Nunc cum hic libellus dicatus sit ei, qui tametsi summam de se spem præbeat: tamen ut admodum adolescens, & nuper inauguratus imperio, ne potuerit quidem admodum multa gerere, quæ solent in aliis Principibus, aut laudari aut reprehendi, liber nimirum utraque suspicione, non possum aliud quæsisse videri, quam publicam utilitatem, quam ut Regibus, ita & Regum amicis ac famulis oportet unicum esse scopum. Inter innumera decora, quæ tibi Deo præside tua parabit virtus, erit & hæc nonnulla pars laudum tuarum, talem fuisse Carolum, ut non veritus sit aliquis illi citra ullam adulationem, integri verique Christiani Principis simulacrum ostendere, quod vel libenter agnosceret optimus Princeps, vel sapienter imitaretur adolescens, semper se ipso melior evadere cupiens. Bene vale.

INSTITUTIO PRINCIPIS CHRISTIANI,

P E R

DESIDERIUM ERASMUM ROTERODAMUM,
APHORISMIS DIGESTA, QUO MINUS ONEROSA SIT LECTIO.

INDEX CAPITULI.

Cap. I. De Nativitate & educatione Principis Christiani.

II. De adulatione vitanda Principi.

III. Artes Pacis.

IV. De vectigalibus & exactionibus.

V. De beneficentia Principis.

VI. De legibus condendis aut emendandis.

VII. De Magistratibus & Officiis.

VIII. De fœderibus.

IX. De Principum affinitatibus.

X. De Principum occupationibus in pace.

XI. De bello suscipiendo.

596

601

603

604

605

607

CAPUT I.

Nativitas
et
educatio
Principis.

BI RECEPTUM est suffragiis
adscisci Principem, illic non per-
inde spectandæ sunt majorum ima-
gines, sive species corporis, aut
proceritas (quod a Barbaris non-
nullis olim ineptissime factitatum
legimus) atque indoles animi man-
sueti placidaque: sedatum, ac mi-
nime præceps ingenium, nec ita concitatum, ut peri-
culum sit, ne accedente fortunæ licentia, erumpat in
Tyrannidem, & admonentem aut consulentem non fe-
rat: nec rursus ita lentum, ut cujuslibet arbitrio quovis
duci sese patiatur. Spectandus & rerum usus, & ætas
nec ita gravis, ut jam obnoxia sit delirationi: nec ita vi-
rens, ut affectibus abripiatur. Fortassis & valetudinis
habenda nonnulla ratio, ne subinde novus Princeps sit
adhibendus, idque non citra Reipublicæ dispendium.

Valetu-
do Prin-
cipis.

Quibus
rebus
affi-
man-
dus
Prin-
ceps.

In navigatione non ei committitur clavus, qui na-
talibus aut opibus aut forma cæteris antecellit, sed qui
peritia gubernandi, qui vigilantia, qui fide superat: Ita
regnum ei potissimum est committendum, qui Regiis
dotibus anteit reliquos: nempe, sapientia, justitia, animi
moderatione, providentia, studio commodi publici.

Imagines, aurum, gemmæ, nihilo plus habent mo-
menti ad civitatis administrationem, quam eadem nau-
clero conductura sint ad navim gubernandam.

Utilita-
tis pu-
blica ra-
tio.

Quod unum oportet spectare Principem in admini-
strando, id unum oportet spectare populum in Prin-
cipe deligendo, nimirum, publicam commoditatem, pro-
cul ablegatis privatis affectibus.

Educa-
tio Prin-
cipis.

Quo minus integrum est mutare quem delegeris, hoc
circumspectius est deligendus, ne diutissime nos cru-
ciet unius horæ temeritas. Cæterum ubi nasci-
tur Princeps, non eligitur: quod & olim apud Barba-
ras aliquot nationes fieri solitum, testatur Aristoteles,
& nostris temporibus ubique fere receptum est: ibi
præcipua boni Principis spes a recta pendet institutio-
ne, quam hoc diligentius etiam adhiberi conveniet,
ut quod suffragiorum juri detractum est, id educandi
studio pensetur. Proinde statim, & ab ipsis (ut ajunt)
incunabulis vacuum adhuc & rude futuri Principis pe-
ctus salutaribus opinionibus erit occupandum. Ac pro-
tinus in puerilis animi novale jacienda honesti semina,
quæ paullatim ætate & usu rerum suppullulent ac ma-
turecant, & semel infixæ in omnem usque vitam inhæ-
reant. Nihil enim ita penitus insidit & inhærescit, ut
quod primis illis inferitur annis: in quibus quid imbi-
bamus, cum in omnibus permultum refert, tum vero
in Principe plurimum. Ubi potestas non est de-
ligendi Principem, ibi pari diligentia deligendus erit
is, qui futurum instituat Principem. Ut nasci-
tur probæ indolis Princeps, id votis optandum a Supe-
ris: porro ne bene natus degeneret, aut ut parum bene
natus, educatione reddatur melior, id partim in nobis
situm est. Mos erat olim de Republica bene me-
ritis statuas, arcus ac titulos honoris gratia ponere. At
nulli magis hoc honore digni sunt quam ii qui in recte
instituendo Principe, fidelem ac strenuam navarint
operam; nec privatum emolumentum, sed patriæ spe-

Quibus
statim
imbuen-
dus
Prin-
ceps.

Deli-
gendus
Princi-
pis insti-
tutor.

starint utilitatem. Omnia debet patria bono Prin-
cipi. At hunc ipsum debet ei qui rectis rationibus talem
effecerit. Non aliud æque idoneum formandi
corrigendive Principis tempus, quam cum ipse non-
dum sese Principem esse intelligit. Hoc igitur erit di-
ligenter occupandum, non solum hæcenus, ut interim
cohibeatur a turpibus, sed etiam ut certis quibusdam
virtutum decretis imbuatur. Si tanta sollicitudine
parentes non omnino stulti, puerum educant, unius
agelli successionem destinatum: quo tandem studio cura-
que educari par est eum, qui non unis ædibus, sed tot
populis, tot civitatibus, imo qui orbi instituitur, aut
magno omnium commodo futurus vir bonus, aut ma-
gno omnium exitio futurus vir malus? Magnifi-
cum ac præclarum, bene gerere imperium. At non mi-
nus egregium, efficere, ne succedat deterior: imo hoc
vel præcipuum boni Principis munus est, dare operam,
ne possit esse malus Princeps. Sic imperato, quasi
certes in hoc, ne quis tui similis queat succedere: at sic
interim liberos futuro parans imperio, tamquam id agas,
ut tibi succedat te melior. Nulla pulchrior egregii
Principis commendatio, quam si talem relinquit Rei-
publicæ, ad cujus collationem ipse parum bonus videat-
ur: nec poterat illius gloria verius illustrari, quam sic
obscurata. Fœdissima commendatio est, quoties
deterior succedens, facit, ut superior dum viveret into-
lerabilis, jam ut probus ac salutaris desideretur.

Bonus ac sapiens Princeps, ita curet educandos liberos,
ut illud semper meminerit, se patriæ genitos, patriæ
educare, non suis affectibus. Privatum parentis affe-
ctum semper publica vincat utilitas. Quantumvis
multas erigat statuas, quantumvis operosas tollat sub-
structiones, non aliud pulchrius virtutum suarum mo-
numentum potest relinquere Princeps, quam filium
haudquaquam degenerem, qui patrem optimum, opti-
mis factis repræsentet. Non moritur, qui vivam sui re-
liquit imaginem. Deligat igitur ad hoc muneris,
ex universo suorum numero, aut etiam adsciscat unde-
cumque viros integros, incorruptos, graves, longo re-
rum usu, non modo præceptiunculis doctos, quibus &
ætas conciliet reverentiam, & vitæ sinceritas auctori-
tatem, & morum comitas ac jucunditas amorem ac be-
nevolentiam: ne vel instituentium acerbitate offensus
tenellus animus, prius incipiat virtutem odisse quam
nosse: vel rursus immodica indulgentia formantis cor-
ruptus, quo non oportet, degeneret. Cum in omni
institutione, tum vero potissimum in Principis ea mo-
deratio est adhibenda, ut præceptoris severitas, ætatis
premat lasciviam, & nihilominus adjuncta morum co-
mitas, leniat conditque cohibentis acrimoniam.

Ejusmodi debet esse futuri Principis institutor, ut
(quemadmodum eleganter a Seneca dictum est) & ob-
jurgare norit citra contumeliam, & laudare citra adu-
lationem: quem ille simul & revereatur ob vitæ severi-
tatem, & amet ob morum jucunditatem.

Principum nonnulli magna cura dispiciunt, quibus
equum insignem, aut avem, aut canem curandum tra-
dant: nihil autem referre putant, cui filium formandum
committant, quem sæpenumero talibus credunt præce-

Tom. IV. Na ptori-

Statim
for-
mandus
Prin-
ceps.

Quomo-
do edu-
candi
Prin-
cipum fi-
lii.

Patria
educan-
di, qui
patriæ
nati
sunt.

Qualis
deligen-
dus in-
stitutor.

Quænu-
trices
Et qui
colluso-
res ad-
hiben-
di.

Corru-
pta edu-
catio
Princi-
pis.

Maxi-
me dis-
cenda
regnandi
ars.

Prin-
ceps a-
dole-
scens.

Officia
prima
forma-
toris Re-
gii.

ptoribus, qualibus nemo plebejus paulo cordatior, suos A
liberos velit concredere. At quid retulerat filium ge-
nuisse imperio, nisi eundem cures educandum impe-
rio? Ne nutricibus quidem quibuscumque est com-
mittendus imperio natus, sed integris & ad id ipsum
præmonitis & edoctis: nec collutoribus quibusvis ad-
miscendus, sed bonæ verecundæque indolis pueris, ac
liberaliter sancteque habitis & institutis. Lascivorum
juvenum, ebriosorum, turpiloquorum, in primis au-
tem adulatorum turba procul ab hujus auribus atque
oculis erit arcenda, dum nondum præceptis confirma-
tus animus.

Cum pleraque mortalium ingenia vergant in malum, B
ad hæc porro nullum tam feliciter natum ingenium,
quod perversa educatione non corrumpatur: quid nisi
magnum malum exspectes ab eo Principe, qui quo-
cumque natus ingenio (neque enim imagines, ut re-
gnum, ita mentem quoque præstant) statim ab ipsis in-
cunabulis, stultissimis inficitur opinionibus, enutritur
inter stultas mulierculas, adolescit inter lascivas puel-
las, inter collutores perditos, inter abjectissimos assen-
tatores, inter scurras & mimos, inter combibones & ale-
atores, ac voluptatum architectos juxta stultos ac ne-
quam: inter quos nihil audit, nihil discit, nihil imbibit,
nisi voluptates, delicias, fastum, arrogantiam, avari-
tiam, iracundiam, tyrannidem: atque ab hac schola
mox adhibetur ad regni gubernacula. Cum cæte-
rarum artium optima quæque sit difficillima, nulla au-
tem neque pulchrior ars, neque difficilior, quam bene
regnandi: cur ad hanc unam nullam desideramus insti-
tutionem, sed satis esse ducimus natos esse.

Quæso quid exerceant adulti nisi Tyrannidem, qui
pueri nihil etiam luserunt nisi Tyrannidem? Ut

omnes boni sint, vix etiam optari potest: at non difficile
est ex tot hominum millibus unum atque alterum deli-
gere, qui probitate sapientiaque, præcellat, per quos
compendio plurimi reddantur boni. Princeps adole-
scens diu suspectam habeat suam ipsius ætatem, par-
tim ob rerum imperitiam, partim ob immoderatos ani-
mi impetus: caveatque ne quid magnæ rei tentet, nisi
prudens virorum consilio, præcipue seniorum, in-
ter quos assidue versari debet, ut juventutis impoten-
tia, majorum reverentia temperetur.

Quisquis instituendi Principis suscepit provinciam,
illud etiam atque etiam secum cogitet, sese rem haud-
quaquam vulgarem agere, sed omnium ut longe maxi-
mam, ita longe periculosissimam. Et in primis animum
adferat eo munere dignum: neque spectet quantum Sa-
cerdotiorum illinc possit auferre, sed qua ratione possit
patriæ, suas spes ipsius credenti fidei, salutarem Prin-
cipem reddere. Cogita moderator, quantum tuæ
debeas patriæ, quæ tibi felicitatis suæ summam concre-
didit. In te situm est, utrum illi malis salutare quoddam
parare numen, an fatalem pestem ac luem immittere.

Primum igitur sagaciter animadvertat is, cui suum
puerum in gremium dedit Respublica, quorsum jam
tum vergat. Quandoquidem potest hoc quoque in ea
ætate notis quibusdam deprehendi, num propensior sit
ad iracundiam aut arrogantiam, num ad ambitionem
aut famæ sitim, num ad libidinem aut aleam, aut pecu-
niæ studium, num ad vindictam aut bellum, num ad
impotentiam aut Tyrannidem. Deinde qua senserit il-
lum proclivem ad vitium, ea primum muniat animum
illius salubribus decretis ac præceptis accommodis, co-
neturque sequax adhuc ingenium, in diversum habi-
tum trahere. Rursum qua deprehenderit naturam ad
honestam proclivem, aut certe ad ejusmodi vitia, quæ
facile detorquentur ad virtutem, quod genus sunt for-
tassis ambitio & profusio, hac magis instet, & naturæ
commoditatem cultu adjuvet. Neque satis est, hu-
jusmodi decreta tradere, quæ vel a turpibus avocent,
vel invitent ad honesta, infingenda sunt, infulcienda
sunt, inculcanda sunt, & alia atque alia forma renovan-
da memoriæ, nunc sententia, nunc fabella, nunc simili,
nunc exemplo, nunc apophthegmate, nunc prover-
bio, infulcenda annulis, appingenda tabulis, adscri-
benda stemmatis, & si quid aliud est, quo ætas ea dele-

ctatur, ut undique sint obvia, etiam aliud agenti.

Vehementer inflammant generosos animos exempla
celebrium virorum, sed multo maxime refert, quibus
opinionibus imbuantur. Ab his enim fontibus omnis
vitæ ratio proficiscitur. Quod si rudem puerum erimus
nacti, tum enitendum erit, ut statim quam rectissimas
ac saluberrimas imbibat, & veluti pharmacis quibus-
dam, adversus vulgare opinionum venena præmu-
niatur. Sin obtinget plebejis opinionibus nonnihil infe-
ctus, tum primam oportebit esse curam, ut paulatim
illis liberetur, pro revulsis pestiferis salutares inseren-
dæ. Nam quemadmodum apud Senecam Ariston ait, Pri-
mum a-
mmum
est exi-
mere
præva-
ras opinio-
nes.

Infano frustra præcipi, quomodo loqui debeat, quomo-
do procedere, quomodo se gerere in publico, quomodo
in privato, nisi prius atram bilem expuleris: ita frustra
monéas de ratione gerendi Principatus, ni prius ani-
mum falsissimis quidem illis, sed tamen receptissimis
opinionibus vulgi, liberaris. Nec est quod resiliat
aut diffidat institutor, si forte ferocius aut intracta-
bilis ingenium fuerit nactus. Cum enim nulla sit tam
effera, tam immanis bellua, quæ non mansuescat cura
domitoris & industria: cur existimet ullum hominis in-
genium tam agreste, tamque deploratum, quod dili-
genti non mitelcat institutione?

Rursum non est quod cessandum putet, si feliciter in-
genium contigerit. Etenim quo melior est soli natura,
hoc magis corrumpitur, & inutilibus herbis ac frutici-
bus occupatur, ni vigilet agricola. Itidem ingenium
hominis, quo feliciter, quo generosius & erectius, hoc
pluribus ac tetrioribus obducitur vitiis, ni salubribus
præceptis excolatur.

Ea littora solemus diligentissime communire, quæ
vehementissimam fluctuum vim excipiunt. Sunt autem
innumeræ res, quæ possint Principum animos a recto
dimovere, fortunæ magnitudo, rerum affluentia, luxus
deliciæ: libertas, qua quidquid libet licet: exempla
magnorum, sed stultorum Principum: ipsi rerum hu-
manarum æstus ac procellæ: super omnia vero adula-
tio, fidei ac libertatis fuco personata. Quo diligentius
erit optimis decretis, laudatorum Principum exemplis,
adversus hæc præmuniendus.

Quemadmodum non uno supplicio dignus sit, qui
fontem publicum, unde bibant omnes, veneno inficiat:
ita nocentissimus est, qui Principis animum pravis infe-
cerit opinionibus, quæ mox in tot hominum perniciem
redundent. Si capite plectitur, qui Principis mo-
netam vitari, quanto dignior est eo supplicio, qui Prin-
cipis ingenium corruerit? Mature suum negotium

aggrediatur institutor, ut teneris adhuc sensibus, semi-
na virtutum instillet: dum procul abest ab omnibus vi-
tiis animus, & in quemvis sequax habitum fingentis ob-
temperat digitis. Est sua & sapientiæ infantia, quem-
admodum & pietati. Semper idem, sed alias aliter a-
gendum. Jam tum infantulo, fabellis amoenis, apolo-
gis festivis, lepidis parabolis, insinuet, quæ post gran-
diori sit serio præcepturus.

Ubi libenter audierit puellus Æsopicum apologum
de leone muris beneficio vicissim servato, de columba
formicæ opera incolumi: ubi satis arriserit, tum præcep-
tor adjiciet: eam fabellam ad Principem attinere, ne
quem omnino despiciat, sed infimæ quoque plebis ani-
mos sibi benefactis studeat adjungere, quod nemo sit
adeo imbecillis, quin & per occasionem prodesse queat
amicus, & nocere inimicus, idque potentissimis etiam.

Ubi satis riserit aquilam avium reginam, a scarabæo
vilissimo infecto, pene funditus extinctam, illud addat
ad hujus exemplum, ne potentissimo quidem Principi,
quantumvis humilem hostem aut provocandum, aut
negligendum. Nam sæpenumero ingenio nocere, qui
viribus non possint. Ubi Phaetontis fabulam cum

voluptate didicerit, admoneat hanc esse Principis ima-
ginem, qui dum ætatis calore præceps, sed nulla adju-
tus sapientia, rerum habenas capeffit, suo pariter & or-
bis malo subvertit omnia.

Ubi Cyclopi ab Ulysse exoculati denarrata erit fa-
bula, addat ei Polyphemo simillimum Principem, qui
viribus quidem polleat, careat autem sapientia.

Quis

Quis u-
sus simi-
lium.

Quis non libenter auscultet apum & formicarum pol-
litiam? Hæc ubi illecebra descenderit in animum pue-
rilem, tum eliciat institutor, quod ad Principis perti-
neat eruditionem, velut illud, quod Rex numquam
procul avolat, alis quam pro corporis portione minori-
bus, quod solus aculeo careat: admonens hoc esse boni
Principis, semper intra regni terminos versari, & pecu-
liarem hujus laudem esse clementiam: atque ad eum-
dem modum faciat & in cæteris. Neque enim est hujus
instituti exempla persequi, sed rationem ac viam indi-
care.

Si qua videbuntur acerbiora, ea formator
orationis jucunditate leniat atque edulcet. Laudet
apud alios, sed honestis ac veristitulis: objurget pri-
vatim, sed ita ut severitatem admonitionis aliqua leniat
suavitate, præsertim si jam fuerit adultior.

Christi
decreta
primum
infigen-
da.

Illud ante omnia ac penitus infigendum animo Prin-
cipis, ut de Christo quam optime sentiat, hujus dogma-
ta commode collecta protinus combibat, idque ex ipsis
statim fontibus, unde non solum purius hauriuntur,
verum etiam efficacius. Hoc illi persuadeatur, quod
ille docuit ad neminem magis pertinere, quam ad Prin-
cipem.

Nihil
bonum
præter
unam
virtu-
tem.

Magna pars multitudinis falsis ducitur opinionibus,
nec secus atque hi, qui in specu Platonico victi defi-
dent, inanes rerum umbras pro veris rebus admirantur.
At boni Principis partes sunt, nihil horum mirari, quæ
vulgus hominum magni facit, sed omnia veris malis,
ac veris boni metiri: nihil autem esse vere malum, nisi
quod cum turpitudine conjunctum sit: nihil vere bo-
num, nisi quod cum honestate copulatum.

Vera bo-
na qua?

Statim igitur hoc agat moderator, ut virtutem ceu
rem omnium pulcerrimam ac felicissimam, ac præci-
pue Principe dignam, amet ac suspiciat. Turpitudi-
nem ceu rem foedissimam ac miserrimam exsecratur
horreatque.

Ne consuecat puer ille regno de-
stinatus, suspicere divitias, ut rem eximiam, per fas
ac nefas expetendam: discat istos non esse veros hono-
res, qui vulgo vocentur. Verum honorem decuisse,
quod virtutem & recte facta suapte sponte consequa-
tur, & tanto consequatur illustrius, quanto minus fue-
rit affectatum.

Voluptates istas plebejas, adeo
non esse dignas Principe, & Christiano Principe, ut
vix hominem deceant. Ostendatur aliud esse volupta-
tis genus, quod sincerum ac perpetuum in omnem us-
que vitam homini duret.

Audiat nobilitatem,
imagines, ceras, stemmata, & totam illam caducea-
torum pompam, qua procerum vulgus muliebriter in-
tumescit, nomina esse inania: nisi quidquid est hoc no-
minis, ab honesto fuerit profectum.

Principis dignitatem, amplitudinem, majestatem,
non fortunæ strepitu, sed sapientia, integritate, recte
factis, parandam ac tuendam esse.

Mortem non esse formidandam, nec in aliis deplora-
randam, nisi fuerit turpis. Non enim esse feliciorum,
qui diutius vixerit, sed qui honestius. Recte factis,
non annis metiendam longævitatē. Neque quidquam
ad hominis felicitatem interesse, quam diu vivat, sed
quam bene.

Virtutem ipsam abunde magnum
fui præmium esse. Boni Principis esse munus, vel sua
morte, si fors ita restulerit, populi commodis consu-
lere. Nec perire Principem, qui hujusmodi immoria-
tur negotio. Denique quæcumque vulgus vel ample-
ctitur tamquam jucunda, vel suspicit tamquam splen-
dida, vel sequitur tamquam utilia, sola honesti regu-
la esse metienda. Contra quæcumque vulgus vel hor-
ret ut acerbæ, vel fastidit ut humilia, vel fugit ut da-
mnoſa, non aliter esse fugienda, nisi si fuerint cum
dedecore conjuncta.

Hæc infigantur animo Principis futuri, hæ ceu le-
ges sanctissimæ καὶ ἀνύμωτοι tenello pectusculo inscul-
pantur. Histitulis audiat laudari multos, audiat alios
diversis reprehendi, ut jam tum adsuescat ex optimis
rebus veram sperare laudem, & ex vere turpibus igno-
miniam detestari.

At hic protinus reclamabit ex
aulicis istis nugonibus quispiam, quavis muliere tum
stultior, tum corruptior: Tu Philosophum nobis for-
mas, non Principem. Imo Principem fingo, cum tu

A pro Principe vappam malis tui similem. Ni Philoso-
phus fueris, Princeps esse non potes, Tyrannus potes.
Principe bono nihil est melius, Tyrannus ejusmodi
bellua est, ut non sit aliud sub sole portentum, neque
noxium æque, neque magis invisum omnibus.
Ne putaris temere dictum a Platone, & a laudatissimis
laudatum viris, ita demum beatam fore Rem publi-
cam, si aut philosophentur Principes, aut Philosophi
capeſſant Principatum. Porro Philosophus est, non
qui Dialecticē aut Phyticē calleat: sed qui contem-
ptis falsis rerum simulacris, intracto pectore, vera bo-
na & perspicit & sequitur. Vocabulis diversum est,
cæterum re idem, esse Philosophum & esse Christia-
num.

B Quid stultius quam his artibus metiri Principem, si
belle saltitet, si dextre ludat aleam, si gnaviter potitet,
si fastu turgeat, si regaliter expilet populum, si cætera
faciat, quæ nos pudet referre, cum quosdam haud pu-
deat facere? Quantopere Principum vulgus stu-
det abesse a cultu victuque plebejo, tantopere verus
Princeps debet abesse a sordidis opinionibus ac studiis
vulgi: imo solum hoc sordidum, vile, seque indignum
ducat, cum plebecula sentire, cui numquam optima
placuerunt.

Excel-
lentia
Princi-
pis in
quibus
sita

Cogita, quæſo, quam sit absurdum gemmis, auro,
purpura, satellitio, reliquisque corporis ornamentis,
ceris & imaginibus, planeque bonis non tuis, omneis
tanto intervallo superare, veris animi bonis multis e
media fece plebis inferiorem conspici.

Princeps qui gemmas, aurum, purpuram, ac reli-
quam fortunæ pompam civibus suis ostentat, quæſo,
quid aliud quam suos id suspicere mirarique docet, un-
de omnium ferme malefactorum sentina nascitur, quæ
Principum legibus puniuntur?

In aliis frugalitas aut mundicies vel inopiæ tribui po-
test, vel parsimonia, si quis iniquius interpretetur.
At eadem in Principe nihil aliud esse potest, quam tem-
perantiæ documentum, cum is rebus modice utitur,
cui quantum libet, tantum suppetit.

Qui convenit eundem irritare vitia, qui punit ad-
missa? & nonne turpissimum sit, si quis ea sibi permit-
tat, quæ vetet ab aliis fieri?

Si te voles excellen-
tem Principem ostendere, vide ne quis te propriis su-
peret bonis, sapientia, animi magnitudine, tempe-
rantia, integritate. Sin tibi visum erit cum aliis certare
Principibus, non ita te superiorem existimes, si quam
illis ditionis partem ademeris, aut copias fuderis: sed si
fueris quam illi sunt incorruptior, si minus avarus, si mi-
nus arrogans quam illi, si minus iracundus, si minus
præceps quam illi.

Principem summa decet no-
bilitas, Esto; verum cum tria sint nobilitatis genera,
unum quod ex virtute recteque factis nascitur, proxi-
mum quod ex honestissimarum disciplinarum cogni-
tione proficiſcitur, tertium quod natalium picturis &
majorum stemmatis æſtimatur, aut opibus: cogita
quam non conveniat Principem infimo genere nobili-
tatis intumescere, quod sic infimum est, ut nullum
omnino sit, nisi & ipsum a virtute fuerit profectum:
summum illud negligere, quod ita summum est, ut so-
lum optimo jure possit haberi.

Trium
nobilitatis
genera.

Si clarus videri
studes, ne ostentes sculptas aut coloribus adumbratas
imagines: in quibus si quid veræ laudis est, id pictori
debetur, cujus ingenium & industriam arguunt. Quin
potius virtutis monumenta moribus exprimito.

Si cætera defint, vel ipsa tuæ celsitudinis ornamenta
monere te possunt officii. Quid sibi vult unctio, nisi
summam in Principe lenitatem ac mansuetudinem,
quod fere magnæ potentiæ comes esse soleat crudeli-
tas? Quid aurum indicat, nisi singularem sapientiam?

Insignia
Princi-
pum
quid
mone-
ant.

Quid gemmarum fulgor, nisi virtutes eximias mini-
meque plebejas? Quid ardens purpura, nisi summam
erga Rempublicam caritatem? Quid sceptrum, nisi
tenacem justitiæ animum, & nullis avocamentis a re-
cto deflectentem? Cæterum ab hisce rebus si quis lon-
gissime absit, ei non ornamenta sunt hæc symbola, sed
vitiis exprobramenta.

Ani-
mus
Princi-
pum
fa-
ciunt.

Si torques, si sce-
ptrum, si purpura, si satellitium Regem faciunt, quid
tan-

Tom. IV.

N n 2

tan-

tandem vetat pro Regibus haberi tragœdiarum histriones, qui iisdem ornati prodeunt in scenam?

Vis scire, quid Principem ab histrione fecernit? nempe animus Principe dignus, hoc est, in Rempublicam paternus. Hac lege populus in tua iuravit verba.

Diadema, sceptrum, trabea, torques, balthus, in bono Principe virtutum aut insignia sunt, aut symbola: in malo, vitiorum notæ.

Quo turpius est, hoc magis erit cavendum, ne talis sit Princeps, quales olim fuisse permultos legimus, & utinam hodie nullos videre sit: quibus si Regium detraxeris ornatum, & adventitiis nudatos bonis, ad suam cutem redegeris, jam nihil relinquant, præter egregium aleatorem, invictum potorem, acrem expugnatorem pudicitiae, vaferrimum impostorem, insatiabilem expilatorem, perjuriis, sacrilegiis, perfidiis, omni-que facinorum genere coopertum hominem.

Quoties venit in mentem te Principem esse, pariter succurrat & illud, te Christianum esse Principem: ut intelligas te a laudatis quoque Ethnorum Principibus tantum oportere abesse, quantum abest ab Ethnico Christianus.

*Christiano-
rum
professio.*

Neque vero putes securam ac delicatam Christiani professionem, nisi forte leve putas sacramentum, quod æque cum omnibus in baptismo iurasti, semel omnibus renunciare quæ Satanæ placent, & Christo displicent. Displicent autem quæcumque ab Evangelicis decretis abhorrent. Sacramenta Christi tibi cum aliis communia sunt, & doctrinam non vis esse communem? In Christi verba iurasti, & in Iulii aut Alexandri Magni mores digrederis? Præmium tibi postulas esse commune, & illius decreta nihil ad te pertinere putas?

*Quis
vere
Christi-
anus.*

At rursus ne putaris Christum situm esse in cerimoniis, hoc est, in præceptis dumtaxat utcumque servatis & Ecclesiæ constitutionibus. Christianus est, non qui lotus est, non qui unctus, non qui sacris adest, sed qui Christum intimis complectitur affectibus, ac piis factis exprimit.

*Princeps
Theolo-
gus.*

*Deser-
tor.*

Cave ne quando sic tecum cogites, cur ista mihi canuntur? non sum privatus, non sum Sacerdos, non sum Monachus: sed illud cogita, Christianus sum & Princeps. Christiani est, ab omni turpitudine prorsus abhorre. Principis est, integritate prudentiaque cæteros antecellere.

Si hoc a tuis exigis, uti leges tuas cognoscant, & cognitæ servant: multo magis a te ipso debes exigere, ut Christi Imperatoris tui leges ediscas & observes.

Si iudicas infame crimen, & cui nullum supplicium par inveniri possit, ab Imperatore desciscere, qui semel in illius verba iuravit: cur ipse tibi ignoscis, lusum ac jocum existimans, quoties edicta Christi negligis, in cuius verba iuratum est in baptismo, cui nomen dedisti, cuius Sacramentis adactus es, & auctoratus?

Si hæc serio fiunt, cur pro ludo ducimus? si ludus est, cur Christi titulo gloriamur? Mors æqua est omnibus, mendicis juxta ac Regibus. At post mortem iudicium haud æquum est omnibus, in quo cum nullis se verius agetur, quam cum potentibus.

*Quid
in Prin-
cipe præ-
cipuum.*

Ne putaris te Christum satis tibi demeriturum, si classem miseris in Turcas, si facellum aut monasterium exstruxeris. Non alio officio potes magis tibi conciliare Deum, quam si populo salutarem præstes Principem.

Cave, ne te fallant adulantium voces, qui ita dictitant, huiusmodi præcepta non ad Principes, sed ad Ecclesiasticos, quos vocant, pertinere. Princeps non est Sacerdos, fateor, & ideo non consecrat corpus Christi: non est Episcopus, ac proinde non concionatur apud populum de Christi mysteriis, nec administrat Sacramenta. Non est professus institutum divi Benedicti, & ob id non gestat cucullam. Verum quod his omnibus majus est, Christianus est. Non Francisci, sed ipsius Christi institutum professus est, ab hoc candidam accepit vestem. Cum cæteris Christianis certet oportet, si cum cæteris tanta sperat præmia. Aut tua crux tibi quoque tollenda est, aut non agnoscat te Christus. Quæ tandem mea crux inquires? Dicam, dum quod rectum est sequeris, dum nemini vim

facis, neminem expilas, nullum vendis magistratum, nullo munere corrumpis: nimirum, minus habebit tuus fiscus. Contemne fisci detrimentum, dummodo lucrum facias justitiæ. Ad hæc dum modis omnibus Reipublicæ consulere studes, sollicitam agis vitam, fraudas ætatem ac genium tuum voluptatibus, mace- ras te vigiliis ac laboribus. Neglige & oblecta te conscientia recti. Item dum ferre mavis injuriam quam magno Reipublicæ detrimento ulcisci, fortasse decedit nonnihil imperio tuo: feras, illud abunde magnum lucrum ducens, quod paucioribus nocueris. Sollicitant animum tuum privati affectus, quod genus, ira contumeliis commota, aut uxoris amor, aut inimici odium, aut pudor, ut facias quod abhorret a recto, & quod ex usu Reipublicæ non sit: vincat honesti respectus, vincat utilitas publica privatos animi motus. Denique non potes tueri regnum, nisi violata justitia, nisi magna sanguinis humani iactura, nisi religionis ingenti dispendio: depone potius ac cede temporis. Non potes succurrere rebus tuorum, nisi vitæ tuæ periculo: Publicam salutem antepone vitæ. At dum hæc agis, quæ vere Principis sunt Christiani, erunt fortassis qui te stupidum dicant, parumque Principem. Obfirma animum, ut malis esse vir justus quam Princeps injustus. Vides, opinor, quam nec Regibus summis desit sua crux, si quod oportet, ubique rectum sequi velint.

In aliis nonnihil conceditur adolescentiæ, aliquid donatur senectuti: error illi, huic otium & cessatio. At qui Principis munus suscepit, quandoquidem omnium agit negotium, nec adolescentem esse licet, nec senem: propterea quod non nisi magno plurimorum malo errat, nec sine gravissima perniciæ cessat in officio.

Miseram prudentiam dixerunt veteres, quæ rerum experientis comparatur, propterea quod hanc suo quisque malo consequitur. Hanc igitur oportet quam longissime abesse a Principe: quæ ut serius, ita non sine imminis totius populi malis contingit.

Si recte dixit Africanus, indignam viro sapiente vocem esse, non putaram: quanto magis indigna videbitur Principe: quæ cum ipsi magno, tum nimio constat Reipublicæ? Semel fortasse temere susceptum bellum a juvene belli imperito, durat in annum vigesimum. Quantum hinc malorum omnium mare? Tandem respiscens, nimium fero dicit, non putaram. Semel ad privatos affectus, aut ad preces aliquorum, corruptos instituit magistratus, qui totam Reipublicæ disciplinam subvertunt. Sentit tandem, & non putaram, inquit. At ista prudentia nimio emetur patriæ, si tanti cætera omnia erunt emenda.

Proinde Principis animus ante omnia decretis ac sententiis erit instruendus, ut ratione sapiat, non usu. Porro rerum experientiam, quam ætas negavit, seniorum consilia supplebunt.

Ne tibi putes licere quidquid libuerit, quod stultæ mulierculæ & adulatores solent Principibus occinere: verum ita temet ipsum instituas, ut non libeat nisi quod licet, imo nec hoc tibi licere credas, quod licet privatis. Quod in aliis error est, in Principe flagitium est.

Quo tibi plus licet per alios, hoc minus ipse tibi permittas oportet, & hoc in te ipsum sis severior, quo magis indulgent omnes, ipse tibi sis censor acerrimus, etiam cum applauserint omnes.

Tua in conspectu vita est, latere non potes: aut magno omnium bono, bonus sis necesse est, aut magna omnium perniciæ malus.

Quo plus honorum tibi deferitur ab omnibus, hoc impensius operam da, ne deferantur indigno. Ut nullus par meritis honos aut gratia rependi potest bono Principi, ita contra, malo nullum satis meritis dignum supplicium.

Ut nihil est in rebus humanis sapiente bonoque Monarcha magis salutare, ita e diverso, stulto maloque nihil potest existere pestilentius.

Nullius pestilentiae neque citius corripit, neque latius serpit contagium, quam mali Principis. Contra non alia brevior aut efficacior ad corrigendos populi mores via, quam Principis incorrupta vita.

Vulgus nihil imitatur lubentius, quam quod a suo Principe fieri conspexerit. Sub aleatore passim luditur alea, sub

*Principi
erranti
non de-
sur ve-
nia.*

*Prin-
ceps ne
sibi in-
dulgent.*

sub bellaci bellaturiunt omnes, sub comessatore luxu diffuunt, sub libidinoso lenocinantur, sub crudeli deferunt & calumniantur. Evolve veterum historias, reperies semper ejusmodi fuisse seculi mores, cujusmodi fuerat Principis vita. Nullus cometes, nulla vis fatalis sic afficit res mortalium, ut vita Principis rapit ac transformat mores & animos civium.

Principis exemplum efficacissimum. Plurimum ad id habent momenti studia moresque Sacerdotum & Episcoporum, fateor, sed multo magis Principum: nam illos citius calumniatur homines, si forte mali fuerint, quam imitantur si boni sint. Quemadmodum Monachi non admodum incitant ad imitationem sui, si pii sint, quod id modo præstare videantur, quod profitentur. Cæterum si impii, vehementer offendunt omnium animos. Ad Principis autem amulationem nemo non exstimulatur.

Bonus Princeps. Princeps vel ob hoc ipsum cavere debet, ne malus sit, ne tam multos exemplo suo reddat malos. Et vel ob hoc studebit esse bonus, quo tam multos efficiat meliores.

Malus Princeps. Princeps salutaris, ut erudite dictum est a Plutarcho, vivum quoddam est Dei simulacrum, qui simul & optimus est & potentissimus, cui bonitas hoc præstat, ut omnibus prodesse velit, potentia, ut quibus velit, possit quoque. E diverso malus ac pestilens Princeps, mali Dæmonis imaginem repræsentat, cui multum adsit potentia cum summa malitia conjunctum. Quidquid habet virium, id omne consumit ad calamitatem humani generis. An non hujusmodi quidam orbis malus genius fuit Nero, an non Caligula, an non Heliogabalus? quorum non solum omnis vita pestis quædam mundi fuit, sed ipsa etiam memoria publicæ mortalium execrationi est obnoxia. At tu qui Christianus etiam es Princeps, cum audis aut legis te Dei simulacrum esse, te Dei vicarium esse, cave ne quid hinc intumescas animo: quin potius ea res te magis sollicitum reddat, ut respondeas archetypo tuo, pulcherrimo quidem illi, sed quod adsequi sit difficillimum, non adsequi turpissimum.

Tria in Principe quem admodum in Deo. Theologia Christianorum tria præcipua quædam in Deo ponit, summam potentiam, summam sapientiam, summam bonitatem. Hunc ternarium pro viribus absolvas oportet. Nam potentia sine bonitate mera Tyrannis est: sine sapientia, perniciēs, non regnum. Primum igitur des operam, ut quandoquidem potentiam fortuna dedit, quam maximam sapientiæ vim tibi compares, ut unus omnium optime quid expetendum, quidve fugiendum sit, perspicias, deinde ut quam maxime prodesse studeas omnibus, nam id est bonitatis. Potestas autem ad hoc potissimum tibi serviat, ut quantum cupis prodesse, tantumdem & possis, imo plus velis quam possis. Porro nocere hoc minus velis, quo magis potes.

Deus amatur a bonis omnibus, non timetur nisi a malis, hoc dumtaxat genere timoris, quo quis timet, ne sibi noceatur: Ita bonus Princeps nulli debet esse formidabilis, nisi fontibus ac scelerosis: at ita rursus, ut his quoque spes veniæ reliqua fiat, si modo fuerint sanabiles: ex adverso, Cacodæmon amatur a nemine, formidatur ab omnibus, præcipue bonis: nam malis cum illo convenit: Ita Tyrannus optimis quibusque maxime est invisus, & nullus est ab hoc minus alienus, quam qui pessimus est.

Perpexisse videtur hæc divus ille Dionysius, qui treis fecit hierarchias, ut quod Deus est inter Cœlitum ordines, id Episcopus sit in Ecclesia, id Princeps in Republica illo nihil melius, & ab eo velut a fonte manat in alios, quidquid boni possidet. Vehementer igitur absurdum videatur, si ab eo maxima Reipublicæ malorum pars oriatur, ubi fontem bonorum oportebat esse.

Populus suapte natura tumultuatur, magistratus facile corrumpit aut avaritia aut ambitio. Una superest veluti sacra ancora, incorruptus Principis animus: quod si is quoque stultis opinionibus, pravisque affectibus vitiatus est, quæ tandem potest esse Reipublicæ spes?

Collatio Dei & Principis boni. Deus cum sit in omnia beneficus, ipse nec eget ul-
lius officio, nec requirit beneficium: Ita vere magni Principis est, ut æterni Principis imaginem referentis, vel gratis bene mereri de omnibus, nullo vel emolumentum vel gloriæ respectu.

Deus ut pulcherrimum sui simulacrum in cœlo constituit solem, ita inter homines evidentem ac vivam sui collocavit imaginem, Regem. At sole nihil communius, ac cæteris item corporibus cœlestibus lucem suam impertit: ita Princeps publicis usibus maxime debet esse expositus, & nativum sapientiæ lumen habere domi, ut etiam si quid cæcutiant cæteri, numquam tamen ille hallucinetur.

B Deus cum nullis tangatur affectibus, tamen optime mundum administrat judicio. Ad hujus exemplum Princeps in omnibus quæ gerit, exclusis animi motibus, rationem & animi judicium debet adhibere. Deo nihil sublimius, ita Principem oportet ab humilibus vulgi curis, ac sordidis affectibus quam longissime semotum esse.

Ut Deum omnia moderantem, nemo tamen cernit, sed sentit, idque beneficio adjutus: ita patria non sentiat Principis vires, nisi cum illius sapientia bonitateque sublevarur. Contra Tyranni nusquam sentiuntur nisi omnium malo.

C Sol cum altissime provectus est in Zodiaco, tum tardissimi motus est: ita quo fortuna te subvexerit altius, hoc oportet animo leniori minusque feroci esse. In hoc præstanda est vera animi celsitudo, non ut nihil contumeliæ pari possis, non uti neminem feras te regnare latius, sed uti dedigneris quidquam admittere Principe indignum.

Cum omnis servitus & misera est & foeda, tum vero foedissimum simul & miserrimum servitutis genus, servire vitis aut sordidis affectibus. *Vera servitus.* Quid, quæso, turpius aut abjectius, quam libidini, iracundiæ, avaritiæ, ambitioni, aliisque id genus insolentissimis dominis servire eum, qui sibi vindicat imperium in homines liberos?

Quam absurdum sit, cum apud Ethnicos fuisse constet, qui maluerunt sibi necem consciscere, quam cum humani sanguinis jactura tueri imperium, quique Reipublicæ commoditatem anteposuerint suæ vitæ, Christianum Principem tanta Reipublicæ perniciē, voluntatibus aut affectibus vitiosis consulere? *Codrus & Otho.* Cum Principatum suscipis, ne cogita quantum accipias honoris, sed quantum oneris ac sollicitudinis, neque censum ac vectigalium modum expende, sed curam, nec arbitreris tibi prædam obtigisse, sed administrationem.

Nullus imperio gerendo censetur idoneus, auctore Platone, nisi qui coactus & invitatus suscipit imperium. Quisquis enim affectat Principis munus, is aut stultus sit necesse est, qui non intelligat quam sollicita, quamque periculosa res sit, recte fungi Regis officio: aut adeo vir malus, ut in animo habeat sibi gerere imperium, non Reipublicæ: aut adeo socors, ut non expendat onus quod suscipit. Oportet autem hunc qui sit idoneus regno, simul & diligentem esse, & bonum, & sapientem.

Quo ditionem suscipis ampliorem, cave ne hoc tibi videre fortunatior: sed memineris te hoc plus curarum ac sollicitudinum in humeros recipere, ut minus jam indulgendum sit otio, minus dandum voluptatibus.

F Ii demum Principis titulo digni sunt, non qui Rempublicam sibi, sed se Reipublicæ dicant. Et enim qui sibi gerit imperium, & omnia suis metitur commodis, is non refert quibus ornatur titulis, certe re Tyrannus est, non Princeps. Ut autem nulla pulchrior appellatio quam Principis, ita nulla invisior, & omnium sensibus execrator quam Tyranni. Hoc interest inter Principem ac Tyrannum, quod inter propitium patrem, & immitem dominum. Ille cupit etiam vitam liberis suis impendere: hic nihil aliud spectat quam suum emolumentum, aut animo suo morem gerit, non suorum commodis consulit. Neque tuo sit animo satis, si Rex aut Princeps dicaris: possederunt hos titulos & orbis pestes Phalaris ac Dionysius: sed apud tuum ipsius animum expendito quid sis.

Vere siquidem a Seneca dictum est, Tyrannum a Rege distare factis, non nomine.

Quomodo Tyrannus differat a Rege.

Id ut compendio dicam, hac nota Principem a Tyranno distinguit in Politicis Aristoteles, quod hic suis studet commodis, ille Reipublicæ. Princeps quacumque de re deliberans, illud semper in animo spectat, num expediat universis civibus: Tyrannus illud considerat, an sibi conducatur. Princeps etiam suum agens negotium, tamen potissimum suorum spectat utilitatem. Contra Tyrannus si quando bene meretur de civibus, tamen hoc ipsum ad privatam suam refert utilitatem.

Qui suos eatenus curant, quatenus expedit propriis commoditatibus, ii non alio loco cives suos habent, quam vulgus hominum equos & asinos. Nam hos quoque curant illi, sed omnem curationem suis, non illorum usibus metiuntur. Cæterum qui rapacitate deglubunt populum, aut crudelitate laniant, aut ob ambitionem suam periculis omnibus obijciunt, ii pejore loco cives habent liberos, quam vulgus emptajumenta, aut lanistæ sua mancipia. Curabit igitur qui Principem instituit, nominum etiam ipsorum odium instillare futuro Principi, tyrannidis ac domini: frequenter execrans humano generi detestata vocabula, Phalaridis, Mezentii, Dionysii Syracusani, Neronis, Caligulæ, Domitii, qui Deus ac Dominus dici voluerit.

Contra si qua sunt exempla bonorum Principum, qui vehementer absint ab imagine Tyranni, ea cum favore & laude crebro studeat proponere. Deinde utriusque velut imaginem quamdam depingat, & quoad poterit, oculis animoque representet, Regis ac Tyranni: ut ad illam magis inflammetur, ab hac vehementius abhorreat.

Pictura boni Principis.

Deliniet igitur cœleste quoddam animal, Numini quam homini similis, omnibus virtutum numeris absolutum, omnium bono natum, imo datum a Superis sublevandis rebus mortalium, quod omnibus prospiciat, omnibus consulat: cui nihil sit antiquius, nihil dulcius Republica, cui plus quam paternus sit in omneis animus, cui singulorum vita carior sit quam sua: quod nocteis ac dies nihil aliud agat nitaturque, quam ut optime sit omnibus: apud quem præmia parata sint bonis omnibus, malis venia, si modo sese ad frugem meliorem referant: quod adeo gratis cupiat de civibus suis bene mereri, ut si necesse sit, non dubitet suo periculo illorum incolumitati consulere: quod patriæ commodum, suum ducat esse lucrum: quod semper vigilet, quo cæteris liceat altum dormire: quod sibi nullum relinquat otium, quo patriæ liceat in otio vitam agere: quod se jugibus curis discruciet, quo civibus suppetat tranquillitas: a cujus unius virtute publica pendeat felicitas: & hanc admoneat esse veri Principis imaginem.

Pictura mali Principis.

Ex adverso subjiciat oculis, immanem quamdam ac tetram belluam e dracone, lupo, leone, vipera, urso, similibusque conflata portenti, undique sexcentis armatam oculis, undique dentatam, undique metuendam, aduncis unguibus, ventre insatiabili, humanis saginata visceribus, humano sanguine remulentam, quæ pervigil omnium fortunis vitæque immineat, inferens omnibus, sed præcipue bonis, fatale quoddam totius orbis malum, quam execrentur & oderint universi, qui bene velint Reipublicæ: quæ nec ferri possit ob immanitatem, nec tolli sine magna urbis ruina, ob præsidii & opibus armatam malitiam. Et hanc esse Tyranni imaginem, aut si quid hac quoque fingi possit odiosius. Hujusmodi portentum erat Claudius, hujusmodi Caligula: hujusmodi Poetarum quoque fabulæ fingunt Bulyridem, Pentheum ac Midam, quorum nomina jam in publicum generis humani odium abiire.

Differencia Regis ac Tyranni.

Tyranno propositum est sequi quicquid animo collibuit, Regi contra, quod rectum sit & honestum. Tyranni præmium divitiarum, Regis honos, qui virtutem consequitur. Tyrannus administrat metu, dolo, ac malis artibus, Rex sapientia, integritate, beneficentia. Tyrannus sibi gerit imperium, Rex Reipublicæ. Tyrannus barbarico satellitio & conductitiis latronibus

tuetur incolumitatem suam: Rex se sua erga cives beneficentia, & civium erga se benevolentia satis tutum putat. Tyranno suspecti sunt & invidi quicumque civium virtute, prudentia, aut auctoritate pollent: At hos Rex, ut adjuutores & amicos potissimum amplectitur. Tyrannus aut stupidis delectatur, quibus imponat: aut sceleratis, quibus ad suæ Tyrannidis præsidium abutatur, aut adulatoribus, a quibus audiat, quod libenter facit. Contra Regi sapientissimus quisque gratissimus est, cujus consilio possit juvari: quo quisque melior est vir, hoc pluris facit, quod hujus fidei tuto possit credere: & liberos amat amicos, quorum consuetudine reddatur melior. Et Regum & Tyrannorum multæ sunt manus, multi oculi, sed longe diversa membra. Tyrannus hoc agit, ut civium opes ad paucos, eosque pessimos conferantur, & attenuatis suorum viribus, suam communiat potentiam: Rex hoc maxime in suo fisco esse ducit, quod in ære sit civium. Tyrannus hoc agit, ut omnes sibi legibus aut delationibus habeat obnoxios. Rex libertate civium delectatur. Tyrannus metui studet, Rex amari. Tyrannus nihil æque suspectum habet, atque civium bonorum, & civitatum concordiam, qua præcipue gaudent boni Principes. Tyrannus gaudet inter cives factiones ac dissidia ferere, & simultates forte fortuna obortas, diligenter alit ac provehit, atque his rebus ad suæ Tyrannidis communionem abutitur. At hoc unicum Regi studium est, civium concordiam alere, & si quid ortum fuerit dissensionis, continuo rem inter eos componere, nimirum, qui intelligat hanc esse gravissimam rerum publicarum pestem. Tyrannus, si senserit florere Rempublicam, repertis titulis, aut immixtis etiam hostibus, bellum excitat, ut hac occasione vires suorum attenuet. Contra, Rex omnia facit ac patitur, quo pacem publicam reddat perpetuam, intelligens ex bello semel omnia Reipublicæ mala proficisci. Tyrannus leges, constitutiones, edicta, fœdera, denique sacra profanaque ad sui capitis tutelam aut instituit, aut pertrahit. Rex hæc omnia publico metitur bono.

Hujusmodi plurimæ sunt Tyranni vel notæ velantes, quas Aristoteles in libris Politicis fufius exsequitur. Verum harum omnium summam in tria contrahit. Primum, ait, Tyranno studium esse, ne velint, aut ausint cives adversus Tyrannidem insurgere. Proximum, ne sibi inter se fidant. Tertium, ne quid possint novarum rerum moliri. Primum efficit, dum modis omnibus agit, ut civibus quam minimum sit animi, minimumque sapientiæ, dum eos serviliter habet, & aut sordidis addictos officiis, aut delationibus obnoxios, aut voluptatibus effœminatos. Scit enim generosos & erectos animos indigne ferre Tyrannidem. Secundum efficit, dum agit, ut cives inter se dissideant mutuis odiis, & alius alium deferat, ipse interim suorum malo potentior. Tertium adsequitur, dum opes, & auctoritatem suorum, & maxime bonorum virorum modis omnibus attenuat: eo quod nemo sanus aggredi velit, quod desperet posse confici.

Ab his omnibus studiis Princeps quam longissime absit oportet, imo prorsus ex diametro, quod dici solet, dissideat, præsertim Princeps Christianus. Etenim si talem pinxit Aristoteles, primum Ethnicus, deinde Philosophus, inter illos quoque non perinde sanctus ac doctus, quanto magis id præstare oportet eum, qui Christi fungatur vice?

Quin ex ipsis mutis animantibus Regis ac Tyranni simulacrum colligere licet. Apum Regi amplissimum cubile est, sed id in medio, veluti tutissimo Regi loco. Atque ipse quidem onere vacat, verum exactor est alienorum operum. Hoc amisso totum examen dilabitur. Præterea insignis Regi forma est, dissimilisque cæteris, tum magnitudine, tum nitore. Sed hac, ut inquit Seneca, nota potissimum a cæteris distinguitur: quod cum apibus plurimum sit iracundiæ, adeo ut aculeos in vulnere relinquant, solus ipse Rex aculeo caret. Noluit illum natura nec sævum esse, nec ultionem magno constaturam petere, telumque detraxit, & iram ejus inermem reliquit. Exemplar hoc magnis Regibus

Tres artes Tyrannorum sceleratissimæ.

Imago Principis.

*Tyranni
nisi feris
vulneribus
non mori-
untur.*

bus ingens est. Jam si Tyranni quæris imaginem, leonem, ursum, lupum, aut aquilam cogita, quæ laniatu vivunt ac præda: & quoniam intelligunt sese omnium odiis obnoxia, omnium insidiis peti, præruptis locis se continent, aut specubus & solitudinibus abdunt sese: nisi quod horum quoque sævitiam superat Tyrannus. Dracones, pardi, leones, cæteraque immanitatis damnata crimine animantia, a suo genere temperant, & tuta est inter feras similitudo morum. At Tyrannus homo in homines, civis incives potissimum feritatem suam exercet.

Quin etiam in literis divinis Deus Tyranni simulacrum depinxit his verbis: Hoc erit jus Regis, qui imperaturus est vobis: Filios vestros tollet, & ponet in curribus suis, facietque sibi equites & præcursores quadrigarum suarum: ut constituat sibi Tribunos & Centuriones, & aratores agrorum suorum, & messorum segetum, & fabros armorum & currum suorum. Filias quoque vestras faciet sibi unguentarias & focarias & panificas. Agros quoque vestros & vineas, & oliveta optima tollet, & dabit servis suis. Sed & segetes vestras & vinearum redditus addecimabit, ut det eunuchis & famulis suis. Servos etiam vestros & ancillas, & juvenes optimos, & asinos auferet, & ponet in opere suo. Greges quoque vestros addecimabit, vosque eritis ei servi. Et clamabitis in die illa a facie Regis vestri, quem elegistis vobis, & non exaudiet vos Dominus. Neque vero quemquam hoc moveat, quod hic Regem vocat non Tyrannum. Siquidem olim Regis nomen non minus invisum fuit quam Tyranni. Et cum nihil sit salutare bono Rege, cur Deus iratus hanc imaginem proponi iussisset populo, quo videlicet a petendo Rege detereretur. Proinde jus Regium, jus Tyrannicum dixit. Alioqui Samuel ipse vere Regem gesserat, tot annis sancte & incorrupte rem populi administrans. At illi non intelligentes felicitatem suam, more gentium Regem flagitabant, qui fastu, qui violentia Regem ageret. Et tamen in hac imagine quota portio malorum est, quæ nostra memoria in nonnullis etiam Christianis Principibus magno totius orbis malo conspeximus?

*Descriptio
boni
Principis.*

Accipe nunc boni Principis imaginem, quam Deus ipse in libro Deuteronomii descripsit ad hunc modum: Cumque fuerit Rex constitutus, non multiplicabit sibi equos, nec reducet populum in Ægyptum, equitatus numero sublevatus. Non habebit uxores plurimas, quæ alliciant animum ejus, neque argenti & auri immensa pondera. Postquam autem sederit in solio regni sui, describet sibi Deuteronomium legis hujus in volumine, accipiens exemplar a Sacerdotibus Leviticæ tribus: & habebit secum omnibus diebus vitæ suæ, ut discat timere dominum Deum suum, & custodire verba & cerimonias ejus, quæ in lege præcepta sunt. Nec eleve-
tur cor ejus in superbiam super fratres suos, neque declinet in partem dextram vel sinistram, ut longo tempore regnet ipse & filii ejus super Israel. Si Rex Hebræus jubetur legem edificare, quæ figuras & umbras modo justitiæ tradebat, quanto magis convenit, ut Princeps Christianus Evangelii dogmata teneat ac sequatur? Si non vult Regem Judæum efferi supra populum suum, fratres illos appellans, non servos, quanto minus idem facere oportebit Christianum in Christianos, quos ipse quoque Christus Principum omnium Monarcha, fratres appellat? Audi jam quomodo Tyrannum descripsit Ezechiel: Principes, inquit, in medio ejus, quasi lupi rapientes prædam ad effundendum sanguinem. Plato Principes Reipublicæ custodes appellat, ut hoc sint patriæ, quod canes gregi: quod si canes vertantur in lupos, quid præterea sperandum est gregi? Idem alio in loco, crudelem ac rapacem Principem leonem appellat, & alibi minatur pastoribus, qui pascere semet ipsos, neque gregis ullam haberent curam, Principes sentiens, qui sibi gerunt imperium. Et Paulus de Nerone loquens, Liberatus sum, inquit, de ore leonis. Et in eandem ferme sententiam Solomon ille sapiens, vide quomodo Tyrannum depinxerit. Leo, inquit, rugiens, & ursus esuriens, Princeps impius super populum pauperem.

A Ac rursus alibi: Cum impii sumserint Principatum, gemet populus quasi sub servitute deductus. Et iterum alibi: Cum surrexerint impii, abscondentur homines.

Quid, quod apud Esaiam, cum Dominus offensus populi sceleribus, comminatur, dicens, Et dabo pueros Principes eorum, & effœminati dominabuntur eis. Nonne palam declarat nullam acerbiorum calamitatem obvenire posse regioni, quam stultum & impium Principem?

Sed quid nos ista persequimur? cum ipse Christus ^{Prin-} ^{ceps} ^{juxta} ^{Euangelium,} unicus Princeps ac Dominus omnium, clarissime discreverit Christianum Principem ab Ethnico? Principes, inquit, gentium dominantur eis, & qui potestatem habent, exercent in eos: inter vos autem non erit sic. Si Principum Ethnicorum est dominari, non est igitur Christianorum dominium. Quid est autem quod ait, Non sic erit inter vos, nisi, non eodem modo fieri convenit inter Christianos, inter quos Principatus administratio est non imperium: & regnum beneficium est, non tyrannis. Neque vero sic ipse sibi palpetur Princeps, hæc ad Episcopos pertinent, non ad me.

Imo ad te pertinent, si modo Christianus es: si Christianus non es, nihil ad te pertinent. Neque vero te moveat: si forte conspexeris Episcopos aliquot ab hac imagine procul abesse. Quid agant illi, viderint ipsi: tu, quid te dignum, cogita.

Noli te ipsum Principem bonum existimare, si collatus cum aliis minus malus appareas. Neque statim licere putes, quidquid Principum vulgus facit. Ad honesti regulam temet ipsum exige, hinc te æstima. Et si nemo fuerit, quem vincas, ipse certato tecum, quandoquidem istud est certamen omnium pulcherrimum, & vere invicto Principe dignum, si quotidie nitatur se ipso melior evadere.

Si scdum est Tyranni nomen, seu potius studium, nihilo fiet honestius, si cum multis fuerit commune. Siquidem in rebus ipsis vis honesti sita est, non in hominum numero.

Graviter a Seneca scriptum est, eodem loco quo ponimus latrones ac piratas, ponendos esse Reges, latronum ac piratarum habentes animum. Hic enim solus Regem a Tyranno distinguit, non titulus.

Refert in libris Politicis Aristoteles, in nonnullis Oligarchiis hunc fuisse morem, ut inituri magistratum, conceptis verbis jurarent in hunc modum: Plebem odio prosequar, & pro virili adnitar, ut illi sit male. At Princeps initurus magistratus, longe diversa jurat suis. Et tamen audimus quosdam tales esse erga populum, quasi juxta morem illum Barbaricum jurassent, se populi rebus modis omnibus hostes fore.

Plane tyrannidem sapit, quoties tum optime est Principi, quoties populo est pessime, & alterius felicitas: alterius crescit calamitate. Perinde quasi paterfamilias id agat, ut suorum malis ipse ditior reddatur ac potentior.

Qui sibi Principis titulum volet asserere & invisum Tyranni nomen cupiet effugere, non terroribus ac minis, sed benefactis id sibi vindicet oportet. Neque enim refert vel ab adstantioribus, vel ab oppressis appellari Principem, appellari patrem patriæ, si re ipsa fuerit Tyrannus. Et si maxime illi aduletur sua ætas, at non assentabitur posteritas. Vides formidabilium olim Regum, quos vivos nemo vel nutu audebat offendere, quanto odio posteri celebrent malefacta, quanta libertate detestentur ipsa etiam nomina.

Bonus Princeps non alio animo debet esse in suos cives, quam bonus paterfamilias in suos domesticos. Quid enim aliud est regnum quam magna familia? Quid Rex nisi plurimorum pater? Excellit enim, sed tamen ejusdem est generis, homo hominibus, liber liberis imperans, non belluis, ut recte prodidit Aristoteles. Quod quidem intellexisse videntur & vetustissimi Poetæ, qui Jovem, cui totius mundi & Deorum, ut illi loquuntur, omnium tribuunt imperium, subinde notant his verbis, *Πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε*, id est, Pater hominumque Deumque. Et nos sic a Christo præceptore docti, Deum omnium haud dubie Principem, Patris vocabulo compellamus.

Quid autem foedius aut execrabilius illa compellatione, quam apud Homerum Achilles, opinor, jacit

Barbaricus mos.

*Prin-
ceps
magna
familia
pater.*

cit in Principem sibi gerentem imperium, non populo, δημοβόρος βασιλεύς. Nihil enim reperit iratus ille, quod probroscius diceret in eum, quem imperio iudicabat indignum, nisi quod populum devoraret. At idem Homerus, si quem Regem honoris gratia nominat, ποιμένα λαῶν solet appellare, hoc est, populi pastorem. Plurimum autem interest inter pastorem & prædonem. Quamnam igitur fronte sibi Principis titulum vindicant, qui paucos & eos sceleratissimos e suorum numero deligunt, per quos arte repertis prætextibus, & subinde novatis titulis, populi vires simul & opes exhauriunt, in suum converrunt fiscum, sive quod inclementer extorserunt, aut prodigunt nequiter in voluptatibus, aut insumunt crudeliter in bellis: & ut quisque in his maxime veteratorem agere potest, ita plurimi faciunt, perinde quasi Princeps hostis sit populi, non pater, ut is præcipue videatur Principis rebus consulere, qui populi commodis quam maxime officiat. Ut paterfamilias suis bonis accrevisse putat, quidquid ulli suorum obtigerit emolumenti: ita qui vere Principis animo præditus est, in suo fisco putat esse, quidquid usquam cives possident, quos sic habet sibi caritate devinctos ac deditos, ut nihil vereantur, vel vitam impendere Principi suo, non modo pecuniam.

Epitheta boni Principis.

Operæ pretium fuerit audire, quibus epithetis Julius Pollux Commodum Cæsari, cuius peritiam instituerat, Regem signavit ac Tyrannum. Etenim cum Regem statim Diis subiecisset, veluti proximum ac simillimum, Περὶ βασιλέων, inquit, ἐπαίνων λέγε, πατὴρ, ἡπίος, πρᾶος, ἡμερος, προνοητικός, ἐπεικὴς, φιλόανθρωπος, μέλας φρων, ἐλευθερός, χρημάτων κρείττων, ἐξω παθῶν, εὐαυτῶ κρατῶν, ἀρχῶν ἡδονῶν, λογισμῶν χρωμένος, ὀξύς, ἀγχιγύς, περισκευμένος, εὐδαίμων, δίκαιος, σωφρων, θεῶν ἐπιμελητής, ἀνθρώπων κηδεμών, εὐαίσιμος, βίβαιος, ἀνεξάπαττος, μεγαλογνώμων, ισχυρογνώμων, ἐνεργός, τελεσιργός, φροντιστής τῶν ἀρχομένων, σωτὴρ, προχέρος εἰς ἐνεργεσίαν, βραδύς εἰς τιμωρίαν, ἀσφαλής, ἀπλανής, ἀκρίβειος πρὸς τὸ δίκην ζυγεῖν, εὐπρόσδοτος, ἐνπροσήγορος, ἐνέντευκτος, μετρίκιος, προσήνης, ἐπιμελητής τῶν ὑπηκόων, φιλοστρατιώτης, πολεμικός μὲν, ἡ φιλοπόλεμος δὲ, εἰρηνικός, εἰρηνοποιός, εἰρηνοφύλαξ, παιδευτικός, ἀρχηγός, καὶ ἀρχικός, νομοθετικός, εὐποιοῖν πεφυκώς, θεοειδής. πολλὰ δὲ ἐστὶν ἄλλο γὰρ τίς ἂν εἰπεῖν ἔχοι, καὶ ἐκ νόματι. Ea tamen si Latinus sermo commodum non possit reddere, ob Græcæ linguæ proprietatem, tamen in hoc certe vertemus quo queant intelligi. Regem laudato his titulis. Pater, mitis, placidus, lenis, providus, æquus, humanus, magnanimus, liber, pecunie contemptor, haud obnoxius affectibus, sibi ipsi imperans, dominans voluptatibus, ratione utens, acri iudicio, perspicax, circumspexit, valens consilio, justus, sobrius, numinum curam agens, hominum negotia curans, stabilis, firmus, infallibilis, magna cogitans, auctoritate præditus, industrius, confector negotiorum, sollicitus pro his quibus imperat, servator, promptus ad beneficentiam, lentus ad vindictam, certus, constans, inflexibilis, propensior ad iustitiam, semperque attentus ad id quod de Principe dictum est, libera in morem, facilis aditu, comis in congressu, commodus alloqui volentibus, blandus, expositus, curam agens suo parentium imperio, amans militum suorum, qui strenue quidem bellum gerat, sed qui bellum non affectet, pacis amans, pacis conciliator, pacis tenax, appositus ad emendandos populi mores, qui ducem agere norit, ac Principem, qui leges salubres sciat condere, natus ad bene merendum, divina specie. Sunt autem multa quæ oratione dici possint, singulis vocabulis explicari non possint. Hactenus Pollucis sententiam expressimus. Jam si Ethnicus moderator ejusmodi Principem deformavit Ethnico, quanto sanctius simulacrum proponi convenit Principi Christiano.

Nunc quibus coloribus Tyrannum expresseit attende. Ξέγων ἂν ἐρεῖς, τυραννικός, ὤμιος, θηριώδης, βίαιος, πλεονεκτικός, φιλοχρήματος, καὶ τὸ τῷ Πλάτωνος, ἐρασιχρήματος, ἀρπαξ, καὶ τὸ τῷ Ὀμήρῳ, δημοβόρος, ὑπερόπτης, ὑπερήφανος, δυσπρόσιτος, δυσπρόσδοτος, δυσπροσήγορος, ἐνέντευκτος, δυσόργητος, δύσθυμος, ἐμπληκτος, ταραχώδης, ἡδονῶν ἡττων, ἀκρατής, ἀκρατώρ, ἀλόγιστος, μισανθρώπος, ἀδικός, ἀβέλλος, ἀνίστος, ἀνόσιος, νῦν κενός, εὐκαλός, εὐμετάβολος, ἐνεξάπαττος, ῥαδιός, ἀνήμερος, ἐπιθυμίας ἐνδίδος, ἀ-

κόλαστος, ὑβριστής, πολεμοποιός, βαρὺς, ἐπαχθής, ἀκάθεκτος, ἀφόρητος. Quorum verborum hæc ferme sententia est: *Malum Principem vituperabis ad hunc modum. Tyrannicus, crudelis, efferus, violentus, occupator alieni, avidus pecuniarum: & quod verbum est, apud Platonem, pecuniarum cupiens, rapax: & quod dixit Homerus, populi devorator, superbus, elatus, difficilis aditu, incommodus ad conveniendum, durus ad congressum, incomis ad colloquium, male iracundus, irritabilis, terribilis, turbulentus, voluptatum servus, intemperans, immoderatus, inconsideratus, inhumanus, injustus, inconsultus, iniquus, impius, mente carens, levis, inconstans, & qui facile decipitur, male facilis, immitis, affectibus deditus, incorrigibilis, contumeliosus, bellorum auctor, gravis, molestus, incoercibilis, intolerabilis.*

Cum Deus nihil longissime absit a natura Tyranni, verisimillimum est, illi nihil invisius esse pestilente Rege: & cum nulla bellua nocentior sit Tyranno, consentaneum est, nihil invisius esse mortalibus omnibus, quam malum Principem. Quis autem vel vivere cupiat, Superis & hominibus pariter exosus & execratus? Proinde Octavius Augustus, ubi sensisset caput suum crebris conjurationibus peti, & alia oppressa, protinus alia succederet, negavit tanti esse vivere, ut omnibus invisus, incolumitatem suam tot civium sanguine tueretur.

Proinde regnum, quod virtute administratur ac benevolentia, non solum quietius est ac jucundius, verum etiam diuturnius ac stabilius: id quod ex Veterum Annalibus facile poteris cognoscere. Nulla tyrannis tam munita fuit, quæ diu constiterit. At quoties Reipublicæ status in tyrannidem degeneravit, toties in exitum properasse compertum est. Multos timeat oportet, qui timetur ab omnibus. Et tutus esse non potest, quem maxima pars hominum cupiat exstinctum.

Olim qui bene gessissent imperium, iis divini decernebantur honores: at in Tyrannos ea lex erat, quæ nunc est in lupos aut urfos, ut præmium esset ex publico, qui publicum hostem e medio sustulisset. Primitus Reges non ob aliud constituti sunt, populi consensu, quam ob eximiam virtutem, quam heroicam vocant, velut divinæ proximam, & humana majorem. Originis igitur suæ Principes meminerint oportet, illud intelligentes, se ne Principes quidem esse, si eo caruerint, quod primum Principes fecit.

Cum multæ sint formæ Rerumpublicarum Philosophorum omnium ferme consensus est, saluberrimam esse Monarchiam, nimirum, ad exemplar Dei, ut rerum summa penes unum sit, verum ita, si is ad imaginem item Dei, sapientia bonitateque cæteris omnibus antecellat, & nullius indigens, nihil aliud studeat, quam prodesse Reipublicæ. Quod si secus fuerit, pessimus Reipublicæ status sit oportet, ut qui pugnet cum eo qui est optimus.

Si Princeps contingat omnibus absolutus virtutibus, optanda sit pura ac simplex Monarchia, verum quando id haud scio an umquam contingat, quin potius magnum & exoptandum, si detur mediocris, ut nunc sunt res hominum, præstiterit Monarchiam Aristocratiam & Democratiam admixtam temperari diluque, ne quando in tyrannidem erumpat, sed quemadmodum elementa vicissim sese librant, ita simili moderamine consistat Respublica. Quod si Princeps bene velit Reipublicæ, sic interpretabitur, suam potestatem hac ratione, non coerceri, sed adjuvari: sin minus, tanto magis expedit, ut sit quod unius violentiam frangat ac retundat.

Cum multa sint dominandi genera, hominis in belluas, heri in servos, patris in liberos, mariti in uxorem, Regiam dominationem omnium excellentissimam iudicat Aristoteles, eamque maxime divinam appellat, quod ea res quiddam homine majus habere videatur. Quod si divinum est agere Regem, profecto Tyrannum agere, nihil aliud sit oportet, quod ejus vicem agere, qui Deo dissimillimus est. Servus servo præstantior, ut habet proverbium, ut dominus domino potior, quod alia sit ars alia præclarior, alia functio alia melior.

Nihil invisius Deo quam malum Principis.

Tyrannus nulla diuturna.

Divini honores bonis Regibus habiti.

Virtus primum Reges fecit.

Monarchia.

Ex Aristotele.

lior. At Principem in optimo sapientiae genere oportet præcellere. Ea est ratio recte administrandi Rempublicam.

Domini est jubere, servi parere. Tyrannus jubet quicquid lubuit: Princeps, quod Reipublicae iudicavit optimum. Quinam igitur jubebit is, qui, quid sit optimum, ignoret? imo qui pessima pro optimis habeat, vel inscitia vel affectibus excæcatus?

Ut oculi est videre, aurium audire, narium olfacere, ita Principis est populi rebus consulere. At non potest alia re consulere, quam sapientia: ea si careat Princeps, non magis consulit Reipublicae, quam oculus videbit excæcatus.

Xenophon in Oeconomico libello scribit, divinum potius quam humanum, imperare liberis ac volentibus: sordidum enim, imperare mutis animantibus, aut coactis mancipiis: at homo divinum est animal, ac bis liberum, primum natura, deinde legibus: ideoque summæ virtutis est, ac plane divinæ, Regem sic temperare imperium, ut beneficium sentiat populus, servitutem non sentiat.

Cave solum eos tuos esse putes, quorum opera in popinis, in venatu, in domesticis uteris ministeriis, cum sæpenumero nulli minus sint tui, sed universos cives ex æquo tuos esse ducito. Quorum si quis omnino delectus sit, eum tibi proximum & conjunctissimum habeto, qui vir sit optimus, qui patriæ, qui Reipublicæ amantissimus. Cum vides urbes tuorum, nolito sic tecum cogitare, Tantarum rerum dominus sum, hæc omnia mei sunt arbitrii, in hæc mihi licet quicquid libet. Si vero, quod bono Principe dignum est, cogitare voles, ad hunc cogitato modum, Hæc meæ credita sunt fidei, vigilandum igitur, quo meliora reddam quam acceperim.

Cum innumeram tuorum multitudinem conspexeris, cave sic cogites, tam multos habeo servos: sed tot hominum millia de mea pendent sollicitudine, uni mihi se suaque tuenda crediderunt, me veluti parentem spectant: tot millibus prodesse possum, si me ipsum bonum præstitero Principem: plurimum nocere, si malum. An non igitur magnopere curandum, ne sim improbus, ne tam multis noceam mortalibus?

Cogitato semper, dominium, imperium, regnum, majestatem, potentiam, Ethnicorum esse vocabula, non Christianorum. Christianum imperium nihil aliud esse quam administrationem, quam beneficentiam, quam custodiam.

Ani-
mus in
corpore.

Quod si hæc quoque vocabula te delectant, at illud memineris, facito, quod ab Ethnicis quoque Philosophis & perspectum & proditum est, non alius modi esse imperium Principis in populum, quam quale est animi in corpus. Dominatur animus corpori, quod magis sapiat quam corpus, sed dominatur magno corporis commodo potius quam suo: & animum regnare in corpore, felicitas est corporis.

Cor in
mem-
bris.

Quod cor est in corpore animantis, id est Princeps in Republica. Si cor sincerum est, quoniam sanguinis ac spirituum fons est, vitam impertit universo corpori: sin vitiatum fuerit, exitium adfert membris omnibus: Verum ut ea pars in corpore animantis omnium postrema solet corrumpi, & in hac extremas vitæ reliquias superesse putant: ita decet Principem, si quis morbus corripuerit populum, ab omni stultitiæ lue quam integerrimum esse.

Ut in homine quod præstantius est imperat, nimirum, animus: rursus in animo quæ pars est optima, ea præfidet, nempe, ratio: & quod dominatur in universo, id omnium est optimum, nempe Deus: Ita quisquis in Republica tamquam in magno corpore imperandi partes occupavit, eum oportet bonitate, sapientia, vigilantiaque cæteros antecere. Et quanto magistratus antecellunt plebi, tanto Princeps antecedere debet magistratus.

Præpo-
sterum
Rempu-
blicam
ladi a
Princi-
pe.

Si quid inest animo mali, id a corporis contagio proficiscitur, quod affectibus est obnoxium. Quidquid autem habet corpus boni, id ab animo scatet, velut a fonte. Ut autem præposterum sit, ac præternaturam, si mala ab animo manent in corpore, & corporis bona animi vitio corrumpantur: ita vehementer absurdum fuerit, si bella, seditiones, corrupti mores, pravæ leges, corrupti magistratus, & id genus aliæ Reipublicæ pestes, ab ipsius Principibus exoriantur, quo-

rum sapientia componi decebat motus stultitia plebis coortos. At sæpenumero videmus civitates populi industria bene constitutas ac florentes, Principum everti culpa.

Quam non Christianum est domini titulo sibi placere, quem non pauci a Christo alieni refugerunt: & quod esse cupiebant propter ambitionem, dici domini esse sibi fas putabit, vocari magnificum?

Octa-

vius Augustus, quamvis scelere occuparat imperium, contumeliæ loco ducebat vocari Dominum: & hanc appellationem a mimo delatam, coram universo populo, vultu simul & voce renuit, velut eo vocabulo Tyrannis exprobraretur. Et hanc hominis Ethnicæ modestiam, non imitabitur Princeps Christianus?

Si dominus es tuorum omnium, illi tibi servi sint necesse est. Proinde videndum est, ne juxta vetus proverbium, quot habes servos, totidem habeas & hostes.

Cum natura genuerit omnes homines liberos, & præter naturam inducta sit servitus, quod Ethnicorum etiam leges fatentur, cogita quam non conveniat, Christianum in Christianos usurpare dominium, quos nec leges servos esse voluerunt, & Christus ab omni servitute redemit. Siquidem Paulus Onesimum servum natum, a Baptismo fratrem prioris heri Philemonis appellat.

Quam absurdum est eos pro servis habere, quos Christus eodem redemptos sanguine, in communem adseruit libertatem, quos iisdem tecum alit Sacramentis, quos ad eandem immortalitatis vocavit hæreditatem: & iis servitutis jugum inducere, qui communem tecum habent dominum, ac Principem Jesum Christum?

Cum Christianorum unus sit Dominus, cur qui huius gerunt vices, abs quoque malunt administrandi formam petere, quam ab hoc, qui solus est totus imitandus? Ab aliis decerpere licet, si quid forte virtutis admixtum habent. At in hoc absolutum est omnis virtutis ac sapientiae exemplar. Ea quidem stultitia videtur, sed infidelibus: nobis si vere fideles sumus, Dei virtus est, & Dei sapientia.

Jam nolim te sic tecum cogitare: At istud servire est, non regnare. Imo hoc est pulcherrimum regnandi genus, nisi forte Deum servire existimas, qui mundum hunc gratis administrat, cuius beneficium experiuntur omnia, cum ad illum nihil redeat præmii: nisi animus servire videtur, qui cum corpore non egeat, tanto studio consulit illius commodis: nisi oculus cæteris membris servire putandus est, quod omnibus prospiciat.

Rem ita tecum expendas licebit, si quis omnes homines, quos tuos vocas, Circes arte vertat in fues aut asinos, nonne dices deterius factum tuum imperium? Dices, opinor. Atqui plus juris sit in fues aut asinos quam in homines. Licet quo lubet agere, licet distrahare, licet interimere.

Proinde deterius fecerit imperium, qui liberos cives verterit in mancipia. Quo præstantius est in quod geris imperium, hoc magnificentius ac splendidius regnas. Consulit igitur tuæ majestati, qui civium libertatem ac dignitatem tuetur.

Deus ipse, ne coactis imperaret, & Angelis & hominibus liberum dedit arbitrium, quo splendidius & augustius redderet imperium suum. Et quisquam hoc nomine sibi magnus videtur, quod metu adactis civibus, ceu pecudibus imperet?

Ne te fugiat, quidquid in Evangelicis aut Apostolicis litteris de tolerandis dominis, de parendo Præfectis, de honorandis Regibus, de pendendo tributo dictum est, id ad Ethnicos Principes esse referendum, quod ea tempestate nondum essent Principes ulli Christiani.

Tolerari jubet impios magistratus, ne quid perturbetur ordo civitatis, modo suo fungantur officio, modo ne imperent impia. Honorem exigit Ethnicus Princeps, Paulus honorem jubet dependi: vectigal exigit, vult solvi vectigal: tributum exigit, jubet dari tributum. Nihilo enim deterius sit his rebus homo Christianus, & illi suum quoddam habent jus, neque sunt per occasionem irritandi. At quid de Christianis addit? Vos, inquit, inter vos nemini quidquam debeatis, nisi ut invicem diligatis. Alioqui num ideo Christus debebat Cæsari tributum, quia legitur solvisse didrach-

Tom. IV.

Qo

mum?

Jus Ca-
sa ex
Euange-
lio.

mum? Idem in Euangelio cum infidiose rogaretur, num gens ut tum putabatur, Deo dicata, censum deberet Cæsari: nomisima jubet exhiberi, exhibitum non agnoscit, & velut ignarus, cujus sit imago & inscriptio sciscitatur; cum responsum esset, Cæsaris esse, malitiose tentantibus ambigue respondit, Date Cæsari quæ sunt Cæsaris, quæ Dei sunt Deo: simul eludens infidiosam quæstionem, & per occasionem ad Dei pietatem invitans, cui debemus omnia. Perinde quasi dixisset: Cæsari, quem ignoro, quid debeatis, vos videritis. Illud potius spectate, quid debeatis Deo, cujus negotium ago, non Cæsaris.

Ne vero inter hæc cuiquam obrepat hujusmodi cogitatio; Quid igitur Principi suum jus adimis, & plus tribuis Ethnico quam Christiano; Imo Principi Christiano suum jus vindico. Jus est Ethnico Principi, suos metu premere, ad serviles operas adigere, exigere possessionibus, expilare bonis, denique martyres facere, jus est Ethnici Principis. Num idem vis esse Christiano? Aut jus illius imminutum videbitur, si minus hæc illi liceant?

Verum
jus
Princi-
pis.

Non perit suum jus ei qui Christiane gerit imperium, sed aliter possidet, & quidem multo tum præclarius, tum tutius. Id ita esse, his argumentis colligas licebit. Primum tui non sunt quos servitio premis, consensus enim Principem facit. Verum ii demum vere tui sunt, qui sponte ac volentes tibi parent. Deinde cum metu adactos possides, ne dimidiatos quidem possides, corporum potiris, animi abs te sunt alieni. Cæterum cum Christiana caritas conciliat populum ac Principem, ibi tua sunt omnia, quoties res postulat. Non enim postulat bonus Princeps, nisi cum utilitas patriæ flagitat. Rursus ubi dominium est, non benevolentia, quantumvis multum exigatur, certe minus habet Princeps, quam cum nihil non habet. Nemo plus impetrat, quam qui nihil imperat, sed promeretur.

Verus
honor.

Ad hæc honos qui Tyranno exhibetur, ne honos quidem est, sed aut adulatio aut simulatio: nec obsequium, sed servitus: nec splendor est verus, quem ostentat, sed fastus: nec potentia, sed vis: quæ cuncta veris nominibus possidet, qui Christianum agit Principem. Nemini plus defertur honoris, quam qui non exigit honorem: nulli libentius obsequuntur homines, quam qui non requirit obsequium: in neminem libentius effundunt suas opes, quam in eum cui commissas sciunt ad publicam utilitatem cum scœnore redituras.

Mutu-
um jus
populi
ac Prin-
cipis.

Est mutuum inter Principem ac populum commercium. Tibi populus censum debet, debet obsequium, debet honorem. Esto, sed tu vicissim populo debes bonum ac vigilantem Principem. Cum exigis vectigal a tuis veluti debitum, fac prius excutias temet ipsum, num illis officii tui vectigal persolveris.

Ex Ari-
stotele
Politi-
cæ.

Aristoteles negat, domini rationem esse sitam in possidendo, sed magis in hoc, ut utare servis. Atqui multo minus Principatus positus est in titulis & imaginibus, in exigendo censu, sed in consulendo.

Cum Respublica corpus quoddam sit ex variis membris compactum, in quorum numero sit & Princeps ipse, licet eximium, ea moderatione conveniet uti, ut omnibus bene sit, non ut attenuatis cæteris unum aut alterum vegetum ac saginatum evadat. Quod si Princeps Reipublicæ malis gaudet & alitur, neque pars est Reipublicæ neque Princeps, sed prædo.

Prodidit Aristoteles servum vivam esse domini portionem, si modo is verus sit dominus. Est autem & amicitia parti cum toto, & utilitas utrique ex altero. Id si verum est inter herum & mancipium de lapide (ut ajunt) emptum, quanto magis inter plebem Christianam & Principem Christianum? Princeps qui nihil aliud cogitat, nihil aliud agit, nisi ut quam plurimum pecuniarum a civibus extorqueat, ut nummorum vim quantam potest maximam irretiat legibus, ut quam plurimo vendat magistratus & officia, quæso, utrum is Princeps dicendus est, an negociator, an, ut verius dicam, prædo?

Solent
Prin-
cipes

Croesus cum videret, urbe capta, Cyri milites magno tumultu discursantes, rogabat, quidnam facerent. Cui respondenti, facere eos, quod victor exercitus so-

let, diripere bona civium: quid, inquit, audio? An non hæc jam tua sunt, qui me vicisti? Cur igitur isti tua populantur? Hac voce monitus Cyrus, militem a direptione coercuit. Eandem oportebit semper observari Principis animo; Hæc quæ extorquentur, mea sunt; Hi qui spoliantur & atteruntur, mei sunt, quidquid in hos pecco, in me ipsum pecco. Fac ita geras imperium, ut facile gesti queas reddere rationem: quam si nemo exacturus est, hoc magis etiam a temet ipso debes exigere. Futurum est enim, idque brevi, ut is abs te rationem exigat, apud quem nihil tibi profuerit Principem fuisse, nisi quod tanto rigidiorem habiturus es judicem, quanto grandior potestas tibi fuerit commissæ. Ut unus sis totius orbis Monarcha, hunc exactorem nec fallere poteris, nec effugere, nec terrene, nec corrumpere.

Postea quam te semel Reipublicæ dedicasti, jam non est tibi liberum tuo more vivere: personam quam suscepisti, sustineas, ac tuaris oportet.

Nullus ad Olympicum certamen accedit, nisi prius secum expendit, quid ejus certaminis lex postulet. Neque queritur sibi molestum esse solem, aut pulverem, aut sudorem, aut si quid est aliud hujus generis: quandoquidem hæc omnia cum ipsa ludi ratione conjuncta sunt. Ita qui suscipit imperium, prius suo cum animo debet

expendere, quas res Principis officium exigat. Consulendum alienis commodis, propria negligenda. Vi-

gilandum, ut aliis dormire liceat. Laborandum, ut aliis liceat otari. Summa præstanda morum integritas, cum in aliis mediocri innocentia satisfaciatur. Privatis affectibus omnibus exuendus est animus: & publicum gerenti negotium, nihil nisi de publico cogitandum. Benefaciendum etiam ingratis, etiam non intelligentibus, etiam invitis. Hæc si non placent, cur ad imperii munus accedis? aut cur forte traditum non cedis alteri? Quod si non licet, certe in hujusmodi quempiam rejice functionem, cujusmodi te ipsum præstare oportebat.

Apud Græcos sapientissime dixit sapiens quidam, quæ præclara sunt eadem esse difficilia. Proinde meminisse oportet, præstare bonum Principem, rem quidem esse omnium multo pulcherrimam, sed eandem omnium longe difficillimam. Neque quidquam te moveat, si temporibus his quosdam videris Principes ita viventes, ut difficilius sit agere medio-

crem patremfamilias, quam ejusmodi Principem: nec omnino temere dictum videatur veteri proverbio, aut

Regem, aut fatuum nasci oportuit. Cum igitur cæteri mortales artem quam profiteri parent, prius ad-

hibito studio discant, quanto majori cura Principem oportet administrandi rationem prædiscere? Ac cæte-

ræ quidem artes quatuor rebus potissimum constant, natura, præceptis, exemplis, & usu. In Principe lene ac mansuetum ingenium requirit Plato. Nam acres &

concitatos, ut ad disciplinas quidem idoneos fatetur, ita ad Rempublicam administrandam accommodos negat. Sunt naturæ vitia, quæ institutione curaque

corrigi queant. At possit obtingere ingenium vel adeo stupidum, vel ita ferox ac violentum, ut in hoc for-

mando frustra quis sumserit operam. Neronis natura corruptior erat, quam ut sanctissimus ille præceptor

Seneca potuerit efficere, quo minus pestilentissimus evaderet Princeps. Præcepta statim, ut diximus,

instillanda sunt, eaque digna vero Principe, & certa: & ob hanc causam Plato voluit sero Dialecticem attingi

a custodibus, quod hæc in utramque partem disserat, & minus firmas reddat de honesto, aut inhonesto opinio-

nes. Exemplum administrandi potissimum ab ipso Deo petendum, & ab Homine Deoque Christo, e cu-

jus dogmatis præcepta quoque sumenda erunt potissimum. Exercitatio, quæ postrema pars est, non per-

inde tuta est in Principe; nihil enim magni sit, si citharas aliquot obterat, qui studet bonus esse citharæ-

odus. At grave fuerit affligi Rempublicam dum Princeps discit administrare Rempublicam. Adsuecat qui-

dem igitur jam inde a puero, sed quo melius judicet, instructus decretis, assidere consultationibus, interesse

judiciis, adesse creandis magistratibus, audire Re-

gum

Vigilantia Principis.

gum postulationes, verum ne quid statuat, nisi multorum iudicio comprobatum, donec ætas & usus rerum certius iudicium pararit. Si vere dixit Homerus, non esse Principis solidam dormire noctem, cui tot hominum millia, cui tantæ negotiorum moles commissæ sunt, si non sine iudicio talem Æneam suam fingit Virgilius, unde, quæso, Principi sit otium, totos fallendi dies, imo perdendi maximam vitæ partem alea, choreis, venatibus, morionibus, & his etiam nugacioribus nugis? Subvertitur Respublica factionibus, bellis affligitur, latrociniorum plena sunt omnia, expilationibus immodicis plebes ad famem & laqueum adigitur. Opprimuntur ab iniquis Proceribus tenues: corrupti Magistratus, non quod jus est, sed quod libet faciunt, & inter hæc velut otiosus, tum aleam ludit Princeps?

Non licet dormitabundum esse, qui clavo affidet, & in tantis rerum periculis stertit Princeps? Nullum mare tam graves habet tempestates umquam, quam omne regnum affidue. Semper itaque Principi vigilandum est, ne quid erret, qui non nisi plurimorum perniciem delinquit.

Otium & negotium Principis in quo?

Magnitudo navis, aut mercium pretia, aut vectorum numerus, haud facit elatiorem bonum nauclerum, sed attentior. Ita bonus Rex, quo pluribus imperat, hoc vigilantior esse debet, non inolentior. Si cogitaris, quantam sustineas provinciam, numquam deerit quod agas. Si consueris publicis delectari commodis, numquam deerit quo oblectes animum, ut jam bono Principi non vacet ineptis voluptatibus otii tardium fallere.

Quod a sapientissimis viris præceptum est, optimam vitæ rationem esse deligendam, non jucundissimam, quod ea quæ sunt optima, consuetudo denique soleat jucunda reddere, id Principi cum primis est faciendum.

Si pictor ex tabula belle confecta voluptatem capit, si agricola, si olitor, si faber suis fruitur laboribus, quid Principi debet esse jucundius, quam si contempletur Rempublicam sua opera redditam meliorem ac florentiorem?

Ut negari non potest, operosam esse rem, bonum agere Principem, ita multo est operosius, malum agere Principem. Longe minus habent negotii, quæ naturam & honesti rationem sequuntur, quam quæ fucis & arte constant.

Voluptates Principis quas.

Cum apud te recoles, hoc bellum prudenter effugi, bene seditionem illam quam minimo sanguine compescui, illo viro ad magistratum adscito, probe consului Reipublicæ meoque nomini, si vere Princeps es, mirum ni ingentem animo sentis voluptatem. Atque ea demum voluptas Christiano digna est Principe; hujus materiam ipse tibi quotidie benefactis suppedita, plebeas illas oblectatiunculas vili popello relinque.

Diversum Mida ac Solomonis votum.

Laudatur ab omnibus Solomon, qui cum integrum esset optare quidquid vellet, protinus accepturus quidquid petisset, non optavit opum vim, non totius orbis imperium, non exitium inimicorum, non insignem famæ gloriam, non voluptates, sed sapientiam: neque quamvis sapientiam, sed eam, qua posset regnum sibi creditum cum laude administrare. E diverso damnatur ab omnibus Mida, cui nihil auro fuerit antiquius. At cur aliud in historiis, aliud in vita iudicium? Optamus Principi felicitatem, optamus victoriam, optamus laudem, optamus longævitatē, optamus opulentiam. Si vere diligimus Principem, quin illud potius optamus, quod unum optavit Solomon? Et ne stulte videatur optasse, hoc nomine laudatus est a Deo. Cur nihil minus ad rem pertinere iudicamus, quam id quod solum ad rem pertinet? Imo non desunt qui credant hoc ipsum ad imperii functionem officere, si sapiat Princeps. Languescit, inquiunt, animi vis, & redditur timidior. At ista temeritas est, non audacia: stupor, non animi vigor, ob hoc nihil timere, quod nihil iudices. Ex aliis fontibus petenda est Principis fortitudo. Ad istum modum plurimum audent juvenes, sed plus etiam furiosi. Salutaris est timiditas, quæ dum periculum indicat, docet vitare, quæ a turpibus ac perniciosius institutis cohibet. Plurimum perspicat

A oportet, qui unus prospicit omnibus: plurimum sapiat necesse est, qui solus consulit universis. Quod Deus in universo, quod sol in mundo, quod oculus in corpore, hoc oportet esse Principem in Republica. Pri-
sci sapientes, quibus mos erat hieroglyphis uti, rerum ænigmatis vivendi rationem adumbrantes, Regis imaginem ad hunc repræsentabant modum, ut oculum pingerent, addito sceptro, vitæ rectitudinem, & animum nullis rationibus ab honesto deflectendum, cum prudentia, vigilantiaque summa conjunctum, significantes.

B Alii Regium sceptrum ad hunc modum effingebant, in summo erat ciconia, pietatis symbolum, in imo hippopotamus, animal effertum & noxium: illud, videlicet, innuentes, si quid in Principe sæviant affectus efferi, quod genus ira, vindictæ cupiditas, rapacitas, violentia, ut eos motus pietas in patriam vincat prematque. Ad insolentiam fortunæ licentia, rerumque successus invitat, sed plus valeat amor patriæ.

C Apud Thebanos inter sacras imagines viscebantur olim, auctore Plutarcho, quæ sederent sine manibus, harum prima oculis etiam carente. Quod sedent, admonet, magistratus ac iudices animo sedato esse oportere, nec ullis affectibus perturbato. Quod manibus caret, innuit, eos ab omni munerum corruptela puros & integros esse debere. Porro, quod Princeps oculis quoque caret, significat, Regem adeo non abduci muneribus ab honesto, ut nec ullius personæ tangatur respectu, quo tantum auribus rem accipiat.

Quin & in ipsis quibus ornatur insignibus philosophari discat. Quid indicat unctio Regia, nisi summam animi clementiam? Quid capitis diadema, nisi numeris omnibus absolutam sapientiam? Quid collo addita torques, nisi virtutum omnium concentum & harmoniam? Quid gemmarum multiplici colorum gratia nitentium lumina, nisi virtutum excellentiam, & quod quidquid honestum, id in Principe eximium esse oporteat? Quid ardens purpura, nisi vehementem erga cives caritatem? Quid insignia, nisi ut majorum suorum decora vel æquet, vel superet? Quid gladius prælatus, nisi hujus præsidio patriam oportere tutam esse, tum ab hostibus, tum a scelerosis?

D Primum munus boni Principis est, quam optima velle: proximum, quibus rationibus evitari, aut tolli mala, contra, bona, parari, augeri, confirmarique possint, perspicere. In homine privato fortasse satis est bona mens, cum & legibus admoneatur, & magistratus præscribant, quid sit agendum. At in Principe parum est bona mente præditum esse, ut velit optima, nisi accesserit sapientia, quæ commonstret, quibus viis id quod cupit, adsequi queat.

E Quantulum interest inter statuam marmoream, Cræsi aut Cyri inscriptam titulo, diademate sceptroque magnifice insignitam, & Principem sine pectore? nisi quod illa nullius incommodo stupet, hic magno Reipublicæ malo stultus est. Ne corporis aut fortunæ bonis temet ipsum æstimes, sed animi. Nec aliorum laudibus te ipsum metiaris, sed tuis ipsius factis.

F Cum sis Princeps, videto ne quam admittas laudem, nisi dignam Principe. Effert aliquis formam tuam, cogita ad istum modum laudari foeminas. Si quis admiratur facundiam, memineris istam Sophistarum ac Rhetorum esse laudem. Si robur & corporis vires prædicat aliquis, scias ita laudandos athletas, non Principes. Proceritatem extollit aliquis, sic tecum cogita, hic me recte laudet, si quid ex alto foret detrahendum. Est qui divitias tuas laudibus vehat, fac cogites ita laudari negociatores. Puta te nihil adhuc audisse dignum Principe, dum audis istiusmodi præconia. Quænam igitur propria Principum laus est? Nempe, si a tergo pariter & fronte sit oculatus, βλέπων, ut inquit Homerus, πρὸςσω καὶ ὀπίσω, hoc est, si quam plurimum sapiat, præterita respiciens, futura prospiciens, deinde quidquid sapiat, patriæ sapiat, non sibi: quamquam non alia ratione sibi magis potest sapere, quam si patriæ sapiat. Si quis hoc pacto laudet Medicum, formosus est, robustus est, ac bonis lateribus, bene nummatus est, bellus est aleator, scite saltat, bellicanit, docte ludit pila: nonne protinus tecum cogitabis,

Tom. IV.

Oo 2

tabis,

tabis, quid hæc ad Medicum? At cum audieris eadem a stultis laudatoribus, multo magis cogita, quid hæc ad Principem. In medico tria potissimum requiruntur. Primum, ut calleat artem medendi, noritque corporum & morborum vim, & quid cui malo debeat adhiberi. Proximum, ut sit bonæ fidei, neque quidquam spectet præter ægrotantis salutem: nam multos ambitio, aut lucrum huc adducit, ut venenum ministrent pro remedio. Tertium, ut iustam curam ac diligentiam adhibeat. At eadem multo magis præstanda sunt Principi.

Aristoteles in Politicis suis, quid tandem exigit a Principe vir Ethnicus? num Nerei formam, aut Milonis vires, num Maximini proceritatem, num Tantalum talenta? Nihil horum. Quid igitur? Summam & absolutam virtutem, in privatis contentus mediocritate.

Nemo Princeps bonus, nisi vir bonus.

Si potes simul esse Princeps & vir bonus, fungere pulcherrimo munere: sin minus, abjice Principem potius quam ut ea gratia vir malus fias. Virum bonum invenire licet, qui bonum Principem non possit agere. At bonus Princeps esse non potest, qui non idem sit vir bonus. Quamquam nunc eo redierunt quorundam Principum mores, ut hæc duo multum inter se pugnare videantur, vir bonus & Princeps: planeque stultum & ridendum habeatur in Principe prædicando boni viri facere mentionem.

Regem agere non potes, nisi te ratio rexerit, hoc est, nisi in omnibus consilium ac iudicium sequaris, non animi cupiditatem. Nec aliis potes imperare, nisi prius ipse parueris honesto.

Faces in ligna Principis.

Ab sit procul ab animo Principis vox illa plus quam tyrannica: Sic volo, sic jubeo, sit pro ratione voluntas. Ac multo magis illa quæ jam in publicam hominum execrationem abiit, Oderint dum metuant. Tyrannicum imo fœmineum est, animi libidinem sequi, & pessimus diuturnitatis custos est, metus. Sit hoc perpetuum Principis decretum, lacerare neminem, prodesse omnibus, præsertim suis: mala vel tolerare, vel mederi, prout judicabit in rem communem expedire.

Qui hunc animum non adfert ad Rempublicam, Tyrannus est, non Princeps. Si quis te pro Principe Tyrannum aut prædonem appellet, nonne vehementer commoveberis, & atrociora parabis supplicia? & merito. Est enim atrox, nec ullo pacto ferenda contumelia. At illud mihi jam cogites, velim, quanto contumeliosior est in se ipsum, qui volens talis est, qualem ille prædicat? Nam gravius est esse furem quam dici, & atrocior est vitare virginem, quam vitium exponere.

Benefactis paratur bona fama.

Ut bene audias, id certissima consequeris via, si qualem te cupis prædicari, talem temet ipsum exhibeas. Non est vera laus quæ extorquetur metu, aut tribuitur ab adulatoribus. Et male agitur cum fama Principis, si hujus præsidium in silentio minis indicto situm est. Jam ut maxime tua fileat ætas, certe loque-

tur posteritas. Quamquam quis umquam tam formidabilis fuit Tyrannus, ut omnium linguas cohibere potuerit?

In primis cavendum Christiano Principi, quod graviter a Seneca scriptum est: Inter eos qui Reges appellantur, inveniri nonnullos, cum quibus si conferas Phalaridem, Dionysium, Polycratem, quorum & ipsa vocabula in omnium sæculorum abominationem abierunt, indigni sint, qui Tyranni vocentur. Neque enim refert qua via, sed quo tendas. Qui ad commodum publicum spectat, Rex est: qui ad suum, Tyrannus. At quo tandem nomine censēbimus istos qui suam felicitatem patriæ malis alunt, & re prædones agunt, nomine Principes, sed falsissimo?

Plato vetuit legibus suis, ne quis Deum ullius mali causam diceret, propterea quod natura bonus sit ac beneficus. At Princeps Dei simulacrum quoddam est, si vere Princeps sit. Quantum igitur abhorrent ab hoc exemplari, qui sic rem gerunt, ut quidquid malorum in Republica cooritur, id ipsum vitio cooritur?

Nec audiendus est, si quis hic forte clamitet adulator: at istud est Principem in ordinem cogere. Imo qui Principi licere vult quod honestum non sit, is eum in ordinem cogit. Quid enim est aliud Principem in ordinem cogere, quam talem reddere, quale est hominum vulgus? ut iræ, ut libidini, ut ambitioni, ut avaritiæ serviat, ut stultitiæ sit obnoxius? Indignum vero facinus & non ferendum, si hoc non licet Principi, quod non licet Deo. Non postulat sibi licere Deus, ut secus agat quam honesti dicat ratio: quod si faceret, jam nec Deus esset. Proinde qui Principi licere vult, quod pugnet cum natura ac ratione Principis, is demum illum Principis honore spoliatum unumquemque e media plebe facit. Non pudeat Principem honesto parere, cui paret ipse Deus. Neque se putet minus esse Principem, si ad summi Principis imaginem pro virili accesserit.

Mirretor-tum argum-tum.

Hæc atque hujusmodi boni Principis semina statim inferant in rude pueri pectus, hinc parentes, hinc nutrices, hinc præceptor, hæc volens discat, non coactus. Sic enim convenit institui Principem, qui liberis ac volentibus sit imperaturus. Discat amare virtutem, horrere turpitudinem, & ab inhonestis pudore, non metu coercetur. Et quamquam nonnulla boni Principis spes in emendatis moribus ac moderatis affectibus est sita, præcipua tamen est in rectis opinionibus. Nam mores malos aliquoties & pudor corrigit, depravatos affectus vel ætas emendat vel admonitio. Cæterum ubi persuasum est, id cum virtute conjunctum esse, quod procul abest ab honesto, & id egregium esse Principis munus, quod plus quam tyrannicum est, hoc est ubi fontes sunt infecti, a quibus omnes vitæ proficiuntur actiones, tum difficillimum fuerit mederi. Proinde in hoc primam ac præcipuam esse curam oportet instituentis, sicuti dictum est, ut pravæ vulgi opiniones penitus ex animo revellat si quæ forte infederint, & salutares Christianoque Principe dignas inferat.

Hæc atque hujusmodi boni Principis semina statim inferant in rude pueri pectus, hinc parentes, hinc nutrices, hinc præceptor, hæc volens discat, non coactus. Sic enim convenit institui Principem, qui liberis ac volentibus sit imperaturus. Discat amare virtutem, horrere turpitudinem, & ab inhonestis pudore, non metu coercetur. Et quamquam nonnulla boni Principis spes in emendatis moribus ac moderatis affectibus est sita, præcipua tamen est in rectis opinionibus. Nam mores malos aliquoties & pudor corrigit, depravatos affectus vel ætas emendat vel admonitio. Cæterum ubi persuasum est, id cum virtute conjunctum esse, quod procul abest ab honesto, & id egregium esse Principis munus, quod plus quam tyrannicum est, hoc est ubi fontes sunt infecti, a quibus omnes vitæ proficiuntur actiones, tum difficillimum fuerit mederi. Proinde in hoc primam ac præcipuam esse curam oportet instituentis, sicuti dictum est, ut pravæ vulgi opiniones penitus ex animo revellat si quæ forte infederint, & salutares Christianoque Principe dignas inferat.

C A P U T II.

DE ADULATIONE VITANDA PRINCIPI.

Atque id fieri non potest, nisi modis omnibus arceantur assentatores, cui pesti maxime obnoxia est magnorum Principum felicitas. Jam ipsa ætatis simplicitas huic malo præcipue patet, partim quod naturæ propensione blandis magis gaudeat quam veris, partim ob rerum imperitiam, quo minus suspicatur insidias, hoc minus cavere novit. Et ne quis hoc ceu leve malum existimet negligendum, sciat florentissima summorum Regum imperia, linguis adulatorum fuisse subversa. Nec usquam gravi tyrannide legimus oppressam Rempublicam ubi non præcipue partes tragœdiæ fuerint assentatorum. Perspectum habebat hoc Diogenes, ni fallor, qui rogatus, quod esset animal omnium maxime noxium, si de feris, inquit, sentis, Tyrannus; si de cicuribus, Adulator. Habet hæc pestis blandum quoddam venenum, sed adeo præsen-

Apophthegma a Cicerone.

taneum, ut olim hoc dementati Principes orbis domitores, nequissimis palponibus sese ludendos & equitandos permiserint: & in omnium rerum dominos hi teterimi homunculi libertini, nonnumquam & servi dominabantur.

Primum igitur providendum erit, ut nutrices adhibeantur, aut prorsus immunes ab hoc morbo, aut certe quam levissime obnoxie. Nam ipse sexus solet huic malo peculiariter obnoxius esse: deinde plerumque nutrices in matrum abeunt affectus, quarum vulgus liberorum ingenia sæpenumero corrumpit indulgentia: imo totum hoc genus quoad fieri potest, arcendum a futuro Principe, natura pene ipsa duobus maximis affine malis, stultitiæ & adulationi. Proxima cura erit, ut sodales adjungantur ingenio liberali, & alioqui in hoc formandi ab eo qui instituit, ut comes sint

Nutrices Principis.

sunt citra adulationem, ut ita consuecant urbane loqui, ne quid tamen in gratiam fingant aut mentiantur. Nam de præceptore deligendo, jam dictum est.

Mini-
stri
Princi-
pis.

Neque mediocri momentum est in ministris, qui frequenter obsecundant cupiditatibus puerorum, vel ob stultitiam, vel quod hinc emolumenti non nihil ad se rediturum sperent. Oportebit igitur hos, quoad fieri potest, cordatos & integros ad id muneris delegare, & insuper monitis ac minis ab assentando deterre- re, ac rursum premiis invitare, ut sancte suo fungantur officio. Qua quidem in re magnopere conducet, si qui deprehensus fuerit hoc agere, ut alloquiis & obsequiis illiberalibus, Principis animum ad ea sollicitet, quæ parum digna sunt Principe, is in aliorum exemplum publice det poenas, etiam capitis fidelitatis modus hoc postularit. Neque hoc cuiquam crudele videri debet, sicum furem, qui pauculos nummos forte nactus su- stulit, capite puniamus, idque præter omnium legum veterum exemplum: de eo extremum sumatur suppli- cium, qui id inficere voluerit, quo nihil habet patria melius aut pretiosius. Quod si rei novitas obstat, quo minus per suadeti queat (tamen si Alexander Romanus Imperator, Thurinum fumi venditorem, palo alliga- tum, subiectis viridibus lignis, fumo necari iussit) arte fieri potest, ut alia via pareatur exemplum, si qui forte de alio quopiam capitali facinore convictus erit, tamen hoc titulo puniatur, quod Principis futuri mentem pe- stilenti adulatione corruerit. Si in poenis mali dati ra- tionem convenit expendere, plus laedit Rempublicam pestilens adulator, qui primam illam Principis ætatem tyrannicis opinionibus corrumpit & inficit, quam qui publicum ærarium expilavit. Qui Principis monetam adulteravit, in hunc exquisitis suppliciis animadverti- tur: & propemodum præmium est iis, qui Principis animum corruerint.

Omnes
adulan-
tur
Princi-
pi.

Atque utinam saltem apud Christianos minus verum esset illud Carneadis apophthegma, qui negavit quid- quam recte disci a Regum filiis, præter artem equitan- di, quod cæteris in rebus omnibus omnes obsecundent & assententur: at unus equus quoniam haud intelligit, patricius infideat an plebejus, dives an pauper, Prin- ceptus an privatus, tergo excutit, quicumque parum scite infederit. At nunc sæpenumero videmus fieri, ut non nutrices solum ac sodales Ministrique, Principum liberis adulentur: verum & ipse præceptor moderator- que pueritiæ, suum agat negotium, non huc spectans ut Principem dimittat meliorem, sed ut ipse discedat locupletior. Ad gratiam non raro loquuntur & ii qui de rebus sacris concionantur, aucupantes Principis & aulicorum favorem: aut si quid reprehendunt, ita mordent, ut tum maxime adulentur. Non hæc loquor, quod istos probandos existimem, qui seditiosis clamo- ribus debacchantur in vitam Principum, sed quod ab his citra contumeliam, boni Principis exemplar pro- poni cupiam, nec probari per assentationem in Chri- stiano Principe, quæ in Ethnicis damnarunt Ethnicis: neque libere monent magistratus, neque satis amice consulunt consilarii. Nam Proceres, quoniam fere studiis inter se dissentiant, certatim omnes Principis favorem ambiunt, sed quo premant adversarium, vel ne quam ansam nocendi ministrent inimico. Adulantur Sacrifici, assentantur Medici. Nam ab Oratoribus aliunde missis, meras audire laudes, jam ubique solen- ne est. Supererat una sacra anchora, quæ & ipsa sæpe- numero fallit: nimirum ii quos vulgus Confessores Re- gios vocat: ii si integri forent ac prudentes, certe in illo altissimo secreto possent amanter ac libere monere Principem. Verum plerumque fit, ut, dum suis quis- que commodis studet, publicæ utilitatis rationem ne- gligat. Ac minus quidem ledunt Poetæ Rhetoresque, quorum nemini jam ignotum est institutum, Princi- pum laudes non ex ipsorum meritis, sed ex suo metri ingenio. Longe pestilentius est Magorum ac Divino- rum genus, qui Regibus longævitatem, victorias, triumphos, voluptates & imperia pollicentur. Rur- sum aliis subitam mortem, cladem, molestiam, exsi- lium minantur, abusi ad id spe metuque, duobus præ-

cipuis humanæ vitæ Tyrannis. Ad hunc ordinem per- tinent Prognostæ, qui ex astris futura præfagiunt, quorum an ulla sit ars, non est hujus loci discutere. Cer- te ut nunc vulgo utuntur, non mediocrem pestem ad- fert rebus humanis.

Sed est omnium pestilentissimum adulatorum ge- nus, qui specie libertatis assentantur, ac miro quodam artificio dum repugnant, impellunt, dum objurgant, laudant. Hos mire depinxit Plutarchus in libello cui ti- tulum fecit, Quomodo dignosci possit amicus ab adu- latore.

Disse-
mula-
tum a-
dulatione
nis ge-
nus.

Sunt autem duæ ætates quæ potissimum expositæ sunt adulationi, pueritia ob rerum incertitiam, & sene- ctus ob animi imbecillitatem. In quavis autem ætate stultitia, quæ semper philautiam comitem ducit. At recte monuit Plato, periculosissimum esse adulandi ge- nus, cum quis ipse sibi palpo est, & ob id sese facile præbet aliis idem agentibus, quod ipse jam sua sponte agebat.

Est tacita quædam adulatio & in picturis, statuis ac titulis. Sic Alexandro Magno adulatus est Apelles, pingens eum fulmen manu torquentem. Et Octavius Apollinis effigie pingi gaudebat. Eodem pertinent im- manes Colossi, quos olim Imperatoribus erigebant, supra modum humanæ magnitudinis. Fortassis hoc ali- cui leviculum videbitur, sed est non nihil & in hoc mo- menti, ut Principem eo cultu habituque repræsentent artifices, qui sapiente gravique Principe maxime di- gnus sit. Et præstat aliquid agentem effingere, quod ad Rempublicam attineat, quam otiosum: velut Ale- xandrum in cognoscendis causis alteram aurem manu opposita claudentem. Aut Darium malum Punicum tenentem, aut Scipionem sponsam juveni intactam re- stituentem, auro quod offerebatur rejecto. Hujusmo- di salutaribus picturis decet ornari Principum aulas, non iis quæ lasciviam, fastum aut tyrannidem doceant.

Picturæ
adula-
trices.

Jam in titulis haud equidem negarim Principi suum honorem essetribuendum, malim tamen ejusmodi, qui non nihil admoneant Principem officii sui, hoc est, malim Integerrimum, Incorruptissimum, Sapientissi- mum, Clementissimum, Beneficentissimum, Corda- tissimum, Vigilantissimum, Moderatissimum, Patriæ studiosissimum vocari, quam Inclytum, Inviictissimum, Triumphatorem, semper Augustum, ut ne comme- morem interim Celsitudines, Sacras Majestates, Di- vinitates, & his etiam adulantiores titulos. Probo mo- rem quo nunc Romanum Pontificem Sanctissimi titu- lo honorant. Dum enim hæc audit assidue, commo- nesceat quid ab illo præstari oporteat, & quid in illo sit pulcherrimum, non si ditissimus sit, aut latissime im- peret, sed si sanctimonia præcellat.

Tituli
Princi-
pum.

Quod si vi- tari non potest, quo minus hæc audiat nonnumquam Princeps vel invitatus, tamen haud oportet dissimulare, quibus magis delectetur. Alexander Severus usque a- deo fertur invisos habuisse adultores omnes, ut si quis salutasset abjectius, aut adulantius inflexisset caput, protinus cum convicio submoveret hominem: quod si dignitas aut magistratus quempiam a convicio vindi- casset, hunc vultus austeritate castigabat.

Quomo-
do abusi-
tendum
titulis
solenni-
bus.

Præmonendus est igitur puer, ut hos titulos quos audire cogitur, in suum sibi vertat commodum. Au- dit, Pater Patriæ: cogitet nullum umquam titulum Principibus additum, quam Patris Patriæ, qui magis proprie quadraret in bonum Principem. Id igitur sibi agendum, ut hoc titulo dignus appareat. Ita si cogi- tat, admonitio fuerit: sin secus, adulatio.

Pater
Patriæ.

Inviectus dicitur, cogitet quam sit absurdum Invi- ctum dici, quem vincit iracundia, qui quotidie servit libidini, quem captivum quo lubet ducit agitque am- bitio. Eum demum vere invictum esse, qui nulli cedit affectui, nec ulla rerum specie ab honesto potest de- flecti.

Cum Serenissimus appellatur, succurrat Principis esse officium, omnia tranquillare, omnia componere. Quod si quis per ambitionem aut iram, seditionibus ac bellorum tempestatibus perturbat ac miscet universa, hunc titulus Serenissimi non ornat, sed vitium illi suum

exprobrat. Cum dicetur Inclytus, cogitet nulum esse verum decus, nisi quod a virtute recteque factis proficiscitur. Quod si quem conspurcat libido, contaminat avaritia, foedat ambitio, quid aliud est Inclyti cognomen quam admonitio, si quis erret imprudens: convicium, si prudens peccet?

Titulo-
rum a-
dulatio.

Cum audiet regionum titulos, non statim cristas erigat, veluti tantarum rerum dominus: sed sic cogitet, quam multis bonum Principem debeo. Si Celsitudines, Majestates, Divinitates ingeret aliquis, meminerit hæc non competere, nisi in eum qui ad Dei exemplum administret imperium, cœlesti quadam animi magnitudine. Cum audiet solennes panegyricos, ne protinus credat, aut faveat suis laudibus, sed si talis nondum est, qualis prædicatur, admoneri se cogitet, detque operam ut iis laudibus aliquando respondeat. Si talis jam est, adniti debet, ut se ipso melior evadat.

Quin ipsas etiam leges oportebit habere suspectas. Assentantur & hæc nonnumquam Principi, nimirum, vel collectæ vel conditæ ab his qui Regibus aut Imperatoribus erant addicti. Cum negant Principem teneri legibus, cum semet illi submittunt, cum jus in omnia tribuunt, caveat ne statim putet sibi licere quidquid animo collibuit. Bono Principi tuto permitti possunt omnia, mediocri non omnia, malo nihil.

Libri li-
bere mo-
nent.

Ac prudenter quidem Demetrius Phalereus ad evolvendos libros invitat, quod sæpenumero, quæ non audent admonere Principis amici, ex his cognoscat. Verum ad hoc prius antidoto præmunendus est ad hunc modum. Hic quem legis, Ethnicus est, tu qui legis Christianus. Hic cum multa præclare dicat, tamen exemplar boni Principis parum recte adumbravit: cave ne quidquid usquam offenderis, id protinus tibi putes imitandum, sed omnia ad Christi regulam exigo.

Lectio
mala
inficit
ingenium.

Ac primum quidem delectus habendus in auctoribus. Plurimum enim refert, quos libros primum legat & imbibat puer. Inficiunt animos colloquia mala; at non minus lectio mala. Abeunt enim in mores & in affectus mutæ illæ litteræ, præsertim si nactæ sint ingenium ad morbum aliquem proclive: veluti puer natura ferox ac violentus, haud magno negotio commovebitur ad tyrannidem, si non præmonitus antidoto, Achillem, aut Alexandrum Magnum, aut Xersem, aut Julium legerit.

At hodie permultos videmus, Arcturis, Lanflotis, & aliis id genus fabulis delectari, non solum tyrannicis, verum etiam profus ineruditis, stultis & anilibus, ut consultius sit in Comœdiis, aut Poetarum fabulis horas collocare, quam ejusmodi deliramentis.

Quæ
primum
legenda
Princi-
pi.

Quod si quis meo velit uti consilio, statim a tradita loquendi ratione, proponet Proverbia Solomonis, Ecclesiasticum, & librum Sapientiæ, non ut puer ab ostentatore interprete quatuor illis Theologorum sensibus torqueatur, sed ut paucis accommode commonstret, si quid ad boni Principis officium pertinet. Cum primis autem inferendus est amor & auctoris & operis. Regno destinatus es, hic regnandi docet artem. Regis es filius, Rex futurus, audies Regem omnium sapientissimum, quid doceat filium suum, quem ad regni successionem præparat. Mox Evangelia. Et hic magni referet, quibus modis ad amorem auctoris & operis inflammetur animus pueri. Non parum etiam situm erit in dexteritate & commoditate interpretantis, ut breviter, ut dilucide, ut plausibiliter etiam ac vivide doceat, non omnia, sed quæ potissimum ad Principis munus attinent, quæque ad perniciosissimas vulgariarum Principum opiniones ex animo revellendas faciunt. Tertio loco Plutarchi Apophthegmata, deinde Moralia: nihil enim his sanctius potest inveniri, cujus & vitas proponi malim, quam cujusquam alterius. Plutarcho proximum locum facile tribuerim Senecæ, qui scriptis suis mire exstimulat & inflammat ad honesti studium, lectoris animum a sordidis curis in sublime subvehit, peculiariter ubique dedocens Tyrannidem. Ex Politicis Aristotelis, ex Officiis Ciceronis permulta de-

Asperpere licebit, non indigna cognitu. Sed sanctius hisce de rebus locutus est Plato, mea quidem sententia, & hunc ex parte secutus Cicero in libris de Legibus: nam de Republica interciderunt.

Jam vero non negaverim, ex Historicorum lectione præcipuam colligi prudentiam, verum ex iisdem summam perniciem hauries, nisi & præmunitus, & cum delectu legeris. Vide ne tibi imponant celebrata seculorum consensu nomina scriptorum aut Ducum. Herodotus, Xenophon, uterque Gentilis fuit, & plerumque pessimum proponunt Principis exemplar, etiam si in hoc ipsum scripserunt historiam, ut aut delectarent narratione, aut egregii Ducis imaginem effingerent. Sallustius, Livius multa quidem præclare, addo, erudite omnia, sed non omnia probant quæ narrant, & quædam probant haudquaquam probanda Principi Christiano. Cum Achillem audis, cum Xersem, Cyrum, Darium, Julium, ne quid te rapiat magni nominis præstigium. Magnos ac furiosos latrones audis: sicut enim illos aliquoties vocat Seneca.

Et tamen si quid in horum gestis inciderit dignum bono Principe, id curabis ceu gemmam e sterquilinio colligere. Nullus enim umquam fuit Tyrannus usque adeo illaudatus, qui non aliqua immiscuerit, quæ si virtute gesta non sint, certe ad virtutis exemplum queant accommodari. Permulta sunt in Phalaridis epistolis, quæ sancto quoque Rege videantur non indigna. Et satis Regaliter in Perillum crudelitatis infligatorem, suum retorfit inventum. Permulta furiose Alexander, sed recte a Darii mulieribus captivis abstinuit, & recte mulierem reduci domum jussit, ubi sensit esse conjugatam. Hæc igitur e multis erunt excerptenda, & vehementius accendunt Ethnicorum, aut illaudatorum hominum exempla. Si sic sibi temperavit Tyrannus & a Christo alienus, si juvenis & victor hanc sanctimoniam præstitit hostium foeminis, quid me facere convenit erga meas Principem Christianum? Si tantum fuit animi mulierculæ, quid a viro præstari decet? Si id probro datum est Ethnicis Principi, & ab Ethnicis, quanto studio mihi vitandum, Christi religionem proficienti?

Quomo-
do &
mala
exempla
verten-
da in
bonum.

Porro quibus rationibus oporteat exempla per amplificationem conferre, satis, opinor, indicavimus in libello, De Copia Rerum. Cæterum & vitiosa exempla in bonum deflecti possunt. C. Cæsaris industriam, & animi sublimitatem quam ille male præstitit ambitioni, tu bene impende patriæ commodis. Clementiam quam ille simulavit ad parandam fulciendamque Tyrannidem, tu ex animo adhibe ad conciliandam civium tuorum in te caritatem.

Quin pessimorum Principum exempla nonnumquam magis accendunt ad virtutem, quam optimorum aut mediocrium. Quem enim non avocet ab avaritia, Titi Vespasiani vectigal e lotio collectum, & scdissimo facto par dictum: *Lucri bonus est odor ex re qualibet*. Et exsecranda vox Neronis, qua solet mandare magistratus, *scis quid mihi sit opus, & cura ne quis quid habeat*. His rationibus fiet, ut quidquid obvium fuerit in Historiographis, vertatur in exemplum recte agendi.

Et tanta Ducum turba, fac, optimos tibi deligas, velut Aristidem, Epaminondam, Octavium, Trajanum, Antoninum Pium, Alexandrum Mameam: nec hos tamen ita, ut totos velis exprimere, sed quod in optimis sit optimum, id tibi deligas; alioquin est quod vites etiam in Davide ac Solomone, Regibus a Deo laudatis.

Ex opti-
mis opti-
ma imi-
tanda.

Alioqui quid fingi possit infanius, quam hominem Christi sacramentis initiatum, Alexandrum, Julium, aut Xersem sibi proponere, quorum vitam incessunt etiam Ethnici Scriptores, si quibus judicium fuit paulo sanius? A quibus ut superari turpissimum est, si quid recte gesserunt, ita totos imitari velle Christianum Principem, extremæ dementiæ sit.

Præmonendus est Princeps, ut nec ea quæ in sacris voluminibus legerit, continuo putet imitanda. Discat Hebræorum pugnas & cædes, immanitatem in hostes, ad allegoriam esse vocandā, alioqui pestiferam esse ho-
rum

Vetus
instru-
men-
tum
quomo-
rum

dole-
gen-
dum.

rum lectionem. Longe aliud permiffum pro ratione temporis illi populo, aliud traditum cœlesti populo Christianorum.

Quoties Princeps librum sumet in manum, hoc animo sumat, non ut delectetur, sed ut melior a lectione discedat. Facile invenit unde reddatur melior, qui hoc vehementer studet ut melior fiat. Magna pars bonitatis est, velle bonum fieri, veluti qui morbum ambitionis, aut iracundiæ, aut libidinis agnoscit & odit, & in hoc explicat librum, quo malo suo medeatur, is facile reperit, quo molestiam vel depellat, velleniat.

Quomo-
do mo-
nendus
Prin-
ceps.

A nullis auditur verum sincerius, aut commodius, neque minore pudore quam a libris. Sed tamen sic amicos assuefaciat Princeps, ut qui libere monent, intelligant se gratiam inire. Est hoc quidem eorum qui

cum Principe consuetudinem agunt, ut in tempore, ut commode, ut amice moneant, sed tamen conveniet etiam parum dextre monentibus ignoscere, ne recte monituri, ullo exemplo deterreantur ab officio.

In gravi tempestate quantumvis docti nautæ patiuntur sese a quovis admoneri. At regno numquam deest tempestas. Quis satis laudat Philippi Macedonum Regis civilem prudentiam, qui liberum esse iussit eum a quo clam submonitus est, quod pallio subducto in genâ parum decore federet. Quod ille fecit in re levicula, id multo magis faciendum Principi in rebus patriæ periculosissimis, velut in suscipiendis peregrinationibus, in novandis legibus, in pangendis foederibus, in movendo bello.

CAPUT III.

ARTES PACIS.

JAm tametsi prisci Scriptores universam administrandæ Reipublicæ rationem, in duplices artes secuerunt, pacis & belli, & prior & præcipua cura debet esse Principis instituendi in his rationibus, quæ ad pacis tempora sapienter moderanda pertinent, quibus hoc pro virili conandum est, ne belli muniis umquam sit opus. Qua quidem in re videtur illud in primis docendus Princeps, ut ditionem suam norit: Id quod tribus rebus potissimum consequetur, Geographia, Historia, & crebra regionum & urbium lustratione. Studeat igitur ingenium, regionum ac civitatum situm, originem, ingenium, instituta, consuetudines, leges, annales ac privilegia cognoscere. Nemo potest mederi corpori, nisi cognito. Nemo recte colit agrum, quem non novit. Atque hæc quidem diligentissime curat Tyrannus, sed animus non res distinguit bonum Principem. Inquirat corporis rationem Medicus, quo facilius subveniat, inquirat & veneficus, sed quo certius occidat.

Amor
Prin-
cis in
suos.

Proximum, ut amet eam regionem cui imperat, nec aliter in eam sit adfectus, quam in avitum fundum bonus agricola, aut in suam familiam vir bonus, & illud in primis studio habeat, ut acceptam reddat meliorem, cuicumque successori traditurus: si liberi sunt, persuadeat patri pietas in filios: si minus, persuadeat Principi pietas in patriam. Ac sibi subinde ceu faces admoveat ad excitandam in suos caritatem. Cogitet regnum nihil aliud esse quam ingens quoddam corpus, cujus ipse membrum aliquod insigne sit: dignos esse favorem, qui suas fortunas omnes, qui suam incolumitatem unius fidei commiserint. Frequenter ingerat sibi eorum exempla, quibus civium suorum commoditas ipsa vita fuit antiquior, postremo fieri non posse, ut Princeps noceat Reipublicæ, quin ipse sibi noceat.

Civium
erga
Prin-
cipem be-
nevo-
lentia.

Deinde modis omnibus dabit operam, ut vicissim ametur a suis, sed ita, ut nihilo secius auctoritate polleat apud eosdem. Ac benevolentiam stultissime quidam incantamentis & anulis magicis sibi conciliare nituntur, cum nullum sit incantamentum efficacius ipsa virtute, qua nihil esse potest amabilius, & ut ipsa vere bonum est & immortalis, ita veram & immortalem comparat homini benevolentiam. Proximum huic philtron, ut amet qui cupiat redamari, ut eadem via sibi adjungat cives suos, qua Deus sibi conciliat universos, nempe bene merendo.

Falluntur & hi qui largitionibus, epulis, prava indulgentia sibi multitudinis animos conciliant. Et paratur hi scire rebus nonnulla popularis gratia potius quam benevolentia, verum ea neque vera, neque duratura. Alitur interea mala populi cupiditas, quæ posteaquam, ut fit, in immensum increvit, jam nihil satis esse putat: & tumultuatur, nisi per omnia cupiditatibus responsum fuerit: atqui istud est corrumpere tuos, non conciliare. Et his rationibus solet usu venire Principi in populo, quod stultis maritis solet, qui uxorum amorem quem virtutis & recte factis parare oportuit, blanditiis, muneribus & obsequiis eblandiuntur. Fit enim deni-

que ut nec amentur, & pro frugi ac bene moratis, fastidiosas habeant & intracabiles, pro morigeris querulas & obstreperas. Aut quod evenire solet mulierculis, quæ viros suos veneficiis ad amorem adigere nituntur, ut pro sanis habeant dementes.

Primum discat uxor, quomodo & quibus nominibus sit amandus maritus, deinde ille talem præstet, qui recte possit amari: Ita populus adsuecat optimis, & Princeps quod optimum est, præstet. Diu diligenter, qui judicio diligere cœperint.

Quomo-
do pa-
randa
populi
benevo-
lentia.

In primis igitur qui volet amari a suis, cum præstet Principem, qui mereatur amari: deinde non nihil profuerit tenere rationem, qua commodius irrepit in animos omnium. Hoc primum agat Princeps, ut qui sunt optimi, optime de se sentiant, & ab illis probetur, qui sunt omnibus probati: hos habeat familiares, hos in consilium adhibeat, hos ornet honoribus, hos plurimum apud se valere patiat. Ad hunc modum commodio fiet, ut omnes de Principe quam optime sentiant, qui fons est omnis benevolentiae. Novi Principes per se non ita malos, qui non ob aliud in odium publicum venerint, nisi quod nimium licere paterentur iis de quibus universa multitudo male sentiebat, ex horum moribus Principum ingenium æstimante populo. Equidem optarim Principem natum & educatum apud eos quibus sit imperaturus, quod optime coeat & coalescat amicitia, quoties a natura proficiscitur initium benevolentiae. Vulgus & bona ignota horret oditque: contra, mala nota nonnumquam amantur. Ea res geminum adferet commodum: nam & Princeps propensior erit in suos, & omnino magis pro suis habebit, & populus magis ex animo favebit, & libentius agnoscet suum Principem. Et hac de causa non perinde mihi probantur, receptæ jam Principum cum exteris maxime cum semotis nationibus affinitates. Magnam vim ad benevolentiam conciliandam habet genus & patria, & veluti quidam communis utriusque generis. Hujus bonam perire partem necesse est, germanum illum ac nativum affectum confundente matrimoniorum mixtura. Verum ubi natura mutæ caritatis fecit initium, ibi conveniet eam cæteris item rationibus augere & confirmare: ubi secus est, ibi tanto sollicitius adnitendum, ut mutuis officiis, & moribus favore dignis, benevolentia colligatur. Sed quod fit in conjugii initio uxor obsequatur viro, & vir non nihil concedat & indulgeat uxoris ingenio, donec utroque alteri cognito, paulatim coalescat amicitia, idem fieri convenit in Principe aliunde adscito. Mithridates omnium gentium quibus imperabat, linguas didicerat, quas numero viginti duas fuisse proditum est. Alexander Magnus apud quantumvis barbaras nationes agens, initio cultum & mores imitabatur, hac via sese in illorum infinuans benevolentiam. Idem Laudatum est in Alcibiade. Nihil æque multitudinis animum alienat a Principe, quam si foris agere gaudeat, quod negligi videatur ab eo, cui præcipue vellet esse curæ. Tum quod exigitur, quoniam alibi consumitur, perire sibi putat, nec

Affini-
tates
Prin-
cipum no-
xia.

Philippi diutina absentia. nec Principi dari vestigal interpretatur, sed alienis prædam objici. Proinde neque patriæ quidquam molestius aut perniciosius, neque Principi periculosius quam longinquæ peregrinationes, præsertim si diutinæ sint. Nam ea res omnium opinione, & Philippum nobis ademit, & non minus afflixit ditionem illius, quam bellum tot jam annos cum Gelriis gestum.

De tuendo imperio. Ut inter apes Rex medio agmine cingitur, nec usquam provolat, ut cor in meditullio corporis, ita convenit Principem semper obversari inter suos.

Benignitas. *Clementia.* *Civilitas.* *Contemptus unde.* Duæ potissimum res sunt, ut in Politicis tradit Aristoteles, quæ subvertunt imperia, odium & contemptus. Odio opponitur benevolentia, contemptui auctoritas. Itaque Principis partes erunt diligenter observare, quibus hæc parentur, illa vitentur. Odium conflatur sævitia, violentia, contumeliis, morositate, difficultate, rapacitate. Et facilius concitatur odium, quam excitatum placetur. Modis omnibus igitur cavendum bono Principi, ne qua occasione a caritate suorum excidat. Crede mihi, magno satellitio nudatur, qui favore populi destituitur. Contra benevolentia multitudinis conciliatur his moribus, ut dicam in genere, qui plurimum absint a Tyrannide: clementia, comitate, æquitate, civilitate, benignitate. Benignitas exstimulat ad officium, præsertim si conspexerint iis esse præmium apud Principem, qui de Republica bene mereantur. Clementia, male sibi conscios invitat ad meliorem frugem, dum veniæ spem ostendit iis qui superioris vitæ errata novis benefactis studeant pensare, grata interim & integerrimis contemplatione naturæ humanæ. Civilitas ubique aut amorem gignit, aut certe lenit odium, verum ea in magno Principe longe gratissima multitudini.

Benignitas. *Clementia.* *Civilitas.* *Contemptus unde.* Contemptus potissimum contrahitur studio voluptatum, libidinis, vinolentiæ, comestationum, aleæ, morionum, scurrarum, tum autem stultitia socordiaque. Et his diversis rebus paratur auctoritas, nimirum prudentia, integritate, temperantia, sobrietate & vigilantia. His igitur rebus sese commendat Princeps, qui vere cupiat auctoritate pollere apud suos. At ridicule quidam ita se magni habendos credunt apud suos, si strepitu, cultu luxuque sese quam maxime ostentent. Quis enim magnum putat Principem auro aut gemmis ornatum, cui norunt omnes tantum esse quantum vult? Et interim quid aliud ostentat quam calamitatem suorum civium, suo dispendio hunc alentium luxum? Denique quid aliud docet hac ratione suos, nisi seminarium scelerum omnium? Sic colatur, sic vivat bonus Princeps, ut ex hujus vita cæteri proceres ac cives, frugalitatis ac sobrietatis exemplum capere possint. Sic agat domi, ut nullius inventu deprehendi possit. Et foris haud decet usquam Principem conspici, nisi semper aliquid agitantem, quod ab publicam faciat utilitatem. Ex oratione certius quam ex amictu Principis animus cognoscitur. Spargitur in vulgus quidquid ab ore Principis fuerit exceptum. Proinde summam oportet esse curam, ut ea quæ loquitur virtutem sapiant, & mentem bono Principe dignam præ se ferant.

Vita Principis. Nec prætereundum est Aristotelis hac in re consilium, ut Princeps qui volet odium suorum effugere, ac benevolentiam alere, quæ sunt odiosa, deleget aliis, quæ plausibilia, per se faciat. Hoc pacto magna pars invidiæ defluet in eos, per quos res administratur, præsertim si fuerint & alias in vici populo. Rursus in beneficiis solida gratia ad unum Principem pertinebit. Addam & illud, conduplicari beneficii gratiam, si cito, si alacriter, si ultro detur, & si verbis amicis commendetur. Quod si quid negandum erit, id blande placideque fieri conveniet. Si quid puniendum, minuendum non nihil de præscripta legibus poena, & ita sumendum supplicium, ut appareat Principem huc invitum descendisse.

Oratio Principis. Neque satis est, si Princeps suos unius mores integros & incorruptos præstet Reipublicæ. Non minus adnitendum, ut quoad licet, universam suam familiam, proceres, amicos, ministros, magistratos sui similes habeat: hi membra sunt Principis, & horum sceleribus conflatum odium in ipsum redundat Principem. At istud difficillimum est, inquiet aliquis. Facilius fuerit, si curet optimos in suam familiam allegere: deinde si fecerit, ut hi intelligant ea maxime placere Principi, quæ maxime sint in rem populi: alioqui fit sæpenumero, ut negligente aut etiam connivente ad ea Principe, sceleratissimi homines sub prætextu Principis, tyrannidem exerceant in plebem: & dum videntur illius agere negotium, pessime consulunt ejus nomini. Alioqui tolerabilior est Reipublicæ status, ubi Princeps ipse malus est, quam ubi Principis amici mali. Unum Tyrannum utcumque ferimus. Quandoquidem unius avaritiam facile populus explet: unius libidini, non magno negotio fit satis: unius sævitiam satiare licet, at tot Tyrannos explere gravissimum est.

Oratio Principis. Omnis novatio quoad fieri poterit, fugienda Principi. Nam etiam si quid in melius commutetur, tamen ipsa novitas offendit. Nec umquam sine tumultu commutatus est vel Reipublicæ status, vel publica civitatis consuetudo, vel leges olim receptæ. Proinde si quid erit ejusmodi ut ferri possit, non erit innovandum, sed aut tolerare conveniet, aut commode ad meliorem usum deflectere. Rursus si quid erit ejus generis, ut tolerandum non sit, id erit corrigendum, sed arte ac paullatim.

Oratio Principis. Permagni refert, quem scopum sibi proponat is qui gerit Principatum; nam si parum recte destinarit, tota aberret via necessum est. Summum igitur boni Principis decretum esse debet, ut non solum tueatur præsentem Reipublicæ felicitatem, verum etiam florentiorem reddat quam acceperit. Cæterum cum tria sint bonorum genera, ut Peripateticorum more loquamur, videlicet, animi, corporis, & externa, cavendum erit ne horum ratio præpostere habeatur, ut civitatis felicitatem externis illis bonis potissimum metiatur. Nam hæc quidem non oportet alio pacto comparare, nisi quatenus ad animi corporisque bona pertinent: hoc est, ita demum existimet cives suos esse felicissimos, non si ditissimos habeat, aut optima corporis valetudine, sed si justissimos ac temperatissimos, si quam minime cupidos, si quam minime feroces aut factiosos, si quam maxime concordēs. Cavendum & illud, ne pulcerrimarum rerum falsis vocabulis decipiatur, quo quidem e fonte quidquid est malorum in orbe, fere scatet ac proficiscitur. Neque enim vera felicitas est, cum populus otio luxuque diffuit: neque vera libertas, ubi cuique quod libuit, licet. Nec servitus est, ad legum honestarum præscriptum vivere, neque tranquilla Respublica cum ad omnem Principis nutum obsecundat populus, sed cum bonis paretur legibus, & Principi bene consulenti juxta legum dictamen. Nec æqualitas est, idem omnium præmium, idem jus, idem honos: imo hæc est nonnumquam summa inæqualitas. Illud in primis admonendus est Princeps gubernaculis admoventis, præcipuam Reipublicæ spem sitam esse in recta educatione puerorum, id quod prudenter docuit Xenophon in Institutione Cyri. Nam rudis ætas ad quamvis disciplinam sequax est. Proinde cum primis habenda cura de ludis publicis ac privatis, de virginum institutione, ut statim sub optimis & incorruptissimis præceptoribus, simul & Christum imbibant, & honestas litteras rei publicæ salutares. Hac ratione fiet, ut non sit opus multis legibus, aut suppliciis, nimirum, civibus suapte sponte, quod rectum est, sequentibus.

Oratio Principis. Tantam vim habet educatio, ut Plato scripserit, hominem recte institutum, in divinum quoddam animal evadere, contra, perperam educatum, in immanissimam quamdam degenerare belluam. Nihil autem magis refert Principis, quam ut cives suos habeat quam optimos. Danda erit igitur opera, ut protinus adfuecant optimis, propterea quod quævis musica suavissima est adfuefactis. Et nihil est difficilius, quam revellere hominem ab his quæ longo jam usu in naturam abierunt. Nihil autem horum fuerit admodum difficile, si Princeps ipse

Novitas ommis periculosa. *Scopus Principis.* *Schola publica et educatio.* *Optimis assuetudinem.*

Novitas ommis periculosa. *Scopus Principis.* *Schola publica et educatio.* *Optimis assuetudinem.*

Novitas ommis periculosa. *Scopus Principis.* *Schola publica et educatio.* *Optimis assuetudinem.*

Novitas ommis periculosa. *Scopus Principis.* *Schola publica et educatio.* *Optimis assuetudinem.*

Novitas ommis periculosa. *Scopus Principis.* *Schola publica et educatio.* *Optimis assuetudinem.*

Novitas ommis periculosa. *Scopus Principis.* *Schola publica et educatio.* *Optimis assuetudinem.*

Novitas ommis periculosa. *Scopus Principis.* *Schola publica et educatio.* *Optimis assuetudinem.*

Novitas ommis periculosa. *Scopus Principis.* *Schola publica et educatio.* *Optimis assuetudinem.*

Novitas ommis periculosa. *Scopus Principis.* *Schola publica et educatio.* *Optimis assuetudinem.*

Novitas ommis periculosa. *Scopus Principis.* *Schola publica et educatio.* *Optimis assuetudinem.*

Novitas ommis periculosa. *Scopus Principis.* *Schola publica et educatio.* *Optimis assuetudinem.*

Novitas ommis periculosa. *Scopus Principis.* *Schola publica et educatio.* *Optimis assuetudinem.*

ipse quæ sunt optima sequetur. Tyrannidem sapit, imo sycophanticum est, ita tractare plebem, ut immanem aliquam belluam tractare solent bestiarum, quibus id in primis studio est, ut observent, quibus rebus deliniatur, aut irriteretur, deinde utcumque commodum videtur commovent, aut demulcent, ut graviter dictum est a Platone. Nam istud est abuti plebis affectibus, non illi consulere. Quod si populus erit intractabilis, & suo ipsius bono repugnans, tum aut obsecundandum erit ad tempus, & paulatim ad

A tuum institutum inducendus, vel arte quapiam, vel fūco salutari. Quemadmodum vinum cum bibitur, primum paret, donec sensim illapsum venis totum hominem in suum jus rapiat.

Et si nonnumquam negotiorum procellæ, & opinioniones publicæ, Principem nonnihil revocant ab instituto, cogiturque servire tempori, tamen haud desinet, quoad potest reniti, & quod hac non successit, alia conari via.

CAPUT IV.

DE VECTIGALIBUS ET EXACTIONIBUS.

Aliquando obsecundandum populo.
S I quis excutiat Veterum Annales, reperiet pleræque seditiones ex immodicis exactionibus ortas fuisse. Proinde curandum erit bono Principi, ut quam minimum irriterentur hisce rebus animi plebs. Gratuito si potest imperet. Sublimius est Principis officium, quam ut mercenarium esse debeat. Et bonus Princeps habet, quidquid cives possident amantes.

Fuere complures Ethnici, qui ex rebus bene pro Republica gestis, nihil in ædes suas intulerunt, præter gloriam. Fuit unus & alter, qui hanc quoque contemserint, veluti Fabius Maximus, & Antoninus Pius. Quanto magis oportet Christianum Principem, conscientia recti contentum esse, præsertim cum ei militet qui nullum recte factum non amplissimis præmiis repensat?

Consiliarius mali.
Sunt quidam qui nihil aliud agant apud Principes, quam ut novis subinde titulis repertis quamplurimum emungatur a populo, ac tum se Principum rebus probe consulere credunt, perinde quasi hostes sint suorum civium. Atqui hos qui libenter audit, is sciat se a Principis vocabulo plurimum abesse.

Hoc potius studendum, & in hoc excogitandæ rationes, ut quam potest minimum exigatur a populo. Commodissima fuerit augendi vectigalis ratio, si Princeps sumtus supervacaneos amputarit, si ministeria otiosa rejecerit, si bella & his simillimas peregrinationes vitaverit, si officiorum rapacitatem cohibuerit, & si magis studeat recte administrandæ ditioni suæ, quam propagandæ.

Cupiditas immodica.
Alioqui si exactiones avaritia metietur aut ambitione, quistandem futurus est exigendi vel modus vel finis? Quandoquidem infinita est cupiditas, & semper urget & intendit quod cœpit, donec, juxta proverbium vetus, *nimum census rumpatur funiculus*, & in seditionem demum erumpat victa populi patientia, quæ res florentissimis quondam imperiis exitium attulit.

Quod si necessitas flagitat, exigi nonnihil a populo, tum boni Principis est, id his rationibus facere, ut quam minimum incommodorum perveniat ad tenues. Nam divites ad frugalitatem vocare fortassis expedit. At pauperes ad famem & laqueum adigi, tum inhumanissimum est, tum parum tutum.

Summus Principum ad ostentationem aut voluptatem.
Illud etiam atque etiam secum cogitet pius Rex, dum studet augere suum satellitium, dum neptem aut sororem splendide vult elocare, dum liberos omnes sibi pares reddere, dum proceres suos locupletare, dum peregrinando opes suas gentibus ostentare, quam inhumanum est, ob hæc tot hominum millia domi cum uxoribus & liberis fame necari, involvi ære alieno, ad rerum omnium desperationem adigi. Nec enim istos vel inter homines recensuerim, nedum inter Principes, qui e pauperculis extorquent, quod turpiter perdant scortis aut alea. Et hujusmodi quosdam audimus esse, qui hoc quoque jus suum esse putent.

Quin & illud secum expendat, quidquid semel indutum fuerit per occasionem temporum, quod ad Principis aut Procerum lucrum attinere videatur, id nunquam potest aboleri: cum sublata exigendi necessitate,

B non modo tollendum esset onus populi, verum etiam sarcinendum ac reponendum, quoad fieri possit, superiorum temporum dispendium. Proinde qui bene vult populo suo, cavebit exemplum pestilens inducere. Quod si gaudet calamitate suorum, aut eam negligit, nihil minus est quam Princeps, quocumque vocetur nomine.

Curandum interim, ne nimia sit opum inæqualitas, non quod quemquam per vim bonis exui velim, sed quod iis rationibus utendum, ne multitudinis opes ad paucos quosdam conferantur. Nam Plato cives suos neque nimium divites esse vult, neque rursus admodum pauperes, quod pauper prodesse non possit, dives arte sua prodesse nolit.

Equa litas sortis natum.
C Quid quod ne locupletantur quidem aliquoties exactionibus hujusmodi Principes. Id qui cupit cognoscere, recenscat quanto minus proavi receperint a suis, & quanto beneficentiores fuerint, quantoque magis rebus omnibus abundarint, quod bona pars horum inter digitos exigentium & recipientium dilabatur, & minima pars ad ipsum redeat Principem.

Quarum igitur rerum usus infimæ quoque plebi communis est, has quam minimum gravabit bonus Princeps, veluti frumenti, panis, cervisiæ, vini, pannorum ac cæterarum item rerum, sine quibus humana vita non potest transigi. Atqui hæc nunc potissimum onerantur, idque non uno modo, primum gravissimis exactionibus quas redemptores extorquent, vulgus a sissas vocat, deinde portoriis, quæ & ipsa suos habent redemptores, postremo monopolis, ex quibus ut paululum compendii redeat ad Principem, dispendio multantur tenues.

Magnus vectigal parsimonia est.
E Igitur optime quidem, ut dictum est, augetur Principis census, contractis impendiis, & hic quoque, juxta proverbium, *magnus vectigal parsimonia est*: tamen si vitari non potest, quin exigatur aliquid, & ita res populi flagitat, onerentur Barbaræ ac peregrinæ merces, quæ non tam ad vitæ faciunt necessitatem, quam ad luxum ac delicias, & quarum usus divitum est pecularis, veluti byssus, serica, purpura, piper, aromata, unguenta, gemmæ, & si quid est aliud hujus generis. Nam hinc incommodum sentient ii tantum, quorum fortunæ ferre possint, nec ob hanc jacturam ad inopiam redigentur, sed fortasse reddentur frugaliore, ut pecuniæ jactura, morum bono sarciantur.

De modo reia Principis.
F In cu- denda monetæ bonus Princeps præstabit eam fidem, quam & Deo debet & populo, neque sibi permittet, quod atrocissimis suppliciis punit in aliis. Hac in re quatuor ferme modis expilari populus solet, id quod nos aliquamdiu vidimus a morte Caroli, cum diutina Anarchia quavis tyrannide perniciosior ditionem tuam affligeret. Primum ubi nomismatis materia mixtura quapiam vi- tiatur, deinde cum ponderi detrahitur, præterea cum circumcisio minuitur, postremo cum æstinatio nunc intenditur, nunc remittitur, utcumque visum est Principis fisco conducere.

CAPUT V.

DE BENEFICENTIA PRINCIPIS.

Cum propria bonorum Principum laus sit benignitas ac beneficentia, qua tandem fronte Principis vocabulum sibi vindicant, quibus omnium consiliorum summa huc tendit, ut cunctorum incommodo suis consulant rationibus? In hoc igitur erit ingeniosus ac vigilans Princeps, quo pacto possit de omnibus bene mereri, quæ res non est tantum in dando sita. Alios iuvabit liberalitate, alios favore sublevabit, alios afflictos auctoritate sua liberabit, nonnullis ingenio consulat. Et hoc animo erit, ut eum diem sibi perisse putet, quo non beneficio suo iuverit aliquem.

*Beneficentia
dum de
Republi-
ca bene
meren-
tibus.*

Nec tamen temere collocanda est Principis liberalitas. Sunt enim qui inclementer extorqueant a bonis civibus, quod in moriones, delatores, & voluptatum ministros effundant. Intelligat Respublica iis potissimum expositam Principis benignitatem, qui publicis commodis quam maxime consulant. Virtuti præmium sit, non affectui.

Illud beneficentiæ genus maxime sectandum est Principi, quod cum nullius incommodo aut certe injuria conjunctum est. Nam alios spoliare, ut dices alios, hos pessumdare ut illos evehas, adeo non est beneficium, ut geminum potius sit maleficium, præsertim, si quod dignis ademptum est, ad indignos transferatur.

*Adven-
tus boni
Princi-
pis o-
mnibus
salutari-
us.*

Non abs re fictis Poetarum fabulis proditum est, Deos nusquam accedere solitos, nisi magno quopiam bono eorum a quibus excipiebantur. At cum adventante Principe, cives si quid est elegantius in suppellectile abdunt, filias insigni forma recludunt, adolescentes ablegant, opes dissimulant, ac modis omnibus contrahunt sese, nonne re ipsa satis indicant, quam de eo

A habeant opinionem, cum id faciunt, quod facerent adveniente hoste aut prædone? Cum ad Principis adventum iis timent quæ illius officii fuerat tueri, si quis forte insidias aut vim pararet? Ab aliis timent insidias, ab illo vim quoque, cum alius queritur se pulsatum, alius abductam virginem, alius stupratam uxorem, alius negatam mercedulam, papæ, quantum hic adventus abest ab illa Deorum imagine: cum civitatum, ut est quæque florentissima, ita maxime suspectum habet Principem: cum ad Principis adventum sceleratiores exsiliunt, optimus quisque & cordatissimus cavet & contrahitur: ut nihil loquantur, certe factis prædicant, quam habeant de Principe opinionem. At respondeat aliquis, Non possum meorum omnium continere manus, ego quod in me est, præsto. Fac intelligant tui, id te vehementer & ex animo velle, dispeream ni continebunt. Et ita demum populo fidem facies, hæc invito te fieri, si non patieris impune fieri.

Fortassis Ethnico Principi satis erat in suos esse benignum, in externos justum modo. At Christiani Principis est, nullum pro extero ducere, nisi qui sit alienus a Christi Sacramentis, ac ne hos quidem injuriis laceßere: suos quidem cives in primis agnoscere, cæterum de omnibus bene mereri de quibus possit.

Quamquam illud perpetuo studendum est Principi, ne cuiquam omnino fiat injuria, tamen juxta Platonis sententiam, diligentius est cavendum, ne quid lædantur hospites, quam ne cives, propterea quod hospites amicorum & cognatorum auxilio destituti, magis obnoxii sunt injuriis, unde & Jovem ultorem habere putabantur, cui ex re Xenio fecere nomen.

*Æqui-
tas erga
exteros.*

CAPUT VI.

DE LEGIBUS CONDENDIS AUT EMENDANDIS.

Optimæ leges sub optimo Principe, præcipue beatam reddunt civitatem aut regnum, cujus tum felicissimus est status, cum Principi paretur ab omnibus, atque ipse Princeps paret legibus, leges autem ad archetypum æqui & honesti respondent, nec alios spectant, quam ad rem communem in melius provehendam.

Bonus, sapiens & incorruptus Princeps, nihil aliud est quam viva quædam lex. Dabit igitur operam, non ut multas condant leges, sed ut quam optimas, maximeque Reipublicæ salutares. Nam bene institutæ civitati, sub bono Principe, & integris magistratibus, paucissimæ leges sufficient; sin secus fuerit, nullæ quamlibet multæ satis erunt. Non optime agitur cum ægrotis, quoties indoctus Medicus pharmaca pharmacis accumulatur.

In condendis autem legibus illud in primis cavendum erit, ne quid oleant fisci lucrum, ne privatam Procerum commoditatem, sed ad exemplar honesti, & ad publicam utilitatem referantur omnia, & eam utilitatem non ad vulgarem opinionem, sed ad sapientiæ regulam exigant, quam oportet ubique Principibus in consilio esse: alioqui ne lex quidem erit, fatentibus & Ethnicis, ni justa sit, ni æqua, ni publicis commodis consulens. Nec protinus lex est, quod Principi placuit, sed quod sapienti bonoque Principi placuit, cui nihil placet, nisi quod honestum & e Republica sit. Quod si distorta fuerit regula, ad quam exæquanda fuerant prava, quid futurum est, nisi ut per hujusmodi leges, etiam quæ recta fuerant, depraventur.

Et Plato vult leges esse quam paucissimas, maxime de rebus levioribus, veluti de pactis, commerciis, vestigalibus. Nec enim ex multitudine legum nasci salutem Reipublicæ non magis, quam ex multitudine pharmacorum. Ubi Princeps integer est, & officio suo funguntur magistratus, nihil opus multis legibus: ubi secus habet, ibi legum abusus in perniciem vertitur Rei-

D publicæ, dum & bene conditæ leges horum improbitate alio detorquentur.

Jure notatus est Dionysius ille Syracusanus, qui tyrannico consilio plurimas tulit leges, alias super alias ingerens, easque ut sit a populo negligi patiebatur, quo cunctos ad hunc modum sibi redderet obnoxios. At istud non est leges condere, sed laqueos tendere.

Et merito reprehensus est Epitades, qui legem tulit, ut liberum esset cuique cui vellet sua relinquere, hoc interim agens ut ipse filium quem oderat, posset exhæredare. At primum non intelligebat populus hominis technam, verum ea res deinde gravem perniciem attulit Reipublicæ.

Ejusmodi leges proponat Princeps, quæ non solum poenam denuncient fontibus, verum etiam quæ persuadeant non esse peccandum. Proinde errant, qui putant, leges paucissimis verbis esse comprehendendas, ut tantum jubeant, non etiam doceant, imo magis in hoc sint occupatæ, ut deterreant a peccando rationibus quam poenis. Etiam si hanc Platonis sententiam non approbat Seneca, sed audeat hoc quidem magis, quam erudite.

Idem non permittit juvenibus disputare de æquitate legis, senioribus permittit moderate. Verum ut non est vulgi, temere censere leges Principum, ita Principis est curare, ut eas ferat leges, quæ bonis omnibus placeant, ut meminerit infimis etiam sensum esse communem. Laudatus est in hoc M. Antoninus Pius, quod nihil umquam egerit, quod omnibus per litteras etiam non conatus sit approbare, redditus causis cur id judicaret expedire Reipublicæ.

Eleganter Xenophon in Oeconomicis prodidit, cætera quoque animantia duabus rebus potissimum adduci ad obtemperandum: cibo, si quod fuerit abjectius, aut delinimento, si generosius, velut equus: & plagis, si contumacius, velut asinus. At homo cum sit animal omnium generosissimum, non tam minis ac sup-

*Non te-
mere
quis
disputet
de legi-
bus.*

pliciis cogi, quam præmiis oportebit ad officium invitari legibus.

Leges igitur non solum poenam irrogent delinquentibus, sed præmiis quoque provocent ad bene merendum de Republica. Quod genus multas fuisse videmus apud veteres. Si quis fortiter fecisset in bello, optabat præmium, & si cecidisset, liberi ex publico alebantur. Si quis civem servasset, si quis hostem a mœnibus depulisset, si quis salubri consilio succurrisset Reipublicæ, erat officio præmium.

Premia
rudes
invitant.

Quamquam autem egregii civis est vel nullo proposito præmio, quod optimum est, sequi, tamen expedit huiusmodi illectamentis, rudium adhuc civium animos ad honesti studium inflammare. Qui generoso sunt animo, honore magis capiuntur: qui sordidiores, lucro quoque ducuntur. Omnibus igitur his curationibus lex sollicitabit, honore & ignominia, lucro ac damno. Porro qui prorsus servili sunt ingenio, vel potius belluino, hi vinculis ac flagris domandi sunt.

Ad huiusmodi honoris & ignominiae sensum jam inde a pueritia adfuescant cives, ut intelligant non opibus aut stemmatis deberi præmium, sed recte factis.

In summa, huc modis omnibus spectet Principis vigilantia, non ut tantum puniantur admissa, sed illo multo magis respiciat & incumbat, hoc in primis agat, ut caveat, ne quid admittatur supplicio dignum.

Ut enim melior Medicus qui morbum excludit & arcet, quam qui pharmacis expellat acceptum: Ita non paulo præstabilius est efficere, ne facinora patrentur, quam si perpetrata puniantur. Id autem fiet, si causas ex quibus animadverterit potissimum nasci flagitia, vel recidat si queat, vel certe premat & attenuet.

Vitiosa
opinio
fons malorum.

Primum igitur ex vitiosis de rebus opinionibus, ut dictum est, velut e corruptis fontibus maxima pars facinorum scaturit. Id igitur in primis agendum, ut cives habeas optimis institutos rationibus: deinde magistratus non solum sapientes, verum etiam incorruptos.

Ac recte monet Plato, nihil non tentandum, & omnem, quod ajunt, movendum esse lapidem, priusquam ad ultimum veniatur supplicium. Agendum argumentis, ne quis peccare velit, deinde deterrendi metu Numinis malefactorum vindicis, præterea minis supplicii. Quibus si nihil proficitur, ad supplicia veniendum, sed leviora, quæ medeantur malo, non quæ tollant hominem. Quod si nihil horum procedit, tum denique ceu membrum deploratum & immedicabile, ab invito legibus refecandum, ne pars sincera trahatur in vitium.

Quemadmodum fidus ac doctus medicus non adhibet sectionem aut unctionem, si malagmate, aut potione tolli malum possit, nec umquam ad illa descendit nisi morbo coactus. Ita Princeps omnia tentabit remedia, priusquam ad capitale supplicium veniat, cogitans Rempublicam unum esse corpus: at nemo membrum amputat, si diversa via possit sanitati restitui.

Ut probus medicus in apparandis remediis haud alio spectat quam ut quam minimo ægrotantis periculo morbus pellatur: ita bonus Princeps in condendis legibus, non alio respiciet quam ad publicam utilitatem, utque populi malis quam minimo medeatur incommodo.

Bona facinorum parshinc potissimum nascitur, quod ubique plurimi fiant divitiæ, contempta sit paupertas. Dabit igitur Princeps operam, ut sui cives virtute ac moribus æstimentur, non censu. Idque primum in se ipso ac suis exhibeat. Quod si conspexerint Principem ostentare divitias, & apud illum ut quisque ditissimus est, ita plurimi fieri, ad magistratus, ad honores, ad officia nummis patere viam; istis nimirum rebus incitantur animi multitudinis ad opes per fas nefasque parandas.

Otiosi
pellen-
di.

Et ut magis in genere loquamur, pleraque Rerum-publicarum omnium sentina, ex otio nascitur, quod diversis rationibus affectant omnes, cui qui semel assueri sunt, si desit quo alant illud, ad malas artes confugiunt. Hoc igitur agat Principis vigilantia, ut quantum potest minimam habeat inter suos turbam otiosorum, & aut ad opus adigat, aut expellat e civitate.

Mendi-
ci.

Plato mendicos omnes procule sua Republica pel-

lentos putat. Quod si qui senio morbove fracti, suos non habent a quibus aluntur, iis, gerontotrophis, & nosuntotrophis publicis consulendum erit. Qui valet & parvo contentus est, non eget mendicitate.

Sacrificulos qui ad quæstum sacra quædam circumferebant oppidatim, quo religionis prætextu sectarentur otium ac luxum, Massilienses in civitatem suam non recipiebant. Et fortassis expediat Reipublicæ Monasteriorum esse modum. Est enim & hoc otii genus quoddam, præsertim quorum vita parum probata fuerit, & otiosam ignavamque transigant vitam. Quod de Monasteriis dico, idem de Collegiis sentiendum.

Sacer-
dotes.

Monas-
teria
col-
legia.

Ad hoc genus pertinent, redemptores, infitores, foeneratores, proxenetæ, lenones, custodes villarum, ac vivariorum, grex ministrorum, ac stipatorum, qui apud nonnullos tantum ambitionis aluntur gratia. His cum non suppetit, quod luxus otii comes efflagitat, ad malas artes degenerant.

Est & militiæ negotiosum otii genus, sed multo pestilentissimum, ex quo semel omnium bonarum rerum exitium, & omnium malorum rerum colluvies proficiscitur. Hæc igitur flagitiorum semina si Princeps arcebit e suo regno, multo minus erit, quod legibus puniat.

Mili-
tium ge-
nus pes-
simum.

Habendus igitur honos utilibus officiis, nec iners otium nobilitatis titulo donandum, ut obiter & hoc indicem. Non quo bene natis suum honorem detrahant, si respon-

Verano-
bilias.

deant majorum imaginibus, & iis rebus præcellant, quæ primum nobilitatem pepererunt. Alioqui si tales hodie plerisque videmus, molles otio, voluptatibus effoeminati, omnium bonarum artium imperiti, tantum belli comessatores, strenui aleatores, ne quid dicam obscœnius, quid est, obsecro, cur hoc hominum genus calceariis aut agricolis præferatur? Nam olim patriciorum datum est a sordidioribus opificiis non ad nugandum, sed discendas eas disciplinas, quæ ad Rempublicam administrandam faciunt.

Ne sit igitur turpe si cives opulenti aut patricii suos liberos artem doceant sedentariam. Primum dum ejus studio detinentur adolescentuli, coercebuntur a multis flagitiis: deinde si nihil erit opus arte, ea neminem onerat. Sin (ut est instabilis rerum humanarum fortuna) deerit, tum artem non modo quævis terra, sicut

habet proverbium, sed quævis etiam alit fortuna. Veteres illi quoniam intelligebant plurimum malorum nasci ex luxu & profusione, sumtuariis legibus occurrerunt, creatis in hoc Censoribus, qui immodica impendia, in conviviis, in vestitu, aut in ædificiis cohiberent. Id si cui durum videtur, non licere cuique suis rebus pro sua uti & abuti libidine, cogitet multo durius esse civium mores per luxum eo delabi, ut capitatis supplicio sit opus: & humanius esse, cogi ad frugalitatem, quam vitiiis ferri in perniciem. Nihil in utilius quam ex admissis civium, lucrum redire ad magistratus. Nam qui dabit operam, ut quam minimum existat malorum, cui expedit quam plurimos esse nocentes?

Et par est, & apud priscos fieri consuevit, ut multitatit pecunia potissimum ad eum rediret, qui læsus esset, nonnulla portio ad ærarium publicum, in vehementer odiosis non nihil etiam ad delatorem. Verum hoc odii, non privato cuiusquam affectu, sed Reipublicæ commodo aut incommodo metiendum.

Multa
quomo-
do con-
serenda.

Il- lud in universum spectent leges, ne cui fiat injuria, nec pauperi, nec diviti, nec nobili, nec obscuro, nec servo, nec libero, neque magistratui, nec privato. Verum in hanc partem magis propendeant, ut imbecillioribus subveniatur, quod humiliorum fortuna magis posita sit injuriis. Quod igitur in fortunæ præsidio minutum est, id legum exæquet humanitas. Proinde acrius puniant violatum pauperem quam offensum divitem, corruptum magistratum quam perfidum plebeum, facinosum patricium quam obscurum.

Cum, juxta Platonem, duplex sit poenæ genus, in altero videndum est, ne supplicium acerbius sit quam pro re commissa, ideoque non erit temere ad ultimum supplicium veniendum: neque facinoris ratio nosti- erit æstimanda cupiditatibus, sed æquo atque honesto.

Pœna
exempli
tuo.

Cur enim passim simplex furtum capite punitur, & ad-
ulterium pene impunitum est, idque contra veterum
omnium leges, nisi quod apud omnes nimium in pre-
tio est pecunia, & hujus jacturam non ex re, sed ex
suo metiuntur animo? Cur autem hodie minus sævia-
tur in adulteros, in quos olim vehementer sæviebant
leges, non est hujus loci, rationem reddere.

Ad alterum genus, quod ille vocat exempli, per-
quam raro veniendum erit, nec tam agendum, ut im-
manitate poenæ deterreantur cæteri, quam novitate.
Nihil est enim tam horrendum, quod non contemna-
tur adfuetudine: nec aliud inutilius, quam cives sup-
plicii adfuescere.

Utin morbis non sunt tentanda nova remedia, si ve-
teribus succurri malo possit: ita non sunt condendæ
novæ leges, si veteres ministrant aliquid, quo malis
Reipublicæ medearis.

Leges inutiles si sine magno malo non queant abro-
gari, paulatim sunt antiquandæ, aut certe corrigendæ.
Nam ut periculosum est temere novare leges, ita ne-
cessè est ut curationem pro corporum ratione, sic leges
ad præsentem Reipublicæ statum accommodare: quædam
salubriter instituta; salubrius abrogantur.

Multæ leges recte quidem sunt institutæ, sed eas
officiorum pravitas ad pessimos usus detorsit. Nihil au-
tem perniciosius bona lege, ad malas res deflexa. Ab
his igitur tollendis aut emendandis, non oportet Prin-
cipem fisci jactura deterreri. Nec enim compendium
est, quod sit cum honesti dispendio conjunctum, ma-
ximè cum sint ejus generis, ut plausibilis etiam sit ea-
rum abrogatio. Neque vero sibi blandiatur, si leges
hujusmodi compluribus in locis invaluerunt, ac diuti-
nam jam consuetudine inveteratæ sunt. Nec enim ho-
minum numero constat honesti natura, & hoc diligen-
tius est tollendum, quo magis inveteravit malum.

Et ut unam atque alteram exempli gratia commemo-
rem, receptum est nonnullis in locis, ut peregre mor-
tui bona occupet Præfectus aliquis Regis nomine: id
cum salubriter sit institutum, nempe, ne hospitis res si-
bi vindicent, ad quos jure non pertinent, & tantisper
sint in manibus Præfecti, donec exstent hæredes certi:
nunc iniquissime huc detortum est, ut si exstet hæ-
res, si non exstet, hospitis bona ad fiscum pertineant.

Recte quondam institutum, ut quod apud furem
deprehensum repertum esset rerum, id Princeps aut
hujus nomine Magistratus occuparet, nimirum, ob id,
ne si passim eas vindicandi jus esset, per fraudem ad alie-
nos dominos aberrerent, verum simul atque constaret
cujus essent, tum illi restituerentur. At nunc quidam,
quidquid apud furem compererint, id non minus suum
esse ducunt, ac si ex paterna hæreditate obvenisset.
Quod & ipsi satis intelligunt impudenter iniquum esse,
sed honesti ratio, lucri ratione vincitur.

Olim bono consilio fuit inductum, ut in confiniis
ditionum essent Præfecti, qui importationum aut ex-
portationum curam agerent, nimirum, quo negociator
aut viator tutus a latrociniis commearet: ut si quid cui
foret ereptum, Princeps intra suæ quisque ditionis li-
mites curaret, uti nec damno plecteretur negociator,
nec prædo esset impunitus: & fortasse tum civilitatis
gratia dari cceptum est nonnihil a negociatoribus. At
nunc passim hujusmodi portoriis retinetur viator, ve-
xantur hospites, expilantur negociatores, & cum in-
dies crescat exactio, tamen de tuendis illis nulla men-
tio est: Ita cujus gratia primum constitutio nata fuit,
penitus sublatum est, & res salubriter instituta, vitio
administrantium prorsus in Tyrannidem versa est.

Constitutum est olim, ut res naufragio ejectæ, Præfe-
cto maris occuparentur, non ut in illius aut in Principis
jus caderent, sed ut per hos caveretur, ne ab injultis
dominis occuparentur, & ita demum publicæ fierent,
si nullus exstaret, qui jure vindicaret. At hodie qui-
busdam in locis, quidquid quocumque modo periit in
mari, id veluti suum occupat Præfectus, ipso mari im-
mitior. Nam quod tempestas reliquum fecit miseris,
id ille velut altera tempestas eripit. Vide igitur
ut omnia in diversum exierint. Fur punitur, quod rem

alienam occupavit: atqui idem facit Magistratus, in
hoc adhibitus ne fieret, & per hunc bis spoliatur domi-
nus rei, in hoc ipsum constitutum, ne quid cui periret.
Et per hos maxime vexantur ac spoliantur negotiato-
res, qui hoc consilio sunt inducti, ne vexaretur aut
spoliaretur viator. Et per hos fit, ne bona redeant ad
justum dominum, quos lex in hoc adhibuerat, ne pe-
nes alienum dominum essent. Sunt hujusmodi pluri-
mæ constitutiones, apud multas nationes non minus
iniquæ quam ipsa iniquitas. Verum non est hujus insti-
tuti rem publicam ullam taxare, has ut omnium fere
communes, & omnium judicio damnatas, docendi
gratia recensuimus. Et sunt fortasse quæ citra tumul-
tum antiquari non possint: at horum antiquatio favo-
rem etiam conciliat Principi, & qua nullum lucrum o-
portet videri majus, honestam opinionem.

Ut Principe, sic lege nihil oportet esse communius
aut æquius: alioqui fit, ut quod egregie Græcus ille sa-
piens dixit; Nihil aliud sint leges quam castes aranea-
rum, quos majores aves facile perrumpunt, muscis
dumtaxat irretitis.

Quemadmodum Princeps, ita & lex semper esse de-
bet propensior ad ignoscendum quam ad puniendum,
sive quod per se benignius, sive quod magis respondet
ad mores Dei, cujus ira lentissime ad vindictam pro-
cedit: sive quod non recte elapsus, ad poenam repeti
potest, injuste damnato succurri non potest. Is etiam
si non perit, quis tamen alterius æstimabit dolorem?

Legimus olim hujusmodi fuisse non Principes,
sed Tyrannos, a quorum factis oportet Christianum
Principem, quam longissime abesse, qui scelera com-
missa, suis privatis incommodis æstimarent, ut iis le-
ve furtum esset, si quis pauperculum bonis nudatum,
una cum uxore & liberis ad laqueum aut mendicitatem
adigat: gravissimum vero & multis dignum crucibus,
si quis Principalem fiscum, aut rapacem Quæstorem
vel nummulo fraudasset. Item majestatem læsam cla-
mitarent, si quis de pessimo quoque Principe mutiret,
aut de pestilente Magistratu paullo liberius loqueretur,

cum Adrianus Imperator Ethnicus, alioqui nec inter
bonos habendus Principes, læsæ majestatis crimen
numquam admiserit: & ne crudelissimus quidem Ne-
ro delationes hujusmodi admodum affectavit. Et alius
quidam, neglectis in totum hujusmodi criminibus,
dixerit, *In civitate libera, linguas item liberas esse oportet.*

Nullis igitur commissis facilius ac libentius
ignoscet bonus Princeps, quam quæ ad privatam suam
injuriam pertinent. Nam cui facilius est ejusmodi con-
temnere quam Principi? At huic ulcisci quam facile
est, tam est invidiosum & indecorum. Cum enim ul-
tio pusilli & humilis animi sit argumentum, nihil minus
competit in Principem, quem oportet animo esse ex-
celsio magnoque.

Non satis est Principem ab
omni crimine abesse, ni criminis etiam suspitione spe-
cieque vacaverit. Quamobrem non solum perpendet
quid mereatur is qui deliquit in Principem, sed quid
alii judicaturi sint de Principe, & suæ dignitatis res-
pectu nonnumquam ignoscet immerenti, & suæ consu-
lens famæ, veniam dabit venia indignis.

Neque statim illud occlamet aliquis, hac ratione
parum consuli Principum majestati, quam sacrosan-
ctam & inviolatam esse, e Republica potissimum est.
Imo non alia via rectius consulitur illius magnitudini, si
populus intelligat eum tam vigilantem, ut nihil eum
fallat: tam sapientem, ut intelligat quibus in rebus si-
ta sit vera Principis majestas: tam clementem, ut ni-
hil suarum injuriarum ulturus sit, nisi cogeret utilita-
tis publicæ ratio. Cæsaris Augusti majestatem, & cla-
riorem & tutiorem reddidit Cinna donata venia, cum
tot suppliciiis nihil profecisset. Is demum Prin-
cis majestatem lædit, quisquis id imminuit, quo vere
magnus est: at animi bonis magnus est, & populi rebus
sua sapientia florentibus magnus est. Hæc qui deterit,
majestatis est accusandus. Plurimum enim aberrant,
nec prorsus intelligunt veram Principis majestatem,
qui sic eam putant augeri, si quam minimum valeant
leges & publica libertas, quasi duæ quædam res sint,

Prin-

Leges
quomo-
do anti-
quan-
dæ.

Consue-
tudo
non ex-
cujas er-
rorum.

Abusus
bene
condi-
tarum
legum.

De por-
toriis.

De nau-
fragio
ejectis.

Leges
obligant
omnes
ex æquo.

Crimen
læsæ ma-
jestatis
quo-
modo
metien-
dum.

Adria-
nus.
Nero.

Maje-
stas
Princi-
pis.

Princeps & Respublica. Quod si facienda est collatio interea quæ natura conjunxit, ne componat se Rex cum quolibet suorum, sed cum universo Reipublicæ corpore: Ita videbit quanto pluris sit illa, tot egregios viros ac foeminas complectens, quam unicum Principis caput. Respublica, etiam si Princeps desit, tamen erit Respublica. Floruerunt enim etiam amplissima imperia, nullo Principe, velut in Democratia Romanorum & Atheniensium: at Princeps esse nullo modo potest sine Republica, denique Respublica Principem complectitur, non contra. Quid est enim quod Principem tantum facit, nisi consensus obsequentium? At qui suis bonis, hoc est, virtutibus, magnus est, is etiam adempto imperio magnus erit. Proinde palam est istos perversissime judicare, qui Principis dignitatem his rebus metiuntur, quæ Principis amplitudine sunt indignæ. Proditorem vocant (nam id vocabulum odiosissimum esse volunt) qui Principem ad ea deflectentem, quæ nec ipsi decora sunt aut tuta, nec patriæ conducibilia, liberis consiliis ad meliora revocat. At qui illum plebejis opinionibus corrumpit, qui in voluptates fordidas, qui in comestationes, in aleam, & alia id genus dedecora præcipit, num is dignitati Principis consultit? Fidem vocant, quoties per assentationem stulto Principi mos geritur: proditorem, si quis turpibus cœptis obsistat. Imo nemo minus amicus est Principi, quam qui turpiter assentando dementat &

Vera
proditio
Principi-
um.

Fides
vera.

abducit a recto, qui bellis involvit, qui persuadet expilationes populi, qui tyrannidis artem docet, qui illum bonis omnibus facit invisum: hæc est vera proditio, & non uno supplicio digna. Plato vult *νομοφύλακας*, hoc est, eos qui servandis legibus præfecti sunt, incorruptissimos esse. Et bonus Princeps in nullos debet severius animadvertere, quam in eos qui corrupte leges administrant, quamquam ipse Princeps *νομοφύλακων* primus est. Expedit igitur ut leges sint quam paucissimæ, deinde quam æquissimæ & ad publicam utilitatem conducibiles, præterea populo quam maxime notæ, unde veteres eas in tabulis & albo descriptas publicitus exhibebant, quo cunctis essent conspicuæ. Fœdum est enim quosdam legibus cassum uti vice, nimirum, hoc agentes, ut quam plurimos irretiant, non consulentes Reipublicæ, sed veluti prædam captantes. Postremo ut verbis apertis minimeque perplexis descriptæ, ut ne magnopere sit opus quæstuosissimo isto hominum genere, qui se Jureconsultos vocant, & Advocatos: quæ sane professio quondam Optimatibus viris fuit peculiaris, & dignitatis habebat plurimum, lucrum quam minimum, nunc & hanc corruptit quæstus, nihil non vitians. Plato negat ullum hostem existere posse pestilentiorum patriæ, quam eum qui leges arbitrio subijciat hominis, quæ sub optimo Principe valent plurimum.

Nomophylaces.

CAPUT VII.

DE MAGISTRATIBUS ET OFFICIIS.

Magi-
stratus
um in-
tegritas.

Aristo-
teles.

Magi-
stratus
e sen-
ibus po-
tissi-
mum e-
ligendi.

Decre-
pita se-
nectus.

Ordo ci-
vilitatis
aut re-
gni res
elegan-
tissima.

PRINCEPS quam integritatem in se præstat, eandem debet, aut certe proximam a suis officiis exigere. Neque satis esse ducat, mandasse magistratus, sed plurimum refert, quomodo mandet, deinde vigilandum, ut incorrupte mandatis fungantur. Prudenter & graviter admonet Aristoteles, frustra conditæ bonas leges, nisi sint quorum opera bene conditæ servantur, imo sit alioqui nonnumquam, ut optime conditæ leges, vitio magistratuum in summam Reipublicæ perniciem vertantur.

Quamquam magistratus non censu, non imaginibus, nec annis est eligendus, sed potius sapientia & integritate, tamen magis convenit, ut natu grandes ad hujusmodi munia adhibeantur, unde Reipublicæ pendet incolumitas, non tantum quod senibus & plus adest ex usu rerum prudentiæ, & affectus sunt moderatores, verum etiam quod apud populum non nihil auctoritatis illis conciliat senectus. Proinde Plato vetat, ne legum custodes adhibeantur minores annis quinquaginta, ne majores septuaginta. Sacerdotem non vult esse minorem annis sexaginta: nam ut est ætatis maturitas quædam, ita est ætatis processus, cui missio, muniumque omnium relaxatio debeat.

Quemadmodum chorus res est elegans, si quidem ordine constet & harmonia, contra, ridiculum spectaculum, si gestulationes una cum vocibus confundantur: Ita præclara quædam res est civitas aut regnum, si suis cuique detur locus, si suo quisque fungatur officio, hoc est, si Princeps quod se dignum est agat, si magistratus suas obeant partes, si plebes item bonis legibus & integris magistratibus obtemperet. At ubi suum negotium agit Princeps, & magistratus nihil aliud quam compilant populum, ubi plebes non obtemperat honestis legibus, sed Principi ac magistratibus, utcumque restulerit, adulatur, ibi turpissima quædam rerum confusio sit, oportet.

Primum ac summum Principis studium oportet esse, ut quam optime mereatur de Republica: at non alia re melius potest mereri, quam si curet ut magistratus & officia viris integerrimis ac publici commodi studiosissimis committantur.

Princeps quid aliud est quam Medicus Reipublicæ? At Medico non satis est, si ministros habeat peritos, nisi sit ipse peritissimus ac vigilantissimus: Ita Principi non sufficit, sit Magistratus habeat probos, nisi sit ipse

probitissimus, per quem illi & deliguntur & emendantur. Ut animi partes non omnes perinde valent, sed quædam imperant, aliæ parent, & tamen corpus tantum parent: Ita Principem summam Reipublicæ partem plurimum sapere, & ab omnibus crassis affectibus alienissimum esse oportet. Ad hunc proxime accedent magistratus, qui partim parent, partim imperant: parent Principi, imperant plebi.

Prin-
ceps
summa
pars
Reipub-
licæ.

Ergo præcipue Reipublicæ felicitas in hoc sita est, ut pure creentur magistratus, & pure mandentur officia. Deinde sit actio male gesti muneris, quemadmodum antiquis erat actio repetundarum. Postremo statuatur in hos severissima animadversio, si convicti fuerint.

Magi-
stratus
pure
creandi.

Pure creabuntur Magistratus, si Princeps eos adsciscat, non qui plurimo emant, non qui improbitissime ambiant, non qui cognatione conjunctiores, non qui ad illius mores aut affectus cupiditatesque maxime sint accommodi, sed qui moribus sint integerrimis, & ad functionem mandati muneris aptissimi.

Quan-
do pure
crean-
tur ma-
gistra-
tus.

Cæterum ubi Princeps unum hoc agit, ut quam plurimo vendat officia, quid tandem ab iis exspectet, nisi ut itidem revendant, & quomodocumque damnum suum sarciant, & cauponentur in administrando, quemadmodum negotiatione sunt consecuti. Nec hoc idem omnino perniciosum Reipublicæ videri oportet, quia consuetudine pessima apud plerasque nationes receptum est, cum Ethnicis etiam fuerit improbatum, & Cæsareæ leges jubeant eos, qui iudiciis præfunt, Principali salario esse invitandos, ne qua sit illis ansa faciendi quæstus.

Olim gravissimum crimen erat corrupti iudicii: at qua fronte puniet Princeps iudicem, qui muneribus corruptus pronuntiavit, aut pronunciare noluit, cum ipse iudicandi munus ære vendiderit, & hanc corruptelam prior suum docuerit iudicem? Hoc præstet Princeps erga magistratus, quod illos præstare vult erga plebem.

Corru-
ptus ju-
dex.

Prudenter admonet in Politicis Aristoteles, super omnia cavendum esse, ne ex magistratibus lucra proveniant iis, qui ea gerunt: alioqui geminum incommodum hinc sequi. Nam primum hac ratione fieri, ut avarissimus quisque & corruptissimus ambiat, imo occupet & invadat magistratum, & populus duplici crucietur molestia, tum quod ab honoribus excluditur, tum quod lucro privatur.

Magi-
stratus
non de-
bet esse
quæstus-
um.

Tom. IV.

Pp 3

In

CAPUT VIII.

DE FŒDERIBUS.

*Quis de-
beat esse
fœde-
rum
scriptus.* **I**N pangendis fœderibus, quemadmodum & cæte-
ris in rebus, non alio spectabit bonus Princeps, quam
ad publicam utilitatem. Alioqui cum hoc agitur ut
commodius habeant Principes populi rebus attenuatis,
non fœdus est appellandum, sed conspiratio. Siquidem
qui hoc sunt animo, duos populos ex uno faciunt, Pro-
cerum & plebis, quorum alter alterius malo melius ha-
beat; verum id ubi fit, ibi non est Respublica.

*Simul-
ta syn-
grapha,
ita mul-
ta fœ-
dera si-
gnum
est male
iudici.*

*Fœde-
rum in-
commo-
da.*

*Princi-
pis fides
summa.*

Inter omnes Christianos Principes arctissimum simul &
sanctissimum fœdus est, vel ob hoc ipsum quod Chri-
stiani sunt. Quorsum igitur attinet cotidie tot fœderi-
bus agere, perinde quasi omnes omnium sint hostes, &
humanis pactis sit impetrandum, quod non impetrat
Christus? Ubi multis syngraphis res agitur, argumen-
tum est, non optima agi fide, & sæpenumero fieri vi-
demus, ut ex his plurimæ nascantur lites, quæ in hoc
adhibebantur, ne quid existeret litium: cum fides in-
tercedit, & inter bonos agitur, non est opus admodum
multis & anxiiis syngraphis: cum inter improbos & ma-
læ fidei res agitur, syngraphæ pariunt etiam litis ma-
teriam. Itidem inter bonos ac sapientes Principes, et-
iam si nullum intercedat fœdus, constat amicitia: in-
ter stultos ac malos, ex ipsis fœderibus, quæ in hoc ad-
hibebantur, ne bellum exoriretur, bella nascuntur,
dum inter innumeros articulos hunc aut illum violatum
queritur aliquis. Fœdus in hoc ferri solet, ut
bello finis imponeretur: at hodie fœdus appellatur, in
hoc initum, ut moveatur bellum. Nec aliud est istor-
um fœderatio, quam belli molimina: & utcumque se
res inclinant, ita ambulant fœdera.

Principum ea debet esse fides, in præstandis iis quæ
recipiunt, ut simplex horum promissum sanctius sit
quouis aliorum iurejurando. Quam igitur fœdum non
præstari, quæ solennibus fœderibus pacta sunt, inter-
positis etiam iis rebus, quibus apud Christianos nihil
potest esse sanctius? Et tamen videmus id cotidie usu
venire, nihil addo, quorum vitio: certe sine vitio non
potest accidere. Si quid in fœdere violatum vi-
debitur, non statim huc inclinandum, ut universum
fœdus irritetur, ne videatur occasio captata recedendi
ab amicitia. Quin magis adnitendum, ut quam mini-

Amo incommodo fariatur id quod ruptum est: quin ex-
pedit aliquoties ad quædam connivere, quandoquidem
nec inter privatos homines diu cohæret necessitudo, si
cuncta ad vivum, quod ajunt, exigant. Neque statim
id sequaris, quod dicitur ira, sed quod publica suadet
utilitas.

B Dabit operam bonus ac sapiens Prin-
ceps, ut cum omnibus pacem habeat, sed præcipue ta-
men cum finitimis, qui plurimum noceant infensi, pro-
sint amici, & sine quorum mutuo commercio, ne du-
rare quidem possit Respublica. Et facile coit & cohæ-
ret amicitia inter eos, quos lingua communis, regio-
num propinquitas, ingeniorum ac morum similitudo
conciliat. Est tanta inter quasdam nationes rerum o-
mnium dissimilitudo, ut prorsus ab illorum abstinuisset
commercio longe consultius sit, quam arctissimis etiam
adstringi fœderibus. Sunt quædam ita procul distitæ,
ut etiam si bene velint, prodesse nihil possint. Postremo
sunt quædam adeo morosæ ac fœdifragæ & insolentes,
ut etiam si finitimæ sint, tamen inutiles sint ad omnem
amicitiam. Cum his consultissimum fuerit, nec bello
diffidere, nec arctioribus fœderum aut affinitatum vin-
culis alligari, quod & bellum semper sit exitiale, &
quorundam amicitia non multo bello tolerabilior.

C Hæc erit igitur una Regiæ sapientiæ pars, gentium
omnium ingenia moresque cognoscere, id partim e li-
bris, partim e sapientum & expertorum commemora-
tione consequetur, ne sibi necesse putet cum Ulyssæ per
omnes terras mariaque circumagi. Ac de cæteris qui-
dem haud facile sit certum aliquid præscribere. Illud
in genere licet pronunciare, non oportere arctius ad-
stringi his, quos religio diversa a nobis alienat, veluti
cum Ethnicis: aut quos naturæ providentia, Alpibus
aut Fretis interjectis, a nobis separat, aut quos immen-
sum locorum spatium penitus a nobis semovet, hi nec
ad nos accerfendi, nec a nobis impetendi sunt. Cujus
rei cum plurima suppetant exempla, tamen unum,
quod e proximo sese offert, pro omnibus suffecerit.
Est quidem Franciæ regnum, rebus omnibus omnium
multo florentissimum: at multo esset florentius, si ab
Italia impetenda temperasset.

*Cum fi-
nitimis
habenda
fides.*

*Prin-
ceps o-
mnium
ingenia
gentium
habeat
perspe-
cta, &
consue-
tudines
cogni-
tas.*

CAPUT IX.

DE PRINCIPUM AFFINITATIBUS.

*Prin-
ceps affi-
nitatem
cum suis
aut suis
proximi-
is jun-
gat.* **E**QUIDEM multo saluberrimum judicari Re-
publicæ, si Principum affinitates intra regni fines
continerentur, aut si quid recedendum sit a limitibus,
cum proxime finitimis dumtaxat jungerentur, sed iis,
qui ad amicitia fidei sint idonei. Atqui non decet
(inquiunt) Regis filiam nisi cum Rege aut Regis filio
copulari. At isti privatorum sunt affectus, suos quan-
tum possint evehere, a quibus oportet Principem alie-
nissimum esse. Minus potenti nubit Principis soror,
quid tum postea, si id magis expediat universis? Et illi
plus dignitatis adferat neglecta sororii conjugii digni-
tas, quam si mulierculæ affectum publicis commodis
prætulisset.

*Qualis
uxor sit
ducen-
da Prin-
cipi.*

Privata quædam res est Principum matrimonium: at
huc rerum humanarum summam pene vocari cerni-
mus, ut sæpenumero nobis eveniat, quod olim Græcis
ac Trojanis in Helena. Quod si placet adhibere dele-
ctum Principe dignum, seligatur ex omnibus, inte-
gritate, modestia, prudentiaque commendata, quæ
optimo Principi morigera sit uxor, & illi liberos utro-
que parente patriæ dignos generet. Satis honesta
est quocumque sanguine nata, quæ bono Principi bo-
nam præstat uxorem. Illud in confesso est, nihil
æque expedire in rem omnium, atque ut Princeps ve-
hementer amet suos, & ab iisdem vicissim ametur. Ad
quod ingens habet momentum patria, communis cor-
porum & animorum similitudo, & nescio quid nativæ

D fragrantia, quam arcana quædam geniorum affinitas
addit: at hinc magna pars pereat oportet, si hæc o-
mnia confundant imparia matrimonia. Vix enim fieri
potest, ut sic natos, toto pectore agnoscat patria, aut
sic nati, toto pectore sint dediti patriæ.

E Et tamen *Ex affi-
nitatis
bus ma-
la.* vulgus hæc velut adamantina publicæ concordia vin-
cula putat, cum hinc res ipsa doceat maximos rerum
humanarum tumultus exoriri, dum hic queritur ex
sponsalium pactis præteritum nescio quid, hic offensus
re quæpiam sponsam abducit, ille mutato consilio re-
nunciat priori, & aliam ducit in thalamum, alius aliud
quidpiam causatur. Sed quid hæc ad Rempublicam?
Si Principum inter se affinitas præstaret orbi tranquilli-
tatem, optarem omnes sexcentis affinitatibus esse col-
ligatos. At quid ante paucos annos profuit affinitas,
quo minus Jacobus Scotorum Rex infestis copiis inva-
deret Angliæ fines? Et sit aliquoties, ut post diutinos
bellorum tumultus, post innumeras clades, tandem af-
finitate contracta, res componatur, sed utraque parte
jam malis delassata.

*Pro pa-
tria pax
ex veris
fontibus
concor-
dia.* Illud agendum Principibus, ut æterna quædam pax coeat inter omnes, & in hoc
conferant sua consilia. Ut affinitas pacem conciliet,
certe perpetuam non potest. Altero defuncto, solvi-
tur concordia vinculum. Quod si veris rationibus pax
conflaretur, ea stabilis esset ac diuturna. Sed dixerit
aliquis, liberorum propagatione conjunctionem eam
perpetuam reddi. Cur igitur inter hos maxime bella-
tur,

tur, in quos summa propinquitates est? Immo per hanc propagationem potissimum oritur regnorum commutatio, dum ditionis jus aliunde alio transfertur, dum hinc decedit aliquid, & illic accrescit, quibus ex rebus gravissimi tumultus exoriri solent. Igitur hisce rationibus non fit ne cooriantur bella, sed fit, ut atrociora moveantur & crebriora. Dum enim regna regnis affinitate connexa sunt, quoties unusquisque offensus est, is affinitatis jure concitat & ceteros, ut ex qualibet levi offensa, magna pars orbis Christiani statim ad arma moveatur, & immensa Christiani sanguinis jactura placatur unius hominis stomachus. Ab exemplis consulto tempero, ne quid offendam quem-

quam. In summa, hujusmodi affinitatibus, Principum res fortassis augentur, at populi res atteruntur & affliguntur. Ceterum bonus Princeps non aliter judicat suas res prospere habere, nisi cum Reipublicæ commoditatibus consulitur: ut ne dicam interim, quod hac via non admodum humaniter agitur cum ipsis puellis, quæ nonnumquam in procul semotas regiones, ad homines, lingua, specie, moribus, ingeniis dissimillimos, velut in exilium relegantur, felicius apud suos victuræ, ut aliquanto minore strepitu. Quamquam autem hanc consuetudinem video receptiorem, quam ut sperem posse convelli, tamen visum est admonere, si quid forte præter spem venerit.

CAPUT X.

DE PRINCIPUM OCCUPATIONIBUS IN PACE.

Principi-
um offi-
cia.

P R I N C E P S igitur Christi decretis, & sapientiæ præfidiis instructus, nihil omnium habebit carius, immo nihil aliud habebit carum, quam populi sui felicitatem, quem oportet velut unicum corpus ex æquo, tum diligere, tum curare. Et in hoc unum omnes cogitationes, omnes conatus, omnia studia destinabit, ut ad eum modum administret provinciam sibi creditam, ut & Christo rationem exacturo probetur, & apud mortales omnes honestissimam sui memoriam relinquat. Sive domi sit Princeps sive in secessu, laudatum illum Scipionem imitetur, qui negabat se umquam minus esse solum; quam cum solus esset, aut minus otiosum esse, quam cum esset in otio: quod is quoties vacaret a Reipublicæ negotiis, semper animo secum agitabat aliquid, quod ad civitatis salutem aut dignitatem pertineret. Imitetur Aeneam Virgilianum, quem prudentissimus Poeta frequenter, aliis dormientibus, multa per noctem suo cum animo volentem facit, quo rectius suis consuleret. Et Homericum illud omnibus Regiæ parietibus, sed magis Regum animis inscribi decet:

Ὅς ἡρὴ παννύχιον εὐδεῖν βέλῃ φέρον ἄνδρα,
ὃ λαοὶ τ' ἐπιτετραφένται, καὶ τόσσα μέμνηται.

Quorum carminum hæc ferme sententia est:

*Haud decet hunc solidam noctem indulgere sopori,
Cui populi commissi, & tanta negotia cura.*

Sive verietur in publico, semper aliquid agat, quod ad rem communem faciat, hoc est, nusquam non Principem agat. At magis decet Principem in publicis versari functionibus, quam abditum agere. Quoties autem prodit, advigilet, ut ipse vultus, incessus, & præcipue sermo talis sit, ut populum reddat meliorem, memor, quidquid fecerit aut dixerit, ab omnibus observari cognoscique. Nec enim probatum est sapientibus viris Persarum institutum, apud quos domi abditum vitam exigebant. Et hac una via studebant a suis magnificari, quod numquam conspicerentur, & rarissime sui copiam facerent populo. Quod si quando prodibant, nihil aliud quam fastum barbaricum & opes malo populi immodicas ostentabant. Reliquum ævum aut lulis, aut furiosis expeditionibus transigebant, perinde quasi deesset quod pacis temporibus agat egregius Princeps, cum tanta semper pateat pulcherrimorum facinorum seges, si modo adsit Principe dignus animus.

Et sunt hodieque nonnulli, qui putent id esse parum Regum, quod solum est Regibus pulcherrimum, in publicis functionibus versari. Quemadmodum & Episcopi nonnulli, nihil minus suum esse ducunt, quam id quod unum Episcopo dignum est, docere populum: ac miro consilio, quod peculiare est Episcoporum, id veluti indignum in alios relegant, quod sordidissimum, id sibi potissimum vindicant. At non puduit Mithridatem, non minus eruditione quam imperio nobilem Regem, suo ore, nulloque interprete populo jus reddere, quod ut faceret, viginti duas linguas ad plenum legitur perdidicisse. Nec Philippus Macedonum Rex parum decorum Regi judicavit, quod quotidie cognoscendis causis sederet. Nec Alexander Magnus, hujus filius,

quamquam alias ad insaniam usque ambitiosus, cui morem hunc fuisse proditum est, ut altera aure manu obturata cognosceret, dicens, sese alteram illam integram servare diversæ parti. Verum quo magis ab hisce rebus abhorreant nonnulli, perversa educatio Principum in causa est. Etenim juxta vetus proverbium, quam quisque novit artem, in hac se libenter exercet, refugiens ab iis, in quibus intelligit se parum valere. Qui fiat igitur, ut qui inter assentatores & mulierculas primum pravis opinionibus, deinde voluptatibus corruptus, primos illos annos in alea, choreis, & venatu consumserit, postea gaudeat in his versari functionibus, quarum usus diligentissimam requirebat meditationem? Homerus negat Principi tantum esse otii, ut totam noctem edormiat, & isti nihil aliud student, nisi ut novis subinde voluptatibus totius vitæ tedium fallant, perinde quasi nihil omnino sit quod agant Principes. Bono patrifamilias numquam deest quod curet in una domo, & Principi deest quod agat in tam vasta ditione?

Principi-
um num-
quam
deest
quod a-
gat.

Bonis legibus occurrendum est malis moribus, corrigendæ leges depravatæ, tollendæ malæ, prospiciendæ magistratus integri, puniendi aut cohibendi corrupti. Exquirendæ rationes, quibus tenuem plebeculam quam minimum gravet, quibus ditionem suam latrociniis ac maleficiis liberet, idque quam potest minimum sanguine, quibus suorum perpetuam concordiam alat ac stabiliat. Sunt his minutiora quædam, sed non indigna quamvis magno Principe, lustrare civitates, sed hoc animo, ut omnia reddat meliora: quæ parum tuta sunt, communiat, publicis ædificiis ornet, item pontibus, porticibus, templis, ripis, aquæductibus, loca pestilentia obnoxia purget, vel mutatis ædificiis, vel desiccatis paludibus. Amnes incommode fluentes, alio derivet. Mare pro commoditate publica vel admittat vel arceat. Neglectos agros colendos curet, quo magis suppetat annonæ vis, parum utiliter cultos aliter coli jubeat, veluti ne illic vineta sint, ubi vinum cultura indignum provenit, & frumenta gigni possunt. Hujus generis sex millia sunt, quæ curare Principi sit pulcherrimum, bono Principi etiam jucundum, ut nihil unquam sit opus, vel otii tædio bellum quærere, vel alea fallere noctem. In his quæ ad Rempublicam pertinent, convenit Principem esse non luxuriosum aut profusum; sed splendidum, velut in publicis ædificiis, aut ludis, in excipiendis legationibus, si quæ populi causam agant. In his quæ privatim ad illum pertinent erit frugalior & contractior, partim ne publico sumtu sibi vivere videatur, partim ne cives suos luxuriam doceat, multorum malorum parentem.

Video veterum permultos in hoc errore fuisse, & utinam hodie nullos idem habeat error, ut huc omnes conatus suos intenderent, non ut meliorem redderent suam ditionem, sed ut majorem: quibus illud sapientissimo videmus evenisse, ut dum propagando student imperio, etiam in perderent quod possederant. Non abs re tantopere laudata est illa Theopompi vox, qui negavit sua referre quam ingens relinqueret liberis suis imperium, modo melius ac stabilius. Et Laconicum illud

Reges
Persarum
publico
abstine-
bant.Mithri-
dates.Philip-
pus.
Alexander.

illud proverbium dignum mihi videtur, quod omnium Principum insignibus adscribatur: Σπάρταν ἐλάχες, ταύτην κόσμεις, hoc est, *Spartam sortitus es, hanc orna.*

Hoc sibi penitus persuasum habeat bonus Princeps, nihil a se geri posse magnificentius, quam si quidquid est hoc regni, quod fors dederit, florentius reddat, ac modis omnibus ornatus. Laudatus est a doctissimis viris Epaminondæ Ducis animus, cui cum per invidiam magistratus esset delegatus, humilis ac vulgo contemptus, ita gessit, ut deinceps inter honestissimos habitus a maximis viris ambiretur, negans magistratum dignitatem adferre viro, sed virum magistratui.

Epaminondas.
Quo patet re-gnum florentius reddatur.

Id consequetur, si, quemadmodum ex parte demonstravimus, eas res curet maxime, per quas Respublica stabilitur & illustratur: eas rursus excludat, & arceat, quæ Reipublicæ statum reddunt deteriores. Adjuvatur enim maxime boni Principis exemplo, sapientia, vigilantia: magistratuum & officiorum integritate, Sacerdotum sanctimonia, ludimagistrorum delectu, æquis legibus, & ad virtutem con-

ducentibus studiis. In his igitur augendis & conservandis sit omnis boni Principis cura. Læditur autem diversis, quæ facilius excluduntur a Republica, si stirpes ipsas ac fontes conabimur tollere primum, unde hæc nasci deprehendimus. In huiusmodi rebus sollicitum & ingeniosum esse, Christiani Principis est Philosophia. In hæc salubriter conspirare, in hæc sua simul conferre consilia, id demum Christianis dignum Principibus.

Quemadmodum corpora cœlestia, si vel paululum tumultuantur, aut recto cursu divariant, non sine gravi humanarum perniciæ id faciunt, id quod palam videmus in defectibus solis ac lunæ. Ita summi Principes, si quid aberrant ab honesto, aut si quid ambitione, ira, stultitiave peccent, id protinus ingenti totius orbis malo faciunt. Nec enim ulla umquam eclipsis sic afflixit hominum genus, ut Iulii Pontificis, & Lodovici Galliarum Regis diffidium, quod nuper & vidimus & flevimus.

CAPUT XI.

DE BELLO SUSCIPiendo.

CUM nusquam oporteat Principem præcipiti esse consilio, tum haud alibi contentior erit aut circumspectior, quam in suscipiendo bello, quod aliis ex rebus alia nascantur incommoda, ex bello semel omnium bonarum rerum naufragium oritur, omnium malorum rerum pelagus exundet: deinde quod non aliud malum hæreat tenacius. Bellum e bello feritur, e minimo maximum, ex unico geminum, ex ludicro serius & cruentum nascitur: & alibi nata belli pestis in proximis etiam, immo in procul etiam diffitis propagatur.

Bonus Princeps numquam omnino bellum suscipiet, nisi cum tentatis omnibus, nulla ratione vitari potuit. Hoc animo si fuerimus, vix umquam existet inter ullos bellum. Denique si vitari non potest restam pestilens, tum proxima cura fuerit Principis, ut quam minimo suorum malo, quam minimo Christiani sanguinis impendio geratur, & quam potestocyssime finiatur. Primum illud expendat Princeps vere Christianus, quantum intersit inter hominem paci ac benevolentiam natum animal, & inter feras ac belluas prædationi, belloque natus: ad hæc quantum intersit inter hominem, & hominem Christianum. Deinde contempletur, quam expetenda, quam honesta, quamque salutaris res sit pax. E diverso, quam calamitosa simul & scelerata res bellum, quantumque malorum omnium agmen secum trahat, etiam si iustissimum sit, si quod omnino bellum iustum vocari debet: postremo sepositis affectibus, vel tantisper rationem in consilium adhibeat, dum vere supputarit, quanti constaturum sit bellum, & num id quod bello denique petitur, tanti sit, etiam si certa sit victoria, quæ non semper optimæ causæ favere solet. Expende curas, sumptus, pericula, molestum & longum apparatus. Accersenda barbarica fex sceleratissimorum hominum, & dum Princeps erga Principem animosior videri vis, etiam data pecunia blandiendum ac serviendum militi mercenario, quo quidem hominum genere non est aliud vel abjectius, vel execrabilius. Nihil bono Principi carius, quam ut suos habeat quam optimos. At quæ major aut præsentior morum perniciës, quam bellum? Nihil Principi magis in votis, quam ut suos incolumes, ac rebus omnibus florentes videat. At dum bellare discit, juventutem tot periculis objicere cogitur, & una sæpe hora tot orphanos, tot viduas, tot orbos senes, tot mendicos, tot infelices reddit.

Nimio constabit ubi Principum sapientia, si quam tetra res sit bellum, pergant experimento discere, ut senex aliquando dicat, non credebam bellum esse rem adeo pestilentem. Sed, ô Deum immortalem! quam innumeris totius mundi malis istam didicisti sententiam. Intelliget aliquando inutile fuisse, regni propa-

gasse fines: & quod initio lucrum videbatur, summum fuisse detrimentum, sed interim tot hominum millia vel extincta sunt, vel afflicta. Hæc e libris potius discenda sunt, e commemoratione seniorum, e finitimorum periculis. Tot jam annos ille aut ille Princeps pro tali ditione digladiatur: quanto plus incommodi fuit illic quam commodi? Eiusmodi res instituet bonus Princeps, quæ perpetuo placeant. Quæ affectu sumuntur, tantisper probantur, donec eo tenemur affectu: at quæ iudicio suscipiuntur, & juveni placeant, eadem placebunt & seni. Verum id nusquam magis observandum, quam in suscipiendo bello.

Plato seditionem vocat, non bellum, quoties Græci cum Græcis belligerarentur: idque si quando incidisset, modestissime jubet geri. Quoniam igitur nomine *Bellum inter Christianos non bellum, sed seditio est.* vocandum censemus, quoties Christiani cum Christianis digladiantur, tot vinculis inter sese connexi? Quid cum id ob titulum, nescio quem, ob privatum odium, ob stultam aut juvenilem ambitionem & crudelissime geritur, & in multos prorogatur annos?

Sic Principes quidam imponunt sibi: est omnino bellum aliquod iustum, & mihi causa iusta est suscipiendi. Primum an omnino iustum sit bellum, in medio relinquemus, cui non videtur sua causa iusta? Et inter tantas rerum humanarum mutationes ac vicissitudines, inter tot pacta foederaque nunc inita, nunc rescissa, cui possit deesse titulus, si qualiscumque titulus satis est ad movendum bellum?

At Pontificiæ leges non improbant omne bellum. Et Augustinus alicubi probat. Laudat & divus Bernardus milites quosdam. At Christus ipse, at Petrus, at Paulus ubique diversa docent. Cur horum auctoritas minus apud nos valet quam Augustini aut Bernardi? Augustinus uno aut altero in loco bellum non improbavit: at tota Christi Philosophia dedocet bellum. Apostoli nusquam non improbant: atque illi ipsi sancti Doctores, a quibus volunt uno aut altero loco probatum bellum, quot locis idem improbant ac detestantur? Cur his omnibus dissimulatis captamus quod alat nostra vitia? Postremo si quis rem excutiat diligentius, is reperiet a nemine probatum hoc bellorum genus, quo nunc vulgo conflictamur.

Quædam artes ob hoc rejectæ sunt a legibus, quod nimium affines essent imposturæ, & plerumque dolo tractarentur, velut Astrologia & Alchymistica, quam vocant, etiam si fieri potest, ut aliquis hisce rebus recte utatur. Id longe iustius fiet in bellis, quorum etiam si possit aliquod esse iustum, tamen ut nunc sunt res mortalium, haud scio an ullum eiusmodi reperire liceat, hoc est, cuius auctor non sit ambitio, aut ira, aut ferocitas, aut libido, aut avaritia. Sæpenumero fit ut Proceres profusiores quam pro re familiari, data opera, bellum suscitent, quo suorum etiam expilationibus

bus rem augeant domi. Fit aliquoties, ut Principes inter se colludant, & fictis titulis rem gerant, quo magis attenuent populi vires, & publicis malis parteis suas stabiliant. Quapropter bonus & Christianus Princeps omne bellum quantumvis iustum, suspectum habere debet.

At inculcant non esse jus deferendum. Primum istud jus magna ex parte ad privatum Principis negotium pertinet, si quid illi accrevit ex affinitate. Ut iniquum sit hoc tam immensis populi malis persequi, & dum nescio quam ditionis accessionem persequeris regnum universum expilare, & in extremum discrimen adducere. Offendit Princeps Principem in re levicula, eaque privata, nempe in affinitate aut alia simili, quid hoc ad universum populum? Omnia bonus Princeps publicis metitur commoditatibus, alioqui ne Princeps quidem fuerit. Non idem est jus in homines & in pecudes. Bona pars imperii, consensus est populi, ea res primo Reges peperit. Quod si quod dissidium ortum fuerit inter Principes, cur non potius ad arbitros itur? Sunt tot Episcopi, tot Abbates & eruditi viri, tot graves Magistratus, quorum sententia rem confici decebat potius, quam tot stragibus, tot expilationibus, tot orbis calamitatibus.

Primum suspectum esse debet Christiano Principi suum jus, deinde si maxime constet, expendere oportet, an tantis totius orbis malis sit vindicandum. Qui sapiunt, malunt aliquoties rem perdere quam persequi, quod hic perspiciant minus esse dispendii. Mallet (opinor) Caesar concedere de jure suo, quam Monarchiam illam veterem persequi, & jus illud quod illi deferunt Jureconsultorum litteræ. At quid erit tutum (inquiunt) si nemo jus suum persequatur? Persequatur sane, si id expediat Reipublicæ, modo ne nimio constet civibus jus Principis. At nunc quid usquam tutum est, dum suum quisque justam ad vivum persequitur? Videmus bella ex bellis nasci, bella bellis succedere, nec ullum tumultuandi modum aut finem. Satis igitur constat hisce rationibus nihil agi. Proinde diversa tentanda remedia. Ne inter amicos quidem constabit necessitudo, nisi alter alteri nonnumquam concesserit. Maritus sæpe quædam condonat uxori, ne scindat concordiam. Bellum quid gignat nisi bellum? At civilitas civilitatem invitat, æquitas æquitatem. Movebit & hoc Principem pium & clementem, quod perspiciat ex tam immensis malis, quæ bellum omne secum invehit, maximam partem ad eos redire, ad quos bellum nihil attinet, quique his calamitatibus sunt indignissimi.

Posteaquam Princeps univerforum malorum subditiis calculis summam collegerit (si tamen umquam colligi possit) tum ita secum cogitet, unus ego tot malorum auctor fuero? Tantum humani sanguinis, tot viduæ, tot luctu funestæ domus, tot orbi senes, tot indigne egentes, tanta morum, legum, ac pietatis perniciēs mihi uni imputabitur? hæc mihi luenda Christo? Non potest Princeps ulcisci hostem, nisi prius hostilia fecerit in suos. Expilandus populus, accipiendus miles, non sine causa Maroni dictus, impius. Excludendi cives ab hisce regionibus, quibus antea suo bono fruebantur. Includendi cives, ut includas hostem. Et sæpenumero fit, ut atrociora committamus in nostros, quam in hostem. Ut difficilius ita pulcrius est, exstruere præclaram civitatem, quam demoliri. Videmus autem ab idiotis & privatis condi florentissimas urbes, quas Principum iræ demoluntur. Et sæpenumero majore negotio & impensa demolimur oppidum, quam aliud novum condi poterat, ac bellum tanto sumptu, tanto dispendio, tanto studio curaque molimur, ut decima earum rerum portione pax constare poterit.

Eam gloriam semper affectet bonus Princeps, quæ sit incruenta, & cum nullius conjuncta malo. In bello ut optime reseveniat, tamen alterius partis felicitas, alterius est perniciēs. Sæpenumero flet & victor nimio emptam victoriam.

Si non movet nos pietas, si non orbis calamitas, certe moveat honos Christiani nominis. Quid censemus

A loqui de nobis Turcas & Saracenos, cum videant tot jam seculis adeo nihil convenire inter ullos Principes Christianos? Nullis fœderibus cohærere pacem? Fundendi sanguinis nullum esse modum? & minus esse tumultus inter Ethnicos, quam inter eos qui ex Christi doctrina summam profiteantur concordiam?

B Quam fugax, quam brevis, quam fragilis est hominum vita, & quot obnoxia calamitatibus, quippe quam tot morbi, tot casus impetunt assidue, ruinæ, naufragia, terræ motus, fulmina? Nihil igitur opus bellis accersere mala, & tamen hinc plus malorum quam ex omnibus illis. Concionatorum partes erant, diffidiorum affectus ex animis vulgi penitus revellere. Nunc fere Gallum odit Anglus, Anglum Gallus, non ob aliud, nisi quod Anglus est. Britannum odit Scotus, tantum quia Scotus est, Germanum Italus, Helvetium Suevus, atque item de cæteris; Regio regioni invisa, civitas civitati. Cur hæc stultissima nomina magis nos distrahunt, quam conglutinat omnibus commune Christi vocabulum?

C Ut donemus aliquod bellum esse iustum, tamen quoniam videmus in hanc pellem insanire mortales omnes, Sacerdotum prudentiæ fuit, in diversam partem avocare plebis ac Principum animos. Nunc videmus hos nonnumquam esse belli faces. Non pudet Episcopos versari in castris: Illic crux, illic Christi corpus, & cum re plus quam Tartarea miscent cœlestia Sacramenta, & in tam cruento dissidio adhibent summæ caritatis symbola. Quodque magis est absurdum, in utriusque castris adest Christus, velut ipse secum pugnans. Non sat erat inter Christianos tolerari bellum, nisi summus etiam haberetur honos.

D Si non tota undique Christi doctrina cum bello pugnat, si unum proferre possint illi, belli nomine commendatum, bellemus Christiani. Permissum erat Hebræis bello conflictari, sed consulto Deo. At nostrum oraculum, quod assidue nobis in Evangelicis litteris resonat; a bello deterret, & tamen belligeramur infamius quam illi. David aliis virtutibus Deo fuit gratissimus, & tamen vetuit ab hoc sibi condi templum non ob aliud, nisi quod sanguinarius, hoc est, bellator esset. Solomonem pacificum in hoc delegit. Si hæc acta sunt inter Judæos, quid de nobis fiet Christianis? Illi Solomoni umbram habebant, nos verum Solomonem, pacificum illum Christum omnia conciliantem, quæ in cœlis sunt, & quæ in terra. Ego nec in Turcas bellum temere suscipiendum esse cenleo, prius illud mecum reputans, Christi ditionem longe diversa via natam, propagatam, & constabilitam. Neque fortasse convenit aliis rationibus vindicari, quam quibus orta propagataque est. Et videmus hujusmodi bellorum prætextibus jam toties expilatam plebem Christianam, nec aliud quidquam actum. Jam si fidei negotium agitur, ea martyrum tolerantia, non militum copiis aucta illustrataque est: sin de imperio, de opibus, de possessionibus pugna est, etiam atque etiam videndum est nobis, ne res ea parum sapiat Christianismum. Quin ut nunc sunt fere, per quos hujusmodi bella geruntur, citius fiat, ut nos degeneremus in Turcas, quam illi per nos reddantur Christiani. Primum hoc agamus ut ipsi simus germane Christiani, deinde si visum erit, Turcas adoriamur.

E Verum de belli malis alias plura conscripsimus, quæ non est hujus loci repetere. Tantum illud hortabor Principes Christiani nominis, ut omissis fictis titulis fucatis prætextibus, serio totoque pectore hoc agant, ut tam diutina tamque fœda bellandi rabies inter Christianos finiat, & inter eos quos tot copulant pignora, pax & concordia coeat. In hoc ingenium explicent suum, in hoc vires expediant, in hoc consilia conferant, in hoc nervos omnes intendant. Qui magni videri student, sic se magnos probent. Id si quis præstiterit, is rem longe splendidiorem confecerit, quam si totam Africanam armis subegerit. Nec admodum difficile factu fuerit, si suæ quique causæ blandiri desinat, si sepositis affectibus privatis, rei communis negotium agamus, si Christus nobis sit in consilio, non mundus.

Tom. IV.

Qq

Nunc

Contra
bellum
remedia.

Offici-
um con-
cionato-
rum.

Sacer-
dotum
partes.

Bellum
in Tur-
cas.

Princi-
pes sine
falsis
pacis.

Nunc dum suum quisque negotium agit, dum Pontifices & Episcopi de ditione & opibus anxii sunt, dum Principes ambitione aut ira feruntur præcipientes, dum his obsequuntur sui compendii gratia omnes, in has nimirum rerum procellas incurrimus stultitiæ ductu. Quod si communi consilio, commune negotium ageremus, etiam ea quæ cuique privata sunt, magis florent. Nunc & hoc perit, pro quo solo digladiamur.

Neque mihi dubium est, Principum Illustrissime, quin hoc sis animo: sic natus es, sic ab optimis & inte-

gerrimis viris institutus. Quod superest, precor, ut Christus optimus maximus tuos egregios conatus bene fortunare pergat. Dedit ille incruentum imperium: Idem velit semper esse incruentum. Ille Princeps pacis dici gaudet: Faxit idem, ut tua bonitate tuaque sapientia tandem ab insanissimis bellis liceat ferari. Pacem nobis commendabit, etiam præteritorum malorum recordatio, & tui beneficii gratiam, superiorum temporum calamitates conduplicabunt.

ISOCRATES,

AD NICOCELEM REGEM

DE

INSTITUTIONE PRINCIPIS,
DESIDERIO ERASMO ROTERODAMO
INTERPRETE.

Quæ
Regibus
donan-
da.

ÆTERI quidem, Nicocles, qui Regibus soliti sunt adducere vel vestes, vel æs, vel aurum factum, vel aliud ejusmodi rerum quidpiam, quarum ut ipsos habet inopia, ita vobis exuberat copia, mihi plane videntur manifestam exercere negotiationem, non dare

munus, eademque longe callidius vendere, quam illi qui quæstum hujusmodi profitentur. Ego vero munus hoc pulcherrimum simul & utilissimum fore judicari, quodque maxime deceat tum me donare, tum te accipere, si tibi rationem queam præscribere, quibus rebus expetendis, rursus quibus fugiendis, optime civitatem pariter & regnum administrare possis. Nam cum alia permulta sunt, quæ privatos homines reddant emendatiores, tum in primis illa, primum quod non affluant deliciis, sed pro cotidiano victu solliciti esse cogantur: deinde leges quarum præscripto omnes illi gubernantur: præterea autem admonendi libertas, quodque liceat & amicis invicem increpare, & inimicis insectari mutuo, si quid peccatum fuerit. Adhæc Poetæ quoque nonnulli præci, vivendi præcepta litteris prodiderunt, ut consentaneum sit his omnibus rebus eos reddi meliores. At Regibus nihil harum rerum suppetit. Imo quos magis quam cæteros oportebat admoneri, posteaquam imperium adepti sunt, ii semper admonitore carent, propterea quod & mortalium plerique non adeunt ad illos, & qui cum illis habent consuetudinem ad gratiam confabulantur. Siquidem nati & opum plurimarum possessionem, & rerum maximarum administrationem, dum his occasionebus haud recte utuntur; effecerunt, ut complures ambigant utra vita magis sit eligenda, eorumne qui privatam quidem, sed placidam & humanam agunt vitam, an Regum. Nam quoties ad honores, ad opes, ad potentiam illorum respexerint, Diis pares existimant, quicumque regno potiuntur. Rursus ubi secum perpenderint metus & pericula, singulisque consideratis deprehenderint alios extinctos ab iis, a quibus minime conveniebat, alios in familiarissimos maximeque domesticos peccare compulsos, nonnullos esse quibus horum utrumque eveniret: tum contra satius esse judicant, quodcumque vitæ genus amplecti, quam cum ejusmodi malis vel universæ Asiæ imperium tenere. Porro commutationes hujusmodi fortunæ rerumque tumultus hinc proficiscitur, quod uti Sacerdotium, ita regnum quoque cujuslibet hominis esse credunt, cum res sit una rerum omnium humanarum maxima, quæque summam desideret prudentiam. Itaque consulere quibus rationibus possis in singulis negotiis recte administrandis officio fungi, ut & bona conserves, & mala evites, eorum munus est, qui tecum perpetuam habent consuetudinem. In genere vero, & quæ vitæ studia spectare conveniat, & in quibus exerceri, ipse

Adula-
tio Re-
gum po-
ssis.

Incom-
moda
regni.

Offici-
um
Princi-
pis.

conabor explicare. Jam quidem an munus hoc cum absolutum fuerit, argumento suo respondeat, haud facile fuerit statim initio cognoscere, propterea quod permulta tum carmine, tum prosa oratione conscripta, donec adhuc in cogitatione & animo componentium versarentur, magnam sui præbuerunt expectationem. Cæterum eadem absoluta jam & aliis ostensa, opinionem multo spe inferiorem consecuta sunt. Quamquam hic sane conatus laudi dandus fuerit, si quæ ab aliis ommissa sunt pervestigemus, & imperii gerendi rationem præscribamus. Siquidem hi qui privatos instituunt, ipsi tantum profunt. Verum si quis eos qui multitudini imperant, ad virtutem adhortetur, hic nimirum utrisque profuerit, tum iis qui gerunt imperium, tum iis qui parent imperio, dum pariter & his regnum stabilis, & illis gubernationem mitiorem reddit. Primum munus. Etenim si caput & totius negotii vim recte constituerimus, huc respicientes, melius de cæteris quoque partibus disseremus. Jam illud nemo inficias ibit, opinor, Regum esse parteis, ut Reipublicæ malis finem imponant, & felicitatem tueantur, & ex pusilla magnam reddant, quandoquidem & cætera, quæ in cotidianis incidunt negotiis, horum gratia sunt agenda. Quin illud quoque in confesso est, quod qui hæc præstare valeant, deque hisce rebus sint consulturi, non oporteat esse socordes, sed huc eniti, ut cæteris antecellant prudentia. Demonstratum est enim, ejusmodi illos habituros imperium, cujusmodi rationibus ipsi præpararint animum suum. Proinde nullis athleticis sic convenit exercere corpus, ut Regibus animum. Siquidem quæ vel in omnibus ludis publicis proponuntur præmia, nulla parte conferri possunt cum his quæ vobis quotidie sunt proposita. Hæc itaque reputantem adniti decet, ut quantum cæteros antecellas honoribus, tantundem & virtutibus eos præcedas. Neque vero putes in reliquis quidem rebus curam ac diligentiam conducere, id autem ut meliores reddamur, nihil habere momenti. Nec tantæ infelicitatis condemnes mortales, ut artes excogitaverimus, quibus ferarum ingenium cicuremus, mitiusque ac melius reddamus, nobis ipsis ad virtutem parandam nihil prodesse queamus: sed contra magis ita sentiens, institutionem simul & curam animum adjuvare posse, & eorum qui tecum vivunt prudentissimis temet adjuvare, & alios quoscumque vales accerere. Nec ullius Poetæ celebris aut Sophistæ, puta te rudem esse oportere, sed illorum quidem auscultatorem te præbe, horum vero discipulum. Ita temet ipsum compares, ut & inferiorum sis iudex, & superiorum æmulus. Nam id genus exercitamentis celerrime talis evades, quales statuimus esse debere eos, qui recte gesturi sint imperium, quique Rempublicam, sicut oportet, sint gubernaturi. In primis autem ipse temet ipsum in consilium adhibeto, siquidem absurdum existimas deteriores imperare præstantioribus, & stultiores præire pruden-

dentioribus. Nam quo vehementius cæterorum amen-
tiam contemseris, hoc diligentius tuam ipsius mentem
excoles. Ergo hinc quidem incipiant oportet, qui mu-
nus aliquod cum laude gesturi sint. Super hæc autem
& civium & civitatis amantem oportet esse Principem.
Neque enim equis, neque canibus, neque viris, neque
ulli denique rei quisquam recte possit imperare, nisi
gaudeat ac delectetur iis quorum curam agere debet.
Curæ sit tibi multitudo, & illud super omnia spectes,
ut ita imperes, ut gratus & carus sis tuis, haud ignorans
& inter Oligarchias, id est, Respublicas, in quibus pe-
nes paucos est rerum potestas, ut inter alias Respubli-
cas eas maxime diuturnas esse, in quibus maxime habe-
tur ratio multitudinis. Porro hanc ita recte moderaberis,
si nec fines, ut quis faciat injuriam alicui, nec pa-
tieris injuria affici quemquam, verum illud agas, ut
optimis quidem honores tribuantur & præmia, cæteri
vero nulla in re per injuriam lædantur: nam hæc prima
maximaque recte administrandæ Reipublicæ sunt ele-
menta. Si quæ leges erunt aut consuetudines civitatis
parum rectæ, eas tolle ac muta. Atque in primis da o-
peram, ut eas quam optimas excogites. Quod minus
poteris, quæ apud alios bene constituta sunt, imitare.
In universon leges conquire, quæ & justæ sint, &
Reipublicæ conducibiles, & inter sese consentientes.
Deinde quæ & lites quam paucissimas pariant, & exor-
tas quam potest ocyssime faciant. Siquidem has res
omneis habeant oportet bene conditæ leges. Fac ut ea-
rum observatio lucro sit civibus, forensis autem tra-
ctatio damnosa, quo nimirum hanc fugiant, ad illam
sint promptiores. In controversiis civium inter se dissi-
dentium, ita iudicis officio fungere, ut nec ad gratiam
alicujus, nec secum pugnantem sententias, verum
semper de causis iisdem, eadem item pronuncies. Nam
& decet pariter & expedit, ut leges bene conditas, ita
Regum quoque de jure sententiam certam & immuta-
bilem esse. Civitatem tamquam paternam domum gu-
bernato, in apparatu quidem splendidus ac regalis,
cæterum in muniis obeundis accuratus ac diligens, quo
pariter & laudem consequaris, & facultates suppeditent.
Magnificentiam ostentes, non in ullis hisce sum-
ptibus, qui protinus evanescunt, sed cum in his quæ
jam ante diximus: tum in possessionum pulcritudine,
& in amicis beneficentia, propterea quod hujusmodi
sumptus, non solum tibi manent, verum etiam poste-
ris tuis utilitatem relinquent iis quæ insumisti potio-
rem. In his quæ ad Deorum cultum pertinent ita facito,
quemadmodum est a majoribus præscriptum. Exi-
stimes autem nullum sacrificium pulcrius, nullum esse
cultum majorem, quam si te ipsum virum optimum
justissimumque præstiteris. Siquidem sperandum est
homines ejusmodi citius a Diis boni quidpiam impetra-
turos, quam istos qui multas faciunt victimas. Pri-
mos honores tribue conjunctissimis, verissimis, ami-
cissimis. Eam putato tutissimam corporis tui custo-
diam, si & amicos habueris virtute præditos, & cives
tibi bene volentes, & si ipse prudentia polleas, nam
hisce potissimum rebus, & parare & tueri regnum pos-
sis. Privatorum domos curato, existimans & eos qui
sua profundunt de tuo dependere, & qui industria rem
augent tuis addere facultatibus. Quidquid enim possi-
dent qui civitatem incolunt, id proprium est bene fun-
gentium Principatu. Adeo per omnem vitam appareas
observans & amans veri, ut tuis dictis citius habeatur
fides, quam cæterorum jurijurando. Cunctis quidem
hospitibus tutam præbeto civitatem, & in contracti-
bus legum observantem, cæterum ex his qui in eam
perveniant plurimi facito, non eos qui tibi munera ad-
ducunt, sed qui abs te cupiunt accipere. Etenim si hos
in pretio habueris, plus laudis apud cæteros conseque-
ris. Adimito metum civibus, neque velis admodum
formidabilis esse iis qui nihil peccant. Nam utcumque
reddideris alios affectos in te, ita & tu in illos eris affe-
ctus. Ne quid omnino feceris per iracundiam. Videar-
is id facere, quoties ita postulabit tempus. Hactenus
severus appareas, ut nihil te lateat eorum quæ fiunt,
mitis autem, ut poenas irroges commissis minores. Ita

A Principis dignitatem ostendere studeas, non sævitia &
atrociter puniendo: sed hoc agens, ut omnes ingenio
tuo superentur, & te rectius quam ipsi possint suæ salu-
ti consulere putent. Esto bellicosus rei militaris scien-
tia, ac belli apparatu, pacificus autem nihil præter
jus & æquum usurpando. Sic cum inferioribus civita-
tibus commercium agito, ut superiores tecum agere
velles. Certa non de rebus quibuslibet, sed de his dum-
taxat, quæ tibi si viceris emolumentum sint allaturæ.
Viles & ignavos existimato, non qui suo bono superan-
tur, sed eos qui suo malo superant. Magnanimos exi-
stima, non eos qui majora complectuntur, quam tue-
ri queant: verum qui moderata quidem concupiscunt,
sed quod conantur possunt efficere. Felices & imitan-
dos puta, non hos qui imperium paraverunt amplissi-
mum, sed eos qui quod contigit, quam optime gesse-
runt. Existima te perfectam felicitatem adsecuturum,
non si cunctis mortalibus cum terrore periculoque im-
peres, verum si te ipsum talem præbueris virum qua-
lem oportet: atque ita agens, ut res præsentis postu-
lant, moderata concupiscas, nec horum quidquam
tibi desit. Amicos facito, non quoslibet id ambientes,
sed qui tua digni sint indole: nec eos cum quibus jucun-
dissime sis victurus, sed quibus adjutantibus quam opti-
me Rempublicam gubernaturus. Diligentissimus esto
in explorandis iis quos in familiaritatem allegis tuam,
memor futurum, ut omnes qui tecum non habent con-
suetudinem, te similem arbitrentur iis quorum uteris
familiaritate. Negotiis quæ per te non geruntur, viros
ejusmodi præfice tamquam omnium quæ illi commi-
serint culpa tibi sit imputanda. Fidos existima, non
qui quidquid dixeris fecerisve laudant, sed qui erran-
tem increpant. Permite prudentibus libere loquendi
facultatem, ut si quid exstiterit de quo ambigas, ha-
beas cum quibus rem expendere possis. Qui tibi arte
adulantur, discerne ab iis, qui te cum benevolentia
colunt, ne potior sit malorum quam bonorum condi-
tio. Ausculta quæ loquuntur, alius vicissim de alio,
dans operam ut noris & qui sint qui loquuntur, & de
quibus loquuntur. Pari poena affcito, & qui menda-
cio calumniantur aliquem, & qui facinus admittunt.
Tibi ipsi non minus atque aliis imperato, idque maxi-
me Rege dignum esse ducito, si nulli servieris volupta-
ti, sed cupiditatibus tuis magis quam civibus domine-
ris. Nullam vitæ consuetudinem temere neque citra
delectum admittas, sed hujusmodi exercitiis consue-
sce delectari, e quibus tum ipse profecturus sis, tum
aliis melior esse videaris. Ne quid his rebus efferri videar-
is, quas & mali præstare possint, sed virtutis nomine
tibi placeas, in qua nihil tibi commune sit cum impro-
bis. Honores verissimos puta, non qui metu deferun-
tur in propatulo, sed quoties ipsi apud sese animum
tuum magis quam fortunam suspiciunt. Si quæ pa-
rum honesta te continget delectari, fac clam id facias.
Quoties autem in maximis versaberis negotiis, tum
populum testem admitte. Ne postules ut cæteri qui-
dem compositi vivant, Reges autem incompotite.
Quin magis tuam temperantiam aliis exemplum facito,
gnarus totius civitatis mores, Principis imitari vitam.
Hoc argumento cognosces te recte imperare, si eos
quibus imperas videris tua cura reddi, simul & opulen-
tiores & temperantiores. Magis enitere ut honestam
famam liberis tuis relinquant, quam ingentes opes. Quip-
pe mortales sunt hæc, illa immortalis: & per famam
pecunia parari potest, fama vero numis emi non po-
test. Ad hæc pecunia contingit & malis, famam ne-
mo parare potest, nisi qui virtute cæteris antecellat.
In vestimentis & corporis ornamentis delitias ostende,
in cæteris autem vitæ muniis temperans esto, sicuti Re-
gem decet: ut & qui te conspiciunt, ex apparatus ad-
spectu dignum imperio judicent, & qui tecum vivunt,
admirantes animi vim, eandem quam illi de te habeant
opinionem. Considera semper quid vel dicas vel facias,
ut in errata quam minima incidas. Potissimum quidem
est ipsum rerum punctum attingere: cæterum quo-
niam id perdifficile cognitu, malis citra illud subsiste-
re quam præterire. Magis enim ad mediocritatem fa-
cit,

Quæ res
stabile
faciant
imperium.

De judi-
ciis.

Quibus
maxi-
me sit
habe-
ndus ho-
mo?

Benevo-
lentia
erga
Princi-
pem.

Pro qui-
bus cer-
tan-
dum.

Veri
Princi-
pis ami-
ci.

Ab
omni
specie
mali
prin-
cipis ab-
sit.

Tom IV.

Q9 2

cit,

cit, quod diminutum est, quam quod redundat. Simul & urbanus esse stude, & gravis. Propterea quod hoc quidem Regem decet, illud autem ad vitæ consuetudinem est accommodum: quamquam id est omnium difficillimum. Reperies enim plerumque fieri, ut qui graves videri affectant, frigidi sunt, & rursum qui student urbani esse, humiles videantur & abjecti. Proinde utrisque his rebus sic utendum est, ut quod mali utrique adjunctum est, evites. Quidquid eorum quæ Regem scire convenit, voles cognoscere, id partim usu, partim Philosophia consequere. Nam Philosophiæ studium viam ac rationem ostendet tibi, negotiorum autem exercitatio præstabit, ut in obeundis rebus possis versari. Observa & quid faciant privati, quid Reges, & quis uniuscujusque rei eventus. Nam si præteritorum memoreris, rectius de futuris statues. Absurdum esse putâ, inter privatos esse qui mortem oppetere non recusent, quod defuncti laudentur: Reges autem non hoc esse animo, ut his in negotiis versentur, ex quibus viventes honestam consequantur opinionem. Imagines tuas ita stude relinquere, ut virtutis tuæ magis quam corporis sint monumenta. Enitere quidem in primis, ut in tuto sit & tua & civitatis incolumitas. Cæterum si te in discrimen traxerit necessitas, potius apud te sit cum laude mori, quam cum dedecore vivere. In omnibus factis tuis imperii rationem habe, daque operam, ne quid indignum isto honore admittas. Ne commiseris, ut totus intereas, verum quando corpus mortale sortitus es, animam immortalem, immortale animi monumentum studeo relinquere. Curæ tibi sit de rebus honestis loqui, ut adfuefactus eadem & sentias quæ dixeris. Quæ tibi consultanti visa sunt optima, ea re perficito: quorum æmularis gloriam, horum imiteris & facta. Quæ liberis tuis consuleres, ea velis ipse sequi. Aut utere quæ a nobis dicta sunt, aut quæ his meliora. Sapientes existima, non istos qui de rebus minutis exacte contendunt, sed qui de maximis recte differunt: neque hos qui felicitatem pollicentur aliis, cum ipsi multarum inopia rerum urgeantur, sed qui modelte de se ipsis verba facientes, & in rebus gerendis, & cum hominibus versari possunt, neque vitæ commutatione perturbantur, verum adversam juxta ac secundam fortunam ferre norunt. Neque mirum tibi sit, si in his quæ dicta sunt a nobis per multa sunt, quæ te quoque non fugiebant, quandoquidem ne me quidem ea res latebat. Imo sciebam, cum tanta sit privatorum hominum ac Principum multitudo, nonnullos esse qui hæc dixissent, nonnullos qui audissent, nonnullos qui alios eadem facientes conspexissent; rursum alios qui nonnulla hujus generis exerceant ipsi. At enim in verbis quæ ad vitam instituendam pertinent, non oportet spectare novitatem, quibus neque novum aliquid, neque incredibile, neque quod abhorreat ab hominum opinione, licet invenire: verum hunc elegantissimum esse judicato, quisquis eorum quæ dispersa sunt in aliorum cogitatione, quam maximam vim coacervare potuerit, deque his quam optime dicere. Nam & illud sciebam, tum Poemata, tum Oratione libera conscriptos libros, utilissimos quidem ab omnibus existimari eos qui vivendi tradunt præcepta, atqui non eosdem audiunt libentissime: atque idem illis accidit in his, quod erga admonentes solet, quos ita laudant omnes, ut tamen nolint illis accedere: præoptant autem cum iis qui peccant habere commercium, quam cum iis qui a peccando deterrent. Id ita esse, Hesiodi, Theognidis & Phocylidis Poësis fuerit argumento. Siquidem hos nemo non fatetur, ad mortalium vitam instituendam optimum dedisse consilium. Cæterum hæc cum dicant, malunt tamen ea sequi quæ ipsorum suadet amentia, quam quæ illorum monita. Adde quod etiam si quis e Poëtis eximii exciperet, quas vocant sententias, in quibus illi potissimum elaborarunt, non aliter & erga has essent affecti. Libentius enim audirent abjectissimam comœdiam, quam præcepta tanto artificio conscripta. Et quid attinet recensendis singulis immorari. In summa si mortalium ingenia considerare volumus, nimirum comperiemus maximam horum partem, neque cibus

Vera
Regum
gloria.

Isocrati
cum est
bonam
volumi-
nis par-
tem pro-
prie
Es peror-
ationi-
bus con-
sumere.

A gaudere saluberrimis, neque studiis honestissimis, nec actionibus optimis, nec disciplinis utilissimis, sed modis omnibus cum utilitate pugnantibus sequi voluptates, eosque pro temperatis & industriis haberi, qui nihil earum rerum agunt, quæ ad recte vivendum requiruntur. Proinde qui possis hujusmodi probari mortalibus, vel admonens vel docens, vel de re quapiam conducibili verba faciens, qui si quid dixeris, ut invident recte sentientibus, ita simplices arbitrantur eos quibus nihil est ingenii. Porro rerum veritatem usque adeo fugiunt, ut ne suas quidem ipsorum res noverint. Quin magis molestum est de propriis cogitare, jucundum de alienis disserere. Hoc autem sunt animo, ut malint corpore male affecto esse, quam mente laborem hunc capere, ut de re quapiam utili considerent. Cæterum in mutua quidem vitæ inter ipsos consuetudine deprehendas eos, aut male dicentes, aut male audientes. Rursus quoties soli sunt, reperies eos non consultantes, sed optantes. Atqui hæc sane dicta sunt, non adversus omnes, sed eos dumtaxat, qui iis quæ diximus vitiis sunt obnoxii. Illud igitur perspicuum est, ei qui studeat vel facere quidpiam, vel scribere, quod vulgo placeat, non saluberrimos, sed fabulosissimos sermones esse querendos, propterea quod his quidem audientibus delectantur, cæterum cum ipsos labores & certamina spectant, molestia afficiuntur. Quas ob res admirandus est Homerus, nec non primi illi tragœdiæ re-
C pertores, qui perspecta penitus hominum natura, utraque formula ad poematis argumentum sunt abusi. Ut enim ille certamina præliaque Semideum expressit fabulis, ita hi fabulas ad certamina vitæque actiones deduxerunt, ut ea non jam audiamus solum, verum etiam spectemus. Itaque propositis id genus exemplis ostensum est, iis qui studerent auditorem delectare, ab admonendo consulendoque abstinendum esse: cæterum ea tum facienda, tum dicenda quibus perspexerint delectari multitudinem. Atque hæc quidem idcirco breviter dixi, quod existimem convenire, ut tu qui non unusquispiam es e populo, sed populi Rex, haudquaquam eandem eum reliqua multitudo de rebus habeas opinionem, neque rerum honestatem, neque hominum benevolentiam voluptate metiaris, quin magis ex recte factis illos æstimes. Præterea vero quoniam de exercendo ingenio, diversa est Philosophorum sententia, nonnullis ita consentibus, edisputatoriis & ad contentionem paratis rationibus prudentiores reddi eos qui ad hæc animum adjunxerint, aliis rursum e civilibus & de Republica gubernanda præcipientibus, nonnullis ex aliis quibuscumque litteris id contingere autumantibus, cum illud interim apud omnes in confesso sit, ei qui fuerit recte institutus, ex horum unoquoque colligi consulendi facultatem, nimirum oportet omnis ambiguis ad id quod certum ac confessum est accedere, & ad hujus rationem illa de quibus dubitetur explorare. Quamquam illud in primis observandum iis qui recte velint statuere, ut in omni negotio, quid locus, quid tempus, quid rei ratio postulet, considerent: quod si minus possint, certe istos qui de gerendis negotiis in genere præcipiunt, cum nihil intelligent eorum quæ ad rem pertinent, rejiciant reprobentque. Siquidem palam est eum qui sibi ipsi nequaquam sit utilis, nec alios prudentes redditurum. Porro qui sapiant & cordati sint, quique plus cæteris perspiciunt, hos magnifico colloquio: memor nullam omnium esse possessionem æque frugiferam, æque regalem, atque eum qui possit recte consulere. Existimes autem futurum per illos, ut imperium tuum amplissimum reddatur, qui quam plurimum adjuvare possint animum tuum. Igitur ego quidem quæ novi admonui, atque his muneribus te honoro, non quæ tu merebaris, sed quæ ipse præstare potui. Cæterum illud optato, ut cæteri quoque, quemadmodum in initio diximus, non vulgata ista tibi adducant munera, quæ vos pluris emitte a donantibus quam a vendentibus emeritis, sed hujusmodi potius donaria, quibus si diligenter utaris, idque quotidie nullis intermittens diem, non solum non conteres quod in illis solet usu venire, verum etiam tum majora reddes, tum meliora.

Duplex
Homeri
Poësis.

Prin-
ceps su-
pra vul-
gares
opinio-
nes.

Ex cir-
cum-
stantiis
rerum
capien-
dum
consili-
um.

D E-

DESIDERIUS ERASMUS ROTERODAMUS HENRICO GLAREANO

S U O
S. D.

ANTE complures annos, cum Senae valetudinis confirmandae gratia, menses aliquot commorarer, Alexandrum Archiepiscopum titulo divi Andreae, felicissimae indolis adolescentem, apud quem tum diversabar, variis thematicis, quas Graeci μελέτας vocant, exercui. Ex his a me neglectis, nescio quo casu, servatum hoc unum inter schedas reperi. Id hac lege ad te mitto, ut si non probas, abjicias quo meretur. Sin approbas, nostro exemplo tuos item adolescentes hoc genus argumentis exerceas, atque etiam si videtur, libellum hunc ceteris lucubrationibus meis adjiciendum cures. Bene vale, Glareane, Helvetiae tuae decus.

DESIDERII ERASMI ROTERODAMI IN GENERE CONSOLATORIO DECLAMATIO DE MORTE.

Insti-
natio.

Benevo-
lentia.

Propos-
tio.

QUAM acerbum vulnus ex optimi pueri decessu pater acceperis, equidem ex meo ipsius dolore facile conjecturam facio. Quare vehementer sim inhumanus, si parentem in tam tristi casu lugere vitem, cum alienus ipse non queam non lugere. Impudens autem merito videar, si tuo dolori parem mederi, cum mihi ipsi Medico sit opus, sique patri coner lacrymas abstergere, cum ipse lacrymarum nullum adhuc modum facere possim. Quamquam enim hoc fortunae telum, paternum pectus altius ferire debuit, tamen illud tibi praestare solet singularis quaedam sapientia, ut omnis casus humanos non solum forti & infracto, verum etiam alacri perferas animo.

Proinde tibi constes oportet, ut animi dolorem, omnino iustissimum (quis enim neget?) si nondum potes abjicere, certe premas ac modereris. Cur autem non etiam abjicias? videlicet, ut quod ab idiotis impetrat paucorum dierum spatium, id a sapientissimo viro impetret ratio. Nam quae matercula tam impotenter filii mortem luget, cui dies non aegritudinem leniat primum, deinde penitus etiam adimat? Nusquam animo dejici, sapientis est: at in his casibus quibus omnes ex aequo, maximi pariter ac minimi sumus obnoxii, dolere immoderatus, extremae vecordiae mihi videtur esse. Quis enim ignorat, nisi prorsus incogitans, hac se lege natum esse, ut quandocumque vocarit Deus, sit protinus hinc emigrandum? Itaque qui mortem hominis deplorat, quaeso, quid aliud quam se mortalem esse defferet? Aut cur potius mortem deplorares quam nativitatem, cum utraque juxta secundum naturam sit? Perinde ac si quis gratias agat, quod ad convivium sit admissus, queratur autem sese dimitti. Quod si quis velut e sublimi specula universi mortalium generis conditionem vitamque contempletur, non merito delicatus sibi videatur, si inter tot orbitatis exempla, inter tam densa senum ac juvenum funera, gravius diserucietur animo, perinde quasi soli novum aliquod ac magnum malum acciderit, quasque unus tamquam albæ, quod ajunt, gallinae filius, extra publicam alcem statui postulet? Quas ob res sapientissimi legum conditores, uti lectum aliquem parentum affectibus indulgent, ne videlicet a quibuslibet ἀπαθείαν illam exigere videantur, a nonnullis etiam Stoicis damnatam, ita eum modicis sane finibus circumscripserunt. Sive quod intelligerent, in id genus casibus, qui cum omnium sunt communes, tum vero non fortunae injuria, sed ipso naturae cursu atque ordine inducuntur, brevem moerorem sufficere vel infirmioribus, utpote natura vulnus quod infixit, leniente, sensimque cicatricem obducente. Sive quia perpenderint, dolorem non solum inutilem esse iis quibus impenditur, verum

etiam perniciosum iis a quibus sumitur, gravem ac molestum amicis ac familiaribus, vitaeque sociis. Jam vero si quis rem recta reputet via, an non dementiae species esse videtur, ultro malum malo addere, & cum facti jacturam nulla ratione sarcire possis, tamen ultro tibi perniciem accersere? Perinde ut si quis ab hoste non nulla facultatum parte spoliatus, quidquid reliquum est, id omne iratus in mare dejiciat, adque eum modum fortunam suam deplorare sese praedicet. Quod si nos parum movet Mimus ille nobilis, & quovis etiam Philosopho dignus, *Feras, non culpes, quod vitari non potest*, certe Davidis sapientissimi Regis exemplum pulcherrimum in mentem veniat. Cui simulatque pueri, quem tenerrime diligebat, mors est nunciata, confestim solo erexit sese, pulverem absterxit, cilicium abjecit, deinde lotus & unctus, vultu mutato, alacris ad epulas accessit. Id factum admirantibus amicis, *Quid est, inquit, cur me jam conficiam dolore? Nam antehac, utcumque spes erat fieri posse, ut meo luctu flexus Deus infantem servaret, nunc nullis ille lacrymis ad nos revocari potest, nos ad illum brevi properabimus*. Quis tam demens, ut cuiquam supplex esse velit, quem certo sciat precibus non commoveri? At morte nihil inexorabilius, nihil surdus, nihil rigidius. Arte mansuescunt ferae, vel immanissimae. Est quo frangatur marmor, est quo mollescat adamas, nihil est quo mortem delinias. Ea nec formae parcat, nec opibus, nec aetati, nec imperiis. Atque ob id ipsum aequiore ferenda animo, vel quod inevitabilis, vel quod tam ex aequo communis omnibus. Jam vero quid ego tibi recensere pergam tot Ethnicorum exempla, qui suorum interitum excelsis infractoque tulerint animo? A quibus animi fortitudine superari Christianos, nonne turpissimum videatur? Nunc tibi succurrat nobilis illa, meritoque litteris omnium celebrata Telamonis & Anaxagorae vox, *Sciebam me gennisse mortalem*. Succurrat Pericles Atheniensium dux, non tam eloquentia, quam animi fortitudine celebris, qui cum intra quadriduum duobus mirificis adolescentulis orbatus esset, solito vultu, atque adeo coronatus, etiam in concione differuit. Succurrat Xenophon ille Socrate praefatore dignus, cui inter sacrificandum mors filii esset nunciata, coronam modo deposuit, atque eandem mox reposuit, simulatque fortiter in acie cecidisse cognovit. Succurrat Dionysius Syracusanus, qui cum in amicorum consensu non nihil agigaret, ac subito tumultu in aedibus coorto, sciscitatus quid esset rei, didicisset filium de tegulis lapsum interisse, nihil commotus, iussit extincti corpus mulieribus rite sepeliendum tradi, sese quod instituerat non omisurum. Hunc imitatus Demosthenes, amissa filia carissima atque unica, septimo ab ejus obitu die coronatus, & candido vestitu ad populum prodiit. Cujus facti, & fidem confirmavit & illustravit gloriam, Aeschinis inimici criminatione. Succurrat Rex Antigonus,

Tom. IV.

Qq 3

cui

cui cum nunciatum esset, filium in extraordinario conflictu concidisse, paulisper cunctatus, & intuitus eos qui renunciant, magno quidem animo, *Sero*, inquit, *interisti, Alcinoe*, (nam id erat filio nomen) *quid tam temere in hostes te conieceris, neque tua salutis, neque meorum memor monitorum*. Quod si Romana te magis capiunt exempla, respice Pulvillum Horatium, cui Capitolium dedicanti cum nunciatum esset, filium vita defunctum esse, nec manum a poste removit, neque vultum a religione ad privatum dolorem flexit. Respice Paulum Æmilium, qui intra septem dies duobus amissis filiis, progressus in concionem, ultro populo Romano gratulatus est, quod publicam fortunæ invidiam domestico luctu redemisset. Cogita Q. Fabium Maximum, qui cum filium Consularem, & egregiis clarum gestis amisset, Consul in concionem prodiit, & encomium filii recitavit. Intuere Catonem Censorium, cui cum filius natus major obisset, singulari ingenio, summa virtute juvenis, ad hæc Prætor jam designatus, nihil tamen hoc casu commotus est, ut Reipublicæ negotia segnius administraret. Occurrat Martius, cognomento Rex: is cum filium summæ pietatis, magnæ spei, postremo unicum amisset, orbitatem suam adeo infracto tulit animo, ut statim a Rogo juvenis Curiam peteret, ac Senatum legis ferendæ causâ evocaret. Occurrat L. Sylla, cui filii mors nihil omnino acerrimam illius in hostes virtutem contudit, nec effecit, ut falso sibi Felicis cognomentum usurpasse videretur. L. Bibulus postero statim die, quam utrumque filium interfectum cognovit, ad solita officia processit in publicum. Hujus collega C. Cæsar, cum Britanniam peragraret, & filiarum mortem didicisset, tamen intra tertium diem Imperatoria obiit munera. M. Crassus in Parthico bello, cum filii caput pilo præfixum conspiceret, nam id hostes ludibrii causâ propius accedentes ostentabant, convitiis etiam exasperantes calamitatem, usque adeo non est animo consternatus, ut repente per omnes ordines equo circumvectus clamaret, suum hoc malum privatim, cæterum publicam Reipublicæ salutem in militum incolumitate sitam esse. Atque ut omittam exemplorum agmen, Gallos, Pisones, Scævolas, Metellos, Scauros, Marcellos, Aufidios, Claudius Cæsar cum eum amisset, quem & genuerat & adoptaverat, ipse tamen pro Rostris laudavit filium, in conspectu posito corpore, interjecto tantummodo velamento, quod Pontificis oculos a funere arceret, & flente populo Romano, solus non flevit pater. Atque ut hos quidem imitari pulcrum, ita turpissimum sit, non præstare viros eum animum, quem fœminæ præstiterunt. Cornelia duos filios, Tiberium Gracchum & C. Gracchum, & occisos vidit & insepultos. At consolantibus amicis, miseramque dicentibus: *Numquam*, inquit, *non felicem me dicam, qua Gracchos peperit*. Sed quid nos hæc ex priscorum annalibus repetimus? Quasi vero non quotidiana vita satis exemplorum suppeditet? Circumspice vicinos, circumspice cognatos & affines, quot reperies etiam mulierculas, quæ mortem liberorum moderate ferant? In tantum non opus est ad hanc rem magnis Philosophiæ præsidiiis. Nam si quis modo secum animo reputarit, quam calamitosa sit hæc nostra omnis vita, quot periculis, quot morbis, quot casibus, quot curis, quot incommodis, quot vitiis, quot injuriis sit obnoxia, quam exigua pars ejus nobis abeat, non dicam cum voluptate, sed non aliqua ægritudine contaminata, deinde quam fugax etiam ac præceps, propemodum etiam gratulabitur iis qui maturius eam reliquerint. Brevitatem graviter expressit Euripides, qui vitam mortalium dieculam unam appellat. Sed melius Phalereus Demetrius, Euripidem castigans, qui eam non potius temporis punctum dixerit. Optime vero Pindarus, qui vitam hominum umbræ somnium appellat. Res duas maxime nihili conjunxit, umbram & somnium, ut plane quam sit inanis hæc vita, demonstraret. Porro quam eadem sit calamitosa, probe perspexisse videntur antiqui Poetæ, qui mortalium genus non alio epitheto rectius insigniri posse judicarunt, quam si eos *μοχθηρὰς*

A καὶ δειλὰς, id est, *calamitosos ac miseros* cognominarent. Nam prima pars ævi, quæ quidem optima putatur, sese nescit. Mediam protinus negotiorum tumultus, curæque excipiunt. Extremam morbi ac senectus occupat, ut de felicissimis interim agamus. Quis igitur non optimo jure probet illam Sileni sententiam, optimum esse non nasci, proximum, quam occyissime aboleri? Quis non approbet Thracum institutum, qui nascentes luctu lamentisque excipiunt: rursum exeuntes e vita, gaudio gratulationibusque prosequi solent? Quod si quis ipse sibi narret, quæ suis auditoribus solitus est Hegesias, is & suam mortem optabit potius quam horrescet, & suorum obitum æquissimo feret animo.

B At obstrepit interim paternus dolor. Ante diem perit, perit adhuc ephebus, perit optimus, ac singulari pietate filius, vitæque longissima dignus. Queritur naturæ vires inverti, quod filio pater, juveni senex superstes sit. Sed obsecro te per Deum immortalem, quid tandem appellas ante diem? Quasi vero non unusquisque vitæ dies & supremus esse possit. Alius inter materni latebras uteri, vix dum homo præfocatur, & inter fingentis adhuc naturæ manus intercidit. Alius dum nascitur, alius dum vagit in cunis, abripitur: alius in ipso statim ævi flore, vix dum percepto vitæ sensu perit. Ex tot hominum millibus, quam paucis datum est ad senectæ limen, quemadmodum vocat Homerus, pertingere? Hac nimirum lege Deus animum in hujus corpusculi præsidio constituit, ut quocumque die, quocumque momento jusserit decedere, protinus inde sit exeundum. Neque vero quisquam ante diem evocari sibi videri possit, cum nulli sit certus dies præscriptus, sed is demum legitimus sit dies quemcumque Imperator ille noster supremum esse voluerit. Nos si sapimus, unumquemlibet perinde ut supremum operiemur. Quamquam in tanta vitæ brevitate fugacitateque, quantum, quæso, refert, paulo serius an maturius eximaris? Neque enim magis interesse videtur, quam cum plures ad capitis supplicium ducuntur, primus, tertius, an octavus feriaris, nihilominus mox feriendus. Quid enim aliud ipsa vita, quam perpetuus quidam ad mortem cursus? Nisi quod commodius cum his agitur, qui a tam laboriosa vitæ functione maturius dimittuntur. Verum ut amentis est, injussu Imperatoris castris excedere: ita stulti atque ingrati, missionem a duce celerius datam non libenter amplecti, maxime si jam non sine laude discedat qui dimittitur, sique ad præmium, non ad ignominiam avocatur. Neque enim convenit ævi spatium solstitiis metiri. Recte factis æstimaanda est ætas, ut is diu vixisse putetur, non qui plurimos annos *ἑτάσιον ἀχθος ἀπέχης*, ut inquit Homerus, terram pressit, & numero addidit, sed qui gnæviter peracta vitæ fabula, honestam sui memoriam posteris reliquit. An quereris quod statim tibi talem filium dederit Deus, qualem optasses post annos multos evadere? Quid quod neque usque adeo præmature defunctus est noster adolescens. Jam vicesimum attigerat annum, qua quidem ætate, mea sententia, optimum est mori, quia vivere dulcissimum. Jam patriæ civem bonum, jam patri filium pium, jam æqualibus convictorem jucundum, denique Superis bonam & integram mentem præstiterat. Deceffit vitiorum ignarus, calamitatum imperitus. Porro quid allatura fuerit vita longior, incertum. Certe plerumque fieri videmus, ut posterior ætas, & gravioribus vitiis adolescentiæ puritatem inficiat, & pluribus calamitatibus juventutis felicitatem contamine. His omnibus seu malis, seu periculis illum mors cita subduxit. Nunc denique tuto gloriari potes, te filium optimum habuisse, vel habere magis. Sed habueris tantum, non habeas etiam. Utrum potius æquum est, discrucari te quod amiseris, an gaudere, qui talem habueris? Vide ne parum grati sit animi, meminisse repetiti muneris, non meminisse dati. Magnum profecto munus, filius pius, sed ita datum, ut ad tempus eo fruereris, non ut perpetuo tuum esset. Sic enim tecum considera, vir sapientissime, imo sic pariter consideremus. Si quis Princeps summi pretii summæque

Consuetudo.

que artis tabulam nobis dedisset utendam, utrum eam, A
quandocumque conlubitum fuerit reposcenti sereno
vultu reddemus, gratias insuper agentes, an tristes ad
hunc modum cum eo expostulabimus? O te crudelem,
quam pretioso munere nos spoliasti, quantam volupta-
tem nobis ademisti, quam cito rem tam egregiam nec
opinantibus eripuisti. Nonne is optimo jure, tam in-
gratis querimoniis ad hunc responderit modum? Hoc-
cine præmii pro meo officio reporto? Itane nihil me-
ministi, nisi hoc tantum quod bellissimam tabulam a-
misistis? Excidit animo, gratis & ultro commodasse
me? vos tot jam dies mea benignitate pavisse oculos,
animum oblectasse? Quod dedi, benignitatis erat: B
quod reposco, meo jure facio, vobis aliquid ex me lu-
cri fuit, jacturæ nihil fuit, nisi quod vestro vitio id esse
proprium fingebatis, quod erat commodatitium. Pro-
inde perire vobis videtur, quod repetitur, imo quo
pretiosior, quo jucundior ea res fuit, quam utendam
permisi, hoc magis atque magis mihi debetis. Nec an-
te tempus repetitum videri oportet, quod citra inju-
riam poterat non committi. Hæc ratio, si nullo pacto
refelli poterat, cogita quanto justius natura dolorem
ac querelas nostras hujusmodi sermone possit repre-
hendere? Atque his nimirum rationibus dolorem no-
strum leniri conveniebat, etiam si mors totum homi-
nem tolleretur, neque quidquam nostri post funus super-
esset.

Transi-
tio.

Nunc si saltem hoc credimus, de quo nihil addubi-
tavit Socrates ille Platonius, videlicet, hominem
ipsum animum esse, corpus hoc nihil aliud esse, quam
animi vel organum, vel domicilium, aut ut verius di-
cam, sepulcrum & carcerem, unde cum emerferit,
tum demum sui juris esse, multoque quam antea feli-
cius vivere, quid est quod mortem incusemus, quan-
do quidem usque adeo non perit ille qui moritur, ut tum
denique nasci videatur potius? Et nobis animo frui li-
cet, quod oculis non cernimus, nihilo secius quam ami-
cis absentibus cogitatione frui solemus. Et haud scio,
an aliquanto suavius, quam si eos coram oculis conspi-
ceremus, propterea quod corporum convictus, non
raro nobis offensarum materiam consuevit ministrare,
& consuetudinis assiduitas, amicitiae jucunditatem
non nihil imminuere. Ejus rei si desideras exemplum,
an non sat argumento sunt Apostoli, qui tum demum
vere frui Christo, vereque amare coeperunt, postea-
quam illis corporea præsentia fuisset adempta? Sic est
profecto, bonorum amicitia animorum non corporum
conjunctione constat. Qui vere amant, animos amant,
non corpora. At animorum copulam nulla vis, nulla
temporum, nulla locorum intercapedo potest dirimere.
Porro nimis quam puerile est, amicum jam perisse pu-
tare, simul atque sub oculis esse desierit. Tu quoties
habebit, filium tibi cogitatione sermonibusque præ-
sentem reddes: ille vicissim tui meminit, sentitque pe-
nitentiam tui affectus, nonnumquam & in somnis oc-
cursabit patri, & arcanis quibusdam modis animi utri-
usque sese complectentur & confabulabuntur. Quid
autem prohibet, quo minus jam nunc imagineris cum
illo te vivere, quicum paulo post es victurus? Quan-
tulum enim est hoc omne quod vivimus?

Transi-
tio per
epilo-
gum.

Sed hæcenus iis remediis sum usus, quibus cum E-
thnico quolibet agere poteram. Nunc quid pietas, quid
Christiana fides a nobis impetrare debeat, paucis con-
sideremus. Jam primum si maxime misera mors esset,
tamen oportebat boni consulere, quod nulla via corri-
gi poterat. Rursum si totum exstingeret hominem, F
æquius tamen ferenda, quod tot hujus vitæ calamita-
tibus finem imponat. Porro si animum originis æthe-
reæ gravi corporis ergastulo liberat, propemodum
etiam gratulandum iis qui e vita decesserint, & in feli-
cem illam libertatem postliminio redierint. Nunc vero
cum haud dubie pias animas ex hujus vitæ procellis, ad
immortalitatis portum transmittat, ac ne pilum qui-
dem hominis perimat, quippe corporibus quoque ad
immortalitatem aliquando revocandis: utrum, quæ-
so, lugere, an magis gratulari convenitei, quem
ex hoc turbulentissimo vitæ pelago in tranquil-

lam illam immortalitatis stationem mors matura trans-
vexerit? Age paulisper hujus vitæ (si modo vita est ap-
pellanda) sordes, ærumnas, pericula in unum conge-
re: rursus e diverso ejus vitæ commoda, quæ pios hinc
ereptos manent compone, & facile videbis, hoc ho-
mine nihil esse injustius, qui summum bonum, ad
quod unum nati conditi que sumus, perinde quasi maxi-
mum malum deploret. Orbem te clamitas, cum fili-
um coelo genueris, cujus ceu Numinis cujusdam me-
moriæ, ut sacrosanctam venerari possis, qui cœlitus
tui curam agens, res tuas ceu dexter aliquis Deus be-
ne fortunare valeat. Neque enim ille, aut non sentit
res mortalium, aut solitam in patrem pietatem una
cum corpore deposuit. Vivit, profecto, mihi crede, &
vivit ille, adestque præsens nobis, & hoc ipsum no-
strum colloquium audit sentitque, ac fortassis hunc
ipsum luctum nostrum ridet ac damnat. Quod ni cor-
porum horum moles obfisteret, fortassis & audiremus
eum lacrymas nostras hujusmodi dictis increpantem.
Quid istud est quod agitis? Quid senectutem vestram
inutili, ne dicam amenti luctu, conficitis? Quid ini-
quissimis querimoniis, fatum, fortunam, mortem in
jus trahitis? An mihi ex istius vitæ malis exempto, &
in hanc felicitatem evecto invidetis? Sed bona verba.
Non invidet nec paterna pietas, nec amicitiae candor.
Verum quid aliud sibi vult ista comploratio? An la-
crymis dignum censetis, quod e servitute in liberta-
tem, de ærumnis ad felicitatem, de caligine in lucem, in
de periculis in tutum, de morte ad vitam, de morbis
ad immortalitatem, de tot malis ad summum bonum,
de caducis ad æterna, de terrenis ad cœlestia, deni-
que, quod ab hominum colluvie ad Angelorum contu-
bernium sum traductus? Jam appello vestros istos ani-
mos. Quæso, per vestram in me pietatem, si vobis
esset in manu, me ad istam revocare vitam, num
tis revocaturi? At quo tandem flagitio tantum odium
commerui? Si revocari nolitis, quorsum attinent ista
querelæ, non solum inutiles, ut dixi, verum etiam im-
piæ? Porro nisi me immortalitas jamdudum omnis do-
loris expertem reddidisset, ego vicissim vestras istas la-
crymas aliis lacrymis deslerem, & tam crassam animi
vestri caliginem commiserar.

Prosope-
pocia.

At nostram ipsorum vicem deploramus, inquit is. Confir-
tatio.
Verum istud sane haud amantium est, sed ad sese respi-
cientium, & vel alieno incommodo suis rebus consule-
re volentium. Sed age quid tandem istud jacturæ est,
quod mea mors vobis attulit? an quod conspectu meo
frui non licet? Atqui nihilo secius interim memoria
nostri frui licet, tanto quidem felicius, quanto tutius.
Nam id quod res est, existimate me malis omnibus
præreptum, quæcumque in vita homini possunt acci-
dere, & quorum magnam partem vestra vivacitas ex-
perta est. Non est qui vobis obsequium exhibeat, sed
est qui apud Deum Opt. Max. pro vestra salute patro-
num agat, ut sedulum, ita & efficacem. Denique
quantulum hoc momenti est, quod nostram dirimet
consuetudinem? Vos modo pro vestra virili date ope-
ram, ut pie peracta vitæ fabula, mors dignos repe-
riat, qui huc traducamini. Hæc, inquam, si nobis lo-
queretur filius, nonne merito nostri luctus nos pude-
sceret? His sermationibus, animi mei vulnus lenire
soleo, quæ tibi communia facere volui, non quod his
remediis magnopere egeres: sed arbitratus sum con-
gruere, ut quicum mihi luctus esset communis, cum
eodem & consolationem communicarem.

Cæterum ut quæ fufius disserta sunt, in epilogum
contraham, hoc pacto effervescentem animi tui dolo-
rem coercebis. Mortuus est filius, genueras morta-
lem. Tanto bono privatus sum, reddidisti ei, qui
gratis dederat. Gravis orbitas; levius ferendum, quod
aliqua sarciri potest. Patrem destituit; quid prodest
flere, quod mutari non potest? Aut cur anxie deplo-
res, quod tibi cum tot hominum millibus commune
est? Sed interitum filii non possum non flere; quidvis
potius quam perit qui bene moritur. At occubuit im-
matura morte; nulla mors non matura recte morienti.
Ante diem vivere desiit; nullus cuiquam certus mortis
dies.

Epilo-
gus.

dies. In ipso ævi flore exstinctus est; tum optimum est mori, cum vivere est suavissimum. Obiit adolescens; hoc pluribus vitæ malis subductus est. Optimum amisi filium; gaude quod talem habueris. Innocens e vita decessit; nulla mors magis optanda, minusque deplora-

anda. Sed interim filio frui non licet; at animo licet, & mox ipso totus toto frueris. Si quid novisti rectius istis, candidus imperti: si non, his utere mecum, ac bene vale, quod quidem vult etiam ipse filius. DIXI.

DESIDERII ERASMI ROTERODAMI DECLAMATIO UNCULA.

Oratio Episcopi respondentis iis, qui sibi nomine populi gratulati essent, & omnium nomine obedientiam, quam vocant, detulissent.

UNC ego profecto diem festivum in primis, niveaque (quod dici solet) insigniendum gemma duco, filii carissimi, quo mihi in vita nullus illuxit adhuc, vel ornator, vel jucundior. Incredibilem enim animo capio voluptatem, non tam ex honore, quem mihi summo consensu, studiisque flagrantissimis detulistis (neque enim me fugit hic honos, quanto cum onere conjunctus sit) neque rursus ex laudibus oratione nostra mihi tributis, quas mihi nec arrogo, nec agnosco: sed tamen vestra omnium tam pia alacritas impendio me delectat, vestra tam religiosa aggratulatio totum me gaudio perfundit, propterea quod nihil addubitem, quin sanctissimam istam lætitiā, non simulatio, non theatra vanitas, non mortalis affectus, sed Numen aliquod pectoribus vestris illapsū excitavit. Proinde lætum ac felix omen accipio, negotium hoc vestrum Superis probari, iisdemque bene fortunantibus, mihi pariter ac vobis feliciter cessurum. Onus gravissimum imponitis, & hoc imponitis gravius, quo studiis ardentioribus vos ipsos meæ traditis fidei. Sed eadem vestra pietas, quæ sarcinam addit, bonam ponderis partem adimet. Meam sollicitudinem quam & meum exigit officium, & vestra promeretur fiducia, obediendi promptitudo leniet. Mihi minus grave fuerit, pro carissimis meis filiis advigilare, & facile consulitur ultro parentibus, ac pene prævolantibus. Quare laudes istas non tam meas quam vestras, quibus me disertissime studiosissimeque exornastis, deinde quæ vicissim a me vestræ pietati debebantur, eas omnes communiter in Christi Principis nostri gloriam referamus, cujus, ni fallor, auspiciis, res tota hæc geritur, ut juxta vocem eximii Pauli, in omnibus & per omnia prædicetur Deus, a quo ceu fonte profluit, quidquid usquam in vita mortalium boni est, cui uni debetur omnis honos & gloria. Is tum mihi tum vobis omnibus est votis quam maxime puris & ardentissimis implorandus, ut me talem reddat pastorem, qualem vestra meretur pietas, qualemque modo vestra depinxit oratio. Formam agnosco, meritum non agnosco, nisi quod sedulo me adnifurum recipio, ut pastorem sentiat, non prædonem: patrem, non tyrannum: opitulatorem, non oppressorem: medicum, non expilatorem: breviter, ut intelligatis me hoc quidquid est muneris, vobis gessisse non mihi. Pios ac bonos vos mihi concredidistis, dabitur opera, ut vos vobis ipsis reddam meliores. Qui

Episcopatum redditibus censuque metitur, quidvis potius est quam Episcopus. Ego mihi non alia ratione videbor splendidus & opulentus Episcopus, quam si conspexero filios meos pietatis ac verorum bonorum quotidianis accessionibus Christo reddi gratiores. Has opes, hanc gloriam, hanc felicitatem, vos ex parte mihi præstare valetis, adjuvante Christo. Non est optandum fieri Præsulem, boni gregis Præsulem esse optabile est. Quo sane nomine jam nunc, qua par est animi lætitia, summo pastori grator, mihi que gratulor, qui me mystico hoc conjugio, sponsæ incontaminatæ sponsum dederit, atque optimi lætissimique gregis custodem esse voluerit, gregis, inquam, neque vitis morbidus, nec tabidus, nec ulcerosus, neque diffidis intestinis male dissipati, neque socordiae macie foedi, neque pullo vellere, sed fidei sinceritate, vitæque integritate sani, constantia validi, mutua caritate collecti, piis studiis vegeti, morum innocentia nivei. Dotes istas jam pridem magnas in vobis, ut confidam indies auctum iri, facit ista vestra singularis alacritas, qua vestrum obsequium, vestram obedientiam sic deferitis, ut facile appareat id ex animo fieri magis quam ex solenni receptoque more. Qua ex re, mihi credite, non secus sum affectus, atque olim erat David ille Regum sanctissimus, gaudio gestiens inenarrabili, cum adspiceret populum suum ultro & alacriter ad Templi structuram donaria congerentem. Quod enim bono pastori (qui in suos parentis affectus, aut si quid est parente amantius, sumere debet) spectaculum exhiberi queat gratius ac jucundius, quodve (ut Pauli verbis dicam) animo sentiri possit gaudium abundantius, quam ut filios suos videat in Christi caritate gestientes & alacres? Itaque cujus affectum mihi sentire videor, ejusdem verbis precor, semperque precabor, ut istam in vobis voluntatem conservet, neque conservet modo, verum etiam augeat atque dilatet. Porro meo nomine vos Solomonis exemplo, mecum Deum Opt. Max. orabit, ut qui per vos onus hoc imposuit, idem imperet cœlestem illam, semperque ipsius throno adfidentem sapientiam, ut mihi jugiter adsit mecumque laborer, quo liceat gregem mihi traditum cœlesti pastori bona fide annumerare, auctioremque ac vegetiorem reddere, ut hæc custodia, quam vos hodie summa cum alacritate detulistis, ego maxima cura suscepi, mihi pariter & vobis feliciter cedat, sed ita ut meus conatus, & vestrum obsequium in Christi gloriam exuberet, cui nos servimus, dum vobis præimus, vos paratis, dum nobis auscultatis. DIXI.

CLARISSIMO PRÆSULI TRAJECTENSI
P H I L I P P O,
 DESIDERIUS ERASMUS ROTERODAMUS
 S. D.

GRATULARER tibi, Philippe Præsul, non minus vitæ ornamentis, quam summorum Ducum imaginibus clarissime, quod tanti muneris honore sis auctus, ni compertum haberem, quam invitatus susceperis, quamque gravitate optimi maximique Principis Caroli auctoritate fueris adactus, cujus alioqui caritati nihil non eras daturus. Atque hæc ipsa res spem nobis certissimam facit, fore ut cum laude perfungaris suscepto, quandoquidem Plato vir exquisitissimi, planeque divini judicii, non alios existimat ad Rempublicam gerendam idoneos, quam eos qui huc nolentes pertrahuntur. Auget autem nostram de te fiduciam, quoties in mentem venit, & cui tu succedas fratri, & quo patre sitis ambo profecti. Nam David germanus tuus, vir eruditus juxta ac prudens, permultis annis sic locum istum tenuit, ut suis ornamentis, plurimum splendoris ac dignitatis addiderit ipsi muneri, per se licet amplissimo, multis ille quidem modis magnus ac suspiciendus, sed in hoc præcipue salutaris Reipublicæ, quod nihil ducebat antiquius pace publica, hac quoque in parte patrem Philippum Burgundiæ Ducem referens, virum nulla non re maximum, sed tamen pacis artibus cum primis insignem, & æternæ hominum memoriæ commendatum. Qui tibi hoc etiam impensius erit exprimendus, ut non tantum filius patri, sed ut Philippus Philippo respondens, patris exemplum ac fratris, tum horum temporum fata (quid enim aliud dicam?) nescio quo modo ad bellum pertrahentia. Vidimus ipsi nuper, ut quidam amicis quam hostibus graviores, nihil intentatum reliquerint, ne bellorum aliquando finis esset: rursus ut vix expresserint alii qui Reipublicæ Principique ex animo bene volunt, ut pacem cum Francis semper optandam, hisce vero temporibus etiam necessariam amplecteremur. Cujus sane rei indignitas movit animum meum, ut tam pacis undique profligatæ querimoniam scriberem, nimirum hac ratione, justissimum animi mei dolorem vel ulciscerer, vel lenirem. Libellum ad te, ceu primitiolas novo Episcopo debitas mitto, quo diligentius tueatur tua Celsitudo pacem utcumque partam, si non patiar eam oblivisci quanto negotio nobis constiterit. Bene vale.

Q U E R E L A P A C I S
 UNDIQUE GENTIUM EJECTÆ PROFLIGATÆQUE,
 AUCTORE
 DESIDERIO ERASMO ROTERODAMO.
 Pax loquitur.

SI ME, licet immerentem, suo tamen commodo, sic averfarentur, ejicerent profligarentque mortales, meam modo injuriam & illorum iniquitatem deplorarem: nunc cum me profligata, protinus fontem omnis humanæ felicitatis ipsi a semet arceant, omniumque calamitatum pelagus sibi accersant, magis illorum mihi deflenda est infelicitas, quam mea injuria: & quibus irasci tantum maluissim, horum dolere vicem, hos commiserari compellor. Nam utcumque amantem ab se propellere, inhumanum est: bene merentem averfari, ingratum: parentem ac servatricem omnium affligere, impium. Cæterum tot egregias commoditates quas mecum adfero, sibi met ipsis invidere, proque his ultro tam tetram malorum omnium lernam accersere, an non hoc extremæ cujusdam dementiæ videtur? Sceleratis irasci par est, at sic Furiis actos, quid aliud quam deflere possumus? Qui non alio sane nomine magis deflendi sunt, quam quod ipsi sese non deflent, nec alio magis infelices, quam quod infelicitatem suam non sentiunt, quando nonnullus gradus est ad sanitatem, morbi sui magnitudinem agnoscere. Etenim si ego sum Pax illa, Divorum simul & hominum voce laudata, fons, parens, alitrix, ampliatrix, tutatrix rerum bonarum omnium, quas vel cælum habet, vel terra, si sine me nihil usquam florens, nihil tutum, nihil purum aut sanctum, nihil aut jucundum hominibus, aut gratum Superis: si contra hæc omnia, bellum semel omnium malorum, quidquid usquam est in rerum natura, Oceanus quidam est, si hujus vitio subito marcescunt florentia, dilabuntur aucta, labascunt fulta, pereunt bene condita, amarescunt dulcia: denique si res est adeo non sancta, ut omnis pietatis ac religionis sit maxime præsentanea pestis, si nihil hoc uno infelicius hominibus, nihil invisius Superis, quæso per Deum immortalem, quis cre-

dat istos homines esse, quis credat ullam sanæ mentis mi-
 cam inesse, qui me talem, tantis impendiis, tantis studiis,
 tanto molimine, tot technis, tot curis, tot periculis student
 ejicere, tantumque malorum velint tam care emere? Si me
 ad istum modum spernerent feræ, levius ferrem, & in me
 admittam contumeliam naturæ imputarem, quæ inge-
 nium immite in se invisset: si mutis pecudibus essem in-
 visa, condonarem inscitiam, propterea quod his ea vis animi ne-
 gata sit, quæ sola dotes meas queat perspicere. At, ô rem
 indignam ac plus quam prodigiosam, unum animal edidit
 natura, ratione præditum, ac divinæ mentis capax, u-
 num benevolentiam concordiamque genuit, & tamen apud
 quantumlibet efferas feræ, apud quantumvis brutas pe-
 cudes, mihi citius locus sit quam apud homines. Jam tot
 orbium cœlestium, licet nec motus sit idem, nec vis ea-
 dem, tamen iis tot jam seculis constant vigentque fœdera.
 Elementorum pugna inter se vires, æquabili libra mi-
 ne pacem æternam tuerentur, & in tanta discordia, consen-
 su commercioque mutuo concordiam alunt. In animan-
 tium corporibus quam fidus membrorum inter ipsa consen-
 sus, quam parata defensio mutua? Quid tam dissimile
 quam corpus & anima? Et tamen quam arcta necessitudine
 connexuerit hæc duo natura, nimirum, declarat ipsa di-
 visio. Proinde ut vita nihil aliud est quam corporis & ani-
 mæ societas, ita sanitas omnium corporis qualitatum concentus
 est. Animantia rationis expertia in suo quæque genere civi-
 liter concorditerque degunt. Armentatim vivunt elephan-
 ti, gregatim pascuntur suæ & oves, turmatim volant grues
 & graculi, habent sua comitia ciconiæ, pietatis etiam ma-
 gi-
 stræ, mutuis officiis sese tuerentur delphini, nota est formica-
 rum & apum inter ipsas concors politia. Sed quid de his lo-
 qui pergo, quæ tametsi ratione vacant, sensu non vacant?
 In arboribus, in herbis amicitiam possis agnoscere. Steriles
 sunt quædam, nisi marem adjungas, vitis ulmum amplecti-
 tur, vitem amat perfica. Usque adeo quæ nihil sentiunt, ta-
 Tom. IV. Rr men

men pacis beneficium sentire videntur. Sed hæc rursus ut sentiendi vim non habent, ita quod vitam habeant, iis quæ sentiunt finitima sunt. Quid æque brutum atque saxorum genus? Dicas tamen his quoque pacis & concordiae sensum inesse. Ita Magnes ferrum ad sese trahit, attractum tenet. Quid quod inter immanissimas etiam feras convenit? Leonum inter ipsos feritas non dimicat. Aper in aprum non vibrat dentem fulmineum, lynce cum lynce pax est, draco non sævit in draconem, luporum concordiam etiam proverbianobilitarunt. Addam quod magis etiam mirum videatur, impii spiritus, per quos coelitus atque hominum concordia primum dirupta est, & hodie rumpitur, tamen inter se foedus habent, suamque illam qualemcumque Tyrannidem consensu tuentur: solos homines, quos omnium maxime decebat unanimitas, quibusque cum primis opus est ea, neque natura tam aliis in rebus potens & efficax conciliat, nec institutio conjungit, nec tot ex consensu profecturæ commoditates conglutinant, nec tantorum denique malorum sensus & experientia in mutuum amorem redigunt. Figura communis omnium, vox eadem, & cum cætera animantium genera corporum formis potissimum inter se differant, uni homini indita vis rationis, quæ ita sit illis inter ipsos communis, ut cum nullo sit reliquorum animantium communis. Uni huic animanti sermo datus, præcipuus necessitudinum conciliator: Inrita sunt communiter disciplinarum ac virtutum femina, ingenium mite placidumque, & ad mutuum benevolentiam propensum, ut per se juvet amari, & jucundum sit de aliis vel gratis bene mereri, nisi quis pravis cupiditatibus, ceu Circes pharmacis, corruptus, ex homine degenerarit in belluam. Hinc est, videlicet, quod vulgus, quidquid ad mutuum benevolentiam pertinet, humanum appellat, ut humanitatis vocabulum non jam naturam nobis declaret, sed mores hominis natura dignos. Addidit lacrymas, exorabilis ingenii documentum, quo si quid forte inciderit offensæ, & amicitiae serenitatem nubecula aliqua obfuscavit, facile redeant in gratiam. En, quot rationibus natura concordiam docuit? Nec his tamen contenta mutuae benevolentiae lenociniis, amicitiam homini non solum jucundam esse voluit, verum etiam necessariam. Eoque tum corporum, tum animorum dotes ita partita est, ut nemo sit omnium tam instructus, quin infimorum etiam officio nonnumquam adjuvetur: nec eadem attribuit omnibus, nec paria, ut hæc inæqualitas mutuis amicitiae æquaretur. Aliis in regionibus alia proveniunt, quo vel usus ipse mutua doceret commercia. Cæteris animantibus sua tribuit arma præsidiaque, quibus sese tuerentur, unum hominem produxit inermem, atque imbecillum, nec prorsus aliter tutum, quam foedere mutuaeque necessitudine. Civitates reperit necessitas, & ipsarum inter se societatem docuit necessitas, quo ferarum ac prædonum vim junctis viribus propellerent. Adeo nihil est in rebus humanis, quod ipsum sibi sufficiat. In ipsis statim vitæ primordiis perisset hominum genus, nisi conditum propagasset conjugalit concordia: nec enim nasceretur homo, & mox natus interiret, atque in ipso vitæ limine vitam amitteret, nisi obstetricum amica manus, nisi nutricum amica pietas, succurreret infanti. Atque in hunc usum vehementissimos illos pietatis igniculos iniecit, ut parentes etiam illud ament, quod nondum viderunt. Adjecit mutuum liberorum erga parentes pietatem, ut illorum imbecillitas horum præsidii vicissim sublevaretur, fieretque illa cunctis quidem ex æquo plausibilis, sed Græcis aptissime dicta ἀντιπαραγωγία. Accedunt huc cognationum & affinitatum vincula. Accedit in nonnullis ingeniorum, studiorum formæque similitudo, certissima benevolentiae conciliatrix, in multis arcanus quidam animorum sensus, ac mirus ad mutuum amorem stimulus, quem veteres admirati Numini seu Genio adscribebant. Tot argumentis natura docuit pacem concordiamque, tot illecebris ad eam invitat, tot laqueis trahit, tot rebus compellit. Et post hæc quænam ista tam ad nocendum efficax Erinnyis, his omnibus disruptis, disiectis, discussis, insatiabilem pugnandi furiam iniecit humanis pectoribus? Nisi primum admirationem, deinde sensum etiam mali adimeret adusuetudo, quis crederet humana mente præditos istos, qui sic jugibus diffidiis, litibus, bellis inter sese certant, rixantur, tumultuantur? Postremo rapinis, sanguine, cæ-

A dibus, ruinis, sacra profanaque miscent omnia: nec ulla tam sancta foedera, quæ illos in mutuam perniciem debacchantes queant dirimere. Ut nihil etiam accesserit, satis erat commune hominis vocabulum, ut inter homines conveniret. Sed esto, nihil apud homines profecerit natura, quæ plurimum valet & in bellis, itane nihil & apud Christianos valuit Christus? Parum efficax sit doctrina naturæ, quæ maximam vim habet in his quoque quæ sensu vacant: cæterum cum hac multo præstantior sit doctrina Christi, cur ea se profitentibus non persuadet id quod unum omnium maxime suadet, nempe pacem mutuumque benevolentiam, aut saltem hanc tam impiam efferamque belligerandi insaniam dedocet? Cum hominis vocabulum audio, mox accurro velut ad animal mihi proprium, confidens fore ut illic liceat acquiescere: cum Christianorum audio titulum, magis etiam advolo, apud hos certe regnaturam etiam me sperans. Sed hic quoque pudet ac piger dicere: Fora, basilicæ, curiæ, templa sic undique litibus perstreperunt, ut nusquam apud Ethnicos æque. Adeo ut cum bona pars humanæ calamitatis sit Advocatorum turba, tamen hæc etiam ad litigantium undas paucitas sit, ac solitudo. Civitatem adspicio, spes illico oboritur, inter hos saltem convenire, quos eadem cingunt mœnia, eadem moderantur leges, & velut una vectos navi commune continet periculum. Sed, ô me miseram! quam hic quoque diffidiis omnia vitiata comperio, adeo ut vix domum ullam reperire liceat, in qua mihi sit dies aliquot locus. Sed plebem omitto, quæ maris ritu, suis æstibus rapitur, in Principum aulas, velut in portum quemdam me recipio. Erit, inquam, certe apud hos locus paci, plus hi sapiunt quam vulgus, ut qui sint plebis animus, atque oculus populi. Tum ejus vices gerunt, qui doctor est & Princeps concordiae, a quo quidem cum omnibus, tum his præcipue sum commendata. Et omnia bene pollicentur. Video blandas consalutationes, amicos complexus, hilares comotationes, cæteraque officia humanitatis. At, ô rem indignam, apud hos nec umbram veræ concordiae licuit cernere. Fucata fictaque omnia, factionibus apertis, clanculariis diffidiis ac simultatibus corrupta sunt universa. Denique adeo apud hos non esse sedem paci comperio, ut hinc potius omnium bellorum fontes ac semina. Quo me posthac conferam infelix, posteaquam toties sefellit spes? At Principes fortasse magni sunt potius quam eruditi, magisque ducuntur cupiditatibus, quam recto animi judicio. Ad eruditorum greges confugiam, Bonæ litteræ reddunt homines, Philosophia pluraquam homines, Theologia reddit divos. Apud hos certe dabitur conquiescere, tot circumactæ ambagibus. Verum, prohi dolor! en hic quoque bellorum aliud genus, minus quidem cruentum, sed tamen non minus insanum. Schola cum schola diffidet, & ceu rerum veritas loco commutetur, ita quædam scita non trajiciunt mare, quædam non superant Alpes, quædam non tranant Rhenum, immo in eadem Academia cum Rhetore bellum est Dialectico, cum Jureconsulto diffidet Theologus. Atque adeo in eodem professionis genere, cum Thomista pugnat Scotista, cum Reali Nominalis, cum Peripatetico Platonius, adeo ut ne in minutissimis quidem rebus inter hos conveniat, ac sæpenumero de lana caprina atrocissime digladiantur, donec disputationis calor ab argumentis ad convitia, a convitiis ad pugnos incrucescat, & si res pugionibus aut lanceis non agitur, stylis veneno tinctis sese confodiunt, dentata charta dilacerant invicem, alter in alterius famam letalia linguarum vibrant spicula. Quo me vertam, toties experta mihi data verba? Quid superest, nisi una veluti sacra ancora Religio? Hujus professio licet sit Christianorum omnium communis, tamen eam isti peculiariter profitentur titulo, cultu, ceremoniis, qui vulgo Sacerdotum cognomento commendantur. Hos itaque procul intuenti cuncta spem faciunt, portum mihi paratum esse. Arrident vestes candidæ, meoque colore insignes, video cruces pacis symbola, audio dulcissimum illud fratris cognomen, eximie caritatis argumentum, audio salutationes pacis, læto omine felices, cerno rerum omnium communionem, conjunctum collegium, templum idem, leges easdem, conventus quotidianos. Quis hic non confidat paci locum fore? Sed, ô rem indignam, nusquam fere collegio convenit cum Episcopo, parum

rum hoc, nisi & ipsi inter sese factionibus scinderentur. Quotusquisque Sacerdos est, cui non sit cum aliquo Sacerdote lis? Paulus rem non ferendam censet, quod Christianus litiget adversus Christianum, & Sacerdos cum Sacerdote, Episcopus cum Episcopo certat? Verum his quoque forsitan ignoscat aliquis, quod longo jam usu prope modum in profanorum consortium abierunt, posteaquam eadem cum illis coeperunt possidere. Age fruantur ii sane suo jure, quod ceu praescriptione sibi vindicant. Unum hominum genus superest, qui sic adstricti sunt religioni, ut etiam si cupiant, nullo pacto queant excutere, non magis profecto, quam testudo domum. Sperarem apud hos mihi fore locum, nisi toties frustrata spes me prorsus desperare docuisset. Et tamen ne quid intentatum relinquam, experiar. Quæris exitum? A nullis resiliis magis. Nam, quid sperem, ubi religio cum religione dissidet? Tot factiones sunt, quot sunt sodalitia, Dominicales dissident cum Minoritis, Benedictini cum Bernardinis, tot nomina, tot cultus, tot ceremoniarum studio diversæ, ne quid omnino conveniret, sua cuique placent, aliena damnat & odit quisque. Quin idem sodalitium factionibus scinditur, Observantes insectantur Coletas, utriusque tertium genus, quod a conventu cognomen habet, cum nihil inter istos conveniat. Jam ut par est, omnibus rebus diffisa, optabam vel in uno quopiam Monasterio latitare, quod vere tranquillum esset. Invita dicam, quod utinam non esset verissimum, nullum adhuc reperi, quod non intestinis odiis ac jurgiis esset infectum. Pudor sit recensere, quam nihili de nugis tricisque quantas cieant pugnas viri senes, barba pallioque verendi, postremo, ut sibi videntur, impenso tum eruditi, tum sancti. Arridebat spes nonnulla, fore, ut aliqui inter tot conjugia qualiscumque daretur locus. Quid enim non pollicetur, domus communis, fortuna communis, lectus communis, liberi communes? Denique corporum ipsorum jus mutuum, ut unum potius hominem credas e duobus conflatum, quam duos? Huc quoque sceleratissima illa Eris irrepit, totque vinculis copulatos dirimit diffidiis animorum. Et tamen inter hos citius contingat locus, quam inter eos, qui tot titulis, tot insignibus, tot ceremoniis absolutam caritatem profitentur. Tandem illud in votis esse coepit, ut saltem in unius hominis pectore daretur locus. Ne id quidem contigit, idem homo secum pugnat, Ratio belligeratur cum affectibus, & insuper affectus cum affectu conflictatur, dum alio vocat pietas, alio trahit cupiditas: rursus aliud suadet libido, aliud ira, aliud ambitio, aliud avaritia. Et hujusmodi cum sint, non pudet tamen illos appellari Christianos, cum modis omnibus dissident ab eo, quod Christo præcipuum est ac peculiare. Universam ejus vitam contemplare, quid aliud est quam concordiae mutuique amoris doctrina? Quid aliud inculcant ejus præcepta, quid parabolæ, nisi pacem, nisi caritatem mutuam? Egregius ille vates Esaias, cum cœlesti afflatus spiritu, Christum illum rerum omnium conciliatorem venturum annuntiaret, num satrapam pollicetur? num urbium eversores, num bellatores, num triumphatores? Nequaquam. Quid igitur? Principem Pacis. Si quidem cum omnium optimum Principem intelligi vellet, ab ea re denotavit, quam omnium optimam judicasset. Neque mirum ita visum Esaiæ, cum Silius Ethnicus Poeta hunc in modum de me scripserit:

- - - Pax optima rerum,

Quas homini natura dedit.

Concinit huic mysticus ille Citharædus: *Et factus est*, inquit, *in pace locus ejus*. In pace dixit, non in tentoriis, non in castris. Princeps est pacis, pacem amat, offenditur diffidio. Rursum Esaias: *Opus justitiæ pacem* appellat, idem sentiens, ni fallor, quod sensit Paulus ille, & ipse e Saulo turbulento redditus tranquillus, & pacis doctor, cum caritatem cæteris omnibus arcani spiritus dotibus anteponebat, quo pectore, qua facundia meum encomium detulit Corinthiis? Cur enim non gloriatur sic laudari a viro tam laudato? Isaias *Deum pacis* appellat, alias *pacem Dei* vocat, palam indicans, hæc duo sic inter sese coherere, ut ibi pax esse non possit, ubi Deus non adsit: nec illic esse Deus possit, ubi pax non adsit. Itidem & *pacis Angelos* in divinis libris vocatos legimus, pios ac Dei ministros, ut per feliqueat, quos belli Angelos oporteat accipi. Audite strenui bellatores, videte sub cujus signis militetis, ni-

mirum, illius, qui primus diffidium sevit inter Deum & hominem. Quidquid calamitatum sentit mortalitas, huic diffidio debet acceptum ferre. Frivolum est enim quod arguantur quidam, in arcanis litteris Deum exercituum, & Deum ultionum dici. Permultum enim interest inter Judæorum Deum, & Christianorum Deum, etiam si suapte natura unus & idem Deus est. Aut si nobis quoque placent tituli veteres, age sit exercituum Deus, modo acies intelligas virtutum concentum, quarum præsidio vitia demoliuntur homines pii. Sit ultionum Deus, modo vindictam accipias, vitiorum correctionem, ut cruentas strages, quibus Hebræorum libri referti sunt, non ad laniandos homines, sed ad impios affectus e pectore profligandos re-feras. Sed ut quod institutum erat, persequamur, quoties absolutam felicitatem significant arcanæ litteræ, pacis nomine id declarant. Velut Esaias: *Sedebit, inquit, populus meus in pulchritudine pacis*. Et alius: *Pax, inquit, super Israel*. Rursum, Esaias *admiratur pedes annunciantium pacem, annunciantium bona*. Quisquis Christum annunciat, pacem annunciat. Quisquis bellum prædicat, illum prædicat, qui Christi dissimillimus est. Age jam, quæ res Dei Filium pellexit in terras, nisi ut mundum Patri reconciliaret? ut homines inter se mutua & indissolubili caritate conglutineret? postremo, ut ipsum hominem sibi faceret amicum? Mea igitur gratia legatus erat, meum agebat negotium. Atque ob id Solomonem sui typum ferre voluit, qui nobis *εἰρηνοποιός*, id est, *pacificus*, dicitur. Quantumvis magnus erat David, tamen, quia bellator erat, quia sanguine fuerat inquinatus, non sinitur exstruere domum Domini, non meretur hac parte gerere typum Christi pacifici. Jam illud interim perpende, bellator, si profanant bella, Numinis jussu suscepta gesta que, quid facient quæ suasit ambitio, quæ ira, quæ furor? Si pium Regem Pol-luit effusus sanguis Ethnicorum, quid faciet tam ingens effusio sanguinis Christiani? Obsecro te Christiane Principes, si modo vere Christianus es, contemplare tui principis imaginem, observa quomodo regnum suum inierit, quomodo progressus sit, quomodo hinc decesserit, & mox intelliges quomodo abs te geri velit, nimirum, ut summa curarum tuarum pax sit, & concordia. Nato jam Christo, num bellicis tubis insonant Angeli? Clangorem tubarum audire Judæi, quibus bellare permissum est. Hæc congruebant auspicia, quibus fas erat odisse inimicos: At genti pacificæ longe aliam cansionem canunt pacis Angelii. Num classicum canunt? Num victorias, triumphos, trophæaque pollicentur? Minime. Quid tandem? *pacem* annunciant, congruentes cum Prophetarum oraculis, & annunciant non iis, qui cædes spirant ac bella, qui feroces ad arma gestiunt, sed qui bona voluntate propensi sint ad concordiam. Prætexant quæ velint suo morbo mortales, ni bellum amarent, non sic jugibus bellis inter se conflarentur. Age Christus ipse jam adultus, quid aliud docuit, quid aliud expressit, quam pacem? Pacis omine suos subinde salutatur, *Pax vobis*, eamque salutandi formam suis præscribit, velut unice dignam Christianis. Atque hujus præcepti non immemores Apostoli, pacem præfantur in suis Epistolis, pacem optant iis, quos unice diligunt. Rem præclaram optat, qui salutem optat, sed felicitatis summam precatur, quisquis pacem precatur. Hanc ille toties in omni vita commendatam, vide quanta sollicitudine commendet moriturus: *Diligatis, inquit, invicem sicut dilexistis vos*. Ac rursum: *Pacem meam do vobis, pacem relinquo vobis*. Auditis quid relinquat suis? num equos? num satellitium? num imperium? num opes? nihil horum. Quid igitur? pacem dat, pacem relinquit: pacem cum amicis, pacem cum inimicis. Jam illud mihi consideres velim, quid a cœna mystica, jam imminente mortis tempore, super his illis precibus flagitarit a Patre. Rem opinor haud vulgarem poposcit, qui se sciebat impetraturum quidquid peteret. *Pater, inquit, sancte, serva eos in nomine tuo, ut sint unum, sicut & nos*. Vide, quæso, quam insignem concordiam exigit in suis Christus: non dixit, ut sint unanimes, sed ut sint unum: neque id quocumque modo, sed sicuti nos, inquit, unum sumus, qui perfectissima & ineffabili ratione sumus idem: & illud obiter indicans, hac una via servandos esse mortales, si mutuam inter sese pacem aluerint. Porro quod hujus mundi Principes insigni quopiam suos

Tom. IV.

Rr 2

notant,

notant, quo possint a cæteris dignosci, præsertim in bello: vide qua tandem nota Christus insignierit suos, non alia, videlicet, quam mutæ caritatis. *Hoc*, inquit, *argumento cognoscent homines vos esse meos discipulos*, non si sic aut sic vestiamini, non si his aut his vescamini cibis, non si tantum jejunetis, non si tantum Psalmorum exhausieritis, sed *si dilexeritis invicem*, neque id sane vulgari modo, sed *quemadmodum ego dilexi vos*. Innumera sunt Philosophorum præcepta, varia sunt Moyfi, plurima Regum edicta, *unicum est*, inquit, *præceptum meum, ut ametis invicem*. Idem orandi formam suis præscribens, nonne in ipso statim initio mire admonet concordia Christianæ? *Pater*, inquit, *oster*. Unius est precatio, una communis omnium est postulatio, una domus, eademque familia sunt omnes, ab uno patre pendent omnes, & qui convenit eos jugibus bellis inter sese conflictari? Quo ore compellas communem patrem, si in fratris tui viscera ferrum stringis? Jam quoniam unum hoc voluit altissime insidere suorum animis, quot symbolis, quot parabolis, quot præceptis concordia studium inculcavit? Se pastorem vocat, suos oves. Et, obsecro, quis umquam vidit oves pugnantibus cum ovibus? Aut quid faciunt lupi, si grex ipse semet invicem lacerat? Cum se vitis stirpem vocat, suos vero palmites, quid aliud quam expressit unanimitatem? Portentum videatur piaculis procurandum, si in eadem vite palmes cum palmitibus bellet: & ostentum non est, si Christianus pugnet cum Christiano? Postremo si quid omnino Christianis sacrosanctum est, certe sacrosanctum esse debet, ac penitus animis illorum insidere, quæ Christus extremis illis mandatis tradidit, veluti testamentum condens, ac filiis ea commendans, quæ cuperet illis numquam venire in oblivionem. At quid aliud in his docet, mandat, præcipit, orat, nisi mutuum inter ipsos amorem? Quid illa sacrosancti panis, & calicis philotefii communio, nisi novam quamdam & indissolubilem concordiam sanxit? Cæterum quando sciebat non posse consistere pacem, ubi de magistratu, de gloria, de opibus, de vindicta certamen est, ideo penitus affectus ejusmodi revellit ex animis suorum, vetat in totum ne malo resistant, jubet ut de male merentibus bene mereantur si possint, bene precantur male precantibus. Et Christiani sibi videntur, qui ob quantumvis levem injuriolam, magnam orbis partem in bellum pertrahunt? Præcipit ut qui in suo populo sit Princeps, is ministrum agat, nec alia re præcellat aliis, nisi quod melior sit, & pluribus proficit. Et non pudet quosdam ob pusillam accessuunculam, regni pomœriis addendam, tantos ciere tumultus? Docet avium & liliorum ritu in diem vivere. Vetat sollicitudinem in posterum diem extendere, vult totos e cælo pendere, divites omnes excludit e regno cælorum: & non verentur quidam ob pecuniolam non exsolutam, fortasse nec debitam, tantum humani sanguinis effundere? Atque his temporibus hæc vel justissimæ suscipiendi belli causæ videntur. Profecto haud aliud agit Christus, jubens ut unum quiddam a se discant, miti esse animo, minimeque feroci. Cum jubet relinquere donarium ad aram, nec prius offerri, quam cum fratre reditum sit in gratiam, nonne palam docet rebus omnibus anteposendam esse concordiam, nec ullam victimam esse Deo gratam, nisi commendante me? Respuebat Deus Judaicum munus, fortassis hædum, aut ovem, quod a dissidentibus offerretur: & Christiani sic inter sese belligerantes, sacrosanctam illam victimam audent offerre? Jam cum se gallinæ pullos sub alas aggreganti facit ad similem, quam apto symbolo depinxit concordiam? Ille congregator est, & qui convenit Christianos esse milvius? Eodem pertinet, quod lapis dictus est angularis, utrumque parietem committens & continens: & qui convenit, ut hujus vicarii totum orbem ad arma commoveant, regnaque regnis committant? Summum illum conciliatorem habent Principem, ut jactant, & nullis rationibus ipsi sibi possunt reconciliari. Conciliavit ille Pilatum & Herodem, & suos in concordiam redigere non potest? Petrum adhuc semi-Judæum, qui in præsentis capitis discrimine, Dominum ac Præceptorem tueri parabat, objurgat ipse qui defendebatur, gladiumque jubet recondere: & Christianis ob levissimas causas numquam non expromptus districtusque est gladius, idque in Christianos. An ille se gladii præsidio defensum velit, qui moriens deprecatur pro necis auctoribus? Omnes

A Christianorum litteræ, sive Vetus legas Testamentum, sive Novum, nihil aliud quam pacem & unanimitatem crepant, & omnis Christianorum vita nihil aliud quam bella tractat? Quænam est hæc plus quam ferina feritas, quæ tot rebus nec vinci potest, nec leniri? Quin potius aut Christianorum titulo gloriari desinant, aut Christi doctrinam exprimant concordia. Quousque vita pugnabit cum nomine? Insignite quantumlibet ædes vestesque crucis imagine, non agnoscet Christus symbolum, nisi quod ipse præscripsit, videlicet, concordia. Congregati vident euntem in cælum, congregati jubentur operiri spiritum coelestem. Et inter congregatos se semper versaturum promiserat, ne quis speraret usquam in bellis adesse Christum. Jam igneus ille spiritus, quid aliud est quam caritas? Nihil igne communius, citra dispendium ullum ignis igni accenditur. Vis autem cognoscere spiritum illum concordia parentem esse? exitum vide. *Erat*, inquit, *cunctis cor unum, & anima una*. Tolle spiritum e corpore, continuo dilabitur omnis illa membrorum compago. Tolle pacem, & perit omnis Christianæ vitæ societas. Tot hodie sacramentis infundi coelestem spiritum affirmant Theologi. Si verum prædicant, ubi peculiaris spiritus illius effectus, cor unum & anima una? Sin fabulæ sunt, cur tantum honoris hisce rebus deferatur? Atque hæc sane dixerim, quo magis Christianos suorum morum pudeat, non quo sacramentis aliquid detrahant. Nam quod populum Christianum Ecclesiam vocari placuit, quid aliud quam unanimitatis admonet? Qui convenit castris & Ecclesiæ? Hæc aggregationem sonat, illa dissidium: si pars Ecclesiæ gloriari esse, quid tibi cum bellis? si ab Ecclesia semotus es, quid tibi cum Christo? Si eadem omneis habet domus, si communem habetis Principem, si eidem militatis omnes, si sacramentis iisdem estis initiati, si iisdem gaudetis donativis, si iisdem alimini stipendiis, si commune petitur præmium, quid ita inter vos tumultuamini? Videmus inter impios istos commilitones, qui mercede ad cædis peragenda ministerium conducti veniunt, tantam esse concordiam, non ob aliud, nisi quod sub iisdem militant signis, & pietatem profitentes tot res non conglutinant? Itane nihil agitur tot Sacramentis? Baptismus communis omnium, per hunc Christo renascimur, & exsecuti mundo Christi membris inserimur. Quid autem tam idem esse potest, quam ejusdem corporis membra? Ab hoc igitur, neque servus est quisquam, neque liber, neque Barbarus, neque Græcus, neque vir, neque scæmina, sed omnes idem in Christo sunt, qui omnia redigit in concordiam. Scythas ita jungit paululum sanguinis utrimque gustati e calice, ut pro amico nihil cunctentur & mortem oppetere, Ethnicis etiam sancta est amicitia, quam mensa communis conciliavit: & Christianos coelestis ille panis, ac mysticus ille calix non continet in amicitia, quam ipse sanxit Christus, quam illi quotidie renovant, ac repræsentant sacrificiis? Si nihil illic egit Christus, quorsum opus hodie tot cerimonis? si rem seriæ egit, cur sic a vobis negligitur, quasi rem ludicram ac scenicam egerit? Audet quisquam ad sacram illam mensam amicitia symbolum, audet ad pacis convivium accedere, qui bellum destinat in Christianos, & eos parat perdere, pro quibus servandis mortuus est Christus, eorum haurire sanguinem, pro quibus suum sanguinem fudit Christus? Opectora plus quam adamantina, in rebus tam multis confortium est, & in vita tam inexplicabile dissidium? Eadem nascendi lex omnibus, eadem senescendi moriendique necessitas. Eundem generis Principem habent omnes, eundem religionis auctorem, eodem omnes redempti sanguine, iisdem omnes initiati sacris, iisdem aluntur Sacramentis, quidquid ex his redit muneris, ab eodem proficiscitur fonte, & ex æquo commune est omnibus. Eadem omnium Ecclesia, denique præmium idem omnium. Quin coelestis illa Hierusalem, ad quam suspirant vere Christiani, a pacis visione nomen habet, cujus interim Ecclesia typum sustinet. Et qui fit, ut hæc tantopere discrepet ab exemplari? Adeo nihil promovit tot viis solers natura, nihil ipse Christus profecit tot præceptis, tot mysteriis, tot symbolis? Vel ipsa mala conciliant & malos, juxta proverbium: Christianos inter se, nec bona, nec mala ulla conciliant. Quid humana vita fragilius, quid brevius? quot ea morbis, quot casibus obnoxia? Et tamen cum plus

plus habeat ex seſe malorum quam ut ferri poſſit, tamen maximam malorum partem ipſi ſibi accerſunt dementes. Tanta cæcitas humanos animos occupat, ut nihil horum perſpiciant. Sic præcipites aguntur, ut omnia naturæ Chriſtique vincula, omnia fœdera rumpant, diſſecent, diſfringant. Pugnant paſſim atque aſſidue, tumultuandi nec modus, nec finis. Colliditur gens cum gente, civitas cum civitate, factio cum factione, Princeps cum Principe, & ob duorum homuncionum, qui mox velut ephemera ſint interituri, ſeu ſtultitiam, ſeu ambitionem, res humanæ ſuſum deorſum miſcentur. Miſſas faciam veterum bellorum tragœdias. Repetamus decem ab hinc annis acta, ubi non gentium crudeliſſime pugnatum eſt terra, marique? Quæ regio non Chriſtiano ſanguine commaduit? Quod flumen, quod mare, non humano cruore tinctum eſt? Et, ô pudor, pugnant immanius, quam Judæi, quam Ethnici, quam feræ. Quidquid bellorum Judæis geſtum eſt adverſus Allophylos, id Chriſtianis gerendum erat adverſus vitia, quibus nunc cum vitiis convenit, cum hominibus bellum eſt. Et tamen Judæos divina juſſio ducebat ad pugnam. Chriſtianos, ſi, prætextibus detractis, rem vere æſtimes, tranſverſos rapit ambitio, agit ira peſſimus conſultor, pertrahit habendi numquam ſatiata cupiditas. Atque his fere cum exteris res erat, Chriſtianis cum Turcis fœdus eſt, inter ipſos bellum. Jam Ethnicos Tyrannos fere gloriæ ſitis ad bellum exſtimulabat, atque hi tamen ſic Barbaras atque efferas nationes ſubigebant, ut vinci expediret, & victor de victis bene mereri ſtuderet. Dabant operam, ut quam fieri poſſet, incruenta eſſet victoria, quo ſimul & victori honeſta fama præmium eſſet, & victis ſolatio victoris benignitas. At pudet meminiffe, quam pudendis, quam frivolis de cauſis, Chriſtiani Principes orbem ad arma concitent. Hic obſoletum ac putrem aliquem titulum, aut reperit, aut commentus eſt. Quasi vero ita magni referat, quis regnum adminiſtret, modo publicis commodis recte conſulatur. Ille cauſatur omiſſum, neſcio quid, in fœdere centum capitum. Hic illi privatim inſenſus eſt, ob ſponſam interceptam, aut ſomma liberius dictum. Et quod eſt omnium ſcleratiſſimum, ſunt qui tyrannica arte, quod populi concordia poteſtatem ſuam labefactari ſentiant, diſſidio ſtabiliri, ſubornent qui data opera bellum excitent, quo ſimul & conjunctos dirimant, & infelicem populum licentius expilent: id procurant ſcleſtiſſimi quidam, qui populi malis aluntur, & quibus pacis tempore non multum eſt quod agant in Republica. Quæ Tartarea furia venenum hoc in peſtus Chriſtianum potuit immittere? Quis hanc Tyrannidem docuit Chriſticolas, quam nec Dionyſius ullus, nec Mezentius ullus, nec Phalaris ullus novit? Belluæ verius quam homines, & ſola tyrannide nobiles, nec uſquam cordati niſi ad nocendum, nec unquam concordēs, niſi ad opprimendam Rempublicam. Et hæc qui gerunt, pro Chriſtianis habentur, audent humano ſanguine undique polluti, ad ſacras ædes, ad ſacras aras accedere. O peſtes, in extremas inſulas deportandas! Si Chriſtiani corporis unius membra ſunt, cur non gratulatur quiſque alienæ felicitati? Nunc prope juſta movendi belli cauſa videtur, regnum finitimum, rebus omnibus paulo florentius. Et enim ſi verum fateri volumus, quid aliud commovit, & hodie commovet tam multos ad armis laceſſendum Franciæ regnum, niſi quod eſt unum omnium florentiſſimum? Nullum latius patet, niſquam Senatus auguſtior, niſquam Academia celebrior, niſquam concordia major, & ob hoc ipſum poteſtas ſumma. Niſquam æque florent leges, niſquam illibatio religio, nec Judæorum commercio corrupta, velut apud Italos, nec Turcarum aut Maranorum viciniæ infecta, quemadmodum apud Hiſpanos & Hungaros. Germania, ne quid dicam de Bohemis, in tot Regulos diſſecta eſt, ac regni ne ſpecies quidem ulla. Sola Francia ceu ſlos illibatus Chriſtianæ ditionis, & velut arx quædam tutiſſima, ſi qua fors tempeſtas ingruat, tot modis impetitur, tot artibus inceſſitur, nec ob aliud, niſi cujus gratia conveniebat gratulari, ſi qua vena Chriſtianæ mentis eſſet in iſtis. Atque his tam impiis factis prætextitur titulus pius, ſic ſternunt viam ad propagandum imperium Chriſti. O rem monſtroſam, parum conſultum putant Reipublicæ Chriſtianæ, niſi pulcerrimam ac feliciffimam ditionis Chriſtianæ partem ſubverſerint. Quid quod in his

A tractandis feras etiam ipſas feritate præcedunt? Non omnes pugnant belluæ, nec ferarum, niſi in diverſum genus conflictatio eſt, quemadmodum & ante diximus, ſæpius inculcandum, quo magis inhæreat animis. Vipera non mordet viperam, nec lynx lyncem diſcerpit. Ac ruſum illæ cum pugnant, ſuis pugnant armis, illas armavit natura: homines inermes natos, ô Deum immortalem! qualibus armis armat ira? Tartareis machinis impetunt Chriſtiani Chriſtianos. Quis enim credat bombardas, hominis inventum eſſe? Nec ille tam denſis agminibus in mutuum exitium ruunt. Quis unquam vidit decem leones cum decem tauris congregari? At quoties viginti millia Chriſtianorum cum totidem Chriſtianis ferro decertant? Tanti eſt lædere, tanti eſt haurire ſanguinem fratrum. Nec illis fere bellum eſt, niſi cum famas, aut cura ſobolis in rabiem agit. At Chriſtiani quæ tam levis injuria eſt, ut non videatur idonea bellandi occaſio? Si faceret iſta plebes, utcumque prætexi poterat inſcitia. Si juvenes, excuſari poterat ætatis imperitia. Si profani, non nihil elevaret atrocitatem perſonæ qualitas. Nunc ab iis potiſſimum videmus oriri bellorum ſemina, quorum conſilio moderationeque populi motus componi conveniebat. Contemptum illud & ignobile vulgus condit egregias urbes, conditas civiliter adminiſtrat, adminiſtrando locupletat. In has irrepunt ſatrapæ, & ceu fuci, quod aliena partum eſt induſtria, ſurripiunt, & quod apurimis bene congeſtum eſt, a paucis male diſſipatur, quod recte conditum, crudeliſſime diruitur. Quod ſi præſca non meminerunt, repetat qui volet, ſecum hiſce duodecim annis geſta bella, cauſas expendat, comperiet omnia Principum gratia ſuſcepta, magno populi malo geſta, cum ne tantillum quidem ad populum attineret. Jam quod olim fœdum habebatur apud Ethnicos, caniciem galea prætere, ut inquit ille, id apud Chriſtianos laudi ducitur. Turpe ſenex miles Naſoni, & iſtis magnifica res eſt bellator ſeptuagenarius. Imo ne Sacerdotes quidem ipſos pudet, quos olim Deus nec in ſanguinaria illa & inclementi lege Moyſi, voluit ullo ſanguine pollui: non pudet Theologos Chriſtianæ vitæ magiſtros, non pudet abſolutæ religionis Profeſſores, non pudet Epiſcopos, non pudet Cardinales & Chriſti Vicarios, ejus rei auctores ac faces eſſe, quam Chriſtus tantopere deteſtatus eſt. Qui convenit mitræ & galeæ? Quid pedo cum gladio? Quid Euangelico codici cum clypeo? Qui convenit pacis omine ſalutare populum, & orbem ad turbulentiffimas pugnas concitare? pacem dare lingua, & bellum immittere? Tun' eodem ore quo Chriſtum pacificum prædicat, bellum laudas, eademque tuba Deum canis & Satanam? Tun' apud concionem ſacram, cuculla teſtus, ad cædem incitas ſimplicem populum, qui ex ore tuo doctrinam exſpectabat Euangelicam? Tun' Apoſtolorum occupans locum, pugnantia doces cum Apoſtolorum præceptis? An non vereris, ne quod de Chriſti præconibus dictum eſt, Quam ſpecioſi pedes nunciantium pacem, nunciantium bona, nunciantium ſalutem: in diverſum vertatur; Quam ſœda lingua Sacerdotum, adhortantium ad bellum, incitantium ad mala, provocantium ad perniciem? Apud Romanos adhuc impie pios, qui Pontificium Maximum iniret, ex more confirmabat jurejurando, ſe manus ab omni ſanguine puras ſervaturum, adeo ut ne læſus quidem ulciſceretur. Atque hujus ſacramenti fidem conſtanter præſtitit Titus Veſpaſianus, Imperator Ethnicus, que laudi datur a Scriptore Ethnico. At, ô proſus ſublatam e rebus humanis frontem! apud Chriſtianos Deo dicati Sacerdotes, & qui his quoque ſanctius aliquid præſe ferunt Monachi, ad cædes, ad ſtrages inflammant Principum ac plebis animos. Et Euangelii tubam Martis tubam faciunt, obliſi dignitatis ſuæ ſuſum ac deorſum curſitant, nihil non tum faciunt, tum patiuntur, dum bellum excitent: & per hos Principes alioqui fortassis quieturi, ad pugnam inflammantur, quorum auctoritate tumultuantes ſedari veniebat. Immo quod eſt prodigioſius, belligerantur ipſi, idque earum rerum gratia, quas & apud impios contemptis re Philoſophi, quarumque contemptus proprius ac pecunia, ris eſt viris Apoſtolicis. Ante paucos annos, cum fatali quodam morbo mundus ad arma raperetur, Euangelici præcones, hoc eſt, Minores ac Dominicani quidam e ſuggeſto ſacro clauſticum canebant, & ultro ad furiam propenſos magis accendebant. Apud Britannos animabant in Gal-

los, apud Gallos animabant in Britannos. Omnes ad bellum instigabant. Ad pacem nemo provocabat, præter unum aut alterum, quibus pene capitale fuit me vel nominasse. Curstabant ultro citroque sacrosancti Præfules, & dignitatis & professionis suæ obliti, publicum orbis morbum opera sua exacerbantes, tum hinc Julium Pontificem Romanum, hinc Reges ad maturandum bellum instigantes, perinde quasi non satis ipsi sua sponte insanirent, & tamen hanc manifestariam insaniam magnificis titulis præteximus. Huc patrum leges, huc piorum hominum scripta, huc arcanæ Scripturæ verba impudentissime detorqueamus, ne dicam impie. Imo jam eo prope rediit res, ut stultum & impium sit adversus bellum hiscere, & id laudare quod in primis ore Christi laudatum est. Parum consilere populo, parum favere Principi videtur, qui suaserit rem omnium saluberrimam, & ab omnium pestilentissima dehortetur. Jam ipsa castra sequuntur Sacrifici, præfunt in castris Episcopi, & relictis Ecclesiis suis, Bellonæ rem agunt. Imo gignit jam bellum Sacerdotes, gignit Episcopos, gignit Cardinales, quibus Campi Legatus, honorificus titulus, & Apostolorum successoribus dignus habetur. Quo minus mirum, & Martem spirant, quos Mars genuit. Et quo malum sit insanabilius, tantam impietatem pietatis specie prætexunt. Vexilla crucem habent. Miles impius, & nummis aliquot ad lanienam ac cadem conductus, crucis insigne præfert, & belli symbolum est, quod solum dedocere bellum poterat. Quid tibi cum cruce, scelerate miles? Istis animis, istis factis, dracones, tigrides, ac lupi conveniebant. Istud signum ejus est, qui non pugnando, sed moriendo vicit, qui servavit, non perdidit, quodque cum primis admonere te poterat, cum quibus hostibus tibi res sit, si modo Christianus es, & qua ratione vincendum sit. Tu salutis insigne gestas, ad fratris perniciem properans, & cruce perdis eum, qui cruce servatus est? Quid quod ab arcanis illis & adorandis sacris, nam hæc quoque pertrahuntur in castra, in quibus in primis summa Christianorum concordia repræsentatur, curritur in aciem, dirum ferrum in fratris viscera stringitur, & facinoris omnium sceleratissimi, quo non aliud esse potest impiis spiritibus gratus, Christum faciunt spectatorem, si tamen illic dignatur adesse Christus. Denique quod est omnium absurdissimum, in utrisque castris, in utraque acie crucis signum relucet, in utrisque sacra peraguntur. Quid hoc monstri est? pugnat erux cum cruce, Christus adversus Christum belligeratur? Hoc signum Christiani nominis hostes terrere solet. Cur nunc oppugnant, quod adorant? homines non una digni cruce, sed vera. Quæso, quid in hisce sacris orat miles, Pater noster? Os durum, audes eum appellare Patrem, qui fratris tui jugulum petis? Sanctificetur nomen tuum. Qui magis dehonestari poterat nomen Dei, quam istiusmodi inter vos tumultibus? Adveniat regnum tuum. Sic oras, qui tanto sanguine tyrannidem tuam moliris? Fiat voluntas tua, quemadmodum in cælo, ita & in terra. Pacem vult ille, & tu bellum paras? Panem quotidianum a communi Patre petis, qui fraternas exuris segetes, & tibi quoque mavis perire, quam illi prodesse? Jam quonam ore dices illud? Et dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris, qui ad parricidium festinas? Deprecaris periculum tentationis, qui tuo periculo fratrem in periculum pertrahis? A malo liberari postulas, cujus instinctu summum malum fratri machinaris? Plato negat appellandum bellum, quod Græci moveant adversus Græcos. *Seditio est*, inquit. Et istis sanctum etiam bellum est, quod ob quamlibet causam tali milite, talibus armis cum Christiano gerit Christianus? Ethnicorum leges, culeo insutum in profluentem abjiciunt, qui ferrum fraterno sanguine imbuerit. An minus fratres sunt, quos Christus copulavit, quam quos sanguinis propinquitas? Et tamen hic præmium est parricidio. O miseram bellantium sortem. Qui vincit, parricida est: qui vincitur, perit, nihilo fecius parricidio obnoxius, quod parricidium conatus est. Et post hæc execrantur Turcas velut impios, & a Christo alienos, quasi vero cum hæc agunt, ipsi Christiani sint, aut quasi Turcis ullum spectaculum exhiberi possit jucundius, quam si conspiciant illos mutuis telis sese confodientes. Immolant, ut ajunt, Turcæ Dæmonibus, at cum his nulla victima sit acceptior, quam si Christianus

maçtet Christianum, quæso, quid aliud facis quam illi? Tum enim gemina fruuntur hostia spiritus impii, cum pariter & qui maçtat, & qui maçtatur sit victima. Si quis Turcis favet, si quis amicus est Dæmonibus, hostias hujusmodi frequenter offerat. Sed audio jam dudum, quid excusent homines in suum ipsorum malum ingeniosi. Cogi se queruntur, & invitos ad bellum pertrahi. Detrahe personam istam, abjice fucos, tuum ipsius pectus consule, reperies iram, ambitionem, stultitiam huc pertraxisse, non necessitatem. Nisi forte hac fini necessitatem metiris, si non per omnia satis fiat animo. Ad populum phaleras, Deus fucis non deluditur. Atque interea solennes aguntur supplicationes, magnis clamoribus petitur pax, vociferantur immani boatu, ut pacem nobis dones, te rogamus, audi nos. Nonne jure optimo Deus istis responderit: Quid meriditis? Rogatis ut depellam, quod ipsi vobis accersitis volentes? Deprecamini, cujus ipsi vobis estis auctores. Si quælibet offensa bellum parit, cui tandem non est quod queratur? Inter uxorem & maritum incidunt ad quæ sit connivendum, nisi malis dirimi benevolentiam. Quod si quid ejusmodi sit ortum inter Principes, quid opus erat mox ad arma rapi? Sunt leges, sunt homines eruditi, sunt venerandi Abbates, sunt reverendi Episcopi, quorum salubri consilio tumultus rerum componi poterat. Cur non hos potius arbitros faciunt, quos haud possint tam iniquos nancisci, quin minore malo discessuri sint, quam si armis experiantur? Vix ulla tam iniqua pax, quin bello vel æquissimo sit potior. Prius expende singula, quæ bellum vel postulat, vel adducit, & quantum lucri feceris intelliges. Summa est Romani Pontificis auctoritas. Ast cum Gentes, cum Principes impiis bellis tumultuantur, idque annos aliquot, ubi tum Pontificum auctoritas, ubi potestas Christo proxima? Hic certe erat expromenda, nisi ipsi similibus tenerentur cupiditatibus. Vocat Pontifex ad bellum, paretur. Vocat idem ad pacem, cur non obtemperatur itidem? Si pacem malunt, cur Julio bellandi auctori tam alacriter obeditum est, Leoni ad pacem & concordiam provocanti vix quisquam obtemperat? Si vere sacrosancta est Romani Pontificis auctoritas, certe maxime valere par est, quoties ad id provocat, quod unice docuit Christus. Cæterum quos Julius ad bellum exitiale potuit excitare, cum Leo sanctissimus Pontifex non idem possit, tot modis ad Christianam concordiam provocans, declarant sese, Ecclesiæ prætextu, suis servisse cupiditatibus, ne quid dicam acerbius. Si ex animo tædet bellorum, dabo consilium, quo concordiam tueri possitis. Solida pax haud constat affinitatibus, haud fœderibus hominum, ex quibus frequenter exoriri bella videmus. Repurgandi fontes ipsi, unde malum hoc scatet, pravæ cupiditates tumultus istos pariunt. Et dum quisque suis inservit adfectibus, interim affligitur Respublica, nec tamen adsequitur hoc ipsum quicquid, quod malis rationibus adfectat. Sapiant Principes, & populo sapiant, non sibi, ac vere sapiant, ut majestatem suam, ut felicitatem, ut opes, ut splendorem his rebus metiantur, quæ vere magnos & excellentes faciunt. Sint eo animo erga Rempublicam, quo pater erga familiam. Ita se magnum existimet Rex, si quam optimis imperet: ita felicem, si suos felices reddiderit: ita sublimem, si quam maxime liberis imperet: ita opulentum, si populum habeat opulentum: ita florentem, si civitates perpetua pace florentes habeat. Atque hunc Principis animum imitentur Proceres ac Magistratus. Omnia Reipublicæ commodis metiantur, & hac via rectius suis consulerint commodis. Rex qui hoc sit animo, num is facile commovebitur, ut pecuniam a suis extorqueat, quam Barbaro militi numeret? Suos ad famam adiget, ut impios aliquot Duces ditet? Num is suorum vitam tot periculis objiciet? Non, opinor. Hactenus exerceat imperium, ut meminerit se hominem imperare hominibus, liberum liberis, postremo Christianum Christianis. Huic vicissim tantum deferat populus, quatenus ad publicam utilitatem conducit. Non aliud exiget bonus Princeps. Mali vero cupiditates retundet civium consensus. Adsit utrimque privati commodi ratio. Plurimum honoris habeatur iis, qui bellum excluderint, qui concordiam restituerint ingenio consiliove suo. Denique qui hoc modis omnibus moliatur, non ut maximam militum ac machinarum vim com-

compareret, sed ut iis non sit opus. Quod pulcherrimum facinus, tot Imperatorum unus Diocletianus animo conce-
pisse legitur. Quod si bellum vitari non potest, ita geratur,
ut summa malorum in eorum capita recidat, qui belli de-
dere causas. Nunc Principes tuti belligerantur, ductores
hinc crescunt, maxima malorum pars in agricolas ac ple-
bem effunditur, ad quos nec attinet bellum, nec ipsi bel-
li causam ullam dederunt. Ubi Principis sapientia, si hæc
non perpendit? ubi Principis animus, si hæc leviter ducit?
Inveniendæ ratio, qua fiat ne toties mutantur, ac velut ob-
ambulent imperia, quod omnis rerum novatio tumultum
gignat, tumultus bellum. Id facile fiet, si Regum liberi
intra ditionis fines elocentur, aut si quem libeat finitimis
adjungere, spes omnibus successione præcisa esto. Nec
fas sit Principi ditionis portionem ullam vendere aut aliena-
re, perinde quasi privata sint prædia, liberæ civitates.
Nam liberæ sunt quibus Rex imperat, serviunt quos Ty-
rannus premit. Nunc huiusmodi matrimoniorum vicibus
fit, ut apud Hibernos natus, repente imperet Indis, aut
qui modo Syris imperabat, subito Rex sit Italiæ. Fitque
ut neutra regio Principem habeat, dum priorem relinquit,
& a posteriore non agnoscitur, nimirum ignotus, alioque
mundo natus. Atque interim dum illud parit, dum evin-
cit, dum stabilit, alterum exhaurit proteritque, nonnum-
quam amittit utrumque, dum utrumque completi stu-
det, vix alteri administrando idoneus. Semel inter Princi-
pes conveniat, quid quisque debeat administrare, ac di-
tionis fines semel datos, nulla proferat aut contrahat affi-
nitas, nulla convellant fœdera. Ita suam quisque portio-
nem enitetur quam potest ornatissimam reddere: dum in
unam omne studium intendet, hanc conabitur rebus opti-
mis locupletatam suis liberis relinquere. Atque hoc sane
pacto futurum est, ut ubique floreat omnia. Cæterum
inter sese, non affinitatibus, aut factitiis sodalitatibus, sed
sincera puraque amicitia copulentur, maximeque simili
communique studio bene merendi de rebus humanis. Prin-
cipi vero succedat, vel qui genere proximus, vel qui po-
puli suffragiis maxime iudicabitur idoneus. Cæteris sat
sit, inter honestos haberi Proceres. Regium est nescire
privatos adfectus, & omnia publicis commodis æstimare.
Adhæc longinquas peregrinationes vitet Princeps, imo
pomœria regni numquam transire velit, memineritque
dicti longo seculorum consensu præbati, *Frons occipitis
prior est*. Locupletatum se existimet, non si quid aliis ade-
merit, sed si sua reddiderit meliora. Cum de bello agitur,
ne adhibeat in consilium juvenes, quibus ideo bellum pla-
cet, quod experti non sunt quantum habeat malorum:
neve eos, quibus expedit turbare publicam tranquillita-
tem, quique populi calamitatibus aluntur, ac faginantur:
senes cordatos & integros accersat, & quorum pietas pa-
triæ spectata sit. Nec temere ad unius aut alterius libidi-
nem bellum moveat, quod semel coeptum, haud facile fini-
tur. Res omnium periculossima, non nisi totius populi
consensu suscipiatur. Belli causæ statim præcidendæ sunt.
Ad quædam connivendum, comitas comitatem invitabit.
Nonnumquam emenda pax. Ea si ratione subduxeris, quid
bellum fuerit exhausturum, & quot cives ab exitio serves,
parvo empta videbitur, etiam si magno emeris, quando
præter civium tuorum sanguinem, plus erat bello im-
pendendum. In eas rationem, quantum malorum vitaris,
quantum bonorum tuearis, & impendii non poenitebit.
Fungantur interim suo officio Præsules, Sacerdotes vere
sint Sacerdotes, Monachi professionis suæ memine-
rint, Theologi quod Christo dignum est, doceant.
Conspirent omnes adversus bellum, in hoc latent omnes.
Pacem publice privatimque prædicent, efferant, incul-
cent. Tum si minus possint efficere, ne ferro decernatur, cer-
te ne probent, ne intersint, ne rei vel tam sceleratæ, vel certe
tam suspectæ, ipsis auctoribus, honos habeatur. Satis sit in
bello cæsis, in profano sepulcrum dari. Si qui boni sunt in
hoc genere, qui certe paucissimi sunt, non ob hæc fraudan-
buntur suo præmio. Cæterum impii, quæ maxima turba
est, minus sibi placebunt, honore detracto. De his bellis
loquor, quæ vulgo Christiani cum Christianis, levibus aut
injustis de causis committunt. Nec enim idem sentio de
his, qui simplici pioque studio vim incurfantium Barbaro-
rum depellunt, & suo periculo publicam tranquillitatem

tuentur. Nunc trophæa sanguine tincta eorum pro quo-
rum salute Christus suum fudit sanguinem, reponuntur in
templis, inter Apostolorum ac Martyrum statuas, quasi
posthac pium sit futurum, non fieri Martyres, sed facere.
Abunde magnum erat, hæc in foro, aut armario quopiam
reposita servari: in sacras ædes, quas purissimas esse decet,
nihil recipi convenit, quod sanguine sit inquinatum. Sed
antiquitas in templis reponebat victoriæ monumenta. Ve-
rum, sed in quibus sacrificabatur Dæmonibus, non Deo.
Sacerdotes Deo sacri nusquam adsint, nisi ad dirimenda
bella. In hæc si consentiant, si eadem ubique inculcent,
plurimum habitura momenti est concors auctoritas. Quod
si hic fatalis est humani ingenii morbus, ut prorsus absque
bellis durare nequeat, quin potius malum hoc in Turcas
effunditur? Tametsi præstabat & hos doctrina, bene fa-
ctis, vitæque innocentia, ad Christi religionem allicere,
quam armis adoriri. Attamen si bellum, ut diximus, omni-
no vitari non potest, illud certe levius sit malum, quam sic
impie Christianos inter se committi, collidique. Si mutua
caritas illos non adglutinat, certe conjunget utcumque
communis hostis, & qualiscumque syncrismus erit, ut
absit vera concordia. Postremo magna pars pacis est, ex
animo velle pacem. Quibus enim pax vere cordi est, hi
omnes pacis occasiones arripiunt: quæ obstant, aut negli-
gunt, aut amoluntur, perimulta ferunt, dum tantum bo-
num sit incolume. Nunc ipsi bellorum semina quærunt:
quod ad concordiam facit, elevat, aut dissimulant etiam:
quod ad bellum tendit, ultro exaggerant, exulcerantque.
Pudet referre, ex cuiusmodi nugis, quantas excitent tra-
goedias, & ex quam minuta scintillula, quæ rerum tempe-
states exoriantur. Tunc illud injuriarum agmen venit in
mentem, & suum quisque malum sibi exaggerat. At bene-
factorum interim profunda oblivio, ut iures adfectari bel-
lum. Et sæpe Principum privatum quiddam est, quod or-
bem ad arma compellit. At plus quam publicum esse de-
bet, ob quod bellum suscipiatur. Quin ubi nihil subest
causæ, ipsi dissidiorum causas sibi fingunt, regionum vo-
cabulis ad odiorum alimoniam abutentes: & hunc stultæ
plebis errorem alunt Magnates, & in suum abutuntur com-
pendium, alunt Sacerdotes quidam. Anglus hostis est Gal-
lo, nec ob aliud, nisi quod Gallus est. Scoto Britannus in-
fensus est, nec aliam ob rem, nisi quod Scotus est. Germa-
nus cum Franco dissidet, Hispanus cum utroque. Opravi-
tatem, disjungit inane loci vocabulum, cur non potius tot
res conciliant? Male vis Britannus Gallo. Cur non potius
bene vis homo homini? Christianus Christiano? Cur res
frivola, plus apud istos potest, quam tot naturæ nexus?
Christi vincula? Locus corpora dirimit, non animos.
parabat olim Rhenus Gallum a Germano, at Rhenus
separat Christianum a Christiano. Pyrenæi montes Hispan-
nos a Gallis sejungunt, at iidem non dirimunt Ecclesiæ
communem. Mare dirimit Anglos a Gallis, at non di-
rimt religionis societatem. Paulus Apostolus indignatur
audire inter Christianos has voces: *Ego sum Apollo, ego
sum Cepha, ego sum Pauli*, nec impia cognomina sinit sece-
re Christum omnia conciliantem: & nos commune patriæ
vocabulum gravem causam iudicamus, cur gens in gentis
internecionem tendat? Ne id quidem satis nonnullorum
animis bellorum avidis, prave dataque opera dissidiorum
ansas quærunt, ipsam dividunt Galliam, & ea vocabulis
distrahunt, quæ nec maria, nec montes, nec vera regio-
num nomina distrahunt. E Gallis Germanos faciunt, ne
vel nominis consortio coalescat amicitia. Si in actionibus
odiosis, velut divortii, nec litem facile recipit iudex, nec
quamlibet admittit probationem, cur isti in re omnium
odiosissima quamlibet frivolum causam admittunt? Quin
potius id quod res est cogitant, mundum hunc communem
esse patriam omnium, si patriæ titulus conciliat: ab iisdem
majoribus ortos omneis, si facit amicos sanguinis affinitas:
Ecclesiæ unam esse familiam, ex æquo communem o-
mnibus, si domus eadem copulat necessitudines, in hanc
partem ingeniosos esse par est. Toleras quædam in focero,
non ob aliud nisi quod focer est: & nihil toleras in eo, qui reli-
gionis consortio frater est? Multa condonas generis propin-
quitati, & nihil condonas affinitati religionis? Certe nullum
vinculum arctius alligat, quam Christi sodalitas. Cur id
solum ob oculos obversatur, quod animum exulcerat? Si
paci

paci faves, sic cogita potius, in hoc læsit, sed sæpe alias profuit, aut alieno impulsu læsit. Postremo, quemadmodum apud Homerum dissidii causas, quod inter Agamemnonem & Achillem intercesserat, in Aten Deam rejiciunt, qui vocant ad concordiam: ita quæ excusari non possunt, aliquando fatis imputentur, aut malo cuiquam, si libet, Genio, & in hæc odium ab ipsis hominibus transferatur. Cur magis ad perniciem suam sapiunt, quam ad tuendam felicitatem? Cur ad malum, quam ad bonum sunt oculatiores? Qui paulo cordatiores sunt, expendunt, considerant, circumspiciunt, priusquam privatum quoque negotium aggrediantur. Et clausis oculis præcipites in bellum ipsi sese conjiciunt, præsertim cum semel admissum, excludi non possit, quin e pusillo sit maximum, ex uno plura, ex incruento cruentum, maxime cum hæc procella non unum aut alterum adfligat, sed universos pariter involvat. Quod si vulgus hæc parum expendit, certe Principis & Optimatum partes sunt, hæc secum reputare. Sacerdotum est ista rationibus omnibus insulcare, volentibus ac nolentibus ingerere. Hærebunt tandem si nusquam non audiantur. Ad bellum gestis? primum inspicere, cujusmodi res sit pax, cujusmodi bellum, quid illa bonorum, quid hoc malorum secum vehat, atque ita rationem ineas, num expediat pacem bello permutare. Si res quedam admirabilis est, regnum undique rebus optimis florens, bene conditis viribus, bene cultis agris, optimis legibus, honestissimis disciplinis, sanctissimis moribus: cogita tecum, hæc felicitas mihi perturbanda est, si bello. Contra, si quando conspexisti ruinas urbium, dirutos vicos, exusta fana, desolatos agros, & id spectaculum miserandum, ut est, visum est, cogita hunc esse belli fructum. Si grave judicas sceleratam conductiorum militum colluviem in tuam regionem inducere, hos civium tuorum malo alere, his inservire, his blandiri, immo horum arbitrio te ipsum ac tuam incolumitatem committere: fac cogites hanc esse belli conditionem. Si abominaris latrocinia, hæc docet bellum: si execraris paricidium, hoc in bello discitur. Nam qui vereatur unum occidere commotus, qui levi auctoramento conductus tot homines jugulat? Si præsentissima Reipublicæ pestis est, legum neglectus, silent leges inter arma. Si foedum existimas stuprum, incestum, & his turpiora, horum omnium bellum magister est. Si fons omnium malorum est impietas, & religionis neglectus, hæc belli procellis prorsus obruitur. Si judicas pessimum esse Reipublicæ statum, cum plurimum possunt qui pessimi sunt, in bello regnant, celebratissimi: & quos in pace suffigas in crucem, horum in bellis primaria est opera. Quis enim melius per devia ducet copias, quam latro exercitatus? Quis fortius diripiet ædes, aut spoliabit templa, quam parietum perfossor, aut sacrilegus? Quis animosius feriet hostem, & hauriet ferro vitalia, quam gladiator, aut parricida? Quis æque idoneus ad injiciendum ignem urbibus aut machinis, quam incendiarius? Quis æque contemnet fluctus, marisque discrimina, ac pirata diutinis prædationibus exercitus? Vis palam cernere, quam res sit impia bellum, animadvertite per quos geritur. Si pio Principi nihil antiquius esse debet, quam suorum incolumitas, huic bellum in primis invisum sit, oportet. Si Principis felicitas est imperare felici, pacem potissimum amplecti debet. Si præcipue optandum bono Principi, ut imperet quam optimis, bellum detestetur oportet, unde scatet omnis impietatis sentina. Si suas opes esse putat quidquid cives possident, bellum omnibus rationibus vitet, quod ut felicissime cadat, certe facultates omnium atterit, & quod honestis artibus partum est, in immanes quosdam carnifices erogandum. Jam illud etiam atque etiam perpendant, suam cuique blandiri causam, & suam cuique spem arridere, cum illa sæpenumero pessima sit, quæ commoto videatur æquissima, & hæc non raro fallit. Sed finge causam justissimam, finge exitum belli prosperrimum, rationem fac ineas omnium incommodorum quibus gestum est bellum, & commoditatum quas peperit victoria, & vide num tanti fuerit vincere. Vix umquam victoria contingit incruenta. Jam habes tuos humano sanguine pollutos. Ad hæc supputa morum, publicæque disciplinæ jacturam, nullo compendio sarcindam. Exhaustis tuum fiscum, expilas populum, oneras bonos, ad facinus excitas improbos, neque vero confecto bello, pro-

tinus & belli reliquæ sopitæ sunt. Obsolescunt artes, includuntur negotiatorum commercia. Ut hostem includas, prius temet ipsum a tot regionibus cogeris excludere. Ante bellum omnes finitimæ regiones tuæ erant, pax enim rerum commerciis facit omnia communia. Vide quantam rem egeris, nunc vix tua est, quæ maxime tua est ditio. Ut oppidulum excindas, quot machinis, quot tentoriis opus est? Imitatitiam urbem facias oportet, ut veram evertas, at minoris aliud verum oppidum exstrui poterat. Ne liceat hosti prodire ex oppido, tu exsul a patria sub dio dormis. Minoris constaturum erat, ædificare nova mœnia, quam ædificata machinis demoliri. Ut ne computem hic, quod pecuniarum effluit inter exigentium, recipientium, ac Ducum digitos, quæ sane pars est non minima. Quod si horum singula ad verum calculum revoces, ni compereris decima impendiorum parte pacem redimi potuisse, patiar æquo animo me profligari undique. Sed parum excelsi animi tibi videre, si quid remittas injuriarum: imo nullum est certius argumentum humilis animi, minimeque Regii, quam ulcisci. Majestati tuæ non nihil decedere putas, si cum finitimo Principe agens, & fortasse cognato, aut affini, fortassis alias bene de te merito, de tuo jure decedas aliquantulum. At quanto humilior de jicis majestatem tuam, dum Barbaris cohortibus, & infimæ sceleratorum feci, numquam explendæ, auro subinde litare cogeris, dum ad Cares vilissimos simul ac nocentissimos blandus ac supplex mittis legatos, dum tuum ipsius caput, dum tuorum fortunas illorum credis fidei, quibus nihil est neque pensi, neque sancti? Quod si quid iniquitatis videbitur habere pax, cave sic cogites, hoc perdo, sed tanti pacem emo. At dixerit argutior aliquis, Facile donarim, si res ad me privatim pertineat. Princeps sum, negotium publicum, velim nolim, ago. Non facile bellum suscipiet, qui nihil nisi publicum spectat. Atqui contra videmus omnes fere belli causas ex his rebus nasci, quæ nihil ad populum pertineant. Vis hanc aut illam ditio-^{Consi-} nis partem vindicare, quid istud ad populi negotium? Vis ulcisci qui filiam renunciavit, quid hoc ad Rempublicam? Hæc expendere, hæc perspicere, vere sapientis, verique magni est Principis. Quis umquam aut latius imperavit, aut splendidius Octavio Augusto? At is cupiebat etiam deponere imperium, si quem vidisset Reipublicæ magis salutarem Principem. Merito laudata est ab egregiis auctoribus vox illa cujusdam Imperatoris, *Pereant, inquit, filii mei, si quis alius melius sit Reipublicæ consulturus*. Hos animos Reipublicæ præstiterunt homines impii, quod ad Christi religionem attinet: & Christiani Principes usque adeo vilem ducunt populum Christianum, ut gravissimo orbis incendio privatas suas cupiditates vel ulcisci velint, vel explere? Jam audio quosdam ita tergiversantes, ut ne-^{Consi-} gent se tutos esse posse, nisi vim improborum acriter propellant. Cur igitur inter innumeros Imperatores Romanos, soli Antonini, Pius & Philosophus, petiti non sunt? Nisi quod nemo tutius regnat, quam qui paratus est & de-^{Consi-} ponere utpote quod Reipublicæ gerat, non sibi. Quod si nihil vos movet, neque naturæ sensus, neque pietatis respectus, neque tanta calamitas, certe Christiani nominis probrum animos vestros in concordiam redigat. Quota mundi portio tenetur a Christianis? Atque hæc tamen est illa civitas in edito monte sita, spectaculum facta Deo & hominibus. At quid sentire putandum est, quid loqui, quæ probra in Christum evomere Christiani nominis hostes, ubi vident Christianos sic inter sese concertare, levioribus de causis quam Ethnici, crudelius quam impii, machinis tetrioribus quam ipsi? Quorum inventum est bombardæ? Nonne Christianorum? Et quo res sit indignior, his induuntur Apostolorum nomina, insculpuntur Divorum imagines. O crudelis irrisio. Paulus ille pacis hortator perpetuus, Tartaream machinam torquet in Christianum? Si cupimus Turcas ad Christi religionem adducere, prius ipsi simus Christiani. Numquam hoc illi credent, si quod est, perspiciant nusquam magis sævire, quam apud Christianos, id quod Christus unum omnium maxime detestatus est. Et quod Homerus Ethnicus demiratur in Ethnicis, quum suavium etiam rerum, ut somni, cibi, potus, choreæ, musices satietas sit, belli infelicis nullam esse satietatem: id apud eos verissimum est, quibus ipsum

ipsum etiam belli vocabulum abominandum esse oportuit. Roma furiosa quondam illa bellatrix, tamen Jani sui templum aliquoties vidit clausum. Et qui convenit apud vos nullas esse bellandi ferias? Quonam ore prædicabitis eis Christum, pacis auctorem, ipsi perpetuis diffidiis inter vos tumultuantes? Jam quos putatis animos addit Turcis vestra discordia? Nihil enim facilius quam vincere dissidentes. Vultis illis esse formidabiles? Concordes estote. Cur ultro vobis & præsentis vitæ jucunditatem invidetis, & a futura felicitate vultis excidere? Multis malis per se obnoxia est vita mortalium, magnam molestiæ partem adimet concordia, dum mutuis officiis alius alium aut consolatur, aut juvat. Si quid boni obtinget, id tum suavius tum communius reddet concordia, dum amicus impertit amico, & benevolus benevolo gratulatur. Quam frivola sunt, quamque mox peritura pro quibus inter vos tumultus est. Mors omnibus imminet, non minus Regibus quam plebej. Quos tumultus ciet animalculum, mox fumi in morem evaniturum? In foribus adest æternitas. Quorsum attinet, pro rebus istis umbraticis perinde moliri, quasi vita hæc esset immortalis? O miseros, qui felicem illam piorum vitam non credunt, aut non sperant: impudentes qui sibi pollicentur e bellis ad eam iter esse, cum illa nihil sit aliud quam ineffabilis quædam feliciū animorum communio, cum jam ad plenum continget, quod Christus tam enixe rogaverat Patrem cœlestem, ut sic inter se jungerentur illi, quemadmodum ipse Patri junctus est. Ad hanc summam concordiam qui possitis esse idonei, nisi eam interim pro virili meditemini? Ut non subito ex spurco helluone sit Angelus, ita non subito ex bellatore sanguinario, martyrum & virginum socius. Eja satis jam superque fustum est Christiani, si parum est humani sanguinis, satis in mutua debacchatur exitia, satis hæcenus Furiis Orcoque litatum, satis diu quæ Turcarum pascant oculos, acta est fabula. Saltem aliquando post nimium diu toleratas bellorum miseras respicite. Quidquid hæcenus infanatum est, satis imputetur: placeat Christianis, quæ quondam profanis placuit, superiorum malorum oblivio: posthac communibus consiliis in pacis studium incumbite, & sic incumbite, ut non stupeis, sed solidis atque adamantinis vinculis coeat, numquam dirumpenda. Vos appello, Principes, de quorum nutu potissimum pendent res mortalium, qui Christi Principis imaginem inter mortales geritis, agnoscite Regis vestri vocem ad pacem vocantis, existimate totum orbem diutinis fessum malis, hoc a vobis flagitare. Si quid cui dolet etiamnum, æquum est hoc publicæ omnium felicitati donare. Majus est negotium, quam ut levibus causis debeat retardari. Appello vos, Sacerdotes, Deo sacri, hoc studiis omnibus exprimate, quod Deo gratissimum esse scitis: hoc depellite, quod illi maxime invisum. Appello vos, Theologi, pacis Euangelium prædicate, hanc semper popularibus auribus occinite. Appello vos, Episcopi, aliique dignitate

A Ecclesiastica præminentes, ad pacem æternis vinculis adstringendam vestra valeat auctoritas. Appello vos, Primates & Magistratus, ut sapientiæ Regum, ut pietati Pontificum vestra voluntas sit adjutrix. Vos appello promiscue, quicumque Christiano nomine censemini, consentientibus animis in hoc conspire. Hic ostendite quantum valeat adversus potentum tyrannidem multitudinis concordia. Huc pariter omnes omnia sua consilia conferant. Jungat æterna concordia, quos tam multis rebus conjunxit natura, pluribus Christus. Communibus studiis agant omnes, quod ad omnium ex æquo felicitatem pertinet. Huc invitant omnia, primum ipse naturæ sensus, atque ipsa, ut ita dicam, humanitas. Deinde totius humanæ felicitatis Princeps & Auctor Christus. Ad hæc tam multa pacis commoda, tot belli calamitates. Vocant huc ipsi Principum animi, jam velut adstante Deo, ad concordiam propensi. En pacificus ille placidusque Leo, si-gnum omnibus extulit, ad pacem invitans, vereque Christi vicarium agens. Si vere oves estis, sequimini pastorem. Si filii, audite patrem. Vocat ille non titulo tantum Christianissimus Galliarum Rex Franciscus, qui pacem nec emere gravatur, nec usquam suæ majestatis habet rationem, modo publicæ paci consulat: hoc denique vere splendidum ac Regium esse docens, de genere humano quam optime mereri. Vocat huc clarissimus Princeps Carolus, incorruptæ indolis adolescens. Nec abhorret Cæsar Maximilianus, nec detrectat inclytus Angliæ Rex Henricus. Tantorum Principum exemplum, cæteros libenter imitari par est. Maxima plebis pars bellum detestatur, pacem orat. Pauculi quidam modo, quorum impia felicitas a publica pendet infelicitate, bellum optant. Quorum improbitas, ut plus valeat, quam bonorum omnium voluntas, æquum sit nec ne, vos ipsi expendite. Videtis hæcenus, nihil actum scederibus, nihil promotum affinitatibus, nihil vi, nihil ulciscendo. Nunc contra periculum facite, quid possit placabilitas, quid beneficentia. Bellum e bello feritur, ultio trahit ultionem. Nunc gratia gratiam pariat, & beneficium beneficio invitetur, isque regaliore videatur, qui plus de suo jure concefferit. Non successit quod humanis studiis gestum est: at fortunabit ipse Christus pia consilia, quæ se auctore & auspice videbitur suscipi. Aderit dexter, adsperabit, favebitque faventibus ei rei, cui favit ipse plurimum, privatos adfectus publica vincat utilitas. Quamquam dum huic consulitur, sua cuique fortuna melior reddetur: Principibus regnum erit augustius, si piis ac felicibus imperent, ut legibus regnent magis quam armis: Proceribus major veriorque dignitas, Sacerdotibus otium tranquillius: populo quies uberior, & ubertas quietior: nomen Christianum formidabilius crucis hostibus. Denique singuli singulis, & omnes omnibus cari simul & jucundi eritis, super omnia Christo grati, cui placuisse summa felicitas est. DIXI.

QUERELÆ PACIS PER DESIDERIUM ERASMUM ROTERODAMUM

F I N I S.

XENOPHONTIS RHETORIS
HIERON,
SIVE TYRANNUS,
DESIDERIO ERASMO ROTERODAMO
INTERPRETE.

SIMONIDES POETA die quodam accessit ad Hieronem Tyrannum, cumque otium forte esset utrisque, Simonides hunc in modum locutus est: Velle me mihi explicare, Hieron, ea quæ probabile est te melius nosse quam ego novi? Et quænam, inquit Hieron, sunt ista, quæ mihi notiora possint esse quam tibi, viro tam erudito, tantaque sapientia prædito? Novi, inquit, te cum esses privatus, & nunc regno potentem novi: cum igitur utrumque vitæ genus sis expertus, verisimile est hinc te nosse melius me, quid discriminis sit inter vitam Regiam & inter privatam, quantum attinet ad ea quæ vel voluptatem vel molestiam adferunt hominibus. Quin tu igitur, inquit Hieron, quoniam nunc adhuc sane, privatam agis vitam, commonefacis me commodorum & incommodorum quæ in privata accidunt vita? Sic enim tibi, ut arbitror, maxime potero, quid inter hanc & illam intersit, explicare. Ad quæ hunc in modum Simonides respondit: Equidem mihi videor hoc animadvertisse, ô Hieron, homines privatam agentes vitam, vel voluptate vel dolore adfici, per oculos quidem, iis rebus quæ cernuntur: per aures autem iis quæ audiuntur, per nares item iis quæ olfactu sentiuntur, per os vero tum esculentis tum poculis. Ea porro quæ spectant ad rem Veneream his corporis partibus sentiuntur, quas novimus omnes. Tum frigida calidaque, dura & mollia, levia & gravia, toto corpore videmur, inquit, dijudicare, atque ex illorum sensu vel delectationem vel molestiam percipere. Porro malis ac bonis interdum per ipsum animum, ut mihi videtur, afficimur dum his delectamur, illis offendimur, nonnumquam per utrumque communiter, hoc est, per animam simul & per corpus. Jam mihi videor utcumque intelligere, quod somno delectamur, verum id quo pacto, aut per quid, aut quando fiat, hæc mihi videor nescire potius quam scire, quomodo sese habeant. Nec id forte mirandum, si quæ nobis vigilantibus accidunt, sensum sui præbent evidentior, quam ea quæ in somnis obveniunt. Ad hæc Hieron hunc in modum respondit: Ego sane, ô Simonides, haudquaquam dicere possim, quomodo Rex ulla alia re possit adfici, præter hæc quæ commemorasti. Itaque hæcenus sane non intelligo, quare vita Regia privatam antecedit. Tum Simonides: Atqui in his tamen, inquit, discrimen est. Nam ex horum unoquoque Rex ut multis partibus majorem capit voluptatem, sic ex iisdem minus habet molestiarum. Ad hæc Hieron. Non ita, inquit, ut dicis, res habet, ô Simonides. Quin potius illud scito, Regem ex hisce rebus ut longe minorem capere voluptatem, quam privati capiunt qui mediocri fortuna sunt, ita longe plus auferre molestiarum. Incredibilia narras, ait Simonides. Nam si ita esset ut narras, qui factum est ut multi regnum adfectarint, præsertim ex eorum numero, qui videbantur esse viri ea conditione, ut maxime sua sorte debuerint esse contenti: Rursus qui fieret, ut omnes Tyrannis invidiant. Tum Hieron: Quoniam inquit, per Jovem, vitam utramque non sunt experti, ideo sic judicant de negotio. At ego conabor tibi declarare me vera loqui, orsus a visu, quandoquidem tu quoque, ut meminisse mihi videor, ab hoc ipso sermonem ordiebaris. Primum igitur quum reputo quid adferant voluptatis quæ cernuntur oculis, comperio Tyrannos deterius habere, quam privatos homines. In aliis quidem atque aliis regionibus alia atque alia sunt spectatu digna. Ad hæc vero spectacula omnia proficiscuntur privati, inque civitates quascunque voluerint se conferunt spectandi gratia quod in quaque visendum est. Tum ad solennes celebritates populique conventus frequentissimos, in quibus vulgus purat esse, res maxime spectatu dignas, iisdem licet accedere. Tyranni porro non

multum indulgent spectaculis, raroque interfunt, eo quod ipsis eo proficisci tutum non est, ubi non sint futuri superiores iis qui adsunt. Nec quæ domi possident in tuto sunt, ut his apud alios depositis, liceat abesse peregre. Metuendum enim est, ne simul & Principatu excutiantur, & facultatem amittant ulciscendi eos a quibus læsi sunt. Proinde forsitan dices tu quidem: Ista, nimirum, spectacula veniunt ad Tyrannos, etiam si domi maneant. Veniunt, per Jovem, ô Simonides, at non solum pauca e multis, verum etiam quum ejusmodi sint, adeo care emenda Tyrannis, ut qui vel qualecunque spectaculum ediderint, postulent longe majoribus præmiis brevi tempore acceptis, a Rege discedere, quam quæ per omnem vitam a cæteris omnibus acquirunt. Tum Simonides, Verum, inquit, quamquam inferiores estis in spectaculis, tamen potiores fertis in his quæ delectant aureis, quandoquidem laudum quibus nihil est auditu jucundius, nulla umquam vobis est penuria. Quotquot enim sunt qui vobiscum agunt consuetudinem, omnia quæcumque vel dicitis vel facitis, laudant. Cæterum a conviciis quibus nihil est auditu insuavius, liberæ sunt aures vestræ. Nullus enim vult Tyrannum coram & in os vituperare. Tum Hieron, Et quid, inquit, voluptatis existimas adferre eos, qui non maledicunt, ubi quis evidenter perspicit, quod hi omnes dum tacent male volunt Tyranno? Aut quid voluptatis adferre putas eos, qui laudant, quum suspecti sint quod adsentandi gratia laudent, non ex animo. At Simonides, In hoc quidem, per Jovem, inquit, tibi prorsus adsentior, Hieron: Laudes allatas ab his qui quam maxime liberi sunt, esse multo jucundissimas. Verum tamen illud plane vides te jam nulli mortalium persuasurum esse, quin in his quibus aluntur homines, vos longe plus voluptatis capiat. Nec istud, inquit, me fugit, ô Simonides, ita plerisque videri, nos tum edere tum bibere suavius hominibus privatis, eo quod ipsi quoque sibi videntur jucundius coenaturi coenam, quæ nobis adponitur, quam eam quæ ipsis adponitur. Non enim ipsa res voluptatem adfert: Sed hoc illos delectat, quod apparatus superat ea quibus adsueverunt. Eoque cuncti mortales cupide expectant dies festos exceptis Tyrannis: semper enim his splendidus est apparatus, nec ullam illorum mensæ diebus festis accipiunt accessionem. Primum igitur quod ad hanc voluptatem, quam adfert spes, attinet, deteriore conditione sunt Reges quam privati. Præterea, inquit, illud fat scio, tu quoque vel experientia compertum habes, quo cuique plura quam sat est, ac redundantia apponuntur, tanto citius edendi satietatem oboriri. Ita fit ut ipso quoque tempore, quo cibum capis, si multa apponantur deterius habeas quam si qui moderato sunt victu. Atqui, per Jovem, inquit Simonides, tantisper dum appetit animus, multo plus habent voluptatis qui splendido vivunt apparatu, quam hi quibus tenuis victus apponitur. Ad hæc Hieron, Itane, inquit, ô Simonides, putas eum qui re quapiam delectatur, hunc protinus maxime adfici, ac vehementissimo amore teneri ejus negotii? Equidem prorsus arbitror, inquit. Nempe igitur vides Reges aliquanto libentius ad suos apparatus ire, an homines privatos ad suos? Nequaquam, per Jovem, inquit, non sane video, sed illubentius, ut vulgo quidem videri possit. Tum Hieron, Quid, inquit, num ista multo studio arteque confecta considerasti, quæ Regibus adponuntur, acria, amara, austeraque & his germana? Prorsus, inquit Simonides, consideravi, planeque mihi quidem ista videntur esse præter naturam hominibus adscita. Quid igitur, inquit Hieron, aliud existimas hoc genus epulas esse, nisi mollis ac deliciis effœminati animi concupiscentias? Siquidem ego sane probe novi, quin nosti tu quoque forsitan, quod qui cupide vescuntur, nihil opus habent istis arte additis condituris. Quin etiam vobis ex odoribus, inquit Simonides, istis pretiosis quibus un-

gimini, arbitror, eos plus boni capere, qui sunt familiares, quam vos ipsos: quandoquidem & ingratos odores non sentit is qui se illis explevit, sed hi potius qui ad eum qui devoravit accedunt. Itidem, inquit Hieron, usu venit in cibis: Cui perpetuo suppetit omne genus epularum, nihil illorum sumit cum appetentia: Verum cui quid raro contingit, is demum est qui cum voluptate satiatur, si quid illi obijciatur. Solæ igitur, inquit Simonides, Venereæ rei delectationes veniunt in periculum, ne videantur regni cupiditatem adferre. Hic enim solis vobis licet, ut quidque visum fuerit pulcherrimum, cum eo congredi. Nunc demum, inquit Hieron, commemorasti, in quo citra controversiam inferiores sumus hominibus privatis. Principio namque pulcherrimum esse videtur uxorem ducere ex his, qui tum opibus, tum potentia præcellunt, eaque res putatur adungere cum voluptate dignitatis non nihil ei qui duxit. Proximum autem est ex paribus uxorem adsciscere: Cæterum cum inferioribus contractum matrimonium, prorsus contemptum & injucundum habetur. At Regi, nisi peregrinam ducat, ex inferioribus ducat necesse est. Unde fit, ut non admodum ad eum perveniat illud amabile, vigorque caritatis quæ inter ejusdem civitatis conjuges intercedit. Jam vero & coli captarique a foeminis maxime elatis plurimum habet voluptatis. Cæterum quæ veniunt ab ancillis culturæ, quum adsunt, nihil explent animum. Sin desint alicubi, graves tum iras, tum molestias gignunt in nobis. Porro in puellarum amoribus, multo etiam minus habet voluptatum Tyrannus, quam in uxoribus quæ ducuntur gignendæ proli. Nam quod Venerei congressus si adsit amor plurimum adferant voluptatis profecto perspicuum est nobis omnibus. At rursus amor cuivis mavult innasci quam Tyranno. Neque enim amor appetere gaudet ea quæ in promptu sunt, sed ea quæ sperantur. Proinde non aliter quam si qui numquam expertus est sitim, potum nanciscatur, itidem qui est expertus amoris, expertus est jucundissimæ Veneris. Hunc igitur in modum loquutus est Hieron. Simonides vero arridens, Quid ais, inquit, Hieron? Negas puellarum amores inferi Regum animis? Quomodo igitur, inquis, amas Dailocham, cui cognomen est pulcherrimæ? Quoniam, per Jovem, inquit, ô Simonides, non hoc amo quod ab ea consequi videtur esse proclive, verum ideo juvat quod minime Regem deceat hoc facere. Nam ego quidem diligo Dailocham, ob quæcumque sunt illa, quæ fortassis natura hominis cogit a formosis petere. Cæterum his potiri quæ amo, ut cum mutua benevolentia & a volente contingat vehementer opto. Ut autem vi ab illa sumam, minus mihi videor concupiscere, quam concupisco mihi ipsi mali quidpiam facere. Nam ab invitis hostibus aliquid sumere, rem, equidem arbitror, omnium jucundissimam. Sed a puellis volentibus, gratia, ut opinor, jucundissima venit. Protinus enim ipse mutuus redamantis adspectus jucundus est, jucundæ percontationes, jucundæ responsiones, jucundissimæ vero, & in primis Venereæ tum lites tum contentiones. At invitis puellis frui, latrocinio, inquit, mihi similis videtur, quam voluptati Venereæ. Quamquam prædoni non nihil adfert voluptatis, partim lucrum, partim quod urit inimicum. At quam quis amat ejus cruciatu gaudere, & amantem odisse, & attingere moleste ferentem, an non hoc grave ac miserandum est malum? Etenim homini privato protinus argumentum est mutui amoris, ubi quæ diligitur præstat officii quidpiam, eo quod veluti amans gratificatur: novit enim illam quum nulla sit necessitas ex animo inservire. Tyranno vero nihil est quod fidem faciat animi mutui. Novimus enim eos qui nobis ob metum inserviunt, quam possunt maxime adsimulare amantium obsequia. Atqui a nullis plus insidiarum Regibus tenditur, quam ab his qui se simulant amare maxime. Ad hæc ita respondit Simonides: Ista vero, quæ hæcenus narras, mihi videntur admodum exigui momenti. Multos enim video graves probatosque viros esse, qui in hisce rebus sponte sunt aliis inferiores, quippe tum a cibis, tum a potu, tum ab obsoniis ac rebus adeo Venereis abstinentes. Cæterum, in hoc longe præcellitis homines plebejos, quod ut res magnificas excogitatis, ita quod excogitatum est, celeriter perficitis. Ad hæc, facultates habetis multas & opimas, possidetis equos virtute præstantes, tum arma insigniter pulcra, mundum eximi-

um uxoribus, ædes magnificentissimas, easque rebus pretiosissimis instructas. Adde his, quod famulos, tum multitudinem, tum artibus præcellentissimos possidetis. Præterea maxima vobis suppetit facultas, vel hostibus nocendi, vel amicis juvandi. His ita respondit Hieron, Multitudinem popularem in judicio de regno hallucinari, nihil admiror. Nam vulgus hominum mihi videtur omnino ex his quæ patent oculis arbitrari, alios felices esse, alios contra miseros. Regnum autem, possessiones quæ videntur plurimi esse pretii, explicatas, expositasque spectaculo palam omnibus exhibet. Contra quæ molesta sunt, in animis Regum tenentur abdita: ubi situm est demum hominibus, ut aut felices sint aut infelices. His igitur in rebus falli quidem plebejam multitudinem, ut dicebam modo, haud admiror: vos autem hæc ignorare, qui & mente videmini perspicere melius, quam res plerasque cernitis oculis, id vero mihi videtur admiratione dignum. At ipse, ô Simonides, & experimentis certo cognitum habeo, & tibi confirmo, Tyrannos maximorum bonorum minime participes esse: Contra maximorum malorum illis summam adesse copiam. Protinus enim si pax hominibus videtur ingens bonum, hujus minima pars reddit ad Reges: Sin pro magno malo bellum habetur, hujus multo maxima pars ad Reges pertinet. Nam privatis nisi ipsorum civitas bellum commune susceperit, protinus liberum est quocumque voluerint proficisci, nihil formidantibus ne quis ipsos interficiat. Tyranni autem omnes, quoquo se conferant, quasi per hostilia castra proficiscuntur. Eoque necesse putant, ut & ipsi semper sint armati, & alios armigeros jugiter secum circumferant. Præterea privati, etiam si quando proficiscantur in expeditionem, tamen simul atque domum se receperint, existimant sibi res esse tutas. Contra Tyranni quum in suam pervenerint civitatem, tum intelligunt sese inter hostes esse plurimos. Quod si qui potentiores alii ducant exercitum adversus civitatem, licet qui sunt extra moenia quoniam sunt inferiores, in periculo videantur esse, tamen simul ac intra munitiones se receperint, omnes se credunt esse in tuto. At Tyrannus ne tum quidem liber est a periculo, quum in domus suæ penetralia pervenerit, quin potius tum maxime putat esse cavendum. Insuper privatis, interim per fœdera, interim per pacem datur a bello requies; Tyrannis autem numquam pax est cum his quos imperio premunt, neque quisquam Tyrannus umquam fœderibus possit fidere. Jam bella partim sunt quæ gerunt civitates, partim quæ Tyranni cum his quos oppræsserunt. Ex his sane bellis quidquid est malorum ea Tyrannus cum civitatibus habet communia, eo quod necesse sit & Tyrannum & civitatem tum in armis esse, tum excubias agere, tum periclitari. Et si quid triste acciderit victis, utrique super hoc discruciantur. Atque hæcenus quidem par est illis bellorum conditio. Cæterum quæ jucunda accidunt civitatibus cum civitatibus bellum gerentibus, ea Tyranni non habent. Nam civitates profecto si quando devicerint hostes, haud dictu facile sit quantam capiant voluptatem, dum inimicos cogunt terga vertere, quantam dum fugientes insequuntur, quantam dum trucidant hostes. Quam vero exsultant ac gestiunt de rebus præclare gestis, quam illustrem referunt gloriam, quam gaudent, arbitrantur ipsorum opera Rempublicam auctam esse. Tum illorum quisque jactat se & consilii fuisse participem, quam plurimos dedisse neci. Difficile vero reperias, ubi non etiam ad fingant aliquid, narrantes se plures occidisse, quam revera perierint. Usque adeo res istis videtur speciosior, vicisse plurimos. At Tyrannus ubi suspicatur, aut etiam re compertum habet esse qui ipsi reluctentur, postquam occiderit illos, novit non totam civitatem in ipsius partes concessuram, neque nescit quod jam paucioribus sit imperaturus, eoque non potest hilaris esse, neque se jactat de facinore, sed rem elevat quantum potest, excusatque sese, simul hoc agens, ut ne per injuriam fecisse videatur. Adeo nec ipsi quod geritur honestum esse videtur. Deinde occisis quos metuebat, nihilo magis ob id securus est, quin potius jam magis sibi cavet quam antea. Ac Tyrannus quidem tale bellum habet perpetuo, quod ipse in me perspicuum facio. Nunc porro considera amicitias, quarum participes sunt Tyranni. Primum enim quoniam magnum bonum hominibus est amicitia, hoc consideremus; Et-

enim quicumque videlicet diligitur ab aliquibus, amantes libenter hunc intuentur praesentem, libenter benefaciunt, & si quo decesserit ejus tenentur desiderio, ac reversum summa cum voluptate excipiunt, commodis amici gratulantur, & si quid secuse venerit, opitulantur. Nec hoc fallit civitates, amicitiam maximum esse bonum civitatibus, remque jucundissimam mortalibus. Itaque multae Respublicae legem habent ac morem, ut solos adulteros liceat impune occidere, idque eo, quod existiment illos esse corruptores amicitiae, quae viris intercedit cum uxoribus. Nam quoties uxor per calamitatem aliquam coitum admittit, ob id nihilo minus eas habent in pretio viri, si modo appareat amicitiam inviolatam sinceramque manere. Ego sane tam ingens bonum judico, amari, ut existimem revera ei qui diligitur ultro bona afflueretum a Diis tum ab hominibus. Atque hujus possessionis tam praeclearae minus habent Tyranni quam aliorum quicumque. Quod si scire cupis, o Simonides, me revera loqui, hoc modo considera. Firmissima videntur amicitiae, quas parentes habent erga liberos, ac liberi vicissim erga parentes, item quas fratres erga fratres, uxores erga maritos, denique sodales erga sodales. Quod si vis animum advertere, comperies privatos ab his quos memoravi, potissimum amari, quum Tyranni complures liberos suos occiderint, multi a liberis interfecti sint, quam multi fratres regnum ambientes, mutuo parricidio sese confecerint. Multos autem Tyrannos comperies & ab uxoribus suis extinctos, & a sodalibus qui maxime videbantur amici, necatos. Ergo qui ab his quos naturae vis maxime propellit ad amandum, quos etiam huc compellit lex, usque adeo habentur odio, qui fieri posse credis, ut ab alio quoquam consentaneum sit illos amari? Adhuc, cui minimum habetur fidei, qui fieri potest ut non is in magno bono ceteris sit inferior? Nam quae tandem vitae consuetudo jucunda est, si desit fides mutua? Aut quis convictus viro cum uxore possit esse jucundus, si neuter alteri fidat? Imo quis famulus hero jucundus, si illi diffidat? At hujus boni, quo quis habet quibus fidat, minima portio redit ad Tyrannos. Quandoquidem ita vitam agunt, ut ne cibus quidem optimis fidant, sed hos prius quam hinc Diis libent, jubent praegustare ministros, haud dubium quin ob diffidentiam, ne quid vel in his etiam edant bibantve mali. Adde his quod ceteris hominibus patria sua cuique carissima est, eo quod cives absque stipendio sese mutuo satellitio protegent adversus servos: protegent autem & adversus facinorosos, ne quis civium per vim occidatur. In tantum autem occupant ne sit opus satellitio, ut multis legibus sancitum sit, nec eum esse purum, qui cum homicida commercium habeat. Unde fit ut patriae debeatur, quod unusquisque civium tuto vivat. Contra Tyrannis hoc quoque veritur in diversum. Civitates enim non solum non adficiunt supplicio, sed magnifica praemia decreverunt Tyrannicidis: quumque eos e templis ejiciant qui privatos homines occiderunt, his qui tale quid patrarunt, Respublica statuas ponit in templis. Jam si putes, quia Tyranni plus habent opum, ob hoc illis magis delectari, ne id quidem verum est, o Simonides. Imo quemadmodum athletae quum plebejos & artis imperitos superant, non ideo sibi placent, verum quum ab ejusdem artis concertatoribus superantur, hoc illos angit: itidem Tyrannus, non inde gaudet, quod plura possidere videtur privatis, sed quum minus habet aliis Tyrannis, tum discruciat, eo quod hos arbitratur sibi in divitiis aemulos esse & concertatores. Ac ne contingunt quidem citius Tyranno quam privato quae concupiscit, propterea quod privatus domum, aut agrum, aut famulum desiderat, Tyrannus autem vel civitates vel amplam regionem, vel portus, vel munitas arces concupiscit, quae difficilius majoreque cum periculo parantur, quam ea quae concupiscunt privati. Quin inter plebejos, vix paucos invenies tam egenos, quam plerique sunt Tyranni. Neque enim multum & satis numero discernuntur, sed usu. Ita fit, ut privatis multa sint quae superant sufficientiam, pauca vero quae desint usui. Tyranno autem quae multis partibus superant aliorum facultates ea minus sufficiunt ad necessarias impensas, quam homini privato: propterea quod privatis liberum sit indies impendia quomodocumque velint contrahere, quod idem Tyranno concessum non est. Nam

A maxima pars impendiorum maxime necessarium illis in corporis custodes insumitur. At horum stipendia decurrere exitiale videtur. Jam qui quibus opus est juste sibi parere possunt, quis eos commiseretur ut egenos? Rursus qui peregritatem huc compelluntur, ut malis ac turpibus artibus sibi comparent victum, an non hos quis miseros & egenos optimo jure deputet? Tyranni vero multa praedari coguntur, & a templis sacrilegio, & ab hominibus rapina, eo quod numquam illis sufficit pecunia ad sumtus necessarios. Perinde enim ac si bellum semper esset, coguntur aut exercitum alere, aut perire. Sed & aliam Tyrannorum calamitatem tibi referam, Simonides. Noverunt Tyranni non minus quam privati, probos, sapientes & justos viros, hos quum suspicere debeant metuunt, fortes quidem, ne quid audeant libertatis amore, sapientes, ne quid machinentur, justos vero, ne multitudo cupiat ab illis gubernari, quos postea quam ob metum clam sustulerunt, quinam fiunt illis reliqui, quibus utantur, nisi vel injusti, vel intemperantes, vel serviles? Injusti quidem qui Rempublicam gerunt, eo quod metuunt quemadmodum & Tyranni, ne quando civitates libertati reddita ipsos opprimant: Intemperantes ob praesentem ac temporariam potentiam. Porro qui servili sunt ingenio, ob id, quod ipsi ne cupiunt quidem esse liberi. Quapropter mihi quidem videtur & haec esse magna calamitas, quum alios judicemus bonos viros, cogi ut aliis utamur. Accedit his, quod Tyrannum quoque oportet, velit nolit, civitatis studiosum esse, siquidem absque re publica, nec incolumis esse possit, nec felix. Contra Tyrannis ipsa compellit, ut propriam crimentur patriam. Neque enim fortes, neque bellaces cives sibi parere gaudent, sed gaudent potius hospites ac peregrinos civibus potentiores reddere, atque horum adhibent satellitium. Quin etiam quum annonae benignior provenit adfert rerum ubertatem, ne tamen quidem Tyrannus quidquam remittit, arbitrans quod illos hoc abjectiores sit habiturus, quo fuerint pauperiores. Sed volo, Simonides, & illas voluptates tibi commemorare, quibus usus sum quum essem privatus, quibusque me nunc spoliata sentio postea quam regnum adeptus sum: Ego quidem tum cum aequalibus agebam consuetudinem, gaudens illorum familiaritate, sicut & illi vicissim mea. Mecum etiam vivebam, si quando quietem & otium desiderabam. Versabar tamen ob id in conviviiis plerumque, ut omnium oblivionem caperem, si quid molestiarum adferret humana vita, frequenter eo usque, ut & cantilenis, & hilaritatibus, & choreis animum perungerem, frequenter ad communem quoque satietatem tum meam, tum eorum qui aderant. Nunc vero nudatus sum his, quibus mea jucunda est consuetudo, eo quod sodales habeo pro amicis servos. Quin & mihi facultas adempta est cum illis jucunde vivendi, propterea quod nullam illorum erga me perspicio benevolentiam. Vinolentiam vero & somnum non aliter quam infidias habeo suspecta. Jam vero metuere turbam, metuere solitudinem, metuere satellitii absentiam, metuere ipsos etiam custodes, ac nec inermes illos velle habere apud sese, nec armatos videre libenter, an non res est misera? Tum autem & peregrinis potius quam civibus fidere, ac Barbaris potius quam Graecis? Postremo huc compelli, ut pro liberis habere cupias servos, & ex servis cogaris facere liberos, an non haec tibi videntur argumenta animi terroribus attoniti percussique? Porro non solum ipse metus quum infedit animo molesta res est, sed dum nusquam non adest ac circumfertur, fit omnium jucundarum rerum corruptela. Quoniam autem, Simonides, tu quoque non mexpertus es rei bellicae, nam aliquando adversus hostilem phalangem cominus in acie stetitisti, recordare qualem cibum optaveris id temporis, aut quem somnum dormieris.

F Quales igitur tum tibi erant molestiae, tales sunt Tyrannorum, atque his etiam graviores. Non enim a fronte tantum, sed undique se putant hostes adspicere Tyranni. Haec quum audisset Simonides, excipiens sermonem ita loquutus est. Nonnulla mihi videris optime dicere. Nam bellum res sane formidabilis est. Attamen nos, Hieron, quum agimus in militia, prius delectis qui excubias agerent, secure tum coenam tum somnum capimus. Ad haec Hieron. Sic habet, per Jovem, o Simonides. Nam illorum custodum custodes sunt leges, itaque & pro sese metuntur

tuunt & provobis. Tyranni vero mercede conductos habent satellites, non aliter quam messorum. Atqui nulla profecto res magis deberet commendare corporis custodem, quam fidelitas. Cæterum multo difficilius est unum fidelem invenire corporis custodem, quam vehementer multos operarios cujuscunque velis opificii. Quamquam & alioqui quum pecuniæ causa adsint satellites, si liceat illis exiguo temporis spatio multo majus accipere præmium occiso Tyranno, quam accipiunt ab ipso ob diuturnam custodiam, accipiunt. Alius vero nos suspicit hoc nomine, quasi summa nobis facultas sit bene merendi de amicis, contra omnium maxime valeamus inimicos lædere. Atqui ne id quidem verum est. Qui namque possis inducere animum, ut amicis beneficias, quum certo scias, quod ubi quis plurimum beneficiorum abs te receperit, libentissime sese ut primum licuerit, subdukturus sit ab oculis tuis. Si quidem ex his quæ data sunt a Tyranno, nemo quidquam suum esse putat, priusquam illius potestatem exierit. Quo pacto autem dicere possis Tyranno summam esse potestatem inimicis nocendi, quum certo sciat omnes sibi hostes esse, quoscunque Tyrannide subditos habet, quos omnes nec interficere, nec in vincula conjicere potest, alioqui quibus deinde imperaturus sit? Verum quum sciat illos esse hostes, simul & ab illis sibi caveat oportet, & eosdem familiares habere cogitur. Quin & illud probe nosti, Simonides, quod Tyranni cives quos metuunt ægre conspiciunt viventes, rursus ægre interficiunt. Quemadmodum si quis equum habeat egregium quidem, sed tamen expavescentem atque attonitum, & unde periculum sit, ne quod malum det immedicabile, ut gravate occidit illum ob virtutem, ita ægre potest illo uti, observans ac sollicitus ne quod in periculis adferat exitiale malum. Idem & reliquæ possessiones quæ sic periculosæ sunt, ut sint utiles, molestiam adferunt possidenti, rursus molestiam adferunt abjicienti. Hæc ubi ex eo audisset Simonides, Videtur, inquit, Hieron, præclara quædam esse res, honor, cujus amore mortales, & laboris quidvis subeunt, & quodvis adeunt periculum. At quum ista tam multa conjuncta sint tyrannidi mala, quæ tu commemoras, tamen vos ut apparet propensissimis tenditis ad illam obtinendam, videlicet, quo sitis in honore. Atque inserviunt vobis omnes citra excusationem ad imperata quælibet. Quin & suspiciunt vos cuncti, assurgunt omnes e sedibus, cedunt vobis de via, denique venerantur vos, qui vobis semper adsunt omnes, tum dictis tum factis. Hæc sane faciunt Tyrannis qui sub illius ditione sunt, aut si quem alium forte semper honore prosequuntur. Nam mihi quidem, Hieron, hoc distare videtur homino a brutis, quod honoris est appetens, quum cibo, potu, somno & Venere, cuncta animantia similiter gaudere videantur. Honorum vero cupiditas nec brutis animantibus insita est, nec omnibus inest hominibus. At quibus eumque insita est honoris & laudis aviditas, ii demum sunt, qui plurimum absunt a pecudibus, pro viris, ac jam non pro hominibus solum habendi. Quapropter mihi quidem non abs re ista omnia sustinere videmini, quæ fertis in Tyrannide, propterea quod supra cæteros homines honoramini. Nec enim ulla voluptas humana, propius ad Dei naturam videtur accedere, quam honore gaudere. Ad hæc Hieron, Atqui honores, inquit, ô Simonides, Tyrannorum, tales mihi videntur esse, quales ego tibi Venereas illorum voluptates esse jam exposui. Neque enim obsequia ab his qui non amant mutuo, beneficia nobis esse umquam visa sunt, neque jucunda Venus quæ vi extorqueretur existimata est. Consimiliter igitur obsequia quæ deferuntur ab his qui nos metuunt, honores non sunt. Quoniam enim pacto dixerimus, vel eos qui coacti adsurgunt de sedibus, hoc animo adsurgere, ut honorent eos a quibus adficiuntur injuria? vel eos qui decedunt de via potentioribus eo decedere, ut honorent lædentes? Ac plerique sane munera quoque dant his quos oderunt, idque tum quum merentur maxime, ne quid mali ab illis patiantur. At ista magis, arbitror, servilia facta esse judicanda, quum honores, mea quidem sententia, ex his rebus oriantur, quæ cum odio metusque servili pugnant. Etenim quum homines sic adfecti sunt erga quempiam, ut existiment eum virum idoneum qui possit benefacere, putentque suum esse commodum illo frui, postea hunc more habent, vehentes laudi-

bus, cumque spectant non aliter quam si suum quisque bonum intueretur, ac sponte decedunt de via, sponte e sedibus adsurgunt, amantes non metuentes, coronantque ob virtutem ac benefacta erga Rempublicam muneribusque honorare cupiunt, hi demum, hi mihi videntur eum & honorare vere, quicunque talia præstant officia, & qui his se dignum reddidit, re vera videtur honorari. Equidem eum qui sic honoratur, felicem arbitror, sciens illum non insidiis appeti, sed aliis potius esse curæ, ne quid illi secus accidat, eoque sine metu, sine invidia, sine periculis, ac plane feliciter vitam agere. Contra, Tyrannus velut ab omnibus ob injurias condemnatus sit, ac morte dignus habeatur, ita mihi crede, Simonides, noctes diesque vitam degit. Hæc omnia quum Simonides audisset illum commorantem, Et qui sit, inquit, Hieron, ut si adeo misera res est tyrannidem gerere, idque te non fugit, non abjicias tam ingens malum? Neque tu, neque alius quisquam umquam lubens tyrannidem deposuit, ubi semel nactus est. Quoniam, inquit, ô Simonides, isto nomine miserrima est Tyrannidis, quod ab ea non licet discedere. Quomodo enim quisquam Tyrannus umquam suffecerit ad pecuniam rependendam iis quos spoliavit? aut quomodo vincula repetet his quos detrusit in vincula, aut quomodo restituet tot animas extinctas his quos occidit? Sed si cuiquam alteri, ô Simonides, expedit laqueo finire vitam; scito, inquit, me compertum habere, ut id faciat nulli magis expedire quam Tyranno, quandoquidem huic uni mala nec retinere nec deponere expedit. Ad hæc Simonides, At nunc, ô Hieron, te male animatum esse erga tyrannidem miror. Nam quum amari cupias ab hominibus, tyrannidem tibi putas obstare quo minus hoc adsequaris. Ego tamen video mihi posse docere te rationem, qua fiat ut non solum imperium nihil officiat, quo minus ameris, verum etiam hic superes statum vitæ privatum. Hoc autem considerantes an ita res habeat, nondum illud consideremus, an quod Princeps potentior sit, ob id etiam plura largiri possit, sed si in largiendo paria faciant Princeps ac privatus, hic expende uter paribus beneficiis plus initurus sit gratiæ. Ordiam autem ab exemplis infimis. Primum conspectum aliquem salutet obvium amice, hinc Princeps, hinc privatus: hic utrius appellationem jucundiores fore putas salutato? Age vero, si ambo laudant eundem, utrius laudem existimas plus attulisse voluptatis? Sacrificio peracto de victima honoret eundem uterque, ab utro honor habitus videatur gratior? Itidem si laborantem æque curent ambo. An non igitur perspicuum est, officia quæ præstantur a potentissimis, maximam item adferre voluptatem? Jam ponatur officiorum æqualitas, An non hic perspicuum est, quod dimidium beneficentiæ a potentissimis profectum plus valeat, quam totum ab privato profectum? Ad hæc mihi quidem videtur etiam a Diis honos quidam & gratia comes addita viro Principi. Non solum enim formosorem reddit virum Principatus, verum etiam eum, dem hunc pulcriorem videmus quum Principatum gerit, quam quum agit privatum. Quin & colloqui gaudemus cum his qui honore præcellunt, magis quam cum æqualibus nobis. Jam & adolescentulorum amicitia, quoniam non mine tu quoque maxime tyrannidem incusabas, minime molesta est Principis senectuti, minimeque venit in probrii suspicionem, si cum quocunque habeat familiaritatem. Quin potius hoc maximo est ornamento, a Principe magni fieri. Ita sit ut regnum & quæ molesta sunt auferat, & sunt honesta magis illustret. Proinde quum paribus officiis vos plus ineatis gratiæ, quumque vos longe plura præstare valeatis officio juvenilibus aliis, multoque plura donandi facultatem habeatis, quomodo non consentaneum est vos magis etiam amari quam nos privatos? Ad hæc protinus Hieron ita respondit. Quoniam, ô Simonides, cogimur etiam magis quam homines privati ad exactiones, ob quas nos invisos habent homines. Exigendæ sunt pecuniæ si volumus habere quæ suppetant nobis in sumtus necessarios. Necesse est etiam adigere ad custodiam, ubicunque satellitio est opus. Ad hæc plectendi sunt qui lædunt, prohibendi qui vim parant. Deinde si quando subito tempus urgens postulat, ut vel terra vel mari sit expeditio faciendæ, res non est committenda temerariis. Adde his, quod homini Principatum gerenti, etiam conductio militum opus est.

est. Qua quidem re non alia est sarcina civibus gravior. Non enim hos solum putant æquari Tyrannis honore, verum etiam rapinæ causa credunt ali. His ita respondit Simonides. At enim non dico, ô Hieron, harum omnium rerum curam non esse habendam: Attamen functiones mihi videntur, aliæ prorsus in odium adducere, aliæ rursus cum gratia benevolentiaque peragi. Itaque docere quæ sunt optima, & eos qui ea pulcerrime præstant, laudibus & honoribus adficere, hæc quidem functio cum benevolentia conjuncta est. Cæterum qui secus quam oportet agit quidpiam, hunc convitiis afficere, cogere, multam dicere punireque, nam & hæc facere necessitas est, cum odio malevolentiaque conjuncta sunt. Censeo itaque viro Principi sic agendum, ut si quid egeat coactione, hoc aliis exsequendum deleget: cæterum quum præmia reddenda sunt his qui rem bene gesserunt, id per se ipsum faciat. Quod autem hæc recte habent, testatur publica consuetudo. Quoties volumus nobis musicum certamen exhiberi, præmia quidem proponit Princeps, cæterum eos in unum cogendi negotium datur choragis, quemadmodum aliis & docendi, vimque adhibendi eis qui minus recte se gerunt partes delegantur. Ita fit protinus, ut in his quod gratiosum est, per Principem sit factum: quod vero contra, per alios. Quid igitur vetat & alias functiones, quæ ad prohibendos homines pertinent, simili modo peragi? Nam Respublicæ omnes divisæ sunt, aliæ per tribus, aliæ per classes, aliæ per manipulos, Principes autem singulis partibus præsident. Itaque si quis quemadmodum sit in choris, ita his quoque proponat præmia, tum ob egregiam armaturam, tum ob pulcre servatum ordinem, tum ob equitandi peritiam, tum ob virtutem in bello præstitam, tum ob justitiam in conventis, verisimile est hæc quoque cuncta acrius exercenda si adsit contentio, vincendique studium. Ac, per Jovem, citius impelluntur, quocumque opus est, qui honoris sunt avidi, citiusque conferrent pecuniam, si quando pecuniam exigat occasio. Et quod est omnium utilissimum, id minime tamen usitatum est, ut per certamen exerceatur agricultura. Hæc, nimirum, est, cui multum accesserit, si quis per agros ac vicos præmia constituat his qui quam optime terram excoluerint, iisque qui ex civibus maxime in hanc rem incubuerint, is multa bona Reipublicæ præstiterit. Quandoquidem & crescent Reipublicæ proventus, & sobrietas occupatos magis comitabitur, & operi intentis minus orietur scelerum. Quod si quid etiam negotiatio conducit Reipublicæ, honos habitus ei, qui hanc potissimum exercuerit, efficiet, ut plures adfluant qui merces importent. Jam si & illi honos habeatur, qui Reipublicæ utilitatem quampiam citra cujusquam dolorem excogitarit, ne hæc quidem cura cessaret. Atque ut sermonem in pauca conferam, si cunctis esset perspicuum, non cariturum præmio, quisquis boni quidpiam invexerit Reipublicæ, plurimos ea res excitaret ad studium inveniendi quidpiam boni. Sane quum multis curæ est civitatis utilitas, fieri non potest, quin & plura reperiantur ingenio & obeantur functione. Quod, si metuis, ô Hieron, ne si multorum nomine præmia proponantur, nimii sumtus existant, cogita nullam mercem esse magis utilem, quam quæ ab hominibus præmiis emitur. Vides in equestribus, gymnics ac scenicis certaminibus, ut exigua præmia ad magnos sumtus, ad magnos labores, multumque studium proliciunt homines. Tum Hieron: Ista quidem, inquit, ô Simonides, mihi videris recte dicere. Cæterum habesne quidquam quod dicas de stipendiatis, quo minus habeamur ob illos odio, an dices Principi qui paravit civium benevolentiam, nihil jam opus fore satellitio? Ita, per Jovem, inquit Simonides, opus tamen fuerit. Novi siquidem quod in equis accidere solet, idem usu venire in quibusdam hominibus, ut quo copiosius ipsis suppetunt necessaria, hoc evadant ferociores. Tales igitur magis reddit sobrios metus, quem adferunt satellites. Cæterum honestis ac bonis, nulla ex re mihi videris tantum utilitatum præstare, quantum præstas ex satellitio. Nam alis haud dubie tu quidem illos tibi ipsi custodes. At jam heri complures a servis suis interempti sunt. Profuerit igitur unum illud in primis, si præceptum fuerit satellitibus, ut perinde quasi essent omnium satellites civium, ita omnibus essent auxilio, si quid tale senferint. Sunt autem, quemadmodum scimus omnes,

A aliqui facinorosi in civitatibus. Itaque si fuerit imperatum, ut satellites & illos custodiant, & jam in hoc cives intelligerent illos sibi esse utiles. Præterea ut tueantur & hos qui in agris operantur & jumenta, hi, nimirum, ut est probabile, tum securitatem, tum fiduciam præstare possent, simul & tuis, & iis qui in ditione tua sunt operariis. Nimirum, sufficiunt & ad otium sua custodia præstandum privatis civibus, ut opportunis vacent negotiis. Ad hæc, ad hostium occultas subitasque insidias vel præsentendas, vel arcendas, qui paratiores esse possint iis qui semper armati sunt, & in acie compositi? Jam & in militia quid est civibus utilius mercenario milite? Siquidem verisimile est, hos esse promptissimos, ad finitimas civitates, tum labore, tum periculis illarum gratia subeundis, tum custodia sua tuendas. An non est necesse, ut propter eos qui semper in armis sunt, pacem maxime exoptent? Nam qui ad pugnam instructi sunt, hi & amicorum tueri fortunas, & hostium res atterere possunt maxime. Ergo simul atque cives perspexerint satellites neminem lædere innocentem, sed eos qui male facere conantur cohibere: insuper & his qui per injuriam læsi sunt opitulari, demum prospicere, ut suo periculo cives protegant: qui fieri poterit, ut in hos non etiam pecuniam impendant libentissime, quum adhibeant ad ea quæ minoris quam hæc sunt momenti custodes. Oportet autem, ô Hieron, ne de tuis quidem privatis facultatibus gravatim impendere commodis Reipublicæ. Nam mihi quidem videntur ea quæ impenduntur Reipublicæ rectius collocari, quam quæ privatim insumuntur homini Principatum gerenti. Hoc per singulas res consideremus. Utrum existimas domum immenso sumptu magnifice exstructam tibi plus addere ornamentis, an totam civitatem, muris, templis, porticibus, foris, portibus instructam? Utrum autem ipse armis maxime formidabilibus exornatus, terribilior videreris hostibus, an si tota civitas tibi sit pulcre armata? Porro, census utro modo credis uberiores fieri, si tuos dumtaxat in opere detineas, an si studio effeceris ut omnes cives sint in opere? At posteaquam exercitum omnium pulcerrimum existimamus, studium equos alendi currusque parandi, utrum putas tibi majori futurum ornamento, si ipse quam plurimos currus alas, mittasque ad publica certamina, an si inter cives tuos plurimi fuerint qui equos alant, plurimi qui in certamen eant. Utrum porro victoriam pulcriorem esse judicas, eamne quam ex laude currus ferres, an quam e Reipublicæ cui præsides felicitate? Nam ego sane ne convenire quidem arbitror, viro Principi cum privatis decertare, qui si vicerit tantum abest ut sit admirationi, ut magis sibi confleret invidiam, ut qui ex multorum domibus faciat impendia. Cæterum, si victus fuerit, omnium maxime deridetur. Verum hæc mea, ô Hieron, sententia, tibi cum aliis civitatum præfectis certamen esse. Quos si superaris, tuam civitatem cui præsides, quam felicissimam reddendo, illud certum scias, te in longe pulcherrimo inter homines magnificentissimoque certamine victorem fore. Atque in primis quidem illud effeceris, ut ameris ab his quibus imperas, cujus sane rei tu percupidus es, tum vero victoriæ tuæ non unum habiturus es præconem, sed omnes homines laudibus vehent virtutem tuam. Insuper omnibus suspiciendus non tantum a privatis, verum etiam a multis civitatibus diligeris, nec privatim modo futurus es admirabilis, sed & publice apud omnes. Ac tutum tibi erit si quo voles ad spectaculum proficisci, licebit & hac ipsa in urbe manenti spectaculistrui. Semper enim apud te fuerit conventus eorum qui cupiunt ostentare, si quis quid pulcri bonive habeat, quum hi cupiant etiam inservire. Præterea quisquis adfuerit tibi, tuarum partium erit, rursus qui abest, te videre concupiscet, ut non solum diligaris ab hominibus, verum etiam ameris. Porro formas eximias non oportet abs te tentari, sed quum solliciteris a formosis ipse, ferendum erit. Metum autem adeo nullum habiturus es, ut aliis potius metum ac sollicitudinem injecturus sis, ne quid tibi accidat quod nolint. Quin & habiturus es tuos ultro parentes imperatis, videbisque illos ex animo tui curam gerere. Quod si quid inciderit periculi, non solum videbis illos pugnae socios, verum etiam propugnatores. Multis quidem muneribus etiam ultro delatis honoraberis, non tamen egebis cuicumque tibi benevolenti hæc impertieris, quum omnes habiturus sis tibi de tuis

tuis bonis gratulantes, omnes item non aliter pro tuis privatis commodis quam pro suis propriis decertantes. In tuis itaque thesauris habes quidquid est opum penes amicos. Age, Hieron, dita fidenter amicos, sic enim ditas te ipsum. Auge Rempublicam, sic enim tibi ipsi potentiam adjunges. Para Reipublicæ belli socios, puta patriam esse domum tuam, cives vero sodales, amicos existima tuos ipsius libe-

ros, filios vero non aliter habeas quam animam tuam, huc interim adnitens, ut hos omnes beneficentia superes. Et enim si amicos tibi adjunxeris benefaciendo, haudquam tibi poterunt obistere inimici. Hæc omnia si præstiteris, illud certum habeto, te tibi paraturum, quo non alia inter homines possessio vel pulchrior, vel beatior, quandoquidem quum felix sis, tamen tibi nullus invidet.

F I N I S.

DESIDERIUS ERASMUS ROTERODAMUS
CLARISSIMO LL. DOCTORI
JOANNI RINCO
S. D.

LITTERÆ tuæ, Vir ornatissime, quibus & pro tua prudentia sagaciter divinas imminentes Germaniæ calamitates, & eas pie deprecaris, permoverunt animum meum, ut ad omnipotentem illum pacificatorem, & ut Paulus vocat *μεσιτην*, precationem conscriberem, qua simul omnes Dominum iratum quidem ut videtur, sed exorabilem appellemus. De non movenda Camarina, amanter tu quidem ac fideliter, sed sero mones. Et merebatur hoc quorundam scurrilis improbitas, nec deerant amici qui per litteras huc hortarentur. Bene vale, Vir amicorum candidissime. Friburgi v die Martii. Anno a Christo nato. M D XXXII.

P R E C A T I O
A D
DOMINUM JESUM
PRO PACE ECCLESIAE.

DOMINE Jesu Christe, qui pro tua omnipotentia condidisti creaturam omnem visibilem pariter & invisibilem, pro tua divina sapientia ordine pulcerrimo gubernas ac digeris universa, pro tua ineffabili bonitate servas, tueris, ac vegetas omnia, pro tua immensa misericordia, restituis luxata, reformas collapsa, mortua revivificas, dignare quæsumus tandem ad unice delectam tibi sponsam Ecclesiam flectere vultum tuum, sed illum placidum ac propitium quo serenas omnia quæ in coelis, quæ in terris, quæ supra coelos infraque terras sunt, flectere digneris oculos illos mites ac misericordes, quibus Petrus Ecclesiæ tuæ summum Pastorem intuitus es, ac mox respuit, quibus turbam palantem adspexisti, & misericordia commotuses, quod ob inopiam pastoris errarent, velut oves dissipatæ disjectæque. Vides, Pastor bone, quam varia luporum genera irruperint in caulas tuas, quorum quisque clamat, hic est Christus, hic est Christus, ut in errorem pertrahantur si fieri possit, etiam perfecti. Vides, quibus ventis, quibus undis, quibus procellis jactetur tua navicula, extra quam nulli vis esse salutem. Quid superest, nisi ut illa demersa fluctibus, pereamus omnes? Hanc tempestatem accersiverunt nobis scelera nostra, agnoscimus & confitemur. Agnoscimus tuam justitiam, & nostram injustitiam deploramus, sed appellamus tuam misericordiam, quæ juxta Propheticum Psalmum, superat omnia opera tua. Multum jam poenarum dedimus, tot bellis attriti, tot exactionibus exhausti, tot morborum ac pestilentiarum generibus afflicti, tot inundationibus concussi, tot portentis e cælo minantibus territi, nec inter hæc mala subinde nova lassescuntibus, ullus undecumque portus apparet, sed atrociora videntur impendere. Non querimus de severitate tua, mitissime Servator, sed agnoscimus hic quoque tuam misericordiam, longe siquidem atrociora merueramus. Verum, noli, clementissime Jesu, perpendere, quid nostris meritis debeatur, sed quid tuam deceat misericordiam, sine qua nec Angeli possent subsistere, nedum nos lutea vascula. Misere nostri, Redemptor exorabilis, non quod ipsi simus digni, sed hanc sancto nomini tuo da gloriam. Ne permittas, ut Judæi, Turcæ, ac cæteri, qui vel non noverunt te, vel invident tuæ

gloriæ perpetuo glorientur de nobis, dicantque, ubi est Deus eorum, ubi Redemptor, ubi Servator, ubi Sponsus, quem jactant? Hæc opprobria in te recidunt, dum ex nostris malis æstimatur tua bonitas: desertos credunt, quos non intelligunt emendari. Olim quum in navi dormires, & exorta tempestas minaretur omnibus exitium, ad inclinationem paucorum Discipulorum expectatus es, & mox ad vocem tuam omnipotentem, subsedere fluctus, confluvire venti, tumultus subito versus est in tranquillitatem magnam. Agnoverunt elementa muta Conditoris imperium. Nunc in hac longe graviore tempestate qua periclitantur non paucorum corpora, sed innumerabiles animæ, ad totius Ecclesiæ tuæ periclitantis clamorem, rogamus, ut expergiscare. Tot hominum millia clamant, Domine, serva nos, perimus. Tempestas vicit humanam industriam, imo videmus opitulanti volentium conatus in diversum cedere. Tua voce opus est, Domine Jesu. Tantum dic verbo, conflesce tempestas, & protinus illucescet optata tranquillitas. Parsurus eras tot sceleratissimorum hominum millibus, si in Sodomis reperti fuissent decem justi. Nunc tot sunt hominum millia, qui diligunt nominis tui gloriam, qui suspirant decorem domus tuæ, an non ad horum precibus, iram tuam remittes, ac veterum misericordiarum recordaberis? Non cœlesti tuo artificio nostram tititiam vertes in tuam gloriam? Ne improborum mala veritas in Ecclesiæ tuæ bonum? Solet enim tua misericordia tum maxime adesse, quum rebus maxime deploratis, hominum nec vires nec prudentia possunt opitulari. Tu solus res quamlibet discordes redigis in concordiam, unicus cis & auctor & tutor. Tu Chaos illud vetus, in quo nullo ordine nulloque decore confusa jacebant discordia rerum semina, digessimisti, & admirabili ordine, quæ natura pugnant æterno fœdere sociasti. At quanto turpius est chaos, ubi nulla est caritas, nulla fides, nulla fœdera, nulla legum, nulla præpositorum reverentia, nullus dogmatum consensus, sed velut in dissono choro suam quisque cantationem? Inter cœlestes orbis nullum est diffidium, elementa suum quæque locum servant, suis quæque funguntur muneribus. Et sponsam tuam in cujus gratiam condita sunt universa, sines perpetuis diffidiis ire pessum? Patieris, ut impii spiritus, discordiarum auctores, in tuo regno Tyrannidem exercent impune? Patieris illum fortem, quem semel

semel expugnatum deturbasti, rursus occupare tua castra? Quum mortalis inter homines versaberis homo, ad tuam vocem aufugiebant Dæmonia. Emitte, quæsumus, Domine, Spiritum tuum, qui dispellat a pectoribus omnium tuum adorabile nomen profitentium, Spiritus impios, luxus, avaritiæ, ambitionis, libidinis, vindictæ, discordiæque magistros, & ut Prophetis verbis utamur: Cor mundum, Deus, & Rex noster, crea in nobis, & Spiritum Sanctum innova in visceribus nostris, Spiritum Sanctum tuum ne auferas a nobis. Redde nobis lætitiā salutaris tui, & Spiritu principali confirma sponsam tuam, ac sponsæ tuæ pastores. Per hunc Spiritum terrena cœlestibus concilia-
sti, per hunc tot linguas, tot nationes, tot hominum tam varias formas in unum Ecclesiæ corpus compegisti, quod tibi capiti suo per eundem Spiritum cohæret. Eum si dignaberis in omnium cordibus innovare, cessabunt & illæ calamitates externæ, aut si minus cessabunt, certe te diligentibus cedent in lucrum pietatis. Digere hoc chaos, Domine Jesu, expandat se Spiritus tuus super has aquas male fluctuantium dogmatum. Et quoniam Spiritus tuus, qui juxta Prophetæ sermonem continet omnia, scientiam habet etiam vocis, fac, ut quemadmodum cunctis in tua domo versantibus, una Lex est, unum Baptisma, unus Deus, una Spes, unus Spiritus, ita sit & Vox una catholicam veritatem profitentium. Adscendens in cœlum triumphantium more sparsisti ex alto pretiosa missilia, dedisti dona in hominibus, dilargitus varia Spiritus tui munera. Rursum ex alto renova veterem munificentiam tuam, da Ecclesiæ tuæ labascenti, quod dedisti nascenti. Da Principibus timorem tui, ut sic Rempublicam administrent, tamquam brevi tibi Regum Regi rationem de singulis reddituri. Da throno tuo semper adstantem sapientiam, ut, quid sit opti-

imum factu, perspiciant animo, factisque persequantur. Da Pastoribus, quibus tuas vices delegare dignatus es, Prophetiæ donum, ut arcanas Scripturas, non ex humano sensu, sed ex tuo afflatu interpretentur. Da caritatem triplicem, quam a Petro stipulatus es ovium curam illi demandaturus. Da Sacerdotibus tuis sobrietatis & castitatis amorem. Da populo tuo bonam voluntatem obtemperandi præceptis tuis, ac promptitudinem obsequendi iis per quos juxta tuum animum voluisti res humanas administrari. Ita fiet, ut si Principes tuo munere, te digna imperent, si Pastores te digna doceant, populus bene imperantibus ac pia docentibus obtemperet, Ecclesiæ simul cum ordine redeat pristina tum dignitas, tum tranquillitas, ad tui nominis gloriam. Ninivitis internecioni destinatis, simul ut ad poenitentiam conversi sunt, pepercisti: & Sponsam tuam pedibus tuis advolutam adspernaberis? Quæ pro sacco habet suspiria, pro cinere lacrymas. Pollicitus es veniam ad te conversis: sed hoc ipsum tui muneris est, ut quis ad te toto pectore convertatur, ut omnia bona nostra redundent in tuam gloriam. Conditor es, instaura plasma tuum. Redemptor es, serva mercem tuam: Servator es, ne sinas interire qui toti pendunt ex te. Dominus es, adfere possessionem tuam. Caput es, subveni membris tuis. Rex es, da legum tuarum reverentiam. Princeps es pacis, inspira nobis caritatem mutuam. Deus es, miserere supplicum, esto, juxta Pauli dictum, omnia in omnibus, ut universus Ecclesiæ tuæ chorus, concordibus animis, & consonantibus vocibus pro impetrata misericordia gratias agat Patri & Filio & Spiritui Sancto, qui ad absolutum concordie exemplum, personarum proprietate distincti estis, natura unum, quibus laus & gloria in æternum, Amen.

F I N I S.

D E.

DESIDERII ERASMI,
ROTTERODAMI,
LINGVA,
SIVE
DE LINGVÆ VSV ATQVE ABVSV
LIBER VTILISSIMVS.

Tom. IV. Tc

I L L V S T R I
D. CHRISTOPH. A SCHYDLOVIETZ,
PALATINO ET CAPITANEO CRACOVIENSI,
REGNI POLONIAE CANCELLARIO,
D E S. E R A S M V S

S. D.

NOT tantisque malis undique contaminata est vita mortalium, vir non imaginibus tantum illustris, ut Homerus conferens sortem nostræ conditionis, cum singulis animantium generibus, pronuntiavit, nullum esse animal homine calamitosius: Silenus iudicavit, optimum aut non nasci, aut quam ocyssime aboleri: Plinius existimavit, nullum munus homini datum à superis majus aut melius, quam vitæ brevitatem, & interim nulli negatam facultatem abrumpendi vitam, si videatur. Apud Lucianum Pythagoras, cujus anima fingitur, subinde mutato domicilio, per omnia virorum ac mulierum, bipedum, & quadrupedum corpora fuisse peregrinata, fatetur se longe suavius vixisse cum esset rana, quam cum esset rex. Atque hæc quidem licet absurda dictu, non ita multum abessent à vero, nisi cælestis ille philosophus nobis persuasisset, æternam felicitatem esse paratam his, qui totius felicitatis proram ac puppim, ut ajunt, in ipso collocarint. Ea spes tantam habet vim, ut in maximis etiam malis servet ac tueatur alacritatem animi sibi bene conscii, præsertim cum hic interim adsit arrhabo ille mirificus & arcanus, qui quicquid habet hæc vita fellis vertit in mel. Ad hæc quoniam homo, sicuti corpore constat & animo, ita duplici genere malorum affligitur, quæsitum est & illud à sapientibus viris, utrum graviora sint mala corporis, an animi; & pronuntiatum est, ab animi malis plus esse calamitatis. Quanquam ab hac sententia multum discrepat vulgus. Quotus enim quisque est, qui non miserius esse ducat hydropicum esse quam avarum? Sed idem felicius esse ducunt, habere corpus formosum, quam animum honestis disciplinis ac virtutibus exornatum. Nec mirum si præpostere judicant de malis ac bonis, qui corpus præferunt animo. Antiquitas præter casus & vitia, numeravit trecenta morborum genera: quibus accesserunt & indies accedunt ignotæ novæque morborum species, veluti cum arte medicorum ex insidiis bellum gerentes. Quis autem enumeret animorum vitia? Atque utinam numero tantum vincerent. Superant pro dolor, superant & aliis multis nominibus. Primum quod vitiant meliorem nostri partem; deinde quod cum corporis mala tantum afflictos reddant, animorum morbi reddunt etiam malos & infelices, eo quod à nobis accersantur. Jam sunt quædam corporum ægritudines, quæ cruciatum nesciunt, veluti phthisis. An vero est ullus hydrops, ulla febris, quæ sic disruiat corpus, ut pecuniæ studium, ut amor impotens, ut zelotypia, ut livor torquet animum? Ad hæc corporis morbi crebro medentur animi malis, cum ex animi vitio fere nascantur & corporis mala. Gravioribus existimantur corporis morbi, qui præter molestiam habent & turpitudinem. At hujusmodi sunt omnes animorum morbi. Non enim solum adimunt animi tranquillitatem, verum etiam infamiam adferunt. Medici nullum morborum genus putant formidabilius, quam quod ægroto mali sensum eripit. Sanabilior enim est podagricus, qui se miserum clamat, & medicum accersi jubet, quam phreneticus, aut lethargicus, quorum hic sibi videtur sanus, ille medicum opitulanti cupientem invadit. At hujusmodi fere sunt omnes animorum morbi. Quo quisque gravius ægrotat, hoc minus admittit opem medicantis. Nam in his quoque varietas est. Longe facilius medemur, luxui, libidini, & profusioni, cæterisque crassis, ut ita dicam, animi morbis, quam ambitioni, quam invidiæ, quam philautiæ, quam hypocrisi. Videas multos, quibus non possis obicere stuprum, aut temulentiam, sed toti madent amore sui, ad hunc gnomonem examinant omnia. Si quis obsistat, nullum vindictæ genus non moliantur, sceleratissimis interim cupiditatibus prætexentes honestos titulos. Quo quidem hominum genere nihil nocentius neque deploratius. De corporis morbis judicat animus. Idem in animi morbis fieri non potest, cum ea pars nostri laboret, qua judicamus. Proinde quo remedio succurras illi, qui sitim inexplebilem habendi vocat providentiam, qui livorem appellat honesti zelum, qui cæcum amorem sui nominat prudentiam, maledicentiæ morbum fucat titulo libertatis? Accedit ad hæc quod cui pedes alligavit podagra, tamen oculis & auribus sanus est. At unus quispiam animi morbus totum vitiat animum. Rursum cui res est cum calculo, cæteris morbis caret. At nullus est animi morbus, qui non secum trahat agmen vitiorum. Jam si par est ex contagii noxa morborum æstimare, à pestilentia tuti sunt senes, si Plinio credimus: nec ea quovis demigrat, sed ab austrinis regionibus orta, fere demigrat ad occidentales. Sunt morbi qui non attingunt pueros, sunt qui parcunt sexui feminino, sunt qui potentes impetunt, plebi parcentes, cujusmodi ferunt lichenas. Sunt qui suis tantum ætatibus aut etiam regionibus sæviunt. Elephantiasis & gemursa, cum immigrassent in Italiam, celeriter extinctæ sunt. Sudorem letiferum ante annos triginta non novit Anglia, nec ea lues fere transiit ejus insulæ fines. Habent hæc mala tractus suos, habent vices suas, habent personarum atque etiam membrorum de-

DESID. ERASMI EPIST. NVNCVPAT.

lectum. Animorum pestes nec ordini, nec sexui, nec aetati parcunt ulli, nec ullis se limitibus continent, incredibili celeritate pervagantur orbem, nec invicem sibi cedunt, quemadmodum vicissitudine seviunt, nunc pestilentiae, nunc anginae, nunc tusses, sed morbum morbus, velut anam anasa trahit, nec facile cedunt ubi semel incubuere.

Jam si quis percontetur, inter corporum morbos, cui debeat principatus: me judice facile tribuetur ei malo, quod incerta origine, tot jam annos per omnes orbis plagas impune grassans, nondum certum nomen invenit. Plerique vocant poscas Gallicas, nonnulli Hispanienses. Quae lues unquam pari celeritate percurrit singulas Europae, Africae, Asiaeque partes? Quae penitus sese inserit venis ac visceribus? quae tenacius haeret, aut pervicacius repugnat arti curaeque medicorum? quae faciliore contagio transilit in alterum? quae crudeliores habet cruciatus? Vitiligo praeter cutis deformitatem nihil habet noxae, & curationem recipit. Lichenes faedo quidem fursure, primum faciem, deinde reliquum corpus operiunt, sed citra cruciatum, nulloque vitae discrimine, etiamsi remedium non admittunt, nisi cui mors sit antefereunda. Haec lues quicquid in aliis est horrendum una secum defert, feditatem, cruciatum, contagium, vitae periculum, curationem difficilissimam pariter ac foedissimam, & tamen utcunque cohibita, subinde repullulat, non aliter quam podagra.

Postremo si quis sciscitetur, inter animi morbos, cui nocendi primatus tribuatur, nihil addubitem hanc illaudatam laudem, & ingloriam gloriam, tribuere linguae effreni. Pestis haec neque simplex est, neque recens, universos animi morbos complectitur, nec ulla fuit aetas tam sanis moribus, ut de hoc malo non fuerit quæstio. Verum ut febres ac pestilentiae quaedam, cum nunquam prorsus intermorianitur, tamen aliquando ex intervallo velut erumpentes inundatione, latius & acrius seviunt, perinde quasi internecionem humano generi minitentur: ita videmus nunc hunc fatalem linguae morbum miro contagio totum orbem occupasse: seseque per aulas Principum, per domos idiotarum, per scholas Theologorum, per sodalitates Monachorum, per collegia sacerdotum, per militum cohortes, per agricolarum casas sparsisse, tanta violentia, ut honestis disciplinis, ut integris moribus, ut publicae concordiae, ut ecclesiae procerum, ut profanorum Principum auctoritati panoethriam quandam ac perniciem moliri videatur. Dormitatum est initio adversus orientem pestem, de qua modo diximus, nec adhuc vigilatur adversus contagium, cum attacti lepra, leviori malo, semoveantur ab hominum commercio. Sed majore rerum humanarum exitio cessatum est hactenus, adversus linguarum intemperias, & adhuc cessatur. Interim malum indies gliscens fit immedicabile. Extitere quidem nonnulli, qui, quod solent imperiti medici, morbum sinistra curatione nihil aliud quam exacerbarunt. Haec partes erant Episcoporum, qui Christianam prudentiam, qui Evangelicam eruditionem, cum animi moderatione conjunxerunt. Usturis, sectionibus, & compedibus quid hactenus profectum sit videmus. Nos tametsi nec auctoritate, nec eruditione prudentiaque praediti sumus, quantam morbi fatalis magnitudo requirit, tamen ad publicam orbis Christiani calamitatem ingemiscimus, quaecumque pharmacum attulimus, quo si malum hoc funditus tolli non potest, certe mitigetur. Ex ornatissimo viro Johanne à Lasco cognovi plurimum priscae integritatis apud vestram gentem residere: ut Astraea, loquar enim poetarum more, fugiens è terris isthic ultima pressisse vestigia videri possit: nec mediocriter florere rectis institutis, sub integerrimo vigilantissimoque praesule Johanne à Lasco Archiepiscopo, qui praeceptorum praesulum exemplum in hanc corruptissimam aetatem refert. Id eo facilius credo, quod in ipso, qui haec narrat, eam morum sinceritatem modestiamque perspiciam, ut parem hactenus non temere in quocumque alio repererim. Quod si communis haec linguae pestilentia nondum vestram attigit Poloniam, visum est hoc scripto vestrae gratulari felicitati. Sin & istuc aliqua pars contagii serpsit, misimus antidotum. Id ut tui nominis auspiciis evulgaremus, vir illustris, fecit modo dictus Johannes à Lasco, qui mihi non desinit, admirabili quodam affectu, tuas dotes ac virtutes eximias praedicare, ut ipse quoque succensus admiratione laudum tuarum cogar primum te tibi, deinde toti Poloniae regno, talem negotiorum administratorem gratulari. Haec qui persuasit, juvenis quidem est, sed pro vetis moribus, sed senili judicio. Nec fallitur tam oculatus, nec fingit, qui haec tam constanter, tanto pectoris ardore de te praedicat. Quod si hunc homuncionem non gravaberis in tuorum numerum adscribere, gratulabor & mihi talem vel patronum vel amicum. Non me pudet hujus ambitionis: talium virorum amicitiam in praecipua felicitatis parte numerare soleo. Quanquam cum Principum virorum favores ambimus, non tam nobis ambimus, quam optimis studiis, quam pietati, quae nunc quorundam seditiosis tumultibus ubique periclitantur: collapsura, nisi tui similium auctoritate, studioque fulciantur. Ridiculus essem si nunc ambirem dignitates aut opes, propediem hinc emigraturus. Sarcinae sunt istae, quae gravant evolare meditantem, nec tamen comitantur exeuntem. Si quid lucubrationibus meis, si quid per bonos viros nostris hortatibus extimulatos, juvimus, vel honesta studia, vel pietatem Christianam, hoc viaticum lubens mecum extulero. Sed nimium diu te remoror à lingua, in qua vereor necubi tua prudentia desideret ordinem magis digestum. Argumentum erat infinitae varietatis, itaque dum singula cogor attingere, miscens interim sacra profanis, vix effugi rerum confusionem, praesertim cum non vacaret expolire quod erat congestum. Bene vale. Basileae, postridie Idus Augusti, Anno M. D. XXV.

DESIDERII ERASMI,
ROTTERODAMI,
LINGVA,
SIVE
DE LINGVÆ VSV ATQVE ABVSV
LIBER UTILISSIMVS.

DICTVRVS non de asini, quod ajunt, umbra, sed de his quæ præcipuum habent momentum ad humanæ vitæ vel felicitatem vel perniciem, precor ut omnes, quandoquidem ad omnes hæc oratio pertinet, his auribus atque animis auscultetis, quas in rebus gravissimis maximisque bene consulenti præbere soletis. Atque illud in primis suo quisque cum animo perpendat, si quis vestrum venenum deferat præsentaneum, quod vel ipso contactu subitam mortem afferret, idque sic deferat inclusum vasculo, ut non posset abjicere, nonne is, quamlibet aliis in rebus incurius, hic summa sollicitudine cave-ret, ne per imprudentiam aut incuriam exitium conscisceretur, vel ipsi qui teneret, vel aliis quibus bene vellet, veluti liberis aut uxori? Quanta cura seponeret eam pyxidem, quam religiose caveret, ne quid efflueret, aut ne quis spiritus letalis exhalaret, ne quis imprudens attingeret. Rursus si quis pharmacum circumferret, adversus omnia morborum genera præfens habens remedium, quo vel juvenus revocari posset, vel mors jamürgens propelli, an non is anxie sollicitus esset, ne qua pars rei tam pretiosæ periret, ex qua bene dispensata tam admirabilis utilitas esset reditura, non solum ad ipsum qui teneret, verum etiam ad omnes, quibus vellet communicare? Non arbitror quenquam tam socordem esse, ut hic sit futurus incogitans. Quis fit igitur, ut mortalibus nullius rei minor cura sit quam linguæ, cum in hac circumferamus utrumque, & letale venenum, & saluberrimum pharmacum? Nihil enim inter homines mala lingua nocentius, nihil eadem salubrius, si quis, ut oportet, utatur. Intellectum est id, atque etiam posteris proditum, à priscis illis sapientibus, qui cum Christi philosophiam ignorarent, tamen humana ratione plurima deprehenderunt, quæ non mediocrem adferunt utilitatem ad vitam honeste feliciterque transigendam. Olim enim cum nondum opera Platonis, Carneadis & Chrysippi didicisset esse loquax sapientia, sed brevibus dictis velut oraculis traderetur, aut factis etiam veluti symbolis aphonis significaretur, Amasis rex Ægypti misit Pittaco, qui celebratur inter septem Græciæ sapientes, hospiti pecudem immolatitiam, postulans ut inde sibi remitteret partem quam judicaret esse pessimam, ac rursus quam existimaret optimam, ratus futurum, ut duas partes dissimillimas remitteret. Is exsectam linguam misit regi, significans in homine nihil esse melius bona lingua, mala nihil nocentius. Nam in cæteris animantibus nec pessima pars est lingua, nec optima. Age jam illud quisque secum reputet, si quis haberet pyxidem, qualis fuisse fertur Pandoræ, in qua plus esset inclusum mali, quam illic erat, hoc est o-

mnia corporum exitia, nec pauciora, sed graviora animorum: tum in eadem essent totidem commoda quot incommoda, totumque discrimen in hoc esset, si quis non in tempore promeret, aut non ea moderatione qua oporteret; nonne is summa cura daret operam, ut disceret tam periculosi thesauri dispensationem, præsertim si tale periculum esset, ut lues ad neminem certius perveniret quam ad promum condum? Etenim mala lingua, non raro prodest iis quos studet lædere, sed fieri non potest, quin lædat auctorem, si non damno rerum corporalium, quod & ipsum fere solet, certe graviore jactura bonæ mentis. Ac pyxidem quidem ejusmodi si quis possideret, liceret vel in pelagus abjicere, sic ut nec læderet quenquam mortalium, nec juvaret. At linguæ thesaurum velimus nolimus, nobiscum circumferimus. Quo religiosior est adhibenda cura, ut sobria moderatione quam minimum mali nobis inde nascatur, sed quam plurima ad omnes dimanet utilitas. Nam hoc ita fere natura comparatum videmus, ut quibus ex rebus summa proficiscitur utilitas, ex iisdem nascatur extrema perniciēs. Quid corporibus cœlestibus salubrius, aut magis necessarium? At ex iisdem, si quando parum commode jungantur, quanta mortalium calamitas? Aere spiramus, verum is infectus quantam stragem infert animantibus? Flumina & maria, præter alimoniam & opes, quas affatim porrigunt, quantum habent commoditatum ad itinera vitæque commercia? Verum ex iisdem concitatis aut exundantibus, quantum damni, quantum periculi? Unde major usus quam ex igni? Sed rursus unde formidabilius discrimen? Terra parens & altrix rerum omnium, habet tamen suas concussiones, hiatus, ruinas, exhalationes pestiferas. Nec alia parit plus venenorum, quam quæ frugum ac medicarum herbarum fertilissima est, qualem ferunt esse Africam. Atticæ mella celebrantur præ cæteris, sed eadem gignit mel maxime toxicum. Itaque quod de viris Atticis dictum est, eos aut insigniter probos esse, aut insigniter malos, idem conveniet in mel Atticum. Adeo late patet illa sententia, *Ubi mel, ibi fel; Ubi uber, ibi tuber*. In remediis nihil olim judicatum est utilius elleboro, at idem secus quam oportet sumptum, certum affert exitium. Quid vipera nocentius? sed hinc habemus salu-tiferam theriacam. Jam olim apud omnes nationes male audit fortuna, quod volubili rota quoscunque lubitum est in summum evehat, alios ad ima præcipitet. At idem facit hominis lingua. Veteres unicuique mortalium duos addidere Genios, à quorum altero veniat felicitas, ab altero calamitas. An hoc verum sit nescio, certe verissimum est, in linguis singulorum utrumque genium inesse. Idem à prudentibus viris observatum est, quod Plato dixit, in felicissimis & heroicis, ut ita loquar, ingeniis, ut vel summo bono vel summo malo sint reip. Perspexit hoc in Themistocle puero præceptor illius, prædicens illum nihil medio-

cre,

cre, sed aut ingens aliquod bonum, aut insigne malum futurum patriæ. Eiusdem ingenii fuit Alcibiades, Cajus Cæsar, Alexander Magnus, alique complures. Cato Uticensis cum Cæsaris adventus magnum terrorem incussisset universo senatui, jamque omnium oculi in ipsum essent coniecti, si quid opis adferret, qui primus hoc mali prædixisset, censuit in eo temporum statu Põmpejo summam rerum esse committendam, cum hac clausula, ut videretur ne quid detrimenti caperet respub. quod judicaret fieri solitum, ut ab iisdem viris ingentia mala depellerentur, qui invexissent. Ac reges fere aut magno orbis malo mali sunt, aut magno orbis bono boni. Porro tametsi mala, quæ veniunt ab astris aut elementis, in totum à nobis arceri non possunt, illud tamen efficit humana cura, ut levius certe lædant. Atqui si ex nocentissimis bestiis invenimus remedia, si feras & immanes belluas studio cicuramus, si terram hirtam vepribus ac noxiis herbis obstitam cultu reddimus frugiferam, & usibus hominum obsequentem, si pullos equorum sic instituimus, ut quo suapte natura ferociores sunt, hoc domiti sint aptiores obsequiis nostris, si juvenum indolem erectam ac ferocem, & ad summam rerum perniciem evasuram institutione revocamus ad summam frugem, quid obstat quo minus idem faciamus in cicuranda lingua? Quoniam autem nemo potest recte uti re quapiam, nisi vim ac naturam illius cognitam habeat, ne quod plerisque mortalibus cæteris in rebus usu venit, ut ingenti suo malo dignoscant à noxiis salubria, vobis accidat in lingua: primum aperiā vobis quantas vitæ pestes afferat lingua, si male gubernetur: rursus quantas utilitates, si non laxetur nisi in eos usus, in quos nobis à Deo donata est: postremo tradam velut artem ac rationem huius membri moderandi. Hortarer hic potissimum mulieres, quæ vulgo male audiunt hoc nomine, nisi viderem ubique tot esse viros nocentissimæ linguæ, ut præ his mulieres sobriæ moderatæque videantur. Par est igitur, ut parem attentionem, in re tam necessaria cognitu, tamque ad omnes pertinente, requiram ab omnibus.

Primum igitur, quemadmodum ipsa natura ipso corporis habitu videtur in multis hominem admonuisse quid ipsum deceat, velut erecto in cælum corpore, docuit contemptis humilioribus ac perituris rebus, ad quas eadem reliquas animantes abiecit, altiora quædam nec ullis mutationibus obnoxia esse quærenda. Præterea quod hominem finxit nudo mollique corpore, monet nos non ad bella more ferarum, quas variis armis instruxit, sed ad concordiam mutuamque benevolentiam natos esse. Ad hæc quod rationem in cerebro, velut in arce corporis, sedem habere voluit, nimirum admonuit, omnes cupiditates rationis imperio moderandas esse. Sic linguam ita finxit, ut si quis diligenter animadvertat, perspicere queat, naturam illud admonere voluisse, nullum esse corporis membrum exitabilius; si quis abutatur, nullum salubrius, si adsit diligens cautæque moderatio. Etenim naturæ providentia cuique corporis parti suum dedit locum, sive pro dignitate, sive pro usus commoditate. Nam cum in cerebro, velut in arce, sedem dederit menti, cor in præcordiis, hoc est, supra diaphragma sub læva mamilla locum sortitum est, cui junctus tergo spinæ imminet pulmo, flabelli ritu spiritus hausti redditique vicissitudine cor præcipue refocillans, quod frigore modico recreatur. Cor autem totum musculosum, ac velut ex nervaceis filis contextum, duos habet sinus aut specus sive recessus, arcana spirituum ac sanguinis receptacula. Pulmo spongiæ in morem levis & cavernosus, unguis bubulæ forma in duas fibras dividitur, quo magis capax sit spiritus, motuque alterno reddat ac recipiat. Ventrículo sub ipsis præcordiis est, cui à dextris proximum est jecur, jecori annexum fel est. Ad lævam est lien. Inferiori ventriculo adhæret intestinum, quod *jejunum* appellant, propterea quod nihil eorum, quæ accipit, retinet, sed protinus in tenuius intestinum, sed finibus vehementer involutum, transmittit. Huic annexum est aliud intestinum transversum, quod *cæcum*

A appellant, hujus extrema pars est intestinum, quod *rectum* dicitur, per quod excernuntur crassiores ciborum reliquiæ. Nam à renibus per venulas albas, quas *ureteres* dicunt, urina distillat in vesicam. Jam ea pars corporis, qua coitus peragitur, infra ventrem sortita est velut extremum locum. Linguæ vero veluti cordis ac mentis interpreti, in medio locum dedit, nimirum ut & cerebro subjaceret, nec procul abesset à corde, superne in propinquo habens sensuum omnium organa, oculos, aures, ac nares: nam gustandi vis linguæ peculiaris est, tametsi quidam, in quibus Aristoteles, tactum esse volunt. Et prorsus extra controversiam est gustum absque contactu non fieri: cæterum an gustum à reliquo tactu peculiaris aliqua differentia separet, non admodum ad hunc locum pertinet. Certe tactus, qui per omneis corporis partes sparsus est, adeo non deest linguæ, ut vix usquam sit hæc sentendi vis subtilior. Ab ima vero sui parte religata est à præcordiis, domicilio cordis. Nec attinet hic in quæstionem vocare, utrum in cerebro, an in corde sit mentis humanæ sedes, cum tanta sit utriusque cognatio, ut altero vitiato, protinus & alterum deficiat. Proinde cum naturæ providentia linguæ sedem in altissima corporis parte tribuerit, nonne satis declaravit nobis huius membri dignitatem? Deinde quod in confinio cordis & cerebri sitam esse voluit humanæ mentis interpretem, an non evidenter docuit, eam non oportere discrepare à corde, sed obtemperantem esse rationi, cui subjecta est, nec prius in vocem debere prorumpere, quam adhibitis in consilium vicinis sensibus, præcipue auribus atque oculis, quibus inter corporis sensus principatus tribuitur? Sed multo magis consulendæ sunt interiores animæ vires, intellectus seu ratio, ac memoria, quibus & ipsis sedes & officina sunt in cerebro. Unde satis liquet quam præposterè faciunt hi, qui prius linguam laxant in verba, quam audierint, aut viderint, aut quam animo perpenderit, quale sit hoc de quo velint loqui, aut quales hi sint apud quos verba facienda sunt, cum oporteat huius membri ministerium omnium esse postremum.

Quoniam autem hoc membrum non in simplicem usum nobis addidit, sed organum esse voluit, primum sumendi potus ac cibi, deinde vocis proferendæ, tertio sermonis articulati, videre est operæ pretium, quam exiguam & informem corporis portionem, rudique carnis massæ similem ad tam varium ministerium finxit accommodam. Primum ipsam finxit carnosam, membranulis ac venulis interspersam admixta pinguedine, sed levem tamen, ac facile quovis volubilem, superne asperiores, præsertim in medio seu dorso, quo palatum maxime contingit, etiamsi hac quoque parte homini minus aspera est, quam animantium plerisque; inferne vero tota levis: quoque volubilior sit, adest illic perpetuus humor, ut ipsa uda ac lubrica in udis ac lubricis quodammodo natare videatur. Ad imam partem, qua latissima est, & in speciem vicinæ carnis desinit, duo cocunt itinera tenuissimo discrimine, quorum exterius Græci vocant *σπέρματιον πνεύματιον*, spiritum transmittit pulmoni, ac vicissim reddit: Alterum interius, quod à quibusdam *stomachus* dicitur, mollius est, ac cibum transmittit in ventriculum. Ipsi viarum confinio imminet caruncula, quæ Græcis hinc dicitur *epiglottis*: huius officium est claudere meatum vocis, quo cibus ac potus citra noxam transmittatur in ventriculum. Rursus alio se movens spiritui commeanti viam aperit. Jam additus est linguæ peculiaris quidam humor, qui nisi misceatur cibo, deinde accedat contactus linguæ ac palati, non fit gustus. Eam vim licet per omnem linguam sparsam, tamen in posteriore ejus parte tradunt esse acerrimam. Unde hanc Græci quidam dixere *γαστήρ*. Communi quidem tactu dijudicat, quid asperum, quid leve, quid calidum aut frigidum, tanta subtilitate, ut ne tenuissimus quidem pilus cibo admixtus illam fallat. Cæterum innumera sunt saporum discrimina, quæ peculiari contactu discernit. Quot sunt vini saporis? Hos omnes primo gustu agnoscit ac dijudicat. Quid igitur hic att-

attinet commemorare piscium, pecudum, avium, herbarum, frugum, & aromatum infinitas differentias? Servit accipiendo cibo linguæ mobilitas, quæ se, cum vult, dilatat, contrahit, demittit, erigit, supinat, ac repandam facit: in cæteris animantibus longior, sed angustior, quorum nonnullis vice manus est, ut bubus in carpendo gramine, canibus in bibendo; homini brevior est, sed latior, ob formandas voces: unde fit ut aves, quæ imitantur voces humanas, fere linguam habeant cæteris proportionem latiore. Quin & ipsa linguæ forma facit ad vocem promendam: unde pisces, quoniam linguam habent à terrestribus animantibus differentem, omnino muti sunt. Nostri lingua, qua contingit dentes primores, ac profertur, acutior est, ea pars *proglottis* Græcis dicitur. Ad formandos vero vocum sonos servit illi palatum quoque ac dentes, quibus sese variis modis affleat, nunc diductis, nunc contractis. Serviunt & labra, contracta, diducta, porrecta. Denique serviunt & fauces cum suis & arteriæ musculis, quorum ministerio vox exit grandior, acutior, obtusior, blandior, austerior. Porro cum singulis animantibus terrestribus natura peculiarem dederit vocem, solus homo unico linguæ plectro omnium voces imitatur: tanta similitudine, ut si tantum audias imitatore, credas vagire puerum, grunnire porcum, hinnire equum, uxorem cum marito rixari, coccycem certare cum lusciniâ. Expende nunc mihi literarum, syllabarum, ac vocum differentias, linguarum peculiare hiatus, stridores, ac sibilâ. Has tantas varietates unicum illud plectrum effingit ac reddit in diversarum gentium compluribus linguis. Nam ferunt Mithridatem regem xxii. linguas sic tenuisse, ut unicuique jus redderet sine interprete. Si hoc potuit homo barbarus & regni negotiis distentus, quid faceret Atticus nulli rei vacans nisi formandæ linguæ? Itaque non omnino temere sic hominem notavit ænigma vetus, *primum quadrupes, deinde bipes, mox tripes, per omnes terras volitat, & omnium animantium linguis loquitur*. Sunt autem musices harmoniæ quædam ac numeri modique, qui secreta quadam energia sedant, aut movent diversos hominum affectus. Ea res cum diversis organis peragatur ab artificibus, omnium vim ac potentiam unicum linguæ plectrum complectitur. Hæc ad bellum tuba est aut cornu, eadem receptui canit cum libet, ad hilaritatem tibia est, ad voluptatem cithara, eadem cum vult lugubre canit. Miramur piscem remoram, corpusculo pusillo navim ingentem plenâ velis citatam repente sistere, & non miramur linguam haud ita multo maiorem remora, tot hominum millia quocunque libitum est vocare, revocare, concitare, sopire, nec civitatem modo cum civitate, verum etiam Africam, Asiam, & Europam inter sese committere. Quid igitur hoc membro felicius, quid potentius? Sed rursus quid periculosius? Proinde natura talem addidit temperaturam, ut si quando res moram non patitur, sed præsentem orationem postulat, in promptu sit usus linguæ. Sic Croesi filius servavit patrem, & gladium in caput illius vibratum inhibuit. Cæterum quemadmodum natura voluit linguam humanæ vitæ moderatricem esse promptam officio, ita diligenter admonuit, ne præcipiti petulantique facilitate perniciem afferret pro utilitate, exitium pro officio, venenum pro remedio, eoque cum oculos binos, aures binas, nares binas addiderit, unicam duntaxat linguam dedit, cumque aures sic finxerit homini, ut velit nolit semper habeat patulas, quæ nec claudire possunt, nec averti, quod tamen videmus multis animantibus non esse negatum, nimirum ipsa re clamitans quod docet Jacobus in Epistola: *Sit autem omnis homo velox ad audiendum, tardus ad loquendum*. Tum oculos cum non nisi tenui pellicula texerit ad somnum duntaxat, linguam velut in specum abdidit, eamque tot vinculis alligatam, superne sub extremis palati partibus, deinde ad utrumque latus faucium extremarum, tum retinaculis ad pectus tendentibus; in-

A ferne vero in mandibula inferiore usque ad vallum dentium, quæ pars Græcis *hypoglossis* dicitur, sic adstrictam, ut nonnullis incisione sit opus, quo loquantur explanate: atque adeo Varro putat linguam à ligando dictam esse. Ad hæc opposuit geminum vallum ac repagula dentium triginta duorum, (nam & Homerus significanter *ἔγκος ὀδόντων* appellat) quo vel morfu vulneraque coerceri queat, si minus obtemperet rationi. Nam & in prima statione collocavit dentes ad vulnerandum aptiores, quos ob id Græci *πρωῖς* appellant. Neque raro usu venit incautius inter edendum volventibus linguam, ut dolore admoneantur non temere proferendum hoc membrum. Mox & valvas objicit laborum, videlicet docens in lingua pretiosum esse thesaurum, quam sic recondiderit, sed cuius intempestivus atque immoderatus usus summum habeat periculum, quam tot retinaculis cohibitam, non simplici munimento præsepsit, adversus effrenem petulantiam non promendi verba, sed fundendi temere quicquid in buccam venerit. Quo vitio vix aliud fuit apud ethnicos etiam homines detestabilius, quod graviter M. Cato summi probri loco objicit M. Cælio, non vitium appellans, sed morbum, qui si quem teneat, non aliter illum vexet infatiabili libidine garriendi, quam veteranus bibendi atque dormiendi. Hujus autem morbi tam impotentem ait esse vim, ut qui eo laborat, non solum ad quamvis occasionem indulgeat vitio suo, verum etiam si desit qui audiat, ipse ultro conducatur convocetque quorum aures oneret inani loquacitate, non aliter quam solent circumforanei pharmacopolæ, qui posita mensa populum ad se pelliciunt ingentibus promissis. Atque hos magna linguæ volubilitate multa miraque jactantes, audiunt quidem aliqui, nemo tamen illis auscultat, quod fide careat illorum oratio. Itaque verba quicquid illorum audiuntur ab his, quibus nihil est quod agant domi: nemo tamen est omnium qui se illis, quamlibet prodigiosa remedia pollicentibus, ausit committere si ægroter. Eidem Cælio M. Cato exprobrat parem facilitatem vel loquendi, vel tacendi: *Frustro*, inquit, *panis conducitur potest, veluti taceat, vel uti loquatur*, significans homini nihil esse turpius quam habere linguam vilem, pauloque venalem, vel ad dicendum quidlibet, vel ad silendum cum res postulat orationem, quod genus homines Græci non ineleganti vocabulo *γλωσσολάστεις* appellant. Verum de Catone fortasse nemo magnopere mirabitur, si viro mere Romano, nec ullis Græcanicarum artium deliciis effeminato, displicuit inepta garrulitas, cum M. Tullius, qui totam ætatem consumpsit in eloquentiæ studio, cujusque celebratur illud, *Concedat laurea lingua*, malit indifertam prudentiam, quam stultam loquacitatem, neque quicquam arbitretur furiosius, quam verborum vel optimorum atque ornatissimorum inanem sonitum, nulla subiecta sententia. Etenim qui sic loquuntur, nescire videntur se loqui, sed quemadmodum de furentibus vatibus dictum est, dant sine mente sonum, cum nec cogitent quid loquantur, nec intelligant suas ipsorum voces, quæ non proferuntur, sed excidunt: eoque sæpenumero fit, ut quemadmodum non præcogitant quid dicturi sint, ita nec meminerint quid dixerint, adeo ut nonnunquam quæ temere dixerunt, pari impudentia se dixisse pernegent. Homerus autem cum Therfiten proponeret omnium deterrimum turpissimumque, qui ad obsidionem Troiæ venerant, nihil in eo describit accuratius, quam immodicam, citraque delectum, inconditam, clamorâ pariter ac rabiosâ loquacitatem. Sic enim habet carmen:

Θερσίτης δ' ἐπὶ μὲν ἄμετρος ἐπὶ ἐκλώα,
ὅς ῥ' ἔπαυ' ὅρσιν ἦσαν ἀνθρώπων τε πῶλ' αὖτε ἡδὴ
Μάψ.

Modus in re quavis optimus etiam proverbio dicitur, qui tamen nusquam indecentius aut periculosius abest, quam in dicendo, unde Therfiten *ἀμετρος* vocat, nec eum dicit loqui, sed tumultuari, *ἐκλώα*. Multa noverat dicere potius quam apta,

* *Iliad*, C. 5. 212.

eaque nullo delectu; nulloque ordine profunde-
bat, unde & ἀλυσμα vocat poeta. Quoniam autem huius-
modi linguæ volubilitas intempestiva fructu caret, sed
officit magis, addit μάψ. Fere fit autem ut qui stul-
tissime loquaces sunt, improbissime vociferentur, nec
hoc vitium tacuit poeta, ὄξια, inquit, κεκληγώς. Ac
mox:

Αὐτὰρ ὁ μακρὰ βοῶν Ἀγαμέμνονα νέεσθαι μύθῳ.

Quod vitium falsissime taxasse ferunt Ciceronem, qui
dixerit oratores argumentis impares sic ad clamorem
ut claudos in equum conscendere. Jam poeta Ther-
sitæ dictionem, contentionem & irritationem appel-
lat, non orationem, & ideo non tacet Therfiten præ
cæteris infensum fuisse Achilli & Ulyssi, quorum
uterque fingitur, & ad dicendum instructus, & ad
rem gerendam strenuus. De Ulyssæ non est opus ut
doceam. De Achille, quoniam rerum gestarum glo-
ria, eloquentiæ suæ laudem obscuravit, proferam
Homeri testimonium, siquidem *Iliad. i.* de Phœni-
ce, qui Achillis adolescentiam instituerat, sic loqui-
tur:

— διδασκόμεθα τὰδε πάντα,
Μύθων τε ῥητῆρ ἐμῶν, πενητῆρ τε ἔργων.

Jam eloquentiam Nestoris, Ulyssis & Menelai, quan-
quam diversis virtutibus placuerunt, tamen dissimi-
lem facit Therfitæ loquacitati, Nestori tribuens ora-
tionem melle dulcius fluentem ex ore senili, Ulyssæ
tribuit grandem ac vehementem, sed hunc diu cogi-
tabundum facit, antequam incipiat dicere, & addit
ingentem vocem e pectore depromi. Menelao tribuit
argutam breviloquentiam, ac dictionem nusquam ab-
errantem à re; contra Therfitæ affingit orationem
amarulentam, deinde nullo rerum ac verborum de-
lectu, sed temere profusam, ut lingua cogitationem
præveniret, postremo rabiose clamorantem, & inani
verborum strepitu radentem aures. Proinde cum al-
liis oratio suavis, cordata, gravisque, copiosa ubi res
postulat, brevis & arguta cum opus est, apta rebus,
tempori ac personis, summam laudem parere solet:
Therfitæ dum sceptro percussus fundit lachrymas,
risui est exercitui, suo malo discens tacere, qui lo-
qui non didicerat, ne non verum esset quod scripsit
Euripides, Ἀχαιῶν σμαρτῶν ἀνόμῳ τε ἀφροσύνῃς τὸ πῆ-
λος δυστυχία. Non potuit significantius exprimere lin-
guam temere vagam ac liberam, incogitantem efflu-
entem quidlibet, nullo certo consilio perpendentem,
quid deceat, quid expediat, quid non, quam quod
sic garrientis os dixit effrene, quodque incogitantiam
ejus dixit exlegem. Quemadmodum autem equus nul-
lo freno coercitus, sæpenumero tum sessorem tum
seipsum in præcipitium aliquod, aut in paludem de-
fert, perdens simul & periens: ita lingua nisi rectæ
rationis moderatione coerceatur, exitium adfert, non
solum his qui auscultant creduntque dicenti, verum
multo sæpius ei qui sic temere deblaterat. Qua-
lem fructum affert ager natura quidem bonus, sed
neglectus, talem affert lingua suæ permixta libidini.
Nam ego τέλῳ in hoc Euripidis versiculo, non si-
nem, ut hæcenus literatis visum est, sed *vestigal* arbi-
tror significare. Unicuique membro corporis suus usus
est designatus, qui si rectus sit, nonnullam adfert
commoditatem: sin minus, incommodo quidem ali-
quo mulctatur qui abusus est, veluti qui perperam
cernit fortassis impingit, & aut tibiæ livorem, aut
fronti tuber conciliat. Verum ut linguæ moderatio
summam affert & gloriam & utilitatem, ita si quis
abutatur, pro fructu recipit exitium. Fortasse leve
damnum est pecuniæ dispendium, verum ut in pri-
mis pretiosa possessio est honesta fama, ita gravissimum
est damnum huius jactura. Sed hoc quoque gravius
damnum amissio vitæ, vel ob id quod semel amissa
nullis artibus queat reparari, cum pecuniæ jactura fa-
cile sarcitur, famæ, licet ægre, tamen aliquo modo
corrigi potest. Sed omnium gravissimum est animæ
jacturam facere, hoc est, æternam perdere felicitatem,
ac sempiternam mortem lucrifacere. Hæc omnia
mala, cum potissimum nobis proficiscantur ab in-

temperantia linguæ; nonne videtur hostis suæ salu-
tis, qui tam frugiferi, sed ejusdem tam perniciosi
membri curam negligit? Quoniam autem famæ ja-
ctura levior habetur quam pecuniæ, præpostero qui-
dem judicio, sed plurimum: hac de re prius di-
cam.

Sunt vitia quæ conciliant odium aut invidiam, vel-
uti arrogantia & violentia, sunt quæ contemptum,
veluti luxus & libido, ignavia & stultitia, nullum ta-
men omnium reddit hominem vel viliozem, vel ma-
gis adspersabilem, ac magis etiam invisum, quam fu-
tilis & importuna loquacitas. Id arguunt tot probrosa
veterum cognomina, tot dictoria, proverbia, fabu-
læ, quibus taxarunt homines huic obnoxios morbo, ut
cum loqui non didicerint, tamen tacere non possint.
Eupolis enim illos non loqui, sed garrere dixit, de-
pingens hujus generis quempiam, λαλῶν, inquit,
ἀεὶς ἀδυνατώτατος λέγειν. Sic poeta distinxit λαλῶν &
λέγειν, quemadmodum Sallustius loquentiam ab elo-
quentia: *Satis*, inquit, *loquentia*, *sapientia parum*. Nam
ut eloquentiam nunquam abest à sapientia, ita loqua-
citis vitium semper cum stultitia conjunctum est.
Celebris est & Epicharmi versiculus, quo notavit ho-
minem impendio garrulum, qui cum non valeret di-
cendo, tamen ob linguæ vitium tacere non posset: οὐ
λέγειν, inquit, δένος, ἀλλὰ σιγῇν ἀδύνατον. Aristopha-
nes poeta multis insignibus vocabulis, ac velut in hoc
ipsum confectis, depinxit hominem improbæ loquaci-
tatis: ἀφροσύνην, inquit, ἀχρηστίαν, αὐθαδέσμον, ἔχοντα ἀχά-
λινον, ἀκρατές, ἀπύλωτον σῶμα, φιλαλήτην, κομποφακελο-
ρήμονα. Sunt quos etiam ratio non cohibet à stulta
garrulitate, tamen coeret pudor, & idcirco posuit
agrestem improbitatem, ἀχρηστίαν appellans. Deinde
quoniam isti solent magnis clamoribus asleverare o-
mnia, neque cuiquam concedere, ut semper inscitæ
comes est confidentia, αὐθαδέσμον vocavit. Porro ef-
frenem linguæ petulantiam, & quandam, ut ita di-
xerim, garriendi temulentiam, denique futilitatem
nihil quamvis arcanum continentis, tribus aptissimis
verbis denotavit, ἀχάλινον, ἀκρατές, ἀπύλωτον σῶμα,
quorum primum sumptum est ab equis freno carenti-
bus, alterum à vino indiluto, tertium ab ædibus,
quæ carent foribus, quod malum Græci simili verbo
dicunt, ἀθυρωλωτήριον, καὶ ἀθυρωσμίαν. Orationem exu-
berantem ac superfluis redundantem, Græci dicunt
φιλολογίαν, quod vitium in eruditorum etiam scriptis
& deprehenditur & excusatur. Jam φιλαλήτην signifi-
cantly dixit Aristophanes hominem, qui præter mo-
dum esset garrulus, ut intelligas eum duplici no-
mine intolerabilem, partim quod meras nugas effuti-
ret, quod ipsum puerile ac muliebre est, vel infani
potius, partim quod hoc ipsum faceret immodice.
Tertia vox eleganter ex tribus dictionibus est com-
posita, ex κόμπος, quod sonat *fastum* & *arrogantiam*,
& φάκελος, quod declarat *fasciculum* sive *congeriem*, &
ρέω, quod *fluo* significat, unde & ῥῆμα & ῥῆσις, ut
intelligas sermonem citra delectum temere profluentem
non sine arrogantia. Quin & aliis probrosis ap-
pellationibus Græci genus hoc hominum denotant.
Etenim cum dicendi gnaros appellant ῥήτορας ac λο-
γίς, istos moleste loquaces vocant λαλῆς, φλυαρός,
ἀδολέγης, nec minus ignominiosis vocibus designant
hos Latini, linguaces, locutulejos, garrulos, ver-
bosos, vaniloquos, nugones, blaterones, ac rabu-
las appellantes, nec loqui dicuntur, sed nugari, gar-
rire, blaterare, loquitari, rudere, gannire, obstre-
pere, obtundere, obturbare, coaxare, rugire, la-
trare, mugire, grunnire, cornicari, crepitare, tin-
nere. Quin & sophistarum loquacitas, tametsi non in-
docta, magno odio fuit apud veteres. Iam vero quod
proverbiis exagitatus est olim hic hominum morbus,
sumptis undique metaphoris ab omni rerum & animan-
tium genere, quæ strepitu suo molestiam afferunt au-
ribus. Hinc illa: *Turture*, ajunt, *loquacior est*; *Pica*,
graculo, *sturnove loquacior*; *Magis obstreperus anser*, *Ci-*
cada vocalior, *Cante aut liore loquacior*, *Magis garru-*
lus quam Citeria. Quin & ipsum hominem garrulum

&c

& obstreperum vocamus *Archita crepitaculum*: qui finem loquendi facere nescit, *Dodonaum as*, *Arrhabium tibicinem*, *Spermologon*, *Dauliam cornicem*, *Tellenisiam echo*, *balneatorem*. Quin & nihil non effutientem, si quid arcani creditum sit, *dolium pertusum* appellant. Morbum autem ipsum significanter *δοῖον μέθυ* dixere Græci, quod quemadmodum vulgus hominum vino calefactum solet effutire silenda, ita quidam loquendi libidine veluti temulenti redduntur, quoque diutius garriunt, hoc effutiant ineptiora. Battologiæ convitium habent etiam Euangelicæ literæ, licet à fabula natum, nimirum à Batto pastore, cui Mercurius, qui boves abegerat, vaccam dedit ne furtum proderet: ille promisit se summa fide taciturnum, mox reversus mutata specie simul cum voce, pollicitus est taurum cum vacca si furtum proderet, ac protinus ille: *Sub illis montibus*, inquit, *erant, & erant sub montibus illis*. Risisse traditur Mercurius, ac Battologiæ imitatus, & *me mihi perfide prodis, me mihi prodis*, ait, simulque infidæ linguæ hominem vertit in lapidem, qui Latinis *index* dicitur, quo aurifices explorant aurum, atque ut hic festiviter adjecit poeta:

Inque nihil merito vetus est infamia saxo.

Ad hæc quemadmodum balneatores ob morbum garrulitatis jam olim male audiunt, ita male audiunt & tonfores, quod ad utrosque convenient homines otiosi & loquaces, quorum contagio redduntur ipsi quoque tales. Afficta est & huic rei fabula. De Midæ auribus frequenter audistis, eas cum rex purpureis tiaris tegeret, tonforem tamen famulum fallere non potuit. Is cum arcanum nec auderet proferre ob metum domini, nec tacere posset ob naturæ vitium, secessit in agrum desertum, & in effosam terram deposuit voces, quas continere non poterat: *Auriculas asini Mida rex habet*: mox regeſta terra fossam operuit, ne qua possent venire in publicum, ipse abiit exoneratus. In eo loco post enatum est arundinetum: itaque arundines vocem ex ima terra haustam sparserunt in vulgus, sic ut nihil jam esset notius quam illud, *Auriculas asini Mida rex habet*. Nihil vetat ridere fabulam, modo quod subest vere serium figamus animo. Quot hodie videmus huic tonsori similes, quibus si quid arcani credideris, sic parturiunt quasi rumpendi, nisi rursus in aliquem effutiant quod acceperunt? Quærunť aliquem sui similem, & multis obtestationibus stipulati perpetuum silentium, deponunt onus: ille rursus quærit alterum, & hic rursus alium, ita fit denique, ut intra paucos dies populus sciat, quod uni creditum erat. Interdum & vulgus verum videt, est ubi peccet. Attamen insignis & evidens morbus sit oportet, & à quo naturæ sensus vehementer abhorrent, quem imperita multitudo tot scommatis, tot proverbiiis, tot convitiis ac fabulis proſcindendum existimavit, quot nec furtum, nec adulterium, nec incestum lapidavit. Si leve pondus habet unius cuiuspiam è populo calculus, certe tot nationum ac seculorum consensus non potest videri levis momenti. Denique non hæc populi suffragia sunt, sed oraculum potius naturæ. Jam vero perlongum futurum sit, si referre pergam, quot diſterius, quot apophthegmatis viri graves ac sapientes hunc intemperantis linguæ morbum taxaverint.

Inter omnia dicendi genera laudatissimum est quod *Atticum* appellant, quod id longissime recedat ab inani tumultu verborum. Lacedæmonii vero, quorum aliis in rebus præ cæteris Græciæ nationibus laudatur integritas, cum primis invisam habebant inanem garrulitatem, factis strenui, verbis parcissimi, adeo ut nullum linguæ artificium reciperent; quod artificio vicina sit fraudulentia, sic existimantes, oportere sermonem bonorum virorum è pectore proficiſci, non ab arte. Quanquam & apud Romanos sero contigit honos Rhetoribus, diuque controversum fuit, utrum orandi facultas ab arte proficiſcatur, an à prudentia, & Rhetorum præcepta, quæ post à Græcis

A tradita sunt, plus ne conducant ad bene dicendum, an officiant. Certe Ciceronis ætate non defuerunt, quibus displicebat ea forma, qua perfecti oratoris velut exemplar quoddam proposuerat. Sane Bruto viro singulari prædito integritate probata non est. Atque adeo in ipsa Athenarum urbe, omnium curiosarum artium vel parente vel nutrice, mire invisum erat nomen sophistarum, qui tum temporis Rhetoricen profitebantur, sed magis ad ostentationem quam ad res serias obeundas. Non hæc eo tendunt ut damnamus artem, quam non gravatus est & Aristoteles, philosophus tantus ac tam serius, accurate tradere; sed ut intelligamus, quam sit omnium sensui moleſta futilis loquacitas, cum ars omnium fere pulcherrima, ob hujus affinitatem apud plerosque male audierit.

B Sed ad Lacedæmonios redeo, quibus adeo fuit invisa loquacitas, ut Ctesiphontem, virum alioqui facundum ac disertum, qui se prædicarat de re quavis vel totum diem posse dicere, apud se vivere passi non sint, quod boni oratoris esse dicerent, habere sermonem rebus parem, ut nec brevior sit in dicendo quam res postulat, nec prolixior. Siquidem utrunque theatricum est, quod profitebantur quidam loquaces verius quam eloquentes, & res amplissimas in arctum contrahere, & res minutissimas in immensum verbis attollere. C Quinetiam juxta Rhetorum sententiam inter oratoris vitia vix aliud nocentius, quam superflua verborum congeries. Quid enim agas apud judicem, vel audiendo defatigatum, vel ob turbam verborum non tenentem quæ dixeris? Proinde merito laudatur illud Cleomenis, apud quem cum Samiorum orator, oratione verbosiore conatus esset persuadere, ut adversus Polycratem bellum susciperet, hunc in modum respondit: *Quæ principio dixisti, non memini, eoque nec media intellexi: cæterum postrema mihi non placent*. Nec huic dissimile est, quod ferunt de Cleomene quodam altero Cleombroti filio, apud quem cum quidam haberet orationem æquo prolixior, ille offensus dicentem interpellans, *Quorsum*, inquit, *mihi de rebus pusillis magna texis proœmia*? Decet enim ut oratio congruat rebus, de quibus verba facis. Nec infestiviter hujusmodi morbum taxavit Aristoteles, apud quem cum quidam diu multumque locutus subjecisset, velut excusans suam loquacitatem apud philosophum: *Nugatus sum*, inquit, *apud te, philosophe*. Non per Jovem, respondit, *apud me quidem: nam ego ad nihil omnium quæ dixisti adverti animum*. Nihil à philosopho dici potuit gravius, nihil in locutulejum acerbius. Festivum & illud Archelai regis, à quo cum tonsor impendio loquax, circumponens linthea, subinde rogaret, *quomodo vellet radi*; *Silendo*, inquit. Neque vero Lacedæmonii tantum placuit breviloquentia, quamquam ab his Laconismus nomen invenit, sed & Phocion vir apud Athenienses incorruptissimus, cum ambularet in foro cogitabundo similis, & ex amicis quidam illi dixisset, *Videris cogitabundus*, ô Phocion. *Istuc vero recte conjectas*, inquit; *nam apud me perpendo, num quid ex his quæ dicturus sum apud Athenienses refecare possim, aut prætermittere*. Mire taxavit obiter aliorum studium, qui magna sollicitudine meditantur, ut quam copiosissima sit oratio. Qui mihi videntur non minus inepte facere, quam qui solliciti sunt non ut lautum, sed ut longum sit convivium. Eam curam vir prudens juxta ac probus ad sermonis compendium transtulit. Idem Leosthenis orationem, qua conabatur multis magnificisque promissis populum Atheniensem ad bellum concitare, dixit, *similem esse cupressis, quæ cum pulchra sint ac procera, fructum tamen nullum adferunt*. Herculem in primis colebant Lacedæmonii, nimirum potius exemplum bene gerendæ rei, quam bene dicendi. Itaque cum rhetor quispiam encomium Herculis, quod ingenti studio composuerat, recitare vellet apud Antalcidam Lacedæmoniorum ducem, tanquam initurus amplissimam gratiam, ille non passus est: *Quis*, inquit, *illum vituperat*? Adeo judicabat omnem orationem esse repudiandam, quæ

quæ non fieret de rebus necessariis. Siquidem apud eos, qui de præclaris viris male sentiunt, nonnunquam opus est oratione. Cæterum in eo laudando, quem nemo vituperat, sermonem absumere, perinde est, ac si quis patrocinetur alicui, quem nemo peragit reum. Quam vir hic non tulisset rabulam linguæ petulantia debacchantem in mores proborum, qui Dei sui laudationem ideo non tulit, quia non putabat necessariam? Huc pertinent & illa, quæ de Agide Archidami filio prodita sunt. Hic Abderitarum legatum, post vix finitam loquacissimam orationem, rogantem, *quid suis civibus esset renunciaturus*, ita taxavit: *Renuntia*, inquit, *illis te mihi tantum temporis patienter auditum fuisse, quantum tu dicendo consumpsisti*. Simili dicto percussit oratorem Perinthiorum, qui cum usus oratione prolixiore, rogasset, *quid responsi relaturus esset ad suos Perinthios*; *Quid aliud*, inquit, *quam te vix fecisse finem dicendi, me vero tacendi*. Nonne legationis huius fructum omnem interceptit linguæ loquacioris intemperantia? Huius generis fere sunt orationes illæ solennes, quibus hodie principes torquentur verius quam honorantur, dum suas laudes nonnunquam & falsas vel cum rubore, vel cum tædio coguntur audire, ne pereat oratori suus labor fortasse trimestris elaborandæ orationi impensus. Agefilaus cuidam prædicanti sophistam quempiam, tanquam admirandum artificem, quod res minutas verbis amplificaret: *Ego*, inquit, *ne sutorem quidem bonum duxerim, qui magnum calceum inducat exiguo pedi*. Usque adeo cordatis ac prudenter viris grave tormentum est inanis linguæ volubilitas. Et in hoc vitium fere incidunt, qui dialecticorum ac rhetorum præceptis, declamatoriisque palæstris, linguam potius armant verbis, quam pectus honestis rationibus. Unde non injuria celebratur à sapientibus illud Agasicles dictum, apud quem cum quidam diceret se mirari, quod Philophane sophista non uteretur dicendi magistro: *Decet*, inquit, *me esse illorum discipulum, quorum sum & filius*. Quid didicerat vir cordatissimus à suis maioribus? non epichæremata, aut enthymemata, aut schemata, aut amplificandi rationes, sed exempla fortiter integreque gerendi principatum. Quam credimus huic animo displicuisse stultam ac muliebrem loquacitatem, qui dicendi rationem suapte natura frugiferam gravatus est ab artifice celebri discere? Quid si hic incidisset in talem rabulam, qualem nobis depingit Flaccus in *Sermonibus*, sic hærentem, ut excuti non posset, sic obstrepentem, & quibuslibet de rebus immodice garrientem, ut ferri non posset? *Cum sudor*, inquit, *ad imos manaret talos, dum quidlibet ille garriret, vicos, urbem laudaret*. Denique fatalem diem sibi judicabat instare, qui in hominem tam garrulum incidisset, & Apollinis ope se servatum existimabat, quod tandem adversarius forte obviis ad tribunalia distraxisset jugulatore.

Itaque cum sermo nobis potissimum in hoc datus sit à Deo, ut homini cum homine convictus sit jucundior: garrulitas facit, ut quod suapte natura suavissimum est, si quis sicut oportet utatur, id summam afferat vitæ molestiam. Videmus autem naturam in hoc maxime fuisse sollicitam, ut omnia conciliaret, quamlibet in speciem pugnantia. Huic conciliationi, velut escam, adhibuit voluptatem: per hanc commendavit gignendæ proles amorem: per hanc fovendi educandique studium: per hanc effecit, ut senex seni, puer puero, puer seni, senex puero sit amicus. Quin & leonum luporumque catulos fovemus, quamdiu nobis voluptati sunt. Hoc naturæ lenocinium in re omnium optima, perdit garrandi morbus. Itidem & vinum, quod natura peculiariter indulget ad discutiendam tristitiam, & exhilarandos mortalium animos, vitio nostro versum est in fontem rixarum ac cædium, nec aliunde plus oritur molestiarum, quam ex eo, quod in molestiarum remedium datum est. Quis autem non horret hominem phreneticum? Nihil jucundius arbitror adesse temulento. Nihil enim furioso similis quam ira commotus, & ebrius. Et utraque res adeo cognata est insanix, ut non raro fu-

ror perpetuus excipiat iram pariter atque temulentiam. Quanquam & alias philosophi nihil interesse putant inter iram & insaniam, nisi quod ira furor brevis est. Nam bile defervescente, redit animi sanitas: & vino concocto, redit sobrietas. Nihil autem similis ebrietati quam garrulitas, adeo ut vulgus de huiusmodi soleat dicere, *Iste sibi conciliat ebrietatem loquendo*. Atque hoc videlicet turpius est nugacitas quam ebrietas, quod ultro nostroque vitio sit accersita, cum ad bibendum sæpenumero cogantur homines, cum sæpius obrepat imprudentibus temulentia, velut inexpertis: nonnunquam & vinum imponat, violentius quam suspicabatur is qui bibit. Ita adolescens ille Terentianus, queritur sibi data verba: *Vicit*, inquit, *vinum quod bibi*. *At dum accumbam, quam mihi videbar pulchre sobrius*. Ideoque quæ effutiuntur inter pocula, solent Bacchi violentiæ condonari, & vino inscribi. Quemadmodum Pyrrhus, Epirotarum rex, petulantiae gratiam fecit militibus, quorum unus respondit, *Etiā occidissimus te, o rex, nisi lagena nos defecisset*. Nec in omnibus tamen ebrietas gignit linguæ petulantiam, sunt quos mutos efficiat, & somni magis appetentes quam garrandi, ut jam non sit perpetuo verum, quod proverbio dicitur, *In ebrii lingua natæ, quod latebat in corde sobrii*. At quisquis suo vitio linguæ temulentiam accersit, quid habet quod prætexat, aut quo titulo culpam deprecabitur? Et tamen vinolentius garrit homo inutilis, sobrius, quam quisquam ebrius, qui suapte natura non sit obnoxius huic malo. Jam habet ebrietas, quæ vino conciliatur, commoda quædam, ob quæ laudari quoque meruit à Platone. Discutit pudorem stupidum, serenat ingenii tristitiam, excitat animi torporem, rumpit inutile silentium, aperit quædam vitia, quæ profuerat in hoc prodi, ut per hilaritatem citra gravem offensam solvantur. Denique quemadmodum inter Lapithas & horum similes nonnunquam bellum nascitur ex poculis, ita inter multos ex compositiunculis nata est firma benevolentia, ex inepta loquacitate quid potest decerpi commodi? Imo si philosophis credimus, vinolentia non est temulentia, nisi adsit linguæ petulantia. Pronuntiant enim definiendo, nihil aliud esse temulentiam, quam nugacitatem ex immodico vini potu. Proinde non omnino reprehendunt vinolentiam, si adsit silentium, verum accedens stulta loquacitas ex vinolentia facit temulentiam. Quin & vulgo qui vino facti sunt hilariores bene poti dicuntur, ebrii non dicuntur, nisi lingua deliret. Atque hæc nugacitas, hoc quoque nomine levior est, quod simul cum vino defervescit, nec unquam molesta est nisi inter pocula, cum nihil agitur seriæ rei. Garrulus autem nullo non tempore, nullo non loco molestus est sua temulentia, nusquam non obstrepat, in coronis, in conciliis, in tribunalibus, in viis, in ædibus, in navibus, in vehiculis, in conviviis, in rebus afflictis dolorem conduplicans, in rebus lætis ceu nubes ac tempestas quædam exorta contristat omnia. In vegetatione plus affert vertiginis quam ipsa jactatio, in navigatione suo tædio superat ipsam nauscam. In itinere pedestri facundus comes pro vehiculo est, at garrulus pro sarcina est etiam in vehiculo. In compositionibus, in quibus laudantur loquendi tacendique vices, molestiam affert pro voluptate, dum per illum nec citharam audire, nec fabulam spectare licet, nec aliorum accipere sermones vicissim ac reddere. In theatro enecat juxta assidentem, in foro male perdit bonas causas, vel quia tædio judicem occidit, absque delectu modoque verba profundens, vel quia tales fide carent, etiam cum vera loquuntur. In seriis consultationibus diem eximit. Irrumpit in aedes molestus saluator, occurrit in triviis, deducit, affectatur, inhæret pice tenacius, semper interim aliquid auribus obganniens. In morbo totos dies ac noctes affidet ægrotis, ipsa ægritudine molestior, nonnunquam & mortem accelerat alioqui victuris. Quietis turbat otium, occupatis impedimento est,

quo minus quod agunt, peragant. Quin in mediis bellis ac periculis, ubi res praesentaneam opem poscit, nihil aliud quam garrit otiosas fabulas. Nonnunquam & dormientibus narrat fabulam impatientia silentii. Moderate monentem ferunt homines, garrulus etiam cum laudat molestior est vituperante. Quin observatum est eos, quos hic habet morbus, cum toto die molesti fuerint vigilantibus, etiam in somnis multa garrere, nonnunquam effutientes quae praestiterat reticuisse. Itaque cum ex gentium consensu cubiculo debeatur silentium, utpote loco quieti dedicato, garrulus etiam eodem in lecto accubantem fabulis enecat, dulcem somnum oculis obrepentem avertens, occupantem interrumpens, ac ne noctem quidem, quae rebus omnibus quietem adducere solet, patitur esse tranquillam, cum juxta Maronis descriptionem, *Aeneid.* 1v.

— placidum jam carpunt fessa soporem
Corpora per terras, sylvaeque & sava quierunt
Aequora, cum medio voluntur sidera lapsu,
Cum tacet omnis ager, pecudes, pistorumque volucres,
Quaque lacus late liquidos, quaque aspera dumis
Rura tenent, somno posita sub nocte silenti
Demulcent curas, & corda oblita laborum.

Nec lusciniæ, nec graculus, nec ullum omnino genus avium tam loquax & obstreperum est, quin noctu consilescat. Cicada, quamlibet garrula, non auditur nisi per solem discussis auroræ nebulis, sub vespere obmutescit. Ranæ serius garriunt, sed his quoque nox imponit silentium. Garrulus ne eam quidem noctis partem finit esse tacitam, quæ à profundo omnium silentio *conticinium* dicitur, nec putat ad garriendum intempestivam, quæ ideo dicitur *intempesta*, quod nullis negotiis gerendis, sed soli quieti sit accommoda. Nullus locus, nullum tempus quietem impetrat ab intemperanti lingua. Nec semper impune est garrulo, dum nec sub novacula silens vulnus accipit, & inter edendum assidue nugans, cibo in arteriam asperam illapso strangulatur. Ridetur Matho quidam apud Martialem, qui dum in febris declamat, pro deserto habebatur infans. Ridetur & Phryx quidam, qui maluit nihil videre, quam parcius bibere. At garriendi libido nonnunquam & animam eripit, dum qui decumbit ex vulnere, aut apostemate iussus à medico quietem ac silentium dies aliquot agere, non temperat à fabulis, sibi pro salute, quam pollicebatur curator, exitium accersit. Dodonæi lebetes non tinnunt nisi impulsu, & licet simul moti tinnitum in longum proferant, tamen aliquando desinunt. Porticus illa loquacissima, quam hinc, ut dixi, vocant *heptaphonon*, post septies redditam vocem obticefcit: garrulus ultro tinnitum suum incipit, & si tribus verbis detur ansa loquendi, nullum omnino garriendi neque modum facit, neque finem. Arrhapius ille tibicen, pluris erat conducendus ut desineret, quam conductus fuerat ad canendum. At nulla mercede potest conducì ut desinat, qui semel loquendo factus est ebrius. Si Flacco credimus, habet hoc vitium fere cantorum sicut & poetarum *ἡ δὲ δὴν ῥήτορ*,

— inter amicos,
Ut nunquam inducant animum cantare rogati,
Injussi nunquam desistant. —

Garrulus & iustus & injustus cantionem incipit, nunquam finiendam. Famæ domus apud poetas non resonat nisi tacta rumore. Garrulus immensam fabularum vim ex sese gignit velut araneus. Certis horis dici coaxant ranæ, non semper obstrepunt anseres, non omni parte anni molesta est garrulitate hirundo, non omnibus mensibus canit coccyx, cicadis humescens coelum imponit altum silentium, & lusciniæ fessa canendo desinit tandem. Garrulus nullo non loco, nullo non tempore molestus est. Non missura cutem, nisi plena cruoris hirudo. Garrulus insatiabilis nunquam inherere desinit, donec occiderit quem semel apprehendit. Siquis immodico silentio molestus sit, mirum videri non debet admodum, cum sermo datus sit ad consuetudinis humanæ jucunditatem. At

A quisquis hoc ipso quod discutiendæ molestiæ datum est, molestiam affert, quid aliud, quam suo vitio mel vertit in aloen? Vehementer inamabilis sit oportet, quæ cum Veneris cestum circumferat, tamen invisâ sit omnibus, ob morum inelegantiam: ita musis omnibus iratis natus videtur, qui sermone in hoc hominibus à superis dato, ut amoris ac benevolentiae sit conciliator, odium sibi parit apud omnes. Habet autem hoc vitium quiddam præ cæteris infelicitatis, propterea quod avarus, aut libidinosus, aut ambitiosus, utcumque fruitur sua cupiditate, solus garrulus maxime frustratur eo quod expetit. Studet esse volutpati, & se reddit invisum omnibus: avet audiri, nemo minus invenit qui præbeant aures. Quoniam autem fere garrulitati juncta est curiositas, & hic infelices sunt, quod cum omnia sitiant cognoscere, nemo quicquam illis credit. Etenim qui colloquuntur de rebus arcanis, si procul conspexerint garrulum, dimisso senatu fugiunt, quod si forsitan ille intervenerit, dicas supervenisse Mercurium, aut lupum esse in fabula, ita subitum oboritur silentium. Discedit igitur ille lupus, ut ajunt, hians, aut si nihil pudet, & ultro garrire coeperit, non aliter quam nautæ simulatque viderint è scopulo quopiam spirare boream, suspicantes imminere jactationem, ac nauseam, priusquam veniat tempestas in tutum se conferunt: ita diffugiunt qui convenerant, ac mox ut garrulus ad dicendum os diduxerit, antequam ordiatur nunquam finiendum sermonem, alius alio sese subducunt. Porro si præsenferint alicunde loquacis hominis interventum, illico solvitur conciliabulum, nec aliter quam si nuntiato hostium adventu subito castra movenda sint, quisque sibi circumspicit qua fugere liceat. Quod si quando non licet effugere, veluti cum incidunt in eandem navem, aut in idem vehiculum, aut in idem convivium, nemo libenter assidet illi, qui norit hominem. Imo nemo lubens mercetur domum, cui vicinus sit homo immodice loquax, ac ne fundum quidem, qui laboret eadem infamia. In tantum hic quoque verum est, quod dixit Hesiodus, *πῆμα ναυγῆ γείτων*. Itaque Themistocles cum cuperet agrum vendere, quo redderet eum vendibiliorem, iussit præconem cæteris commendationibus & illud addere, *quod haberet bonum vicinum*. At pessimum habet vicinum, qui garrulum ac futilem habet. Si tantum habet mali, sermonis immodicus & intempestivus usus, etiam si nihil habeat præter inanes & otiosas fabulas, quis feret istos, qui præter loquacitatis tædium, jactant plusquam Thraconicas glorias, obtrectant, deferunt, mentiuntur, effutiant arcana, voces evomunt, ipsis etiam qui coguntur audire periculosas? Verum hæc alias.

E Nunc tantum hoc vitium tractamus, quod nonnunquam & viris alioqui probis adesse videmus. Quod enim garrulus peccat dicendo, hoc docti nonnunquam peccant immodico scribendi recitandive studio. Ejusmodi quandam nobis eleganter depinxit Martialis, & operæpretium arbitror ipsum carmen * referre: est enim cum primis elegans. Sic igitur habet:

Occurrit tibi nemo quod libenter,
Quod quacunque venis, fuga est, & ingens
Circa te, Ligurine, solitudo:
Quid sit, scire cupis? Nimis poeta es.
Hoc valde vitium est periculosum.
Non tigris catulis citata raptis,
Non dipsas medio perusta sole,
Non sic scorpius improbus timetur.
Nam tantos, rogo, quis ferat labores?
Et stanti legis, & legis sedenti,
Currenti legis, & legis cacanti.
In thermas fugio, sonas ad aurem,
Piscinam peto, non licet natâre,
Ad cœnam propero, tenes euntem.
Ad cœnam venio, fugas sedentem.
Lassus dormio, suscitâs jacentem.
Vis quantum facias mali, videre?
Vir iustus, probus, innocens, timeris.

* Lib. III. epigr. XLIV.

Ret

Res per se frugifera est recitare, quæ elucubraveris, sed nimietas & intempestivitas facit, ut recitator ægre sibi paret auditores corrogatos, atque etiam mercede conductos, etiamsi juxta Persium norit *comitem horridulum tria donare lacerna, & calidum ponere sumen*. Talem describit Regulum Plinius. Item Horatius in *Arte poetica*, similem huic quendam describit, cui judices maluerunt ultro capfas cedrinas deferre quam audire recitantem. Hujusmodi malum quoties urget, nihil est pretiosius quam pedes, quemadmodum scripsit Archilochus, quandoquidem in sola fuga salutis spes reposita est. Philoxenus in lapidicinas reduci maluit, quam audire Dionysii carmina. Et Horatius optat citius jugulari, quam garrulum audire perorantem, *Confice me*. Atque interim accidit, ut frequenter eadem sint audienda, vel quia non semper suppetit nova dicendi materia, vel quia non meminit homo loquax, quid apud quos dixerit. *Nunquam*, inquit, *tibi dixi de Rhodio adolescente? Plus millies audiui, sed narra obsecro*. Δὲ τῆς τῆς καλῆς, & tamen hoc ipsum vix fert aurium sensus, quo non alius fastidiosior. Quis autem ferat easdem nugas identidem inculcantem, ac molestis centonibus oncrantem aures non otiosas? Ciceronis Orationes si quis frequenter relegat easdem, sentiet tædium. Et Lysiae oratio, cum prima lectione vehementer placuisset, iterum ac tertio lecta frigere visa est ei cui scripserat, cum tamen asserunt, huic nihil Veneris ac gratiarum in dicendo deesse. Ad quod ille false respondit, *An plus quam semel dices apud iudices?* Solus Homerus admirabili fabularum varietate videtur effugisse satietatem, tametsi non ubique, quandoquidem multa refecuit Virgilius, nec caret alicubi tædio, quoties lector eadem cogitur audire, à mandante & rursus à referente, quod apud Virgilium rarissimum est. Laconibus autem usque adeo placuit verborum parsimonia, ut Anaxandridas quendam reprehenderit, quod apud Ephoros recta quidem locutus esset, & utilia, sed pluribus quam oportuit: *Hospes*, inquit, *re opportuna, non opportune uteris*. Hinc colligi potest, quantum habeat mali, de rebus frivolis immoderata loquacitas, quantum etiam tædii apud probos ac cordatos viros, cum vitio data sit oratio frugifera, non ob aliud, nisi quod æquo prolixior. Quin in universum perspicitur esse verum, ubicunque minus est cordis ac roboris, ibi plus esse linguæ. Avibus natura garrulum & vocum alienarum imitationem dedit, tauris & leonibus non item. Et in pueris, senibus ac mulieribus, quoniam imbecillior est animi vigor, lingua est intemperantior. Ciceronis facilitatem copiamque nemo ferret, nisi tam esset felix, quanquam & is dictus est Asianus. Et tamen qui hujus linguam & ingenium probabant, animi robori non sunt ausi fidere, cum res constantem ac fortem virum desideraret. Demosthenes in dicendo non paulo adstrictior est M. Tullio, & tamen non tam probatum est pectus hominis quam oratio. Invicta quædam animi vis aderat utrique Catoni, & utrunque legimus in hoc fuisse miraculo, quod paucis verbis magnam sententiarum vim complecterentur. Siquidem cum Cato senior apud Atheniensem populum verba faceret, illud in primis admirati sunt, quod quæ ille Latine paucis verbis absolvisset, interpretes, nam per interpretem loquebatur, vix longo verborum ambitu potuerit reddere. Unde cepit omnes hæc opinio, *Græcis orationem è labiis, Romanis è pectore proficisci*. Etenim qui certo judicio perspectum habet quid sit honestum, deque honesto certum habet animi decretum, nihil opus habet multis verborum laciniis, quibus quod sentit ac vult explicet. Nulli enim loquacius dicunt, quam qui vel non intelligunt de quo differunt, vel parum attente cogitarunt de re quam tractant, velut inter dicendum meditantes quid sit dicendum. Proinde nulli paucioribus verbis explicant causam, quam qui exactissime tenent dicendi rationem. Etenim quibus maxime cognitum ac perspectum est, quibus capitibus tota causa nitatur, & quibus argumentis potissimum confirmari possit, his facillimum

A est omittis supervacaneis necessaria dicere. Quod si arti accedat prudentia cum integritate conjuncta, facile vitatur loquacitatis vitium. Talis erat & Cato junior cognomento Uticensis, qui sententiarum pondere commovebat animos hominum magis quam orationis ubertate, nec unquam profiliit ad dicendum nisi cum res ipsius orationem flagitaret. Talis erat & apud Athenienses Phocion, de quo nobis alio loco dictum est. Talis omnium ferme dictio quorum integritatem cum prudentia conjunctam admirata est antiquitas. Horum enim oratio similis est aureo numismati, quod cum minimum habeat magnitudinis ac ponderis, tamen valet plurimum, cum loquacium sermo sic oneret auditoris aures verbis multis quidem, sed infrugiferis, quemadmodum qui ferreis obolis, aut æreis nummis oneratur, non multum afferentibus ad rationem. Nullis igitur molestior est loquacitas quam iis, quibus placuisse dicendo pulcherrimum sit. Graviter Aristoteles delassatus cujusdam ineptis sermonibus, cum ille, ceu rem egregiam perorasset, subinde repeteret, *An non hoc mirum Aristoteles? Non istud*, inquit, *quod narras, mirum est, sed illud potius mirum, si quis cum pedes habeat te perpeti queat*. Habet enim & hoc tædii loquacitas, nec silere patitur auditorem, nec admittit sermonum vices, sed postulat, ut identidem succinas aliquid velut applaudens, aut exigens ut pergat. *Euge, pulchre. Quid tum postea? Admodum. Quid audio?* Novi quendam pileo *ἱεροπρεπὲς μεγαλοφώνου*, sed eundem plus quam scurrili loquacitate, qui ad quodvis nugamentum denarratum, mirum quam indecore occinit illud ex Aristophanis fabula, *ὄοοοοο*, veluti exigens ab auditoribus applausum, ac ipse sibi quodam modo plaudens. Qui bonam fabulam recitat, non ante poscit plausum quam dicat, *Valete*: garrulus cum nunquam dicat *Valete*, subinde jubet ad nugacissimas nœnias plaudere. Nec est contentus unica fabula, sed aliam ex alia veluti linum è lino contextit. Talibus Ligurinis poterimus & nos dicere, *Vis quantum facias mali videre?* orationem rem omnium jucundissimam corrumpis, linguam, qua non aliud membrum utilius aut salubrius, frustra deteris, jacturam interim faciens tantorum bonorum, quæ moderato linguæ usu parari poterant, ac thesaurum omnium pretiosissimum profundis. In foribus, ajunt, *hydriam, nihil enim aqua vilius*. At quæ pretiosa sunt, non uno servantur ostio. Neque quisquam thesaurum domui credit, cujus ostia feras non habent, neque pecuniam opinor credis marsupio, quod claudi non potest, & tu tam inestimabilem thesaurum circumferens, ore semper hiantem obambulas? Et interim cum nihil sit facilius quam tacere, tu exerces artem & ad rem & ad famam inutilem. Molestus es omnibus, sed præcipue cordatissimo cuique, nemo tibi credit, ne vera quidem dicenti, teipsum propinas deridendum, nasoque suspendendum, nec aliter excutis teipsum ab hominum consortio, quam si parricidium admisisses. Quis enim non malit cum homine scelerato, sed linguæ moderatæ consuetudinem habere, quam cum homine nugacis, licet alias innocenti? Nec ipse frueris tuo morbo, & alios enecas tædio. Jam infelicius etiam est rideri, quam haberi odio. *Nihil enim in se habet durius infelix paupertas, quam quod ridiculos facit*, quemadmodum ait ille: Ad summum enim malorum venit ille, qui cum sit calamitosus, nec favorem, nec misericordiam promeretur, sed risum lucrificat. Hoc tibi prorsus usu venit. Sed haud scio, an hanc operam frustra sumamus, dum oratione cupimus mederi garrulo, qui quoniam tacere non potest, non recipit pharmacum, haud dissimilis ægrotis, qui medicinam revomunt, priusquam totam hauserint. At Stertinius ille dum apud Flaccum oratione philosophica mederi studet Damaspippo, primum audire atque togam jubet componere. Proinde cum sint multa vitia sceleratiora, tamen haud scio, an ullum sit immedicabilius, quam loquacitas.

Nunc itaque videamus quantum habeat fructus & auctoritatis, vel silentium, vel parvus ac modicus linguæ usus. Quanquam & hanc in partem à nonnullis

peccatur interim. Est enim ubi præstiterat locutum fuisse, quam tacuisse. Multis probro datum est, quod linguam haberent venalem: rursus aliis dedecori fuit, silentium habuisse venale, quibus dictus est *bos insidere lingua*, & Demosthenes dictus est *argentanginam pati*, & proverbii etiam nobilitatum est, *Amyclas silentio perisse*. Sed arbitror perpaucos esse mortales qui non possint vere dicere quod Simonides, *Sape locutum fuisse penituit, siluisse nunquam*. Quanquam hujus responsi gloriam Valerius Maximus ad Xenocratem refert. Jam quod silendo peccatum est, sarciri potest oratione: at semel emissum volat irrevocabile verbum. Optimus quidem, ut habent proverbia, modus est, cum in rebus omnibus, tum vero potissimum in oratione. At sicut ex his qui aberrarunt à medio, levius reprehenditur qui vergit ad profusionem, quam ad avaritiam: ita contra minus peccat, qui immodice taciturnus est, quam qui intemperanter loquax. Illud enim vitium non modo tutius est, verum etiam honestius. Certe cordata breviloquentia, nihil esse potest divinius. Eoque graviter dictum est à quodam, *loquendi magistros habere nos homines, tacendi deos*. Raro produntur oracula, eaque paucissimis verbis comprehensa: atque hanc ob causam plurimum habent auctoritatis, ac deorum voces esse creduntur. His simillima sunt veterum sapientum dicta, qualia multa feruntur Pythagoræ, multa Socratis & aliorum sapientum titulo. Quid autem mirabilius præstantium virorum apophthegmatibus? In tanta verborum parsimonia, quanta sententiæ fecunditas? Priscorum ætas paucis legibus erat contenta. Atque hæc quondam oraculorum breviloquentiam referebant. Hujusmodi sunt Solonis leges apud Athenienses; Lycurgi, apud Lacedæmonios; ac Romanis in omnes casus sufficiebant duodecim Tabulæ, & ad excludendum in omnibus contractibus dolum malum satis erat unica formula, *inter bonos bene agere oportet*. Plato dixit reges deorum filios, & princeps nihil aliud est, quam viva lex, unde reges maxime decet oratio verbis astricta, sed sententiarum pondere efficax, cujusmodi sunt oracula numinis ac priscæ leges. Quin & reliquæ disciplinæ liberales una cum moribus hominum à simplicitate prisca degenerarunt factæ loquaciores, sed minus sinceræ. Declamatoria garrulitas corrumpit eloquentiam. Quid autem hodie operosius quam nostra musica? Tot vocibus multarum avium garritum imitans? Quid diceret Emeropes ille Laconum Ephorus, qui Phrynidis musici duas è novem chordas incidit bipenni, dicens, *Ne corrumpas musicam*, si nunc audiret in templis eadem organa referre, tubas, cornua, lituos, tibias apertas, tibias obscuriores, tibias raucas, tonitrua, voces hominum, & volucrum? Qualis est musica nostra, talis est cultus, talis victus, talis ædificatio. Prisca simplicitas nusquam est, indies augescunt operosæ deliciae. Proinde quamdiu mores hominum erant incorrupti, sermo quoque fuit parcior, id quod facile deprehendat, qui priscos scriptores cum recentioribus conferat, velut Hippocratem cum Galeno, Socratem cum Chrysippo. Nunc omnis sapientia in plusquam sophisticam garrulitatem degeneravit, & ob id sapientiae nomen amisit, atque in contemptum venit, nec fere colitur, nisi ab ingeniis parum felicibus. Ne quid interim attingam de nostris legibus sine modo loquacibus. Itaque si ex oratione quaeritur delectatio, hanc perdit assidue garriens. Siquidem hic quoque verum est, quod scripsit Juvenalis,

Voluptates commendat rarior usus:

ob hoc enim reges fere ignorant delectationem, quæ ex gemmis, ex purpura, è cibis ac vinis capitur, quod in his assidue versentur. Quod si quis casus illos adigat ad famem ac sitim, tum fatentur intelligere sese quanta voluptate per omnem vitam fraudati sint, cum vehementer sitiienti simplex aqua suavior sit quovis mulso, & glandes quoque placentas superent: Ita jucundior est illorum oratio, qui raro loquuntur ac paucis. Sin fructus petitur, nullus est orationis fructus, nisi audiatur. At id facit garrulitas, ne quis audire vel

A possit, vel velit. Et si forsitan audiatur, nihil persuadet, qui fide caret. Nullus enim habet fidem ei, qui non ex iudicio, sed ex morbo disertus est, ne dicam interim quod loquacitatis vitium semper comitatur opinio stultitiæ. Hinc illud vulgo jactatum, *Vasa qua sunt inania plurimum sonare*. Silentium vero tametsi non semper è prudentia nascitur, tamen gravitatis ac sapientiæ specimen habet. Unde cuidam in convivio silenti, non ineleganter dictum est à quodam, *Si sapiens es, rem stultam facis; si stultus, rem sapientem facis*. Et in alium quendam, *Philosophus hic videri poterat, si siluisset*. Nihil enim impatientius silentii quam stultitia. Ita cum Demaratus Lacedæmoniorum rex in consessu quodam silens, interrogaretur, *Utrum stultitia sileret, an ob sermonis inopiam*: Atqui, inquit, *stultus tacere non potest*. Huic simillimum est, quod de Biante proditum est: qui cum in convivio quodam taceret, ac propterea tanquam insciens & inelegans taxaretur à garrulo quopiam, *Imo quis, inquit, natura fatuus inter vina silere possit?* Graviter nimirum stultitiæ convivium à se depulsum in ipsum retorfit calumniatorem. Scitum est & illud Zenonis, Athenis quidam regios oratores accepturus, quoniam sciebat eos eruditis sermonibus oblectari, quo jucundius esset convivium curavit & philosophos aliquot adhiberi, qui cum inter sese vicissim sermonibus colloquerentur, suum quoque veluti symbolum in medium conferente, Zeno solus omnium nihil dicebat. Quod admirantes legati, cum illum comiter appellassent, propinassentque, *De te, inquit, Zeno, quidnam renuntiaturi sumus regi?* Et ille, *Nihil, inquit, aliud, quam Athenis esse senem, qui norit inter pocula silere*. Tribus argumentis exaggeravit silentii pertinacis miraculum, quod senex, cum ætas ea ferme sit garrulitatis malo obnoxia: quod inter pocula, ubi vinum & exempla garrientium ad loquendum provocant: denique quod Athenis, videlicet in urbe omnium loquacissima. Eleganter itaque Hecateo rhetori patrocিনatus est Archidamidas, cui cum quidam vitio verteret, quod admisit in ipsorum convivium nihil dixisset: *Imo videaris, inquit, ignorare, & hanc esse partem artis dicendi, dicendi tempus cognoscere*. Eiusdem enim artis est, apte tacere, & apte dicere. Quemadmodum Alcibiades in Platonis Convivio, non existimat in bello minoris esse virtutis bene fugere, quam pugnare gnaviter. Cantores enim, qui peccant in silentiis, quibus vicissim interrumpunt voces, declarant sese musices imperitos esse, ac ne voces quidem ex arte depromere. Itaque qui iudicio potest silere, declarat sese quoties loquitur, iudicio loqui. Atque ea demum oratio frugifera est, quæ non effluit, sed promitur ac dispensatur. Docent autem physici, fere steriles esse, quibus genitale semen profuit, quem morbum *gonorrhæam* appellant medici. Neque minus sterilis est illorum oratio, qui morbo loquuntur, nec tacere possunt, etiam si velint. Observatum est hoc à doctis, pueros qui serius incipiunt fari, evadere lingua firmiore: Contra qui præcoces sunt ad dicendum, imbecilliore esse plectro. Sic & herbæ, quæ subito grandescunt, minus habent vigoris, & materiæ, quæ cito succrescunt in altum, minus habent roboris. Natura taciturnior erat Horatius: verum is adhuc nobis loquitur. Virgilio Maroni solitus est insultare Philistus linguarum & improbus, cujus impudentia cum eo processisset ut Augusto præfente Virgilium vocaret elinguem, poeta modestissimus, qui semper illum patientissime tulerat, iussit tacere rabulam, se cum vellet ea tuba locuturum, quæ latissime foret audienda. Mox conversus ad Augustum, *Si hic, inquit, Caesar, tempus loquendi nosset, raro loqueretur*. Tacendum enim semper est, nisi cum aut taciturnitas tibi non noceat, aut oratio aliis profit. Tacet nunc insulsus Pero, tacet Carbilius, tacet Petilius, tacet Avitus, tacent omnes Virgiliomastiges, solus Maro loquitur. Evanuit illorum temporaria loquacitas, Maronis lingua nunquam silabit. Sermo igitur, qui paucissimis verbis multam sententiæ vim complectitur, simillimus est semi-

ni sicco, minutoque, & in speciem contemptibili, quod terra conditum ingentem arborem effundit. Quin & in his, qui ex dicendi copia laudem affectant, solæ breves argutæque sententiæ, quas quoniam rei denarratæ, aut argumentationi absolutæ solent accini, *epiphonemata* vocant, plausus & acclamationes excitant apud multitudinem: Velut in sagittariorum certaminibus, non ille laudatur qui quamplurimum emit tit jaculorum, sed qui vel uno scopum ferit. Jam & apud philosophos breves sententiæ ceu decreta quædam, propter auctoritatem appellantur *ἀξιόματα*. Nec auctoritate caruerunt, qui factis veluti mutis symbolis quam verbis indicare maluerunt, quod persuasum esse volebant. Heraclitus cum in seditione rogaretur à civibus, ut pro concione suaderet concordiam, ascendit pulpitum, & calicem implevit frigida, ac farinam infusam indice miscuit, ac bibit, itaque discessit, videlicet ipsa re loquens, plerunque seditiones ex luxu superfluarumque rerum appetentia nasci: Concordiam autem facile constare inter eos, qui modicis tantum ac naturæ necessariis contenti forent. Simili compendio Scylarus rex Scytharum filiis suis, quos octoginta reliquisse dicitur, commendavit concordiam. Jam morti vicinus missilium fascem adferri iussit, mandavitque adolescentibus robustis, ut qui posset, fasciculum ut erat colligatum frangeret: cum singuli tentassent, jamque fatigati ac desperantes conari desisterent, ipse singulas hastas eductas è fasciculo, nullo negotio fregit. Non potuisset oratione quamlibet prolixa juvenibus efficacius persuadere, potentiam illorum invictam futuram, si in fraternæ concordie fœdere perseverarent: Sin dissidiis alius ab alio disjungeretur, facillime posse superari. Aut quando Sertorius oratione quantumvis meditata persuasisset inconditæ barbaræque Lusitanorum multitudini, ne cum Romanis copiis universa acie Martis aleam experirentur, quod exemplo persuasit? Exhibitis duobus equis, altero validissimo, altero imbecilli, huic admovit juvenem viribus præstantem, illi seniculum invalidum, iussitque, ut uterque caudam equi, cui fuerat admotus, velleret. Sed cum juvenis totam equi caudam complexus frustra tentando defatigaretur, senex paulatim revellens, facile totam caudam depilavit. Rursus Lycurgus, qui duos canes produxit ad populum, alterum è generosis venatoribus prognatum, sed domi ad ignaviam alitum, alterum ingenerosum, sed venationibus exercitatum: deinde emissâ est è caveis fera, simul & cibus projectus, generosus ille consuetudinem referens potius quam naturam, ad cibum accurrit: alter, ut erat educatus, omisso cibo in feram insiliit: an potuisset ullo sermone efficacius persuadere multitudini, quantum habeat momenti recta institutio? Simili commento Tarquinius, Tarquinio Sexto filio, per nuntium missum roganti, *quid de Gabiis faceret, quos haberet in manu*, nihil quidem respondit, sed nuntium, cujus fidei parum credebat, in hortum seduxit, eoque præsentem velut aliud agens, altissima papaverum capita, baculo, quem forte manu tenebat, decussit, qui cum reverfus renuntiasset quid vidisset, intellexit callidus juvenis patris sententiam, nimirum ut primores Gabiorum aut in exilium ageret, aut decollaret. Cleanthes interrogatus, *quid interesset inter dialecticam & rhetoricam*, pugnum ostendit, ac mox eandem manum explicatam protulit. Quantis verborum ambagibus hoc alius explicuisset? Nemo tamen potuisset absolutius.

Ex hac dictorum sententiosa brevitate præcipuam laudem sibi tulere Lacedæmoni, quemadmodum antea dicere cœpimus. Archidamus enim cum audisset, quod Elei suppetias ferre vellent Arcadibus, nihil aliud scripsit per epistolam, nisi, *Ἀρχίδαμος ἡλείοις, ἡσυχία καλὸν, Archidamus Eleis, quietem agere bonum*. Sed illud *λακωνικότερον* etiam. Etenim cum Philippus à Lacedæmonibus petisset, *utrum vellent ipsum in civitatem recipere, an non*: illi nihil aliud rescripserunt in charta, quam unicam syllabam grandioribus literis *οὔκ*, id est, *Non*. Iidem cum ad eos Philippus mi-

sisset epistolam plenam minis, inter quas erat illud, *Si Laconicum agrum invasero, funditus vos delebo*: unica tantum vocula responderunt, *αἶνξ*, id est, *si*, brevius etiam responsuri, si communi Græcorum lingua dixissent *εἰ*, quæ dictio in Apollinis templo dicata multorum eruditorum ingenia exercuit. Eidem atrociaminanti nihil aliud rescripserunt quam *Διοῦριος ἐν Κορινθίῳ*, subindicantes illi cavendum, ne dum aliorum fines invadit, ipse suo regno pelleretur: quod acciderat Dionysio, qui ex tyranno factus est ludi literarii magister. Iidem ad Demetrium regem unicum tantum legatum miserant: qua de re cum vehementer indignaretur, subinde repetens, quod unum tantum mississent: Orator Lacedæmonius nihil commotus respondit, *Unum ad unum*. Agefilaus Menecrati, cui cognomen erat *Jupiter*, cum is ad ipsum scribens, non abstinuisset ab ambizioso titulo, sic exorsus epistolam, *Menecrates Jupiter Agefilao χαίρειν*, rescripsit hunc in modum, *Rex Agefilaus Menecrati ὑπαίρειν*, hoc est, *sanitatem*, unius verbi mutatione exprobrans illi insaniam, qui Jovis cognomine gloriaretur, cum nihil aliud esset quam homo, fortasse ceteris deterior. Quinetiam in bellis capitalibusque periculis semper plus valuit sermo brevis, quam oratio verbosissima valuisset. Perierant Tarentini milites, de quibus antea meminimus, qui delati fuerant quod inter pocula fanda, atque infanda in Pyrrhum regem dixissent, ni quidam illorum compendio sic causam expedisset, *Ni nos, inquit, rex, lagena defecisset, occidisset nos*. Dux autem ille, qui milites commisiuros sic adhortatus est, *Curate nunc corpora, apud Proserpinam cœnaturi*, brevi dicto efficacius excitavit animos omnium ad fortiter rem gerendam, quam si idem tentasset verbosa diuque meditata oratione. Habet enim simplex ac nuda veritas genuinam energiam, & aculeos suos, quibus multo plus efficitur quam tumultu verborum. Quemadmodum qui palæstricen callet, citius minoreque negotio dejicit hominem, quam alius ejus artis ignarus quamlibet viribus pollens, ac vehementer tumultuans. Crœsus, Lydorum rex, cum captus esset à Cyro rege Persarum, conspiciens exercitum victorem huc & illuc per urbem discurrere, percontatus est Cyrum quidnam illius milites tanto tumultu agerent, *Quid*, inquit ille, *aliud, nisi quod victores solent in victos. Diripiunt tuam civitatem*. Ad quem Crœsus, *Imo tua, rex, diripiunt, quandoquidem hic jam meum nihil est*. Tam brevis oratio regis animum veritate commovit, ut cœptam direptionem inhiheret, vetaretque quod sublatum erat exportari. Epaminondas dux Thebanorum capitis postulatus est cum collegis, quod imperium Bœotie quatuor menses contra legem tenuisset. Atque illis quidem suavit, ut crimen in ipsum transferrent, quasi coacti fecissent. Ipse autem apud iudices paucis verbis causam absolvit, negans sese habere verba rebus meliora, tantum hoc sibi videri æquum, ut si pronuntiarent ipsum esse necandum, crimen inscriberent columnæ, quo cunctis Græcis notum esse posset, *Thebanos ab Epaminonda fuisse coactos, Laconicam id. antea annis intactam depopulari, Mæcenem, CCXXX. annis perpetuis seditionibus vexatam componere, Arcades item inter se dissidentes in concordiam redigere, Græcis restituere libertatem*. Nam hæc erant gesta per Epaminondam in imperio contra legis præscriptum retento. Hæc brevis oratio tantum valuit, ut iudices, ne suffragiis quidem collectis, multo cum risu surgerent ac discederent, videlicet rem vehementer impudentem esse judicantes agi de condemnando eo, qui sic esset de suis bene meritis. De Scipione Majore referunt quiddam non dissimile: cum enim Petilius & Q. tribuni plebis cum apud populum detulissent reum, multisque & gravibus criminibus onerarent, *Hic dies est, Quirites*, inquit, *quo Carthaginenses & Hannibalem dejeci: coronatus in capitolium eo, rem divinam facturum: qui de me suffragia ferre volent, ferant*. His dictis petebat capitolium: euntem totus populus consecutus est, relictis accusatoribus. Ita non dicendo causam dixit efficacius. Traditum est & illud ab

his qui rhetorices praecepta reliquerunt, frequenter quæ nullis argumentis dilui possint brevi joco expediri. Objiciebatur Ciceroni, quod accepta pecunia reum defenderet, eaque pecunia destinasset mercari domum. Is respondit, *Agnoscam crimen, si domum emero*. Cum eas ædes mercatus esset, & impingeretur manifesta vanitas, elusit joco; *An nescitis*, inquit, *prudens esse patrisfamilias, dissimulare, si quid velit emere*. Quorundam ea probitas est, ut vel ipso aspectu, soloque nutu moveant auditorem. Post Sejanum unco tractum multi periclitabantur apud Tiberium Cæsarem. Cumque cæteri sese variis argumentis ac technis excusarent, Crispinus ingenue fastus est se fuisse Sejano, *Quid ni*, inquit, *faverem illi, cui videbam teipsum tantum tribuere*? Persuasit nuda brevis loquaque veritas, quod ægre persuasisset prolixa elaborataque oratio. Cum Themistocles apud populum Atheniensem diceret sese habere præclarum consilium, sed quod tutum non esset efferi apud multitudinem, permisit populus ut Aristidi diceret in aurem, & ejus unius judicio vel probaretur, vel rejiceretur. Erat autem de classe Græcorum exurenda. Id cum esset factum, Aristides ad populum, *Nihil*, inquit, *audivi utilius consilio Themistoclis, sed eodem nihil injustius*. Tanta verborum parsimonia reprobatum est hominis in Republica summi consilium. Narrant & piratam quendam cum ad Alexandrum Magnum adductus, rogaretur qua fiducia fuisset ausus infestare mare: *Ego*, inquit, *quoniam id parvo navigio facio, pirata vocor, tu cum idem facias numerosa classe, rex appellaris*. Pirata dicebat, Tyrannus audiebat, & tamen verbis tam paucis persuasit veritas. Magnus Pompejus destinavit omnes Mamertinos interficere, quod Marii partibus adhæsisset. Hunc adiit Sthenius ejus civitatis princeps ultro confitens quicquid factum esset, ipsius impulsu factum esse: *Nam ego*, inquit, *& inimicis persuasi, & amicos coegi, ut Marii partibus accederent*. Pompejus miratus hominis animum, qui civium salutem anteponeret suæ, & ipsum in amicitiam recepit, & Mamertinis in hujus gratiam condonavit defectionis culpam. Si tantum valuit succincta veritas apud hominem factiosum, quid non efficeret apud integros viros? Reperta est & in fœminis hæc animi præsentia. Etenim cum accusaretur à fratre Teitha Dionysii tyranni soror, quæ Polyxeno nupserat, quod conficia fugæ mariti non cum prodidisset, simpliciter ac fortiter respondit expositulanti fratri: *Num usque adeo me putas omnium mulierum pessimam & abjectissimam, ut si sensissem maritum hoc agere, non fuero illi perpetua comes exilii futura*? Hoc dicto non solum amputavit omnem conscientiae suspicionem, verum etiam pudicæ probæque matronæ laudem abstulit. Æmyl. Scaurus, homo senex, multæque in repub. auctoritatis, apud populum Romanum à Vario quodam, non ejusdem exstimationis homine, proditoris accusabatur. Is paucis causam absolvit: *Varius*, inquit, *Sucronensis ait Æmylium Scaurum repub. prodidisse, Æmylius Scaurus negat: utri creditis*? Ad hanc vocem totius populi suffragiis atque etiam tribuni sententia absolutus est. Itidem Iphicrates, dux egregius, cum apud populum Atheniensem proditoris reus perageretur, percontatus est Aristophontem accusatorem, *Num ipse proditorum fuisset repub. si quis pecuniam dedisset*, cumque is se facturum negasset, quod igitur tu facturum non eras, ego feci? Tam brevis apologia reum absolvit à crimine. Proinde Græcis ita visum est Demosthenem quidem fuisse summum oratorem, Phocionem autem ad dicendum efficacissimum, non ob aliud opinor, nisi quod Phocion paucissima quidem, sed vera & ad rem pertinentia loqueretur, cum Demosthenes multa simularet ad gratiam populi. Unde factum, ut unum Phocionem metueret Demosthenes, cum reliquos oratores facile contemneret. Cæterum ubi Phocion assurgeret dicturus, solitus est amicis in aurem dicere, *ἡ τὴν ἐμὴν λόγων κατὰ πᾶν*, id est, *meorum orationum securis adest*: videlicet efficacem ac vividam ejus breviloquentiam, facile dissecantem arte contorta enthy-

A memata, securim appellans. Nec sine causa vulgo dictum est, *mendaces esse multiloquos*, cum juxta tragici dictum ἀπαλὲς ὁ μῦθος τὴν ἀληθείαν ἐφύ. Sed exemplorum hujusmodi tanta vis est apud scriptores, ut supervacaneum videatur ea velle persequi.

B Hæc quæ diximus arbitror sufficere ad declarandum, quam deceat magnos viros vel silentium, vel orationis brevis, quantoque plus obtineat auctoritatis & gravitatis brevis & concisa sententia, quam loquacium immensa garrulitas, etiamsi nihil habeat vitii, præter immodicam dicendi copiam. Nunc is morbus ingens malorum agmen secum adducit, insatiabilem de rebus frivolis garruendi libidinem, de negotiis alienis, quæ nihil attinent, nec ad illum qui refert, nec ad eos qui audiunt, periculosos linguæ lapsus, quos vitare difficillimum est semper garrienti, futilitatem in efferendis arcanis plerumque cum periculo dicentis, nonnunquam & illorum, apud quos efferuntur, vanitatem, quæ fere comes est loquacitati, obrectationem alienæ famæ, delationem ac sycphantiam. Ad hæc enim mala paulatim proficit intemperantia linguæ, etiamsi initio nihil aliud sit, quam puerile garrulitatis vitium, & risu quam odio dignius. Prima laus orationis est, ut apta sit, habita rei, temporis, loci, ac personarum ratione. Hæc quomodo potest observare, qui tacere non potest? qui non judicio loquitur, sed morbo fundit verba? Festivitas orationis, ac joci sobrii tempestivique plurimum habent momenti ad humanæ consuetudinis jucunditatem, ac moderata dicendi libertas inter amicos plurimam habet gratiam: verum hæc non suo loco adhibita frequenter in grave discrimen pertrahit. Neque enim passim ludendum dicentibus, neque ubivis licet, τὰ σὺν καὶ οὐκ, & σιῶσιν σιῶσιν λέγειν. Bene cessit adolescens, qui rogatus, *nunc mater ipsius solita sit aliquando venire in aulam Cæsaream*, nam adolescens oris lineamentis Octavianum referebat: *Mater*, inquit, *nunquam, sed pater saepe*. Hoc apud Augustum licuit, civili præditum ingenio ac festiviter arguteque dictis impense gaudentem. Apud Caligulam & Neronem non fuisset impune. Captus quidam cum ad Antiochum regem duceretur, qui ducebant hominem, jubebant esse bono animo, experturum enim regis clementiam, posteaquam ad illius oculos venisset: *At ille, nullam igitur*, inquit, *michi spem salutis esse prædicatis*, alludens ad regem luscum. Is jocus per se lepidus, sed intempestivus exitio fuit homini. Rex enim offensus eo dicto, sustulit eum in crucem. Apud Adrianum Cæsarem pessimam inuit gratiam scurra, qui venienti apio coronatus occurrit, cumque jussu Cæsaris submoveretur à congressu, procul his verbis adulatus est: *Totum fecisti, totum vicisti, nunc Deus esto*. Apud alium hæc adulatio tulisset præmium, apud Imperatorem superstitiosum erat ingrata. At garrulus mavult amicum perdere quam dictum: mavult pro re levissima, gravissimas dare poenas, quam non obsequi morbo suo. Cum Philippus Alexandri pater præsideret in autione, unus ex his qui vendebantur exclamavit, *Parce mihi, Philippe, nam sum tibi paternus amicus*: Philippo respondente, *Undenam*, aut, *quinam, o homo? Dicam*, inquit, *si propius admittar*. Admissus, clam dixit Philippo, *Dimitte pallium, nam illo modo parum decore sedes*. Rex tempestiva hominis admonitione delectatus, *Hunc*, inquit, *volo esse liberum, nam me latebat eum mihi tam benevolum & amicum esse*. Prudenter itaque monuit suum Callisthenem Aristoteles, ad Alexandrum Magnum proficiscentem, ut cum rege aut raro loqueretur, aut jucunda. Sed dum hic parum meminit hujus admonitionis, sibi calamitatem accersivit. Nec omnino muliebres fuit consilium quod dedit Parysatis, Cyri & Artaxerxis mater, quæ monere solet, *ut qui regem aditurus esset, cum libertate byssinis verbis uteretur*. Etenim si quando res ipsa poscit, ut rex admoneatur, veritatis amaritudo, multa verborum dulcedine diluenda est. Quanquam hic non satis est spectare dignitatem aut ætatem hominis, verum etiam temporis ac loci habenda est ratio. Nec ipsi Platoni, tanto

tanto philosopho, feliciter cessit sua libertas apud Dionysium Siciliae tyrannum, ac ne Dioni quidem, & tamen feliciter cessit anui, quæ cum frequenter interpellaret Philippum regem, uti causam suam cognosceret, atque illi fatigatus respondisset, *sibi non vacare*: Ergo, inquit, *nec rex esse velis*. Philippus eo dicto tactus audit causam. Simile quiddam referunt de Adriano Cæsare, sic multis prædito virtutibus, ut eas vitiis pene superaverit. Diogenes ingressus castra Macedonum, cum eo adducto clamaret Philippus, *κατάνομος*: Rem, inquit, *conjectas*: Nam prorsus huc veni exploraturus num vere sic desipias, ut rumor est, qui cum possis tuo regno tranquille frui, malis Gracos laceſſendo etiam de salute tua periclitari. Verum non idem licuerit cuilibet, quod licuit Diogeni, nec temere reperias, qui Philippi moderationem ac civilitatem referant. Imo ne mediocriſ quidem sortis homines tutum est laceſſere dictis. Accidit enim non raro, ut fragili quærens illidere dentem, infringat solido, ac male dicens, pejus audiat. Stultissimum autem est eos dictis & cavillis inceſſere, quibus in promptu est τῷ ξίφει ἀνίστασθαι μέλει. Cum Polyxenus, dialectices professor, Dionysio juniore dixisset ex more dialecticorum, *Ego te redarguam*, verbis quidem retulit ille: *At ego rebus ipsis te refello*. Ita Cleomenes, Anaxandridæ filius, Argivis ipsum ut perjurum & impium lacerantibus, *Vobis quidem*, inquit, *in manu est male loqui: at mihi in manu est malefacere*. Cohibita est legibus veteris comædiæ licentia, posteaquam lusus exierat in rabiem, & Cynici vulgo pro canibus habiti sunt, non ob aliud nisi quod recte quidem arguerent vitia mortalium, sed absque delectu personarum, temporis ac loci. Porro ut non aliud hominum genus invisus est his, qui quibuslibet de rebus percontantes obtundunt aures omnium: ita multo magis omnibus invisus est, qui linguam pro auribus habet perforatam, & cum omnium arcana curiosissime scrutetur, nihil tamen potest continere, etiamſi capitis periculum immineat, non aliis solum, verum etiam ipsi qui nullo negotio tacere poterat, nisi morbo tam gravi teneretur. Eoque summum inter homines plausum meruerit, qui silentii fide præstitere cæteris. Quod enim facinus celebrius, quam Papyrii prætextati, qui nec blanditiis, nec minis matris adduci potuit, ut effutiret quid esset agitatum in senatu. Cumque illa jam adornaret virgas, puer extemporali commento parentem eluſit. At illa fabulam protinus in vulgus effersens, ridiculos concitavit tumultus, suamque futilitatem denobilitavit. Pueri continentiae honos habitus est. Conſimili de re non inamœnam fabulam refert Plutarchus in libello de nugacitate. Romæ compluribus diebus quiddam serium & arcanum agitabatur in senatu, de quo cum variaſſet hominum suspicio, mulier quædam, alias quidem proba & pudica, mulier tamen, cœpit maritum precibus ac blanditiis ſollicitare, ut arcanum impartiret taciturnæ, silentii fidem lachrymis, jurejurando, dirisque imprecationibus pollicens. Adidit querimonias illas ſolennes, quod maritus uxori fidem non haberet. Ibi Romanus quo mulierculæ stultitiam redargueret, ſimulat ſe victum uxoris precibus, *Decreveram*, inquiens, *tacere, ſed vincor*. *Audi igitur, ſed tacitura*: Portentum horribile, quod à ſacerdotibus nunciatum eſt: Coturnix auream galeam in capite geſtans, lanceamque ferens, volare viſa eſt, & hac de re conſultat ſenatus, ambigentibus auguribus, utrum boni quippiam, an mali, monſtrum hoc portendat. Tu vero cave ne cui dixeris. Hoc dicto, ibat in forum. At mulier, velut urgeret abortus, naſta ex ancillis unam quæ prima occurrerat, cœpit ea præſente verberare pectus, vellere capillos, clamans obiter: *Heu mi vir, heu patria, quid calamitatis imminet nobis?* His rebus ancillam ultro provocans, ut quid eſſet mali percontaretur. Percontatur illa, hæc narravit ordine rem omnem, & addidit clauſulam ſolennem garrulis omnibus, *Cave quiſquam ex te ſciat, ſed ſile*. Mox ancilla dominæ ſimilis, unam e conſervis naſta, rem illi denarrat de coturnice. Illa viciffim amatori ſuo, qui forte

aderat, communicat. Itaque brevi fabula ab aliis ad alios tranſiliens devenit in forum, tanta celeritate, ut præveniret eum, qui commentus fuerat. Cum enim quidam notus illi factus eſſet obviuſ: *Modo ne*, inquit, *è domo venis in forum? Modo admodum*. *Nihilne igitur audiſti?* *Nihil, ſed eſt ne nova rei quippiam?* *Coturnix*, inquit, *cum lancea galeaque aurea volare viſa eſt, atque hac de re ſenatus cogitur*. Ille vero ridens: *Euge*, inquit, *uxor mea, quam probe abſ te curatum eſt, ut arcanum tibi creditum me præcurreret in forum*. Mox igitur adit primores, & expoſita fabula civitatem ac ſenatum inani trepidatione liberat. Deinde domum reverſus expoſtulat cum uxore: *Heus bona mulier, perdididi me: Senatus enim reſcivit arcanum hoc ex adibus noſtris prodiſſe in vulgus*. Itaque cogor incontinentis lingua tua dare pœnas, & abire in exilium. Illa vero conturbata primum inſiciari, mox, *Nonne hoc*, inquit, *cum trecentis audiſti?* *Quos mihi*, inquit, *trecentos narras, inepta?* *Cum tu me deſatigaſſes precibus & lachrymis, ut indicarem arcanum, ex tempore commentuſ ſum quicquid tibi credidi, videlicet quo periculum facerem, quam eſſes lingua continentis*. Prudenter ille quidem, qui citra grande periculum ſumſit experimentum uxoriæ fidei, non aliter quam qui nova vaſcula volentes explorare num qua perfluant, aquam infundunt, non vinum aut oleum, ne magno conſtet experientia. Eadem cautione ſi fuiſſet uſus Fulvius, non ſe pariter & uxorem conjeciſſet in exitium. Is erat Auguſto Cæſari familiaris. Quem cum audiſſet jam ſenio gravem, ob deſertam orbatamque domum ingemiſcentem, eo quod duobus nepotibus ſuis præmaturo funere elatis, ad hæc Poſthumo qui reſtabat per calumniam in exilium ejeſto, uxoris filium imperii ſucceſſorem inſtituere cogeretur: ideoque pietate motus de nepote ab exilio revocando cogitaret, reverſus domum, quod audierat, uxori ſuæ retulit. Illa mox Liviae. Livia graviter cum Cæſare expoſtulavit, *Si iſta*, inquit, *jam pridem verſabas in animo, quin nepotem revocas? Cur me in odium conjicis eorum qui in principatum ſucceſſuri ſunt?* Poſtridie cum Fulvius harum rerum ignarus ex more veniſſet ad Cæſarem, eique dixiſſet χαῖρε, ille reſpondens, non retulit χαῖρε, ſed ὕγιανε, id eſt, *ſanus ſis*, velut inſaniam exprobrans, non precans ſalutem. Quod ſalutandi genus quid ſibi vellet, cum non falleret Fulvium, recta ſe domum recipit, & uxori, *Senſit*, inquit, *Cæſar arcanum, cujuſ me ſciebat eſſe conſciū, per me tacitum non eſſe*. Proinde decretum eſt, *mihi ipſi mortem conſciſcere*. Tum mulier, & merito quidem, inquit, *qui mulieris tot jam annis tecum viventis incontinentiam aut non noris, aut ſi noras, non caveris*. *Sed age quanquam tu culpa fueris auſtor, ego tamen in exemplo moriendi dux ero*: ſimulque arrepto enſe ſe ipſam confodit. Graves pœnas dedit Fulvius neglecti proverbii, quod monet, *Nec ſinui, nec mulieri credendum eſſe*: celebriſque ſententiæ, *Quod tacitum velis, nemini dixeris*. Atque adeo ſi proverbiiſ credimus, *mulieri ne mortua quidem fidendum eſt*. Utinam autem à mulieribus tantum eſſet periculum. Nuſquam non eſt tempeſtivum illud Epicharmi, *νῆπε δὲ μεμνηὸς ἀμείν*, tametſi ſcœmineum genus magis laborat hujus mali inſamiam. Cato ſenior dicere conſuevit inter amicos, *ſerium duntaxat rerum per omnes vita gradus pœnitentiam agere*: Primum, *ſi quid arcani credidiſſet mulieri*: Secundum, *ſi quo pedeſtri itinere proſciſciſ licuiſſet, eo navigio perveniſſet*: Tertium, *ſi quem diem per incuriam abſque fructu paſſuſ fuiſſet elabi*. Felix quidem Cato, cum nunc pleroſque diſcruciet pœnitentia, quod artiſſimis etiam amicis auſi ſint aliquid arcanæ rei committere, parumque meminerint quod prudenter admonet Chilo, *Sic habe amicum, tanquam aliquando futurum inimicum*. Non probat hanc ſententiam Cicero, verum huic tutum non fuit vel fratri credidiſſe. Sunt enim amici, quibus etſi non adſit perſidia, tamen deeſt prudentia, aut animi conſtantia, & ſuperat animi propositum naturæ vitium, qualis inducitur in Hecyra Terentiana Parmeno, ſervuſ alioqui non malus, niſi quod cum averet omnia ſcire, non poterat continere quod reſcie,

rescierat, cumque negaret se prolaturum quod rogabatur, audit à puella, *Ab noli Parmeno, quasi tu non multo malis narrare hoc mihi, quam ego qua perconter scire.* Et agnoscit quidem ille morbum suum. Nihilò secius tamen stipulatur silentium, *si mihi fidem das te taciturnam.* Nullus autem est mortalium tam continentis linguæ, aut animi tam circumspecti, quin habeat vel unum, cui tantum ausit credere, quantum ipsi creditum est. Rursus hic alterum habet, hic rursus alium, itaque simulatque discessum est ab unione, cito res ad plurimos propagatur. Simplex enim est & singulare quicquid unum est, nec excedit terminos suos, unde & *μὴνός* dicitur. Verum *δύο* initium est infinitæ differentiæ. Mox ut unum uno conduplicaveris, sequitur infinita numerositas: ita secretum quam diu permanet apud unum, qui primus & solus novit, revera secretum est: ubi se semel in alterum propagarit, in rumorem vertitur. Neque enim in tua jam manu est revocare quod emissum est, aut cohibere quod aliunde alio transvolat suo arbitratu. Proinde Homerus subinde verba dicit *πτερόεντα*, hoc est, *pennata*, sive *volucra*. Habet & sagitta pennas suas, eam qui tenet, cohibere potest: qui semel misit, revocare non potest, quo minus celeres commovens alas, huc & illuc circumvolet. Atqui telum emissum non sese propagat, sed ut maxime sit nocuum, unum aut alterum interimit: at sermo semel emissus, cum reticendus erat, totas sæpe regiones in extremas calamitates inducit: & avis emissã sic vagatur, ut una maneat, sermo pullulat ac multiplicatur & increfcit, *viresque acquirit eundo*, quemadmodum ait Maro. Navis, quæ semel portum egressã pelago se credit, jactis ancoris, utcunque cohibetur, & patet in portum reditus: cæterum nihil est quo sermonem alteri creditum vel coerceas, vel revoces unde prodiit. Rursus telum emissum non recidit in mittentem, sed aliis potius adfert exitium. Verbum emissum, nulli certius exitium affert, quam ei, unde fuerat emissum.

Hæc ita cum habeant, qua fronte de silentii fide cum aliis expostulat, qui sibi silentii fidem non servavit? An non huic expostulatori merito dicitur: *Quid me incusas impudens? Si quod credidisti efferri non oportuit, cur mihi communicabas? An putabas alium tibi magis fidum futurum, quam ipse fueris tibi? Ego si quid peccavi, tuo exemplo peccavi.* Quid stultius, quam ubi tuam ipse fidem prostitueris, ad alienam confugere? Sed dices, apud amicum depofui arcanum. At sciebas & illi amico esse amicos. Et primum ipse tibi debebas amicum præstare. Si tui similis est, cui credis arcanum, merito periclitaris: sin melior, hoc est, si continet quod creditum est, felicior es quam promereri, quippe qui repereris aliquem tibi fidiorem, quam sis ipse tibi. Ne debet quidem fidem silentii, cui tu morbo non iudicio credis arcanum. Ut enim juxta sententiam Epicharmi, *Nulla debetur gratia prodigo, qui largitur non ex benignitate, sed animi morbo:* ita non debetur silentii fides ei, qui primus silentii fœdus violavit. Ante complures annos cœnabam cum viro prudenti juxta ac docto, qui tum apud nostros regis sui nomine legatum agebat. Interventit quidam Dominicanus, qui Romani Pontificis negotia procurabat. Expetiit arcanum colloquium. Secessum est. Dominicanus ajebat arcanum esse quod vellet communicare, non communicaturus tamen, nisi juraret se taciturnum. Alter negabat se juraturum in re, cujus ipse cognoscendæ desiderio non teneretur. *Si mihi*, inquit, *diffidis, ne communica: sin fidis, quid opus est jurejurando? Quod etiamsi intercessisset, & referret principem meum scire quod credidisses, non celarem.* Neque enim *jusjurandum hoc animo suscipitur à bonis viris, ut dum alteri fidem servat, principi suo fidem violet, cui ego*, inquit, *non simplici nomine fidem debeo: Primum ut civis, deinde ut legatus. Si tale fuerit ut citra impietatem & crimen violati officii fileri queat, polliceor silentium, non juro: neque enim soleo jurare temere, & is sum qui filere possim: Sin secus, serva tibi mysterium.* Hac oratione victus ille com-

A municavit nugamentum, quod nec ad principem, nec ad legatum quicquam attinebat. Quin & mihi non raro venit usu, ut ab eo qui commiserat arcanum serio multumque monitus, rogatus, obsecratus, adjuratus, ne cui dicerem, præsertim tali, mox idem à compluribus audierim, & ab his ipsis quibus nominatim vetitus eram communicare. Ego admirans unde resciscerent, fingebam me non credere, rogabamque quis istius fabulæ fuisset auctor. Affirmabant ac fidem etiam faciebant, sese ab eodem accepisse, qui mihi crediderat. Atque hæc quidem futilitas, in rebus non magni momenti, ridetur. Sed tamen hic gustus nos debet admonere, ne quid cui credamus, quod cum exitio nostro proferretur. Etenim quem morbus hic habet, etiam majore tuo periculo peccaret, si detur occasio. Est quidem utrunque vitio datum. Nam omnino nulli fidere tyrannicum est; quibuslibet credere, stultitiæ & levitatis, sed præstat ut diximus in latus deflectere, ubi & minus est periculi, & sarcienti, quod peccatum sit, facultas reliqua est. Certe qui sibi conscii sunt, quod affines sint huic morbo, à consiliis publicis, & à principum negotiis ac familiaritatibus abstinere debent, ne non suo tantum, sed multorum exitio peccent, si minus contineant, quod reticendum erat, atque illis usu veniat quod solet viperis, quæ & ipsæ feruntur in partu perire, dum à fœtu dirumpuntur, & aliis nocituras bestias effundunt: aut quod evenire solet auribus tenenti lupum, aut pueris gremio gestantibus serpentes, quos dum continere non possunt, & pereunt ipsi, & alios in periculum vocant qui cum ipsis versantur. Hieron, qui post Gelonem Syracusis tyrannidem gessit, negabat eos sibi molestos esse, qui liberius apud ipsum loquerentur, sed qui sermonem arcanum apud se efferrent: ab his dicebat etiam illos lædi, quibus arcana proderent aliorum, propterea quod non solum odimus eos qui secretum, quod tacitum volebamus, efferunt, verum etiam illos, qui, quæ nolimus, audierint. Itaque judicabat sibi plus odii consilari apud cives, per eos qui deferrent clanculum aliena secreta, quam qui ipsum liberioribus dictis incesserent. Sed majore periculo à potentibus accipimus arcanum, quam ad illos deferimus. Lysimachus rex adamavit ingenium Philippii comici poetæ, cumque inter familiares suos habitum omni benevolentia genere prosequeretur. Huic cum aliquando dixisset rex: *Quid rerum mearum tibi impartiam, Philippides:* scite respondit, *Quidvis*, inquit, *ô rex, modo ne quid arcani.* Quin & in bellis ut plurimum habet ad victoriam momenti taciturnitas, ita frequenter ingentes adfert calamitates incontinentia linguæ. Laudatur à doctis vox illa Cæcilii Metelli, quem cum quidam è tribunis militum junioribus interrogasset, *quid acturus esset*, graviter respondit; *Si scirem hanc vestem esse consiliam mei consilii, protinus exuerem & in ignem conjicerem.* Antigonus rex, cui cognomentum fuit *Magno*, sciscitanti filio, quando *conflicturus esset:* *Quid*, inquit? *num metuis, ne solus tuba signum non audias?* Fortasse poterat tuto vocem credere cui crediturus erat regnum, sed juvenem volebat erudire quantopere deceat imperatorem taciturnitas. Eumenes etiam fucum addidit silentio: etenim cum illi clam indicatum esset, Craterum adversus ipsum cum acie venire, nulli fuorum rem indicavit, sed finxit Neoptoleum advenire. Nam hunc ut ignavum ducem milites contemnebant, Crateri vero virtutem & auctoritatem suspiciebant. Itaque milites commisso prælio non prius intellexerunt Craterum fuisse ducem, quam illum inscientes occiderant. Tantam victoriam peperit silentium ducis. Eumenis autem calliditas miraculo fuit omnibus, siquidem ipsa res persuasit, ne quis illi ob eum fucum succenseret. Et si quis indignaturus erat, præstabat ut cautum ac nemini fidentem reprehendi, parta victoria, quam accepta clade, merito vituperari ob incontinentiam secreti. Nullum militum genus bello minus idoneum est, quam loquaces. Aut enim intempestivis convitiis, & ante victoriam (ut ajunt) actis encomiis hostem

irritant, aut proditis consiliis præmonent hostem ut sibi caveat, & officio juvant dum student lædere. Itaque fit, ut imprudentes aut obstant victoriæ, aut eam reddant magis cruentam. Agathocles ex figuli filio rex Siciliæ factus est, quod ipse quidem in tantum non inficiabatur, ut in conviviis aureis, gemmatisque poculis, fictilia quædam soleat admiscere, hoc argumento juvenes ad virtutem exstimulans: *Ego, inquit, qui prius talia fingebam, ostensis fictilibus, nunc ob vigilantiam ac fortitudinem talia facio.* Is cum urbem Syracusas obsideret, quidam è muris convitia in eum jaculabantur: *Figule, quando solves stipendium militibus tuis?* Ille subridens, cum istam, inquit, *cepero.* Hujusmodi voces quid aliud, quam hostem accendebant ad rem acrius gerendam? Et Agathocles quidem moderate tulit eam petulantiam, contentus dictum dicto retaliasse. Cum enim urbe capta venderentur, qui jaculati fuerant è muris convitia, *si me rursus, inquit, lacefferitis convitiis, conquerar apud dominos vestros.* Verum ea petulantia Neronem, aut Hannibalem animasset ad totius urbis internecionem. Id quod propemodum accidit civitati Athenarum, cui cum alioqui non esset admodum infensus Sylla, tamen ineptis convitiis, quæ dicaces quidam è muris in ipsum jaculabantur, sic exacerbatus est, ut minimum abfuerit, quin florentissimam totius Græciæ civitatem funditus dele-ret. Proinde merito laudatus est Memnon dux, qui Darium jovit adversus Alexandrum, quod quendam è mercenariis militibus, dira convitia jaculantem in Alexandrum, lancea percussit: *Ego, inquit, in hoc alo te ut pugnes adversus Alexandrum, non ut maledicas.* Quemadmodum apud Plautum audit coquus loquacior, *manus tua huc conducta est, non lingua.* Multifque convitiis proficisci sunt, qui lingua belligerantur. Audit apud Virgilium Drances *,

— an tibi Mavors

*Ventosa in lingua pedibusque fugacibus istis
Semper erit? —*

Et apud eundem † audiunt procaces Rutuli,

Bis capti Phryges, hæc Rutulis responsa remittunt.

Nam ignominia plerunque potentius habet calcar, quam collaudatio. Epaminondas vir alioqui miti ingenio Ctesippum Chabriæ, quem unice dilexerat, filium, ob amici defuncti memoriam moderatissime tulit, tametsi multum degenerantem à paternis moribus. Semel duntaxat ejus lenitas adolescentis importuna loquacitate superata est. Cum enim hunc in expeditione quadam occupatum adolescens ineptis sermonibus obtunderet, percontans, consulens, quædam etiam corrigens, ac veluti collegam ducis agens, tandem offensus ait: *O Chabria, Chabria, ego tibi pro nostra amicitia ingens persolvo premium, qui filium tuum sustineam.* Adeo vir egregius, qui juvenis stultitiam ac luxum alibi patientissime tulerat, loquacitatem in bello ferre non potuit, vel hoc ipso præfagiens inutilem futurum rebus gerendis, quod ibi linguam moveret, ubi manibus potius & auribus erat utendum. Similis militum loquacitas stomachum movit laudatissimo duci, cui cum milites obstreperent, aliis aliud consilium adferentibus, *Multos, inquit, hic imperatores video, sed paucos milites.* Videbat in pugna futuros ignavos, qui tam strenuos sese præbebant in consultatione. Haud lubens digredior à Phocione. Polyeuctus prolixam orationem habebat apud populum Atheniensem de bello suscipiendo adversus Philip-pum. Hunc cum Phocion videret, inter orandum sudantem & anhelum identidem forbillare aquam ad refocillandos deficientes spiritus, erat enim æstas media, & is qui dicebat obeso corpore, *Par est vero, inquit, Athenienses ut huic bellum suadenti fidem habeamus? Quid enim hic faceret in pralio thorace & galea onustus, cum loquens tantum de bello sic laboret, ut periclitetur ne exhalet animam?* Præclarum est, quod de Scipione minore narrant historici. Cum enim juvenis quidam eo tempore, quo Carthago oppugnabatur, placentam in similitudinem urbis compositam, cui nomen indiderat *Carthago*, proposuisset convivis diripiendam, veluti symbolo præludens urbis excidium, dux illum equo mul-

stavit, & roganti causam ob quam equo spoliaretur, *Quoniam, inquit, me prior Carthaginem diripuisti.* Nunc pene solenne est si quando Principes inter se belligerantur, invicem illos exasperare delationibus, picturis, titulis, & ætiunculis veteris comœdiæ licentiam referentibus. Vidimus atrox bellum inter Julium Pontificem, ejus nominis secundum, & inter Ludovicum Galliæ regem, ejus nominis duodecimum. Nec alia re magis alter in alterum sic exarsit, quam utrinque delatis aliquot voculis liberius effusis. Rex enim, ut erat militari libertate, dixit illum ebriosum, id quod nemo Romæ nesciebat esse verum. Pontifex irritatus respondit, *Se tum fuisse ebrium, cum Gallos vocaret in Italiam, velle rursus inebriari semel, & omnes propellere ex Italia, deinde fore sobrium.* Hujusmodi dictis sic utrinque irritati sunt animi, ut totus orbis duorum senum dissidio concuteretur. Iisdem fere temporibus, cum Henricus Anglorum rex, ejus nominis octavus, Romani Pontificis patrocinium suscepisset adversus Gallos, apud Parisios actæ ex more comœdiæ, majorem in modum provocarunt Anglorum animos ad maturandum bellum, & odium vetus, quod tempore factum erat mitius, renovarunt. Neque satis feliciter cessit Nervius, quos hodie *Tornacos* vocant, quod dicaces quidam in Cæsarem Maximilianum prætereuntem scommatum nescio quid torserint. Agebamus id temporis in Anglia, cum Italus quidam homo mire dextri ingenii, sed parum felix, eo legatus veniret Julii nomine, quo regem ad bellum in Gallos accenderet. Iposteaquam in concilio perorasset ex more, eique regis nomine responsum esset: regis quidem animum vehementer propensum esse ad propugnationem dignitatis pontificiæ, cæterum Britannæ regnum jam diuturna pace defuevisse bello, & rem fore cum rege potentissimo, itaque non posse repente fieri quod peteretur, sed opus esse temporis spatio ad tanti belli apparatus: ille magis incaute quam scelerate, cum nihil esset necesse quicquam addere, subjecit sese eadem prædicasse Julio. Ea vox excepta mox suspicionem iniecit magnatibus, quod Pontificis oratorem professus, non nihil faveret Gallo. Deinde cum observatus, deprehenderetur cum oratore Gallorum nocturnis horis miscere colloquium, abductus est in carcerem, omnibusque fortune exutus est, ne vita quidem incolumi, si venisset in manus Julii. Atqui hic linguæ lapsus effecit, ut rex, qui forte prorogando negotio dissidium compositurus erat, bellum acceleraret.

Inter omnia facinorum genera nullum habetur sceleratius, aut invisius, quam proditio. Et tamen hæc multis cum infamia multam felicitatem peperit. Euthyrcates enim ex Macedonicis trabibus, insignem erexit domum. Philocrates magnam auri vim accepit, quam male partam, pejus luxu perdidit. Euphorbo & Philagro, per quos prodita est Eretria, rex agros concessit, aliisque quam plurimis, si non bonam famam, certe bonas divitias conciliavit proditio. Garrulus idem facit, nulla gratia, nulloque præmio, loquacitate sua præmonet hostem, allicitque, prodit patriam, liberos, uxorem, ac seipsum, denique nihilo minus interim invisus hostibus quam suis, propterea quod non consilio facit quod facit, sed morbo. Etenim qui judicio ducitur ad perpetrandum facinus, obiectis commodis, aut ostentatis periculis, vel avocari potest ab instituto, vel retineri potest in officio. De garrulo nihil est quod tibi pollicearis, cur illi quicquam debeat fidere. Atque Ajaci quidem intemperantius maledico non indignatur apud Homerum Nestor, quod linguæ vitium bene gerendæ rei strenuitate pensaret. At naturæ vitio loquax & aliorum virtuti obstat, & ipse usque adeo non præstat virtute, ut nemo sit minus ad omnem honestam functionem idoneus. Proinde poetarum princeps Homerus, quos ut egregios viros proponit, eisdem facit & silentii tenaces. Ulysses tot modis provocatus, constanter tamen dissimulat quis esset. Quin & ipse assidens uxori, nec diu desideratæ conspectu, nec illius lachrymis commovetur, ut ante tempus aperiat quis sit. Verum *,

* Lib. XI. *Æneid.* v. 389. † Lib. IX. v. 635.

* *Odys.* τ. v. 210.

Tom. IV.

X x

Quuq

Θυμῷ μὲν γόωντων ἔλω' ἐλέαιρε γυναικᾶ,
Ὀφθαλμοὶ δ' ὥστε κέρεθ' ἔσσαν, ἢ σίδηρ'·
Ἀπείμας ἐν βλεφάροισι.

Talem inducit & Telemachum filium, & Penelopen, ac denique nutricem anum, cujus garrulitatem vel sexus, vel ætas excusare poterat, ait enim * :

Ἐγὼ δ' ὥς ὅτε τοι σπέρη λίθ'·, ἢ σίδηρ'.

Quin in mediis erroribus Ulysses fere dissimulat quis esset. Et apud Cyclopem ἑπν se fingit esse, & ignota specie obviæ Palladi ficto commento dissimulat quis sit. Eandem silentii constantiam poeta tribuit & fociis ejus, qui vivi devorari maluerunt, quam quicquam eorum effutire, quæ silenda erant. Nec alium inducit Æneam Virgilius †,

Spem vulsu simulat, premit altum corde dolorem.

Jam cum res cominus gerenda ferro est, apud Homerum Barbari magno clamore ruunt ad prælia: Græci taciti vim spirantes expectant hostem. Si quid discriminis est, tutiores ac formidabiliores nos hosti reddit silentium. Et si quid lætæ rei obtigit, jactantia Nemesin provocat, silentium servat, augetque quod parum est. Quin & in Cupidinis militia, si Nasoni credimus,

Qui silet, est firmus, qui dicit multa puellis

Probra, satisfieri postulat ille sibi.

Socrates in bello oculos undique circumferebat & inconvnenter habebat intentos, linguam habebat adstrictam. In conviviis disputabat, ubi nihil erat periculi. Sive captatur occasio componendæ discordiæ, silentium præstat, ut id fiat facilius, videlicet, non exacerbat odiis loquacitate. Sin decretum est hostem perdere, garrulitas præmonet hostem, ut sibi caveat, nec finit insidias latere. Quin & hodie vulgus hominum cum audit duos inter se magnis clamoribus debacchantes, ajunt rem abesse à periculo fundendi sanguinis. Nimirum illud persuasum habet sensus communis bellaces non esse, qui sunt loquaces. Anseres laborant infamia garrulitatis, ac Maroni dicuntur *obstreperare*. Et tamen hi quoties à Cilicia demigrantes Taurum montem, aquilis differtum, transmissuri sunt, guttur obturant hausta arena, ore lapidem gestant, atque ita silentes noctu transmittunt, ubi montis medium superarunt, dejiciunt lapidem, ubi jam in tuto sunt, etiam arenam è gutture reddunt. Quanquam hæc, quæ Plinius narrat de gruibus, Plutarchus ad anseres transfert, certe grues hyemis advenæ sunt, quemadmodum æstatis ciconiæ. Proinde turpe fuerit, grues aut anseres, qui utrique nescio quamobrem laborant infamia stultitiæ, hi apud Britannos, illæ apud Gallos, plus sapere quam homines. Qui sponsam ambiunt, citius ea potiuntur, si norint silere. Qui formosam habent sponsam, tutius habent, si fileant. Nam tacitus pacisci si possit corvus, haberet plus dapis, & rixæ multo minus invidiæque. Antalcidas Lacedæmoniorum dux, cum in Samothrace sacris initiaretur, admonitus est à sacerdote, ut ex more sibi confiteretur, quod in vita sceleratissimum perpetrasset: nam apparet hoc commentos impios illos sacrificos, quo magis haberent obnoxios, quos ad sua flagitiosa mysteria admisissent, ne facile resilirent à cœptis, & offensi turpitudine flagitiorum, efferrent in vulgus arcana. *Quid opus, inquit? Nam si quid tale mihi perpetratum est, ipsi dii sciunt.* Quanquam hanc historiam quidam ad Lyfandrum referunt, qui cum in Samothrace consuleret oraculum, ac sacerdos, ceu religionis causa, juberet ipsum dicere, quid in vita teterrimum gessisset: *Virum, inquit, tuo an deorum jussu id fateri oportet?* cum ille respondisset, *deorum: Tu igitur, inquit, hinc abscede, & illis si percententur dicam.* Adeo ne superstitio quidem, qua tenebatur, prudenti viro persuadere potuit, ut deorum interpreti committeret quicquam arcani. Hinc apparet & apud priscos Ethnicos occultorum criminum confessionem fuisse religionis partem, & fortassis inde fluxit, quod hodie Franciscani, si quem ad instituti sui mysteria recipiunt, exigunt totius antea-ctæ vitæ refectionem. Veteres illi, compendium quæ-

* Ibid. v. 494. † Lib. 1. Æneid. v. 213.

A rentes, existimabant unius omnium gravissimi criminis conscientiam satis esse ad reddendos obnoxios, quos initiabant impuris mysteriis. Fortassis inter virtutis exempla referri non potest, sed tamen ad silentii commendationem cum primis accommodum est, quod de Lacone puero quodam prodiderunt. Is vivam vulpeculam, quam sodales furati fuerant, nam id certis diebus permittebatur publi Laconicæ, sub veste celabat. Ea sæviens cum pueri latus usque ad intestina laceraret, perpeffus est, donec abiissent, qui vulpeculam quærebant. Cum autem pueri dicerent fatius fuisse vulpeculam prodere, quam ipsum sic lacerari: *Imo præstat, inquit, cruciatibus immori, quam furtum prodere per ignaviam ac mortis metum.* Quid hic dicent viri graves, ac dignitate præditi, qui cum famæ vitæque suæ periculo effutunt, quicquid concreditum est? Apud Lacedæmonios ex institutione Lycurgi mos erat, ut natu maximus adstans pro foribus cuique ingredientium ad publica convivia diceret, commonstrato ostio, *Per hanc, inquit, januam nullum egreditur verbum.* Et Horatius idem refert inter leges convivii:

— ne fidos, inquit, inter amicos

Sit, qui dicta foras eliminat.

Nec infestiviter Martialis odisse se dicit memorem compotorem. An feliciter cessierit audax facinus Gyginescio, qui crudeli flagitio sibi paravit regnum. Certe Candaulem regem & principatu & vita privavit linguæ futilis incontinentia, qui apud satellitem effutierit uxoris pulchritudinem, si quid Herodoto credimus. Lacedæmonii non ferebant uxores ab hospitibus laudari, quod oporteret illas solis maritis esse notas. Multo minus decet maritos apud alios jactare formam conjugum suarum. Sed his quoque faciunt indecentius, qui quicquid in thalamo, quicquid in lecto cum uxore nugantur, deprædicant in conviviis & in colloquiis apud quoslibet. Si turpe est efferre quod inter pocula dictum est, quanto turpius est ea non continere, quorum oportebat solum cubile torumque conscium esse? Quidam dum faceti volunt esse in scurrilitatis vitium incidunt. Quid autem turpius, quam Monachus, aut Episcopus scurra? Atque utinam pauciores essent istiusmodi. Talibus non arbitror tuto committi confessionum arcana: nam qui tacebit aliena mala, cum quisquis hoc morbo tenetur, ne sua quidem reticere possit? Aut qui consulat alieno periculo, qui seipsum mavult in periculum conjicere, quam tacere?

Interim in mentem veniunt sycophantæ, de quibus mox dicam. Horum aliquis calumniabitur mihi non probari confessionem. Non damno confessionem, sycophanta, sed hæc admoneo, ne quem poeniteat approbatæ confessionis, nisi forte medicinam damnat, qui periclitanti consulit, ne se malo credat medico? Et quoniam medici incidunt mentio, referam obiter & illud, quod Hippocrates jurejurando profundum silentium exigit à medicis: adeo ne medicus quidem bonus esse possit, qui linguam habet incontinentem. Et tamen hic si proferat morbum, tantum pudefacit laborantem. Sacerdos si effutiat, etiam in capitis discrimen adducit multos. Multi levius esse ducunt ægrotare, quam medicum perpeti impendio loquacem. Sunt enim quidam, quos nemo libenter adhibet convivio, quod nimium & intempestiviter medici sint, nihil habentes in ore, nisi paralyces, apoplexias, epilepsias, totamque rationem anatomiae inter pocula disserunt, lautissimum etiam convivium vertentes in nauscam. Quanta sollicitudine sapiens Hebræus monet: ne regibus detur vinum*: *Noli regibus, ô Lamuel, noli regibus dare vinum.* Quid periculi, si bibant? *Quia nullum, inquit, secretum ubi regnat ebrietas.* Ergo ne regno quidem gerendo idoneus est, qui secretum continere non potest. Herodes inter pocula donavit saltatriculæ caput Joannis Baptistæ. Temere juravit lingua jam effrenis vinolentia. Multi principes inter vina voces effundunt, quæ plurimis adferunt exitium. Plutarchus tradit apud

* Prov. cap. xxxi. v. 4.

Ægyptios nefas fuisse sacerdotibus gustare vinum. Nunc plerosque videmus ebrios baptizare pueros, ebrios audire confessiones, nec tum quicquam minus peccare, quam cum obdormiscentes non audiunt quid dicatur, nisi quod sic quoque produnt interdum quod audierunt.

Ante annos non ita multos accidit, quod dicam: Quidam exorsus apud huiusmodi sacerdotem, ubi sensit hominem altum dormire, surrexit atque abiit interrupto sermone. Hoc digressio successit alter. Cumque rursus obdormisset, excitavit hominem confitens, *Non*, inquit, *audis qua dico?* Ille somno delirus, existimans eundem hunc esse, qui prius coeperat confiteri, *Imo probe audio*, inquit, *dixeras te effregisse scrinium vicini tui, perge cetera dicere*. Hoc meminerat ex confessione prioris, velut insigne, tametsi dormitans ac semisomnis. At confessor ille incanduit, negans se unquam scriniorum fuisse perfosorem. Hoc casu qui successit rescivit superioris arcanum. Itaque discessit uterque victus ac pudefactus ob unius temulentiam. Non sine causa laudata est Publii mimographi sententia: *Cum absente loquitur, cum ebrio qui liti-gat*. At stultius facit, qui ebrio prodit arcana. Nec enim solum perdit operam, verum etiam & seipsum & alios adducit in periculum. Siquidem male coniectat, qui credit sacerdotem hic fore continentem, qui quotidie conspicitur indulgere vino, & in colloquiis effutire, quæ ipsius quoque retulerat obticuisse. Dixerit aliquis in nugalibus nugatur, in sacris temperans est. Hoc alius credat suo periculo, tu ne credideris. Ac recte quidem institutum est à maioribus, ne quis nisi jejunos peragat synaxin: sed videtur majus operæ pretium futurum, si cautum fuisset, ne quis nisi jejunos doceat euangelium, aut confitentem audiat. Quos habet epilepsiæ morbus, non cadunt ubi volunt, sed ubicunque morbus eos corripuerit, etiam si stent in præcipitio: Ita quos habet hic linguæ morbus, æque labuntur in maximis atque in minimis, si inciderit paroxysmus, qui quamvis levi de causa provocatur in talibus. Quinetiam in capitali causa foricum exemplo produnt seipsos, sibi que nulla compulsi necessitate perniciem accersunt. Quod enim accidit Ibyci poetæ interfectoribus, etiam proverbio celebratum est. Is dum occideretur in solitudine grues forte supervolantes testatus est: post multum temporis cum sederent in theatro qui facinus hoc perpetrarant, & forte grues supervolarent, in risum soluti, inter se susurros miscuerunt, dicentes, *Ecce grues Ibyci ultrices*. Ea vox excepta est à proxime assidentibus, & Ibycus longo jam tempore desiderabatur. Itaque suborta suspicione ad magistratus delatum est. Coniecti sunt in vincula, moxque non gruum indicio, sed propriæ linguæ petulantia, proditi, dedere poenas. Veteres dicebant eos qui patraissent homicidium, aut aliud impium facinus, à diris ultricibus agitari. At istis linguæ incontinentia furiarum vice fuit.

Quod dicam accidit apud Anglos Londini, in ædibus, in quibus tum agebam. Fur quidam per tegulas irreperat in ædes venandi gratia. Nec successit venatus: prodidit hominem strepitus, ortus est tumultus, etiam vicinis concurrentibus. Ille videns tumultum, miscuit se turbæ, velut unus è numero vestigantium furem, atque ita fefellit. Cum putarent furem elapsum, desitum est quærere. Fur quoniam frustra tentaverat elabi per fenestras vicinis arcantibus, decrevit exire per ostium, credens futurum ut illic falleret, quemadmodum fefellerat in venatu. Et fefellisset, nisi tam parum continentem habuisset linguam, quam habebat manus parum abstinentes. Offendit pro foribus complures de fure confabulantes. Et hic male precatus est furi, cujus gratia perdidisset pileum. Exciderat autem fugitanti pileum, quod exceptum est in hoc, ut ejus indicio fur posset aliquando deprehendi. Ex ea voce nata est suspicio. Captus est, confessus est, & pependit.

Huic non dissimile est, quod refert Plutarchus. Erat apud Lacedæmonios delubrum Palladis æreum,

unde & cognomen additum *Chalciaeco*. Id sacrilegi quidam spoliabant, & reperta est in medio templi lagena vacua. Facto igitur populi concursu, plerique disputabant, quid sibi vellet ea lagena. Hic quidam ex adstantibus, *Si vultis*, inquit, *exponam, quid ego coniectem de lagena: arbitror enim sacrilegos, cum hoc facinus adornarent, aconitum bibisse*, (tametsi quod Plutarchus refert de aconito, cæteri scriptores tradunt esse peculiare cicutæ, cujus vis multo vino diluitur, nam aconitum arbitror esse immedicabile malum) *atque hoc consilio vinum detulisse secum, ut si rem perficerent & latere contingeret, mero epoto ac veneni vi diluta discederent incolumes: sin minus, expedito genere mortis, quod doloris sensu vacaret, effugerent questionis tormenta*. Hæc cum ita narraret, non quasi divinans, sed quasi rem compertam haberet, alius aliunde coepit appellare hominem: *Hæus tu quis es? Quis te novit in hac urbe? Unde ista tam exaltes scire potuisti? Quid multis? deprehenus est miser, & sacrilegium confessus est*. Verum hanc linguæ incontinentiam aliquis fortasse tribuet ultori numini, nec admodum refragabor, modo conveniat inter nos, numen hominis vitio voluisse ad ultionem abuti.

In eo quod nunc referam minus erat sceleris, & tamen non minus atrox poena. Seleucus rex, cognomento *Callimachus*, infeliciter Martem expertus adversus Gallos, cum lacerato abjectoque diademate, tribus, quatuorve duntaxat comitantibus, equo per invia fugeret, tandem labore fameque deficiens ad villam quandam coactus se recepit. Ejus dominum nactus, panem & aquam petiit. Ille vero non hæc tantum, verum etiam quicquid rusticana domus habebat summa cum comitate exhibuit. Interea regem intuitus agnovit, & gavisus est quod illum fortuna ad suam casam potissimum detulisset. Quod gaudium si continere potuisset, retulisset aliquando magnificum hospitalitatis suæ præmium. At cum ad viam usque regem esset comitatus, ne quid omitteret officii, discessurus ait, *Salve Rex Seleuce*. Rex porrecta dextra veluti resalutaturus & osculaturus hominem ad se traxit, simulque cuidam è comitibus innuit, ut cervicem gladio recideret. Idque factum est. Sed infinitum fuerit, exempla loquacitatis omnia recensere, quibus tot regna, tot populos, tot civitates funditus everfas, & docent historiæ rerum antiquarum, & quotidie videmus.

Sylla relicturus erat obsidionem Athenarum, quod hinc urgeret Mithridates, qui occuparat Asiam, hinc Mariana factio, quæ rursus urbem invaserat, sed dum seniculi quidam in tonstrina garrientes, inter cætera dixissent, quod heptachalcum esset incustoditum, eo-que periculum esse ne ex ea parte urbs caperetur: exploratores, qui tum forte aderant, quod audierant in tonstrina Syllæ retulerunt. Ille mox coactis copiis intempesta nocte milites per eum locum induxit in civitatem, minimumque abfuit, quin eam funditus deleret, certe cæde & sanguine complevit, adeo ut Ceramicum cruore fluxerit. Tantum attulit calamitatis reipub. vox non suo loco dicta, quæ si clam dicta fuisset apud magistratum, ingens præmium promerebatur. Sæpe publicum malum cum privato conjunctum est, adeo funesta res est lingua intemperans.

Sub Neronis tyrannide diu gemuerat urbs Roma, vel orbis potius. Unica tantum restabat nox, qua præparatis omnibus occidendus erat tyrannus. Et erat libera respub. si is, qui necandum Neronem suscep-
F rat, tam habuisset continentem linguam, quam fortem animum. Is enim cum in theatrum proficiscens vidisset hominem duci, ut Neroni exhiberetur, deploranti fortunam suam intempestita misericordia commotus, dixit illi in aurem: *Deos ora, o bone, ut hic dies prætereant. Nam cras, sat scio, mihi gratias ages*. Qui ducebatur suspensionem ex hujus oratione conceptam ad Neronem detulit, malens suæ saluti, quam illius qui indicarat, aut publico bono consulere, præsertim cum incertum haberet, quis esset futurus conjurationis exitus. Protinus itaque consolator ille
Tom. IV. X x 2 sub-

sublimis raptus est, admoti ignes & verbera. Quod ultro nulla necessitate coactus effutiverat, diu inter tormenta negavit, donec cruciatus exprimeret veri confessionem. Infelix eadem opera, & sibi peperit exitium, & publicam libertatem remoratus est. Qui conjuravit in necem Julii Cæsaris, M. Tullium tametsi virum bonum, ut dictum est, & tyrannidis osorem, excludebant ab hujus facinoris conscientia, non quod diffiderent illius animo, sed linguæ. Atque utinam tam feliciter oppressisset Antonium armis, quam fortiter lingua provocavit. At Zeno philosophus, ne conjurationis arcanum cruciatu victus aliquando prodere cogeretur, suam ipsius linguam mordicus excisam in tyranni faciem expulit.

Nec immerito Lænx mulierculæ ob admirandum silentii exemplum honos habitus est. Ea erat meretrix Harmodio Aristogitonique familiaris. Erat his conjurationis conscia. Spem enim cum illis communem habebat, utpote mulier, rem feliciter successuram. Biberat enim ex communi Cupidinis poculo, ac velut iisdem orgiis initiata mysteriorum erat conscia. Cæterum ubi non successit, & de illis sumptum esset supplicium, illa vocata ad quæstiones, nullis tormentis adigi potuit, ut reliquos ejus conjurationis conscios proderet. Athenienses admirati tam insignem mulieris constantiam, posuerunt illi lænam ex ære, sed elinguem, ac pro foribus arcis dedicavere, ut leo declararet invictam animi fortitudinem: cæterum quod linguam non haberet, silentii fidem significaret. At non perinde gratus fuit populus Romanus, quamquam non minus admirandum exemplum est in servo, quam in fœmina. Marcus Antonius orator incesti reus agebatur: accusatores servum ejus ad quæstiones postulabant, quod is eunti ad stuprum domino lanternam prætulisse diceretur. Servus erat etiamnum imberbis, & adstabat coram, & videbat rem ad suos cruciatus pertinere. Ubi domum ventum est, videretque dominum suum hac de re vehementer sollicitum, ultro hortatus est ut se iudicibus torquendum traderet, affirmans nullum verbum ex ore suo proditum, quo causa ejus læderetur, hujusque promissi fidem inter varios ac sævissimos cruciatus mira patientia præstitit. At C. Plotius Plancus, cum ab hostibus ad cædem quæreretur, & servi diu torti constanter negarent se scire ubi lateret dominus, ultro prodiit, occidi malens, quam tam fideles servos sua causa diutius cruciari. Non potuit plus honoris habere silentio suorum. Agesilaus Lacedæmoniorum rex, cum quidam facinorosus pertinaci silentio duraret in tormentis, *Quantam*, inquit, *animi constantiam hic præstat in re scelerata?* Admiratus est vim animi, linguæque continentiam, & dolebat tam egregiam virtutem absumi in re non præclara, videlicet summam habitura laudem, si recte fuisset collocata. Cum in tonsrina sermo verteretur de tollenda Dionysii tyrannide, quam quidam dicebant adamantinam esse & insuperabilem, tonsor intempestivo joco ridens, *Quinam*, inquit, *insuperabilem, cum ego subinde novaculam admoveam illius gula?* Delatum est hoc dictum ad Dionysium, & in crucem actus est tonsor. Quin & complures semet in exitium conjiciunt aviditate nuntiandi res novas. Cladem, quam Athenienses in Sicilia maximam acceperant, tonsor quidam à servo cuiusdam, ex ea clade elapsi, cognoverat: mox relicta tonsrina, veluti timens, ne quis primi nuntii gloriam præriperet, quantum potuit ad urbem occurrit, totamque civitatem rumore complevit. Orta perturbatione, collectoque populo, primum hujus rumoris auctor inquirebatur, protrahitur tonsor, jubetur rumoris auctorem edere, cujus ille ne nomen quidem tenebat. Ilico rotæ alligatur miser torquendus, ut tristissimi rumoris confictor. Interea venere, qui certum cladis acceptæ nuntium adferrent: jamque ad suas quisque calamitates deplorandas domum abiit, relicto, ut erat alligatus, tonsore. Tandem cum sub noctem solveretur à carnifice, etiam tum percontabatur, *ecquid accepisset de Nicia, & quomodo fuisset inter-*

fectus, nam is dux erat exercitus. Tanta morbi vis erat, ut eo quoque tempore prius habuerit de malis alienis audire, quam suum deplorare malum, aut cavere ne quid in posterum tale accideret. Fit autem, ut quemadmodum qui molesta maleque olentia pharmaça biberunt, etiam ad ipsos calices, unde hauserunt, solent nauseare, sic & illos oderimus, qui rem vehementer tristem nuntiant.

Verum quid opus est hujus mali exempla è veteribus historiis petere, cum tota vita mortalium undique talibus plena sit? Simili morbo laborant, qui gaudent mala futura prædicere, quo vates & astrologi videantur, aut chiromantes. Hi sæpenumero malunt vitam perdere quam divinationem. Quanquam Anglorum rex Henricus ejus nominis septimus maluit hujusmodi divinatorem deridere quam tollere. Is ex astris prædixerat regem eo anno periturum. Res est ad regem delata. Accersivit hominem verbis honorificis, dissimulans quod rescierat. Rex inter cætera percontatur hominem, num ex astris certa prædici possent, ajebat: num ipse esset ejus artis peritus, annuebat, sperans se tanto pluris habitum iri à rege. Tum rex, *Dic igitur mihi, ubi tu futurus es his festis natalitiis*, instabat enim natalis Domini, hærebat. Cum urgente rege, negaret se posse certum prædicere, *Ergo*, inquit rex, *ego sum artis peritior quam tu, nam scio te futurum in turri*: sic enim vocant locum munitum Londino imminuentem, in quo servantur, quos volunt esse in tuto, simulque innuit ut duceretur. Illic ubi satis refrixerat divinandi calor, cum risu dimissus est. Atqui satius est ab hujusmodi divinationibus temperare, quod periculum sit, ne non semper obtingat rex eadem civilitate præditus.

Ad hanc classem pertinent, qui consiliis non in tempore datis, tum sibi tum aliis accersunt perniciem. Promiserat sibi à Phalaride tyranno gratiam Perillus ænei tauri repertor, sed suo malo docuit esse verissimum, quod scripsit Hesiodus, & proverbio celebratur,

Ἡ δὲ κακὴ βουλὴ τῷ βουλόμενῳ κακίστη.

Referam fabulam, quam audiavi Lutetiæ cum illic agerem, an veram nescio, certe verisimilem. Ostenditur in foro frumentario, ni fallor, os cloacæ, in qua se sepeliri jussisset quidam, quem sero poenituit mali consilii. Viderat regem tristem ac sollicitum. Causa mœroris erat, angustia rei pecuniariæ. Is quo regem sublevaret, suavit ut ex minutis etiam rebus, quas rustici deferunt in urbem, unum aut alterum æreum nummulum exigeret, idque in biennium duntaxat. Ex eo cum viderent in urbe frequentissima colligi pecuniæ vim non modicam, videlicet juxta sententiam Hesiodi, ex multis minutis, conflato ingenti acervo, non remissum est, quod semel ceptum est dari, *χαλεπὴ χοροὶν κούα γύση*. Imo ad hoc exemplum plures exactiones excogitatæ sunt. Qui dederat consilium, cum videret se non idem auctoritatis habere in dissuadendo, quod habuerat in suadendo, quo de seipso pœnas sumeret inconsulti consilii, simulque moneret alios ne ad eundem impingerent lapidem, testamento cavit, ut in ea cloaca sepeliretur, in quam totius illius fori fordes confluent, in quo manet etiamnum in hunc usque diem exactionis executio.

Quæ hæcenus retulimus de linguæ vitiis, fere sunt ejus generis, ut stultitiæ, aut, si quis odiosius interpretetur, insanitiæ sint affinia quam malitiæ. Quæ si tantam adferunt perniciem rebus mortalium, quid sentiendum de his, qui destinata malitia sceleratissimum linguæ organum nunquam non torquent ac vibrant in privatum ac publicum humani generis exitium? Qui studio vulgant ficta prognostica, ut populos ac reges inter sese committant, dum hoc futurum prædicunt quod fieri vellent, dum nunc huic, nunc illi victoriam aut cladem denuntiant, qui data opera falsa renuntiant, ut pertrahant in exitium quos volunt, qui mendacis circumveniunt ac perdunt innoxios, qui fœdis adulationibus dementant animos principum, qui versutis consiliis miscent res humanas, qui pejerant, qui

qui calumniantur, qui susurris ac delationibus dirimunt amicitias, foedera, conjugia, qui seditiones concitant, qui fratris animum convitiis exasperant, qui docent hæreses, qui blasphemias evomunt in Deum & in sanctos ejus, ut leve jam videatur quod summis orbis principibus non magis parcunt quam lupis, ut ajunt. Circumspice quicquid est in orbe funestarum tragoediarum, comperies fere fontem malorum omnium fuisse malam linguam. Atque utinam hæc lues tantum in aulis principum regnaret, ac non potissimum inter istos qui pietatis Christianæ columna videri volunt, qui Christianæ religionis & integritatis exemplaria haberi postulant. At ne mihi nimium proluxa sumatur hæc oratio de adulatoribus nihil dicam, quo genere bipedum, nihil esse potest sceleratius, vel quod alias à nobis in hos abunde dictum est, vel quod ex elegantissimo Plutarchi libello, quem nos Latinum fecimus, petere possunt, qui volunt. De malitiosa vanitate dicentur pauca.

Quod latet in hominis corde solus Deus perspicit. Cæterum in hoc est lingua data hominibus, ut hac internuntia homo hominis mentem & animum cognoscat. Decet autem ut imago respondeat archetypo. Specula bona fide repræsentant imaginem rei objectæ. Nam quæ mendacia vocantur, in hoc tantum adhibentur, utrisum moveant. Eoque Dei Filii, qui venit in terras, ut per eum cognosceremus mentem Dei, *Sermo Patris* dici voluit, & idem *veritas* dici voluit, quod turpissimum sit linguam ab animo dissidere. Nunc inter Christianos etiam, Deum immortalem! quam rara linguæ fides? Quam multi sunt qui sic assuevere mentiri, ut se mentiri nesciant? Quod in comœdiis servile judicatur, in nostris moribus vix sacerdotibus ac Monachis habetur indecorum, in primoribus etiam vocatur prudentia. Ne quid interim commemorem de his, quorum tota vita nihil aliud quam mendacium est. Nec enim solum mentiuntur oratione, semper habentes in ore religionem, ecclesiam, & Christum, fidem & euangelium, verum etiam vultu ficto, veste prodigiosa, cibis, titulis, ac ceremoniis orbi mentiuntur, non sine gravi perniciæ religionis, quam insincere profitentur. Tales erant apud Græcos philosophi, barba, pallioque raram quandam sapientiam pollicentes, semper habentes in ore virtutem, honestum, & libertatem, cum illorum plerique toti maderent vitiis plusquam vulgaribus, ac ventris gloriæque essent mancipia. Tales erant apud Judæos Pharisei, qui tristitia vultus, latis phylacteriis, aliisque fucis apud imperitam plebem venabantur opinionem sanctimoniarum. Quoniam autem utrique virtutem in lingua circumferebant, similiter audiunt utrique. Siquidem dux ille fortis magis quam eloquens cum audisset philosophos in Academiâ de recte vivendo disputantes, peracta diatriba, rogatus quid de his sentiret: *Nihil*, inquit, *superest, nisi ut qua disputatis, rebus ipsis præstetis*. Significabat illos de virtute per omnem vitam nihil aliud quam disputare. Quid autem audit à Christo Phariseus? *Recte respondisti, hoc fac & vires*. Utinam autem non essent inter Christianos, qui & philosophorum fucos, & Phariseorum ambitiosam hypocrisim superarent. Præterierunt umbræ, venit lux, non decet filios lucis ullus fucus. In quos acrius sævit veritas Christus, quam in hypocritas? Aut quod nomen olim fuit infamius, quam histrionum? Ethnicorum leges submoverunt ab honoribus, qui fabulam saltassent in theatro, & hoc sceleratissimum histrionum genus occupat omnes orbis honores, nusquam non exercens histrionicam, in conjugis, in foederibus principum, in aulis regum ac Cæsarum. In comœdiis * exhibetur ille qui audit, *Non pudet vanitatis?* ac respondet: *non, dum ob rem*: dicitur enim à lenone, & applauditur ei quod mox sequitur, *sterquilinium*. At in hominum vita quam multi sunt, qui Dorionem superant vanitate, dum ob rem, cum Platonum & Catonum personam gerant? Pœnas dat legibus, qui natus

* Apud Terentium in *Phorm.* Act. III. Sc. II. v. 40.

A vir, veste mentitur scæminam, & ludus est quotidianus sub pallio philosophico, sub veste sacrosancta, agere scurram, sycophantam, impostorem, quadruplatorem, & quid non? pudet enim me pigetque reliqua commemorare. Illis crimini datur vestitus mendax, etiamsi nullum alioqui crimen sit admisit. His in omni genere facinorum vestis fucus patrocinator. Si semel recipitur mendacium, tolli fidem necesse est, qua sublata simul tollitur & omnis humanæ vitæ societas. Quis enim velit pacisci cum eo, quem non pudeat mendacii? Aut quis hunc amare possit, qui nihil dicat ex animo? Nec temere vulgo dictum est, *Ostende mihi mendacem, ego tibi ostendam furem*. Levius esset hoc malum, nisi mentientium vanitas faceret, ut nec vera loquentibus fides habeatur, non ipsis tantum, qui crebro mentiendo sibi merito fidem abrogarunt: neminem enim miseret plani, quem nemo sublevat fracto crure, quod toties illufisset accurrentibus, cum ille simularet crus esse fractum, verum etiam aliis qui loquuntur ex animo. Quemadmodum creditores frequenter decepti à malæ fidei debitoribus, etiam his pernegant pecuniam, qui sunt illorum dissimiles. Et tamen levius improbi sunt, qui naturæ morbo quodam ac libidine mentiendi peccant, quam qui destinata malitia. Sunt enim qui studio spargunt vaticinia, quo concitent seditionem, & principes inter ipsos funesto bello committant. Nec desunt qui in hoc ipsum confingunt ostenta, somnia, & visiones. Monachorum hic fere ludus est. Alii quos oderunt singulis annis semel atque iterum sepeliunt, quo tristi rumore vel ad tempus discrucient amicos. Jam vero in consuetudinem abiit, fictis titulis edere libellos famosos, & ipsius quem lædere volunt in hoc nomine abuti. Ad hæc tam execranda flagitia nunc connivent leges. Sed præstat hæc interim missa facere, quo magis vacet ea persequi, quæ propius ad præsens institutum pertinent. Tantum illud addam, ne pudeat eos mendacii, quos non pudet parentis diaboli, quem auctorem mendacii pronuntiat divina Scriptura: contemnunt linguam veridicam, & stultam, si libet, appellent, qui nolunt esse membra Christi.

Veniam ad perjuros, quanquam omnis sermo mendax juxta doctrinam evangelicam Christianis perjurium est: imo omnis mala vita Christianorum perjurium est. Atque hæc ipsa jurisjurandi religio in hoc reperta est, ne mendacio falleretur proximus, ne fraude crearetur magistratus aut princeps, ne susceptus magistratus insincere gereretur, ne secus quam ex fide dicerent testes, ne secus agerent actores & patroni, ne secus pronuntiant judices. Nunc mihi quæso revolve præfatum annales, quando comperies tantum fuisse jurisjurandi, quantum nunc est inter Christianos, & ubi plus perjuriorum? Jurandi nullus est finis. Jurat princeps inaugurandus: jurant magistratus: jurat populus: magnis ceremoniis res agitur. Excute juratos articulos, & videbis jusjurandum non minus esse ludicrum, quam est eorum qui suscipiunt professionem septem artium liberalium, aut juris, aut theologiæ. Jurant qui magistratum suscipiunt, & eum quidam ita gerunt, quasi juraverint se pejeraturos. Quoties autem jurant Cæsares, priusquam coronam sacram accipiant? Quoties jurejurando coeunt principum foedera, quoties perjurio rescinduntur? Iterum atque iterum jurant Episcopo, qui sacris initiantur. Pontifici jurant notarii, & Episcopi qui dicuntur à suffragiis. Quoties monachi jurant suis abbatibus? Excute facta, comperies perjuriorum plena omnia. Nec interim juratur per Jovem lapidem, aut per Herculem, sed per Christi crucem, per sacra Dei evangelia, per salutem animæ: & quasi hæc parum sint, scinditur & distribuitur sacrosanctus ille panis, quo symbolo nihil esse potest religiosius. At lingua dirumpit hæc omnia vincula. Miramur in Petro quod ter Dominum abnegarit, quem humano tantum affectu diligebat, cujus spiritum nondum senserat, quem nondum viderat surrexisse, nondum viderat adscendentem in coelum: nobis ludus videtur pejerare, quasi sit aliud pejerare per Dei nomen, quam illum

abjurare. Et interim hodie quoque submoventur à tribunalibus ac magistratibus infelicitè perjuri. At si quorundam magnatum vitam excutias, quantum reperies perjuriorum examen? Jam vero plusquam perjurium habetur, si quis pro cinericio pallio sumat atrum, aut pro linea veste sumat laneam. Nam apostasiam vocant, quod crimen olim atrocissimum erat illorum, qui abnegato Christi nomine defecissent ad cultum dæmonum. Nunc cum tota fere vita mortaliū talis sit, quasi baptismi sacramentum ludus sit, nullus agnoscit perjurium, neminem pudet apostasiam tam impiam. Non hic patrocinator his qui temere deserunt honestum vitæ institutum, sed indico præposterum vulgi iudicium.

Veniam ad venena linguæ, quibus nulla vipera, nullum aconitum, exitium habet præsentius. Damnantur etiam Ethnicorum legibus, qui segetem excantarint ex agris alienis, aut qui luem incantarint, at quanto nocentior est lingua, quæ dictis impiis eximit pietatem: quæ turpiloquio depulsa pudicitia immittit turpium voluptatum amorem, quæ principi pro clementia insibilat crudelitatem & avaritiam, ac publicum fontem unde hauriunt omnes letalibus venenis inficit? Exuruntur sagæ, quæ veneficiis vim admovent animis hominum, aut noxam corporibus, quæ manes evocant, quæ magicis sacris litant dæmonibus, quæ fascino lædunt, etiam si ne horum quidem quicquam geritur, absque linguæ ministerio, quemadmodum testatur Virgilius *,

*Pocula si quando sæva infecere noverca,
Miscueruntque herbas, & non innoxia verba.*

Ac rursus †:

Baccare frontem

Cingite, ne vati, inquit, noceat mala lingua futuro.

Atqui hæc omnia cum nocentes linguæ perpetuo designent in vita mortalium, nemo miratur; adeo res in consuetudinem abiit. An ullum fascinum sceleratius est, quam corrupta juvenum aut virginum institutio? Quisquis docet impia, nonne miscuit aconitum? Qui rudem ætatem obscenis sermonibus inficit, nonne virus infundit immedicabile? Et adversus maleficorum artes traduntur quædam remedia, adversus linguæ nocentis venenum quod remedium invenias? Sunt incantamenta quibus sopitur anguis, nullum est incantamenti genus, quo linguam obtreptatoris cohibeas. Jam cum natura, sævæ novercæ similior quam matri, singulis venenis suum quoddam exitii genus attribuerit, atque hic crudeli varietate copiaque luserit, uni linguæ tribuit omnia. Mala lingua quæ persuasit habendi sitim, usque ad fratrum circumventionem, usque ad templorum spoliationem, usque ad cædem ac veneficia, nonne plus noxæ dedit, quam ulla diplas, cujus morsum sequitur bibendi sitis inexplebilis, usque ad venarum incisionem? Seps minutum animalculum est, & tamen ea veneni vis est, ut quem attigerit sic totus extabescat, ut ne ossa quidem supersint. At noxia lingua, quæ livoris virus instillavit in animum alterius, quo totus tum animo tum corpore contabescat miser, nonne præsentius indidit venenum quam seps habet, cui hæc inter omnia serpentium genera palma tribuitur, quod cum cætera vitam eripiant, solus hic ne cadaver quidem faciat reliquum? Jam age lingua, quæ pestilenti sermone venenum ambitionis iniecit animo, aut adulatrix lingua, quæ sic dementat hominem, ut sibi diis æqualis videatur, totusque turgeat inani fastu, nonne plus mali dedit quam ullus prester, cujus morsum sequitur prodigiosus corporis tumor? Homuno, qui sibi sumit divinos honores, & erigitur adversus omne quod dicitur aut colitur Deus, nonne latius tumet ferali veneno, quam si presteris dente tactus esset, cujus veneno tumescit icti corpus ultra modum humanum, sed non usque ad elephanti magnitudinem? At animus elati tumescit usque ad ejus celsitudinem, qui immensus est, & incomprehensus. Habebat Alexander magnus

* Lib. 11. Georg. v. 128.

† Eccl. vii. v. 27.

A suos instigatores, qui juvenem suapte sponte furentem magis incenderent ad bellum, pollicentes nescio quod totius orbis dominium, subinde veluti novas faces suggerentes, hæc regio tibi superest armis subigenda: hic populus te negligit. Interim miser ille mox periturus, omnia cædibus ac sanguine miscebat, ne amicissimis quidem parcens, dum non sustinet à quoquam contemni. Is nonne pejus venenum ex sceleratis linguis hauserat, quam quos hæmorrhoids serpens momordit, cui hinc nomen est apud Græcos, quod is, quem percusserit, toto corpore nihil aliud exudet quam sanguinem? Rursus nocens lingua, quæ revocat à corrigenda in melius vita, quæ incantat securitatem, quæ suadet molliter & absque futuri sollicitudine vivere, quæ dicit: *Comedamus & bibamus, cras enim moriemur*: &, *Non est Deo cura quid agant homines*: aut, *Nihil habet momenti nostra sollicitudo, quando Deus, velimus nolimus, hoc de nobis facturus est, quod semel statuit*. Lingua, inquam, quæ hujusmodi dictis letalem socordiam instillavit in mentem hominis, nonne vulnus infligit aspidis morsu nocentius, quem profundus somnus secutus mortem adfert absque sensu doloris? Sic & qui molliter vivunt, ducunt in bonis dies suos, & in puncto ad inferos descendunt. Age delatrix lingua, quæ procurat apud potentem, sed stultum principem innocentis hominis proscriptionem, qui velut ictus fulmine, prius interit quam sensit plagam, an minus nocuit, quam serpens, cui nomen jaculo, quod sese sagittæ in morem vibret, impetuque per hominis tempora effugiat, tanta celeritate, ut mors non sit vulnere tardior? Basiliscus & oculis noxius est, & morsu, cui tam præsentanea veneni vis, ut ni protinus amputes membrum, nulla sit vitæ spes. An non invidus fascinum habet in oculis, qui fraternis bonis, quibus gratulari debebat non aliter ac suis, uritur, & mortuum addit, oculis nocentiorum, arrodens & carpens, quæ rectissime gesta sunt, interpretatione malitiosa depravans, quæ bene dicta sunt: ibi crimen hæreseos intentans, ubi fuerat laudanda pietas: ibi prodicionis insimulans, ubi fuerat approbandum salubre liberumque consilium. O basiliscum innocentem, si cum hujusmodi linguis conferatur. Præfens ac velox virus est basilisco, quod subito per hastam transvolat ad dextram configentis: præfentius Narco pisci, qui vulneratus hamo, venenum per ferrum, per longum funiculum, per arundinis nodos, ad ipsam tenentis dextram transfundit, sed longius transfundit suum virus mala lingua, cujus sermo serpit ut cancer, nec finem facit donec orbis bonam partem pervaserit. Per uxorem inficit maritum, per discipulum parentes, per unum magistratum reliquos, donec veneni vis penetraverit in aulas principum, atque hinc in orbem universum. Interim illi Narci torpentes otio, nec alia re tuti quam veneno, depascuntur impune miseres: nec enim illis alia res magis expedit, quam ut nihil sapiant scemina, stupeat vulgus, delirent principes. Inter serpentes negant ullum venenum immedicabilius quam aspidis, quemadmodum inter herbas nocendi palma deferretur aconito, cui in hoc convenit cum aspidem, quod somno necat, & tamen nullum est omnino tam pestiferum venenum, quin hominum industria invenerit remedium. Nam M. Varro tradit efficax esse remedium, si percussus ab aspidem, suam ipsius bibat urinam. Et aconiti vim diluit ruta & erynge, in anseris jure decocta, ne quid alias medicorum antidotos commemorem, quarum non est numerus. Sunt variae rerum species, quibus abiguntur & arcantur noxiæ bestiae, veluti ebulli herbæ suffitus, quemadmodum & galbani, tamarici, id est fruticis genus sterile. Eandem vim habet odor ac fumus costi arboris, & herbæ panacæ, centaurei, peucedami, tapsi, abrotani, laricis arboris. Fraxinus autem vim habet tam inimicam serpentibus, ut non solum succus ejus potus, aut ipsa vulnere admota opituletur læsis veneno, verum etiam ne matutinas quidem aut vespertinas hujus arboris umbras, quamvis longissimas, ullus serpens attingat. Quod si sic includas serpentem, ut fugere non queat, nisi aut in ignem eat, aut

in fraxinum, in ignem potius ibit. Id Plinius tanquam experimento compertum narrat. Idem efficit adustum cornu cervi. Quin & ipsum animal serpentibus natura infensum halitu eos extrahit è cavernis ac necat. His itaque remediis legimus exercitus inter venena fuisse tutos. Nam & Psyllorum genti peculiarem vim indidit natura, ut non tantum ipsi tuti sint ab omnibus venenis, verum etiam aliis à serpente percussis carminibus salivaque medicentur, atque ex ipsis etiam ulceribus fuctu virus educant ac revomant innocui.

Sed omnes humanas artes superat virulenta lingua. Inter omnes pestes, nulla formidabilior, mea quidem sententia, quam ex morfu canis rabidi. Nam aspidis morfus somno necat, mitissimo mortis genere, neque cuiquam nocet contagio, quandoquidem carnem animantis sic interfecti tradunt esse innoxiam. At canis morfus præter mortem crudelem, præter animum rabie vitiatum, etiam crudeli contagio transvolat ad plures. Et tamen huic quoque malo tot antidotis occursum est. Unius linguæ virus immedicabile est. Cicuta potæ vim diluit sumpta vini copia. Quædam venena secum ferunt antidotum. Scorpium admotus vulneri, quod fecit, retrahit virus suum. Qui læsus est à cantharide, sentit opem, si alas illius detractas imponat vulneri. Idem affirmant de pilis rabidi canis. Utinam vel ex contusis maledicorum linguis pastilli fiant, quibus opulentur remedio, quos læserunt veneno. Sunt regiones, in quibus nullum omnino vivit venenum. Nec quodvis venenum quibuscumque reperias locis. At in quem tandem orbis angulum fugies, ubi tutus sis à mala lingua, quæ nullum veneni genus in se non complectitur? Proditum est historiis, quosdam sic antidotis munitos fuisse adversus hæc, ut nullo veneni genere lædi potuerint: sola lingua malum habet insuperabile. Hic adde quod noxiæ bestię non temere quenquam lædunt nisi provocatæ, videlicet cum calcantur. Noxia lingua ultro profert virus suum, nec ullos gravius lædit, quam bene merentes. Familiaritas ac fiducia simplex præbet ansam nocendi. Sic scorpium amplectitur priusquam infigat caudæ aculeum. Rursus non omne venenum cunctis venenum est. Ciconiis serpentes innoxium cibum præbent, homini letiferum: humanæ linguæ virus exitiale est omnibus. Imo bestię quædam quibusdam regionibus innoxie sunt. Nam dracones in sola nocent Africa, alibi placidi atque innoxii: & Persicum pomum in Italiam translatum toxicum habere desiit. Rursus serpentes fere nocturno frigore torpent innoxii: & aquæ quædam nocte nocent potæ, sine noxa luce bibuntur. Mala lingua nullo non loco, nullo non tempore, paratam & expeditam habet venenum. Atque inter venena præcipue formidantur, quæ fallaci specie blandiuntur, velut inter sorba, quæ pulcherrima sunt, venenum habent, & fontes quidam, cum sint limpidissimi, potu mortem adferunt. Est & mellis genus, quod cæteris dulcius toxicum habet. Sunt quæ hoc nocentiora sunt, quod mutant colorem, veluti chamæleon. Sunt quæ præter virus celeritate valent. At noxia lingua quid blandius? In quas species non sese transformatur? Quid autem volubilius? Jam ex ipsis viperis & aconitis plurima sunt remedia adversus gravissimos morbos, ut natura malum abunde pensare videatur. At lingua mala, nihil aliud quam venenum est. Sunt & hoc nomine mitiora venena, quod scorpium non impetit scorpium, & vipera viperæ innoxia est. Homo solus in hominem venenum habet. Et interim horrescimus rubetas, & colubros, hominem his omnibus nocentiorum amplectimur? Membrum à basilisco percussum incontanter amputamus, & hominis meledici convictum non fugimus? Quis tam demens est, ut viperam in sinu foveat? Nos viperis omnibus nocentiores nonnunquam & lecto fovemus. Si Pythagoras vetuit, ne hirundinem recipiamus sub tectum, cum hæc avis venenum nesciat, tantum garrulitate molesta, nos virulentum hominem non excludimus à consuetudine? Scorpium exhorrescimus, qui

A nec ferit nisi imprudentem, nec semper habet letale venenum, denique post ictum tuto vel pugno potest interfici, & admotus vulneri facit, quod in fabulis fecit hasta Pelias: at mala lingua simile quiddam habet cum istis dæmoniis, qui malis artibus immitunt malum cui volunt, at iidem non possunt tollere quod immisere. Serpit enim virus vel invito eo unde profectum est, & ita natura comparatum est, ut lædere facillimum sit, mederi difficillimum. Multa sunt instrumenta subvertendæ vitæ mortalium, lapides, gladii, sagittæ, tormenta, insidiæ, bella, veneficæ artes, venena, incurfus ferarum, ac noxiorum animalium, pestilentia, terræ concussio, fulmina, inundatio, aliique casus innumerabiles, ex quibus universis non proficiscitur tanta perniciēs humano generi, quantam adfert sola lingua, cui debemus & illorum, quæ modo commemoravi, malorum partem maximam. Nullum calamitatis genus, gravius exitiorum diluvium invehit quam bellum. Atqui nullum esset bellum inter mortales, si nullæ essent malæ linguæ, quæ belli causas subministrarent. Quot hominum millia quotidie subvertit calumnia? quot adulatrix lingua? quot impiorum consiliorum incantatrix? quot invidiæ fascino nocens? quot obrectatrix? quot convitiis spiculis violenta? Repete Veterum monumenta, relege quicquid est tragœdiarum, quicquid unquam gestum est à tyrannis crudeliter ac tragice, comperies à mala lingua profectum initium. Tantum habet in se malorum membrum illud minutulum ac molliculum, nisi adsit animus integer rector, ac moderator.

Hic orationis meæ cursum fortassis aliquis non omnino sine causa interpellabit: Tantum, inquit, vituperas linguam noxiam, nos medicinam expectamus. Et istud suo loco præstabis. Atque adeo in animi pestibus bona medicinæ pars est, penitus nosse mali magnitudinem: eam si vobis è Sacris etiam Literis demonstraro, conabor & remedia commonstrare. De garrulitatis morbo videor mihi satis hæcenus disseruisse, illud tantum addam obiter, neminem nec brevius nec efficacius damnaſſe loquacitatis vitium, quam ipsum Dominum in Euangelio, qui pronuntiavit de omni verbo otioso reddendam esse rationem in die iudicii. Quod autem est verbum otiosum? Omnes fabulæ, omnes joci, qui nihil conducunt ad salutem æternam. Quid igitur isti dicent in die iudicii, qui totos dies nugacissimas nugas garrientes, & suum & aliorum otium pariter & negotium perdunt? Adhæret, ut dixi, loquacitati futilitas ac vanitas. Deus autem ut rarissime loquitur, & compendio loquitur, ita loquitur verissima, simul & efficacissima. Semel locutus est Pater, & Sermonem genuit æternum. Rursum locutus est, & omnipotenti verbo condidit universam hujus mundi machinam. Rursum locutus est per suos Prophetas, per quos nobis tradidit sacros libros, sub paucis simplicibusque verbis, immensum divinæ sapientiæ thesaurum occultantes: postremo misso Filio, hoc est verbo carne vestito, protulit sermonem abbreviatum super terram, in uno velut epilogo contrahens omnia. Conjunxit silentii fidem cum breviloquentia, cum utroque summam & efficacem veritatem. Ubi silentii fides? Quia deletio chirographo mortis nulla jam fit mentio præteritorum criminum. Ubi breviloquentia? quia Legem ac Prophetas duobus verbis complexus est, confide & ama. Abolita est figurarum ac ceremoniarum infinita, ut sic dicam, loquacitas, posteaquam emicuit ipsum corpus ac lux euangelica. Ubi veritas? Quia quicquid tot seculis fuerat promissum, per Filium præstitit. In libro Job sic loquitur Heli, cap. xxxii. v. 18. *Plenus sum sermonibus, & coartat me spiritus uteri mei, en venter meus quasi mustum absque spiraculo, quod lagunculas novas dirumpit. Loquar & respirabo paululum.* Audis hominem loquacem & impatientem silentii. At Deus, ut idem ait cap. xxxiii. v. 14. *Semel loquitur, & secundo idipsum non repetit.* Linguam autem ad garriendum præcipitem sic cohibet Sirach ille sapiens Eccles. cap. iv. v. 34. *Noli esse cissus in lingua tua,*

sua, & remissus in operibus tuis. Quam bene taxavit vulgatos hominum mores, qui cum lingua sint præstrenui, factis sunt ignavi. Solomon autem idem nos docet, *Prov. cap. xvii. v. 27. Qui moderatur, inquit, sermones suos, doctus & prudens est, & pretiosi spiritus vir eruditus.* Quam bene conjunxit sermonis parsimoniam cum prudentia, & animum silendi gnarum cum eruditione. Idem aliquanto post, *cap. scil. xviii. v. 13. Qui prius, inquit, respondet quam audiat, stultum se esse demonstrat, & confusione dignum.* Novit sapiens Ecclesiastes *cap. iiii. v. 7. tempus loquendi, novit & tacendi tempus.* Novit & Amos propheta *cap. v. v. 13. Ideo, inquit, prudens in tempore illo tacebit, quia tempus malum est.* Porro quoniam de rebus divinis periculosa est garrulitas, recte admonet Zacharias *cap. ii. v. ult. Sileat omnis caro à facie Domini, quia confurrexit de habitaculo sancto suo.* Nec aliud docet *Psal. lxiv. juxta veritatem Hebraicam: Tibi silentium laus Deus in Sion, & tibi reddetur votum.* Rursus utrem musto periclitantem quam belle depingit nobis Sirach *cap. xix. v. 22. A facie, inquit, verbi parturit fatuus, tanquam gemitus partus infantis.* Ibi dem taxatur, imo docetur, qui ne sua quidem arcana potest reticere: *Amico & inimico noli narrare sensum tuum, & si est tibi delictum, noli denudare. Audiet enim te, & custodiet te. Audisti verbum adversus proximum tuum, commoriatur in te, confidatque, quod te non disrumperet.* Rursus *cap. xx. Est, inquit, correptio mendax & ira contumeliosi, est judicium, quod non probatur esse bonum, & est tacens, & ipse est prudens. Iterum ibidem: Est, inquit, tacens, qui invenitur sapiens, & est odibilis, qui procax est ad loquendum. Est autem tacens & non habens sensum loquela: & est tacens sciens articulum apti temporis. Homo sapiens tacebit usque ad tempus. Lascivus autem & imprudens non servabit tempus. Qui multis utitur verbis, ladet animam suam. Ac mox: Lapsus lingua, quasi qui in pavimento cadit. Rursum: Ex ore fatui reprobabitur parabola, non enim dicit in tempore suo. Si bona sententia non suo tempore dicta reprobatur, quid dicendum de his qui stulta garrulitate obtundunt aures omnium? Solomon item *Prov. cap. xxvi. Quomodo, inquit, si spina nascatur in manu temulenti, sic parabola in ore stultorum.* Jam probæ mulieris unicum ornamentum esse silentium docent & Græcorum sententiæ. Nec tacuit Sirach noster: *Mulier, inquit cap. xxxii. sensata & tacita, non est immutatio erudita anima. Quod decet foeminam, decet & adolescentem apud natu majores. Audi, inquit, tacens, & pro reverentia accedet tibi bona gratia. Adolescentem loquere in causa tua, vix cum necesse fuerit. Si bis interrogatus fueris, habeat caput responsum tuum.* De futili vero dicit Solomon *Proverb. cap. xi. Qui ambulat fraudulentè, revelat arcana, qui autem fidelis est, celat amici commissum.* Ab hujusmodi cavendum esse, docet Sirach: *Ne sustineas, inquit cap. xiiii. ex aquo loqui cum illo, ne credas multis verbis illius. Ex multa enim loquela tentabit te, & subridens interrogabit te de absconditis tuis.* Sic & Horatius: Percontatorem fugito, quia garrulus idem est. Iterum docet nos Sirach *cap. xx. Sapiens in verbis seipsum amabilem facit, gratia autem fatuorum effunditur.* Idem rursum: *Cor, inquit, fatui quasi vas confectum, & omnem sapientiam non tenebit.* Audis garrulum non solum esse stultum, verum etiam indocilem sapientiæ. Nunc audi molestam garrulitatem: *Narratio, inquit, fatui, quasi sarcina in via. Nam in labiis sensati invenietur gratia. Ac mox: Labia imprudentium stulta narrabunt, verba autem prudentium statera ponderabuntur.* Dixit idem ethnicus quidam, *qualis vir, talis oratio.* Et juxta *Esaiam cap. xxxii. Fatuus fatua loquitur. Atque iterum Sirach de futili lingua, cap. xxi. In ore fatuorum cor illorum, in corde autem sapientum os illorum. Quid est gestare cor lingua? prius effundere sermonem, quam cogitaris quid sit dicendum. Quid est habere linguam in corde? est non nisi præcogitata tecum & expensa loqui. Atque iterum, cap. xxi. Indisciplinata loquela ne assuescat os tuum. Est enim in illa**

A *verbum peccati. Congruit huic illud Solomonis, Prov. cap. x. In multiloquio non deerit peccatum: qui autem moderatur labia sua prudentissimus est.* Et aliquanto inferius, *cap. xiiii. Qui custodit os suum, custodit animam suam, qui vero inconsideratus est ad loquendum, sentiet mala.* De tonforum loquacitate crebro nobis dictum est. Nunc audiamus Sirach: *Difficile, inquit cap. xxvi. exuitur negotians à negligentia, & non justificabitur campo à peccatis labiorum.* Nunc audi Ecclesiasten: *Verba, inquit cap. x. oris sapientis gratia, & labia insipientis precipitabunt eum. Initium verborum ejus stultitia, & novissimum oris illius, error pessimus.* Non hic interim repeto, quot locis Paulus insectatur *ματαιλογία*, quanta severitate cohibet linguæ muliebris intemperantiam. Atque hæc quidem habentur vitia linguæ levissima, stulta garrulitas, incontinentia arcani. At levia videri non debent, quæ tot locis damnat Scriptura divina, è quibus nos pauca duntaxat excerptimus. Nam his vitiis, ut dictum est, adhæret vanitas.

Quod in rebus divinis est pater ex se progignens filium, hoc in nobis est mens, fons cogitationum ac sermonis: quod illic est filius nascens à patre, hoc in nobis est oratio proficiens ab animo. Filius dictus est imago patris, adeo similis, ut qui alterutrum norit, utrumque norit. Et in nobis animi speculum est oratio, unde celebratur illud à Socrate dictum, *Loquere ut te videam.* Adductus erat adolescens elegante forma, ut ex adpectu colligeret indolem. At ille non videbat adolescentem donec taceret, quod non tam in vultu quam in oratione reluceat animus. Medici non tantum è facie, verum etiam è lingua colligunt signa morbi. Certissima vero signa animi sani, aut ægri, sunt in lingua, quæ mentis est facies. Ridentur mulierculæ, quæ fucis pingunt faciem suam, sed magis rideantur viri, si subinde sumant aliam personam, & nunc senes, nunc juvenes, nunc rubicundi, nunc pallidi, nunc obesi, nunc graciles, prodeant in forum. At istiusmodi sunt, quorum oratio dissidet ab animo. Et hoc histriionum genus nemo miratur, nullus explodit. Si juxta proverbium *similitudo gignit amorem, dissimilitudo odium*, nihil invisius Deo, quam mendacium, cum sit ipsa veritas. Proinde lingua, quæ mentitur, Satanæ veneno infecta est, & hinc perniciēs, quemadmodum à veritate salus. *Lingua, inquit Solomon Prov. cap. xxvi. fallax non amat veritatem, & os lubricum operatur ruinas.* Veritas lux est, mendacium tenebræ sunt. Horret lucem, quisquis alienus est à veritate. Porro mentiendi consuetudo facit, ut frequenter & imprudens mentiaris, non sine gravi periculo, videlicet hoc est, quod adjecit, *Et os lubricum operatur ruinas.* Videas autem quosdam usque adeo assuetos mendacio, ut ipsi sibi videantur vera dicere, etiam cum impudentissime mentiantur. Habet enim & in cæteris vitiis hoc malum assuefactio, ut posteaquam morbus usu velut in naturam transiit, non sentiamus malum nostrum, jamque palam & sine cautione peccemus. Atque hinc ruinæ, non his tantum qui mentiuntur, verum & aliis de quibus aut apud quos mentiuntur. Periculosum malum est, ubi quis ex volubilitate linguæ proficit ad vanitatem, sed longe periculosius, ubi quis ex audacia mentiendi proficit ad vanam garrulitatem. Proinde duo quædam ceu præcipua mala deprecatur, sive Solomon, sive alius quisquam sapiens Hebræus, *Prov. cap. xxx. v. 8. veluti felix futurus si ea consequatur ante mortem, linguæ vanitatem, & opulentiam, aut huic contrariam egestatem.* *Vanitatem, inquit, & verba mendacia longe fac à me.* Quin & alterum malum non ob aliud horret, nisi quod ad mentiendum invitat. Sic enim habet locus: *Mendacitatem & divitias ne dederis mihi, tribue tantum viæ meo necessaria, ne forte satiatus illiciar ad negandum, & dicam, Quis est Dominus: aut egestate compulsus furer, & pejerem nomen Dei mei.* Nul- lum autem sceleratius mendacii genus, quam negare Deum, quod affirmabant Stoici, nec multum dis- ciunt Peripatetici, sed hoc quoque sceleratius est fate- ri,

ri, Deum esse, nec illi curæ esse res mortalium, aut certe favere vitiis hominum. Id nonne sentire videtur, quisquis audet per illius nomen pejerare? Divitiæ quidem abunde sunt infames, vel ipsa rerum experientia, quod doceant Dei neglectum, præsertim si quis vitam inspiciat quorundam hujus orbis monarcharum, quos vulgus propemodum pro diis habet. Sed qua fronte tuentur sese, qui mendicitatem accersunt, & non solum id quod habent, si quid habent, abjiciunt, verum etiam otiosæ mendicitati semetadstringunt, cum ipse Paulus nocturnis operis pararit sibi victum, & his, qui venabantur ex alieno vivere detrectantes laborem, præceperit, ut manuum labore sibi pararent, non solum unde possent ipsi vivere non gravatis aliis, verum etiam unde liceret aliis egestate gravatis opitulari. Tamen non est dissimulandum mediocritatem fortunæ, magis in animo possidentis sitam esse, quam in modo facultatum. Talis erat ille Paulus vas electum Christo, literis omnium prædicatus, sed hic electus à Christo, laudatus à laudatissimis, nullum invenit imitorem. Verus pastor erat Christus, verus imitator Christi fuit Paulus, quemadmodum ipse non veretur dicere: *Imitatores mei estote, sicut & ego Jesu Christi.* Itaque mendaces Apostolos, & Pauli dissimulos, non potest non odisse Deus, undiqueque verax. Etenim si displicent illi, qui mentiendo profunt hominibus, quanto magis qui mentiendo perniciem adferunt & corporum & animorum, qui mendacio redigunt illos in potestatem Satanæ, quos æterna veritas Christus Jesus à mendacio Satanæ liberavit? Nam ille non stetit in veritate, sed mendax ab initio fuit, & mendacii pater. Nec venit incomitata pestis hæc, sed omnium virtutum ruinam secum trahit, & omnium scelerum sentinam invehit. Declarat hoc Dominus ipse loquens per os Osee, comminans ultionem Israelitico populo: *Non est, inquit cap. iv. veritas, & non est misericordia, & non est scientia Dei in terra: Maledictum, & mendacium, & homicidium, & furtum, & adulterium inundaverunt, & sanguis sanguinem tetigit: propter hoc lugebit terra.* Observa gradus exitii, ubi non est veritas Dei, ibi non est misericordia. Veritas enim philosophorum ac phariseorum supercilium habet pro misericordia. Ubi mendacium est, hoc est hypocrisis, ibi quantumvis abundant humanæ disciplinæ, tamen non est scientia Dei, quæ sapientia juxta Jacobi doctrinam proficiscitur è sublimi, nescia contentionis & amarulentæ, sed casta, pacifica, modesta, tractabilis, plena misericordia & fructibus bonis, nihil hæsitans, vacans omni fuco. Falsorum quidem non est scientia, nec habet Dei scientiam, nisi qui credit sacris Literis: has nemo vel intelligit, vel credit, nisi quem afflaverit Spiritus ille cœlestis. Absque his per Satanæ spiritum inundat maledictio: dum jurgiis & convitiis incessimus errata proximorum, quæ mansueta fraterna que monitione sanare debueramus. Ab hoc gradu devenitur ad sceleratius mendacium, dum falsis etiam criminibus proximum vocamus in periculum. A calumnia properatur ad homicidium, furtum, & adulterium. Quam multis vitam eripit calumnia? quam multos exuit a vitis bonis delatio? Et furtum oritur ex mendacio, junctum homicidio. Quid superest? adulterium. Gravissimum est adulterare conjugem alterius, sed multo gravius adulterare famam proximi. Qui ferro necat hominem, uni tantum eripit vitam, & alioqui morituro: qui facultates alterius converrit in fiscum principis, eodem furto multos jugulat, uxorem, liberos, ac familiam, quos ad famem aut laqueum adigit. Verum his omnibus videtur sceleratius alienæ famæ constupratio. Tollitur vir bonus, sed nomine proditoris aut hæretici. Scimus quosdam in carcere jugulatos, & miris technis persuasum est populo, quod sibi mortem consciverint, & hujus infamiae hæreditas transmittitur ad uxorem ac liberos. O diluvium infelix, quod nobis affundit mendacium, sanguinem sanguini miscens, & impietatem ex impietate ferens. Sic involvuntur quicunque recedunt à sinceritate Scri-

pturæ divinæ. Rixantur, cum Paulus obsecret. Fucis agunt, & ceremoniis veram pietatem mentiuntur, quoque tueantur suam tyrannidem, nec ab homicidio temperant. Nam occidit & qui falsa docet, venenum porrigens antidoti vice; dumque Dei gloriam sibi vindicant, impium furtum committunt; dumque simplices animas, quas Christus sibi desponsavit, alienant à Domino, ac Satanæ tradunt illudendas, sceleratissimum perpetrant adulterium. Nam & hunc sensum nobis tradit allegoria prophetici sermonis. Hoc nimirum est illud adulterium, quod toties in Prophetarum libris Deus detestatur, exprobrans ingrato populo suam munificentiam, & ingerens sub oculos à qua dignitate quo turpitudinis semetipsum dejecerit. Quin & Hieremias mendacium adulterio jungit, *cap. xxiii. v. 14. Et in prophetis Hierusalem vidit similitudinem adulterantium & iter mendacii.* Ubi mendacium? *Dicunt impiis ac blasphemis, pax erit vobis. Omnibus qui ambulant in pravitate cordis sui dixerunt: Non veniet super vos malum.* Ubi jam adulterium? Quoties populus corruptus falsis dogmatibus cauponantium & adulterantium sanctam Scripturam, recedit à Deo salutari suo, subducit sese ab Ecclesiæ consortio. O miserum ac deplorandum divortium. Fastidit hunc adulterum averstantem veritatem & adhærentem falsitati Dominus in Evangelio. Sponsus enim erat, & sponsam quærebat simplicem, castam ac fidam, non habentem maculam, neque rugam. *O natio, inquit, prava & adultera quousque vobiscum ero? quousque vos patiar?* Talis & hodie videtur Judæorum natio: non agnoscit sponsum, sed quem abnegavit mendacio, sustulit homicidio. Nec cessat illi suffurari suas oves, quas redemit suo sanguine: nec desinit illum in suis Synagogis incessere blasphemias, ad cujus nomen flecit genu, quicquid in cœlis, quicquid in terris, quicquid apud inferos. Quam detestatur, quam abominatur hoc divortium Paulus, in his quos abductos à jugo diaboli desponderat Christo? *Despondi, inquit 2 Corinth. cap. xi. vos uni viro, ut virginem castam exhiberetis Christo, sed ve-reor ne qua fiat, ut quemadmodum serpens astutia sua seduxit Evam, ita corrumpantur animi vestri à simplicitate, qua est in Christo Jesu.* Nec dissimulat unde metuat hoc adulterium, videlicet non aliunde, quam ex corrupta doctrina: *Nam istiusmodi, inquit, pseudopostoli, operarii dolosi sunt, sumpta persona Apostolorum Christi.* Atque haud mirum, quandoquidem ipse Satanæ transfiguratur se in Angelum lucis. Quis igitur fuit ille primus auctor adulterii? Serpens ille versutus, qui dolo circumvenit Evam, abutens illius virginea simplicitate; & per Evam corripit virum, ut sanguinem sanguini jungeret. Quomodo circumvenit? Mendacio: *Non moriemini, sed eritis sicut dii.* Ipse defecerat à veritate sibi mentiens, *ero similis altissimo:* moxque corrui, & invidit stantibus. Quoque videretur esse verax, Deum facit mendacem, qui dixerat: *Quacunque die gustaveritis ex hac arbore, morte moriemini.* Quantam stragem, quantum homicidiorum effudit in orbem hoc funestum mendacium? Sed hac de re nonnihil attingemus, cum ventum erit ad linguam calumniatricem. Unde fit, ut quoties Deus hominum impietate provocatus parat ultionem, non alio magis organo soleat uti, quam linguæ mendacis. Etenim quemadmodum apud Homerum Jupiter destinans Græcos afficere magna clade, mittit ad Agamemnonem *ἔλον θνητῶν*, qui spem faceret Trojæ capiundæ; ita à Domino in libris regnorum mittitur spiritus mendax in ore prophetarum, qui conjiciat regem in calamitatem, quam illius impietas merebatur, 3 Reg. cap. xxi. Cæterum vehementer metuo, ne Deus alienatus à nobis sceleribus nostris frequenter talem spiritum immittat in ora Præfulum ac Theologorum nostrorum, quo depravatis interpretationibus cogant ipsam etiam divinam Scripturam mentiri, eam detorquebant non ad correctionem principum aut populi, sed ad ipsorum compendium. Hinc strages animarum, hinc miserranda lues impiorum dogmatum, quos sanctus Job *cap. xlii.* vocat architectos men-

daciorum, & cultores perversorum dogmatum, hinc incendia dissidiorum. Nullum autem mendacii genus exitius, quam ex Scriptura divinitus inspirata, quæ fons est & regula veritatis æternæ. Ex hac conteximus mendaciorum centones.

Hausisse videntur hunc spiritum & divini, ventriloqui, arioli, aruspices, augures, & astrologi, qui sæpenumero vanis pollicitationibus stultos principes & credulam plebem ad res novas concitant, non sine gravi generis humani calamitate. Quoque fallant perniciosius, ex astris & ex inspectis manibus, aliis pollicentur victorias, aliis opes Midæ. Nimirum hi sunt, de quibus scribit Hieremias: *Docuerunt*, inquit *cap. ix. linguam suam loqui mendacium, & ut inique facerent, laboraverunt.* Ars est igitur illis mentiri & sceleratam artem sceleratior adjuvat & confirmat exercitatio. Nihil interim dicam de sophistis, qui præstigiis argutiarum imponunt incautis, festinat enim oratio. Nec hic suscitabo famosam iuxta ac perplexam quæstionem, an alicubi liceat homini Christiano mentiri. Illud ausim pronuntiare, quemadmodum frequenter prudentia est, silere aut dissimulare quod verum est, ita decet, ut qui semel veritatis spiritum hausierunt, eique dedere nomen qui veritas est, ab omni mendaciorum genere temperent. Quisquis mentitur sciens, perjurio proximus est: quisquis autem pejerat sciens, blasphemix vicinus est, quæ jam est extrema impietatis linea. Quo ne perveniatur, Dominus Jesus prohibuit in totum, *ne juraremus, neque per celum, neque per terram, neque per caput alterius.* Nunc pro quamvis levi negotio exigitur jusjurandum, nec minore levitate pejeratur. Apud Ethnicos infamix notabantur qui per Deos prophanos, aut Jovem lapidem jurassent; apud Christianos per Dei nomen pejerare propemodum ludus est, adeo, ut plerosque non pudeat impiæ consuetudinis, per quam non possunt decem verba dicere, nisi misceant jusjurandum, non obtestantes anserem, sed mortem ac vulnera Christi, sed ventrem & calceos Dei, aliaque, à quorum etiam commemoratione abhorreat religiosus animus. An isti metuant pejerare, si qua sollicitet utilitas, cum citra ullam necessitatem aut commodi spem quotidie dejerent? Exhibetur in Ethnicorum theatri insipia vox,

Ἡ γλῶττι' ὁμώμοχ', ἢ ὃ φημι ἀνάμωτος.

id est,

jurata lingua est, animus injuratus est.

Quin potius exploditur è vita Christianorum? Ridetur in Plautinis fabulis leno perjuris, linguam habens qui rem solveret omnibus, cur inter Christianos in pretio sunt qui idem faciunt quod leno? Olim in ludum vertebatur Venereum jusjurandum, nunc fere pro ludo ducitur omne jusjurandum solenne, veluti quod jurat princeps populo, quod in scholis professionem septem artium liberalium suscipientes, non satis liberaliter jurant ex more potius quam ex animo. Quemadmodum in multiloquio difficillimum est vitare linguæ lapsum, ita qui crebro jurat, vix effugiet perjurium. Apud prisca obtinebat olim religiosa consuetudo, ut pueri qui vellent jurare per Herculem, non sinerentur id facere sub tecto, sed jubebantur ire sub dium, ut vel hac mora discerent jurare parcius ac circumspectius. Sic enim publicum morem interpretati sunt viri sapientes. Quidam addunt, ipsum Herculem ad jusjurandum fuisse religiosissimum ac verecundissimum, adeo ut per omnem vitam non nisi semel juraverit, idque soli Phyleo Augæ filio. Hoc exemplum ut posteris commendaretur, ajunt Pythiam hoc jurisjurandi genus proposuisse Lacedæmoniis, addens esse satius si citra jusjurandum affirmarent. Nos vel ad aras juramus per Christum, non modo sub tecto per Herculem. Apud Romanos nefas erat flamine Diali jurare. Hujusce religionis varias reddunt causas, vel quod oporteat sacerdotis & corpus & animum inviolatum esse, cum jusjurandum tormenti genus sit; vel quod absurdum sit ei non habere fidem in rebus

A humanis, cui divina sunt credita; vel quod solennis jurisjurandi clausula sit execratio: *devoceo me, meamque familiam, si quid sciens fefellerit.* Cæterum omnem execrationem, quoniam tristis sit & abominanda, non convenire flamine Diali, qui nec aliis malum imprecari solet. Unde non injuria laudata est illa sacerdos Athenis, à qua cum populus flagitaret, ut Alcibiadem execraretur, respondit, *se in hoc sacerdotium suscepisse, ut omnibus precaretur bona, non ut cuiquam imprecaretur malum.* Sunt qui hanc quoque consuetudinis causam afferant, quod cum perjurus velut impius invisus sit numini, & perjurii periculo vicinus est, quisquis jurat, ne si homo impius, qui que Deos habet iratos, pro civitate vota suscipiat, citius provocet iram numinum, quam favorem impetret. Hic fortassis obstrepet aliquis: Quid nobis cum Ethnicorum institutis, aut exemplis? Imo talibus exemplis velut efficacissimis Dominus Jesus percellere solet suæ gentis duritiam, ingerens illis Cananæam, centuriones, publicanos, peccatores, reginam Sabæ, Ninivitas, Tyrios ac Sidonios. Si quidem turpissimum fuerit Christianis non audire vocem Domini Dei sui, qui ne quando per occasionem incidamus in perjurium, tanta severitate voluit nos in totum non jurare, cum Ethnicici vel instinctu naturæ, vel superstitione moti verius quam religione, caverint à jurejurando. Nisi forte putamus quendam Christi sanguine consecratum magis esse prophanum, quam Romanis olim fuerit flamen Dialis. Atqui nobis primum Decalogi præceptum est, profiteri Deum esse, & unum esse omnibus communem, rerum omnium conditorem ac moderatorem, in cuius bonitate tota nobis salutis spes sit collocanda. Proximum huic est, ne sacrosancto illius nomine abutamur ad fallendum proximum. Deus enim non irridetur. Solus Deus verax est, unde tuto jurat ille per semetipsum, cuius voluntas est immutabilis, & cui in promptu est præstare quicquid promissit. Omnis autem homo mendax, cuius animus mutatur in horas, & si non mutetur animus, tamen frequenter non est nobis in manu præstare quod recepimus. An non igitur perjurii periculo semet exponit, qui jurat homo? Proinde Dominus jubet nostrum sermonem consistere, intra voces has, *est, est, non, non.* At divus Jacobus ne hoc quidem arbitratur satis tutum, sed monet ut quoties pollicemur nos aliquid facturos, addamus, *si vixerimus, & si Deus voluerit.* Has quidem conditiones etiam si non explicentur, tamen in omni sermone Christianorum oportet esse comprehensas. Ab hac pollicendi religione quantum abest istorum lingua, qui non verentur dicere, *Sanabo te invito Deo pariter ac Diabolo.* Exhorrescitis manifestam blasphemiam. Ne placeat igitur jurandi temeritas, unde nascitur blasphemia. Si fructum abominamini veluti letiferum, radicem incidite. Blasphemia Græcis idem sonat, quod Latinis convitium, aut maledictum. Est parasitorum ac scurrarum genus, quod ob conviciatricem linguam formidatur à probis viris. Atque utinam ipsæ res tam esset execrabilis mortalibus, quam invisum est parasiti scurræque vocabulum. Tanta autem vis est hujus morbi, ut ne ab iis quidem lacescendis temperetur, quibus in manu est si velint τῷ ἔλκει ἀντιμυκτικῶς. Hujus sunt gradus ac genera, & paulatim à levioribus proficitur ad id, quod est omnium gravissimum. Primum enim nobis permittimus, ut in servos aut ancillas convitiis debacchemur. Mox eadem procacia utimur in uxorem, liberos, aut amicos, hac assuetudine tandem redditur lingua, quælibet in quemvis convitia dicere prompta, quod de scurra prædicavit Flaccus. Ab his initiis sumpta audacia, lingua vibratur in principes ac sacerdotes, nec voces denique continet per jugulum redituras, cum recte moneat sapiens Ecclesiastes, *cap. x. v. ult. In mente tua regi ne maledixeris, & in secreto cubilis tui ne maledixeris diviti, quia volucres cæli auferent vocem tuam, & habens pennas annuntiabis verbum.* Habet & cor linguam suam, videlicet cogitationem, qua homo loquitur sibi. Qui tutus vult esse, hanc

hanc linguam in primis cohibeat, ne maledictum corde conceptum aliquo casu, vel ira, vel vino, vel provocatione, suffundatur in linguam, & redeat per jugulum. Apud Hieremiam indignatur Dominus his, qui convitia jaciebant in montes Israel: *Audiui*, inquit, *universa opprobria tua, quæ locutus es de montibus Israel, dicens: Deserti nobis dati sunt ad devorandum, & insurrexistis super me ore vestro, & derogastis adversum me, verba vestra ego audiui*. Habet Israel, hoc est ecclesia, montes suos, habet & mundus hic suos montes, illos erigit in cœlum rerum humilium contemptus, hos animi tumor extollit supra omne quod dicitur aut colitur Deus. Sunt enim montes Gelboe detestabiles, super quos nec ros, nec pluvia gratiæ cœlestis descendit. Sunt rursus montes & colles, qui promissæ salutis spe alacres, exultant ut arietes, & gestiunt ut agni ovium, laudantes Dominum de cœlis, nescientes cuiquam maledicere, sed pro maledictis referentes benedicta. Quoties igitur auditis homines Platone, Aristotele, & Averroe turgidos, Mossem appellare magum, Prophetas somniatores, Apostolos rusticos & idiotas, agnoscite vocem impiorum montium, blasphemias ejaculantium in montes Israel. Quicquid autem in hos dicitur, qui spiritu Christi fuerunt afflati, in Christum ipsum dicitur: *An*, inquit Paulus, *experimentum queritis, loquentis in me Christi*? Eoque subjicit apud prophetam, *Et insurrexistis super me ore vestro*.

Postremo quisquis audet contemnere divinæ Scripturæ auctoritatem, in qua velut in altissimo monte nobis relucet æterna veritas, & unde nobis prorumpunt cœlestium oraculorum tonitrua, mons est execrabilis, & montibus Israel maledicit, eademque opera maledicit Deo, qui tales montes inhabitat. Est & illud tectum blasphemix genus, divinam Scripturam, cum auctoritatem illius non ausis refellere; subdola interpretatione detorquere ad tuos affectus. Non est ei neganda venia, qui in exponendis divinis Literis errore simplici labitur: cæterum qui idem facit astuta malitia, & malitiosa astutia, non abest à crimine blasphemix.

A sacris ecclesiæ doctoribus, quorum auctoritatem veneratur ecclesiæ consensus, quorumque memoriam habet sacrosanctam, alicubi dissentire, tam vitio dandum non est, quam impium esset, si quis illorum auctoritatem velit æquare canonicis voluminibus: cæterum in Chrysostomum, in Augustinum, in Hieronymum, procaciter insultare, non multum abest à blasphemia. Consimiliter de constitutionibus humanis addubitare modeste, tam impium non est, quam impium esset, hominum constitutiones æquare præceptis Dei. Verum omnes omnium hominum constitutiones pro sua quemque libidine ridere, conspuere, detestari, non video quantum abest à blasphemia.

Idem arbitror sentiendum de Conciliorum decretis, præsertim si consensus populi Christum profitentis accesserit. Jam si prophanis principibus maledicere tutum esset, tamen pium non esset, quod id quoque veterit Dominus. *Quæ à Deo sunt, ordinata sunt: & omnis publica potestas à Deo est*. Hoc ordine luxato, quid sequitur nisi rerum omnium confusio? Dominus in Exodo cap. xxiii. præcipit: *Diis non detrahes, & principi populi tui non maledices*. Atque hoc præceptum agnoscit Paulus in *Actis Apostolorum*, ne quis causetur per Evangelium abrogatum. Imo jubet ut uxor Christiana morigera sit viro ethnico, si modo ipse non sit auctor divortii: jubet ut servus Christianus observet dominum idololatram: jubet ut omnes subditi sint præpositis suis, non solum bonis ac mansuetis, verum etiam asperis ac morosis: jubet publicis magistratibus pendi tributum, pendi vectigal, persolvere honorem. Obsecrat ut offerant Deo vota pro regibus ac præsidibus, ut sub illis contingat tranquillitas rerum status. At qui hæc præcipit, docetque, non videtur probaturus linguam procacem, quæ potentes non faciat, sed atrociorē exacerbant tyrannidem. Et qui

tales vult esse Christianos erga præfectos idololatrias, quid dicturus sit de nobis, si petulanter convitiis ac seditiosis clamoribus debacchemur in principes Christianos, atque etiam sacerdotes? Qui si boni sunt, honorem promerentur, non convitia: sin mediocres, adjuvandi sunt ut proficiant: sin mali quidem sunt, sed sanabiles, moderatis admonitionibus, & secretis ac blandis hortatibus corrigendi sunt: sin intolerabiles ac deplorati, aut tolerandi sunt, donec Deus exaudito populi sui clamore, tuo more puniat illos, aut civitatum & senatum consensu cohibenda est illorum impotentia: sed interim cavendum, ne remedia sint graviora morbo, & tyrannis vertatur in anarchiam ac tumultum: perinde quasi lethargus pharmacis depulsus vertatur in phrenesin, aut podagra, iliumve dolor vertatur in apoplexiam. Est interim & malis principibus suis deferendus honos, ne populus assuecat & bonis oppedere. Cæterum Christianum non est, malum malo propellere, etiam si Deus nonnunquam impios punit per impios, malo nodo malum adhibens cuncum. Quin & Petrus, apostolici senatus princeps, in *Epistola* posteriore, vehementer condemnat eos, qui spernunt publica prædita auctoritate, quique viros dignitate præcellentes non verentur convitiis incescere. Nec à Petro dissonat Judas, quem sic æmulatur non solum sententiis, verum etiam ipso dictionis filo, ut alter Petrus esse videatur. Nam & hic stomachatur in eos, qui pro sua libidine spernunt dominos suos, & maledicta congerunt in eos, qui publica funguntur dignitate. Nec enim isti ideo oderunt principes ac magistratus, quod impii sint, sed quod per illos non liceat cuivis facere quod libet. Non enim sine causa gladium portant. Evenit igitur inconditæ multitudini, quod evenire solet equis præferocibus, qui posteaquam excusserunt sessorem, seipsos denique in præcipitium aut in foveam agunt. Periculosum est uni summam rerum concedere, & populus nihil aliud quam tumultuatur. Justissimum igitur est, ut quemadmodum elementa sese mutua libratura coercent, continentque, sic potestas regum, reverentia pontificum, auctoritas conciliorum, senatum, ac primariorum civitatum, populique consensus, ita sese vicissim temperent, librentque, ut res nec in tumultum exeat, nec in tyrannidem. Solet enim alterum malum ex altero nasci, videlicet dum tyrannis vertitur in anarchiam, & anarchia dum compestitur, gignit tyrannidem. Itaque qui maledicit potestati, quam Deus ordinavit, Deo maledicit. Quemadmodum qui præfectum Cæsaris violat, Cæsarem violat. Dicam amplius, quisquis homini Christiano maledicit, Christo maledicit: ut enim ille visitur ac resocillatur in membris suis, ita læditur & ignominia afficitur in membris suis. Qui sacerdotem execratur, non ob aliud nisi quod sacerdos est, qui Episcopum aspernatur, non ob aliud nisi quod Episcopus est, qui Christianum despicit, non ob aliud nisi quia Christianus est, nonne palam Christum afficit ignominia?

Ab his igitur blasphemis, quæ latent, proficitur ad extremum blasphemix gradum. Fons autem omnium idem est. Ut enim qui sese carnis affectibus manciparunt, ideo detestantur principes ac magistratus, quod per eos non liceat impune quicquid libet, sic impii Deum oderunt, quod sit inevitabilis ultor malefactorum. Et ideo quo suis pravis cupiditatibus utcumque blandiantur, aut negant esse ullum Deum, aut alium Deum sibi fingunt, aut negant Deo curæ esse res mortalium, sed omnia vel fato vel casu ferri. Vis audire Stoicam aut Averroicam blasphemiam? Ausculta quid dicat Psalmus xlii. *Dixit insipiens in corde suo, non est Deus*. Nunc mihi videt blasphemix fontem: *Omnes abominabiles facti sunt in studiis suis, non est qui faciat bonum, non est usque ad unum*. Persuadent sibi mendacium, blandientes vitiis suis, quibus frustra pollicentur impunitatem, sed mentitur iniquitas sibi. Neque minus peccant, qui negant Deum esse justum, quam qui negant esse Deum. Justus autem non sit, si nec piis rependat præmium, nec impios ulciscatur. Talibus in-

dignatur apud Malachiam: *Dixistis, vanus est qui servit Deo: & quod emolumentum, quia custodivimus precepta ejus, & quia ambulavimus iustos coram Domino exercituum?* Ergo nunc beatos dicimus arrogantes, siquidem ædificati sunt facientes impietatem, & tentaverunt Deum, & salvi facti sunt. Audiamus nunc blasphemiam omnium maxime execrabilem: cum populus Israeliticus, abhorrens à legibus Dei, fecisset sibi vitulum conflatilem, acclamabant: *Hi sunt dii tui Israel, qui te eduxerunt à terra Egypti.* Quæ potuit esse major in Deum blasphemia, quam qui potentia, magnitudine, sapientia, bonitate, superat omnem humanam & angelicam cogitationem, posthaberi bruto animanti? Sed indignius etiam quod mortuo simulacro. Gentes dæmonia malunt colere quam verum Deum: quod hic detestatur omnem turpitudinem, illi favent vitiis, & alunt pravæ cupiditates, nec offenduntur, cum in ludis ac fabulis tales inducuntur, qualem nemo vir bonus vellet esse suum filium, aut uxorem, atque adeo ne famulum quidem. Tales dii placent, quia sub talibus licet, ut putant, impune scortari, mœchari, fallere, furari, occupare tyrannidem, movere seditionem, quemadmodum Jupiter exacto & exsecto patre, regnum occupasse fingitur, & quemadmodum reliqui dii, seditione mota, Jovem cum suis fautoribus expulerunt. Fortassis hoc blasphemix genus non temere nunc reperias inter Christianos, quanquam hoc ipsum prodigiosum esse reperiri. Reperitur enim omnino, nec eam linguæ vesaniam vel sanare vel coercere potest tanta legum severitas. Verum est aliud blasphemix genus, aliquanto quidem tectius, sed haud ita multo minus perniciosum, quoties populus, adulans suis principibus, desert eis honores divinos, & principes hoc honoris libenter amplectuntur. Itaque fit interdum ut princeps pro civibus & consiliariis habeat palpones & irrisores, populus vice principum habeat dementes tyrannos, & utrinque blasphemia provocatur Deus. Est & aliud blasphemix genus, non hoc quidem multo tectius, sed adeo vulgatum, ut non habeatur pro blasphemia. Si blasphemus est, qui dicit statuæ Jovis, *Serva me*, non est blasphemia, cum avarus dicit arcæ differtæ nummis, *Serva me*, alioqui pereō? Si blasphemus est, qui Jovi thure gratias agit pro incolumitate, pro divitiis, pro regno, blasphemus non est, qui pecuniæ per fas nefasque partæ felicitatem omnem suam refert acceptam? qui pro ea multo pertinacius depugnat, quam quisquam unquam depugnavit pro aris ac focis? ea perdit se clamat infelicem, & fugit ad laqueum? Videatur hoc impudenter à me dictum, nisi Paulus scribens Ephesiis, veritus non est avaritiam vocare idolatriam, hoc est simulacrorum cultum: nihil enim refert rem impiam Græce dicas an Latine, nisi quod Græca vox etiam apud Latinos magis est infamis, quam vernacula. Idem scribens Philippenis, significat esse quosdam, qui ventrem habeant pro Deo. Et ipse Dominus in Euangelio Mammonam opponit Deo, velut alterum Deum, cui serviunt ac sacrificant ii, qui pluris faciunt pecuniam quam Deum. Rursum Paulus scribens Corinthiis, declarat non ventrem tantum & Mammonam esse Deum quibusdam, sed alios multos esse Deos: *Nam etsi sunt, inquit, qui dicuntur dii, sive in celo, sive in terra, siquidem sunt dii multi, nobis tamen unus est Deus Pater, ex quo omnia, & nos in illo, & unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia, & nos per ipsum.* Quicquid igitur prætulæ Dei præceptis, hoc tibi Deum facis ac dominum. Scortator Venerem habet pro Deo, luxui gulæque serviens Comum habet pro Deo, ebriosus Bacchum colit pro Deo. Non mactat illis pecudem, sed seipsum illis pecudem facit ac sacrificat. Non incendit illis thura, sed obscenæ famæ suffitum adolet gratissimum dæmonibus talium turpitudinum auctoribus. Qui gloriatur in turpibus factis, hymnos canit Deo suo plenos blasphemix in Deum verum. Vos igitur appello Christiani, si exhorrescitis, quoties auditis aut legitis impiorum blasphemias in Deum, mementote vitam omnium qui

gulæ, qui libidini, qui livori, qui ambitioni, qui divitiis serviunt, plenam esse blasphemix, quæ quidem hoc ipso contumeliæ plus habet, quod ab his proficiscitur, qui veri Dei nomen profitentur, quemadmodum exprobat apud Ezechielem Dominus, quod nomen ipsius polluitur inter gentes, ob impiam vitam populi nomen Dei titulo profitentis, factis autem negantis, cum dicitur, *Populus Dei iste est.* Quam vero non congruit, ut qui quotidie dicunt Deo, *Sanctificetur nomen tuum*, impie vivendo polluant sanctum nomen Domini. Jam inter conviciatricem linguam, & adulatricem, seu obtreptatricem, aut calumniatricem, nihil interest, nisi quod interest inter eum qui gladio palam adortus jugulat, & eum qui per insidias aut veneno tollit hominem. Clamat Semei furens in David, *Egredere, egredere vir sanguinum, & vir Belial*: videlicet hæc est linguæ rabies, de qua scribit Osee: *Cadent in gladio principes eorum, à furore linguæ suæ.* Quid hac lingua crudelius, quæ calamitatibus vallatum incessit dictis atrocibus, perinde quasi quis hominem collapsum, quem sublevare debebat, ultro saxis impetat? Tales habebat Job consolatores, qui pro lenimentis dolorum, oburgatione conduplicabant ægritudinem. Neque minima malorum pars erat uxoris lingua: *Adhuc tu permanes in simplicitate tua? Benedic Deo & morere.* Nec prius facer ille Tobias erupit in lachrymas, quam ictus uxoris lingua: *Manifeste vana facta est spes tua, & elemosyna tua modo apparuerunt.* Quin & ipse Dominus princeps noster, in cruce crudelissime confossus clavis ac spinis, crudelius etiam confoditur convitiis: *Descendat nunc de cruce, Vah qui destruis templum Dei. Dixit filius Dei sum, liberet eum nunc si vult eum.* Quæ spicula quamlibet veneno tincta possint esse graviora, quam linguæ procacis jaculæ? Proinde veluti rara quædam felicitas promittitur sancto Job cap. v. *à flagello lingue absconderis, & non timebis calamitatem cum venerit.* Ab hoc vitio cum primis vult Episcopum abesse Paulus, cum ait, *Non percussorem*, Græce *ἀσκλητὴν*. Multis enim absque vulnere corporis violenta lingua subitam mortem attulit. Nec defunt, qui in hoc vibrant linguas in fratrem, ut occidant.

Ad hanc classem pertinent, qui quamlibet levi de causa rixas movent, ac vel de lana caprina suscitant tragœdias. Rixantur pastores Geraræ adversus pastores Isaac, Gen. cap. xxvi. *Nostra est aqua*, unde & puteo nomen inditum *Calumnia*. Quam plena puteis hujusmodi nunc est Christianorum vita? Qui contractus est, quæ possessio, quod testamentum, quod sacerdotium, quod munus publicum aut privatum, unde non scatent lites & jurgia? Totius contubernii jucunditatem contaminat lingua rixosa. *Melius est*, inquit Sapiens Prov. cap. xxi. *sedere in angulo domatis, quam cum muliere rixosa, & in domo communi.* Idem cap. xix. dicit: *Dolor patris filius stultus, & testa jugiter perstillantia litigiosa mulier.* Non omnibus adest rixosa mulier, sed cavendum est, necubi adsit rixosa morositas, quæ nihil usquam patitur esse suave, quam Græci vocant *dyscoliam*, aut *micrologiam*, quod difficile sit cum illis agere, quoniam de minutissimis etiam rebus odiose disceptent. Imo inter calumniam & convitium hoc interest, quod calumnia nonnunquam fucum habet: frequenter enim clanculum agit, & si cogitur sese proferre, justitiæ speciem prætexit, crimen intendens vel falsum, vel verum, sed hoc animo, ut falso etiam crimine lædere cupiat si possit. Conviciator non semper objicit crimen, sed nonnunquam dedecus generis, aut calamitates majorum, aut corporis vitium, quod is qui habet, nec sibi conciliavit, nec corrigere possit si velit: veluti cum spurium appellant spurium, aut luscum vocant luscum, aut calcum calcum. Obtreptator hoc abest à calumniatore, quod vel clanculum, vel in absentem vibrat linguam, serpenti similior quam leoni, sed utroque pestilentior est adulator, qui complexu strangulat, ac melle litis venenis occidit, perinde quasi si quis Falerno vino misceat aconitum. Execrabile malum, sed quo vix aliud in hominum vita receptius. Conviciator ini-

inimicis sæpe prodest, indicans quid sit corrigendum. Et calumniatoris improbitas, nihil non reprehendens, reddit nos in gerendis rebus circumspiciat, nonnunquam & illustrat famam nostram, quam obscurare nititur. Idem facit obrectator, vel hoc ipso se profitens inferiorem eo cui detrahat, quod clanculum agit fufurris, nec audet cominus congregari. At assentator ex stulto reddit insanum, ex insano insanabilem. Itaque Salomon Prov. cap. xxiv. pronunciat adulatorem publica dignum execratione: *Qui dicunt, inquit, impio justus es, maledicent eis populi, & detestabuntur eos tribus.* Clamat & per Esaiam Dominus, cap. xxvi. *Popule meus, qui beatum te dicunt, ipsi te seducunt, & viam gressuum tuorum dissipant.* Rursus admonet Salomon Prov. cap. i. *Si te laetaverint peccatores, ne acquiescas illis.* Rursus cap. xxvi. *Verba fufurronis quasi simplicia, & ipsa perveniunt ad intima cordis. Cum submiserit vocem, ne credideris ei, quoniam septem nequitia sunt in corde illius.* Quoniam ut ait Ecclesiastes: *Melius est audire increpationem sapientis, super virum audientem carmen stultorum.* Habet, habet illa Siren blandissimas cantiones, sed pellicientes in amarum exitium. Hinc Sirach ille sapiens, cap. xxxvii. *Qui sophisticæ, inquit, loquitur, odibilis est, in omni re defraudabitur.* Hanc pestem regibus infestissimam deprecatur sanctus ille Psaltes Psalm. cxl. *Corripiet me justus in misericordia & increpabit me, oleum autem peccatoris non impinguet caput meum.* Hoc hominum genus execratur & Ezechiel propheta cap. xiii. *Qui dicunt populo, pax, cum non sit pax, qui linunt macerem absque temperamento, qui consunt blandos pulvillos sub omni cubito manus, & faciunt cervicalia sub capite universæ ætatis, ad capiendas animas. Nisi maximum malum esset adulatio, non tanta sollicitudine deprecaretur David: Domine libera animam meam a labiis iniquis, & a lingua dolosa.* Quoque declararetur quam esset difficile hujus mali remedium, audit à Domino propheta clamans: *Quid detur, aut quid apponatur tibi ad linguam dolosam?* Nec aliud remedium ostenditur, nisi ut opponamus sagittas potentis acutæ, hoc est, sermonem Dei, qui acutior est gladio ancipiti, pertingens usque ad divisionem animæ & spiritus, & carbones desolatorios, ut ex his cognita nostra infelicitate desinamus nobis placere ex falsis adulatorum laudibus, & ex nostrarum opum diffidentia desolati per Dei misericordiam respiremus ac reviviscamus. Tales enim sunt sagittæ potentis Scripturæ, occidunt, sed occisos vivificant. Tales sunt carbones poenitentiae, denigrant ac dejiciunt hominem, verum ubi recanderint, lætitiā adferunt solidam ac perpetuam.

Cæterum adulationem missam faciemus, & ad calumniam transibimus, si pauca dixerimus obiter de lingua proditrice, deque lingua quæ suggerit pernicioſa consilia. Talis erat lingua Joab, qui sub specie blandi alloquii occidit Ammon, 2 Reg. cap. xiii. Talis erat lingua Dalila, quæ prodidit Samsonem: talis erat Judæ, Ave Rabbi. Pestilentis consilii exemplum habes in libris Regum, de Jonadab, qui viam ostendit Ammon, qua potiretur sorore quam turpiter adamabat, atque hinc gravis malorum inundatio, 2 Reg. cap. xiii. Quis non execratur impiam Jezabelem, quæ suo consilio pertraxit animum regis ad impietatem? 3 Reg. xxi. Jam juvenile consilium nonne Roboam maxima parte patrii regni spoliavit? 2 Paralip. x. Porro non esse vanum quod Græco proverbio dicitur, *Malum consilium consulenti pessimum esse*, declarant illi, qui dum subdolo consilio hoc egissent apud Dariū regem, ut Daniele perderent, ipsi conjecti sunt in lacum, & à leonibus discerpti, Daniel. vi. juxta id quod ait sapiens ille Sirach, cap. xxvii. *Faciendi nequissimum consilium super ipsum devolvetur, & non agnoscit unde venit illi.* Idem alibi monet, *ut à malis consiliariis servemus animam nostram.* Ergo vitæ periculum est à malo consultore, ni vallo te munias adversus illum. Id quibus rationibus oporteat fieri, paulo post disseremus.

A Nunc consideremus quanta pestis humanæ vitæ sit lingua calumniatrix, hoc est vere diabolica. Quod enim Latini *calumniam* dicunt, Græci vocant *diabolen*, & hinc potissimum habet nomen ille communis humani generis hostis, atque idem Hebræis dicitur *Satan*, quod nobis sonat *adversarium*. Deus noster dictus est Deus pacis, qui per Filium reconciliavit mundum ipsi, deletis chirographo peccati, quo tenebamur rei mortis: & Christus propheta dictus est *consiliarius pacis*. Huic semper adversatur Satan, qui primus omnium sevit inimicitiam inter Deum & hominem, Deum ipsum apud hominem suggillans mendacii, *Non moriemini, sed eritis sicut dii*. Nec hodie definit rescindere sartam per Jesum gratiam, calumnians nos apud Deum. Christus abolevit vera crimina nostra, donans nobis suam justitiam, diabolus etiam falsis criminibus onerare studet pios homines, quemadmodum calumniatus est Job, *Nisi in faciem benedixerit tibi*. Nonne vocat virum sanctum in crimen blasphemiae? Christus nostram impietatem in se recepit, diabolus suam impietatem nobis conatur imponere. Christus pro nostris delictis interpellat Patrem, ut servemur, diabolus interpellat, ut pereamus. Non semper hoc agit per semetipsum, habet organa pene ipso sceleratiora. Quænam, inquires? Linguas delatrices innocentium: imo non linguæ sunt, sed gladii veneno tincti: *Lingua*, inquit, *eorum gladius acutus, & venenum aspidum sub labiis eorum*. Unde quibus studio fuit sapientum apophthegmata colligere, referunt quiddam non infestivum de Thearida Lacedæmoniorum duce, qui rogatus, *num gladius*, nam gladium acuebat, *sat esse acutus*, *Acutior*, inquit, *calumnia*. Quam multos olim jugulavit hic gladius, quam multos hodie jugulat? Audistis ex Psalmis, *Lingua eorum gladius acutus*. Et apud Hieremiam cap. xviii. dicunt, qui linguam habent pro gladio: *Venite, percutiamus eum lingua*. Videmus autem linguam gladii speciem habere, colorem ignis. Etenim mala lingua gladius est utrinque incidens, cæsim ac punctim vulnerans, insuper & veneno tinctus, & ut ait Jacobus, *inflammatus igni gehennæ*. Prætermittam exempla, quæ sub Neronibus, Caligulis, Claudis, Syllis & Mariis, Dionysiis & Hieronibus, quæque sub Christianis etiam principibus nonnunquam produntur. Numerosiora sunt, quam ut recenseri possint, notiora quam ut debeant. Et malo referre, quæ nobis suppeditant sacræ Literæ. Hujus gladii venenum sensisti sanctissime Joseph, proque fide erga dominum, proque continentia erga uxorem domini, carcerem & capitis periculum præmii loco retulisti: *Ingressus est servus Hebræus, ut illuderet mihi, & ad clamorem meum relicto pallio, quod tenebam, fugit foras*, Gen. cap. xxxix. Quid te memorem castitatis ac pietatis exemplar Susanna? perieras seniorum calumnia, nisi te Dominus per Daniele e linguarum impiarum gladiis eripisset. O crudele linguæ spiculum. Quid simile potest ullus gladius, etiam si nocens ferrum veneno reddatur nocentius? Vitam eripit, famam non potest eripere. Plus aliquid potest ad nocendum ingeniosa calumnia, quæ mortem affert cum infamia. Petitus erat idem Joseph antea calumniis fratrum suorum, qui detulerant illum apud patrem de crimine malo. Sic enim habet translatio Septuaginta, ac mea sententia magis quadrat hæc figura Christo, quem Judæi multis criminibus accusarunt apud pontificem & præsidem. Nec probabile est Joseph adhuc puerum detulisse fratres suos apud patrem, cum eisdem pessime de se meritos, postea non criminatus sit, sed servavit. Quin & ipse sermonis contextus hic pro nobis facit: sequitur enim, *Israel autem diligebat Joseph super omnes filios, eo quod in senectute genuisset eum*. Ideo nihil egit fratrum calumnia, quia pater diligebat illum præ cæteris. Postremo Chrysostomus interpret sequitur hunc sensum, quem adduximus. Nec Hieronymus meminit hujus loci correcti in Traditionibus Hebræis, cum alia minutiora ventilet, agitetque. Qui locum mutarunt, videntur offensi, quod putarent non convenire Joseph innocentiae, crimen pessimum, &

recte offenderentur, nisi mentio fieret de invidis fratribus & falso crimine. Alioqui magis offendi debent, quod Dominus noster, longe Joseph innocentior, accusatus fuerit blasphemiae. Moliebatur quidem exitium lingua diabolica, sed Deus alienam malitiam suis vertit in bonum. Siquidem fratrum calumnia magis etiam provocavit charitatem Jacob erga Joseph, & reginae criminatio praebuit occasionem, ut Joseph ad majores honores vocaretur à rege. Sic & Joab apud David regem detulit Abner de rege bene meritum, ac regi quidem non persuasit, sibi tamen persuasit ut per insidias occideret innocentem. Quid dicam de Jezabele, quae quo mederetur dolori mariti, finxit literas nomine Achab regis, easque signavit anulo regio: *signatas misit ad optimates ac cives Naboth. Literarum hæc erat sententia: Indicite jejunium, & sistite Naboth inter primores populi, simulque submitte duos viros filios Belial, qui falsum testimonium ferant adversus eum, dicentes: Benedixit Naboth Deum & regem, & educite & lapidate.* Quid hic potissimum admiremur, audaciam scelestæ mulieris, an primatum populique facilitatem impiam, qui talibus literis paruerint, an regis stultitiam, qui anulum suum crediderit uxori? Similem obedientiam David reperit in suis ducibus, cum juberet Uriam occidi. Utinam & nostri principes non haberent suos ad hujusmodi facinora nimium promptos. Rex Britanniae praefulus optimi cæde nobilis, cum audisset à sancto Thoma Archiepiscopo Cantuariensi anathemati deditos, quicunque possiderent ac tenerent res aut loca Ecclesiae, vehementer commotus est, quod Episcopus auderet Episcopum agere: *Hæc, inquit, excommunicatio generalis me quoque complectitur, qui quasdam Episcoporum domos ac proventus occupo.* Et adjecit: *Non faceret hæc ille sacrificus, si famulos haberem, quales oporteret.* Ad hanc vocem tres ex ejus procèribus profecti sunt Cantuariam, & virum sanctissimum crudelissime necarunt. Cum rex palam impia præcipit, proditor est qui obtemperat, amicus qui deficit ac resistit. Siquidem hic considerandum est non quid placeat irato, sed quid illi perpetuo sit placitum. Proditores erant Alexandri Magni, qui lanceam illi reddiderunt, & vino & ira furenti, qua Clytum amicum confodit. Nam mox secuta est calidum facinus inutilis sèraque poenitentia. Quem honorem habuisset suis magnatibus, si constanter exarmassent ipsum, donec redisset mentis sanitas? Qui tum aderant regi, aut pernegare debebant arma cum commotæ mentis esset, aut non debebant eripere, cum de se ipso pararet fumere supplicium. Parendum quidem est regibus, sed donec reges agunt. Nunc præpostere facinus, morem gerentes illorum cupiditatibus, ubi nequaquam oportet, non obtemperantes, ubi recta præcipiunt. Hoc autem obsequii genus, nihil aliud præstat, nisi ut pro regibus habeamus tyrannos. Ipsa principum fortuna sat habet crudelitatis, etiam si nullus mitigator oleum addat camino. Sylla sibi *felix* nomen adscivit, quod multa feliciter gessisse videretur. Verum inter omnes felicitates duabus potissimum sibi placere solebat. Primum quod pium Metellum amicum haberet: deinde, quod Athenas non evertisset, sed urbi totius Græciæ celeberrimæ peperisset. Nec dubium est quin multi tum iratum huc instigant, quorum vocibus si sese credidisset, non minus illi displicuissent Syllæ, subversis Athenis, quam post ipse sibi placuit, servatis.

Conjuximus in disserendo proditorem, adulatorem; & malum consultorem, quod hæc inter se cognata sint vitia. Vulgo proditor dicitur, qui populi jus defendens obstat cupiditatibus monarchæ. At qui principem prodit tyrannidi, cum bis sit proditor: tamen vir bonus habetur ac fidelis. Si principes odissent vere proditores, in nullos magis favere deberent quam in adulatores, & infidos consiliarios. Cum Pompejus magnus Cæsaris potentiam fugiens peteret Ægyptum, jamque non procul abesset à Pelusio, agitur ut inter regis adhuc pueri consiliarios, utrum recipiendus esset Pompejus, an excludendus. Variantibus senten-

tiis, inopia meliorum vocatus est in consilium Theodotus quidam Chius. Is regi puero datus erat præceptor in arte Rhetorica. Itaque rogatus sententiam, censuit Pompejum nec recipiendum in regnum, nec repellendum, sed receptum occidendum, addens malo consilio, dictum illiberale, *mortuos non mordere.* Persuasit. Itaque vir tantus, ex tot periculis incolumis, unius Græculi lingua periit. Verum consultoribus illis suum consilium, juxta vetus proverbium, pessimè cessit. Cæsar enim ingressus Ægyptum auctores necis Pompeji pessime perdidit. Theodotus aliquamdiu profugus, ubi tandem in Bruti manus incidisset, mali consilii poenas dedit. Consilium enim non est attemperandum ad præsentis principum cupiditates, sed illorum cupiditates ad ea, quæ per se sunt honesta, deflectendum est. Quæ turpiter suadentur, tantisper jucunda sunt dum manet affectus: at rerum exitus facit, ut diu doleamus quod ad breve tempus delectavit, & execremur eos, qui nobis mali negotii suscipiendi fuerunt auctores. Nam principes homines sunt, eosque variis distentos negotiis, nonnunquam & rerum imperitos multa fallunt. Hic bonus ac fidelis consultor, plane homo homini, quod ajunt, Deus est. M. Antonius cum obtineret Asiam, quoniam obsequens animo suo & assentatorum vocibus immensam pecuniæ vim prodigebat, multos præter jus suis fortunis spoliabat, & provinciam non ferendis exactio-nibus onerabat. Itaque cum imperaret Asiaticis altera vectigalia, nec dubium est, quin ea res subversura fuisset Antonium, dexter aderat Hybreas, qui fideli consilio simul & Asiaticis & Antonio prospexit. *Exige, inquit, bis eodem anno vectigal, Antoni, si potes efficere, ut eodem anno bis aestatem, ac geminum autumnum habeamus.* Mox ubi docuisset Antonium Asiaticos ipsi pendisse ducenta millia ducatorum, adjecit: *Si hæc tam ingens pecunia ad te delata non est, fac eam ab illis reposcas, qui à nobis exegere. Rursum si tanta vis auri ad te delata est & consumpta, nulla spes reliqua est.* Hæc oratio libera quidem, sed veritate efficax, flexit animum Antonii, ut à secundis vectigalibus exigendis desisteret. Pessimè cessit, ut dictum est, Roboam filio Salomonis juvenem consilium: & apud Homerum Agamemnon nihil aliud optat ad rem feliciter gerendam, quam decem Nestores. Naaman Syro saluti fuit servorum consilium. Jam abibat indignans, lepræ malum impio murmure conduplicaturus. Revocatur à servis domino sapientioribus, & sanatur.

Sed ad calumniam redeamus, quæ potissimum impetit innocentes. Sic sublati sunt Socrates ac Phocion, sic ostracismo ejectus est Aristides, sic periclitatus est Epaminondas ac Scipio. Quid hos commemoro? Sic sublati sunt omnis innocentiae fons Jesus Christus. Tot mucronibus confossus est, Phariseorum falsorumque testium, denique totius populi: *Tolle, crucifige eum.* Quid criminum in eum non intendit calumnia? Sicarii vocantur qui ferro perimunt hominem, qui idem faciunt linguæ gladio, sicarii non vocantur, sed tamen sunt omnibus sicariis sceleratiores: *Venite, inquit, percutiamus eum lingua.* Quid aufert percussor, nisi corporis vitam? Crudelius est bonam famam eripere quam vitam. Et hoc moliebatur quidem Judæus calumniator, ut gloriosum Jesu nomen in totum aboleretur. Cæterum impios calumniæ conatus Deus vertit in diversum. Revixit Dominus, pro mortali corpore recepto immortalis, datum est illi nomen, quod superat omne nomen, sive in cælis, sive in terris. Felicem eventum debemus omnipotenti bonitati Dei, nec ideo tamen excusator est calumniatricis linguæ malitia, si cum nihil intentatum reliquerit, non assequitur quod vult. Per Christum omnibus feliciter cedit calumnia malorum, qui pro Christo calumniam patiuntur. Stephano blasphemiae crimen intentatum est, & damnatus periit: imo servatus est. Nunc quid illius nomine, vel gloriosius, vel gratiosius? Paulus dictus est subversor legis, ac dux sicariorum, & vicit calumnia ad tempus. Nunc quid illius memoria sacrosanctius? Priscis illis, Christum profitentibus, ob-

obijciatur & magia & infanticidium, quid profecit calumnia? Sibi peperit infamiam, Christiano nomini gloriam. Divum Chrysostomum in exilium egit calumnia, & illud conata ut nomen illius eraderetur ex Episcoporum Catalogo. Quid nunc illo celebrius? Quid non molitæ sunt in sanctissimum virum Hieronymum linguæ calumniatrices? Testantur hoc illius Præfationes & Apologiæ. At cujus nunc magis floret memoria? Et si fas est hic miscere prophano- rum exempla: habuit Homerus suum Zoilum, Virgilius Peronem, Horatius Mevium, Ovidius Ibim, quorum nunc ne nomina quidem extarent, nisi beneficio eorum, quibus obrectarunt, transissent ad posteros. Quemadmodum apud Ephesios nomen sibi paravit Erostratus incenso Dianæ templo, ita apud Athenienses hyperbolica maledicentia nobilitatus est Hyperbolus. Is tantum in hoc vacabat, ut singulorum vitia pervestigaret, evulgaretque, multam scommatum materiam suppeditans veteris comœdiæ scriptoribus. Idem clam molitus est ostracismus Alcibiadi. Id erat damnationis genus, quo traditis in comitiis testulis ejiciebantur in exilium viri primates, qui potentia, opibus, & auctoritate, plebis invidiam in sese concitarent. Sensit Hyperboli conatus Alcibiades, & cum diversæ factionis principe Nicia in gratiam rediit. Ita factum est, ut ostracismus in auctorem reciderit. Cujus rei tamen postea poenitentia cepit populum Atheniensem. Nam ex eo tempore sublata est ostracismi auctoritas, quod eo vir obscurus & improbus, nec alia re potens quam maledicendo, damnatus esset, qui grave supplicium commeruerat, cum hæcenus ostracismus expellendis à civitate viris egregiis invidiæ multitudinis solatium adferre consueisset.

Huic simillimum est quod ipsi vidimus, sed à nominibus temperabitur. Erat mihi Romæ domestica consuetudo cum quodam, qui malis artibus festinabat ad dignitates & opes, nemini non invidens præcedenti. Resignabat omnium literas, etiam à regibus missas, ut ex his strueret technas suas. In primis autem hoc agebat, ut duos Archiepiscopos primæ apud suos auctoritatis inter ipsos committeret, quod sciret alioqui non admodum inter illos convenire. Subodoratus est hominis technas alter. Nam is Romæ tum agebat, post in Cardinalium cœtum allectus. Sic igitur ultus est Hyperbolum. In illius odium reconciliatus est alteri Archiepiscopo, & ostendit viam qua possent hominem ulcisci, si vellet esse fautor artificii. De composito missum est diploma nomine principis, quo deferēbatur ei dignitas Episcopi in Hybernia. Noverant enim hominem hoc misere sitire, eaque gratia movere tot machinas. Ille cæcus cupiditate, nec sentiens diploma fucum esse, petit à Julio confirmationem. Impetravit, numerata pecunia, nullo Pontificis periculo. Mox attonsa coma, rufus usque ad aures vertex, sumpta vestis linea. Quid multis? Totus Episcopus prodiit in publicum. Dissimulabant hujus technæ fabricatores. Ubi jam Romæ nulli esset obscurum quin se pro Episcopo gereret, eaque de re jam ad amicos omnes perscripisset, & ab illis gratulatorias receperisset epistolas, subornatus est, qui in frequenti convivio proderet technam. Ab hoc rogatus est, cujus loci esset Episcopus. Edidit loci titulum. Rogatus est, an certum haberet vacare sedem. Affirmavit. Rogatus est, unde sciret esse mortuum cui vellet succedere. Multa fortiter mentitus est hac de re. Tandem ubi res cœpit ad jurgium tendere, paucis aperuit mysterium subornatus ille. *Episcopus*, inquit, *ille, cujus locum tibi vindicas, vivit & valet. Inquire rem, sic esse comperies.* Moxque rumor per totam urbem loquacissimam sparsus est. Quid faceret Hyperbolus Episcopus non Episcopus? Totos dies domi se continuit. Pudebat enim gestare vestem, quam ante tempus induerat, rursus pudebat recepto pristino cultu confiteri se fuisse delusum, noctu tantum prodibat. Interim paucis diebus dolore contabuit.

Apud Ethnicos non aliud nomen fuit execrabilis, quam delatorum, sectorum, quadruplatorum. No-

A tatus est M. Tullius oratorum princeps, quod jocos affectarit immodice: unde & audivit à Catone, *dis boni quam ridiculum habemus consulem*: sed ejusdem candor laudatur, quod cum rex esset fori, tamen admirabilem illam eloquentiam omnem consumpserit in patrocinio reorum. Neminem enim reum peregit, præter unum Verrem, cujus accusatio non tam accusatio fuit, quam provinciarum, quas ille oppresserat, defensio. Catonis eximias laudes nonnihil obscuravit, quod toties in jus vocavit & vocatus est. Paulus Æmilius in repudiatam uxorem nihil criminis effutivit: tantum ostenso calceo pulchro novoque, dixit se solum sentire qua parte pedem urgeret. Continentiam quam præstitit Æmilius in colloquiis amicorum, C. Cæsar præstitit etiam in judiciis: citatus testis, ut aliquid diceret in uxorem, cum qua fecerat divortium, negavit se quicquam scire. Adeo visa est illis viris res ingenerosa & humilis calumnia, ut ne vera quidem crimina vellent in eas edere, quas à convictu suo semoverant. Quin & gentium leges calumniatorem ad talionis pœnam vocant, non solum lex Moisaica. Sceleratior est qui crimen falsum intendit proximo, quam mendax testis: nam & hunc ille subornat: & tamen in *Deuteronomio* cap. xix. Deus testem calumniæ convictum jubet eodem affici supplicio, quo afficiendus erat is qui delatus erat, si convinci potuisset: *Non misereberis, inquit, ejus, sed animam pro anima, oculum pro oculo, dentem pro dente, manum pro manu, pedem pro pede exiges.* Unde hoc Satanæ malum irrepsit in vitam mortalium? Minus autem mirandum, si apud gentes repertus est calumniator, quæ pro Deo colebant dæmonia. Neque perinde mirandum de populo Judæorum, quos semper torsit invidia calumniæ parens. Illud mirandum, unde sic inundavit in vitam Christianorum, ut vitium omnium teterrimum ob assuetudinem pene vitium videri desierit.

Excusarit fortassis quispiam principum aulas, quæ peculiari quadam natura sua pestes hujusmodi non secus ad sese attrahunt, quam cæcias, ut ajunt, nubes. Sed an non omni lachrymarum genere deplorandum, quod hæc diabolica lues sic grassatur inter eruditos, sic grassatur inter sacerdotes, sic regnat inter monachos? Quodnam in orbe ferarum genus reperias, quod simili vesania sese mutuo mordet, lacerat, discerpit? Quis nunc tutus esse potest à sycophantarum linguis? non parcitur bene meritis, non parcitur senectuti, cui parcunt & hostes in bello, non parcitur dignitati principum, non parcitur Episcopis, non summis Pontificibus. Et quali parum noxiæ habeat diabolica lingua, adduntur infamatrices picturæ, sparguntur famosi libelli, & hic tam sceleratus questus alit multos typographos. Qui sustulit rusticanum calceum pictum, membratim diffecatur ut seditionis auctor. Nunc quid non loquuntur picturæ quæ passim evulgantur? Olim periclitabatur qui nomine suo prodito libellum famosum evulgasset, nunc passim ludunt libellis anonymis, aut fictos titulos præferentibus, quibus sic ab sese depellunt periculum, ut innoxios adspargant infamia. Deprehensi quid adferunt? *Undecunque venor questum*, inquit: *Est mihi alenda familia. Si vis alere, desinam facere quod facio.* At quis audiat furem aut latronem sic agentem causam suam? Sed furari tutum non est; minus oportebat esse tutum quod furto sceleratius est, nisi forte vilior est homini fama, quam pecunia. Quod si tuti potius quam honesti habetur ratio, prostituunt uxorem, discantque ad calicem vigilantem stertere naso. Id certe per leges tutum est. Nunc in re tam atroci dormiunt leges, & impune licet cuivis in cujusvis debacchari vitam ac famam. Nunc vulgaris est calumnia, proximum appellare hæreticum, hæresiarcham, schismaticum & falsarium. Et hoc inprimis faciunt, qui jactant se mortuos mundo, qui profitentur sese esse de numero illorum, quibus Christus præcepit: *Diligite inimicos vestros, benefacite his qui oderunt vos, & orate pro persequentibus & calumniantibus vos, ut sitis filii Patris vestri, qui in cælis est.* Ab hac forma, bone Deus,

Deus, quantum absunt, qui calumniantur immerentes, imo qui nocentibus linguis impetunt bene merentes? Quando pro convitiis benedicta referent, qui pro salubri admonitione crimen hæreseos impingunt? Huiusmodi telis veneno tartareo tinctis armati sunt isti pauperes spiritu, qui nec peram, nec baculum circumferunt. Non habent ballistas, sed juxta Hieremiam, *Sagitta vulnerans lingua eorum, & extendunt linguam suam quasi arcum mendacii*. Non circumferunt venenum in pyxide, quanquam & hoc faciunt nonnulli, sed juxta Psalmographum, *Pf. ix. Os circumferunt plenum amaritudine, maledictione & dolo, linguam circumferunt, sub qua latet labor & dolor: sedent in insidiis cum divitibus in occultis, ut interficiant innocentem*. Quibus technis hoc hominum genus sese insinuat principum aulis? Quæ venena quidam instillant in illorum aures? Et malitiam plusquam diabolicam religionis fuco prætexunt: cumque discrucientur zelo livoris & odii, dicunt, *Zelus domus tua comedit me*. Nimirum hoc est quod sequitur in Psalmo: *Sedent in insidiis cum divitibus in occultis, ut interficiant innocentem. Oculi eorum in pauperem respiciunt, insidiantur in abscondito, quasi leo in spelunca sua. Insidiantur ut rapiant pauperem: rapere pauperem dum attrahunt eum. In laqueo suo humiliabunt eum*. O piscatores hominum! Apostoli piscabantur malos ad salutem: isti bonos piscantur in exitium: linguam calumniatricem habent pro rete, qua nos volunt attrahunt, & attractos quocunque genere sycophantiarum opprimunt: ipsi se iudices faciunt, actores ac testes. Quod si manifestior sit calumnia, quam ut dissimulari possit, allegant odium criminis, & prærogativam religionis. Imo quo crimen est atrocius, hoc gravius est puniendus qui per calumniam intendit. Et æquum est scilicet ut innoxius extrema patiat, ne quis pejus sentiat de cucullo Francisci, aut Dominici. Quin ipsi curant hoc, ut ne quis de eis male sentiat, aut loquatur. Tales esse studeant, quales haberi volunt. Compendiaria via est, ut quam plurimi fiant apud omnes. At designare quicquid libet, & cogere mortales, ut quod vident, non videant, quod sciunt, nesciant, quod execratione dignum est, laudent, an non plusquam tyrannicum est? Et hi sibi digni videntur, quos mundus alat ac veneretur otiosos, atque utinam otiosos! Hi sunt qui vendunt sua benefacta, & quorum puris precibus restinguitur incendium iræ divinæ. Quæso ne quis rapiat in contumeliam bonorum, quod in malos jure dicitur, ut vel vitentur, vel corrigantur. Quanquam videmus nunc ubique tantam malorum inundationem, ut propemodum liceat illud à Psalmo xiii. usurpare: *Omnes declinaverunt, simul inutiles facti sunt, non est qui faciat bonum, non est usque ad unum. Sepulchrum patens est guttur eorum, linguis suis dolose agebant, venenum aspidum sub labiis eorum. Quorum os maledictione & amaritudine plenum est, veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem*. Si Turca depellendus est à cervicibus populi Christiani, nec milites habent, nec pecuniam, tum allegant quietem religionis, & monachos oportere quam longissime abesse ab effusione sanguinis: at calumnia jugulare fratrem, linguæ spiculo confodere proximum nulla religio est. Quod & ipsum attigit idem Psalmus: *Ibi trepidaverunt timore, ubi non erat timor*. Si calceus sit integer Franciscano, piaculum admissum est: si lingua sit homicida, religio est. Quadruplatores execramur, qui furti crimen intendunt, aut damni dati litem movent, quo lucri nonnihil sibi concilient: & non execramur istos, qui falso intendunt crimen hæreseos, ut universas hominis facultates diripiant, simulque vitam auferant cum bona fama? Non gestant tela militaria, tamen non desunt, qui ficas occultant sub sacris palliis, sed os istis pro armamentario est. Quemadmodum dicit Salomon Prov. cap. xxv. *Faculum & gladius & sagitta acuta, homo qui loquitur contra proximum suum falsum testimonium*. Quantumvis impo- nant hominibus fuco sanctimonie, tamen divinam vindictam non effugient, etiam si ad sinum Dominici aut Francisci confugiant. *Hominem*, inquit Salomon Prov.

A cap. xxviii. *qui calumniatur animam sanguinem, si usque ad lacum fugerit, nemo sustinet*. Quosdam à sævitia legum tumentur aræ, sepulchra, templa, aut statuarum principum, calumniatori nullum est suffugium ab ira divina. Veteres dicebant eos, qui occidissent hominem, agitari diris ultricibus, nec istis deerunt suæ furie. Habebunt obvias ultrices deas citius quam credant. Deplorat & hoc malum humanæ vitæ sapiens Ecclesiastes: *Vidi*, inquit cap. iv. *universas calumnias, quæ fiunt sub sole, & ecce lachryma eorum qui calumnias sustinent, nec est qui consoletur eos, & in manibus calumniantium eos fortitudo, & non eis consolator*. Et laudavi mortuos super viventes, & melior super virosque qui nondum natus est, qui nondum vidit opus malum quod factum est sub sole. Est ne igitur aliquod malum morte formidabilius? At sapiens pronuntiat tale malum esse linguam calumniatoris. Ubi sunt igitur, qui parricidium execrantur, & calumniam pro ludo ducunt? Quod affirmavit Ecclesiastes, confirmat Ecclesiasticus: *A tribus*, inquit cap. xxvi. *timuit cor meum, & in quarto facies mea metuit: Delatorem civitatis, & collectionem populi, & calumniam mendacem, super mortem omnia gravia*. Minitatur apud Osee Dominus morti, quæ inter fratres dividat: *Ero*, inquit, *mors tua & mors, & morsus tuus inferne*. Nihil amore fraterno conjunctius, nulla societas arctior quam corporis & animæ, nullus charitatis nodus adstrictior quam conjugii: hæc omnia vincula dirumpit amara mors: & tamen hæc nos transmittit in vitam feliciorē; calumnia nocentior est, quæ cum crudeliora designet quam mors, tamen nullo commodo sua damna pensat. Mortem hoc moderatius ferimus, quod omnium sit ex æquo communis, quod necessitatis, non voluntatis, quod quamvis acerba sit naturæ, neminem tamen reddit impium. Nihil autem est malorum, quod non semel invehat calumnia. Longum est omnia persequi. Circumferat quisque suos oculos per domus privatas, per collegia, per monasteria, per aulas principum, per civitates, per regna; & compendio discet, quantam ubique pestem ingerat lingua calumniatrix.

Si calumniæ copulem adulationem, fortasse videbor tale jugum inducere, quale sit, si quis draconem jungat simiæ. Et tamen res tam diversæ inter se cohærent. Quemadmodum enim reges dum volunt unum lædere, multis adulentur necesse est, dumque student unum in servitutem redigere, prius ipsi multis etiam abjectissimis serviant oportet: ita calumniator cum huic fruit falsam calumniam, cogitur multis palpari falsis laudibus. Sic equus ut opprimeret cervum, fessorem in tergum, & frenum in os recipit. Jam in obrectationis vitio, quam impudenter nobis ignoscimus, imo quam nobis blandimur, & festivi nobis videmur, dum arrodimus famam proximi? Deus qui prohibuit furtum in Levitico, eodem in loco prohibuit calumniam & obrectationem: *Non mentiemini*, inquit cap. xix. *nec decipiet unusquisque proximum suum: non eris criminator, nec susurro in populis, non stabis contra sanguinem proximi tui*. Quam enim detestabile malum sit detractio, docet Salomon: *Cogitatio*, inquit Prov. cap. xxiv. *stulti peccatum est, & abominatio hominum detractor*. Qui male cogitat de proximo, linguam interim cohibens, non est quidem immunis à peccato, sed apud Deum duntaxat nocens est. Verum qui passim vibrat virulentam linguam in proximum absentem, is etiam apud probos homines abominabilis est & execrabilis. Metuit enim sibi quisque à veneno scorpionis, & odit hominem tali morbo obnoxium, etiam si vera prædicet. Nam quandoquidem morbo id facit, non iudicio; & falsi prædicaturus sit, si veniat in mentem. Quotusquisque est hominum, in quem non aliquid vere dici possit? Quod si quis sit alienus ab omni vitio, tamen falsam etiam infamiam metuunt probi. Atque ab insultu conviciatricis linguæ cavere licet, à susurronis lingua quæ caveris tibi? Clanculum & ex insidiis impetit hominem, coram blandus & amicus: & si quid expostules, abjurat se dixisse, quod apud multos non tacuit. Sed pestilentiores sunt, qui

qui fucum addunt morbo, præfati laudem ac benevolentiam figurato morfu lædunt. Est vir bonus & mihi paternus amicus, eoque gratulor illi quod feliciter illud iudicium effugerit: vir est apprime doctus, sed utinam haberet tantum fidei, quantum habet ingenii. Amicus ille, sed magis amica veritas. Hic niger fucus loliginis, hæc est ærugo mera. Sunt enim qui linguæ incontinentia, aut alioqui per occasionem sermonum provocati effutiunt quæ labem adspargunt proximo, cum tamen non adsit perversus animus. Hi vere ficarii sunt, tegentes telum quo perimunt, hi vere scorpia sunt, prius amplectentes quam infigant aculeum, hi veneficiis omnibus sceleratiores, qui letale venenum melle prælinunt. Et has artes callent, quibus rhetoricam discere religio est. Imo qui damnant disciplinas omnes liberales, nec patiuntur quicquam disci præter novum ac vetus Testamentum, ab hac arte non abhorrent. Obrectator quoniam odio duci videtur, fere caret fide. Itaque reperta est illis ars, qua dissimulent odium, ac fidem sibi arrogent, quo certius lædant. Vitium hoc maxime solet videri familiare foeminis, nunc etiam ad viros demigravit, irrepsit in aulas principum, in scholas eruditorum, in collegia sacerdotum, in sodalitates monachorum. Nec opinor ullum fuisse seculum, quo latius regnarit hæc lues, quam hodie regnat per universam ditionem Christianam. Dicitur divus Augustinus hoc distichon affixisse mensæ suæ:

*Quisquis amat distis absentum rodere vitam,
Hanc mensam vetitum noverit esse sibi.*

Atqui hæc lex solebat antehac etiam in publicis ascribi diversoriis, & obstrepebatur à reliquis convivis, si quis orsus fuisset sermonem obrectatorium. Idem si contigisset in conviviis principum, jus erat olim caduceatori, quem nunc Galli *beraldum* vocant, panem impositum invertere, aut scisso mensæ linteo declarare sermonem esse parum dignum mensæ principis. Nunc quid aliud auditur in omnibus conviviis, nisi, Ille plusquam hæreticus est, ille colludit cum Lutherò, ille nihil scit rei theologicæ: Ille cum habeatur pro bono viro, tale flagitium olim designavit, ille pudendis parentibus natus est, ille suum genus dehonestavit, ille decoxit. Huiusmodi deliciis nunc laici sacerdotes, ac monachi, condiunt sua convivia. Quam vero parum congruunt huius fabulæ partes? Invocatione numinis consecratur mensa. A sacra lectione fit auspiciis conviviis. Mox ad obrectatrices fabulas. Rursus gratiarum actio. Deinde reditur ad intermissas obrectationes. Talibus fabulis transmittunt tempus, è quorum ore Dominus vetuit ullum verbum otiosum excidere. Vehementer indecorum sit in mensa vomere. At quis indecentius mensam convomit, quam qui bilem, qui odium, qui pestilens animi pus effundit in convivio? Nec ulli peccant hic impudentius, quam hi quos potissimum oportebat sermone salutifero condire stultitiam aliorum. Qui Theologi dicuntur, & hoc cognomine gloriantur, quod de rebus divinis loquantur, qua fronte nunc facti sunt maledicentiæ magistri? Non incesso ordinem, sed admiror in tali ordine reperiri qui suo ordini tam non respondeant. Qui se *Prædicatores* appellant, pro sacris literis prædicant aliena mala, imo falsa crimina. Qui dicuntur *Observantes*, cur hic non observant linguam? quæ si sit infrenis, vana est omnis illorum religio. Horum sodalitates in hoc valent, ut unius linguæ pus quam occisime serpat ad omnes. Quod unus aliquis Franciscanus dixerit inter pocula, per veredarios, quos illi nusquam non habent, spargitur intra mensem per universum ordinem. Nec conviviis solum ac mensæ reverentia abutuntur ad hoc malum, verum etiam in prælectionibus sacris, in concionibus euangelicis, in secretis confessionibus obrectant proximo, & ibi discit populus artem diabolicam, ubi conveniebat discere disciplinam euangelicam. Adolescentes à parentibus mittuntur ad scholas publicas, ut ibi discant artes liberales, atqui illic discunt à præceptoribus artem o-

mnium illiberalissimam, videlicet obrectandi proximo. Et ars est quæ facillime discitur, difficillime discitur. Quin & hymnos, quibus Deum laudant, inficiunt hoc tartareo veneno. Oremus Deum, inquit, ut tales ac tales liberet ab hæresi Lutherana. Quin & ipsas sacras Literas torquent ad maledicentiam, depravant euangelium, depravant Mariæ canticum ad virulentam ac mendacem obrectationem. Et hæc est religio quorundam, qui negant ecclesiam posse consistere, nisi ipsorum pietate fulciretur. Hi sunt illi cœlibes, qui divinam ultionem, jam vibrantem ultorem gladium, orbi vertunt in misericordiam. Atque interim sibi mire blandiuntur: quod dignis maledicuntur, inquit, benedictio est, non maledictio. Sed illi dignitatem hanc æstimant ex levissimis nugis. Et quispiam qui parum reverenter locutus est de hoc aut illo Franciscano, cum quotidie tot flagitia vulgus etiam deprehendat, nescio quanto ipsorum pudore, certe magno dolore nostro, protinus existimant causam esse justissimam, cur ille sexies mille Franciscanorum linguis per universum orbem infametur.

De me decreveram nihil meminisse, attamen unum quiddam referam, mihi compertissimum, sed ejus generis, ut ridendum sit magis quam execrandum. Franciscanus quidam legerat *Paraphrasin* meam in *Johannem Evangelistam*: probabat omnia. Ventum est ad appendicem, quam adjeceram non ob aliud, nisi ne vacaret charta. Et hæc placebat, donec ventum est ad imum calcem, in quo taxo quosdam, imo moneo cunctos, ut si velint cum bona fiducia exire ex hac vita, ne figant ancoram spei suæ in quibus non oportet. Huiusmodi dum dissero, hæc verba subijcio: *Quod genus, ubi moriturus se tutum credit, si sepeliatur amictus veste Franciscani, aut Dominicani.* Ibi repente meus applausor versus in obrectatorem, damnavit omnia, etiam quæ prius approbaverat. Nec hoc contentus, instigavit sodales suos, ut senatus consulto edicerent, ne quis Franciscanus legeret libros Erasmi. Si dixissem in veste Dominicani, & omissem Franciscani, fuisset illi Christianus. Nunc unica vocula factus sum illi hæreticus. Atqui quod illic obiter moneo, deberent ipsi in publicis concionibus docere populum, si modo cuperent esse, quod haberi student. Neque enim id assequuntur maledicendo, sed integre sancteque vivendo consequuntur, ut sint bonus odor Deo in omni loco. *Expedi*, inquit, *ut populus bene sentiat de nostro ordine.* Sed magis expedit, ut vulgus bene sentiat de sacerdotum ordine, quem sine controversia Christus instituit. At rursus expedit, ut sacerdotes qui vivunt impie, quive docent non pia, vel corrigantur admoniti, vel retegantur, ne seducant incautos. Et tamen in hunc ordinem isti solent seditiosa licentia velut è plaustro, quod ajunt, debacchari, nec abbatibus, nec episcopis parcentes, ac ne Romano quidem Pontifici, quoties ipsis visum est commodum. Qui boni sunt, non offenduntur, si quid dicatur in malos. Qui mali sunt, sed sanabiles, admonitos sese judicabunt, non attactos, cum nullius nomen edatur. Qui sunt insanabiles, horum malitiam oportet detegi, ne simplicibus imponant falsa specie sanctimonix. Cur ipsi declamant è suggestis in omne genus mortalium? Nimirum dicent ut corrigantur vitia. Itane suorum vitia corrigi nolunt, quia nolunt argui? Monarchæ ferunt æquis animis admoneri libris editis, atque adeo reprehendi libere, modo absit seditiosa petulantia: & Franciscanus, qui mansuetudinem euangelicam profitetur, verbulo tactus extrema molitur: & pro levi convitio, si tamen hoc convitium est, regerit crimen hæreseos. Si quis detrahat majestati cuculæ, tot linguarum spiculis confoditur. An hoc expedit populo, ut credat, neminem damnari qui sepeliatur in veste Franciscana? Sed expedit ipsi, qui vivunt, imo lasciviunt ex publico. Verum interim ubi charitas illa, quam profitentur, apostolica, quæ non quærit quæ sua sunt, sed quæ Jesu Christi? Non de-

ficiet eos liberalitas populi si bene vixerint: & si defecerit, habent suffugium, quod Paulus Apostolus non solum indicavit verbis, sed factis expressit. Ille vir tantus non veritus est consuevere coria nocturnis operis: & in tot millibus, quorum bona pars in otio vivit, nullus est qui dignetur opera manuarum victum querere, si urgeat necessitas? Quis autem coegit illos abjicere sua, ut viverent de alienis? An pluris faciunt hominum constitutiunculas quam Pauli doctrinam? Jam illud vide quam non sit æquum: si cuipiam istorum benefacias, non habetur nisi ab uno gratia: si quem unum læseris, universus ordo concitatur. Nec minus iniquum & illud, quod pro levi joco dicto in cucullam, regerunt crimina plusquam capitalia. Etiam atque etiam rogo, ne quis hæc in contumeliam bonorum dicta putet. Amamus pietatem sub quocunque pallio, sub quocunque titulo. Nec ista dicuntur proprie in istos, sed in universos, quibus opus est hac medicina. Denique & mihi ipsi hæc dico, ipse mihi monitor sum, ut vobiscum dediscam obtreccionem, sicubi sum obnoxius: quis autem non est alicubi obnoxius? Si non sum obnoxius, ut cavcam ne quando incidam in eam foveam.

Est & aliud obtreccandi genus figuratum, quod committitur per aposiopesein, aut significationem. Congessit in me falsa crimina: ego scio vera; sed malo meminisse quid me deceat. Illum quidam magni faciunt: at si scirent quæ scio, nihil addam. Et, absit ut non verear ea loqui, quæ ipse non veritus est facere. Homines, cætera prorsus *apocrypha*, hic tenent schemata rhetorum. Illud ridiculum, quod cum nusquam non effutiant animi pus, tamen apud singulos dejerant se nulli præterea dixisse, aut dicturos esse, & à singulis stipulantur silentii sacramentum, cum ipsi ne confessionis quidem, quam ut sacramenti partem tuentur, fidem habeant in religione. Secreti sigillum vocant quod rumor est; & secreti fides non alio proficit, quam ad impunitatem, & fidem sycophantiæ. Si mordeat, inquit Ecclesiastes cap. x. *coluber in silentio, nihil minus eo habet qui occulte detrahit*. Nonnunquam & bonis viris in rem pessimam abutuntur, præsertim si quos noverint linguæ futilioris. Apud hos clam deplorant vitam hujus aut illius, ut non obtreccare, sed mederi velle videantur. Ille non intelligens fucum sycophantiæ, quod simpliciter accipit, persuadet aliis, & illi rursus aliis: ita traducitur innocuus artificio sceleratæ linguæ, atque obiter inficiuntur audientium aures, lue ab aliis ad alios proserpente. Si flagitium est in proximum, cum opus non est evomere probra vera, quanto turpius est incerta pro compertis affirmare? Sed longe turpissimum est malitiose confingere crimina, quibus jugules proximum, quia gladio non licet. Charitas benigne interpretatur & mala, susurro etiam bene facta distaque depravat. Et hoc sceleratior est susurro, quam calumniator, quod ex palam intentato crimine, monetur is qui calumnia petitur ut se corrigat, si sibi male conscius est, & monetur quidem ab inimico inimice, sed beneficium cum est opus undelibet accipere gratum est: ab inimico sane melius accipitur hoc nomine, quod qui accipit liber est ab onere referendæ gratiæ. Cæterum obtreccator clancularius hoc pro viribus agit, ut probum alterius sciant omnes, solus ipse nesciat quem unum referebat scire. Inter homicidas minus execrabilis est, qui palam ferro adortur hominem, propterea quod id faciat suo quoque periculo: ita minus est detestabilis calumniator, quod alium impetit non sine periculo reducturæ ad ipsum talionis. Cum obtreccatore si velis agere, quando deprehendas auctorem sycophantiæ, quæ per centesimum vix ad te pervenit, & qui primus dixit, dixit uni, dixit stipulatus silentii fidem, dixit præmissio verbo, *benedicite*: licebit omnibus inficiari. Quod si totum crimen inficiari non licet, negat se sic dixisse, quemadmodum delatum est, & fingunt novam orationis formam. Hic mendacio patrocinatur vulgo notum humanæ memoriæ lubricum. Cur autem pu-

A deat istos hoc inficiari, quod uni clam, aut in convivio paucis dixerunt, cum passim inficientur quod in publicis prælectionibus, aut etiam concionibus, deprecantur? Quod tamen nulli faciunt impunius quam isti, quibus cuculla clypei loco est. Volitant fursum deorsum toto terrarum orbe: quocunque se conferunt, domi sunt. Habent enim non solum sodales ejusdem cultus, verum etiam domos habent ac mulierculas oneratas peccatis ac faurices ordinis, quas in hoc lætant & captant. Itaque quoties visum est istis insigniter è suggesto debacchari in quempiam, subornant scurras ad quodvis facinus promptum: locus dicendi datur cucullæ, non homini. Nam eo delapsa est religio Christiana. Ille deblaterat digna atque indigna, sceleratam peragens fabulam. Quod subsistit, loco debet & populi modestiæ. Atqui loci religio non subvenit illis, qui in ipso loco facinus admiserunt, veluti non est homicida tutus in loco sacro, qui illic occidit hominem. Age cum sycophanta, at ille jam alio demigravit, aut certe demigrasse dicitur. Age cum Priore, respondet: Non est hujus collegii, nec suspicabar illum talia dicturum. Ut jam maxime teneas auctorem calumniæ, quo trahes illum in jus? A profanis iudicibus & episcopis sexcentis diplomatis exempti sunt, quidam etiam à jure sui ordinis. Quærendus igitur provincialis, aut vicarius, aut generalis, ut ipsi vocant. Horum alius in alium rejicit causam, suæ quibusque cucullæ faventibus, etiam si factum non possint defendere. O religionem profanam, o columnas ecclesiæ, o terræ salem.

Non hæc, inquam, dicuntur in omnes. Nam hoc mihi crebro repetendum est. Sed inter hos boni qui sunt, cur mustant ad hæc facinora? Quin tales vel ejiciunt, vel coercent? Sed plures sunt mali, & inter illos pessimi quique rem gerunt. Expendendum igitur, num ob paucos bonos quidem sed oppressos expediat tot agmina malorum alere, qui bonorum etiam pietate bonaque fama abutuntur ad suam malitiam. Quid fingi potest magis indecorum? Cinerica veste profitentur evangelicam simplicitatem, & in lingua circumferunt diabolicam verlutiam. Basiliscus omnibus venenis formidini est. Istorum technas metuunt etiam aulici, metuunt & principes homines innocuos & inermes, nisi quod linguam circumferunt. Ostentant se veste candida, & in lingua deferunt succum loliginis ac sepiæ. Alii pullis vestibus profitentur sese mortuos mundo, cum mortui fraternæ charitati, vivant calumniæ & obtreccationi. Vendunt sua jejunia, sed interim non jejunant à mendaciis ac maledictis. Venter rugit ob inedia, lingua temulenta est. Abstinent ab esu carnum, at interim non verentur arrodere carnes proximi sui. Continent dentes à morsu pecudum, & dentem viperinum infingunt proximo. Parcut bubus & ovibus, & non parcut fratri pro quo mortuus est Christus. O pharisaicam ac præposteram religionem. Religio est curare ægrotum in sabbato, nec est religio per calumniam moliri necem innocenti sabbato. Quorsum mihi jactas ventrem leguminibus & piscibus alitum, si linguam habes carnivoram? Non mordes gallinam, & mordes fratrem? Non vulneras ovem, & vulneras proximum? Non comedis viscera pecudis, & comedis viscera fratris? Mordet enim omnino, mordet, vulnerat, & comedit fratrem, quisquis obtreccat fratri. Sic enim Paulus scribit Galatis cap. v. *Quod si invicem mordetis & comeditis, videte ne mutuis moribus consumamini*. Quid prodest carnem fugere, si ipse totus es caro? *Ex fructibus*, inquit, *eorum cognoscetis eos*. Atqui detrectatio inter opera carnis vel principatum obtinet. Nihil enim magis adversatur charitati spiritus, quam invidere fratri, odisse, obtreccare, infamare. Quorsum attinet verbis profiteri Christum, cum re diabolum agas? Abhorres à diaboli nomine, & crucem imprimis fronti, atque hoc ipsum es quod execraris. At fortassis hic locum habet quod scripsit sapiens Hebræus *Eccles. cap. xxi. Dum maledicis impiis diabolum, maledicis ipse animam suam*. Obedis homi-

ni præscribenti ne coenes, & non obedis Deo toties vetanti ne obrectes proximo? Quoties enim præcipit proximi dilectionem, toties prohibet obrectationem. Quid refert te cella angusta claudi, si virulenta lingua, si libellis sycophanticis per orbem volites? Jactas psalmos & hymnos, quos Deo canis, sed eadem lingua canis cantionem diabolo gratissimam, obrectans proximo, sed eadem lingua, qua Deo verbottenus benedicis, Dei membris maledicis. Observas silentium quod indicit homo, atque in hoc indixit homo, ut dedisceres obrectationem. In hoc indixit sermonis jejunium, non ut avidius temet ingurgitares ineptis sermonibus, sed ut confuisceres de rebus etiam honestis moderatius ac circumspectius dicere. Rides ac damnas istorum jejunium, qui inedia provocata orexi, bibunt, eduntque intemperantius. At tale tuum est jejunium linguæ.

Rogari hic quispiam, Quid igitur? damnas cultum, solitudinem, jejunia, & obedientiam monachorum? Ego vero laudo veluti pædagogen imbecillum, donec proficiant ad provectiora: superstitionem vel hypocrisim potius istorum damno, qui quam sunt in rebus externis religiosi, tam sunt irreligiosi in his, quæ sunt veræ pietatis. Eos, inquam, damno, qui constitutionibus ad instituendam infirmorum infantiam repertis, abutuntur ad prætextum suæ malitiæ. Pie jejunat, qui per jejunium discit temperare, cum cæteris membris, tum præcipue linguæ. Pie obedit præceptis humanis, qui per hoc discit parere legibus divinis. Utiliter gestat vestem candidam, qui per hanc admonetur præstare candidos mores. Pie canit hymnos Deo, qui per hoc assuescit non vibrare linguam maledicam in proximum, sed benedicere Deo in proximo, & proximo benedicere propter Deum. Utiliter se condit in cella, qui per solitudinem discit animi cogitationes ab hujus mundi strepitu ad simplicitatem colligere. Recte servat silentium ab hominibus indictum, qui per hoc discit nunquam laxare linguam, nisi cum aut urget necessitas, aut invitat magna quædam utilitas proximi. Ut enim nemo recte imperat, nisi prius imperatis parere didicerit: ita nemo recte loquitur, nisi prius didicerit silere. Nam apud oratores fortasse verum est quod dicunt, *dicendo fieri, ut bene dicamus*: apud pios contra ex silendo fit, ut bene dicamus. Verum quale cor est, talis est lingua: siquidem ex corde proficiscitur oratio. Proinde qui cor habent instructum pudicitia, modestia, charitate erga Deum & proximum, ex hoc velut ex aromatario vasculo exhalat gratissimus ac saluberrimus odor casti benigne sermonis. Contra qui cor habent plenum odii, livoris, arrogantiae, ac malevolentiae, quoties aperiunt os, halitum efflant tetrum ac pestilentem. *Sepulchrum*, inquit, *patens est guttur eorum, linguis suis dolose agebant, venenum aspidum sub labiis eorum*. Itaque qui ritibus, cultibus, & ceremoniis profitentur absolutam pietatem, cum linguam habeant petulantem ac maledicam, quid aliud sunt quam sepulchra dealbata, sed aperta? Obturas nares ad exhalationem cloacæ, aut sepulchri, & non obturas aures ad longe pestilentiorum exhalationem obrectatoris? Nemo libenter habet sedem juxta paludem, aut cloacam publicam, ne ex vicinia contrahat luem corporis: & cum obrectatore libenter habes consuetudinem? Nemo libenter audit cominus loquentes qui ex corruptis visceribus animam exhalant gravem, quod medici prædicent, corrupti spiritus contagium nocere vicinis: & tu te tutum putas assidue versans cum homine maledico?

Est obrectandi genus, cum nostram culpam in alios transferimus. Didicerat hoc Adam à diabolo: *Mulier quam dedisti mihi, seduxit*: Et mulier, *decepit*, inquit, *me serpens*. Imo sic obrectamus Deo, & in opificem optimum, malorum nostrorum causas rejicimus. Dederat mulierem, sed ut tu illi dux esses ad pietatem, non ut illi comes esses ad impietatem. Finxerat serpentem, non ut illi plus fideres quam Deo, sed ut in omni genere animantium admi-

A rareris opificis sapientiam. Phariseus ille euangelicus etiam inter preces & gratiarum actionem obrectat publicano cæterisque mortalibus, & obrectat apud Deum: *Non sum sicut ceteri homines, raptores, injusti, adulteri, velut etiam hic publicanus*. Imitantur hoc genus & nostri pharisei, sed sceleratius. Phariseus enim tantum peccat arrogantia, isti Phormiana malitia: *Oremus*, inquit, *pro omnibus qui benefaciunt nobis, ut Deus servet eos ab hæresi tali*. Et orandum est, ut Deus quemadmodum convertit Paulum, ita convertat omnes qui amant Græcas literas ad mentem saniores, ex quibus nascuntur hæreses. Atque interim sibi faceti quoque videntur cucullati scurræ. Nec pudet cum hujusmodi factis frequenter accedere ad mensam Dominicam, ac linguis putidis contingere sacrosanctum Domini corpus. Sed sibi persuadent eos esse dignos in quos talia dicunt. Hoc illis odium persuadet, quod cæcum est, & judicio caret. Ita sibi blandiuntur & latrones: hic Abbas plus satis habet, & ad luxum abutitur quod habet, dignus est qui spoliatur. Ita frequenter monachos quosdam in vehiculis aut è suggesto loquentes audire est, *Homines sumus*. Oritur nonnunquam inter nos murmur & obrectatio, non est hoc vitium tam grave quam quidam existimant, *Humanus est lapsus*. Hæc ita prædicant, quo populo persuadeant nullum aliud inter ipsos vitium inveniri, quam vulgarem obrectationem: quod utinam vere prædicarent. Sed qui sic exaggerant aliorum errata, qua fronte suum extenuant malum? Invertant manticam, si vere religiosi volunt haberi. Excuset, eleveque Christiana charitas proximi malum, in sua vitia sint censores rigidi. Quam seditiose debacchantur in concubenarios sacerdotes: hic tenent omnes amplificandi formas quas docent rhetores, nec verentur apud populum asseverare, mulierem, quæ dormit cum sacrificio, gravius peccare quam si coiret cum animante bruto. Non hæc à me finguntur. Vox ista audita est in publicis concionibus. Ubi ventum est ad ipsorum flagitia, quæ manifestiora sunt, quam ut inficiandi sit locus, tum quod in aliis expiabilis erat impietas, fit lapsus humanus, fit imbecillitas humanæ naturæ, fit erratum aliis pluribus benefactis condonandum, & ob honorem ordinis supprimendum. Cum fraudatus est creditor, aut mercenarius, cum interversum est depositum, aut interceptum testamentum, allegatur favor religionis, respondetur Deum non esse sua portione fraudandum. Cum datum est venenum, aut intentata calumnia capitalis, allegatur zelus, & hostis ecclesiæ proscibitur, quisquis parum favet his, qui nutantem ecclesiam humeris suis fulciunt. Et habent arcana dogmata, quæ non communicant nisi mysteriis iisdem initiatis. In his est, ut aiunt, fas piumque esse veneno clam dato tollere, qui pestem moliatur ecclesiæ: certissimam autem esse pestem ecclesiæ, si quid decidatur ipsorum commodis vel auctoritati. At Paulus in gentibus elevat idololatriam cum tota illa criminum abominabilium lerna, allegans tempora ignorantiae, quibus Deus ista quodammodo dissimulavit. Petrus impium facinus Judæorum, quo Dominum gloriæ damnatum in crucem egerant, excusat, imputans ignorantiae quod acciderat. Paulus obstinatum Judæorum malitiam quoniam excusare non potest, oratione mitigat, appellans excæcationem ex parte & ad tempus, quo sustinerentur ab aliis donec resipiscerent. At in sui ordinis homines quomodo tonat ac fulminat? Ubi non destomachatur in pseudapostolos? Appellat illos *ventris mancipia, inimicos crucis, canes, ac malos operarios*. Si Paulus Apostolus recte vociferatur in pseudapostolos, ne falleretur illorum technis simplex Christianorum populus, non oportuit vere monachos in ullos magis sævire lingua, quam in pseudomonachos: & hic magis erat habenda ratio publicæ sinceritatis, quam privata saturitatis.

Verum ne longius recedamus à linguæ vitiis, calumnia, & obrectatione. Laqueo strangulatur, qui

Tem. IV.

Z z 2

furto

furto minuit rem alienam: & obrectator, qui destituta malitia, omni genere calumniarum, manifestis mendaciis debacchatur in famam proximi, nec à libellis famosis & anonymis temperans, quo latius dimanet venenum, ut purus accedit ad mensam Dominicam, & laudatur zelus Dei. Atqui rem chariorem eripit, qui famam eripit, quam qui pecuniam. Olim fur reddebat quadruplum, ut expediret fuisse compilatam. Quid restituet calumniatrix ac maledica lingua? aut qua pensatione damnum datum sarciet? Jam si impium est, malefactis, hoc est, damnis illatis, aut pulsatione contristare fratrum animum; qui generosæ sunt mentis, magis commoventur maledictis quam malefactis, & citius reconciliantur iis, qui compilarint serinium, aut vulnus inflixerint corpori, quam qui famæ labem adsperserunt. Nemo fert adulteratam uxorem aut filiam, sed gravius est adulterasse famam. Leges sibi in eos qui dederint toxicum, at nocentius venenum dat obrectator. Animus est idem dantis venenum & calumniantis, uterque molitur exitium: sed sapius occidit calumniatrix lingua, quam veneficium. Nam venenum sæpe numero vertitur in remedium. Jam ut occidat venenum, non occidit nisi cui datum est: linguæ virus ad quamplurimos dimanat, nec est in manu illi qui dedit cohibere cursum mali longe lateque vagantis, nihilo magis quam his qui fontem publicum infecerunt. Et qui nihil aliud agunt in vita, quam ut optimo cuique suum virus afflent, blandiuntur tam exitiabili flagitio, nec animadvertunt quantopere detestati sint hunc morbum egregii viri, quorum pietas est nobis sacrarum Literarum testimonio commendata. *Ne declines*, inquit David, *cor meum in verba malitia, ad excusandas excusationes in peccatis*. Si vere religiosi videri volumus, audiamus Solomonem salubriter admonentem: *Remove à te os pravum, & labia detrahentia sint procul à te*. Nec, blandientes nobis ipsis, arbitremur vitam nostram esse acceptam Deo, qui Deus est pacis & charitatis, si linguam habeamus fraternæ charitatis dirimentricem, odiorum ac malevolentiae architectricem. *Sex sunt*, inquit Solomon, *quæ odit Dominus, & septimum detestatur anima ejus: oculos sublimes, linguam mendacem, manus effundentes innoxium sanguinem, cor machinans cogitationes pessimas, pedes ad currendum in malum, proferentem mendacia, testem fallacem, & eum qui seminat inter fratres discordias*. Vides ut obrectatorem conjunxit cum homicidis, & velut omnium sceleratissimum extremo loco commemoravit.

Sunt vitia, quæ Deo quidem nos reddunt invisos, cum benevolentiam concilient apud homines: quod genus est profusio, & in conviviis splendor ac luxus. Cæterum obrectatio etiam malis hominibus invisa est. Docet hoc Sirach ille, non minor inter sapientes Hebræorum, quam Thales inter Græcorum: *Susurro*, inquit, *coinquinabit animam suam, & in omnibus odio habebitur, & qui permanserit, odiosus erit: tacitus & sensatus honorabitur*. Quanquam hic locus apud Græcos aliter legitur: *Susurro inquinat suam ipsius animam, & in vicinia odio habebitur*. Vetus est proverbium, *πῦμα κακὸς γένοιτο*. Pessimum autem vicinum habet qui habet susurronem. *Susurro enim*, ut idem dicit alibi, *& bilinguis, maledictus: multos enim turbat pacem habentes*. Agefilaus, Lacedæmoniorum rex, solitus est dicere: *Si quando contingat audire laudantem aut vituperantem quempiam, non minus esse spectandos mores eorum qui dicunt, quam de quibus dicitur*. Etenim qui laudat improbos aut improbe facta, declarat sese aut stultum esse aut improbum. E diverso qui vituperat bonos aut benefacta, non solum reteggit illos de quibus prædicat, verum etiam suos ipsius mores prodit. Obrectator autem nulli cordato non est invisus, dum sibi quisque metuit, sic cogitans, similia de me diceres, si abessem. Antigonius abusus perfidia cujusdam ad prodendum hostem, admirantibus amicis, quod potius iis quæ voluit, nullam gratiam referret, respondit: *Sibi proditores esse tantisper cbaros, dum produnt, ubi prodiderunt, invisos esse*. Octa-

A vius item Cæsar simile dictum jecit in Thracem quendam Rhumitalcem, *proditionem sibi placere, proditorem nequaquam*. Porro quod Tatijs Sabinorum dux in Tarpejam virginem, quæ Tarpejam arcem prodidit, stipulata præmium, quod Sabini gestarent in lævo brachio, conjectis armillis & scutis puellam obruit, fortasse convenit priscis illis moribus. Certe probabile non est ullum prudentem ac bonum virum ex animo bene velle proditori. Verum quemadmodum qui felle aut venenis bestiarum ad remedium opus habent, tantisper illis delectantur dum indigent; ubi desierunt egere, oderunt, horrentque: ita nemo diligit proditorem, nisi dum illius abutitur vitio. Ubi contigit quod per illum petebat, odit ac detestatur scelerosum, nec audet illi fidere, cujus perfidiam expertus sit in eos quibus cum primis erat præstanda fides. Sic opinor optimum quæque affectum esse in calumniatores & obrectatores, quibus nemo vere favet, nisi vel insigniter stultus, vel egregie malus. Inter Solonis leges illa præcipue laudata est à prudentibus viris, qua vetuit, *ne quis maledictum jaceret in defunctos*: propterea quod pium esse judicaret, eos pro sacris ducere, qui demigrassent è vitæ contubernio, & justum ab his temperare, qui jam esse desissent, denique humanum ac civile, tandem inimicitiarum modum statuere, nec pati simultatem in immensum progredi. Quapropter Ethnicis etiam execrabile visum est, mordere mortuos, & cum larvis luctari. At his temporibus cui parcat lingua obrectatrix? non sexui, non ætati, non cognationi, non contubernio, non meritis, non dignitati. Obrectamus juvenes senibus, quibus debebatur reverentia: non parcimus virginibus aut matronis, oblatramus cognatis ac fratribus, male loquimur de bene meritis, obmurmuramus præfectis, principibus & episcopis nostris. Ferendum, si Ethnicus obrectet Christiano. Cæterum Paulus indigne fert inter Christianos hanc inveniri pestem. Sic enim scribit Corinthiis: *Timeo ne forte cum venero, non quales volo inveniam vos, & ego inveniar à vobis qualem non vultis, ne forte contentiones, amulationes, animositates, dissensiones, detractiones, susurrations, inflationes, seditiones sint inter vos: ne iterum cum venero, humiliet me Deus apud vos, 2 Corinth. xii*. Videtis in quo comitatu incedat detrectatio, videtis quam hoc malum non ut vulgare ac leve negligat Paulus. Apostolus ex præcepto Domini non vult Christianos idololatri maledicere, sed potius pro maledictis referre benedicta. Sic enim scribit Romanis cap. xii. *Benedicite persequentibus vos: benedicite, & nolite maledicere*. At quid diceres, ô Paule, si videres nunc Christianos à Christianis, contubernales à contubernalibus, theologos à theologis, sacerdotes à sacerdotibus, monachos à monachis, denique defunctos à vivis, rabie canina, allatrari, morderi, dilacerari? Si obsurduimus ad leges Christi, si contemnimus tanti Apostoli monita, saltem audiamus leges Solonis. Cavit defunctis, cavit & absentibus. Si quis in loco sacro, si quis in judicio, si quis apud magistratum, aut in conventu populi ad publica certamina congregati convivium dixisset in quempiam, cogebatur ei, quem attigisset convitio, tres drachmas, ærario duas pendere. Quis locus, quod tempus nobis tam sacrum est, ut religio sit in proximum maledicta congerere? Olim nefas erat ab aris detrahare nocentem. Nunc ex ipsis aris linguæ telo proximum impetimus. O membrum anceps, unde tanta scatet pestis vitæ mortalium, unde rursus tanta manat utilitas, si quis ut oportet moderetur. *Verbum*, inquit sapiens noster Eccles. xvii. *malum immutabit cor: ex quo partes quatuor oriuntur, bonum & malum, vita & mors, & dominatrix illorum est assidue lingua*. Ad utrumque pariter principatum habet lingua, sive servare velis, sive perdere. Sed hanc sententiam æmulatus est ex Solomone, qui scribit Prov. xxiv. *Mors & vita in manibus linguæ: qui diligunt eam, comedunt fructus ejus*. Mundus malorum est mala lingua, sed è diverso,

γλώσσης μὴ ἡγεμὸν ἐν ἀνθρώποις εἶναι
φειδωλῆς, πλείων δὲ χάρις μὴ μέτρον ἰσχύος.

Atc est lingua, si careat gubernatore: Copia cornu est, si recte utaris. Eris est, jurgiorum excitatrix, sed eadem est gratia benevolentiae conciliatrix. Erinys est, omnium malorum invectrix, sed eadem tranquillat omnia. Venenum aspidis est, si adsit malus animus, panacea est, si bona mens illam moderetur: bellorum ac seditionum fons est, sed eadem pacis & concordiae parens est. Subvertit civitates & regna: verum eadem condit & stabilit, postremo mortis est architectrix, sed eadem vitae largitrix est. *Vena vitae*, inquit Solomon, *os iusti*. Non sine causa Paulo placuit ille comicus versiculus,

Mores bonos colloquia corrumpunt mala.

Sed idem non improbasset hunc versiculum,

Aegroto animo medicus est oratio.

Vehemens animi morbus est ira: at sermo mollis frangit iram. Lingua Nabal provocarat animum David ad facinus immane, sed lingua Abigail restinxit excitatum incendium. Nec dissimulavit David, quantum debuerit hujus mulieris linguae: *Benedictus*, inquit, *Dominus Deus Israel, qui misit te hodie in occursum meum, & benedictum eloquium tuum, & benedicta tu, qua prohibuisti me hodie ne irem ad sanguinem, & ulciscer me manu mea*, 3 Reg. xxv. Quid hic vobis referam Graecorum proverbium: *Lingua quo vadis? Subversa civitatem, & erectura civitatem.* Quid est praclarior quam, extructa civitate, homines, ferarum ritu viventes, in legum, mœnium, religionis ac fortunarum societatem redigere, & ex hostibus reddere cives? Hoc quoniam non alia re magis praestatur quam placida lingua, veteres fingunt à Mercurio conditas civitates: sed eadem lingua demolitur quod extruxit, si sese verterit ad nocendum. Dicat igitur hoc suae quisque linguae, quoties rapitur ad loquendum, quoties titillatur ad calumniandum, ad obtrechandam, ad obscœniloquium: *Lingua quo vadis? utrum prodesse paras, an ledere?*

Sed quid opus hæc ex gentium monumentis repetere, cum divus Jacobus tam graphice, tamque copiose, vim ancipitem linguae depinxerit cap. i. i. i. Primum igitur ex hoc discamus, quantum adfert utilitatis linguae moderatio: *Si quis*, inquit, *verbo non offendit, hic perfectus est vir.* Potest etiam freno circumducere totum corpus. *Si autem equis frenum in ora mittimus, ad consentiendum nobis, totum corpus illorum circumferimus.* Etece nautes magna cum sint, & à ventis validis agantur, circumferuntur modico gubernaculo quocunque dirigentis impetus voluerit. Amove nauclerum peritum à clavo, periclitantur omnes qui navi vehuntur: submove rationem à lingua, periclitatur tota domus aut civitas: exime frenum ex ore equi, periclitatur & equus & fessor: permittit linguam suae libidini, nulli non adfert perniciem. Nunc audi quantam adferat rebus calamitatem mala lingua: *Ita & lingua*, inquit, *pustulum quidem membrum est, sed magna jactat.* Ecce quantulus ignis quam magnam sylvam incendit? Et lingua ignis est, universitas iniquitatis. Sic lingua constituitur in membris nostris, qua maculat totum corpus, & inflammatur rotam navitatis nostrae, inflammata à gehenna. Omnis enim natura bestiarum & volucrum & serpentum domantur, & domita sunt à natura humana: linguam autem nullus hominum domare potest. Inquietum malum, plena veneno mortifero. Ea laudamus Deum & Patrem, & eadem vituperamus homines, qui ad imaginem & similitudinem Dei facti sunt. Ex eodem procedit benedictio & maledictio. Non oportet, fratres mei, hac ita fieri. Nunquid fons ex eodem foramine profert amaram, & dulcem aquam? Num quid potest, fratres mei, ficus uvas facere, aut vitis ficus? Sic nec fons dulcem ac salum potest edere aquam. Et nos nobis videmur pulchre religiosi pharisaicis quibusdam fucis, cum ignem gehennae circumferamus in lingua, cum aliud stantes, aliud sedentes loquamur, cum linguam subinde vertamus in plures species, quam ullus se vertat polypus? Unde autem hæc inconstantia? Quia non habemus cor sim-

plex. Nec mirum est esse bilingues eos, qui non unum habent cor. *In corde*, inquit, *& corde locuti sunt.* At quosdam nunc non bilingues, sed centilingues esse dicas, quos oportet totidem habere corda, cum interim nullum habeant cor. Quisquis baptismum accepit, religionem professus est: audiat igitur omnis quidem Christianus, sed in primis qui peculiaris cujusdam religionis professione gloriantur. *Si quis*, inquit, *putat se religiosum esse, non refrenans linguam, sed seducens cor suum, hujus vana est religio.* Anacharsis cum coenasset apud Solonem, hoc gestu repertus est dormiens, ut dextram admotam haberet ori, sinistram pudendis, videlicet ipsa re docens, duo membra maxime esse rebellia, linguam ac pudenda, sed majore cura coercendam esse linguam, quam pudenda. Factum est hoc à philosopho Scythia, ethnico & barbaro, probatum est ab ethnicis philosophis, & nos nobis plusquam philosophi videmur, si veste tantum differamus à planis, scurris, & sycophantibus. Plura sunt quæ de mala lingua dici poterant: sed periculum est, ne, quemadmodum Diogenes, calcans culcitram Platonis, cum addidisset, *calco fastum Platonis*, audivit, *calcas tu quidem, sed alio fastu*: ita mihi dicat aliquis, *Debaccharis tu quidem in linguam maledicam, sed alia maledicentia.* Fateor enim & in malis infestandis modum esse debere, nisi quod hujus mali nullus est modus, hisce praesertim temporibus.

Nunc igitur indicabimus usum bonae linguae, simul & adversus malam linguam remedia commonstrabimus: quanquam hujus quidem promissi bona pars mihi jamdudum praestita est, si, quam perniciofa res sit mala lingua, satis explicuimus. Si persuasimus quantus sit fructus ex moderata lingua, quanta perniciēs ex effreni, puto vos vestra sponte diligenter auscultaturos, quibus rationibus tantam utilitatem consequi liceat, tantumque vitare malorum. Jam igitur quemadmodum medicis prior est cura tueri corpus à morbis, quam vegetare: aut si morbus occupavit, ex-hauriendis noxiis humoribus inanire, quam ea ministrare, quæ succum instaurent: ita nos prius conabimur indicare quibus rationibus vitari possit, ne mali contagium ad nos serpat aliunde: & si qua obrepserit, quo pacto possit propelli, ac dedisci. Geminum autem hic periculum est, unum ex contagio, alterum ex noxa mali, quam infert mala lingua his quos impetit. Ut enim qui cum balbis assidue vivit, discit & ipse balbutire: & qui cum lippis habet assiduum consuetudinem, afficitur mali contagio: & si proverbii credimus, qui vicinus est claudis, discit & ipse claudicare, ita qui familiaritatem habet cum linguacibus ac maledicis, redditur illorum similis. Nullum enim vitium citius transvolat ad alium, quam hoc. Ceterum medendi quoque cura fuerit duplex. Non enim hoc solum agendum est, ut medeamur nostro malo, quod contraximus, verum etiam si fieri possit alieno. Quod si deploratum videbitur, fuga fuerit tutissima, quæ non hic tantum laudatur in remediis, cum ubique valeat plurimum.

Igitur ut hinc auspicemur medendi rationem, quoties fenserimus hominem lingua temulenta, aut obtre-tationis ac virulentiae morbo obnoxium, si malum videbitur inveteratum & immedicabile, quamprimum subducamus nos ab illius consortio, non aliter quam fugimus hominem lepra sordidum, aut pestilentia comprehensum. Primum enim qui cum talibus habet consuetudinem, non sine famae suae periculo id facit: quandoquidem talis quisque solet haberi, cum qualibus agit familiaritatem. Nec raro fit ut periculo involvantur, qui proferentem audire, quæ reticere fuerat tutius. Frequenter & afflantur malo qui consuecunt audire garrulos ac futes. Vitium enim quod prius displicebat, primum assuetudine minus ac minus offendit, mox etiam dulcescit & in voluptatem abit ob innatum homini livorem, & curiositatem aliena cognoscendi mala. Hic si vere Christiani sumus, audiendus est Paulus Apostolus, qui Corinthios ac per illos omnes nos salubriter admonet, dicens 1 Corinth. v.

Si is, qui frater nominatur, inter vos est scortator, aut avarus, aut simulacrorum cultor, aut maledicus, aut ebriosus, aut rapax, cum huiusmodi nec cibum sumite. Jam mihi considerate quanta sit pestis maledicentia, quæ, auctore Paulo, tanto pacis ac mutuæ benevolentiae præcone, dirimat inter Christianos etiam mensæ consortium: cum idem uxorem Christianam nolit ab idololatra viro divertere, nec servum Christianum ab impio Domino discedere. Deinde signandum & illud, in cuiusmodi catalogo recenset linguam maledicam, inter prædones, & idololatrias. Et fortassis ab idololatra minus periculi fuerit convictori, quam à maledico. Annotandum & hoc, quod maledicum & ebriosum eodem iugo copulat, vel quod ex temulentia nascatur linguæ petulantia, vel quod intemperantia linguæ, temulentia quædam sit, quemadmodum antea dictum est. Paulus non vetat, quo minus uxor Christum professâ, cibumumat cum marito pagano, nec ideo prohibet ne lecto communi jungatur: at Christiano cum maledico Christiano non vult mensam esse communem. Infans habetur qui non vitat ignem, & sanus videtur qui cum maledicis habet familiaritatem? Cum obortum est incendium, & podagricis & claudis ad fugam adest celeritas. Atqui ex Jacobo didicimus, malam linguam non esse linguam, sed ignem, unde conflagratio proficiscitur, non unis jam ædibus, sed ingentibus regnis; & hunc ignem fovemus in sinu, nec de fuga cogitamus? Vir, inquit Solomon Proverb. xvi. insipiens fodit malum, & labiis ejus ignis ardescit. Homo perversus suscitatur lites, & verbosus separat principes. Et interim liber ac facetus vocatur, qui re vera incendiarius est. Si quando serpentis sibilus percussit aures, quam velox fuga? & securus audis sibila virulentæ linguæ? Referunt autem veterum epigrammata, quendam multis annis podagræ vinculis affixum grabbato, cum adrepens vipera spiris esset complexa tibiam, subito morbi veteris oblitum exsilisse, nec postea sensisse malum: tantus erat veneni metus: & nos securi vivimus cum homine linguæ procacis ac virulentæ? Atqui docet nos Psalmographus, nullum virus esse præsentius: Venenum, inquit, aspidum sub labiis eorum. Neque mitius loquitur Deuteronomii canticum cap. xxxii. Uva eorum, uva fellis, & botrus amarissimus. Fel draconum vinum eorum, & venenum aspidum insanabile. Si quis tibi porrigat cyathum felle draconum, aut aspidum veneno temperatum, non exhorresceres? At nocentius venenum tibi porrigit obretator, conviciator, scyphanta, aut adulator; atqui hoc auribus avidis bibimus. Sunt speluncæ, quæ letale virus exhalant. Ab his obturatis etiam naribus fugimus: & verbis maledici præsentis afflantis venenum inhiamus avidi? Sunt paludes quæ mephitim exhalant, etiam avibus forte supervolantibus mortiferam: at nocentius est virus quod efflat specus oris maledici. Audistis, Sepulchrum patens est guttur eorum. Nec dissentit Solomon Prov. xxi. Fovea, inquit, profunda os aliena; cui iratus est dominus, incidet. Hanc sententiam recinit capite proximo: Fovea profunda est meretrix, & puteus angustus aliena. Scortum fovea est, quæ nunquam dicit sufficit, unde dicas plurimum esse periculi viris. Habet & manus furaces, habet ventrem devorantem latifundia: sed nullum habet membrum lingua nocentius: hac blanditur, hac exagitat animum amantis, hac concitat rixas ac cædes, ferit inimicitias inter uxorem & maritum, inter filium ac parentes. O specum pestilentem! in hunc incidit, cui Dominus irascitur. Quibus autem irascitur Dominus? Nimirum iis, qui magis auscultant fictis blanditiis putidi scorti, quam præceptis Dei, qui citius obtemperant pellicenti in exitium, quam parentibus ad honesta vocantibus. Quemcunque videris intemperanti lingua, hunc putato tibi scortum esse, ab hac fovea te subducito, ne, quod alibi Scriptura monet, amans periculum, pereas in illo. Quanta sollicitudine excutimus, si quando obrepit scorpium, priusquam complexus infligat acu-

leum: & tu juxta dictum Ezechielis cum scorpionibus habitans, venenum habentem ultro complecteris? Paulus in insula Melite viperam, quæ prorepserat, hærentem manui, protinus excussit in ignem, & nihil sensit noxæ: tu hominem instillantem hæreseos venena lentius foves ac retines, donec totus intumescas & incendaris, & concidas malo jam immedicabili. Catonis exercitus fugiens per Libycas arenas invenit remedia adversus indigenas bestias, quandoquidem vitare non licuit, & nos inter tot venena securi dormimus? Nec enim ulla Africæ pars nocentiores habet bestias, quam omnis vita mortalium, quocunque fugeris. Ambulamus usque ad mortem in hac solitudine magna atque terribili, in qua serpentes sunt flatu adurentes, scorpiones ac dipsades, & quo formidabiliores sint, nullæ omnino aquæ. Ab his tantis malis quis tutus esse possit, nisi ductorem habeat Deum, qui salutarem laticem elicit de petra durissima? Deut. viii. Si veri sumus Israelitæ, hoc est, si Dei præceptis obtemperantes, omnem fiduciam collocamus in illo, nullum veneni genus nobis nocebit. Hoc enim promittit in Psalmo xc. Super aspidem & basiliscum ambulabis, & conculcabis leonem & draconem: quoniam in me speravit, liberabo eum, protegam eum, quoniam cognovit nomen meum. Quod promittit Psalmus, confirmat ipse Christus, qui in Psalmo loquebatur: Signa autem, inquit, eos qui crediderint, hæc sequentur: In nomine meo demonia ejicient, linguis loquentur novis, serpentes tollent: & si quid mortiferum biberint, non eis nocebit. Quisquis non recessit à præceptis Dei, discessit à venenis linguarum. Caro nostra meretrix est, quæ non definit nos ad exitiabiles voluptates sollicitare, blandiens, minitans, territans, denique nullum non movens lapidem. Itaque cum omnes malas linguas effugerimus, hæc postrema erit nobis fugienda. Habet caro linguam suam, habet spiritus linguam longe diversam. Caro veteri lingua loquitur, spiritus novam habet linguam, sed ab illa longe diversam. Si auscultaris linguæ spiritus, effugisti linguam carnis. Si quid obstreperit animus, citra noxam obstreperit. Audi Sapientis consilium, indicantis quid hic fugiendum, quid sequendum: Fili mi, inquit Prov. v. attende ad sapientiam meam, & prudentia mea inclina aurem tuam, ut custodias cogitationes, & disciplinam labia tua conservent. Ne intenderis fallacia mulieris. Favus enim distillans labia meretricis, & nitidius oleo guttur ejus. Novissima autem illius amara, velut absinthium, & lingua ejus acuta sicut gladius anceps. Pedes ejus descendunt in mortem, & ad inferos gressus ejus penetrant, per semitam vita non ambulant: vagi sunt gressus ejus, & investigabiles. Nunc ergo fili mi audi me, & ne recedas a verbis oris mei, longe fac ab ea viam tuam, & ne appropinques foribus domus ejus.

Non verebor hic & ex apologis aliquid admiscere, quod cum sacris Literis consentiat. Credidit antiquitas esse satyros quosdam in nemoribus, semihomines & semicapros, alioqui dicaces. Ex his narrant quendam coactum hyemis rigore, contulisse sese in casam hominis rustici. Receptus est ad focum, & ut est hoc genus maxime curiosum, animadvertit hospitem inflare in manus. Rogavit cur id faceret: Respondens, ut calefaciam, inquit, manus meas. Cum accubissent, rursus hospes in polentam plus satis fervidam inflavit: Satyrus admirans, rogavit cur id faceret: Ut refrigerem, inquit, polentam plus satis calidam. Tum Satyrus, quid ego audio? inquit: idem ex eodem ore calidum efflas & frigidum? Cum tali animante mihi non est animus habere domesticam consuetudinem. Surrexit, ac rediit in suam solitudinem, potius habens illic algere, quam apud talem hospitem refocillari. Quoque minus mirum videatur, hoc admiratum fuisse Satyrum, torfit ea res philosophorum ingenia, qui fiat, ut universus halitus ore diducto simul emissus tepesciat, contracto per angustum efflatus refrigeret. Nos certe monere debet hic apo-

logi

logi non inutilis jocus, ut à bilinguium commercio nos abducamus, *qui dicunt bonum malum, & malum bonum, ponentes tenebras lucem, & lucem tenebras, ponentes amarum in dulce, & dulce in amarum*, Eſaiæ v. Ridentur in comœdiis vulgaribus Jani, qui faciem unam ostendunt à fronte, & alteram ferunt longe diffimilem à tergo: Aſt animi facies eſt oratio. Quid autem prodigioſius quam hanc eſſe tam variam? Apud Solomonem Prov. viii. divina Sapientia deteſtatur os bilingue. Deteteſtatur & Eccleſiaſticus bilingues, turpius judicans hoc crimen quam furtum. *Super furem*, inquit cap. v. *eſt confuſio & poenitentia, & denotatio peſſima ſuper bilinguem*. Nec Paulus fert in episcoporum famulitio bilingues, i Tim. v. Quoniam autem vix fieri poteſt, ut in turba verſans, non incidat aliquoties in homines linguaces: videmus laudatiſſimos viros relictis urbibus in vaſtiſſimas ſolitudoſ demigraſſe, ſic exiſtimantes, innocentiam inter feras tutiorem eſſe quam inter homines.

Quod ſi vitari non poteſt, quin tibi res ſit cum multis, inter quos & linguaces ſunt, duplex cura ſupereſt. Primum ut hominis vitio medearis, ſi licet: ſin minus, ne lædaris. Nec enim fruſtra dictum à ſapientiſſimis viris, *Neminem laedi poſſe, niſi à ſemetipſo*. Primum itaque fuerit in conciliabulis, in quibus admixti ſunt homines pravæ loquacitatis, occupare ſermones qui ſapiunt pietatem, ne quam anſam arripiat intemperans garrindi quæ non oportet. Excludit ſtultas & infrugiferas fabulas ſacra lectio, aut problema ex eruditorum libris prolatum, quod non exeat in contentionem. Quod ſi cœperit impudenter ingerere ſuas fabulas garrulus, admonitione coercendus, aut falſo dicto perſtringendus. Salſiſſime M. Tullius tetigit quendam Catoni juniore obtrectantem quod totas noctes potaret, *at non addis*, inquit, *quod totos dies ludis aleam*. Nam Cato cum totum diem dediſſet civilibus negotiis, ſolitus eſt nonnunquam cum amicis in multam noctem proferre convivium, quod his interdiu vacare non liceret. Aſt obtrectator quod eſt mali excerpt, atque etiam depravat, quod ineſt boni diſſimulat. Lacedæmonius quidam garrulo cuidam percontanti quiddam quod non ignorabat, cum hominis morbum ſenſiſſet, prudens reſpondit diverſum à vero. Cum vero percontator ſubjeciſſet, *mentiris*. *An non igitur*, inquit, *ipſe inſigniter ſtultus es, qui percontaris quod ſciebas?* Rex quidam Britanniae, quodam è proceribus in convivio multa garriente in Abbatem quendam prædivitem, & commemorante quot genera ciborum, quot miſſus ad unius menſam inferrentur, finxit ſe mirari Abbatis ingluviem. Ille vero quo magis delectaret regem hac fabula, quam exiſtimabat eſſe perſacetam, ſtudio exaggerabat omnia, non parum etiam, ut ſit, affingens veris. Jam ubi tempus eſſet interpellandi blateronem, rogabat illum rex, *Abbas ille num gigas eſſet, aut cyclops?* Reſpondit, *eſſe mediocri ſtatura*. *Ventrem igitur*, inquit, *habet prævaſtum*. Ait, *hac parte non multum præcellere cæteris*. *Quoniam igitur*, inquit, *recondit tantum ciborum?* *Mihi non ſit veriſimile quod narras*. Hic rabula conſtrictus: *Non ſolus*, inquit, *hac comedit, o rex, habet convivas multos & familiam numeroſam*. *Phy*, inquit rex, *quid igitur novi narras, ſi multos habet cibos qui multos alit?* *Alioqui quicquid tibi dictum eſt in Abbatem, poſſis & in me dicere*. Hac arte rex caſtigavit inepti convivæ ſtultam loquacitatem. Id ſi fieri non poſſit, aut ſi fruſtra facturus videare, cavendum eſt ne reſpondendo velut alas augeaſque hominis intemperantiam. Sic enim tandem res exit in rabiem, ſive probes quod dicitur, ſive repugnes. Quidam tamen ſi tacent, tamen arridendo nutuque fovant ineptientem. Citius deſinet ſi triſtis audias quod non recte dicitur, aut ſi ſic audias quaſi non audias, moxque dato ſpatio ſermonem alium injicias, qui male cœptum extundat. Incivile quidem eſt interrompere ſermonem hominis cordate loquentis, at pium eſt

A interrompere fabulas, quæ peſtem afferunt animis auditorum. Novi quendam, qui prudenti vaſtricie deluſit hominem periculoſe loquacem. Cum multa dixiſſet, quæ nec audire ſatis erat tutum: hic interim ceu cogitabundus intendebat codici, quem vel hunc in uſum circumferre ſolitus erat: cumque rogaretur, qualia viderentur ea quæ dixiſſet, ille velut experreſtus è profundo ſomno: *Dabis*, inquit, *veniam, ne verbum quidem accepi omnium quæ dicta ſunt*. Nam interea totus eram Brugis. Huc enim deſtinatus erat orator principis ſui nomine. Siquidem ubi fabula fabulam excipit, ac lebetibus invicem ſeſe contingentibus loquacitas in orbem obambulat, nihil expectandum præter inſanam linguæ temulentiam. Si ſuccinis, admodum, recte, pulchre, lepide: quid audio? quid narras? ſimiliaque: pergit ille garrire: ſi reſers ſimilem fabulam, ille pro una regerit duas: ſi repugnes, incrudeſcit pugna. Aut igitur frugiferis ſermonibus ſeu lectionibus excludenda eſt inepta loquacitas, aut admonitione coercenda, aut vultus triſtitia corrigenda, aut ſermonibus melioribus interpoſitis interpellanda, aut ſi nihil aliud licet, certe ſilentio, & auribus alio intentis eſt pudeſacienda. Quod ſi ne id quidem datur, ut obticeſcas, & aliquid reſpondere cogis, optimum fuerit, aliquid ἀπεχθόνως reſpondere, quo vel non animadvertere vel non intelligere quæ dicuntur videaris. Nullus enim ſurdo libenter canit longam fabulam. Proſuerit aliquoties & ſomnum ſimulare, ſi alia via non datur elabi. Vehementer autem irritant linguæ petulantiam, qui inter loquendum ad bibendum invitant. Nam hoc proſus eſt oleum camino addere. Nec enim feliciter ceſſit apud Lucianum Ariſtæneto, quod Alcідamanti Cynico craterem ingentem mero plenum porrigi juſſerit, exiſtimans futurum, ut occupatus deſineret eſſe moleſtus convivis. Siquidem breve ſilentium, quod impetrarat vinum, ingens tumultus eſt conſecutus, non aliter, quam qui injecta materia conſtantur ignem extinguere, reſtinguunt quidem ad tempus flammam, cæterum eadem mox victrix majus incendium movet, & omnia corripit.

Porro, ſi qui ſunt in quos nobis eſt auctoritas, in his linguæ vitium vel objurgatione, vel admonitione, vel institutione diligenter corrigendum, velut in liberis, diſcipulis, uxoribus, ac famulis. Vulgus enim in liberis verberibus caſtigat reſignatam ſeriam; & negligit eoſdem quidvis effutientes. Furtum punit; mendacium impune ſinit. A teneris igitur unguiculis docendi ſunt, quam indecora, quamque peſtifera reſ ſit lingua effrenis. Mendacium quidam puniunt, garrulitatem riſu excipiunt in ſuis: atqui garrulitas præludium eſt vanitatis, vanitas perjurii, perjurium blaſphemiae. Liberos ac ſervos fere tales habemus, quales institutione fingimus. Cato Cenſorius multos bello captos emere conſuevit, ſed ætatis teneræ, quo facilius illos ad ſuos mores formare poſſet. Hos ſic inſtituerat, ut nunquam alienas aëdes ingrederentur, niſi juſſu ipſius aut uxoris. Percontantibus quid ageret Cato, nihil aliud reſpondere ſolent, quam ſe nescire. Amicis huic affinibus morbo civilis fuerit ſecreta admonitione mederi: aut ſi non videbuntur admonitionis pharmacum laturo, proſuerit illis præſentibus filium aut famulum acriter verbis aut etiam verberibus caſtigare ob linguæ vitium. Hac arte pueri regno deſtinati, quoniam hos objurgare aut cedere fortasſe nec tutum ſit, nec utile, diſcunt in aliis cæſis aut objurgatis, quid ipſi commercantur, eadem committentes, ob quæ de illis poena ſumitur. Licebit & hac arte conſulere pudori amici, quem verearis admonere, ſi velut per occaſionem invitetur ad lectionem operis, in quo graviter reprehenditur intemperantia linguæ. Cæterum apud diſcipulos, liberos, & uxorem ac famulos, illud in primis erit cavendum, ne hoc ipſum, quod in illis caſtigamus, diſcant à nobis. Objurgatio noſtra caret pondere, ſi quod in aliis deteſtamur, ipſi moribus doceamus. Audit Chremes apud Comicum Phorm. Act. v. Sc. viii. v. 52.

Adeon?

— adcon? hoc indignum tibi videtur, filius
Homo adolescens si habet unam amicam, tu uxores
duas?

Nihil pudere? quo ore illum objurgabis? responde
mibi.

Et in *Heaut.* Act. II. Sc. I. v. 8. Clitipho contemnit
patris admonitionem, quod illum audisset inter pocu-
la jactantem eadem adolescentiæ suæ facinora, à qui-
bus sobrius deterrebat filium:

— is mihi, ubi adhibet plus paulo, sua qua nar-
rat facinora?

Nunc ait, periculum ex aliis facito, tibi quod ex
usu fiet.

Jam apud Plautum *Afin.* Act. v. Sc. I. v. 6. senex
Demænetus accubans amicæ filii, quam non decore
loquitur?

Decet verecundum esse adolescentem, Agrippæ.

Severa vero gravisque admonitio, proficiens à sene,
qui se tam inverecunde gerebat in oculis filii. Quan-
quam hoc exemplum, quod inducit Plautus, incivilius
est, quam ut conveniat comœdiæ. Et tamen quod in
fabula non ferimus, videmus in vita Christianorum.
Quas ineptias, quas obscœnitates nonnulli præcepto-
res ac parentes effutunt præsentibus discipulis ac libe-
ris? Recte monuit Satyricus ille*:

Màxima debetur puero reverentia, si quid

Turpe paras, ne tu pueri contemseris annos.

Imo si quando libet nugari lingua, ne tu pueri con-
tempseris annos, sed ablega quopiam ætatem quamlibet
teneram: etiam si tutissimum est, talem esse perpetuo,
qualis haberi cupias tuis. Quam male consulunt pu-
dicitæ virginum suarum, qui præsentibus illis effu-
tunt parum verecundas fabulas. Memoratur & illud
inter eximias laudes Catonis senioris, quod ipse sum-
ma cura liberos suos erudierit atque instituerit, nulli
pædagogo satis fidens. Apud hos non aliter vitabat
obscœnum verbum effutire, quam si cum virginibus
Vestalibus colloquium habuisset. Idem Censor senatu
movit T. Manlium, quod uxorem oborto tonitru pa-
vidam in convivio complexus fuisset præfente filia.
Sapiens ille Sirach non permittit patri, ut vultu parum
severo filias suas intueatur, adeo tenera fragilibus res
est virginitas: *Filia*, inquit, *tibi sunt; serva corpus il-
larum, & non ostendas faciem hilarem ad illas.* Olim
apud Romanos soceri cum generis non ingrediebantur
balneum. Nunc cum uxoribus & sororibus balneum
intramus, quasi studeamus eas prostituere, ac liberis
arbitris quid non dicimus ac facimus cum uxoribus,
ne dicam scortis, quos quidam etiam in lectum com-
munem recipiunt, conscium voluptatum connubia-
lium. Et postea mirantur si parum castos habeant li-
beros, quos sic à teneris instituunt.

Natura garrulum est servorum ac mulierum genus.
Ab his qua fronte exiges linguæ continentiam, si te
subinde viderint nihil non effutientem? Et miramur
nos habere famulos parum morigeros, si quid recte
præcipimus, cum hos nugarum nostrarum habere gau-
deamus non conscios modo, sed & ministros? Proin-
de non solum castigandi sunt, si prodiderint arcanum,
si mentiantur, si calumnientur, si suggillant alterius
famam, si quid spurce dixerint, verum etiam si nu-
gentur otiosa, si non interrogati responderint, si ro-
gatis pluribus responsionem occuparit natu minor, aut
si præceptum ad respondendum fuerit, non satis intelle-
cta sententia percontantis, ut mox audiat illud è pro-
verbis *ἀμαρ ἀπήτην*, aut si incircumspectius responderit,
aut si pluribus quam res postulabat. Non abs re fue-
rit hic referre quod de Pisone narrat Plutarchus, qui
cum ob cerebri, opinor, debilitatem, non ferret ser-
vorum loquacitatem, præcepit illis ne quando loque-
rentur, nisi ab ipso interrogati, nec amplius respon-
derent, quam de quo rogarentur. Evenit deinde,
ut Clodium honoris gratia vocaret ad convivium: &
curarat apparatus tali magnate dignum. Itaque cum
jam venisset coenandi tempus, aderant quidem reliqui
convivæ, solus Clodius, cujus gratia cæteros invita-

* Juvenalis *Sat.* XIV. v. 47.

A rat, expectabatur. Interim subinde servum nomen-
clatorem mittebat, exploratum num veniret. Ubi
vero jam immineret nox, nec spes esset venturum Clo-
dium. Tandem ad servum conversus Piso: *Nonne*,
inquit, *vocasti Clodium?* Vocavi, inquit: *Cur igitur*
non venit? Quia excusavit. *Quamobrem istuc non sta-*
tim dicebas? Quoniam, inquit, hoc non percontabaris.
Ridetur casus, sed tamen laudatur servi continentia.
Quamquam hujusmodi non arbitror temere reperiri,
qui peccent in eam partem. Proinde multo commo-
dioribus utemur amicis, uxoribus, liberis, famulis,
ac discipulis, si hisce rationibus illos instituerimus ad
linguæ frugalitatem. Id facilius præstabimus, si qui
malis alienis mederi paramus, ipsi morbo vacemus:
Qua de re jam dudum interpellat tempus, ut aliquid
dicamus.

B Linguæ morbus in hominibus, aut est à natura in-
situs, aut ex assuetudine accessit, aut naturæ vitium
corruptus convictus & garriendi assuetudo confirma-
vit. Existimant enim medici, & illud ad medendi
rationem pertinere, si morbi causam & originem per-
vestigarint. Plurimum refert utrum pituita nata sit
ex humore calido, an frigido, & utrum febris orta
sit ex immodica potatione, an ex sanguine corrupto.
Sunt morbi quidam veluti naturales à parentibus tra-
diti, qualis est in nonnullis paralytis, aut morbus co-
mitialis, aut dolor dentium. Rursum sunt aliæ natio-
nes ad alios morbos procliviores. Itidem Græcus natu-
ra loquacior est Romano. Et hodie Gallus Germa-
no. Et inter Græcos Atticus est Lacone linguacior,
Asianus utroque. Jam habet sexus & ætas peculiares
morbos. Fœminæ propensiores sunt ad loquacitatis
vitium, quam mares: sit hoc in genere dictum. Et
adolescentes pariter ac senes loquaciores fere sunt,
quam qui vigent ætate, siue id accadat ob rationis in-
opiam, siue quia natura linguæ promptitudine pensat,
quod viribus detractum est. *Parce sedes, ut possis cum*
illa, audit apud Comicum* *Naufratrata*. Et Nesto-
rem loquaciorem facit Homerus, qualem & Catonem
seniorem fuisse accepimus. Hæc fere naturam homi-
nis spectant.

C Verum si circumspicias causas, unde præter natu-
ram accadat hoc mali, deprehendas fere ab his fontibus
proficisci, ex otio, ex convictu morbidorum, ex
curiositate, ex incogitantia, stultitiæque, & ex intem-
perantia victus. Unde tonsores jam olim laborant in-
famia loquacitatis, ut ante dictum est: quod in illo-
rum officinis desideant otiosi, quibus nihil est quod
agant domi. Ibi quoniam audiunt nautas jactantes sua
naufagia, militem de suis victoriis gloriantem, alium
item aliis de nugis blaterantem, velut ex contagio
redduntur & ipsi tales, quamquam otiosi non sunt.
D Idem accidit balneatoribus, aurigis, nautis & caupo-
nibus. Vectores enim quoniam non est aliud quod
agant, fabulis gaudent fallere tempus. Jam eadem
opera de contagio dictum est. Curiositatem autem
esse nutricem garrulitatis superius opinor satis osten-
dimus, quamquam utraque nutrit alteram. Porro
quantum saturitas & ebrietas habent momenti ad lin-
guæ licentiam, si non aliunde liqueret, perspicuum est
ex conviviis vulgaribus, quæ cum initio quieta sint
ac tacita, in quos vocum tumultus nonnunquam ex-
eunt? Dicas esse pelagi fragorem. Apud Plautum fœ-
minarum vox est, *Cum probe suburrata sumus, largi-*
loqua sumus, sed res viris cum fœminis est communis,
nisi quod illas vincimus, nobis ipsis Suffeni, illis Ca-
tones.

E Jam sunt hujus vitii causæ quædam magis etiam
peculiares. Sunt enim quædam argumenta, de quibus
affectu peculiari juvat hunc aut illum verba facere:
veluti proverbio dicitur: Jucundam esse malorum
actorum commemorationem, si modo ejus generis
sint, ut cum probro conjuncta non sint. Gaudent
enim veterani milites, qui crebris præliis Martem ex-
perti sunt, apud alios deprædicare suas pugnas; gau-
dent nautæ referre sua pericula; gaudent hi qui varias

* Terentium *Phorm.* Act. v. Sc. III.

ac longinquas regiones adierunt, memorare quid ibi vidcrint aut passi sint. Similiter eorum memoriam, quæ voluptati fuerunt, si modo voluptas cum honestate conjuncta fuit, juvat refricare commemoratio-
ne. Veluti fœminis fere jucundum est referre, quomodo primum adamatæ sint à sponſis ſuis, & quibus munèribus quibusve blanditiis ambitæ. Denique quicquid vehementer nobis est cordi, ſive jucundum ſit, ſive moleſtum, de eo libenter verba facimus. Proverbium habet, *Ubi quis dolet, ibi & manum habet*: At nihilo ſecius verum eſt, ubi quid vel dolet, vel delectat, ibi quiſque linguam habet. Qui vehementer amat quempiam, libenter illius meminit: rurſum qui vehementer irafcitur aut odit, ægre ſilet, quod excruciat animum. Ad hæc qui multum operæ poſuerunt in arte quapiam, & in ea præcellunt cæteris, libenter ſermonem injiciunt de his, de quibus arbitrantur ſeſe cum aliorum admiratione poſſe dicere. Tales videmus medicæ rei peritos, aſtologos, alchymiſtas, & in hitoriis diligenter verſatos. Dicit aliquis quorſum hæc tam multa repetis? Nimirum quo cognitis omnibus rei circumſtantiis facilius vite-
mus intemperantiæ periculum. Primum enim facile vitabimus nugacitatem linguæ, ſi ſemper ſimus ſeriæ cuipiam honeſtæque rei intenti, præſertim ubi nos tempeſtas in garrulorum cœtum depulit. In curru, in navi, legere licet aliquid ex bonis auctoriſus, ne-
que quicquam idem vetat facere, ſi diutius commorari cogeriſ in tonſtrinis, aut in balneis. Cato ne in ſenatu quidem abſtinebat à lectione, donec coirent patres. Plinius & in balneis & in conviviis auſcultabat lectorem. Socrates moleſte ferebat colloquii muſicam à cantoribus interrumpi. Malebat enim audire con-
fabulantes de juſtitia modeſtiæque, quam Phrygius aut Lydios occinentes modos. Et tamen arbitror à priſcis in hoc adhibitam muſicam, ut ſermones indignos convivio diſcaterent. In quem uſum video nonnullos accerſere moriones. Cajuſ Cæſar etiam ex equo diſtabat Episto-
las binis nonnunquam aut ternis notariis. Epaminondas, Thebanorum ductor, cum audiſſet quendam è ducibus in caſtris morbo periſſe, dicebat ſe mirari, quod in exercitu vacaſſet illi ægrotare. Juſtiſus autem miretur aliquis, ſi qui multis magniſque negotiis diſtinentur, otium habeant ad audiendas inanes fabulas. Cum toto vitæ genere diſ-
fideant aulici ac monachi, tamen fere in linguæ intemperantia conſentiunt, non ob aliud niſi quod utri-
que pariter vivunt in ocio. Idem uſu venit apud eas nationes, ubi receptum eſt uſu, ut quibus res eſt lautior, honoris gratia plures alant famulos otio-
ſos, quod malum utinam apud ſolos Anglos compe-
raretur. At Heliogabalus Cæſar ſolitus eſt ſuis liber-
tis ac ſervis mandare quædam in ſpeciem ridicula, videlicet, ut convocarent ad balneum omnes hernio-
ſos: aut ad convivium, octo calvos, octo luſcos, octo podagroſos, octo ſurdos, octo inſigniter nigros, octo inſigniter longos, & octo notabiliter obefos, octo naſutos, veluti Græcorum proverbium exhibens, *Ἄπαντ' ὀκτώ*. Mandabatque iſdem propoſito præmio, ut ad ſe deferrent millena pondo aranearum, & collecta dicuntur decem millia pondo aranearum. Admi-
rantibus cur id faceret, reſpondebat, *ex hoc colligi magnitudinem urbis Roma*. Verum ille judicabat eſſe ſatius ſervos ac libertos aulæ ſuæ, vel talibus nugis occupa-
ri, quam facere per otium quod apud alios Imperatores facere ſolent, deferentes, calumniantes, vendentes fumos. Idem Heliogabalus in colle Quirinali Senatum muliebrem inſtituit, quem *Senatulum* appella-
vit, ubi per Simiamiram Auguſtam prodita ſunt Senatuſconſulta ridicula de legibus matronalibus, quibus quo veſtitu fas eſſet incedere, quæ quibus cedere deberent, quæ ad cujus oculum venirent, quæ pilento, quæ equo ſaginario, quæ aſino veheren-
tur, quæ carpento mulari, quæ boum, quæ ſella veherentur, quæ oſſea, eborata, aut argentata, quæ aurum aut gemmas in calciamentis haberent. Hujus-
modi nugis matrem cum matroniſus quotidie voluit oc-

cupari, ne quod ſolent in otio viventes, publicis ac principalibus negotiis obſtreperent. Simili commento Alcibiades eluſit populi maledicentiam. Cum enim nullus eſſet modus aut ſinis popularium conviti-
orum, canem inſolitæ magnitudinis, ſeptuaginta minis em-
ptum, amputata cauda dimiſit in civitatem. Is cum paſſim obambulare, & omnibus innotuiſſet eſſe canem Alcibiadis, miras omnium fabulas excitavit, cum ea res omnibus inepta, ſtultaque videretur. Tandem amicis hac de re privatim admonentibus, ac ſermones, qui de eo jaſtarentur, deferentibus, riſit Alcibiades, *Plane*, inquit, *ceſſit ut volebam. Nam hoc agebam, ut Athenienſem populum ad huiusmodi ſermones averterem, deſinerentque his occupati pejora de me prædi-
care*.

Eſt aliquid, fateor, à gravioribus malis ad leviora devocaſſe: nobis tamen illud potius conandum eſt, ut à turpibus ad honeſta revocemus, aut ad ea certe, quæ cum turpitudine conjuncta non ſunt, quemadmodum ipſe ſoleo famulis aliquid deſcribendum, aut evolvendum tradere, non quod id mea referret, ſed ne illi otio corrumperentur. Habet hoc inter cæteras dotes unicus ille ſtudiorum altor Guilhelmuſ Archiepiſcopuſ Cantuarienſis, ut nec ipſe ſuſtineat unquam eſſe otioſuſ, nec ſuorum quenquam patiatuſ otio torpere. Quod exemplum utinam omnes imita-
rentur Monarchæ, aut certe Epicoſpi, aut patres matreſque familias. Quid autem miraculi eſt, ſi hodie inter ſacerdotes tam multos videmus otioſe loqua-
ces? Ubi demurmurant illas ſtatæ preceſ, ſi tamen hæc quoque pendunt, quoniam nec operam exercent manuariam, nec ſacrarum Literarum ſtudio capiuntur, mox ad forum, ad popinas, ad compatiunculas, ab his ad hemicyclia ſeſe conferunt, ibi mutuiſ fabulis, & curioſis oculiſ alunt linguæ morbum. Et ab aſſuetiſ huic vitæ quid expecteſ, niſi meras nænias? Atque interim ubi ſacerdoſ ille, quem nobiſ deſcripſit Malachiaſ cap. 11. *Lex veritatis in ore ejus, & iniquitas non eſt inventa in labiis ejus: In pace & aſſuitate ambulavit mecum, & multos avertit ab iniquitate: Labia enim ſacerdotiſ cuſtodient ſcientiam, & legem requirent ex ore ejus, quia Angeluſ Domini exercituum eſt*. Ubi ſal terræ, quo condiri oportuit populi ſtultitiam? Noſ pro ſale venenum in lingua circumferimus. Itaque multos videmus, in quos competat id quod apud eundem prophe-
tam mox ſequitur: *Vos autem receſſiſtiſ de via, & ſcandalizaſtiſ plurimoſ in lege: Irrituſ feciſtiſ pactum Levi, dicit Dominuſ exercituum: Propter quod & ego dedi voſ contemptibileſ & humileſ omnibuſ populis, ſicut non ſervaſtiſ vias meas, & accepiſtiſ faciem in lege*. Hæc non eo dicuntur, ut animo� addam hiſ qui nunc aſpernantur & inſeſtant ſacerdoteſ bonoſ pariter ac maloſ, ſed ut omneſ exhorter ad vitam ſacerdotio dignam. Mutatam vitam, ſequetur populi favor. Narrant Eugeni-
um Pontificem tale reſponſum dediſſe Divo Bernhar-
do, deteſtanti ſimoniam in Romana curia regnan-
tem, *Ubi tu ſuſtuleriſ murmura è monaſteriis, ego tollam ſimoniam è curia mea*. Atqui non erit difficile tollere lin-
guæ malum è monaſteriis, ſi delectentur ſilentio, ſi vitent luxum ac temulentiam, ſi ſacrarum Literarum amore teneantur, ſi fugiant otium, ſi viciffitudine precandi, legendi, ſcribendi, atque etiam manibuſ laborandi, fallant otii tædium. Quid enim illiſ inſeliciſ monachiſ, qui tædio contabefeunt, ni com-
potationibuſ, venatu, chartiſ, alea, & ſcurrilibuſ fabuliſ diem fallant, cum vere monachi� omniſ dieſ brevis ſit? Proinde qui ſe ſenſerint natura propenſio-
reſ ad linguæ intemperantiam, aut alioqui contraxiſſe alicunde huiuſ mali nonnihil, totos ſe tradant honeſtiſ occupationibuſ, quæ dulceſcunt etiam, ſi aſſueveris. Proximum erit, ut aut ſecum vivant, aut cum hiſ agant conſuetudinem, quorum convi-
ctu dediſcant ſeu naturæ, ſeu conſuetudiniſ vitium, vitentque quod in ipſiſ eſt loquacium familiarita-
tem. *Quis*, inquit Eccleſiaſticuſ, *miſerebituſ incanta-
toris à ſerpente percuſſi, & omnium qui appropinquant beſtiis? Sic & qui comitatuſ cum viro iniquo, & obvo-*

Intus est in peccatis ejus. Quoque magis fugias, natura notas quasdam addidit, unde dignoscas linguæ morbum, pleætri hæsitantiam, Battologiam quæ syllabas aut voces easdem iterat, balbutiem aut blæsitatem, os insigniter angustum. Hæc signa tametsi non omnino certa sunt, tamen frequenter arguunt naturæ vitium, vanitatem, garrulitatem, ac futilitatem. Sed utinam solos haberet linguæ morbus, quos hæ notæ reddunt suspectos. Utcunque deprehensum fuerit malum, fugitanda est talium consuetudo. Si medici præcipiunt, ut qui velint consulere bonæ valetudini corporum, vivant inter homines salubri corpore præditos, succulentos, juvenes, & hilares, fugiantque convictum eorum, quos infelix corporis temperatura reddit graciles, pallidos, iracundos, morosos, aut febriculosos, aut comitialibus morbis obnoxios, quanto diligentius hoc curandum est nobis, ut ex bonorum familiaritate reddamur meliores, caventes ne ex assidua malorum consuetudine, morbi contagium accersamus. Multo enim citius transfiliunt animorum vitia, quam corporum. Jam quemadmodum tutior est à morbo comitiali, qui syncopes & capitis vertigines excludit pharmacis: ita minus erit periculi à linguæ morbo, si malum huic cognatum & antitrophon, ut ita dicam, curiositatem vitent, quod & ipsum ex otio plerumque ducit originem, ut non injuria dixeris, curiositati garrulitatem esse germanam. Siquidem utrumque otium habet patrem, stultitiam matrem ac nutricem. Quid enim stultius quam quod apud veteres fingebatur Morychus, propriis negotiis neglectis, aliena scrutari, quales & apud Martialem ridentur Ollus & Afer, aut quid ineptius, quam de rebus alienis garrere, nulla cum utilitate tua, sed multo cum detrimento gravique periculo, tum rei, tum famæ, tum vitæ, nec sine tædio audientium, certe nullo cum fructu? Sed quoniam hac de re Plutarchus elegantem edidit libellum, nos brevitati consulemus.

Stultitiæ simillima est incogitantia. Stultus enim judicio fallitur: incogitans hoc peccat, quod non advertit animum, cum res attentionem postulat. Stultitiæ est quod fere videmus ac ridemus idem fieri in dicendo, quod in cantu aut saltatione. Qui minimum tenet artis cationem aut saltationem primus incipit. Stultitiam effugiemus, si prius animum, orationis fontem, cognitione veri, & honestis opinionibus imbuerimus antequam profiliamus ad dicendum. Deinde ne quando laxemus linguam ad dicendum, nisi morula interposita, quæ duo præstabit commoda. Primum ne respondeamus ad non intellecta, præterea ne præcipitantes orationem respondeamus aliquid cujus mox pudeat. Ea contatio cum omnem ætatem decet, tum præcipue adolescentiam. Neque enim simpliciter verum est quod dicit Seneca, *nulli rei prodesse moram nisi iracundia*. Profuit & in bellis Fabii contatio: ac mea quidem sententia nusquam non habet locum illud, *Sat cito, si sat bene*. Quin ipsa consultatio, contatio quædam est, quam adhibere jubemur, non ut celeriter agamus quod opus est facto, sed mature: *Alioqui fit frequenter, ut*, quod ait Plato, *qui initio celerior fuerit quam oportuit, serius ad finem perveniat*. Hæc autem cautio magis adhibenda videtur in dicendo, quam in rebus gerendis, propterea quod cum in dicendo lapsus sit facillimus, nihilo minus tamen periculi est. Cum videmus aliquem facinus calidum, ut ajunt, aggredi, præmonemus illum, *Vide quid agas*. Quin ipsi nobis hoc dicimus, quoties sentimus prurientem linguam, *Expende quid dicas*. Quoties igitur verbum aliquod procurrit in linguam, antequam illi laxemus claustra dentium, sic cogitemus nobiscum, quis hic est sermo, qui sic urget linguam, ac vi conatur erumpere? Aut quo nunc se appellit lingua? Quid commodi fuerit si dixerò, aut quid incommodi si reticuero? Neque enim quemadmodum deponimus onus, ita deponenda est & oratio. Qui deponit sarcinam, exoneratur, qui deponit orationem, magis etiam gravatur.

A Neque enim unquam promendus est sermo, nisi cum aut nobis est necessarius, aut aliquid utilitatis aut voluptatis honestæ allaturus videtur auditoribus, ut hoc efficiat in hominum consuetudine quod sal efficit in cibis, qui parce, nec nisi cum opus est, solet admisceri, alioqui gratiam non habet, sed vitiat edulia. Quod si nec dicenti futurum sit utile quod versatur in lingua, nec audientibus necessarium, nec voluptatem ullam aut jucunditatem allaturum aliis, quorsum attinet proferre? Si paras iter, tecum cogitas, *quid commodi, si proficiscar eo?* Si vides ex itinere nihil commodi, etiam si nihil sit incommodi, mutas sententiam, dicens: *Quid opus est incassum & frustra hoc facere?* Atqui hæ voces, *frustra & incassum*, non tam locum habent in gerendis negotiis, quam in proferendis verbis.

B Nunc cum, ut ante diximus, ex levissima re plerunque gravissima mala nascantur, quanto diligentius expendendum est, utrum magis expediat silere, an loqui. Vidi ego quosdam, qui ex consuetudine tussiebant, ructabant, ac singultiebant. Quod si huc proficit hominum cura, quæ juxta sapientum dictum, in omni re valet plurimum; ne dicam omnia, ut tussim ac singultum ex causis necessariis nascentem, ægre quidem, sed tamen expellant ac vincant, quod negotii fuerit linguæ præcipitantiæ dediscere? Quod initio videtur impossibile, post menstruam exercitationem erit facillimum: mox abibit in naturam, quod habitu confirmatum fuerit. Occupare salutationem fortasse comitatis erit, cæterum in consessu multorum qui primus occupat sermonem, nisi vel auctoritas id postulat, vel functio, suam ipsius prodit intemperantiam. Proinde non sine causa laudatus est à laudatis viris hic Sophoclis senarius,

Οὐ γὰρ π βελῆς τ' αὐτὸ δὲ δρῶμαι τέλῃ.

C Quo significatum est, *non esse finem eundem consilii, qui cursus est*. Laudatur enim & palmam fert quisquis antevertit in cursu, & ridetur qui tardior est: in consiliis frequenter contra venit usu. Etenim si qui primus dixit, quod satis est ad propositam consultationem attulit, non debet qui rogatur posterior, indeo vel dissentire, vel addere supervacanea, ne nihil ferat laudis; quemadmodum apud Terentium faciunt tres advocati, quorum unus ait rescindi posse, alter negat, tertius deliberandum amplius censet: atque utinam hanc ambitionem in comœdiis tantum rideremus, ac non etiam in principum consiliis deprehenderetur hoc malum, nec quotidie fieret à medicis, quorum vix quisquam est, qui citra exceptionem comprobet pharmacum ab aliis præscriptum, aut si candidior est, ne parum medicus videatur, adjicit aliquid his quæ fere nimis multa sunt: imo satis feret laudis, si bonam sententiam candide laudando & comprobando, hominis sinceri, minimeque fucati, lucrifaciat opinionem. Sunt enim quidam vel tam invidi, vel tam gloriarum avidi, ut non ferant in alienam sententiam iri pedibus, ac jurgii diem eximunt, potius quam subscribant bono consilio, cujus ipsi non fuerunt auctores. Quod si quid deerit responsioni priorum, licebit citra arrogantiam docere si quid illos fugit: aut citra invidiam impartire, si quid deerat. Hoc quoniam nunquam non est tempestivum, sæpe plurimum habet laudis, qui postremus omnium dixit.

D Ridetur in comœdiis, sed sæpius in vita communi, quoties alter respondet, priusquam is qui loquitur finierit sermonem. Itaque consultum fuerit interroganti cum jam dicendi finem fecerit, aliquod præbere temporis spatium, si quid his, quæ dixit, velit addere, aut si quid corrigere. Interim & ipse perpendit, quid aut quomodo conveniat respondere. Neque raro risui sunt, qui celeritate respondendi, quia non intelligunt quod proponitur, aliud pro alio respondent. Id ridiculum est in surdastris aut imperitis linguæ, in aliis sæpenumero cum periculo conjunctum est. Dominus noster in Evangelio nonnunquam respondet tacitis Phariseorum cogitationibus, prius-

priusquam illi prodidissent quid vellent. Hæc celeritas convenit his quos afflavit divinus Spiritus, nobis prius loquentis mens discenda est, quam respondeamus, si volumus apte respondere. Jam non incivile tantum, sed & arrogans est, si cum quæstio proposita sit alteri, alius responsum præripiat. Is enim præterquam quod sibi multum tribuere videtur, etiam in alterum contumeliosus est, quasi judicans illum, parum idoneum, qui ad proposita respondeat. Etenim qui hoc facit, nonne videtur dicere, Quid attinet ab hoc petere, qui nihil novit? Aut quid opus quicquam ab alio petere me præsentem? Si qui rogatur parum erudite respondeat, veniam meretur, qui provocatus ut potuit respondit: At quantum risum meretur occupator ille, qui rogatum loco depulit, si minus ut oporteat responderit? Quod si maxime satisfecerit interrogationi, tamen incivis & ineptus habetur. Audivit olim Themistocles ab Eurybiade, cum juvenis ultro se ingereret ad dicendum, etiam opportuna dicturus: *O Themistocles, in certaminibus, qui ante tempus assurgunt, clavis cedi solent.* Et in conviviis turpissimum est non expectare dicendi vices. Admirati sumus olim Franciscani cujusdam confidentiam, qui præter Scotum nihil legerat. Agitabatur in mensa Archiepiscopi Cantuariensis inter eruditos nescio quid quæstiunculæ. Id ubi sensit ille, nec satis è longinquo percipere potuisset quid ageretur, erectus clamavit, *quid est, quid est istuc quod agitis?* Eo sane vultu, quasi diceret: *Vos frustra agitis, nisi ego nodum explicuero,* (& erant inter hos aliquot Episcopi docti) *quicquid autem est difficultatis à me poterit expediti, qui nihil nescio.*

Similis est istorum arrogantia, qui posita cathedra profitentur sese ad omnem quæstionem undecunque propositam ex tempore responsuros. At fortasse leve periculum est, rideri tantum. Novi quendam magni principis oratorem, qui ob suspensionem quod contra mandata moliretur aliquid, ductus erat in carcerem, id factum est sub noctem. Postridie rex cognito quod erat factum, misit è procerum numero duos, qui docerent, id non esse factum regis jussu, sed à satellitibus erratum esse in persona. Vix præfati fuerant se venire jussu regis, cum ille sermonem interrumpens, incipit obsecrare supplex & abjectus, ut rex secum clementer ageret. At illi fuerant hominem cum excusatione regis dimissuri liberum: verum ex oratione tam miserabili tamque abjecta conjectantes eum sibi male conscium esse, suppresso quod habebant in mandatis, ad principem suum redeunt, exponunt rem. Ille miser ad extremam calamitatem deductus est. Quanto malo fuit illi non meminisse quod docuit Jacobus Apostolus, *Sit autem omnis homo velox ad audiendum, tardus autem ad loquendum.* Si continuisset linguam suam, donec illi quod habebant in mandatis perorassent, ac tum respondisset constanti vultu, & suam ipsius innocentiam, & regiam æquitatem sibi notiores esse, quam ut hoc suspicari posset regis jussu factum esse, quod autem à satellitibus esset admissum, non in ipsum admissum esse, sed in eum cui se putabant manus injicere, primum calamitatem eam effugisset, deinde pristinam apud regem gratiam auxisset etiam, si vere factum erat incio rege, si rex suspicans nonnihil decreverat ea poena contentus esse, si sic monuisset, ne pergeret nocturnis colloquiis cum hostis oratore congregari.

Proinde probabile est morem, quem & hodie videmus in Sorbonicis disputationibus, vel à prudentibus viris profectum fuisse, vel ab ipsa necessitate inductum. Nullifas est interrompere disputationem proponentis ac respondentis, nisi si quis ad hoc fuerit delegatus. Nec is, qui dato silentio succedit, proponit, nisi præfatus omnium veniam ac pacem. Ubi proposuit, non respondet quicquam in hoc productus, nisi repetat quod propositum est, idque semel atque iterum, in quod licet proponenti mutare, corrigere, & addere si quid velit. Hæc mora mutantis ac repetentis, nonnunquam tædio est auditoribus, sed

tamen necessarium habet remedium adversus tumultuosam vocum confusionem. Posteaquam incaluit contentio, dicendi finem imponit coetus confidentium aut circumstantium, ut & aliis sit dicendi locus. Hic fateor nonnunquam silere jubetur, qui maxime erat audiendus, sed præstat quædam non audiri, quam nihil audiri. Congruit autem hoc remedium peculiariter nationi Gallicæ, quæ cum sit humanissima, tamen præter linguæ facilitatem, habet in disputando quiddam calidius ac vehementius.

In universum verò quisquis dicit, frustra dicit, si desit fides & attentio. Sed utrumque sibi conciliat suspendens expectationem contatiuncula, quod ipsum etiam proditum est ab his qui diligentius de Rhetorica conscribere. Quisquis enim sic incipit, caret suspitione fuci, quod inibi ex re nata cogitare videatur quid sit dicendum, non secum attulisse commentum quo falleret. Et in consiliis præsertim grave quiddam minimeque vulgare dicturus videtur, qui prius meditatur quid dicat. Itaque qui docent esse caput artis, artem dissimulare, simulant hanc contationem, quo magis attentos magisque credulos habeant auditores. Talem Homerus inducit Ulyssem. Itaque non solum expendendum erit, quid proponatur, sed quo animo proponatur. Nec enim semper ideo percontamur, quod nobis responsione sit opus, sed nonnunquam amicos verecundiores blandis percontatiunculis ad colloquendi vicissitudinem provocamus. Hic qui responsionis locum alteri præripit, animumque, & aures alio conversas, ad se trahit, nihilo facit civilius, quam si quis ab alio volentem osculo excipi, præveniens osculetur ultro: aut si quis oculos in alium conjicientis, in sese detorqueat obtutum. Si Octavio roganti adolescentem, qui ipsum oris liniamentis referre dicebatur, num mater illius aliquando fuisset in aula Cæsaris, simpliciter responsum fuisset, cum ille non simpliciter interrogaret, perisisset jocus. Nam cum adolescens ex vultu rogians deprehenso cavillo respondisset, matrem quidem illic nunquam fuisse, sed patrem sæpe, dictum in Cæsaris cognatas retorfit, non sine ingenii laude.

Nec hodie pauci sunt qui fictis quæstiunculis excitant quorundam loquacitatem, ut rideant. Præsedebat in convivio negotiatorum Dominicanus quidam, adhibiti sunt de industria, qui hominem promptum & confidentem rogatiunculis exagitarent. Ille incontanter ad omnia, & quidem serio. Tandem inter quæstiones ad negotiationem pertinentes hanc proposuit quidam: *Num recte faceret, qui pactus lactis ovillis duo dolia, lac redderet gallinaceum?* ille nihil contestatus distinxit, *Si lac,* inquit, *gallinaceum utilius sit illi, cui redditur, quam ovillum, satis reddidit.* Risus omnium consecutus est. Civilior erit hæc contatio, si qui rogatur excusans suam imperitiam, respondendi partes aliis deferat, ut magis ad explicandum quæstionis nodum idoneis, quemadmodum faciunt, qui poculum porrectum, urbanitatis gratia deferunt ipsi qui porrigit, & acceptum ad alios velut honorationes, deferunt. Nec pudeat interim ingenue fateri, nihil in promptu esse, quod auditu dignum judicet, consultis libris, reque perpensa, si quid occurrat, communicaturum. Ea modestia sæpenumero plus laudis conciliat, quam si bene respondeas. Proinde non probantur viris sapientibus hi, qui studiosius affectant laudem ex tempore dicendi, quam bene dicendi. Nec ulli magis abhorruerunt ab extemporaria dictione, quam ii qui cæteris dicendi facultate præstiterunt. Demosthenem fere de scripto dicere solitum tradunt, adeo ut ne populi quidem flagitationibus adduci potuerit, ut ex tempore dicturus assurgeret. Marcus Tullius semel duntaxat hoc, quod sciam, fecisse legitur. Sed idem cum ad diem præfinitum acturus esset causam apud centumviros, Erotem servum libertate donavit, non ob aliud officium, nisi quod nunciarat, cognitionem in posterum diem esse dilatam. Tam admirabili, tam exercitato dicendi artifice, qui potuisset etiam extemporali dictione cæterorum

omnium curam vincere, tanta erat sollicitudo, ne quid per incuriam secus diceret quam oportebat. Nimirum illos ad dicendum pigros & contabundos reddebat prudentia, in nobis inscitia confidentiam parit. Itaque graviter admonet Sirach Hebræus *Eccles.* cap. xxxii. quod alibi referre coepimus: *Audi tacens, & pro reverentia accedet bona tibi gratia. Adolescens loquere in tua causa vix, cum necesse fuerit: si bis interrogatus fueris, habeat caput responsum tuum. In multis esto quasi inscius, & audi tacens simul & quarens. In medio magnatum loqui ne presumas, & ubi sunt senes ne multum loquaris.* Non placet huic sapienti λόγος αἰεὶ φιλῶς. Sed ineptior est quorundam oratio, quæ nec caput habet, nec pedes. Talis est eorum, qui cum stulte respondeant, tamen nullum dicendi finem facere possunt. Satis erat ad id quod quærebatur respondere, quod apud Platonem ab Euthydemo discit Socrates. Veluti si quis rogetur, *Est ne pater domi*, satis est si respondeat, *domi non est*. Nam si plus scire cupiet, qui percontatur, addet, *ubi igitur illum conveniam?* Quod si noto benignius voles responsum dare, satis est dixisse, *nondum rediit à Senatu*. Supervacaneum autem & ineptæ loquacitatis fuerit, si rogatus an pater sit domi, dicat nudius tertius clanculum profectum iussu Senatus ad Cæsarem, totamque legationis historiam enarret. Nec facile dijudicari possit, uter faciat ineptius, qui vicino roganti commodato patellam, offerat mortarium, an qui roganti infundibulum, totam obtrudat supellectilem.

Similis est istorum error, qui rogati de re quapiam, veluti nacti garriendi campum, altius rem repetunt quam oportet. Notatur ab Horatio, qui Trojanum bellum gemino exorditur ab ovo: sed gravius etiam peccant, qui respondent, *ἐπὶ γῆς, ἐπὶ ἑσπέρῃ ἀπὸ νόμῳ*, altero mulgente hircum, altero subjiciente cribrum, ut ait Demonactes. Adco placet illis ἀξίωμα, πᾶσι δὲ ἄξιον οὐκ ἔστιν. In causis forensibus testis loquacitas non raro perdit reum, vel quia plus respondens quam oportet, imprudens effutiat quæ lædunt, vel quia difficillimum in multiloquio tibi constare, ac meminisse quæ dixeris, cum hinc maxime coarguantur testimonia. De victus intemperantia jam non semel à nobis dictum est.

Veniamus igitur ad causas magis peculiare, ubi videtur illud in genere præcipiendum, neminem posse temperare linguam, nisi qui motus animi consueverit obtemperare rationi. Videmus enim hoc usu venire his, qui bilem habent immoderatam, ut cum certo statuerint aut obticefcere, aut moderatissime respondere, tamen ira ceu turbo quidam insurgens excussio clavo rapiat linguam in omne convitiatorum genus. Idem efficit impotens gaudium, aut dolor, aut metus, aut spes. Porro qui diligenti meditatione sic consuefecit animum suum, ut nihil magnopere neque miretur, neque oderit, neque metuat, neque speret, eadem opera moderabitur linguæ, qua moderatus est animo. Quemadmodum enim frustra moneas phreneticum, sic incede, sic compone vestem, sic moderare vultum, nisi prius pharmacis expurgaris bilem, & alium corporis habitum induxeris: sic in vanum moneas cui dominatur ambitio, ira, superbia, avaritia, libido, zelotypia, amor, odium, quem excruciat spes, aut metus præcipui humanæ vitæ tyranni: Sic loquere, sic moderare linguam, nisi prius persuaseris, ut rebelles animi motus rationis freno coerceat. Est autem illic præcipua adhibenda cautio, qua nos sentimus maxime propensos ad lapsus, quam ad rem plurimum adjuvabit, si sibi quisque juxta Pythium oraculum notus fuerit. Non sine causa laudatur à multis Socratis patientia, qui præter naturam omnes affectus multa vi multaque consuetudine sic domuerat ac cicuraverat, ut prorsus ἀναισθητὴς videri posset. Ex animi tolerantia parem corporis adversus omnia, quamvis dura, patientiam comparaverat. Non inficiantur philosophi longe difficilior esse ferre sitim quam famem, cum utrumque sit difficillimum. Socrates autem hac exercitatione sitim expel-

lere consuevit. Posteaquam ex more veterum, ac valetudinis gratia corpus exercuerat, quo tempore maxime solet appeti potus, non sibi permittebat bibere, nisi primo cado jam aliis effuso: non quod periculum metueret si cum cæteris bibisset, verum ut irrationabilem appetitum doceret expectare rationis imperium. Eadem arte duraverat corpus ad vigiliæ, stationis, caloris, frigoris, ac laboris incredibilem tolerantiam. Qui sic habet domitas naturæ violentas cupiditates, is poterit & linguam prurientem cohibere. Qui vehementer sitiens imperare sibi potest, ut in totum abstineat à potu, facile temperabit sibi ne plus satis bibat. Itidem qui cum est oblata dicendi occasio, & linguam sentit veluti sitire, ut sese effundat in argumento in quo libenter versatur, sibi potest imperare, ut in totum fileat, donec necessitas aut utilitas exigat orationem? idem facile sibi temperabit, ne dicere exorsus semet multa nugacitate ingurgitet atque inebriet. Ea dicendi moderatio non est petenda ab affectu dicentis, sed ab auditoribus: id fiet si confideres, non quid tibi jucundum sit dicere, sed quid alios juvet, aut expediat audire. Si nauta aut miles non prius desinet nugari de suis periculis ac victoriis, quam ipse satietur referendo, quamlibet Iliadem superabit narratio. Verum si cogitet quid hæc ad istos qui audiunt, judicabit esse satius eos adhuc inhiantes ac suspensos dimittere, quam nauseantes ac vomitantes præ saturitate. In fine comœdiarum solenne est addere, *valete & plaudite*: sic enim desinunt ut spectatorem adhuc famelicum dimittant. At nugacium narrationibus plerumque pro plausu datur oscitatio, pro laude accinitur *ohe*. Quisquis igitur in his argumentis, in quibus libenter versatur ob affectum naturalem, sese dicturientem cohibuerit, facile temperabit in cæteris. Athenodorus philosophus cum ob ingravescentem ætatem dimitti petiisset ab Augusto, discessurus admonuit illud, ne quid iratus faceret, diceretve, nisi prius Græcorum literas ordine recensuisset, velut in his pharmacum quoddam inesset adversus iracundiam, at philosophus indicabat moram interponendam esse. Cæsar delectatus eo dicto, complexus hominem, *Adhuc*, inquit, *te mihi est opus*, & annum etiamnum apud se detinuit, ut eo magistro disceret silentium. Cur & nos non demus tantum spatii linguæ ad garriendum erumpere gestienti, quanto literarum numerum liceat percurrere? In comœdia Laches senex cum meretrice Bacchide colloquutus, sic apud se loquitur in *Hecyra* Act. v. Sc. 1.

Videndum ne minus propter iram hanc impetrem quam possim,

Aut ne quid faciam plus, quod post me non fecisse satius sit.

Per-suasum habebat senex Bacchidem ob stare, quo minus Pamphilus revocari pateretur uxorem. Id si verum fuisset, erat justa stomachandi causa. Quod si suo animo, ut tum erat affectus, morem gessisset, non habuisset lætum exitum fabula. Nunc civiliter expostulanti, civiliter responsum est, cognovit errorem, impetravit quæ voluit, totus comœdiæ tumultus jucunda catastropha solutus est. Si hoc faciunt homines idiotæ in comœdiis, quid decet facere sacerdotes, & monachos Christianos in concionibus, præsertim autem in edendis libris? Quod apud Homerum Pallas facit Achilli, hoc in nobis debet præstare ratio. Tamen si Pallas illa tantum à pugna revocat, sat habens si stomachetur intra convitia: At nostra Pallas ne id quidem permittit, ut convitiis in quenquam debachemur, etiam si temperetur à manibus. Imo si velimus auscultare spiritui Christi, quoties nobis aurem vellicat, pro maledictis referenda sunt benedicta. Est quidem impotens affectus ira, sed magnam habet temulentiam & voluptas. Dulce est amanti sine fine garrere de suis amoribus, at non est eadem voluptas is, qui vacat amore. Amantes enim ob impotentiam affectus, quo tenentur, non solum existimant, omnibus hominibus esse curæ quod agunt, verum etiam res inanimas, perinde quasi sentiant, alloquuntur:

velut apud Plautum adolescens cum pessulis & ostio litigat, sic cum lectulo voluptatis conscio, sic cum lucernula conscia, sic cum violis ac strophis & annulis ab amica missis, aut ad amicamituris, prolixas miscet fabulas. Itidem & in Bucolicis argumentis pastores imaginantur, & pecori, & montibus, & sylvis, & fluminibus suos affectus esse curæ. Dulce est in hostem lingua debacchari, sed apud eos qui nec amant, nec oderunt, ac fortasse ne norunt quidem, friget huiusmodi narratio. Novi quendam, qui nuper coeperat discere Græcas literas, eas quoniam adamabat, quemcunque nancisci potuit, eum Græce salutabat, cum eo Græce multa confabulabatur, etiam si is nihil Græce sciret. Tanta erat ostentandi libido. At interim molestus ac ridiculus erat etiam iis, qui Græce noscent, quod illis promptior esset lingua Latina. Refert Plutarchus de quodam, qui cum casu duos treve libros Ephori legisset, nullum mortalium non obtundebat recensendis quæ legerat, nec ullum convivium patiebatur esse jucundum, identidem repetens Leuëtricam pugnam usque ad omnium nauseam. Unde vulgi jocus illi cognomen addidit Epaminondæ, quod insolentius jactaret ejus ducis gesta, quam ipse soleret qui gesserat. Huic vitio fere sunt affines, qui recens ex Academiis domum redeunt in aliquo doctrinæ genere titulum ac lauream assecuti. Verum eam ostentandi libidinem, quam ipsum tempus postea mitigat & corrigit, præstiterat ipsa ratione cohibere. Ut igitur qui metuunt inundationem, diligentius muniunt ripas, qua major esse solet fluminis impetus, ita convenit illic diligentius advigilare rationem moderatricem, qua voluptas quædam impensius prolicit ad dicendum. Socrates negabat sibi placere potum, aut cibos, qui non sitientes aut esurientes illecebra quadam provocarent ad bibendum atque edendum, quod genus sunt, mulsu, aromatites, placentæ, & Attica bellaria, quod ab his præcipue periculum sit intemperantiæ.

Ab his igitur potissimum erit cavendum sermonibus, qui nos dulcedine quapiam rapiunt, & efferunt longius quam oportet. Consultum igitur fuerit, priusquam linguæ solvas repagula, circumstantias omnes expendere, qui sis qui dicere paras, quale sit de quo loqui cogitas, quales apud quos dicturus es, quid tempus aut locus postulet. Denique quid boni mali ve ex oratione tua queat proficisci, vel tibi, vel aliis. In his erunt quæ dicendi titillationem temperent, aut silentium suadeant. Sunt & illæ partes pulsandæ, unde juxta rhetorum præcepta ducuntur argumenta suavorum generis: Num rectum sit, num honestum aut decorum, num utile, num tutum, num jucundum, num facile, num necessarium. Harum rerum consideratio gignit in nobis cautionem in dicendo. Unde fit, ut, quemadmodum attigimus, legamus eloquentissimos homines ægre ad dicendum assurgere solitos, & in orationis initio trepidos fuisse. Nimirum & hic prudentia timiditatem, inscitia confidentiam parit. Pericles, qui ob admirationem eloquentiæ dictus est tonare ac fulgurare, suggestum adscensus, diis vota facere consuevit, ne quod verbum excideret imprudenti, quod minus ad rem pertineret. Et apud Romanos solenne erat, dicturum pro concione versiculis aliquot precari Deos, ut quod dicturus esset, felix ac faustum esse vellent reipubl. Ac decorum quidem sæpe pro loci, temporis, ac personarum ratione mutatur: cæterum futilitas, obrectatio, ac maledicentia & obsceniloquium nusquam non est indecorum. Quanquam in nonnullis aliquod vitium tolerabilius est quam in aliis. Neminem quidem decet sermonis obscenitas, quam Græci dicunt *αιχρολογία*, verum ea detestabilior est in senes quam in juvenes, in sacerdote quam in milite. Rursus apud adolescentes quam apud viros, apud liberos tuos quam apud alienos. Hic igitur quisque sibi disertus sit, malum omnibus circumstantiis exaggerans. Quid execrabilius quam canos, senes ac pene decrepitos turpitudinem

A exercere lingua, quam per corporis imbecillitatem exercere jamdiu desierunt? Manus alligavit paralytis, pedes occupavit podagra, trahuntur ilia, nutat tremulum caput, delirat animus, sola lingua lascivit obscenitas fabulis. Qui vultus erant convivarum, quæ cogitationes, cum hæc fieri videremus? Vidimus enim non semel. Qui post in illum jam digressum sermones?

Referam quod ipse vidi in Italia, sed ita ne quem attingam aut adspargam suspicione. Aderam tribus Græcis, quorum unus erat monachus, alter eruditus mediocriter, tertius puer tredecim ferme natus annos. Monachus oblivione prætermiserat horam prandii.

B Itaque curatum est à nobis, ut cibi nonnihil adferretur. Ille contentus erat duobus ovis, nec passus est adferri plus eduliorum, bibit item quam parcissime. Ipse mihi semper visus est vir modestus ac bonus, nec incurius sacrarum Literarum, tametsi præter vulgatam Græcorum linguam nihil noverat. Cultus erat tam vilis, tam horridus & squalidus, ut existimem Hilarionem illum cultius amictum fuisse. Hactenus omnia digna monacho. At non respondebant hujus convivii bellaria. Amoto cibo reditum est ad fabulas. Doctus ille protulit libellum Græce scriptum, in quo referebantur miracula. Ferunt autem apud Græcos hunc esse morem, ut sacerdos à sacro recitet apud

C populum, si quod alicubi miraculum accidit. Hoc quidam Satanæ discipulus fuerat imitatus, sic ut eadem esset præfatiuncula, qua sacerdos solet excitare plebis attentionem, rursus eadem clausula, qua populus audito miraculo consuevit accinere gratias & gloriam Deo. In medio erant obscenitates, quales apud nos vix ullum scortum auderet in balneis proloqui. Ad harum recitationem meus monachus tanquam ad rem mire festivam mire coepit hilarescere, gestire, solvi in cachinnos, & ad singulas obscenitates accinebat clausulam solennem. Puer accumbebat in medio, cujus ætati conveniebant fabulæ magis pudicæ. Equidem in monacho desiderabam

D rectam institutionem potius quam bonam mentem. Tales nimirum evadunt, qui nihil aliud discunt quam ceremonias. Oblatæ fuerant carnes, & erat dies quo fas erat aliis vesci. Ille magna religione recusabat. Nec passurus erat vestem mutari. Et in ea re, quæ pertinebat ad veram pietatem, tam erat irreligiosus. Saltem adolescentuli reverentia debebat hominem à tam obscenis jocis revocare. Paulus non præscripsit cilicium aut sordidam vestem. Linguæ castimoniam non uno in loco præcipit, velut ad Ephesios cap. iv. *Omnis sermo malus ex ore vestro non procedat, sed si quis bonus ad edificationem fidei, ut det gratiam audientibus.* Rursus capite proximo: *Fornicatio autem & omnis immunditia aut avaritia, nec nominetur in vobis, sicut decet sanctos, aut turpitudine, aut stultiloquiis, aut scurrilitas, quæ ad rem non pertinent, sed magis gratiarum actio.* Vanitatem inibi detestatur, dicens: *Propterea, inquit, deponentes mendacium, loquimini veritatem unusquisque cum proximo suo, quoniam sumus invicem membra.* Quanta sollicitudine deterret Timotheum ab inanibus verbis, quas ille *κενοφωνίας* appellat 2 Tim.

E 11. quanto stomacho detestatur inania & infrugifera loquentes, quos *ματαιολόγους* appellat, Tit. 1. Et Timotheo scribens, 1 Epist. v. non fert otiosas & curiosas viduas, quæ per alienas domos vagantur loquentes quæ non oportet. Eidem scribens ibid vi. detestatur inutiles contentiones, quæ sub eruditionis fuco gignunt diffidia, eas significanti verbo vocat *λογμαχίας*.

F Jam futilitas, maledicentia & obrectatio, præterquam quod est indecora Christiano, sæpe nec utilis est, nec tuta. Fortassis habet nonnullam voluptatis titillationem, sed inhonestam, sed quæ multam doloris usuram secum trahat. Effutisti quod erat reticendum, mox sequitur poenitentia, perpetuaque sollicitudo, ne quod garriendi temulentia proventus sic credidisti alienis auribus, ut revocare non possis, alii vicissim apud alios effutiant, donec res permanet ad

eos, quos minime tutum sit offendisse. Itidem brevis illa maledicendi voluptas magno perpetuoque dolore retaliatur, dum juxta proverbium: *Ubi dixeris, qua velis, audire coges, qua nolis*. Et quemadmodum scripsit Hesiodus: *Ubi dixeris male, pejus audis*. Proinde qui paratus est in alium dicere, seipsum examinet, num vacet omni crimine. Turpissimum autem fuerit, si qui calumniatur, deprehendatur in eodem esse crimine, quod intendit alteri, veluti si in convitio luscus appellet luscum. Turpius etiam si furti crimen impingat in alterum, qui commisit ipse sacrilegium: aut si incesto contaminatus alteri de scorto calumniam fruatur. Nimirum istuc est dispicere festucam in oculo fratris, cum trabem in oculo tuo circumferas. Omnino fieri non poterit, quin minus præcipites simus futuri ad male loquendum de aliis, si manticarum fiat inversio, & quod à tergo pendet, revocetur in pectus. Hic itaque quem honesti ratio non cohibet à maledicendo, mali metus poterit coercere, & linguæ pruritum periculi consideratio, veluti clavus clavum, propellet.

Profuerit & illud, animo recolere plurimorum hominum exempla, quibus incontinentia linguæ magno malo fuit, maxime si quid incommodum nobis ipsis hinc accidit. Prius itaque sibi quisque loquatur: *Tantam calamitatem mihi peperit unicus lingua lapsus, non committam ut iterum ad eundem impingam lapidem*. Conducit & hoc, si dum à se quisque rationem exigit acti diei, non minus diligenter ad calculum vocet, si quid verbis peccatum sit, quam factis, & si quid deprehenderit elapsum, quod præstiterat continuisse, verberet seipsum flagello Homérico,

Πόνος οὐκ ἔστιν οὐδὲν ἔργον ὀδύνηται.

Hac exercitatione facile parabitur in dicendo frugalitas quædam ac sobrietas, & circumspectio cum prudentia conjuncta. Indicat & alterum remedium ille sapiens Ecclesiastes, ne facile commoveamur hominum maledictis. Id tale est, ut attracti convitio recolamus, quod ipsi non raro maledixerimus aliis. Ea res facit, ut moderatius feramus illatam injuriam, & si nobis ignosci postulamus, æquum erit & aliis ignoscere. Ecclesiastæ verba sic habent cap. vii. *Et quidem in omnes sermones, quos loquuntur impii, ne dedaris cor tuum, ut non audias servum tuum maledicentem tibi*. Etenim frequenter scit cor tuum, quod & maledixisti aliis. Ad quædam hominum maledicta connivendum est, sic ut audientes non audiamus. Alioqui si venemur auribus quid quisque de nobis loquatur, famulorum sermonibus frequenter commovebimur.

Diximus quemadmodum & aliorum petulantia medendum sit, & nobis ab eo morbo cavendum, aut quomodo corrigendum malum quod collectum est: nunc locus monet, ut paucis attingamus quo pacto fieri possit, ut quam minimum lædamur alienæ linguæ virulentia seu futilitate. Hic nullum est remedium efficacius, quam ut homo sic moderetur omnem vitam suam, ne quid habeat maledici lingua, quod jure meritoque in ipsum jaculari possit. Est quidem & mendax calumnia, nec veretur innocentes impetere, verum vix unquam de nihilo movet tragediam, sed vel exaggerat, quod erat exiguum, vel depravat, quod ex se quidem sincerum, nonnullam tamen speciem habet mali. Vertit in venenum, quicquid exfluxerit araneus, sed non adreptit ad quamvis herbam. Non enim attingit absinthium, & sunt materię à quibus abstinere in perpetuum. In Aristidem nulla orta est calumnia, tanta erat morum integritas. Quod si quid mali rumoris oriatur adversus innocentem, quoniam radicem non habet unde alatur, mox evanescit, & quod de nihilo natum est, in nihilum disperit: nonnunquam & in gloriam vertitur ejus, qui præter meritum adpersus est. Paulus Apostolus, non ignarus quanta sit scycophantarum malitia, monet ut non solum abstinemus ab omni malo, verum etiam ab omni specie mali. Fatetur idolum & idolothytum nihil esse, tamen ob impias hominum suspicio-

A nes jubet abstinere ab idolothytis, si quis ex abundantibus monuerit, carnem esse immolatiatiam. Fatetur esse fas, ut qui altari servit, de immolatis vivat, & tamen hac potestate non usus est apud Corinthios, quia non expediebat Euangelio. Julius Cæsar Pompejam uxorem repudiavit, quod rumor esset illam à Clodio vitiatam; post cum Clodius incesti reus ageretur, ac Cæsar citatus cum testimonium dicere juberetur, negavit se quicquam tale suspicatum de uxore. Mox cum accusator subjecisset, *Cur igitur illam repudiasti?* Quoniam, inquit, *deceat Cæsaris uxorem etiam rumore sinistro calumniaque vacare*. Gravier quidem Cæsar, sed majorem laudem tulisset, si hoc in seipso præstitisset, quod exigebat ab uxore. Cæterum quod ille non præstitit, nobis certe pro virili præstandum est, ut cum Paulo 1 Cor. ix. omnia sustineamus citius, quam nullum offendiculum demus Euangelio, hoc est, professioni nominis Christiani. Paulus in tantum vult episcopum omni vacare crimine, ut non existimet illum dignum eo munere, nisi probatus sit etiam illorum testimonio qui foris sunt, 1 Tim. iii. Sic enim ille vocat eos qui nondum amplexi sunt Evangelicam professionem. Nec est quod metumamus calumniam, si Christo præstiterimus sinceram conscientiam, quemadmodum eleganter docet Petrus Apostolus in Epistola priore, cap. iii. *Et quis est, inquit, qui vobis noceat, si boni amulatores fueritis? Sed & si quid patimini propter justitiam, beati*. Timorem autem eorum ne timeatis, ut non conturbemini. Dominum autem Christum sanctificate in cordibus vestris, parati semper ad satisfactionem omni poscenti vos rationem de ea qua in vobis est spe, sed cum modestia & timore, conscientiam habentes bonam, ut in eo, quod detrahunt de vobis, confundantur, qui calumniantur vestram bonam in Christo conversationem. Melius est enim ut benefacientes, si voluntas Dei velit, pati, quam malefacientes.

Verum quoniam difficillimum est præstare vitam sic undique inculpatam, ut nihil inveniat calumniator, quod vel arrodatur, vel depravet, quærenda est ratio qua fiat, ut quam minimum noxæ nobis adferat maledica lingua. Ad id primum conducit, si nobis bene conscii non commoveamur maledictis, nec attracti convitio regeramus convitium, sed aut obticescamus, aut placido sermone satisfaciamus calumnianti. Ita citius conquiescet exortum dissidium, si nullus irritet repugnando, alioqui reciproca convitiis vicissitudo semper in deterius gliscens, tandem exit in manifestam rabiem. Nec pigeat hoc facere Christianum humilem, nec omnino culpa vacantem, quod pro nobis passus est omnium Dominus: qui cum convitiis incessetur, non regerebat convitia: cum pateretur innocuus, non comminabatur, sed omnem ultionem tradebat Patri juste judicanti, 1 Pet. ii. Imo quod est eximie cujusdam charitatis, pro crucifigentibus, pro subfannantibus & insultantibus oravit. Quod exemplum primus omnium retulit Stephanus, & post hunc magnus ille Paulus: *Convitiis, inquit 1 Cor. iv. afficimur, & benedicimus, persecutionem patientes sustinemus, maledictis incessimur, & obsecramus*. Docuit quod præstitit, & præstitit quod docuit. *Benedicite, inquit Rom. xii. persequentibus vos, benedicite & nolite maledicere*. Si fieri, inquit, *potest, quod in vobis est, cum omnibus hominibus pacem habentes, non vosmetipsos alciscentes charissimi, sed date locum ira*. Nec nos moveat ille Nalonis versiculus,

Qua venit indigne poena, dolenda venit.

Imo,

Qua venit ex merito poena, dolenda venit.

Cum Phocion, vir apud Athenienses optimus, bibiturus esset venenum, & uxor muliebri more plorans, diceret: *Mi vir innocens morieris?* Quid, inquit, *uxor, an malles me nocentem mori?* Idem rogatus, quid moriturus mandaret filiis, *Ne quid, inquit, ob hujus rei memoriam iniquiores sint Atheniensium populo*. Aristides cum ostracismo damnatus iret in exilium, amicis percontantibus, quid imprecaretur Atheniensium populo

pulo tam ingrato, qui virum integerrimum ac de Republica bene meritum ejiceret: *Precor*, inquit, *illis tam perpetuam felicitatem, ut ne unquam illis Aristides veniat in mentem.* Socrates per calumniam oppressus nihil unquam atrociter dixisse legitur in Anytum ac Melitum, tantum jocans suo more quod refederat in poculo post epotum venenum in terram effudit, dicens, *se hoc propinare Anyto ac Melito.* Idem colapho percussus à quodam, admiranti cuidam quod eam contumeliam ferret tacitus, *quid faciam*, inquit? Tum alter, *trabe hominem in jus.* Hic ille ridens, *quid audio?* *Si asinus mihi calcem impegisset, vocarem eum in jus?* Quidam ipsi sibi convitium exasperant, in pejorem partem interpretantes omnia. Quanto consultius elevare contumeliam, dixit subito calore percitus, dixit non ex animo, sed ex vino, dixit ab aliis instigatus, dixit ignarus veri, nec in me dixit, sed in eum quem me esse putabat. Tam multa sunt Ethnicorum exempla, qui moderatissime tulerunt hominum maledicentiam, & nos, qui Christiani dicimur, pro levi convitio, imo pro verbulo parum reverenter emissio, quas blasphemias, quæ verbera regerimus? Cleomenes Lacedæmoniorum rex maledicum quendam, qui non cessabat ipsum convitiis apud omnes lacerare, sat habuit faceto dicto castigare: *An ideo*, inquit, *male loqueris de omnibus, ne nobis vicissim sit otium de tua malitia loquendi?* Demarato regi Orontes asperius ac petulantius fuerat locutus: eo digressio, cum ab amicis quidam diceret, *Acerbius se gessit apud te, quam decet*, Orontes: *Imo*, inquit, *in me nihil peccavit.* Nocent enim nobis qui ad gratiam loquuntur blandientes, non qui cum odio & asperius. Similem moderationem præstitit Leotyichidas Aristonis filius. Cum enim illi quidam renuntiasset, Demarati filios de ipso male loqui, ille contemptim, *Per Deos*, inquit, *nihil miror, neque enim quisquam illorum posset benedicere.* Vir prudens contumeliam ipsi illatam in naturæ morbum rejecit. Nullus enim indignatur porco quod grunit, aut cani quod latrat, aut anseri quod obtrepit, aut camelo quod blaterat. Lysander item, cum quidam in ipsum convitiis debaccharetur, nihil commotus, *Age*, inquit, *hospes, age dic in me frequenter ac strenue, ne quid omittas, si forte sic animum tuum istis malis, quibus plenus videtur, exonerare valeas.*

Ejusdem moderationis est non perturbari convitio, cujus est non commoveri laudibus. Plitarchus, Leonidæ filius, cum accepisset ceu rem novam ipsum ab homine maledico laudari, *Demiror*, inquit, *nisi si quis illi persuaserit me esse mortuum, nam ille quidem viventem laudare posset neminem.* Sunt qui tradant Periclem ingenio fuisse feroci: & tamen vir is præter naturam hanc præstitit moderationem, prudentiam adhibens in consilium. In hunc cum imperitus quidam, linguæque impotentis, convitiis debaccharetur, verbum illi non respondit, sed nihil commotus ingressus est porticum, inde sub vesperam coepit redire domum. Euntem secutus est maledicus, magis ac magis inardescens, quod negligere. Ubi tandem ventum est ad januam, jamque nox esset, Pericles è famulis uni mandavit, ut accepto lumine maledicum domum deduceret. Si fas est ulcisci maledicentiam, est hoc pulcherrimum vindictæ genus. Civilis est quod fecit Pericles, sed non minus excelsi animi quod Plato. Hunc cum esset dimissurus Dionysius, non semper habitum satis humaniter, dixisse fertur: *Plato cum redieris ad amicos tuos & studiorum sodales, multa mala illis de me predicabis; ad quæ Plato subridens, Imo*, inquit, *rex, fieri non potest, ut illic meis sodalibus à disciplinis tantum oculi contingat, ut cuiquam vacet tui meminisse.* Declarat animum vere regium & excelsum, quod celebratur ab Alberto rege Poloniæ dictum, hujus fratre qui nunc regnum illud felicissimis auspiciis moderatur, ac nuper ingenti victoria ex Turcis relata, non mediocriter & locupletavit & constabilivit. Cum enim ad Al-

bertum delatum esset, quendam apud omnes de ipso male loqui, nihil commotus, *Malo*, inquit, *unum apud omnes de me male loqui, quam omnes apud unum.* Similem animi celsitudinem sapit quod respondisse fertur Antisthenes Cynicus, iis qui deferebant Platonem de ipso male loqui, *Regium est*, inquit, *male audire cum bene feceris.* Quod dictum Plutarchus transfert ad Alexandrum Magnum, nihil enim summo regi similis, quam Cynicus. Volumnius & Sacculio, quorum alter erat mimus, alter histrio, cum essent in castris captivi, ne tum quidem temperabant à convitiis in Brutum ducem jaciendis. Ac Brutus frequenter interpellatus de coercenda hominum petulantia, neglexit. Tandem cum nec illi finem facerent maledicendi, & Casca vehementer urgeret, permisit ut facerent in illos quod ipsis videretur. In uno facto geminum exemplum nobis proditum est: alterum quod effrenis linguæ vectigal sit calamitas, alterum, excelsis animis negligendam esse maledicentiam eorum qui non judicio, sed morbo de ipsis male loquuntur. Nec tales impatientius esse ferendos, quam ferimus eos, qui per febrim aut phrenesim nobis male dicunt. Fortasse non hic conveniebat admiscere mentionem sacri Lindii, sive quia fabulosum est quod narrant, sive quia factum, si modo factum est, magis militarem ac barbaricam immanitatem quam celsitudinem animi generosi sapit. Hercules cum esuriret, & offenderet Lindium quendam jugo boum arantem, rogavit ut alterum boum sibi daret placando stomacho. Non enim esuriebat vir fortis cæpas aut legumen, aut ova, sed solidos boves. Cum rusticus excusaret, omnes facultates suas totamque familiam niti jugo boum, jure commotus Hercules, utrumque bovem eripuit, mactavit & comedit. Interca rusticus senex, quoniam nihil aliud potuit, multa convitia dixit in Herculem: quibus ille adeo commotus non est, ut negaret sibi unquam accidisse convitium jucundius, quod ipsi rusticus morionis esset loco. Hoc exemplum si conferas ad ea quæ superius retuli, plane barbaricum est ac militare, sin ad ista quæ quotidie designant nostri milites inter agricolas, miræ cujusdam civilitatis videri potest, qui non contenti placasse cibis latrantem stomachum, quicquid ubique bellissimum reperiunt, devorant, & quod nec devorare nec auferre possunt, perdunt aut exurunt ne cui sit usui. Interim miseris adeo non licet animi dolorem ulcisci convitiis, ut in constupratis filiabus & uxoribus indigna passi, cogantur esse supplices, & agere gratias, quod ipsis vitam reliquam esse voluerint. Sit barbaricum & immane quod fame coactus fecit Hercules vir de genere mortalium, uti tradunt, bene meritis, modo doceatur quo nomine dignum est, quod Christiani milites, qui conducti, nonnunquam & conducendi, properant ad bellum, aut à bello redeunt, faciunt non stimulantem famem, sed invitante ad malefium licentia, idque non in hostes, sed in suos. Ac tales ubi domum redierint habentur honesti, & quicquid interea designatum est, bello imputatur, cum alioqui leges in prædones, fures, incendiarios, & raptos atrocibus lævant exemplis.

Sed redeamus ad id quod agebatur, quo pacto fieri queat, ut quam minimum mali capiamus ex aliena maledicentia. Cæterum consultius est etiam maledicorum vitium in nostram utilitatem vertere. Monent quid sit corrigendum, indicant à quibus sit cavendum, & omnino socordiam nobis & oscitantiam excutiant. Philippus, Macedonum Rex, cum ab Atheniensium primoribus multis convitiis lapidaretur, agebat se illis magnam habere gratiam, per quos ipse tum factis, tum dictis quotidie redderetur melior, *dum illos*, inquit, *& rebus & verbis vanitatis coarguere studeo.* Idem adhortantibus amicis ut hominem maledicum expelleret, *Non faciam*, inquit, & admirantibus cur ita sentiret, *Ne obambulant*, inquit, *inter plures de me male loquantur.* Cum

Smi-

Smicythus ad eum detulisset, quod Nicanor continenter de ipso male loqueretur, amicis suadentibus, ut hominem accersitum puniret: Imo, inquit, *Nicanor non est Macedonum pessimus. Videndum igitur nunc ubi sit illi à nobis facta injuria.* Itaque cum animadvertisset Nicanorem egestate pressum, velut in hoc non meminisset officii sui, quod virum non instrenuum neglexisset, iussit illi munus quamprimum dari. Hoc facto, cum Smicythus retulisset, Nicanorem jam alium, passim honorifice de Philippo prædicare: *Ergo videtis, inquit, in nobis esse situm, ut vel bene vel male de nobis loquantur homines.* Cum Telecro Lacedæmoniorum principi quidam renuntiasset quod pater de ipso male loqueretur, *Nunquam, inquit, ita dixisset, nisi causam haberet cur diceret.* Hujus frater cum quereretur quod iisdem ortus parentibus, non similiter in pretio haberetur à civibus, *Id sit, inquit, quod tu nescis aque ferre injurias atque ego.* Hujusmodi moderationem legimus præter alios & in Tiberio Cæsare fuisse, ad quem cum deferrentur, quæ plurima vulgus in ipsum petulanter jaciebat, noluit ulcisci, sed respondit, *in libera civitate, & mentem & linguam oportere liberam esse.* Rursum cum senatus censeret his de rebus instituendam esse cognitionem, quo poenis hominum petulantia coerceretur, respondit, *se occupationem esse, quam ut talibus negotiis intendere vacaret, quorum actio si semel suscepta fuisset, nullum unquam otium futurum aliis rebus tractandis.* Claudius Cæsar, cum Græcus quidam inter dicendum incalescens, dixisset, *Σὺ γὰρ μωρὸς εἶ καὶ ἄγαν ῥέπου,* dissimulavit convitium. Similis lenitas fertur Vespasiani. Referam exemplum unum aut alterum. Cum Cynicus quidam petulanter in eum latrasset, & illum post casu habuisset obvium, nec ille vel assurgere, vel salutare Cæsarem dignaretur, sed oblatraret etiamnum, nescio quid, satis habuit appellasse *canem.* Salvius cum patrocinaretur reo diviti, ausus est dicere: *Quid ad Cæsarem, si Hipparchus, nam id erat reo nomen, habet sestertium millies?* Ea vox ad Cæsarem delata est, quæ illum figurato morfu petebat, quasi Hipparcho per calumniam faceretur negotium, quo damnati facultates accrescerent fisco Cæsaris. At Vespasianus cum non ignoraret, quo animo dictum esset hoc à caufidico, tamen laudavit etiam, videlicet detorquens ad suæ sinceritatis argumentum, quod ille in Cæsaris invidiam effuderat. Hoc fecit ethnicus, qui Christum non noverat, qui non legerat Evangelicas literas, cui in manu erat ulcisci si libuisset; & nos Christi philosophiam professi, vix etiam amicam ac blandam admonitionem pati possumus, etiam illa depravantes, quæ simpliciter & amanter dicta sunt. Cum lis esset inter senatorem & equestris ordinis hominem de jurgio, ita pronuntiavit Cæsar, *non oportere quidem maledici senatori, ceterum remaledici, civile fasque esse.* Hac sententia sublevavit inferiorem, & deterruit majores, ne freti auctoritate, potentiaque sua, convitio lacefferent inferiorem, ni vellent audire paria. At noster imperator Jesus Christum nec remaledicendi jus facit. Archelaus aqua resperfus, cum ab amicis incitaretur ad vindictam: *Non me, inquit, respersit, sed quem me esse putabat.* Et nos si quid admonendi gratia dictum est in genere, rapimus ad privatam contumeliam. Quo philosophos quosdam perduxit humana ratio, quo principes multos humana prudentia, eo nos non perducit vel doctrina cœlestis, vel tot exempla capitis nostri. Juvabit & illud, si cum in nos immerentes rabiosa petulantia debacchatur maledica lingua, sic nostro cum animo loquamur: Quid si Deus hoc voluit, ut per hunc dem poenas, olim male devoratarum laudum adulatorum, & avide devoratae gloriæ, quam spretam oportuit? Dicamus igitur & nos cum David, *Sine maledicat, si forte Dominus propiciatus misereatur mei.*

Perlongum esset hic tractare quæstionem quando & quatenus sit respondendum maledicis. Legimus,

A *qui negligit famam, crudelis est: & legimus, responde stulto juxta stultitiam suam.* Et Dominus noster ad quædam maledicta obticuit, ad quædam diligenter respondit. Audivit Samaritanus es, & dissimulavit, audivit, *damonium habes*, & accurate refellit calumniam. Sunt probra, quæ nobis non est in manu corrigere, veluti si quis apud Scythas, aut ex pudendo genere, aut pauper natus esset. Ea silentio melius sopiuntur, nisi quod hoc boni licet ex hominis maledici vitio decerpere, ut admoniti convitio, benefactis ac virtutum eminentia fortunæ maculam aboleamus. Sin quod objicitur vitium est, & nostra culpa admisum est, malevolentiam inimici nobis vertamus in officium amici. Siquidem acrius calcar habet ad vitæ correctionem hostis exprobratio, quam amici moderata monitio: Sin falsum est quod objicitur, circumspicere conveniet, numquam occasionem dederimus ei calumniæ. Mox amputabimus unde deprehenderimus hoc maledictum pullulasse, & in reliquis cautiore erimus. Postremo satis respondit, qui factis dictisque declarat apud omnes convitium in se se non competere. Ita fit, ut infamia recadat in calumniatorem. Nec famam negligit, qui modis omnibus cavit, ne quid in merentem male dici possit. Est tamen ubi tempus, ac res postulat orationem, quoties nostra infamia cum multorum periculo conjuncta est. Si Christus filens agnovisset probum, quod in *Beelzebub ejiceret demonia*, periclitabatur omnium salus. Et Paulus Apostolus strenue tueretur auctoritatem suam adversus pseudapostolos, quod id omnium referret. Episcopum falso traductum fœdi criminis infamia, non oportet dissimulare, ne populus exemplum ad se trahat, aut Episcopi doctrinam contemnat. Verum aliud est depellere crimen, aliud est recriminari. Est ubi conveniat respondere stulto juxta stultitiam suam, ne sibi videatur sapiens, Proverb. xxvi. Est ubi non expediat respondere stulto juxta stultitiam suam, ne reddaris illi similis. Respondit Dominus captantibus Phariseis, *Baptismus Joannis utrum ex Deo est, an ex hominibus*, & comprehensi sunt in astutia sua. Similiter responsum est de censu dando Cæsari, de sanando homine in sabbato. Non responsum est stultis juxta stultitiam suam, cum diceretur *filius fabri*, & *vini potator*. Respondit & Paulus stulto juxta stultitiam suam Elymæ mago, *ô plene omni dolo & omni fallacia, inimice omnis justitiæ, non desinis subvertere vias Domini rectas, & nunc ecce manus Domini super te, & eris cæcus & non videris usque ad tempus*, Act. xiii. Respondit & Petrus Ananiæ juxta stultitiam suam, *Act. v.* Id raro factum est sub Apostolis, qui poterant dicere, *An experimentum queritis habitantis in me Christi*, 2 Corinth. xiii. Nobis homunculis magis convenit silentium, aut brevis moderataque responsio, nisi res alio compellat.

Ostendimus quomodo medendum sit alienæ linguæ morbo; commonstravimus qua ratione nostrum morbum, vel evitare, vel tollere liceat; indicavimus antidotum adversus malæ linguæ nos impetentis venena, quid superest, nisi ut exhortemur Christianos omnes ad Christianæ linguæ studium? Inter signa quæ comitarentur eos qui crederent Christo, nominatim commemoratur & illud, *Linguis loquentur novis*, quemadmodum ante diximus, additum est, *& serpentes tollent.* Hactenus promiscuæ multitudini locutus sum, nunc procul absint profani, Christianus appello Christianos. Si sumus quod dicimur, agnoscimus promissâ ducis nostri. Is adscensus in cœlum, his novissimis verbis confirmavit animos suorum: *Qui crediderit & baptizatus fuerit, salvus erit. Signa autem eos qui crediderunt, hæc sequentur: In nomine meo demonia ejicient, linguis loquentur novis, serpentes tollent, & si mortiferum quid biberint, non eis nocebit, super agros manus imponent, & bene habebunt*, Matt. xvi. Hæc potestas sic est tradita primis illis Evangelii præconibus, ut quod erat visibile maneret ad tempus, quod spirituale semper in

in omnibus remaneret. Habebant & gentes baptismos suos, quibus sese purificari credebant, habebant & professiones suas, pro delubris pro focis & aris & occidebantur, & occidebant. Habebant & peculiare initiationes suas, ac suæ quisque religionis ceremonias, ac ritus superstitiose servabant. Qui Baccho initiabantur, noverant sua mysteria, qui Cybeli aut Cereri, noverant suæ religionis arcana. Habebant suos afflatus, habebant suos exorcismos, habebant & novas linguas, quas ante nunquam didicerant, id quod energumenis accidere dubium non est, medici putant citra miraculum accidere morbi vi. Adversus serpentes habebant Marfos incantatores, habebant Psyllos, qui innocui non solum attrectarent venena, verum etiam ex aliis venenum exfugerent. Dabat hoc illis nativitas. Habebant verba & voces, habebant Apollinis & Æsculapii fana, habebant annulos in morborum remedia. Hæc omnia oportet in nobis esse perfectissima, nisi vel sefellit nos Dominus, vel nos falso titulo gloriamur. Nullus est ex vobis quin si percontetur an credat Evangelio, incontanter responsurus sit, *credo*, an baptizatus sit, *maxime*. Audio constantem professionem, & video præter communem illam professionem, multos peculiariter initiatos non Baccho, non Cereri, non Osiridi aut Isidi, sed probatissimis Divis Dominico, Francisco, Benedicto, Bernardo, Augustino, Brunoni, Brigidæ. Et interim tamen Christi professio communis est omnium, cui etiam si nihil accederet, sufficiebat tamen ad exigenda signa. Exigamus igitur invicem à nobis, ubi signa professionis? Quisquis vere credens baptizatur, nascitur coelitus, non jam Marfus aut Psyllus, sed homo celestis. Verum ubi vis tollendi venena? Discipuli ab ethnicis tollebant venena, nos ipsi venena miscemus & ethnicis & Christianis. Belligeramur, occidimus, & sicis & venenis. An non hoc est serpentes immittere? Venenis ac noxiis bestiis plena sunt omnia, sed ubi Psylli evangelici, qui incantamentis eruditæ linguæ propellant serpentes, qui suctu fraternæ consolationis & admonitionis eximant virus è visceribus hominum? Energumenorum ubique plena sunt omnia, nisi forte credimus eos, qui afflati livore, odio, ira, ambitione, avaritia, sic insani tumultibus concutunt orbem, sic incendiis, rapinis ac cædibus miscent omnia, non agitari spiritu Satanæ: sed ubi evangelici exorcistæ? Video qui in Apostolorum locum succedant, sed ubi sunt qui in nomine Jesu profligant dæmonia? Num elanguit vis divini Spiritus? num interiit vigor illius omnipotentis nominis? num diluta est potentia fidei? Qui sit igitur ut sic impune regnent impiis spiritus. Quanta morborum vis in populo Christiano? quanta turba capitalibus malis decumbentium? Sed ubi sunt illæ medicæ manus, quæ sacro contactu propellant morbos? Ubi nova lingua, quæ præstat hæc omnia quæ diximus? Ea profligat dæmones, ea tollit serpentes, ea quos contigerit sanitati restituit. Hauserant venenum Romani seducti per pseudapostolos in Judaismum. Quod ibi genus incantamenti non adhibet Paulus? Ægrotabant Galatæ; nam & his pseudapostoli salutiferam Pauli doctrinam admixtis venenis infecerant. Quid non facit hic mirabilis ille Psyllus, ut letiferum virus ex animis illorum educat? nunc leniter palpians, nunc objurgans & exprobrans, nunc docens & coarguens? *Vellem*, inquit, *esse apud vos modo, & mutare vocem meam, quoniam confundor in vobis*. Qui magicis artibus utuntur, solent fere requirere loci dolentis contactum. Et Paulus ut sapiens incantator adesse cupit, ut mutet vocem suam, videlicet pro varietate personarum ac mali. Hoc non poterat epistola. Corinthiorum autem ulcera, quanta sollicitudine tractat ut medeatur, quomodo sese dimittit ad suctum usque, nihil quamvis humile refugiens, modo venenum educat? Unum incantatorem, unum Marfum, unum Psyllum vobis ostendi. Superfunt & hodie præsertim apud Italos, qui genus suum ad Paulum

A auctorem referunt. Hi precibus quibusdam ac magicis remediis succurrunt vulneratis à bestiis aut sagittis. Verum ubi sunt veri Pauli nepotes, qui sacris incantamentis medeantur animis mortalium? Baptismum videmus in omnibus, fidei professionem audimus, quanquam ipsa baptismi vis videri non potest, quemadmodum nec fides audiri, signis tantum colligitur. Nec enim est otiosa, si latet, vim tamen exerit suam. Certissima vero indicia sunt in lingua. Proinde si vere Christum induimus, si vere in baptismo exuimus veterem hominem cum actibus suis, ac novum induimus, qui secundum Deum creatus est, unde in nobis adhuc vetus illa lingua? Illa, inquam, futilis, garrula, præceps, mendax, amarulenta, rixatrix, convitiatrix, delatrix, obtrectatrix, impudica, pejeratrix, malefuada, impia ac blasphema? Si vere Christi spiritum hausimus, aut si vere sumus membra Christi, cum spiritus scientiam habeat vocis, quin auditur in nobis lingua sobria, parca, modesta, pudica, circumspecta, veridica, mansueta, pacifica, benedica, simplex, obsecratrix, consolatrix, exhortatrix, confitens, & gratiarum actrix? Legimus in sacris Literis varias linguas, linguam serpentis ac diaboli, linguam canum, linguam hominum & angelorum, linguam terrenam ac coelestem, linguam parvulorum, ac linguam Dei. Quisquis mentitur, pejerat, fallit, docet impia, persuadet iniqua, ferit dissidium inter fratres: quisquis contendit, jurgatur, calumniatur, lingua diaboli loquitur. Si vere renuntiavimus diabolo, nosque Christo addiximus, cur adhuc auditur in nobis lingua serpentis? Si vere sumus filii Dei, cur in nobis adhuc auditur lingua hominum? qui de terra est, terrenus est & ex terra loquitur. Tales adhuc erant Apostoli cum dicerent, *Domine quando regnum Israel?* post facti coelestes, jam cœli enarrant gloriam Dei. De lingua canis meminit Psalmographus: Canes erant qui clamabant, *Tolle tolle, crucifige crucifige*. Canes erant, qui oblabantur pendenti in cruce, *Vab qui destruit templum Dei*. Canes erant qui clamabant, *Non est spes salutis, nisi juxta Moysen legem circumcidamini*. Hos canes vitari jubet Paulus. Quanquam sunt & boni canes, qui excubias agunt pro domo Dei, qui linguam habent medicam, & lingunt ulcera pauperis Lazari. Et sunt canes custodes gregis, qui adversus lupos muti sunt, adversus oves vocem habent & dentes. Nocentissimi canes sunt, qui non patiuntur audiri vocem evangelicam.

Reprehenduntur Judæi, qui cor habebant incircumcisum. Utinam non essent inter Christianos, qui linguam haberent incircumcisam. Qui nihil aliud crepat, quam de ædificando, de agricolando, de elocandis liberis, hominum lingua loquitur, & adhuc nihil aliud quam hominem se esse declarat. Qui loquitur inter perfectos sapientiam in mysterio absconditam, fortasse linguis Angelorum loquitur. Sic enim Paulus scribens Corinthiis, *Si linguis hominum loquar & Angelorum*. At idem cum simpliciter erraret in Judaismo, depugnaret pro lege patria, nec agnosceret Christum legis finem, infanuli lingua loquebatur: *Cum essem parvulus, loquebar ut parvulus, cogitabam ut parvulus*. Quanquam est & aliud parvulorum genus, qui malitia parvuli sunt, sensu perfecti, ex ore quorum Deus perfecit laudem suam. Est autem & lingua Dei. Sic enim legis apud prophetas: *Os Domini locutum est*. Et in Job: *Utinam loqueretur Deus tecum, & aperiret labia sua tibi, & ostenderet tibi secreta sapientie*. Ad hanc linguam obmutescit omnis hominum & Angelorum lingua. Quod enim stultum est Dei, sapientius est hominibus. Hanc, opinor, linguam audierat Paulus raptus in tertium cœlum, sed hujus arcanum humana lingua profari non potuit. Cæterum temperavit Deus linguæ coelestis sublimitatem, & locutus est nobis moderatiora per filium suum Jesum, ut hunc audientes & imitantes salutem æternam consequamur. Observa, te quæso, Christiane, qualis fuerit

Christi principis tui lingua. Num garrit aniles fabulas? num jactavit suas laudes? num quem detulit? num quem occidit? num quem fefellit? Audierunt discipuli hanc linguam, & dicunt: *Domine quo ibimus, verba vita habes?* Prædicabat gloriam Dei, docebat errantes, corripiebat delinquentes, exhortabatur cessantes, consolabatur afflictos, benedicebat infantibus, sanabat ægros, profligabat impios demones, purificabat leprosos, sedabat tempestates, excitabat mortuos, remittebat peccata, orabat pro impiis ut resipiscerent, gratias agebat Patri. Ad regerenda convitia linguam non habebat, ad interpellandum Patrem pro suæ necis auctoribus vocalis erat. Cur hanc linguam pro viribus non imitatur, linguam modestam, linguam medicam, mansuetam, conciliatricem omnium quæ in cœlis & quæ in terris? Sed nemo Christi linguam imitari potest, nisi Christi spiritum hauserit. Nec enim Apostoli novis linguis loqui cœperunt, nisi post acceptum cœlitus spiritum. Cum discipuli dicerent, *Domine vis ut jubeamus ignem venire è cœlo, qui consumat hanc civitatem*, hominis lingua loquebantur. Rursum cum Apostoli inter se disceptarent, *quis esset major in regno cœlorum*, humana lingua loquebantur. Cum adficientem in cœlum rogabant, *Domine num hoc in tempore presentaberis, & quando regnum Israel?* adhuc humana lingua loquebantur. Sed acceptis linguis igneis, quid loquebantur. Non primatus, non præfidentias, non latifundia, non uxores, non ædificia. Quid igitur? *Loquebantur magnalia Dei, & loquebantur variis linguis*, sed consentientibus: erat enim illis cor unum, & anima una, quia spiritus unus impleverat omnes. Hodie vero cum videmus tot opinionibus dissidere philosophorum scholas, tot dogmatibus tamque diversis digladiari Christianos omnes, nonne referimus structuram turris Babel? Inter elatos qui potest constare concordia, ubi nemo concedit alteri: Hoc non ignorans Paulus, scribit Philippensibus: *Si qua ergo consolatio in Christo, si quod solatium charitatis, si qua societas spiritus, si qua viscera miserationis, implete gaudium meum, ut idem sapiatis, eandem charitatem habentes, idipsum sentientes: nihil per contentionem, neque per inanem gloriam.* Unde igitur inter nos tanta linguarum & animorum confusio, nisi ex arrogantia? Cur non potius in una stirpe, ut sumus ejusdem vitis palmites, & unum sumus inter nos, quemadmodum Christo jungimur? Cur non audimus Christum nobis ore Pauli loquentem? *Fidelis Deus per quem vocati estis in societatem filii ejus Jesu Christi Domini nostri.* Obsecro autem vos fratres per nomen Domini nostri Jesu Christi, ut id ipsum dicatis omnes, & non sint in vobis schismata, sitis autem perfecti, sitis integri, in eodem sensu, & in eadem sententia. Si membrum à membro divulsus est, ubi corpus? Si corpus à capite distractum, ubi vita corporis? Hoc nimirum est quod dicit Paulus nos vocatos in societatem Filii Dei, quod per fidem insitum sumus illius corpori, quod est ecclesia: ecclesia vero congregationem sonat, non divisionem. Quoniam autem non possumus adhærere capiti, nisi inter nos consentiamus, mutuaque charitate conglutinemur, ideo dicit, *Sitis autem perfecti*, hoc est integrum corpus, neque mutilum, neque convulsus, sed solidum & coagmentatum in Christo, vinculo spiritus ejus. Male habet Paulum quod apud Corinthios audirentur hæc dissidii voces, *Ego sum Pauli, ego Apollo, ego Cepha, ego Christi.* Quid diceret, si hoc seculo audiret confusas hominum linguas, Ego sum Theologus transalpinus, ego cisalpinus, ego Scotista, ego Thomista, ego Occanista, ego realis, ego nominalis, ego Parisiensis, ego Colonienis, ego Lutheranus, ego Carolstadianus, ego Evangelicus, ego Papista. Pudet me referre cætera. O domus quam dissipata es, o civitas quam dissecta es. O corpus, ubi nunc illa felix *vis*, extra quam quisquis est, in Christo non est? Quin desinimus extruere turrim

A Babel, turrim superbæ ac dissensionis, & incipimus instaurare Hierosolymam, ac templum Domini collapsum. Unde nobis exorietur Esdras aliquis, qui hanc linguarum confusionem redigat ad linguam Judaicam, hoc est, linguam profitentem veritatem evangelicam? Viderat enim Esdras Judæos ducentes in matrimonium mulieres Azotidas, Ammonitidas, & Moabitidas, & horum filii, videlicet hybridæ, ut erant genere mixto, ita mixtam habebant linguam, semi-Judaice loquentes, & semi-Azotice, 2 Esdræ xiii. Si unicus est populus Christianus, cur nescit linguam suam, cur peregrina lingua corrumpit linguam evangelicam? Uxores in causa sunt, uxores alienigenæ, quas non novit Ecclesia. Quot sectæ sunt, quibus nos addicimus, tot uxores ducimus barbaras. Hæ subverterunt & Solomonem, ne quis sibi fidat commercium habens cum alienigenis.

Quod igitur commutandæ linguæ remedium? Redeamus ad exordium Evangelii, *Penitentiam*, inquit, *agite, appropinquat regnum Dei.* Agnoscat suum quisque peccatum, vertat vitam in melius, & propiciabitur nobis Dominus, cujus ira merito sævit in nos. *A planta pedis usque ad verticem, non est in nobis sanitas.* Qualis populus, talis sacerdos, & quales principes, tales magistratus ac præfecti. Omnes quæ sua sunt quærunt, non quæ Jesu Christi. Qualis præceptor, tales discipuli, qualis pater, tales liberi, qualis paterfamilias, talis familia. Omnes alii aliorum vitam ac doctrinam incessimus, nemo sua studet corrigere. In aliis etiam quæ recta sunt calumniatur, in nobis nihil non excusamus. Ergo à lingua confitente proficiscatur exordium instaurandæ concordie. Desinamus esse filii veteris Adæ & Evæ, quorum ille peccatum rejecit in uxorem, hæc in serpentem. Desinamus esse progenies Cain, dissimulantis parricidium. Ne nobis placeat exemplum Ananiæ & Sapphiræ, ut mentiamur Spiritui sancto, confiteamur Deo, quod illum non latet, etiam si non confiteamur. Sit hic primum labium omnium unum. Imitemur linguam David, quæ placavit iram Dei, eumque quodammodo compulsi rescindere sententiam. Imploremus cum Isaia cap. lix. misericordiam Domini, dicentes: *Rugiemus quasi ursi omnes, & quasi columba meditantes gememus. Expectavimus judicium, & non erat, salutem, & elongata est à nobis. Multiplicata sunt iniquitates nostra coram te, & peccata nostra responderunt nobis, quia scelera nostra nobiscum, & iniquitates nostras cognovimus. Peccare & mentiri contra dominum, & aversumus ne iremus post tergum Domini nostri, ut loqueremur calumniam, & transgressionem concepimus, & locuti sumus de corde verba mendacii, reliquaque, quæ inibi sequuntur.* Assumamus planctum hortante Jeremia cap. ix. Oremus cum illo, *Recordare Domine, & cætera.* Rursum cum Daniele cap. ix. *Obsecro Deus magne & terribilis, & cætera.* Non pigeat quenquam nostrum iisdem verbis implorare Domini misericordiam, quibus implorant sanctissimi prophetæ. Nunquam erit bellandi finis, si malitiam alienam nostra malitia superare conabimur, si errorem errori addemus, si quod prave gestum est, prave defendemus, quod inconsiderate dictum est, pervicaciter tuebimur. Sint principes veri principes, sint Episcopi, sint sacerdotes, monachi, ac theologi, vere quod dicuntur: Oves vere sint oves Christi. Qui lapsus est lingua, benedicendo corrigat, quod maledicendo peccatum est, imitans exemplum beati Job, dicentis cap. xxxix. *Qui leviter locutus sum, respondero quod possum? Manum meam ponam super os meum.* Unum locutus sum quod utinam non dixissem, & alterum quibus ultra non addam. Superbus exigit humilitatem à superbo, & superbus superbo repugnat, & avarus avarum spoliatur, & hæreticus hæreticum vocat: nec ullus pugnandi, prædandi, rixandi modus. Diruatur hæc turris, & cessabit animorum linguarumque confusio. Rebus undique perturbatis clamant, quid consilii? Quem potius consultorem

au-

audiamus; quam Petrum Ecclesiae principem? *Humiliamini*, inquit 1 *Epist.* v. *sub potenti manu Dei, ut vos exaltet in tempore visitationis, omnem sollicitudinem vestram projicientes in eum, quoniam ipsi cura est de nobis.* Valde superbus est qui se recusat submittere Deo. Si Principum & Episcoporum dignitas non patitur, ut se summittant hominibus, tamen non pigeat illos sese praeberere humiles in conspectu Dei, cujus potentiae velint nolint subditi sunt. Sic demum erunt vere magni. Populus item obediat praeceptis divinis, & subjectus sit omni creaturae propter Deum. Sic erit vere liber, si nulli serviat peccato. Fugiamus multiloquium, in quo non potest deesse peccatum, cum Dominus battologiam damnet etiam in orando. Amemus silentium, diu discentes, quod doceamus, veloces ad audiendum, tardi ad loquendum. Ne laxemus linguae plectrum in sermones supervacaneos, cogitantes quod juxta Domini denuntiationem, de quolibet verbo otioso reddituri sumus rationem in die judicii: ac Paulum subinde monentem audientes, vitemus *ματαιολογίαν*, hoc est, omnem sermonem, qui non conducit ad negotium salutis aeternae. Sinamus fatuos fatua loqui, nos ambiamus ut de nobis dici possit: *Os justi meditabitur sapientiam, & lingua ejus loquetur judicium.* Et juxta Pauli doctrinam *Coloss.* iv. *Sermo noster sit semper sale conditus in gratia, ut sciamus quomodo oporteat nos unicuique respondere. Nullus sermo malus proficiatur ex ore nostro, consentiat lingua cum animo. Si veritatem diligimus, absit mendacium ab ore nostro. Si Paulo auscultantes* *Ephes.* iv. *quacunque sunt vera, quacunque pudica, quacunque iusta, quacunque amabilia, quacunque bona fama, si quacunque virtutis sunt, & ad laudem disciplinae pertinent, cogitamus ac meditamus, eadem & lingua nostra sonet.* Dices, quod autem praeium Apostole? Audi maximum: *Et Deus, inquit Philipp.* iv. *pax erit vobiscum.* Si cor amat Jesum, de Jesu sit nostra confabulatio, & ille dignabitur esse in medio nostri. Pro scurrilibus facetiis, audiat sermo bonus, qui confert ad aedificationem fidei, ut det gratiam audientibus. Omnis amaritudo, ira, & clamor & blasphemia tollatur à nobis, cum omni malitia. Omnis autem scortatio, immunditia & avaritia, nec nominetur inter nos, sed magis gratiarum actio, quod ab his malis nos liberavit divina misericordia. Absit ebrietas insulae loquacitatis mater, sed alacritas gaudiumque nostrum nascatur è Spiritu sancto, quo pleni loquamur inter nos quoties convenimus in psalmis, hymnis & canticis spiritualibus, cantantes & psallentes in cordibus nostris Domino, gratias agentes semper pro omnibus in nomine Domini nostri Jesu Christi Deo & Patri. Pro veneno calumniae, tribuat lingua nostra fraternam correptionem: pro convitiis, consolationem: pro devotionibus, preces ad Deum: pro obrectatione, blandam ac sinceram admonitionem: pro seminario diffidiorum, sermonem pacificum: pro veneno canceri, sanam doctrinam: pro murmure, psalmos & hymnos: pro jurgiis, cantica spiritualia: pro stultis fabulis, sermonem scientiae: pro criminatione proximi, propriorum malorum confessionem: pro lapsuum alienorum amarulenta insectatione, medendi studium. Quanta cura fovemus membrum imbecille, quanto studio succurrimus membro vitiato aut vulnerato, quanta arte luxatum in suum locum reponimus? Quam aegre, quam detrectantes ad extrema remedia descendimus, ut sectionem, aut usturam adhibeamus? Postremo frustra tentatis omnibus, quam dolentes amputamus, cujus sanandi spes non est? Cur non eandem charitatem ac mansuetudinem in sanando proximo praestamus? Quanta amarulencia lapsus humanos insectamur. Quanta interim indulgentia, ne dicam imprudentia, blandimur nostris ulceribus? Quantum in aliis admonendis supercilium? Rursus quae tragoedia, si quis nos vicissim vel leviter admoneat errati? Adeo non adest nobis in corripiendo fratre simplex illa charitas, quae

A nec suspicatur nec cogitat malum, ut etiam illa laedendi studio depravemus, quae recte dicta sunt: dum studemus in alienis libris esse ingeniosi, & ex aliena infamia nobis parare gloriam eruditionis. Livorem & odium, quo toti mademus, quæstum & arrogantiam, qua toti turgemus, praeteximus zeli titulo. Et sic in aliena vitia debacchamur, quasi non oderimus, sed invidemus.

B Est quidem, fateor, Episcoporum arguere peccantes, sed ea debet esse in arguendo moderatio, ut qui arguitur, intelligat sibi rem esse cum medico, non cum carnifice. Sic Paulus suum Timotheum obtestatur, *ut predicet sermonem evangelicum, ut instet opportune, importune, ut arguat, obsecret, increpet,* 2 *Tim.* iv. Verum haec praecipit illi qui jam praestabat Episcopum *ἀνέγκλητον*, in quem nihil criminis impingi poterat. Nec dixit simpliciter argue, increpa, sed primo loco posuit, praedica verbum. Primum est docere. Deinde inter argue & increpa, posuit obsecra, nec hoc contentus adjecit, cum omni lenitate doctrina. Nos simpliciter errantem proximum cogimus tantum, nec dignamur docere. Quando revocabimus fratrem ab errore, si viderit sibi rem esse cum inimicis? Odio caeci praecipitamus judicium, nec hic manifestos lapsus nostros corrigimus, ne quid decedat auctoritati nostrae. Atque his rebus potissimum elevatur Theologorum auctoritas. Oblatramus ignotis omnibus, damnantes quicquid non intelligimus. Oremus igitur Dominum, ut effundat spiritum suum in episcopos ac doctores ecclesiae, detque eis linguam eruditam, quam sibi datam gratulatur *Isaias cap. l.* *Dominus dedit mihi linguam eruditam, ut sciam sustentare eum qui lapsus est verbo.* Nimirum haec est lingua boni pastoris, quae novit quod confractum est alligare, quod infirmum est solidare, quae clamorosa non est, sed efficax, non extinguens linum fumigans, nec baculum fractum comminuens, utque largiatur illis os Hieremiae, quod suo contactu purgare dignetur, suisque verbis instruere, dicatque singulis illorum, *Ecce dedi verba mea in ore tuo, ecce constitui te hodie super gentes, & super regna, ut evellas, & destruas, & disperdas, & dissipes, & aedifices, & plantes.* Quantum malae suppellectilis circumfert, qui malam circumfert linguam, gladium veneno tinctum, ficam, sagittam, incantamentum, fascinum, aconitum, & quicquid est usquam veneni letalis. Contra sacerdos, qui linguam habet ipso dignam, quot in uno membro circumferre instrumenta? Pharmacum habet adversus omnes animi morbos, antidotum praesentem adversus omnia venena, gladium spiritus, quo refecat omnia noxia. Sic enim loquitur *Isaias, Posuit os meum quasi gladium acutum.* Habet sagittam, qua feriat animos ad compunctionem & poenitentiam vitae superioris. Sequitur enim & hoc apud *Isaiam, Et posuit me sicut sagittam electam.* Habet tubam, qua altum dormientes expergefariat ad vigilantiam ac sobrietatem, mortuos excitet ad vitam; virgam ac sceptrum habet, quo regibus & reginis imperet; runcinam habet, qua noxios affectus & impias opiniones revellat è pectoribus hominum; vestem habet, qua demolitur omnem substructionem erigentem sese adversus Ecclesiam Dei; sarculum habet, quo disperdat radicitus ac dissipet omnem plantationem, quae non est ex Deo; vomerem habet, quo repurgatum novalem praeparet evangelicae sementi; habet trullam cementariam, qua quod dirutum est instauret; habet ligonem, quo novellas plantas inferat. Tam potentem ac felicem linguam precemur episcopis nostris, precemur principibus, magistratibus & populo cor docile, cor tractabile, cor carneum, cor auritum, & alatum, nec elingue, auritum, ut pastoribus ad meliora vocantibus libenter auscultent, alatum, ut eos strenue praecedentes per viam evangelicam, alacriter sequantur, nec desit lingua, qua plebs imperita ad Episcoporum benedictionem clare respondeat, Amen.

Tom. IV.

Bbb 2

Ita

Ita fiet, ut si omnes sinceris animis conversi fuerimus ad Dominum, ille vicissim factus propitius avertat hanc miserandam tempestatem à nobis, & reddita serenitate pariter omnes in Domino gaudebimus. Sermonis cursus deduxit nos ad linguam Angelicam,

A quæ sacerdotum est & episcoporum, de qua, quod Dominus dederit, prosequemur in libris de ratione concionandi, quos nunc aggredimur, eodem opitulante, cui debetur omnis gloria in ævum.

F I N I S.

DESI-

DESIDERII ERASMI,
ROTTERODAMI,
CARME N,
AD
GVLIELMVM COPVM, BASILIENSEM,
DE
SENECTVTIS INCOMMODIS,
Heroico carmine, & jambico dimetro catalectico.

V NICA nobilium Medicorum gloria, Cope,
Seu quis requirat artem,
Sive fidem spectet, seu curam, in quolibet horum
Vel iniquus ipse nostrō
Præcipuos tribuit Gulielmo livor honores.
Cedit, fugitque morbi
Ingenio genus omne tuo. Tetrissima porro
Senecta morbus ingens,
Nullis arcerive potest, pellive medelis.
Quin derepente oborta,
Corporis epotet succos, animique vigorem
Hebetet, simul trecentis
Hinc atque hinc stipata malis: quibus omnia carptim
Vellitque, deteritque
Commoda, quæ secum subolefcens vexerit ætas,
Formam, statum, colorem.
Partem animi memorem, cum pectore, lumina, somnos,
Vires, alacritatem,
Auctorem vitæ igniculum, decerpit, & hujus
Nutricium liquorem,
Vitaleis adimit flatus, cum sanguine corpus,
Risus, jocos, lepores.
Denique totum hominem paulatim surripit ipsi,
Neque de priore tandem
Præterquam nomen, titulumque relinquit inanem.
Cujusmodi tuemur
Passim marmoreis insculpta vocabula bustis.
Utrum hæc senecta, quæso,
An mors lenta magis dicenda est? invida fata, &
Impendio maligna,
Ut quæ deteriora labantis stamina vitæ,
Pernicitate tanta
Accelerare velint, rapidisque allabier alis.
At floridam juventam
Usque adeo male præcipiti decurrere filo,
Ut illius priusquam
Cognita sat bona sint, jam nos fugitiva relinquant.
Et citius atque nosmet
Plane vivere senserimus, jam vivere fracti
Repente desinamus.
At cervi volucres, & cornix garrula, vivunt
Tot seculis, vigentque.
Uni porro homini post septima protinus, idque
Vixdum peracta lustra,
Corporeum robur cariola senecta fatigat.
Neque id satis, sed ante
Quam decimum lustrum volitans absolverit ætas,
Tentare non veretur
Immortalem hominis, ductamque ex æthere partem.
Et hanc laceffit audax,
Nec timet ingenii sacros incessere nervos,
Sua si fides probato
Constat Aristoteli: sed quorsum opus obsecro tanto
Auctore, quando certam
Ipsa fidem, heu nimium! facit experientia certam.
Quam nuper hunc Erasmus

¹ Carmen hoc dicit Erasmus se scripsisse inter equitandum in Alpibus, cum primum adiret Italiam, Epist. ad Johannem Borzheimum, quæ Catalogo ejus Operum præfixa est.

A Vidisti media viridem florere juvena?
Nunc is repente versus,
Incipit urgentis senii sentiscere damna,
Et alius esse tendit,
Diffimilisque sui, nec adhuc Phœbeius orbis
Quadrages revexit
Natalem lucem, quæ Bruma ineunte Calendas
Quinta anteit Novembreis.
Nunc mihi jam raris sparguntur tempora canis,
Et albicare mentum
Incipiens, jam præteritis vernantibus annis,
Vitæ monet cadentis
B Adventare hiemem, gelidamque instare senectam.
Eheu fugacis, ohe
Pars veluti melior, sic & properantior ævi
O seculi caduci
Flos nimium brevis, & nulla reparabilis arte,
Teneræ ô viror juventæ,
O dulces anni, ô felicia tempora vitæ
Ut clanculum excidistis,
Ut sensum fallente fuga, lapsuque volucris
Furtim avolastis, ohe
Haud simili properant undosa relinquere cursu
Virideis fluentia ripas.
C Impete nec simili, fugiunt cava nubila, ficcis
Quoties aguntur Euris.
Sic sic effugiunt tacitæ vaga somnia noctis
Simul avolante somno,
Quæ desiderium, curas & præter inaneis,
Sui nihil relinquunt.
Sic rosa, quæ tenero modo murice tincta rubebat,
Tenui senescit Austro.
Atque ita, me miserum, nucibus dum ludo puellus,
Dum literas ephebus
Ardeo, dum scrutor, pugnasque, viasque Sophorum,
Dum Rhetorum colores,
D Blandaue mellifluæ deamo figmenta Poësis,
Dum necto syllogismos,
Pingere dum meditor tenuis sine corpore formas,
Dum sedulus per omne
Auctorum volvor genus, impiger undique carpo,
Apis in modum Matinæ,
Pædias solidum cupiens absolvere cyclum,
Sine fine gestienti,
Singula correptus dum circumvector amore,
Dum nil placet relinqui,
Dumque profana sacris, dum jungere Græca Latinis
Studeoque, moliorque,
E Dum cognoscendi studio, terraue marique
Volitare, dum nivosas
Cordi est, & juvat, & libet ereptare per Alpeis,
Dulceis parare amicos
Dum studeo, atque viris juvat innotescere doctis,
Furtim inter ista pigrum
Obrepsit senium, & subito segnescere vireis
Mirorque, sentioque.
Vixque mihi spatium jam defluxisse valentis
Persuadeo juventæ.
Cur adeo circumspecte parceque lapillis,

Bbb 3

Cur

Cur purpuris & ostro
 Mortales utuntur, & ætas aurea, tanto
 Pretiosior lapillis,
 Et quovis auro, quovis pretiosior ostro,
 Prodigitur, inque nugis
 Conteritur miseris nullo recorditer usu,
 Siniturque abire frustra?
 Adde quod illa queant sarciri perdita, Crassos
 Spires tibi licebit,
 Et Lydos spires Cræfos, jam Codrus, & Irus:
 Sed quod semel severa
 Penilibus fufis Clotho devolverit ævum,
 Id nec venena Circes,
 Nec magicum Maja nati gestamina, sceptrum
 Neque dira Theſſalorum,
 Medæ succis revocare precamina possint.
 Non si vel ipse divum
 Nectare te saturet pater, ambrosioque liquore.
 Namque his ali juventam,
 Arceri senium, scripsit nugator Homerus.
 Non si tibi efficaci
 Rore riget corpus Tithoni lutea conjunx.
 Non si ter, octiesque
 Phaon per Chias Venerem transvexeris undas.
 Non si tibi ipse Chiron
 Omnis admoveat, quas tellus proferit, herbas.
 Nec anulus, nec ulla
 Pharmaca, cum nervis annos remorantur eunteis.
 Atqui ferunt Magorum
 Monstrifico sisti torrentia flumina cantu,
 Iisdem ferunt relabi
 Præcipientes amnes, verso in contraria cursu.
 Et Cynthia volucres,
 Et rapidas Phœbi sisti, figique quadrigas.
 Sed ut hæc stupenda possint
 Carmina, non speres tamen improbus, ut tibi quondam
 Aut jam peracta vitæ
 Secla, iterum referant, aut prætereuntia sistant.
 Sol mergitur, vicissimque
 Exoritur novus, & nitido redit ore serenus.
 Exstincta luna rursus
 Nascitur, inque vices nunc decrescente minuta
 Sensim senescit orbe.
 Nunc vegeta aridet tenero juveniliter ore.
 Redit ad suam juventam.
 Bruma ubi consenuit, Zephyris redeuntibus annus.
 Et post gelu, niveisque
 Ver nitidum, floresque reversa reducit hirundo.
 At nostra posteaquam
 Fervida præterit seclis labentibus Æstas,
 Ubi tristis occupavit
 Corpus Hiems, capitisque horrentia tempora, postquam
 Nive canuere densa,
 Nulla recursuri spes, aut successio Veris,
 Verum malis supremum
 Imponit mors una, malorum maxima, finem.
 More Phrygum inter ista
 Incipimus sero sapere, & dispendia vitæ
 Incogitanter actæ
 Ploramus miseri, & consumptos turpiter annos.
 Horremus, exsecramur.
 Quæ quondam heu nimium placuere, & quæ vehementer
 Mellita visa dudum,
 Tum tristi cruciant recolentia pectora felle,
 Frustraque maceramus,
 Tam rarum sine fruge bonum fluxisse, quod omni

A Bene collocare cura
 Par erat, & nullam temere disperdere partem,
 At nunc mihi oscitanti
 Qualibus heu nugis, quanta est data portio vitæ.
 Satis hæcenus miselle
 Cessatum, satis est dormitum, pellere somnos
 Nunc tempus est, Erasme,
 Nunc expergisci & tota respiscere mente:
 Velis dehinc, equisque,
 Et pedibus, manibusque, & totis denique nervis
 Nitendum, ut antea
 Temporis, & studio jactura volubilis ævi
 Vigilante sarcitur,
 B Dum licet, ac dum tristis adhuc in limine primo
 Constitimus senectæ,
 Dum nova canicies, & adhuc numerabilis, & dum
 Pilis notata raris
 Tempora, dumtaxat spatium effluxisse virentis
 Jam clamitant juventæ,
 Nec tam præsentem jam testificantur adesse
 Quam nunciant citatum
 Ferre gradum, & sterilem procul adventare senectam.
 Cujusmodi videtur
 Tum rerum facies, quum Autumnus frigore primo,
 Jam Vernus ille pratis
 Deceſſit decor, ac languescunt lumina florum.
 C Jam jam minus nitentis
 Herbas affirmes, Boreasque, geluque nocentis
 Jam prætimere Brumæ.
 Ergo animus, dum totus adhuc constatque, vigetque,
 Et corporis pusillum
 Detrimenda nocent, age jam meliora sequamur.
 Quidquid mihi deinceps
 Fata ævi superesse volent, id protinus omne
 Christo dicetur uni.
 Quo, cui vel solidam decuit sacrariæ, ut cui
 Bis, terque debeatur,
 Principio gratis donata, hinc reddita gratis,
 Totiesque vindicata,
 D Huic saltem pars deterior, breviorque dicetur.
 Posthac valete nugæ,
 Fucataque voluptates, risusque, jocique,
 Lusus, & illecebræ,
 Splendida nobilium decreta valete Sophorum,
 Valete syllogismi.
 Blandæ Pegalides, animosque trahentia Pithus
 Pigmenta, flosculique.
 Pectore jam soli toto penitusque dicato,
 Certum est vacare Christo.
 Hic mihi solus erit studium, dulcesque Camœnæ,
 Honos, decus, voluptas.
 Omnia solus erit, neque quidquam ea cura (quod ajunt)
 Movebit Hippoclidem,
 E Terrea si moles, compagoque corporis hujus
 Marcescat obsolescens,
 Mens modo pura mihi, scelerumque ignara, per illum
 Niteatque, floreatque,
 Donec summa dies pariter cum corpore mentem
 Ad pristinum novata
 Convictum revocabit, & hinc jam Vere perenni
 Pars utraque fructur.
 Hæc facito ut rata sint, vitæ exorabilis auctor,
 Vitæque restitutor.
 Quo sine nil possunt umquam mortalia vota, &
 Vires labant caducæ.

TOMI QUARTI OPERVM DESIDERII ERASMI ROTERODAMI

F I N I S.

Österreichische Nationalbibliothek

+Z205011305

